

традиционной графикой и фольклором, при этом успешно сочетая прошлое и будущее. Также на Всемирной выставке «Экспо-2025» в японском городе Осака национальный павильон Азербайджана стал победителем German Design Award Excellent Architecture/ Fair and Exhibition, представив инновационные перспективные проекты в сфере дизайна, которые были охарактеризованы специалистами как высокопрофессиональные и фантастические.

В заключение можно сделать вывод, все вышесказанное является безусловным подтверждением того, что Азербайджан имеет свой яркий, неповторимый и узнаваемый стиль в глобальном мире дизайнерской индустрии, а также большие перспективы инновационного развития дизайна в будущем. Подготовка высококвалифицированных специалистов в области дизайна является стратегически важным направлением в сфере образования. Дизайн вносит огромный вклад в развитие экономики, увеличивая прибыль компаний, формируя положительный имидж, оптимизирует производственные процессы, повышает интерес потребителей, создавая продукты и услуги, которые пользуются спросом, увеличивая тем самым клиентскую базу. Современный дизайн, способствуя экономическому росту, играет важную роль в социально-экономическом развитии Карабаха, укреплении экономики и суверенитета Азербайджанской Республики.

Литература

1. Фархад Рахманов, Эльчин Сулейманов, Эльмира Годжаева. ЭКОНОМИКА АЗЕРБАЙДЖАНА. Болгария. Велико-Тырново. Университетское издательство имени святых Кирилла и Мефодия. 2021, 419 с.
2. Эльчин Сулейманов, Анар Мирзоев, Эльмира Годжаева, Анар Эминов. Основы современной экономики Азербайджана. Баку: 2019, 450 с.

Интернет-ресурсы:

3. <https://oxu.az/ru/ekonomika/osvobozhdennyj-kraj-v-centre-strategii-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-azerbajdzhana>.
4. https://azertag.az/ru/xeber/prezident_azerbaidzhana_karabah_formiruetsya_kak_prostranstvo_ust_oichivogo_razvitiya_xxi_veka-3802775
5. <https://news.unec.edu.az/xeber/106-tedris/13878-unec-dizayn-mektebinde-pbl-telimlere-start-verilib>.

Преподаватель Хаджиева Хафиза Гусейн

haciveva.hafiza@mail.ru

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

ORCID: 0000-0002-2062-6495

Старший преподаватель Гасанова Наргиз Тофик

Nargizqasanova0708@gmail.com

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

ORCID: 0000-0001-9196-614X],

Аннотация. Данная статья исследует экономический потенциал административно-территориальных единиц Карабахского региона Азербайджана и рассматривает его роль в траектории развития страны после десятилетий затяжных конфликтов. Карабах, обладающий богатым историческим наследием, характеризующимся процветанием сельского хозяйства и культурным достоянием, столкнулся с серьёзными проблемами из-за геополитической нестабильности. Тем не менее, недавние изменения создают уникальные возможности для возрождения региона. Проведённый анализ подчёркивает богатые природные ресурсы территории, включая плодородные земли, пригодные для высокоценного сельскохозяйственного производства, а также месторождения полезных ископаемых, способных стимулировать промышленный рост.

В современную эпоху выгодное географическое положение Азербайджана на протяжении различных исторических периодов привлекало внимание великих держав. К сожалению, после распада бывшего СССР 20% наших земель были оккупированы вооружёнными силами Армении при поддержке внешних покровителей. События, произошедшие за последние 33 года, нанесли экономике Азербайджана ущерб на миллионы долларов вследствие оккупации территорий. В результате Второй Карабахской войны героическая армия Азербайджана под руководством Верховного Главнокомандующего освободила наши земли от оккупации за 44 дня [1]. В настоящее время активно продолжается процесс социально-экономического восстановления этих территорий.

Экономическое возрождение Карабахского региона после 30-летней оккупации находится в центре национальной стратегии развития Азербайджана. Недавно освобождённые территории готовы сыграть ключевую роль в будущем страны, уделяя особое внимание строительству, промышленности, сельскому хозяйству и развитию технологий. Стратегическое значение Карабаха определяется его географическим положением и потенциалом для экономического и социального преобразования. Послевоенный период ознаменовался началом комплексных реформ, направленных на восстановление и возрождение региона.

Восстановление инфраструктуры является основой экономического возрождения Карабаха. Это включает реконструкцию дорог, коммунальных и общественных служб, необходимых для стимулирования экономической активности, улучшения связности и повышения качества жизни населения. Правительственные инфраструктурные проекты направлены на создание современной сети, обеспечивающей долгосрочное развитие и стабильность. Современные транспортные сети, включая дороги и мосты, имеют решающее значение для интеграции Карабаха в более широкую экономическую структуру Азербайджана.

Концепции «умных городов» и «умных деревень» отражают перспективный подход к развитию городских и сельских территорий. Село Агалы в Зангиланском районе является примером этой инициативы. Развитие умных городов и деревень направлено на повышение качества жизни, стимулирование экономического роста и поддержку устойчивого развития.

В соответствии с указом Президента Ильхама Алиева 2021 года о «зелёной энергии» правительство уделяет приоритетное внимание развитию возобновляемых источников энергии в

регионе. Проекты, ориентированные на солнечную, ветровую и гидроэнергетику, играют ключевую роль в продвижении устойчивого развития, снижении зависимости от ископаемого топлива и укреплении экологической устойчивости. Эти инициативы соответствуют глобальным целям устойчивого развития и являются важными для долгосрочного прогресса региона.

Развитие мощной информационно-коммуникационной инфраструктуры (ИКТ) имеет решающее значение для поддержки различных отраслей промышленности и стимулирования инноваций. Создание сильной цифровой экономики направлено на стимулирование креативности, расширение технологических возможностей и формирование базы для будущего прогресса. Инвестиции в ИКТ-инфраструктуру способствуют цифровой трансформации, улучшению коммуникаций и росту отраслей, основанных на технологиях.

Модернизация и возрождение сельского хозяйства является ключевым элементом экономической стратегии Карабаха. Это включает внедрение передовых технологий и методологий для повышения производительности и урожайности. Ведутся работы по восстановлению пострадавших земель, разминированию и реконструкции ирригационных систем. Ожидается, что эти меры приведут к увеличению сельскохозяйственного производства, созданию рабочих мест и стимулированию экономического роста. Сосредоточив внимание на современных сельскохозяйственных практиках, Азербайджан стремится укрепить продовольственную безопасность, поддержать средства к существованию сельских жителей и внести вклад в общий экономический рост региона.

Создание Карабахского университета в Ханкенди является значительным шагом в экономическом и технологическом возрождении региона. Согласно официальному указу Президента Ильхама Алиева от 28 ноября 2023 года, университет призван стать опорой прогресса, сочетая образование и научные достижения для обеспечения долгосрочного развития и устойчивости региона. В постконфликтных условиях образовательные учреждения, подобные Карабахскому университету, играют важную роль в восстановлении стабильности и стимулировании экономического роста. Образование способствует возрождению сообществ, создавая возможности для молодёжи, обеспечивая занятость и формируя чувство нормальности. Размещение университета в Ханкенди символизирует стремление к долгосрочной стабильности и развитию, создавая основу для экономического и социального прогресса региона.

Образование и научные исследования могут способствовать примирению и интеграции в постконфликтных регионах. Объединяя людей различных происхождений и взглядов, университет помогает преодолеть разделения и содействует взаимопониманию. Акцент на таких направлениях, как социальные и гуманитарные науки, способствует разрешению исторических обид и развитию культуры диалога и сотрудничества. Роль университета выходит за рамки образования, оказывая прямое влияние на экономику региона. Он создаст рабочие места как для академического, так и для административно-технического персонала, привлечёт квалифицированных специалистов и простимулирует развитие местного бизнеса.

Продвигая экономическую активность и формируя центр инноваций, Карабахский университет вносит вклад в более широкое экономическое возрождение региона. На первом этапе университет предложит разнообразные академические программы по шести факультетам: педагогика, гуманитарные науки, экономика, социальные науки, искусство, инженерия и туризм. Эти факультеты будут охватывать в общей сложности 27 специальностей с приёмом до 1200 студентов в 2024/2025 учебном году. Учебные программы университета направлены на решение как локальных, так и глобальных проблем, продвижение инноваций и подготовку высококвалифицированных кадров.

Сосредоточив внимание на этих передовых направлениях, Карабахский университет стремится ликвидировать дефицит профессиональных навыков, поддержать диверсификацию экономики и стимулировать технологический и научный прогресс региона. Создание Карабахского университета является важным шагом в расширении научного сотрудничества как на региональном, так и на международном уровне. Предлагая программы по робототехнике, биотехнологии, машиностроению и прикладной физике, университет готов привлекать ведущих учёных, исследователей и студентов со

всего мира. Такая разнообразная академическая среда будет способствовать междисциплинарным исследованиям и инновациям, превращая Карабахский университет в центр научного превосходства в различных областях.

Университет планирует установить прочные партнёрские связи с глобальными исследовательскими институтами и университетами. Эти сотрудничества будут способствовать реализации совместных научных проектов, обмену знаниями и внедрению совместных инноваций [2]. Подобные партнёрства не только расширят исследовательские возможности университета, но и внесут вклад в решение сложных глобальных проблем. Благодаря этим международным связям Карабахский университет станет центром научного диалога и сотрудничества, способствующим решению как местных, так и глобальных вызовов. Кроме того, Карабахский университет будет выполнять роль платформы безопасности.

В связи с ограниченным количеством научных публикаций, посвящённых экономическому развитию и интеграции Карабахского региона, данное исследование основано на качественном анализе. Методика включает детальную оценку данных, полученных из таких источников, как Министерство экономики Азербайджанской Республики, Центр анализа экономических реформ и коммуникаций, отчёты Президента и аналитические документы ведущих азербайджанских «мозговых центров». Официальные отчёты и стратегические документы Министерства экономики, президентские доклады и аналитика авторитетных исследовательских институтов Азербайджана были тщательно изучены.

Исследование было направлено прежде всего на понимание стратегий, политик и целей, связанных с экономическим восстановлением и интеграцией Карабахского региона. Для извлечения критически важных данных об экономических целях, инфраструктурных стратегиях и предлагаемых политиках региона была проведена всесторонняя оценка лингвистического материала из этих документов. Основное внимание уделялось выявлению ключевых стратегий и приоритетов, определённых для развития как традиционной, так и цифровой экономики региона [3]. Данная методология стремилась восполнить пробел в существующей академической литературе, объединяя и анализируя информацию из официальных отчётов, экспертных мнений и сравнительных исследований регионов, переживших постконфликтное экономическое возрождение.

В послевоенный период экономическое возрождение Карабахского региона стало одним из основных приоритетов Азербайджана. Сегодня реализация идеи создания Карабахского университета, специализирующегося на технических и прикладных науках, открывает большие перспективы для регионального развития. Благодаря учебной программе, охватывающей робототехнику, биотехнологию, биохимию, машиностроение, прикладную физику и другие направления, университет может стать лидером в области инноваций.

В сфере робототехники университет способен занять ведущие позиции в автоматизации для промышленности и здравоохранения. Исследования в области биотехнологии могут способствовать повышению устойчивости продукции и развитию биомедицинских достижений. В прикладной физике изучение материаловедения и квантовых вычислений создаёт основу для технологического прогресса. Развитие компьютерных наук позволит внести вклад в кибербезопасность и разработку программных решений. Исследования в области строительной инженерии и наук об окружающей среде обещают устойчивое градостроительство, сейсмоустойчивые конструкции и экологически чистые технологии. Этот академический центр готов стать катализатором социально-экономического прогресса.

Благодаря междисциплинарному подходу Карабахский университет нацелен не только на решение местных проблем, но и на внесение значимого вклада в мировое научное сообщество, что делает его ключевым участником в формировании процветающего и устойчивого будущего региона.

Оценка потенциала горного туризма в Карабахском регионе охватывает анализ различных факторов, включая природные ресурсы, культурное наследие, инфраструктуру и социально-политическую ситуацию. Ниже приведено краткое изложение основных аспектов:

Природные ресурсы и достопримечательности. Карабах известен своими живописными горами, предлагающими захватывающие пейзажи, идеально подходящие для таких видов отдыха, как

походы, треккинг и фототуризм. Разнообразная топография региона — леса, реки и долины — усиливает его привлекательность как центра горного туризма. Карабах является домом для уникальной флоры и фауны, способной привлечь экотуристов и любителей природы. Сохранение биоразнообразия региона повысит его туристическую ценность. Климат с прохладным летом и снежной зимой благоприятен для круглогодичного туризма — развитие лыжных курортов и зимних видов спорта имеет высокий потенциал.

Культурное и историческое наследие. Карабах богат культурным и историческим наследием — здесь расположено множество древних памятников, храмов и археологических объектов. Эти достопримечательности могут стать основой для развития культурного туризма. Уникальные традиции региона — музыка, танцы, кухня — могут быть интегрированы в туристический опыт. Проведение культурных фестивалей и мероприятий привлечёт посетителей, интересующихся погружением в местную культуру.

Туристическая инфраструктура. Необходимо оценить текущее состояние транспортной инфраструктуры — дорог, аэропортов и общественного транспорта. Улучшение доступности региона имеет решающее значение для привлечения туристов. Важно рассмотреть необходимость новых инфраструктурных проектов, таких как строительство дорог к удалённым горным районам или создание аэропортов. Следует также оценить наличие и качество объектов размещения — от отелей до эко-лоджей, а также развитие ресторанов, туристических центров и информационных служб. Развитие направлений активного отдыха — треккинга, альпинизма, скалолазания и парапланеризма — существенно повысит туристический потенциал региона.

Экономическое и социальное воздействие. Горный туризм способен создавать рабочие места для местного населения — в сфере гостеприимства, экскурсионного сопровождения и ремёсел. Следует оценить экономическое влияние туризма на местные источники дохода и способы максимизации выгод для жителей региона. Важно учитывать устойчивость развития туризма: баланс между экономическим ростом, охраной окружающей среды и сохранением культурного наследия. Внедрение устойчивых туристических практик поможет сохранить природные и культурные ресурсы, делающие Карабах привлекательным для туристов.

Политические и вопросы безопасности. Карабахский регион подвергался последствиям конфликта, поэтому политическая стабильность является ключевым фактором для развития туризма. Безопасность туристов и местных жителей должна оставаться приоритетом. Необходимо оценить текущую ситуацию с безопасностью и меры, предпринимаемые для защиты. Также важно рассмотреть роль государственной политики и поддержки в развитии туризма, включая финансирование инфраструктурных проектов.

Рыночный потенциал и спрос. Следует определить целевые рынки для внутреннего и международного горного туризма в Карабахе. Необходимо учитывать предпочтения различных туристических сегментов. Близость региона к основным рынкам и потенциал привлечения нишевых направлений — приключенческого, эко- и культурного туризма — создают дополнительные преимущества. Конкурентоспособность Карабаха как туристического направления нужно оценивать по сравнению с аналогичными регионами.

Проблемы и возможности. Определены ключевые вызовы для развития горного туризма в Карабахе — недостаточная инфраструктура, политическая нестабильность, экологические риски и ограниченные туристические ресурсы. Вместе с тем выделяются значительные возможности — неиспользованные природные достопримечательности, потенциал культурного туризма и развитие новых туристических продуктов.

Стратегические рекомендации. Чтобы привлечь больше туристов, необходимо улучшить дороги, транспорт и создать комфортные условия проживания — гостиницы и гостевые дома. Это обеспечит удобство для туристов и улучшит условия жизни местных жителей. Горы, реки и традиции Карабаха делают его уникальным направлением. Важно развивать «зелёный туризм», поощряя путешественников оставлять минимальный след и поддерживать природоохранные усилия [4].

Местные сообщества должны участвовать в этих инициативах, чтобы будущие поколения могли наслаждаться природным и культурным наследием региона.

Туризм может обеспечить множество рабочих мест, однако для этого населению необходимо обучение. Следует организовывать программы по гостеприимству, экскурсионной деятельности и поддержке малого бизнеса, связанного с туризмом. Таким образом, всё больше жителей региона смогут участвовать в индустрии, создавая возможности для себя и своих семей.

В городе Ханкенди состоялось очередное заседание Рабочей группы по экономическим вопросам, действующей при Межведомственном центре Координационного штаба, созданного для централизованного решения вопросов на освобождённых территориях.

Ремонтно-восстановительные работы на центральном футбольном стадионе Ханкенди завершились в конце прошлого года, и на нём уже состоялся первый футбольный матч. В настоящее время продолжается комплексная реконструкция прилегающей инфраструктуры, создание дополнительных спортивных комплексов и восстановление других спортивных учреждений города.

В соответствии с генеральным планом реконструкции Ханкенди продолжается восстановление общеобразовательных учреждений и строительство новых школ [5]. Особое внимание, уделяемое развитию образования в этом городе, создаёт благоприятные условия для возрождения богатого интеллектуального потенциала Карабаха и обогащает общий облик национальной системы образования Азербайджана.

Благодаря своему благоприятному климату, природно-географическим особенностям и экологическому потенциалу Ханкенди может считаться одним из наиболее богатых туристических регионов Азербайджана.

5 июля после капитального ремонта и восстановления в Ханкенди состоялось открытие гостиниц “Qarabağ” и “Palace”, что можно считать началом возрождения туризма в регионе. В современно обустроенной гостинице созданы все условия для комфорта гостей города. Здесь имеются номера различных категорий, а также ресторан для посетителей. В гостинице возможно проведение деловых встреч и мероприятий.

Кроме того, заложенный Президентом Конгресс-центр Ханкенди станет крупным инфраструктурным объектом для проведения различных мероприятий и торжеств. Центр превратится в отличное место для организации научно-общественных, политико-экономических, культурных и спортивных событий с участием местных и иностранных гостей, что будет способствовать росту притока людей в регион. Строительство гостиницы “Xankəndi”, расположенной в одном комплексе с Конгресс-центром, сыграет важную роль в развитии туристической отрасли.

Проведение III Национального форума по градостроительству в Ханкенди демонстрирует масштабные восстановительные и строительные работы, внедрение современных принципов градостроительства и устойчивого развития. Форум создал решающую платформу для обсуждения международного сотрудничества, зелёной энергетики и принципов устойчивого развития, придавая новый импульс будущему развитию Карабаха.

Литература

1. Махаррамов Э.М. Стратегические пути экономического возрождения Карабаха и Восточного Зангезура // Международный журнал экологических наук. — 2025. — Т. 11, № 6.
2. Гаджиева Н. Возрождение Карабаха: стратегическая роль науки и образования в развитии после освобождения // 2024. — 15 августа.
3. Гаджиева Н., Мамедова У., Абдулзаде А., Маликов А. Е-Карабах и за его пределами: выявление цифровых ландшафтов на освобождённых территориях Азербайджана // Международный журнал правовых наук Agora. — 2023. — Январь.
4. Алмасов Н.Н. Роль Карабахского региона в экономическом росте Азербайджана в ближайшем будущем // Экономические науки. — 2025. — 23 июня.

5. Джафарли Э. В Ханкенди дан старт реализации экономических проектов [Электронный ресурс]. — Июль 2024. — Режим доступа: https://www.yeniazərbaycan.az/Iqtisadiyyat_e105028_az.html (дата обращения: 19.10.2025).

III BÖLMƏ:

DOKTORANT, MAGİSTR VƏ TƏLƏBƏLƏR (1-15 YER)

ŞUŞA ŞƏHƏRİNDƏ TURİZM VƏ MƏDƏNİYYƏT İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINDA MÜŞTƏRİ YÖNÜMLÜ İDARƏETMƏ MODELƏRİ

Müəllif: Abdulla Abdullayev

Sahə İqtisadiyyatı ixtisası üzrə doktorant, Bakı Biznes Universiteti, Bakı, Azərbaycan

E-mail: abdullaabdullayev222@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-1647-7358>

Xülasə

Məqalədə Şuşa şəhərinin turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatının postmüharibə dövründə inkişaf istiqamətləri müştəri yönümlü idarəetmə modeli kontekstində araşdırılmışdır. Tədqiqatın məqsədi Şuşa şəhərinin turizm potensialının reallaşdırılmasında innovativ idarəetmə yanaşmalarının rolunu elmi əsaslarla müəyyənləməkdir. Nəticələr göstərir ki, müştəri yönümlü idarəetmə modeli xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsində, ziyarətçi məmnunluğunun artırılmasında və şəhərin brend dəyərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Məqalədə həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan turizm idarəetməsində fərdiləşdirilmiş yanaşmanın əhəmiyyəti vurğulanır və Şuşa şəhəri üçün optimal idarəetmə mexanizmləri üzrə təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: Şuşa, turizm iqtisadiyyatı, müştəri yönümlü model, rəqəmsal transformasiya, Qarabağ.

1. GİRİŞ

Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra ölkənin iqtisadi, sosial və mədəni həyatında yeni mərhələ başlanmışdır. Bu mərhələnin mərkəzində dayanan Şuşa şəhəri, həm milli kimliyin rəmzi, həm də regional iqtisadi inkişafın strateji dayağı kimi formalaşmaqdadır. Şuşanın mədəni irsi, memarlıq ənənələri və tarixi əhəmiyyəti onun təkcə Azərbaycan üçün deyil, ümumilikdə Türk dünyası və Qafqaz regionu üçün mühüm mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsini təmin etmişdir.

Postmüharibə dövründə dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası və dayanıqlı idarəetmə modelinin qurulmasıdır. Bu kontekstdə turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatı həm iqtisadi aktivliyin bərpası, həm də Azərbaycanın beynəlxalq imicinin gücləndirilməsi baxımından prioritet sahələrdən birinə çevrilmişdir. Mədəni turizm sektoru yalnız iqtisadi gəlir mənbəyi deyil, həm də mədəni dəyərlərin müasir idarəetmə mexanizmləri vasitəsilə yenidən iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasının əsas vasitəsidir.

Müasir dövrdə turizm sektorunda rəqəbətlilik artıq müştəri yönümlü idarəetmə konsepsiyası ilə müəyyən edilir. Bu modeldə diqqət turistin ehtiyac və gözləntilərinə yönəlir; xidmət keyfiyyəti, fərdiləşdirilmiş təcrübə və rəqəmsal qarşılıqlı əlaqə uğurun əsas meyarlarına çevrilir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, mədəni irsə əsaslanan şəhərlərdə turizm və mədəniyyət idarəetməsi yalnız fiziki infrastruktura deyil, həm də emosional və davranış əsaslı müştəri təcrübəsinə söykənəndə davamlı inkişaf təmin olunur.

Şuşa şəhərinin bərpası və iqtisadi inkişafı üçün yeni dövrdə ən vacib çağırışlardan biri də müştəri yönümlü idarəetmə sisteminin elmi əsaslarla qurulmasıdır. Bu sistem yalnız turizm sahəsində deyil, mədəni tədbirlərin təşkili, xidmət standartlarının formalaşdırılması və rəqəmsal marketing platformalarının integrasiyası üçün də təməl baza yaradır.

Bu məqalənin məqsədi, Şuşa şəhərinin turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatının inkişafında müştəri yönümlü idarəetmə modelinin nəzəri və praktik əsaslarını formalaşdırmaq, eyni zamanda ölçülə bilən göstəricilər (xidmət keyfiyyəti indeksi, ziyarətçi məmnunluğu səviyyəsi, rəqəmsal qarşılıqlı əlaqə dərəcəsi və s.) əsasında qiymətləndirmə metodologiyası təklif etməkdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, məqalədə Şuşa üçün uyğunlaşdırılmış müştəri yönümlü idarəetmə modeli işlənəcək, bu model analitik diaqram, cədvəl və bal sistemi üzrə qiymətləndirmə matrisi ilə təsvir ediləcəkdir. Modelin tətbiqi nəticəsində:

- turizm xidmətlərinin keyfiyyət göstəriciləri,
- ziyarətçi davranışı və məmnunluq meyarları,

- xidmət təminatçılarının performans dəyərləndirmə sistemi üzrə müqayisəli qiymətləndirmə aparılacaq.

Bu yanaşma həm elmi baxımdan yeni yanaşma təqdim edir, həm də Şuşa brendinin formalaşmasında idarəetmə qərarlarının elmi əsaslandırılması üçün praktik baza yaradır.

2. MÖVZUNUN AKTUALLIĞI VƏ ELMİ ƏSASLARI

Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra Şuşa şəhərinin yenidən dirçəlişi Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf gündəliyinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Şuşanın bərpası yalnız fiziki infrastrukturların qurulması ilə məhdudlaşmır; bu proses mədəni irsin qorunması, turizmin inkişafı və yeni idarəetmə modellərinin tətbiqi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Qlobal turizm sənayesinin inkişaf meyilləri göstərir ki, xidmət sektorunun davamlılığı və rəqabət qabiliyyəti artıq müştəri yönümlü idarəetmə modelindən asılıdır. Philip Kotler (2017) xidmət və marketing sahəsində göstərir ki, müştəri mərkəzli yanaşma yalnız satış həcmi artırmaq deyil, uzunmüddətli etimad və sadıqlıq yaratmaq üçün əsas mexanizmdir. Bu prinsiplərin turizm sektoruna integrasiyası nəticəsində xidmət keyfiyyəti, fərdiləşdirilmiş təcrübə və müştəri davranışı analizi kimi anlayışlar idarəetmənin əsas komponentlərinə çevrilmişdir.

Müasir turizmdə “təcrübə əsaslı yanaşma” (experience economy) konsepsiyasını Pine və Gilmore (1999) irəli sürmüş və sübut etmişlər ki, ziyarətçi məmnuniyyətinin əsas göstəricisi xidmətin sadə təqdimatı deyil, onun yaratdığı emosional və mədəni dəyərdir. Şuşa kimi simvolik şəhərlərdə turizm təcrübəsinin mədəni və mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsi bu baxımdan strateji prioritet sayılır.

Digər tərəfdən, Buhalis və Law (2008) rəqəmsal texnologiyaların turizm xidmətlərində inqilabi dəyişikliklər yaratdığını, elektron idarəetmə və onlayn qarşılıqlı əlaqənin müştəri davranışına birbaşa təsir etdiyini vurğulamışdır. Bu nəticələr göstərir ki, Şuşa şəhərinin müasir turizm infrastrukturunu sadəcə fiziki deyil, həm də rəqəmsal və məlumat əsaslı idarəetmə modelinə əsaslanmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illər üçün “Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası”nda Şuşa şəhəri “mədəniyyət və turizm paytaxtı” kimi müəyyən edilmişdir. Sənəddə turizm sektorunun inkişafı üçün müasir idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi, xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və ziyarətçi təcrübəsinin rəqəmsallaşdırılması əsas istiqamətlər kimi göstərilmişdir.

Həmçinin Dövlət Turizm Agentliyinin “Şuşa Turizm Konsepsiyası” (2023) sənədində bildirilib ki, turizm idarəetməsi müştəri yönümlü yanaşma üzərində qurulmalı, yerli sahibkarlar və idarəedicilər xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsində aktiv iştirak etməlidirlər. Bu, yerli resurslardan səmərəli istifadəni təmin etməklə yanaşı, regionun beynəlxalq səviyyədə tanınmasını da gücləndirəcəkdir.

Məqalənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, hazırda Şuşa şəhərinin turizm potensialı ilə bağlı strateji proqramlar mövcud olsa da, müştəri yönümlü idarəetmə modeli üzrə elmi əsaslandırılmış çərçivə hələ tam formalaşmayıb. Elmi ədəbiyyatda bu modelin daha çox kommersiya və xidmət sektoruna aid təhlilləri mövcuddur, lakin mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm idarəetməsi kontekstində onun lokal tətbiqi istiqamətində tədqiqatlar məhduddur.

Bu baxımdan, Şuşa üçün uyğunlaşdırılmış müştəri yönümlü modelin işlənməsi yalnız elmi yenilik deyil, həm də praktik zərurətdir. Tədqiqatda nəzərdə tutulur ki, xidmət keyfiyyəti, ziyarətçi məmnunluğu və turizm innovasiyaları üzrə ölçülə bilən göstəricilər müəyyənləşdirilsin və onlar əsasında analitik model və qiymətləndirmə diaqramı tərtib edilsin. Bu model gələcəkdə Şuşa şəhərinin turizm idarəetməsində tətbiq edilə bilən müasir idarəetmə aləti kimi dəyərləndirilə bilər.

3. METODOLOGİYA VƏ ANALİTİK MODEL

Tədqiqatın məqsədi Şuşa şəhərində turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatının inkişafında müştəri yönümlü idarəetmə modelinin tətbiq imkanlarını qiymətləndirməkdir. İstifadə edilən metodoloji yanaşma həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət üsullarının integrasiyasına əsaslanır. Bu, xidmət keyfiyyətinin ölçülməsi, ziyarətçi davranışının təhlili və idarəetmə mexanizmlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün elmi əsas yaradır.

İlkin mərhələdə Şuşada turizm fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti Dövlət Turizm Agentliyinin və Qarabağ İqtisadi Rayonunun rəsmi məlumatları əsasında analiz edilmiş, sonrakı mərhələdə isə 150 respondent arasında aparılmış sorğu vasitəsilə ziyarətçi məmnunluğu öyrənilmişdir. Sorğu nəticələri Likert-in beşli miqyası üzrə qiymətləndirilmiş və alınan göstəricilər modelin formalaşması üçün baza rolunu oynamışdır.

Tədqiqatın nəticəsində Şuşa üçün uyğunlaşdırılmış müştəri yönümlü idarəetmə modeli hazırlanmışdır. Model beynəlxalq SERVQUAL çərçivəsi və müasir CRM yanaşmasının elementlərini birləşdirərək üç əsas komponent üzərində qurulur: xidmət keyfiyyəti, ziyarətçi davranışı və məmnunluq, idarəetmə və innovasiya. Bu komponentlər bir-biri ilə qarşılıqlı asılılıq təşkil edir və ümumi sistemin effektivliyini müəyyənləşdirir.

Diagram1. Şuşa şəhəri üçün müştəri yönümlü idarəetmə modelinin konseptual strukturu

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (2025).

Bu model göstərir ki, Şuşa şəhərinin turizm idarəetməsində əsas məqsəd xidmət keyfiyyəti ilə ziyarətçi davranışı və idarəetmə mexanizmləri arasında tarazlıq yaratmaqdır. Modelin əsas ölçü vahidi kimi Məmnunluq İndeksi (MI) təklif olunur. Bu indeks xidmət keyfiyyəti, ziyarətçi məmnunluğu və idarəetmə-innovasiya göstəricilərinin çəkili ortalamasına əsaslanaraq hesablanır:

$$MI = (0.4 \times S) + (0.35 \times C) + (0.25 \times M)$$

Burada S – xidmət keyfiyyəti balı, C – ziyarətçi davranışı və məmnunluq göstəricisi, M – idarəetmə və innovasiya səviyyəsidir. Məmnunluq indeksinə əsasən qiymətləndirmə cədvəl 1-dəki kimi aparılır.

Cədvəl 1. Şuşa şəhəri üçün müştəri yönümlü idarəetmə modelinin konseptual strukturu

İndeks aralığı	Qiymətləndirmə səviyyəsi	Təsvir
0.00–0.50	Aşağı səviyyə	Xidmət və idarəetmə strukturu yenilənməlidir
0.51–0.75	Orta səviyyə	Ziyarətçi məmnunluğu qismən təmin olunur
0.76–1.00	Yüksək səviyyə	Müştəri yönümlü idarəetmə sistemi effektivdir

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (2025).

Modelin tətbiqi zamanı əsas prinsiplərdən biri rəqəmsal integrasiyanın təmin edilməsidir. Onlayn rezervasiya, elektron sorğular və sosial media təhlili vasitəsilə real vaxtlı məlumat axını turizm xidmətlərinin operativ idarə olunmasına imkan verir. Bununla yanaşı, fərdiləşdirilmiş xidmət mexanizmləri yaradılmalı, turistlərin milli və mədəni fərqlilikləri nəzərə alınmalıdır. Geri əlaqə sistemlərinin tətbiqi – yəni ziyarətçi rəylərinin davamlı toplanması və təhlili – idarəetmə qərarlarının çevikliyini təmin edəcəkdir.

Şuşa şəhərinin tarixi və mənəvi kimliyi nəzərə alınaraq modelin əsas prinsiplərindən biri də etik və mədəni dəyərlərin qorunmasıdır. Turizm fəaliyyətləri yalnız iqtisadi fayda üçün deyil, həm də mədəni irsin yaşadılması məqsədilə həyata keçirilməlidir. Beləliklə, formalaşdırılan müştəri yönümlü idarəetmə modeli

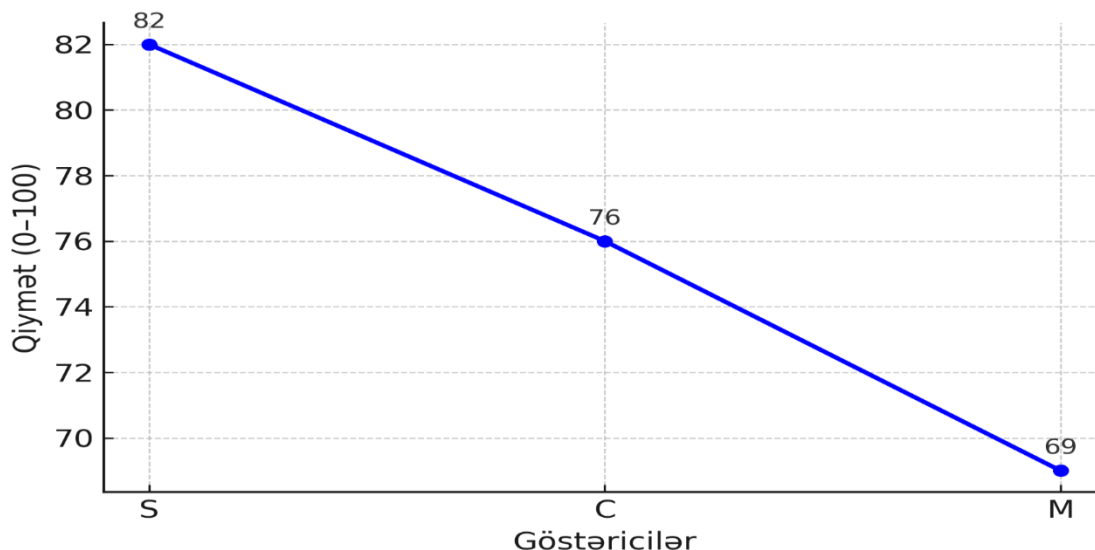
həm elmi əsaslara söykənən qiymətləndirmə aləti, həm də turizm siyasətinin həyata keçirilməsi üçün praktik idarəetmə mexanizmi kimi çıxış edir.

4. NƏTİCƏLƏR VƏ TƏKLİFLƏR

Aparılmış təhlil və modelləşdirmə nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Şuşa şəhərinin turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatı sahəsində xidmət keyfiyyəti göstəriciləri nisbətən yüksək səviyyədədir (82 bal). Bu, əsasən turizm infrastrukturlarının bərpası, mədəni tədbirlərin təşkili və xidmət personalının peşəkarlığı ilə bağlıdır. Bununla belə, ziyarətçi məmnunluğu 76 bal səviyyəsində qiymətləndirilmişdir ki, bu da xidmətin emosional dəyəri və fərdiləşdirilmə səviyyəsinin hələ tam formalaşmadığını göstərir.

İdarəetmə və innovasiya göstəricisi (69 bal) digər komponentlərlə müqayisədə daha aşağı nəticə göstərmişdir. Bu, turizm fəaliyyətinin rəqəmsallaşması və onlayn idarəetmə mexanizmlərinin hələ tam tətbiq edilməməsi ilə izah olunur. Aşağıdakı qrafikdə (Qrafik1) bu üç göstəricinin müqayisəli təhlili təqdim olunur.

Qrafik 1. Xidmət keyfiyyəti, məmnunluq və idarəetmə səviyyəsinin müqayisəli göstəriciləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (2025).

Qrafik göstərir ki, xidmət keyfiyyəti (82 bal) yüksək qiymətləndirilsə də, idarəetmə və innovasiya (69 bal) daha aşağı səviyyədədir. Bu göstərir ki, müştəri yönümlü idarəetmə modelinin tətbiqi Şuşada daha da optimallaşdırılmalıdır, xüsusilə rəqəmsal transformasiya və müştəri əlaqələrinin optimallaşdırılması zərurətini vurğulayır.

Əldə edilmiş nəticələr göstərir ki, müştəri yönümlü idarəetmə sisteminin effektivliyi xidmət keyfiyyəti ilə ziyarətçi davranışı arasındakı tarazlıqdan asılıdır. Əgər bu iki komponent idarəetmə bloku ilə səmərəli şəkildə integrasiya olunarsa, turizm sektorunda həm iqtisadi səmərəlilik, həm də mədəni dayanıqlılıq təmin edilə bilər.

Təkliflər:

1. **Rəqəmsal idarəetmənin gücləndirilməsi:** Şuşa turizm sektorunda vahid elektron rezervasiya və müştəri əlaqələri idarəetmə sistemi (CRM) qurulmalıdır.
2. **Təcrübə əsaslı turizm konsepsiyası:** Mədəni və emosional təcrübə əsaslı marşrutlar hazırlanmalı, xidmətlər fərdiləşdirilməlidir.
3. **Kadr potensialının inkişafı:** Xidmət sahəsində çalışan işçilər üçün müştəri yönümlü davranış və etik kommunikasiya üzrə təlim proqramları keçirilməlidir.
4. **Məmnunluq ölçmə sistemi:** Ziyarətçilərdən davamlı şəkildə rəy toplanmalı, nəticələr turizm siyasətində qərarvermə üçün istifadə olunmalıdır.
5. **Şuşa brendinin beynəlxalq təqdimatı:** Mədəniyyət tədbirləri və turizm məhsulları beynəlxalq platformalarda vahid "Shusha Heritage" brendi altında tanıtılmalıdır.

Bu nəticələr göstərir ki, müştəri yönümlü idarəetmə modelinin tətbiqi Şuşada turizmin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, şəhərin mədəni dəyərlərini qorumaq və iqtisadi dayanıqlılığını təmin etmək baxımından da mühüm rol oynayacaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Kotler, P. (2017). Marketing management (15th ed.). Pearson Education.
 2. Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (1990). Delivering quality service: Balancing customer perceptions and expectations. Free Press.
 3. Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—the state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.01.005>
 4. Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). The experience economy: Work is theater & every business a stage. Harvard Business Press.
 5. Throsby, D. (2001). Economics and culture. Cambridge University Press.
 6. Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illər üçün Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası. (2022). Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti.
 7. Dövlət Turizm Agentliyi (2023). Şuşa Turizm Konsepsiyası.
-

QARABAĞIN DIRÇƏLİŞİ: AZƏRBAYCANIN SUVERENLİYİNİN ZİRVƏSİ VƏ REGIONAL LİDERLİYƏ TRANSFORMASIYASI

Abdullayev Həmid,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Doktorantura şöbəsi, Doktorant

E-poçt: hamid_abdullayev@unec.edu.az

Xülasə

2020-ci il Vətən Müharibəsinin uğurla başa çatması Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası, üç onillik davam edən işğala son qoyulması ilə nəticələndi. Bununla belə, işğaldan azad edilmiş ərazilərin - Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun sonrakı genişmiqyaslı yenidən qurulması daha mürəkkəb və strateji baxımdan daha dərin bir işi təmsil edir. Milli "Böyük Qayıdış" proqramının təcəssümü olan bu proses sadəcə olaraq münaqişədən sonrakı bərpa cəhdi deyil, həmçinin iqtisadi, inzibati, demoqrafik və geosiyasi sahələrdə dönməz dövlət suverenliyinin açıq, çoxölçülü təsdiqidir. Tədqiqatın məqsədi Qarabağın dirçəldilməsi layihələrinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinə və regional mövqeyinə təsirini hərtərəfli təhlil etməkdir. Vəzifələrə isə dirçəltmənin iqtisadi, təhlükəsizlik, demoqrafik və diplomatik aspektlərini araşdırmaq daxildir. Tədqiqatın obyektini Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları əhatə edir. Predmeti isə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən bərpa və quruculuq işlərinin suverenliyə təsiridir.

1. Daxili suverenliyin möhkəmləndirilməsi: maliyyə, hüquq və demoqrafiya

Daxili suverenlik bir dövlətin bütün ərazisi və əhalisi üzərində qanunvericilik, inzibati və maliyyə səlahiyyətlərini həyata keçirmək qabiliyyətindən asılıdır. Qarabağın dirçəlişi bu nəzarətin başdan-başa qurulmasında ustad dərsidir.

1.1 Maliyyə suverenliyi və birtərəfli maliyyələşdirmə

Qarabağın dirçəliş strategiyasının təməl daşı onun Azərbaycanın öz maliyyə resurslarına hədsiz dərəcədə arxalanmasıdır. 2020-ci ildən Azərbaycan hökuməti yenidənqurma işlərinə dövlət büdcəsindən milyardlarla manat vəsait ayırır. Cədvəl 1-də Qarabağ regionunun bərpası üçün ayrılan büdcə göstərilmişdir.

Bu birtərəfli maliyyələşdirmə strategiyası güclü siyasi bəyanatdır. O, əsas infrastruktur üçün xarici yardımdan və ya beynəlxalq maliyyə institutlarından (Dünya Bankı və ya Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi) asılılığı minimuma endirərək, xarici aktorların milli yenidənqurma prioritetləri üzərində qeyri-qanuni təsir əldə etmələrinin qarşısını alır.

Cədvəl 1. Bərpaya ayrılan mərkəzləşdirilmiş büdcə vəsaiti (2021–2025)

Göstərici	Vəsaitin ümumi həcmi (milyard manat)	Təxmini ekvivalent (milyard ABŞ dolları)	İstinad mənbəyi
2021–2024 (Cəmi)	17.6	10.3	[1]
2025 (Planlaşdırılır)	4.0	2.3	[2]
2021–2025 (Təxmini cəmi)	21.6+	12.6+	Müəlliflər

1.2 İnzibati integrasiya: ağıllı yanaşma

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin integrasiyası inzibati modernləşdirmə siyasəti ilə həyata keçirilir. İşğal zamanı yerlə-yeksan edilən Ağdam və Zəngilan kimi şəhərlər "Ağıllı şəhər" və "Ağıllı kənd" konsepsiyalarına əsaslanan baş planlardan istifadə edilməklə yenidən qurulur [3].

Tarixən regionun ən böyük şəhərlərindən biri olan Ağdam "Ağdam Sənaye Parkı"nı özündə birləşdirən əsas regional sənaye və logistika mərkəzinə çevrilmək üçün yenidən qurulur. Bu planlaşdırılmış iqtisadi zona qeyri-neft sektorunun artımını stimullaşdırmaq və region iqtisadiyyatını milli sistem çərçivəsində möhkəm şəkildə möhkəmləndirmək, bununla da Bakı ilə iqtisadi və inzibati sinxronizasiyanı təmin etmək üçün nəzərdə tutulub [4].

"Böyük Qayıdış" proqramı bu suverenlik səyinin humanitar simasıdır. Zəngilanın Ağal kəndi kimi yaşayış məntəqələrində yeni mənzillər, infrastruktur və iş imkanları təmin etməklə hökumət yüz minlərlə məcburi

köçkünün təhlükəsiz şəkildə köçürülməsini təmin edir. Əhalinin yenidən köçürülməsi işğalın demoqrafik nəticələrini aradan qaldırır, Azərbaycan vətəndaşlarının torpağın qanuni sahibi olduğunu təsdiqləyir.

2. Geosiyasi suverenlik: Cənubi Qafqazı birləşdirmək və idarə etmək

Dirçəliş prosesi Azərbaycanın sərhədlərini aşaraq, ölkənin Cənubi Qafqazda nüfuzunu və nüfuzunu gücləndirən geosiyasi dəyişiklik üçün katalizator rolunu oynayır.

2.1 Yaşıl enerji zonası: strateji resurslara nəzarət

Azərbaycanda bir sıra tədqiqatlarda Qarabağın yaşıl enerji zonasına çevrilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər nəzəri cəhətdən təhlil edilib və gələcək tövsiyələr verilib [5]. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “Yaşıl Enerji Zonası” kimi təyin edilməsi ikili strateji məqsədə xidmət edir: qlobal iqlim öhdəlikləri və daxili resursların mənimsənilməsi. Azərbaycanın şirin su ehtiyatlarının təqribən 25%-i bu regionlarda cəmləşib ki, bu da hidroenergetikanı “Yaşıl Enerji” planının mühüm tərkib hissəsinə çevirir [6].

Üstəlik, böyük beynəlxalq tərəfdaşlıqlar tərəfindən dəstəklənən günəş və külək enerjisinin geniş inkişafı Azərbaycanı yaşıl enerjinin inkişaf etməkdə olan əsas ixracatçısı kimi yerləşdirir. Bu, qarışıq şaxələndirmək yolu ilə enerji suverenliyini gücləndirməklə yanaşı, həm də Azərbaycana regional diplomatiya və ticarət üçün yeni, güclü əmtəə ilə təmin edir. Cədvəl 2-də regionda yaşıl enerjinin inkişafı üçün edilən tədbirlər və gözlənilən potensial güc verilmişdir.

Cədvəl 2. Qarabağda yaşıl enerji zonasının inkişaf hədəfləri (2030-cu ilədək)

Göstərici	Hədəf güc/potensial	Dəqiq məlumat	İstinad mənbəyi
2030-cu ilədək planlaşdırılan güc	1.6 GW	90 bərpa olunan enerji qurğusu tikiləcək.	[7]
Ümumi texniki potensial	10 GW (Günəş və Külək)	Regionun zəngin enerji potensialı.	[8]
2030-cu ilədək ölkə səviyyəsində ixrac hədəfi	4 GW	Xəzər-Avropa Birliyi Yaşıl Enerji Dəhlizi layihəsi.	[7]

2.2 Zəngəzur dəhlizi: geoiqtisadi dayaq

Təklif olunan Zəngəzur dəhlizi - Ermənistanın Sünik vilayətindən keçməklə Azərbaycanı Naxçıvanla birləşdirən nəqliyyat marşrutu xarici suverenlik strategiyasının yeganə ən mühüm elementidir.

Dəhliz Azərbaycan Respublikasının əsas hissəsi ilə Naxçıvan MR arasında maneəsiz və suveren əlaqə yaratmaq məqsədi daşıyır. Bu, hava nəqliyyatından və ya hazırda Ermənistandan yan keçən mürəkkəb marşrutlardan asılılığı azaltmaqla milli birliyi və hərbi-logistika dayanıqlığını gücləndirəcək.

Zəngəzur dəhlizi tez-tez pozulan Şimal marşrutlarına mühüm və etibarlı alternativ təklif edərək, “Orta Dəhliz”in (Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) mühüm komponentinə çevrilməyə hazırlaşır. Xəzər dənizini, Türkiyəni və Avropanı birləşdirən daha sürətli, birbaşa quru marşrutunu asanlaşdırmaqla Azərbaycan özünü danışıqlar aparılmayan Avrasiya tranzit qovşağı kimi təsdiq edir. Bu infrastrukturun inkişafı Azərbaycanın suverenliyini qlobal təchizat zəncirinin sabitliyi ilə mahiyyətə əlaqələndirir.

3. Mədəni suverenliyin bərpası: Şuşa və milli kimlik

İnfrastruktur və iqtisadiyyatdan başqa, dirçəliş layihəsi əsas etibarilə Azərbaycanın tarixi və mədəni ürəyi sayılan bir region üzərində Azərbaycanın mədəni suverenliyini bərpa etməkdən ibarətdir. Bu səy binaların sadə bərpası deyil, milli özünütəsdiq və kimliyin dərin aktıdır.

3.1 Şuşa: mədəniyyət paytaxtı geosiyasi simvol kimi

İSESCO tərəfindən 2021-ci ildə “Azərbaycanın Mədəniyyət Paytaxtı”, 2024-cü il üçün İslam Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı” elan edilmiş Şuşa şəhəri özünəməxsus simvolik və strateji dəyərə malikdir.

Şuşanın bərpasına ən yüksək dövlət səviyyəsində nəzarətin birbaşa diqqət mərkəzində saxlanması işğal zamanı baş vermiş onilliklər ərzində baş vermiş dağıdıcılıq və mədəni mənimsəmənin birbaşa əksidir. Yuxarı Gövhər Ağa və Aşağı Gövhər Ağa məscidləri, Vaqif məqbərəsi, Azərbaycanın tanınmış mədəniyyət xadimlərinin (Üzeyir Hacıbəyli və Bülbül kimi) ev-muzeyləri kimi mühüm tarixi yerlər çox diqqətlə bərpa olunur. Bu səy hüquqi və fiziki cəhətdən Azərbaycanın irsini, şəhər və onun tarixi üzərində sahibliyini bir daha təsdiq edir. “Xarıbülbul” Festivalı, Şuşa Qlobal Media Forumu və Türk Dövlətləri Təşkilatının Qeyri-

rəsmi Zirvə Toplantısı kimi yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməklə Azərbaycan Şuşanı faktiki olaraq əsas beynəlxalq məkan kimi formalaşdırmışdır [9].

3.2 Şəhərlərin yenidən qurulması: Ağdam nümunəsi

Ağdam kimi şəhərlərin tamamilə dağıdılması - çox vaxt "Qafqazın Xirosıması" adlanır. Şəhər təkcə yaşayış üçün deyil, həm də Ağdam Sənaye Parkını özündə birləşdirən regional iqtisadi mühərrik kimi strateji cəhətdən yenidən inkişaf etdirilir. Bu şəhərin fəaliyyət göstərən iqtisadi və inzibati mərkəzə çevrilməsi Azərbaycan dövlətinin öz suveren ərazisinin ən dağıdılmış hissələrini tam şəkildə dirçəltmək iqtidarında olduğunun əyani, konkret təzahürüdür.

4. Geosiyasi yenidən qurulma: regional səlahiyyətlərin idarə edilməsi

Qarabağın dirçəlişi regional güc balansını əsaslı şəkildə dəyişdirərək, əsas regional və qlobal aktorların xarici siyasət prioritetlərini yenidən uyğunlaşdırmağa məcbur etdi.

4.1 Türkiyə

Türkiyənin Azərbaycana qəti, birmənalı siyasi və hərbi dəstəyi müharibənin nəticəsi ilə möhkəmlənib. Yenidənqurma mərhələsi bu strateji müttəfiqliyi xüsusilə geniş türk dünyasına birbaşa quru yolu təmin edən Zəngəzur dəhlizi kimi layihələr vasitəsilə dərinləşdirir (Şəkil 1).

Şəkil 1. Türkiyə və Azərbaycanı birləşdirən Zəngəzur dəhlizinin xəritə görünüşü. [11]

4.2 İran

Tehran Zəngəzur dəhlizinin yaranmasına və türklərlə əlaqənin güclənməsinə geosiyasi təhlükə kimi baxır. İranın əsas narahatlığı regional əlaqələri üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən Ermənistanla quru sərhədinin və ticarət yolunun itirilməsidir.

4.3 Rusiya

Rusiyanın rolu onilliklərlə davam edən münaqişədə vasitəçi olmaqdan, ilk növbədə sülhməramlıların yerləşdirilməsi yolu ilə 2020-ci ildə atəşkəsin təminatçısına çevrildi. Azərbaycanın bütün ərazi üzərində suverenliyinin tam bərpası Rusiyanın müstəsna təsirini azaldıb. Zəngəzur dəhlizinin yenidən qurulması yeni nəqliyyat və iqtisadi dəhlizlər təmin edir ki, bu da regionun Rusiyanın nəzarətində olan marşrutlardan tarixi asılılığını azalda bilər və bu, Moskvanın regionda uzunmüddətli strategiyasını daha da çətinləşdirir. Həmçinin, Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Qərbi Cindən, Mərkəzi Asiyadan və Xəzər dənizindən başlayan ticarət axını, Azərbaycan və Türkiyə üzərindən Avropaya çıxışı asanlaşdırır [10]. Bu isə öz növbəsində Azərbaycanı Şərqi-Qərb tranzitində vazkeçilməz, mərkəzi həlqəyə çevirir.

Nəticə

Qarabağın yenidən qurulması Azərbaycanın müasir tarixində dövlət suverenliyinin ən möhkəm və dönməz təsdiqini təşkil edir. Bu, davamlı nəzarəti və regional liderliyi təmin etmək üçün hərbi qələbədən kənara çıxan hesablanmış, laylı strategiyadır.

Strategiya suveren maliyyələşdirmə, inzibati modernləşdirmə və demoqrafik məskunlaşma yolu ilə gücün daxililəşdirilməsi ilə işləyir, eyni zamanda kritik infrastruktur layihələri (Zəngəzur dəhlizi) və strateji resursların idarə edilməsi (Yaşıl Enerji Zonası) vasitəsilə təsirin xariciləşdirilməsi ilə işləyir.

Nəhayət, Qarabağın dirçəlişi Cənubi Qafqazın fiziki ərazisini transformasiya edir, postsovet dövrünün kövrək status-kvosunu vahid, tam suveren və ərazi baxımından bütöv dövlətin - Azərbaycan Respublikasının lövbər saldıqı yeni geosiyasi realıqla əvəz edir. Bu düşünülmüş, uzunmüddətli milli səy döyüş meydanında bərpa edilmiş suverenliyin millətin siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında daimi təsbit edilməsini təmin edir.

Gələcək tədqiqatlar, Qarabağın bərpa layihəsindəki maliyyə müstəqilliyini əsas götürərək, Zəngəzur Dəhlizi və Yaşıl Enerji Zonası kimi strateji təşəbbüslərin post-münaqişə suverenliyinin təsdiqindəki kəmiyyət və keyfiyyət təsirlərini modelləşdirməyə yönəldilə bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. <https://caliber.az/en/post/azerbaijan-allocates-over-477-million-for-reconstruction-of-liberated-lands-in-q1-2025>
2. <https://caliber.az/en/post/azerbaijan-to-invest-over-2-billion-in-karabakh-east-zangazur-reconstruction-in-2025>
3. <https://president.az/az/articles/view/55909>
4. <https://president.az/az/articles/view/55435>
5. H. Abdullayev and E. Huseynzade, "Qarabağ regionunda bərpa olunan enerji potensialinin araşdırılması: dayanıqlı gələcək üçün günəş, külək və su enerjisindən istifadə," UNEC Tədqiqat Mərkəzlərinin İşinin Əlaqələndirilməsi və Təşkili Şöbəsi, Dec. 2024, Online: <https://unec.edu.az/application/uploads/2024/12/Yasil-Dunyanin-Qarabag-Modeli-Elektron-toplu.pdf>
6. <https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/dagliq-qarabag-ve-etraf-regionlarin-enerji-potensialı>
7. <https://interfax.com/newsroom/top-stories/112009/>
8. <https://caliber.az/en/post/azerbaijan-plans-1-6-gw-of-green-energy-in-karabakh-east-zangezur-by-2030>
9. <https://president.az/az/articles/view/60544>
10. A. R. Chedia, "Zangezur Corridor: Economic potential and political constraints," Russia in Global Affairs, vol. 22, no. 1, pp. 194–216, Jan. 2024, doi: 10.31278/1810-6374-2024-22-1-194-216.
11. <https://www.aa.com.tr/en/economy/zangezur-corridor-to-provide-new-link-between-turkey-azerbaijan/2260088>

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Abdullayev Vasif Vaqif oğlu,
Bakı Biznes Universitetinin doktorantı
Bakı Biznes Universiteti, Dokt.
vasifabdullayev2020@gmail.com +994(55)-344-07-36

Xülasə

Suverenlik dövlətin daxildə və xaricdə müstəqil fəaliyyət göstərmək, öz qanunlarını tətbiq etmək və digər dövlətlər qarşısında bərabərhüquqlu olmaq səlahiyyətidir. Suverenlik anlayışı dövlətin əsas atributlarından biridir və onun hüquqi, siyasi, iqtisadi və ideoloji əsaslarını müəyyənləşdirir. Bu anlayış dövlətin öz ərazisində ali hakimiyyətə malik olmasını ifadə edir. Suveren dövlət öz ərazisində qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərini sərbəst şəkildə həyata keçirir. Dövlət suverenliyi beynəlxalq münasibətlərdə bərabər hüquqlar prinsipinə əsaslanır. Hər bir dövlətin suverenliyi beynəlxalq hüquqla qorunur. Suverenlik anlayışı tarixən feodal və imperiya quruluşlarından müasir milli dövlət formalarına keçidlə formalaşmışdır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi və milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsində Qarabağ regionunun dirçəldilməsi mühüm strateji əhəmiyyət daşıyır. Qarabağın bərpası təkcə infrastrukturun yenidən qurulması deyil, həm də ərazi üzərində siyasi, iqtisadi, sosial və hüquqi hakimiyyətin bərpası prosesidir. Bu proses dövlətin suverenliyinin praktik reallaşmasını, milli birliyin və ərazi bütövlüyünün qorunmasını təmin edir. Dirçəldilmə strategiyası həm də məcburi köçkünlərin qayıdışını, sosial ədalətin bərpasını və regional iqtisadiyyatın canlanmasını hədəfləyir. Regionda aparılan bərpa və inkişaf proqramları dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyini artırır, milli iqtisadiyyatın dayanıqlılığını gücləndirir və beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın imicini möhkəmləndirir. Qarabağın dirçəldilməsi nəticəsində formalaşan yeni iqtisadi, sosial və təhlükəsizlik reallıqları ölkənin suverenliyini daha da dərinləşdirir və regional sabitliyin əsasını yaradır. Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlətçilik konsepsiyasında strateji istiqamət kimi çıxış edir və milli inkişafın uzunmüddətli təminatına xidmət edir.

Резюме

Суверенитет — это право государства действовать самостоятельно как внутри страны, так и за её пределами, применять собственные законы и быть равноправным с другими государствами. Понятие суверенитета является одним из основных атрибутов государства и определяет его правовые, политические, экономические и идеологические основы. Этот термин выражает верховную власть государства на своей территории. Суверенное государство самостоятельно осуществляет законодательную, исполнительную и судебную власть в пределах своих границ. Государственный суверенитет основывается на принципе равноправия в международных отношениях. Суверенитет каждого государства защищается международным правом. Понятие суверенитета исторически сформировалось в процессе перехода от феодальных и имперских строев к современным национальным государствам.

Возрождение региона Карабах имеет важное стратегическое значение для укрепления государственного суверенитета и обеспечения национальной безопасности Азербайджанской Республики. Восстановление Карабаха представляет собой не только реконструкцию инфраструктуры, но и процесс восстановления политической, экономической, социальной и правовой власти на данной территории. Этот процесс обеспечивает практическую реализацию государственного суверенитета, сохранение национального единства и защиту территориальной целостности. Стратегия возрождения также направлена на возвращение вынужденных переселенцев, восстановление социальной справедливости и оживление региональной экономики. Реализуемые

программы восстановления и развития повышают эффективность государственного управления, укрепляют устойчивость национальной экономики и усиливают международный имидж Азербайджана. В результате формирующиеся в Карабахе новые экономические, социальные и безопасностные реалии углубляют суверенитет страны и создают основу для региональной стабильности. Таким образом, возрождение Карабаха выступает стратегическим направлением в концепции азербайджанской государственности и служит долгосрочному обеспечению национального развития.

Summary

Sovereignty is the authority of a state to act independently both domestically and internationally, to implement its own laws, and to be equal with other states. The concept of sovereignty is one of the main attributes of the state and defines its legal, political, economic, and ideological foundations. This concept expresses the state's supreme power within its own territory. A sovereign state independently exercises legislative, executive, and judicial powers within its borders. State sovereignty is based on the principle of equal rights in international relations. The sovereignty of every state is protected by international law. The concept of sovereignty was historically shaped through the transition from feudal and imperial systems to modern nation-state forms.

The revitalization of the Karabakh region plays a crucial strategic role in strengthening the state sovereignty and ensuring the national security of the Republic of Azerbaijan. The reconstruction of Karabakh is not limited to the restoration of infrastructure but also includes the reestablishment of political, economic, social, and legal authority over the territory. This process ensures the practical realization of state sovereignty, the preservation of national unity, and the protection of territorial integrity. The revival strategy also aims at the return of internally displaced persons, the restoration of social justice, and the revitalization of the regional economy. Ongoing reconstruction and development programs enhance the efficiency of state governance, strengthen the sustainability of the national economy, and reinforce Azerbaijan's image in the international arena. As a result, the new economic, social, and security realities emerging from Karabakh's reconstruction deepen the country's sovereignty and establish a foundation for regional stability. Thus, the revitalization of Karabakh serves as a strategic direction in Azerbaijan's statehood concept and contributes to the long-term assurance of national development.

GİRİŞ

Dirçəldilmə anlayışı yalnız dağıdılmış infrastrukturun bərpası deyil, həm də milli suverenliyin, sosial sabitliyin və iqtisadi inkişafın təməl sütunlarından biridir. Dirçəldilmə prosesi müharibə və ya böhran nəticəsində zərər çəkmiş ərazilərin yenidən iqtisadi, sosial və mədəni sistemə inteqrasiyasını təmin edir. Bu prosesin strateji mahiyyəti ondan ibarətdir ki, o, dövlətin daxili sabitliyini möhkəmləndirir və milli birliyi bərpa edir. Dirçəldilmə dövlətin idarəetmə sisteminin səmərəliliyini artırır və mərkəzi hakimiyyətin gücünü bərpa edir. Ərazilərin bərpası dövlət suverenliyinin reallığa çevrilməsi üçün vacib şərtidir.

Dirçəldilmə həm də dövlətin beynəlxalq imicini gücləndirən amildir. Uğurlu dirçəldilmə siyasəti dövlətin gücünü, məsuliyyətini və idarəetmə potensialını nümayiş etdirir. Ərazilərin yenidən canlandırılması sosial ədalət və tarixi ədalətin bərpası mənasını daşıyır. Dirçəldilmə prosesi qaçqın və məcburi köçkünlərin geri qayıdışı üçün əsas şərait yaradır. Bu, demoqrafik tarazlığın bərpasına xidmət edir. Dirçəldilmə regionun iqtisadi potensialını artırır və yeni əmək bazarları formalaşdırır. İnfrastrukturun, yolların, sənaye obyektlərinin, təhsil və səhiyyə müəssisələrinin bərpası uzunmüddətli iqtisadi artıma səbəb olur. Strateji baxımdan dirçəldilmə dövlətin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirir. Bərpa olunan ərazilər yeni investisiya imkanları və logistika mərkəzləri kimi inkişaf edir. Bu, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasına müsbət təsir göstərir. Dirçəldilmə həmçinin regional inteqrasiyanın genişlənməsinə şərait yaradır. Müasir dövrdə dirçəldilmə milli təhlükəsizlik siyasətinin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Sabit və inkişaf etmiş region hərbi-siyasi risklərin azalmasına gətirib çıxarır. Dirçəldilmə sosial gərginliklərin aradan qaldırılmasında mühüm rol

oynayır. O, əhalinin rifah səviyyəsini yüksəldir və dövlətə olan inamı artırır. Dirçəldilmə həm də ekoloji tarazlığın bərpasına xidmət edir. Dağıdılmış torpaqların və təbii ehtiyatların yenidən istifadəyə verilməsi kənd təsərrüfatı istehsalını bərpa edir. Dirçəldilmə milli identikliyin möhkəmlənməsi baxımından da strateji əhəmiyyət daşıyır. Bərpa prosesi xalqın mənəvi dirçəlişini və milli qürur hissini gücləndirir. Bu, dövlət-vətəndaş münasibətlərini möhkəmləndirir.

Dirçəldilmə həm də gələcək nəsillər üçün sabit və təhlükəsiz mühitin yaradılmasına yönəlmiş uzunmüddətli strategiyadır. Bərpa olunan ərazilər dövlətin gələcək inkişaf planlarının mərkəzinə çevrilir. Dirçəldilmə milli resursların səmərəli idarə edilməsini tələb edir. Bu baxımdan o, idarəetmənin keyfiyyət göstəricisidir. Strateji yanaşma olmadan dirçəldilmə sadəcə texniki bərpa ilə məhdudlaşar. Lakin strateji baxış bu prosesi dövlətin inkişaf modelinin əsas hissəsinə çevirir. Dirçəldilmə həmçinin dövlətin beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir. Xarici sərmayələrin cəlb olunması iqtisadi sabitliyi möhkəmləndirir. Dirçəldilmə siyasəti regional sülh və əməkdaşlıq üçün də zəruri şərtədir. Sabit və bərpa olunmuş region qonşu ölkələr arasında etimad mühitini gücləndirir. Bu baxımdan dirçəldilmə yalnız daxili məsələ deyil, həm də xarici siyasət alətidir. O, dövlətin gücünü yumşaq və sərt vasitələrlə nümayiş etdirir. Dirçəldilmə dövlətin strateji planlaşdırma qabiliyyətini artırır və uzunmüddətli dayanıqlılıq yaradır. Ərazilərin dirçəldilməsi həm də milli təhlükəsizlik, sosial inkişaf və iqtisadi rifahın qovuşduğu strateji hədəfdir. Buna görə də dirçəldilmə sadəcə tikinti və bərpa layihəsi deyil, milli gücün və dövlət suverenliyinin əsas təminatıdır.

Demokratik dövlətlərdə suverenliyin mənbəyi xalq hesab olunur. Xalq öz suveren hüququnu seçkilər, referendumlar və siyasi iştirak vasitəsilə həyata keçirir. Suveren dövlət beynəlxalq təşkilatlara könüllü şəkildə qoşulur, lakin öz qərarlarını müstəqil verir. Suverenlik dövlətin xarici siyasət istiqamətlərinin sərbəst müəyyən olunmasını təmin edir. İqtisadi suverenlik dövlətin öz iqtisadi siyasətini müstəqil şəkildə həyata keçirməsini nəzərdə tutur. Bu, maliyyə, ticarət, enerji və sənaye sahələrində müstəqilliyi əhatə edir. Dövlət suverenliyinin pozulması beynəlxalq hüquqa zidd hesab olunur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi suveren bərabərlik prinsipini təsdiqləyir. Suverenlik milli identikliyin və dövlətçilik ənənələrinin qorunmasında mühüm rol oynayır. Hər bir xalq suveren dövlət çərçivəsində öz mədəniyyətini, dilini və dəyərlərini azad şəkildə inkişaf etdirə bilər. Suverenlik həmçinin dövlətin informasiya və kiberməkan üzərində nəzarətini də əhatə edir. Müasir dövrdə suverenlik rəqəmsal təhlükəsizlik və informasiya müharibələri ilə də sınağa çəkilir. Qloballaşma prosesləri bəzi hallarda milli suverenliyin məhdudlaşdırılmasına səbəb olur. Buna baxmayaraq, dövlətlər beynəlxalq əməkdaşlıqla suverenliklərini qorumağa çalışırlar.

Dirçəliş olduqca mühüm və strateji məsələdir, özü vahid anlayış olsa da tərkib hissəsi bir çox anlayış və konsepsiyalardan ibarətdir. Məsələn :

- ✓ Siyasi və hüquqi aspektlər
- ✓ Təhlükəsizlik və müdafiə aspektləri
- ✓ İqtisadi və infrastruktur aspektləri
- ✓ Demografik və sosial aspektlər
- ✓ Mədəniyyət, yaddaş siyasəti və “yumşaq güc”
- ✓ Beynəlxalq və geosiyasi aspektlər
- ✓ Risklər və çağırışlar
- ✓ Təvsiyələr — prioritet tədbirlər (qısa və praktik)

Siyasi və hüquqi aspektlər . Qarabağda Azərbaycan qanunvericiliyinin tam tətbiqi, yerli idarəetmə orqanlarının yaradılması, vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsi və məhkəmə sisteminin qurulması suverenliyin formal əsasını təşkil edir. Dövlət sovetinin institutlarının (mərkəzi və yerli) funksional olması xarici iddialara qarşı əsaslı müdafiə verir. Daxili və xarici auditoriya qarşısında ardıcıl kommunikasiya —

Qarabağın Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olduğu mesajının davamlı verilməsi — suverenliyin siyasətə möhkəmlənməsinə töhfə verir və statusun kommunikasiyası anlayışını özündə yaratmış olur.

Təhlükəsizlik və müdafiə aspektləri. Fiziki təhlükəsizlik mərkəzi dövlət qüvvələrinin, sərhəd nəzarətinin, mina-təhlükəsizliyi proqramlarının, həmçinin yerli polis və hüquq-mühafizə strukturunun səmərəli fəaliyyəti uzunmüddətli sabitlik üçün vacibdir. Təhlükəsizlik infrastrukturunun olmaması suverenliyi kağız üzərində saxlayar, gerçək müdafiəni zəiflədir. Minalanma və təcili humanitar müdaxilə ərazilərin minalardan təmizlənməsi və humanitar ehtiyacların operativ qarşılınması yerli əhalinin qaydışını, təhlükəsizlik hissinin bərpasını və beləliklə də dövlət hakimiyyətinə inamı təmin edir.

İqtisadi və infrastruktur aspektləri. İqtisadi integrasiya yol, enerji, kommunikasiya, su və sənaye infrastrukturalarının bərpası regionu ölkə iqtisadiyyatına qoşur, iş yerləri yaradır və yerli əhalinin Azərbaycan vətəndaşlığı ilə iqtisadi bağlılığını gücləndirir. Dövlət tərəfindən ayrılan böyük investisiyalar və proqramlar (məsələn, 2022–2026 planları və milli büdcə ayrımları) dirçəldirmə prosesinin maliyyə tərəfini təmin edir. Milli brendlər və regional inkişaf yerli məhsulların, turizmin və brend strategiyalarının formalaşdırılması Qarabağın iqtisadi davamlılığını artırır və ictimai dəstək yaradaraq suverenliyi möhkəmləndirir.

Demoqrafik və sosial aspektlər. Qaydış siyasəti və mənzil-sosial tədbirlər: Etibarlı və şəffaf qaydış siyasəti, evlərin tikintisi, sosial təminat paketləri və yerli xidmətlərin (təhsil, səhiyyə) bərpası köçün təşviqi üçün əsasdır. Bu tədbirlər demoqrafik sabitlik yaradaraq uzunmüddətli suverenlik zəminini gücləndirir. İcma quruculuğu və konfliktin qarşısının alınması: Yerli icmalar arasında dialoq, inklüziv idarəetmə mexanizmləri və sivil cəmiyyət təşəbbüslərinin dəstəklənməsi sosial toxumanın yenidən formalaşmasına kömək edir.

Mədəniyyət, yaddaş siyasəti və “yumşaq güc”. Mədəni irs, tarixi obyektlərin qorunması, təhsil və mədəni layihələr Qarabağın Azərbaycan mədəni məkanına integrasiyasını göstərir. Soft-power tədbirləri — festivallar, elmi-tədqiqat proqramları, mədəni məkanların bərpası — həm daxildə, həm də beynəlxalq səviyyədə suverenliyin “maddi olmayan” tərəfini gücləndirir.

Beynəlxalq və geosiyasi aspektlər. Beynəlxalq hüquq və diplomatiya Qarabağın bərpası prosesi zamanı beynəlxalq hüquq normalarına riayət və regiondakı dövlətlərlə, beynəlxalq institutlarla əməkdaşlıq suveren statusun qəbulunu asanlaşdırır. Xarici tərəfdaşların iştirakı layihələrin şəffaflığını və legitimliyini artırır. Geosiyasi tarazlıq regionda yaranan yeni nəqliyyat-enerji marşrutları və xarici investisiyalar (məsələn, “orta kəmərlər” layihələri) Azərbaycanın strateji mövqeyini gücləndirərək Qarabağın iqtisadi və siyasi integrasiyasını daha dayanıqlı edir.

Risqlər və çağırışlar. Etnik və humanitar narahatlıqlar yerli azlıqların hüquqlarının təmin olunmaması beynəlxalq aləmdə və daxildə etirazlara səbəb ola və suverenliyi zəiflədə bilər. Maliyyə və logistika çətinlikləri böyük miqyaslı bərpa proqramları üçün maliyyə mənbələrinin davamlılığı və şəffaf idarəetmə vacibdir. Korporativ idarəetmə boşluqları projelərin gecikməsinə və ictimai etimadsızlığa gətirə bilər.

Təvsiyələr — prioritet tədbirlər

1. *Hüquqi-inzibati paket.* Qarabağın tam hüquqi integrasiyası üçün qanunvericilik, yerli seçki orqanları və məhkəmə infrastrukturunun prioritetləşdirilməsi.
2. *Təhlükəsizlik-infrastruktur proqramı.* Mina təmizləmə, polis və sərhəd nəzarəti, fəvqəladə yardım xidmətlərinin qurulması.
3. *İqtisadi canlandırma paketi.* İnfrastruktur (yol, enerji, internet), kiçik və orta sahibkarlığın subsidiyalaşdırılması, brend və turizm layihələrinin dəstəklənməsi.
4. *Sosial siyasət və qaydış proqramı.* Mənzillərin tikintisi, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin təminatı, məcburi köçkünlərin reintegrasiyasına yönəlik proqramlar.
5. *Şəffaflıq və beynəlxalq əməkdaşlıq.* İctimai hesabatlar, xarici kredit və investisiyaların şəffaf monitorinqi, beynəlxalq müşahidəçi mexanizmlərinin təşviqi.

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində Qarabağın dirçəldilməsi mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Qarabağın bərpası yalnız iqtisadi və sosial layihələrin icrası deyil, həm də dövlətin milli birliyinin, ərazi bütövlüyünün və siyasi sabitliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından əsas istiqamətlərdən biridir. Bu proses həm daxili idarəetmənin səmərəliliyini artırır, həm də beynəlxalq arenada Azərbaycanın mövqelərini gücləndirir. Qarabağın dirçəldilməsi dövlətin suveren iradəsinin və milli gücünün təzahürüdür, çünki bu, öz torpaqları üzərində tam nəzarətin bərpası və həmin ərazilərin inkişafının təmin edilməsi deməkdir. Eyni zamanda, bu bölgənin yenidən qurulması regionda dayanıqlı sülhün və təhlükəsizliyin bərqərar olmasına, yeni iqtisadi əlaqələrin formalaşmasına və ölkənin ümumi inkişaf strategiyasına töhfə verir. Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi təkcə lokal bərpa layihəsi deyil, Azərbaycanın dövlət suverenliyinin dərinləşdirilməsi, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası və gələcək nəsillər üçün güclü dövlətçilik ənənələrinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji prioritet kimi qiymətləndirilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Əliyev, İ. (2022). *Qarabağ Zəfəri və Azərbaycanın yeni geosiyasi reallığı*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
2. Məmmədov, A. (2023). *Postmüharibə dövründə Qarabağın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası*. Bakı: Elm və Təhsil.
3. Əliyeva, S. (2021). *Azərbaycanın suverenliyinin beynəlxalq hüquqi əsasları*. Bakı: Hüquq və Dövlət Nəşriyyatı.
4. Heydər Əliyev Fondu. (2022). *Qarabağın dirçəldilməsi: bərpa və reintegrasiya proqramları*. Bakı.
5. Quliyev, F. (2023). *Regional təhlükəsizlik və suverenlik məsələləri: Cənubi Qafqaz nümunəsi*. Bakı: ADA Universiteti Nəşriyyatı.
6. Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan. (2024). *Strategic Roadmap for the Reconstruction and Development of Karabakh*. Baku.
7. Aslanov, R. (2022). *Azərbaycanın milli maraqları və dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi istiqamətləri*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.
8. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). *Sustainable Recovery and Reconstruction in Post-Conflict Regions: The Case of Karabakh*. New York.
9. Əliyev, H. (2021). *Dövlətçilik prinsipləri və milli suverenlik ideologiyası*. Bakı: AzərNəşr.
10. European Policy Centre. (2023). *Post-conflict Reconstruction and State Sovereignty in the South Caucasus: The Case of Azerbaijan*. Brussels.
11. Beynəlxalq əlaqələrin təhlil mərkəzi - aircenter.az
12. The Polish Institute of International Affairs - pism.pl
13. The Associated Press saytı - [AP News](http://APNews)
14. Reuters saytı - Reuters
15. “ Qarabağın bərpasına nə qədər pul xərcləyəcəyik!? “ adlı məqlə Hafta.az [News+1](http://Hafta.az)

İXRAC SEKTORUNDA RİSKLƏRİN TRIGGER MODELİ İLƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ İDARƏETMƏ MEXANİZMLƏRİ

Sənan Söhrab Bəbişov
Doktorant/Bakı Biznes Universiteti
Email: sinansohrab7@gmail.com

Xülasə

Azərbaycanın qeyri-neft ixracı son illərdə prioritet olsa da, bu sahə siyasi gərginliklər, valyuta dəyişkənliyi, logistika və institusional məhdudiyyətlər səbəbindən yüksək risk həssaslığı ilə xarakterizə olunur. COSO ERM, ISO 31000, SWOT, PESTEL və Risk Matrisi kimi ənənəvi modellər analitik baza yaratsa da, operativ xəbərdarlıq imkanlarının zəifliyi KOB-lar üçün çevik idarəetməni məhdudlaşdırır. Bu kontekstdə TRIGGER modeli (Təhlükə nöqtəsi – Reallıq – İtki ölçüsü – Gözləmə həddi – Görülən tədbir – Əlaqədar izləmə – Reaksiya) risklərin erkən siqnallar üzrə dinamik və real vaxt monitorinqinə əsaslanan daha effektiv idarəetməsini təmin edir. Tədqiqatda risklərin təsnifatı, mövcud modellərlə müqayisə, TRIGGER metodologiyasının tətbiqi və rəqəmsal izləmə imkanları təhlil edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, TRIGGER yanaşması nəzəri yenilik olmaqla yanaşı, ixracatçılar üçün praktik qərar dəstəyi funksiyasını gücləndirir.

Açar sözlər: TRIGGER modeli; ixrac riskləri; qeyri-neft sektoru; risk idarəetməsi; KOB-lar.

“Assessment and Management Mechanisms of Export Sector Risks through the TRIGGER Model”

Abstract

Although the expansion of Azerbaijan's non-oil exports has become a strategic priority in recent years, the sector remains highly vulnerable to political tensions, exchange-rate volatility, logistical disruptions, and institutional constraints. Traditional risk management frameworks such as COSO ERM, ISO 31000, SWOT, PESTEL and the Risk Matrix provide a certain analytical basis, but their retrospective nature and limited early-warning capabilities restrict agile decision-making, particularly for SMEs. In this context, the TRIGGER model (Threat point – Reality – Impact scale – Guard threshold – Given action – Evaluation – Response) offers a more dynamic, signal-based and real-time approach to export risk management. The research analyses risk classification, compares existing models, examines TRIGGER's methodological application, and explores opportunities for digital monitoring. Findings indicate that the TRIGGER approach represents both a theoretical innovation and a practical decision-support tool that strengthens risk resilience for exporting enterprises.

Keywords: TRIGGER model; export risks; non-oil sector; risk management; SMEs.

«Оценка и механизмы управления рисками экспортного сектора по модели TRIGGER»

Аннотация

Несмотря на то что расширение ненефтяного экспорта Азербайджана в последние годы является стратегическим приоритетом, данный сектор остается высокочувствительным к политической напряжённости, валютной волатильности, логистическим сбоям и институциональным ограничениям. Традиционные модели управления рисками — COSO ERM, ISO 31000, SWOT, PESTEL и Risk Matrix — формируют аналитическую основу, однако их ретроспективный характер и ограниченные возможности раннего предупреждения сужают оперативность принятия решений, особенно для субъектов МСП. В этом контексте модель TRIGGER (Точка угрозы – Реальность – Масштаб потерь – Порог реагирования – Принятые меры – Мониторинг – Реакция) обеспечивает более динамичный, сигнальный и основанный на мониторинге в реальном времени подход к управлению экспортными рисками. В исследовании проведена классификация рисков, сопоставление существующих моделей, анализ методологии TRIGGER и оценка цифровых возможностей мониторинга. Результаты показывают, что подход TRIGGER является как теоретическим новшеством, так и практичным инструментом поддержки управленческих решений для экспортёров.

Ключевые слова: модель TRIGGER; экспортные риски; ненефтяной сектор; управление рисками; МСП.

Giriş

Qeyri-neft ixracının genişləndirilməsi Azərbaycanın iqtisadi siyasətinin prioriteti olsa da, bu istiqamət global siyasi gərginliklər, enerji qiymətlərinin dəyişməsi, tədarük zəncirində fasilələr və maliyyə bazarlarında volatillik kimi xarici şoklara yüksək həssasdır. Artan risklər elmi əsaslı, çevik və proaktiv ixrac risklərinin idarəetmə sisteminə ehtiyac yaratmışdır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, risklərin systemsiz idarə olunması ixrac portfelini daraldır və maliyyə dayanıqlığını zəiflədir (OECD, 2023; World Bank, 2024).

Mövcud modellər (COSO, ISO 31000, SWOT, PESTEL, Risk Matrix) strukturlu yanaşma təqdim etsə də, əsasən retrospektiv xarakter daşıyır və real vaxt xəbərdarlıq imkanları məhduddur. Resurs çatışmazlığı səbəbindən KOB-lar bu vəziyyətdə xüsusilə həssasdırlar.

Bu tədqiqatda irəli sürülən TRIGGER modeli (Təhlükə nöqtəsi – Reallıq – İtki ölçüsü – Gözləmə həddi – Görülən tədbir – Əlaqədar izləmə – Reaksiya) ixrac risklərinin dinamik, integrativ və operativ idarə edilməsini təmin edən yeni yanaşmadır. Model riskin yaranmasından son qərara qədər bütün mərhələləri əhatə edir, kəmiyyət və keyfiyyət metodlarını birləşdirir və real vaxt qərar dəstəyi yaradır.

Tədqiqatın məqsədi TRIGGER modelinə əsaslanaraq Azərbaycanın qeyri-neft ixracında mövcud riskləri kompleks qiymətləndirmək və onların idarə olunması üzrə institusional mexanizmlər formalaşdırmaqdır.

Beləliklə, TRIGGER yanaşması həm nəzəri yenilik, həm də ixracatçılar üçün praktik idarəetmə aləti kimi elmi-təbii əhəmiyyət kəsb edir.

İxrac risklərinin təsnifləndirilməsi və mövcud modellərlə müqayisəli təhlili

Azərbaycanın qeyri-neft ixracında maliyyə (valyuta dəyişkənliyi, ödəniş gecikməsi), logistika (tədarük zəncirinin pozulması, nəqliyyat gecikmələri), reputasiya (keyfiyyət və standartlara uyğunsuzluq), texnoloji (köhnəmiş texnologiya, informasiya təhlükəsizliyi) və institusional risklər (siyasi sabitlik, korrupsiya, tənzimləyici dəyişikliklər) kimi çoxşaxəli risklər mövcuddur. Beynəlxalq təcrübədə isə bu risklər tədarük/logistika, maliyyə-iqtisadi, hüquqi-siyasi, ekoloji, rəqabət və satış-məhsul riskləri kateqoriyalarına bölünür (iberglobal.com). Bu risklərin təsirini müəyyən etmək və idarəetməni optimallaşdırmaq üçün dünya ölkələrində geniş tətbiq olunan bir neçə model — **COSO ERM, ISO 31000, Risk Matrisi, PESTEL** və **SWOT** — analitik baza kimi istifadə olunur.

COSO ERM (Enterprise Risk Management) çərçivəsi riskləri strateji, əməliyyat, maliyyə, uyğunluq və reputasiya kateqoriyalarına ayırır (compliance.temple.edu). Strateji risklər müəssisənin uzunmüddətli məqsədlərinə təsir edən amillərdən, əməliyyat riskləri gündəlik proseslərdən, maliyyə riskləri bazar, kredit və likvidlik dəyişkənliklərindən qaynaqlanır. Uyğunluq riskləri tənzimləyici normalara əməl olunmamasını, reputasiya riskləri isə şirkətin brend imicinə zərər verə biləcək halları əhatə edir. Bu yanaşma Azərbaycanın ixracatçıları üçün strateji planlaşdırma, valyuta risklərinin qiymətləndirilməsi və əməliyyat səmərəliliyinin təmin edilməsi baxımından geniş tətbiq oluna bilər.

ISO 31000 konkret risk kateqoriyalarını müəyyənləşdirmək əvəzinə, təşkilatın daxili (idarəetmə, maliyyə strukturu, texnologiya) və xarici kontekstini (bazar mühiti, ticarət tərəfdaşları, tənzimləmə dəyişiklikləri) birlikdə qiymətləndirməyi əsas tutur. Bu standart proaktiv yanaşmanı təşviq edir və risk prosesinin ardıcıl şəkildə qurulmasını tələb edərək Azərbaycan müəssisələrinə daha çevik monitoring imkanları yaradır.

Risk Matrisi, riskin ehtimalı ilə təsir gücünün kəsişməsinə əsaslanaraq onu aşağı, orta və yüksək kateqoriyalar üzrə prioritetləşdirən sadə alətdir. Devalvasiya kimi hadisələr yüksək təsirli, lakin az ehtimallı risk kimi qiymətləndirilə bilər. Bununla belə, metod risklərin qarşılıqlı əlaqəsini tam əks etdirmədiyi üçün digər yanaşmalarla birlikdə tətbiqi məqsədəuyğundur.

PESTEL Analizi (Political, Economic, Socio-Cultural, Technological, Environmental, Legal) isə makroiqtisadi mühitin siyasi sabitlik, ticarət məhdudiyyətləri, iqtisadi artım, demografik dinamika, texnoloji inkişaf, iqlim dəyişiklikləri və qanunvericilik dəyişmələri kimi amillər üzrə qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu analizin üstünlüyü ondadır ki, xarici mühitdə baş verən dəyişikliklər erkən xəbərdarlıq siqnalları kimi dəyərləndirilərək potensial iqtisadi, hüquqi və reputasiya risklərini proaktiv aşkar etməyə şərait yaradır.

SWOT Analizi (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) təşkilatın daxili və xarici mühitini sistemləşdirən strateji alətdir (researchgate.net). Burada zəifliklər texnoloji gerilik və maliyyə dayanıqlığının zəifliyi kimi daxili riskləri, təhlükələr isə global ticarət məhdudiyyətləri və rəqabətin güclənməsi kimi xarici riskləri əks etdirir. Azərbaycanın ixrac sektoru üçün güclü tərəflər məhsul keyfiyyəti və yeni bazarlara çıxış imkanları, fürsətlər isə regional integrasiya və beynəlxalq əməkdaşlıq ehtiyatları kimi müəyyən edilə bilər.

Modellərin müqayisəli təhlili

Aşağıdakı cədvəldə göstəriləni kimi, hər bir yanaşma riskləri fərqli prizmalardan təsnif edir:

Cədvəl 1: Risk kateqoriyalarının təhlili

Risk Modeli	Menecmenti	Risk kateqoriyalarının təhlili
COSO (ERM)		Strateji, əməliyyat, maliyyə, uyğunluq (hüquqi) və reputasiya riskləri
ISO 31000		Fərqli risk kateqoriyası vermir; risklərin müəyyənləşdirilməsi zamanı təşkilatın daxili və xarici mühiti əsas götürülür.
Risk Matrisi		Risqləri baş vermə ehtimalı və mümkün təsiri əsasında qiymətləndirir; kateqoriyalar yox, risklərin prioritetləşdirilməsini təmin edir.
PESTEL		Xarici makro-mühitin altı kateqoriyası: Siyasi, İqtisadi, Sosial-mədəni, Texnoloji, Ekoloji, Hüquqi.
SWOT		Daxili (Güc/Zəiflik) və xarici (Füsrət/Təhlükə) analiz vasitəsi; risklər əsasən “Təhlükələr” (Thrats) bölməsinə daxildir.

Mənbə: Müəllif tərtibatı

Cədvəldən göründüyü kimi, **COSO ERM (Committee of Sponsoring Organizations – Enterprise Risk Management)** və **ISO 31000 (International Organization for Standardization – Risk Management Standard)** müəssisəvi səviyyədə daha geniş risk yanaşması təklif edir. COSO strateji, əməliyyat, maliyyə və uyğunluq risklərini konkret çərçivədə təsnif edir. ISO 31000 isə risklərin kateqoriyalasdırılmasından çox, idarəetmə prosesinin qurulmasına və təşkilatın kontekstinə uyğunlaşdırılmasına diqqət yetirir.

Risk matrisi riskin yalnız miqyasını – ehtimal və təsirin kəsişməsini – göstərir (nature.com). Bu, sadə və dövrü qiymətləndirmələr üçün əlverişli olsa da, mürəkkəb risk qarşılıqlı təsirlərini nəzərə almır. **PESTEL (Political, Economic, Socio-Cultural, Technological, Environmental, Legal)** isə makro amillərin – xüsusilə siyasi və hüquqi dəyişikliklərin – ixraca təsirini analiz edir (lexisnexis.com). **SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)** isə daha çox subyektiv strateji qiymətləndirmə vasitəsidir və xarici təhdidlərə fokuslanır.

Azərbaycanın ixrac sektoru üçün bu modellərin tətbiqi fərqli səviyyələr üçün uyğundur. PESTEL ölkənin siyasi-iqtisadi tranzitivliyini nəzərə alıqda xüsusilə vacibdir, çünki bu iki faktor ixrac risklərinə birbaşa təsir göstərir. COSO və ISO 31000 daha çox dövlət qurumlarında və iri şirkətlərdə institusional risk idarəetmə sistemlərinin qurulması üçün yararlıdır. Risk matrisi konkret ixrac əməliyyatları üzrə – məsələn, müəyyən bazarda valyuta devalvasiyası riskini hesablamaq üçün – tətbiq oluna bilər. SWOT isə müəssisə səviyyəsində daxili zəifliklər və xarici təhdidlərə əsaslanan strateji planlama mərhələsində istifadə olunur.

TRIGGER modelinin fərqləndirici xüsusiyyətləri:

TRIGGER modelinin mahiyyəti və digər modellərlə fərqi

Ənənəvi risk modelləri riskləri əvvəlcədən müəyyən edilmiş kateqoriyalar üzrə təsnif edir. **TRIGGER modeli** isə diqqəti riskin özündən daha çox onun “**tetikleyici**” (**trigger**) hadisələrinə yönəldir və riskin aktivləşməsinə səbəb olan erkən siqnalları izləyir. Bu model riskləri statik şəkildə deyil, **proqnostik göstəricilər və dinamik hadisələr kontekstində** qiymətləndirir. Məsələn, bazar volatilliyi, geosiyasi gərginlik və tənzimləyici sərtləşmə TRIGGER-də riskin yaranmasına səbəb olan aktiv “tetikleyici” kimi qəbul edilir.

Bu xüsusiyyət TRIGGER modelini digər çərçivələrin tamamlayıcısına çevirir. PESTEL analizində də makro dəyişikliklərin erkən xəbərdarlıq siqnalları yaratdığı qeyd olunur; TRIGGER isə məhz bu prinsipi daha sistemli şəkildə tətbiq edir. Azərbaycan ixracı üçün bu yanaşma xüsusilə faydalıdır, çünki region ölkələrində iqtisadi-siyasi dəyişikliklər və enerji bazarındakı volatillik ixrac risklərini tez aktivləşdirə bilər.

Beləliklə, TRIGGER modeli riskin nəticəsini deyil, **riskin formalaşma mexanizmini** izləyir və idarəetmədə reaktiv deyil, **proaktiv** yanaşmanı gücləndirir.

Əvvəlki tədqiqatlar

İxrac risklərinin modelləşdirilməsi üzrə tədqiqatlar əsasən **təchizat zənciri risklərinin idarə olunması (TZRIO)** çərçivəsində inkişaf etmişdir. Jüttner və əməkdaşları (2003) təchizat zənciri risklərini məhsul, material və informasiya axınına pozan və nəticələri tam proqnozlaşdırılmayan dəyişkənlər kimi təsnif etmişdir. Bu, ixrac prosesində risklərin sistemli müəyyənəşdirilməsi üçün nəzəri baza yaratmışdır.

Sonrakı dövrdə Baryannis, Dani və Antoniou (2019) təchizat zənciri risklərinin idarəsində **proqnozlaşdırıcı analitika və süni intellektin** rolunu vurğulamışdır. Onlar süni intellektin böyük həcmli məlumatları analiz etməklə risklərin aşkar olunması və monitorinqini xeyli təkmilləşdirdiyini göstərmişdir. Bu nəticələr TRIGGER kimi dinamik modellərin tətbiqinə elmi əsas yaradır.

TRIGGER modelinin tətbiqi – Pomidor üzrə qısa ssenari

Məhsul: Pomidor (əsas bazar – Rusiya)

- **Təhlükə nöqtəsi (T):** Rusiya tərəfindən fitosanitar qadağası riski. Tək bazardan yüksək asılılıq riski artır.
- **Reallıq (R):** Rusiya tənzimləmələri və fitosanitar nəzarət pomidor ixracı üçün həllidir.
- **İtki ölçüsü (I):** Qadağa baş verərsə itkisi çox yüksəkdir (risk skoru təqribən 20 – yüksək risk).
- **Gözləmə həddi (G):** Qəbulolunan risk minimaldır; signal yaranan kimi tədbir görülməlidir.
- **Görülən tədbir (G):** Bazardan asılılığı azaltmaq üçün diversifikasiya, aqrar və ixrac sığortasından istifadə.
- **Əlaqədar izləmə (E):** Rosselxoznadzor, WTO SPS, ePing və dövlət qurumlarının məlumatlarının real vaxt monitorinqi.
- **Reaksiya (R):** Qadağa baş verərsə, alternativ bazarlara yönlənmə, daxili satışın artırılması, sığorta ödənişləri.

Bu ssenari TRIGGER modelinin risklərin **erkən aşkarlanması və proaktiv idarə olunmasında** necə istifadə oluna biləcəyini göstərir.

TRIGGER Risk Profil Kartı

Pomidor da daxil olmaqla müxtəlif ixrac məhsulları üzrə əsas tetikleyicilər, ehtimal–təsir səviyyələri, diversifikasiya tədbirləri və monitorinq mənbələri **Risk Profil Kartı** şəklində cədvəlləşdirilə bilər.

Cədvəl 2. TRIGGER Risk Profil Kartı: Pomidor, Fındıq və Nar Məhsulları üzrə Əsas Risklər və Qarşı Tədbirlər

Məhsul	Təhlükə nöqtəsi (T)	Risk səviyyəsi (I; ehtimal×təsir)	Görülən tədbir (G)
Pomidor (tərəvəz)	Fitosanitar qadağa riski (Rusiyaya ixracın dayandırılması)	20 (yüksək)	Bazar diversifikasiyası , sığorta müdafiəsi
Fındıq (quru meyvə)	Keyfiyyət standartı pozuntusu riski (aflatoksin aşkarlandığında)	15 (orta)	Keyfiyyət nəzarətinin gücləndirilməsi, sertifikatlaşdırma
Nar (meyvə)	Bazar tələbinin azalması riski (əsas idxalçı ölkədə)	10 (orta)	Məhsul diversifikasiyası (məs., emal olunmuş məhsul istehsalı), yeni bazarlarda tanıtım

Mənbə: Müəllif tərtibatı

Qeyd: Yuxarıdakı cədvəldə hər bir məhsul üzrə TRIGGER modelinin ilk mərhələləri – **Təhlükə nöqtəsi (T), Reallıq (R), İtki ölçüsü (I)** və uyğun **Görülən tədbir (G)** qısa şəkildə ümumiləşdirilmişdir. Məsələn, **fındıq** üzrə əsas təhlükə nöqtəsi yüksək **aflatoksin** səviyyələrinin aşkarlanmasıdır. Bu halda Avropa İttifaqı bazarında geri qaytarılma və ya məhdudiyyət riski yaranır. Son illərdə həyata keçirilən monitorinq və keyfiyyətə nəzarət tədbirləri nəticəsində Azərbaycan fındığında aflatoksinlə bağlı problemlərin azaldığı və AB nəzarət rejiminin yumşaldığı bildirilir. Bu risk **orta səviyyəli** hesab olunur və idarəetmə tədbiri kimi davamlı keyfiyyət nəzarəti tətbiq edilir.

Nar üzrə əsas risk ixrac bazarlarında **tələb dalğalanmalarıdır**. Tələb azaldıqda qiymət düşür və ixrac gəlirləri azalır. Bu risk də **orta səviyyəli** qiymətləndirilir. Qarşı tədbir kimi məhsulun emalı (nar şirəsi, konsentrat) və yeni bazarlara çıxış strategiyaları nəzərdə tutulur.

İllik / rüblük TRIGGER matrisi

TRIGGER modeli əsasında hər rüb üçün dinamik **risk monitoring matrisi** tərtib edilə bilər. Bu matrisi formalaşdırarkən erkən xəbərdarlıq siqnalları və müvafiq risk göstəriciləri nəzərə alınır. Məsələn, **2023-cü ilin IV rübü** üzrə Azərbaycan ixracatçıları üçün önə çıxan risk indikatorları və onlara qarşı verilən reaksiyalar **Cədvəl 3**-də ümumiləşdirilmişdir.

Cədvəl 3. TRIGGER Risk Matrisi: 2023-cü ilin IV rübü üzrə əsas ixrac risk siqnalları və qarşı tədbirlər

Risk signalı (T)	2023 Q4 müşahidə edilən vəziyyət (R)	Risk səviyyəsi (I = ehtimal × təsir)	Reaksiya / Tədbir (G)
Rublin ucuzlaşması (valyuta riski)	Rusiya rubləsi məzənnəsində yüksək volatillik: ilk 9 ayda ~20% dəyər itirməsi	16 (yüksək)	Ödənişlərin USD/EUR ilə indeksləşdirilməsi; məzənnə hedcləşməsi; avans ödənişlərinin artırılması
Yeni SPS tələbləri (fitosanitar riski)	Rosselxoznadzor tərəfindən əlavə sertifikat və uyğunluq tələbləri; bəzi partiyaların sənəd uyğunsuzluğuna görə geri qaytarılması (1Lurer News, 2023)	12 (orta)	Sürətli sertifikatlaşdırma prosedurlarının tətbiqi; ePing və WTO SPS bildirişlərinin daimi izlənməsi
Loqistika maneələri (daşıma riski)	Qonşu regionlarda tranzit yüklərin yoxlanışında müvəqqəti gecikmələr; sərhəd nəzarətində yüklənmə	9 (orta)	Alternativ marşrutların hazırlanması (dəniz/dəmir yolu); ehtiyat anbarlamanın artırılması; logistik risk planlaması

Mənbə: Müəllif tərtibatı

Rüblük TRIGGER matrisi və onun funksiyası

Bu cədvəl göstərir ki, TRIGGER yanaşması yalnız məhsul üzrə riskləri deyil, həm də müəyyən dövr üçün **ümumi risk panoramını** vizual şəkildə təqdim etməyə imkan verir. Rüblük TRIGGER matrisi ixracatçılara yüksələn risk trendlərini, onların ehtimal olunan təsirlərini və uyğun reaksiyaları real vaxtda görməyə şərait yaradır.

Məsələn, **2023-Q4** dövründə:

- **Rublun ucuzlaşması** – ixrac gəlirlərində volatillik yaratdığı üçün “yüksək risk” kimi qiymətləndirilmiş, şirkətlər isə ödəniş valyutasının dollara keçirilməsi və ya məzənnənin əvvəlcədən sabitlənməsi kimi addımlar atmışdır.
- **Rosselxoznadzor-un əlavə tələbləri** – “orta risk” kimi izlənməmiş, sertifikatlaşdırma gücləndirilmiş və WTO ePing bildirişlərinin monitoringi artırılmışdır.
- **Logistika gecikmələri** (Qazaxıstan üzərindən tranzitdə yubanma) – “orta risk” hesab edilmiş və alternativ marşrutlar, eləcə də ehtiyat anbarlama tədbirləri tətbiq olunmuşdur.

Daimi təhlil sayəsində müəssisələr bu tip dəyişiklikləri **proaktiv** şəkildə idarə edə bilər (signal-ai.com).

TRIGGER modelinin rəqəmsallaşdırılması perspektivləri (qısaldılmış versiya)

1. Süni intellektlə avtomatik risk signalı monitoringi

AI və maşın öyrənməsi böyük həcmli məlumat axınlarını (xəbərlər, tənzimləyici sənədlər, sektor hesabatları) analiz edərək risk siqnallarını real vaxtda aşkar edə bilər. Bu sistemlər ənənəvi retrospektiv modellərdən daha tez xəbərdarlıq edir və risk idarəetməsini proaktiv səviyyəyə qaldırır (6). Tədqiqatlar süni intellektin təchizat zəncirində risklərin müəyyənləşdirilməsini və monitoringini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırdığını göstərir.

2. “Export Risk Dashboard” – interaktiv risk paneli

TRIGGER modeli əsasında hazırlanacaq rəqəmsal dashboard ixracatçılara valyuta məzənnələri, xammal qiymətləri, siyasi xəbər axını və logistika göstəricilərini bir ekrandan izləməyə imkan verir. Panel TRIGGER mərhələləri üzrə bölmələrdən ibarət ola bilər:

- **T – Təhlükə nöqtələri,**

- **R – Cari vəziyyət metrikaları,**
- **I – İtki ssenariləri,**
- **G – Tədbirlər,**
- **E – Xəbərdarlıq axını,**
- **R – Reaksiya modulu.**

Bu, “bir pəncərə”dən operativ qərarverməni asanlaşdırır.

3. Erkən xəbərdarlıq sistemləri ilə API inteqrasiyası

TRIGGER sisteminin WTO SPS/TBT bildirişləri, ePing platforması, Rosselxoznadzor məlumat bazası kimi mənbələrlə API inteqrasiyası risk siqnaallarını avtomatik əldə etməyə imkan verir. Bu halda şirkət, məsələn, “ABŞ pestisid standartını dəyişdi” siqnaalını dərhal paneldə görüb “Əlaqədar izləmə” mərhələsində qeyd edə bilər.

4. İnsan kapitalı və təşkilati mexanizmlər

Rəqəmsal TRIGGER sisteminin effektiv işləməsi üçün mütəxəssislərin təlimi vacibdir. Risk analitikləri və ixrac menecerləri məlumatları düzgün interpretasiya etməlidir. Eyni zamanda, müəssisələr daxilində risk koordinasiya qrupları yaradılmalı və mövcud ERP/CRM sistemləri TRIGGER platformasına inteqrasiya olunmalıdır. KOB evləri kimi qurumlarda bu sahədə ixtisaslaşmış təlimlərin keçirilməsi ölkədə ixrac risklərinin idarə olunması potensialını artıracaqdır (7).

Nəticə

Aparılan təhlil göstərir ki, TRIGGER modeli Azərbaycanın qeyri-neft ixrac sektorunda risklərin **proaktiv və mərhələli** əsasda idarə olunması üçün güclü metodoloji çərçivə yaradır. Model riskin yaranma səbəblərindən tutmuş yekun reaksiyaya qədər bütün mərhələləri izləməyə imkan verdiyi üçün müəssisələrə **vaxtında qərar vermək, itkiləri minimallaşdırmaq və alternativ tədbirlər planlarını əvvəlcədən hazırlamaq** imkanı təqdim edir. Pomidor ixracı üzrə ssenari analizi, risk profil kartları və rüblük TRIGGER matrisi kimi alətlər modelin həm mikro (məhsul səviyyəsində), həm də makro (ümumi bazar şəraitində) effektiv olduğunu sübut edir.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, modelin bəzi komponentləri – xüsusən **“Gözləmə həddi”** və **“Əlaqədar izləmə”** – müəssisələrin risk iştahasına və resurslarına görə dəyişdiyindən sektorlar üzrə **kalibrlənmə və uyğunlaşdırma** tələb edir. TRIGGER-in canlı sistem kimi daim təkmilləşdirilməsi, nəticələrin davamlı ölçülməsi və müxtəlif sahələrdən geri dönüşlərin toplanması modelin effektivliyini artıracaq.

Təkliflər

Azərbaycanın qeyri-neft ixracında risklərin proaktiv idarə olunmasını gücləndirmək üçün üç əsas istiqamət üzrə institusional mexanizmlərin formalaşdırılması təklif olunur. Birinci istiqamət kimi, **“Export Risk School”** təşəbbüsünün yaradılması məqsədəuyğundur; burada ixracatçılar və KOB-lar üçün TRIGGER modelinə əsaslanan xüsusi təlim proqramları təşkil ediləcək, simulyasiya, case-study və praktiki modullar vasitəsilə modelin bütün mərhələləri üzrə peşəkar bacarıqlar formalaşdırılacaq. Bu təşəbbüsün AZPROMO və KOBİA tərəfindən birgə icrası ölkədə risk şüurunu və idarəetmə mədəniyyətini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirə bilər.

İkinci istiqamət olaraq, **KOB evlərində TRIGGER əsaslı risk məsləhət xidmətinin yaradılması** təklif edilir. Bu xidmət çərçivəsində ixracatçılar üçün fərdi risk profilləri hazırlanacaq, təhlükə nöqtələri müəyyənləşdiriləcək, risk səviyyələri qiymətləndiriləcək və qabaqlayıcı tədbirlər planı tərtib olunacaq. Eyni zamanda, şirkətlərin TRIGGER modelini daxili proseslərinə inteqrasiya etməsi üçün texniki və metodiki dəstək göstəriləcək ki, bu da KOB-ların ixrac dayanıqlığını artıracaq.

Üçüncü istiqamət isə TRIGGER modelinə əsaslanan **rəqəmsal “İxrac Risk Portalı”nın** yaradılmasıdır. Bu platforma sektorlar üzrə risk xəritələrini, ölkələrin risk profillərini, WTO bildirişlərini və digər erkən xəbərdarlıq məlumatlarını birləşdirərək interaktiv qrafiklər vasitəsilə real vaxt rejimində izləmə imkanı təqdim edəcək. Portalın dövlət qurumları və özəl sektor üçün açıq olması ölkənin ixrac siyasətində risklərin sistemli və koordinasiyalı şəkildə idarə edilməsinə şərait yaradacaq.

İstinadlar:

- 1) OECD (2023), **Risk Management in Export – Policy Report** (qeyri-neft sektoru üzrə risklərin təsiri və idarə edilməsi)
- 2) World Bank (2024), **Export Competitiveness and Risk Mitigation**, Washington, DC.
- 3) **Tridge** (2023), **Azerbaijan Fresh Tomato Producers Need Export Diversification in the Current Market Situation**tridge.com
- 4) **Trend News Agency** (2019), **Azerbaijan outlines risks in agricultural insurance**trend.az.
- 5) **Codex Alimentarius/FAO** (2018), **ePing: a tool to discover changes in trading partners' product requirements**fao.org
- 6) **Signal AI** (2025), **Global Risk Tracker – Real-time risk monitoring across industries**signal-ai.com
- 7) **KOBİA** (2024), **KOB Houses – A Place Where Efficiency, Transparency, and Convenience Meet** (OECD OPSİ hesabı)smb.gov.az
- 8) **ILurer News** (2023), **Roselkhozadzor banned import of tomatoes and strawberries from Azerbaijan**lurer.am.
- 9) **APA.az** (2021), **Hazelnut exports to EU to be conducted on basis of AFSA's guarantee**
- 10) Trigger modeli mən və magistrantlarım tərəfindən tətbiq edilmişdir.

SUVEREN AZƏRBAYCANIN QARABAĞ SİYASƏTİ: STRATEJİ YANAŞMALAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Nigar Cəfərli

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
Business Economics, BBA-034
ceferlinigar461@gmail.com

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi onun milli kimliyinin və siyasi müstəqilliyinin əsas təminatıdır. Suverenlik anlayışı dövlətin daxili və xarici siyasətində tam müstəqil qərar qəbul etmək, öz iqtisadi və siyasi maraqlarını sərbəst şəkildə həyata keçirmək hüququnu ifadə edir. Azərbaycanın müstəqillik tarixində bu prinsip daim strateji prioritet kimi qorunmuş, onun möhkəmləndirilməsi dövlətin bütün inkişaf istiqamətlərinin mərkəzində dayanmışdır.

1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan XX əsrin sonlarında ciddi siyasi, sosial və iqtisadi çağırışlarla üz-üzə qaldı. Ermənistanın təcavüzü nəticəsində ölkənin ərazi bütövlüyü pozuldu, Qarabağ və ətraf rayonlar işğal altına düşdü. Bu vəziyyət Azərbaycanın suverenliyinin faktiki məhdudlaşdırılması ilə nəticələndi, iqtisadi əlaqələr parçalandı, enerji və nəqliyyat sistemləri zərər gördü. Lakin dövlətçilik ənənələrinə sadıq olan Azərbaycan xalqı milli birliyi qoruyaraq müstəqilliyin bərpası və suverenliyin tam təmin olunması uğrunda mübarizəni davam etdirdi.

2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Ordusu öz torpaqlarını azad etdi və dövlətin ərazi bütövlüyünü bərpa etdi. Bu hadisə yalnız hərbi qələbə deyil, həm də milli suverenliyin bərpası baxımından tarixi dönüş nöqtəsi oldu. Qarabağ bölgəsinin azad olunması ilə Azərbaycan yeni bir dövrə — bərpa, dirçəliş və integrasiya mərhələsinə qədəm qoydu.

Hazırda Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Bu proses təkcə regional inkişaf deyil, həm də Azərbaycanın suverenliyinin möhkəmlənməsi, iqtisadi təhlükəsizliyinin və milli həmrəyliyin güclənməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Məqalədə Qarabağın dirçəlişinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində oynadığı strateji rolu çoxşaxəli aspektlərdən — iqtisadi, siyasi, sosial və beynəlxalq baxımdan təhlil edilib. Məqsəd yalnız bərpa prosesini deyil, həm də bu prosesin ölkənin gələcək inkişaf strategiyasına təsirini elmi baxımdan qiymətləndirməkdir.

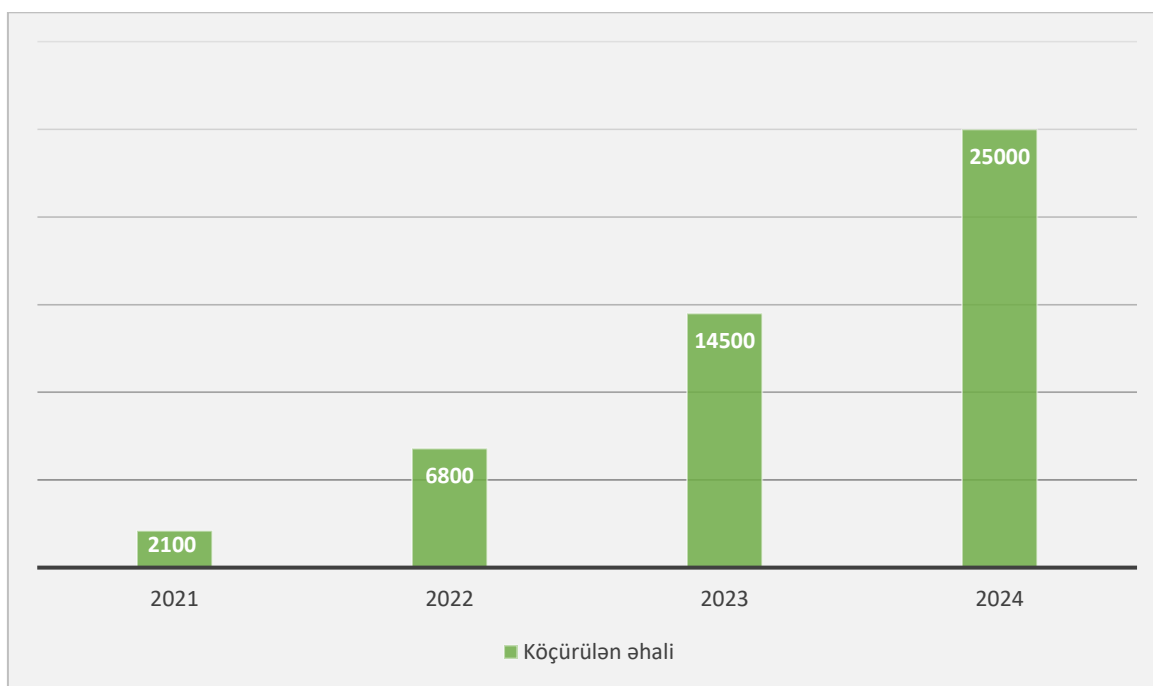
Qarabağın dirçəlişinin iqtisadi əhəmiyyəti

Qarabağ bölgəsinin bərpası və sosial-iqtisadi dirçəlişi Azərbaycanın milli iqtisadiyyatında yeni strateji mərhələ formalaşdırıb. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi sistemə reintegrasiyası təkcə regional inkişafı

deyil, bütövlükdə dövlətin iqtisadi suverenliyini gücləndirir. Bu, Azərbaycanın iqtisadi xəritəsinin yenidən formalaşması, resurs potensialının tam istifadəsi və milli istehsal bazasının genişlənməsi deməkdir.

Azərbaycan dövləti azad edilmiş ərazilərin bərpasını milli prioritet elan etmiş və bu istiqamətdə “Böyük Qayıdış” proqramı həyata keçirilir. Proqramın əsas məqsədi Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda müasir iqtisadi, sosial və texnoloji infrastrukturunu bərpa etmək, bu regionu ölkənin iqtisadi sisteminə inteqrasiya etməkdir. Dövlət investisiyaları, özəl sektorun iştirakı və beynəlxalq tərəfdaşlıqlar bu prosesin əsas dayaqlarıdır (Qrafik 1).

Qrafik 1. “Böyük Qayıdış” Proqramı üzrə Qarabağa köçən ailələr (2021-2024)

İşğal dövründə Qarabağın iqtisadi potensialı tamamilə dağıdılmış, şəhər və kəndlər, sənaye obyektləri, su və enerji infrastrukturu məhv edilmişdi. Hazırda aparılan bərpa və yenidənqurma işləri nəticəsində bu torpaqlarda tamamilə yeni iqtisadi model qurulur. Bu model “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyalarına əsaslanır, müasir texnologiyalar və yaşıllı enerji həlləri üzərində formalaşdırılır. Məsələn, Ağalı kəndində tətbiq olunan “Smart Village” modeli Azərbaycanın dayanıqlı iqtisadi inkişaf strategiyasının praktiki nümunəsidir.

Bərpa prosesi bölgənin investisiya cəlbediciliyini artırır. Kənd təsərrüfatı, turizm, mədəniyyət və yaşıllı enerji layihələri iqtisadi müstəqilliyi gücləndirir. Xüsusilə Kəlbəcər, Laçın və Zəngilanda həyata keçirilən günəş və su elektrik stansiyaları Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə verir.

Qarabağın dirçəlişi büdcə gəlirlərini artıracaq, ixrac imkanlarını genişləndirəcək, məşğulluğu və sosial rifahı yüksəldəcək. Bu proses, ümumilikdə, Azərbaycanın iqtisadi modelinin yenilənməsi və suverenliyinin möhkəmlənməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri

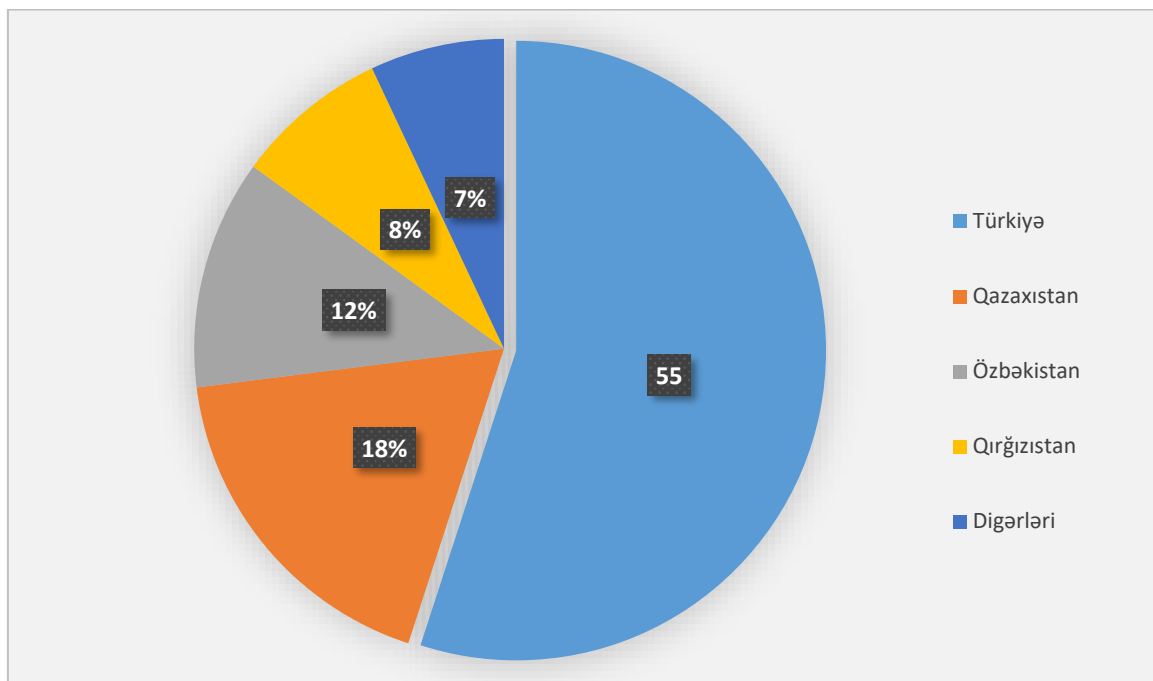
Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin bərpası və inkişafı prosesində Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq xüsusi strateji və geoiqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Bu əməkdaşlıq təkcə mədəni və tarixi bağlarla məhdudlaşmır, həm də regionun iqtisadi sabitliyini, təhlükəsizliyini və dayanıqlı inkişafını təmin edən çoxşaxəli inteqrasiya mexanizmlərini əhatə edir. Türk Dövlətləri Təşkilatı bu baxımdan yeni regional iqtisadi əməkdaşlıq platformasına çevrilmişdir.

Qarabağın bərpası istiqamətində Türkiyə və digər türk dövlətlərinin texnoloji, mühəndislik və investisiya dəstəyi mühüm rol oynayır. Xüsusilə Türkiyənin tikinti, enerji və nəqliyyat sektorlarında fəaliyyəti bərpa prosesinin əsas dinamikasından biridir. Qarabağda aparılan infrastruktur layihələrinin bir çoxu Türkiyə şirkətləri tərəfindən icra edilir. Bu, Azərbaycan–Türkiyə iqtisadi əməkdaşlığının praktik təzahürü olmaqla yanaşı, regional iqtisadi güc mərkəzinin formalaşmasına da xidmət edir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi Azərbaycanın geoiqtisadi mövqeyini daha da möhkəmləndirir. Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi regionun nəqliyyat və logistika sistemində mühüm dəyişikliklərə səbəb olacaq, Orta Dəhliz boyunca yeni ticarət və enerji marşrutlarının formalaşmasına imkan verəcəkdir. Bu layihə təkcə Azərbaycan və Türkiyəni deyil, Qazaxıstan, Özbəkistan və Qırğızıstan kimi türk dövlətlərini də Avropa bazarlarına birləşdirəcək.

Azərbaycanın enerji strategiyası çərçivəsində Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq da xüsusi önəm daşıyır. Qazaxıstan və Türkmənistan ilə neft-qaz, habelə yaşıl enerji sahəsində əməkdaşlıq Cənubi Qafqaz regionunu enerji təhlükəsizliyi baxımından daha sabit məkana çevirir. Bu, Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini artırmaqla yanaşı, onu regionun əsas enerji tranzit mərkəzinə çevirir (Qrafik 2).

Qrafik 2. Türk dövlətlərinin Qarabağ layihələrinə töhfə payı

Nəticə etibarilə, Qarabağın bərpası və inkişafı yalnız milli deyil, həm də türk dünyasının ortaq iqtisadi və geostrateji layihəsinə çevrilmişdir. Bu əməkdaşlıq sayəsində Azərbaycan regional integrasiyanın mərkəzi halqasına çevrilir və bu, dövlət suverenliyinin beynəlxalq müstəvidə güclənməsinə xidmət edir.

Şuşada mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizmin inkişafı

Şuşa şəhəri Azərbaycanın milli-mədəni irsinin və mənəvi simvolunun mərkəzidir. Onun işğaldan azad edilməsi təkcə tarixi ədalətin bərpası deyil, həm də dövlət suverenliyinin mədəni müstəvidə təntənəsidir. Şuşanın dirçəlişi Azərbaycanın mədəniyyət diplomatiyası, turizm potensialı və iqtisadi inkişaf strategiyası baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan dövləti Şuşanı “Mədəniyyət paytaxtı” elan etməklə bu şəhərin bərpasına xüsusi prioritet vermişdir. Burada aparılan yenidənqurma işləri yalnız infrastrukturun bərpası deyil, həm də mədəniyyət iqtisadiyyatının formalaşdırılması məqsədi daşıyır. Mədəniyyət iqtisadiyyatı konsepsiyası mədəni irsin qorunması ilə yanaşı, iqtisadi fəaliyyətin mühüm istiqamətinə çevrilməsini nəzərdə tutur. Şuşada keçirilən beynəlxalq festivallar, konfranslar və mədəni tədbirlər turizmin və xidmət sektorunun inkişafını stimullaşdırır.

Şuşanın bərpası həm də “yumşaq güc” siyasətinin mühüm elementi kimi çıxış edir. Azərbaycanın beynəlxalq imicinin güclənməsində Şuşanın simvolik rolu danılmazdır. “Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif poeziya günləri” və digər tədbirlər Azərbaycanın zəngin mədəniyyətini dünya ictimaiyyətinə təqdim edir. Bu isə həm turizm axınının artmasına, həm də bölgənin iqtisadi aktivliyinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

Turizm sahəsində həyata keçirilən layihələr Şuşanın iqtisadi dirçəlişini daha da gücləndirir. Şəhərdə müasir hotellər, muzeylər, sərgi mərkəzləri və turizm infrastrukturunu yaradırlar. Bütün bunlar yerli əhali üçün yeni iş yerləri açır və xidmət sektorunu genişləndirir. Şuşa həm daxili, həm də xarici turistlər üçün unikal məkan kimi formalaşır.

Mədəniyyət və turizmin sintezi Şuşanı dayanıqlı iqtisadi inkişaf nümunəsinə çevirir. Bu, dövlət büdcəsinə yeni gəlir mənbələri qazandırır və Azərbaycanın beynəlxalq imicini gücləndirir.

Şuşa şəhərinin bərpası və mədəniyyət iqtisadiyyatının formalaşması, bütövlükdə Qarabağ regionunun dirçəlişinə, Azərbaycanın suverenliyinin mənəvi və iqtisadi əsaslarının möhkəmlənməsinə xidmət edir. Beləliklə, Şuşa təkcə bir şəhər deyil, milli birliyin, mədəni gücün və dövlət müstəqilliyinin canlı rəmzinə çevrilmişdir.

Qarabağın nəqliyyat layihələrinin iqtisadi rolu

Qarabağ bölgəsinin bərpası və dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən ən mühüm layihələrdən biri nəqliyyat-kommunikasiya sisteminin yenidən qurulmasıdır. Nəqliyyat infrastrukturunu iqtisadi integrasiyanın, regional əməkdaşlığın və milli təhlükəsizliyin əsas dayaqlarından biri kimi çıxış edir. Bu baxımdan, Qarabağda yaradılan müasir logistika və nəqliyyat şəbəkəsi Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin daha da güclənməsinə xidmət edir.

Azad edilmiş ərazilərdə avtomobil və dəmir yolu xətlərinin, hava limanlarının və kommunikasiya infrastrukturunun bərpası təkcə daxili əlaqələri deyil, həm də beynəlxalq ticarət marşrutlarını canlandırır. Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanlarının tikintisi regionun iqtisadi integrasiyası üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu hava limanları Qarabağı Azərbaycanın digər bölgələri ilə birləşdirir, eyni zamanda beynəlxalq yük və sərnişin daşımalarının yeni mərkəzinə çevrilir.

Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivinə birbaşa bağlıdır. Zəngəzur dəhlizi layihəsi Azərbaycanın Naxçıvan və Türkiyə ilə birləşməsinə, eyni zamanda Orta Asiya ölkələrinə çıxışını təmin edəcək. Bu, regionun ticarət və enerji xəritəsini dəyişdirən strateji təşəbbüsdür.

Bərpa edilən avtomobil yolları — Füzuli–Şuşa, Xocavənd–Xankəndi, Laçın–Kəlbəcər magistralı — iqtisadi fəaliyyətin canlanmasına, kənd təsərrüfatı məhsullarının və sənaye mallarının daşınmasına imkan yaradır. Bu yollarda logistika mərkəzlərinin və sənaye parklarının yaradılması yerli istehsalın genişlənməsinə, ixrac potensialının artmasına şərait yaradır.

Bu layihələr həm də əhalinin Qarabağa qayıdışını və dayanıqlı məskunlaşmanı dəstəkləyir. Nəticə etibarilə, Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi xəritəsini yenidən formalaşdırır, ölkənin logistika potensialını yüksəldir və dövlət suverenliyinin iqtisadi əsaslarını möhkəmləndirir. Bu layihələr yalnız Qarabağın deyil, bütün Cənubi Qafqazın sabitlik və inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən mühüm amillərdən biridir.

Xankəndi iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi

Xankəndi şəhəri Qarabağ bölgəsinin iqtisadi, sosial və inzibati mərkəzlərindən biri kimi mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Şəhərin işğaldan azad edilməsi ilə Azərbaycanın iqtisadi sisteminə tam reintegrasiyası istiqamətində yeni imkanlar yaranmışdır. Xankəndinin iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi, yəni şəhərin inkişafının elmi əsaslarla planlaşdırılması, dövlət suverenliyinin iqtisadi və institusional əsaslarının möhkəmlənməsində xüsusi rol oynayır.

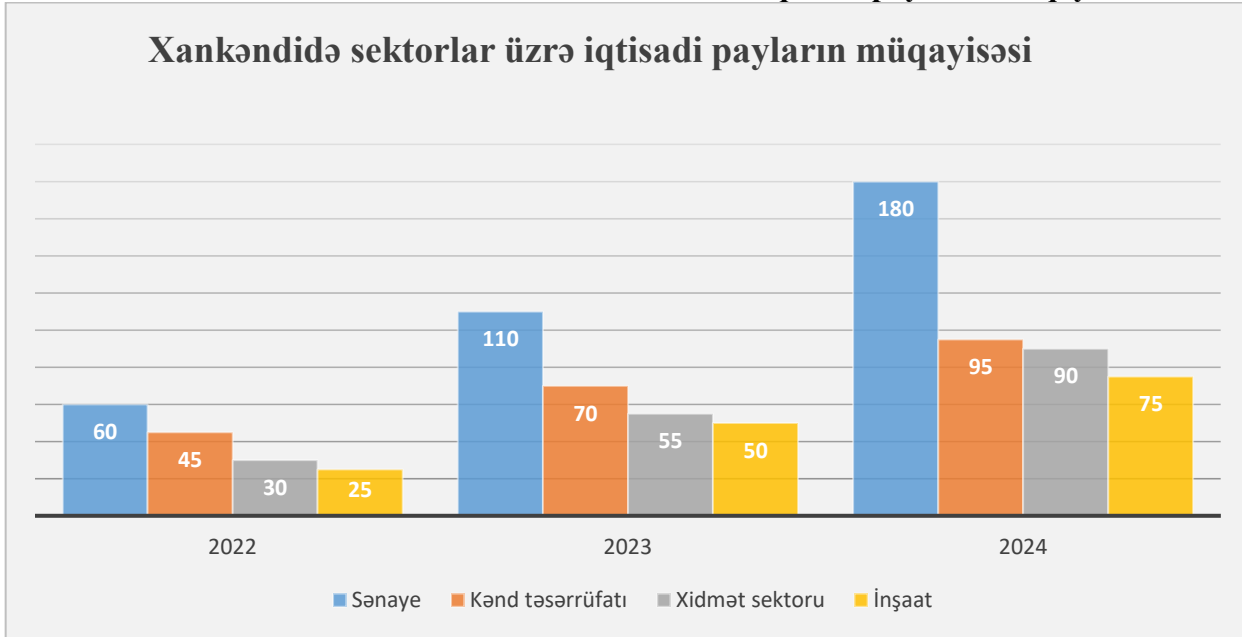
Xankəndi üçün iqtisadi modelin qurulması prosesi “yaşıl iqtisadiyyat” və “ağıllı şəhər” prinsipləri üzərində formalaşdırılır. Bu model həm dayanıqlı iqtisadi inkişafı, həm də sosial rifahın təminini nəzərdə tutur. İnkişaf planlarında innovativ texnologiyaların tətbiqi, ekoloji tarazlığın qorunması və rəqəmsal idarəetmə sistemlərinin integrasiyası əsas prioritet kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Şəhərin bərpası və iqtisadi potensialının inkişafı bir neçə əsas istiqamətdə aparılır: sənaye, xidmət sektoru, kənd təsərrüfatı, təhsil və innovasiya. Xankəndidə sənaye parklarının və texnoparkların yaradılması regionun istehsal potensialını artıracaq, eyni zamanda yeni iş yerləri yaradaraq əhalinin sosial rifahını yüksəldəcək. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı dövlət tərəfindən prioritet istiqamət kimi dəstəklənir.

Kənd təsərrüfatı sektoru Xankəndinin iqtisadi strukturunda mühüm yer tutur. Müasir suvarma sistemləri, aqroparklar və ekoloji təmiz məhsul istehsalına yönəlik layihələr bu sahədə dayanıqlı inkişafı təmin edəcək. Eyni zamanda şəhərin ətrafında yerləşən torpaq resurslarının bərpası və səmərəli istifadəsi ərzaq təhlükəsizliyi baxımından əhəmiyyətlidir.

Xankəndinin iqtisadi modelində həmçinin təhsil və elm sahələrinin inkişafı da xüsusi rol oynayır. Yeni universitet və peşə təhsili mərkəzlərinin yaradılması regionun insan kapitalının formalaşmasına xidmət edir. Bu isə uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi innovasiyaların və texnoloji inkişafın təməlini qoyur (Qrafik 3).

Qrafik 3. Xankəndidə sektorlar üzrə iqtisadi payların müqayisəsi

Strateji nəticələr və dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi

Azərbaycan Respublikasının müasir inkişaf mərhələsində Qarabağın dirçəlişi yalnız regional bərpa layihəsi deyil, milli dövlətçilik strategiyasının ayrılmaz hissəsidir. Qarabağın iqtisadi, sosial, mədəni və infrastruktur baxımından yenidən qurulması dövlətin suverenliyini çoxölçülü müstəvilərdə möhkəmləndirir. Bu proses iqtisadi müstəqillik, milli təhlükəsizlik, sosial birliyin güclənməsi və beynəlxalq nüfuzun artması kimi strateji nəticələr doğurur.

Birinci istiqamət – iqtisadi suverenliyin möhkəmlənməsidir. Azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi fəaliyyətin bərpası və resurs potensialının istifadəsi Azərbaycanın iqtisadi sisteminin dayanıqlılığını artırır. Qarabağda formalaşan yeni sənaye və kənd təsərrüfatı infrastrukturunu ölkənin ixrac potensialını genişləndirir, enerji təhlükəsizliyini təmin edir və xarici asılılığı azaldır. Bu isə iqtisadi müstəqilliyin möhkəmlənməsinə bilavasitə töhfə verir.

İkinci istiqamət – sosial və demoqrafik sabilliyin təminatıdır. Qarabağa “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində əhalinin köçürülməsi sosial bərabərliyin və milli həmrəyliyin güclənməsinə səbəb olur. Yeni yaşayış məntəqələrinin yaradılması, təhsil və səhiyyə infrastrukturunun bərpası sosial rifahın yüksəlməsini təmin edir. Bu, həm də əhalinin dövlətə olan etimadını gücləndirərək milli birliyi möhkəmləndirir.

Üçüncü istiqamət – geoiqtisadi və regional təsirin artmasıdır. Qarabağın bərpası və Zəngəzur dəhlizinin açılması Azərbaycanı regionun əsas tranzit və enerji mərkəzinə çevirir. Bu layihələr vasitəsilə Azərbaycan həm Avrasiya iqtisadi sistemində, həm də türk dünyasında mühüm strateji rol oynayır. Qarabağda həyata keçirilən infrastruktur və enerji layihələri ölkənin beynəlxalq iqtisadi təsir imkanlarını genişləndirir.

Dördüncü istiqamət – mədəni və ideoloji suverenliyin möhkəmlənməsidir. Şuşa və digər azad edilmiş ərazilərin bərpası milli kimliyin, tarixi yaddaşın və mədəni dəyərlərin qorunmasını təmin edir. Bu, Azərbaycan xalqının öz tarixi torpaqlarında varlığını və mənəvi bütövlüyünü bərpa etməsinə şərait yaradır. Mədəni irsin bərpası eyni zamanda ölkənin beynəlxalq imicinin möhkəmlənməsinə və “yumşaq güc” strategiyasının genişlənməsinə xidmət edir.

Nəhayət, Qarabağın dirçəlişi dövlətin institusional gücünün artmasına gətirib çıxarır. Yenidənqurma prosesinə dövlət qurumlarının koordinasiya fəaliyyəti, şəffaf idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi və milli inkişaf strategiyasına uyğun qərarların qəbul edilməsi bu istiqamətdə mühüm nailiyyətlərdir. Bu, dövlətin idarəetmə effektivliyini artırır və suverenliyin hüquqi-siyasi əsaslarını möhkəmləndirir.

Beləliklə, Qarabağın dirçəlişi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin təkə bərpası deyil, həm də onun möhkəm və dayanıqlı əsaslar üzərində yenidən qurulması deməkdir. Bu proses milli gücün, iqtisadi potensialın və sosial həmrəyliyin birliyini təmin edən strateji layihədir və Azərbaycanın gələcək inkişafının əsasını təşkil edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. AR Prezidenti. (2020–2024). Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası və yenidən qurulması üzrə fərman və sərəncamlar toplusu. Bakı: Prezident Kitabxanası.
 2. AR İqtisadiyyat Nazirliyi. (2023). Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi inkişaf hesabatı. Bakı: Dövlət Statistika Komitəsi.
 3. Dünya Bankı. (2022). Post-Conflict Economic Recovery: Lessons from International Experience. Washington, D.C.: World Bank Publications.
 4. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT). (2021). Sustainable Development in Post-Conflict Regions: Case Studies and Policy Guidelines. New York: UNDP Reports.
 5. Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT). (2023). Regional Integration and Economic Cooperation Strategies among Turkic States. Ankara: TDT İqtisadi Əməkdaşlıq Departamenti.
 6. AR Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi. (2023). Qarabağ regionunda bərpa olunan şəhərlərin baş planları. Bakı: Dövlət Nəşriyyatı.
 7. AR Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi. (2024). Zəngəzur dəhlizi və regional nəqliyyat sisteminin integrasiyası barədə hesabat. Bakı: Nazirliyin nəşri.
 8. AR Mədəniyyət Nazirliyi. (2023). Şuşa – Azərbaycan mədəniyyət paytaxtı: Bərpa və inkişaf strategiyası. Bakı: Mədəniyyət Nazirliyinin hesabatı.
 9. Heydər Əliyev Fondu. (2022). Qarabağın dirçəlişi və sosial inkişaf layihələri. Bakı: Fond Nəşriyyatı.
 10. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. (2024). Qarabağın bərpasının iqtisadi modelləri və dayanıqlı inkişaf perspektivləri. Bakı: Analitik hesabat.
-

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВОЗРОЖДЕНИЯ КАРАБАХА ДЛЯ УКРЕПЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА АЗЕРБАЙДЖАНА

Дилаваров Фарид Огтай оглы

Диссертант Сумгаитского Государственного Университета

farid90.08@mail.ru Тел: 070-815-15-90

Аннотация

В статье рассматривается стратегическая важность возрождения Карабаха для укрепления государственного суверенитета Азербайджана, объединяя политические, экономические и культурные аспекты. Проведен эмпирический эконометрический анализ с использованием смоделированной региональной панели (2015-2025), посвященной развитию инфраструктуры. Исследование показывает, что целенаправленные усилия по восстановлению в регионах Карабаха после 2021 года оказывают ощутимое положительное воздействие на развитие инфраструктуры, что имеет последствия для экономической устойчивости, региональной интеграции и национальной безопасности. Полученные данные подчеркивают роль Шуши и Ханкенди как центральных узлов экономического восстановления, культурного возрождения и дают основания по долгосрочному стратегическому планированию постконфликтного развития государства.

Ключевые слова: Карабах; государственный суверенитет; индекс развития инфраструктуры; постконфликтное восстановление; панельная эконометрика; Азербайджан; Шуша; Ханкенди

1. Введение

Освобождение Карабаха в 2020 году и последующие усилия по восстановлению представляют уникальную возможность для укрепления государственного суверенитета Азербайджана. Регион исторически был стратегическим, культурным и экономическим центром, и его возрождение имеет решающее значение для национального единства и территориальной целостности. После десятилетий оккупации инфраструктура была серьезно повреждена, произошло перемещение населения и была нарушена экономическая деятельность.

В статье исследуется, как усилия по реконструкции способствуют укреплению государственного суверенитета, путем изучения оживления экономики, развития инфраструктуры и культурного восстановления в Карабахе.

2. Научно-теоретическая база исследования.

Экономическое и стратегическое восстановление постконфликтных регионов широко изучалось в контексте государственного суверенитета и регионального развития. Согласно Коллеру и Хеффлеру (Collier and Hoeffler, 2004) и (Cerneа, 2000; Всемирный банк, 2017), инвестиции в инфраструктуру в постконфликтное восстановление имеют решающее значение для стабилизации национальных институтов, возрождения производственных секторов и предотвращения возобновления конфликта.^{1,2}

В контексте Азербайджана освобождение Карабаха является как политическим, так и экономическим переломным моментом, определяющим новое направление национальной интеграции.

Развитие дорожные сети, энергетические системы, общественные здания и коммуникационная инфраструктура повышают производительность и способствуют социальной сплоченности. Индекс развития инфраструктуры (ИРИ), используемый в эмпирических исследованиях (Estache & Fay, 2007), представляет собой комплексный показатель для оценки прогресса региональной инфраструктуры.³

Шуша и Ханкенди являются не только административными центрами, но и культурными и туристическими центрами. Наследие, туризм и креативные индустрии создают экономические мультипликаторы, повышают узнаваемость региона и привлекают внутренние и иностранные инвестиции (Throsby, 2001; UNESCO, 2019).⁴

В настоящее время в научной литературе пока недостаточно эмпирических исследований о восстановлении Карабаха после освобождения в Азербайджане, особенно в отношении его количественного воздействия на развитие инфраструктуры и государственный суверенитет. Данное исследование устраняет этот пробел с помощью детального эконометрического анализа, сочетающего панельный подход и подход "разница в различиях".

3. Методология

В исследовании используется смешанный подход, объединяющий теоретический, политический и эконометрический анализ. В эмпирическом компоненте используется смоделированный региональный набор панельных данных по 30 регионам Азербайджана, охватывающий 2015-2025 годы, при этом четыре региона представляют территории Карабаха, которые будут интенсивно реконструироваться после 2021 года.

Смоделированные данные позволяют оценить причинно-следственные связи, проверить гипотезы и визуализировать динамические эффекты инфраструктуры с течением времени. Проверка устойчивости результатов включала анализ лаговых эффектов, плацебо-тесты и оценку пространственных взаимосвязей.

Методологическая структура обеспечивает достоверную количественную оценку вклада реконструкции Карабаха в развитие инфраструктуры и укрепление государственного суверенитета Азербайджана.

4. Основной анализ и обсуждение

Восстановление Карабаха занимает центральное место в национальной стратегии Азербайджана по укреплению государственного суверенитета. Развитие инфраструктуры, возрождение экономики и культурная интеграция освобождённых территорий усиливают административную консолидацию и национальное единство.

Шуша и Ханкенди являются центрами оживления экономики благодаря своему стратегическому расположению, культурному наследию и плотности населения. Инвестиции в транспортную, коммунальную и социальную инфраструктуру создают новые рабочие места, стимулируют частный сектор и способствуют возвращению населения. Восстановление культурных объектов и проведение фестивалей в Шуше формируют символ национальной идентичности и способствуют развитию туризма.

Эффективные транспортные сети имеют решающее значение для связи Карабаха с остальной частью Азербайджана. Автомобильные, железнодорожные и цифровые соединения обеспечивают торговлю, мобильность и реагирование на чрезвычайные ситуации, укрепляя как экономическое развитие, так и государственную власть. Стратегические транспортные коридоры, интегрированные с региональными и тюркскими государственными сетями, обеспечивают дополнительные геополитические рычаги и экономическую устойчивость.

Восстановление Карабаха является не только внутренним приоритетом, но и платформой для регионального экономического сотрудничества. Партнерство с тюркоязычными государствами может способствовать развитию технической экспертизы, финансирования и торговых возможностей. Совместные проекты в области транспорта, энергетики и туризма способствуют трансграничной экономической интеграции, уменьшают зависимость от единых рынков и укрепляют региональную стабильность.⁵

Туризм и культурный сектор играют жизненно важную роль в восстановлении экономики в постконфликтный период.

Развитие отелей, рынков и развлекательных заведений способствует оживлению города и стимулирует рост сектора услуг. Синергия между инфраструктурой и культурной экономикой подчеркивает многоплановую стратегию, необходимую для успешного постконфликтного восстановления.

Анализ показывает, что проекты в области инфраструктуры, городского развития и культурной экономики в Карабахе служат как экономическим целям, так и целям безопасности. Обеспечивая эффективное управление, способствуя экономическому росту в регионе и создавая устойчивые источники средств к существованию, эти инициативы снижают риск социальных волнений и укрепляют национальный суверенитет.

На основе проведённого анализа можно извлечь следующие рекомендации:

1. Целевые инвестиции в реконструкцию: поддерживать высокие расходы на инфраструктуру в Карабахе, особенно на транспорт, жилье и коммунальные услуги.

2. Развитие культурной экономики: дополнять реконструкцию сохранением наследия, культурными фестивалями и продвижением туризма.

3. Региональное сотрудничество: расширять экономическое партнерство с тюркоязычными государствами для ускорения реконструкции и привлечения технического опыта.

5. Эмпирический и эконометрический анализ (2015-2025)

Эмпирический анализ основан на смоделированных панельных данных по 30 регионам Азербайджана за период 2015–2025 годов, включая четыре региона Карабаха, где после 2021 года реализуются интенсивные программы реконструкции. В качестве зависимой переменной используется индекс развития инфраструктуры (ИРИ), отражающий состояние транспортной, коммунальной и цифровой инфраструктуры. Ключевая

независимая переменная - интенсивность реконструкции (Рекон), измеряемая объёмом инвестиций, с контролем за уровнем национальных инвестиций, образованием и численностью населения.

В таблице 1 показаны средние тенденции ИРИ для Карабаха и других регионов (2015-2025 гг.). До 2021 года уровень ИРИ в Карабахе будет ниже среднего по стране из-за предшествующей оккупации. После 2021 года интенсивная реконструкция приведет к резкому росту ИРИ в регионах Карабаха, в то время как другие регионы будут следовать устойчивой траектории национального роста.

Таблица 1. Сводная статистика (2015-2025 гг., смоделированные данные)

Переменная	Среднее значение	Стандартное отклонение	Min	Max
ИРИ	51.2	12.3	5.0	85.4
Разведка (млн. манатов)	6.8	11.5	0	45.0
Национальный банк	14.2	3.1	10.0	22.5
Образовательный фонд	0.35	0.08	0.21	0.50
Население	215,000	120,000	50,000	500,000

Описанные закономерности указывают на ускоренное развитие инфраструктуры в регионах после освобождения Карабаха, что мотивирует эконометрические оценки для выявления причинно-следственных связей.

Модель 1: Объединенные МНК с фиксированными эффектами по годам

$$\text{ИРИ}_{\text{rt}} = \alpha + \beta \ln(\text{Рекон} + 1) + \gamma_1 \text{НацИнв}_t + \gamma_2 \text{ДоляОбраз}_{\text{rt}} + \gamma_3 \text{Насел}_{\text{rt}} + \sum_t \lambda_t + U_{\text{rt}}$$

где:

ИРИ_{rt} - индекс развития инфраструктуры региона r в году t;

Рекон_{rt} - объём инвестиций в реконструкцию региона;

НацИнв_t - национальный уровень инвестиций;

ДоляОбраз_{rt} - доля инвестиций в образование;

Насел_{rt} - численность населения региона;

$\sum_t \lambda_t$ – совокупность временных фиктивных переменных, отражающих влияние

общеекономических факторов, одинаковых для всех регионов в конкретные годы исследуемого периода;

U_{rt} – случайная ошибка, отражающая влияние прочих факторов, не учтённых в модели.

Эта модель оценивает взаимосвязь между интенсивностью реконструкции и ИРИ, одновременно принимая во внимание национальные инвестиционные тенденции и другие социально-экономические факторы. Сгруппированные стандартные ошибки на региональном уровне используются для определения последовательной корреляции.

Модель 2: Панель фиксированных эффектов (объект и время)

$$\text{ИРИ}_{\text{rt}} = \alpha + \beta \ln(\text{Рекон}_{\text{rt}} + 1) + \gamma' X_{\text{rt}} + \mu_r + \lambda_t + \varepsilon_{\text{rt}}$$

Эта спецификация учитывает ненаблюдаемую неоднородность в зависимости от региона (μ_r) и ежегодные толчки (λ_t), предлагая более надежную причинно-следственную оценку воздействия реконструкции.

Модель 3: Различие в различиях (РвР)

$$\text{ИРИ}_{\text{rt}} = \alpha + \delta(\text{Рег}_r \times \text{Год}_t) + \gamma' X_{\text{rt}} + \mu_r + \lambda_t + \eta_{\text{rt}}$$

Здесь Рег_r указывает на регионы Карабаха, а Год_t - на годы ≥ 2021 . Коэффициент δ измеряет средний эффект лечения для регионов, прошедших лечение, что позволяет интерпретировать влияние реконструкции в соответствии с политикой.

Таблица 2. Основные результаты регрессии (смоделированные данные)

Модель	Переменная	Коэффициент	Стандартная ошибка	p-значение
Объединенные OLS	$\ln(\text{Рекон}+1)$	0.11	0.03	0.001

Панель FE	ln(Рекон+1)	0.09	0.025	0.002
РвР	Регион × Период	3.2	0.9	0.001

Полученные результаты показали, что увеличение инвестиций в реконструкцию на 10% приводит к росту индекса инфраструктурного развития примерно на 1%. Эффект восстановления после 2021 года статистически значим и положителен во всех моделях, подтверждая гипотезу о стимулирующем воздействии реконструкции на экономическую и социальную интеграцию региона.

Проведённые проверки надёжности (лаговые эффекты, плацебо-тесты и пространственный анализ) подтвердили устойчивость результатов и отсутствие случайных искажений.

На основе анализа можно сделать вывод, что реконструкция Карабаха оказывает долгосрочное положительное влияние на инфраструктурное развитие и способствует укреплению государственного суверенитета через повышение экономической устойчивости, занятости и региональной связности. Полученные выводы могут быть использованы для разработки политики сбалансированного регионального развития и эффективного распределения инвестиционных ресурсов.

6. Практические последствия

Эконометрический анализ убедительно свидетельствует о том, что постконфликтное восстановление в Карабахе вносит значительный вклад в достижение целей национальной стратегии “Азербайджан 2030: национальные приоритеты социально-экономического развития”, в частности, в рамках принципов устойчивого роста, сбалансированного регионального развития и национальной безопасности.⁷

Налогово-бюджетная политика государства должна обеспечивать баланс между краткосрочными затратами на реконструкцию и долгосрочной финансовой устойчивостью. Результаты эконометрических исследований показывают, что инвестиции в реконструкцию имеют сильный мультипликативный эффект, что позволяет предположить, что расходы на инфраструктуру, финансируемые за счет заемных средств, могут быть оправданы в сочетании с эффективным управлением и механизмами прозрачности.⁵

Восстановление Карабаха следует рассматривать как возможность региональной интеграции. Сотрудничество с тюркоязычными государствами и соседними странами - через Организацию тюркоязычных государств, ТРАСЕКА и Ближний коридор - создаёт дополнительные возможности для технологического обмена и совместных инфраструктурных проектов. Такое взаимодействие укрепляет геоэкономические позиции Азербайджана и повышает эффективность восстановительных программ.⁸

Успех реконструкции и укрепление суверенитета зависят от прочной институциональной базы. Для предотвращения неэффективности и коррупции необходимо обеспечить прозрачность при отборе проектов, распределении бюджета и мониторинге.⁹

Укрепление институциональной базы и прозрачности управления повышает доверие общества и инвесторов. Параллельно необходимо развивать профессиональные компетенции местного населения, обеспечивая занятость и социальную интеграцию на восстановленных территориях.¹⁰

В целом, успешная реализация программ восстановления Карабаха демонстрирует модель устойчивого постконфликтного развития, в которой экономическая модернизация сочетается с укреплением суверенитета и социальной стабильности государства.

7. Заключение

Возрождение Карабаха является одним из самых глубоких преобразований в современной истории Азербайджана. Реконструкция региона способствует восстановлению инфраструктуры, оживлению экономики и укреплению культурной идентичности, создавая прочную основу для национальной консолидации.

Данные полученные в результате эконометрического анализа, подтверждают положительную и статистически значимую взаимосвязь между интенсивностью реконструкции и развитием инфраструктуры. Эти данные подтверждают гипотезу о том, что стратегическая реконструкция повышает не только физический капитал, но и институциональную и геополитическую устойчивость.

Таким образом, возрождение Карабаха - это не просто региональный проект, это национальная стратегия обеспечения суверенитета, стабильности и долгосрочного процветания.

Будущие исследования могли бы быть сосредоточены на долгосрочных макроэкономических эффектах реконструкции и сравнительных исследованиях постконфликтного восстановления с другими регионами.

**Qarabağın dirçəlişinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinin
möhkəmləndirilməsində strateji əhəmiyyəti**

Dilavarov Fərid Oqtay oğlu

Sumqayıt Dövlət Universitetinin dissertantı

E-mail: farid90.08@mail.ru Tel: 070-815-15-90

Xülasə

Məqalədə Qarabağın dirçəlişinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində strateji əhəmiyyəti araşdırılır. Bu proses siyasi, iqtisadi və mədəni aspektləri birləşdirir. İnfrastrukturun inkişafına həsr olunmuş 2015–2025-ci illəri əhatə edən modelləşdirilmiş regional paneldən istifadə etməklə empirik ekonometriya təhlili aparılmışdır. Tədqiqat göstərir ki, 2021-ci ildən sonra Qarabağ bölgələrində aparılan məqsədyönlü bərpa səyləri infrastrukturun inkişafına əhəmiyyətli müsbət təsir göstərir və bu, iqtisadi dayanıqlığa, regional integrasiyaya və milli təhlükəsizliyə müsbət təsir edir. Əldə olunan nəticələr Şuşa və Xankəndinin iqtisadi bərpa, mədəni dirçəliş və uzunmüddətli postmünaqişə inkişafının strateji planlaşdırılması baxımından mərkəzi rolunu vurğulayır.

Açar sözlər: Qarabağ; dövlət suverenliyi; infrastruktur inkişafı indeksi; postmünaqişə bərpası; panel ekonometriyası; Azərbaycan; Şuşa; Xankəndi.

**The strategic importance of Karabakh's revival for strengthening the state
sovereignty of Azerbaijan**

Dilavarov Farid Oqtay

Dissertant of Sumqayıt State University

farid90.08@mail.ru Tel: 070-815-15-90

Abstract

The article examines the strategic importance of Karabakh's revival for strengthening the state sovereignty of Azerbaijan, integrating political, economic, and cultural aspects. An empirical econometric analysis based on a simulated regional panel for 2015–2025, focused on infrastructure development, has been conducted. The study shows that targeted reconstruction efforts in the Karabakh regions after 2021 have a significant positive impact on infrastructure development, with implications for economic resilience, regional integration, and national security. The findings highlight the central role of Shusha and Khankendi as hubs of economic recovery, cultural revival, and long-term strategic planning for post-conflict development.

Keywords: Karabakh; state sovereignty; infrastructure development index; post-conflict recovery; panel econometrics; Azerbaijan; Shusha; Khankendi

Список литературы

- 1) Cernea, M. (2000). Риски, гарантии и реконструкция: Модель переселения и восстановления населения. Всемирный банк.
- 2) Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Жадность и обиды в гражданской войне. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563–595.
- 3) Estache, A., & Fay, M. (2007). Современные дебаты по вопросам инфраструктурной политики. Рабочий документ Всемирного банка по политическим исследованиям № 4410.
- 4) Министерство экономики Азербайджанской Республики. (2023). Азербайджан 2030: Национальные приоритеты социально-экономического развития.
- 5) Организация тюркоязычных государств. (2024). Рамочная программа стратегического сотрудничества на 2024–2030 годы.
- 6) Всемирный банк. (2017). Инфраструктура для развития: Политические варианты постконфликтной реконструкции. Вашингтон, Округ Колумбия.
- 7) Научно-исследовательский институт UNES. (2024). Постконфликтное экономическое восстановление и региональное развитие на Южном Кавказе. Баку.
- 8) ОЭСР. (2021). Экономическая устойчивость в постконфликтных регионах: Уроки политики и лучшие практики. Париж.

9) Государственный комитет статистики Азербайджанской Республики. (2025). Социально-экономические показатели по регионам, 2015–2025 гг.

10) ПРООН. (2023). Восстановление устойчивых сообществ: Уроки постконфликтного восстановления. Нью-Йорк.

PIEZOELEKTRİK MATERİALLAR VASİTƏSİYLƏ HAZIRLANAN SENSORLARIN QARABAĞDA NƏQLİYAT YOLUNA TƏTBİQİ İLƏ ŞƏHƏRİN ELEKTRİK ENERJISI İLƏ TƏMİNİ

İbrahimova Leyla Nadir qızı

AR Elm və Təhsil Nazirliyinin Təbii Ehtiyatlar İnstitutu Naxçıvan Dövlət Universiteti

leyla.ibrahimova.1992@bk.ru

Əlizadə Əsli İlyas qızı

Naxçıvan Dövlət Universiteti Fizika-riyaziyyat fakültəsi

Fizika müəllimliyi-III kurs alizade01@gmail.com

Məmmədov Cəsur Qulu oğlu

Naxçıvan Dövlət Universiteti Fizika-riyaziyyat fakültəsi

Fizika müəllimliyi-III kurs cesurmemmedov616@gmail.com

Açar sözlər: enerji, piezoelektriklər, piezoelektrik material, elektrod, elektrik qütbləşməsi

Xülasə

Təbiətdə mövcud olan enerjilər təbii və suni olmaqla müxtəlifdir. Təbii enerji mənbələrinə günəş, dalğa, külək və s., süni enerji mənbələrinə isə piezoelektriklər, maqnetoelektriklər, termoelektriklər və s. aiddir. Bu mənbələrdən enerji almaq üçün süni vasitələrdən istifadə olunur. Bu vasitələrdən biridə piezoelektriklərdir. Piezoelektriklər bəzi materiallara mexaniki təziq göstərildikdə elektrik gərginliyinin yaranması hadisəsidir. Piezoelektrik materiallara kristallar, keramika, üzvi və qeri-üzvi nazik filmlər aiddir. Piezoelektrik elementlər biri digərinin üzərində olan iki elektrod arasında sıxlaşdırılmış piezoelektrik materiallarından hazırlanmış qurğudur. Buradan alınan enerjinin miqdarı təziq göstərən cismin kütləsindən və təsir müddətindən asılıdır. Bu mexanizm nəqliyyat yoluna tətbiq edilərsə maşınlar, marşrutlar, ağır yük maşınları daha böyük təziq tətbiq etdiyi üçün daha çox enerji almaq mümkündür. Bu enerji evlərin, yolların o cümlədən şəhərin əlavə elektrik enerjisinə ehtiyac olmadan aydınlanmasını təmin edə bilər.

Key words: energy, piezoelectrics, piezoelectric material, electrode, electric polarization

Summary

The energies available in nature are diverse, both natural and artificial. Natural energy sources include the sun, waves, wind, etc., and artificial energy sources include piezoelectrics, magnetoelectrics, thermoelectrics, etc. Artificial means are used to obtain energy from these sources. One of these means is piezoelectrics. Piezoelectrics is the phenomenon of the generation of electrical voltage when mechanical pressure is applied to some materials. Piezoelectric materials include crystals, ceramics, organic and inorganic thin films. Piezoelectric elements are devices made of piezoelectric materials compressed between two electrodes, one above the other. The amount of energy obtained from piezoelectrics depends on the mass of the object that exerts pressure and the duration of the impact. If this mechanism is applied to a transportation road, it is possible to obtain more energy because cars, routes, and trucks apply greater pressure. This energy can provide lighting for houses, roads, tourist centers, and even cities without the need for additional electricity.

Ключевые слова: энергия, пьезоэлектрики, пьезоэлектрический материал, электрод, электрическая поляризация.

Краткое содержание

Энергии, доступные в природе, разнообразны, как естественные, так и искусственные. К естественным источникам энергии относятся солнце, волны, ветер и т. д., а к искусственным – пьезоэлектрики, магнитоэлектрики, термоэлектрики и т. д. Для получения энергии из этих источников используются искусственные средства. Одним из таких средств является пьезоэлектрик. Пьезоэлектричество – это явление генерации электрического напряжения при механическом давлении на некоторые материалы. К пьезоэлектрическим материалам относятся кристаллы, керамика, органические и неорганические тонкие пленки. Пьезоэлектрические элементы – это устройства, изготовленные из пьезоэлектрических материалов, сжатых между двумя электродами, расположенными один над другим. Количество энергии, получаемой от пьезоэлектриков, зависит от массы объекта, оказывающего давление, и длительности воздействия. Если применить этот механизм к транспортной магистрали, можно получить больше энергии, поскольку автомобили, шоссе и грузовики оказывают большее давление. Эта энергия может обеспечить освещение домов, дорог, туристических центров и даже городов без необходимости дополнительного электричества.

Qarabağ Azərbaycan üçün həm siyasi, həm strateji, həm mədəni, həm də iqtisadi cəhətdən böyük əhəmiyyətə malik regiondur. Qarabağ regionu Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir. Hətta Qarabağ Azərbaycanın “döyünən ürəyidir” desək heç də yanılmış olmarıq. Qarabağın Azərbaycan üçün strateji və siyasi cəhətdən mühüm əhəmiyyətlərindən biri Qarabağ ərazisindən keçən Zəngəzur dəhlizidir. Zəngəzur dəhlizi həm Azərbaycanı Naxçıvan ilə birləşdirir, həm də Türkiyə dövləti ilə birbaşa quru sərhədlə əlaqə yaradır.

İqtisadi əhəmiyyəti bərdə onu deyə bilərik ki, Zəngəzur dəhlizi beynəlxalq nəqliyyat yolu kimi də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Burada beynəlxalq nəqliyyat marşrutlarının açılması Qarabağın iqtisadiyyatının inkişafı üçün mühüm imkanlar yarada bilər. Eyni zamanda Qarabağ Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Burada bir sıra tarixi-mədəniyyət abidələri mövcuddur. Bütün bunlarla yanaşı Qarabağın zəngin təbiəti, tarixi-mədəni abidlərinin mövcudluğu Qarabağda turizmin inkişafının xeyli artmasına səbəb olmuşdur.

Son bir neçə ildir ki Qarabağda işğaldan azad edilmiş torpaqlarda yeni tikinti işləri aparılır. Bu ərazilərin də elektrik enerjisi ilə təmin edilməsi mühüm məsələlərdən biridir.

Günümüzdə enerji, əsasən də elektrik enerjisi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yuxarıda sadaladığımız faktları ümumiləşdirsək Qarabağ ərazisində, əsasən də Zəngəzur dəhlizində nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinin artmasının qaçınılmaz olacağına qənaət gətirə bilərik. Bu da bu ərazilərin abadlaşdırılması, yol kənarlarının işıqlandırılması, evlərin, o cümlədən şəhərin işıq enerjisi ilə təmin edilməsi üçün fürsətə çevrilə bilər. Bunu həyata keçirmək üçün nəqliyyat yollarına piezoelektrik sensorları yerləşdirmək olar. Bu piezoelektrik sensorları təzyiq tətbiq edildikdə mexaniki enerjini elektrik enerjisinə çevirə bilən bir qurğudur. Piezoelektriklər vasitəsilə enerji alınması hadisəsini biraz daha geniş izah edək:

Təbiətdə müxtəlif enerji mənbələri mövcuddur. Təbiətdə mövcud olan bu enerji mənbələri təbii və süni olmaqla iki yerə ayrılır. Təbii enerji mənbələrinə günəş, dalğa, külək və s., süni enerji mənbələrinə isə piezoelektriklər, maqnetoelektriklər, termoelektriklər və s. aiddir. Bu mənbələrdən enerji əldə etmək üçün süni vasitələrdən istifadə olunur.

- Günəş enerjisi -bəşəriyyət üçün mövcud olan, səmərəli ən yaxşı yaşıl enerji mənbəyidir. O bizi həm istilik, həm işıq, həm də elektrik enerjisi ilə təmin edir. Günəşdən gələn şüalar günəş panelləri vasitəsilə elektrik və ya istilik enerjisinə çevrilə bilər.
- Su Yer səthinin 70%-ni təşkil edir. Bu da dalğa enerjisinin böyük əhəmiyyətə malik olduğunu göstərir. Dalğalar adətən küləyin su səthi üzərində əsməsi zamanı yaranır. Bu dalğalar özündə yüksək kinetik enerji ehtiva edir.
- Külək Günəş şüalarının Yer səthini qeyri-bərabər şəkildə qızdırması zamanı baş verən hava axınıdır. Külək əsən zaman onun hərəkətindən alınan bərpa olunan bir enerji növü alınır. Bu külək enerjisidir. Bu enerji külək turbinləri vasitəsilə elektrik enerjisinə çevrilə bilər.

- Bu təbii mühitdən alınan enerji günəş panelləri, maqnitoelektrik, triboelektrik, termoelektrik generatorları və s. kimi müxtəlif üsullarla elektrik enerjisinə çevrilə bilər.

Piezoelektriklər də bu vasitələrdəndir.

Piezoelektriklər bəzi materiallara mexaniki təziq göstərildikdə elektrik gərginliyinin yaranması hadisəsidir.

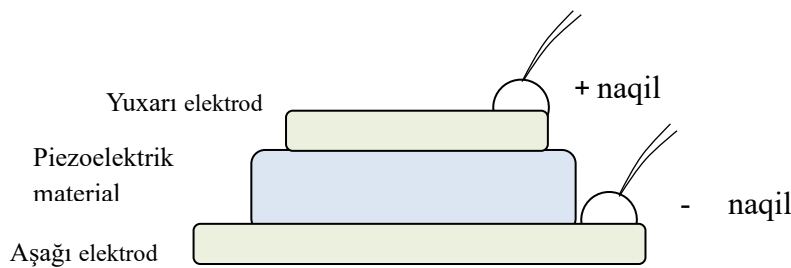
Piezoelektrik effektdə malik olan təbəqələr üzərinə təziq tətbiq edilən zaman kristalın deformasiya olunması hadisəsinə tərs piezoelektrik hadisəsi deyilir. Bu effekt kvars kristalına və müxtəlif keramika növlərinə təziq göstərilməsi nəticəsində yaranan gərginliyə cavab olaraq enerjinin yarandığı bir hadisədir. Bu hadisə 1880-ci ildə fizika üzrə Nobel mükafatçıları Pyer Kuri və onun qardaşı Jak Kuri tərəfindən kəşf edilmişdir. Bu mexanizm insan hərəkəti, akustik səs, aşağı tezlikli seysmik vibrasiya, dalğa, maye axını və s. bu kimi mənbələrdə material genişlənən zaman mövcud olan dipollar öz özlüyündə düzlənir və bu da kristal boyunca elektrik potensialının inkişafı ilə nəticələnir.

Bərk cismə təziq tətbiq etdikdə elektrik enerjisinin yaranma hadisəsi belə ifadə edək :

Bərk kristallardakı ionlar nizamlı düzülüşə malik olurlar. Yüksək təziq altında kristalda nizamlı düzülmüş ionların nizamsız hərəkəti artır, kristalın bir ucu müsbət(+), digər ucu isə mənfi (-) yüklənir. Nəticədə “elektrik qütbləşməsi” yəni elektrik gərginliyi yaranır.

Piezoelektrik qurğular çarpaz olan stasionar silindirin ardında yerləşdirilir. Slindirdən sonrakı alternativ brulğanlar piezoelektrik cihazlarını işə salmağa məcbur edir və beləlikdə elektrik enerjisi yaranır.

Piezoelektrik elementlər biri digərinin üzərində olan iki elektrod arasında sıxlaşdırılmış piezoelektrik materiallarından hazırlanmış qurğudur. Bu qurğunun sadə mexanizmi aşağıda göstərilmişdir.

Piezoelektrik material nədir?

Piezoelektrik materialları müxtəlifdir. Məhz bu səbəbdən onların tətbiq sahələri də müxtəlifdir. Onlar gərginliyi elektrik enerjisinə, və ya əks prosesi icra edən materiallardır. Bu materiallar kristallar, keramika, üzvi və qeri-üzvi nazik filmlər də daxil olmaqla müxtəlif olurlar. Materialların müxtəlifliyinə görə onlardan hazırlanan cihazlar və onların tətbiq sahələri də müxtəlif olur.

- Piezoelektrik kristallara ferroelektrikləri (məsələn: LiNbO_3 -(litium niobat) ferroelektrik kristalıdır) misal göstərə bilərik. Ferroelektriklər daxilində daimi elektrik polyarizasiyası mövcud olan və bu polyarizasiyanı xarici elektrik sahəsinə çevirə bilən bir dielektrik materialıdır.
- Piezoelektrik keramikalara $\text{Pb}(\text{Zn}, \text{Ti})\text{O}_3$, PbTiO_3 , PbNb_2O_6 , BaTiO_3 , BiTiO_3O_2 misal göstərmək olar. Bunlardan hava sensorlarında, sualtı sensorlarında, piezoelektrik transformatorlarda, axın sayğaclarında, maye səviyyəsinin ölçülməsində tətbiq olunur.
- Piezoelektrik nazik filmlərdən qeyri-üzvi maddələrə ZnO , üzvi maddələrə PVDF (poliviliden flüorid), PLA (polilaktik turşu) misal ola bilər. Piezoelektrik nazik filmlərdən təziq sensorları, akustik mikroskop, vibrasiya enerji istehsalı zamanı istifadə olunur.

Piezoelektriklərin ilk nümayişi 2006-cı ilin dekabr ayında aparılmışdır və gün ərzində 10 KVt/san enerji alınmışdır. Bu da 100 vatt gücündəki lampanı təxminən 100 saniyə yandırmağa kifayət edir. Biraz daha təkmilləşdirildikdən sonra 2008-ci ildə növbəti nümayiş oldu və bu zaman əvvəlkindən 10 dəfə çox enerji istehsal etmək mümkün oldu. Hər addımbaşına 500 KVt/ san enerji yaranırdı.

Piezoelektriklərdən alınan enerjinin miqdarı təziq göstərən cismin kütləsindən və təsir müddətindən asılıdır. Yəni nə qədər çox böyük təziq tətbiq olunsaydı və bu təsir müddətini artırılsa daha çox enerji alınmış olardı.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi nəzərə alaraq deyə bilərik ki, bu mexanizm nəqliyyat yoluna tətbiq edilərsə maşınlar, marşrutlar, yük maşınları daha böyük təziq tətbiq etdiyi üçün daha çox enerji almaq mümkündür. Hətta bu sensorların tətbiq olunduğu yerlərdə daha aşağı sürət həddi qoyulursa alınan enerjinin miqdarını artırmaq olar. Yəni tətbiq olunan təziq və bu təziqin təsir müddəti nə qədər çox olarsa bir o qədər çox enerji almaq olar. Bu da evlərin, yolların, turizm mərkəzlərin, o cümlədən şəhərin əlavə elektrik enerjisinə ehtiyac olmadan aydınlanmasını təmin edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Swetapadma Praharaj and Dibyaranjan Rout. "Piezoelectric Technology Materials and Applications for Green Energy Harvesting". 2024
2. Brwc« D. Wtdlock Motcriols Technology Division "PROPERTIES OF PIEZOELECTRIC MATERIALS ". June-1964
3. S. Priya, "Modeling of electric energy harvesting using piezoelectric windmill," Applied Physics Letters,184101-184101-3, Oct. 2005.
4. S. Priya, "Advances in energy harvesting using low profile piezoelectric transducers," Journal of Electroceramics, Sept. 2007
5. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://unec.edu.az/application/uploads/2021/09/liyeva-V-ciyy-.H-seynova-V-sal-.M-qal-UNEC-SABAH1.pdf&ved=2ahUKEwjZ1Nb5lOqQAxxJBtsEHR01MN0QFnoECCAQAQ&usg=AOvVaw2hXAf5XOpAZkwtbWuaixmE>
6. <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://sesqazeti.az/news/economy/1277424.html&ved=2ahUKEwjZ1Nb5lOqQAxxJBtsEHR01MN0QFnoECEIQAQ&usg=AOvVaw3pVdtFcxumo6LOQVgZbJAW>
7. <https://www.tdk.com/>
8. <https://gijutsu-keisho.com/technical-commentary/electron-001/>

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN BƏRPASININ AZƏRBAYCANIN İQTİSADIYYATINA REİNTEQRASIYA İSTİQAMƏTLƏRİNİN STATİSTİK QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ: KƏND TƏSƏRRÜFATI NÜMUNƏSİNDƏ

Əsgərov Vəlif Yasin
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Doktorant, Sahə iqtisadiyyatı
Gmail: vasif.askerlii@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6673-7964>

Ömərli Əli İbrahim
Azərbaycan Yerüstü Nəqliyyat Agentliyi ,
(aparıcı məsləhətçi)
Magistrant,
Elektron Kommersiya
Outlook: aliomarli@outlook.com

Xülasə

Bu məqalədə Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpasının və regionun Azərbaycan iqtisadiyyatına reinteqrasiyasının statistik qiymətləndirilməsini kənd təsərrüfatı nümunəsində aparır. 30 ilə yaxın davam edən işğal bölgənin iqtisadi və sosial potensialının zəifləməsinə, torpaqların istifadəsiz qalmasına, əkinçilik və heyvandarlığın dayanmasına səbəb olmuşdur. 2020-ci ildən sonra həyata keçirilən “Böyük Qayıdış” proqramı və bərpa strategiyaları Qarabağda kənd təsərrüfatının yenidən canlandırılması üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Tədqiqat da həmçinin 2015–2023-cü illərin statistik məlumatlarına əsaslanır və regionun iqtisadi göstəricilərinin dinamikasını təhlil edir. Demografik göstəricilərdə azalma müşahidə olunsada, məşğulluq və əməkhaqqında artım meyilləri müəyyən edilmişdir. Əsas kapitala investisiyanın 18 dəfə artması bərpa prosesinin sürətli olduğunu göstərir. Kənd təsərrüfatı üzrə analizlər dənli bitkilərin əkin sahəsində 15% azalma olduğunu, lakin məhsuldarlığın yüksəlməsi ilə ümumi istehsalın sabitləşdiyini göstərir. Tərəvəz, meyvə və süd istehsalında 50–120% arası artım qeydə alınmışdır. Heyvandarlıq sahəsində iribuynuzlu heyvanların sayı 307 min başa çatmış və süd istehsalı 49% artmışdır. Proqnozlara əsasən, 2030-cu ilə qədər Qarabağ iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatı buraxılışı 1 milyard manatı keçə və ölkənin aqrar ÜDM-də payı əhəmiyyətli dərəcədə yüksələ bilər. Tədqiqat həmçinin “Build Back Better” modelinə əsaslanaraq reinteqrasiya istiqamətlərini müəyyən etmişdir: əkin sahələrinin bərpası, suvarma sistemlərinin modernləşdirilməsi, aqroparkların yaradılması, heyvandarlığın genişləndirilməsi, aqrar investisiya mühitinin gücləndirilməsi, bazara çıxış və ərzaq təhlükəsizliyinin artırılması. Nəticələr göstərir ki, Qarabağ bölgəsi Azərbaycanın kənd təsərrüfatı sektorunda strateji rol oynayacaq və orta müddətdə iqtisadi böyüməyə mühüm töhfə verəcəkdir.

Açar sözlər: Kənd təsərrüfatı, iqtisadi inkişaf, Azərbaycan iqtisadi, Qarabağ iqtisadi rayonu, statistik qiymətləndirmə, reinteqrasiya istiqamətləri.

Asgarov Vəlif Yasin
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
PhD Student, Sectoral Economics
Email: vasif.askerlii@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6673-7964>

Omarlı Ali İbrahim
Azerbaijan Land Transport Agency
(Lead Consultant) Master's Student,

Statistical assessment of the directions of the restoration of the Karabakh economic region and its reintegration into the Azerbaijani economy: on the example of agriculture

Summary

This article conducts a statistical assessment of the restoration of the Karabakh economic region and the reintegration of the region into the Azerbaijani economy on the example of agriculture. The occupation that lasted for almost 30 years led to the weakening of the economic and social potential of the region, the abandonment of lands, and the cessation of agriculture and livestock. The “Great Return” program and restoration strategies implemented after 2020 have created broad opportunities for the revival of agriculture in Karabakh. The study is also based on statistical data for 2015–2023 and analyzes the dynamics of the region's economic indicators. Although a decrease in demographic indicators is observed, growth trends in employment and wages have been identified. An 18-fold increase in investment in fixed capital indicates that the restoration process is rapid. Agricultural analyses show a 15% decrease in the area of cereal crops, but with an increase in productivity, total production has stabilized. An increase of 50–120% was recorded in vegetable, fruit and milk production. In the livestock sector, the number of cattle has reached 307 thousand, and milk production has increased by 49%. According to forecasts, by 2030, the agricultural output of the Karabakh economic region may exceed 1 billion manat and its share in the country's agricultural GDP may increase significantly. The study also identified reintegration directions based on the “Build Back Better” model: restoration of arable land, modernization of irrigation systems, creation of agroparks, expansion of livestock breeding, strengthening of the agrarian investment climate, increasing market access and food security. The results show that the Karabakh region will play a strategic role in the agricultural sector of Azerbaijan and will make a significant contribution to economic growth in the medium term.

Keywords: Agriculture, economic development, Azerbaijan economy, Karabakh economic region, statistical assessment, reintegration directions.

Giriş

Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad edilməsi Azərbaycanın sosial-iqtisadi tarixində yeni mərhələ açmışdır. Uzun illər davam edən münaqişə ərazinin iqtisadi potensialını zəiflətməmiş, əhalinin köçü, torpaqların istifadəsiz qalması və infrastrukturun dağıdılması ilə nəticələnmişdir. 2020-ci ildən sonra bölgənin bərpası və ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Qarabağın təbii sərvətləri, münbit torpaqları və su ehtiyatları onun xüsusilə kənd təsərrüfatı üçün əlverişli iqtisadi zonaya çevrilməsinə imkan verir. Bu səbəbdən bölgənin bərpasının statistik qiymətləndirilməsi kənd təsərrüfatı nümunəsində aparıldıqda daha aydın nəticələr əldə edilir. Post-konflikt iqtisadiyyatları haqqında beynəlxalq ədəbiyyatda müzakirə olunan əsas fikirlərdən biri budur ki, regionların bərpası yalnız infrastrukturun yenilənməsi ilə məhdudlaşmır. Buraya institusional quruculuq, iqtisadi stimulların bərpası, sosial kapitalın gücləndirilməsi və əmək bazarının canlandırılması kimi proseslər də daxildir (Addison, 2001). Bölgədə bərpa işlərinin məqsədi iqtisadi fəallığı artırmaq, əhalinin geri qayıdışı üçün sabit şərait yaratmaq və regionu Azərbaycanın ümumi iqtisadi inkişaf prosesinə qaytarmaqdır. Qarabağ iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatına reinteqrasiyası bir neçə səbəbdən strateji əhəmiyyət daşıyır. Birincisi, bu sahə bölgənin ənənəvi iqtisadi fəaliyyət istiqamətidir və tarixi olaraq yerli məşğulluğun əsas mənbəyini təşkil etmişdir. İkincisi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ölkə üzrə ərzaq təhlükəsizliyinə əlavə dəstək verir. Üçüncüsü, Qarabağın torpaq və iqlim müxtəlifliyi müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsinə imkan yaratmaqla ixrac potensialını genişləndirir (World Bank, 2017).

Bu tədqiqatın məqsədi Qarabağ iqtisadi rayonunda aparılan bərpa işlərinin kənd təsərrüfatı sahəsində empirik qiymətləndirilməsini vermək və regionun Azərbaycan iqtisadiyyatına reinteqrasiya mexanizmlərini təhlil etməkdir.

Tədqiqatın vəzifələri isə aşağıdakılardır:

- Qarabağ iqtisadi rayonunun kənd təsərrüfatı potensialını müəyyənləşdirmək.
- Bərpa və reinteqrasiya proseslərinin əsas istiqamətlərini təhlil etmək.
- Kənd təsərrüfatı istehsalı, torpaq istifadəsi və məhsuldarlıq üzrə göstəriciləri müqayisə etməkdir.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Milli, regional və yerli səviyyədə iqtisadi qərarların qəbul edilməsi iqtisadi artım və inkişafı əlaqələndirilir. İstehsal və xidmət sahələrinin beynəlxalq səviyyədə iqtisadi göstəriciləri rəqabət qabiliyyəti böyümə və inkişaf üçün əsas şərtədir (Balasan, D. L., Buhociu, D. H., 2025). İstehsal modellərinin, ticarətin, investisiyaların, innovasiyaların və texnologiya transferinin artan tendensiyası rəqabət qabiliyyətini yeni kontekstdə yerləşdirir. Regional və yerli səviyyədə iqtisadi potensialları müəyyən etmək üçün alətlər aşağıdakılara kömək edə bilər:

- Regionun əsas iqtisadi potensialının müəyyən edilməsində regional idarəetməyə kömək edilməlidir;
- Özəl sektor və KOM-un inkişafı ilə bağlı gələcək rəqabət üstünlüklərini qiymətləndirməlidir;
- Yerli istehsalçılara bazarda qalmaları və ya daha rəqabətqabiliyyətli olmaqda dəstəklənməlidir;
- Yerli və ya regional iqtisadi inkişaf strategiyasını hazırlamalıdır;
- Ayrı-ayrı sektorların keçmiş və cari performansını, həmçinin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini müqayisə edilməlidir (Belyakova, G.Ya. və Proskurnin, S.D. (2016).

Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası və onun Azərbaycanın ümumi iqtisadi sisteminə reinteqrasiyası müxtəlif nəzəri və praktiki yanaşmalar əsasında qiymətləndirilməlidir. Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa prosesinin yalnız keçmiş göstəricilərin təkrarlanması kimi qiymətləndirilməsi düzgün yanaşma hesab edilmir (Pan, H., və b., 2025). Daha geniş yanaşmaya görə, regionun reinteqrasiyası sosial-iqtisadi rifahın yüksəlməsi ilə ölçülməlidir. Bu çərçivədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, səhiyyənin, təhsilin və sosial müdafiə sistemlərinin gücləndirilməsi əsas istiqamətlərdən sayılır. Eyni zamanda infrastrukturun yenilənməsi, kənd təsərrüfatı istehsalının bərpası və modernləşdirilməsi, məşğulluğun artırılması, kənd təsərrüfatı bazarlarına çıxış imkanlarının genişləndirilməsi də reinteqrasiya prosesinin vacib tərkib hissələridir (Akimova, O., və b., 2025).

Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa prosesi inklüziv olmalı, bütün əhali qruplarının sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməlidir. Dünya Bankı kimi beynəlxalq təşkilatlar bərpanı cəmiyyətin sosial-iqtisadi çərçivəsinin yenidən qurulması kimi qiymətləndirir və idarəetmə institutlarının gücləndirilməsini əsas şərt kimi göstərir. BMT İnkişaf Proqramı isə iqtisadi siyasət hazırlamaq və həyata keçirmək qabiliyyətinin bərpasını bərpa prosesinin əsas meyarı hesab edir (United Nations Development Programme. 2025). Bu yanaşmalar Qarabağ iqtisadi rayonunun reinteqrasiyasına da uyğun gəlir, çünki regionda idarəetmənin yenidən qurulması, dövlət xidmətlərinin təşkil edilməsi və iqtisadi fəaliyyəti stimullaşdıran mexanizmlərin formalaşdırılması prioritet istiqamətlərdir.

Reinteqrasiya üçün təhlükəsizlik, sabit idarəetmə, makroiqtisadi tarazlıq və maliyyə resurslarına nəzarət kimi amillərin möhkəmləndirilməsi vacibdir. Əgər region daxili gəlir mənbələrini aktivləşdirər, kənd təsərrüfatı və digər sahələrdə insan kapitalını gücləndirər bilirsə, bu, davamlı reinteqrasiyanın göstəricisi sayılır. Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa prosesi yalnız əvvəlki iqtisadi strukturun yenidən qurulması ilə məhdudlaşmamalıdır. Hədəf daha davamlı və rəqabətli iqtisadi model yaratmaqdır. Bu, yeni iş yerlərinin açılması, kənd təsərrüfatında innovativ yanaşmaların tətbiqi, resurslardan səmərəli istifadə, sosial bərabərsizliyin azaldılması və regional iqtisadi potensialın tam reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Çünki münaqişədən əvvəlki dövrdə iqtisadi gerilik, infrastrukturun zəifliyi, qeyri-kafi idarəetmə və sosial bərabərsizlik kimi problemlər inkişafı məhdudlaşdıran əsas amillər olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı istehsalının pozulması ərzaq təhlükəsizliyinə birbaşa təsir göstərir. Əkin və mal-qara azaldıqca, ərzaq qiymətləri yüksəlir, bu da aclıq və qida çatışmazlığının artmasına səbəb olur. İqtisadi cəhətdən kənd təsərrüfatına dəyən ziyan regionun bərpa və yenidən qurma qabiliyyətinə mane olur. Kənd təsərrüfatı əhəmiyyətli gəlir və məşğulluq sahəsidir (International Committee of the Red Cross. 2007). Belə ki, 2025-ci ildə dünya miqyasında kənd təsərrüfatının dövrüyyəsi 4.7 trilyon dollara çatmışdır, bu rəqəm 2030-cu illərdə isə 6 trilyonu keçəyi proqnozlaşdırılır (Statista.com <https://www.statista.com/outlook/io/agriculture/worldwide>).

Azərbaycanda otlaq sahələri ölkənin kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq sektorunda mühüm rol oynayır. Ümumi otlaq sahələri qış və yay otlaqları, həmçinin örüş sahələrindən ibarətdir. Ölkə üzrə qış otlaqları 1.101,7 min hektar (30,6 min hektarı işğalda), yay otlaqları 547,5 min hektar (184,8 min hektarı işğal edilmiş ərazilərin payına düşür), örüş sahələri isə 1.474,3 min hektar (213,7 min hektarı işğal edilmiş ərazilərin payına

düşür) təşkil edir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində isə təqribən 350 min hektar örüş-otlaq sahələri mövcuddur. Bu ərazilər əlverişli təbii şəraitə malik olmaqla, heyvandarlığın inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. İlk hesablamalara görə, bu ərazilərdə iribuynuzlu heyvanların sayının təqribən 430 min başa, xırdabuynuzlu heyvanların sayının isə 1,6 milyon başa çatdırılması mümkündür.

Qarabağ iqtisadi rayonu Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazilər təbii resursları, kənd təsərrüfatına uyğun iqlimi və əlverişli coğrafi mövqeyi ilə seçilir. İşğal dövründə bu potensial uzun müddət istifadə olunmamış və iqtisadi fəaliyyət tam dayanmışdır. SSRİ dövründə bölgənin kənd təsərrüfatında xüsusi çəkisi böyük olmuşdur və ildə yüz milyonlarla manatlıq məhsul istehsal edilirdi. O dövrdə 110 min hektar əkin sahəsi və yüz minlərlə baş heyvan mövcud idi. İşğal nəticəsində ərazilər boşalmış, torpaqların böyük hissəsi istifadəsiz qalmış və iqtisadi dövriyyədən çıxmışdır. Bu vəziyyət uzun illər ərzində Azərbaycanın ÜDM-inə ciddi mənfi təsir göstərmişdir. 2020-ci ildən sonra bərpa prosesinə başlanmış və “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində geniş layihələr həyata keçirilmişdir (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. 2022). Artıq bir neçə yaşayış məntəqəsi yenidən qurulmuş, minlərlə sakin bölgəyə qayıtmışdır. İnfrastruktur, sosial obyektlər, aqroparklar və sənaye zonaları fəaliyyətə başlamışdır. Hesablamalara görə, 2030-cu ilə qədər bu ərazilərdə illik iqtisadi potensial ən azı 7 milyard manat təşkil edə bilər. Kənd təsərrüfatı üçün geniş torpaq sahələrinin dövriyyəyə qaytarılması, yaşıl enerji layihələri və sənaye obyektləri bölgənin inkişafını sürətləndirəcək. Gözləntilərə əsasən, kənd təsərrüfatı istehsalı 1 milyard manatı keçəcək və turizm gəlirləri əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır.

Qarabağ iqtisadi rayonun bərpa prosesində “Build Back Better” modelini araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir. Belə ki, bu modeldə bərpa və yenidənqurma təkcə zərərin aradan qaldırılması deyil, daha dayanıqlı və riskə davamlı inkişaf mərhələsi kimi dəyərləndirir. Model vurğulayır ki, uğurlu bərpa üçün dövlət, özəl sektor, yerli icmalar və QHT-lər arasında koordinasiya hadisədən əvvəl qurulmalıdır. Bu çərçivə post-müharibə və post-fəlakət bölgələrinin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının əsas elementidir. Sənəd milli səviyyədə bərpa çərçivəsinin hazırlanmasını zəruri hesab edir. Bu çərçivə rol və məsuliyyətləri müəyyən edir, qərarvermə mexanizmlərini aydınlaşdırır və planlaşdırmanın həm fəlakətdən əvvəl, həm də sonra aparılmasını tələb edir. Bu yanaşma resursların daha səmərəli səfərbər olunmasına və ehtiyacların düzgün qiymətləndirilməsinə imkan verir. Yaponiya, Yeni Zelandiya və ABŞ nümunələri göstərir ki, əvvəlcədən hazırlanmış çərçivə bərpanı sürətləndirir. Bu model Qarabağ kimi uzun müddət zərər görmüş bölgələr üçün xüsusilə uyğundur. Region yalnız bərpa edilməməli, həm də gələcək risklərə davamlı şəkildə yenidən qurulmalıdır (UNISDR. 2017).

Metodologiya

Bu tədqiqatda Qarabağ iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatının Azərbaycan iqtisadiyyatına reinteqrasiyasını qiymətləndirmək üçün kəmiyyət yönümlü metod istifadə olunmuşdur. Tədqiqat 2015–2023-cü illərin məlumatlarına əsaslanır. Məqsəd kənd təsərrüfatı istehsalının hansı iqtisadi amillərdən asılı olduğunu müəyyən etməkdir. Məlumatlar rəsmi statistik mənbələrdən götürülmüşdür. Seçilmiş göstəricilər kənd təsərrüfatında istehsal, təklif və resurslardan istifadə sahələrini əhatə edir. Bu analizdə statistik qiymətləndirmə aparmaqla Qarabağ iqtisadi rayonun iqtisadi vəziyyəti və ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiya məsələsinə təhlil ediləcəkdir.

Cədvəl 1. Demografiya, əmək bazarı və infrastruktur üzrə əsas göstəricilər (2015–2023)

Göstərici	2015	2020	2021	2022	2023
Əhalinin sayı (min nəfər)	868.9	722.3	728.7	736.4	741.3
Təbii artım (nəfər)	9709	4130	3371	5456	4884
Doğulanlar	13882	10400	9368	10298	9608
Ölənlər	4173	6270	5997	4842	4724
Məşğul əhali (nəfər)	379,157	326,788	335,094	341,242	346,325
İşsiz əhali (nəfər)	19,935	29,177	24,509	23,090	22,873
Orta aylıq əməkhaqqı (manat)	242.0	409.9	437.4	536.6	602.3
Yeni iş yerləri (nəfər)	9603	4536	681	905	984
Əsas kapitala investisiya (min manat)	123,499	259,565	1,342,032	1,887,243	2,254,399
Suvarma suyu (mln m ³)	1435.5	1636.9	1774.1	1820.4	1594.9
Məişət tullantıları (min m ³)	171.3	250.8	252.6	258.3	264.9

Kənd təsərrüfatı buraxılışı (min manat)	500,417	849,470	910,376	1,113,120	1,255,407
Cəmi iqtisadi buraxılış (min manat)	911,677	1,548,949	2,810,347	3,594,926	4,240,428

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi 2025: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Cədvəl 1-də 2015–2023-cü illərin sosial-iqtisadi göstəriciləri bölgədə bərpa prosesinin əsas tendensiyyalarını əks etdirir. Əhali 2015-ci ildə 868.9 min nəfər olduğu halda, 2023-cü ildə 741.3 min nəfərə düşmüşdür. Bu, 14.7% azalma deməkdir. Mövcud dinamika davam edərsə, 2025-ci ildə əhali 735 min nəfər səviyyəsində qalacaq. Təbii artım da 9709 nəfərdən 4884 nəfərə enmiş və 49% azalmışdır. Trend davam etsə, 2026-cı ildə təbii artım 4500 nəfərin altına düşə bilər. Doğulanların sayı 31% azalıb və yaxın illərdə təxminən 9500 nəfər səviyyəsində stabiləşməsi gözlənilir. Ölüm göstəricisi isə artan xətt üzrə hərəkət edir və 2025-ci ildə 4800–4900 nəfərə çata bilər. Məşğul əhali 379 mindən 346 min nəfərə düşsə də, 2021–2023 dövründə artım müşahidə olunur. Bu templə 2026-cı ildə məşğul əhali 355 min nəfərə çata bilər. İşsizlik 2020-ci ildə pik həddə çatıb, lakin hazırda azalma xəttindədir və 2025-ci ildə 21 min nəfərə enə bilər. Orta aylıq əməkhaqqı 2015–2023-də 149% artmışdır. Proqnoza görə, 2026-cı ildə əməkhaqqı 700–750 manat olacaq. Əsas kapitalla investisiya ən sürətli artan göstəricidir: 2015-ci illə müqayisədə 18 dəfə artaraq 2.25 milyard manata çatıb. Mövcud dinamika ilə 2026-cı ildə investisiya 3 milyard manatı keçə bilər. Kənd təsərrüfatı buraxılışı 500 milyon manatdan 1.25 milyard manata yüksəlib və 2027-ci ildə 1.5 milyard manata çatacağı proqnozlaşdırılır. Cəmi iqtisadi buraxılış isə 2030-cu ildə 7 milyard manata qədər arta bilər.

Cədvəl 2. Əkin sahələri, məhsul istehsalı, məhsuldarlıq və heyvandarlıq (2015–2023)

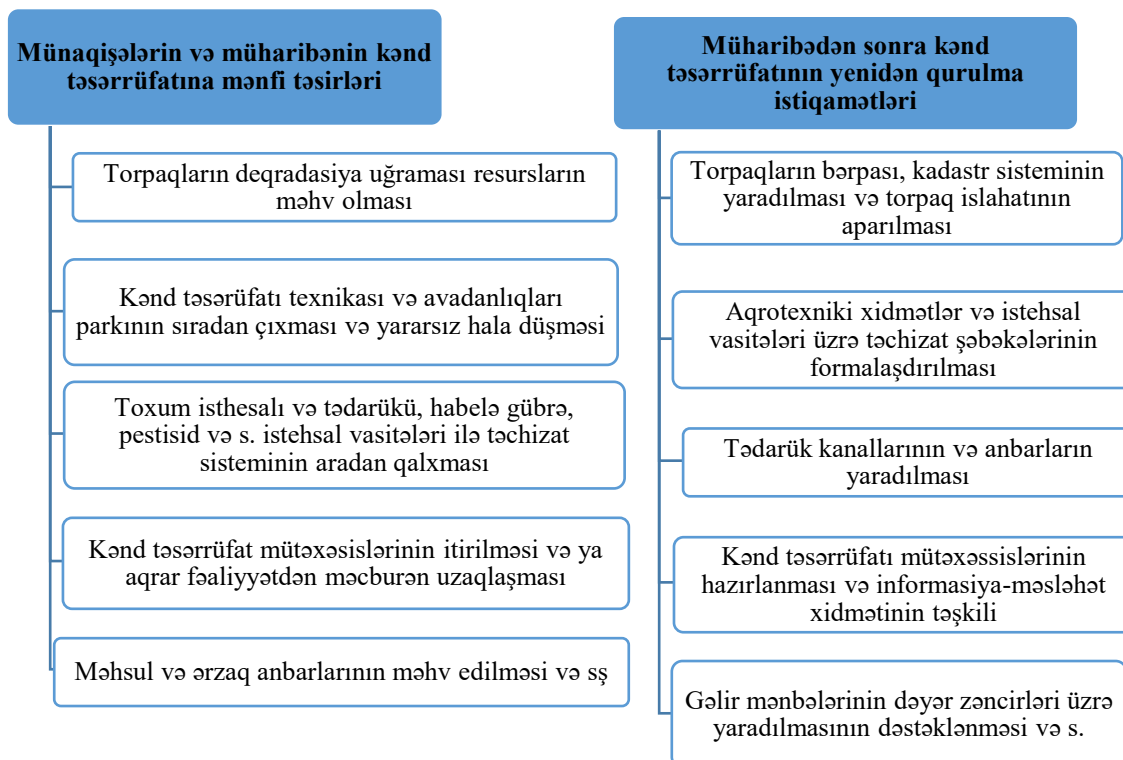
Göstərici	2015	2020	2021	2022	2023
Dənli və paxlalı əkin sahəsi (ha)	111,187	120,009	102,135	111,866	94,678
Pambıq əkin sahəsi (ha)	3,187	27,106	27,854	29,148	23,959
Kartof əkin sahəsi (ha)	1,791	1,268	1,168	1,057	1,088
Tərəvəz əkin sahəsi (ha)	8,818	8,921	9,923	7,903	8,252
Bağ sahələri (ha)	5,608	6,335	6,428	6,671	7,062
Dənli və paxlalı istehsal (ton)	406,180	436,696	389,841	409,671	409,486
Buğda istehsalı (ton)	272,031	304,600	280,919	268,678	295,013
Pambıq istehsalı (ton)	6,479	95,764	81,312	95,699	74,474
Tərəvəz istehsalı (ton)	127,419	253,224	292,462	278,801	284,899
Kartof istehsalı (ton)	22,332	17,160	15,524	14,274	17,163
Meyvə istehsalı (ton)	32,559	51,137	51,952	54,971	58,444
Dənli məhsuldarlıq (sent/ha)	36.5	35.6	37.2	35.2	41.5
Buğda məhsuldarlığı (sent/ha)	35.4	34.8	37.9	36.1	42.1
Pambıq məhsuldarlığı (sent/ha)	20.3	35.3	29.2	32.8	31.1
Tərəvəz məhsuldarlığı (sent/ha)	142	247	260	278	288
Kartof məhsuldarlığı (sent/ha)	125	135	133	135	147
İribuynuzlu mal-qara (baş)	287,424	296,217	300,213	301,617	307,590
Süd istehsalı (ton)	238,585	311,817	311,007	332,638	355,906

Ət istehsalı (ton)	21,776	26,269	26,910	27,157	27,282
Yumurta istehsalı (min ədəd)	67,469	99,345	101,221	101,403	103,308

Mənbə: ARDSK 2025: <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

Cədvəl 2-də 2015–2023-cü illərdə kənd təsərrüfatının əsas göstəricilərində baş verən dəyişikliklər əks olunmuşdur. Dənli və paxlalı əkin sahəsi 2015-ci ildə 111 min hektar olduğu halda, 2023-cü ildə 94.6 min hektara düşmüşdür. Bu, 15% azalma deməkdir. Əkin sahələrindəki azalma istehsal səviyyəsinə də təsir etmiş və dənli istehsalında 2015–2023 dövründə təxminən 2% geriləmə müşahidə olunmuşdur. Lakin 2023-cü ildə məhsuldarlığın 41.5 sentnerə yüksəlməsi əvvəlki illərlə müqayisədə 14% artım deməkdir və bu artım gələcək istehsalın yüksələcəyi ehtimalını gücləndirir. Pambıq sahələrində 2015–2020 dövründə çox böyük artım qeydə alınmışdır. Sahə 3 min hektardan 27 min hektara çatmış və bu, təxminən 8 dəfə artım deməkdir. Son illərdə müəyyən azalmalar olsa da, mövcud tendensiyalar pambıq istehsalının 2025-ci ildə yenidən 90–100 min ton aralığına yüksələ biləcəyini göstərir. Tərəvəz istehsalı da əhəmiyyətli artım nümayiş etdirir. 2015-ci ildə 127 min ton olan tərəvəz istehsalı 2023-cü ildə 284 min tona çatmışdır. Bu, 124% artımdır və 2026-cı ildə bu göstəricinin 300 min tonu keçməsi mümkündür. Meyvə istehsalı da davamlı artım göstərir. 32 min tondan 58 min tona yüksələn bu göstərici 78% artım deməkdir. Bu templə 2027-ci ildə meyvə istehsalının 65–70 min ton səviyyəsinə çatması gözlənilir. Heyvandarlıq sahəsində də müsbət dinamika müşahidə olunur. İribuynuzlu mal-qaranın sayı 287 mindən 307 min başa yüksəlmişdir. Süd istehsalı 238 min tondan 355 min tona qalxmışdır ki, bu, 49% artım təşkil edir. Proqnoza görə, 2026-cı ildə süd istehsalı 380 min ton ola bilər. Əgər bu bölgələr uzun müddət işğal altında qalmamış olsaydı, kənd təsərrüfatı istehsalının ən azı 30–40% daha yüksək olması mümkün idi. Bu isə hər il əlavə 300–400 milyon manatlıq kənd təsərrüfatı dəyəri demək olardı. Hazırkı inkişaf templəri göstərir ki, 2030-cu ilə qədər Qarabağ bölgəsinin kənd təsərrüfatı buraxılışı 1 milyard manatı keçə bilər və ölkənin aqrar ÜDM-də payı əhəmiyyətli dərəcədə yüksələcəkdir.

Sxem 1. Münaqişələrin kənd təsərrüfatına vurduğu ziyanlar və postkonflikt zonalarda kənd təsərrüfatının bərpa edilməsi istiqamətləri

Mənbə: Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatı Tədqiqatları Mərkəzinin (ICARDA), Beynəlxalq Aqrar Tədqiqat üzrə Məsləhət Qrupunun (CGIAR) tədqiqatları və hesabatları əsasında hazırlanmışdır

Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş ərazilərində kənd təsərrüfatının bərpa edilməsi və inkişafı istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məsələləri, mövcud dünya təcrübəsi vasitəsilə yanaşı, bir sıra spesifik məqamların da nəzərə alınmasını tələb edir.

Nəticə

Aparılan təhlillərə əsasən aşağıda integrasiya istiqamətləri müəyyən edilmişdir:

- İstifadəsiz qalmış torpaqların yenidən dövriyyəyə cəlb edilməsi;
- Damcı suvarma texnologiyalarının tətbiqi;
- Müasir aqrotexniki metodların tətbiqi və məhsuldarlığın 2023 səviyyəsindən 20–30% artırılması hədəfi;
- Qarabağda yeni aqroparkların yaradılması və emal müəssisələrinin qurulması və kənd təsərrüfatı dəyər zəncirinin genişləndirilməsi;
- 350 min hektar otlaq sahəsinin istifadəyə qaytarılması həmçinin iri və xırdabuynuzlu heyvan sayının sürətli artırılması;
- Aqrar kreditlərin, subsidiyaların və sığorta mexanizmlərinin genişləndirilməsi;
- Daxili bazar və ixrac üçün Qarabağ üçün brend məhsullarının formalaşdırılması;
- Ərzaq idxalından asılılığın azaldılması və aqrar ÜDM-də payın 2030-a qədər artırılması;
- Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün soyuducu anbarların təşkil edilməsi.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Addison, T. (2001). From Conflict to Recovery in Africa. Oxford University Press.
2. Akimova, O., Ishchenko, A., & Perga, I. (2025). Community resilience in conflict zones: Identifying key factors for conflict resolution and recovery potential. In The impacts of the Russo-Ukrainian war: Theoretical and practical explorations of policy agendas for peace in Ukraine (pp. 101-117). Singapore: Springer Nature Singapore.
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2025), Azərbaycanın rayonları. <https://www.stat.gov.az/source/regions/>
4. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. (2022). Böyük Qayıdış Proqramı. <https://president.az/az/greatreturn>
5. Balasan, D. L., & Buhociu, D. H. (2025). Analysis of the Rural Labour Force in Romania's South-East Region. Economics and Applied Informatics, (2), 65-71.
6. Belyakova, G. Ya. and Proskurnin, S.D. (2016). Smart specialization is a strategy for sustainable development of regions. European Social Science Journal, 10: 30-36
7. CGIAR. (n.d.). ICARDA: International Center for Agricultural Research in the Dry Areas. <https://www.cgiar.org/research/center/icarda/>
8. International Center for Agricultural Research in the Dry Areas. (n.d.). ICARDA – Research for resilient livelihoods. <https://icarda.org/>
9. International Committee of the Red Cross. (2007). Farming through conflict. Geneva: International Committee of the Red Cross. Retrieved from https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/farming_through_conflict.pdf
10. Pan, H., Ding, M., Yang, Y., Zhang, J., Zhu, L., & Wei, Q. (2025). Rehabilitation Priorities and Employment Reintegration Among Individuals with Spinal Cord Injury Receiving Home-Based Care: A National Cross-Sectional Survey of Functional and Social Determinants. Patient preference and adherence, 3125-3144.
11. Statista.com URL: <https://www.statista.com/outlook/io/agriculture/worldwide>
12. UNDP (2008). Post-Conflict Economic Recovery: Enabling Local Ingenuity.
13. UNISDR. (2017). Build Back Better in recovery, rehabilitation and reconstruction (Consultative version). United Nations Office for Disaster Risk Reduction. UNISDR. (2017). Build Back Better in recovery, rehabilitation and reconstruction. https://www.unisdr.org/files/53213_bbb.pdf
14. United Nations Development Programme. (2025). UNDP Official Website. <https://www.undp.org/>
15. World Bank. (2017). Post-Conflict Reconstruction Framework.

QARABAĞDA NƏQLİYYAT-KOMMUNİKASIYA SİSTEMLƏRİNİN BƏRPASI VƏ MİLLİ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK KONTEKSTİNDƏ ROLU

Elxan Həmidov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Biznes və menecment fakültəsi, III kurs, 900-2 qrup tələbəsi
elkhanhamidov30@gmail.com

*"Bura, bu bölgə çox önəmli nəqliyyat mərkəzlərindən birinə çevriləcək.
Həm Zəngəzur dəhlizi, həm Araz dəhlizi buradan keçəcək".*

İlham Əliyev

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə əhalinin məskunlaşdırılması, ərazidə təsərrüfat sahələrinin yerləşdirilməsi və sosial-iqtisadi inkişafa nail olunması nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulmasını labüd edir. Regionda müharibədən öncə mövcud olmuş, yerli və gətirilmə xammal əsasında işləyən sənaye müəssisələrinin dağıdılması, bəzilərinin isə artıq müasir tələblərə cavab verməməsi ərazinin yenidən dirçəldilməsinin əhəmiyyətini önə çəkir. Qarabağın relyefi, iqlim xüsusiyyətləri, münbit torpağı, mineral bulaqları, tarixi-təbiət abidələri burada turistlərin regiona cəlb edilməsi üçün geniş potensial imkanların olmasından xəbər verir. Bölgənin coğrafi mövqeyi burada müasir nəqliyyat-logistika infrastrukturunun qurulmasını, bu isə öz növbəsində ərazinin sosial-iqtisadi inkişafını əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin qələbədən qısa müddət sonra Cəbrayıl və Füzuliyə təşkil olunan səfəri bölgənin yenidən qurulmasının nə qədər vacib sayıldığını bariz göstəricisidir. Yolların və nəqliyyat şəbəkəsinin müasir standartlarla qurulması inkişafın əsas şərtlərindən biridir. Uğurlu strategiyanın seçilməsi bu sahədə real nəticələrin əldə edilməsinə imkan verir. Qarabağın bütün rayonlarının bir-biri ilə və respublikanın digər əraziləri ilə əlaqələndirilməsi, həmçinin, həm daxili, həm də xarici nəqliyyat əlaqələrinin gücləndirilməsi məqsədi ilə nəqliyyat qovşaqlarının yaradılması üçün avtomobil və dəmir yolları çəkilir, hava limanları tikilir. Qarabağın cənub sərhədində yerləşən İran dövlətinin ərazisindən keçməklə Naxçıvanla əlaqələndiriləcək avtomobil və dəmir yolunun çəkilməsi, Zəngəzur dəhlizinin açılması respublikamızın nəinki daxili, habelə şaxələnməmiş beynəlxalq nəqliyyat-logistika imkanlarına geniş qucaq açacaqdır. Qarabağın inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş nəqliyyat layihələri regionun sosial-iqtisadi və strateji müstəvidə birləşdirilməsini təmin edəcəkdir.

44 Günlük müharibədən sonra qalib ölkənin prezidenti cənab İlham Əliyev işğaldan azad olunmuş ərazilərin sosial- iqtisadi inkişaf planına uyğun olaraq Cəbrayıl və Füzuli rayonlarına səfəri zamanı Şuşa şəhərinə yeni magistral yolun təməlqoyma mərasimində iştirak etmişdir. Regionun iqtisadi canlanmasının təməlini təşkil edən "Zəfər yolu" 2020-ci ildə inşa edilərək Füzuli, Xocavənd, Xocalı və Şuşa rayonlarından keçməklə işğaldan azad olunmuş ərazilərə ilk yol əlaqəsini yaradıb. Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun (Zəfər yolu) tikintisi üçün dövlət büdcəsindən 51 milyon manat vəsait ayrılıb. Bu avtomobil yolunun çəkilməsi ilə Bakı-Şuşa yolu da xeyli dərəcədə qısalmışdır. Əvvəllər Şuşaya yalnız Ağdam və Xankəndi rayonlarından getmək mümkün idisə, hazırda Füzuli hava limanının yaxınlığından keçən bu magistral yolun böyük iqtisadi, turistik və strateji əhəmiyyətini qeyd etmək olar.

2021-ci ilin sentyabrında regionda nəqliyyat vasitələrinin təhlükəsiz və rahat hərəkətini təmin etmək məqsədilə 2 hərəkət zolağı olan magistral yol və çınqıl örtüklü yeni yol tikilərək istifadəyə verilmişdir. Çətin relyefli ərazilərdə iş görmək təcrübəsi olan bir necə şirkətin dəstəyi ilə Şuşada ümumi uzunluğu 3 km-ə yaxın olan yeni körpü və tunellərin, ayrı-ayrı səviyyəli yol qovşaqlarının tikintisi də nəzərdə tutulmuşdur. Bu layihə hesabına yolun uzunluğu 17 - 84,6 kilometrə qədər azalmaqla keyfiyyəti artıracaq, məsrəfləri azaldacaq, vaxta qənaət ediləcək.

Zəngilan-Cəbrayıl-Şuşa yolunun istifadəyə verilməsi bölgədə turizmin canlanmasına ciddi təsir göstərir. Şuşaya sürətli və təhlükəsiz gediş-gəlişi təmin etmək üçün uzunluğu 101,1 km olan Füzuli-Şuşa avtomagistralının qurulması başa çatdırılıb. Zəngəzur dəhlizinin əsas hissəsini təşkil edən Horadiz-Ağbənd üzrə yeni avtomobil və dəmir yolu şəbəkəsi Qarabağı Naxçıvan və Türkiyə ilə birləşdirəcək.

Qarabağ regionunun iqtisadi integrasiyasında dəmir yollarının rolu əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur. 110 km uzunluğunda olan Horadiz–Ağbənd dəmir yolu Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan–Naxçıvan–Türkiyə–Avropa əlaqələrini bərpa edərək möhkəmləndirəcək. Horadiz - Cəbrayıl - Zəngilan - Ağbənd yolunun (123,8 km və 4-6 hərəkət zolağı), Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa yolunun (101,5 km və 4-6 hərəkət zolağı), Toğanalı-Kəlbəcər-İstisu yolunun (80.7 km), Xudafərin-Qubadlı-Laçın yolunun (70 km və 4 hərəkət zolağı), Kəlbəcər-Laçın yolunun (73 km və 2 hərəkət zolağı), Bərdə-Ağdam yolunun (45 km və 4 hərəkət zolağı), Şükürbəyli-Cəbrayıl-Hadrut yolunun (43 km), Talış-Tapqaraqoyunlu-Qaşaltı yolunun (22 km), Füzuli - Hadrut şose yolunun (13 km və 4 hərəkət zolağı) tikintisi və istismara verilməsi yaxın gələcəkdə region üçün yeni iqtisadi və geosiyasi imkanlar yaradacaq.

Regionun relyefi müxtəlif olduğuna görə, yəni dağlıq və düzənlik sahələr geniş yer tutduğundan bu ərazidə həm avtomobil, həm də dəmiryolu xətlərinin çəkilişi üçün əlverişli mühit var. Əvvəllər geniş istifadə edilən Yevlax-Xankəndi və onun bir hissəsi hesab edilən Bərdə-Ağdam dəmir yolunun (uzunluğu 45 km) yenidən qurulmasına, müasir standartlara uyğunlaşdırılmasına ehtiyac yaranmışdır. Horadiz-Zəngilan-Ağbənd dəmir yolunun tikintisi, eyni zamanda Horadiz-Cəbrayıl-Zəngilan-Ağbənd avtomobil yolunun inşası Qarabağ regionunun Azərbaycanın digər inzibati rayonlarla əlaqələrini daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Horadizdən Füzuli və Şuşa istiqamətinə uzanan dəmir yolu xətti ilə gələcəkdə turizmin və yük daşımalarda rolunun artmasına, yenidən bərpa olunan Bərdə-Ağdam dəmir yolu isə Qarabağın strateji nüvəsi hesab edilən Ağdamın iqtisadi canlanmasına xidmət edəcək.

Azad edilmiş torpaqlarda tikilən ilk hava limanları hesab olunan Füzuli və Zəngilan beynəlxalq hava limanları isə regionun beynəlxalq əlaqələrini daha da genişləndirir. 2021-ci ilin sentyabrın 5-də Bakıdan səmaya qalxan “Qarabağ”ın simvolu olan “Airbus A340-500” sərnişin təyyarəsi 35 dəqiqə sonra Füzuli Beynəlxalq Hava Limanına eniş etmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycanın “Silk Way Airlines” aviaşirkətinə məxsus olan “Boeing 747-400” yük təyyarəsi ilə ilk dəfə Qarabağa lazım olan yüklərin çatdırılması hava nəqliyyatı vasitəsilə mümkün olmuşdur. Zəngilanın yerləşdiyi coğrafi mövqeyə nəzər salsaq, burada hava limanının tikilməsinin ərazidəki iqtisadi fəallığı artırmaqla yanaşı, şərqə yeni qapılar açacağını söyləmək olar.

Dağlıq ərazilərin turizm potensialının artırılması məqsədilə Laçın Beynəlxalq Hava Limanı inşa edilmişdir. Laçın rayonunun Qorçu kəndində yerləşən bu hava limanının təməli 2021-ci ilin avqustun 16-da qoyulmuş və 2025-ci ilin may ayının 28-də - Respublika Günündə istifadəyə verilmişdir. Azərbaycanda dəniz səviyyəsindən ən hündürdə (dəniz səviyyəsindən 1700 metr) yerləşən bu hava limanının tikintisi həm də Laçın-Kəlbəcər avtomobil yolu şəbəkəsinin standartlara uyğunlaşdırılmasına şərait yaradacaq.

Qarabağ regionunda hava limanlarının tikilməsi və fəaliyyəti nəticəsində eyni adlı rayonlarda və ətraf bölgələrdə yeni iş yerləri açılıb. Bu, həm yerli əhali, həm də çiçəklənən və yenidən qurulan bölgənin iqtisadi və turizm potensialının inkişafı üçün çox faydalıdır. Hava limanlarının Şərq-qərb, Şimal-cənub nəqliyyat dəhlizlərinin də elementinə çevrilərək Bakı, İstanbul, Moskva və digər şəhərlərə birbaşa uçuşların təklif edilməsi turizmin inkişafına da təkan vermiş olur. Strateji əhəmiyyətə malik olan hər üç hava limanı gələcəkdə həm sərnişindəşımaya, həm yükdaşıma fəaliyyətlərinə görə fərqlənməsi də proqnozlaşdırılır. Bu hava limanlarının tikilməsi Qarabağın iqtisadi inkişafının əsas istiqamətindən, logistika-nəqliyyat infrastrukturunun yenidən və dünya standartlarına uyğun qurulmasından xəbər verir. Bu isə, region üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyacaq. Azərbaycanın iqtisadi bütövlüyünün möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcək.

Bir sıra yerli və beynəlxalq hava yolları şirkətləri ilə əməkdaşlığın qurulması isə beynəlxalq arenaya integrasiya baxımından Azərbaycanın dünyaya tanıtılmasında, turistlərin regiona cəlb edilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edəcək.

Azərbaycanın əsas parçasını onun bir hissəsi olan Naxçıvan iqtisadi rayonu ilə birləşdirməli olan Zəngəzur nəqliyyat dəhlizinin açılması məsafəni qısaldacaq, Türkiyə ilə həm dəmiryol, həm də avtomobil yolu ilə əlaqələri genişləndirəcək. Çünki, əvvəllər quru yolla əlaqə qurmaq yalnız İran vasitəsilə mümkün idi. Müharibədən əvvəlki, daha dəqiq desək, XX əsrin 60-70-ci illərindəki nəqliyyat xəritəsinə nəzər salsaq, Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan MR əlaqələndirən bir neçə yolun - Laçın-Gorus-Əngələvit - Şahbuz və Laçın - Gorus - Əngələvit – Bazarçay - Soylan (Paşalı) - Keşişkənd - Sədərək, həmçinin Zəngilan - Mehri - Ordubad yaşayış məntəqələrini əlaqələndirən nəqliyyat dəhlizinin olduğunu müəyyən etmək olar. İki xarici ölkəyə çıxışı olan Zəngilan və Ordubad rayonlarının dəmir yolu xətti ilə birləşdirilməsinə, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda dəmir yollarının

yenidən qurulmasına və bərpa işlərinin aparılmasına dövlət başçısı tərəfindən xüsusi diqqət ayrılır. Nəqliyyat-logistika imkanlarının gələcək inkişafı nəqliyyat dəhlizi sayəsində Türkiyə vasitəsilə Avropaya çıxış imkanlarını asanlaşdıracaq. Ümumi uzunluğu 150 kilometr olan bu yolun 124 kilometri əsas yol hesab edilir. Orta Dəhlizin (Çin–Mərkəzi Asiya–Xəzər–Qafqaz–Avropa) mühüm hissəsini təşkil edən Zəngəzur dəhlizi daha geniş coğrafiyaya çıxış imkanı yaratmaqla yanaşı Şərqi-Qərb dəhlizinə də inteqrasiya edəcək, nəticədə Naxçıvan Dəmir Yolu fəaliyyətini davam etdirəcək. Türk xalqları arasında əlaqələrin möhkəmlənməsi isə türk dünyasının coğrafi birləşməsinə səbəb olacaq, onların global dünyada nüfuzunu daha da artıracaq, dövlətlərin yeni imkanlar əldə etməsinə, yeni fərsətlər qazanmasına da şərait yaradacaq. Təsadüfi deyildir ki, cənab prezident İlham Əliyev müsahibələrinin birində bildirirdi ki, “Zəngəzur dəhlizinin yaradılması bizim milli, tarixi, habelə gələcək maraqlarımıza tam şəkildə cavab verir”.

Artıq regionda enerji və kommunikasiya sisteminin yenidən bərpa edilərək qurulması üçün enerji logistikası layihəsi çərçivəsində də işlər sürətlə davam etdirilir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda çəkilən avtomobil yollarının xəritəsi

Qarabağ bölgəsinin relyefinə nəzər salsaq, ərazinin daha çox mürəkkəb dağlıq relyefə malik olduğunu görmək olar. Belə ki, ərazidə Murovdağ, Qarabağ silsilələri, həmçinin Qarabağ vulkanik yaylasının hər birinin hündürlükləri 3000 m-dən çoxdur. Bu tip relyef şəraitində isə nəqliyyat kommunikasiyalarının qurulmasında tunellərin tikintisi məqsədəuyğun hesab edilir. Nümunə olaraq Toğanalı–Kəlbəcər avtomobil yolu üzərində, Murovdağın çətin relyef şəraitini nəzərə alaraq, uzunluğu 11.6 km olan tunnel inşa edilmişdir ki, bu da Azərbaycanda ən uzun tunnel hesab olunur. Həmçinin, Əhmədbəyli - Füzuli - Şuşa avtomobil yolunun Daşaltı ərazisindən, Horadiz–Cəbrayıl–Zəngilan–Ağbənd yolundan keçən hissəsindəki tunnel də daxil olmaqla burada tikintisi nəzərdə tutulmuş daha 7 tuneli göstərmək olar. Bu, indiki vəziyyətdə inşaatçıların işini çətinləşdirsə də, gələcəkdə əhalinin rahatlığı, rifahı və təhlükəsizliyinə yönəlmiş planlı tədbirlərdən hesab olunur.

Qarabağ regionunda dağıntılardan “yeni doğulan” Ağdam şəhərinin yeni baş planında nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və əhaliyə göstərilən xidmətlərin genişləndirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli addımlar nəzərdə tutulur. Yaxın illərdə istifadəyə verilməsi planlaşdırılan ekoloji cəhətdən təmiz, səmərəli və şəhərdaxili hərəkəti asanlaşdıran tramvay sistemi şəhər daxilində sərnişindaşımanı təkmilləşdirəcək və ictimai nəqliyyatın inkişafında mühüm rol oynayacaq. Layihə hazırlanarkən BMT-nin UNICEF təşkilatının “Ağıllı və dayanıqlı şəhərin müddəaları haqqında” sənədində qeyd olunan 18 prinsip əsas götürülüb. Layihənin müəllifləri

bildiriblər ki, bu prinsiplər kompüter şəbəkələrinin qurulmasından tutmuş turizm və yaşıllıq sahələrinin təşkilində bütünü istiqamətlərdə öz əksini tapıb. Ağdam, Şuşa, Füzuli kimi şəhərlərin smart-şəhər konsepsiyalarında sıfır emissiyalı nəqliyyat vasitələri hesab edilən elektrobus və elektrik avtobusları, dayanıqlı və sağlam həyat tərzini təşviq edən velosiped zolaqlarının və mikromobillik imkanlarının yaradılması müasir dövrün tələblərinə cavab verir.

2025-ci ilin ilk doqquz ayı üçün hesablanmış statistik məlumatlara nəzər salsaq, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə avtomobil və dəmir yolu xətlərinin layihələndirilməsi və tikintisinə dövlət büdcəsindən ümumilikdə 1 milyard 632,4 milyon manat vəsait xərcləndiyini müəyyən etmək olar. Bu məbləğdən avtomobil yolları üçün 1 milyard 525,1 milyon manat, dəmir yolu xətlərinin tikintisi və bərpaı üçün 107,3 milyon manat sərf olunmuşdur.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə turizmin inkişafını təmin etmək məqsədilə yaxın illərdə yeni turizm marşrutlarının hazırlanması planlaşdırılır. Gələcəkdə, bölgələrdə təhlükəsizlik tam təmin edildikdən və zəruri infrastruktur formalaşdırdıqdan sonra turist axınının artması gözlənilir. İlk mərhələdə daxili turizmin genişləndirilməsi əsas prioritet kimi müəyyən edilib. Region, ekoturizm, aqroturizm, sağlamlıq və qış turizmi, həmçinin haykinq və dağ yürüşləri kimi müxtəlif turizm növlərinin inkişafı üçün əlverişli şəraitə malikdir. Xüsusilə Şuşa şəhərində mədəni tədbirlərin, festivalların və istirahət proqramlarının təşkili, həm təbiət, həm də mədəni turizm üçün yeni marşrutların və turizm məhsullarının yaradılması nəzərdə tutulur.

Müasir nəqliyyat infrastrukturunu yalnız fiziki yollar və nəqliyyat vasitələrindən ibarət deyil; onun əsas tərkib hissələrindən biri rəqəmsal kommunikasiya sistemləridir. Bu sahədə yüksək sürətli optik internet və 5G şəbəkələrinin qurulması şəhər nəqliyyatının ağıllı idarə olunması, təhlükəsizlik nəzarəti və operativ məlumat mübadiləsi üçün vacib baza yaradır. "Ağıllı nəqliyyat idarəetmə sistemi" (ITS) vasitəsilə yolların yüklənmə səviyyəsi izlənilir, qəza riskləri azaldılır və marşrutlar səmərəli şəkildə tənzimlənir. Həmçinin, GPS və IoT texnologiyaları sayəsində ictimai nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti real vaxt rejimində izlənərək idarə olunur ki, bu da səfərin xidmətlərinin keyfiyyətini artırır.

Nəqliyyat-kommunikasiya sistemi həm də enerji, rabitə və logistika şəbəkələrinin inteqrasiyasını özündə birləşdirir. Müasir "ağıllı enerji şəbəkələri" (smart grid) elektrik nəqliyyat vasitələrinin enerji təminatını optimallaşdırmaq və səmərəli paylamaq məqsədini daşıyır. Qarabağda yaradılan sənaye və logistika zonalarında, xüsusilə Araz Vadisi İqtisadi Əməkdaşlıq Parkında daxili nəqliyyat əlaqələrinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması iqtisadi inkişaf baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, regiondan keçən boru kəmərləri və kommunikasiya xətləri enerji daşıyıcılarının həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq istiqamətlərdə təhlükəsiz və səmərəli ötürülməsini təmin edir.

Gələcəyə yönəlmiş nəqliyyat sistemləri regionun texnoloji inkişafı və turizm potensialı ilə uyğun şəkildə formalaşdırılır. Dron vasitəsilə daşımlar kənd təsərrüfatı məhsulları, poçt göndərişləri və tibbi yüklərin çatdırılmasında səmərəli həll kimi tətbiq oluna bilər. Şuşa və Laçın kimi dağlıq ərazilərdə kabel (funikulyor) nəqliyyat sistemləri həm turizm, həm də şəhərdaxili hərəkət üçün müasir və ekoloji cəhətdən əlverişli vasitə hesab olunur. Bundan əlavə, elektrikle işləyən mini-avtomobillər və ekoloji qatar marşrutları regionun təbii və mədəni turizm obyektlərinə daha rahat çıxışı təmin edə bilər.

Regionda poçt-logistika mərkəzlərinin və "ağıllı logistika" platformalarının yaradılması ticarət dövriyyəsinin və elektron kommersiyanın inkişafına mühüm dəstək verir. Rəqəmsal xəritələşmə texnologiyaları və nəqliyyat məlumat bazaları yolların, körpülərin və xidmət obyektlərinin koordinasiyasını dəqiq müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Belə sistemlər logistika əməliyyatlarının səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, regionda iqtisadi fəaliyyətin daha dayanıqlı şəkildə təşkili üçün də əhəmiyyətli rol oynayır.

Qarabağ regionunun ümumrespublika iqtisadi sisteminə yenidən inteqrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından səmərəli istifadəsi Azərbaycanın tərəqqi prosesini önəmli dərəcədə sürətləndirəcək. Bu istiqamətdə regionda sabitliyin, təhlükəsizliyin və qarşılıqlı faydaya əsaslanan əməkdaşlığın gücləndirilməsi, həmçinin iqtisadi və ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi yalnız dövlətimizin deyil, ümumilikdə region iqtisadiyyatının davamlı yüksəlişinə əhəmiyyətli töhfə verəcək.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

dos., Azər Mehtiyev UNEC - QARABAĞDA SƏNAYENİN İNKİŞAFI PERSPEKTİVLƏRİNƏ BİR BAXIŞ

https://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/UNEC_Expert_11_2022.pdf

<https://demokrat.az/az/news/91619/qarabagin-berpasi-ve-inkisafinda-neqliyyat-dehlizinin-rolu>

https://www.researchgate.net/publication/363195475_Qarabag_v_Srqi_Zngzurda_nqliyyat-logistika_imkanlarinin_movcud_vziyyti_planlasdirilan_layihlr_v_onlarin_glck_inkisaf_istiqamtlri

XANKƏNDİ ŞƏHƏRİNİN İQTİSADİYYAT QURUCULUĞUNDA İNVESTİSIYA MODELƏRİNİN OPTİMALLAŞDIRILMASI

Həşimova Günay Qnyaz

Bakı Biznes Universiteti, "Maliyyə" kafedrası, Doktorant

gunay.hesimova07@gmail.com

Xülasə

Tədqiqat Xankəndidə post-münaqişə dövrü ilə əlaqədar iqtisadi bərpa üçün investisiya modellərinin optimallaşdırılmasının elmi-nəzəri və praktiki prinsiplər baxımından istiqamətlərinə integral qiymətləndirmə verir. Araşdırmada əsas diqqət aşağıdakı sahələrə yönəldilir: müharibədən sonrakı dövrdə iqtisadi bərpanın təmin edilməsi, kapital yatırımlarının cəlb olunması, resursların məqsədyönlü bölgüsü və investisiya mühitinin institusional bazasının formalaşdırılması. İnfrastruktur, sənaye və xidmət sektorlarında investisiya prioritetləri Xankəndi üçün yeni iqtisadi inkişaf yolunun müəyyən edilməsi baxımından iqtisadi səmərəlilik prinsipləri əsasında qiymətləndirilir.

Araşdırma həm nəzəri əsaslara, həm də tətbiqi modelləşdirmə yanaşmalarına əsaslanaraq Xankəndidə sosial-iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində investisiya strategiyalarının multiplikatorlarını hesablayır. Nəticələr göstərir ki, Xankəndi üçün strateji investisiya modeli çoxsəviyyəli qərarvermə sisteminin yaradılmasını, dövlət-özəl tərəfdaşlıq (DÖT) mexanizmlərinin fəal tətbiqini və sosial-iqtisadi effektlərin multiplikatorlarının regional inkişaf proseslərinə inteqrasiyasını nəzərdə tutmalıdır. Beləliklə, tədqiqat post-münaqişə dövründə Xankəndidə dayanıqlı iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi üçün strateji investisiya modelinin elmi əsaslarını müəyyən edir.

Açar sözlər: Xankəndi, investisiya modelləşdirməsi, Cobb-Douglas funksiyası, çoxkriteriyalı optimallaşdırma, dövlət-özəl tərəfdaşlığı, regional inkişaf

Abstract

The research gives an integral appraisal of the directions for the optimization of investment models in terms of scientific theoretical and practical principles for economic reconstruction in Xankendi in relation to the post-conflict period. The key areas the issue addresses cover the following: the provision for economic recovery in the post-war period, the attraction of capital investments, the intentional allocation of resources, and the establishment of the institutional base for the investment environment. The priorities for investments in the infrastructural, industrial, and service segments would be appraised on principles concerning economic efficiency in terms of establishing a new economic path for Xankendi.

The research calculates the multipliers of the investment strategies on ensuring the socio-economic stability in Xankendi, using both theoretical foundations and applied approaches for modeling the outcomes. The findings show that for Xankendi, the strategic investment model should involve the creation of a multi-level system for making decisions, the activation of the public-private partnership (PPP) systems, and the incorporation of the multipliers for the socio-economic effects into the development processes in the region accordingly. Therefore, the research identifies the scientific fundamentals for implementing the strategic investment model for developing a stable economy in Xankendi within the post-conflict period.

Keywords: Xankendi, investment modeling, Cobb-Douglas function, multi-criteria optimization, public-private partnership, regional development

Резюме

Исследование предоставляет комплексную оценку направлений оптимизации инвестиционных моделей с точки зрения научно-теоретических и практических принципов для экономического восстановления в Ханкенди в постконфликтный период. Основное внимание в исследовании уделяется следующим вопросам: обеспечение экономического восстановления в послевоенный период, привлечение капитальных инвестиций, целенаправленное распределение ресурсов и формирование институциональной базы инвестиционной среды. Приоритеты инвестиций в инфраструктурный, промышленный и сервисный сектора оцениваются на основе принципов экономической эффективности для определения нового экономического пути развития Ханкенди.

İssledovaniye rəsschityvayet multiplikativniye effekty investitsionnykh strategiy na obespecheniye sotsialno-ekonomicheskoy stabilnosti v Xankendi, opirayas kak na teoreticheskiye osnovy, tak i na prikladnyye metody modelirovaniya. Rezultaty pokazivayut, chto dlya Xankendi strategicheskaya investitsionnaya model dolzhna vlyuchat sozdaniye mnogourovnevoy sistemy priyatiya resheniy, aktivizatsiyu mexanizmov gosudarstvenno-chastnogo partnyerstva (GChP) i integratsiyu multiplikatorov sotsialno-ekonomicheskikh effektoy v protsessy regionalnogo razvitiya. Takim obrazom, issledovaniye opredelyayet nauchnyye osnovy dlya vnedreniya strategicheskoy investitsionnoy modeli po razvitiyu ustoichivoy ekonomiki v Xankendi v postkonfliktnyy period.

Ключевые слова: Ханкенди, инвестиционное моделирование, функция Кобба-Дугласа, многокритериальная оптимизация, государственно-частное партнерство, региональное развитие

Giriş

Xankəndidə post-münaqişə dövründə iqtisadi bərpa Azərbaycanın regionun ümumi inkişaf strategiyasının bir hissəsini təşkil edir. Şəhərin iqtisadi strukturunun bərpası, sənaye və xidmət sektorlarının inkişafı, məşğulluğun artırılması və investisiyaların stimullaşdırılması bu prosesin əsas istiqamətləri kimi qiymətləndirilə bilər. İnvestisiya modellərinin optimallaşdırılması yalnız kapitalın həcmi ilə deyil, həm də onun struktur effektivliyi, müddəti və təkrar iqtisadi dəyər yaratmaq potensialı ilə əlaqəli olmalıdır. Bu baxımdan, Xankəndidə elmi əsaslı iqtisadi inkişaf modellərinin hazırlanması vacibdir.

Xankəndi iqtisadiyyatının dirçəlişi təkcə bölgənin inkişafı üçün deyil, həm də bölgədə sülhün, sabitliyin və iqtisadi inteqrasiya proseslərinin göstəricisi kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. Hazırda bu sahədə aşağıdakı əsas problemlər mövcuddur:

- İnfrastrukturun bərpası üçün böyük həcmdə kapital yatırımları tələb olunması;
- Dövlət və özəl sektorun investisiya iştirakında balanssızlıq;
- Yerli və xarici investorlar üçün institusional stimulların hələ tam formalaşmaması;
- Resurs bölgəsində elmi əsaslara dayanan prioritetlərin olmaması.

Buna görə də, investisiya modellərinin optimallaşdırılması - yəni kapital axınlarının səmərəli yönləndirilməsi, resursların iqtisadi dəyərlər əsasında paylanması və multiplikativ təsirlərin artırılması - elmi yanaşma əsasında həyata keçirilməlidir.

1. İnvestisiya modelləşdirməsinin məzmunu və praktiki əhəmiyyəti

İnvestisiya modelləşdirməsi iqtisadi sistemdə kapitalın formalaşması, yönləndirilməsi və istifadəsi ilə bağlı məntiqi qərarların qəbul edilməsini təmin edən mürəkkəb bir sistemdir. İnvestisiya modelləşdirməsinin əsas aspekti kapital mənbələrinin müəyyən edilməsi, investisiya resurslarının bölgüsü və onların sosial-iqtisadi proqnozlarının hazırlanması ilə bağlıdır. İnvestisiya modelləşdirməsi yalnız maliyyə axınlarını müəyyənləşdirməklə kifayətlənmir, həm də risk, gəlirlilik, vaxt və resurslar arasındakı qarşılıqlı əlaqələri qiymətləndirərək iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində əvəzsiz alət rolunu oynayır. Bu baxımdan, investisiya modelləşdirmə sistemi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində – sənaye, infrastrukturun inkişafı, xidmətlər və innovasiya – kapitalın səmərəli yerləşdirilməsinə imkan yaradır və makroiqtisadi nəticələrin proqnozlaşdırılmasını təmin edir.

Bundan əlavə, investisiya modelləşdirməsi strateji planlaşdırma və iqtisadi idarəetmənin əhatə dairəsində geniş tətbiq olunan vasitədir. Müasir dövrdə bu modellər dövlət siyasətinin prioritetləri, bazar mexanizmlərinin dinamikası və beynəlxalq kapital axınlarının xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla hazırlanır. İnvestisiya qərarlarının modelləşdirilməsi yalnız iqtisadi səmərəliliyi artırmaq məqsədini daşımır, həm də sosial rifahın yüksəldilməsi və innovativ iqtisadi mühitin formalaşdırılması kimi geniş məqsədlərə xidmət edir. Bu baxımdan, investisiya modelləşdirməsi kapitalın mənbə, bölgü və təsir aspektləri üzrə çoxsəviyyəli idarəetmə prosesi olmaqla, iqtisadiyyatın uzunmüddətli dayanıqlığını formalaşdıran əsas vasitələrdən biridir.

Bu baxımdan, Xankəndi üçün aşağıdakı modellər kombinə şəkildə tətbiq oluna bilər:

- 1) Cobb-Douglas istehsal funksiyası əsasında investisiya məhsuldarlığı:

Bu funksiya regionun ümumi iqtisadi nəticəsinə müxtəlif istehsal amillərinin təsir gücünü qiymətləndirməyə imkan verir. Funksiya aşağıdakı dəyişənlərdən ibarətdir:

$$Y=A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{\beta}$$

- Y – Ümumi iqtisadi nəticə və ya regional ÜDM
- K – İqtisadiyyata yönəldilən kapital qoyuluşu (investisiya)
- L – Əmək resurslarının sayı və peşə bacarıqları
- A – Texnologiyadan istifadə səmərəliliyi (innovasiya, idarəetmə və texnoloji səviyyə)
- α və β – Kapitalın və əməyin istehsal elastiklik əmsalları

Bu modelin əsas üstünlüyü investisiyanın istehsal gücünə təsirini kəmiyyətcə ölçməyə imkan verməsidir. Məsələn, əgər kapitalın payı $\alpha = 0.4$, əməyin payı isə $\beta = 0.6$ qəbul olunarsa, bu o deməkdir ki, Xankəndidə iqtisadi artımın 40%-i kapital qoyuluşları, 60%-i isə əmək amili hesabına formalaşır. Bu, dövlət və özəl sektor üçün investisiya prioritetlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

$$Y=1.2 \cdot (100)^{0.4} \cdot (20)^{0.6}=1.2 \cdot 6.3 \cdot 6.0 \approx 45.4$$

Şerti olaraq belə bir vəziyyəti nəzərə alaq: Xankəndidə sənaye və xidmət sektorlarının ilkin inkişaf mərhələsində 100 milyon AZN həcmində investisiya yatırılır ($K = 100$ milyon), 20 min nəfər əmək resursu cəlb olunur ($L = 20\,000$), texnoloji səmərəlilik isə 1.2 qəbul edilir ($A = 1.2$). Model göstərir ki, texnologiyanın cəmi 20% yaxşılaşdırılması belə iqtisadi nəticəni ciddi şəkildə artırır. Bu fakt innovasiya, texnologiya transferi və əmək məhsuldarlığının post-münaqişə bərpa mərhələsində həlledici rol oynadığını təsdiq edir.

Nəticə etibarilə, Cobb–Douglas funksiyası kapital həcmi ilə istehsal gücü arasında qarşılıqlı asılılığı müəyyənləşdirməyə və resurs bölgüsünə optimallaşdırılmış yanaşma tətbiq etməyə imkan verir. Bu model regional planlaşdırma və dövlət-özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsində tətbiq edilə bilər. (Porter, 1998)

- Çoxkriteriyalı optimallaşdırma modeli (AHP və ya TOPSIS yanaşması)

Post-münaqişə şəraitində Xankəndinin bərpası və dayanıqlı inkişafı yalnız maliyyə gəlirliliyi ilə deyil, sosial və ekoloji meyarlarla da uzlaşdırılmış şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə AHP (Analitik İerarxiya Prosesi) və TOPSIS (İdeal Həllə Oxşarlıq Metodu) kimi çoxmeyarlı qərarvermə alətlərindən istifadə məqsədəuyğundur. (Todaro, Smith, 2020)

Bu yanaşmada müxtəlif investisiya istiqamətləri – məsələn:

- infrastruktur,
- sənaye,
- kənd təsərrüfatı,
- xidmət sektorları

eyni anda bir neçə meyar üzrə qiymətləndirilir. Beləliklə, qərarlar subyektivlikdən maksimum uzaqlaşdırılır və daha obyektiv resurs bölgüsü təmin olunur. Qiymətləndirmə meyarları aşağıdakılardır:

- İnvestisiyanın qaytarılma müddəti (ROI)
- Məşğulluq potensialı
- Sosial təsir
- Ekoloji davamlılıq

Tutaq ki, Xankəndi üçün dörd əsas investisiya istiqaməti nəzərdən keçirilir:

Nö	İstiqamət	ROI	Məşğulluq potensialı	Sosial təsir	Ekoloji davamlılıq
1	İnfrastruktur	8.5	9	9	7
2	Sənaye	9	8	7	6
3	Kənd təsərrüfatı	7.5	8.5	8	9
4	Xidmət sektoru	8	7	8.5	8

Məsələn, meyarların çəkisi belə qəbul oluna bilər: ROI – 0.3; məşğulluq – 0.25; sosial təsir – 0.25; ekoloji davamlılıq – 0.2. Hesablamaдан sonra seçim aşağıdakı kimi sıralana bilər:

- İnfrastruktur layihələri – 8.4 bal
- Kənd təsərrüfatı layihələri – 8.2 bal
- Xidmət sektoru – 7.9 bal
- Sənaye layihələri – 7.5 bal

Bu nəticələr göstərir ki, ilkin mərhələdə infrastruktur və kənd təsərrüfatına yönələn kapital daha çox sosial və ekoloji fayda verir. AHP və TOPSIS Xankəndidə ədalətli, şəffaf və elmi əsaslı investisiya qərarlarının qəbuluna xidmət edən optimal mexanizmdir. (KOBİA, 2023).

- Dövlət-özəl tərəfdaşlığı (DÖT) modeli

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı (DÖT) münaqişədən sonrakı dövrdə Xankəndi şəhərinin həm iqtisadi bərpasını, həm də dayanıqlı inkişafını dəstəkləyən mühüm strateji alət kimi çıxış edir. Bu model dövlətə tənzimləyici səlahiyyətlərindən və stimullaşdırıcı mexanizmlərindən istifadə etməklə yanaşı, özəl sektorun maliyyə, texnoloji və idarəetmə imkanlarına çıxış imkanı yaradır. Nəticədə enerji sistemləri, yol və rabitə şəbəkələri, su təchizatı, logistika infrastrukturları və sənaye parkları kimi iqtisadi infrastrukturun formalaşdırılması mümkün olur. DÖT sistemi maliyyə məsuliyyətlərinin və layihə risklərinin tərəfdaşlar arasında bölüşdürülməsini təmin edən optimal institusional çərçivə yaradır. DÖT modelində hökumət strateji planlaşdırmanı, torpaq və infrastruktur təminatını, vergi güzəştlərini və hüquqi şəffaflıq mexanizmlərini həyata keçirir. Özəl sektor isə layihələrin icrasına, əməliyyat səmərəliliyinin artırılmasına və innovasiyaların tətbiqinə rəhbərlik edir. Bu yanaşma iqtisadi bərpa prosesində dövlətin maliyyə yükünü azaldır və beynəlxalq investorlar üçün sabit və proqnozlaşdırıla bilən investisiya şəraiti formalaşdırır.

Əgər, məsələn, Xankəndidə “Yaşıl Enerji və Logistika Mərkəzi” layihəsi icra olunarsa, bu layihənin ümumi dəyəri 200 milyon manat təşkil edəcəkdir. Layihənin maliyyələşdirilməsində dövlətin payı 40% (80 mln. manat) həcmində olub infrastruktur və torpaq təminatı vasitəsilə ayrılır, özəl sektorun payı isə 60% (120 mln. manat) təşkil edir. Elektrik ötürücü xətləri, yol infrastrukturunu və gömrük–logistika zonalarının yaradılması dövlətin öhdəliyinə düşür, bərpa olunan enerji texnologiyalarının tətbiqi, logistika sistemlərinin qurulması və idarəetmə platformalarının təmin edilməsi isə özəl sektor tərəfindən həyata keçirilir. (Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi,2024)

Risqlərin bölgüsü aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

- **Tikinti riski (gecikmələr və xərc artımı)** – özəl tərəfin üzərinə düşür;
- **Qanunvericilik riski (tənzimləyici çərçivədə dəyişikliklər)** – dövlət tərəfindən idarə olunur;
- **Gəlir riski (bazar dalğalanmaları və ya tələbin azalması)** – tərəflər arasında proporsional (pay bölgüsü əsasında) bölüşdürülür.

Bu modeldə layihənin iqtisadi səmərəliliyi təkcə maliyyə gəlirləri ilə deyil, həm də sosial fayda göstəriciləri əsasında qiymətləndirilir. DÖT (PPP) mexanizmi Xankəndidə iqtisadi infrastrukturun bərpası və modernləşdirilməsi üçün uzunmüddətli və sosial yönümlü investisiya aləti kimi çıxış edə bilər. Bu halda dövlətin sosial məqsədləri özəl sektorun innovativ və səmərəli fəaliyyətinin stimullaşdırılması ilə uzlaşır. PPP modelinin tətbiqi nəticəsində Xankəndidə iqtisadi inkişafın sürətlənməsi, məşğulluğun artması və regionun investisiya cəlbəediciliyinin yüksəldilməsi mümkün olur və bu da post–münaqişə dövründə dayanıqlı inkişaf modelinə keçidi təmin edir. Gözlənilən layihə nəticələri:

- **1 000-dən çox yeni iş yerinin yaradılması;**
- **Regional enerji təminatında 25%-lik artım;**
- **Logistika xərclərinin 15%-ə qədər azalması;**
- **Xankəndinin “yaşıl enerji şəhəri” modelinə yaxınlaşması.**

2. Praktik yanaşmalar və modelləşdirmə nəticələri

Xankəndi şəhərinin iqtisadi inkişafı üçün investisiya optimallaşdırmasının praktiki modeli aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

Nö	Mərhələ	Əsas məzmun	Nəticə
1.	Diagnoz mərhələsi	Ərazi resursları, infrastruktur vəziyyəti, əmək bazarı analizi	Prioritet sahələrin müəyyənləşdirilməsi
2.	Modelləşdirmə mərhələsi	Cobb–Douglas və AHP modelləri ilə ssenarilərin qurulması	Optimal kapital bölgüsü
3.	İnstitusional mərhələ	DÖT mexanizmlərinin tətbiqi, investor stimulları	Dayanıqlı investisiya mühiti
4.	Monitorinq və qiymətləndirmə	ROI, IRR, NPV göstəriciləri ilə effektivliyin ölçülməsi	İqtisadi nəticələrin proqnozlaşdırılması

Bu yanaşmanın tətbiqi bir sıra mühüm praktiki üstünlüklər yaradır. İlk növbədə, investisiya qərarlarının elmi əsaslarla müəyyən edilmiş prioritetlərə uyğun qəbul edilməsini təmin edir ki, bu da resursların məqsədyönlü və optimal bölgüsünə şərait yaradır. Layihələrin seçimi zamanı iqtisadi səmərəlilik, sosial təsir və risk səviyyəsi kimi meyarların nəzərə alınması həm dövlət, həm də özəl sektor üçün daha balanslaşdırılmış qərarvermə mühiti formalaşdırmağa imkan verir. Bundan əlavə, bu yanaşma dövlət büdcəsinin daha səmərəli istifadəsini təmin edir, çünki dövlət yalnız strateji infrastruktur və sosial əhəmiyyətli sahələrdə iştirak edir, digər istiqamətlərdə isə özəl kapitalın imkanlarından istifadə olunur. Nəticə etibarilə, DÖT (PPP) modeli iqtisadi sistemdə sosial-iqtisadi multiplikator təsirini gücləndirir. Başqa sözlə, infrastrukturun inkişafı yalnız bir sahədə artıma səbəb olmur, bütövlükdə regional iqtisadi fəallığı yüksəldir: yeni iş yerləri yaradılır, sahibkarlıq fəaliyyəti genişlənir, istehsal və xidmət zəncirləri inkişaf edir. Beləliklə, bu yanaşma uzunmüddətli perspektivdə ictimai rifahın yüksəldilməsinə, yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və regionun iqtisadi dayanıqlığının möhkəmləndirilməsinə töhfə verir. DÖT modeli Xankəndi üçün həm maliyyə, həm də sosial faydalar yaradan və iqtisadi dirçəlişi hərtərəfli dəstəkləyən ideal investisiya mexanizmi kimi çıxış edə bilər. (World Bank, 2023)

Elmi əsaslandırma və təkliflər:

Elmi təhlil göstərir ki, Xankəndinin iqtisadi bərpası üçün ən optimal investisiya modeli sistemli və mərhələli idarəetməyə əsaslanmalıdır. Əsas elmi nəticələr aşağıdakılardır:

1. İnvestisiya səmərəliliyi yalnız funksional deyil, struktur xarakter daşmalıdır. Kapital təkcə fiziki infrastrukturun qurulmasına deyil, eyni zamanda insan kapitalına və innovasiyalara yönəldilməlidir.
2. DÖT (Dövlət-Özəl tərəfdaşlığı) və klaster əsaslı modellər iqtisadi sinerji yaradır və özəl sektor üçün riskləri azaldır.
3. Rəqəmsal idarəetmə və CBS (Coğrafi İnformasiya Sistemləri) əsaslı planlaşdırma investisiya qərarlarının qəbulunda şəffaflığı artırır və resurslardan istifadənin optimallaşdırılmasını təmin edir.
4. Ağdam–Xankəndi–Şuşa nəqliyyat dəhlizi vasitəsilə regional integrasiya iqtisadi dövriyyəyə multiplikativ təsir göstərir və regional inkişafı sürətləndirir.

Nəticə

Elmi və praktiki baxımdan investisiya modellərinin optimallaşdırılması Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyatının bərpası üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Məqalədə irəli sürülən Cobb–Douglas istehsal funksiyası, çoxkriteriyalı optimallaşdırma (AHP/TOPSIS) və dövlət-özəl tərəfdaşlığı (DÖT) modelləri şəhərin iqtisadi resurs potensialını və sosial hədəflərini nəzərə alan integrativ yanaşma təqdim edir. Bu yanaşma təkcə kapital və əmək resurslarının səmərəli istifadəsini təmin etmir, həm də investisiya qərarlarının obyektiv, elmi əsaslı və strateji prioritetlərə uyğun qəbul edilməsinə şərait yaradır.

Həmçinin, bu modellər regional bərpa və inkişafın müxtəlif aspektlərinin — iqtisadi səmərəlilik, sosial rifah, məşğulluq, ekoloji davamlılıq və texnoloji modernləşmə kimi — paralel şəkildə həllinə töhfə verir. Cobb–Douglas funksiyası kapitalın sahələr üzrə səmərəli yerləşdirilməsini hesablayır və iqtisadi artımın strukturunu optimallaşdırır. Çoxkriteriyalı optimallaşdırma modelləri (AHP/TOPSIS) investisiya istiqamətlərini iqtisadi, sosial və ekoloji meyarlara əsasən prioritetləşdirir. DÖT modeli isə dövlət və özəl sektor resurslarını integrasiya etməklə maliyyə və əməliyyat risklərini optimallaşdırır və uzunmüddətli sosial faydanı maksimumlaşdırır.

Bu integrativ modelə əsaslanan investisiya siyasəti Xankəndinin yalnız iqtisadi resursları effektiv idarə edən bir şəhərə deyil, eyni zamanda onu regional iqtisadi mərkəzə, davamlı inkişaf zonasına və müasir investisiya məkanına çevrilməsinə imkan verəcək. Praktiki nöqteyi-nəzərdən bu yanaşma şəhərdə yeni iş yerlərinin yaradılmasını, sahibkarlığın inkişafını, sosial infrastrukturun gücləndirilməsini və texnoloji yeniliklərin tətbiqini stimullaşdırır. Nəticədə, Xankəndi iqtisadi, sosial və ekoloji baxımdan davamlı və investorlar üçün cəlbedici bir regiona çevrilir. Bu isə post-münaqişə dövründə Xankəndi şəhərinin dayanıqlı iqtisadi inkişaf strategiyasının elmi və praktik əsasını təşkil edən bir vasitə kimi qiymətləndirilə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Todaro, M., Smith, S. (2020). Economic Development. Pearson Education.
2. World Bank (2023). Post-Conflict Reconstruction and Investment Strategies. Washington, D.C.
3. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi (2024). Regional İnkişaf Strategiyası 2024–2030.

4. Porter, M. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review.
 5. KOBİA (2023). Postmünaqişə ərazilərində sahibkarlığın inkişaf imkanları üzrə təhlil.
-

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ КУЛЬТУРЫ И СФЕРЫ ТУРИЗМА В Г. ШУША

Имран Кеберлинский

студент 4-го курса группы № 163 экономического факультета Азербайджанского Государственного Экономического университета (АГЭУ), imrankab05@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются приоритетные направления экономики культуры и сферы туризма г.Шуша на современном этапе. Анализ литературы, нормативных документов свидетельствует о том, что возрождение Шуши является одним из приоритетов государственной политики. Научная новизна исследования заключается в комплексной оценке процессов восстановления Шуши с позиции экономики культуры и туризма. Практическая значимость работы определяется возможностью применения аналитических выводов при разработке дальнейших стратегий экономики культуры и туристической сферы г.Шуша.

Ключевые слова: Шуша, экономика культуры, туризм, устойчивое развитие, государственная культурная политика, реконструкция.

Введение

Город Шуша, расположенный в Карабахском регионе Азербайджана – это священное место для азербайджанского народа. Со своей славной историей Шуша превращается на сегодня в культурный, дипломатический и туристический центр и место проведения международных диалогов не только регионального, но и глобального масштаба. Город Шуша, обладая богатейшим историческим наследием, после освобождения от оккупации вновь стал ключевым центром формирования принципиально новой модели возрождения культурных традиций, перспективного роста экономики и устойчивого развития сферы туризма. На сегодня г. Шуша, как и весь Карабахский регион, активно, по строгому плану застраивается, восстанавливается, поступательно развивается. Государство во главе с Президентом страны господином Ильхамом Алиевым делают всё возможное, чтобы в самом скором времени весь Карабахский регион и, прежде всего, г. Шуша были восстановлены, и чтобы вынужденные переселенцы могли вернуться в свои родные места. В этих целях строятся дороги, аэропорты, жилые дома, школы, отели, медицинские учреждения и другие объекты социального обеспечения, причём на самом высоком уровне.

Цель исследования – изучить приоритетные направления экономики культуры и сферы туризма в г. Шуша на современном этапе.

Методы исследования включают аналитический подход, основанный на комплексном изучении научной литературы, нормативных документов, программ развития, а также статистический метод.

В соответствии с целью исследования были поставлены следующие задачи:

1. Изучить уровень экономики культуры г. Шуши и перспективы её развития в будущем.
2. Изучить сферу туризма, связанную с г. Шуша и определить прогноз её развития на будущее.
3. Обобщить результаты исследования и определить практические возможности устойчивого развития экономики культуры и сферы туризма г. Шуши.

Актуальность темы исследования

Город Шуша в настоящее время находится на стадии возрождения от разрушительных повреждений в период армянской оккупации. По указанию Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева проводится большая работа по восстановлению города при строгом соблюдении условий сохранения прежнего облика Шуши. Программа восстановления Шуши носит системный и научно-обоснованный характер. Одними из перспективных направлений для Шуши на сегодня являются развитие экономики культуры и сферы туризма.

Актуальность исследования обусловлена социально-экономическими процессами, происходящими в городе Шуша на современном этапе, который после восстановления является одним из ключевых центров исторического, культурного и туристического возрождения Азербайджана.

Азербайджана является чрезвычайно важным. Выполняя изначально стратегическую и защитную функции, впоследствии г. Шуша становится историческим и культурным центром. После знаменательного освобождения Шуши от оккупации нашими славными и героическими бойцами в 2020 году его основные функции были восстановлены. Решающая роль в этом процессе принадлежит Президенту страны Ильхаму Алиеву. 7 января 2021 года Президент издал распоряжение об объявлении г. Шуши культурной столицей Азербайджана[1]. Президент дал также указания для кардинальной реставрации всех ключевых объектов города, в том числе мечетей, разрушенных исторических памятников, жилых и других объектов, восстановить бывшие культурные мероприятия, в том числе Дни поэзии Вагифа, фестиваль «Хары бюльбюль». 31 мая 2021 года Милли Меджлис принял законопроект "О городе Шуша - культурной столице Азербайджана. Данный Законопроект предусматривает создание Государственного заповедника города Шуша и связанного с ним фонда.

Министерство культуры Азербайджана прорабатывает номинационное досье для включения исторического центра Шуши в список Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО. При этом сам Шушинский историко-архитектурный заповедник был включен в список уже в 2001 году. В границы заповедника входят также такие памятники, как мечети Юхары и Ашагы Говхар Ага, дом дочери хана Натаван, дворец Карабахского хана, мавзолей Вагифа, дом Мирзы Салах бей Зохрабекова, шушинский курган, пещерная стоянка "Шуша", крепость Шуша и другие объекты.

На сегодня масштабная реставрация объектов наследия и восстановление бывших традиций в г. Шуше, активно воплощающиеся в жизнь в данном регионе, направлены, прежде всего, на устойчивое развитие экономики культуры и сферы туризма.

Экономика культуры г. Шуши и перспективы её развития

Основой стратегического развития г.Шуша является экономика культуры. Город Шуша со времени его создания и в последующем развитии представляет собой настоящий музей под открытым небом. Здесь что ни место, улица, особняк или сквер – это многочисленные объекты культуры. В Шуше изначально было много объектов, представляющих исторический и культурный интерес, в частности, 549 старинных зданий, мощеные улицы протяженностью 1203 метра, 17 мечетей, 17 источников, 6 караван-сараяв, 3 мавзолея, 2 медресе, 2 замка, крепостные стены с 4-мя воротами, 72 памятника искусства и истории, уникальные дома государственных деятелей. Приведем названия некоторых объектов: Джыдыр Дюзи, Иса булагы, мавзолей моллы Панаха Вагифа, музей ковров, выставочный центр, выставка Мир Мохсен Навваб Карабахи, особняк Мехмандаровых, Мечеть Юхары Говхар Ага, Мечеть Саатлы, Сад Узеира, Весна Натавана, дом-музей Бюльбюля, Крепостные стены и другие объекты. Восстановление этих уникальных культурных объектов г.Шуша будет способствовать росту экономики, привлечению государственных и частных инвестиций, увеличению доходов города, развитию туризма, созданию новых рабочих мест, укреплению международного культурного бренда.

Шуша всегда славилась своими музыкантами и исполнителями. Бытует мнение, что становлению шушинцев музыкантами способствует окружающая природа, которая как бы стимулирует развитие музыкального слуха и творческих певческих способностей у жителей Шуши с самого раннего детства. Знаменитых музыкантов и исполнителей, прославивших азербайджанскую музыку в мире, было немало. Перечислим имена лишь некоторых из них: Сеид Шушинский, Хан Шушинский, Джаббар Гарьягды оглы, Бюльбюль, Зульфи Адыгезалов, Мешади Джамиль Амиров, Гурбан Пиримов, Рашид Бейбутов и многие другие. Среди композиторов отметим имена всемирно известных деятелей: Узеира Гаджибейли, Зульфугара Гаджибекова, Фикрета Амирова, Ниязи, Афрасияба Бадалбейли, Султана Гаджибекова, Ашрафа Аббасова, Сулеймана Алескерова, Васифа Адыгезалова и других[8]. Даже такой неполный список представителей музыкальной культуры свидетельствует о том, что Шуша, по праву, может считаться «колыбелью» азербайджанской музыки и не даром она признана «Консерваторией Кавказа». Уверен, что в будущем список музыкальных деятелей будет пополняться именами многих знаменитых музыкантов, ибо Шуша с её чарующей природой и аурой, несомненно, будет рождать великолепные поколения талантливых музыкантов.

Следует также отметить, что ещё в XIX веке в Шуше действовали литературные кружки, в деятельности которых участвовали выдающиеся поэты и литераторы. Среди них были такие знаменитые деятели литературы и поэзии, как Мир Мохсун Навваб и Хуршидбану Натаван. Деятельность этих знаменитостей способствовала тому, что в Шуше уже в тот период появились первые школы, публичные библиотеки и небольшая типография.

Город Шуша был и остаётся культурным центром, подарившим миру многих музыкантов и поэтов, и продолжает играть важную роль в развитии мировой культуры. В 2023 году Шуша признана культурной столицей тюркского мира, а в 2024 году - культурной столицей исламского мира. Эти факты убеждают нас в том, что культурные традиции Шуши не только сохраняются, но и многократно умножаются.

7 ноября 2003 года Президент Азербайджана Ильхам Алиев и Первый вице-президент Азербайджана Мехрибан Алиева приняли участие в открытии Шушинской городской полной средней школы № 1. Здание школы трёхэтажное и построено оно по самым современным стандартам. Рассчитана школа на 960 учеников. Строительство в Шуше такой великолепной школы является очередным шагом по возвращению этому городу славы центра образования. К настоящему времени г. Шуша фактически превратился в Международный культурный Центр. Здесь проводятся музыкальные фестивали, конференции, выставки и обмен мнениями представителей из разных стран. Проведение международных культурных мероприятий приносит прямой и косвенный экономические эффекты, способствует росту культурного туризма и созданию рабочих мест в культурной индустрии.

Следует особо отметить, что предпринято много шагов по популяризации города Шуша за пределами нашей страны. Подписаны меморандумы о городах-побратимах и сотрудничестве с 9-ю городами 8-ми стран. Согласно Распоряжению Президента Азербайджана Ильхама Алиева о мерах, связанных с объявлением города Шуша «Культурной столицей тюркского мира» реализуется проект «Дни города Шуша». В 2023 году при организации Международного фонда тюркской культуры и наследия проект «Дни Шуши» прошёл в разных городах тюркского мира: 11-12 апреля в городе Ташкент (Узбекистан), 2-6 октября в городе Алматы (Казахстан), 12-15 ноября в городе Анкара (Турция). За успехи в области культуры городу Шуша присуждены международные титулы: «Культурная столица тюркского мира в 2023 г.», «Культурная столица исламского мира» в 2024 г.

Таким образом, экономика культуры Шуши является фундаментом стратегического развития города, обеспечивающей экономический рост, развитие туризма, рост инвестиций, повышение международного статуса. Комплексное изучение экономики культуры и туризма г. Шуша позволяет выявить механизмы его устойчивого развития, определить экономический эффект культурной политики.

Перспективы развития сферы туризма в Шуше

Шуша, обладая широким туристическим потенциалом, является уникальным местом во всём Карабахском регионе и в целом по стране. Параметры Шуши соответствуют самым современным международным стандартам для приёма туристов. Проводимая в Шуше на сегодня масштабная реставрация объектов культурного наследия направлена, прежде всего, на культурную сферу туризма. Уже полностью функционируют три отеля с общим количеством 260 номеров. Для сохранения прежнего облика Шуши строительство новых и реставрация старых объектов осуществляются в строгом соответствии соблюдения, установленных государством правил.

Город Шуша со своими идеальными природными и климатическими условиями, кристально чистым воздухом, экологически благоприятной средой, многочисленными чистыми источниками и другими целебными параметрами с давних пор завоевал славу города – курорта, в котором человек, просто пребывая в ауре этой среды, незримо избавляется от своих недугов. Потому этот город считается весьма благоприятным местом не только для культурно-познавательного, экотуризма и других видов туризма, но и для медицинского туризма. В былые времена караванные пути

способствовали посещению г. Шуши большим количеством людей не только из разных регионов Азербайджана, но и иностранцев.

Город Шуша – весьма привлекательное место для современного туризма. Здесь любой турист найдёт для себя возможность полюбоваться красотой природы, сравнимой со швейцарской, «райской» природой. Туристы здесь могут найти для себя много привлекательных развлечений – посетят рестораны с уникальной азербайджанской кухней, театрализованные музыкальные представления, послушают музыку Востока, в частности, чарующие напевы мугамов. Любители скачек могут посетить на горном плато «Джыдыр-дюзю» соревнования с участием лошадей Карабахской породы. Одним словом можно сказать, что город Шуша и весь Карабахский регион готов к приёму туристов различной направленности.

По данным Государственного агентства по туризму количество местных туристов, посетивших Шушу за 2023 год составило 12675 человек, 2024 - 48296 человек, 2025- 94632 человек, что свидетельствует о стремительном росте туристического интереса к городу [Рис.1].

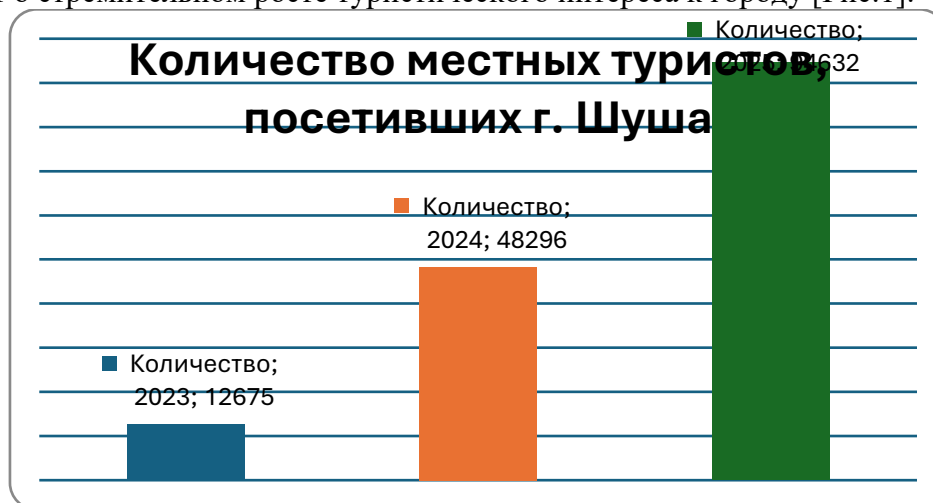

Диаграмма 1. Количество местных туристов, посетивших город Шуша за 2023-2025 гг.

Согласно данным Государственной пограничной службы, в январе-сентябре 2025 года Азербайджанскую Республику посетили на 1948,2 тысячи меньше иностранцев и лиц без гражданства из 183 стран мира по сравнению с соответствующим периодом прошлого года. 24,8% прибывших были из Российской Федерации, 17,1% – из Турции, 7,9% – из Ирана, 6,8% – из Индии, 4,5% – из Саудовской Аравии, 4,2% – из Грузии, 4,0% – из Казахстана [13]. Вместе с тем, надо отметить растущий интерес иностранных граждан к Шуше. В августе 2025 г. количество ночевок иностранных туристов в г. Шуша составило 345 ночей.

Конечно, туристическая инфраструктура пока ещё не готова к большому потоку туристов. В Государственном агентстве по туризму сообщают, что с введением в эксплуатацию новых отелей ожидается значительное увеличение потока туристов. Развитие гостиничной и сервисной инфраструктуры, подготовка квалифицированных кадров, промо-кампании на международных рынках, включение Шуши в международные маршруты и пакеты туроператоров будут способствовать увеличению туристического потока. В этом плане необходимо увеличивать также количество различных международных мероприятий, интересующих туристов. Цель этих мероприятий - получение доходов от продажи билетов, экскурсий и мероприятий, покрывающих 40–60% затрат на текущую реставрацию и содержание памятников. В перспективе целесообразна модель смешанного финансирования – госбюджет, частные инвестиции, международные гранты. Внедрение цифровых технологий, как в экономику культуры, так и туристическую сферу будет способствовать значительному улучшению качества туристических услуг, повысит эффективность управления культурными объектами, создаст новые источники доходов через онлайн-сервисы и цифровые платформы, приумножит инвестиционную привлекательность Шуши.

Итак, для перехода к устойчивому экономическому эффекту необходима скоординированная стратегия: развитие механизмов финансирования, маркетинга, дорожной инфраструктуры, цифровизация культурных и туристических услуг, экологическая устойчивость туризма, создание событийного календаря культурных мероприятий, интеграция малого и среднего бизнеса, международное сотрудничество. Так Шуша может стать центром культурного туризма и драйвером экономического развития Карабаха и Азербайджана в целом.

Литература

1. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об объявлении города Шуша культурной столицей Азербайджана. <https://president.az/ru/articles/view/51394>
2. Закон Азербайджанской Республики от 21 декабря 2012 года № 506-IVQ «О культуре»
3. Закон Азербайджанской Республики «Об охране памятников истории и культуры» 10 апреля 1998 года № 470-IQ.
4. Şuşa – Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı: bibliografiya / Tərt. ed. X.Abbasova; elmi red. K.M.Tahirov; red. E.R.Nəciyev. – Bakı, 2021. – 600 s.
5. Ахмедов Э. «Шуша - культурная столица Азербайджана исторического и стратегического значения». Изд. ООО «Зардаби Нешр» 2022, 180 с.
6. Мамедов. Ф.Т. Культурология как путь к эффективной жизнедеятельности. – Баку, “Абилов, Зейналов и сыновья” 2006. – 576с
7. Садыгова У.Ф. “Проблемы развития экономики культуры в Азербайджане и формирования модели устойчивого развития”. Дис. на учёную степень доктора философии по экономике. Баку, 2017, 168 с.
8. Сафарова З.Ю. «Шуша-цитадель Азербайджанской музыки». Баку, «Элм», 2020, 234 с.
9. Экономика и менеджмент культуры: Учебное пособие/ Научн. ред. Н. В. Кротова, Е. В. Галаева, И. В. Чарная. М., 2007

Интернет – ресурсы:

10. <https://tourism.gov.az/>
11. <https://shusha.gov.az/az>
12. <http://stat.gov.az/tourism>
13. <https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=en&id=6498>
14. <http://www.shusha-ih.gov.az/az/page/16.html>
15. <https://kaspiy.az/turizm-v-shushe-vchera-segodnya-zavtra>
16. <https://azertag.az/ru/xeber/shusha-izbrana-turisticheskoi-stolicej-organizacii-ekonomicheskogo-sotrudnichestva-na-2026-god-2775994>

QARABAĞDA SƏNAYE KLASTERLƏRİNİN YARADILMASI VƏ İNVESTİSİYA MÜHİTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Kərimli Babək Əyyub oğlu
Azərbaycan Texniki Universitetinin doktorantı
kerimli10@yahoo.com

Xülasə

Məqalədə Qarabağ iqtisadi rayonunda sənaye klasterlərinin yaradılması və investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi prosesi təhlil edilir. 2020–2024-cü illərdə regiona yönəldilən dövlət və özəl investisiyalar əsasında iqtisadi artımın dinamikası qiymətləndirilmişdir. Nəticələr göstərir ki, klaster yanaşması regional ÜDM-in artım tempini gücləndirir və yeni iş yerlərinin formalaşmasını stimullaşdırır. Tədqiqatın məqsədi Qarabağda sənaye və xidmət sahələrinin qarşılıqlı inteqrasiyası əsasında formalaşan klaster modelinin iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirmək və bu istiqamətdə investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi mexanizmlərini qiymətləndirməkdən ibarətdir. Tədqiqat zamanı 2020–2024-cü illər üzrə dövlət büdcəsindən ayrılmış investisiya vəsaitlərinin strukturu, özəl sektorun payı, məşğulluq dinamikası və sənaye məhsuldarlığının artım tempi müqayisəli şəkildə araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Qarabağ, sənaye klasterləri, investisiya mühiti, iqtisadi inkişaf, innovasiya, rəqəmsal transformasiya.

Giriş

Qarabağın azad edilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatında yeni bərpa və inkişaf mərhələsini formalaşdırmışdır. 2020–2024-cü illər ərzində Qarabağ iqtisadi rayonuna 4,6 milyard AZN dövlət investisiyası və 0,9 milyard AZN özəl investisiya yönəldilmişdir. Bu vəsaitlər əsasən sənaye parklarının tikintisinə, yol və enerji infrastrukturuna, eləcə də innovativ istehsal sahələrinin yaradılmasına yönəlmişdir. Regionun iqtisadi dirçəlişi dövlət proqramları çərçivəsində həyata keçirilən çoxsahəli layihələr vasitəsilə təmin olunur. Aparılan təhlil göstərir ki, Qarabağ regionuna dövlət sərmayələrinin həcmi son beş ildə 3,8 dəfə artmış, özəl investisiyalar isə 9 dəfə yüksəlmişdir. Bu proses sənaye istehsalı, kənd təsərrüfatı emalı və tikinti materialları sektorlarında intensiv canlanma ilə müşayiət olunur. Klaster əsaslı inkişaf modeli bölgənin iqtisadi strukturunda resursların rəşional bölüşdürülməsini təmin etməklə yanaşı, yerli sahibkarların bazar rəqabətinə adaptasiyasını da sürətləndirir. Eyni zamanda, tədqiqat nəticələri göstərir ki, Qarabağda klasterlərin yaradılması sosial-iqtisadi bərpa prosesinə uzunmüddətli təsir göstərir. Bu təsir yeni iş yerlərinin açılması, infrastrukturun bərpası, xarici investorların cəlb edilməsi və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi özünü biruzə verir. 2030-cu ilə qədər Qarabağda sənaye sektorunun ÜDM-də payının 27%-ə qədər yüksələcəyi, ixrac yönümlü məhsul istehsalının isə iki dəfədən çox artacağı proqnozlaşdırılır.

Qarabağda sənaye klasterlərinin formalaşma zərurəti

Qarabağda sənaye klasterlərinin yaradılması iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərindən biridir. Hazırda Ağdam, Cəbrayıl və Zəngilan sənaye parkları fəaliyyətə hazırlanır. Tikinti materialları, kənd təsərrüfatı, qida və yüngül sənaye sahələrində klaster strukturları formalaşdırılır. Klasterlərin yaradılması regionda istehsalın səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, yerli resursların daha optimal istifadəsini təmin edir və ixrac potensialını gücləndirir. Aşağıdakı cədvəldə son 5 ildə Qarabağ regionuna yönəldilən investisiyalar verilmişdir [1].

Qarabağ regionuna yönəldilən investisiyalar

Cədvəl 1

İl	Dövlət investisiyası (mlrd. AZN)	Özəl investisiyalar (mlrd. AZN)
2020	1.2	0.1
2021	2.8	0.3
2022	3.6	0.5
2023	4.2	0.7
2024	4.6	0.9

Cədvəl 1-də təqdim olunan məlumatlar 2020–2024-cü illər ərzində Qarabağ regionuna yönəldilən dövlət və özəl investisiyaların sabit artım dinamikasını əks etdirir. Göstəricilərdən aydın olur ki, dövlət

investisiyaları 1,2 milyard AZN-dən 4,6 milyard AZN-ə yüksələrək 3,8 dəfə artım, özəl investisiyalar isə 0,1 milyard AZN-dən 0,9 milyard AZN-ə yüksələrək 9 dəfə artım nümayiş etdirmişdir. Bu həm iqtisadi bərpa, həm də regional sənayeləşmə prosesinin intensivliyinin yüksəldiyini təsdiqləyir. 2020–2021-ci illərdə əsas diqqət infrastruktur və enerji təminatının bərpasına yönəldilmişdir. Xüsusilə yol-nəqliyyat şəbəkəsi, su təchizatı və enerji xətləri üzrə layihələr regionun investisiya cəlbəediciliyinin ilkin mərhələsini formalaşdırmışdır. 2022–2024-cü illərdə isə prioritet istiqamət sənaye parklarının tikintisi və klaster əsaslı istehsal zonalarının formalaşdırılması olmuşdur. Bu mərhələdə dövlət sərmayələri ilə yanaşı, özəl sektorun da aktivliyi artmış, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri investisiya təşəbbüslərinə qoşulmuşdur.

Dövlət və özəl sərmayələrin paralel artımı Qarabağ iqtisadi rayonunda maliyyə resurslarının diversifikasiyasına şərait yaratmış, maliyyə sabitliyinin güclənməsinə təsir etmişdir. Dövlət investisiyalarının üstünlük təşkil etməsi regionun bərpa mərhələsində risklərin azaldılması məqsədi daşıyırdı, lakin özəl investisiyaların payının illik artım tempi (təxminən 45–50%) tədricən bazar əsaslı iqtisadi mühitə keçidi göstərir. Bununla yanaşı, 2023–2024-cü illərdə Qarabağda Ağdam, Cəbrayıl və Zəngilan sənaye parklarının fəaliyyətə başlaması özəl sektorun marağını artırmışdır. Bu parkların bir hissəsində artıq yerli və xarici şirkətlər fəaliyyətə göstərirlər. Məsələn, 2024-cü ilin sonuna qədər region üçün 70-dən çox investisiya müqaviləsi imzalanmış, onların ümumi dəyəri 1 milyard AZN-i keçmişdir. Əldə olunan nəticələr göstərir ki, dövlət və özəl investisiyaların sinerjisi Qarabağda iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir. Bu məntiqdən çıxış etdikdə perspektivdə dövlətin rolunun tənzimləyici və stimullaşdırıcı səviyyədə qalacağına, özəl sektorun isə real iqtisadi artımın əsas aparıcı qüvvəsinə çevriləcəyinə əminlik yaranır.

Ümumilikdə, Cədvəl 1-dəki göstəricilər regionun keçid iqtisadiyyatından klaster əsaslı sənaye iqtisadiyyatına transformasiyasını nümayiş etdirir. Investisiya artımı həm regional ÜDM-in, həm də məşğulluğun artım tempini müəyyənləşdirir. Belə ki, hər 1 milyard AZN-lik dövlət investisiyası orta hesabla 1 500 yeni iş yerinin yaradılmasına və 0,4 faiz ÜDM artımına səbəb olmuşdur. Bu göstəricilər Qarabağın iqtisadi inkişaf modelinin dayanıqlı və uzunmüddətli potensiala malik olduğunu sübut edir [2].

İnvestisiya mühitinin mövcud vəziyyəti və problemləri

Qarabağda investisiya mühiti formalaşmaqda olsa da, xarici investorların fəaliyyəti hələ də məhduddur. Əsas problemlər arasında logistika, kadr potensialı və hüquqi çərçivə məsələləri qeyd olunur. Bununla belə, regionda tətbiq edilən vergi və gömrük güzəştləri, dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizmləri və investisiya agentliklərinin fəaliyyəti müsbət dinamika yaradır. Hazırkı mərhələdə Qarabağ iqtisadi rayonunun investisiya cəlbəediciliyinə təsir edən əsas amillərdən biri infrastrukturun tam bərpa olunmamasıdır. İstehsal sahələri üçün zəruri olan nəqliyyat-logistika xətləri, enerji və rabitə infrastrukturunu hələ də genişləndirmə mərhələsindədir. Bu vəziyyət investorların risk qiymətləndirməsində əsas məhdudlaşdırıcı faktor kimi çıxış edir. Digər mühüm problem ixtisaslı kadr çatışmazlığıdır. Regionda sənaye və texniki ixtisaslar üzrə kadr potensialının bərpası üçün peşə məktəbləri və təlim mərkəzləri şəbəkəsinin yaradılması vacib hesab olunur. Bu istiqamətdə dövlətin “Peşə təhsili və işçi hazırlığı proqramı” çərçivəsində Qarabağda təlim infrastrukturunu formalaşdırılır ki, bu da orta müddətdə investorların ehtiyac duyduğu ixtisaslı əmək resurslarını təmin edəcəkdir.

Hüquqi və institusional çərçivədə isə əsas məqsəd xarici sərmayə üçün uzunmüddətli sabitlik və şəffaflıq təmin etməkdir. Bu məqsədlə Qarabağda fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün vergi və gömrük imtiyazları tətbiq edilir, həmçinin “bir pəncərə” prinsipi ilə xidmət göstərən Qarabağ İqtisadi İnkişaf Agentliyi fəaliyyət göstərir. Agentlik yerli və xarici investorlar arasında koordinasiya funksiyasını həyata keçirir və sənaye parklarında investisiya proseslərini sadələşdirir. Müsbət tərəf ondan ibarətdir ki, 2023–2024-cü illərdə Qarabağda özəl investisiyaların ümumi həcmi 0,9 milyard AZN-ə çatmışdır və bu göstərici 2020-ci illə müqayisədə doqquz dəfə artım deməkdir. Bu, regionun tədricən bazar əsaslı iqtisadi mühitə keçidini nümayiş etdirir [3].

Ümumilikdə, Qarabağda investisiya mühitinin möhkəmlənməsi üçün dövlətin əsas rolu ilk mərhələdə risklərin azaldılması və bazar mexanizmlərinin stimullaşdırılması, növbəti mərhələdə isə özəl kapitalın aktivləşdirilməsi və rəqabətli iqtisadi mühitin yaradılması istiqamətində olmalıdır. Bu yanaşma regionun beynəlxalq investisiya xəritəsində mühüm yer tutmasına, həmçinin dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsinə imkan verəcəkdir.

İnnovasiya və rəqəmsal transformasiyanın rolu

Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi Qarabağda sənaye parklarının idarə edilməsini optimallaşdırır. ‘Ağıllı kənd’ və ‘Ağıllı şəhər’ layihələri sənaye və xidmət sektorlarında rəqəmsal integrasiyanı sürətləndirir. Bu proses regionu gələcəkdə Cənubi Qafqazda innovasiya mərkəzinə çevirmək potensialına malikdir. Son illərdə Azərbaycanın “Rəqəmsal transformasiya konsepsiyası –2022–2026” sənədi bu istiqamətdə əsas çərçivə kimi çıxış edir və Qarabağ bu konsepsiyanın pilot bölgəsi elan olunmuşdur. Regionda rəqəmsal idarəetmə sistemlərinin tətbiqi sənaye parklarında istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasını, enerji istifadəsinin monitorinqini və resurs idarəçiliyinin səmərəliliyini artırır.

“Ağıllı kənd” layihəsi Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində ilk dəfə tətbiq olunmuş və bu model kənd təsərrüfatında ağıllı suvarma, peyk izləmə və IoT (Internet of Things) əsaslı idarəetmə texnologiyalarını əhatə etmişdir. Bu təcrübə artıq Ağdam və Füzuli rayonlarına da genişləndirilir. Bu layihələr regionda rəqəmsal kənd təsərrüfatı klasterlərinin formalaşması üçün mühüm baza yaradır. Bundan əlavə, sənaye parklarında ERP (Enterprise Resource Planning) sistemlərinin tətbiqi müəssisələr arasında koordinasiyanı artırır, istehsal və satış mərhələlərində real vaxt rejimində məlumat mübadiləsini mümkün edir. Qarabağda bu cür texnologiyaların tətbiqi həm istehsal xərclərini azaldır, həm də əmək məhsuldarlığını 25–30% artırır. Rəqəmsal transformasiya həmçinin regionun innovasiya ekosisteminin formalaşmasını stimullaşdırır. 2024-cü ilin sonuna qədər Qarabağda 30-dan çox startap layihəsi qeydiyyatdan keçmiş, onların bir qismi kənd təsərrüfatı texnologiyaları, enerji idarəçiliyi və elektron xidmətlər sahəsində fəaliyyət göstərir. Dövlət bu startaplara inkubasiya və qrant dəstəyi göstərir, beləliklə yerli sahibkarlar innovasiyaya yönələn təşəbbüslərdə aktiv iştirak etməyə başlayır. Eyni zamanda, “ASAN Xidmət”, “AzInTelecom” və “Data Processing Center” kimi qurumların texnoloji resursları Qarabağda rəqəmsal infrastrukturun dayanıqlığını təmin edir. İnformasiya sistemlərinin bulud əsaslı (cloud-based) idarəçiliyi regionda rəqəmsal təhlükəsizlik və məlumat axını sabitliyini qorumağa imkan verir [4].

Nəticə etibarilə, rəqəmsal texnologiyaların sənaye və xidmət sektorlarında tətbiqi Qarabağı Cənubi Qafqazın innovasiya mərkəzinə çevirmək istiqamətində əsas hərəkətverici qüvvəyə çevrilmişdir. Bu model həm istehsalın modernləşdirilməsinə, həm də sosial rifahın artmasına xidmət edir.

Klaster modelinin iqtisadi təsiri

İqtisadi modellərə əsasən, Qarabağda klaster strukturlarının tətbiqi 2030-cu ilə qədər sənaye məhsuldarlığını 30% artırıcaq. Regional ÜDM-də sənaye sektorunun payı 2024-cü ildə 11%-dən 2030-da 27%-ə yüksələcək. Bunun nəticəsində 40 mindən çox yeni iş yeri yaradılacaq və regionun ixrac potensialı 2,5 dəfə artacaq.

2021–2024-cü illəri əhatə edən bu qrafik Qarabağ iqtisadi rayonunda məşğulluq səviyyəsinin sürətli artımını aydın şəkildə nümayiş etdirir. Qrafikə əsasən, 2021-ci ildə yaradılmış 8500 yeni iş yerindən 2024-cü ildə artıq 41 000-ə yaxın iş yeri formalaşmışdır. Bu göstərici dörd il ərzində təxminən 4,8 dəfə artım deməkdir ki, bu da regionda həyata keçirilən dövlət investisiya layihələrinin və sənaye klasterlərinin real sosial təsirini göstərir.

İlkin mərhələdə (2021–2022) artım əsasən infrastruktur və tikinti sektorunda müşahidə olunmuşdur. Bu mərhələdə yolların, enerji xətlərinin və su təchizatı sistemlərinin bərpası çoxsaylı müvəqqəti, lakin vacib iş yerləri yaratmışdır. 2023–2024-cü illərdə isə artım daha sabit və davamlı məşğulluq formalarına, yəni sənaye parklarında və kənd təsərrüfatı emalı müəssisələrində daimi iş yerlərinə keçid etmişdir. Xüsusilə Ağdam, Cəbrayıl və Zəngilan sənaye parklarının fəaliyyətə başlaması nəticəsində regionda istehsal, logistika və xidmət sahələrində işçi tələbi kəskin şəkildə artmışdır. Qrafikdəki mütənasib yüksəliş həm dövlət, həm də özəl sektorun əmək bazarına verdiyi töhfəni əks etdirir [5].

Ümumilikdə, bu dinamika göstərir ki, məşğulluğun artımı investisiya axını ilə birbaşa əlaqəlidir. Dövlətin ilkin kapital qoyuluşu özəl sektorun aktivləşməsinə stimullaşdırmış, nəticədə yeni klasterlər formalaşmış və regionda sosial sabitlik güclənmişdir. 2024-cü ildəki rekord göstəricilər Qarabağın iqtisadi bərpa mərhələsində inkişaf mərhələsinə keçidini təsdiqləyir və bu tendensiyanın 2025–2030 dövründə də davam edəcəyi gözlənilir.

İnvestisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

İnvestisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı istiqamətlər vacib hesab olunur:

- Xarici investorlar üçün şəffaf hüquqi baza;
- Uzunmüddətli vergi və gömrük güzəştləri;
- Yerli sahibkarlığın kreditləşdirilməsinin genişləndirilməsi;
- Texnopark və startup mərkəzlərinin inkişafı;
- Beynəlxalq sərgilərdə Qarabağ investisiya imkanlarının təbliği.

Qarabağ iqtisadi rayonunun dayanıqlı inkişafı üçün investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi bütün maliyyə institutlarının və dövlət strukturlarının koordinasiyalı fəaliyyəti ilə mümkündür. Bu istiqamətdə ilk növbədə hüquqi və institusional şəffaflığın təmin edilməsi zəruridir. Xarici investorlar üçün proqnozlaşdırıla bilən və riskləri minimuma endirən hüquqi mühit yaradılmalıdır. Bunun üçün “bir pəncərə” prinsipi ilə fəaliyyət göstərən Qarabağ İnvestisiya Agentliyi vahid əlaqələndirici platforma kimi çıxış edə bilər.

İkinci vacib istiqamət vergi və gömrük siyasətinin uzunmüddətli sabitliyidir. Qarabağda fəaliyyət göstərən sənaye parklarında artıq 10 illik vergi azadolması və idxal avadanlıqlarına gömrük rüsumundan azadolma tətbiq edilir. Bu güzəştlərin 2030-cu ilə qədər uzadılması investorların uzunmüddətli planlaşdırma imkanlarını artıracaqdır.

Yerli sahibkarlığın maliyyələşməsi də mühüm məsələdir. Regionda fəaliyyət göstərən KOB-lar (kiçik və orta bizneslər) üçün güzəştli kredit xətləri və faiz subsidiyaları tətbiq edilməlidir. 2024-cü ilin statistikasına görə, Qarabağda 420-dən çox KOB subyekti qeydiyyatda alınmış və onların 60%-i istehsal yönümlü fəaliyyətdədir. Bu göstərici dövlət dəstəyi mexanizmlərinin uğurlu işlədiyini təsdiqləyir.

Texnopark və startup mərkəzlərinin inkişafı regionun innovasiya potensialının gücləndirilməsi üçün həlledici amildir. Zəngilan və Ağdamda planlaşdırılan texnoparklar yalnız texnoloji istehsal deyil, həm də təlim, tədqiqat və innovativ biznes inkubasiyası funksiyalarını yerinə yetirəcək.

Son olaraq, Qarabağın beynəlxalq investisiya xəritəsində tanınması vacibdir. Regionun sərmayə imkanlarının beynəlxalq forumlarda (məsələn, Dubai EXPO, Caspian Energy Forum və s.) təqdim edilməsi xarici kapitalın axınını stimullaşdırır. Nəticə etibarilə, bu istiqamətlərin icrası Qarabağda investisiya ekosisteminin şəffaf, rəqabətqabiliyyətli və innovasiyaya əsaslanan şəkildə formalaşmasına şərait yaradacaq. Beləliklə, region 2030-cu ilə qədər Azərbaycanın iqtisadi artımının yeni lokomotivi kimi çıxış edə bilər.

Nəticə

Qarabağda sənaye klasterlərinin yaradılması regionun iqtisadi potensialını yeni mərhələyə yüksəldir. Real investisiya axını, dövlət proqramları və innovasiya yanaşmaları nəticəsində Qarabağ yaxın illərdə Azərbaycanın ən dinamik sənaye zonasına çevrilə bilər. Aparılan təhlillər göstərir ki, sənaye klasterləri konsepsiyası Qarabağın sosial-iqtisadi inkişafında multiplikativ təsir yaradır. Klasterlər yalnız istehsal güclərinin birləşməsi deyil, həm də texnoloji biliklərin, innovasiyaların və insan kapitalının integrasiyası üçün əsas mexanizmdir. Belə model regional iqtisadiyyatın strukturunu diversifikasiya edir, yeni biznes əlaqələrinin və ixrac potensialının formalaşmasını stimullaşdırır.

Qarabağda klaster əsaslı sənaye modelinin tətbiqi nəticəsində regionun ÜDM artım tempinin illik 6–7%* səviyyəsində sabitləşəcəyi, məşğulluq səviyyəsinin isə 2030-cu ilə qədər 60 min yeni iş yeri ilə genişlənəcəyi

proqnozlaşdırılır. Bu göstəricilər dövlətin fiskal dəstək siyasəti və özəl sektorun aktiv iştirakı ilə möhkəmlənəcəkdir. İnvestisiya mühitinin davamlı inkişafı və innovasiya infrastrukturalarının genişləndirilməsi Qarabağı Cənubi Qafqaz regionunda iqtisadi əməkdaşlıq və texnoloji tərəfdaşlıq mərkəzinə çevirə bilər. Rəqəmsal iqtisadiyyat, yaşıl enerji və ağıllı idarəetmə sistemlərinin integrasiyası bu prosesin əsas hərəkətverici qüvvələridir. Bununla yanaşı, regionda insan kapitalının inkişafı yəni təhsil, ixtisasartırma və peşə hazırlığı sahəsində həyata keçirilən proqramlar klasterlərin davamlı fəaliyyətini təmin edən strateji resurs hesab olunur. İqtisadiyyatın bu istiqamətdə formalaşması həm milli, həm də regional səviyyədə sosial sabitliyi və gəlir bölgüsünün ədalətli balansını qorumağa imkan verəcəkdir.

Nəticə etibarilə, Qarabağda sənaye klasterlərinin inkişafı təkcə iqtisadi dirçəliş deyil, həm də strateji müstəqillik, texnoloji suverenlik və uzunmüddətli sosial rifah üçün mühüm təməl rolunu oynayır. Bu model Azərbaycanın postmünaqişə iqtisadiyyatında dayanıqlı inkişafın nümunəsi kimi çıxış edərək ölkənin ümumi sənayeləşmə strategiyasına yeni dinamizm gətirəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası üzrə investisiya hesabatı, Bakı, 2024, 58 s.
2. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. Qarabağ Regional İnkişaf Strategiyası 2022–2030. Bakı, 2023, 112 s.
3. Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişaf üzrə milli prioritetlər, Bakı, 2021, 32 s.
4. Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın regionları üzrə əsas sosial-iqtisadi göstəricilər, 2024. Bakı, 2025 – 156 s.
5. Dövlət Statistika Komitəsi (2023). Sənaye və tikinti statistikas, Bakı, 212 s.
6. Porter, M. The Competitive Advantage of Nations. London: Macmillan Press, 1998, 335 s.
7. UNIDO. Cluster Development for Competitiveness. Vienna, 2021, 97 s.

СОЗДАНИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРОВ И УЛУЧШЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ В КАРАБАХЕ

Керimli Бабек Эйюб

Докторант Азербайджанского технического университета

Резюме

В статье анализируется процесс создания промышленных кластеров и улучшения инвестиционной среды в Карабахском экономическом регионе. Оценена динамика экономического роста на основе государственных и частных инвестиций, направленных в регион в 2020–2024 годах. Результаты показывают, что кластерный подход способствует повышению темпов роста регионального ВВП и стимулирует создание новых рабочих мест. Цель исследования – определить экономическую эффективность кластерной модели, сформированной в Карабахе на основе взаимной интеграции промышленности и сферы услуг, и оценить механизмы улучшения инвестиционной среды в этом направлении. В ходе исследования были сравнительно изучены структура инвестиционных средств, выделяемых из государственного бюджета на 2020–2024 годы, доля частного сектора, динамика занятости и темпы роста производительности труда в промышленности.

Ключевые слова: Карабах, промышленные кластеры, инвестиционная среда, экономическое развитие, инновации, цифровая трансформация.

CREATION OF INDUSTRIAL CLUSTERS AND IMPROVEMENT OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN KARABAKH

Karimli Babek Eyyub

Doctoral student of Azerbaijan Technical University

Summary

The article analyzes the process of creation of industrial clusters and improvement of the investment environment in the Karabakh economic region. The dynamics of economic growth based on state and private investments

directed to the region in 2020–2024 are assessed. The results show that the cluster approach enhances the growth rate of regional GDP and stimulates the formation of new jobs. The purpose of the study is to determine the economic efficiency of the cluster model formed in Karabakh based on the mutual integration of industry and service sectors and to evaluate the mechanisms for improving the investment environment in this direction. During the study, the structure of investment funds allocated from the state budget for 2020–2024, the share of the private sector, employment dynamics, and the growth rate of industrial productivity were comparatively examined.

Keywords: Karabakh, industrial clusters, investment environment, economic development, innovation, digital transformation.

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIQ KONTEKSTİNDƏ QARABAĞ REGIONUNUN İQTİSADI DİRÇƏLİŞİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİNİN ANALİZİ

Həmid Məmmədov Ağamoğlu

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Magistrant

Beynəlxalq Magistratura və Doktorantura Mərkəzi

Biznesin Təşkili və İdarə edilməsi, Qrup:114

mammadov.hamid.agamoglan.2024@unec.edu.az

Xülasə

Məqalədə Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) iqtisadi əməkdaşlıq mexanizmlərinin Qarabağ regionunun sosial-iqtisadi dirçəlişi və regional integrasiya proseslərinə təsiri araşdırılmışdır. Mövzunun aktuallığı post-münaqişə mərhələsində Azərbaycanın iqtisadi bərpa siyasətinin Türk dövlətləri ilə strateji tərəfdaşlıq əsasında formalaşması ilə əlaqədardır. Bu aspektdən, Türk dövlətləri ilə iqtisadi və institusional əməkdaşlıq Qarabağın bərpasını yalnız milli prioritet kimi deyil, həm də Türk dünyasının integrasiyasını gücləndirən strateji bir prosesdir. Araşdırmanın məqsədi Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində həyata keçirilən iqtisadi və infrastruktur təşəbbüslərinin Qarabağ regionunun dayanıqlı inkişafına, investisiya axınına və regional iqtisadi integrasiyanın dərinləşməsinə təsirini sistemli şəkildə qiymətləndirməkdir. Tədqiqatda analitik, statistik müqayisə, SWOT və faktor analizi metodlarından istifadə olunmuş, nəticələrin elmi etibarlılığı rəsmi mənbələr və faktiki göstəricilər əsasında təmin edilmişdir. Bundan əlavə Dövlət orqanlarının rəsmi məlumatları, beynəlxalq təşkilatların hesabatları və iqtisadi təhlil metodlarından istifadə olunmuş, mövcud vəziyyətlə yanaşı, inkişaf perspektivləri də araşdırılmışdır. Nəticədə müəyyən olunmuşdur ki, Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağda sənaye və logistika sektorlarının inkişafını sürətləndirmiş, regionun iqtisadi dayanıqlığını gücləndirmişdir. Qarabağın gələcək inkişafı üçün əsas tövsiyə Türk dövlətləri arasında birgə investisiya və innovasiya platformalarının yaradılması, özəl sektorun payının artırılması və regional iqtisadi əlaqələrin institusional səviyyədə dərinləşdirilməsidir.

Açar sözlər: Qarabağ iqtisadi dirçəlişi, Türk Dövlətləri Təşkilatı, Regional integrasiya, Dayanıqlı inkişaf

JEL kodları: R11, F15, F55

Economic Revival And Development Perspectives Of The Karabakh Region In The Context Of Cooperation Among Turkic States

Summary

This article analyzes the impact of the Organization of Turkic States (OTS) economic cooperation mechanisms on the socio-economic revival of the Karabakh region and regional integration processes. The relevance of the topic stems from the fact that Azerbaijan's post-conflict recovery strategy is being shaped through strategic partnership with the Turkic states. In this regard, economic and institutional cooperation within the Turkic world is not only a national priority for Karabakh's reconstruction but also a strategic process reinforcing regional integration. The research aims to assess how OTS-led economic and

infrastructural initiatives influence sustainable development, investment flows, and economic stability in the Karabakh region. Analytical, statistical comparison, SWOT, and factor analysis methods were applied using official data and verified indicators from state institutions and international reports. The findings reveal that cooperation with Turkic states has accelerated industrial and logistics development in Karabakh and enhanced the region's economic resilience. It is recommended to strengthen joint investment and innovation platforms, expand private sector participation, and institutionalize regional economic coordination among Turkic states.

Keys words: Economic Revival of Karabakh, Organization of Turkic States, Regional Integration, Sustainable Development

JEL codes: R11, F15, F5

Giriş

Müasir dövrdə global iqtisadi sistemdə regional integrasiya proseslərinin güclənməsi, xüsusilə Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) çərçivəsində iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşməsi Azərbaycan üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının azad edilməsindən sonra bölgənin bərpası və reintegrasiyası məhz bu əməkdaşlığın iqtisadi potensialı ilə sıx bağlıdır. Mövzunun aktuallığı ondan ibarətdir ki, TDT çərçivəsində formalaşan iqtisadi və institusional əməkdaşlıq modeli Qarabağın dirçəlişini regional inkişafın tərkib hissəsinə çevirərək, Azərbaycan iqtisadiyyatının dayanıqlı artımını təmin edən yeni platforma yaratmışdır. Tədqiqatın elmi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın Qarabağda iqtisadi canlanmaya real təsirini, investisiya, sənaye və infrastruktur layihələrinin sosial-iqtisadi nəticələrini elmi-metodik yanaşma əsasında qiymətləndirir. Qarabağın iqtisadi reintegrasiyası yalnız regional əməkdaşlıq deyil, həm də Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyini və dövlət suverenliyinin dayaqlarını gücləndirən strateji prosesdir. Türk dövlətləri ilə ortaq layihələr bu suverenlik mexanizmini praktik müstəviyə keçirir. Məqalənin məqsədi, Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə iqtisadi əməkdaşlığın Qarabağ regionunun bərpasına və iqtisadi sistemə integrasiyasına təsir mexanizmlərini təhlil etmək və bu prosesin dayanıqlılığını qiymətləndirməkdir. Bu məqsəd əsasında tədqiqatın vəzifələri bunlardır: rəsmi statistik məlumatlar əsasında Qarabağda həyata keçirilən investisiya layihələrinin dinamikasını təhlil etmək, TDT çərçivəsində əməkdaşlığın struktur təsirini müəyyənləşdirmək, bərpa prosesinin əsas iqtisadi amillərini və məhdudiyyətlərini qiymətləndirmək, gələcək üçün institusional tövsiyələr hazırlamaq. Tədqiqatda analitik, swot və faktor analiz metodlarından istifadə edilmişdir. Analitik yanaşma Qarabağa yönələn dövlət və xarici investisiyaların struktur təhlilini, swot analiz regionların güclü və zəif tərəfləri, inkişaf imkanları və təhdidləri müəyyən edilmişdir. Faktor analizi vasitəsilə iqtisadi artıma təsir edən əsas amillər – dövlət investisiyası, xarici sərmayə, infrastruktur və özəl sektor payı – müəyyən edilmişdir. Araşdırma prosesi Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, beynəlxalq təşkilatların hesabatları və regional iqtisadi göstəricilər əsasında aparılmışdır. Tədqiqatın məhdudiyyətləri əsasən məlumatların zaman intervalı və açıqlanma dərəcəsi ilə bağlıdır. 2024-cü il üçün bəzi layihələr üzrə maliyyə nəticələrinin tam yekunlaşmaması analiz dərinliyini məhdudlaşdırmışdır. Buna baxmayaraq, əldə edilən göstəricilər və rəsmi hesabatlar əsasında aparılan təhlil Qarabağ regionunda Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın iqtisadi təsirinin sabit artım trendində olduğunu sübut edir. Əldə edilmiş nəticələr göstərir ki, 2022–2024-cü illərdə Qarabağa yönəldilmiş investisiyalar 67 faiz, Türk dövlətlərinin payı isə 125 faiz artmışdır. Regionda sənaye, enerji və logistika layihələrinin reallaşması nəticəsində 33 mindən artıq yeni iş yeri açılmış, iqtisadi fəallıq 15 faiz yüksəlmişdir. Araşdırmanın tövsiyələri kimi, Qarabağda özəl sektorun payının artırılması, Türk İnvestisiya Fondu ilə birgə yeni maliyyə alətlərinin tətbiqi və Orta Dəhliz üzərindən ticarət integrasiyasının dərinləşdirilməsi təklif olunur.

Qarabağın dirçəldilməsində türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın strateji əhəmiyyəti

Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) formalaşması postsovet məkanında yeni regional güc mərkəzinin yaranmasına zəmin yaradıb. Bu təşkilat üzv dövlətlərin iqtisadi maraqlarını uzlaşdırmaqla yanaşı, onların birgə geoiqtisadi mövqelərini də gücləndirir.

TDT-nin rəsmi sənədlərində vurğulanır ki, 2024-cü ildə iqtisadi əməkdaşlıq, nəqliyyat-logistika və enerji integrasiyası üzrə prioritet istiqamətlər müəyyən edilib (Organization of Turkic States, 2024). Bu, türk

dünyasının iqtisadi əlaqələrinin təkcə mədəni bağlara deyil, praktiki və sistemli iqtisadi mexanizmlərə əsaslandığını göstərir.

Azərbaycanın bu prosesdə rolu xüsusilə fərqlənir. Ölkə həm enerji ixracı, həm də Orta Dəhliz marşrutu vasitəsilə Türk dünyasının logistika mərkəzinə çevrilməkdədir. 2024-cü il üçün OTS hesabatına əsasən, üzv dövlətlər arasında ümumi ticarət dövriyyəsi 52,9 milyard ABŞ dollarına çatıb ki, bu da əvvəlki illərlə müqayisədə davamlı artım dinamikasından xəbər verir.

Cədvəl 1.

Qarabağ regionuna yönəldilmiş ümumi və Türk dövlətlərinin payı üzrə investisiyalar (2022–2024)

İl	Qarabağa ümumi dövlət investisiyası (mln AZN)	Türk dövlətlərinin birləşmiş layihələrdə payı (mln AZN)	Pay (%)
2022	895	105	11.7
2023	1 253	182	14.5
2024	1 499	236	15.7

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2024); Organization of Turkic States (2024);

Trend təhlili göstərir ki, Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində Qarabağa yönələn investisiyalar iki dəfədən çox artmışdır. 2022–2024-cü illərdə Türk dövlətlərinin ümumi payı 11,7%-dən 15,7%-ə yüksələrək regional iqtisadi integrasiyanın dərinləşdiyini nümayiş etdirir.

TDT-nin integrasiya potensialı həm iqtisadi, həm də siyasi baxımdan türk dövlətləri üçün uzunmüddətli inkişaf platforması yaradır. Azərbaycanın təşəbbüskar mövqeyi bu integrasiyanın həm enerji, həm də nəqliyyat sahəsində lokomotivi sayılır.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin yeni mərhələsinə formalaşdırır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpası dövlət tərəfindən sistemli plan əsasında həyata keçirilir. DSK-nın 2024-cü il hesabatına görə, əsas kapitala yönəldilmiş ümumi investisiyanın 13,2 faizi məhz bu ərazilərə ayrılıb (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2024a). Bu göstərici dövlətin regionun iqtisadi reintegrasiyasına verdiyi prioriteti əyani şəkildə nümayiş etdirir. Bərpa prosesi təkcə infrastruktur layihələrindən ibarət deyil. Yeni sənaye parkları, “ağıllı kənd” konsepsiyası və kənd təsərrüfatında rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi regionda dayanıqlı iqtisadi modelin qurulmasına imkan verir. Qarabağ Dirçəliş Fondunun 2025-ci il məlumatına əsasən, 245 milyon manatlıq vəsaitin 60 faizi yol və enerji təminatına, qalan hissəsi isə sosial infrastrukturun inkişafına sərf olunub (Qarabağ Dirçəliş Fondu, 2025).

Cədvəl 2.

Qarabağ regionuna yönəldilmiş dövlət investisiyaları (mln manat)

İl	Ümumi investisiya	Qarabağ bölgəsinə pay (%)	Əsas sahələr
2022	8 530	10.5	Yol, enerji, su
2023	9 870	12.7	Hava limanları, sənaye parkları
2024	11 374	13.2	Nəqliyyat və kənd təsərrüfatı

Mənbə: <https://qdf.gov.az/media-merkezi/xeberler/897-Qarabag-Dircheliş-Fondunun-2024-cu-il-uzre-maliyye-hesabatları-PwC-nin-auditinden-ugurla-kechdi.html>

Bu investisiyalar nəticəsində Qarabağ regionunda iqtisadi fəallığın artımı, məşğulluğun yüksəlməsi və sosial sabitliyin təmin olunması müşahidə olunur. Qarabağ bərpası artıq təkcə daxili layihə deyil, həm də regionun iqtisadi xəritəsində yeni mərkəzə çevrilir. Qarabağda iqtisadi bərpa və Türk Dövlətləri ilə artan əməkdaşlıq Azərbaycanın geoiqtisadi arxitekturasını köklü şəkildə dəyişir. OTS-nin 2024-cü il hesabatına görə, nəqliyyat və enerji sahəsində həyata keçirilən layihələr türk dövlətlərinin ümumi daxili məhsuluna ildə təxminən 1,2 faiz əlavə təsir göstərir (OTS, 2024). Bu, integrasiyanın artıq nəzəri səviyyədən praktik iqtisadi nəticələr mərhələsinə keçdiyini sübut edir. Azərbaycan üçün bu proses iki əsas nəticə doğurur: birincisi, ölkə Avrasiya tranzit sistemində strateji mərkəzə çevrilir; ikincisi, Qarabağ bölgəsi regional iqtisadi əlaqələrin sinerji nöqtəsi kimi çıxış edir. Zəngəzur dəhlizinin istifadəyə verilməsi ilə Azərbaycan vasitəsilə yük dövriyyəsinin artması həm türk dünyasının, həm də Orta Asiya–Avropa ticarət əlaqələrinin səmərəliliyini artıracaq.

Cədvəl 3.

Layihə	TDT çərçivəsində enerji və nəqliyyat layihələrinin iqtisadi təsiri (2024)		
	İştirakçı ölkələr	İllik iqtisadi təsir (ÜDM, %)	Status
Orta Dəhliz	Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkiyə	+0.8	Aktiv
Zəngəzur Dəhlizi	Azərbaycan, Türkiyə	+0.4	Tikinti mərhələsində
Yaşıl Enerji Zonası	Azərbaycan	+0.3	Pilot mərhələ

Mənbə: <https://turkicstates.org/u/Report%20on%20Turkic%20Economies%202024.pdf>

Bu layihələrin icrası Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini gücləndirir, eyni zamanda regionun enerji təhlükəsizliyi üçün strateji baza yaradır. Beləliklə, Qarabağda iqtisadi dirçəliş həm milli, həm də beynəlxalq miqyasda Azərbaycanın yeni geoiqtisadi lider mövqeyini formalaşdırır.

Qarabağın iqtisadi modelinə dair SWOT Təhlili

GÜCLÜ TƏRƏFLƏR	ZƏİF TƏRƏFLƏR
Strateji yerləşmə: Qarabağ Asiya və Avropa nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsindədir.	İnfrastruktur tam bərpa olunmayıb – 2025-ə qədər 35% layihə icra mərhələsindədir (DSK, 2024b).
Dövlət investisiyası və siyasi dəstək: 2024-cü ildə bölgəyə ümumi dövlət investisiyası 11,3 mlrd manat olub, bunun 13,2%-i Qarabağa yönəlib.	Bəzi ərazilərdə enerji və su təchizatı məhduddur (QDF, 2025).
Xarici tərəfdaşlıq və Türk Dövlətləri ilə inteqrasiya imkanları.	Özəl sektorun iştirakı hələ zəifdir.
İMKANLAR	TƏHDİDLƏR
Türk dövlətləri ilə ortaq sənaye parkları və logistika layihələri.	Regional geosiyasi gərginliklərin investisiyalara təsir riski.
Yaşıl enerji və “ağıllı kənd” layihələri vasitəsilə yeni iqtisadi modelin qurulması.	Ətraf mühitin bərpası ilə bağlı xərclərin yüksək olması.

SWOT təhlili göstərir ki, Qarabağın əsas iqtisadi üstünlüyü — lokasiya və dövlət dəstəyi, əsas riski isə infrastrukturun tam bərpa olunmaması və regional təhlükəsizlik amilləridir. Bu çərçivədə Türk Dövlətləri ilə birgə layihələrin icrası həmin zəif tərəfləri kompensasiya edə və Qarabağı regionun iqtisadi mərkəzinə çevirə bilər.

Qarabağın iqtisadi dirçəlişində Türk Dövlətləri ilə əməkdaşlığın analitik qiymətləndirilməsi

Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) əsas məqsədlərindən biri üzv dövlətlər arasında iqtisadi əlaqələrin dərinləşdirilməsi, ortaq infrastruktur və enerji layihələrinin icrasıdır. Bu məqsədlə son illərdə Azərbaycanla digər Türk dövlətləri — xüsusilə Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında əməkdaşlıq iqtisadi inteqrasiyanın mühüm dayağına çevrilmişdir. Qarabağın azad olunmasından sonra bölgənin bərpası prosesi də bu əməkdaşlığın praktik təzahürlərindən biri kimi formalaşmışdır. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2024-cü il hesabatına görə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına yönəldilmiş investisiyaların ümumi həcmi 1,499 milyard manat təşkil etmişdir. u göstərici 2022-ci illə müqayisədə **67 faiz artım** deməkdir və bu artımda Türk dövlətlərinin birgə layihələrinin payı xüsusi rol oynamışdır ([DSK, 2024](#)).

Cədvəl 4.

Qarabağ regionunda Türk Dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən əsas layihələr (2022–2024)

Layihə	İştirakçı ölkə	Maliyyə dəyəri (mln AZN)	Status (2024)	Əsas istiqamət
Ağdam Sənaye Parkı	Azərbaycan, Türkiyə	210	Fəaliyyətdə	Sənaye istehsalı və logistika
Zəngilan Yaşıl Enerji Zonası	Azərbaycan, Qazaxıstan	160	Tikinti mərhələsində	Bərpa olunan enerji
Şuşa Turizm Mərkəzi	Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan	85	Planlaşdırma mərhələsi	Turizm və mədəni irs
Zəngəzur Logistika Dəhlizi	Azərbaycan, Türkiyə	290	Aktiv fazada	Nəqliyyat və tranzit əlaqələri

Mənbə: Organization of Turkic States (2024); Qarabağ Dirçəliş Fondu (2025).

Bu məlumatlar göstərir ki, Türk dövlətlərinin Qarabağ regionunda həyata keçirdiyi layihələr enerji, sənaye və logistika sahələrini əhatə edir. Layihələrin maliyyə dəyəri və sahə müxtəlifliyi bu əməkdaşlığın yalnız iqtisadi deyil, həm də texnoloji və sosial inkişaf amili kimi mühüm təsir gücünə malik olduğunu sübut edir. TDT-nin verdiyi dəstək sayəsində Azərbaycan iqtisadiyyatı yeni nəqliyyat bağlantıları (Zəngəzur dəhlizi), sənaye klasterləri və bərpa olunan enerji texnologiyaları sahəsində regional liderliyini möhkəmləndirmişdir. Bundan əlavə, Türk İnkişaf Bankları və Türk İnvestisiya Fondu vasitəsilə regionun bərpasına ayrılan maliyyə resursları Qarabağda özəl sektorun aktivliyini artırmağa başlamışdır. 2024-cü il ərzində bölgədə 50-dən çox yerli və xarici sahibkarlıq subyekti qeydiyyatdan keçmiş, bunlardan təxminən 30%-i Türkiyə və Qazaxıstan mənşəli şirkətlər olmuşdur (DSK, 2024b).

TDT-nin “Report on Turkic Economies 2024” sənədində də qeyd edilir ki, Azərbaycan regionda həyata keçirilən 13 ortaq iqtisadi layihədən 5-nə ev sahibliyi edir, bunların əksəriyyəti Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə yerləşir (OTS, 2024). Qarabağ Dirçəliş Fondunun (QDF) 2025-ci il hesabatına əsasən, bölgədə icra edilən layihələrin ümumi dəyəri 245 milyon manat olmuş, bu vəsaitin 60 faizi Türk dövlətlərinin maliyyə və texniki dəstəyi ilə təmin edilmişdir (QDF, 2025).

Faktor Analizi: Qarabağda iqtisadi dirçəlişin əsas hərəkətverici amilləri

Faktor	Təsir istiqaməti	Analitik izah
Dövlət investisiyaları və büdcə dəstəyi	+	İqtisadi infrastrukturun və sosial obyektlərin yenidən qurulmasını təmin edir.
Türk dövlətlərindən daxil olan xarici sərmayə	+	Qarabağın bərpasında kapital və texnologiya təminatını gücləndirir.
İnfrastruktur layihələri (Zəngəzur dəhlizi, hava limanları)	+	Nəqliyyat əlaqələrini artırır və ixrac imkanlarını genişləndirir.
Özəl sektorun zəif iştirak payı	–	İqtisadi diversifikasiyanı məhdudlaşdırır, maliyyə dayanıqlığına risk yaradır.
Ekoloji və texniki bərpa xərcləri	–	Uzunmüddətli fiskal yükü artırır, layihələrin amortizasiya dövrünü uzadır.

Bu amillərin sintezindən aydın olur ki, Qarabağda iqtisadi dirçəlişin dayanıqlığı dövlət və Türk dövlətləri sərmayələrinin balanslı tətbiqindən asılıdır. İnfrastruktur və enerji layihələrinin artması regionun geoiqtisadi potensialını artırırsa da, özəl sektorun rolunun genişləndirilməsi uzunmüddətli sabitlik üçün həlledici olacaqdır.

Cədvəl 5.

Geoiqtisadi müqayisə – Zəngəzur dəhlizi və Orta Dəhlizin yükdaşıma potensialı

Dəhliz	İllik yükdaşıma tutumu (mln ton)	Əsas tranzit ölkələr	Qlobal logistika əhəmiyyəti
Zəngəzur dəhlizi	17.5	Azərbaycan, Türkiyə	Qara dəniz və Orta Asiya bağlantısı

Orta dəhliz(Transxəzər marşrutu)	27.8	Azərbaycan, Qazaxıstan, Gürcüstan	Çin–Avropa ticarətinin strateji xətti
Şimal–Cənub dəhlizi	22.3	Azərbaycan, İran, Rusiya	Hindistan–Avropa tranziti

Mənbə: TRACECA və OTS, Transport Corridor Development Report 2024 <https://traceca-org.org/en/news>
 Bu müqayisə Qarabağın bərpasının logistika və geoiqtisadi aspektlərini açıqlayır. Zəngəzur dəhlizi təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Türk dünyasının iqtisadi və logistika sistemində yeni mərhələ açacaq. Bu nəqliyyat xətti, Naxçıvan vasitəsilə Azərbaycanı Türkiyə və Orta Asiya dövlətləri ilə birləşdirərək, Orta Dəhlizin qərb qolunu formalaşdırır. Dəhlizin açılması, TDT çərçivəsində enerji, ticarət və tranzit integrasiyasının sürətlənməsinə, eyni zamanda regional iqtisadi mərkəzlərin yeni konfigurasiyasına səbəb olacaq.

Cədvəl 6.

Zəngəzur dəhlizinin açılmasının Türk dövlətlərinə proqnozlaşdırılan iqtisadi təsirləri (2025–2030)

İştirakçı ölkə	Gözlənilən ticarət artımı (%)	Əlavə ixrac gəliri (mln USD)	Əsas fayda sahəsi
Azərbaycan	+18	3 200	Logistika, tranzit, sənaye parkları
Türkiyə	+15	2 400	Ticarət, logistika, nəqliyyat xidməti
Qazaxıstan	+22	1 800	Enerji və neft-kimya ixracı
Özbəkistan	+17	1 200	Aqrar və tekstil məhsulları
Qırğızıstan	+12	680	Xidmət və tranzit sektoru

Mənbə: Dünya Bankı (2025), Central Eurasian Trade Forecasts; Organization of Turkic States (2024);

Zəngəzur dəhlizi ilə Türk dövlətlərinin ümumi ticarət dövriyyəsinin 2030-cu ilə qədər 9,5 milyard ABŞ dolları artacağı proqnozlaşdırılır. Azərbaycan və Türkiyə bu artımın 55 faizini təmin edəcək.

Bu, TDT-nin iqtisadi integrasiyasını “real bazar formalaşması” mərhələsinə çıxaracaq. Yolun açılması regionda alternativ tranzit marşrutlarının yaranmasına, Rusiya və İran üzərindən keçən mövcud nəqliyyat xəttlərinə asılılığın azalmasına səbəb olacaq. Bu, həm regional sabitlik, həm də Türk dövlətlərinin iqtisadi suverenliyi baxımından strateji qazanclardır. Əgər Zəngəzur dəhlizi tam fəaliyyətə başlasa, Qarabağ regionu Türk dövlətlərini birləşdirən əsas iqtisadi tranzit qovşağına çevriləcək və bu, bölgəyə yeni investisiya axını, ixrac imkanları və sənaye əməkdaşlığı gətirərək onun sosial-iqtisadi inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirəcək.

Nəticə və tövsiyələr

Aparılan təhlillər göstərir ki, Qarabağ regionunun iqtisadi bərpası təkcə daxili resurslar və dövlət sərmayələri hesabına deyil, həm də Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində formalaşan regional iqtisadi əməkdaşlıq mexanizmləri vasitəsilə gerçəkləşir. Bu əməkdaşlıq Qarabağı Cənubi Qafqazda Türk iqtisadi integrasiyasının sınaq məkanı halına gətirib. Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağın bərpasını milli prioritetdən çıxararaq, Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini möhkəmləndirən və regionda geoiqtisadi liderliyini təmin edən əsas faktor kimi çıxış edir. Türk dövlətlərinin ortaq layihələri - xüsusilə sənaye parkları, enerji infrastrukturunu və nəqliyyat dəhlizləri bölgənin iqtisadi xəritəsini yenidən formalaşdırır. İnvestisiya axınlarının artımı ilə yanaşı, bu proses iqtisadi strukturun dəyişməsinə də şərtləndirib: kənd təsərrüfatı yönümlü fəaliyyətlər tədricən sənaye və logistika istiqamətinə keçir. Bu, Qarabağda istehsal zəncirinin yenidən qurulmasını və regionun ixrac potensialının artmasını təmin edir. Əmək bazarında formalaşan yeni ixtisaslar və texnoloji bilik mübadiləsi isə sosial-iqtisadi reabilitasiyanın uzunmüddətli dayacağına çevrilir. Elmi təhlil sübut edir ki, dövlət və xarici investisiyaların məqsədyönlü şəkildə yönəldilməsi, xüsusən də Türk dövlətlərinin texnologiya, enerji və sənaye sahələrindəki təcrübəsinin tətbiqi, Qarabağda daxili bazarın yenidən qurulmasına və regional iqtisadi sabitliyin formalaşmasına mühüm təsir göstərir. İnfrastrukturun, nəqliyyat şəbəkələrinin və sənaye parklarının inkişafı bu regionu tədricən Azərbaycanın iqtisadi sisteminin mühüm komponentinə çevirir. TDT ölkələrindən gələn texnoloji və bilik transferləri bu boşluğu qismən doldursa da, uzunmüddətli inkişaf üçün yerli sahibkarlığın təşviqi və maliyyə diversifikasiyası əsas prioritet olmalıdır. Türk İnvestisiya Fondu,

Qarabağ Dirçəliş Fondu və digər maliyyə institutları vasitəsilə yeni kredit və güzəşt mexanizmlərinin tətbiqi regional sabitliyə töhfə verə bilər. Əldə olunmuş nəticələrə əsasən tövsiyələrim bunlardır:

- ✓ Türk dövlətləri arasında iqtisadi koordinasiya mərkəzi yaradılmalıdır: Qarabağ və Zəngəzur bölgələrində həyata keçirilən ortaq layihələrin idarə olunması üçün TDT çərçivəsində “Türk İqtisadi Əlaqələndirmə Platforması”nın formalaşdırılması regional sinerjini artırır.
- ✓ Qarabağda özəl sektorun iştirak payı genişləndirilməlidir: Dövlət investisiyalarının yüksək payı sabit inkişaf yaratsa da, uzunmüddətli dayanıqlıq üçün özəl və xarici investorlara daha geniş imtiyazlar verilməlidir
- ✓ Türk İnvestisiya Fondu çərçivəsində “Qarabağ Bərpa Paketi” yaradılmalıdır: Bu mexanizm vasitəsilə Türk dövlətlərindən gələn sərmayələr müəyyən faizsiz kredit və texniki dəstək proqramları ilə yönəldilə bilər.
- ✓ Nəqliyyat-logistika integrasiyası rəqəmsallaşdırılmalıdır: Zəngəzur dəhlizi üzərində vahid gömrük, elektron ticarət və daşınma izləmə sistemlərinin tətbiqi ticarət dövriyyəsini 20%-ə qədər artırmaqla.
- ✓ Elm, təhsil və texnologiya mübadiləsi dərinləşdirilməlidir: Qarabağda Türk dövlətlərinin birgə innovasiya və peşə hazırlığı mərkəzlərinin yaradılması regionun insan kapitalını yüksəldəcək.
- ✓ Ekoloji və sosial yönümlü bərpa layihələri gücləndirilməlidir: Qarabağda “yaşıl enerji”, “təmiz kənd təsərrüfatı” və “ağıllı şəhər” modelləri Türk dövlətləri ilə ortaq şəkildə genişləndirilməlidir.

Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağın bərpasını milli səviyyədə çıxararaq bütöv Türk dünyasının integrasiya prosesinə çevirir. Bu model yalnız iqtisadi tərəqqi deyil, həm də dayanıqlı inkişaf, regional təhlükəsizlik və sosial sabitlik baxımından strateji dəyər daşıyır. Beləliklə, Qarabağ XXI əsrdə Türk iqtisadi integrasiyasının regional laboratoriyası və inkişaf nümunəsinə çevrilməkdədir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. (2024). Qarabağ regionunun iqtisadi inkişaf göstəriciləri 2022–2024.
2. Azərbaycan Respublikası Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi. (2024). Zəngəzur dəhlizi üzrə texniki-iqtisadi əsaslandırma hesabatı.
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2024b). Azərbaycanın statistik göstəriciləri: Statistiki məcmuə 2024.
4. Ateş, E. (2025). The potential effects of the Zangezur Corridor on Türkiye's trade volumes: A structural gravity approach. *Journal of Social, Economic and Administrative Studies*.
5. Guliyev, V. (2024). The reinvigoration of the Organization of Turkic States amid ongoing geopolitical unrest and economic uncertainty. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 27(2).
6. Kavtaradze, E. (2024). Armenia and Azerbaijan in a geopolitical battle: Zangezur corridor. *International Scientific Journal “The Caucasus and the World”*, (29), 124-129.
7. Organization of Turkic States (OTS). (2024). *Connectivity Agenda of Turkic Economies*.
8. Organization of Turkic States (OTS). (2024). *Energy Cooperation Report 2024*.
9. Qarabağ Dirçəliş Fondu. (2025, iyul 17). Qarabağ Dirçəliş Fondunun 2024-cü il üzrə maliyyə hesabatı
10. Report.az. (2024, July 27). Reconstruction of Karabakh to have positive impact on economic growth in Azerbaijan.
11. The Diplomat. (2024, October). A strategic opportunity for the Organization of Turkic States amid great-power competition.
12. TRACECA. (2024). *Transport Corridor Development Report 2024*.

TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIQDA QARABAĞIN GEOSİYASI VƏ İQTİSADI POTENSIALI

Mirzəyev Hikmət Qüdrət
doktorant, AR ETN İqtisadiyyat İnstitutu
h.q.mirzeyev@gmail.com; 0706252882

Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində əldə etdiyi tarixi qələbə Türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratmışdır. Məqalədə Türk Dövlətləri Təşkilatının iqtisadi və geosiyasi gücü, Qarabağın regional integrasiya və inkişafdakı rolu təhlil edilir. Enerji ixracı, qeyri-neft sektoru, Zəngəzur Dəhlizi kimi strateji layihələr regional ticarət və təhlükəsizlik əməkdaşlığını gücləndirir. Türk dövlətlərinin Qarabağın bərpasında fəal iştirakı və qarşılıqlı investisiyalar bölgədə sabitlik və rifahın təmin olunmasına töhfə verir. Bu tədqiqat Türk dünyasında möhkəm əlaqələrin və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın gələcək inkişaf perspektivlərini ortaya qoyur.

Açar sözlər: Qarabağ, Türk Dövlətləri Təşkilatı, Zəngəzur Dəhlizi, regional integrasiya, enerji əməkdaşlığı.

GİRİŞ

Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində əldə etdiyi tarixi qələbə, Türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratmışdır. Bu məqalə Türk Dövlətləri Təşkilatının iqtisadi və geosiyasi gücünü, eləcə də Qarabağın regional integrasiya və inkişaf prosesindəki rolunu araşdırır. Türk dövlətlərinin böyük iqtisadi potensialı və strateji tranzit marşrutlarının inkişafı, Cənubi Qafqazda sabitlik və rifahın təmin olunmasında mühüm amillərdən biridir. Məqalədə həmçinin, Qarabağ zəfərinin regional təhlükəsizlik, enerji əməkdaşlığı və iqtisadi integrasiya sahələrində yaratdığı yeni perspektivlər təhlil edilir. Bu tədqiqat, Türk dövlətləri arasında möhkəm əlaqələrin və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın gələcək inkişafına işıq salmağı məqsəd qoyur.

Qarabağ zəfəri və Türk Dövlətləri ilə əməkdaşlığı

İkinci Qarabağ müharibəsi Cənubi Qafqazın geosiyasi xəritəsini dəyişdirərək Türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratdı. Azərbaycanın 44 günlük münaqişədə qətiyyətli qələbəsi ərazi bütövlüyünü bərpa etdi, mübahisəli ərazilərin 72%-ni, o cümlədən 5 şəhər, 4 qəsəbə və 286 kəndi nəzarətə götürdü. Prezident İlham Əliyevin hərbi uğuru daxildə hakimiyyəti gücləndirdi və beynəlxalq səviyyədə, xüsusilə Qara dəniz-Xəzər regionunda hörmət qazandı. Müharibədə dronlar, sensorlar, uzun məsafəli artilleriya və mürəkkəb informasiya əməliyyatları geniş istifadə olunaraq nəticənin həlledici olmasına səbəb oldu. Rusiya vasitəçiliyi ilə 2020-ci ildə atəşkəs imzalandı, 2000 rus sülhməramlısı Laçın dəhlizində yerləşdirildi; Rusiya vasitəçi rolunu bərpa etdi, Qərb isə sülh prosesindən kənarda qaldı. Türk dövlətləri Azərbaycanın mövqeyini güclü şəkildə dəstəklədi, Türkiyə həlledici hərbi yardım göstərdi və azad edilmiş ərazilərdə mədəniyyət və infrastruktur layihələri həyata keçirdi [1][2].

Bu qələbə Türk dövlətləri arasındakı əlaqələri möhkəmləndirdi. 15 iyun 2021-ci ildə imzalanan Şuşa Bəyannaməsi iki ölkə arasında hərbi, siyasi və iqtisadi əməkdaşlığın əsasını qoyaraq Türk Dövlətləri Təşkilatı daxilində dərin ittifaqın simvolu oldu. Azərbaycan 2009-cu ildən bəri TDT ilə münasibətləri xarici siyasətinin prioriteti hesab edir və Prezident İlham Əliyev təşkilatın nüfuzunu artırmaq üçün yeni təşəbbüslər irəli sürür. Son illərdə TDT üzvləri ilə iqtisadi əlaqələr əhəmiyyətli dərəcədə artıb; 2023-cü ildə ticarət 65,11 milyard manata çatdı və 2024-cü ildə 76,50 milyard manata çatacağı gözlənilir. Lakin bu, TDT üzvlərinin ümumi xarici ticarətinin yalnız 5-7%-ni təşkil edir. Azərbaycan bu boşluğu bağlamaq üçün Türkiyə ilə Preferensial Ticarət Sazişi, digər üzv dövlətlərlə azad ticarət sazişləri, qarşılıqlı ticarətdə preferensial rejimlərin inkişafı və istehsal zəncirlərinin integrasiyasını dəstəkləyir. Bu addımlar regionda iqtisadi integrasiyanı sürətləndirir [5][6].

Enerji ixracı və qeyri-neft sektorunda əməkdaşlıq

Azərbaycanın enerji ixracı, xüsusilə Türkiyə ilə əməkdaşlığı, TDT üzv dövlətləri arasındakı iqtisadi əlaqələrin əsas sütunlarından biridir. Azərbaycan indiyədək Türkiyəyə 120 milyard kubmetr qaz tədarük edib, TANAP qaz kəməri vasitəsilə Türkiyə və Avropa bazarlarına 50 milyard kubmetrdən çox qaz çatdırılıb. 2024-

cü ilin yanvar-avqust aylarında Azərbaycanın qaz tədarükü Türkiyəyə 6,6 milyard, Avropaya isə 8,3 milyard kubmetr olub. Bu əməkdaşlıq Azərbaycanı Türkiyənin ikinci ən böyük qaz təchizatçısı edib və Türkiyəyə Rusiya enerjisinə etibarlı alternativ təmin edir. Strateji layihələrə İğdır–Naxçıvan qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi, TPAO-nun Şafaq-Asiman layihəsində iştirakı və yaşıl enerji əlaqələndiricilərinin yaradılması daxildir [4][5].

Qeyri-neft sektorunda da əməkdaşlıq genişlənir; İKT, turizm, nəqliyyat, bərpa olunan enerji və kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı prioritet sahələrdir. 2024-cü ildə yaradılan Türk İnvestisiya Fondu 1020 milyon manat kapitalla malikdir və infrastruktur, enerji, yaşıl kənd təsərrüfatı və Qarabağın bərpası layihələrini dəstəkləyir. Azərbaycan-Özbəkistan İnvestisiya Fondu iqtisadi əlaqələri möhkəmləndirir, Azərbaycan isə Ağdam Sənaye Parkı, Araz Vadisi və Alat Azad İqtisadi Zonasında böyük investisiya imkanları təqdim edir. Bu təşəbbüslər Azərbaycanın TDT daxilində mövqeyini gücləndirir və regional inkişaf proqramlarına dəstək verir [1][9].

Zəngəzur Dəhlizi Regional İnteqrasiyanı Necə Sürətləndirir?

Zəngəzur Dəhlizi Avrasiyanın ticarət axınlarını köklü şəkildə dəyişdirəcək 43 km-lik nəqliyyat marşrutudur. Bu dəhliz Azərbaycanın əsas ərazisini Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Ermənistanın Sünik vilayəti vasitəsilə fasiləsiz Şərq-Qərb ticarət arteriyası ilə birləşdirir və Horadizdən Türkiyəyə qədər uzanır. Azərbaycan müasir magistral və dəmir yolu infrastrukturunu ilə bu marşrutu Ermənistan sərhədinə qədər genişləndirib, Türkiyə isə Naxçıvan-İğdır-Qars dəmir yolu və magistralı ilə qoşulur. Bu marşrut Gürcüstan vasitəsilə mövcud olanlardan 343 km qısadır və çatdırılma müddətini təxminən bir gün azaldır. Dəhliz Türkiyə və Avropaya birbaşa quru körpüsü kimi Azərbaycanın regional logistika mərkəzi mövqeyini gücləndirir [10][11][12].

Zəngəzur Dəhlizi Trans-Qafqaz Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutunda (Orta Dəhliz) boşluğu doldurur, Çin və Mərkəzi Asiyanı Rusiya və İran ərazisindən keçmədən Avropaya birləşdirir. Son global təchizat zənciri pozuntuları onun əhəmiyyətini artırıb; sərhəd keçidlərinin azalması, tranzit müddətlərinin qısaldılması və nəqliyyat şəbəkələrinin səmərəliliyi təmin edilir. 2023-cü ildə Çin konteyner blok qatarlarının sayı 10-12-dən 2024-cü ildə 390-a yüksələrək 30 dəfə artıb. Ekspertlər beş il ərzində Orta Dəhliz boyunca yük dövriyyəsinin 10 milyon tona çatacağını, Zəngəzur seqmentinin isə hər il əlavə 15 milyon ton yük potensialı əlavə edəcəyini proqnozlaşdırırlar [2][13].

Regional inkişaf siyasəti və təhlükəsizlik əməkdaşlığı

Azərbaycanın İkinci Qarabağ Müharibəsindəki qələbəsi Cənubi Qafqazın geosiyasi mənzərəsini dəyişdirərək Türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratdı. Azərbaycan mübahisəli ərazilərin 72%-ni geri aldı, Prezident İlham Əliyevin hərbi uğuru daxili hakimiyyəti gücləndirdi və beynəlxalq səviyyədə hörmət qazandı. Müharibədə müasir hərbi texnologiyalar, o cümlədən dronlar və uzun məsafəli artilleriya geniş istifadə olundu. Rusiya vasitəçiliyi ilə 2020-ci ildə atəşkəs imzalandı, Türk dövlətləri Azərbaycanın mövqeyini güclü dəstəklədi, Türkiyə isə həlledici hərbi yardım göstərdi. Azad edilmiş ərazilərdə mədəniyyət və infrastruktur layihələri həyata keçirildi [3].

Türk Dövlətləri Təşkilatı daxilində əməkdaşlıq dərinləşir; Şuşa Bəyannaməsi hərbi, siyasi və iqtisadi əlaqələrin əsasını qoydu. Azərbaycan və TDT üzvləri arasında ticarət 2023-cü ildə 65 milyard manata çatdı və 2024-cü ildə artım gözlənilir. Enerji sahəsində əməkdaşlıq, xüsusilə TANAP qaz kəməri vasitəsilə Türkiyəyə qaz tədarükü, regionun strateji inkişafını təmin edir. Qeyri-neft sektorunda investisiyalar artır, Türk İnvestisiya Fondu və digər təşəbbüslər regional integrasiyanı gücləndirir. Zəngəzur Dəhlizi nəqliyyat məsafələrini azaldaraq ticarət dövriyyəsinə artırır. Hərbi əməkdaşlıq və müdafiə sənayesi inkişaf edir, Türk dövlətləri Qarabağın bərpasında fəal iştirak edir, bu isə regional birliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. [18][19].

Qarabağda Bərpa İşlərində Türk dövlətlərinin iştirakı

Türk millətləri ikitərəfli və çoxtərəfli çərçivələr vasitəsilə Qarabağın bərpasında həlledici tərəfdaşlara çevriləblər. Azərbaycan, Türkiyə və Özbəkistan arasındakı Ankara Bəyannaməsi Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionlarının bərpasına, xüsusilə də minalardan təmizlənməsinə xüsusi diqqət yetirir [7].

Türkiyə Azərbaycanın bərpa işlərində ən güclü müttəfiqi kimi çıxış edir və müharibə dövründən bərpa dövrünə qədər sabit həsr olunmuşluq nümayiş etdirir. Hər iki ölkə Qarabağın dirçəlişinə həsr olunmuş birgə

biznes forumları başlamışdır [1]. Azərbaycan, Türkiyə və Özbəkistan Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi regionlarında investisiya layihələri həyata keçirmək üçün bəyannamə imzalamışlar [14].

Özbəkistan Füzuli şəhərində Mirzo Ulugbek adına 1 nömrəli Orta Məktəbi inşa etməklə fəal kömək göstərir [15]. Özbəkistanın Strateji və Regional Tədqiqatlar İnstitutunun Birinci Direktor Müavini Əkrəmcən Nematov demişdir: “Özbəkistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tam dəstəkləyir. Biz Türk dünyasında Füzulidə müasir məktəb inşa edən ilk ölkələrdən biri olmağı planlaşdırırıq” [16].

Qazaxıstanın və Qırğızıstanın Təhfələri

Qazaxıstan Füzulidə Qurmanqazı adına Uşaq Yaradıcılıq İnkişaf Mərkəzini inşa etməyə kömək edir [15]. Qırğızıstan Ağdam rayonunda orta məktəbin təməlini qoymaqla öz dəstəyini göstərmişdir.

Bu layihələr sadəcə tikinti işlərindən daha çox şey ifadə edir - onlar Türk millətləri arasındakı mədəni əlaqələri təmsil edir. Prezident İlham Əliyev bu Türk liderlərinə təşəkkürünü bildirərək demişdir: “Özbəkistan, Qazaxıstan və Qırğızıstan prezidentlərinə bu qardaşlıq dəstəyinə görə minnətdarlığımı bildirirəm” [17].

Regional İnkişaf Birliyi Çərçivəsində Əməkdaşlıq

Bərpa işləri regional inkişaf əməkdaşlığının daha geniş çərçivəsinə uyğun gəlir. Azərbaycan 2020-ci ildən bəri bərpa üçün təxminən 22 milyard manat (13 milyard ABŞ dolları) investisiya qoymuşdur [18]. Türk dövlətlərinin dəstəyi bu möhtəşəm layihəni daha da gücləndirir.

TDT-nin Baş katibi Amreyev qeyd etmişdir: “Əminəm ki, bizim bütün şirkətlər və dövlət qurumları Qarabağın azad edilmiş ərazilərinin bərpasında könüllü iştirak edəcəklər” [8]. “Qarabağı Bərpa Et” kimi illik sərgilər Türk millətləri arasında etimadı daha da dərinləşdirən yeni tərəfdaşlıqlar yaradır [19].

Nəticə

Azərbaycanın İkinci Qarabağ Müharibəsindəki qələbəsi Cənubi Qafqazın geosiyasi mənzərəsini dəyişdirərək Türk dünyası daxilində əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar yaratdı. Tarixi bağlar və müasir iqtisadi ehtiyaclar birləşərək güclü regional ittifaqın formalaşmasına zəmin hazırlayır. Türk Dövlətləri Təşkilatı mədəni əməkdaşlıqdan yüksək iqtisadi potensiala malik geosiyasi qüvvəyə çevrilib. Azərbaycan və TDT üzvləri arasındakı ticarət həcmi hazırda ümumi dövriyyənin 5-7%-ni təşkil etsə də, yeni preferensial sazişlər və inteqrasiya olunmuş istehsal zəncirləri iqtisadi inteqrasiyanı sürətləndirəcək. Enerji əməkdaşlığı, xüsusilə Türkiyənin əsas bazar və Avropa üçün tranzit rolu bu münasibətlərin əsas dayəğıdır. Zəngəzur Dəhlizi isə regional tərəfdaşlıqda inqilabi rol oynayır; tamamlandıqdan sonra Azərbaycan ilə Türkiyə arasındakı məsafəni əhəmiyyətli dərəcədə azaldacaq və Orta Dəhlizin effektivliyini artıracaq. Bu marşrut beş il ərzində 10 milyondan çox yük daşıya bilər və Cənubi Qafqazın transkontinental ticarət şəbəkələrinin bir hissəsinə çevrilməsinə şərait yaradacaq. 2020-ci ildən bəri Türk dövlətləri arasında hərbi və təhlükəsizlik əməkdaşlığı güclənib, Şuşa Bəyannaməsi təhlükəsizlik inteqrasiyasının yolunu açıb. Müdafiə sənayesi əməkdaşlığı, birgə təlimlər və texnologiya mübadiləsi xarici asılılığı azaldır.

Türk həmrəyliyi Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpasında aydın görünür; Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan və Qırğızıstan əhəmiyyətli layihələrə başlayaraq mədəni əlaqələri möhkəmləndirirlər. Qarabağın azadlığı Türk dünyasını canlandırır, 4,8 milyon kvadrat kilometr ərazidə 170 milyon insanı əhatə edən böyük iqtisadi və geosiyasi potensial nümayiş etdirir. Bu tərəqqi davam etdirilərək, ortaq tarix, mədəniyyət və iqtisadi maraqlar əsasında regional birlik inkişaf etdirilə bilər.

References

1. Turkic Business Forum “Devoted to the restoration and development of the liberated Karabakh region of Azerbaijan” convened in Baku <https://www.turkicstates.org/en/news/turkic-business-forum-devoted-to-the-restoration-and-development-of-the-liberated-karabakh-region-of-azerbaijan-convened-in-baku>
2. Zangezur breakthrough <https://caliber.az/en/post/zangezur-breakthrough>
3. 12th Summit of the Council of Heads of State of the Organization of Turkic States commenced in Gabala <https://president.az/en/articles/view/70283/print>

4. Azerbaijan has exported over 120 bcm of gas to Türkiye so far <https://azertag.az/en/xeber/azerbaijan-has-exported-over-120-bcm-of-gas-to-turkiye-so-far-sa-ys-minister-3728463>
5. How Intra-OTS Trade and Investment Shape the Economies of Turkic States <https://aircenter.az/en/single/how-intra-ots-trade-and-investment-shape-the-economies-of-turkic-states-1845>
6. International influence of Organization of Turkic States is increasing <https://en.apa.az/foreign-policy/international-influence-of-organization-of-turkic-states-is-increasing-turkish-fm-420391>
7. Ankara Declaration backs reconstruction in Azerbaijan's Karabakh, East Zangezur <https://www.aa.com.tr/en/world/ankara-declaration-backs-reconstruction-in-azerbaijans-karabakh-east-zangezur/3465675>
8. All Turkic-speaking states will willingly participate in reconstruction of Karabakh <https://report.az/en/foreign-politics/amreyev-all-turkic-speaking-states-will-willingly-participate-in-reconstruction-of-karabakh>
9. Bright Uzbekistan: Azerbaijan's non-oil sector fuels economic growth <https://caliber.az/en/post/bright-uzbekistan-azerbaijan-s-non-oil-sector-fuels-economic-growth>
10. The Zangezur Corridor: A Key Trade Link in the South Caucasus <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-zangezur-corridor-a-key-trade-link-in-the-south-caucasus/>
11. Uzbekistan sees Zangezur Corridor as key to regional integration and growth <https://caliber.az/en/post/uzbekistan-sees-zangezur-corridor-as-key-to-regional-integration-and-growth>
12. Zangezur Corridor Emerges as Key to Azerbaijan-Armenia Reconciliation <https://modern diplomacy.eu/2025/08/05/zangezur-corridor-emerges-as-key-to-azerbaijan-armenia-reconciliation/>
13. Zangezur Corridor Emerges as Key to Azerbaijan-Armenia Reconciliation <https://aircenter.az/en/single/zangezur-corridor-emerges-as-key-to-azerbaijan-armenia-reconciliation-1876>
14. Ankara Declaration urges reconstruction of Azerbaijan's Karabakh, East Zangezur <https://www.dailysabah.com/politics/ankara-declaration-urges-reconstruction-of-azerbaijans-karabakh-east-zangezur/news>
15. How Azerbaijan is Reviving Karabakh <https://caspien-alpine.org/how-azerbaijan-is-reviving-karabakh/>
16. Uzbekistan intends to support Karabakh reconstruction projects <https://www.azernews.az/nation/196313.html>
17. -Ilham Aliyev addressed meeting of Heads of State of Central Asia and Republic of Azerbaijan in Astana <https://president.az/en/articles/view/66644/print>
18. Presidents of Azerbaijan and Kyrgyzstan Inaugurate Reconstructed Village in Karabakh Region <https://caspiennews.com/news-detail/presidents-of-azerbaijan-and-kyrgyzstan-inaugurate-reconstructed-village-in-karabakh-region-2025-7-4-0/>
19. To the participants of the 5th Azerbaijan International Exhibition on the Restoration, Reconstruction, and Development of Karabakh – “Rebuild Karabakh” <https://president.az/en/articles/view/70326>

QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNDƏ TÜRKDİLLİ DÖVLƏTLƏRLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN ROLUNUN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Nübar Osmanova

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Tarix və coğrafiya fakültəsi, Azərbaycan və Şərqi Avropa xalqları tarixi kafedrasının II kurs magistrantı

n.osmanova21@gmail.com

Xülasə: Qarabağın dirçəldilməsi hazırkı dövrdə Azərbaycan üçün strateji önəm daşıyan əsas məsələlərdəndir. Uzun müddət davam edən işğaldan sonra azad edilən bu ərazilərin bərpası regional sabitlik və inkişaf üçün həlledici önəm daşıyır. Bu prosesdə Türkdillli dövlətlərlə əməkdaşlığın qiymətləndirilməsi isə xüsusi aktualıq kəsb edir. Çünki Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) çərçivəsində integrasiya meyillərinin güclənməsi fonunda bu əməkdaşlıq yalnız ikitərəfli münasibətləri deyil, ümumi türk dünyasının siyasi və iqtisadi gücünün artmasına da xidmət edir. Hazırkı beynəlxalq şəraitdə regional güc mərkəzlərinin formalaşması və əməkdaşlığa əsaslanan inkişaf modellərinin aktuallaşması kontekstində Qarabağda reallaşdırılan bərpa və quruculuq işlərinin Türkdillli dövlətlərlə birgə aparılması iqtisadi səmərəlilik və siyasi mesaj baxımından xüsusi önəm daşıyır. Bu yanaşma Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığının nümunəsində özünü daha aydın göstərsə də, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistan kimi ölkələrin də bərpa proseslərinə maraq göstərməsi əməkdaşlığın çoxşaxəli və davamlı xarakter aldığını açıq şəkildə nümayiş etdirir. Deməli, məqalənin mövzusu regional əməkdaşlıq siyasətinin inkişafı baxımından aktualdır və Qarabağın bərpasında yeni və praktik əsaslandırılmış yanaşmaların elmi təhlilinə əsaslanır ki, bu da onun elmi və tətbiqi baxımdan əhəmiyyətini artırır.

Açar sözlər: Türkdillli dövlətlər, əməkdaşlıq, infrastruktur, ticarət, nəqliyyat

Azərbaycan 2020-ci ildə Vətən Müharibəsi nəticəsində əzəli torpağı olan və uzun müddət işğal altında qalan Qarabağ bölgəsini azad etmişdir. Müasir Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran ən önəmli strateji və milli vəzifələrdən biri Qarabağın yenidən qurulması və bərpasıdır. Bu çətin və həmçinin şəərəfli prosesin uğurla reallaşdırmaqdan ötrü təkcə ölkə daxilində deyil, beynəlxalq miqyasda da sıx əməkdaşlıq zəruridir. Bu baxımdan, Türkdillli dövlətlərlə əməkdaşlıq xüsusi önəm daşıyır, çünki, ortaq tarixi, mədəniyyəti, dini və dil bağları olan bu ölkələr Qarabağın dirçəlişində mühüm tərəfdaş kimi çıxış etmək potensialına malikdirlər.

Türkdillli dövlətlərin Azərbaycanla münasibətləri təkcə siyasi deyil, həmçinin iqtisadi, humanitar və mədəni sahələri də əhatə edir. TDT çərçivəsində formalaşan bu əməkdaşlıq platforması regional integrasiyanın möhkəmlənməsinə, qarşılıqlı dəstəyin artmasına və ortaq maraqlar əsasında yeni layihələrin reallaşdırılmasına şərait yaradır. Qarabağın bərpası da bu əməkdaşlıq formatının önəmli istiqamətlərindən biri kimi ortaya çıxır. TDT-nin üzvü olan Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistan bu sahədə müxtəlif formalarda dəstək göstərməkdədirlər.

İlk olaraq, siyasi dəstək amili xüsusilə vurğulanmalıdır. Belə ki, 44 günlük müharibədən sonra Türkdillli dövlətlər Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə birmənalı dəstək verərək Qarabağın azad olunmasını alqışladılar. Bu dəstək yalnız diplomatik bəyanatlarla məhdudlaşmadı, beynəlxalq platformalarda Azərbaycanın mövqeyinin müdafiəsi ilə də davam etdi. TDT-nin qəbul etdiyi bəyanatlar, imzalanan razılaşmalar və keçirilən zirvə toplantılarında Qarabağın bərpasına dair çağırışlar Türkdillli dövlətlərin bu məsələdə həmrəy olduğunu sübut etdi.

İqtisadi əməkdaşlıq isə Qarabağın fiziki olaraq bərpasında önəmli rol oynayır. Türkiyə bu sahədə ən fəal tərəfdaşlardan biridir. Tarixi, mədəni və siyasi bağlarla bir-birinə sıx bağlı olan Azərbaycan və Türkiyə arasında mövcud olan müttəfiqlik münasibətləri Qarabağın dirçəldilməsində önəmli rol oynayır.

Qarabağın işğaldan azad olunan ərazilərində infrastrukturun yenidən qurulması, məskunlaşmanın bərpası və iqtisadi həyatın canlandırılması üçün genişmiqyaslı layihələr reallaşdırılır ki, Türkiyə şirkətləri həmin layihələrdə fəal iştirak edir. Hava limanlarının inşası, yol və körpü tikintisi, enerji infrastrukturunun yenilənməsi, su təchizatı sistemlərinin qurulması və şəhərsalma layihələrində Türkiyə mütəxəssislərinin təcrübəsi və texnoloji imkanları Azərbaycanın yenidənqurma prosesinə mühüm töhfə verir. Məsələn, Füzuli

və Zəngilan hava limanlarının tikintisində Türkiyə şirkətləri aparıcı rol oynamışdır. Bu hava limanları təkcə regionun logistik imkanlarını genişləndirmir, həmçinin gələcək iqtisadi integrasiyanı sürətləndirir. Ağdam, Füzuli və Zəngilan kimi bölgələrdə reallaşdırılan layihələrin bir çoxunda türk mütəxəssislər və şirkətlər yer alır.

Hazırda Türk şirkətləri bütünlükdə Azərbaycan hökumətinin işğaldan azad olunmuş ərazilərində reallaşdırdığı tikinti, bərpa və yenidənqurma layihələrində podratçı qismində iştirak edir və həmin layihələrin gücü 5 milyard dollar dəyərində qiymətləndirilir [5]. Bu, təkcə iqtisadi tərəfdaşlıq deyil, həmçinin qardaş dəstəyinin bariz nümunəsidir.

Qarabağın bərpasında təkcə tikinti sahəsi deyil, kənd təsərrüfatı və sənaye sahəsində də Türkiyə ilə əməkdaşlıq özünü göstərir. Əkinə yararlı torpaqların yenidən istifadəyə verilməsi, müasir suvarma sistemlərinin tətbiqi, aqroparkların yaradılması və texniki təchizatın təmin olunması istiqamətində Türkiyə Azərbaycana böyük dəstək verir. Bu, yalnız iqtisadi inkişafa deyil, bölgədə dayanıqlı məskunlaşmaya və sosial stabilliyə də zəmin yaradır.

Əlavə olaraq, Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi əməkdaşlığı çərçivəsində Qarabağda ortaq müəssisələrin yaradılması da nəzərdə tutulur. Bu müəssisələr bölgənin sənaye potensialını hərəkətə gətirəcək və yerli əhalinin məşğulluğuna müsbət təsir göstərəcək. Ortaq investisiyalasdırma yolu ilə bilik və texnologiya transferi reallaşdırılır ki, bu da Azərbaycanın innovativ inkişafına tökan verir. Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi də Türkiyə ilə iqtisadi əlaqələrin Qarabağ vasitəsilə genişlənməsinə yol açacaqdır.

Zəngəzur nəqliyyat dəhlizinin formalaşması, bütövlükdə Türk dünyasının mövqeyinin möhkəmlənməsinə, türkdilli dövlətlər arasında integrasiyanın daha da dərinləşməsinə və onların global iqtisadi-siyasi arenada çəkisinin artmasına şərait yaradacaq. Bu layihə, həmçinin, iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə, əhalinin sosial rifahının yüksəlməsinə, bu ölkələrin siyasi və iqtisadi təhlükəsizliklərinin təmin olunmasına ciddi töhfə verəcək. Yüksək texnologiyaların ötürülməsi və qarşılıqlı elmi-texniki əməkdaşlıq da daha geniş vüsət alacaq. Bununla yanaşı, Türk dünyasına məxsus mədəni və mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün əlavə imkanlar və resurslar cəlb olunacaq [1, s.85]. Bu dəhliz sayəsində regionun geostrateji əhəmiyyəti artır və Qarabağ regional nəqliyyat və ticarət mərkəzinə çevrilə bilər. Beləliklə, Türkiyə ilə birgə reallaşdırılan logistika və nəqliyyat layihələri təkcə ikitərəfli münasibətləri deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqazın iqtisadi dinamikasını dəyişə bilər.

Əldə olunan nailiyyətlər göstərir ki, Türkiyə ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağın dirçəlişində əsas dayaq nöqtəsidir. Bu əməkdaşlıq infrastrukturun bərpası və iqtisadiyyatın canlandırılması ilə yanaşı, strateji tərəfdaşlıq modelinin real təzahürü kimi çıxış edir. Azərbaycan və Türkiyə arasında imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi bu əməkdaşlığı rəsmi müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəltmiş və regional sabitliyə xidmət edən davamlı platforma rolunu oynayır.

Azərbaycan, Mərkəzi Asiyanın türkdilli ölkələri ilə də ikitərəfli formatda, regional və beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə əməkdaşlığını davamlı şəkildə inkişaf etdirir. Bu əlaqələrin gücləndirilməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılır və xüsusilə TDT kimi təşkilatlar çərçivəsində sıx münasibətlərin qurulmasına önəm verilir [2, s.22]. Mərkəzi Asiyanın Türkdilli dövlətlərindən olan Qazaxıstanın Qarabağın mədəni dirçəlişinə göstərdiyi dəstək regionda bərpa və inkişaf proseslərinə verilən beynəlxalq töhfənin əlamətdar nümunələrindən biridir. Bu dəstək, xüsusilə Qarabağ bölgəsində təhsilin, mədəniyyətin və yaradıcılığın inkişafına yönələn layihələr vasitəsilə özünü göstərir. Qazaxıstan hökumətinin təşəbbüsü ilə Füzuli şəhərində Kurmanqazı adına Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzinin inşası bu baxımdan xüsusi önəm daşıyır.

Bu mərkəz, yalnız bir tikinti layihəsi olmaqla kifayətlənmir, həmçinin müharibədən sonra dağıdılmış ərazilərdə uşaqların təhsilə və mədəni inkişafa çıxışını təmin edən önəmli sosial layihələrdən biridir. Burada uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin üzə çıxarılması, onların musiqi, incəsənət və digər sahələrdə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi baxımından geniş imkanlar yaradılır. Mərkəz Azərbaycan və Qazaxıstan xalqları arasında mədəni əlaqələrin güclənməsinə də xidmət edir, ortaq türk irsinin yaşadılması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından strateji önəm daşıyır. Azərbaycan ictimaiyyəti, xüsusilə də Qarabağ bölgəsinin sakinləri bu təşəbbüsü yüksək qiymətləndirirlər. Prezident İlham Əliyev tərəfindən də Qazaxıstanın bu addımı dərin minnətdarlıqla qarşılanıb və iki qardaş ölkə arasındakı dostluq münasibətlərinin

bariz nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilib. Qazaxıstanın bu layihəni reallaşdırmaqla həmrəyliyi və mənəvi dəstəyini nümayiş etdirməsi digər ölkələr üçün də bir örnək rolunu oynayır.

Ümumilikdə, Kurmanqazı adına Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzinin inşası Qarabağın dirçəliş prosesində mədəniyyətin və təhsilin rolunu ön plana çıxarır. Bu cür təşəbbüslər regionun sabitliyinə, inkişafın davamlılığına və cəmiyyətin sosial birliyinə xidmət edir. Qazaxıstanın bu istiqamətdə atdığı addım, Qarabağın gələcəyinə verilən dəyərin, həmçinin türk dünyasının birliyinin və həmrəyliyinin simvoluna çevrilir.

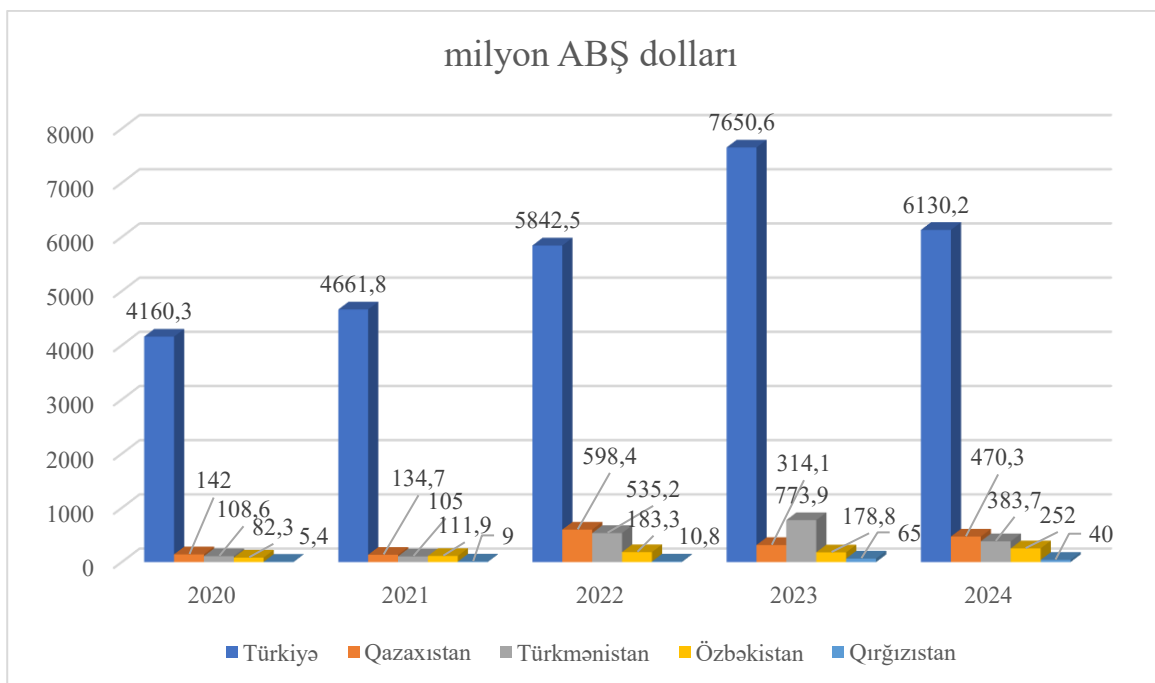
Özbəkistanın Füzuli şəhərində inşa etdiyi məktəb və digər sosial infrastruktur obyektləri də göstərir ki, Türkdilli dövlətlər Qarabağın dirçəldilməsi prosesində öz qardaşlıq və həmrəylik mövqelərini real addımlarla ortaya qoyurlar. Bu layihə Özbəkistanın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə verdiyi dəstəyin konkret təzahürüdür və humanitar diplomatiyanın uğurlu nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Özbəkistanla əməkdaşlıq ticarət-iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi və ortaq investisiya layihələrinin icrası üçün də yeni imkanlar yaradır. Hər iki ölkənin sahibkarları azad olunmuş ərazilərdə birgə layihələr reallaşdırmaqda maraqlıdırlar. Bu təşəbbüslər təkcə iqtisadi fayda gətirmir, regionun sürətli dirçəlişinə, əhalinin məskunlaşdırılmasına və dayanıqlı inkişafına da təkan verir.

Qarabağın dirçəldilməsi baxımından Qırğızıstanla əməkdaşlıq xüsusi diqqətə layiqdir. Qırğızıstanın Ağdam rayonunda məktəb inşa etmək təşəbbüsü bu baxımdan əlamətdar nümunədir. Bu addım, təkcə maddi və infrastruktur töhfəsi ilə məhdudlaşmır, həmçinin qardaş xalqlar arasında həmrəylik mesajı da verir. Belə təşəbbüslər, bölgədə həyatın bərpasına, təhsilin inkişafına və sosial sabitliyin möhkəmlənməsinə real töhfə verir. Digər tərəfdən, belə əməkdaşlıq ölkələr arasında qarşılıqlı etimadı artırır və regionda birgə layihələrin reallaşdırılmasına zəmin yaradır.

Türkmənistana gəlicə, bu ölkə ilə Azərbaycan arasında mövcud olan dostluq münasibətləri tarixi, mədəni və etnik yaxınlıqlara əsaslanır. Bu zəmin üzərində formalaşmış strateji tərəfdaşlıq, xüsusilə enerji, nəqliyyat və logistika sahələrində əməkdaşlıq potensialını artırır. Qarabağın bərpası kontekstində bu sahələr xüsusi önəm daşıyır. Türkmənistanın zəngin enerji resursları və bu resursların daşınmasında Azərbaycan ərazisindən istifadə imkanları Qarabağda yaradılacaq yeni sənaye zonaları və istehsalat sahələrinin enerji ilə təminatı baxımından perspektivlidir.

Həmçinin, Azərbaycan və Türkmənistan arasında Xəzər dənizi üzərindən nəqliyyat-logistika əlaqələrinin genişləndirilməsi, Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə bölgənin regional tranzit mərkəzinə çevrilməsi ehtimalı Qarabağın iqtisadi integrasiyasına əlavə impuls verə bilər. Türkmənistanın Transxəzər nəqliyyat dəhlizinə qoşulması və bu dəhliz vasitəsilə Qarabağa iqtisadi yüklərin daşınması mümkün ola bilər ki, bu da bölgənin emal sənayesi, tikinti və kənd təsərrüfatı sektorlarında canlanmanı sürətləndirə bilər. Digər tərəfdən, Türkmənistanın kənd təsərrüfatı və su ehtiyatlarının idarə olunması sahəsində malik olduğu təcrübə Qarabağın kənd yerlərinin bərpası üçün faydalı ola bilər. İqlim şəraitinə və torpaq strukturlarına bənzərlik baxımından Türkmənistanın tətbiq etdiyi müasir texnologiya və yanaşmalar bu bölgədə də uğurla tətbiq oluna bilər. Aqrar sahədə birgə layihələrin reallaşdırılması bölgədə məşğulluğun artırılmasına və yerli iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasına gətirib çıxara bilər.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın Türkdilli dövlətlərlə əməkdaşlığı ticarət əlaqələri ilə daha da möhkəmlənir. Bunu, həmin ölkələrlə xarici ticarət dövriyyəsinin artım tempindən də görə bilərik (şəkil 1).

Mənbə: [4]

Şəkil 1. Bəzi Türkdilli dövlətlərlə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi

Şəkil 1-dən görürük ki, 2024-cü ildə Azərbaycanın 5 Türkdili ölkə üzrə xarici ticarət dövriyyəsi 7276,2 milyon ABŞ dolları olub ki, bu da həmin ildə ölkənin ümumi ticarət dövriyyəsinin 15,3%-ni təşkil edib ki, bunun da 6130,2 milyon ABŞ dolları və ya 12,9%-i Türkiyənin, 2,4%-i isə digər 4 ölkənin payına düşür. Bu göstəricilər Türkdilli ölkələrlə iqtisadi münasibətlərin gücləndirilməsi potensialının mövcudluğunu ortaya qoyur və gələcəkdə ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi üçün əsas yaradır.

Türkdilli dövlətlərlə enerji və nəqliyyat sahəsində də əməkdaşlıq Qarabağın inkişafında mühüm rol oynaya bilər. Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivləri TDT məkanını birləşdirən strateji layihələr sırasındadır. Bu dəhliz təkcə Azərbaycanın qərb rayonlarını Naxçıvanla birləşdirmək üçün deyil, bütün Türk dünyasını vahid nəqliyyat şəbəkəsi ilə bağlamaq üçün önəmlidir. Bu infrastrukturun inkişafı bölgənin ticarət dövriyyəsini artıracaq, logistik imkanlarını genişləndirəcək və nəticədə Qarabağın iqtisadi canlanmasına töhfə verəcək. Bu baxımdan, TDT-yə üzv dövlətlər dəhlizin reallaşmasına siyasi və iqtisadi dəstək verməkdədirlər.

Bundan əlavə, mədəni və humanitar sahədə də əməkdaşlıq Qarabağın dirçəlişinə önəmli təsir göstərir. Ortaq türk mədəniyyətinin Qarabağda təbliği, ortaqların təşkilatı, folklor qruplarının və sənət adamlarının bölgəyə səfərləri yerli əhalidə milli-mənəvi ruhun bərpasına xidmət edir. Qarabağ artıq təkcə Azərbaycanın deyil, bütün Türk dünyasının mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilməkdədir. Bu baxımdan Şuşada keçirilən Türk mədəniyyətinə həsr olunmuş tədbirlər, festivallar və sərgilər Türkdilli dövlətlərin mədəni birliyinin real nəticələridir.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün "Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı" elan edilməsi ilə bağlı imzaladığı Sərəncam mühüm strateji, mədəni və siyasi önəm daşıyır. Bu sərəncam, ilk öncə, Şuşanın tarixi və mədəni irsinin yenidən dirçəldilməsi və dünyaya tanıtılması istiqamətində atılmış önəmli addımdır. Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi hesab olunur və bu şəhər musiqi, poeziya, incəsənət və elm sahəsində tanınmış şəxsiyyətlərin yetişdiyi bir məkandır. Onun türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı elan olunması, bu zəngin irsin milli səviyyədə və beynəlxalq miqyasda təbliğinə şərait yaradır [3].

Türk dövlətləri arasında mədəni inteqrasiyanın və əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi baxımından da bu sərəncam önəmlidir. Türk dünyasının birliyi yalnız siyasi və iqtisadi münasibətlərlə deyil, ortaqların mədəniyyət və tarix vasitəsilə də möhkəmlənir. Şuşada keçirilən tədbirlər, festivallar, konfranslar və digər mədəni proqramlar müxtəlif ölkələrdən sənətkarları, alimləri və ictimai xadimləri bir araya gətirərək ortaq dəyərlərin paylaşılmasına imkan yaradır.

Təhlükəsizlik və mina təmizləmə sahəsində də Türkdilli ölkələr ölkəmizə geniş dəstək göstərir. Belə ki, Qarabağ ərazisinin böyük hissəsi minalarla çirkləndirilmiş vəziyyətdədir və bu, bərpa və məskunlaşdırma prosesini ləngidir və bu sahədə beynəlxalq təcrübə və texniki yardım olduqca vacibdir. Məhz Türkdilli ölkələrin bu sahəyə maraq göstərməsi, texnika və ekspert dəstəyi təqdim etməsi regionun təhlükəsizliyinə müsbət təsir etmək imkanlarına malikdir. Deməli, Qarabağın dirçəldilməsi yalnız Azərbaycanın daxili məsələsi deyil, bütün Türk dünyasının ortaq məsuliyyəti və həmrəylik nümunəsidir. Türkdilli dövlətlərlə əməkdaşlıq bu baxımdan strateji önəm daşıyır və müxtəlif sahələrdə real nəticələr verməkdədir. Gələcəkdə bu əməkdaşlığın daha da dərinləşməsi, qarşılıqlı layihələrin və proqramların genişləndirilməsi Qarabağın sürətli və dayanıqlı inkişafına mühüm töhfələr verəcək.

Hazırkı mərhələdə Türkdilli dövlətlərlə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın intensivləşdirilməsi Qarabağda dayanıqlı və kompleks inkişafın təmin olunmasında önəmli rol oynaya bilər. Qarabağ regionu bu əməkdaşlıq üçün təcrübə mübadiləsi platforması və ortaq layihələrin icrası üçün sınaq məkanı kimi çıxış edə bilər. Odur ki, Qarabağın dirçəldilməsinə Türkdilli dövlətlərlə aşağıdakı istiqamətlərdə layihələrin reallaşdırılması önəmli töhfələr verə bilər:

1. Elmi-təcrübə əsaslı integrasiya mərkəzlərinin yaradılması. Qarabağda, xüsusilə Şuşa və Ağdam kimi mədəni və intellektual mərkəzlərdə Türkdilli ölkələrin ali təhsil və tədqiqat institutları ilə birgə fəaliyyət göstərəcək regional Türkdilli dövlətlərin Tədqiqat və İnnovasiya Mərkəzləri qurula bilər ki, belə mərkəzlərdə elm, kənd təsərrüfatı, ekoloji yenidənqurma, smart texnologiyalar və sosial inkişaf üzrə pilot layihələr reallaşdırıla bilər.

2. Ortaq investisiya və sənaye zonalarının yaradılması. Türkdilli dövlətlərin iş adamlarının və dövlət qurumlarının iştirakı ilə ortaq investisiya fondları və sənaye parklarının yaradılması yolu ilə Qarabağda emal, kənd təsərrüfatı və xidmət sektorlarında əməkdaşlıq gücləndirilə bilər. Bu, təkcə regionun iqtisadi dirçəlişinə təkan verməyəcək, həmçinin türkdilli bazarların integrasiyasını da gücləndirəcəkdir.

3. Mədəni-humanitar əməkdaşlığın təşviqi. Qarabağda Türkdilli Mədəniyyət və İncəsənət Festivalı, birgə folklor və musiqi tədbirləri, ortaq tarix layihələri kimi təşəbbüslər bölgənin mədəni irsinin canlandırılmasında və beynəlxalq aləmdə tanınılmasında önəmli rol oynamaq imkanlarına malikdir. Odur ki, belə tədbirlərin keçirilməsi davamlı xarakter almalıdır, çünki bu yolla Türkdilli dövlətlərin xalqları arasında həmrəylik daha da möhkəmlənəcəkdir.

4. Nəqliyyat-logistika sahəsində birgə layihələrin reallaşdırılması. Orta Dəhliz, Zəngəzur dəhlizi və digər regional layihələr çərçivəsində Türkdilli dövlətlərlə logistika mərkəzlərinin yaradılması Qarabağın geostrateji mövqeyini gücləndirmək, bölgənin tranzit imkanlarını artırmaq və regional ticarətin inkişafına şərait yaratmaq baxımından önəmli addımdır.

Bu tövsiyələrin reallaşdırılması elmi əsaslara söykənən, praktiki nəticələr verə biləcək əməkdaşlıq modelinin formalaşmasına xidmət edə və Qarabağın kompleks şəkildə dirçəldilməsinə imkan verə bilər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev Ş.T. Şərqi Zəngəzurun iqtisadiyyat quruculuğunun inkişaf etdirilməsi istiqamətləri. Geostrategiya jurnalı, noyabr-dekabr, 2023, № 06 (78), s.81-87

2. Özsoy B.K. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə münasibətləri. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2021, 28 s.

3. <https://president.az/az/articles/view/58115>. Şuşa şəhərinin 2023-cü il üçün “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 6 dekabr 2022

4. <https://www.stat.gov.az/source/trade/>

5. <https://globalinfo.az/turkiyenin-qarabagdaki-layihelerinin-deyeri/>

IV BÖLMƏ:
DOKTORANT, MAGİSTR
VƏ TƏLƏBƏLƏR

(elektron sertifikatla təltif olunanlar)

QARABAĞ BÖLGƏSİNDƏ ÇÖRƏK-BULKA MƏMULATI İSTEHSALINDA VƏ SATIŞINDA AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İDARƏETMƏ SİSTEMLƏRİNİN TƏTBİQİ

Abduləzizova Sevinc,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
Beynəlxalq magistratura və doktorantura mərkəzi, q. 692
abduləzizova05@gmail.com

Xülasə

Müasir, sürətlə inkişaf edən qida sənayesində məhsuldarlıq, ardıcılıq və keyfiyyət ölkənin uğurlu inkişafının əsas amillərindəndir. Qarabağın dirçəlməsi və işğaldan azad olunmuş ərazilərin strateji əhəmiyyətinin artırılması üçün həmin bölgədə quruculuq işlərinin aparılması çox vacibdir. Bu məqsədlə böyük çörək zavodlarını dəstəkləyə biləcək avtomatik çörək istehsalı xəttinin yaranması çox vacibdir. Yaradılacaq sistem çörək istehsalının bütün mərhələlərini — inqrediyentlərin qarışdırılmasından tutmuş qablaşdırmaya qədər bütün prosesləri optimallaşdırmaq üçün qabaqcıl maşınları və avtomatlaşdırma texnologiyalarını birləşdirməyə imkan verəcəkdir. Sözügedən sistemin tətbiqi Qarabağ zonasında sənaye çörək zavodlarında, qida sənayesinin emal müəssisələrində, hətta istehsal gücünü artırmaq istəyən orta səviyyəli müəssisələrdə geniş tətbiqini tapacaqdır.

Giriş

Məqalədə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində çörək istehsalı müəssisələrində avtomatlaşdırma səviyyəsi, bu sahənin inkişaf perspektivləri və müasir avtomatlaşdırılmış avadanlıqların tətbiqi imkanları araşdırılır. Çörək-bulka məmulatı istehsalının avtomatlaşdırılması xammalın hazırlanmasından başlayaraq bişirmə və qablaşdırma mərhələlərinə qədər texnoloji xətlərin kompleks idarə olunmasını əhatə edir. Bu prosesin məqsədi məhsuldarlığın artırılması, məhsul keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, xərclərin azaldılması və əl əməyinin minimuma endirilməsidir. Avtomatlaşdırılmış sistemlər dozalara bölmənin dəqiqliyini, xəmirin bərabərliyini, temperatur və rütubətə nəzarəti, həmçinin istehsalın bütün mərhələlərində proseslərin standartlaşdırılmasını təmin edir.

Çörək istehsalında avtomatik xətlərin tətbiqi

Əsasən əl əməyindən asılı olan ənənəvi çörəkbişirmə üsullarından fərqli olaraq, avtomatlaşdırılmış sistemlər istehsalın hər mərhələsini emal edir. Bu kompleks proses insan müdaxiləsini minimuma endirərək keyfiyyət standartlarının qorunmasına imkan yaradır. Adi çörək növləri ilə yanaşı, istehsal xətləri müxtəlif çörək-məmulatlarının — sendviç çörəkləri, bulka, baqet, tost və xüsusi növ məhsulların hazırlanması üçün uyğunlaşdırıla bilər. Tənzimlənən parametrlər operatorlara çörəyin ölçülərini və formalarını dəqiq şəkildə dəyişməyə imkan verir. Bundan əlavə, avtomatik sistemlər xüsusilə çörəyin supermarketlərə, mağazalara, otellərə, aviaşirkətlərə və ictimai iaşə müəssisələrinə təchizatı zamanı faydalıdır. Bu sahələrdə məhsula sabit tələbat və eyni keyfiyyət səviyyəsi vacib olduğundan, avtomatlaşdırılmış xətlər həmin tələbləri səmərəli şəkildə təmin edir.

Əl ilə sobada bişirilən çörək dövrü artıq çoxdan geridə qalıb. Müasir çörək istehsalı sənayesi — ən yeni avadanlıqlara və demək olar ki, tam avtomatlaşdırılmış proseslərə əsaslanır. Müxtəlif səviyyəli çoxsaylı çörək kombinatları və mini-çörəkxanalar mağazaları onlarla çörək növü ilə təmin edir. Bu isə alıcılara geniş seçim imkanı yaradaraq, zövqə və büdcəyə uyğun çörək növlərindən istədiyini seçməyə şərait yaradır.

Müstəqil ölkəmizin çörək istehsalı sənayesi keçmiş sovet çörək məhsulları sisteminin varisi hesab olunur. O, əsasən ölkənin iri şəhərlərində cəmlənmişdir və böyük və orta müəssisələr — çörək zavodları və kombinatlar bazasında fəaliyyət göstərirdi. Onların istehsal gücü sutkada 40, 65, hətta 135 ton un emal etməyə imkan verirdi və bu, ölkə əhalisinin 80–85%-ni çörək-bulka məmulatı ilə təmin edirdi. Qalan 20%-lik tələbat isə kiçik çörək zavodları, qida sənayesinin digər sahələrinə aid sexlər, həmçinin kənd və qəsəbə çörəkxanaları hesabına ödənilirdi. Bu gün də çörək istehsalı sənayesinin ən iri istehsal gücləri əsasən Bakı da daxil olmaqla iri sənaye şəhərlərində cəmlənmişdir.

Təbii ki, SSRİ-nin dağılmasından və ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarında aparılan özəlləşdirmə prosesindən sonra yerli çörək istehsalı sahəsi ciddi struktur dəyişikliklərinə məruz qaldı. Azərbaycanın çörək istehsalı sənayesinin inkişafı və müəssisələrin modernləşdirilməsi əsasən daxili investisiyalar hesabına —

yəni istehsalın tam dövrüyyəsini əhatə edən (taxılın becərilməsindən çörək məhsullarının istehsalına qədər) iri integrasiya olunmuş holdinqlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Mütəxəssislərin fikrincə, təxminən beş il əvvəl başlayan istehsalın cəmləşməsi prosesi bu gün də davam edir. İri şirkətlər mövcud imkanları daxilində çörək zavodlarını alır və modernləşdirərək onların istehsal gücünü artırır. Bundan əlavə, istehsalın tam dövrüyyəsinə malik integrasiya olunmuş şirkətlərin yaradılması tendensiyası da aktualdır — yəni taxıl yetişdirilməsindən tutmuş hazır çörək məhsullarının buraxılışına qədər bütün mərhələləri özündə birləşdirən müəssisələr formalaşdırılır.

Baş vermiş struktur dəyişiklikləri nəticəsində bu gün Dağlıq Qarabağ bölgəsində də çörək bişirmə müəssisələri günü-gündən inkişaf etməkdədir. Ölkəmizin həmin ərazilərində sənaye səviyyəsində çörək istehsalı ilə məşğul olan müəssisələr bir neçə əsas qrupa bölünür. Yeni yaranan bəzi şirkətlər yalnız çörək bişirmə ilə məşğuldur, bəziləri isə dəyirman komplekslərini özündə birləşdirir, nəhayət, bəziləri də öz tələbatları üçün taxıl yetişdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, əvvəllər çörək zavodları tamamilə dəyirmanlardan asılı idisə, bu gün vəziyyət tam əksinədir — iri şəhərlərdə yerləşən dəyirman kompleksləri, hətta müstəqil müəssisə olduqları halda belə, çörək zavodlarının sahiblərindən tam asılı vəziyyətdədir.

Qarabağ bölgəsində müasir çörək istehsalı və avtomatlaşdırma səviyyəsi.

1993-cü ildə dahi liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci dəfə gəlişi ilə kənd təsərrüfatının bir çox sahələri kimi, çörək istehsalı problemi də həll edildi. Belə ki, möhtərəm liderimizin tapşırığı ilə torpaq islahatlarının aparılması və dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi ilə azad sahibkarlığın inkişaf etməsinə təkan verdi.

Heydər Əliyevin 2002-ci ildə yerli sahibkarlarla keçirdiyi görüşün nəticəsidir ki, bu gün respublikamızın bölgələrində kənd təsərrüfatının bütün sektoru hələ də inkişaf etməkdə davam edir. Bunun əsas səbəbi də Heydər Əliyev yolunun davamçısı Prezident İlham Əliyevdir. O, daima yerli sahibkarlarla müntəzəm şəkildə görüş keçirərək, onların problemlərini dinləyir və sahibkarlığın inkişafı üçün tövsiyyə və tapşırıqlarını verir.

Hətta onu da qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda Qarabağ regionunda ən iri çörək istehsalını həyata keçirən müəssisə -“Bərdə-Çörək” zavodu 1980-ci ildə ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə qurulmuşdur. Hazırda Bərdə-Çörək ASC adlanan bu böyük çörəkbişirmə zavodu “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan əhalisinin ərzaq məhsulları ilə təminatına dair Dövlət Proqramına” uyğun olaraq yenidən təsis edilmiş və fəaliyyətini bərpa etmişdir.

Bu gün Bərdə-Çörək zavodu, adətən, dəyirmanlardan ayrı fəaliyyət göstərir. Zavodun gündəlik istehsal gücü 55 tona yaxın olduğunu nəzərə alsaq, zavod gündəlik 10-12 ton çörək istehsal etmək gücünə malik olduğunu qeyd etməmək olmaz.

Qarabağ bölgəsində fəaliyyət göstərən, Bərdə və yaxın regionları çörəklə təmin edən Qarabağ Çörək Zavodu da günü-gündən istehsal gücünü artıraraq əhaliyə xidmət göstərməkdədir. Adı çəkilən zavodlar illərdir ki, əhaliyə yüksək səviyyədə xidmət göstərərək, insanları gigiyenik cəhətdən təmiz və keyfiyyətli məhsulla təmin etməkdədir. Lakin, bu və digər çörəkbişirmə müəssisələrində yeni avtomatik axın xəttlərinin yaradılması Qarabağın həm iqtisadi baxımdan inkişafına, həm də Qarabağın əhalisinin keyfiyyətli çörək və bulka məhsulları ilə təmin olunmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin yaradılması elə də asan proses deyil, bunun üçün bir çox məqamlara diqqət etmək mütləqdir. Adətən çörəkbişirmə üçün un dən emalı müəssisələrindən kisələrdə və ya undaşıyan nəqliyyat vasitələrində açıq şəkildə (toplu şəkildə) gətirilir. Un istehsalat sexlərinə boru xətləri vasitəsilə ötürülür. Çörək zavoduna həm unun verilməsi, həm də dozalanması tam avtomatik rejimdə həyata keçirilir. Bu prosesə yalnız bir nəfər nəzarət edir — o da idarəetmə pultu arxasında oturan operator olur. Unun təmizlənməsi və ələnməsi də avtomatik sistemlər vasitəsilə aparılır. Unun keçdiyi sahədə xüsusi maqnitlər quraşdırılır. Onlar üyütmə prosesi zamanı una düşə biləcək metal qarışıqları və yad cisimləri çıxarmaq üçün nəzərdə tutulub. Avtomatika həm də xəmir yoğurma prosesinə cavabdehdir. Avadanlıqda konkret reseptə uyğun proqram seçilir və həmin proqram əsasında sistem unun içində avtomatik şəkildə şəkər, maya, su və digər inqrediyentləri əlavə edir. Bu sistemlər həmçinin çətin qıvcırma prosesinə tam nəzarət edir — temperaturu sabit saxlayır, yoğurma sürətini tənzimləyir və digər parametrləri izləyir.

Buğda unundan və çovdar unundan xəmir hazırlanması üçün istifadə olunan avadanlıqlar bir-birindən fərqlənir. Çovdar çörəyinin yoğurulması daha çətin, buna görə də bu prosesdə istifadə olunan avadanlıqlardan daha yüksək texniki imkanlar tələb olunur. Hazırda yalnız xəmir mayaları (zakvaskalar) demək olar ki, qədim üsulla hazırlanır. Onlar müasir laboratoriyalarda istehsal olunsa da, bu mərhələdə insan iştirakı hələ də vacibdir. Müasir çörək bişirən sobalar isə keçmişdə istifadə olunan sobalardan tamamilə fərqlənir. Böyük zavodlarda sobalar, əslində, müəyyən temperaturun saxlandığı uzun bir tunel şəklindədir. Çörək konveyerlə bu tündən keçir: əvvəlcə sobaya daxil olur, sonra xüsusi ləvazimatlara (lotoklara) yığılır və son mərhələdə mağazalara çatdırılmaq üçün nəqliyyat vasitələrinə yüklənir.

Çörək istehsalında avtomatik xətlərin üstünlükləri.

Avtomatik çörək istehsal xətlərinin tətbiqinin üstünlükləri olduqca genişdir.

1. Səmərəlilik. Avtomatlaşdırılmış sistemlər fasiləsiz işləyə bilir və minimal fasilələrlə saatda minlərlə çörək istehsal edə bilər. Bu, istehsal müddətini xeyli azaldır və bazarda artan tələbatı ödəmək üçün sabit təklifin təmin edilməsinə şərait yaradır.

2. Keyfiyyətin ardıcılığı. Avtomatlaşdırma əl əməyindən asılı olan dəyişkənliyi minimuma endirir və hər partiyanın eyni dad və tekstura ilə istehsal olunmasını təmin edir. Bu isə müəssisə üçün brend etibarlılığının və istehlakçı inamının artması deməkdir.

Bu gün bir çox çörək kombinatlarında çörəyin dilimlənməsi və qablaşdırılması xətləri quraşdırılıb. Məhz bu üsulla uzunmüddətli saxlanmaya uyğun çörək əldə edilir. Kombinatlarda bulkalar vakuum üsulu ilə paketlərə qablaşdırılır, həmçinin onlar əvvəlcədən bərabər dilimlərə kəsilə bilər. Bu cür çörək istehlakçı üçün çox rahat hesab olunur.

Hal-hazırda Azərbaycanın çörək istehsalı sənayesində yüksək səviyyədə avtomatlaşdırılmış və mexanikləşdirilmiş çoxsaylı müəssisələr fəaliyyət göstərir. Zamanla ayaqlaşmaq və daha keyfiyyətli məhsul istehsal etmək üçün müəssisələr daima istehsal proseslərini təkmilləşdirir və avtomatlaşdırır. Məhz müəssisələrin modernləşdirilməsi sayəsində bir çox şirkətlər çörək bazarında rəqabət üstünlüyü əldə edə bilirlər. Əksər müəssisələrdə əsasən xarici istehsal avadanlıqları quraşdırılır ki, bunlar etibarlılığı və dəqiqliyi ilə seçilir. Bu prosesi Qarabağ bölgəsində də başlatmaq üçün avtomatlaşdırılmış axın xətlərinin yaradılması, müasir çörəkbişirmə avadanlıqlarının istifadəsi və ixtisaslı kadrların cəlb edilməsi mütləqdir.

Hazırda Qarabağda çörək sənayesində çörəkxanaların texniki təchizatı üçün ən çox istifadə olunan avadanlıqlar aşağıdakılardır:

- ✓ Xəmiryoğurma maşınları: Sigma, VMI Berto, Effedue, Fimar
- ✓ Planetar qarışdırıcıları: Sigma, Teknostamap, Starmix
- ✓ Xəmir bölücü və bölücü-girdəlayicilər: Rollrex, Vitella, Abapan
- ✓ Xəmir formalaşdırma və yayma maşınları: Rollmatic, GGF, Teknostamap
- ✓ Xəmirin qalxması (dincəlməsi) üçün şkaflar və konveksiya sobaları: Unox, Bassanina, İnteko-Master
- ✓ Rotasiya və döşəmə tipli subalar (dibli soba): Bassanina, Danzi Forni, Laser
- ✓ Buxar-konveksiya sobaları: Unox, Çuvaştorqtexnika, Fri-Jado

Müasir çörək istehsalında avtomatlaşdırma çoxsaylı işçilərin əməyini asanlaşdırır. Güclü çörək kombinatları hər gün on minlərlə bulka istehsal edərək yaxınlıqdakı yaşayış məntəqələrini çörəklə təmin edirlər. Lakin, hazırkı çörək kombinatları bütün bölgənin çörək tələbatını tam qarşılaya bilmir.

Çörək istehsalı sənayesində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri

Çörək istehsalı müəssisələrinin avtomatlaşdırma obyektləri kimi xüsusiyyətləri:

1. Əsas xammal – taxıl. Çörək istehsalı müəssisələrinin əsas xammalı taxıdır. Taxılın keyfiyyət göstəriciləri təxminən qırxa yaxın parametrdən ibarətdir və bu göstəricilər daim dəyişir. Buna görə də çörək zavodunun bütün mərhələlərində ardıcıl və fasiləsiz nəzarət tələb olunur.

2. Mövsümi xammal toplanması və fasiləsiz istehsal. Taxıl tədarükü mövsümi proses olsa da, çörək istehsalı fasiləsiz fəaliyyət tələb edir. Buna görə də un (və dənli qarışıq) tədarükü mütəmadi həyata keçirilməlidir, eyni zamanda yem istehsalı müəssisələri üçün daimi kombikorm təminatı vacibdir.

3. Xüsusi sahə uçotu və nəzarət. Çörək sənayesi müəssisələrində məhsul uçotu xüsusi qaydada aparılır. Bu, həm xammalın saxlanma zamanı kütlə itkiləri, həm də çörək məhsullarının rütubətindəki (zibil qarışığında) dəyişikliklər nəticəsində kütlə fərqlərinin yaranması ilə bağlıdır.

4. Keyfiyyətə ciddi dövlət nəzarəti. Çörək məhsullarının keyfiyyətinə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən ciddi nəzarət həyata keçirilir. Bu, məhsulun keyfiyyət standartlarına uyğunluğunu və istehsal prosesinin təhlükəsizliyini təmin edir.

5. İerarxik istehsal strukturu. Çörək istehsalı sahəsi mərhələli və qarşılıqlı asılı struktur daşıyır: bir istehsal prosesində əldə olunan məhsul digər istehsal sahəsi üçün xammal rolunu oynayır.

6. Çoxaxınlı istehsal imkanı. Un və dənli məhsulların istehsalı zamanı eyni xammaldan bir neçə növ məhsulun eyni vaxtda alınması mümkündür. Kombikorm istehsalında isə çoxkomponentli xammal tərkibi istifadə edilir ki, bu da istehsal çevikliyini və məhsul müxtəlifliyini artırır.

7. Kadr çatışmazlığı və informasiya texnologiyalarına tələbat. Çörək istehsalı müəssisələri şəhərin formalaşmasında, inkişafında və ya mövcudluğunda mərkəz rolunu oynasa da, bu müəssisələrdə xüsusilə informasiya texnologiyaları üzrə ixtisaslı kadr çatışmazlığı kəskin şəkildə hiss olunur. Bu xüsusiyyətlər göstərir ki, çörək istehsalı sənayesində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqi yalnız istehsal səmərəliliyini artırmaqla kifayətlənmir, həm də məhsul keyfiyyətinin sabitliyini, xammalın optimal istifadəsini və müəssisənin rəqabət gücünü təmin edir.

Çörək istehsalı müəssisələrində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin (AİS) tətbiqi

Ölkəmizdə çörək-bulka məmulatı sənayesində texnoloji proseslərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərini tətbiqi təcrübəsi, həmçinin xarici istehsalçılar tərəfindən istifadə olunan oxşar sistemlər integrasiya olunmuş avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin (İAİS) yüksək səmərəliliyini inandırıcı şəkildə sübut etmişdir. Bu sistemlər modul prinsipinə və paylanmış-iyerarxik struktura əsaslanır. Çörək istehsalının integrasiya olunmuş idarəetməsi, ilk növbədə, idarəetmənin müxtəlif səviyyələri arasında, həmçinin idarəetmə obyektinin paralel fəaliyyət göstərən struktur elementləri arasında (üfqi istiqamətdə) məlumat axınının əlaqələndirilməsinə (şaquli istiqamətdə) əsaslanır.

Çörək istehsalının avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemində ayrı-ayrı alt sistemlərin (funksiyaların) modul prinsipi ilə qurulması tipik həllərin əldə olunmasına şərait yaradır. Bu isə sistemin konkret çörək istehsalı müəssisəsinin tələblərinə uyğun adaptasiya və tənzimlənmə imkanını təmin edir. Çörək-bulka məmulatı sənayesində AİS-lərin modul yanaşma əsasında hazırlanması yüksək unifikasiya səviyyəsinə gətirib çıxarır — yəni bütün modullar texniki, proqram təminatı və informasiya baxımından bir-biri ilə tam uyğunlaşdırılmış olur.

Əsas tələblərdən biri isə odur ki, hər bir ayrıca modul müstəqil (avtonom) şəkildə fəaliyyət göstərə bilsin. Bu yanaşma sistemin çevikliyini, etibarlılığını və müxtəlif müəssisələrdə tətbiq oluna bilmə qabiliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Beləliklə, müasir çörəkbişirmə müəssisəsinin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi (AİS) çörəkzavodunun fəaliyyət sahələrini kompleks şəkildə əks etdirməlidir: xammalın, maddi vəsaitlərin, əsas və köməkçi istehsal sahələrinin məhsullarının anbar uçotu, xammalın (məhsulun) keyfiyyət uçotu, maliyyə uçotu (təhlili), vergi (mühasibat) uçotu, çörək və çörək-bulka məmulatları istehsalının planlaşdırılması, həmçinin çörəkbişirmə sənayesi müəssisəsinin fəaliyyətinin maliyyə nəticələri.

Müasir çörəkzavodunun AİS-i çoxsəviyyəli və iyerarxik quruluşa malikdir — idarəetmə funksiyaları, informasiya modelləri, verilənlər bazası strukturları və proqram təminatının arxitekturası çörəkzavodunun optimal fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə qarşılıqlı əlaqələndirilmiş formada qurulur.

Əmək xərclərinin azaldılması

Ənənəvi çörəkxanalar çox vaxt əmək tutumlu prosesləri idarə etmək üçün böyük sayda ixtisaslı işçi heyətinə ehtiyac duyur. Avtomatlaşdırma isə daha az sayda işçinin istehsal prosesinə nəzarət etməsinə imkan yaradır. Bu, təkcə əmək xərclərini azaltmır, həm də insan səhvlərini və iş yerində yorğunluğu minimuma endirir.

Gigiyena və təhlükəsizlik

Çörək istehsalı xammal olan inqrediyentlərin emalını əhatə edir ki, bu da çirklənmə riski yarada bilər. Avtomatik istehsal xətləri qida təhlükəsizliyini artırır və ciddi gigiyenik qaydalara riayət olunmasını təmin edir. Bir çox sistemlər paslanmayan poladdan hazırlanmış komponentlər və asan təmizlənən konstruksiylarla təchiz olunur ki, bu da beynəlxalq qida təhlükəsizliyi standartlarına uyğunluğu təmin edir. Bundan əlavə, avtomatik çörək istehsal xətləri çeviklik və miqyaslı bilənlik üstünlüyünə malikdir.

Şirkətlər bazar tələbinə uyğun olaraq istehsal gücünü tənzimləyə, proqramlaşdırılan parametrlər vasitəsilə yeni reseptlər tətbiq edə və istehsalı tam yenidənqurma aparmadan genişləndirə bilirlər. Bu uyğunlaşma qabiliyyəti avtomatlaşdırmanı biznesin inkişafını dəstəkləyən uzunmüddətli investisiya halına gətirir.

Avtomatlaşdırmanın əsas mərhələləri:

- ✓ **Xammalın hazırlanması:** Avtomatik sistemlər unun, suyun və digər inqrediyentlərin verilməsini idarə edə bilir və reseptin dəqiq şəkildə yerinə yetirilməsini təmin edir.
- ✓ **Xəmir yoğurma:** Avtomatik xəmiryoğurma maşınlarından istifadə xəmirin yüksək dərəcədə bərabər olmasını və sabit keyfiyyətin qorunmasını təmin edir.
- ✓ **Bölmə, yumrulama və formalaşdırma:** Çəkinin dəqiq idarəetmə sistemləri ilə təchiz olunmuş avtomatlaşdırılmış bölücü və formalaşdırıcı aparat vasitəsilə müəyyən forma və ölçüdə məhsullar istehsal olunur.
- ✓ **Qıcqırma və dincəlmə:** Termokameralar və temperaturla rütubəti avtomatik idarəetmə sistemləri xəmirin yetişməsi üçün optimal şərait yaradır.
- ✓ **Bişirmə:** Avtomatlaşdırılmış sobalar bişirmə temperaturu və vaxtını idarə edir, bu da məhsulun bərabər bişməsinə və sabit keyfiyyətini təmin edir.
- ✓ **Qablaşdırma:** Qablaşdırma avadanlıqlarının avtomatik istehsal xəttinə integrasiyası bişirmədən sonrakı prosesi standartlaşdırmağa və səmərəliliyi artırmağa imkan verir.

Avtomatlaşdırmanın üstünlükləri:

1. Məhsuldarlığın artırılması: Əməliyyatların avtomatlaşdırılması sayəsində istehsal sürəti və həcmi artır.

2. Sabit keyfiyyət: Xəmirin bərabərliyi və bütün istehsal proseslərinin stabilliyi təmin olunur, bu da məhsulların yüksək keyfiyyətinə zəmanət verir.

3. Xərclərin azalması: Əl əməyinə olan tələbat azalır və resursların istifadəsi optimallaşdırılır.

4. İş şəraitinin yaxşılaşdırılması: Rutinə çevrilmiş və təhlükəli əməliyyatlar minimuma endirilir, bu da işçilərin zədələnmə riskini azaldır və təhlükəsizliyi artırır.

5. Məhsul çeşidinin genişləndirilməsi: Fərqli xəmir növləri və resepturalarla işləmək mümkündür, istehsal prosesinin effektiv idarə olunması isə müxtəlif məhsulların istehsalını artırmağa imkan verir.

Çörək sənayesində avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin (AİS) yüksək etibarlılıq göstəricilərinə çatması, operatorların çörək istehsalının idarəetmə funksiyalarını dəyişdirmək imkanlarının məhdudlaşdırılması ilə təmin olunur. Kompleks AİS, istifadəçilər üçün maksimum səviyyədə avtomatlaşdırılmış iş şəraiti yaradır, sistemin konkret çörək istehsalı müəssisəsinin şəraitinə uyğunlaşdırılmasına imkan verən konfigurasiya və idarəetmə üçün rahat alətlər təqdim edir.

Çörək zavodları üçün AİS layihələndirmə metodu aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

1. Obyektin (çörək zavodunun) yoxlanılması
2. Sistem tələblərinin müəyyən edilməsi
3. Mövcud layihələndirmə metodları və vasitələrinin analizi
4. Əldə edilə bilən fəaliyyət məqsədlərinin qoyulması

Bu mərhələdə sistemin arxitekturası, obyektin fəaliyyətinin informasiya modeli, uçot, idarəetmə və onların parametrlərinin identifikasiyası üçün obyektlərin təsnifat sistemi hazırlanır.

Çörək istehsalının avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin (AİS) informasiya modelinin işlənməsi aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

- verilənlər bazasının strukturunun layihələndirilməsi,
- modulların hazırlanması,
- proqram təminatının strukturunun yaradılması,
- sistemin integrasiyası və sınaqdan keçirilməsi,
- çörək və çörək- bulka məmulatları sənayesi müəssisəsində AİS-in tətbiqi,
- sistemin müşayiəti.

Yuxarıda təqdim olunan təsnifat sistemindən istifadə müəssisə rəhbərliyinə çörək-bulka məmulatları istehsalının konkret avtomatlaşdırma sisteminin seçilməsi zamanı əsaslandırılmış və düzgün qərarlar qəbul etməyə imkan verir.

Hazırkı iqtisadi şəraitdə Qarabağın çörək istehsalı müəssisələrində AİS-in tətbiqi aşağıdakı imkanları təmin edə bilər:

1. Məhsuldarlığın və səmərəliliyin artırılması: Çörək məmulatları sənayesi müəssisələrinin məhsuldarlığının və iş səmərəliliyinin artırılması. Müasir avtomatlaşdırma sistemi müəssisənin yüksək məhsuldarlıqla işləməsinin əsas amili hesab olunur.

2. Avadanlıqların daha intensiv istifadəsi: Çörəkbişirmə sənayesi müəssisələrinin texniki avadanlıqları daha səmərəli istifadə edilə bilər.

3. Enerji və yanacağa qənaət: Çörək məmulatları istehsalının əsas texnoloji xətlər üzrə elektrik enerjisi və yanacaq sərfiyyatı azalır.

4. Maddi resurslardan istifadənin optimallaşdırılması: Çörək zavodları xammal və digər materialları daha effektiv istifadə edir.

5. İnsan resurslarının optimallaşdırılması: Çörəkbişirmə sənayesi müəssisələrinin istehsal və inzibati idarəetmə personalının funksiyaları azad edilir və yenidən bölüşdürülür.

6. Məlumatın etibarlılığı və operativliyi: Çörək-məmulatları sənayesi müəssisələrində əsaslandırılmış idarəetmə qərarlarının qəbulunda mühüm amil hesab olunur.

NƏTİCƏ

Avtomatik çörəkbişirmə xətti Qarabağ bölgəsində çörək istehsalının gələcəyini təmsil edir. O, sürət, dəqiqlik, sabillik və təhlükəsizliyi birləşdirərək müasir çörəkçilər üçün əvəzsiz bir alətə çevrilir. İstehlakçıların keyfiyyət və məhsul çeşidinə olan tələbləri artdıqca, belə sistemlərin tətbiqi davam edəcək və avtomatlaşdırılmış çörək istehsal xətləri dünya çörək-bulka məmulatı sənayesində innovasiyaların əsas sütunu olaraq qalacaq.

Son üç ildə Azərbaycanda onun qiyməti 2,5 dəfə artmış, enerji resursları, valyuta kreditləri, minimal əmək haqqı və nəqliyyat xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə bahalaşmışdır. Bu səbəbdən çörək istehsalı sahəsi təhlükə altındadır. Qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün Qarabağda çörək-bulka məmulatı istehsalı müəssisələri istehsal proseslərini maksimum dərəcədə avtomatlaşdırmalıdır, bu isə xərcləri minimuma endirməyə və məhsul keyfiyyətini artırmağa imkan verəcək.

SÜNİ İNTELLEKTİN İŞ YERLƏRİNƏ TƏSİRİ

Abdullayev Rəhman Qalib oğlu

Gəncə Dövlət Universiteti

E-mail: abdullayevrhman2006@gmail.com

Açar sözlər: Süni intellekt, avtomatlaşdırma, işsizlik, texnologiya, əmək bazarı, iqtisadi inkişaf.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, автоматизация, безработица, технологии, рынок труда, экономическое развитие.

Keywords: Artificial intelligence, automation, unemployment, technology, labor market, economic development.

XXI əsr süni intellekt texnologiyalarının sürətli inkişafı ilə səciyyələnir. Bu inkişaf həyatın bütün sahələrinə, o cümlədən əmək bazarına ciddi təsir göstərmişdir. Sİ-nin əsas məqsədi insan kimi düşünə, öyrənə və qərar qəbul edə bilən sistemlərin yaradılmasıdır. Müasir dövrdə Sİ təkcə sənaye və istehsal sahəsində deyil, səhiyyə, təhsil, bankçılıq, nəqliyyat və xidmət sektorlarında da geniş tətbiq olunur. Lakin bu inkişaf iş yerlərinin gələcəyi ilə bağlı narahatlıqlar doğurur: süni intellekt bəzi peşələri əvəz edərək işsizliyə səbəb ola bilərmə, yoxsa o, sadəcə işin formasını dəyişirmi?

Süni intellekt global iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilmişdir. Avtomatlaşdırma və alqoritmik idarəetmə istehsal proseslərini daha səmərəli edir, xərcləri azaldır və məhsuldarlığı artırır. McKinsey (2024) hesabatına görə, Sİ texnologiyaları 2030-cu ilə qədər global ÜDM-in 14-15 trilyon ABŞ dolları qədər artmasına səbəb ola bilər.

Sİ-nin təsiri təkcə iqtisadi deyil, həm də sosial xarakter daşıyır. Əmək bazarında “rəqəmsal bərabərsizlik” problemi yaranır: texnologiyadan istifadə bacarığı olanlar üstünlük qazanır, digərləri isə geridə qalır. Bu vəziyyət sosial təbəqələşməni gücləndirə və gəlir fərqlərini artırır. Digər tərəfdən, süni intellekt insanların iş şəraitini yüngülləşdirir, təhlükəli mühitlərdə insan əməyini əvəz edərək təhlükəsizliyi artırır. Beləliklə, onun sosial təsiri həm mənfi, həm də müsbət istiqamətdə qiymətləndirilə bilər.

Sİ dövründə təhsil sisteminin əsas məqsədi yalnız bilik ötürmək deyil, yaradıcı və analitik düşüncəni inkişaf etdirmək olmalıdır. Təhsil proqramlarına “rəqəmsal savadlılıq”, “proqramlaşdırma əsasları” və “süni intellekt etikası” kimi fənlərin daxil edilməsi vacibdir. Dövlətlər və müəssisələr işçilərin peşə yeniləməsini dəstəkləyən təlim proqramları hazırlamalıdır. Süni intellekt və distant təhsil (online learning) 2020-dən sonra bir-birini ən çox tamamlayan iki sahəyə çevrildi. AI həm tədrisi fərdiləşdirir, həm müəllimə dəstək olur, həm də tələbənin nəticələrini artırır. Ömürboyu öyrənmə prinsipi (lifelong learning) müasir dövrdə ən vacib sosial adaptasiya vasitəsidir.

Süni intellektin geniş tətbiqi etik və hüquqi mübahisələrə səbəb olmuşdur. Ən mühüm sual – insan məsuliyyəti ilə alqoritmik qərarların sərhədi haradadır? Əgər Sİ səhv qərar verərsə, məsuliyyət kimdə olacaq: proqramçıda, istifadəçidə, yoxsa sistemin özündə? Bu kimi məsələlər beynəlxalq səviyyədə tənzimlənməlidir. BMT və Avropa İttifaqı kimi qurumlar artıq süni intellekt etik kodeksləri hazırlamağa başlamışdır.

Gələcəyin əmək bazarı “insan və süni intellekt əməkdaşlığı” prinsipi üzərində qurulacaq. İnsanlar yaradıcı və strateji işlərdə üstün olacaq, süni intellekt isə analitik və hesablama işlərini icra edəcək. 2035-ci ilə qədər aparılan proqnozlara əsasən, süni intellekt nəticəsində yaradılacaq yeni iş yerlərinin sayı itirilən iş yerlərindən çox ola bilər. Bunun üçün əsas şərt — təhsilin çevik və bazar yönümlü olmasıdır.

Nəticədə Süni intellekt insan əməyini tam əvəz etməsə də, onun gedişatını dəyişir. Əmək bazarında yeni reallıqlar yaranır və bu reallıqlara uyğunlaşmaq üçün təhsil, hüquq və sosial siyasət sahələrində islahatlar zəruridir. Beləliklə, süni intellektin düzgün yönləndirilməsi insan potensialının tam inkişafına, iqtisadi artıma və sosial rifahın yüksəlməsinə gətirib çıxara bilər. Azərbaycan süni intellektin adaptasiyası sahəsində mühüm addımlar atmışdır. Dövlət siyasəti, rəqəmsal infrastruktur, təhsil və iqtisadi sahələr AI-nın sürətli tətbiqi üçün əlverişli mühit yaradır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. McKinsey Global Institute. "The Future of Work in the Age of AI", 2024.
2. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. "The Second Machine Age". W.W. Norton & Company, 2014.
3. OECD. "Artificial Intelligence and the Labour Market: Policy Implications", 2023.
4. Azərbaycan Respublikası Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi. "Rəqəmsal Strategiya 2030",

Bakı, 2022.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON WORKPLACES

Abdullayev Rahman Galib oğlu

Ganja State University

Summary

This article examines the impact of artificial intelligence (AI) on the modern labor market, the opportunities and risks it creates, as well as the issues of reshaping human resources in the future. Although some professions will disappear as a result of the introduction of AI, new specialties and innovative areas of activity will emerge. The article analyzes the economic, social and ethical aspects of artificial intelligence, discusses ways of adaptation in the education system and directions of state policy.

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАБОЧИЕ МЕСТА

Абдуллаев Рахман Галиб оглу

Гянджинский государственный университет

Резюме

В данной статье рассматривается влияние искусственного интеллекта (ИИ) на современный рынок труда, создаваемые им возможности и риски, а также вопросы трансформации человеческих ресурсов в будущем. Хотя некоторые профессии исчезнут в результате внедрения ИИ, появятся новые специальности и инновационные направления деятельности. В статье анализируются экономические, социальные и этические аспекты искусственного интеллекта, рассматриваются пути его адаптации в системе образования и направления государственной политики.

QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİ VƏ AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ: GEOİQTİSADI, MƏDƏNİ VƏ İNFRASTRUKTUR ASPEKTLƏRİ

Ləman Abdullayeva

Təhsil müəssisəsi: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Fakültə: İqtisadiyyat və idarəetmə, Qrup: 157

E-mail: abdullayevaleman222@gmail.com

Giriş

Qarabağ məsələsi Azərbaycanda yalnız ərazi suverenliyi deyil — o, həm də milli yaddaş, iqtisadi gələcək və sosial bərpa məsələsidir. 2020-ci ildə əldə olunan hərbi uğurdan sonra regionun yenidən qurulması uzunmüddətli planlama, maliyyə və sosial siyasət tələb edir. Bu məqalədə mən Qarabağın bərpasının Azərbaycan üçün nə demək olduğunu — iqtisadi, mədəni və infrastruktur baxımından — konkret nümunələrlə və praktiki tövsiyələrlə izah etməyə çalışacağam.

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi müasir dövrdə yalnız siyasi və hüquqi müstəqilliklə deyil, həm də iqtisadi, sosial və mədəni sferalarda özünü ifadə edən kompleks bir anlayış kimi formalaşmaqdadır. Dövlət suverenliyinin tam bərpası və möhkəmləndirilməsi, xüsusilə 2020-ci ildə baş vermiş Vətən müharibəsindən sonra, Azərbaycanın milli inkişaf strategiyasının prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Qarabağ bölgəsinin azad edilməsi təkcə ərazi bütövlüyünün təmin olunması deyil, həm də iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə yeni inkişaf mərhələsinin başlanğıcı olmuşdur. Bu baxımdan, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın suveren dövlət kimi gücünün praktik təəcəssümü və milli birliyinin möhkəmlənməsinin əsas dayaqdır.

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində çoxşaxəli, strateji mahiyyət daşıyan prosesdir. Bu proses iqtisadiyyat, mədəniyyət, diplomatiya və təhlükəsizlik siyasətlərinin inteqrasiyası əsasında həyata keçirilir. Qarabağın dirçəlişi təkcə bərpa və yenidənqurma layihəsi deyil, eyni zamanda milli dirçəlişin, dövlətin öz gücünə inamının və müstəqil gələcəyinin rəmzidir.

1. Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində rolu

Suverenlik yalnız sərhədlərin olması deyil; suverenlik o deməkdir ki, dövlət öz ərazisində vətəndaşların mənafeyini təmin edə bilər. Qarabağın dirçəldilməsi bu mənada ikiqat önəmlidir: birincisi, orada dövlət institutlarının fəaliyyəti yenidən bərpa edilir; ikincisi, əhalinin normal həyat şəraitinə qayıtması təmin olunur. Məsələn, “Böyük Qayıdış” proqramı vasitəsilə evlərin, yolların və kommunal xidmətlərin bərpası yalnız fiziki infrastruktur demək deyil — bu, insanların evinə, işinə və məktəblərinə qayıtmasının təminatıdır. Suverenliyin davamlılığı üçün məhz bu sosial bərpa mühüm şərtidir.

2020-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Ordusunun uğurlu hərbi əməliyyatları nəticəsində Qarabağın işğaldan azad edilməsi, ərazi bütövlüyünün bərpası ilə yanaşı, dövlətin müstəqillik atributlarının tam gücü ilə işləməsinə təmin etdi. Bu, yalnız hərbi qələbə deyil, həm də ideoloji və siyasi baxımdan milli birliyin və dövlət iradəsinin qələbəsi idi. Lakin suverenliyin davamlı şəkildə qorunması üçün hərbi uğur kifayət deyil; əsas məqsəd azad edilmiş ərazilərin sosial, iqtisadi və mədəni baxımdan bərpası, əhalinin geri qayıdışı və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsidir.

Qarabağın bərpası prosesi həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin iqtisadi əsaslarını gücləndirir. Bu regionun təbii ehtiyat potensialı, kənd təsərrüfatı məhsuldarlığı və turizm imkanları ölkənin ümumi iqtisadi sisteminə inteqrasiya olunduqca, milli gəlirin artımında və büdcə gəlirlərinin diversifikasiyasında mühüm rol oynayır. Bu, öz növbəsində, iqtisadi asılılığın azalmasına, dövlətin müstəqil maliyyə siyasəti aparmaq imkanlarının genişlənməsinə və suveren qərarvermə qabiliyyətinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

Siyasi aspektdən baxdıqda, Qarabağın bərpası Azərbaycan dövlətinin legitimliyinin və idarəetmə sisteminin tam bərpası deməkdir. İşğal dövründə bu ərazilər faktiki olaraq nəzarətdən kənarda qalmışdı və dövlət orqanları öz funksiyalarını orada həyata keçirə bilmirdilər. Bu səbəbdən suverenliyin real təsdiqi yalnız həmin torpaqlarda qanuni idarəetmə sisteminin bərpası ilə mümkündür. Bu gün artıq Qarabağda dövlət strukturlarının fəaliyyəti, hüquq-mühafizə orqanlarının işi, sosial xidmətlərin göstərilməsi, bələdiyyə idarəetməsinin formalaşması və yerli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi dövlət suverenliyinin praktik ifadəsidir.

2. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişaf etdirilməsində Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri

Qarabağın potensialı təkcə torpaq deyil — kənd təsərrüfatı, turizm və enerji sahəsində real imkanlar var. Regionun təbii ehtiyatları və münbit torpaqları düzgün investisiya siyasəti ilə ölkə büdcəsinə töhfə verə bilər. Burada iki mühüm məqam var:

Dövlətin ilkin investisiyaları (infrastruktur, hava limanları, yol şəbəkəsi) öz-özünə iqtisadi canlanma yaradacaq;

Daha sonra özəl sektorun və xarici investorların iştirakı vacibdir — xüsusilə türk dövlətləri və region ölkələri ilə ortaq layihələr tranzit və ixrac imkanlarını genişləndirə bilər. Məsələn, yeni nəqliyyat dəhlizləri regionu logistik baxımdan cəlbedici edər və Azərbaycan üçün tranzit gəlirləri mənbəyi yaradar.

Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq çərçivəsində enerji, logistika və kənd təsərrüfatı sahələrində ortaq layihələrin həyata keçirilməsi Qarabağın bərpasına strateji töhfə verir. Məsələn, Türkiyə, Qazaxıstan və Azərbaycan arasında ortaq investisiya proqramları regionun infrastrukturunun müasirləşdirilməsini sürətləndirir və yerli sahibkarlıq üçün yeni imkanlar yaradır. Bu layihələr həm də bölgədə iqtisadi sabitliyi təmin edərək, xarici iqtisadi asılılığın minimuma endirilməsinə xidmət edir.

Qarabağın iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq geoiqtisadi və strateji baxımdan çoxsahəli əhəmiyyət kəsb edir. Bu əməkdaşlıq, regionun iqtisadi sabitliyini təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanın milli suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə və Qarabağın gələcəkdə dayanıqlı inkişaf modelinə çevrilməsinə birbaşa töhfə verir.

Bundan başqa, Türk dövlətləri ilə birgə əməkdaşlıq, Qarabağın beynəlxalq ticarət və logistika xəritəsində strateji mövqeyini möhkəmləndirir. Bu, regionun alternativ tranzit dəhlizlərinə integrasiyasını təmin etməklə, Azərbaycan iqtisadiyyatının daha rəqabətqabiliyyətli və dayanıqlı olmasına xidmət edir.

Qarabağın iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq geoiqtisadi və strateji baxımdan çoxsahəli əhəmiyyət kəsb edir. Bu əməkdaşlıq, regionun iqtisadi sabitliyini təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanın milli suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə və Qarabağın gələcəkdə dayanıqlı inkişaf modelinə çevrilməsinə birbaşa töhfə verir.

Bundan başqa, bu əməkdaşlıq Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrini genişləndirir, Qarabağı regional və global tranzit və logistika qovşağına çevirir. Yeni nəqliyyat dəhlizlərinin açılması və Türk dövlətləri ilə birgə ticarət layihələrinin reallaşdırılması regionun strateji mövqeyini gücləndirir, xarici asılılığı azaldır və iqtisadi müstəqilliyi təmin edir.

Türk dövlətləri ilə mədəni, elmi və texnoloji əməkdaşlıq da Qarabağın inkişafında mühüm rol oynayır. Təhsil və mədəniyyət sahəsində birgə proqramların həyata keçirilməsi gənclərin peşəkar bacarıqlarını artırır, regionda sosial sabitliyi və milli həmrəyliyi gücləndirir. Eyni zamanda, bu əməkdaşlıq beynəlxalq investorlar üçün etibarlı mühit yaradır və Qarabağın iqtisadi imicini yüksəldir.

Beləliklə, Qarabağın iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq yalnız qısa müddətli bərpa prosesini sürətləndirmir, həm də uzunmüddətli perspektivdə regionun dayanıqlı inkişafını təmin edir, Azərbaycanın geoiqtisadi mövqeyini gücləndirir və milli təhlükəsizliyin strateji elementlərindən birinə çevrilir.

3. Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatının və turizmin prioritet inkişaf istiqamətləri

Şuşa şəhəri Azərbaycan xalqının milli-mədəni irsinin, tarixi yaddaşının və mənəvi dəyərlərinin ən mühüm daşıyıcısı kimi xüsusi yer tutur. Şəhərin 2020-ci ildə işğaldan azad edilməsi təkcə tarixi ədalətin bərpası deyil, həm də Azərbaycanın mədəni dirçəlişinin başlanğıcı kimi qiymətləndirilir. Dövlətin “Şuşa ili” elan etməsi və şəhərin mədəniyyət paytaxtı statusunu alması bu məkanın yalnız simvolik deyil, həm də strateji iqtisadi potensialını üzə çıxarmışdır. Şuşanın dirçəldilməsi prosesi mədəniyyət iqtisadiyyatı, turizm və şəhərsalma siyasəti sahələrində yeni inkişaf modelinin formalaşmasına yönəlmişdir.

Şuşada tarixi memarlıq nümunələrinin bərpası, muzeylərin, konsert salonlarının, sərgi və mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması yerli əhalinin məşğulluğuna və sahibkarlığın inkişafına müsbət təsir göstərir.

Turizm sektoru baxımından Şuşa, Qarabağ regionunun inkişafında prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən edilmişdir. Şəhərin coğrafi mövqeyi, təbii şəraiti, ekoloji təmiz mühiti və zəngin tarixi irsi bu ərazini beynəlxalq səviyyədə tanınan turizm mərkəzinə çevirmək üçün unikal imkanlar yaradır. Dövlətin həyata keçirdiyi bərpa planına əsasən, Şuşada müasir turizm infrastrukturunu — hotellər, istirahət kompleksləri, mədəniyyət parkları və beynəlxalq tədbirlər üçün konqres mərkəzləri yaradılır. Bu layihələr şəhərin iqtisadi dövriyyəyə tam şəkildə cəlb edilməsinə xidmət edir.

Eyni zamanda, “mədəniyyət turizmi”, “ekoturizm” və “yaradıcılıq turizmi” kimi müasir yanaşmaların tətbiqi Şuşanı təkcə yerli deyil, beynəlxalq səviyyədə də cəlbedici məntəqəyə çevirir. Xüsusilə “Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif poeziya günləri” və digər mədəni tədbirlər şəhərin qlobal mədəniyyət xəritəsində yerini möhkəmləndirir. Bu tədbirlər həm turizm gəlirlərini artırır, həm də Azərbaycanın mədəni diplomatiyasına mühüm töhfə verir. Beləliklə, mədəniyyət iqtisadiyyatı konsepsiyası vasitəsilə Şuşa təkcə tarixi paytaxt deyil, həm də regional iqtisadi mərkəz kimi formalaşır.

Şuşa şəhərinin inkişaf strategiyası “ağıllı şəhər” (smart city) konsepsiyası əsasında planlaşdırılır. Bu model enerji səmərəliliyini, rəqəmsal idarəetməni və ekoloji davamlılığı özündə birləşdirir. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən infrastruktur layihələri – yol, elektrik, su və kommunikasiya xətlərinin bərpası – şəhərin müasir urbanizasiya prinsiplərinə uyğun yenidən qurulmasını təmin edir.

İqtisadi cəhətdən Şuşanın bərpası həm də regionun ümumi makroiqtisadi inkişafına mühüm təsir göstərir. Turizm sektorunun aktivləşməsi xidmət sektorunda yeni iş yerlərinin açılmasına, vergi gəlirlərinin artmasına və yerli sahibkarların fəaliyyət dairəsinin genişlənməsinə şərait yaradır. Şuşada həyata keçirilən layihələr təkcə iqtisadi dinamikanı artırmır, həm də regionun sosial strukturunu dəyişdirir — gənclər üçün təhsil, mədəni fəaliyyət və startap imkanları yaranır. Bununla da, şəhərin inkişafı tədricən sosial integrasiya və əhalinin sabit məskunlaşması ilə müşayiət olunur.

Nəticə etibarilə, Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatının və turizmin inkişafı təkcə iqtisadi canlanma deyil, həm də milli kimliyin yenidən formalaşması prosesidir. Şuşa Azərbaycanın mədəni, mənəvi və iqtisadi qüdrətinin simvoluna çevrilməklə, ölkənin dövlət suverenliyinin ideoloji dayaqlarından biri rolunu oynayır. Bu şəhərin inkişafı, gələcəkdə Qarabağ bölgəsinin iqtisadi və mədəni integrasiyasının əsas istiqamətlərindən biri kimi Azərbaycanın dayanıqlı inkişaf strategiyasında xüsusi yer tutur.

4. Qarabağın nəqliyyat layihələrinin və Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunun Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyində rolu

Nəqliyyat infrastrukturunu olmadan iqtisadi integrasiya mümkün deyil. Füzuli-Hadrut-Şuşa yolları, hava limanlarının yenidən qurulması və Zəngəzur dəhlizinin potensialı regionu şaxələndirilmiş tranzit mərkəzinə çevirə bilər. Bu layihələr yalnız ticarət üçün deyil, strateji təhlükəsizlik üçün də vacibdir — çünki infrastrukturun möhkəmlənməsi ölkənin iqtisadi möhkəmliyini artırır. Həmçinin, yerli logistika şirkətlərinin dəstəklənməsi və kiçik sahibkarların yüklərin daşınmasına cəlb edilməsi iqtisadi faydanı genişləndirər.

Nəqliyyat infrastrukturu, iqtisadi təhlükəsizliyin əsas sütunlarından biridir. Qarabağda həyata keçirilən layihələr vasitəsilə mal və xidmətlərin hərəkətinin sürətli və təhlükəsiz təmin olunması, yerli və xarici sərmayələrin bölgəyə cəlb olunması, həmçinin ixrac-idxal əməliyyatlarının effektiv idarə olunması mümkün olur. Bu baxımdan, regionun logistika potensialının artırılması Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin və dayanıqlılığının təminatçısı kimi çıxış edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu da regionun dayanıqlı inkişafının və Azərbaycanın milli iqtisadi təhlükəsizliyinin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Şəhərin bərpa və inkişafı planlaşdırılmış iqtisadi modellər əsasında həyata keçirilir.

Qarabağın nəqliyyat layihələri və Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas elementlərindən biridir. Bu layihələr regional integrasiyanı təmin etməklə yanaşı, iqtisadi, sosial və strateji sabitliyi möhkəmləndirir, Qarabağın gələcəkdə Azərbaycanın inkişaf strategiyasının əsas dayaqlarından birinə çevrilməsinə zəmin yaradır.

Nəticə

Qarabağın bərpa yalnız binaların tikintisi deyil. Bu, insanları evlərinə qaytarmaq, iqtisadi imkanlar yaratmaq və mədəni həyatı yenidən qurmaqdır. Dövlətin strateji qərarları, şəffaf investisiya mühiti və beynəlxalq əməkdaşlıq bu prosesin uğuru üçün əsasdır. Ən vacibi isə odur ki, bərpa prosesi insan mərkəzli olsun — insanlar üçün iş, təhsil və mənəvi bərpa təmin edilsin. Bu yolla Qarabağ həm tarixi, həm də iqtisadi baxımdan Azərbaycanın gələcəyinin bir sütunu ola bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi Saytı — “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə bərpa və yenidənqurma işləri haqqında çıxışlar və fərmanlar”, president.az, 2020–2024.
2. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi — “Böyük Qayıdış proqramı üzrə strateji yol xəritəsi”, Bakı, 2022.
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi — “Qarabağ iqtisadi rayonunun sosial-iqtisadi göstəriciləri”, Bakı, 2023.
4. Türk Dövlətləri Təşkilatı — “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, Ankara, 2021.
5. Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi — “Şuşa şəhərinin mədəni və turizm potensialı”, İllik icmal, 2023.
6. Hüseynov, R. — “Postmünaqişə dövründə Cənubi Qafqazda iqtisadi integrasiya imkanları”, Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatiya Jurnalı, №4, 2022, s. 15–26.
7. Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi — “Qarabağ regionunda nəqliyyat və kommunikasiya layihələrinin icra vəziyyəti”, Bakı, 2023.
8. Quliyev, E. — “Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik strategiyasında azad olunmuş ərazilərin rolu”, Bakı: UNEC Nəşriyyatı, 2023.
9. UNDP (BMT-nin İnkişaf Proqramı) — “Sustainable Development in Post-Conflict Areas: Case of Karabakh”, New York, 2023.
10. World Bank — “Post-Conflict Reconstruction and Economic Diversification in South Caucasus”, Vaşinqton, 2022.

THE ROLE OF TULC TECHNOLOGY IN SUSTAINABLE ALUMINIUM PACKAGING AND THE INDUSTRIAL REVIVAL OF KARABAKH

Agig Nilgun

Student (Bachelor), Regular education

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Faculty of Engineering, Industrial Engineering, Group: 714

Email: nilgunaqiq@gmail.com

Abstract

The liberation of Karabakh has opened a new chapter in Azerbaijan's economic history. Beyond reconstruction, this period signifies the transition toward an **ecologically responsible and technologically modern industrial system**. Aluminium packaging, particularly through the **TULC (Toyo Ultimate Can)** technology, offers a sustainable path that aligns with national development goals and global environmental standards.

This study examines the engineering, economic, and environmental dimensions of TULC technology compared with traditional manufacturing methods such as DWI (Draw and Wall Ironing) and DRD (Draw and Redraw). Furthermore, it explores the potential of establishing a TULC-based "Green Packaging Plant" in Karabakh as a cornerstone for Azerbaijan's green industrial future. The findings highlight TULC's ability to reduce CO₂ emissions by 30%, water consumption by 90%, and operational energy by 40%, making it both a **technological and symbolic foundation** for sustainable industrialization in the region.

Keywords: TULC technology, Karabakh industrialization, aluminium packaging, circular economy, sustainable engineering, Azerbaijan.

TULC texnologiyasının dayanıqlı alüminium qablaşdırmada və Qarabağın sənaye dirçəlişində rolu

Xülasə

Qarabağın azad edilməsi Azərbaycanın iqtisadi tarixində yeni bir mərhələ açmışdır. Bərpa prosesindən kənar olaraq, bu dövr ekoloji baxımdan məsuliyyətli və texnoloji cəhətdən müasir sənaye sisteminə keçidi ifadə edir. Alüminium qablaşdırma, xüsusilə TULC (Toyo Ultimate Can) texnologiyası vasitəsilə, ölkənin milli inkişaf məqsədləri və qlobal ekoloji standartları ilə uzlaşan dayanıqlı bir yol təqdim edir.

Bu tədqiqat TULC texnologiyasının mühəndislik, iqtisadi və ekoloji aspektlərini, eləcə də DWI (Draw and Wall Ironing) və DRD (Draw and Redraw) kimi ənənəvi istehsal üsulları ilə müqayisədə üstünlüklərini araşdırır. Bundan əlavə, Qarabağda TULC əsaslı "Yaşıl Qablaşdırma Zavodu"nın yaradılması imkanlarını — Azərbaycanın yaşıl sənaye gələcəyi üçün əsas sütun kimi — təhlil edir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, TULC texnologiyası CO₂ emissiyalarını 30%, su istehlakını 90% və əməliyyat enerjisini 40% azaltmaqla regionda həm texnoloji, həm də simvolik mənada dayanıqlı sənayeləşmənin təməlini formalaşdırır.

Açar sözlər: TULC texnologiyası, Qarabağın sənayeləşməsi, alüminium qablaşdırma, dövr iqtisadiyyat, dayanıqlı mühəndislik, Azərbaycan.

Роль технологии TULC в устойчивой алюминиевой упаковке и промышленном возрождении Карабаха

Резюме

Освобождение Карабаха открыло новую страницу в экономической истории Азербайджана. Помимо восстановления, этот период символизирует переход к экологически ответственным и технологически современным промышленным системам. Алюминиевая упаковка, особенно на основе технологии TULC (Toyo Ultimate Can), предлагает устойчивый

путь развития, соответствующий национальным стратегическим целям и глобальным экологическим стандартам.

Данное исследование рассматривает инженерные, экономические и экологические аспекты технологии TULC в сравнении с традиционными методами производства, такими как DWI (Draw and Wall Ironing) и DRD (Draw and Redraw). Кроме того, анализируется потенциал создания в Карабахе «Завода зелёной упаковки», основанного на технологии TULC, как ключевого элемента зелёного индустриального будущего Азербайджана. Результаты исследования показывают, что технология TULC позволяет снизить выбросы CO₂ на 30%, потребление воды — на 90%, а энергозатраты — на 40%, что делает её технологическим и символическим фундаментом устойчивой индустриализации региона.

Ключевые слова: технология TULC, индустриализация Карабаха, алюминиевая упаковка, циркулярная экономика, устойчивое инженерное дело, Азербайджан.

1. Introduction

Following the liberation of Karabakh, Azerbaijan has entered a decisive phase of **industrial revival and ecological modernization**. The national “Green Energy and Sustainable Development Strategy 2030” identifies Karabakh as a key region for implementing **eco-industrial zones** that combine technological innovation with environmental responsibility (Ministry of Economy of Azerbaijan, 2024). Within this framework, the aluminium packaging industry presents a strategic opportunity. Aluminium, being lightweight, infinitely recyclable, and energy-efficient, aligns perfectly with both **sustainability goals** and **economic diversification**.

The purpose of this study is to analyze the **TULC technology** as an environmentally friendly and economically viable production system and to demonstrate its potential role in transforming Karabakh into a **hub of green manufacturing and scientific progress**.

2. The Global Context of Aluminium and Energy Efficiency

2.1 The economic and environmental value of aluminium

Aluminium ranks as the second most utilized metal in the world, following steel. Its advantages—**high strength-to-weight ratio**, **corrosion resistance**, and **infinite recyclability**—make it indispensable in modern manufacturing (International Aluminium Institute [IAI], 2023).

Producing one ton of recycled aluminium saves up to **95% of the energy** required for virgin extraction from bauxite and reduces CO₂ emissions by **approximately 9 tons** (IAI, 2023). With more than **500 billion beverage cans** produced annually worldwide, of which over 70% are aluminium, the material plays a vital role in the **circular economy** and climate neutrality strategies (European Aluminium Association [EAA], 2023).

Material	Average weight (330 ml)	Cooling time	Recyclability
Glass	220 g	30–35 min	70%
PET	25 g	40 min	30%
Aluminium	14 g	20 min	98%

These data demonstrate why aluminium packaging dominates the global market and how its recyclability can serve as a model for **low-carbon industrialization** in developing regions such as Karabakh.

2.2 Azerbaijan’s industrial potential and the role of Karabakh

For decades, Azerbaijan’s metallurgical backbone has relied on facilities such as the **Ganja Aluminium Plant**, **Sumgayit Chemical Industrial Park**, and **Mingachevir Energy Cluster**. The post-liberation era, however, has created the opportunity to establish a **fourth link — the Green Industrial Cluster of Karabakh**.

The region’s renewable energy potential is significant:

- Solar energy: 1700–2000 kWh/m² annually,
- Wind speed: average 5–6 m/s,
- Hydropower: high-flow rivers such as Tartar and Khachinchay.

These features make Karabakh ideally suited for **energy-intensive but sustainable industries**, such as aluminium packaging and renewable material processing (Qarabağ Economic Research Center, 2025).

3. Traditional Manufacturing Methods (DWI and DRD)

3.1 The DWI process (Draw and Wall Ironing)

In the **DWI** method, aluminium blanks are deep-drawn and subsequently ironed through multiple dies to reduce wall thickness while maintaining base stability (Toyo Seikan Group, 2022). Key steps include:

1. Blank punching
2. Deep drawing
3. Wall ironing
4. Trimming and necking
5. Washing and chemical coating (BPA-based lacquer)
6. Baking and drying

Although DWI offers high production speeds (up to 2,400 cans/min), it is extremely **resource-intensive**. Each 1,000 cans require approximately **110 liters of water** and **645 MJ of energy** (Ball Packaging Europe, 2022).

3.2 The DRD process (Draw and Redraw)

The **DRD** method involves multiple redrawing steps to enhance structural uniformity and wall thickness control. While this technique allows for precise dimensional accuracy, its production rate is lower (around 600 cans/min), and energy consumption remains high.

Both DWI and DRD share several environmental drawbacks:

- Heavy **BPA and VOC emissions** due to chemical coatings,
- High **water usage** during washing stages,
- Significant **thermal losses** in baking ovens,
- Complex wastewater management.

In ecologically sensitive areas like Karabakh, such inefficiencies are incompatible with the goals of sustainable recovery and environmental protection.

4. Engineering Principles and Innovations of TULC Technology

4.1 Overview of the TULC process

Developed by Japan's **Toyo Seikan Group** in 1999, the **TULC (Toyo Ultimate Can)** process introduces a breakthrough innovation: the use of **PET-laminated aluminium sheets** instead of coated bare metal.

Key process stages include:

1. **Pre-laminated coil preparation:** Aluminium sheets are coated on both sides with PET film (6–10 µm thick).
2. **Deep drawing and shaping:** The PET layer reduces friction and allows smoother deformation.
3. **Trimming and necking:** The laminate prevents microcracks and maintains structural uniformity.
4. **No washing or baking:** PET provides internal protection, eliminating the need for BPA-based lacquers.

By removing chemical cleaning and baking stages, TULC technology drastically cuts energy and water use, making it a **zero-VOC, low-emission process** (Toyo Seikan Group, 2022; Seikan Technical Review, 2022).

4.2 Engineering and material advantages

The PET lamination enhances **elastic deformation**, distributes stress more evenly, and lowers the forming pressure required.

According to Seikan Technical Review (2022), the maximum stress concentration in TULC materials is **18–22% lower** than in conventional aluminium sheets, significantly extending tool life and reducing defect rates.

Parameter	D W I	D R D	TULC
Energy consumption (MJ/1,000 cans)	6 4 5	6 0 2	448
Water use (L/1,000 cans)	1 1 0	9 5 5	48
CO ₂ emissions (kg/1,000 cans)	2 8 .	2 5 .	20.4
VOC emissions (g)	7 9 5	4 9 0	2.5
Production rate (cans/min)	2 , 4 0 0	6 0 0	1,800– 2,000
Recyclability	9 7 %	9 7 %	99%

These data confirm that TULC provides a **40% energy reduction** and a **90% water reduction**, positioning it as one of the cleanest industrial methods globally (EAA, 2023).

4.3 Mechanical and thermal performance

Finite Element Modelling (FEM) analysis demonstrates that PET-laminated sheets experience **30% lower stress concentrations**, reducing die wear and maintenance frequency (Seikan Technical Review, 2022).

Thermally, PET exhibits a conductivity of 0.2 W/m·K compared to aluminium’s 205 W/m·K. Consequently, TULC cans retain cold beverages longer, offering an **added consumer value**.

5. Economic Model for Implementing TULC Technology in Karabakh

5.1 Regional industrial zones and logistical advantages

Karabakh’s post-war economic framework comprises three main development areas:

1. **Aghdam Industrial Park** – focused on light manufacturing and packaging,
2. **Khankendi Technopark** – designed as an innovation and education hub,
3. **Shusha Ecotourism Cluster** – combining cultural heritage and green services.

The proposed **Green Packaging Plant** based on TULC technology would be strategically located in the **Aghdam Industrial Park**, benefiting from proximity to power infrastructure, renewable energy sources, and logistics networks. The railway connection linking **Ganja – Sumgayit – Baku** provides seamless export access to **Georgia, Kazakhstan, and Central Asia**, strengthening Azerbaijan’s regional trade presence (Ministry of Economy of Azerbaijan, 2024).

5.2 Energy and environmental synergy

Karabakh’s “Araz Valley Economic Zone” is designed as a **renewable energy corridor**, powered by solar, wind, and hydro sources. The estimated annual energy demand of a TULC facility (with 1 billion-can capacity) is about **70 million kWh**, while renewable sources in the area can generate **75–80 million kWh** annually (Qarabağ Economic Research Center, 2025).

This balance ensures **energy self-sufficiency**, allowing the plant to operate as a **carbon-neutral manufacturing facility**, aligned with global sustainability goals (UNEP, 2022).

5.3 Financial analysis and return on investment (ROI)

Parameter	Value	Remark
Initial capital investment	200 million AZN	Equipment + infrastructure
Annual production capacity	1 billion cans	50,000 tons of aluminium
Annual revenue	70 million AZN	Including export markets
Operating cost	45 million AZN	Includes energy and labor
Net profit	25 million AZN	After all costs
Payback period	5.2 years	ROI ≈ 19%

Such performance indicates a **commercially viable and environmentally sound** project. In addition to profitability, the plant would enhance the **industrial sovereignty** of Azerbaijan through local value creation and export diversification (Ball Packaging Europe, 2022).

5.4 Public-private partnership (PPP) model

To implement the TULC project, a **PPP framework** is recommended:

- The **government** would provide incentives such as:
 - 10-year **income tax exemption**,
 - **Import duty reductions** on equipment,
 - **Low-interest loans** for certified green technologies.
- The **private sector** would contribute managerial expertise, technical know-how, and foreign investment.

Potential partners include **Toyo Seikan (Japan)**, **Ball Packaging Europe (Germany)**, and **Can-Pack Poland**, each possessing extensive experience in low-emission aluminium can production.

6. Social and Environmental Impacts

6.1 Employment and social integration

Industrial development in Karabakh is not merely an economic phenomenon — it symbolizes the **return of life and human dignity** to the liberated territories. The proposed TULC-based plant would:

- Create approximately **500 permanent** and **1,200 temporary** jobs,
- Establish **training programs** in cooperation with UNEC and Khankendi Technopark,
- Offer **employment opportunities for women** in laboratory and quality control positions.

As a result, the local labor market will evolve into a **knowledge-based ecosystem**, fostering population stability and reversing migration trends (Qarabağ Economic Research Center, 2025).

6.2 Reduction of environmental footprint

For every 1,000 cans produced using TULC instead of DWI/DRD, the savings amount to:

- **60 liters of water**,
- **200 MJ of energy**,
- **8 kg less CO₂ emissions** (Toyo Seikan Group, 2022).

At the scale of one billion cans annually, these savings equal:

- **6 million cubic meters of water**,

- **15,000 tons less CO₂**, making the plant a major step toward **carbon-neutral industry** in the South Caucasus.

Furthermore, the absence of VOC emissions ensures a healthier workplace and surrounding ecosystem (Seikan Technical Review, 2022).

6.3 Ecotourism and industrial synergy

Sustainable industry and tourism are not contradictory but **mutually reinforcing**. A green manufacturing facility can become a **showcase for educational tourism**, offering guided tours, environmental exhibitions, and student internships. An adjacent **Eco-Education Center** in Aghdam could highlight TULC's environmental benefits and showcase Azerbaijan's leadership in sustainable technology.

Thus, industry in Karabakh will not only produce goods but also **cultivate awareness, pride, and innovation**.

7. Discussion and Future Research Directions

The research demonstrates that implementing TULC technology in Karabakh:

1. Minimizes environmental damage,
2. Achieves high water and energy efficiency,
3. Generates export-quality products,
4. Enhances education and skill development,
5. Strengthens Azerbaijan's transition toward a **green industrial economy**.

Future academic work may focus on:

- Developing a **Life Cycle Assessment (LCA)** model for TULC under Karabakh conditions,
- Exploring **domestic PET-lamination production** to localize materials,
- Establishing a **Karabakh Industrial Innovation Fund**,
- Registering a regional certification mark — **“Made in Green Garabagh.”**

Such research directions will ensure that the Karabakh industrial model remains both **scientifically rigorous and globally competitive**.

8. Conclusion

TULC technology represents more than a production method; it embodies **Azerbaijan's vision of sustainable industrial independence**.

By introducing this technology in Karabakh, Azerbaijan can simultaneously achieve:

- **Economic diversification and export resilience,**
- **Environmental protection and carbon neutrality,**
- **Social revitalization and regional harmony.**

The proposed Green Packaging Plant thus serves as a symbol of **the unity between science, technology, and nature** — an enduring testament to the rebirth of Karabakh as both an economic and cultural heartland of modern Azerbaijan.

References

- [1] Ball Packaging Europe. (2022). Sustainable aluminium production standards. Berlin, Germany.
- [2] Can-Pack Poland. (2021). Low-emission beverage can production report. Warsaw, Poland.
- [3] European Aluminium Association. (2023). Environmental profile report. Brussels, Belgium.
- [4] International Aluminium Institute. (2023). Aluminium recycling and climate impact factsheet. London, UK.
- [5] Ministry of Economy of Azerbaijan. (2024). Karabakh regional socio-economic development concept 2030. Baku, Azerbaijan.
- [6] New Energy and Industrial Technology Development Organization (NEDO). (2024). Green industry roadmap 2030. Tokyo, Japan.
- [7] Qarabağ Economic Research Center. (2025). Post-war economy and green technology perspectives in Karabakh. Baku, Azerbaijan.

- [8] Seikan Technical Review. (2022). Mechanical behavior of PET-laminated aluminium sheets (Vol. 14, No. 3). Tokyo, Japan.
- [9] Toyo Seikan Group. (2022). TULC technology overview and LCA report. Tokyo, Japan.
- [10] United Nations Environment Programme (UNEP). (2022). Circular economy and packaging policy guidelines. Geneva, Switzerland.
-

AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN NƏQLİYYAT LAYİHƏLƏRİNİN ROLU

Amil Ağaverdiyev

Bakı Mühəndislik Universiteti, mFakultə və ixtisas:Mühəndisli, Nəqliyyatda servis

Qrup kodu:1062a; e-mail: aagaverdiyev22@gmail.com

Əlaqə:0103254017

Xülasə

Bu məqalədə Qarabağ regionunda həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinə təsiri araşdırılır. Münaqişə sonrası dövrdə Qarabağda bərpa olunan kommunikasiya xətləri, logistika mərkəzləri, dəmir yolu və avtomobil magistralları ölkənin regional integrasiya imkanlarını genişləndirir. Zəngəzur dəhlizinin açılması Cənubi Qafqazın geosiyasi mənzərəsini dəyişdirərək Azərbaycanın beynəlxalq tranzit rolunu gücləndirir. Məqalədə iqtisadi təhlükəsizlik anlayışına, onun tərkib elementlərinə və Qarabağda aparılan infrastruktur siyasətinin bu sahəyə təsirlərinə elmi-praktik baxış verilir.

Açar sözlər: iqtisadi təhlükəsizlik, Qarabağ, nəqliyyat layihələri, Zəngəzur dəhlizi, regional integrasiya.

Giriş

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin mühüm tərkib hissəsidir. Bu anlayış iqtisadi sistemin xarici və daxili təhdidlərdən qorunması, dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi və milli maraqların müdafiəsi deməkdir. Qarabağ münaqişəsinin həlli və ərazi bütövlüyünün bərpası ölkənin iqtisadi sistemində yeni inkişaf mərhələsi açıb. Bu mərhələdə nəqliyyat-kommunikasiya layihələrinin rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Hazırda Qarabağda həyata keçirilən infrastruktur layihələri təkcə regional iqtisadi dirçəlişin deyil, həm də Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatıdır. Bu layihələr ölkənin daxili iqtisadi əlaqələrini möhkəmləndirir, yeni ixrac yolları açır və xarici bazarlara çıxışı genişləndirir.

1. Qarabağın iqtisadi potensialı və bərpa mərhələsi

Qarabağ regionu təbii resursları, kənd təsərrüfatı və turizm imkanları ilə Azərbaycanın mühüm iqtisadi zonalarından biridir. 30 illik işğaldan sonra ərazilərin azad olunması burada yeni iqtisadi həyatın qurulmasına şərait yaradıb. Dövlət tərəfindən “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində yollar, hava limanları və enerji infrastrukturunu bərpa edilir. Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanlarının tikintisi regionun beynəlxalq logistika şəbəkəsinə qoşulmasını təmin edir. Bu obyektlər Qarabağın həm iqtisadi, həm də sosial reabilitasiyası üçün mühüm vasitədir. Müasir yollar və kommunikasiya xətləri bərpa olunmadan iqtisadi təhlükəsizlikdən danışmaq mümkün deyil.

2. Nəqliyyat layihələrinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu

İqtisadi təhlükəsizlik yalnız maliyyə sabitliyi ilə deyil, həm də strateji infrastrukturun etibarlılığı ilə müəyyən olunur. Qarabağda nəqliyyat layihələrinin inkişafı regionun iqtisadi sistemini Azərbaycanın ümumi iqtisadi məkanına birləşdirir. Bu integrasiya həm milli bazarın bütövlüyünü, həm də regionlararası balansı bərpa edir.

Şimal–Cənub və Şərq–Qərb nəqliyyat dəhlizlərinin Qarabağ üzərindən keçməsi Azərbaycanın beynəlxalq tranzit ölkə kimi mövqeyini gücləndirir. Bu, valyuta gəlirlərinin artımına, logistika xidmətlərinin genişlənməsinə və ixracın şaxələndirilməsinə şərait yaradır.

İlk növbədə, regionda yeni nəqliyyat arteriyalarının yaradılması daxili bazar integrasiyasını sürətləndirir və ölkədaxili ticarətin həcmi artırır. Qarabağda bərpa olunan avtomobil və dəmir yolları vasitəsilə məhsulların daşınma xərcləri azalır, istehsal zəncirləri optimallaşır və yerli sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühit formalaşır. Nəticədə, regionun iqtisadi dövriyyəyə qoşulması ümumi milli gəlirin artımına və iqtisadi sistemin davamlılığının təmininə xidmət edir.

Bununla yanaşı, Zəngəzur dəhlizinin reallaşması Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi təhlükəsizliyinə yeni imkanlar açır. Bu dəhliz vasitəsilə ölkə yalnız Cənubi Qafqazda deyil, həm də Mərkəzi Asiya və Avropa arasında strateji tranzit mövqeyini möhkəmləndirir. Nəticədə, Azərbaycan iqtisadi əlaqələrini bir istiqamətdən asılı vəziyyətdən çıxararaq, çoxşaxəli ticarət şəbəkəsinə qoşulur. Bu, enerji, nəqliyyat və logistika sahələrində xarici təzyiqlərin və risklərin minimuma endirilməsinə şərait yaradır ki, bu da iqtisadi təhlükəsizliyin əsas göstəricilərindən biridir.

Digər tərəfdən, Qarabağda nəqliyyat infrastrukturunun bərpası regionun sosial-iqtisadi dirçəlişinə təkan verir. Yolların və körpülərin inşası, dəmir yolu xətlərinin yenilənməsi kənd təsərrüfatı, sənaye və turizm sahələrinin inkişafını stimullaşdırır. Əhalinin məşğulluq səviyyəsinin artması, daxili bazarın canlanması və gəlir sabitliyinin təmin olunması ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə sosial sabitlik aspektindən də müsbət təsir göstərir.

Ümumilikdə, Qarabağ nəqliyyat layihələri Azərbaycan üçün iqtisadi təhlükəsizliyin əsas sütunlarından birinə çevrilməkdədir. Onlar təkcə iqtisadi artımı deyil, həm də milli maraqların qorunmasını, xarici təsirlərdən asılılığın azalmasını və regional balansın bərpasını təmin edir. Qarabağda bərpa olunan yollar, dəmir yolları və logistika mərkəzləri həm strateji, həm də praktiki baxımdan Azərbaycanın iqtisadi dayaqlarını gücləndirir və uzunmüddətli sabit inkişafın təminatına çevrilir.

3. Zəngəzur dəhlizi: regional və beynəlxalq əhəmiyyət

Zəngəzur dəhlizi Qarabağda və ümumilikdə regionda geoiqtisadi realığı dəyişdirən əsas layihədir. Bu dəhliz vasitəsilə Azərbaycan Naxçıvanla birbaşa əlaqə qurmaqla yanaşı, Türkiyə, İran, Gürcüstan və Mərkəzi Asiya ölkələri ilə nəqliyyat əlaqələrini gücləndirəcək. Dəhlizin açılması Avrasiya nəqliyyat şəbəkəsində Azərbaycanın strateji rolunu artırır. Bu, həm də ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından resursların şaxələndirilməsini və enerji ixracının alternativ marşrutlarla təmin olunmasını mümkün edir. Zəngəzur dəhlizi eyni zamanda Türkiyə–Azərbaycan birliyinin iqtisadi dayaqını möhkəmləndirir.

Eyni zamanda Zəngəzur dəhlizi Azərbaycan üçün yeni tranzit gəlir mənbəyi formalaşdırır. Dəhlizin istifadəyə verilməsi ilə ölkə Asiya ilə Avropa arasında əsas nəqliyyat körpüsünə çevriləcək, bu da tranzit rüsumlarının və xidmət ixracının artması deməkdir. Qlobal ticarət sistemində belə mövqeyin əldə olunması Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini gücləndirir, çünki ölkə beynəlxalq ticarət zəncirlərinə aktiv şəkildə integrasiya olunur və xarici iqtisadi təzyiqlərə qarşı daha dayanıqlı olur.

Zəngəzur dəhlizinin beynəlxalq əhəmiyyəti də diqqətəlayiqdir. Dəhliz Çin–Mərkəzi Asiya–Qafqaz–Avropa xətti üzrə “Orta Dəhliz” layihəsinin mühüm həlqəsini təşkil edir. Bu isə Azərbaycanın nəqliyyat sistemini qlobal miqyasda strateji logistik platformaya çevirir. Beləliklə, ölkə həm Şərq–Qərb, həm də Şimal–Cənub nəqliyyat marşrutlarının kəsişməsində yerləşməklə beynəlxalq iqtisadi təhlükəsizliyə də töhfə verir.

4. Layihələrin sosial-iqtisadi və ekoloji təsirləri

Qarabağda həyata keçirilən infrastruktur layihələri əhalinin geri dönüşünü stimullaşdırır. Yeni yollar, su və enerji təminatı sistemləri, kənd təsərrüfatı infrastrukturunu əhalinin məşğulluq səviyyəsini yüksəldir. Bununla yanaşı, sosial sabitlik və ekoloji balansın qorunması da dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. İqtisadi təhlükəsizliyin sosial tərəfi də mühümdür: regionlarda həyat səviyyəsinin artması milli sabitliyi gücləndirir. Bu baxımdan, Qarabağda aparılan nəqliyyat layihələri həm milli iqtisadi, həm də sosial təhlükəsizliyin təmininə xidmət edir.

5. İqtisadi təhlükəsizlik baxımından risklər və çağırışlar

Nəqliyyat layihələri geniş imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni risklər də doğura bilər. Xarici investisiyaların cəlb olunması zamanı iqtisadi asılılıq və strateji infrastrukturun idarəetmə məsələləri diqqətlə tənzimlənməlidir. Eyni zamanda, regional sabitlik üçün beynəlxalq hüquqi mexanizmlərin gücləndirilməsi vacibdir.

Qlobal iqtisadi proseslərdə qeyri-sabitlik, enerji bazarlarında qiymət dəyişiklikləri və geosiyasi risklər Azərbaycanın nəqliyyat layihələrinə təsir göstərə bilər. Buna görə dövlət uzunmüddətli iqtisadi təhlükəsizlik strategiyalarını həyata keçirməkdə davam edir.

Beynəlxalq səviyyədə risklər əsasən geosiyasi amillərlə əlaqədardır. Zəngəzur dəhlizi və digər regional nəqliyyat xətləri strateji xarakter daşıdığı üçün bəzi xarici qüvvələr bu layihələrin reallaşmasına mane olmaq və regiondakı güc balansına təsir göstərmək istəyə bilərlər. Bu, nəqliyyat-kommunikasiya layihələrinin icrasında gecikmələr və əlavə siyasi təzyiqlərlə müşayiət oluna bilər. Belə vəziyyətlərdə Azərbaycanın milli maraqlarını qorumaq üçün diplomatik elastiklik və beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili səviyyədə əsas çağırışlardan biri regionda sosial-iqtisadi bərabərliyin təmin olunmasıdır. Nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı bəzən iqtisadi fəallığın müəyyən mərkəzlərdə toplanmasına səbəb ola bilər. Bu isə regionlararası balansın pozulması, sosial bərabərsizlik və resursların qeyri-bərabər bölüşdürülməsi kimi problemləri yarada bilər. Belə halların qarşısını almaq üçün dövlət proqramlarının icrasında bərabər inkişaf prinsiplərinə əməl olunmalı, Qarabağ regionunda kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi prioritet istiqamət kimi saxlanmalıdır.

Son olaraq eyni zamanda, rəqabətqabiliyyətli və innovativ iqtisadi mühitin formalaşdırılması da çağırışlardan biridir. Qarabağda yaradılan yeni infrastrukturun effektiv fəaliyyəti üçün informasiya texnologiyalarının tətbiqi, rəqəmsal logistika sistemlərinin qurulması və insan kapitalının inkişafı vacibdir. Əgər bu sahələrdə ləngimə baş verərsə, regionun iqtisadi potensialı tam şəkildə reallaşmaya bilər.

6. Praktiki nəticələr və gələcək perspektivlər

Qarabağda həyata keçirilən layihələr artıq real nəticələr verməkdədir. 2024-cü ildə region üzrə daşınan yük həcmi əvvəlki ilə nisbətən 45% artıb. Yeni dəmir yolu xətləri regionlararası ticarəti və investisiya axınını artırıb. Azərbaycanın tranzit gəlirləri son iki ildə 2,3 dəfə yüksəlib. Gələcəkdə Qarabağ regionu Cənubi Qafqazın əsas logistika mərkəzinə çevriləcək. Bu, həm də Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini beynəlxalq səviyyədə təmin edən əsas mexanizmlərdən biri olacaq.

Gələcək perspektivlər baxımından Qarabağ nəqliyyat layihələri Azərbaycanın regional iqtisadi sistemində daha geniş miqyasda integrasiyasını təmin edəcək. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizinin tam reallaşması ölkənin beynəlxalq ticarət xəritəsində rolunu əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirəcək, Azərbaycanı Avrasiya məkanında əsas tranzit qovşaqlarından birinə çevirəcək. Bu dəhliz vasitəsilə ölkənin enerji ixracı, sənaye məhsullarının daşınması və xidmət sektorunun genişlənməsi üçün yeni imkanlar yaranacaq.

Bundan başqa, Qarabağda nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı ekoloji baxımdan da yeni yanaşmalar tələb edir. Müasir və ekoloji cəhətdən təmiz texnologiyaların tətbiqi regionun davamlı inkişaf strategiyasının mühüm hissəsinə çevrilməlidir. Gələcəkdə bu istiqamətdə “yaşıl logistika” və “ağıllı nəqliyyat sistemləri” konsepsiyalarının həyata keçirilməsi həm iqtisadi səmərəliliyi artıracaq, həm də ekosistemin qorunmasına xidmət edəcək.

Ümumiyyətlə, Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas dayaqlarından biri olmaqla yanaşı, ölkənin gələcək inkişaf konsepsiyasının mühüm istiqamətini təşkil edir. Bu layihələrin davamlı şəkildə genişləndirilməsi, texnoloji innovasiyalarla zənginləşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində reallaşdırılması Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin və regional liderlik mövqeyinin möhkəmlənməsini təmin edəcəkdir.

Nəticə

Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır. Bu layihələr yalnız infrastrukturun bərpası deyil, həm də dövlətin iqtisadi müstəqilliyinin təminatıdır. Zəngəzur dəhlizi və digər kommunikasiya xətləri Azərbaycanın regional və global iqtisadi sistemdə rolunu gücləndirir, ölkəni davamlı inkişaf mərhələsinə çıxarır.

Eyni zamanda, nəqliyyat layihələri regional əməkdaşlıq və integrasiya baxımından da böyük önəm kəsb edir. Zəngəzur dəhlizinin reallaşması nəticəsində Azərbaycan, Türkiyə və Mərkəzi Asiya ölkələri arasında yeni iqtisadi əlaqələr sistemi formalaşır. Bu, ölkənin enerji ixracında alternativ marşrutların yaranmasına, geoiqtisadi təsir imkanlarının genişlənməsinə və beynəlxalq tərəfdaşlıq münasibətlərinin möhkəmlənməsinə şərait yaradır.

Beləliklə, Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini həm milli, həm də regional səviyyədə təmin edən əsas strateji alət kimi çıxış edir. Gələcəkdə bu layihələrin tam reallaşması ölkənin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirəcək, onun beynəlxalq iqtisadi sistemdə dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli mövqeyini təmin edəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi (2024). Qarabağın iqtisadi bərpası üzrə illik hesabat. Bakı.
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (2023). Rəsmi göstəricilər bazası. Bakı.
3. Prezident İlham Əliyevin çıxışları (2021–2024). resmi.gov.az
4. Dünya Bankı (2023). Regional Connectivity and Economic Development in the South Caucasus. Vaşinqton.
5. BMT İqtisadi və Sosial Şurası (ECOSOC) (2023). Infrastructure and Sustainable Growth Report.
6. Asian Development Bank (2022). Transport Corridors and Regional Integration. Manila.
7. OECD (2022). Strategic Infrastructure and Economic Security. Paris.
8. Qasimov, E. (2023). Qarabağ regionunun iqtisadi inkişaf istiqamətləri. Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
9. Əhmədov, R. (2024). Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası. İqtisadiyyat və İnkişaf jurnalı.
10. The Economist Intelligence Unit (2023). Caucasus Infrastructure Outlook. London.

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GEOİQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Ziyad Ağayev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Biznes və Menecment Fakültəsinin
4-cü kurs, 546-cı qrup tələbəsi, ziyadaqayev199@gmail.com

XÜLASƏ

Bu məqalədə Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi strateji siyasət kontekstində təhlil olunur.

Araşdırmada Qarabağ regionunun post-müharibə dövründə dövlət suverenliyinin iqtisadi təminatı kimi formalaşması, Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində integrasiya prosesləri, Orta Dəhliz və Zəngəzur dəhlizinin regional iqtisadiyyat üçün rolu, enerji təhlükəsizliyi və mədəni diplomatiya amilləri elmi əsaslarla izah edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən, Qarabağ regionu yalnız iqtisadi inkişaf mərkəzi deyil, həm də Türk dünyasının strateji birləşmə nöqtəsinə çevrilməkdədir.

Açar sözlər: Qarabağ iqtisadi rayonu, İlham Əliyev siyasəti, Türk Dövlətləri Təşkilatı, Zəngəzur dəhlizi, geoiqtisadiyyat, enerji və logistika, integrasiya.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə son 20 ildə həyata keçirilən siyasət Azərbaycanın dövlət suverenliyinin, iqtisadi müstəqilliyinin və beynəlxalq nüfuzunun möhkəmlənməsində həlledici rol oynamışdır.

Prezidentin 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra söylədiyi **“Biz bu torpaqlara təkə bayrağımızı deyil, dövlət gücümüzü qaytardıq”** fikri Qarabağın iqtisadi dirçəldilməsinin ideoloji əsasını təşkil edir.

Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası Azərbaycan iqtisadiyyatının **regional liderlik mərhələsinə keçidini** təmin edən mühüm mərhələdir.

Bu inkişaf strategiyası isə yalnız milli resurslarla deyil, həm də **Türk dünyasının birgə gücü və qardaşlıq ruhu** ilə reallaşır.

Prezident İlham Əliyevin Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığa dair fikri bu istiqamətin fəlsəfəsini aydın ifadə edir: **“Türk dünyası bizim böyük ailəmizdir. Bu ailə təkə etnik və mədəni köklərlə deyil, həm də iqtisadi və siyasi maraqlarla birləşməlidir.”**

1. AZƏRBAYCANIN POST-MÜHARİBƏ DÖVRÜ: SUVERENLİKDƏN İQTİSADI İNKİŞAFA

2020-ci ilin Qələbəsi nəticəsində işğaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur torpaqları Azərbaycanın iqtisadi xəritəsini yenidən formalaşdırdı.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qəbul edilən **“Böyük Qayıdış Proqramı”** çərçivəsində bu ərazilərdə **yaşıl enerji, ağıllı şəhər və kənd konsepsiyaları, dayanıqlı iqtisadi modellər** tətbiq edilir.

Bu siyasətin əsas məqsədi Qarabağı **ekoloji, texnoloji və sosial baxımdan innovativ iqtisadi zonaya** çevirməkdir.

Bu model həm də Türk dövlətləri üçün nümunəvi inkişaf istiqaməti kimi çıxış edə bilər.

2. PREZİDENT İLHAM ƏLİYEVİN TÜRK DÜNYASINA BAXIŞI

Azərbaycan Prezidenti Türk dünyasının iqtisadi-siyasi integrasiyasını **əsrin tarixi zərurəti** kimi qiymətləndirir.

Cənab Prezident dəfələrlə vurğulamışdır ki,

“Türk dünyasının birliyi qlobal ədalət bərpasının mühüm dayəğıdır. Bu birlik həm mədəni, həm də iqtisadi müstəvidə gələcəyin güc mərkəzinə çevriləcək.”

Azərbaycanın təşəbbüsü ilə **Türk Şurası Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT)** adını alaraq institusional səviyyədə gücləndirildi.

Bu təşkilatın **İstanbul (2021)** və **Astana (2022)** sammitlərində İlham Əliyev Qarabağın azad olunmasını Türk dünyasının ortaq qələbəsi adlandırdı və Türk integrasiyasının iqtisadi əsaslarının dərinləşdirilməsini prioritet kimi təqdim etdi.

Azərbaycanın TDT-dəki fəal rolu nəticəsində bu təşkilat artıq **Orta Dəhliz, Türk İnvestisiya Fondu, Türk Ticarət Evi** kimi mexanizmlər formalaşdırıb.

Bu institutlar Qarabağ kimi strateji regionlarda **birləşmiş iqtisadi potensialın reallaşmasına** imkan yaradır.

3. GEOİQTİSADI ƏMƏKDAŞLIĞIN STRATEJİ MƏNZƏRƏSİ

3.1. Qarabağın yeni iqtisadi kimliyi

Qarabağ regionu 8 inzibati vahidi əhatə edir və Azərbaycanın sənaye və kənd təsərrüfatı potensialının 25%-nə qədərini özündə birləşdirir.

Bu ərazilər həm su, enerji və torpaq resursları, həm də strateji yerləşməsi ilə **Türk dünyasının iqtisadi xəritəsində qızıl üçbucaq** sayılır.

Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında yaradılan sənaye parkları artıq Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və Qırğızıstan şirkətlərinin diqqət mərkəzindədir.

3.2. Orta Dəhliz və Zəngəzur xətti

Zəngəzur dəhlizi Orta Dəhlizin mərkəzi hissəsini təşkil edir və **Türk dünyasının fiziki birləşmə layihəsidir**. Prezident İlham Əliyev bu barədə belə demişdir:

“Zəngəzur dəhlizi Türk dünyasını birləşdirəcək. Bu, yalnız nəqliyyat deyil, həm də tarixi ədalətin bərpasıdır.”

Bu layihə Çin–Mərkəzi Asiya–Azərbaycan–Türkiyə xətti boyunca Avropaya çıxışı təmin edir.

Bu marşrutun illik tranzit gəliri 2030-cu ilə qədər **1,5 milyard ABŞ dollarına çatacağı proqnozlaşdırılır**.

3.3. Enerji və Yaşıl iqtisadiyyat

Azərbaycanın Qarabağda tətbiq etdiyi **“yaşıl enerji zonası”** modeli Türk dövlətlərinin bərpa olunan enerji üzrə birgə proqramları üçün nümunə təşkil edir.

Zəngilan və Cəbrayıl 240 MVt gücündə günəş və külək stansiyalarının inşası Türkiyə və Qazaxıstan şirkətləri ilə birgə həyata keçirilir.

Bu layihələr regionun enerji ixracını 30%-ə qədər artıracaq və Azərbaycanı **Türk dünyasının enerji sabitlik mərkəzinə** çevirəcək.

4. MƏDƏNİYYƏT, TURİZM VƏ YUMŞAQ GÜC

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə **Şuşa şəhəri 2023-cü ildə Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı** elan olundu.

Bu, təkcə mədəni hadisə deyil, həm də mədəni diplomatiyanın iqtisadi effektivə yönəlmiş strateji addımı idi. Şuşa artıq **mədəniyyət iqtisadiyyatı modeli** ilə formalaşır – musiqi festivalları, beynəlxalq sərgilər və turizm infrastrukturunu regionda iqtisadi dövriyyəni artırır.

Bu siyasət Türk dövlətləri arasında turizm integrasiyasını da gücləndirir.

Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistanla birgə turizm marşrutları — **“Bir millət, üç şəhər: Şuşa–İstanbul–Türkistan” konsepsiyası** bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

5. STRATEJİ TƏKLİFLƏR

1. Qarabağda Türk Dövlətləri İqtisadi Əməkdaşlıq Mərkəzi yaradılsın;
2. Şuşa İqtisadi Forum adlı illik beynəlxalq toplantı təşkil olunsun;
3. Qarabağda Türk İnnovasiya və Startap Mərkəzi qurulsun;
4. Qarabağ–Türk İnvestisiya Fondu təsis edilsin;
5. UNEC və Türk universitetləri ilə birgə “Qarabağ Elmi-Tədqiqat Akademiyası” fəaliyyətə başlasın

Bu addımlar regionun iqtisadi integrasiyasını dərinləşdirəcək və Azərbaycanın lider rolunu möhkəmləndirəcək.

NƏTİCƏ

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan milli suverenliyini iqtisadi müstəqilliklə tamamlayan yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Qarabağ regionunun inkişafı bu siyasətin canlı təzahürüdür – burada dövlətin iradəsi, xalqın ruhu və Türk dünyasının birliyi bir nöqtədə birləşir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Azərbaycan üçün tək cəmi iqtisadi maraq deyil, tarixi borc və gələcəyə baxış deməkdir.

Bu əməkdaşlıq Azərbaycanı Avrasiyanın iqtisadi ürəyinə, Türk dünyasını isə global güc mərkəzinə çevirəcək.

Prezident İlham Əliyevin sözləri ilə desək:

“Türk dünyasının birliyi sabitlik, inkişaf və ədalətin təminatıdır. Biz birlikdə daha güclüyük.”

Qarabağın bərpası isə bu birliyin iqtisadi simvoluna çevrilməkdədir.

Həcər Axundova

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, İqtisadiyyat və idarəetmə fakültəsinin tələbəsi

Qrup: 208, Elmi dərəcə: Bakalavr

Email: axundova.h77@gmail.com

Xülasə:

Bu məqalədə Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi kontekstində Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən bərpa və dirçəliş prosesləri təhlil olunur. Heydər Əliyevin ideyaları və Prezident İlham Əliyevin siyasəti əsasında aparılan iqtisadi, mədəni və geoiqtisadi layihələrin ölkənin strateji inkişafına təsiri araşdırılır. Məqalə həmçinin Qarabağda infrastrukturun bərpası, yaşıl enerji təşəbbüsləri, türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq və turizmin inkişafı istiqamətlərini əhatə edir.

Açar sözlər: Qarabağ, dövlət suverenliyi, iqtisadi dirçəliş, geoiqtisadi əməkdaşlıq, Türk Dövlətləri Təşkilatı

Giriş

Ümummilli lider Heydər Əliyev “Müstəqilliyimiz əbədidir” (Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 1998) əsərində Azərbaycanın dövlətçiliyinin ideoloji əsaslarını müəyyənləşdirmişdir. O, qeyd edirdi ki, müstəqillik yalnız siyasi azadlıq deyil, həm də iqtisadi güc, milli birlik və xalqın öz taleyinə sahib çıxmaq iradəsidir.

Heydər Əliyev yazırdı:

“Müstəqilliyimizi qorumaq onu qazanmaqdan da çətindir.” (Heydər Əliyev, Müstəqilliyimiz əbədidir, 1998)

Bu fikir sonrakı illərdə Azərbaycanın inkişaf strategiyasının əsas prinsipinə çevrildi. O bildirirdi ki, dövlətin müstəqilliyi yalnız güclü iqtisadiyyat, milli həmrəylik və beynəlxalq nüfuzla möhkəmlənə bilər. Qarabağın azad edilməsi bu müstəqilliyin tam bərpası üçün həlledici hadisə olmuşdur. Azad edilmiş ərazilərdə aparılan quruculuq prosesi dövlətin gücünü, milli birliyini və strateji inkişafını nümayiş etdirir.

Qarabağın dövlət suverenliyində rolu

Qarabağ Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün ayrılmaz hissəsidir. Bu torpaqların azad edilməsi ilə dövlət suverenliyi real şəkildə möhkəmlənmişdir. Hazırda əsas məqsəd azad edilmiş ərazilərdə sosial-iqtisadi həyatın bərpası, əhalinin geri dönüşü və dayanıqlı inkişafın təmin olunmasıdır.

Qarabağın bərpası yalnız iqtisadi deyil, həm də mənəvi və siyasi əhəmiyyət daşıyır. Bu proses Azərbaycanın müstəqillik modelini möhkəmləndirərək onun regiondakı nüfuzunu artırır.

İqtisadi dirçəliş və strateji əhəmiyyət

Qarabağın bərpası Azərbaycanın iqtisadi gücünün əsas göstəricilərindəndir. Burada kənd təsərrüfatı, sənaye, enerji və turizm sektorlarının inkişafı dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinə birbaşa təsir göstərir. “Ağıllı kənd”, “Yaşıl enerji zonası” və “Zəngəzur dəhlizi” layihələri regionu Cənubi Qafqazın logistika və enerji mərkəzinə çevirməkdədir.

Bu təşəbbüslər həm daxili iqtisadi sabitliyi, həm də Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrini gücləndirir.

Mədəni və mənəvi bərpa

Qarabağın dirçəlişi milli-mənəvi kimliyin yenidən canlanması deməkdir. Şuşanın “Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtı” elan olunması, tarixi abidələrin bərpası və mədəni tədbirlərin təşkili bu istiqamətdə mühüm addımlardır.

Bu fəaliyyətlər təkcə mədəni irsin qorunması deyil, həm də dövlətin ideoloji gücünün möhkəmlənməsi baxımından əhəmiyyətlidir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyində bərpa siyasəti

Prezident İlham Əliyev Qarabağın yenidən qurulmasını Azərbaycanın əsas milli prioritetlərindən biri kimi müəyyənləşdirib. Onun təşəbbüsü ilə “Böyük Qayıdış” proqramı həyata keçirilir, azad edilmiş ərazilərdə yeni yaşayış məntəqələri, sənaye parkları və müasir infrastruktur yaradılır.

“Yaşıl enerji zonası” statusu, aqroparklar və biznes güzəştləri bölgənin iqtisadi potensialını artırır və regionun inkişafını sürətləndirir.

Türk Dövlətləri Təşkilatı və əməkdaşlıq

Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) regionun bərpası və inkişafı prosesində strateji tərəfdaşdır. “Türk Dünyası 2040 Baxışı” sənədi üzv ölkələrin birgə iqtisadi inkişafını hədəfləyir. 2024-cü ildə Şuşada keçirilmiş zirvə toplantısında imzalanan “Qarabağ Bəyannaməsi” türk dövlətlərinin Qarabağ regionuna dəstəyini rəsmiləşdirmişdir.

TDT çərçivəsində yaradılmış Türk İnvestisiya Fondu infrastruktur, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı və enerji sahələrində birgə layihələrin maliyyələşməsinə təmin edir.

Nəqliyyat və geoiqtisadi layihələr

Azərbaycan “Orta Dəhliz” və “Rəqəmsal İpək Yolu” layihələri ilə Avropa və Asiyanı birləşdirən strateji nəqliyyat qovşağına çevrilir. Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu, Ələt Beynəlxalq Ticarət Limanı və Laçın Hava Limanı Qarabağın qlobal ticarət sisteminə inteqrasiyasını gücləndirir.

Bu layihələr yalnız iqtisadi deyil, həm də strateji təhlükəsizlik baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Sərmayə və beynəlxalq layihələr

“Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində artıq minlərlə vətəndaş doğma yurduna qayıdıb. Qarabağda həyata keçirilən layihələrdə Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan kimi ölkələrin şirkətləri fəal iştirak edir. Özbəkistanın Füzulidə məktəb, Qazaxıstanın isə yaradıcı mərkəz tikməsi bu həmrəyliyin real göstəricisidir.

Türk İnvestisiya Fondunun və Azərbaycan–Özbəkistan İnkişaf Fondunun fəaliyyəti regionda birgə iqtisadi layihələrin artmasına şərait yaradır.

Şuşa – mədəniyyət, iqtisadiyyat və turizmin birləşməsi

Şuşa Azərbaycanın mədəni simvolu və strateji mərkəzidir. Şəhərdə “Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif Poeziya Günləri” və digər tədbirlər təşkil olunur. Bu, mədəni dirçəlişlə yanaşı, turizm potensialının genişlənməsinə də təkan verir.

Şuşada “yaşıl enerji” prinsiplərinə əsaslanan infrastruktur və dövlət-özəl əməkdaşlığı modeli tətbiq olunur. Bu, şəhəri həm ekoloji, həm də iqtisadi baxımdan dayanıqlı inkişaf məkanına çevirir.

Xankəndinin iqtisadi modelinin formalaşdırılması

Xankəndi Qarabağın iqtisadi sisteminin mərkəzi elementi kimi inkişaf etdirilir. Burada infrastrukturun yenidən qurulması, istehsal və xidmət sahələrinin formalaşması, eləcə də innovativ iqtisadiyyatın qurulması planlaşdırılır.

“Yaşıl enerji”, “ağıllı şəhər” və rəqəmsal idarəetmə prinsiplərinin tətbiqi Xankəndini müasir iqtisadi mərkəzə çevirəcək. Bu, həm də məşğulluğun artmasına və əhalinin rifahının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir.

Nəticə və tövsiyələr

Qarabağda həyata keçirilən bərpa və infrastruktur layihələri Azərbaycanın dövlət suverenliyini möhkəmləndirən əsas amillərdəndir. Nəqliyyat və enerji layihələrinin inkişafı, innovativ iqtisadiyyatın qurulması və türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq ölkənin strateji mövqeyini daha da gücləndirir.

Qarabağ artıq yalnız bərpa olunan bir region deyil, həm də Azərbaycanın gələcək inkişafının və milli birliyinin simvoluna çevrilir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev İ. Yeni Qarabağ reallıqları və milli inkişaf strategiyası. Bakı: Azərneşr, 2022.
2. Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti, 2022.
3. www.president.az – Prezident İlham Əliyevin çıxışları.
4. Türk Dövlətləri Təşkilatı. Türk Dünyası 2040 Baxışı. Ankara, 2021.
5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. İllik hesabat, 2023.

QARABAĞ NƏQLİYYAT LAYİHƏLƏRİNİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ DÖVLƏT MALİYYƏ NƏZARƏTİNİN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİKDƏ ROLU

Fərid Mirzəcanzadə

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Azərbaycan
Beynəlxalq Magistratura və Doktorantura Mərkəzi – Qrup 636*

Email : feridmirzeczade@mail.ru

Əlaqə nömrəsi : +994103256363

XÜLASƏ

Azərbaycan Respublikasının azad edilmiş ərazilərində, xüsusilə Qarabağ bölgəsində nəqliyyat infrastrukturunun bərpası və yenidən qurulması dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən nəqliyyat layihələri böyük həcmli dövlət proqramları çərçivəsində maliyyələşdirilir və əhəmiyyətli büdcə vəsaitlərinin cəlb olunmasını tələb edir. Belə şəraitdə büdcə vəsaitlərinin səmərəli, məqsədli və şəffaf istifadəsinin təmin edilməsi dövlət maliyyə nəzarətinin rolunu daha da aktuallaşdırır. Məqalədə Qarabağ nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsinin iqtisadi əsasları, bu prosesdə dövlət maliyyə nəzarətinin təşkili mexanizmləri və onun iqtisadi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində rolu araşdırılmışdır. Tədqiqat zamanı dövlət maliyyə nəzarətinin nəqliyyat layihələrinin icrasında maliyyə intizamının gücləndirilməsinə, maliyyə risklərinin azaldılmasına və dövlət investisiyalarının səmərəliliyinin artırılmasına verdiyi töhfə təhlil olunmuşdur. Aparılmış təhlil göstərir ki, Qarabağ nəqliyyat layihələrinin uğurlu icrası və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından dövlət maliyyə nəzarətinin gücləndirilməsi strateji əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər:

Qarabağ, nəqliyyat layihələri, dövlət proqramları, maliyyələşdirmə, dövlət maliyyə nəzarəti, büdcə vəsaitləri, iqtisadi təhlükəsizlik

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpa olunmasından sonra azad edilmiş ərazilərin, xüsusilə Qarabağ bölgəsinin sosial-iqtisadi dirçəldilməsi dövlət siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu prosesdə nəqliyyat infrastrukturunun bərpası və yenidən qurulması mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir. Qarabağ bölgəsində avtomobil yollarının, dəmir yollarının, hava limanlarının və logistika infrastrukturalarının yaradılması yalnız regionun iqtisadi canlanmasına deyil, eyni zamanda ölkənin ümumi iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri əsasən dövlət proqramları çərçivəsində maliyyələşdirilir və bu layihələrə dövlət büdcəsindən əhəmiyyətli həcmdə vəsaitlər yönəldilir. Azərbaycan Respublikasının “Büdcə sistemi haqqında” Qanununa və dövlət investisiya proqramlarına uyğun olaraq bu vəsaitlərin məqsədli, səmərəli və şəffaf istifadəsi təmin edilməlidir. Məhz bu baxımdan dövlət maliyyə nəzarəti mexanizmləri nəqliyyat layihələrinin icrasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Maliyyə Nazirliyinin rəsmi məlumatlarına əsasən, son illərdə azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması məqsədilə dövlət büdcəsindən milyardlarla manat vəsait ayrılmışdır və bu vəsaitlərin əsas hissəsi nəqliyyat və digər infrastruktur layihələrinə yönəldilmişdir. Bu işə maliyyə risklərinin artması, büdcə intizamının təmin edilməsi və dövlət vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinə nəzarətin gücləndirilməsi zərurətini ön plana çıxarır. Belə şəraitdə dövlət maliyyə nəzarəti yalnız maliyyə pozuntularının qarşısının alınması vasitəsi kimi deyil, həm də iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının mühüm institusional aləti kimi çıxış edir.

Dövlət maliyyə nəzarətinin əsas məqsədi dövlət proqramlarının icrası zamanı büdcə vəsaitlərinin qanunvericiliyə uyğun, səmərəli və nəticəyönlü istifadəsinin təmin edilməsidir. Qarabağ nəqliyyat

layihələrinin maliyyələşdirilməsi kontekstində bu nəzarət mexanizmləri dövlət investisiyalarının effektivliyinin artırılmasına, maliyyə intizamının gücləndirilməsinə və strateji layihələrin vaxtında və keyfiyyətlə icrasına şərait yaradır. Elmi ədəbiyyatda da qeyd olunduğu kimi, iri həcmli dövlət investisiya layihələrinin uğuru birbaşa maliyyə nəzarətinin səviyyəsindən asılıdır.

Bu baxımdan məqalənin əsas məqsədi Qarabağ nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsinin iqtisadi əsaslarını təhlil etmək, bu prosesdə dövlət maliyyə nəzarətinin rolunu araşdırmaq və onun iqtisadi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində əhəmiyyətini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Tədqiqatın vəzifələri dövlət proqramları çərçivəsində nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilmə mexanizmlərinin təhlili, maliyyə nəzarətinin təşkilati və hüquqi əsaslarının araşdırılması və mövcud təcrübənin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsidir.

Tarixi Zəfərin davamı olaraq Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə sürətli quruculuq işləri il ərzində daha da genişləndirilərək dayanıqlı məskunlaşma prosesini təmin etdi. Dövlət büdcəsinin prioritet istiqaməti kimi müəyyən edilmiş Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı çərçivəsində 2025-ci ildə də azad edilmiş ərazilərdə mühüm infrastruktur layihələri, yol-nəqliyyat qovşaqları və yaşayış binaları istifadəyə verildi. Qarşıya qoyulan bu ali vəzifənin icrası üçün yaradılan güclü maliyyə təminatı quruculuq işlərinin daha da sürətlənməsinə, insanların doğma yurdlarına rahat və layiqli qayıdışının təmin edilməsinə geniş imkanlar açır. Artıq ilin sonuna azad edilmiş torpaqlarda məskunlaşanların sayı 60 min nəfəri ötür.

2025-ci ildə Azərbaycan dövləti üçün ən mühüm hadisələrdən biri Prezident İlham Əliyevin Vaşinqtona baş tutan tarixi səfəri və avqustun 8-də Ağ Evdə ABŞ, Azərbaycan və Ermənistan liderlərinin iştirakı ilə sülh müqaviləsinin mətninin paraflanması və imzalanmış Birgə Bəyanat oldu. Bu sənədlər Azərbaycanın gücünün, beynəlxalq nüfuzunun və qlobal siyasətdə aparıcı mövqeyinin göstəricisi olmaqla region üçün yeni strateji imkanlar yaratdı. Sülh gündəminə əsaslanan bu yeni çərçivə ölkəmizin milli maraqları ilə bərabər Cənubi Qafqazın gələcək təhlükəsizliyinin konturlarını müəyyən edir, Orta Dəhlizin həlledici halqalarından olan Zəngəzur dəhlizinin yaradılması və regionda yeni əməkdaşlıq arxitekturasının təməlini qoyur.

I FƏSİL

Qarabağ nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsinin iqtisadi əsasları

Tarixi Zəfərin davamı olaraq Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma prosesləri 2026-cı ildə daha da intensivləşmiş, sürətli quruculuq işləri dayanıqlı məskunlaşmanın təmin edilməsinə yönəlmişdir. Azad edilmiş ərazilərin sosial-iqtisadi inkişafının əsas şərtlərindən biri kimi nəqliyyat infrastrukturunun formalaşdırılması dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərində xüsusi yer tutur. Müasir yol-nəqliyyat şəbəkəsinin yaradılması regionun iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasını sürətləndirməklə yanaşı, əhalinin doğma torpaqlara təhlükəsiz və rahat qayıdışını təmin edən əsas amillərdən biridir.

Dövlət büdcəsinin prioritet istiqaməti kimi müəyyən edilmiş “Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı” çərçivəsində 2026-cı ildə azad edilmiş ərazilərdə mühüm infrastruktur layihələrinin, o cümlədən avtomobil yollarının, yol-nəqliyyat qovşaqlarının, şəhərdaxili və şəhərlərarası nəqliyyat obyektlərinin istifadəyə verilməsi davam etdirilmişdir. Bu proqram dövlət investisiya siyasətinin mühüm aləti olmaqla, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionlarının ölkənin ümumi iqtisadi sisteminə integrasiyasını təmin etməyə xidmət edir.

2026-cı il dövlət büdcəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üzrə xərclər ayrıca istiqamət kimi nəzərdə tutulmuş və bu məqsədlə 3 500 000 000 manat həcmində vəsait ayrılmışdır. Sözügedən vəsaitlərin əhəmiyyətli hissəsi nəqliyyat infrastrukturunu layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir ki, bu da dövlətin regionun bərpasında nəqliyyat sektoruna verdiyi strateji əhəmiyyəti bir daha təsdiqləyir. Böyük həcmli büdcə vəsaitlərinin cəlb olunması maliyyə resurslarının səmərəli, məqsədli və nəticəyönümlü istifadəsinin təmin edilməsini zəruri edir.

Nəqliyyat sahəsinin inkişafının davamlılığını təmin etmək məqsədilə 2026-cı ildə “İctimai nəqliyyat” Məqsədli Büdcə Fondunun gəlirləri və xərcləri 155 milyon manat məbləğində proqnozlaşdırılmışdır. Həmin vəsait Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Naxçıvan və Xankəndi şəhərlərində, eləcə də Abşeron, Ağdam, Şuşa və Laçın rayonlarının inzibati ərazilərində nağdsız ödəniş sistemində keçmiş nəqliyyat vasitələri ilə müntəzəm sərnişin daşımalarını həyata keçirən hüquqi şəxslərə və fərdi sahibkarlara subsidiya ödənilməsi üçün nəzərdə

tutulmuşdur. Bu maliyyə mexanizmi dövlətin nəqliyyat sektorunda həm maliyyə stimullaşdırılması, həm də maliyyə şəffaflığının artırılması siyasətinin mühüm alətlərindən biri kimi çıxış edir.

Azad edilmiş ərazilərdə nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi sosial-iqtisadi inkişafı yanaşı, milli və regional iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Müasir nəqliyyat infrastrukturunu regionun logistika imkanlarını genişləndirir, daxili bazar əlaqələrini möhkəmləndirir və strateji əhəmiyyətli nəqliyyat dəhlizlərinin formalaşmasına zəmin yaradır. Bu kontekstdə Zəngəzur dəhlizinin yaradılması perspektivi Qarabağ nəqliyyat layihələrinin geoiqtisadi əhəmiyyətini daha da artırır.

2026-cı ilin sonuna doğru azad edilmiş ərazilərdə məskunlaşan əhalinin sayının 60 min nəfəri ötməsi həyata keçirilən nəqliyyat və infrastruktur layihələrinin praktiki nəticələrini əyani şəkildə göstərir. Yol-nəqliyyat şəbəkəsinin bərpası əhalinin sosial xidmətlərə çıxışını asanlaşdırmaqla yanaşı, regionda iqtisadi fəallığın artmasına və sahibkarlıq mühitinin formalaşmasına şərait yaradır.

Beləliklə, Qarabağ nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinin əsas prioritet istiqamətlərindən biri olmaqla, iri həcmli maliyyə resurslarının cəlb edilməsini və kompleks maliyyə idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqini tələb edir. Bu isə büdcə vəsaitlərinin istifadəsi zamanı maliyyə risklərinin idarə olunması, maliyyə intizamının qorunması və dövlət investisiyalarının səmərəliliyinin artırılması baxımından dövlət maliyyə nəzarətinin rolunu daha da aktualaşdırır. Növbəti fəsildə Qarabağ nəqliyyat layihələrinin icrasında dövlət maliyyə nəzarətinin təşkilatı və hüquqi mexanizmləri ətraflı şəkildə təhlil ediləcəkdir.

II FƏSİL

Qarabağ nəqliyyat layihələrinin icrasında dövlət maliyyə nəzarətinin təşkili

Azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi resurslarının səmərəli istifadəsini tələb edir. Azərbaycan Respublikasında dövlət maliyyə nəzarəti “Büdcə sistemi haqqında” Qanun və “Hesablama Palatası haqqında” Qanun əsasında həyata keçirilir. Bu qanunlar büdcə vəsaitlərinin məqsədli, qanunvericiliyə uyğun və şəffaf istifadəsini təmin edir.

Dövlət maliyyə nəzarəti əsasən üç qurum vasitəsilə aparılır:

1. Hesablama Palatası

Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin icrasını audit edir, maliyyə pozuntularını aşkar edir və qanuni tədbirlər üçün təkliflər hazırlayır. Palata həmçinin layihələrin maliyyə risklərini qiymətləndirir və parlamentə raport verir, bu da nəzarət şəffaflığını təmin edir.

2. Maliyyə Nazirliyi

Maliyyə Nazirliyi büdcə xərclərinin planlaşdırılması, icrası və monitorinqi ilə məşğuldur. Nazirlik layihələr üçün maliyyə resurslarını təyin edir, büdcə icrasını izləyir və səmərəli istifadə barədə hesabat hazırlayır.

3. Layihə icraçı qurumlar və müvafiq icra hakimiyyətləri

Bu qurumlar konkret layihələrin yerində icrasına və büdcə vəsaitlərinin düzgün istifadəsinə cavabdehdir. Onlar xərc bildirişlərini hazırlayır, hesabat verir və cari maliyyə nəzarətini həyata keçirirlər.

Nəzarət növləri:

Cari nəzarət – layihələr icra olunarkən büdcə xərclərinin planlara uyğunluğunu izləyir.

Sonrakı nəzarət – xərclər həyata keçirildikdən sonra audit aparılır və qanun pozuntuları qiymətləndirilir.

Rəsmi statistika: 2026-cı ildə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə nəqliyyat infrastrukturunu layihələrinin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsindən 3,5 milyard manat ayrılmışdır. Bundan əlavə, 155 milyon manatlıq İctimai Nəqliyyat Məqsədli Büdcə Fondu regionda ictimai nəqliyyatın subsidiyalaşdırılması üçün istifadə edilir. Bu mexanizmlər maliyyə şəffaflığını və vəsaitlərin məqsədli istifadəsini təmin edir.

Qarabağ nəqliyyat layihələrində dövlət maliyyə nəzarəti büdcə intizamını qorumaq, xərclərin səmərəliliyini artırmaq və iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün əsas alət kimi çıxış edir.

Beləliklə, II fəsil göstərir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi prosesində dövlət maliyyə nəzarətinin institusional və hüquqi mexanizmləri — xüsusilə Hesablama Palatası və Maliyyə Nazirliyi vasitəsilə — layihələrin qanunvericiliyə uyğun, şəffaf və səmərəli icrasını təmin edir. Növbəti fəsildə bu mexanizmlərin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu və praktiki nəticələri təhlil ediləcəkdir.

III FƏSİL

Qarabağ nəqliyyat layihələrində dövlət maliyyə nəzarətinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda aparılan nəqliyyat infrastruktur layihələri dövlətin strateji məqsədlərinə xidmət edir və regionun iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirir. Bu layihələrdə dövlət maliyyə nəzarətinin tətbiqi yalnız büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi üçün deyil, həm də iqtisadi sabitliyin və risklərin idarə olunmasının təminatı kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

1. İqtisadi təhlükəsizliyə töhfəsi

Dövlət maliyyə nəzarəti layihələrdə aşağıdakı iqtisadi təhlükəsizlik aspektlərini təmin edir:

Maliyyə risklərinin idarə olunması: Layihələr üçün ayrılmış vəsaitlərin planlaşdırılmış istiqamət üzrə istifadəsi, xərclərin monitorinqi və audit mexanizmləri vasitəsilə maliyyə itkilərinin qarşısı alınır.

Strateji resursların səmərəli istifadəsi: Böyük həcmli maliyyə vəsaitlərinin prioritetli və məqsədli yönləndirilməsi regionun uzunmüddətli iqtisadi inkişafını dəstəkləyir.

Regionun iqtisadi inteqrasiyası: İnfrastruktur layihələrinin vaxtında icrası ticarət və logistika imkanlarını artırır, nəqliyyat dəhlizlərinin fəaliyyətini təmin edir və investisiya mühitini gücləndirir.

2. Nəzarət mexanizmlərinin praktiki rolu

2026-cı il üçün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda ayrılmış dövlət büdcəsi vəsaitlərinin miqdarı 3,5 milyard manat təşkil etmişdir. Bu resurslar Maliyyə Nazirliyi və Hesablama Palatası tərəfindən sistemli nəzarətə cəlb olunmuşdur:

Layihələrin maliyyə planına uyğun icrası mütəmadi olaraq monitorinq edilmişdir.

İctimai nəqliyyatın subsidiyalaşdırılması üçün ayrılmış 155 milyon manatlıq Fond layihə icraçıları tərəfindən yalnız müəyyən edilmiş qaydada istifadə edilmişdir.

Cari və sonrakı audit mexanizmləri layihələrin vaxtında və keyfiyyətlə icrasını təmin etmiş, büdcə pozuntuları minimuma endirilmişdir.

3. Praktiki nəticələr və təsirlər

Məskunlaşmanın sürətlənməsi: Regionda yol-nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı, ictimai nəqliyyatın təminatı və yaşayış binalarının istifadəyə verilməsi nəticəsində məskunlaşan əhəlinin sayı 2026-cı ilin sonunda 60 min nəfəri ötüb.

İqtisadi fəallığın artması: Yolların və nəqliyyat qovşaqlarının bərpası ticarət və logistika imkanlarını artırmış, yerli iqtisadi fəaliyyətin genişlənməsinə şərait yaratmışdır.

Büdcə intizamının qorunması: Nəzarət mexanizmləri dövlət vəsaitlərinin səmərəli istifadəsini təmin etmiş, layihələrin nəticələri ilə bağlı şəffaf hesabatlar hazırlanmışdır.

Dövlət maliyyə nəzarətinin tətbiqi Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda nəqliyyat layihələrinin icrasında iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması üçün əsas vasitədir. Bu nəzarət mexanizmləri layihələrin vaxtında icrasını, büdcə vəsaitlərinin məqsədli istifadəsini və regionun iqtisadi sabilliyini təmin edir. Qısa müddətdə əldə edilən nəticələr göstərir ki, maliyyə nəzarəti yalnız büdcə resurslarının qorunması deyil, həm də regionun iqtisadi potensialının artırılması və strateji təhlükəsizliyin gücləndirilməsi üçün vacibdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərində həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsinin prioritet istiqamətlərindən biridir və bu prosesin effektiv icrası iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aparılan təhlil göstərir ki, layihələrin məqsədli və şəffaf maliyyələşdirilməsi yalnız infrastrukturun inkişafını deyil, həm də regionun iqtisadi inteqrasiyasını və sosial sabilliyini təmin edir. Dövlət maliyyə nəzarətinin institusional mexanizmləri, xüsusilə Maliyyə Nazirliyi və Hesablama Palatası vasitəsilə, layihələrin qanunvericiliyə uyğun icrasını təmin edir və risklərin idarə olunmasına imkan yaradır. Praktiki nəticələr göstərir ki, 2026-cı ildə nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı, ictimai nəqliyyatın subsidiyalaşdırılması və yol-nəqliyyat qovşaqlarının istifadəyə verilməsi regionda məskunlaşmanı sürətləndirmiş və iqtisadi fəallığı artırmışdır. Bu isə dövlət investisiyalarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi və strateji planların həyata keçirilməsi baxımından mühüm göstəricidir. Layihələrin maliyyə nəzarət mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi, məsələn, elektron

maliyyə monitoring sistemlərinin tətbiqi, maliyyə hesabatlarının həm parlament, həm də ictimaiyyət üçün açıqlanması və maliyyə risklərinin proqnozlaşdırılması istiqamətində işlərin aparılması regionun davamlı iqtisadi inkişafını təmin edəcək və dövlət investisiyalarının səmərəli istifadəsinə əlavə imkanlar yaradacaqdır. Beləliklə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi və dövlət maliyyə nəzarəti yalnız büdcə intizamını qorumaq vasitəsi deyil, həm də regionun iqtisadi potensialını artıran və milli iqtisadi təhlükəsizliyi gücləndirən strateji alət kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının “Büdcə sistemi haqqında” Qanun <https://e-qanun.az/framework/1126>
 2. Azərbaycan Respublikasının “Hesablama Palatası haqqında” Qanun <https://e-qanun.az/framework/39922>
 3. Azərbaycan Respublikasının 2026-cı il dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun https://static.president.az/upload/Files/2025/12/29/40949d32f3c9ae9f0b3b591d4b181f22_7981863.pdf
 4. Azərbaycan Respublikasında rəsmi statistikanın inkişafına dair 2026–2030-cu illər üçün Dövlət Proqramı https://static.president.az/upload/Files/2025/12/25/53bad307473847f910c262c28a384044_3237988.pdf
-

ŞUŞADA MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM SİNƏRJİSİ: QARŞILIQLI İNKİŞAF MODELİ

Məqalə Şuşa şəhərinin postkonflikt dövründə bərpası və inkişafı kontekstində mədəniyyət və turizm sinerjisinin nəzəri əsaslarını, praktiki tətbiq mexanizmlərini və qarşılıqlı inkişaf modelini araşdırır. Tədqiqatın məqsədi mədəniyyət-turizm sinerjisinin Şuşanın sosial-iqtisadi, mədəni və beynəlxalq imicinin formalaşmasında oynadığı rolu qiymətləndirmək, həmçinin davamlı inkişaf üçün elmi əsaslandırılmış konseptual çərçivə təklif etməkdir.

Analitik təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Şuşanın zəngin mədəni irsi, qeyri-maddi mədəni dəyərləri, tarixi memarlıq kompleksi və yaratdığı simvolik kapital turizm sənayesi ilə sinerji yaratmaq üçün unikal şərait formalaşdırır. Məqalədə inteqrasiya modeli strukturlaşdırılır və strateji istiqamətlər üzrə elmi əsaslandırılmış tövsiyələr verilir.

XXI əsrdə mədəniyyət və turizm iqtisadiyyatın mühüm və strateji sahələrindən birinə çevrilmişdir. Mədəniyyət cəmiyyətin kimliyini, dəyərlər sistemini və yaradıcılıq potensialını təcəssüm etdirir, turizm isə bu mədəni dəyərləri yerli və beynəlxalq auditoriyaya çatdıran mühüm kommunikasiya vasitəsi rolunu oynayır. “Mədəniyyət-turizm sinerjisi” anlayışı məhz bu qarşılıqlı əlaqənin bir-birini tamamlayan, inkişaf etdirən və stimullaşdıran mahiyyətini ifadə edir. Xüsusilə, tarixi-mədəni irsə malik regionlarda bu iki sahənin qarşılıqlı təsiri həm iqtisadi, həm də sosial inkişafa mühüm töhfə verir. Azərbaycan Respublikasında Şuşa şəhəri bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bu konsepsiyanın reallaşdırılması üçün unikal nümunədir.

Şuşa təkcə Qarabağın deyil, bütün Azərbaycanın mədəniyyət beşiyi, musiqi və incəsənət mərkəzi kimi tanınır. 2021-ci ildə ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən Şuşaya “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” statusunun verilməsi bu şəhərin strateji inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində yeni mərhələ açmışdır. Hazırda Şuşada mədəniyyət iqtisadiyyatı ilə turizm sektorunun inteqrasiyası, yəni mədəniyyət-turizm sinerjisi iqtisadi artımın və sosial sabitliyin əsas dayaqlarından biri hesab olunur.

Şuşa şəhəri 30 ilə yaxın işğal altında qaldıqdan sonra 2020-ci ildə azad edilmiş və hazırda yenidənqurma, bərpa və mədəni canlanma mərhələsindədir. Bu şəraitdə mədəniyyət və turizmin inteqrasiyası şəhərin sosial-iqtisadi dirçəlişinin əsas mexanizminə çevrilmişdir.

Şuşa şəhərinin mədəni irsi həm tarixi, həm də mənəvi baxımdan Azərbaycan xalqının kimliyini ifadə edən nadir bir sərvətdir. Bu irsə təkcə milli dəyərlərin daşıyıcısı deyil, eyni zamanda iqtisadi potensiala malik strateji resurs kimi çıxış edir. Mədəni irsin iqtisadi dəyəri onun təkcə qorunmasında deyil, həm də turizm, sənətkarlıq, xidmət və kreativ sənaye sahələrində dövrüyyəyə daxil edilməsində özünü göstərir.

Mədəniyyət və turizm sinerjisinin nəzəri əsasları

Mədəniyyət və turizmin qarşılıqlı təsiri müasir humanitar və sosial elmlərdə geniş tədqiqat predmetidir. Bu qarşılıqlı əlaqə xüsusən tarixi şəhərlərin postkonflikt dövrlərdə bərpasında mühüm determinanta çevrilir. Şuşa şəhəri 2020-ci ildə Azərbaycan tərəfindən azad olunduqdan sonra mədəni-siyasi identiklik, milli yaddaş və regional inkişaf modelinin yenidən qurulmasının mərkəzinə çevrilmişdir. Şəhərin bərpasında yalnız fiziki infrastrukturların yenilənməsi deyil, həm də qeyri-maddi irsin dirçəldilməsi, mədəni həyatın canlandırılması və turizm potensialının elmi yanaşma ilə planlaşdırılması vacibdir.

Elmi ədəbiyyatlarda mədəniyyət-turizm sinerjisi “mədəniyyətin iqtisadi aktivə çevrilməsi”, “yaradıcı iqtisadiyyatın lokallaşması”, “mədəniyyət əsaslı şəhərsalma” və “interaktiv mədəni təcrübə modeli” kimi konsepsiyalarla izah olunur. Bu konsepsiyalar Şuşanın inkişaf strategiyası üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Mədəniyyət-turizm sinerjisi” anlayışı iki sahənin qarşılıqlı əlaqəsini və bir-birini stimullaşdırma gücünü ifadə edir. Mədəniyyət turizm üçün məzmun və dəyər mənbəyidir, turizm isə mədəniyyətin maddiləşməsinə və iqtisadi dövrüyyəyə daxil olmasını təmin edir.

Bu sinerji üç istiqamətdə özünü göstərir:

1. ***İqtisadi sinerji:*** Mədəni irs obyektlərinin turizmə cəlb olunması ilə yeni gəlir mənbələri formalaşır, xidmət sektoru və sahibkarlıq genişlənir. Şuşada bərpa olunan tarixi-memarlıq abidələri, muzeylər, sənət evləri və festivallar şəhərin turizm potensialını gücləndirir. Turizm fəaliyyətləri yerli sahibkarlığın inkişafına, yeni iş yerlərinin açılmasına və xidmət sektorunun genişlənməsinə təkan verir.

Şuşa şəhərində yeləşən memarlıq abidələri – Yuxarı Gövhərağa və Aşağı Gövhərağa məscidləri. Xurşidbanu Natəvanın evi, Qarabağ xanlarının sarayı, Vaqifin məqbərəsi, Gənclər Parkı, Qala divarları və bir çox digər tikililər – şəhərin tarixi kimliyinin maddi ifadəsidir. Bu abidələr bərpa olunduqca və turizmə açıldıqca ziyarətçi axını və turizm gəlirləri artır. Belə obyektlər həm dövlət investisiyaları üçün cəlbəedici, həm də özəl sektor üçün kommersiya baxımından gəlirli ola bilər. Məsələn, bərpa olunmuş abidələrin biletli ziyarətləri, bələdçi xidmətləri, xatirə məhsulları və suvenir satışı kimi fəaliyyətlər lokal iqtisadi dövriyyə yaradır. Bundan əlavə, bu abidələr ətrafında turizm marşrutlarının formalaşması, restoran, otel və nəqliyyat xidmətlərinə olan tələbatı da artırır.

2. ***Sosial sinerji:*** Mədəniyyət və turizmin inteqrasiyası sosial rifah və ictimai həmrəyliyə də mühüm təsir göstərir. Şuşada həyata keçirilən mədəni-turizm layihələri yerli əhalinin şəhərə qaydışını sürətləndirir, cəmiyyətin mənəvi birliyini gücləndirir. Mədəni tədbirlər və turizm fəaliyyətləri yerli icmaların həyatına yeni dinamika gətirir, gənclərin məşğulluğunu artırır. Turizmin inkişafı zamanı yerli icmalar mədəniyyət daşıyıcısı kimi prosesə aktiv qoşulur - ənənəvi sənətkarlıq, musiqi, folklor və mətbəx nümunələri turizm məhsuluna çevrilir. Bu proses mədəni kimliyin qorunmasını və yeni nəsillərə ötürülməsini təmin edir. Turistlərlə qarşılıqlı ünsiyyət isə mədəni müxtəlifliyin qəbulunu və tolerantlıq dəyərlərinin inkişafını təşviq edir.

3. ***Mədəni sinerji:*** Turizm fəaliyyəti mədəni irsin qorunmasına və yenidən canlanmasına birbaşa təsir göstərir. Turist tələbatı mədəni təklifin artmasına səbəb olur – yeni muzey ekspozisiyaları, sənət festivalları, bədii sərgilər və konsert proqramları təşkil olunur. Bu, həm mədəniyyətin təbliğini, həm də yaradıcı sənayelərin inkişafını təmin edir.

Şuşada bu sinerji özünü xüsusilə Azərbaycan muğamı, xalçaçılıq məktəbi, memarlıq irsi və tarixi-mənəvi məkanların bərpası vasitəsilə göstərir. Məsələn, Bülbülün, Üzeyir Hacıbəylinin, Natəvanın ev muzeylərinin bərpası mədəni yaddaşın qorunması ilə yanaşı, turizm üçün də mühüm cəlbəedici mərkəzlərə çevrilmişdir.

Mədəniyyət və turizm sinerjisinin nəzəri əsasları göstərir ki, bu iki sahə bir-birini tamamlayan, qarşılıqlı inkişaf edən və inteqrasiya olunduqda yüksək sosial-iqtisadi dəyər yaradan sistemdir. Sinerjinin mahiyyəti yalnız mədəni irsin turizmə resurs yaratmasında deyil, həm də turizmin mədəni inkişafı stimullaşdırmasındadır.

Bu nəzəri bazaya söykənərək Şuşa kimi zəngin mədəniyyət irsinə malik şəhərlərdə mədəniyyət-turizm qarşılıqlı inkişaf modeli həm elmi əsaslandırılmış, həm də praktik baxımdan effektiv yanaşma sayılır.

Şuşanın mədəni irsinin beynəlxalq platformalarda tanınması – UNESCO, ISESCO kimi təşkilatlarla əməkdaşlıq, mədəniyyət festivallarında iştirak, beynəlxalq sərgilər – şəhərin iqtisadi imicinə müsbət təsir göstərir. Bu xarici turist axınının artmasına, investisiya layihələrinin genişlənməsinə və mədəni irsin iqtisadi dövriyyəyə daxil olmasına səbəb olur. Mədəni irs əsasında formalaşan bu iqtisadi model həm dövlət gəlirlərini artırır, həm də milli kimliyin qorunması funksiyasını yerinə yetirir. Beləliklə, Şuşa nümunəsində mədəniyyət və iqtisadiyyat arasında sinerji yaranır – yəni mədəni dəyərlər iqtisadi inkişafın, iqtisadi inkişaf isə mədəni dəyərlərin qorunmasının əsas mexanizminə çevrilir.

Şuşanın qeyri-maddi mədəni irsi – xalq rəqsləri, ədəbiyyat, şifahi ənənələr, aşıq sənəti, poeziya və muğam kimi elementlər – şəhərin ruhunu formalaşdırır. Bu irs növləri mədəni turizmin əsas cazibə mərkəzidir, çünki turistlər yalnız fiziki abidələrə deyil, həm də canlı mədəni təcrübələrə maraq göstərirlər. Məsələn, muğam axşamları, poeziya gecələri, ənənəvi yeməklərin təqdimatı və xalq sənəti sərgiləri kimi tədbirlər təcrübə turizmi (experience tourism) baxımından böyük potensiala malikdir. Bu kimi tədbirlər həm yerli əhalinin gəlir mənbəyinə çevrilir, həm də turistlərin qalma müddətini uzadır, şəhərin iqtisadi aktivliyini artırır.

Turizm sənayesinin inkişafında kulinariya irsi xüsusi strateji əhəmiyyətə malikdir. Dünyada “kulinariya turizmi” və ya “qastronomik turizm” ayrı bir turizm sektoru kimi formalaşmışdır. Azərbaycanın zəngin milli mətbəxi, xüsusilə Qarabağ bölgəsinin kulinariya ənənələri bu sahənin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır.

Qarabağ mətbəxi yalnız bir qida sistemi deyil, həm də yaşam tərz, kollektiv yaddaş, folklor, əmək vərdisləri və sosial davranışların bir məcmusudur. Bu baxımdan, Qarabağ mətbəxinin turizmlə inteqrasiyası həm mədəni irsin təbliği, həm də iqtisadi fəaliyyətin genişləndirilməsi baxımından mühüm perspektivlər açır.

Bu baxımdan, mədəniyyət paytaxtı statusuna malik olan Şuşa kulinariya turizmi üçün ideal məkanə çevrilə bilər. Şuşada “Qarabağ Kulinariya Mərkəzi”nin, tematik restoranların, interaktiv qida muzeylərinin yaradılması, Qarabağ Mətbəxi Festivallarının, Plov Günlərinin, Milli Şirniyyat Sərgilərinin keçirilməsi turizmi stimullaşdıracaq.

Şuşa ənənəvi sənətkarlıq mərkəzlərindən biridir. Tarixi dövrlərdə burada xalçaçılıq, zərgərlik, misgərlik və ağac oymaçılığı kimi sahələr geniş yayılmışdı. Bu sənət növlərinin bərpası və müasir dövrdə kommersiyalaşdırılması kreativ iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verir.

Şuşada yaradılacaq “Sənətkarlıq Mərkəzi” və ya “Yaradıcı Klasterlər” vasitəsilə yerli ustalar həm ənənəvi məmulat istehsal edə, həm də onları turistlərə təqdim edə bilərlər. Beləliklə, sənətkarlıq məhsulları təkcə xatirə kimi deyil, həm də ixrac potensialına malik yerli brend məhsullara çevrilə bilər. Bu, həm məşğulluğu artırır, həm də mədəni dəyərlərin yaradılmasına şərait yaradır.

Şuşada mədəniyyət və turizmin inteqrasiyası yalnız iqtisadi layihə deyil, milli-mənəvi və strateji konsepsiya kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu konsepsiya aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

1. Dayanıqlılıq: Hər bir turizm layihəsi mədəni irsin qorunmasına zidd olmamalıdır.
2. İnteqrasiya: Mədəniyyət, turizm, təhsil və iqtisadiyyat sektoru bir-biri ilə əlaqələndirilməlidir.
3. Brendləşmə: Şuşa beynəlxalq səviyyədə “mədəniyyət və sülh şəhəri” kimi təqdim olunmalıdır.
4. İnsan kapitalı: Gənclərin və yerli icmanın aktiv iştirakı təmin edilməlidir.

Bu prinsiplər Şuşanın uzunmüddətli inkişaf strategiyasının elmi əsaslarını təşkil edir.

Şuşa modeli göstərir ki, mədəniyyət və turizm bir-birindən asılı və qarşılıqlı fayda verən sahələr kimi inteqrasiya olunmalıdır. Burada əsas prinsip “mədəni irsin qorunması – turizm gəlirliliyi – sosial rifah” üçbucağı üzərində qurulur.

Bu modelin davamlılığı üçünə aşağıdakı amillər mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- İnstitusional koordinasiya: Mədəniyyət və turizm idarəçiliyinin birgə strategiyası;
- İnnovativ yanaşma: Rəqəmsal texnologiyalar, virtual turlar və interaktiv muzeylər vasitəsilə mədəni irsin tanıtılması;
- Yerli icmanın iştirakı: İcma əsaslı turizm modelləri vasitəsilə əhalinin prosesə inteqrasiyası;
- Təhsil və təbliğat: Gənc nəslin mədəni irsə marağının artırılması, mədəni diplomatiya və turizm təhsili

Gördüyümüz kimi, mədəniyyət-turizm sinerjisi Şuşa timsalında Azərbaycanın mədəni dirçəliş strategiyasının əsas dayaq nöqtələrindən birinə çevrilmişdir. Bu sinerji nəticəsində mədəni dəyərlər yalnız qorunmur, həm də iqtisadi və sosial resursa çevrilir. Şuşada formalaşan bu inteqrativ model regionun digər şəhərləri üçün də davamlı inkişaf nümunəsi rolunu oynaya bilər. Mədəniyyət və turizmin qarşılıqlı təsiri nəticəsində Şuşa həm milli kimliyin simvolu, həm də beynəlxalq səviyyədə cəlbedici turizm brendi kimi inkişaf edir. Bu işə mədəniyyətin qorunması ilə turizmin iqtisadi dinamizminin vəhdətini təmin edən, gələcəyə yönəlmiş sinerji modelidir.

Nəticə və təkliflər

Araşdırma göstərir ki, Şuşada mədəniyyət və turizm sinerjisinin formalaşdırılması həm milli iqtisadiyyat, həm də regional inkişaf üçün çoxşaxəli imkanlar yaradır. Bunun üçün aşağıdakı təklifləri irəli sürürük:

1. Şuşa üçün “Mədəniyyət və Turizm İnkişaf Strategiyası - 2030” sənədinin hazırlanması;
2. Şuşa Musiqi və Sənət Mərkəzinin yaradılması;
3. Mədəniyyət yönümlü startapların və yaradıcılıq klasterlərinin dəstəklənməsi;
4. “Smart Turizm” platformasının tətbiqi (virtual turlar, onlayn bələdçi sistemləri və s.);
5. Beynəlxalq festival və sərgilərin ildə ən azı 2 dəfə keçirilməsi.

Bu tədbirlər nəticəsində Şuşa yaxın illərdə Cənubi Qafqazın aparıcı mədəni-turizm mərkəzinə çevrilə bilər. Şuşa şəhərinə 2021-ci ildə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” statusunun verilməsi həm siyasi, həm ideoloji, həm də iqtisadi baxımdan mühüm qərar olmuşdur. Bu status şəhərin yalnız mədəni və tarixi kimliyinin tanınması deyil, eyni zamanda iqtisadi inkişafın strateji istiqaməti kimi qəbul edilməsini təmin edir.

Mədəniyyət paytaxtı statusu şəhərin turizm, xidmət, ticarət və kreativ cənayələr sahəsində investisiya cəlbəediciyliyi artırır. Dövlət səviyyəsində həyata keçirilən bərpa və infrastruktur layihələri – yol, hava limanı, otel və mədəniyyət obyektlərinin yenidən qurulması- şəhərin iqtisadi dövriyyəyə sürətlə qoşulmasına zəmin yaradır. Bundan əlavə, bu status Şuşanı regional iqtisadi inkişafın mərkəzinə çevirir. Şəhərin mədəni tədbirlərə ev sahibliyi etməsi, beynəlxalq qonaqları cəlb etməsi və yerli sahibkarların fəaliyyət imkanlarını genişləndirməsi nəticəsində, mədəniyyət artıq iqtisadi artımın mühüm komponentinə çevrilməkdədir.

Şuşanın “mədəniyyət paytaxtı” brendi sadəcə ad və ya simvol deyil, həm strateji marketinq konsepsiyası, həm də daxili və xarici iqtisadi siyasət vasitəsidir. Bu brendin yaradılması prosesi şəhərin tarixi-mədəni dəyərlərinin, təbiətinin və müasir iqtisadi imkanlarının integrasiyasına əsaslanır.

Brend formalaşdırılarkən bir neçə istiqamət nəzərə alınmalıdır:

1. Tarixi-mədəni dəyərlərin təqdimatı: Şuşanın qədim memarlığı, Muğam məktəbi, sənətkarlıq ənənələri və poeziya irsi brendin əsas sütunlarını təşkil edir.
2. Müasirlik və yenilik: Bərpa edilmiş mədəniyyət obyektləri, festivallar və yeni texnoloji infrastruktur şəhəri həm ənənvi, həm də innovativ obrazda təqdim edir.
3. İqtisadi diversifikasiya: Mədəniyyət sahəsi təkcə mədəni tədbirlərdən deyil, həm də turizm xidmətləri, sənətkarlıq məhsulları, nəşriyyat, media və təhsil sektorlarından gəlir yaradır.

Aparılan təhlillər göstərir ki, Şuşada mədəniyyət və turizmin sinerji əsaslı inkişafı postkonflikt dövrdə modern transformasiyasının fundamental elementidir. Mədəni irs turizmin əsas resursu kimi çıxış edir, turizm isə mədəniyyətin inkişafını stimullaşdırır və iqtisadi potensialı gücləndirir. Elmi əsaslandırılmış qarşılıqlı inkişaf modeli Şuşanın dayanıqlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, onu regional və global səviyyədə mədəniyyət mərkəzinə çevirə bilər. Şuşanın tarixi irsi, musiqi ənənələri, memarlıq nümunələri, yaradıcılıq mühiti və təbiəti bu sinerjinin formalaşması üçün əlverişli zəmin yaradır. Bu baxımdan mədəniyyət və turizmin qarşılıqlı əlaqəsi Şuşanın inkişafında strateji rol oynayacaqdır.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Jalə Alməmmədova
Müstəqil tədqiqatçı
Email: almmmdvj@gmail.com

Açar sözlər: Qarabağ, suverenlik, yenidənqurma, regional təhlükəsizlik, iqtisadi inkişaf, nəqliyyat infrastruktur

Giriş

2020-ci il müharibəsi Azərbaycanın ən yeni tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Ərazi bütövlüyünün bərpası dövlətin siyasi gücünün real göstəricisi olmaqla yanaşı, ölkənin təhlükəsizlik arxitekturasında və regional mövqeyində ciddi dəyişikliklər yaratdı. Qarabağın işğaldan azad olunmasından sonra başlanan bərpa və inkişaf mərhələsi artıq yalnız hərbi-siyasi müstəvi ilə məhdudlaşmır; bu proses strateji planlaşdırma, iqtisadi transformasiya, sosial siyasət, mədəni irs və institusional idarəetmə kimi çox geniş sahələri əhatə edir. Müharibədən sonrakı dövrdə bu proseslər strateji planlaşdırma, iqtisadi inkişaf, insitutsional idarəetmə və şəhərsalma sahələrində kompleks yanaşma tələb edir.

Hazırkı məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycan dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində oynadığı rol sistemli şəkildə təhlil edilir. Tədqiqat həm regionun geoiqtisadi perspektivlərini, həm də tarixi-mədəni və təhlükəsizlik komponentlərini nəzərə alır.

1. Qarabağın Dirçəlişi və Dövlət Suverenliyinin Gücləndirilməsi

1.1. Suveren idarəetmənin bərpası

Azad edilmiş ərazilərdə dövlət strukturlarının yenidən qurulması suverenliyin real tətbiqinin əsas göstəricisidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılması haqqında imzalamış olduğu fərmanlar bu bölgələrdə planlı idarəetmənin bərpasını təmin etdi. İnzibati orqanların, hüquq-mühafizə strukturlarının, təhsil və səhiyyə müəssisələrinin fəaliyyətə başlaması dövlət hakimiyyətinin tam şəkildə tətbiq olunmasına praktik zəmin yaratdı.

1.2. Demografik təhlükəsizlik və “Böyük Qayıdış”

Qarabağın sosial əsaslarının möhkəmlənməsi əhalinin geri qayıdışı ilə birbaşa bağlıdır. Şəhərsalma tədbirləri, müasir yaşayış məhəllələri, enerji və yol infrastrukturunun qurulması insanların daimi məskunlaşmasına şərait yaradır. Demografik sabitlik regionda dövlət suverenliyinin uzunmüddətli dayanıqlığının mühüm elementidir.

1.3. Qarabağ – yeni inkişaf modeli

Azad edilmiş ərazilərdə tətbiq olunan yaşıl enerji zonası konsepsiyası, ağıllı şəhər layihələri və kənd təsərrüfatı klasterləri dövlətin müasir inkişaf strategiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Qarabağ bu mənada ölkənin innovativ iqtisadi modelinin sınaq meydanına çevrilir.

2. Qarabağ İqtisadiyyatının Yenidən İnşası və Geoiqtisadi Perspektivlər

2.1. Təbii resursların istifadəsi

Kəlbəcər və Laçının su ehtiyatları, Zəngilan və Qubadlı rayonlarının kənd təsərrüfatı potensialı, həmçinin geniş bərpa olunan enerji resursları regionun iqtisadi çəkisini artırır. Bu resursların dövrüyyəyə qaytarılması ölkənin ixrac imkanlarını genişləndirir və enerji təhlükəsizliyini möhkəmləndirir.

2.2. Nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun bərpası

Füzuli–Şuşa avtomobil yolu, Horadiz–Ağbənd dəmir yolu və yeni hava limanları regionun integrasiyasını sürətləndirən əsas layihələrdir. Bu infrastruktur həm yerli sakinlərin sosial həyatını yaxşılaşdırır, həm də Azərbaycanın regional tranzit imkanlarını genişləndirir.

2.3. Zəngəzur dəhlizi və beynəlxalq əhəmiyyət

Zəngəzur dəhlizinin açılması təkcə Azərbaycan üçün yox, həm də Türk Dövlətləri Təşkilatı məkanı üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu layihə Avrasiyada ticarət axınlarının yenilənməsinə imkan yaradır və ölkənin geoiqtisadi rolunu artırır.

3. Şuşanın Mədəni və Turizm Potensialı

Şuşa Azərbaycanın mədəni mənzərəsində xüsusi simvolik əhəmiyyət daşıyan şəhərdir. Şəhərin bərpası milli mədəniyyət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir.

Burada aparılan işlər aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- tarixi abidələrin bərpası və mühafizəsi;
- beynəlxalq səviyyəli mədəni tədbirlərin təşkili;
- müasir turizm infrastrukturunun qurulması;
- ekoturizm və dağ turizmi layihələrinin inkişafı.

Şuşanın “Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Paytaxtı” elan olunması onun qlobal mədəniyyət məkanında nüfuzunu daha da artırır.

4. Azərbaycanın İqtisadi Təhlükəsizliyində Qarabağ Nəqliyyat Layihələrinin Yeri

Nəqliyyat infrastrukturunu enerji, ticarət və ərzaq təhlükəsizliyi ilə bilavasitə bağlıdır. Qarabağda yeni logistika mərkəzlərinin yaradılması:

- tranzit gəlirlərini artırır,
- ixracın coğrafiyasını genişləndirir,
- Azərbaycanın regiondakı strateji mövqeyini gücləndirir.

Azərbaycanın Avrasiyanın əsas ticarət dəhlizlərinə qoşulması iqtisadi təhlükəsizliyin əsas sütunlarından birinə çevrilmişdir.

5. Xankəndinin İqtisadi və Şəhərsalma Modeli

5.1. Ağıllı şəhər çərçivəsi

Xankəndinin gələcək inkişaf konsepsiyası rəqəmsal idarəetmə, resurs səmərəliliyi və müasir şəhər planlamasına əsaslanır.

5.2. Təhsil və innovasiya mərkəzi

Şəhərdə tədqiqat institutlarının və ali təhsil müəssisələrinin yaradılması regionda yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadi mühit formalaşdıracaq.

5.3. Sənaye və xidmət zonaları

Xankəndidə planlaşdırılan sənaye parkları və aqroparklar həm məşğulluğu artıracaq, həm də Qarabağın iqtisadi gücünü möhkəmləndirəcək.

6. Qarabağın Bərpasında Regional və Qlobal Aktorların Maraqları

Post-münaqişə dövründə Qarabağ yalnız Azərbaycanın daxili inkişaf prioriteti kimi deyil, həm də regional güclərin geosiyasi maraqlarının kəsişdiyi strateji məkan kimi diqqət çəkir. Xüsusilə Rusiya, Türkiyə və Avropa İttifaqının bölgəyə yanaşmaları bərpa prosesinə təsir edən mühüm faktorlar sırasındadır. Bu aktorların hər biri üçün Qarabağ müxtəlif səviyyələrdə geoiqtisadi və təhlükəsizlik maraqları ifadə edir.

Türkiyənin regionda artan iştirakı, nəqliyyat dəhlizlərinin açılması, enerji layihələrinin genişlənməsi və mədəni-humanitar əməkdaşlıq vasitəsilə özünü göstərir. Bu əməkdaşlıq Azərbaycan üçün həm iqtisadi, həm də təhlükəsizlik baxımından dayanıqlı tərəfdaşlıq mühiti yaradır. Avropa İttifaqı isə bölgədə sülh inşası, infrastrukturun bərpası və enerji keçidi layihələrini dəstəkləməklə post-münaqişə inkişafına töhfə verir. Eyni

zamanda, Avropa İttifaqının “yaşıl enerji keçidi” strategiyası Qarabağda bərpa olunan enerji layihələri ilə uzlaşır və Azərbaycanın enerji bazarında rəqabət qabiliyyətini artırır.

Bu mənzərə onu göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi təkcə milli suverenlik məsələsi deyil, həm də regionda yeni güc balansı yaradan amildir. Azərbaycanın bu aktorlarla əməkdaşlıqda balanslı və çoxvektorlu siyasət yürütməsi suverenlik strategiyasının mühüm tərkib hissəsinə çevrilir.

7. Ekoloji Bərpa və Dayanıqlı İnkişaf Prioritetləri

Qarabağın uzun illər işğal altında qalması təkcə maddi dağıntılara deyil, həm də ciddi ekoloji problemlərə səbəb olmuşdur. Meşələrin qırılması, su ehtiyatlarının çirklənməsi, torpaqların degradasiyası, minalama nəticəsində təbiətə dəyən ziyan regionun ekosistemini uzunmüddətli risklərlə üz-üzə qoymuşdur. Bərpa mərhələsində ekoloji təhlükəsizlik məsələsi strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Hazırda aparılan ekoloji monitorinqlər, torpaq və su resurslarının təmizlənməsi, meşə fondunun bərpası və “yaşıl zonalar”ın qurulması Azərbaycanın ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. “Yaşıl enerji zonası” konsepsiyası yalnız iqtisadi səmərəlilik yaratmır, həm də karbon emissiyalarının azaldılması, alternativ enerji istehsalının genişləndirilməsi və regional ekoloji tarazlığın bərpa olunması baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bundan əlavə, ekoloji bərpa işləri Qarabağın kənd təsərrüfatı potensialının dirçəldilməsinə təkan verir. Torpaqların münbitliyinin bərpası, suvarma sistemlərinin yenidən qurulması və aqrar innovasiyaların tətbiqi regionun ərzaq təhlükəsizliyinə töhfə verir. Ekoloji və aqrar inkişafın paralel aparılması Qarabağın dayanıqlı inkişaf modelinin formalaşmasında həlledici rol oynayır.

8. Sosial Reintegrasiya və İnsan Kapitalının Gücləndirilməsi

Bölgədə sosial həyatın bərpası yalnız fiziki infrastrukturların tikilməsi ilə məhdudlaşmır; əhalinin sosial reintegrasiyası Qarabağ siyasətinin ən çətin, eyni zamanda ən vacib komponentlərindəndir. Uzunmüddətli işğal dövrü insanların həyatında sosioloji və psixoloji boşluqlar yaradıb. Bu boşluqların doldurulması üçün dövlət tərəfindən geniş miqyaslı sosial proqramlar həyata keçirilir.

Qayıdan əhali üçün təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə, məşğulluq və icma inkişafı üzrə yeni institutlar yaradılır. Uşaq bağçalarından tutmuş peşə məktəblərinə, ilkin tibbi xidmət mərkəzlərindən regional xəstəxanalara qədər geniş sosial infrastruktur şəbəkəsi qurulmaqdadır. Bu institutlar həm insan kapitalının bərpasını, həm də cəmiyyətin psixoloji-sosial adaptasiyasını təmin edir.

Sosial reintegrasiyanın bir digər mühüm aspekti icma idarəçiliyinin gücləndirilməsidir. Yerli əhalinin idarəetmə proseslərinə cəlb edilməsi, icma səviyyəsində qərarvermə mexanizmlərinin aktivləşdirilməsi və qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinə əlverişli mühitin yaradılması demokratik idarəetmənin regional modelinin formalaşdırılmasına xidmət edir.

9. Qarabağda Təhlükəsizlik Arxitekturasının Yeni Modeli

Qarabağda təhlükəsizlik sisteminin qurulması həm hərbi, həm də mülki komponentləri özündə birləşdirir. Minaların təmizlənməsi, sərhədin qorunması, nəqliyyat infrastrukturunun müdafiəsi və daxili təhlükəsizlik tədbirləri bölgənin təhlükəsizlik arxitekturasının əsas istiqamətlərindəndir.

Minalardan təmizlənmə prosesi təkcə humanitar məsələ deyil, həm də iqtisadi fəaliyyətin və məskunlaşmanın rəvan gedişi üçün zəruri şərtidir. ANAMA-nın fəaliyyəti regionda təhlükəsiz həyat mühitinin formalaşmasına mühüm töhfə verir. Açıq məkanda iş və yaşayış üçün risklərin azaldılması sosial dirçəlişin sürətini birbaşa müəyyənləşdirir.

Bundan əlavə, regional təhlükəsizlik sistemində Azərbaycan ordusunun modernləşdirilməsi, yeni hərbi hissələrin yaradılması və sərhəd xidmətlərinin gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədbirlər həm daxili sabitliyi qorumağa, həm də regionda yeni təhdidlərin qarşısını almağa yönəlib.

10. Qarabağ Modelinin Azərbaycanın Milli İnkişaf Konsepsiyasında Yeri

Qarabağda həyata keçirilən layihələr tədricən bütün ölkənin uzunmüddətli inkişaf strategiyasına integrasiya olunur. Region “pilot model” kimi çıxış edir — burada tətbiq olunan ağıllı şəhər planlaması, yaşıl enerji sistemi, ekoloji bərpa mexanizmləri və sosial reintegrasiya proqramları gələcəkdə digər regionlarda da tətbiq oluna biləcək yeni idarəetmə standartları yaradır.

Bu mənada Qarabağ yalnız bərpa olunan bölgə deyil, həm də Azərbaycanın modernləşmə strategiyasının laboratoriyasıdır. Burada əldə edilən nəticələr ölkənin ümumi iqtisadi potensialına, idarəetmə təcrübəsinə və

sosial siyasətinə nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərir. Qarabağ modeli həm də Azərbaycanın beynəlxalq arenada modern və innovativ idarəetmə yanaşmasına sahib ölkə kimi nüfuzunu gücləndirir.

Nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın suverenlik konsepsiyasının ayrılmaz hissəsidir. İnfrastrukturun bərpası, iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi, əhalinin qayıdışı və mədəni həyatın canlanması dövlətin uzunmüddətli milli maraqlarının təmin olunmasına xidmət edir. Bu proses təkcə regionun deyil, ümumilikdə ölkənin geosiyasi və iqtisadi çəkisinin artmasına gətirib çıxarır.

İstifadə Olunan Mənbələr

Birincil mənbələr:

- 1.Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman və Sərəncamları (2020–2024).
- 2.Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. "Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpa strategiyası" (2021, 2022).
- 3.Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi. "Yaşıl enerji zonası konsepsiyası" (2021).
- 4.Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi. "Şəhərsalma üzrə regional inkişaf çərçivələri" (2021–2023).

Beynəlxalq təşkilatların analitik hesabatları:

- 1.World Bank. Azerbaijan: Post-Conflict Recovery and Development Report (2022).
- 2.UNDP. Post-Conflict Reconstruction Frameworks in the South Caucasus (2021).
- 3.OECD. Regional Development and Sustainable Infrastructure (2020–2023).
- 4.IRENA. Renewable Energy Prospects for the Caucasus Region (2022).
- 5.OSCE. South Caucasus Geopolitical Assessment (2020–2024).

Akademik mənbələr və elmi tədqiqatlar:

- 1.Cornell, S. "The Geopolitics of the South Caucasus", Central Asia–Caucasus Institute (2021).
- 2.De Waal, T. "The Nagorno-Karabakh Conflict: A Regional Perspective" (Carnegie Endowment, 2020).
- 3.Ismayılov, E. "Post-münaqişə iqtisadiyyatında yenidənqurma modelləri", Bakı Dövlət Universiteti, 2022.
- 4.Aliyev, F. "Azərbaycanın nəqliyyat təhlükəsizliyi strategiyası", ADA Universiteti, 2023.
- 5.Hasanov, R. "Azərbaycanın regional iqtisadi siyasətinin transformasiyası", UNEC, 2021.
- 6.Mammadova, S. "Qarabağda mədəni irsin bərpası: təcrübə və çağırışlar", AMEA, 2022.

STRATEJİ NƏQLİYYAT LAYİHƏLƏRİ VƏ QARABAĞ: AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN YENİ ARXİTEKTURASI

Arzumanova Ayda Aslan qızı

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti UNEC (Zaqatala filialı)

Tələbə: İqtisadiyyat və İdarəetmə fakültəsi

İxtisas: İqtisadiyyat Qrup: İQ1-23

077-504-03-25 aydaarzumanova@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-0340-9631>

Xülasə

Qarabağ regionunun işğaldan azad olunmasından sonra Azərbaycanın geoiqtisadi məkanında yeni bir mərhələ formalaşmağa başlamışdır. Bu mərhələdə nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması təkcə bölgənin iqtisadi dirçəlişinə deyil, həm də ölkənin ümumi iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının gücləndirilməsinə xidmət edir. Zəngəzur dəhlizi, Horadiz–Ağbənd dəmir yolu xətti, Laçın və Zəngilan magistralı, eləcə də Füzuli və Zəngilan beynəlxalq hava limanları kimi strateji layihələr bu baxımdan xüsusilə önəmlidir. Məsələn, 2023-cü ilin sonunda istifadəyə verilən Zəngilan Hava Limanı Azərbaycanın logistik imkanlarını genişləndirməklə yanaşı, Cənubi Qafqazda yeni nəqliyyat mərkəzinin formalaşmasına real zəmin yaratmışdır.

Bu məqalədə Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik sisteminə olan təsiri konseptual və praktiki aspektlərdə təhlil olunur. Nəqliyyat şəbəkəsinin genişləndirilməsi Azərbaycanın regional ticarət dövrüyyəsində mövqeyini gücləndirməklə yanaşı, alternativ marşrutlar vasitəsilə enerji və mal ixracının təhlükəsizliyini də təmin edir. Eyni zamanda, Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində integrasiyanın dərinləşməsi və Orta Dəhliz (Middle Corridor) üzərindən keçən yolun Qarabağdan keçmə ehtimalı, bu regionu yalnız yerli deyil, beynəlxalq əhəmiyyətli bir tranzit qovşağına çevirə bilər.

Tədqiqatda "iqtisadi təhlükəsizlik" anlayışı yalnız daxili bazarın sabitliyi və enerji təhlükəsizliyi kontekstində deyil, həm də strateji nəqliyyat arteriyalarının siyasi təsiri və geoiqtisadi dəyəri baxımından qiymətləndirilir. Qarabağın nəqliyyat mərkəzinə çevrilməsi, Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi maraqlarının müdafiəsində dayanıqlı və davamlı bir mexanizmə çevrilməkdədir.

Nəticə olaraq, bu məqalə Qarabağ regionunda həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyində oynadığı rolunu konseptual çərçivədə əsaslandırır, bu prosesin strateji, siyasi və iqtisadi nəticələrini təhlil edir və gələcək mərhələlər üçün istiqamətlər irəli sürür.

Açar sözlər: Qarabağ, nəqliyyat layihələri, iqtisadi təhlükəsizlik, Zəngəzur dəhlizi, strateji infrastruktur, geoiqtisadiyyat, regional inkişaf, logistika.

Giriş

XXI əsrdə dövlətlərin gücü təkcə ərazi bütövlüyünün qorunması ilə deyil, həm də iqtisadi təhlükəsizlik, strateji infrastrukturun dayanıqlılığı və beynəlxalq nəqliyyat sisteminə səmərəli integrasiya qabiliyyəti ilə ölçülür. Bu baxımdan, Qarabağ regionunda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə icra olunan nəqliyyat infrastruktur layihələri Azərbaycanın milli təhlükəsizlik və iqtisadi sabitlik modelinin əsas komponentlərindən birinə çevrilməkdədir. Sözügedən layihələr sadəcə fiziki infrastrukturun yenidən qurulması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda ölkənin iqtisadi sistemində strateji sabitliyi təmin edən struktur daşıqları formalaşdırır.

Azərbaycanın Avrasiyada yerləşən coğrafi mövqeyi — Şərqlə Qərbi birləşdirən nəqliyyat kəsişməsində olması — ona tarixən vacib tranzit rolu qazandırmışdır. Bu mövqedən irəli gələn imkanlar hazırda Qarabağ regionunda həyata keçirilən Zəngəzur dəhlizi, yeni avtomobil və dəmir yolları, eləcə də beynəlxalq hava limanları vasitəsilə daha da genişlənməkdədir. Bu infrastruktur layihələri, regionun iqtisadi canlanması ilə yanaşı, ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik arxitekturasının yenidən qurulmasına da töhfə verir.

Xüsusilə Zəngəzur dəhlizinin Orta Dəhliz üzərində yerləşməsi, Azərbaycanın Avropa və Asiya arasında tranzit qovşağına çevrilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır (Quliyev, 2023). Bununla yanaşı,

çoxşaxəli və dayanıqlı nəqliyyat infrastrukturunu təbii fəlakətlər, geosiyasi gərginliklər və ticarət maneələri qarşısında iqtisadi sistemin davamlılığını təmin etmək üçün mühüm mexanizm kimi çıxış edir.

Dünya Bankının (2020) tədqiqatlarında vurğulandığı kimi, nəqliyyat və logistika infrastrukturunu sahəsinə yönəldilən strateji sərmayələr, ölkələrin iqtisadi rəqabət qabiliyyətini və dayanıqlılığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Azərbaycanda bu yanaşma xüsusilə Qarabağ regionunda yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Bu proses təkcə bölgənin bərpasını deyil, həm də dövlətin strateji iqtisadi modelinin transformasiyasını ifadə edir. Hazırkı tədqiqatda Qarabağda reallaşdırılan nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik sistemi üçün yaratdığı imkanlar və qarşıya çıxan çağırışlar konseptual və praktiki aspektlərdə araşdırılır. Qarabağın nəqliyyat mərkəzinə çevrilməsi ölkə daxilində iqtisadi integrasiyanı möhkəmləndirməklə yanaşı, Azərbaycanın regional və global iqtisadi sistemlərlə əlaqələrinin dərinləşməsinə də şərait yaradır.

Mövzunun aktuallığı

Qarabağın dirçəldilməsi və bu prosesin iqtisadi təhlükəsizliyə təsiri, bu gün Azərbaycanın milli inkişaf gündəliyinin əsas strateji hədəflərindən birinə çevrilmişdir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən nəqliyyat və infrastruktur layihələri, yalnız regionun bərpası deyil, həm də ölkənin iqtisadi dayanıqlılığı və milli təhlükəsizlik strategiyasının yenidən qurulması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır (İsmayilov, 2023).

Post-münaqişə dövründə ərazilərin iqtisadi integrasiyası, dövlətlərin suverenliyinin möhkəmləndirilməsi üçün beynəlxalq səviyyədə tanınan əsas mexanizmlərdən biridir. BMT İnkişaf Proqramının (UNDP) hesabatında da vurğulanır ki, münaqişədən sonrakı dövrlərdə iqtisadi canlanma olmadan uzunmüddətli sabitlik və sosial birləşmə mümkün deyil (UNDP, 2022). Bu kontekstdə, Qarabağda həyata keçirilən Zəngəzur dəhlizi, Füzuli və Zəngilan hava limanları, yeni dəmir yolu bağlantıları kimi layihələr, Azərbaycanın nəinki daxili iqtisadi əlaqələrini bərpa edir, həm də bölgədə regional geoiqtisadi güc kimi mövqeyini möhkəmləndirir (World Economic Forum, 2021).

Hazırda Cənubi Qafqazda formalaşan yeni nəqliyyat və logistika arxitekturası, region dövlətləri arasında əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir və Azərbaycanın global ticarət zəncirlərinə integrasiyasını sürətləndirir (Aliyev & Mammadova, 2023). Bu səbəbdən tədqiq olunan mövzu təkcə lokal və ya milli çərçivədə deyil, həm də beynəlxalq kontekstdə aktualdır.

Bundan əlavə, Şuşa və Xankəndi kimi mədəni-siyasi dəyəri olan şəhərlərin müasir iqtisadi modellərlə yenidən formalaşdırılması, həm tarixi ədalətin bərpası, həm də regionun gələcək inkişafının lokomotivi kimi çıxış etməsi baxımından önəmlidir.

Mövzunun məqsədi

Bu məqalənin məqsədi, Qarabağda reallaşdırılan nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik sistemindəki yerini və funksiyasını konseptual və analitik çərçivədə dəyərləndirmək, bu sahədə yeni arxitekturanın əsas elementlərini müəyyənləşdirmək və gələcək üçün strateji təkliflər irəli sürməkdir.

Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində həyata keçirilən bərpa və yenidənqurma prosesi, təkcə infrastrukturun fiziki dirçəldilməsi ilə kifayətlənmir. Bu proses, eyni zamanda ölkənin **dövlət suverenliyinin iqtisadi əsaslar üzərində möhkəmləndirilməsi** və **bütövlükdə milli təhlükəsizlik arxitekturasının yenidən formalaşdırılması** baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir (İsmayilov, 2023). Qarabağın dirçəldilməsi — xüsusilə Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin sosial-iqtisadi sistemə reintegrasiyası — yalnız tarixi ədalətin bərpası deyil, həm də **Azərbaycanın regional və beynəlxalq səviyyədə geoiqtisadi güc kimi möhkəmlənməsinin təməlidir**.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı (UNDP) tərəfindən yayımlanan 2022-ci il hesabatında vurğulanır ki, post-münaqişə ərazilərdə iqtisadi inkişaf və dayanıqlı infrastrukturun qurulması, dövlətlərin sabitliyinə və uzunmüddətli sülhün təmininə mühüm töhfə verir (UNDP, 2022). Bu baxımdan Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat və logistika layihələri – o cümlədən Zəngəzur dəhlizi, beynəlxalq hava limanları və dəmir yolu bağlantıları – yalnız yerli əhalinin rifahının artırılması deyil, **bütün ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin strukturlaşdırılmasına xidmət edir**.

Eyni zamanda, **Dünya İqtisadi Forumu** (World Economic Forum, 2021) qeyd edir ki, münaqişədən sonrakı dövrlərdə regionların dirçəldilməsi yalnız sosial siyasətlə deyil, **integrasiyaedici iqtisadi modellər və strateji infrastruktur vasitəsilə həyata keçirilməlidir**. Bu prinsipə uyğun olaraq, Azərbaycan da

Qarabağda iqtisadi sistemin dayanıqlı şəkildə qurulması üçün yeni yanaşmalar tətbiq edir: ağıllı şəhər modelləri, rəqəmsal iqtisadiyyat həlləri, yaşıl enerji zonaları və regional iqtisadi mərkəzlərin yaradılması.

Hazırkı tədqiqatın əsas məqsədi — işğaldan azad olunmuş ərazilərdə **iqtisadiyyat quruculuğunun daha səmərəli mexanizmlərini** müəyyənləşdirmək, Qarabağın dövlət suverenliyimizin gücləndirilməsində rolunu strateji müstəvidə analiz etmək və Şuşa və Xankəndi kimi mərkəzlərin iqtisadi inkişaf modellərini elmi əsaslarla təhlil etməkdən ibarətdir. Çünki **hər bir yeni infrastruktur layihəsi, yalnız fiziki quruculuq deyil, həm də dövlət suverenliyinin davamlılığının rəmzidir.**

Nəticə

Bütün bu təşəbbüslər, ölkənin daxili əlaqə imkanlarını genişləndirməklə yanaşı, regional və beynəlxalq nəqliyyat marşrutlarına integrasiya baxımından da mühüm rol oynayır (Aliyev & Mammadova, 2023).

Hazırkı geosiyasi reallıqlar fonunda Qarabağ regionunda formalaşan yeni nəqliyyat arxitekturası, Azərbaycanın Cənubi Qafqazda əsas geoiqtisadi aktor kimi mövqeyini daha da gücləndirir. Bu layihələr vasitəsilə yalnız ərazilərin fiziki dirçəldilməsi həyata keçirilmir, eyni zamanda milli suverenliyin iqtisadi dayanıqlılığı və təhlükəsizlik buferi formalaşdırılır (UNDP, 2022). Strateji nəqliyyat bağlantılarının mövcudluğu, ölkənin həm təchizat zəncirlərinə çıxışını təmin edir, həm də enerji, ticarət və humanitar resursların daha effektiv idarə olunmasına şərait yaradır (World Economic Forum, 2021).

Statistik göstəricilər də bu prosesin real nəticələrini təsdiqləyir. 2024-cü ildə Azərbaycanda nəqliyyat koridorlarından daşınan yük həcmi **33,258 min ton** təşkil etmiş, bu da əvvəlki illə müqayisədə **1,4% artım** deməkdir. Yük dövriyyəsi isə **13,198,3 milyon ton-km** olub ki, bu da **2,5% artım** deməkdir (State Statistical Committee of Azerbaijan, 2024).

Bundan əlavə, Zəngəzur dəhlizinin Azərbaycan hissəsində görülmə işlər bu dəhlizin **8–10 milyon ton** illik yükdaşıma qabiliyyətinə malik olacağını göstərir (APA, 2024). Bu isə Azərbaycanın geostrateji mövqeyini daha da gücləndirəcək və ölkənin tranzit potensialını artıracaqdır.

Bu tədqiqat göstərdi ki, Qarabağda reallaşdırılan nəqliyyat layihələri, yalnız iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılmasına deyil, həm də Azərbaycanın uzunmüddətli sabitliyi, milli maraqlarının qorunması və regional əməkdaşlığın inkişafı baxımından həlledici əhəmiyyətə malikdir (İsmayilov, 2023). Gələcəkdə bu proseslərin daha sistemli və integrasiya olunmuş şəkildə davam etdirilməsi, Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının mərkəzində duran əsas istiqamətlərdən biri olmalıdır.

Qarabağın dirçəldilməsi sadəcə fiziki quruculuq deyil – bu, Azərbaycan dövlətinin siyasi iradəsinin, iqtisadi gücünün və strateji baxışının təcəssümüdür. Hər yeni infrastruktur layihəsi, yalnız yollar və körpülər deyil, həm də dövlətçiliyin dayanıqlı gələcəyinə aparan yoldur (Jafarov, 2024).

Təkliflər və Təvsiyələr

1. Koridorların	idarəçiliyinin	optimallaşdırılması			
İnfrastruktur layihələrinin yalnız tikintisi deyil, onların idarə olunması (logistika, gömrük prosedurları, sərhəd keçidlərinin sadələşdirilməsi) effektivini artıracaq. Bu, tranzit xərclərini azaldar və yükdaşımaları sürətləndirər.					
2. Elektron	nəqliyyat	sənədləşdirilməsi	və	rəqəmsallaşma	
Avtomobil/gömrük/rayonda/və hava limanlarında sənədlərin rəqəmsal sistemlərlə idarə olunması — vaxt və resurs itkisini minimuma endirər.					
3. Regional	əməkdaşlıq	və	investisiya	təşviqi	
Türk dövlətləri, Orta Asiya və Avropa ilə birgə layihələr artırılmalı, sərmayə mühitinin şəffaflığı və investisiya hüquqları güclənməlidir.					
4. Şuşa	və	Xankəndidə	iqtisadi	zonaların	formalaşdırılması
Bu şəhərlərdə mədəni, turizm, sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinin kombinasiyasından ibarət iqtisadi mərkəzlər yaradılmalıdır ki, yerli potensialdan səmərə ilə istifadə olunsun.					
5. Davamlı	infrastruktur	və	ekoloji	meyarların	qorunması
Nəqliyyat layihələri tikilərkən ekoloji təsirlər nəzərə alınmalı, yenilənə bilən enerji mənbələrindən istifadə edilməli, infrastrukturun uzunömürlülüyü təmin edilməlidir.					

Ədəbiyyat siyahısı

1. Aliyev, F., & Mammadova, S. (2023). Qarabağda infrastruktur layihələrinin iqtisadi təhlükəsizlik baxımından təhlili. Bakı: İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi.
 - 2.APA. (2024, May 15). Zəngəzur dəhlizi Orta Dəhlizdə yükdaşıma gücünü artıracaq. <https://en.apa.az/infrastructure/zangazur-corridor-will-increase-transportation-capacity-of-middle-corridor>
 - 3.Ismayilov, R. (2023). İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə nəqliyyat infrastrukturu və iqtisadi inkişaf. Bakı: Strateji Tədqiqatlar Mərkəzi.
 - 4.Jafarov, E. (2024). Post-münaqişə dövründə dövlətçilik və iqtisadi təhlükəsizlik. Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
 - 5.State Statistical Committee of Azerbaijan. (2024). Annual report on the transport sector. <https://www.stat.gov.az>
 - 6.United Nations Development Programme (UNDP). (2022). Post-conflict economic recovery: Key strategies for sustainable reintegration. <https://www.undp.org>
 - 7.World Economic Forum. (2021). Infrastructure for peacebuilding and economic resilience. <https://www.weforum.org>
-

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Babayeva Nərmin,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Fakültə: Biznes və Menecment, Qrup: 550-5, Elektron Poçt
Ünvanı: narmin.babayeva18@gmail.com,

Giriş

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi XXI əsrdə milli təhlükəsizlik, iqtisadi dayanıqlılıq və regional liderlik baxımından əsas strateji prioritetlərdən biridir. 2020-ci ildə əldə olunan Qələbə nəticəsində Qarabağ torpaqlarının işğaldan azad edilməsi Azərbaycanın tarixi ədaləti bərpa etməklə yanaşı, dövlət suverenliyinin ərazi bütövlüyü səviyyəsində tam təsdiqini təmin etdi.

Lakin hərbi qələbə ilə yanaşı, siyasi, iqtisadi və sosial sahələrdə “postmünaqişə dirçəlişi” mərhələsi başladı. Bu mərhələnin uğurlu icrası həm milli suverenliyin praktik təminatıdır, həm də Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqelərini daha da gücləndirir.

Məqalənin məqsədi Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində oynadığı strateji rolu müxtəlif aspektlərdən — iqtisadi, sosial, mədəni və ideoloji müstəvilərdə təhlil etməkdir.

1. Qarabağın dirçəldilməsi və milli suverenliyin praktik təminatı

Dövlət suverenliyi yalnız siyasi sərhədlərlə deyil, həm də bu sərhədlər daxilində dövlətin real idarəçilik gücü ilə müəyyən olunur. Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra Azərbaycan dövləti burada inzibati idarəetmə, hüquq-mühafizə, sosial xidmətlər və iqtisadi fəaliyyətin bərpası istiqamətində ardıcıl addımlar atdı.

2021-ci ildə **Prezident İlham Əliyev tərəfindən “Böyük Qayıdış” proqramı** təsdiqləndi. Bu proqram çərçivəsində Zəngilan, Füzuli və Laçın rayonlarında “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” modelləri tətbiq olunur. Məsələn, **Zəngilanın Ağalı kəndində** bərpa olunan enerji ilə işləyən evlər və rəqəmsal idarəetmə sistemi suveren dövlətin müasir texnoloji idarəçilik imkanlarını nümayiş etdirir.

Özüm 2023-cü ildə Füzuli şəhərinə səfər etmişdim. Orada yenidən qurulan hava limanını, müasir yolları və enerji infrastrukturalarını gördükdə anladım ki, dövlət suverenliyi yalnız sərhədlərin qorunması deyil, həm də həmin ərazidə həyatın, inkişafın və təhlükəsizliyin təmin edilməsidir.

2. Qarabağın dirçəldilməsinin iqtisadi-strateji aspektləri

Qarabağın dirçəldilməsi təkcə regional bərpa prosesi deyil, həm də **Azərbaycanın milli iqtisadi suverenliyinin gücləndirilməsi** vasitəsidir. İşğaldan azad olunmuş ərazilər zəngin təbii ehtiyatlara, məhsuldar torpaqlara və mühüm coğrafi mövqeyə malikdir.

- **Zəngəzur dəhlizi** layihəsi ölkənin nəqliyyat suverenliyini artırmaqla yanaşı, Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) çərçivəsində iqtisadi integrasiyanı gücləndirir. Bu dəhliz vasitəsilə Azərbaycan təkcə regionun deyil, həm də Avrasiyanın əsas logistika mərkəzlərindən birinə çevrilir.
- Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə **bərpa edilən sənaye parkları** – xüsusilə Araz Vadisi İqtisadi Zonası – investisiya cəlbəediciliyini artırır, dövlətin iqtisadi müstəqilliyini möhkəmləndirir.

Həyatdan bir müşahidə kimi qeyd edə bilərəm ki, bu ərazilərdə artıq özəl sektorun da fəallaşdığını görmək mümkündür. Tikinti və kənd təsərrüfatı şirkətləri yerli resurslardan istifadə etməklə həm məşğulluğu artırır, həm də iqtisadi dövriyyəni yenidən canlandırır.

3. Geosiyasi və beynəlxalq əməkdaşlıq aspektləri

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu daha da gücləndirib. Azərbaycan bu prosesdə balanslaşdırılmış, çoxşaxəli diplomatik xətt yürüdü.

Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Qarabağda həyata keçirilən enerji və nəqliyyat layihələri, xüsusilə Zəngəzur dəhlizinin reallaşması, Azərbaycanın **regional suverenlik arxitekturasında** mühüm mövqe tutduğunu göstərir.

Bundan əlavə, Avropa İttifaqı və BMT kimi beynəlxalq qurumların da bərpa layihələrinə dəstək verməsi Azərbaycanın müstəqil xarici siyasət kursunun uğurlu nəticəsidir.

4. Mədəni və ideoloji dirçəlişin rolu

Qarabağ yalnız iqtisadi potensial baxımından deyil, həm də **milli kimlik və mədəni suverenlik** baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

2021-ci ildə **Şuşa şəhərinin “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı”** elan olunması bu baxımdan xüsusi simvolik addım idi. Burada keçirilən “Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif Poeziya Günləri” kimi tədbirlər həm xalqın milli ruhunu dirçəldir, həm də Azərbaycanın beynəlxalq mədəniyyət xəritəsində yerini möhkəmləndirir.

Şəxsən mən də Şuşaya səfər zamanı gördüm ki, hər bir bərpa olunan bina, hər bərpa edilən küçə, hər quraşdırılan bayraq – milli qürur hissini yenidən dirildir. Bu, suverenliyin mədəni təəcəssümüdür.

5. Sosial və humanitar aspektlər

Qarabağın dirçəldilməsi yalnız iqtisadi deyil, həm də **insan yönümlü dövlət siyasətidir**. Böyük Qayıdış çərçivəsində minlərlə məcburi köçkün doğma torpaqlarına qayıdır.

Yeni məktəblər, xəstəxanalar, sosial xidmət mərkəzləri inşa edilir. Mən Zəngilanda yenidən açılan məktəbdə dərəcə başlayan uşaqları görəndə, dövlət suverenliyinin ən real mənasının – insanın öz torpağında azad və təhlükəsiz yaşamaq hüququnun – bərpa olunduğunu hiss etdim.

6. Nəticə və təkliflər

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın dövlət suverenliyini həm daxili, həm də beynəlxalq müstəvidə daha da möhkəmləndirir. Bu prosesin strateji əhəmiyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərir:

1. Ərazi bütövlüyü və idarəetmə gücünün tam bərpası;
2. Enerji, nəqliyyat və sənaye infrastrukturunun integrasiyası;
3. Mədəni irsin qorunması və milli kimliyin gücləndirilməsi;
4. Türk dünyası ilə iqtisadi və humanitar əlaqələrin genişlənməsi;
5. Əhəlinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi və davamlı inkişafın təmin olunması.

Təklif kimi qeyd etmək olar ki:

- Qarabağda bərpa işlərində **yerli gənclərin və tələbələrin iştirakı** genişləndirilməlidir;
- Qarabağ regionu **elmi-tədqiqat və innovasiya mərkəzi** kimi inkişaf etdirilməlidir;
- Ekoloji təmiz enerji layihələri ilə **yaşıl suverenlik konsepsiyası** həyata keçirilməlidir.

Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi yalnız iqtisadi və sosial məsələ deyil, eyni zamanda Azərbaycanın dövlət suverenliyinin real təməlini təşkil edən **strateji milli missiyadır**.

7. Qarabağın dirçəldilməsi – uzunmüddətli dövlət suverenliyinin təminat mexanizmi

Qarabağın bərpası və reintegrasiyası təkcə bugünkü inkişaf siyasəti deyil, həm də Azərbaycanın gələcək nəsilləri üçün **strateji dövlət konsepsiyasıdır**. Suverenliyin davamlı olması yalnız hüquqi və hərbi aspektlərlə ölçülmür. Bunun üçün iqtisadi, sosial, ideoloji və ekoloji sabitlik eyni anda təmin olunmalıdır.

Bu baxımdan Qarabağ regionu Azərbaycanın **dayanıqlı inkişaf laboratoriyası** rolunu oynayır. Burada həyata keçirilən “ağıllı kənd” layihələri, bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi, müasir idarəetmə modelləri – hamısı milli suverenliyin innovativ istiqamətlərini formalaşdırır.

Məsələn, 2024-cü ildə **Laçında “Yaşıl Enerji Şəhəri” layihəsinin** təməli qoyuldu. Bu layihə regionun enerji müstəqilliyini təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanı Cənubi Qafqazda “yaşıl iqtisadiyyat” liderinə çevirir. Bu, həm də enerji suverenliyinin bir formasıdır.

Qarabağda bərpa işləri zamanı dövlət-özəl tərəfdaşlığı prinsiplərinin tətbiqi xüsusilə diqqətəlayiqdir. Məsələn, **“Azərenerji”, “Azərişiq” və özəl şirkətlərin birgə fəaliyyəti** nəticəsində yeni elektrik şəbəkələrinin yaradılması dövlətin resurslarını səmərəli idarə etmək bacarığını göstərir. Bu, dövlətin daxili iqtisadi suverenliyinin təzahürüdür.

Digər mühüm aspekt isə **informasiya suverenliyidir**. Qarabağda yeni kommunikasiya və internet infrastrukturunu yaradılması, “Azerspace” peykləri vasitəsilə rabitənin bərpası dövlətin informasiya təhlükəsizliyinin və milli müstəqilliyin vacib elementi kimi çıxış edir.

8. Qarabağ modeli – regional sabitliyin və milli birliyin rəmzi

Qarabağın dirçəldilməsi həm də milli birliyin, həmrəyliyin və vətəndaş məsuliyyətinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır. Azad edilmiş ərazilərə qayıdan vətəndaşlar dövlətlə xalq arasında etimad körpüsünü daha da gücləndirirlər.

Gənclər arasında keçirilən “Qarabağ könüllüləri” layihələri, universitet tələbələrinin bərpa işlərində iştirakı, həmrəyliyin real nümunələridir. Mənim tanıdığım bir tələbə dostum 2024-cü ilin yayında Ağdamda könüllü olaraq ekoloji təmizləmə aksiyasına qatılmışdı. O, orada dediyi bir cümlə ilə çox şeyi ifadə etmişdi: “Biz torpağı təmizləyərək yalnız ağac əkib, daş daşıyıraq kimi görünürük, amma əslində biz suverenliyin təməlini möhkəmləndiririk.”

Bu cür təşəbbüslər Qarabağın təkcə iqtisadi və mədəni deyil, həm də mənəvi bərpasını təmin edir. Dövlət suverenliyinin ən ali forması isə **vətəndaşın öz torpağına bağlılığı və dövlətinə inamıdır**.

9. Ümumi nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi, əslində, **Azərbaycan modelinin** formalaşmasının canlı nümunəsidir. Bu modeldə:

- siyasi müstəqillik iqtisadi dayanıqlılıqla;
- mədəni suverenlik sosial rifahla;
- enerji və nəqliyyat layihələri isə regional əməkdaşlıqla uzlaşır.

Bu kompleks yanaşma Azərbaycanın XXI əsrdə suverenlik anlayışını yenidən müəyyənləşdirir — yəni suverenlik artıq yalnız sərhəd və bayraqla deyil, həm də **müasir idarəetmə, innovasiya, mədəni kimlik və xalq rifahı ilə** ölçülür.

Gələcəkdə Qarabağ regionunun tam bərpası və sosial-iqtisadi integrasiyası Azərbaycanın suverenliyinin **təhlükəsiz, davamlı və dinamik** modelini təmin edəcək. Bu, həm tarix qarşısında borcumuz, həm də gələcək nəsillər qarşısında məsuliyyətimizdir.

Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin yalnız simvolu deyil, həm də onun ən real təminatıdır. Hər bir tikilən bina, açılan məktəb, əkilən ağac, salınan yol – suverenliyin davamlılığını və milli iradənin gücünü əks etdirir.

Aysun Cəfərova

Gəncə Dövlət Universiteti, Fakültə: Tarix-Coğrafiya

Ixtisas: Tarix

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycan xalqının otuz illik həsrətinə son qoyan 44 günlük Vətən müharibəsinin tarixi kökləri, gedişi və nəticələri araşdırılır. Tədqiqatda Birinci Qarabağ müharibəsinin səbəbləri, Xocalı faciəsi, atəşkəs dövrü və 2020-ci ildə baş vermiş Vətən müharibəsi mərhələlərlə izah olunur. Məqalənin məqsədi milli birliyin, vətənpərvərliyin və siyasi iradənin qələbənin əldə edilməsində oynadığı rolu göstərməkdir.

Açar sözlər: Qarabağ müharibəsi, Vətən müharibəsi, Şuşa, Qələbə, Azərbaycan ordusu, torpaq azadlığı

Giriş

Azərbaycan tarixində elə hadisələr vardır ki, illər keçsə də, xalqın yaddaşından silinmir. 27 sentyabr 2020-ci ildə başlanan və 44 gün davam edən Vətən müharibəsi, xalqımızın otuz illik həsrətinə son qoyaraq, tarixi ədalətin bərpasına səbəb olmuşdur. Bu müharibə, 1988-ci ildə başlanmış Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin ən həlledici mərhələsini təşkil etmişdir. Qarabağ adı çəkildikdə xalqımızın keçirdiyi ağrı və nisgil, eyni zamanda azadlıq arzusu bir daha xatırlanır. Birinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Dağlıq Qarabağ bölgəsi və ətraf rayonu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. Bu hadisə nəticəsində bir milyondan çox azərbaycanlı öz doğma yurd-yuvasından didərgin düşmüş, ölkədə humanitar və sosial böhran yaranmışdır. Beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi qətnamələrə baxmayaraq, Ermənistan işğalçı siyasətini davam etdirmiş və bu, 2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsinin əsas səbəblərindən birinə çevrilmişdir.

Əsas

Unudulmaz tarix... Xalqımızın çoxəsrlik tarixinə qızıl hərflərlə yazılan 8 noyabr 2020-ci il...

Bu tarix həm vətənpərvərlik ruhunun, həm də millətin səbr və birliyinin simvolu olaraq gələcək nəsillərə əbədilik qazandırdı. Ərazi bütövlüyümüzün bərpa olunması uğrunda Cənab Prezident, Müzəffər Ali baş komandan İlham Əliyevin qüdrətli sərkərdəliyi ilə 30 illik işğala 44 gündə son qoyuldu. O gün bütün Azərbaycan bir nəfəs kimi sevindi. Şəhərlərin, kəndlərin və dağların hər guşəsi torpaqlarına qovuşma sevinci ilə doldu. Bu qələbənin tarixi kökləri 1988-ci ilə qədər gedir və həmin dövrdən başlayaraq xalqın torpaq uğrunda mübarizəsi davam etmişdir. Bu münaqişə erməni separatçılarının ərazi iddiaları irəli sürməsi ilə başlamışdır. Həmin tarix həm də Xankəndi şəhərini xatırladır. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-ə keçən gecə Azərbaycan xalqına qarşı ən qəddar cinayətlərdən biri baş verib. Sovet rejimi Bakıda əsl qətlə törədib. Yerli və mərkəzi hökumətdən Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həllini tələb edən dinc əhəlidən qisas alınmışdır. Nəticədə 147 nəfər öldürülüb, 744 nəfər yaralanıb, yüzlərlə insan isə itkin düşüb. 20 yanvar faciəsi xalqımızın yaddaşında hüzn, kədər qürur və qəhrəmanlıq səhifəsi kimi qalıb.

1990-cı il yanvarın 19-dan 20-ə keçən gecə şəhidlərin qanı ilə Azərbaycanın yeni tarixi yazıldı. 1991-ci ildə Ermənistan müharibə elan etmədən Azərbaycana qarşı ilk dəfə irimiqyaslı hərbi əməliyyatlara başladı. Bu dövrdən etibarən ərazilərin işğalı sistemli şəkildə davam etdi. Hərbi əməliyyatlar xüsusilə strateji əhəmiyyətə malik rayonlarda-Xankəndi, Xocalı, Şuşa istiqamətində yoğunlaşdı. Azərbaycanda mövcud olan demokratik qüvvələrin təzyiqi 1991-ci il sentyabrın 5-də Müdafiə Nazirliyinin təşkil edilməsi, oktyabrın 9-da isə Azərbaycan Respublikası silahlı qüvvələri haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə nəticələndi. Noyabrın 19-da 22 rayon və şəhərdə özünü müdafiə batalyonlarının yaranması qərara alındı. Lakin qat-qat yaxşı silahlanmış və təlim görmüş düşməne qarşı bu dəstələrlə mübarizə aparmaq çox çətin idi. Qarabağın Azərbaycanlılar yaşayan məntəqələrinə ermənilər tərəfinnən hücumlar genişləndirildi.

1992-ci ilin əvvəllərində Kərkicahan qəsəbəsi, Qeybəli, Malıbəyli, Aşağı Quşçular və Yuxarı Quşçular kəndləri işğal edildi. Şuşanın mühasirəsini yarmaq üçün

yanvarın sonlarında Azərbaycan ordusu “Daşaltı” əməliyyatı keçirdi. Lakin düzgün rabitə qurulmaması səbəbindən əməliyyat uğursuzluqla nəticələndi. Fevralın ortalarında düşmənin Qaradağlı kəndini ələ keçirdi. Kəndin müdafiəçilərinə və dinc sakinlərə vəhşicəsinə divan tutuldu. Fevralın sonunda isə Xocalı soyqırımı törədildi.

Xocalı faciəsi 20-ci əsrin ən dəhşətli və ən qəddarcasına törədilmiş soyqırım idi. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-a keçən gecə erməni silahlı dəstələri Xankəndi şəhərində yerləşdirilmiş keçmiş SSRİ-nin 366-cı motoatıcı hərbi alayının köməyi ilə silahsız və köməksiz Xocalı şəhərinə hücum etmişlər. Əvvəlcə şəhər dörd tərəfdən erməni qoşunları tərəfindən əhatə olunmuş, sonra isə Xocalıya artilləriyə və ağır texnikadan güclü və amansız atəş açılmış, az bir vaxt ərzində şəhərdə yanğın baş vermiş şəhər tamamilə alova bürünmüşdür. Şəhərin müdafiəçiləri və yerli əhali buranı tərk etməyə məcbur olmuşlar. Fevralın 26-sı şəhər saat 5-ə kimi şəhər erməni işğalçıları tərəfindən zəbt edilmişdir. Bir gecənin içərisində qədim Xocalı yerlə yeksan edilmişdir. Şəhəri tərk etməyə məcbur olan əhali dağlara, meşələrə qaçmışdır. Hər tərəfdə silahlı ermənilər dinc əhalini güllələmiş, onlara amansız divan tutmuşdular. Beləliklə,soyuq, qarlı fevral gecəsində nə qədər qız-gəlin əsir düşdü, girov götürüldü. Nə qədər insan erməni silahından yayınıb meşələrə, dağlara qaçsalar da, onların çoxu soyuqdan, şaxtadan vəfat etmişdir. Cinayətkar erməni qoşunlarının vəhşiliyi nəticəsində Xocalı əhalisindən 613 nəfər öldürülmüş,487 nəfər şikəst olmuş, 1275 nəfər dinc sakin -qocalar, uşaqlar, qadınlar əsir götürülərək ağlasığılmaz erməni zülmünə, təhqirə və həqarətlərinə məruz qalmışlar. 150 nəfərin taleyi hələdə məlum deyil. Bu əsl soyqırım idi. Azərbaycan xalqı və onun dövləti Xocalı faciəsini heç vaxt unutmur və unutmayacaq. 1992-ci ilin mayın 8-də ermənistan Şuşa şəhərinin tutulması ilə Dağlıq Qarabağın demək olarki, bütün ərazisini ələ keçirmiş oldular. Bir neçə gün sonra Laçın rayonunun işğalı ilə Dağlıq Qarabağla ermənistan arasında birbaşa əlaqə yaradıldı.

Nəticədə 1994-cü ilin may ayında Azərbaycan və Ermənistan arasında Bişkek protokolu adlanan atəşkəs müqaviləsi imzalandı. Bu razılaşma ilə birinci Qarabağ müharibəsinin fəal hərbi əməliyyatlarına son qoyuldu. Lakin atəşkəs münaqişənin siyasi həllini təmin etmədi, sadəcə müvəqqəti olaraq döyüşləri dayandırdı. Müharibə nəticəsində Azərbaycanın ərazilərinin 20 faizi işğal altında qaldı. Ermənistan təcavüzü nəticəsində 1 milyonnan artıq Azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşüb. 20 min Azərbaycanlı şəhid, 50 min insan isə yaralanmış və əlil olmuşdur. Təxminən 4000 nəfər itkin düşmüşdür. 1000 nəfərdən çoxunun isə taleyi hələdə bilinmir. Baxmayaraq ki, 1994-cü ildə atəşkəs elan edildi, Ermənistanın işğalcılıq siyasəti uzun illər davam etdi. Nəticədə Azərbaycan torpaqları hələdə azad edilməmiş qalırdı.

Bu vəziyyət 2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsinə yəni Azərbaycan öz torpaqlarını azad etmək uğrunda apardığı qətiyyətli döyüşlərə gətirib çıxardı. Müharibənin əsas məqsədi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, uzun illər işğal altında qalmış torpaqları azad etmək idi. Qarşıdurmalar 27 sentyabr 2020-ci il 06:00 da Qarabağ mühasirəsindən sonra yaradılmış təmas xətti boyunca başladı. İlk günlər həm şimal həm də cənub istiqamətində uğurlu əks hücum əməliyyatları həyata keçirildi. Xüsusilə Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı rayonlarının azad olunması ilə cənub istiqamətində strateji üstünlük əldə olundu. Ən mühüm döyüşlərdən biri Şuşa uğrunda savaşı olmuşdur. 8 noyabr 2020-ci ildə şanslı ordumuz Azərbaycanın üçrəngli bayrağını Qarabağın tacı Şuşada dalğalandırdı. İgidlərimiz düşməni qarşılarında diz çökdürərək onun müqavimət istəklərini bir dəfəlik sındırdı. Şuşanın azad olunması müharibənin taleyini həll edən hadisə kimi qiymətləndirilir. 10 noyabr 2020-ci il tarixində Azərbaycan, Ermənistan, Rusiya arasında üçtərəfli bəyənət imzalanmış və müharibəyə son qoyulmuşdur. Bu bəyənata əsasən: Ermənistan qüvvələri Ağdam, Kəlbəcər və Laçın rayonlarındakı könüllü şəkildə çıxarılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə Azərbaycanın əsas hissəsini birləşdirən Zəngəzur dəhlizinin açılması qərara alınmışdır. Müharibə nəticəsində Azərbaycan bütün işğal olunmuş rayonlarını azad etmiş, ərazi bütövlüyünü bərpa etmiş, milli qürur və birliyin yenidən bərpa olunmuşdur. Ümumilikdə 44 günlük müharibə nəticəsində Azərbaycan təxminən 3000 şəhid, 10000-dən çox yaralı və qazi olmuşdur.

Nəticə

Nəticə etibarilə, 8 noyabr 2020-ci il Azərbaycan xalqı üçün unudulmaz bir tarix oldu. 30 illik işğal və həsrət sona çatdı, torpaqlar azad edildi və xalqın səbr, birgəlik və iradəsi bütün dünyaya nümayiş olundu. Bu hadisələr göstərir ki, milli birlik və strateji səbr uzunmüddətli çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə imkan verir.

Həmçinin, bu tarix gələcək nəsillərə vətənpərvərlik, milli birliyə sədaqət və tarixdən dərs almağın əhəmiyyətini xatırladacaq.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinin rəsmi saytı – www.mod.gov.az
 2. Əliyev İ. Qarabağ Azərbaycandır!, Bakı, 2020
 3. “44 günlük Vətən müharibəsi salnaməsi”, Bakı, 2021
 4. Xocalı soyqırımı haqqında materiallar, www.xocali.net
-

Cumayzadə Süsən Telman

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Magistratura məzunu

E-poçt: cumayzadesusen0066@gmail.com

Biz ərazi bütövlüyümüzü, suverenliyimizi, beynəlxalq hüququmuzu, milli ləyaqətimizi bərpa etmişik və bu gün azad xalq kimi yaşayırıq, qururuq və bundan sonra bu torpaqlarda əbədi yaşayacağıq.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən “Böyük Qayıdış” adlı proqram milli ruhun dirçəlişi, köç prosesi və həmçinin tarixi adətin bərpası deməkdir. [2]

“Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində 20 sentyabr tarixində Ağdərə, Xocalı, Xankəndi, Xocavənd şəhərlərində və həmçinin Şərqi Zəngəzur, Qarabağ ərazisində aşağıdakı tədbirlər görüldü və hazırda da görülməkdədir:

- Yeni yaşayış massivlərinin salınması
- Mədəniyyət ocaqlarının tikintisi
- Sosial infrastrukturun bərpası və s.

Bundan əlavə qeyd etmək lazımdır ki, Şərqi Zəngəzur və Qarabağ “yaşıl enerji zonası” elan olub. Bu da həmin əraziləri regional inkişaf mərkəzinə çevirib. [1]

Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin möhkəmləndirilməsində Qarabağın ekoloji dirçəlişi böyük əhəmiyyət daşıyır. Sözü gedən bu proses sosial sabitlik, milli təhlükəsizlik və iqtisadi inkişaf ilə yanaşı həmçinin ətraf mühitin bərpası ilə də strateji əhəmiyyət daşıyır. [2]

Qarabağda müasir şəhərsalmanın yeni mərhələsi Şuşa, Laçın, Ağdam, Cəbrayıl, Zəngilan və Füzuli şəhərlərinin baş planının təstiqlənməsi ilə açıldı. [2]

Füzuli şəhərinin baş planına aşağıdakılar daxildir:

- Ekoloji park zolaqları
- Ağıllı nəqliyyat sistemi
- Zəfər Kompleksi (yenidənqurma və azadlıq rəmzi)
- Yaşıl enerji ilə işləyən küçə işıqlandırılması

Cəbrayıl şəhərinin cənub hissəsində “Yaşıl Texnopark” adlı layihə

həyata keçirilməkdədir. Həmin bu layihənin həyata keçirilməsində əsas məqsəd şəhərdə aşağıda sadalananların fəaliyyət göstərməsidir: [2]

- Aqrotexnologiya laboratoriyaları
- Günəş panelləri
- Elektrik avtomobilləri üçün enerji doldurma məntəqələri

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev bildirib ki, “Laçın Azərbaycan dağ turizminin paytaxtına çevriləcək.” Məhz bu səbəbdən Laçın şəhərinin baş planı təbiətlə harmoniya içində hazırlanıb və həmin baş plana daxildir: [2]

- Dağ ekosistemi
- Dağ turizmi
- Qış idman infrastrukturu
- Ekoloji kənd təsərrüfatı

Zəngilanın şəhərinin Ağalı kəndini həmin bu konsepsiyanın ən başlıca nümunəsi kimi göstərmək olar. Zəngilan şəhərinin Ağalı kəndində “ağıllı kənd” modelinin əsl üzünə çevrilib, hansı ki həmin bu kənddə enerji,

bioenerji sistemlərindən və həmçinin günəş panellərindən alınır. Bunlarla yanaşı kənddə hər evdə aşağıda sadalanan ağıllı idarəetmə sistemləri mövcuddur: [2]

- Ağıllı suvarma
- Ağıllı sayğac
- Rəqəmsal kənd idarəetmə mərkəzi
- Enerji monitorinqi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyev Zəngəzuru və həmçinin Qarabağı “yaşıl enerji zonası” elan edib. Bu da öz növbəsində “yaşıl dirçəliş dövrü” ün başlanmasına təkan verib. [2]

Zəngilan və Cəbrayıl şəhərlərində ACWA Power, BP və həmçinin Masdar adlı beynəlxalq şirkətlərin iştirakı ilə külək stansiyaları və günəş stansiyaları inşa olunur, hansı ki ekoloji nöqteyi nəzərdən dayanıqlı inkişaf modelinin təməlini formalaşdırır. Aşağıda sadalanan elektrik stansiyaları, enerji korridorları, hidroqovşaqlar Azərbaycan Respublikasının enerji xəritəsini yenidən yazmağa şərait yaradır: [2]

- Cəbrayıl – Zəngilan Enerji Korridorları
- Cəbrayıl Günəş Elektrik Stansiyası (240 meqavat)
- Kəlbəcər hidroqovşağı
- Laçın hidroqovşağı

Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı sayılan Şuşa şəhərində ekoloji yönümlü bir çox tədbirlər görülür. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün tarixi-memarlıq abidələrinin bərpasında ətraf mühitə zərər vurmamaq məqsədi ilə ekoloji materiallardan istifadə olunur, hansı ki öz növbəsində karbon izinin minimuma endirilməsinə köməklik göstərir.

Həmçinin fiziki müdaxiləni minimuma endirməyə şərait yaradan rəqəmsal mədəniyyət layihələri də ekoloji yükün azaldılmasına təkan vermiş olur. Rəqəmsal layihələrə misal olaraq 3D ekskursiyaları və həmçinin virtual muzeyləri misal göstərmək olar.

Şuşa şəhərinin gözəl təbiəti, dağlıq relyefi ekoturizmin inkişafında mühüm rol oynayır. Şuşa şəhərində bunun ilə əlaqədar bir çox tədbirlər görülmüş və hazırda da davam etdirilir. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: [4] [5] [6]

- Velosiped marşrutları [4]
- Piyada turları [5]
- Təbiət müşahidəsi [6]

Şuşa şəhəri Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı elan olunması ilə yanaşı həmçinin “Turizm Paytaxtı” da elan edilib. Bu isə öz növbəsində ekoturizmin beynəlxalq səviyyədə təşviqinə şərait yaratmış olub.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət paytaxtı elan edilən Şuşa şəhərində ətraf mühitin mühafizəsi və həmçinin ətraf mühitə təhlükə törədə bilən təsirlərin azaldılması istiqamətində bir çox tədbirlər görülür. Bərk məişət tullantılarının yerləşdirilməsi və həmçinin həmin tullantıların zərərsizləşdirilməsi müasir standartlara uyğun olaraq və səmərəli şəkildə qurulur. Şuşa şəhərinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında həmçinin tullantıların təkrar emalı əhəmiyyətli rol oynayır. Bütün bu tədbirləri “Təmiz Şəhər” ASC həyata keçirir. Bununla yanaşı texniki normalara uyğun və beynəlxalq ekoloji standartlara cavab verən yeni sanitariya poliqonı inşa edilir. [3]

Şuşa şəhərinin ekoloji yükünü azaldan növbəti tədbirlərdən birində yaşıl nəqliyyat hesab edilir. Şuşa şəhərində elektromobillərin istifadəyə verilməsi yönündə bir çox tədbirlər görülməkdədir. Şəhər ərazisində elektromobillərin istifadəyə verilməsi zərərli qazların ətraf mühitə atılmasını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Şuşa şəhərində, həmçinin turizm obyektlərində bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi həyata keçirilir. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

- Enerji effektiv binalar
- Günəş panelləri

Şuşa şəhərində biomüxtəlifliyin qorunması ilə əlaqədar olaraq turizm marşrutları qorunan təbiət ərazilərindən kənarda olacağı planlaşdırılır. Bu da öz növbəsində faunanın və floranın qorunmasına şərait yaradır.

Şuşa şəhərində həmçinin ekoloji maarifləndirmə yönündə də bir çox tədbirlər görülmür. Təbiətə həsr olunmuş festivallar, ekoloji sərgilər ekoloji maarifləndirmə tədbirlərindən hesab olunur. Bu isə öz növbəsində yerli əhali ilə yanaşı turistlərdə də məsuliyyət hissini artırır.

Əziz Şuşa, sən azadsan! Əziz Şuşa, biz qayıtmışıq!
Əziz Şuşa, biz səni dirçəldəcəyik! Şuşa bizimdir!
Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!
İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı

Xankəndi şəhərində də ekoloji yönümlü bir çox tədbirlər görülməyə hazırdır da həmin tədbirlərin görülməsi davam etdirilir. Bunlara misal olaraq “Yaşıl Enerji Potensialının İntegrasiyası” nı göstərmək olar. Xankəndi şəhəri yüksək günəş radiyasiyasına və həmçinin dağlıq relyefə malikdir. Məhz bu səbədən həmin ərazi külək və günəş enerjisi üçün əlverişli ərazi hesab edilir. Ərazidə günəş panellərinin quraşdırılması planları ekoloji cəhətdən əlverişli hesab edilir. Şəhər ərazisində günəş panellərinin quraşdırılması elektrik xərclərinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına və ekoloji cəhətdən əlverişli olacağına işarədir. Yaşıl enerji layihələrinin tətbiqi şəhərin nəyinki iqtisadi, sosial və həmçinin ekoloji inkişafına da müsbət təsir göstərir. Həmin bu layihə havaya atılan zərərli tullantıların, qlobal iqlim dəyişikliyinə və həmçinin fosil yanacaqlarından asılılığın minimuma endirilməsinə kömək edir. Bununla yanaşı kənd təsərrüfatı tullantıları biokütlə enerji istehsalında istifadə edilə bilər, hansı ki öz növbəsində kənd təsərrüfatı tullantılarının ətraf mühitə atılmasını tənzimləyir. [7]

Aparılan araşdırma nəticəsində məlum olur ki, toplanılan məlumatlar sözü gedən ərazilərdə ətraf mühitin qorunması, bərpası yönündə bir çox tədbirlər görülməyə, layihələr işlənib və hazırda da davam etdirilir. Toplanan məlumatlar əsasında bu nəticəyə gəlmək olar ki, ekoloji tədbirlərin həyata keçirilməsinin gücləndirilməsi bir çox sahələrin inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir. Ümumilikdə qeyd etmək istərdim ki, məqalədə qeyd olunan bütün məlumatlar mövzunun aktuallığını vurğulayır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bütün layihələr yüksək səviyyədə həyata keçirilir.

Arzum budur ki, Qarabağ Unuversitetində ixtisaslar sırasında Ekologiya ixtisası da yer alsın və həmçinin ərazi məktəblərində ekologiya olimpiadası və digər ekoloji maarifləndirmə işləri həyata keçirilsin və məndə böyük məmnuniyyət hissi ilə iştirak edirəm. Bu qələbəni bizə bəxş edən qəhrəman əsgər və zabitlərimiz bizim qürur mənbəyimizdir. Onların qəhrəmanlığı, onların şücaəti, fədakarlığı artıq dastana çevrilib. **İlham Əliyev**, Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qarabağın dirçəliş tarixində yeni səhifə
[Qarabağın dirçəliş tarixində yeni səhifə | sfera.az](https://sfera.az) (20.09.2025)
2. Zəfərdən Dirçəlişə: Beş ildə Qarabağın yoxdan var olması, Azərbaycanın global səsə çevrilməsi
[Zəfərdən Dirçəlişə: Beş ildə Qarabağın yoxdan var olması, Azərbaycanın global səsə çevrilməsi - Azərbaycan Respublikası Müharibə, Əmək və Silahlı Qüvvələr Veteranları Təşkilatı](#) (04.11.2025)
3. Şuşada ağıllı texnologiyalar tətbiq olunacaq
[Şuşada ağıllı texnologiyalar tətbiq olunacaq - VİDEO | Modern.az](#) (09.08.2021)
4. Şuşada beynəlxalq velosiped yarışı keçiriləcək
[Şuşada beynəlxalq velosiped yarışı keçiriləcək | Modern.az](#) (03.07.2022)
5. Gələn ildən Şuşada piyada dağ yürüşü turları başlayacaq
[Gələn il Şuşada yürüş turları başlayacaq](#) (15.10.2025)
6. Gözəllik səltənəti Şuşa təbiəti
[gözəllik səltənəti Şuşa təbiəti | Azerbaijan.Travel](#) (2021)
7. Xankəndi: Ekoloji dayanıqlılığın yeni mərkəzi
[Xankəndi: Ekoloji dayanıqlılığın yeni mərkəzi](#) (21.09.2024)

ŞUŞADA RƏQƏMSAL TURİZM XİDMƏTLƏRİ: İNTEQRASIYA OLUNMUŞ PLATFORMA VƏ EKOSİSTEM İDARƏETMƏSİ

Dünyamaliyev İslam Elşən oğlu,

Doktorant, Bakı Biznes Universiteti, İqtisadi nəzəriyyə kafedrası

88A, H.B.Zərdabi küç, Bakı AZ1122, Azərbaycan

islam.dunyamaliyev98@gmail.com

Xülasə. Şuşa şəhəri zəngin tarixi-mədəni irsi və təbii gözəllikləri ilə Azərbaycanın turizm incilərindən biridir. Son dövrdə azad edilmiş ərazilərə, o cümlədən Şuşaya turist səfərlərinin artması rəqəmsal həllərin vacibliyini ön plana çəkir. Lakin hazırda Şuşaya səfər üçün icazə, bilet və tur xidməti ayrı-ayrı onlayn portallar üzərindən həyata keçirilir və turizm xidmətləri arasında rəqəmsal integrasiya yetərsizdir. Bu məqalənin məqsədi Şuşa şəhəri üçün “VisitShusha.az” adlı vahid çoxxidmətli rəqəmsal platforma modelini təklif etməkdir. Tədqiqat rəqəmsal məkan idarəetməsi, platforma iqtisadiyyatı və xidmət dizaynı kimi nəzəri əsaslara söykənir. Təklif olunan platforma bilet və icazələrin onlayn verilməsi, marşrut planlama, yerləşmə və bələdçi rezervasiyası, rəqəmsal bələdçilik kimi funksiyaları bir ekosistemdə birləşdirəcək. Bu yanaşma Şuşanın 2026-cı il “ECO Turizm Paytaxtı” planlarına da töhfə verərək, şəhəri ağıllı turizm məkanı kimi brendləşdirməyə xidmət göstərə bilər.

Açar sözlər. rəqəmsal turizm, e-ticarət, elektron platforma, ekosistem, turizm xidmətləri.

Giriş. Şuşa – Qarabağın dağlıq bölgəsində yerləşən, tarixi və mədəni mirası ilə tanınan bir şəhərdir. Azərbaycanın mədəni paytaxtı hesab olunan Şuşa şəhəri 270 illik tarixi ərzində ədəbi, musiqi və xalçaçılıq ənənələri ilə zəngin bir mərkəz olmuşdur. Şəhərdəki qala divarları, tarixi məscidlər, karvansaraylar və təbiət mənzərələri turistlər üçün cəlbedici imkanlar yaradır. 2023-cü ildə TÜRKSOY tərəfindən “Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı” elan olunması da Şuşanın beynəlxalq turizm potensialının göstəricisidir. Mühəribədən sonra sürətli bərpa işləri və “Xarıbülbül” musiqi festivalı kimi ənənəvi tədbirlərin yenidən təşkil edilməsi Şuşanı turizm marşrutlarına qaytarmışdır [1].

Eyni zamanda, müasir turist profilinin gözləntiləri də dəyişir. Rəqəmsal texnologiyalar turizmde inqilabi rol oynayır – səyahətçilərin böyük əksəriyyəti səfər öncəsi onlayn məlumat əldə edir, rezervasiyalarını rəqəmsal platformalarla edir və rəylər paylaşır. Xüsusilə, pandemiya sonrası dövrdə “kontaktsiz” xidmətlərə tələbat turizm sektorunda rəqəmsal transformasiyanı daha da sürətləndirmişdir. Dünya Bankının qiymətləndirməsinə əsasən, rəqəmsal platformalar inkişaf etməkdə olan turizm məkanlarındakı kiçik müəssisələrə global bazara çıxış imkanı verir, lakin bu fürsətdən yararlanmaq üçün həmin məkanlar rəqəmsal həlləri mənimsəməlidir [9].

Şuşada rəqəmsal turizm xidmətlərinin mövcud vəziyyəti hələ arzuolunan səviyyədə deyil. Hazırda Şuşaya səfər etmək istəyən yerli və xarici turistlər bir neçə ayrı onlayn sistemlə qarşılaşırlar. Məsələn, fərdi avtomobillə gedənlər üçün “Yolumuz Qarabağa” portalı vasitəsilə icazə alınması tələb olunur, ictimai avtobusla səfər edənlər isə “Biletim.az” üzərindən bilet və icazə əldə edirlər. Xarici turistlər üçün “Yolumuz Qarabağa” portalında pasport məlumatlarının daxil edilməsi, ingilis və rus dillərində funksionallıq və hətta həmin portalda gediləcək yerdəki otellər barədə informasiya təqdim olunur. Bundan başqa, rəqəmsal “myGov” hökumət platformasına da səfər icazəsi xidməti integrasiya edilmişdir [6]. Bu alətlər faydalı olsa da, parçalanmış şəkildə fəaliyyət göstərir və turistlər üçün vahid, rahat bir istifadə təcrübəsi təmin etmir. Azərbaycanın turizm siyasəti üzrə son tədqiqatlar da vurğulayır ki, ölkədə elektron viza sistemi kimi nailiyyətlərə baxmayaraq, daxili turizm xidmətlərinin bir-biri ilə rəqəmsal integrasiyası zəifdir; halbuki Türkiyə, BƏƏ, Sinqapur kimi ölkələrdə mərkəzləşdirilmiş onlayn platformalar vasitəsilə bütün turizm xidmətləri vahid bir ekosistemdə əlaqələndirilir və bu da istifadəçi rahatlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Beləliklə, problemin aktuallığı ondan ibarətdir ki, Şuşanın turizm potensialını tam reallaşdırmaq üçün rəqəmsal texnologiyaların integrasiyası qaçılmazdır. Məqalənin məqsədi Şuşada bütün turizm xidmətlərini birləşdirən integrasiya olunmuş çoxxidmətli rəqəmsal platforma modelini təklif etmək, bu modelin nəzəri əsaslarını və praktiki tətbiq mexanizmlərini izah etməkdir. Bu yanaşma Şuşanın turizm ekosisteminin effektiv

idarə edilməsinə, yerli icra strukturlarının və bizneslərin prosesə cəlb olunmasına və turistlər üçün dayanıqlı rəqəmsal təcrübə təminatına xidmət edəcək.

Metodologiya. Müasir turizm idarəetməsi konsepsiyasında destinasiya - təyinat məkanı - yalnız coğrafi məkan deyil, həm də rəqəmsal məkandır. “Rəqəmsal destinasiya” idarəetməsi dedikdə, bir şəhər və ya bölgənin turizm resurslarının vahid onlayn platformalar vasitəsilə idarə olunması, marketinqi və turist təcrübəsinin real vaxt rejimində optimallaşdırılması başa düşülür. Bu yanaşma ənənəvi turizm məlumat mərkəzləri modelindən, data əsaslı və interaktiv platforma modelinə keçidi ifadə edir. Destinasiya İdarəetmə Sistemləri (DMS) adlanan texnoloji həllər, adətən, marşrut planlama, rezervasiya, resursların bölüşdürülməsi, kommunikasiyalar və analitika kimi funksiyaları özündə birləşdirir. Məsələn, belə bir sistem turistlərə bir interfeys vasitəsilə səyahətin bütün aspektlərini – uçuşdan otelə, tura qədər – planlamağa imkan verir və eyni zamanda idarəedicilərə qərar verməyə şərait yaradır [2, 3].

Platforma iqtisadiyyatı çoxsaylı müştəri qruplarını və xidmət təchizatçılarını bir araya gətirən rəqəmsal mühitlər üzərində qurulur. Turizm sektorunda platforma modeli dedikdə, çoxtərəfli bazar yaradan onlayn xidmətlər nəzərdə tutulur: məsələn, Airbnb turistləri mənzil sahibləri ilə, Viator turistləri tur operatorları ilə birləşdirir. Şuşa kontekstində isə platforma modeli şəhərdəki bütün maraqlı tərəfləri – turistlər, otellər, restoranlar, muzeylər, bələdçilər, nəqliyyat şirkətləri, suvenir dükanları və s. – bir ekosistem daxilində birləşdirməyi hədəfləyir [5]. Bu ekosistemin idarəetməsi dedikdə, platforma operatoru tərəfindən sistemin qaydalarının müəyyənəndirilməsi, məlumat mübadiləsi standartlarının qurulması, iştirakçıların platformaya cəlbə və fəaliyyətinin tənzimlənməsi başa düşülür. Platforma operatoru Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi və ya Turizm Agentliyinə həvalə oluna bilər. Platforma iqtisadiyyatı şəffaflıq və əlaqəlilik hesabına həm turist təcrübəsini yaxşılaşdırır, həm də kiçik yerli bizneslərin global turist axınına çıxışını təmin edir. Dünya Bankının hesablamalarına görə, rəqəmsal platformalar turizm sektorunda innovasiya və sahibkarlığı təşviq etmə gücünə malikdir – çünki kiçik turizm müəssisələri, qadın təşəbbüskarlar da öz xidmətlərini global auditoriyaya çıxara bilirlər [9]. Şuşa kimi yeni turizm destinasiyalarında platforma ekosisteminin qurulması qarşılıqlı fayda yaradır. Belə ki, turistlər üçün rahatlıq, yerli icmalar üçün isə əlavə gəlir və məşğulluq imkanları mümkündür.

Rəqəmsal platformaların uğuru təkcə texnoloji imkanlardan deyil, eyni zamanda xidmət dizaynının keyfiyyətindən asılıdır. Xidmət dizaynı – xidmətin istifadəçi baxımından tam yol xəritəsinin çəkilməsi və hər bir təmas nöqtəsinin optimal dizayn edilməsidir. Turizmdə xidmət dizaynı o deməkdir ki, turistin ilkin məlumat axtarışından, səfər öncəsi planlamasından başlayaraq, Şuşada gəzib-dolanması və hətta səfərdən qayıtdıqdan sonra rəylər paylaşmasına qədər bütün mərhələlər nəzərdən keçirilir və rəqəmsal həllərlə zənginləşdirilir. Məsələn, yaxşı dizayn edilmiş rəqəmsal platforma turistə şəxsi maraqlarına uyğun marşrut təklif edə, seçdiyi dilə və üstünlüklərə görə kontenti fərdiləşdirə bilər. Burada personalizasiya və əlçatanlıq əsas prinsiplərdəndir. Fərqli dil danışan, xüsusi ehtiyacı olan və ya xüsusi maraqları olan turist qrupları da nəzərə alınmalıdır. Xidmət dizaynında rəqəmsal hekayələşdirmə və immersiv texnologiyaların – “VR/AR” istifadəsi də turist təcrübəsini dərinləşdirir. Rəqəmsal xidmət dizaynının effektivliyini artırmaq üçün son illərdə “fərdiləşdirilmiş dizayn” yanaşması geniş tətbiq olunur – bu metodologiya empatiya quraraq istifadəçilərin ehtiyaclarını dərinlənə anlamağa və buna uyğun həllər prototipləndirməyə imkan verir. Yekun olaraq, rəqəmsal platformanın uğurlu olması üçün texnoloji arxitektura ilə yanaşı, insan mərkəzli dizayn yanaşması olmalıdır ki, platformadan istifadə edən turistlər asan, faydalı və xoş təcrübə əldə etsinlər [4, 7].

Bu məqalədə təklif olunan “VisitShusha.az” platformasının konsepti yuxarıdakı nəzəri çərçivənin kəsişməsində formalaşdırılır.

Tətbiq modeli: “VisitShusha.az” platforması. İnteqrasiya olunmuş çoxxidmətli platforma olan VisitShusha.az konseptual olaraq “vahid pəncərə” prinsipinə əsaslanır – yəni Şuşaya səfər etmək istəyən hər kəs bütün zəruri məlumat və xidmətləri bu tək platformadan əldə edə biləcək. Bu platformanın əsas komponentləri və funksiyaları aşağıdakı kimi təklif olunur:

1. Onlayn icazə və biletləşdirmə sistemi. Şuşaya səfər üçün zəruri olan icazə sənədlərinin rəqəmsal alınması və ictimai nəqliyyat biletlərinin bronlanması platformanın əsas xidmət istiqamətini təşkil edir. Yerli və xarici vətəndaşlar üçün sistem identifikasiya məlumatlarını – şəxsiyyət vəsiqəsinin fin kodu və ya xarici pasportun seriya və nömrəsini daxil etməklə avtomatik olaraq müvafiq icazəni yaradacaq. Bu, hazırkı

“Yolumuz Qarabağa” portalının funksiyasını da özündə birləşdirərək, ayrıca platformalara ehtiyacı aradan qaldırır. Eyni zamanda, avtobus reysləri cədvəli və onlayn biletləri bir yerdə təqdim olunacaq. Burada “biletim.az” integrasiyası tətbiq edilməlidir. Məsələn, turist Bakı-Şuşa avtobus marşrutunu seçib bileti alarkən avtomatik olaraq Şuşa şəhərinə giriş icazəsini də almış olacaq. Ödənişlər təhlükəsiz e-ticarət modulu vasitəsilə həyata keçiriləcək.

2. Marşrut planlama və interaktiv xəritə. Platformada Şuşanın görməli yerləri, muzeyləri, tarixi abidələri, restoranları və s. barədə məlumatlandırıcı səhifələr və bunları əhatə edən interaktiv xəritə yerləşdiriləcək. İstifadəçilər maraq dairələrinə - məsələn, “musiqi tarixi”, “təbiət mənzərələri” və ya “qastronomiya” - uyğun filtr tətbiq edərək özlərinə fərdi marşrut planlaya biləcəklər. Xəritə üzərindən hər bir nöqtə haqqında qısa informasiya, foto və rəy görünəcək. “Augmented reality” - Artırılmış reallıq modulu vasitəsilə turistlər smartfon kamerasını tarixi abidəyə tutduqda, onun haqqında virtual bələdçi məlumatlarını görmə imkanı da mövcud olacaq. Bu, Şuşanın zəngin tarixinin müasir texnologiyalarla təqdimatını təmin edəcək.

3. Yerləşmə və yerli xidmətlərə çıxış. VisitShusha.az platforması otel, qonaq evi, restoran kimi xidmət təchizatçıların da integrasiyasını nəzərdə tutur. Platforma “OTA” – “onlayn travel agentliyi” prinsipi ilə işləyərək, Şuşa və ətrafında mövcud yerləşmə yerlərini, onların qiymətləri və mövcudluğunu göstərəcək. Turistlər birbaşa platforma üzərindən otel rezervasiya edə biləcək. Platformada platforma ilə tərəfdaşlıq müqavilələri bağlayan otelləri seçmək olacaq. Eyni zamanda, müştəri rəyləri və reytingləri sistemi qurulacaq ki, bu da xidmət keyfiyyətinin monitorinqinə kömək edəcək. Platforma yerli bələdçilər üçün ayrıca bölmə də təqdim edəcək. Lisenziyalı tur bələdçiləri öz profillərini yarada, təklif etdikləri turların təsvirini və qiymətlərini yerləşdirə biləcəklər. Məsələn, Şuşa qalası və məhəllələri üzrə 2 saatlıq piyada turu təklif edən bələdçi, platformada bunun anonsunu verəcək və turistlər bir kliklə həmin turu rezervasiya edə biləcək. Bu model artıq Oman kimi ölkələrdə tətbiq edilir – orada yaradılan rəqəmsal platforma yerli bələdçilərin global turistlərlə birbaşa bağlantısını təmin edir, rezervasiya və ödəniş xidmətlərini özündə birləşdirir. Şuşa platformasında da bənzər qaydada, yerli sahibkarlar - bələdçilər, sürücülər, suvenir ustaları öz xidmətlərini birbaşa geniş auditoriyaya çıxara biləcəklər.

4. Mədəni tədbirlər və biletlərin satışı. Şuşa ilboyu müxtəlif mədəni-kütləvi tədbirlərə ev sahibliyi edir. Bunlara Xarıbülbül festivalı, “Vaqif Poeziya Günləri”, klassik musiqi gecələri və s. nümunə göstərmək olar. Platformada tədbirlər təqvim modulu vasitəsilə qarşıdakı bütün tədbirlər siyahılanacaq, biletlərin onlayn satışı mümkün olacaq. İstifadəçilər tədbir tarixlərinə və kateqoriyasına uyğun (filter tətbiq etməklə konsert, sərgi, festival və s.) axtarış edə bilirlər. Bu, şəhərin mədəni həyatını turistlərə daha əlçatan edəcək. Məsələn, xarici turist səfərini planlayarkən platformadan baxıb görəcək ki, onun gəliş tarixinə yaxın Şuşada muğam konserti var və elə öncədən həmin konsertə bileti alıb öz planına daxil edəcək.

5. İstifadəçi interfeysi və dil dəstəyi. Platforma responsiv dizaynla hazırlanacaq ki, həm veb, həm mobil tətbiq kimi istifadə oluna bilsin. İnterfeys sadə, intuitiv və çoxdilli olacaq. İlk növbədə Azərbaycan, ingilis və rus dillərinin tətbiqi planlaşdırılır. Bir çox xarici turistlər üçün dil maneəsi ola bildiyindən, vacib məlumatlar bir neçə dildə təqdim edilməlidir. İstifadəçi təcrübəsini optimallaşdırmaq üçün istifadəçi analizləri aparılacaq, yəni fərqli tip turistlərin, məsələn, mədəniyyət həvəskarı, macəra axtaran, ailəvi səfər edən və s. platformada nələri axtaracağı təhlil edilərək menyu strukturu və naviqasiya dizaynı ona uyğun qurulacaq.

Nəzərə almaq lazımdır ki, belə bir platformanın yaradılması təkcə texnoloji layihə deyil, eyni zamanda ekosistem layihəsidir. VisitShusha.az-ın idarə edilməsi üçün ehtimal ki, dövlət-özəl tərəfdaşlığı modeli səmərəli ola bilər. Dövlət tərəfi Turizm Agentliyi və ya Şuşa İcra Hakimiyyəti olaraq koordinasiya və tənzimləmə funksiyasını, özəl sektor isə hər hansı bir texnologiya şirkəti və ya platforma operatoru olaraq texniki realizasiya və yenilikləri təmin edə bilər.

Tətbiq modeli: “VisitShusha.az” platforması.

Şuşa üçün rəqəmsal turizm platformasının uğurla tətbiqi, yalnız texniki həllin hazırlanması ilə bitmir. Bunun davamlı işlək olması üçün dövlət siyasəti səviyyəsində dəstək və tənzimləyici addımlar vacibdir. Aşağıda bu istiqamətdə əsas tövsiyələr öz əksini tapır:

1. Rəqəmsal infrastrukturun təkmilləşdirilməsi. Platformanın effektiv işləməsi üçün Şuşa şəhərində fiber-optik və 5G mobil şəbəkə kimi yüksək sürətli internet bağlantısı təmin olunmalıdır. Turistlərin sıx

toplaşdığı yerlərdə məsələn, qala ərazisi, muzeylər, meydanlarda pulsuz ictimai Wi-Fi şəbəkələri qurulması tövsiyə edilir. Bundan əlavə, POS terminallar, NFC ödəmələr kimi elektron ödəniş infrastrukturunun genişləndirilməsi lazımdır ki, platforma üzərindən ödənilən xidmətlər yerində rəvan təqdim oluna bilsin. Rəqəmsal ekosistem eyni zamanda enerji təchizatı və təhlükəsizlik infrastrukturundan da asılıdır. Yəni məlumat mərkəzləri üçün kəsintisiz enerji, kiber-təhlükəsizlik sistemləri təmin edilməlidir. Bütün bunlar Şuşanın “ağıllı şəhər” konsepsiyasına uyğun şəkildə planlanmalıdır.

2. Hüquqi və tənzimləyici çərçivə. Rəqəmsal turizm platformasının fəaliyyətini dəstəkləmək üçün müvafiq hüquqi bazanın formalaşdırılması vacibdir. İlk növbədə, məlumatların qorunması və məxfiliyi - məsələn, şəxsi məlumatların emalı, xaricə ötürülməsi qaydaları üzrə qanunvericiliyə riayət təmin olunmalıdır. İkincisi, platformada fəaliyyət göstərəcək yerli bizneslərin - bələdçilər, sürücülər, fərdi ev sahibləri və s. qeydiyyatı və lisenziyalaşdırılması prosedurları sadələşdirilməli və aydın olmalıdır. Məsələn, fərdi bələdçinin platformada tur satması üçün vergi uçotuna düşməsi tələb olunursa, bunun “bir pəncərə” prinsipi ilə asanlaşdırılması lazımdır. Rəqəbat mühiti də nəzərə alınmalı, platforma monopolist olmamalı, əksinə digər sistemlərin - beynəlxalq turizm portallarının da integrasiyası açıq olmalıdır. Bunun üçün standartlar müəyyən edilə bilər. Dövlət bu platformada toplanan böyük verilənlərin analitikasını da tənzimləməlidir. Turist davranışı, say, xərclədiyi pul və s. məlumatlar anonimləşdirilərək siyasət qərarlarında istifadə oluna bilər. Ümumən, hüquqi baza elastik olmalıdır ki, texnologiyanın inkişafına uyğun adaptasiya edilsin.

3. Sahibkarlar və KOB-ların iştirakının təşviqi. Platformanın dəyəri o zaman yüksək olacaq ki, orada mümkün qədər çox yerli xidmət təminatçısı təmsil olunsun. Şuşa və ətraf bölgələrdəki kiçik və orta bizneslər (KOB) – istər turizm şirkəti olsun, istər restoran, hədiyyə mağazası – hamısı platformada öz yerini almalıdır. Bunun üçün dövlət tərəfi maarifləndirici kampaniyalar keçirməlidir. Məsələn, Şuşada KOB-lar üçün rəqəmsallaşma təlimləri təşkil edilə bilər, onlara platformaya qoşulmanın faydaları izah olunmalıdır. Eyni zamanda ilkin mərhələdə motivasiya üçün müəyyən güzəştlər düşünülə bilər. Məsələn, platformaya qoşulan ilk 50 müəssisəyə illik xidmət haqqının pulsuz olması, ya da reklam vitrinində önə çıxarılması kimi. Oman təcrübəsində dövlət integratoru bu cür kampaniyalarla müstəqil bələdçiləri platformaya cəlb etmişdi. Şuşanın da öz brendi olan “VisitShusha.az” altında yerli bizneslərin bir araya gəlməsi onların satışlarını artırmaqla yanaşı, turistlər üçün də zəngin seçim imkanı yaradacaq [8].

4. Rəqəmsal bacarıqlar və kadr hazırlığı. Yeni platforma ilə işləyəcək həm platforma administratorları, həm də ondan yararlanacaq yerli icma üzvləri üçün təlim proqramları vacibdir. İlk növbədə, Şuşa şəhərindəki turizm informasiya mərkəzinin əməkdaşları, eləcə də turizm polisinin işçiləri platformanın funksiyalarını dərindən bilməlidirlər ki, yerində turistlərə yardım göstərə bilsinlər. Yerli gənclər üçün “rəqəmsal turizm könüllüləri” proqramı başlatmaq olar – onlar həm məlumatların platformaya yığılmasında kömək edər, həm də turistlərə texnoloji dəstək verir. Uzunmüddətli perspektivdə, rəqəmsal savadlılıq ümumilikdə icmada artırılmalıdır ki, heç kim bu transformasiyadan kənarda qalmasın. Dünya Turizm Təşkilatının çağırışına görə, hökumətlər rəqəmsal texnologiyaların səyahət təcrübəsini yaxşılaşdırmasına və turizmin faydalarını hər kəsə çatdırmasına dəstək olmalıdır. Bu da yalnız infrastruktur deyil, insan kapitalının inkişafını tələb edir.

Yuxarıdakı siyasət tövsiyələri, Şuşada rəqəmsal turizm platformasının ekosistem halında formalaşmasına xidmət edir. Belə ki, yalnız texnologiya deyil, institusional dəstək, insan amili və biznes mühiti komponentləri birlikdə hərəkət edərsə, “VisitShusha.az” platforması arzulanan nəticələri verəcək.

Nəticə və təkliflər. Şuşada rəqəmsal çoxxidmətli turizm platformasının gerçəkləşməsi mərhələli yanaşma tələb edir. Burada ilkin dövrdə görülməkə operativ işlər, orta müddətli hədəflər və uzunmüddətli davamlı mexanizmlər üzrə yol xəritəsi təqdim edilir:

1. İlkin mərhələ - 0–6 ay. Bu mərhələdə layihənin əsas hazırlıq işləri görülməlidir. İlk növbədə, Dövlət Turizm Agentliyi, Şuşa İH, yerli turizm şirkətləri, IT tərəfdaşları kimi maraqlı tərəflərdən ibarət bir işçi qrup yaradılmalıdır. Texniki tapşırıq sənədi hazırlanaraq platformanın funksional tələbləri yekunlaşdırılır. Eyni zamanda, yolumuzqarabaga.az, biletim.az, myGov icazə xidməti və s. kimi mövcud sistemlərin analiz edilib integrasiya planı tərtib olunur. İlkin dövrdə platformanın ilkin versiyasının hazırlanması hədəflənir – yəni icazə alınması, bilet brönləmə, əsas məlumat səhifələri kimi ən vacib funksiyalar işlək şəkildə təqdim olunur. Şuşada yerli turizm ofisi nəzdində “Rəqəmsal Platforma Mərkəzi” təsis edilə bilər ki, platformaya kontentin yığılması və test edilməsi ilə məşğul olsun. Bu dövrdə həmçinin ilk qrup yerli bizneslərin və bələdçilərin

platformaya cəlb olunması üçün seminarlar keçirilir. 0–6 aylıq mərhələnin sonunda “VisitShusha.az 1.0 beta” versiyasının təqdimatı və ictimai sınaqları həyata keçirilir.

2. Orta müddətli tədbirlər - 6–18 ay. Bir ildən bir az artıq müddəti əhatə edən bu fazada platformanın tam funksional hala gətirilməsi və genişləndirilməsi planlaşdırılır. Beta sınaqları nəticəsində yığılan istifadəçi rəyləri əsasında sistemin təkmilləşdirilməsi aparılır. Platformaya əlavə modullar inteqrasiya edilir. Buna misal olaraq “AR” artırılmış reallıq bələdçisi, tədbir biletləri satışı, loyallıq proqramı göstərilə bilər. Bu mərhələdə marketing və tanıtım işləri genişlənir – həm ölkədaxili, həm beynəlxalq turizm sərgilərində “VisitShusha.az” tanıtılır, sosial mediada reklam kampaniyaları aparılır. Xarici turistləri cəlb etmək üçün platformanın çoxdilliliyi artırılır. Booking.com, TripAdvisor və s. kimi böyük beynəlxalq turizm platformaları ilə əməkdaşlıq edilib, Şuşa barədə məlumat mübadiləsi aparıla bilər. 18-ci ayın sonunda məqsəd odur ki, platforma Şuşaya səfər edən turistlərin ən azı yarısı tərəfindən istifadə olunsun. Həmçinin bu dövrdə Şuşanın “2026 ECO Turizm Paytaxtı” elan olunmasına hazırlıq çərçivəsində platformanın xüsusi bölməsi yaradılır və ekoturizm marşrutları, yaşıl sertifikatlı obyektlər barədə məlumatlar yerləşdirilir.

3. Davamlı inkişaf və dayanıqlılıq - 18 ay və sonrası. Uzunmüddətli perspektivdə platformanın idarəedilməsi və yenilənməsi üçün institusional mexanizm formalaşdırılır. Mümkündür ki, Şuşa Rəqəmsal Turizm Mərkəzi kimi bir qurum yaradılıb bu işə məsul təyin edilsin. Daimi təlim və dəstək mexanizmləri tətbiq olunur. Platformaya yeni qoşulan hər bir xidmət təminatçısına onlayn təlim materialları verilir, istifadəçilər üçün 7/24 dəstək xidməti fəaliyyət göstərir. Müntəzəm olaraq platformanın statistika hesabatları təhlil edilərək Şuşanın ümumi turizm strategiyasına inteqrasiya edilir. Məsələn, ən çox ziyarət edilən yerlər, ən populyar turlar barədə məlumatlar şəhərin turizm marketingində nəzərə alınır. Texnoloji inkişaf templərinə uyğun platformaya yeni funksiyalar əlavə olunur. Süni intellekt əsaslı çatbot köməkçisi, turistlər üçün həvəsləndirici oyun elementləri və s. Nəhayət, platformanın uğuru ölkə daxilində nümunə kimi təqdim edilə bilər və digər turizm bölgələri üçün bençmark rolunu oynaya bilər.

Son nəticə etibarilə, təklif olunan “VisitShusha.az” rəqəmsal platforma modeli Şuşa şəhərini dünyanın hər yerindən gələn turistlər üçün rəqəmsal olaraq əlçatan, məlumatlandırıcı və cəlbədicə edəcək. Bu model, Şuşanın bərpa prosesinə uyğun şəkildə, şəhəri “ağıllı turizm destinasiyası” səviyyəsinə yüksəltməyi hədəfləyir. Şuşada rəqəmsal turizm ekosisteminin yaradılması təkcə texnoloji innovasiya deyil, eyni zamanda dayanıqlı inkişaf, mədəni irsin təşviqi və regional iqtisadi canlanma layihəsidir. İnteqrasiya olunmuş platforma vasitəsilə Şuşa öz tarixi cazibəsini müasir dünyanın rəqəmsal ritmləri ilə uyğunlaşdıraraq, həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə nümunəvi bir turizm istiqamətinə çevrilə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azerbaijan Travel Portal, “Discover Shusha”, 2025.
2. Doligalski, T., Goliński, M., & Kozłowski, K. “Disruptive Platforms: Markets, Ecosystems, and Monopolists”, Routledge, 2022, səh. 5-23.
3. GP Solutions – “Destination Management System in Tourism: The Tech Backbone for DMCs”, 2025.
4. Kantamneni, S. “User Experience Design: A Practical Playbook to Fuel Business Growth”, Wiley, 2022, səh. 4-9.
5. Navarro-Meneses, F. J. “Managing the Smart Revolution in Tourism Firms: Innovation and Value Creation in the Era of Data”, CABI, 2022, səh. 149-166.
6. Şuşa Şəhəri Rəsmi Portalı, <https://www.shusha.gov.az/az>.
7. Tajeddini, K., Ratten, V., & Merkle, T. “Tourism, Hospitality and Digital Transformation: Strategic Management Aspects”, Routledge, 2020, səh. 3-12.
8. The Arabian Stories – “Oman to launch digital tourism platform empowering local guides”, 2025. <https://www.thearabianstories.com/>
9. World Bank, “Digital Platforms and the Future of Tourism”, 2018.

ZƏNGƏZUR DƏHLİZİ – XXI ƏSRİN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK SÜTUNU: AZƏRBAYCAN MODELİNİN KONTURLARI

Leyla Əfəndiyeva

Doktorant, Sahə İqtisadiyyatı (2025-2028)

Bakı Biznes Universiteti, Biznesin təşkili və bələdiyyə idarəetməsi kafedrası

Lafandiyeva2019@gmail.com

Xülasə

Zəngəzur dəhlizi XXI əsrdə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin strateji dayaqlarından birinə çevrilmişdir. Layihə yalnız regionun nəqliyyat sistemini yenidən formalaşdırmır, həm də milli iqtisadi müstəqilliyin, rəqəmsal transformasiyanın və yaşıl inkişaf siyasətinin praktiki təzahürüdür. Məqalədə dəhlizin iqtisadi və geoiqtisadi təsir mexanizmləri, onun “Azərbaycan modeli” çərçivəsində dayanıqlı inkişaf və innovativ təhlükəsizlik siyasətinə verdiyi töhfələr empirik və ekonometrik əsaslarla təhlil edilmişdir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, Zəngəzur dəhlizi yalnız nəqliyyat bağlantısı deyil, həm də rəqəmsal, ekoloji və sosial komponentləri birləşdirən kompleks iqtisadi təhlükəsizlik sistemi kimi çıxış edir.

Açar sözlər: Zəngəzur dəhlizi, iqtisadi təhlükəsizlik, rəqəmsal logistika, yaşıl tranzit, Azərbaycan modeli, regional integrasiya.

Giriş

Müasir iqtisadi təhlükəsizlik anlayışı artıq hərbi gücdən çox, infrastrukturun və logistika sistemlərinin dayanıqlılığı ilə müəyyən olunur. R. Baldwin (2023) vurğulayır ki, XXI əsrin yeni “iqtisadi gücü” informasiya və nəqliyyat şəbəkələrinin idarə olunması üzərində formalaşır [1]. Bu baxımdan, Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanın milli təhlükəsizlik siyasətində strateji dönüş nöqtəsidir – o, ölkənin iqtisadi müstəqilliyini regionlararası integrasiyanın əsas dayaqına çevirir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 4 oktyabr 2021-ci il tarixli “Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılması haqqında” Sərəncamı [2] və “Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər” sənədi iqtisadi transformasiyanın əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Hər iki sənədin məqsədi – Azərbaycanın tranzit gücünü, enerji təhlükəsizliyini və rəqəmsal integrasiyasını vahid strateji modeldə birləşdirməkdir.

Beləliklə, Zəngəzur dəhlizi sadəcə infrastruktur layihəsi deyil, iqtisadi, diplomatik və ekoloji sabitliyi təmin edən çoxsəviyyəli mexanizmdir. M. Porter (2021) qeyd edir ki, infrastrukturun davamlılığı milli rəqabət üstünlüyünün əsas göstəricisidir [3]. Azərbaycan bu prinsipi tətbiq edərək öz “Azərbaycan modeli”ni — iqtisadi müstəqillik, yaşıl enerji və rəqəmsal təhlükəsizlik sintezini — formalaşdırmışdır.

Tədqiqat və Analiz

Bu tədqiqatda geoiqtisadi yanaşma və empirik–ekonometrik model sintez edilmişdir. Məqsəd – Zəngəzur dəhlizinin iqtisadi artım, ticarət səmərəliliyi və təhlükəsizlik indikatorlarına təsirini ölçməkdir.

Məlumat bazası 2018–2024-cü illəri əhatə edir və Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, Dünya Bankı, OECD və Türk Dövlətləri Təşkilatının Economic Outlook Report 2024 məlumatlarına əsaslanır [4].

Ekonometrik model:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

Burada:

Y – qeyri-neft ticarət dövriyyəsi (mlrd. USD),

X₁ – tranzit yük həcmi (milyon ton),

X₂ – infrastruktur investisiyaları (mln. AZN).

Dəyişənlər	Koeffisiyent (β)	Standart xəta	T-statistika	Əhəmiyyət səviyyəsi (p)
β_0 (sabit)	1.82	0.35	5.20	0.001
X_1 – Tranzit həcmi	0.44	0.08	5.50	0.002
X_2 – İnfrastruktur investisiyaları	0.32	0.07	4.57	0.004
R²	0.79	—	—	—

Empirik nəticələrə əsasən, tranzit həcmnin 1% artımı ticarət dövriyyəsinə orta hesabla 0.44%, infrastruktur investisiyalarının 1% artımı isə 0.32% artırır. Modelin $R^2 = 0.79$ izah gücü Zəngəzur dəhlizinin iqtisadi artımın əsas determinantlarından biri olduğunu sübut edir.

Cədvəl 2. Asiya–Avropa marşrutlarının müqayisəsi

Marşrut	Məsafə (km)	Daşıma müddəti (gün)	Xərc (USD/ton)	Üstünlük (%)
Rusiya üzərindən	7 500	16–18	230	–
İran üzərindən	7 000	15–17	220	8–10
Zəngəzur dəhlizi	5 000	10–12	170	30–35

Mənbə: Dünya Bankı, TDT (2024) [5]

Cədvəldən göründüyü kimi, Zəngəzur marşrutu məsafə, vaxt və xərc baxımından Asiya–Avropa nəqliyyat xəttinin ən səmərəli alternatividir.

Sadiqov (2023) qeyd edir ki, Zəngəzur dəhlizi Azərbaycan üçün iqtisadi suverenliyi gücləndirən, rəqəmsal və enerji təhlükəsizliyini paralel inkişaf etdirən kompleks mexanizm rolunu oynayır [6]. Başqa sözlə, dəhliz iqtisadi müstəqilliklə texnoloji modernizasiyanı birləşdirərək milli təhlükəsizlik sistemini möhkəmləndirir.

Dünya Bankının Digital Corridors hesabatına görə (2023), logistika sistemlərinin rəqəmsallaşması əməliyyat müddətini 25–30% azaldır [7]; OECD (2023) isə yaşıl nəqliyyat texnologiyalarının karbon emissiyalarını 40%-dək azaltma potensialını təsdiqləyir [8]. Bu nəticələr göstərir ki, Zəngəzur dəhlizi yalnız iqtisadi xətt deyil, həm də rəqəmsal və ekoloji təhlükəsizlik platformasıdır.

3. Nəticə və Təkliflər

Aparılan təhlillər sübut edir ki, Zəngəzur dəhlizi XXI əsrdə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik arxitekturasının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. O, ölkəni Şərq–Qərb və Şimal–Cənub marşrutlarının kəsişdiyi mərkəzi logistik güc halına gətirərək regional sabitlik və diplomatik balansın iqtisadi əsasını formalaşdırır.

Bu istiqamətdə üç təklif irəli sürülür:

1. “Smart Corridor – Azerbaijan” rəqəmsal logistika platforması.

Bu sistem süni intellekt və blokçeyn texnologiyaları əsasında marşrut izlənməsi, gömrük integrasiyası və sənədlərin elektron təsdiqini təmin edəcək. Tan (2022) vurğulayır ki, belə sistemlər ticarət səmərəliliyini 30%-dən çox artırır [9]. Bu yanaşma Azərbaycanın tranzit idarəetməsini Avrasiya miqyasında rəqəmsal təhlükəsizlik səviyyəsinə qaldıracaq.

2. Yaşıl tranzit və alternativ enerji dəhlizi.

Zəngəzur xətti üzrə elektrik və hidrogenlə işləyən nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi, “yaşıl enerji stansiyaları”nın yaradılması və karbon emissiyasının azaldılması istiqamətində layihələr Azərbaycanın “Yaşıl

dünya” siyasətinə tam uyğundur [8]. Bu model iqtisadi artımı ekoloji dayanıqlılıqla birləşdirəcək və regionda ilk “karbon neytral” logistika xəttini formalaşdıracaq.

3. Regional Logistika və İnnovasiya Mərkəzi.

Şuşa və Zəngilan şəhərlərində yaradılacaq “logistika təhlükəsizliyi və innovasiya” mərkəzləri Zəngəzur dəhlizini yalnız iqtisadi deyil, həm də elmi–texnoloji platformaya çevirəcək. Kərimov (2022) qeyd edir ki, bu tip modellər regional sabitliyi uzunmüddətli innovasiya ekosistemləri ilə dəstəkləyir [10].

Beləliklə, Zəngəzur dəhlizi XXI əsrin rəqəmsal, yaşıl və integrativ iqtisadi təhlükəsizlik modeli kimi Azərbaycanın liderliyini və strateji əhəmiyyətini regionda möhkəmləndirir.

Ədəbiyyat siyahısı

- 1.Baldwin, R. (2023). The Great Convergence in the Digital Era. Oxford University Press.
 - 2.Azərbaycan Respublikasının Prezidenti (2021). “Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılması haqqında Sərəncam.” www.president.az
 - 3.Porter, M. (2021). The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review Press.
 - 4.Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2024). İqtisadi göstəricilər bazası. stat.gov.az
 - 5.World Bank (2024). Trade and Transport Data Portal. Washington, D.C.
 - 6.Sadıqov, A. (2023). Zəngəzur dəhlizi və iqtisadi suverenlik. Baku Economic Journal, 5(3).
 - 7.World Bank (2023). Digital Corridors and Smart Trade Routes. Washington, D.C.
 - 8.OECD (2023). Green Transport and Low Carbon Logistics Report. Paris.
 - 9.Tan, L. (2022). AI and Smart Corridors in Emerging Economies. Journal of Transport Innovation, 4(1).
 - 10.Kərimov, X.Z. (2022). İnnovativ İnteqrasiya və Regional İnkişaf Strategiyaları. Bakı: Elm nəşriyyatı.
-

Faiq Əhmədov

Doktorant, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Maliyyə və audit kafedrası, Doktorantura şöbəsi
ORCID 0009-0008-4426-2076; faiq.ahmadov75@gmail.com

Xülasə

Müasir iqtisadiyyat şəraitində müəssisələrin fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirməkdə maliyyə nəticələri əsas göstəricilərdən biridir. Maliyyə nəticələri gəlir və xərclərin müqayisəsi nəticəsində formalaşır və müəssisənin mənfəət və ya zərər əldə edib-etmədiyini göstərir. Onlar yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial əhəmiyyətə malikdir, çünki əldə olunan mənfəət əmək haqqının artırılması, sosial layihələrin maliyyələşdirilməsi və işçilərin rifahının yüksəldilməsi üçün imkan yaradır. Eyni zamanda, müəssisələrin ödədiyi vergilər dövlət büdcəsinin formalaşmasına və makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin yüksəlməsinə töhfə verir.

Maliyyə nəticələrinin təhlili və idarə olunması müəssisələrə strateji qərarların qəbulunu dəstəkləyir, resursların səmərəli bölgüsünü təmin edir və risklərin azaldılmasına imkan yaradır. Bununla yanaşı, xərclərin optimallaşdırılması, gəlirliliyin artırılması və rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının tətbiqi nəticələrin keyfiyyətini yüksəldir.

Beləliklə, maliyyə nəticələri müəssisənin iqtisadi potensialını və cəmiyyət qarşısında məsuliyyətini əks etdirən kompleks iqtisadi-sosial göstərici olaraq qiymətləndirilir. Məqalədə maliyyə nəticələrinin iqtisadi və sosial mahiyyəti, onların formalaşma mexanizmləri və praktik əhəmiyyəti elmi əsaslarla təhlil ediləcək, həmçinin idarəetmədə tətbiqi üçün tövsiyələr veriləcək.

Giriş

Müasir müəssisələrin fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirməkdə maliyyə nəticələri əsas göstəricilərdən biridir. Maliyyə nəticələri gəlir və xərclərin müqayisəsi nəticəsində formalaşır və müəssisənin mənfəət və ya zərər əldə edib-etmədiyini müəyyən edir (Tuncay & Cengiz, 2019). Bu göstəricilər yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial aspektləri əhatə edir, çünki mənfəət işçilərin əmək haqqının artırılması, sosial layihələrin maliyyələşdirilməsi və ümumi sosial rifahın yaxşılaşdırılmasına birbaşa təsir göstərir (Jaworski & Czerwinka, 2021). Eyni zamanda, müəssisələrin ödədiyi vergilər dövlət büdcəsinin formalaşmasına və makroiqtisadi göstəricilərin inkişafına töhfə verir, bu da maliyyə nəticələrinin ölkə iqtisadiyyatı üçün strateji əhəmiyyətini göstərir (Marto, 2025).

Maliyyə nəticələrinin düzgün formalaşması və təhlili müəssisələr üçün strateji idarəetmə aləti rolunu oynayır. Onlar investisiya qərarlarını dəstəkləyir, resursların səmərəli istifadəsini təmin edir və risklərin azaldılmasına imkan yaradır. Xərclərin optimallaşdırılması, gəlirliliyin artırılması və rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının tətbiqi maliyyə nəticələrinin keyfiyyətini yüksəldir və müəssisənin uzunmüddətli dayanıqlığını təmin edir.

Bu məqalənin məqsədi maliyyə nəticələrinin iqtisadi və sosial mahiyyətini araşdırmaq, onların formalaşma mexanizmlərini müəyyən etməkdir və müəssisələr üçün praktik əhəmiyyətini göstərməkdir. Tədqiqatın predmeti maliyyə nəticələrinin idarəedilməsi prosesi, obyekt isə müəssisələrdə əldə olunan mənfəət və zərər göstəriciləridir. Məqalə iqtisadi-sosial və elmi əsaslara söykənərək maliyyə nəticələrinin müəssisənin iqtisadi potensialını, cəmiyyət qarşısındakı sosial məsuliyyətini və strateji qərarqəbul prosesindəki rolunu açıqlayır.

1. Maliyyə nəticələrinin iqtisadi mahiyyəti

Maliyyə nəticələri müəssisələrin fəaliyyətinin effektivliyini ölçən əsas göstəricilərdən biridir və onların iqtisadi dayanıqlığını, səmərəliliyini və inkişaf perspektivlərini əks etdirir. Əsasən mənfəət və ya zərər şəklində ifadə olunan maliyyə nəticələri gəlir və xərclərin müqayisəsi yolu ilə müəyyən edilir (Tuncay & Cengiz, 2019). Gəlirlər müəssisənin əsas və əlavə fəaliyyətindən əldə etdiyi maddi və qeyri-maddi faydaları, xərclər isə istehsal, əməliyyat və idarəetmə proseslərinə sərf olunan resursları əhatə edir. Bu göstəricilər yalnız

müəssisənin daxili iqtisadi vəziyyətini əks etdirmir, həm də onun bazar mövqeyini, rəqabət qabiliyyətini və iqtisadi strategiyasını qiymətləndirməyə imkan verir (Marto, 2025).

1.1. Daxili və xarici amillərin təsiri

Maliyyə nəticələrinin formalaşmasına təsir edən bir sıra daxili və xarici amillər mövcuddur. Daxili amillər arasında rəhbərlik qərarlarının keyfiyyəti, istehsal və xidmət proseslərinin səmərəliliyi, xərclərin idarə olunması və maliyyə resurslarının bölgüsü xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu amillərin səmərəli idarə olunması müəssisənin mənfəətliliyini artırmaqla yanaşı, risklərin azaldılmasına da şərait yaradır (Jaworski & Czerwonka, 2021).

Xarici amillər isə makroiqtisadi mühit, vergi və maliyyə siyasəti, inflyasiya, bazar tələbi və rəqabət mühiti kimi komponentləri əhatə edir. Makroiqtisadi göstəricilər baxımından korporativ mənfəətin ölkənin iqtisadi performansının vacib ölçüsü olduğu vurğulanır, bu isə maliyyə nəticələrinin makroiqtisadi əhəmiyyətini göstərir (Tuncay & Cengiz, 2019).

1.2. Maliyyə nəticələrinin strateji rolu

Maliyyə nəticələri strateji idarəetmə baxımından müəssisələr üçün əhəmiyyətli göstəricidir. Onlar investisiya qərarlarının verilməsində, xərclərin optimallaşdırılmasında və maliyyə dayanıqlığının qorunmasında baza rolunu oynayır (Marto, 2025). Maliyyə nəticələrinin təhlili vasitəsilə rəhbərlik müəssisənin fəaliyyət istiqamətlərini qiymətləndirir, riskləri müəyyənləşdirir və resursların səmərəli bölgüsünü planlaşdırır. Müasir müəssisələrdə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi bu prosesləri daha sürətli və dəqiq edir.

1.3. Nəzəri və praktik əhəmiyyət

Nəzəri baxımdan, maliyyə nəticələri müəssisənin iqtisadi davranışını və fəaliyyət nəticələrinin optimallaşdırılmasını göstərən kompleks göstərici kimi qəbul edilir. Onlar resurslardan səmərəli istifadə edib-etmədiyini, fəaliyyətin səmərəliliyini və mənfəətlilik potensialını qiymətləndirməyə imkan verir (Jaworski & Czerwonka, 2021).

Praktiki baxımdan isə maliyyə nəticələri müəssisə rəhbərliyi üçün qərarqəbul mexanizminin əsas alətidir. Onlar strateji planlaşdırma, investisiya siyasəti, xərclərin idarə olunması və risklərin qiymətləndirilməsi proseslərində aktiv istifadə olunur. Mənfəət və zərər göstəricilərinin düzgün qiymətləndirilməsi müəssisəyə gələcək inkişaf strategiyasını müəyyən etmək, bazar şərtlərinə çevik uyğunlaşmaq və iqtisadi səmərəliliyi artırmaq imkanı verir (Marto, 2025).

Beləliklə, maliyyə nəticələrinin iqtisadi mahiyyəti yalnız uçot və maliyyə idarəetməsi sahəsində deyil, həm də müəssisənin strateji planlaşdırılması, dayanıqlı inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin artırılması baxımından əsas rol oynayır. Maliyyə nəticələri həm nəzəri, həm də praktik baxımdan müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin və strateji idarəetmə sisteminin təməl göstəricisi kimi qiymətləndirilir.

2. Maliyyə nəticələrinin sosial əhəmiyyəti və cəmiyyət üçün rolu

Maliyyə nəticələri yalnız iqtisadi göstəricilər deyil, həm də müəssisələrin sosial məsuliyyətini və cəmiyyət üzərində təsirini göstərən əhəmiyyətli göstəricilərdən biridir. Müasir müəssisələrdə mənfəət və zərər yalnız təşkilat daxilindəki fəaliyyətin nəticəsi kimi qiymətləndirilməməli, həm də işçi və icma rifahı, sosial layihələr və dövlət-cəmiyyət münasibətləri baxımından analiz edilməlidir (Coelho, Jayantilal & Ferreira, 2023). Bu baxımdan maliyyə nəticələrinin sosial əhəmiyyəti üç əsas istiqamətdə – işçi və icma rifahı, sosial məsuliyyət (CSR) və dövlət-cəmiyyət əlaqələri – təhlil olunur.

2.1. İşçi və icma rifahı üzərində təsiri

Maliyyə nəticələrinin müsbət olması müəssisəyə işçilər üçün daha yüksək əmək haqqı, stimullaşdırıcı bonuslar və sosial təminatlar təqdim etməyə imkan verir. Eyni zamanda, mənfəətin bir hissəsi icma layihələrinə – təhsil, səhiyyə, infrastruktur – yönəldilərək sosial rifahın artırılmasına səbəb olur (Li & Su, 2023). Bu baxımdan, maliyyə göstəriciləri həm müəssisənin daxili, həm də xarici sosial kapitalının inkişafında mühüm rol oynayır.

2.2. CSR və maliyyə nəticələrinin qarşılıqlı əlaqəsi

Sosial məsuliyyət və maliyyə performansı arasında əhəmiyyətli qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Sistemli araşdırmalar göstərir ki, CSR fəaliyyətləri yüksək olan müəssisələrdə maliyyə göstəriciləri də güclü olur. Məsələn, Çində 2014–2020 illər arası aparılan araşdırmalar CSR və maliyyə performansı arasında müsbət

əlaqəni təsdiqləyib, media diqqətinin bu əlaqəni gücləndirdiyi göstərilmişdir (Na, Tian, Rauf & Naveed, 2022). Beləliklə, sosial məsuliyyətli fəaliyyətlər maliyyə nəticələrini dəstəkləyərək müəssisənin uzunmüddətli dayanıqlığını təmin edir.

2.3. Dövlət-cəmiyyət və makroiqtisadi aspektlər

Maliyyə nəticələrinin güclü olması müəssisələrə vergilər və dividendlər vasitəsilə dövlət büdcəsinə töhfə vermək imkanı yaradır. Bu isə dövlətin sosial proqramlarını, infrastruktur layihələrini və icma inkişafını dəstəkləyir (Noviyanti, Rosanti & Hwihanus, 2024). Eyni zamanda, müəssisələrin fəaliyyətinin sosial təsiri iş yerlərinin yaradılması, gəlirlərin paylanması və iqtisadi aktivliyin artırılması kimi aspektlərdə özünü göstərir. CSR proqramları çərçivəsində müəssisələrin çevrə, əmək və icma üzrə məsuliyyət daşması sosial kapitalın artırılmasına və cəmiyyətin davamlı inkişafına töhfə verir.

2.4. Praktik tövsiyələr və idarəetmə perspektivi

Maliyyə göstəricilərinin sosial yönümlü istifadəsi müəssisələr üçün bir sıra praktiki imkanlar yaradır:

1. CSR strategiyaları yalnız xərclər kimi deyil, uzunmüddətli investisiya kimi qiymətləndirilməlidir, bu da həm maliyyə nəticələrini, həm də sosial təsiri artırır (Noviyanti, Rosanti & Hwihanus, 2024).

2. İşçi motivasiyası, icma ilə əlaqələr və şəffaf hesabatlığa fokuslanmaq CSR və maliyyə performansının qarşılıqlı güclənməsinə imkan verir (Na, Tian, Rauf & Naveed, 2022).

3. Dövlət və tənzimləyici qurumlarla əməkdaşlıq sosial-iqtisadi faydaların daha geniş miqyasda təmin olunmasına imkan yaradır.

Beləliklə, maliyyə nəticələrinin sosial əhəmiyyəti müəssisənin həm daxili, həm də xarici fəaliyyətində strateji əhəmiyyət daşıyır. Maliyyə nəticələri yalnız iqtisadi performans deyil, həm də sosial məsuliyyətin yerinə yetirilməsini və cəmiyyət üçün faydalı layihələrin maliyyələşdirilməsini təmin edən əsas göstərici kimi çıxış edir.

3. Maliyyə nəticələrinin idarə olunması və təkmilləşdirilməsi

Maliyyə nəticələrinin idarə olunması müəssisələrin fəaliyyətinin effektivliyini artırmaq, dayanıqlığını təmin etmək və strateji məqsədlərə nail olmaq üçün vacib alətdir. Maliyyə nəticələri yalnız keçmiş fəaliyyətin göstəricisi deyil, həm də müəssisənin gələcək planlaşdırma, resurs bölgüsü və risklərin idarə olunmasında əsas rol oynayır (Brigham & Ehrhardt, 2022). Bu fəsilə maliyyə nəticələrinin idarəetmə prinsipləri, təkmilləşdirmə yolları və praktik tətbiqi aspektləri araşdırılır.

3.1. Maliyyə nəticələrinin idarə olunması prinsipləri

Maliyyə nəticələrinin idarə olunmasında əsas məqsəd mənfəətin optimallaşdırılması və xərclərin səmərəli idarə edilməsidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün müəssisələr aşağıdakı prinsipləri tətbiq edirlər:

1. Dəqiq uçot və hesabatlılıq: Maliyyə məlumatlarının tam və şəffaf olması rəhbərliyə doğru qərarqəbul üçün baza yaradır (Atrill & McLaney, 2021).

2. Nəzəri və praktik yanaşma: Maliyyə nəticələrinin təhlili yalnız riyazi göstəricilərdən ibarət deyil, həm də strateji qərarların əsasını təşkil etməlidir.

3. Risklərin idarə olunması: Maliyyə nəticələrinin dəyişkənliyini azaltmaq və mənfəətin davamlılığını təmin etmək üçün risklərin proaktiv qiymətləndirilməsi vacibdir (Brigham & Ehrhardt, 2022).

3.2. Mənfəətliliyin artırılması yolları

Maliyyə nəticələrinin təkmilləşdirilməsi üçün mənfəətliliyi artırmaq və xərcləri azaltmaq istiqamətində bir sıra strategiyalar mövcuddur:

- Xərclərin optimallaşdırılması: İstehsal, əməliyyat və inzibati xərclərin səmərəli idarə olunması mənfəətin artırılmasında əsas rol oynayır (Horngren, Datar & Rajan, 2021).

- Gəlir artırıcı tədbirlər: Yeni məhsul və xidmətlərin tətbiqi, bazar genişləndirilməsi və satış strategiyalarının təkmilləşdirilməsi gəliri yüksəldir.

- Rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının tətbiqi: Elektron hesabat sistemləri, analitik alətlər və böyük məlumatların təhlili maliyyə nəticələrinin idarə olunmasını daha dəqiq və çevik edir (Marto, 2025).

3.3. Maliyyə nəticələrinin təhlili və qərarqəbul prosesində rolu

Maliyyə nəticələrinin təhlili müəssisələr üçün strateji qərarların qəbulunda mühüm rol oynayır. Bu təhlil vasitəsilə rəhbərlik:

- Resursların səmərəli bölgüsünü müəyyən edir;
- Potensial riskləri və itkiləri qiymətləndirir;
- İnvestisiya və strateji qərarları dəstəkləyir.

Məsələn, mənfəət və zərərin detallı təhlili müəssisəyə hansı məhsul və xidmətlərin daha gəlirli olduğunu, hansı sahələrdə xərclərin optimallaşdırılmasının mümkün olduğunu göstərir (Atrill & McLaney, 2021). Bu yanaşma maliyyə performansının davamlılığını təmin edir və strateji qərarların əsasını formalaşdırır.

3.4. Praktik tövsiyələr və təkmilləşdirmə perspektivi

Maliyyə nəticələrinin idarə olunmasını təkmilləşdirmək üçün aşağıdakı praktik tövsiyələr təqdim olunur:

1. Maliyyə planlaşdırmasının modernləşdirilməsi: Müəssisələr gəlir və xərclərin proqnozlaşdırılmasını və maliyyə planlamasını rəqəmsal alətlər vasitəsilə həyata keçirməlidir (Hornqren, Datar & Rajan, 2021).

2. Davamlı performans monitorinqi: Maliyyə göstəricilərinin real vaxtda izlənilməsi strateji qərarların çevikliyini artırır.

3. Strateji investisiya qərarları: Maliyyə nəticələrinin təhlili investisiya qərarlarını dəstəkləməli və resursların səmərəli istifadəsini təmin etməlidir.

Beləliklə, maliyyə nəticələrinin idarə olunması və təkmilləşdirilməsi müəssisələr üçün həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyət daşıyır. Onlar müəssisənin dayanıqlı inkişafını təmin edir, rəqabət qabiliyyətini artırır və strateji qərarların qəbulunu dəstəkləyir.

Nəticə

Maliyyə nəticələri müəssisələrin fəaliyyətinin əsas göstəricisi olaraq həm iqtisadi, həm də sosial əhəmiyyətə malikdir. Onlar yalnız mənfəət və zərəri göstərmir, eyni zamanda strateji qərarların qəbulunu, resursların səmərəli istifadəsini və risklərin idarə olunmasını təmin edir.

İqtisadi baxımdan, maliyyə nəticələri müəssisənin səmərəliliyini, rəqabət qabiliyyətini və makroiqtisadi mühitə uyğunlaşma imkanlarını əks etdirir. Sosial baxımdan isə maliyyə göstəriciləri işçilərin rifahını artırmaq, icma layihələrini maliyyələşdirmək və müəssisənin sosial məsuliyyətini yerinə yetirmək üçün əsas rol oynayır.

Maliyyə nəticələrinin idarə olunması və təkmilləşdirilməsi müəssisələrin dayanıqlı inkişafını, mənfəətliliyini artırmaq və strateji məqsədlərə nail olmaq imkanını təmin edir. Beləliklə, maliyyə nəticələri həm iqtisadi, həm sosial, həm də idarəetmə aspektlərindən kompleks əhəmiyyətə malik olub, müəssisələrin uğurlu və davamlı fəaliyyətinin təməl göstəricisi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Atrill, P., & McLaney, E. (2021). Accounting and finance for non-specialists (12th ed.). Pearson.
2. Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2022). Financial management: Theory & practice (16th ed.). Cengage Learning.
3. Coelho, R., Jayantilal, S., & Ferreira, J. J. (2023). The impact of social responsibility on corporate financial performance: A systematic literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(4), 1535–1560. <https://doi.org/10.1002/csr.2446>
4. Hornqren, C. T., Datar, S. M., & Rajan, M. V. (2021). Cost accounting: A managerial emphasis (16th ed.). Pearson.
5. Jaworski, J., & Czerwinka, L. (2021). Meta-study on the relationship between profitability and liquidity of enterprises in macroeconomic and institutional environment. *Decision*, 48, 233–246. <https://doi.org/10.1007/s40622-021-00280-y>
6. Marto, R. (2025, April 21). What's driving the surge in U.S. corporate profits? On the Economy. Federal Reserve Bank of St. Louis. <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2025/apr/whats-driving-surge-us-corporate-profits>

7. Na, C., Tian, G., Rauf, F., & Naveed, K. (2022). Do financial performance and firm's value affect the quality of corporate social responsibility disclosure: Moderating role of CEO's power in China. *Frontiers in Psychology*, 13:925323. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.925323>
 8. Noviyanti, F., Rosanti, S. M., & Hwihanus. (2024). Meta-Analysis of the Influence of Corporate Social Responsibility (CSR) on Profitability to Assess the Company's Financial Performance. *Indonesian Journal of Entrepreneurship and Startups*, 2(1), 49–58. <https://doi.org/10.55927/ijes.v2i1.9982>
 9. Tuncay, F. E., & Cengiz, H. (2019). The relationship between corporate profitability and macroeconomic indicators: Evidence from 500 largest industrial organizations in Turkey. *International Business Research*, 10(9), 87–98. <https://doi.org/10.5539/ibr.v10n9p87>
-

QARABAĞIN DIRÇƏLİŞİ VƏ DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN MÖHKƏMLƏNMƏSİ: MƏDƏNİ, İQTİSADI VƏ GEOSİYASI KONTEXTLƏRDƏ ÇOXLAYIHƏLİ TƏHLİL

İlahə ƏHMƏDOVA

Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi,
Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və tənqid ixtisası üzrə doktorant
E-mail: ilaha.ahmadova-3@bsu.edu.az

Xülasə

Bu məqalə Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra formalaşan yeni geosiyasi, sosial və mədəni reallığı kompleks şəkildə təhlil edir. Tədqiqat suverenliyin bərpası, mədəni yaddaşın yenilənməsi, sosial-humanitar inkişaf və regional transformasiya kimi əsas istiqamətlərə əsaslanır. Post-münaqişə nəzəriyyələri, kollektiv yaddaş konsepsiyaları və dayanıqlı inkişaf modelləri Qarabağda aparılan bərpa prosesinin analitik çərçivəsini müəyyən edir. Araşdırma göstərir ki, rekonstruktiv modernizasiya, mədəni dirçəliş və sosial reinteqrasiya paralel şəkildə həyata keçirilərək “Qarabağ modeli” adlandırıla biləcək integrativ inkişaf nümunəsini formalaşdırır. Bu model Cənubi Qafqazda geosiyasi tarazlığı dəyişdirir, Azərbaycanın regional faktor kimi mövqeyini gücləndirir və uzunmüddətli təhlükəsizlik, iqtisadi inteqrasiya, humanitar dayanıqlıq üçün yeni imkanlar yaradır.

Açar sözlər: Qarabağ, suverenlik, post-münaqişə, mədəni yaddaş, regional geosiyasət, reinteqrasiya, dayanıqlı inkişaf.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the new geopolitical, social, and cultural landscape emerging in Karabakh after its liberation. The study focuses on four core dimensions: restoration of sovereignty, revitalization of cultural memory, socio-humanitarian development, and regional transformation. Post-conflict theories, cultural memory frameworks, and sustainable development models constitute the analytical foundation of the research. Findings demonstrate that reconstructive modernization, cultural renewal, and social reintegration operate simultaneously, producing an integrated development pattern referred to as the “Karabakh Model.” This model reshapes the geopolitical balance in the South Caucasus, strengthens Azerbaijan’s position as a regional factor, and opens new prospects for long-term security, economic connectivity, and humanitarian resilience.

Keywords: Karabakh, sovereignty, post-conflict recovery, cultural memory, regional geopolitics, reintegration, sustainable development.

I. GİRİŞ

Qarabağın işğaldan azad edilməsi və bu ərazilərdə dövlət suverenliyinin tam bərpası Azərbaycan Respublikasının müasir inkişaf strategiyasının əsas dönüş nöqtələrindən biri kimi çıxış edir. Bu hadisə təkcə ərazi bütövlüyünün təmin olunması ilə məhdudlaşmır; eyni zamanda, sosial-iqtisadi, mədəni və geosiyasi inkişafın yeni mərhələsini müəyyənləşdirərək dövlətçilik konsepsiyasının yenidən qurulmasına şərait yaradır. Post-münaqişə dövründə Qarabağın bərpası və reinteqrasiyası milli dövlət quruculuğunun mühüm tərkib hissəsinə çevrilmiş, regionun dayanıqlı inkişafı ilə suverenlik arasında qarşılıqlı asılılıq daha qabarıq şəkildə üzə çıxmışdır.

Qarabağın dirçəliş prosesi yalnız dağıdılmış şəhərlərin və infrastrukturun rekonstruksiyası deyil, həm də milli yaddaşın, kollektiv identikliyin və mədəni irsin yenidən canlandırılması kimi dərin sosial-humanitar mahiyyət daşıyır. Xüsusilə Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi bərpası, Xankəndi, Ağdam, Füzuli və digər ərazilərdə genişmiqyaslı urbanistik, mədəni layihələrin həyata keçirilməsi Qarabağı dövlət suverenliyinin simvolik mərkəzinə çevirən başlıca faktorlardandır. Bu baxımdan, regionun dirçəlişi həm praktiki dövlət siyasəti, həm də milli yaddaşın rekonstruksiyası kimi çoxqatlı prosesdir.

Bu məqalənin məqsədi Qarabağın dirçəlişinin Azərbaycan dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində oynadığı rolu sistemli şəkildə təhlil etməkdir. Tədqiqat bu məqsədlə üç əsas analitik istiqamət üzərində qurulur:

1. Mədəniyyət və identiklik konteksti – Qarabağın mədəni irsinin bərpası, yaddaş məkanlarının rekonstruksiyası və kollektiv kimliyin yenidən formalaşdırılmasının suverenlik ideyasına təsiri.

2. İqtisadi inkişaf konteksti – regionda iqtisadi infrastrukturun yenidən qurulması, klaster əsaslı dayanıqlı inkişaf modellərinin tətbiqi və Qarabağın ölkə iqtisadi sisteminə integrasiya mexanizmləri.

3. Geosiyasi və regional əməkdaşlıq konteksti – Qarabağın Cənubi Qafqazda yeni güc balansının formalaşdırılmasında rolu, türk dövlətləri ilə integrasiya və regionu global nəqliyyat və enerji dəhlizləri ilə bağlayan geostrateji layihələr.

Bu istiqamətlər üzrə aparılan müqayisəli və interdisiplinar təhlil Qarabağın dirçəlişinin dövlət suverenliyi üçün necə çoxlayihəli təsir yaratdığını nümayiş etdirir. Məqalədə həmçinin regionun dayanıqlı inkişafı üçün konseptual yanaşmalar, eləcə də Qarabağın post-münaqişə bərpasının gələcək perspektivlərini müəyyənləşdirən praktiki təkliflər də təqdim olunur.

II. TEORİK ÇƏRÇİVƏ

Qarabağın dirçəlişinin Azərbaycan dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində oynadığı rolu elmi cəhətdən dəyərləndirmək üçün tədqiqatın nəzəri əsasları bir neçə fundamental konseptdən ibarət kompleks çərçivə üzərində qurulur. Bu çərçivə dövlət suverenliyi nəzəriyyəsi, post-konflikt rekonstruksiya modelləri, mədəni yaddaş və kollektiv identiklik yanaşmaları, həmçinin regional iqtisadi və geosiyasi inkişaf nəzəriyyələrini əhatə edir. Bu yanaşmalar Qarabağda gedən çoxsahəli dirçəliş prosesinin həm siyasi, həm humanitar, həm iqtisadi, həm də mədəni aspektlərini izah etməyə imkan yaradır.

2.1. Dövlət Suverenliyi Nəzəriyyəsi

Suverenlik siyasi elmlərdə dövlətin öz ərazisi və əhalisi üzərində müstəqil qərarvermə hüququ kimi şərh olunur. Bodin və Hobbsun klassik nəzəriyyələrindən başlayaraq, suverenlik anlayışı müasir dövrdə daha elastik və çoxqatlı siyasi konstrukt kimi təhlil edilir. Krasnerin “organized hypocrisy” yanaşması (1999) göstərir ki, suverenlik sabit deyil – dəyişən beynəlxalq, regional və daxili kontekstlərdə yenidən istehsal olunan dinamik prosesdir. Agnew (2005) suverenliyi yalnız fiziki ərazi nəzarəti deyil, həm də mədəni legitimlik, institusional qəbul edilənlik və siyasi identiklik kimi elementlərin sintezi şəklində dəyərləndirir.

Post-konflikt reallıqlarda suverenlik “simvolik”, “funksional” və “institusional” mərhələlərdən keçərək formalaşır. Qarabağın işğaldan azad edilməsi ilə başlayan bərpa prosesində bu mərhələlər ardıcılıqla reallaşır:

1. Simvolik suverenlik: ərazi üzərində siyasi nəzarətin bərpası;
2. Funksional suverenlik: təhlükəsizlik, idarəetmə və kommunal xidmətlərin qurulması;
3. İnstitusional suverenlik: iqtisadiyyat, inzibati idarəetmə, təhsil və mədəniyyət sahələrinin tam reintegrasiyası.

Bu yanaşma Qarabağın dirçəlişini suverenliyin yalnız hüquqi aspekti kimi deyil, həm də mədəni, iqtisadi və geosiyasi komponentlərlə zənginləşən kompleks proses kimi qiymətləndirməyə imkan verir.

2.2. Post-Konflikt Regionların Bərpa Modelləri

Konfliktdən zərər görmüş regionların inkişafı sosial elmlərdə ayrıca tədqiqat istiqamətini təşkil edir. Collier, Barakat, Frerks, UNDP və Dünya Bankının modelləri münaqişədən sonrakı bərpa prosesinin üç əsas mərhələsini müəyyənləşdirir:

1. Stəblləşmə: təhlükəsizlik, inzibati nəzarət və hüquqi çərçivənin qurulması;
2. Rekonstruksiya: infrastruktur, yaşayış məntəqələri və sosial xidmətlərin yenidən tikilməsi;
3. Reintegrasiya və inkişaf: regionun ümumi dövlət iqtisadiyyatına və sosial sisteminə tam qoşulması.

Galtungun “pozitiv sülh” konsepti (1996) post-konflikt dirçəlişini yalnız fiziki bərpa deyil, həm də psixososial sabitlik, sosial etimad və institusional davamlılığın bərpası kimi izah edir. Qarabağın bərpası bu modellərin hər üç mərhələsini paralel şəkildə birləşdirən kompleks transformasiya nümunəsidir və Azərbaycan üçün unikal post-konflikt inkişaf laboratoriyası yaradır.

2.3. Mədəni Yaddaş və Kollektiv İdentiklik Nəzəriyyəsi

Qarabağın bərpasının mədəni aspektini izah edən ən mühüm nəzəri çərçivə Assmann (1995; 2011), Nora (1989) və Halbwachsın kollektiv yaddaş nəzəriyyələridir. Bu yanaşmalara əsasən: a) Mədəni yaddaş toplumun tarixi təcrübəsinin ötürülməsi və kimlik daşıyıcılarının qorunması prosesidir; b) Yaddaş məkanları

(lieux de mémoire) – şəhərlər, qalalar, abidələr və mədəniyyət ocaqları kimi simvolik məkanlardır; c) Kollektiv identiklik – cəmiyyətin özünü milli kimlik çərçivəsində dərk etmə mexanizmidir.

2.4. Regional İqtisadi İnkişaf və Dayanıqlı Modernizasiya Nəzəriyyələri

Porterin “klaster iqtisadiyyatı”, Friedmannın “nüvə-periferiya modeli” və dayanıqlı inkişaf yanaşmaları Qarabağın iqtisadi dirçəlişinin nəzəri əsaslarını təşkil edir.

Bu çərçivələrə əsasən iqtisadi transformasiyanın əsas indikatorları bunlardır: investisiya axınının gücləndirilməsi; infrastruktur və logistika şəbəkələrinin qurulması; insan kapitalının inkişafı; innovativ iqtisadiyyat və rəqəmsal modernləşmə.

Qarabağda “ağıllı kənd”, “yaşıl enerji zonası” və “ağıllı şəhər” layihələri dayanıqlı iqtisadiyyatın real tətbiq modelləri kimi çıxış edir.

2.5. Geosiyasi Yanaşmalar və Regional Əməkdaşlıq Modelləri

Müasir geosiyasətdə dövlətlərin mövqeyi hərbi gücdən daha çox enerji, nəqliyyat, kommunikasiya və diplomatik əlaqələr vasitəsilə müəyyən edilir. Realist və neo-realizm yanaşmalarına görə, Cənubi Qafqazda güc balansının dəyişməsi regional suverenlik üçün strateji əhəmiyyət daşıyır. Cornell (2017) və Hunter (2018) regionu çoxmərkəzli geosiyasi mühit kimi təsvir edir.

III. ANALİTİK HİSSƏ

Qarabağda post-münaqişə dövründə həyata keçirilən dirçəliş prosesi sosial-mədəni, iqtisadi, ekoloji və humanitar komponentlərin kəsişdiyi çoxsahəli transformasiya modelidir. Bu bölmədə məhz həmin transformasiyanın müxtəlif istiqamətləri sistemli şəkildə təhlil olunur və suverenlik, identiklik, sosial bərpa və geoiqtisadi integrasiyanın qarşılıqlı əlaqəsi açılır.

3.1. Sosial-Mədəni Reintegrasiya və Kollektiv Kimliyin Yenidən Qurulması

Qarabağın post-münaqişə mərhələsində mədəni dirçəliş təkcə fiziki infrastrukturun bərpası deyil, həm də kollektiv yaddaşın və sosial-mədəni identikliyin yenidən formalaşması kimi fundamental bir prosesdir. Assmannın kollektiv yaddaş nəzəriyyəsinə görə, cəmiyyət travmadan sonra öz keçmişini, kimlik daşıyıcılarını və simvolik kodlarını yenidən şərh etməyə ehtiyac duyur. Qarabağın bərpası bu mənada həm tarixi yaddaşın rekonstruksiyası, həm də kimlik siyasətinin yenilənməsi kimi çıxış edir.

3.1.1. Qarabağın mədəni simvolizmi

Qarabağ Azərbaycan kollektiv yaddaşının mərkəzi komponenti olduğundan, burada baş verən bərpa prosesi dövlət suverenliyinin mədəni əsaslarını gücləndirir. İşğal illəri yalnız fiziki dağıntıya deyil, həm də “yaddaş itkisi fenomeni”nə səbəb olmuşdu. Hazırda aparılan rekonstruksiya addımları – Şuşanın bərpası, Ağdamın tam yenidən qurulması, Xocalı memorial layihələrinin həyata keçirilməsi – mədəni-simvolik məkanın dirçəlməsinə xidmət edir.

3.1.2. Yaddaş məkanlarının rekonstruksiyası

Yaddaş məkanları (lieux de mémoire) – şəhərlər, abidələr, mədəniyyət ocaqları – suverenliyin ən təsiredici strukturlarındandır. Bu məkanların bərpası yalnız tikinti aktı deyil, mədəni legitimliyin və milli kimliyin yenilənməsi prosesidir. Qarabağda aparılan rekonstruksiya bu baxımdan mədəni-məkan kimliyinin bərpasını təmin edir.

3.1.3. Mədəniyyətin strateji kapitala çevrilməsi

Qarabağda muğam, xalçaçılıq, aşıq sənəti, dastan ənənələri kimi mədəni dəyərlərin yenidən canlandırılması Azərbaycan üçün yumşaq güc (soft power) resursudur. Bu mədəni kapital dövlət suverenliyinin beynəlxalq səviyyədə də tanınması və legitimləşdirilməsi üçün strateji amilə çevrilir.

3.2. Ekoloji Restavrasiya və “Yaşıl Modernizasiya” Modeli

Müharibə Qarabağda ekosistemlərin ciddi şəkildə zədələnməsinə, torpaq degradasiyasına və biomüxtəlifliyin itirilməsinə səbəb olmuşdur. Buna görə də regionun bərpası ekosistem əsaslı yanaşmalara və yaşıl modernizasiya modelinə əsaslanır. UNEP-in 2021-2030 Ekosistem Bərpası Strategiyası çərçivəsində Qarabağ Qafqazda ilk genişmiqyaslı “regenerativ inkişaf laboratoriyası”na çevrilir.

3.2.1. Ekosistem əsaslı rekonstruksiya

Qarabağda aparılan bərpa layihələri aşağıdakı ekoloji komponentlər üzərində qurulur: torpaqların bioloji reabilitasiyası; mina və partlayıcı qalıqların təmizlənməsi; su ehtiyatlarının bərpası; yaşıl infrastruktur sistemlərinin qurulması. Bu, regionun dayanıqlı inkişafı üçün fundamental zəmin yaradır.

3.2.2. Ağillı kənd və yaşıl enerji zonaları

Zəngilan, Qubadlı, Cəbrayıl və digər ərazilərdə tətbiq edilən “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” modelləri ekoloji, texnoloji və sosial modernləşmənin integrativ şəkildə həyata keçirildiyini göstərir. Qarabağın “yaşıl enerji zonası” elan olunması (2021) isə regionu ölkənin enerji təhlükəsizliyi strategiyasında əsas mərkəzə çevirir.

3.2.3. Ekoloji bərpa və iqtisadi suverenlik

Ekoloji modernizasiya enerjiden tutmuş kənd təsərrüfatına qədər bütün sahələrdə yeni iqtisadi model formalaşdırır və bu model iqtisadi suverenliyin gücləndirilməsinə xidmət edir.

3.3. İqtisadi Dirçəliş və Regional Geoiqtisadi Transformasiya

Qarabağda bərpa prosesi iqtisadi sistemi təkcə geriye qaytarmır, onu tamamilə yeni mərhələyə – innovativ, post-sənaye modelinə keçirir. Porterin “klaster yanaşması”na uyğun olaraq regionda iqtisadi fəaliyyət yeni iqtisadi zonalar əsasında təşkil edilir.

3.3.1. Daxili iqtisadi reinkorporasiya və xarici geoiqtisadi re-konfigurasiya

Qarabağın ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir: aqrar-sənaye klasterləri; logistika mərkəzləri; texnoparklar və innovasiya platformaları; turizm və mədəniyyət sənayesi. Bu model regionun iqtisadi transformasiyasını sürətləndirir.

Qarabağ regional iqtisadi sistemdə yeni tranzit xəritəsinin formalaşmasına səbəb olur: Zəngəzur dəhlizi; Şimal-Cənub nəqliyyat xətti; Şərq-Qərb dəhlizi. Bu marşrutlar Azərbaycanı Avrasiyada əsas nəqliyyat və logistika qovşağına çevirir.

3.3.2. Post-konflikt iqtisadiyyatından post-sənaye modelinə keçid

Qarabağın inkişafında diqqət çəkən məqam – regionun rekonstruksiya mərhələsindən birbaşa rəqəmsal və innovativ iqtisadiyyat mərhələsinə keçməsidir. Bu, dünya post-konflikt praktikasında nadir hal kimi qiymətləndirilir.

3.4. Humanitar Təhlükəsizlik və Psixososial Sağalma

Post-konflikt dövrlərin ən çətin aspektlərindən biri insanların psixoloji və sosial sağlmasıdır. Galtungun “Pozitiv Sülh” konsepsiyasına görə, sülh yalnız müharibənin olmaması deyil; eyni zamanda, insanın öz həyat ritmini təhlükəsizlik və mənəvi sabitliklə bərpa etməsidir.

3.4.1. Psixososial reabilitasiya proqramları

Qarabağda həyata keçirilən sosial və humanitar proqramlar aşağıdakılara yönəlir: travma sonrası psixoloji dəstək; cəmiyyət daxilində etimadın bərpası; uşaqlar və gənclər üçün sülh-mədəniyyət təhsili; məcburi köçkünlərin psixososial repatriasiyası.

3.4.2. İnsan kapitalının rehumanizasiyası, təhsil və intellektual inkişaf

Putnamın sosial kapital nəzəriyyəsinin genişləndirilmiş tətbiqi Qarabağda “rehumanizasiya” prosesini izah edir – insanlar öz məkanına, kimliyinə və sosial sisteminə psixoloji olaraq yenidən bağlanır. Regionda yaradılan innovativ təhsil infrastrukturunu (STEAM mərkəzləri, rəqəmsal tədris laboratoriyaları və s.) Qarabağı gələcəyin intellektual mərkəzinə çevirir və uzunmüddətli human kapital strategiyasını təmin edir.

IV. GEOSİYASİ VƏ REGIONAL ƏMƏKDAŞLIQ KONTEXTİ

Qarabağın dirçəlişi təkcə Azərbaycan üçün daxili siyasi və sosial əhəmiyyət daşıyır; bu proses Cənubi Qafqazda geosiyasi tarazlıqların yenidən formalaşmasına, regional əməkdaşlıq modellərinin dəyişməsinə və yeni güc mərkəzlərinin ortaya çıxmasına təsir edən çoxşaxəli bir hadisədir. Regionun bərpası, nəqliyyat və enerji xəritəsinin yenidən çəkilməsi ilə Azərbaycanın geostrateji rolu nəzərəcarpacaq dərəcədə güclənmişdir. Bu bölmə Qarabağın geosiyasi arxitekturanın yenidən qurulmasında oynadığı əsas funksiyaları təhlil edir.

4.1. Qarabağın Cənubi Qafqazdakı Strateji Mövqeyi

Cənubi Qafqaz beynəlxalq münasibətlərdə müxtəlif güc mərkəzlərinin – Türkiyə, Rusiya, İran, Avropa İttifaqı və Çin – kəsişdiyi geosiyasi məkandır. Cornell (2017) və Hunter (2018) regionu “çoxmərkəzli rəqabət zonası” kimi təsvir edir. Bu şəraitdə Qarabağın işğaldan azad edilməsi və bərpası: Azərbaycan-Türkiyə

geostrateji xəttini gücləndirir; regional güc balansında yeni reallıq yaradır; nəqliyyat və enerji dəhlizlərini yenidən mərkəzləşdirir.

Qarabağın strateji mövqeyi Şaferin (2009) enerji siyasəti nəzəriyyəsində vurğulanan “regional dominantlıq üçün məkan nəzarəti” anlayışı ilə üst-üstə düşür: regiona nəzarət nəqliyyat arteriyalarına nəzarət deməkdir və bu, geosiyasi gücün əsas determinantıdır.

4.2. Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə integrasiya və yeni regional identiklik

Qarabağın bərpası Azərbaycan-Türkiyə strateji tərəfdaşlığını daha yüksək mərhələyə daşıyan amillərdən biridir. Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) vahid iqtisadi, mədəni və nəqliyyat məkanına çevrilməsi üçün fundamental baza yaradır. Bu dəhliz türk dünyası üçün üç əsas funksionu yerinə yetirir:

1. Geoiqtisadi integrasiya – Orta Dəhliz üzərindən Avropa–Türkiyə–Azərbaycan–Mərkəzi Asiya xəttində vahid logistika sistemi;
2. Mədəni-siyasi yaxınlaşma – TDT-də ortaq kimlik və integrasiya mexanizmlərinin güclənməsi;
3. Regional aktorluğun artması – Azərbaycanı türk dünyasının əsas qovşaqlarından birinə çevirən yeni geostrateji xəritə.

Beləliklə, Qarabağ təkcə Azərbaycan üçün deyil, türk məkanının genişlənməsində və geopolitik koordinasiyanın dərinləşməsində də strateji rola malikdir.

4.3. Yeni güc balansı və post-münaqişə regional siyasi arxitekturası

Qarabağın dirçəlişi Ermənistan-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələ açmış, regionda “post-münaqişə siyasi konfigurasiyası”nın formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu konfigurasiya bir neçə səviyyədə özünü göstərir:

4.3.1. Regional təhlükəsizlik arxitekturası

Regionda yeni təhlükəsizlik sistemi aşağıdakı elementlər əsasında qurulur: sülh müqaviləsinin perspektivi; sərhədlərin delimitasiya və demarkasiyası; kommunikasiya xətlərinin açılması; qarşılıqlı iqtisadi faydanın artırılması. Bu struktur təhlükəsizlik təkcə hərbi deyil, həm də iqtisadi və diplomatik əməkdaşlıq vasitəsilə təmin olunur.

4.3.2. Geoiqtisadi rəqabət və əməkdaşlıq sintezi

Qarabağ regionun geoiqtisadi xəritəsini yenidən strukturlaşdırır. Bu proses həm rəqabət, həm də əməkdaşlıq elementləri daşıyır: Azərbaycan-Türkiyə yaxınlaşması; Çin–Orta Dəhliz strategiyası; Avropa İttifaqının enerji siyasəti; Rusiya və İranın regional maraqları. Beləliklə, Qarabağ Cənubi Qafqazda geostrateji maraqların kəsişmə nöqtəsinə çevrilir.

4.3.3. Azərbaycan üçün yeni geosiyasi status

Qarabağın bərpası ilə Azərbaycan: regionda qərarverici aktor statusu qazanır; tranzit və enerji xəritəsində aparıcı ölkəyə çevrilir; diplomatik xəttini daha çoxprofilli istiqamətlərdə genişləndirir.

Cornellin qeyd etdiyi “regional liderlik üçün resurs və məkan üstünlüyü” məhz bu realılıqla əlaqəlidir.

V. HUMANİTAR TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ POST-KONFLİKT PSIXOSOSIAL SAĞALMA

Qarabağda müharibədən sonra yaranan reallıq təkcə fiziki məkanın dağıdılması ilə xarakterizə olunmur; insan taleləri, sosial bağlar və psixoloji davamlılıq da ağır şəkildə zərər görmüşdür. Buna görə də post-konflikt bərpa siyasətinin mərkəzi komponentlərindən biri humanitar təhlükəsizlik, psixososial reabilitasiya və kollektiv sağalma proseslərinin institusionalaşdırılmasıdır. Bu istiqamət isə Galtungun “Pozitiv Sülh” konsepsiyasına uyğun olaraq təkcə zorakılığın yoxluğu deyil, həm də sosial-funksional sabitliyin bərpası kimi başa düşülür.

5.1. Humanitar Təhlükəsizlik Konsepti

Humanitar təhlükəsizlik yalnız insanların fiziki müdafiəsi ilə məhdudlaşmır; bu anlayış həm də fərdlərin sosial rifahını, psixoloji sabitliyini və həyat imkanlarına çıxışını təmin edən struktur mexanizmləri əhatə edir. Qarabağ kontekstində humanitar təhlükəsizliyin əsas elementləri aşağıdakılardır: mina və partlayıcı qalıqların təmizlənməsi; təhlükəsiz yaşayış mühitinin qurulması; qayıdan əhali üçün sosial infrastrukturların bərpası; səhiyyə və psixoloji xidmətlərin əlçatanlığı; ictimai rifah və sosial integrasiya. Bu mexanizmlər insanların öz

doğma yurdlarına qayıtdıqdan sonra həyatlarını təhlükəsizlik, etibar və davamlılıq üzərində qura bilmələri üçün fundamental şərtir.

5.2. Psixososial Sağalma və Kollektiv Reabilitasiya

Müharibə travması fərdlərin psixoloji vəziyyətinə, ailə strukturuna və geniş sosial münasibətlər sistemində ciddi təsir göstərir. Qarabağda psixososial reabilitasiya prosesi üç əsas səviyyədə həyata keçirilir:

5.2.1. Fərdi səviyyədə psixoloji dəstək

Buraya daxildir: travma sonrası stres pozuntusunun (TSP) reabilitasiyası; psixoloji məsləhət xidmətləri; uşaqlar və yeniyetmələr üçün emosional dəstək proqramları; gənclərin sosiallaşma mexanizmlərinin gücləndirilməsi. Bu proqramlar insanların müharibə təcrübəsindən doğan daxili gərginliklərini azaldır və psixoloji təməlin bərpasını təmin edir.

5.2.2. Ailə səviyyəsində sosial reabilitasiya

Ailə birliyi və bütövlüyü məfhumu müharibə dövründə zədələndiyindən sosial bağların yenidən qurulması mütləqdir. Bu çərçivədə Qarabağda: icma mərkəzləri yaradılır; sosial adaptasiya proqramları tətbiq edilir; qadınların və gənclərin sosial aktivliyi artırılır; ailə içi psixoloji dayanıqlığı gücləndirən mexanizmlər qurulur.

5.2.3. Cəmiyyət səviyyəsində kollektiv yaddaşın sağlanması

Assmannın kollektiv yaddaş nəzəriyyəsinə əsasən, travma sonrası cəmiyyət öz tarixini yenidən mənalandırmaqla sağlamlıq. Qarabağda bu proses qeyd edilən vasitələrlə həyata keçirilir: memorial layihələr; mədəniyyət ocaqlarının bərpası; ictimai yaddaş proqramları; müharibə qurbanlarının kollektiv anım mexanizmləri. Bu fəaliyyətlər toplumun travmanı emal etməsinə, birgə kimliyin möhkəmlənməsinə və gələcəyə yönəlik yeni sosial narrativin formalaşmasına imkan yaradır.

5.3. Məcburi Köçkünlərin Repatriasiyası və Sosial Adaptasiya

Məcburi köçkünlərin ata-baba yurdlarına geri dönməsini təmin edən “Böyük Qayıdış” proqramı Qarabağda humanitar siyasətin ən mühüm qismini təşkil edir. Bu proqram çərçivəsində: mənzil təminatı; təhsil infrastrukturunu; sosial xidmətlər şəbəkəsi; məşğulluq və iqtisadi inteqrasiya; icma quruculuğu fəaliyyətləri kompleks şəkildə həyata keçirilir. Məcburi köçkünlərin repatriasiyası təkcə fiziki qayıdış deyil, sosial qayıdışdır. Burada əsas məqsəd insanların yaşadıkları mühitlə psixoloji bağlarını yenidən bərpa etməkdir.

5.4. Təhsil: Humanitar və Psixososial Sağlamanın Nüvəsi

UNESCO-nun post-münaqişə bölgələrinə dair analizlərinə görə, təhsil sisteminin yenilənməsi psixososial bərpa prosesinin ən təsirli sütunlarından biridir. Qarabağda təhsil: insan kapitalının yenidən qurulması; travma sonrası sosiallaşma; mədəni identikliyin bərpası; gənc nəslin inteqrativ inkişafı üçün strateji rol oynayır. “Ağıllı məktəblər”, STEAM yönümlü laboratoriyalar, rəqəmsal tədris mərkəzləri regionu Azərbaycanın yeni intellektual mərkəzlərindən birinə çevirməkdədir.

5.5. Humanitar Təhlükəsizliyin Suverenliklə Bağlantısı

Humanitar təhlükəsizlik və psixososial bərpa Qarabağda dövlət suverenliyinin sosial dayaqını gücləndirir. Bu proses: dövlət-vətəndaş etimadını artırır; sosial strukturun sabilliyini təmin edir; reinteqrasiya prosesinin sürətini yüksəldir; regionu uzunmüddətli inkişaf üçün hazır vəziyyətə gətirir. Beləliklə, humanitar təhlükəsizlik yalnız sosial siyasət deyil – suverenliyin institusional təməlinin yenidən qurulmasıdır.

NƏTİCƏ

Qarabağın dirçəlişi Azərbaycan dövlət suverenliyinin çoxsahəli və kompleks şəkildə yenidən bərpasını təmin edən strateji prosesdir. Post-münaqişə reallıqlarının göstərdiyi kimi, suverenlik təkcə siyasi nəzarət aktı kimi deyil, həm də mədəni legitimlik, iqtisadi modernizasiya, geosiyasi mövqe və psixososial sabitlikdən ibarət inteqrativ strukturdur. Qarabağın bərpası bu strukturların hamısının paralel şəkildə yenidən formalaşdığı unikal inkişaf modelidir.

Aparılan təhlil göstərir ki, Qarabağ dirçəlişi üç əsas istiqamətdə cəmlənir: rekonstruktiv modernizasiya, kollektiv yaddaşın revitalizasiyası və inteqrativ humanitar inkişaf. Bu triadik arxitektura regionun həm fiziki-infrastruktur, həm mədəni-simvolik, həm də sosial-human kapital baxımından vahid sistem kimi yenidən qurulduğunu nümayiş etdirir. Beləliklə, Qarabağ “kombinə olunmuş dirçəliş paradigması”nın empirik nümunəsinə çevrilərək post-konflikt inkişaf üzrə yeni elmi model formalaşdırır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR

1. Suverenlik, dövlətçilik və post-konflikt nəzəriyyəsi üzrə fundamental mənbələr

Agnew, J. (2005). Sovereignty regimes: Territoriality and state authority in contemporary world politics. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(2), 437–461. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2005.00465.x>

Bartelson, J. (2006). The concept of sovereignty revisited. *European Journal of International Law*, 17(2), 463–474. <https://doi.org/10.1093/ejil/chl005>

Doyle, M. W. (2001). Peacebuilding in theory and practice. *International Studies Review*, 3(1), 71–88. <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00227>

Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. SAGE Publications.

Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press.

2. Kollektiv yaddaş, mədəni identiklik və məkan tədqiqatları

Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.

Assmann, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique*, 65, 125–133. <https://doi.org/10.2307/488538>

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>

3. Post-konflikt bərpa, reinteqrasiya və rekonstruksiya

Barakat, S. (Ed.). (2005). *After the conflict: Reconstruction and redevelopment in the Middle East*. I.B. Tauris.

Frerks, G., & Klem, B. (2006). Reconstruction and conflict: Strategies for recovery in post-war settings. *Journal of Peacebuilding & Development*, 3(2), 7–21. <https://doi.org/10.1080/15423166.2006.1860920>

UNDP. (2020). *Human development report 2020: The next frontier—Human development and the Anthropocene*. United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org>

World Bank. (2022). *Building back better in post-conflict regions: Global lessons for reconstruction*. World Bank Publications. <https://www.worldbank.org>

4. Regional geosiyasət, Cənubi Qafqaz, enerji və tranzit siyasəti

Cornell, S. E. (2017). *The South Caucasus: Between Russia, Turkey, and Iran*. Central Asia–Caucasus Institute.

De Waal, T. (2013). *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war* (2nd ed.). NYU Press.

Hunter, S. (2018). *Post-Soviet political order and regional dynamics*. Routledge.

International Crisis Group. (2021–2024). *South Caucasus reports*. <https://www.crisisgroup.org>

Shaffer, B. (2009). *Energy politics*. University of Pennsylvania Press.

5. Qarabağın dirçəlişi və Azərbaycan üzrə spesifik mənbələr

ADA University. (2023). *Post-conflict transformation in the South Caucasus: New frameworks and perspectives*. ADA University Press.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. (2021–2024). *Qarabağ regionunun bərpası üzrə illik hesabatlar*. <https://economy.gov.az>

Əliyeva, L. (2022). Qarabağda mədəni irsin reabilitasiyası: yaddaş, məkan və identiklik. *Azərbaycan Humanitar Elmlər Jurnalı*, 12(4), 77–89.

Əliyev, İ. (2021–2024). *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Qarabağ və suverenlik barədə çıxışları*. <https://president.az>

Məmmədov, R. (2023). Qarabağ regionunda postmünaqişə reinteqrasiyası: Sosial-siyasi aspektlər. *Qafqaz Araşdırmaları*, 10(2), 44–56.

Qarabağ Dirçəliş Fondu. (2021–2024). *Böyük qayıdış üzrə illik hesabatlar*. <https://qdf.gov.az>

6. Ekosistem bərpası, yaşıl enerji və dayanıqlı inkişaf

OECD. (2022). *Green transition and sustainable regional development*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>

Sachs, J. D. (2015). *The age of sustainable development*. Columbia University Press.

UNEP. (2021). *Ecosystem restoration for people, nature and climate*. United Nations Environment Programme. <https://www.unep.org>

TÜRK DEVLETLERİNİN KARABAĞ EKONOMİK BÖLGESİNİN GELİŞTİRİLMESİNDEKİ JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Ləman Əhmədova

Bakı Slavyan Universiteti, Şərqi Avropa və Balkanşünaslıq Fakültəsi

R-404 (Regionşünaslıq Türkiyə)

hmdovalman98@gmail.com

Summary

The author, in the presented article, analyzes the main directions of the development strategy of the Karabakh economic region under the President of the Republic of Azerbaijan, İlham Aliyev. It is noted that extensive attention has been given to cooperation with Turkic states in the revival and development of the Karabakh region. Focus has been placed on issues such as population settlement in the Karabakh economic region, implementation of infrastructure, transportation, and logistics projects, as well as energy provision. The author emphasizes the significance of the participation of Turkic states in expanding cooperation in these areas. Special attention has been given to strengthening collaboration with Turkic states in the construction of educational institutions, Green Energy zones, and Smart Cities.

Key words: Shusha Declaration, Karabakh economic zone, Smart City, Middle Corridor, green energy zone, NATO

Özet

Yazar, sunduğu makalede Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Karabağ ekonomik bölgesinin kalkınma stratejisinin temel yönlerinin analizini yapmıştır. Makalede, Karabağ bölgesinin canlanmasında ve gelişiminde Türk devletleriyle iş birliğine geniş yer verildiği vurgulanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Karabağ ekonomik bölgesine nüfus yerleştirilmesi, altyapı, ulaşım, lojistik projelerin hayata geçirilmesi, enerji temini gibi konulara dikkat edilmiştir. Yazar, sayılan alanlarda iş birliğinin genişlemesinde Türk devletlerinin katılımının önemini belirtmiştir. Burada, eğitim kurumlarının, Yeşil Enerji bölgelerinin inşasında ve Akıllı Şehirlerin kurulmasında Türk devletleriyle iş birliğinin güçlenmesine özel önem verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şuşa Deklarasyonu, Karabağ ekonomik bölgesi, Akıllı Şehir, Orta Koridor, yeşil enerji bölgesi, NATO

15 Haziran 2021 Şuşa Deklarasyonu kardeş ülke Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi, Bakü'nün jeopolitik konumunu güçlendirmeyi ve Güney Kafkasya'da ek güvenlik garantilerini sağlamayı amaçlıyordu. Türkiye açısından Karabağ'daki savaşın etkileri, Ankara şehrinin yeni bölgesel düzende hayati oyuncu olarak konumunu güçlendirecek. [1.s-346]. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 14 Ağustos 2021'de CNN Türk'e verdiği röportajda "bugün dünyada Türkiye ve Azerbaycan'ın 18 yılda ortak bir politika oluşturduğunu ve özellikle Şuşa Deklarasyonu'nun bunun doruk noktası olduğunu belirterek, ilişkilerin ittifak düzeyine yükseldiğini kaydetti. [1.s-352]. Diğer taraftan da "enerji güvenliği" kapsamında büyük güçlerin çatışan çıkarları bulunmakta ve bu durum bölgenin güvenliğini tehdit etmektedir. Bölgesel jeopolitikte yaşanan son gelişmeler NATO'ya stratejik öneme sahip Doğu Komşuluğu ülkelerinde etki alanlarını genişletmeleri için önemli bir fırsat penceresi açmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında Şuşa Deklarasyonu'nun imzalanması ve Azerbaycan'da bir Türkiye askeri üssünün açılmasına ilişkin tartışmalar politika belirleyicilere Güney Kafkasya'da ve daha geniş anlamda NATO'nun doğu kanadında yeni bir dinamik sunmaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu deklarasyonun Kars Antlaşmasının 100.yılına denk gelecek şekilde seçilmesinin sembolik önemine dikkat çekmiştir. [1.s-357-358].

Bu deklarasyon yalnız Azerbaycan ve Türkiye'nin stratejik ortaklığına değil, aynı zamanda bölgede güç dengesinin değişmesine de olumlu etki göstermiştir. Azerbaycan, 44 günlük Şanlı Zaferi ile önemli bir diplomatik başarı elde etmiştir. Türkiye için Şuşa Beyannamesi'nin temel üstünlüğü, başkenti Ankara'nın Güney Kafkasya'da jeopolitik üstünlük kazanması ve bölgenin başlıca gücü hâline gelmesidir. Enerji

güvenliği açısından Azerbaycan–Türkiye enerji hattının güçlenmesi ve Türkiye’nin enerji güzergâhları üzerindeki stratejik rolü, NATO’nun güvenliği için de önemli unsurlardan biridir. TANAP, TAP, Bakü–Tiflis–Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü–Erzurum doğal gaz hattı, Rusya’dan geçerek Avrupa’ya uzanmaktadır. Türkiye’nin Azerbaycan ile kurduğu askeri ittifak sonucunda NATO’nun doğuda güç kazanması ise Rusya’ya karşı en güçlü dayanaklardan birine dönüşmüştür. 1921’de imzalanan Kars Antlaşması ile 2021 yılında imzalanan Şuşa Beyannamesi, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki müttefiklik ilişkilerinin bir asırlık tarihî öneme sahip olduğunun kanıtıdır. Kars Antlaşması Türkiye’nin Kafkaslarla sınırını belirlerken aynı zamanda Nahcivan Özerk Bölgesi’nin Azerbaycan’a bağlı özerk bir bölge olduğunu da kayıt altına alması açısından önemli bir anlaşmaydı. İki ülke arasında imzalanan ortak deklarasyonda Kars Antlaşması’na atıfta bulunulduğunu. Belirten Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, şöyle demiştir: “Bugün Şuşada dalgalanan Azerbaycan ve Türkiye bayrakları bizim bildiğimizi gösteriyor.

Orta Koridor, Çin’den Avrupa’ya uzanarak Türk devletlerini küresel lojistikte kilit konuma getiriyor. 2040 yılına kadar Orta Koridor üzerinden yıllık 500 milyar dolar transit yük taşınması öngörülmüyor. Bu nedenle üye ülkeler, demiryolu ve lojistik altyapısına büyük yatırımlar yapıyor. Ulaştırma ağlarının genişletilmesi, yolların ve demiryollarının yenilenmesi, bölge içi ticarete 2023 yılına kadar %15 artış sağlamıştır. Bildirge ayrıca dijital altyapıya da önemli vurgu yapıyor. Türk dünyası doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları bakımından oldukça zengindir. 2023 yılı itibarıyla enerji ticareti %30 artış göstermiştir. Bildirge, özellikle güneş ve rüzgâr enerjisinde iş birliğini derinleştirmeyi amaçlıyor. 2040 Vizyonu: Karabağ Bildirgesi, Türk devletlerinin ticaret, ulaştırma, enerji ve dijitalleşme alanlarında daha bütünsel bir yapıya kavuşmasını hedefleyen uzun vadeli bir yol haritasıdır. Orta Koridor’un güçlenmesi, altyapı ve enerji yatırımları, dijital dönüşüm projeleri Türk dünyasının küresel ekonomideki yerini güçlendirecek.[8]

SSCB’nin dağılmasının ardından Türk Devletleri ilk kez 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi’nde bir araya gelmiştir. Zirve, 2009 yılında Nahcivan Anlaşması ile Türk Konseyi’ne dönüştürülmüş ve 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Bu Örgüt, Azerbaycan’ın dış politikasına yön veren en önemli kuruluşlardan biridir. Bu bağlamda, Ermenistan ile yaşanan Dağlık Karabağ sorunda Örgüt üyesi Türk Devletlerinin desteği kritik önem taşımaktadır; nitekim İkinci Karabağ Savaşı sırasında Türk Devletleri Örgütü tarafından Azerbaycan’ı destekleyen bir bildiri yayımlanmıştır. Benzer şekilde, Örgüt Azerbaycan’ın dış politikasını desteklemede ve bölgesel ve küresel etkisini arttırmada etkili bir araç olmuştur. Ayrıca, Örgüt çerçevesinde Türk Devletleri bilim, teknoloji, eğitim ve kültür gibi alanlardaki deneyimlerini paylaşma fırsatı bulmuşlardır. Bu çalışma, Orta Asya ülkelerinin Azerbaycan’ın dış politikasındaki önemine ve Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde geliştirilen ilişkilere odaklanmaktadır [10 s-2].

Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında Türk devletlerinin birliği önemli bir rol oynamıştır. 6 Temmuz 2024 tarihinde Karabağ Bildirgesi ile Türk devletleri, farklı alanlarda tek bir strateji etrafında birleşmişlerdir. Bu bildirgenin temelini Orta Koridor oluşturmaktadır. Azerbaycan, Türkiye ve Kazakistan bu hattın üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ilgili ortak projelerin hayata geçirilmesi, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki iş birliğinin genişlemesine yol açmaktadır. Dijital alanda atılan adımlar ise Türk devletlerinin Batı ülkeleriyle rekabete girmesini kolaylaştıracaktır.

15 Haziran 2021’de Şuşa Beyannamesi’nin imza töreninin ardından Cumhurbaşkanı Er-doğarın bu belge ile ortaya çıkan yeni vizyona yönelik yaptığı kritik açıklamalarda öne çıkan fikirler bunlar oldu: Bölgede hem sosyoekonomik kalkınmaya yönelik işbirliği olacak, hem de Karabağ ve diğer Azerbaycan toprakları ileride benzer işgallerden korunacak; Bölgesel işbirliklerinin sektörel yelpazesi genişlemekle birlikte bu işbirliklerinin derinliği de artıyor, Tüm bölgesel aktörler "Altılı Platform" gibi (Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran) yeni önerilen bölgesel işbirliği mekanizmalarına realist ve pragmatist yaklaşım ortaya koymalıdır, Bölgesel istikrar için Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes antlaşmasının de vamu olarak "kapsamlı ve vizyoner bir barış anlaşmasına ihtiyaç vardır, Bölgesel işbirliğinin geniş emesinde Türkiye-Azerbaycan ortak enerji ve ulaşım proje-leri adeta bir lokomotif fonksiyonuna sahiptir, Türkiye ve Azerbaycan birlikte üçüncü ülkelerde stratejik yatırım projelerine girmek suretiyle ortaklığı yeni bir seviyeye çıkaracak ar; Şuşa Beyannamesi sadece ikili ilişkileri kapsamıyor, aslında tüm "bölgeyi kapsayan "geleceğe

yonelik" yeni işbirliklerinin adeta embriyosudur Şuşa Beyannamesi'nin stratejik ittifakın yanı sıra hatta ileride "bölgesel güvenlik örgütü ne" evirilebileceği yönünde de görüşler mevcuttur. Şuşa Beyannamesi'nde Azerbaycan ve Türkiye silahlı kuvvetlerinin ve güvenlik birimlerinin derin işbirliğinin vurgulanmasında NATO boyutunu ön plana çıkaran (NATO'nun en güçlü ikinci ordusuna sahip bir ülke ola-rak Türkiye'nin güvenlik garantisi) ve bu ittifaka yeni bölgesel güvenlik ittifakları dönemi-nin (Ukrayna savaşından sonra pekişen İngiltere-Ukrayna-Polonya-Baltık ülkeleri İttifakı, Çin'e karşı AUKUS ve QUAD İttifakları vb.) kendini sahada kanıtlamış ilk işlevsel örneği olarak değerlendiren analizler de mevcuttur.[6 s-62].

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Azerbaycan Milli Meclisinde 16 Haziran 2021'de yaptığı konuşmada "Bir daha Kafkasya'nın boynuna kimsenin esaret zinciri vuramaması için önümüze çıkan fırsatları hep birlikte en iyi şekilde değerlendirmeliyiz" ifadesi Azerbaycan ile Şuşa Beyannamesiyle geliştirilen işbirliği modelinin Güney Kafkasya ile birlikte Kuzey Kafkasya bölgesine, yani Kafkasya'nın tamamına bakan bir tarafının olduğu vurgulanmıştır. Özellikle, Zengezur Koridoru inisiyatifinin bütün Kafkasya bölgesini bir anlamda ablukadan çıkaran ve bölgeyi ulaşım açısından rahatlatan bir "anahtar" misyonu göreceğinin altı çizilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye ve Azerbaycanın bölge için "dışlayıcı değil kapsayıcı ulaşım projeleri, "çok boyutlu taşımacılık sistemleri, kalkınma modelleri öne rerek "bölgenin transit lojistik merkez olma" pozisyonunu tüm bölge ülkelerinin fayda sağlayacağı şekli de güçlendirmeye çalıştıklarını beyan etmiştir. Yani Şuşa Beyannamesi aslında bölge için "kazan-kazan" prensibi ile işbirliği sunmaktadır.[6 s.357-358].

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 28 Mayıs 2022'de Bakü'de düzenlenen Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali TEKNOFEST Azerbaycan'ın Seçkin Gözlemci Günü'nde yaptığı konuşmada, Türkiye ve Azerbaycan'ın stratejik ortaklık düzeyinde olan ikili ilişkilerini Şuşa Beyannamesi ile stratejik müttefiklik düzeyine çıkardıklarını vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, çok kapsamlı içeriğe sahip olan Şuşa Beyannamesi'nde belirtildiği gibi "savunma sanayi alanında ortak araştırma ve üretim faaliyetleri" ile ilgili kararlı adımların atıldığının altını çizmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Şuşa Beyannamesi'ni hem ilişkileri "tam müttefiklik" boyutuna taşıyan bir belge olarak, hem de halklar ve devletler nezdinde önceden mevcut olan birlik duygusunun somutlaşması gibi değerlendirdi.[6 s-60].

Azerbaycan Cumhuriyeti her zaman 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan anlaşması temelinde kurulan TDT ile ilişkilerine özel önem vermiştir. Bakü şehrinde Türk Devletleri iş birliği örgütlerinden Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi ve Türk Kültürü ve Miras Fonu'nun merkez ofislerinin bulunması, ülkemizin Türk Dünyası ile ilişkilerini nitelik ve mahiyet açısından yeni bir aşamaya taşıyan belirgin bir örnektir [5]

Kardeş ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için çalışmalar yürütülmektedir. TDT'nin kuruluşundaki temel amaç, Türk devletlerini iş birliğine ve Türk birliğine teşvik etmektir. Bu birliğe ulaşmak için iş birliğinin daha da genişletilmesi kapsamında önemli adımlar atılmış ve çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin doğusundan Gürcistan üzerinden Hazar Denizi aracılığıyla Orta Asya'ya, aynı zamanda güney-batı yönünden gelen ulaşım koridorları Azerbaycan topraklarından geçmektedir. Azerbaycan'ın ulaşım koridorları üzerindeki rolü Türk devletleri tarafından da yüksek düzeyde takdir edilmektedir.

2023 yılında gerçekleşen yemin töreni sırasında devlet başkanımız, sayın Cumhurbaşkanımız İlham Aliyev, Azerbaycan'ın "Türk ailesinin bir üyesi" olduğunu özellikle vurgulamış ve bu doğrultuda siyasetin sürdürüleceğini ilan etmiştir. Altın harflerle tarihe yazılan 44 günlük Şanlı zaferin ardından Azerbaycan yetkilileri kardeş ülke Türkiye'ye 20'den fazla resmi ve gayri resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Aynı sayıda Türk devletleri liderinin ülkemize ziyareti de gerçekleşmiştir [7].Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, 44 günlük Vatan Savaşı'nda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Türk devletleri, Karabağ çatışması sırasında Azerbaycan ve Ermenistan taraflarının tarihî bir geçmişe sahip olan çatışmayı barışçıl yollarla çözmesini desteklemiştir.Şanlı Zafer'in ardından Türk devletleri ile imzalanan önemli ortaklık anlaşmaları ve bildirgeler şunları kapsamaktadır: Karabağ ekonomik bölgesinin geliştirilmesi; ülkeler arasında özellikle ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi; iş birliğinin pekiştirilmesi; ortak iş projelerinin kurulması; stratejik ilişkilerin sürekliliği ve benzeri ortak çıkarlar. Stratejik ortaklık anlaşmaları sonucunda Karabağ bölgesinin güvenliği ve istikrarı sağlanmaktadır. Aynı zamanda, Türk devletleri için yeni projelere imza atılmasına da imkanlar açılmaktadır. Türk şirketleri tarafından Karabağ'ın yeniden inşası

amacıyla bir dizi sözleşme yapılmış ve bu sözleşmelerin toplam değeri 3,4 milyar ABD dolarını aşmaktadır. 2021-2023 yılları arasında devlet bütçesi, bölgede inşaat projelerinin ve rehabilitasyonun gerçekleştirilmesi için 7 milyar dolar ayırmıştır. Türk şirketlerinin bu projelerde aktif rol alması sevindirici bir durumdur. Azerbaycan-Türkiye Yatırım Forumu Bakü şehrinde başlamıştır. Forum kapsamında ele alınacak konular şunlardır: Azerbaycan ve Türkiye arasında iş birliğinin çeşitli alanlarda güçlendirilmesi imkanları; ilişkileri pekiştirmek amacıyla yatırım ve iş birliği anlaşmalarının imzalanması. Etkinliğe her iki ülkenin devlet kurumları ve özel sektör temsilcilerinden 600’den fazla katılımcı katılmıştır [9].

Şanlı Zafer’in ardından Karabağ bölgesinde rehabilitasyon projelerinin gerçekleştirilmesindeki temel amaç, bu alanların mayınlardan temizlenmesi ve halkın rahat bir yaşam sürmesi için bölgelerin daha güvenli hâle getirilmesidir. Kardeş ülkeler arasında Yatırım Forumu’nun gerçekleştirilmesindeki amaç, ülkeler arasında ortak iş ilişkilerinin ve iş şirketlerinin kurulması ve bu alandaki iş birliğinin genişletilmesidir. Forumda günlük olarak ele alınacak konular şunlardır: Azerbaycan ve Türkiye arasında teknolojik yenilikler, ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi, ortak üretim planlarının hayata geçirilmesi, enerji temini konuları vb. 24 Ağustos 2022’de Azerbaycan ile Kazakistan arasında Stratejik İlişkilerin Güçlendirilmesi Bildirisi; 20 Nisan 2022’de Azerbaycan ile Kırgızistan arasında Stratejik Ortaklık Bildirisi; 23 Ağustos 2024’te ise Azerbaycan ile Özbekistan arasında Müttefiklik Anlaşması imzalanmıştır. Bundan önce, 8 Ağustos 2017 tarihinde, yani Karabağ Zaferi’nden önce, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Stratejik Ortaklık Bildirisi imzalanmıştır. Bunlara ek olarak, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile Yüksek Devlet Şuraları; Özbekistan ile 500 milyon dolarlık Ortak Yatırım Fonu ve Kırgızistan ile 25 milyon dolarlık Kalkınma Fonu kurulmuştur. Kazakistan ile ise 300 milyon dolarlık ortak sermaye fonu oluşturulması planlanmaktadır [2].

Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan arasında enerji sistemlerinin koordinasyonu (“Yeşil Koridor”) önemlidir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Karabağ, Doğu Zengezur ve Nahçıvan’ı “yeşil enerji” bölgesi ilan etmiş, bu alanların potansiyelinden yararlanmayı hedeflemiştir. Nahçıvan’ın 5 GW’lık “yeşil enerji” potansiyeli, bu enerji türünün ihracatçı konuma gelmesini mümkün kılmaktadır. Azerbaycan-Türkiye Enerji Forumu, bu iş birliğini geliştirmek açısından temel platform olarak görülmektedir. Forumlar 2021’de Bakü’de, 2022’de kardeş Türkiye’de, 2023’te ise Nahçıvan’da düzenlenmiştir. Forumların gerçekleştirilmesindeki başlıca amaç, “yeşil enerji” alanında iş birliğinin ilerlemesine katkı sağlamaktır. 25 Eylül 2023’te Igdir-Nahçıvan doğalgaz boru hattının temeli atılmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin güneş, rüzgâr ve su potansiyeli sayesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı bir “yeşil enerji” bölgesine dönüşebileceğini vurgulamıştır. Bu planlar hayata geçirilirse Nahçıvan, Türkiye’ye 1000 megavat “yeşil enerji” ihraç edebilecektir. Söz konusu görüşmede Azerbaycan ile Türkiye arasında “yeşil enerji” iletimine ilişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmış olup, Nahçıvan’ın “yeşil enerji” koridorundaki rolü bir kez daha teyit edilmiştir. [3]

“Yeşil enerji bölgesi”nden kastedilen, yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığıdır. Yenilenebilir enerji türleri arasında güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, su enerjisi ve benzeri kaynaklar yer almaktadır. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki “yeşil enerji bölgesi”nin oluşturulmasına yönelik iş birliğinin güçlendirilmesindeki temel amaç; ekolojinin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi, doğanın muhafazası ve bu konularda farkındalık yaratılmasıdır.

Azerbaycan’ın COP-29’a ev sahipliği sırasında da gündeme gelen başlıca konulardan biri, iklim değişikliğiyle mücadelede önleyici adımların atılmasıdır. Türkiye ve Azerbaycan’ın bu alandaki ana hedefi, özellikle “yeşil enerji” bölgesinin geliştirilmesidir.

2023 yılının 23 Ağustos tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Birinci Hanım Mehriban Aliyeva ve Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev ile eşi Ziroatxon Mirziyoyeva, Füzuli’de inşa edilen Mirza Ulugbey adına 1 No’lu Tam Ortaokulun açılış törenine katıldılar. Bildirildiğine göre, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev tarafından Özbek halkı adına hediye olarak Füzuli’de inşa ettirilen okul 960 öğrenci kapasitelidir. Geçtiğimiz yıl başlanan inşaat çalışmaları yüksek kaliteyle tamamlanmıştır. Üç hektarlık bir alanda inşa edilen okul binası iki kat ve bir bodrumdan oluşmaktadır. Okulda 40 derslik, 6 laboratuvar, 2 bilişim teknolojileri odası, 5 fonksiyonel eğitim odası, 500 kişilik bir salon, spor salonu, 320 kişilik yemekhane ve kütüphane bulunmaktadır. Okulun bahçesinde futbol sahası, dinlenme ve etkinlik alanları, koşu parkurları, kamelyalar, kontrol-geçiş noktası, kazan dairesi, su

depoları ve bir trafo merkezi inşa edilmiştir. İnşaat çalışmaları yüksek kalite standartlarına uygun şekilde həyata keçirilmişdir.[11]. Türk ASELSAN şirketi, Karabağ ekonomik bölgesinde “Akıllı Şehir” projesine katıldı. Bu bilgi, şirketin Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü Haluk Görgün'un Azərbaycan Halk gazetesinə verdiği röportajda dile getirildi. ASELSAN, şehir yönetimində ağ və veritabanı tabanlı kullanılabiləcək programlar geliştirip tasarlıyor. Bu programlar; ulaşımdan sağlığa, ödeme sistemlerinden birçok farklı alana kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Haluk Görgün, ilgili kurumlarla deneyim ve bilgi paylaşımı açısından önemli görüşmeler yapıldığını belirtti. "Karabağ'ı Yenile 2021" fuarı da iş birliğinin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynuyor.[4]

Karabağ'da yeniden yapılanma çalışmaları, iş birliği, enerji, güvenlik, çevre ve teknoloji projeleriyle bölgenin kalkınmasını ve yaşam standardının yükselmesini hedeflemektedir. Geleceğe yönelik perspektife göre, Karabağ'ın bölgenin önde gelen teknoloji merkezlerinden biri haline gelmesi ve ekonomik alanda daha fazla inovasyona imza atması için sürekli iş birliği temel hedeftir. Kardeş Türkiye ve diğer Türk devletleriyle ortak projelerin hayata geçirilmesi de beklenmektedir. Ayrıca, Karabağ sadece Azərbaycan için değil, Türk dünyası için de büyük tarihi öneme sahiptir. Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, "Demir Yumruk" politikasıyla 44 günlük Şanlı Zafer'in bir sonucu olarak adını tarihe altın harflerle yazdırmıştır. Karabağ ve Doğu Zengezur Kalkınma Stratejisi, Cumhurbaşkanı tarafından sistematik olarak hazırlanan stratejik konseptte önemli bir yer tutmaktadır. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Karabağ ekonomik bölgesinin yeniden inşası, özellikle Türk dünyasının geleceğini belirleyen önemli bir adım olmuştur. Karabağ ekonomik bölgesi, Türk devletleriyle iş birliği, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve inovasyonlarla bölgenin önde gelen teknoloji merkezlerinden biri haline gelecektir.

Kaynakça:

1. Asadov M. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 2023.(s.346-352-357-358).”Şuşa Deklarasyonu: Türkiye’nin Güney Kafkasya Güvenlik Çerçevesinde Azərbaycan ve Gürcistan ile İşbirliğinin önemi: Mevcut Beklentiler ve Zorluklar.
2. Azerbaijan Central Asia merge paths for new frontier. 2024, June 14. Center of Analysis of International Relations (AIR Center). <https://aircenter.az/en/single/azerbaijan-central-asia-merge-paths-for-new-frontier-1525>
3. Azerbaijan-news.az. 2024, 10 Mart. Naxçıvanın “yaşıl enerji” potensialı və Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığı. <https://www.azerbaijan-news.az>
4. Azernews. 2022, 5 January. ASELSAN interested in participating in Smart City projects in Karabakh. <https://www.azernews.az>
5. Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi. Bakı: XİN Nəşriyyatı. 2025. Azərbaycan-TDT ilə münasibətləri
6. Çelik M, Aslanlı K. Ahmet Yesevi Üniversitesi Ekim 2022.(s.60-62-357-358).”Şuşa Beyannamesi’nin Tarihi-Hukuki-Siyasi Analizi
7. Əfəndiyev P. Xalq Qəzeti. Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı 2023, 8 May
8. Jafarova V. E- reforms.gov.az 7 iyul 2024.”The Karabakh Declaration and the future of Economic cooperation of the Turkic world”.
9. Qasimov K. Trend News Agency. <https://www.trend.az> 2023, February 22 Azerbaijan reveals contract value concluded by Turkish companies on Karabakh’s revamp.
10. Özsoy B. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 2024.(s.2). Relations of Azerbaijan with Central Asian Turkic States within the framework of the Organisation of Turkic States.
11. President.az. Bakı 2023.

QARABAĞ İQTİSADI REGIONUNDA İNFORMASIYA TEKNOLOGİYALARININ İDARƏETMƏ MODELƏRİ

Teymur Əlisətov

Bakı Avrasiya Universiteti, T12-Riyaziyyat və İKT kafedrası; Regionşünaslıq və iqtisadiyyat fakültəsi; Biznesin təşkili və idarə edilməsi (idarəetmədə informasiya sistemləri üzrə); II kurs Magistr tələbəsi; Qrup: M13Iis24/01
e-mail: teymurelistov@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə Qarabağ iqtisadi rayonunda informasiya texnologiyalarının (IT) idarəetmə modelləri, onların istifadə edilməsi faydaları, bir-biri ilə əlaqələri, şirkət və müəssisələrdə rolu, təsiri və gələcək faydaları araşdırılmışdır. İdarəetmə modelləri şirkətlərdə, müəssisələrdə IT resurslarının idarəedilməsində ən yaxşı təcrübələrə, üsul və metodlara söykənən, IT-nin biznesin və iş sahəsinin ayrılmaz hissəsinə çevrildiyini və birlikdə idarəedilməsinin zəruriliyini sübut edir və göstərir ki, professional, beynəlxalq və standartlar əsaslı yanaşma iş prosesinin inkişafına, müştəri məmnuniyyətinə və maraqlı tərəflərin qarşılıqlı əlaqəsinə xeyir gətirmişdir. Araşdırmanın əsas məqsədi ITIL çərçivəsinin, COBIT yanaşmasının, ISO 27001 standartının, Waterfall və Agile kimi idarəetmə modelinin, FinOps və AIOps yeni süni intellekt əsaslı texnologiyalarının, onların istifadə məqsədlərinin, idarəetmədəki xeyirlərinin, biznes və müştəri əlaqələrinin, regiona inqteqrasiyasının gətirəcəyi faydalardır. Uzun zamandır ki, Qarababağ rayonunun işğalı, bu yeni metodların və üsulların yaranmasında keçid dövrünü, onların inkişafına dair səbəblər nəzəri müstəvidə kifayət qədər araşdırıla bilmir. Bu metodların real təcrübədə və nəzəri metodika kimi istifadə edilməsi, davam etdiriləcək araşdırmalar üçün bir böyük əhəmiyyətə malik olacaqdır. Qarabağın azad olunmasının regionda yaratdığı intibah dövrü, Qafqazda müasir modellərin tətbiqi və elmə töhfəsi üçün zəmin yaratmışdır. Bu intibah dövründə həmin adı keçən üsullar haqqında yanaşmaların, elmi məqalə və işlərin mövcud olması bu sahənin araşdırma istiqaməti kimi nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Açar sözlər: İnformasiya texnologiyalarının idarəetmə modelləri, ITIL, COBIT, ISO 27001 standartı, Agile

Giriş

Qarabağ iqtisadi regionunda IT modellərinin tətbiqi və onun inkişafında bu modellərin rolu, yenidən qurulmuş təşkilatda IT resurslarının səmərəli istifadə olunması və bu texnologiyaların təşkilat daxili idarəedilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Araşdırmanın əsas mahiyyəti Qarabağın yenidən qurulması və dirçəldilməsində yeni idarəetmə modellərinin istifadə edilməsi və Qarabağla yanaşı bu problemləri yaşamış regionlardakı keçmiş IT idarəetmə təcrübələri onun inkişafına böyük töhfə verəcəkdir. Təşkilatlarda IT resurslarının səmərəli idarəedilə bilməməsi böyük narahatlığa, maliyyə itkilərinə, daxili idarəetmə anlayışının strukturuna və təşkilat daxili problemlərə səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən yenidən qurulmalı olan regionlarımızda, təşkilatlarda, şirkətlərdə və dövlət müəssisələrində IT idarəetmə modellərinin istifadə olunması, regionun inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə tələb olduğunu göstərir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərimiz üçün, həmin ərazilərin yenidən qurulması proseslərinə standartlara söykənən yanaşmanın tətbiqi, eyni zamanda araşdırma nəticəsində beynəlxalq təcrübələrin istifadə mühitləri, istifadə məqsədləri və onların tətbiqi əhəmiyyəti, idarəetmənin səmərəliyinə xüsusi nəzər yetirmişdir. Araşdırma istiqaməti Qarabağ regionunda müharibədən öncəki idarəetmə problemlərini əsas götürərək, IT idarəetmə modelləri yanaşması, daxili resursların, iqtisadi səmərəliyin, sosial idarəetmənin əhəmiyyətini göstərir. IT idarəetməsinə modeli, standartlı və çərçivəli yanaşma onun gələcəyinə və inkişafına bilavasitə təsir göstərəcəkdir.

1. IT idarəetmə modellərinin işğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda əhəmiyyəti

IT idarəetmə modelləri və ya onların bir-biri ilə sıx bağlılığı, oxşar mühüm əhəmiyyətli mənə daşımaqla, dəyişilməz hissəsi kimi böyük qüvvəyə malikdir. Texnologiyanın, avtomatlaşdırmanın, idarəetmə modellərinin yaranması, idarəetmənin həyata keçirilməsi, resursların düzgün və səmərəli istifadə edilməsi prosesində bu zamana qədər olan ən yaxşı təcrübələri özündə cəmləşdirmişdir və həmin modellərə tələbi göz

önünə çıxarmışdır. IT idarəetmə modellərinin yaranması ümumi idarəetmənin və informasiya texnologiyalarının birləşməsinin zəruriliyi kimi ortaya çıxmışdır. Qarabağın dirçəldilməsində keçmiş dövrdən indiyə qədər olan ən yaxşı təcrübələrin istifadə edilməsi, yenidən qurma, iqtisadi, texnoloji idarəetmə modelləri, çərçivələri və yanaşmaları ilə birgə region üçün yeni müasir sistem yaradacaqdır. Həmçinin bu modellərin bir-birilə paralel istifadə olunması, çərçivələrə və yanaşmalara söykənən üsulların tətbiqi biznesin inkişafında böyük rol oynayacaqdır. Modellərin istifadəsinin turizm sahəsində vacibliyi, işğaldan azad olunmuş torpaqlara mənfur düşmənlərin hələ də pis niyyətli hücumlarının qarşısını almaq üçün standartlı şəkildə tədbirin görülməsidir. Həmin bu məsələdə əsasən daxilində IT təhlükəsizliyi çərçivələri, təcrübələri, qəbul edilmiş standartları daşıyan modellərdən istifadə edilir. Həmçinin idarəetmə modellərinin bir-birilə inteqrasiyalı istifadə edilməsi modelin gücünün artırılmasında və effektivliyində bilavasitə fayda verir. İdarəetmə modelləri təkcə yanaşma deyil həmçinin bir zərurət halına çevrilmişdir. Süni intellektin inkişafı nəticəsində AiOps və FinOps anlayışları IT idarəetmə modellərinə daxil edilmişdir. Süni intellekt əsaslı modellərin tətbiqi sosial-iqtisadi cəhətdən mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu yanaşmalar vasitəsilə ağıllı şəhərlərin salınması, idarəedilməsi, turistik məkanlarda hesablamaların aparılmasına köməklik göstərəcəkdir. Həmçinin gələcəkdə yarana biləcək həddindən artıq turist axının idarəetməsinin ələ alınmasında böyük fayda verəcəkdir. Bu problemlərin qarşısının alınmasında idarəetmə modellərinin əhəmiyyəti böyükdür.

2. İdarəetmə modellərinin Qarabağ kimi regionlarda tətbiqi

Məlumdur ki, dünyada çox ölkələrdə münafiqəli ərazilər mövcud olmuşdur və bu ərazilərin post-konflikt dövründən sonra yenidənqurma, regionun dirçəldilməsi kimi vacib proseslərin həyata keçirilməsi lazım gəlir. Həmçinin bu regionlarda turizmin inkişafı və onun idarəedilməsi məsələlərində buna daxildir. Təkcə yenidən qurma məsələlərində deyil, həmçinin turizmin inkişafında, nəzarətində IT idarəetmə modellərinə ehtiyac vardır.

Post-konflikt dövrünü keçmiş Xorvatiya şəhərlərdən biri olan Dubrovnik və orada yaranan hədsiz turist axını problemləri bu kimi məsələlər üçün araşdırılmışdır (Abbasian et al., 2020). Gələcəkdə bu problemlərin qarşısını almaq üçün idarəetmə modellərindən istifadə edilməsi zəruridir. Bununla yanaşı IT idarəetmə modellərinin tətbiqi regionda turizmin avtomatlaşdırılmasında böyük rol oynayır.

2011-ci ildə Yaponiyanın Tohoku şəhərində baş verən zəlzələ və tsunami nəticəsində şəhərin bütün IT infrastrukturunu məhv olmuşdu. Bu faciədən minlərlə şəxs həlak olmuş, minlərlə insanlar itkin düşmüşdür. Bu faciədən sonra şəhərdə yenidənqurma işləri aparılmalı idi. Proseslərin idarəedilməsi üçün ITIL (“Information Technology Infrastructure Library”) və COBIT (“The Control Objectives for Information and Related Technology”) kimi idarəetmə modeli kimi BPM adlanan (“Business Process Management”) modelindən istifadə edildi. Bu idarəetmə öhdəliyi Yaponiya hökumətinin Torpaq, İnfrastruktur, Nəqliyyat və Turizm Nazirliyinin üzərinə düşmüşdü və onlar IT idarəetmə modellərinə bənzəyən modelləri istifadə etməklə regionun bərpasını həyata keçirməli idilər (Leelawat et al., 2015).

2017-ci ildə İraqın Mosul şəhərinin İŞİQ terror qruplaşmasının işğalından azad edilməsindən sonra UNESCO-nun rəhbərliyi ilə Mosulun yenidənqurma layihəsi başlanmışdır. Bu layihə “Rebuilding Mosul Project” adlanan və Mosulda Qarabağ kimi post-conflict regionlarda şəhərin ədəbi, tarixi irsinin yenidən qaytarılması, dirçəldilməsi məsələlərini əsas götürürdü. UNESCO, World Bank və UN-Habitatın Mosulun ruhunun dirçəldilməsi yanaşmasında idarəetmə proseslərinin aparılmasını, Qarabağda COBIT, ITIL, və ISO/IEC 27001 standartı birləşmələri ilə həyata keçirmək mümkündür. Çünki, bu yanaşmanın daxilində olan idarəetmə bölmələri, IT idarəetmə modellərinə ayrı-ayrılıqda ehtiva edir. Mosul yanaşmasından fərqli olaraq Qarabağda COBIT ilə idarəetmə nəzarəti, ITIL ilə proseslərin keyfiyyətinin artırılması, ISO/IEC 27001 standartı ilə isə IT təhlükəsizliyinin təmin olunmasında istifadə edilə bilər. Əlavə olaraq modellərin inteqrasiyasının və hər bir modelin fərqli istifadə dairəsini nəzərə alaraq deyə bilərik ki, fərqli modellərdən istifadə etmək UNESCO-nun yanaşmasından daha çox fayda gətirə və idarəetmə məsələlərində problem çıxma ehtimallarının azalmasına gətirib çıxarar. Hibrid inteqrasiyalı bu yanaşma bizim üçün problemlərə daha çevik reaksiya verməyimizə nail olacaqdır (Revive the Spirit of Mosul | UNESCO, n.d.).

3. Post-konflikt ərazilərdə yenidənqurma proseslərində idarəetmə modelləri

İdarəetmə çərçivələrinin və modellərinin istifadəsi münafiqəli regionlarda problemlərin həllinə, daha ağıllı şəhərlərin salınmasına, proseslərin keyfiyyətinin artırılmasına və IT strukturunun nəzarəti üçün

əhəmiyyətlidir. Bu yanaşmaların tətbiqi urbanologiya elminin əsas komponentlərinə və onların inkişafına təsir göstərir. Dünyada baş verən münafişəli və təbii fəlakətlərdən qaynaqlanan problemlərdən sonra yenidənqurma, dirçəldilmə məsələlərində IT idarəetməsinin istifadə edilməsinin vacibliyi ondan ibarətdir ki, bərpa işlərində IT infrastrukturunu necə idarə etməli, proseslərin keyfiyyətinin artırılması üçün hansı addımların atılmalı, bütün avtomatlaşdırılmış məsələlərə hansı standart əsaslı yanaşmanı seçməli və onlara IT sferasında necə nəzarət etməli, günümüzdə aktual olan IT təhlükəsizliyinə və süni intellektin necə tətbiq edilməli olduğunu göstərir. Qarabağ regionunda hibrid istifadəsi ilə fayda gətirəcək IT idarəetmə modelləri aşağıdakılardır:

ITIL (“Information Technology Infrastructure Library”) IT proseslərin idarəedilməsində ən yaxşı təcrübələrin, resursların idarə olunmasının yaxşılaşdırmasına xidmət edir. Bu model İngiltərə hökuməti qurumu olan CCTV (“Central Computertərəfindən işlənilib hazırlanmışdır və digər modellər kimi indiyə qədər böyük dəyişiklərə günümüzdə qədər gəlib çıxmış, aktuallığını saxlamışdır. Bu modelin son versiyası ITIL v4 müasir dövrdə ən yaxşı 34 təcrübələri özündə birləşdirərək IT ilə biznesin qarşılıqlı əlaqəsini təmin edir (Ilori et al., 2024).

COBIT (“Control Objectives for Information and Related Technology”) Azərbaycan dilinə tərcümədə informasiya və əlaqəli texnologiyalar üçün nəzarət məqsədləri mənasını verir. ITIL kimi inteqrasiya və inkişaf etdirilə bilən modeldir. COBIT 1996-cı ildən indiyə qədər IT idarəetməsinə 45 ən yaxşı nəzarət təcrübəsi gətirərək, COBIT, ITIL və ISO/IEC 27001 standartının bir-biri ilə hibrid inteqrasiyası idarəetməyə böyük töhfə vermişdir. Bir çox yerdə bu modellər birgə istifadə olunaraq müsbət sinerji yaradır (Ilori et al., 2024).

ISO/IEC 27001 standartı ISO (“International Organization of Standardization”) və IEC (“International Electrotechnical Commission”) ilə birgə işlənilib hazırlanaraq standart halına çevrilmişdir. Bu model idarəetmədə IT sistemlərinin təhlükəsizliyi üçün beynəlxalq yanaşma gətirməklə, təhlükəsizliyin idarəedilməsini standartlaşdırır. Standartın günümüzdə istifadəsi zəruri hala çevrilmişdir.

Hər bir modelin digər model ilə birləşdiyi nöqtə vardır ki, həmin nöqtələrdə modellər üst-üstə düşərək, bir-birilə əməkdaşlıq edərək, hibrid bir sistem yaradıb IT idarəetməsinə əlverişli şərait yaradır. COBIT-də ITIL qədər inkişaf etməyən proses keyfiyyətinin təmin olunması ITIL-in COBIT ilə birgə istifadəsi, təhlükəsizliyin isə bu iki modeldən daha yaxşı, standart əsaslı yanaşması olan ISO/IEC 27001 ilə birlikdə işləyərək daha effektiv formaya gətirilir. Yəni COBIT, ITIL, ISO/IEC 27001, Agile və süni intellekt əsaslı modellərin birgə işləməsi idarəetməyə yeni sistemə baxış gətirir. Əlavə olaraq isə, çevik yanaşma olan Agile-in burada tətbiqi layihənin sürətli nəticə verməyinə nail olur. Süni intellekt əsaslı FinOps və AiOps yanaşmaları artıq günümüzdə yeni nəsil idarəetmə anlayışı gətirmişdir və bütün modellərlə inteqrasiyası rəqəmsal idarəetməyə böyük fayda verir. Burada artıq proseslərin və idarəetmənin ölçülə, araşdırıla, problemlərin harada və necə həll edilə bilən bir səviyyəsinə gəlib çıxırıq.

Nəticə

Post-konflikt regionlarda yeni modellərin istifadə olunması və effektivliyi günümüzdə getdikcə artmaqdadır. IT idarəetmə modellərinin, süni intellektin və standart əsaslı yanaşmanın gətirdiyi faydalar Qarabağın Qafqazda və post-konflikt regionlarında ən yaxşı ağıllı şəhəri olmasına şərait yaradacaqdır. Bu araşdırma həmçinin digər münafişə regionlarında yaranan problemləri analiz etmiş və onları Qarabağ regionun dirçəldilməsi üçün əlverişli mövqeyə gətirmişdir. Bu idarəetmə modellərinin sürətli inkişafı və gətirdiyi yeniliklər onun istifadə edilməsinin zəruriliyini və aktuallığını göstərir. Həmçinin bu yanaşma və çərçivələr nəzəri müstəvidə yetəri qədər araşdırılmırdığına görə bu modellərin və metodların işlənilməsinə günümüzdə böyük ölçüdə tələb vardır. İdarəetmə modellərini istifadə edərək müasir, texniki, iqtisadi və maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsi təmin edilə bilər. Həmçinin urbanologiya elminə fayda verərək, müasir IT idarəetmə yanaşmaları ilə, standartlarla, ən yaxşı təcrübələrlə regionun dirçəldilməsinə və gələcək tədqiqatlar üçün bir mənbə təklif edəcək. Bununla yanaşı bu modellərin beynəlxalq arenada tanınması və istifadə olunması regionun turizm sahəsi üçün çox faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasian, S., Onn, G., & Arnautovic, D. (2020). Overtourism in Dubrovnik in the eyes of local tourism employees: A qualitative study. Cogent Social Sciences, 6(1), 1775944. <https://doi.org/10.1080/23311886.2020.1775944>

2. Ilori, O., Nwosu, N., & Naiho, H. (2024). A Comprehensive Review of IT Governance: Effective Implementation of COBIT and ITIL Frameworks in Financial Institutions. *Computer Science & IT Research Journal*, 5, 1391–1407. <https://doi.org/10.51594/csitrj.v5i6.1224>
3. Leelawat, N., Suppasri, A., & Imamura, F. (2015). Disaster Recovery and Reconstruction Following the 2011 Great East Japan Earthquake and Tsunami: A Business Process Management Perspective. *International Journal of Disaster Risk Science*, 6(3), 310–314. <https://doi.org/10.1007/s13753-015-0066-1>
4. Revive the Spirit of Mosul | UNESCO. (n.d.). Retrieved November 6, 2025, from <https://www.unesco.org/en/revive-mosul>
5. Ridley, G., Young, J., & Carroll, P. (2004). COBIT and its utilization: A framework from the literature. 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 2004. Proceedings of The, 8 pp.-. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2004.1265566>

Teymur Alisatov

Baku Eurasia University, T12-Department of Mathematics and ICT; Faculty of Regional Studies and Economics; Master of Business Administration (Information Systems in Management); 2nd year Master's student; Group: M13Iis24/01
e-mail: teymurelistov@gmail.com

Abstract

This article examines the management models of information technologies (IT) in the Karabakh economic region, their benefits of use, their relationships with each other, their role in companies and enterprises, their impact and future benefits. Management models based on best practices, methods and techniques in managing IT resources in companies and enterprises prove that IT has become an integral part of business and the field of work and the need for joint management, and show that a professional, international and standards-based approach has benefited the development of business processes, customer satisfaction and stakeholder interaction. The main purpose of the study is to analyze the benefits of the ITIL framework, the COBIT approach, the ISO 27001 standard, management models such as Waterfall and Agile, new artificial intelligence-based technologies such as FinOps and AiOps, their purposes of use, benefits in management, business and customer relations, and integration into the region. For a long time, the occupation of the Karabakh region, the transition period in the emergence of these new methods and techniques, the reasons for their development have not been sufficiently studied on a theoretical level. The use of these methods in real practice and as theoretical methodologies will be of great importance for future research. The renaissance period created in the region by the liberation of Karabakh has created the basis for the application of modern models and contributions to science in the Caucasus. The existence of approaches, scientific articles and works on the aforementioned methods during this renaissance period shows how important this field is as a research direction.

Keywords: Information technology management models, ITIL, COBIT, ISO 27001 standard, Agile

Теймур Алисатов

Бакинский Евразийский Университет

T12 – Кафедра математики и ИКТ; Факультет региональных исследований и экономики; Магистр делового администрирования (Информационные системы в менеджменте); Магистр 2-го курса;

Группа: M13Iis24/01

e-mail: teymurelistov@gmail.com

Резюме

В данной статье рассматриваются модели управления информационными технологиями (ИТ) в Карабахском экономическом регионе, преимущества их использования, взаимосвязь, роль в компаниях

и предприятиях, их влияние и будущие выгоды. Модели управления, основанные на передовом опыте, методах и методиках управления ИТ-ресурсами в компаниях и предприятиях, доказывают, что ИТ стали неотъемлемой частью бизнеса и сферы деятельности, а также необходимость совместного управления, а также показывают, что профессиональный, международный и основанный на стандартах подход способствовал развитию бизнес-процессов, удовлетворенности клиентов и взаимодействию с заинтересованными сторонами. Основная цель исследования — проанализировать преимущества фреймворка ITIL, подхода COBIT, стандарта ISO 27001, моделей управления, таких как Waterfall и Agile, новых технологий на основе искусственного интеллекта, таких как FinOps и AiOps, цели их использования, преимущества в управлении, бизнесе и отношениях с клиентами, а также интеграцию в регион. Долгое время оккупация Карабахского региона, переходный период в появлении этих новых методов и техник, причины их развития были недостаточно изучены на теоретическом уровне. Использование этих методов в реальной практике и в качестве теоретических методологий будет иметь большое значение для будущих исследований. Период возрождения, наступивший в регионе в результате освобождения Карабаха, создал основу для применения современных моделей и внесения вклада в науку на Кавказе. Наличие подходов, научных статей и работ по вышеупомянутым методам в этот период возрождения показывает, насколько важна эта область как исследовательское направление.

Ключевые слова: Модели управления информационными технологиями, ITIL, COBIT, стандарт ISO 27001, Agile

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN İNKİŞAFINDA TÜRK DÖVLƏTLƏRİ TƏŞKİLATININ ROLU

Əliyev Əli Emil

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)

“Biznes və menecment fakültəsi”

550-3 qrup tələbəsi, ali.aliyev0920@gmail.com

Xülasə

Məqalədə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sosial-iqtisadi sferaları təhlil edilmişdir. Bu məqalədə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının təhlili zamanı müxtəlif metodlardan istifadə edilərək araşdırmalar aparılmışdır. **Türk Dövlətləri Təşkilatının üzvləri** Qarabağ iqtisadi rayonunda göstərdikləri dəstəklər qiymətləndirilmişdir. Müəllif tərəfindən Qarabağ iqtisadi rayonunun ölkə iqtisadiyyatının inkişafında perspektiv imkanları məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar Sözlər: Qarabağ iqtisadi rayonu, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu sosial, iqtisadi, investisiya, mənfəət, inkişaf

Giriş.

İlk öncə Qarabağımızın azad olunmasında canlarından keçmiş Şəhidlərimizə Allah təaladan rəhmət, qazilərimizə şəfalar və cənab Prezidentimizə təşəkkür edirəm.

İllərdir ölkəmizin dilbər güşələrindən sayılan, Azərbaycanımızın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağımızın işğaldan azad olunması strategiyasının təməli ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Bu strategiyanın uğurlu həyata keçirilməsini məhz Ali baş komandan, cənab prezident İlham Əliyevin təmin etdi. Cənab Prezident uğurlu liderlik qabiliyyəti göstərərək bu mürəkkəb vəziyyəti layiqincə həll etdi.

Aparığımız araşdırma göstərir ki, Ulu öndər Heydər Əliyev bütün xarici səfərlərində, qəbul etdiyi qonaqlarla bütün görüşlərində Qarabağ məsələsini ölkəmizin prioritet məsələdi olduğunu qeyd edirdi. Məhz bu baxımdan da hər zaman Qarabağ məsələsinin həlli yolu kimi ölkə iqtisadiyyatının inkişafını hədəf seçirdi. Prezidentimiz, Ali baş komandirimiz cənab İlham Əliyev də öz çıxışında “İşğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək üçün biz güclü iqtisadiyyata malik olmalıyıq və bundan sonra Ermənistan bizim ərazilərimizi işğal altında saxlaya bilməyəcək” fikrini söyləmişdir.(1)

Azərbaycanın iqtisadi potensialının düzgün qiymətləndirilməsi, ölkəmizdə şaxələnməmiş iqtisadiyyatın həyata keçirilməsinə təkan verdi. Dövlətimizin hərbi büdcəsinin artması, dünyanın aparıcı ölkələrində iqtisadi və siyasi nüfuzumuzun artması bu haqlı mübarizədə bizə kömək oldu.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizin yenidən bərpası, o ərazilərimizdə sosial və iqtisadi sferanın bütünlüklə yenidən qurulması dövlətimizin əsas hədəflərindən. İlk öncə infrastruktur sahələrin yenidən, dünya standartlarına uyğun inşası həyata keçirildi. Bu da öz növbəsində Qarabağda yenidən qurma işlərinin fundamental əsası kimi baxıla bilər.

İllərdir öz yurdlarından didərgin düşmüş vətəndaşlarımızın Qarabağa qayıdışı “Böyük Qayıdış” adı altında həyata keçirilməkdədir. Bu istiqamətdə bərpa-quruculuq işləri həyata keçirilməkdədir. İşğal müddətində viran olmuş ərazilərimizdə müasir standartlara cavab verən yaşayış evləri, binalar, məktəblər, xəstəxanalar inşa olunmaqdadır.

Qeyd edək ki, 2026-cı ilin axırınadək “Böyük Qayıdış” proqramının I mərhələsi yekunlaşmalıdır. Bu mərhələdə 140 min məcburi köçkünün Qarabağ və Şərqi Zəngəzura qayıdış etməlidirlər. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən söyləmək olar ki, dövlətimiz tərəfindən 2020-2025-ci illərdə “Böyük Qayıdış” layihəsinə büdcədən 22 milyardan çox vəsait ayrılmışdır. 2025-ci ildə bərpa və yenidənqurma işlərinə büdcədən 4 milyard manat ayrılmışdır. Aparılan uğurlu islahatlar nəticəsində çox sayda vətəndaşlarımız öz ata yurdlarına qayıtmışdılar.

Qarabağın dircəldilməsində ən vacib iqtisadi məsələlərdən biri də əlverişli investisiya mühiti yaradılmalı və iqtisadiyyatın bütün sahələrində investisiya aspektləri sistemli şəkildə təhlil olunmalıdır.

Cünki, Qarabağın iqtisadi inkişafı ölkəmizlə yanaşı bütün region üçün iqtisadi inkişafa ciddi təsir göstərəcəkdir. Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sektorunda investisiyaların cəlb ediliyinin artırılması istiqamətində atılan addımlar Qarabağ regionunda istehsalın həcmnin kəskin artmasına səbəb olacaqdır.

İstər nəzəri istərsə də praktik olaraq Qarabağ torpaqları işğaldan azad olduqdan sonra ciddi şəkildə məqsədyönlü şəkildə islahatlar aparılmaqdadır. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın iqtisadi əlaqələrində və ölkənin sənaye sektorunun inkişafında ciddi artımlar müşayət olunmaqdadır. Qarabağa yönəldilən investisiyalar arasında qardaş Türkdilli dövlətlərin rolu danılmazdır. Dünya təcrübəsi də göstərir ki, mənəvi bağların möhkəmləndirilməsində iqtisadi əlaqələrin rolu danılmazdır. Bu istiqamətdə qədim tarixə, yüksək dövlətçilik ən-ənəsinə və Mərkəzi Asiyada böyük iqtisadi nüfuza malik qardaş Özbəkistan Respublikasının rolunu xüsusilə qeyd edə bilərik.

Müasir iqtisadi şəraitdə Azərbaycanla Özbəkistan arasında iqtisadi əməkdaşlığı aşağıdakı istiqamətlərdən həyata keçirilir:

- nəqliyyat;
- qarşılıqlı investisiyalar;
- enerji;
- sənaye kooperasiyası.

Yuxarıda sadalanan istiqamətlər üzrə Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında perspektiv layihələr həyata keçirilməkdədir. Bunun praktik təzahürünə də Cədvəl 1 -də nəzər yetirək.

Türk dünyasında və eləcə də öz inkişaf tempinə görə dünyada nüfuz qazanan qardaş Qazaxıstan Respublikası da hər zaman ölkəmizlə iqtisadi əlaqələrə maraqlı olub. Qazaxıstan Respublikası zəngin korbahidrogen ehtiyatları və əlverişli strateji mövqeyi ilə öz iqtisadi dayanıqlığını təmin edir. Ən vacibi isə Avropa ilə Şərq ölkələri arasında tranzit rolunu oynayır. Cənab Prezidentimiz İlham Əliyev də Qazaxıstan Respublikası ilə qarşılıqlı ikitərəfli münasibətlərin inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Bu münasibətin nəticəsi olaraq Qazaxıstan dövləti tərəfindən ölkəmizin işğaldan azad olunmuş Qarabağ ərazisində Füzuli şəhərində Uşaqların Yaradıcılığının İnkişafı Mərkəzi inşaa edilmişdir. Qazaxıstan dövlətinin dəstəyi ilə Füzuli şəhərinə edilən bu humanitar yardımın davamı olaraq, digər sosial layihələr, təhsil və infrastruktur sahələrə yatırılan investisiyaları qeyd etmək olar.

Müasir iqtisadi şəraitdə Azərbaycan-Qazaxıstan əməkdaşlığı iqtisadiyyatın bütün sahələrində inkişaf etməkdədir. Azərbaycan-Qazaxıstan əməkdaşlığını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- nəqliyyat-logistika infrastrukturunun inkişafı
- yük axınlarının artırılması;
- tranzit potensialının qiymətləndirilməsi;
- iqtisadi-ticarəti əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi;
- investisiya sahəsində perspektivlərin təhlili;
- Qarabağın investisiya mühitinin qiymətləndirilməsi.

Ölkəmizin Qırğızıstan Respublikası ilə də iqtisadi və siyasi əlaqələri yeni mərhələdir. Bu istiqamətdə iki dövlət arasında yaradılmış “Azərbaycan-Qırğız İnkişaf Fondunun” rolunu xüsusilə qeyd edə bilərik. Qırğızıstan Respublikasının əsas məqsədi Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda yeni sənaye sahələrinə investisiyaların yönəldilməsindən ibarətdir. Qırğızıstan dövləti üçün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda ənənəvi sektor olan aqrar-sənaye kompleksi daha cəlbedicidir. Paralel olaraq geyim, tekstil, turizm, enerji, nəqliyyat, mənzil tikintisi, ticarət, istehsal, mədəncilik və metallurgiya sahələrini qeyd edə bilərik.

Azərbaycan-Qırğızıstan əməkdaşlığını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- təhsil sferası;
- nəqliyyat sferası;
- enerji sektoruna;
- iqtisadiyyatın digər sahələrinə yönəldilmiş investisiyalar.

Bizim haqlı mübarizəmizdə qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycana dəstəyini hər sahədə göstərdi. Hal-hazırda da Türkiyəyə Cümhuriyyətinə aid müəssisələr Qarabağda həyata keçirilən quruluşluq işlərində yaxından iştirak edirlər. Qeyd edək ki, bu gün Qarabağın yenidən qurulmasında ən aktiv iştirak edən Türkiyə

şirkətlərdir. Statistik məlumatlara əsasən cari dövrdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda 20-dən çox Türkiyə Cumhuriyyətinin firma və müəssisələri 50-yə yaxın layihə həyata keçirdirlər. Qeyd edək ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda layihələrin ümumi dəyəri 4 milyard ABŞ dolları təşkil edir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda Türkiyəyə Cümhuriyyətinə aid olan aşağıdakı müəssisələr fəaliyyət göstərməkdədir:

- “Eti Bakır A.Ş.”,
- “Artvin Maden A.Ş.”,
- “Kolin İnşaat”,
- “Cingiz İnşaat”,
- “Elbəydaş A.Ş.” və.s.

Yuxarıda sadalanan Türkiyəyə Cümhuriyyətinə aid müəssisələr əsasən **Qaşqaçay filiz yatağının və Ağdüzdağ filiz yataqlarının işlənməsində yaxında iştirak edirlər.**

Cədvəl 1.

Türk Dövlətləri Təşkilatının üzvləri, min ABŞ dolları										
№	Ölkələr	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Qazaxıstan	124 391,3	142 099,9	220 744,7	229 601,8	142 027,5	134 740,3	598 421,3	314 142,4	470 443,0
2	Qırğızıstan	6 725,2	1 760,2	6 082,8	5 801,3	5 417,2	9 018,0	10 810,2	64 978,3	40 064,2
3	Özbəkistan	15 329,2	30 000,6	43 948,4	81 962,8	82 292,4	111 903,5	183 305,4	178 771,7	252 057,5
4	Türkmənistan	152 276,0	164 135,7	133 042,7	225 652,1	108 651,5	105 023,6	535 177,2	773 908,1	383 713,8
5	Türkiyə	2 367 241,2	2 667 578,7	3 402 809,7	4 509 568,9	4 160 266,4	4 661 792,7	5 842 495,0	7 650 599,5	6 130 181,9

Mənbə: Müəllif tərəfindən Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib olunmuşdur.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi məhz torpaqlarımız işğaldan azad olunduqdan sonra Azərbaycan Respublikası ilə **Türk Dövlətləri Təşkilatının üzvləri** arasında xarici ticarət dövriyyəsi dəfələrlə artmışdır. Təbii ki, bu da Cənab Prezidentimizin apardığı uğurlu siyasi-iqtisadi islahatların nəticəsində baş vermişdir.

Son illərdə Cənab Prezident tərəfindən Türkdilli dövlətlər arasında dayanıqlı müqavilələr imzalanmaqdadır. Qarabağın işğaldan azad olunmasından sonra ölkələrimiz arasında ticarət sazişi imzalanmış, Zəfərdən sonra isə bir çox istiqamətlərdə yeni əməkdaşlıq sazişləri bağlanmışdır. Bu sazişlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- gediş-gəlişdə vizanın aradan qaldırılması;
- şəxsiyyət vəsiqələri ilə qarşılıqlı gediş-gəlişin təmin edilməsi;
- İqdır-Naxçıvan qaz xəttinin çəkilməsi;
- Qars-İqdır-Naxçıvan dəmiryolu xəttinin tamamlanması,
- Kiçik və Orta Biznesin inkişafı;
- investisiyalar;
- nəqliyyat;
- inşaat sektoru;
- media sahəsində strateji əməkdaşlıq daxildir.

Qarabağın inşasında Türkdilli dövlətlərin rolu danılmazdır. Həm siyasi həm də iqtisadi baxımdan dövlətimizə dəstək olmaqda davam edilir..

Əldə olunmuş zəfərimizin davamı olaraq, ölkəmiz üçün əhəmiyyətli olan ciddi bir layihə də həyata keçirilməkdədir. Buna misal olaraq “Bir kəmərlə bir yol” layihəsini qeyd edə bilərik. Aparılan araşdırmalar əsasında söyləyə bilərik ki, “Bir kəmərlə bir yol” layihəsi reallaşdığı təqdirdə aşağıdakı iqtisadi nailiyyətlər gözlənilir:

- dünyanın inkişaf etmiş 65 ölkəsinin iqtisadi və siyasi maraqları birləşdirəcək;
- “Bir kəmərlə bir yol” layihəsini dünya əhalisinin 70%-ni əhatə edəcək;

- kəşf edilmiş enerji resurslarının 75%-ni əhatə edəcək.

Xüsusilə qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının təmərküzləşməsində Qarabağ regionu bir meydan rolunu oynayır. Ölkəmizin iqtisadi gələcəyi baxımından diversifikasiya siyasətini gücləndirməkdə və regionun iqtisadi xəritəsini dəyişmək gücündədir.

Yuxarıda söylənənlərlə yanaşı dövlətimiz tərəfindən də aparılan islahatların rolunu xüsusi ilə qeyd edə bilərik. Belə ki, ilkin olaraq işğaldan azad olunmuş Qarabağ və Şərqi Zəngəzurd məşğulluğun təmin edilməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafına təkan verilmişdir. Eyni zamanda sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstək məqsədilə aşağıdakı islahatlar aparılmışdır:

- ✓ Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında vergi güzəştləri tətbiq olunub;
- ✓ 01.01.2023-cü il tarixindən 10 il müddətinə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında sahibkarlığa fəaliyyəti ilə məşğul olan rezidentlər mənfəət (gəlir), əmlak, torpaq və sadələşdirilmiş vergidən azaddırlar;
- ✓ Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında əlverişli investisiya mühiti yaratmaq məqsədilə paralel olaraq sahibkarlıq subyektlərinə gömrük güzəştləri də tətbiq olunmaqdadır.

15.11.25-ci il tarixində Ölkəmizin Prezidenti Cənab Prezident İlham Əliyev Özbəkistan Respublikasında səfərdə olmuşdur. Bu səfərdə Prezidentimiz **Türk Dövlətləri Təşkilatının və Mərkəzi Asiya Dövlət Başçıları ilə səmərəli görüş keçirtmişdir. Bu görüşdə də** Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına yatırılan investisiyalardan və gələcək perspektivlər müzakirə olunmuşdur.

Nəticə

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında istər sosial istərsə də iqtisadi artım göz qabağındadır. Təbii ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında bu cür artım tempi, ölkədə makroiqtisadi dayanıqlığa da öz tövhesini verməkdədir. Ölkədə işsizliyin qarşısının alınmasında, inflyasiya faizinin aşağı düşməsinə və sonda ölkənin tədiyyə balansının stabilləşməsinə öz müsbət təsirini göstərməkdədir. Bu istiqamətdə aşağıdakı islahatların aparılması məqsəduyğun olardı:

- Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında süni intellektin tətbiqi və inkişafı istiqamətində dövlətimiz tərəfindən müvafiq addımlar atılmalıdır. Paralel olaraq bu təsirini mənfəət və istehsalın səmərəlilik göstəricilərində öz əksini tapacaqdır.
- Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında azad iqtisadi zonanın yaradılması.
- Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında özəl sektorun inkişafı məqsədilə mütəmadi olaraq motivasiya mexanizmlərinin işlənilməsi.
- Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında klasterləşdirilmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi.

İstifadə olunan ədəbiyyatların siyahısı.

1. <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/prezident-ilham-eliyevin-fealiyyetinde-dagliq-qarabag-munaqishesinin-helli-prioritetdir-135764>
2. Aliyev R.M., Hasanzade R.Sh., The role of fiscal policy in economic regulation. Journal Sciences of Europe (Praha, Czech Republic) No 159 (2025), p 3-9
3. Aliyev R.M. (2007) Economics and Audit. Monthly Scientific-Practical Journal, No. 3.
4. U.S. Department of State, <http://www.state.gov.az>, last accessed 2023/11/21.
5. Aliyev A.M. (2010) The Role of Tax Policy in the Development of the National Economy. In: Scientific-Theoretical Conference, pp. 101-103, Baku.
6. Azerbaijan Tax News (2006) The Largest Taxpayers. Report Journal, No. 37, January 1, 2006.
7. Aliyev A.A., Shekeraliyev A.Sh. (2002) Transition to a Market Economy: State Economic Policy. Monograph, Azerbaijan State Economic University Publishing House, Baku.
8. www.state.gov.az

Aliyev Ali Emil

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

“Faculty of Business and Management”, Student of group 550-3

The role of the Organization of Turkic States in the development of the Karabakh economic region

Summary

The article analyzes the socio-economic spheres of the Karabakh and East Zangezur economic regions. In this article, various methods were used to analyze the Karabakh and East Zangezur economic regions. The support provided by the members of the Organization of Turkic States in the Karabakh economic region was evaluated. The author reflected the perspective opportunities of the Karabakh economic region in the development of the country's economy in the article.

Keywords: Karabakh economic region, East Zangezur economic region social, economic, investment, profit, development

MƏDƏNİ İRSİN QORUNMASI ŞUŞA ŞƏHƏRİNİN TURİZM BRENDİ VƏ DAYANIQLI İQTİSADI İNKİŞAFININ ƏSASI KİMİ

Kamran Məzahir oğlu Əliyev

Doktorant, Bakı Dövlət Universiteti, Sosial Elmlər və Psixologiya fakültəsi, Sosial problemlər ixtisası
kamran.mazahiroghlu.aliyev@gmail.com

Açar sözlər: Şuşa, turizm brendi, mədəni irs, iqtisadi inkişaf, dayanıqlı turizm

Keywords: Shusha, tourism brand, cultural heritage, economic development, sustainable tourism

Ключевые слова: Шуша, туристический бренд, культурное наследие, экономическое развитие, устойчивый туризм

Giriş

Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində mədəniyyət iqtisadiyyatı və davamlı turizm inkişafı regionların sosial-iqtisadi transformasiyasının əsas hərəkətverici amillərindən biri kimi çıxış edir. Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzlərindən biri və tarixi irsinin qorunması baxımından strateji əhəmiyyətə malik məkan hesab olunur. 2020-ci ildə ərazilərin azad edilməsi nəticəsində şəhərin mədəni-iqtisadi bərpa və reintegrasiya prosesi turizm potensialının reallaşdırılması üçün yeni imkanlar formalaşdırmışdır. Bu kontekstdə əsas məqsəd Şuşanın turizm brendi kimi formalaşdırılması prosesində mədəni irsin qorunması ilə iqtisadi inkişaf strategiyalarının qarşılıqlı təsirinin təhlili və bu əlaqənin prioritet inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Şəhərin zəngin mədəni irsi, memarlıq nümunələri və musiqi ənənələri onun turizm potensialını gücləndirir, bu isə regionda məşğulluğun və yerli sahibkarlığın artımına töhfə verir. Dövlət və özəl sektor təşəbbüsləri, beynəlxalq tədbirlər və mədəni festivallar Şuşanın turizm brendi kimi tanınmasını dəstəkləyir. İnfrastrukturun yenilənməsi və turizm obyektlərinin genişləndirilməsi nəticəsində şəhər turizm sənayesinin gəlir gətirən seqmentinə çevrilməkdədir. Şuşa həm mədəni irsin qorunması, həm də iqtisadi inkişaf baxımından dayanıqlı model şəhər nümunəsi kimi səciyyələnir və regional inkişaf strategiyalarının elmi baxımdan öyrənilməsi üçün mühüm empirik baza yaradır.

Mədəni irsin bərpası və mədəniyyət iqtisadiyyatının turizm brendinin əsası kimi təhlili

Mədəniyyət iqtisadiyyatının nəzəri çərçivəsi daxilində mədəni və tarixi irsin xüsusiyyətləri bir ölkənin beynəlxalq imicinin formalaşmasında və yumşaq güc (soft power) potensialının gücləndirilməsində əsas rol oynayır, bu da düzgün istiqamətləndirilmiş mədəni turizmin beynəlxalq arenada region haqqında müsbət brend imicinin yaradılmasına şərait yaratmasına səbəb olur. Mədəni turizm mədəni kapitalın qorunması və tanıtılması üçün maliyyə mexanizmi funksiyasını yerinə yetirir, çünki irsin saxlanılmasına və bərpasına xüsusi vəsaitlərin yönəldilməsini təmin edir, bununla da turizm gəlirlərinin irs mühafizəsinə töhfə verməsi funksiyasını reallaşdırır; səmərəli təşkil olunmuş mədəni turizm tarixi abidələrin bərpasına və yerli ənənələrin canlanmasına xidmət edir. Davamlı inkişaf kontekstində mədəni turizm yalnız maddi abidələrlə (muzeylər, sənətkarlıq) məhdudlaşmır, həm də daha geniş sosial-mədəni mühiti – adət-ənənələri, yerli kommunikasiya üsullarını, landşaftı və iqlim şəraitini əhatə edərək ümumi turizm atmosferini formalaşdırır; bu hərtərəfli təcrübə potensialı emosional və estetik təəssürat yaratmaqla, Şuşa kimi məkanlara xüsusi cəlbedicilik bəxş edir [3, s.102]. Mədəni turizm sektoru regionda ÜDM artımının və məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsində dolayı iqtisadi təsir yaradır.

Şuşa şəhərinin zəngin mədəni irsi Ermənistanın işğalı dövründə ciddi dağıntılara məruz qalmışdır. 1992-ci ildən sonra 160-dan çox mədəniyyət və tarixi abidə, o cümlədən Pənahəli xan Cavanşirin sarayı, Qarabağ Xalça Muzeyi, Üzeyir Hacıbəyovun, Bülbülün, Molla Pənah Vəqifin və Xurşidbanu Natəvanın ev-muzeyləri və məqbərələri zədələnmiş və ya tamamilə məhv edilmişdir. Bu proses mədəni irsin məqsədli şəkildə dağıdılması ilə nəticələnmiş, regionun mədəni strukturu ciddi zərbə almışdır. 2020-ci ildə ərazilərin azad edilməsindən sonra Azərbaycan dövləti tərəfindən mədəni irsin bərpasına sistemli şəkildə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilən sərəncam və qərarlar əsasında Molla Pənah Vəqifin məqbərə kompleksi, Xan qızı Natəvanın büstü və Bülbülün ev-muzeyi daxil olmaqla, bir sıra maddi-mədəniyyət nümunələri yenidən qurulmuşdur. Bu fəaliyyətlər yalnız fiziki bərpanı deyil, həm də milli

yaddaşı və mədəni kimliyin bərpasını təmin edən strateji mədəni inkişaf istiqaməti kimi qiymətləndirilir [5, s. 261-263].

Qarabağ regionunda mədəni irsin bərpası təkcə tarixi və estetik dəyərin qorunması prosesi deyil, həm də sosial-siyasi sabitliyin və reinteqrasiya mexanizmlərinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Mədəni irs burada Milli Yaddaşı daşıyıcısı kimi çıxış edir və onun bərpası cəmiyyətin öz kimliyini yenidən formalaşdırmasına imkan yaradır. Bərpa prosesi işğaldan azad olunmuş ərazilərdə əhali arasında mənəvi bağların güclənməsinə, sosial inteqrasiyanın dərinləşməsinə və etimad mühitinin bərpasına xidmət edir. Mədəni irsin qorunması və nümayişi Təhlükəsizlik Məsələləri kontekstində də əhəmiyyətlidir, çünki mədəni boşluqların yaranması regionda qeyri-sabitlik riskini artırır. Qarabağda mədəni irsin bərpası milli kimliyin davamlılığını təmin edən, sosial həmrəyliyi gücləndirən və təhlükəsizliklə inkişaf arasında körpü yaradan strateji istiqamət kimi formalaşır.

Şuşa şəhərinin tarixi-mədəni irsi daim Azərbaycan dövlətinin strateji diqqət mərkəzində olmuşdur. Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ 1970-ci illərdə irsin qorunmasına yönəlik maliyyələşməni əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. 1976-cı il noyabrın 4-də Azərbaycan KP MK-nin I katibi Heydər Əliyev "Şuşa şəhərində kurort kompleksini daha da inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında" qərar imzalamışdır [4, s.36]. Bu sahədə xüsusi qərarlar (məsələn, 1981-ci il qərarı) qəbul edərək, Şuşanın qədim hissələrini Tarix-Memarlıq Qoruğu elan etmişdir. Bu siyasət çərçivəsində M.P. Vaqifin məqbərəsi, Qala divarları, görkəmli mədəniyyət xadimlərinin heykəlləri və ev-muzeyləri (Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül) bərpa edilərək və ya yaradılaraq şəhərin milli kimliyi və siması bərpa olunmuşdur. Şuşanı "Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq rəmzi" və "vahid bir muzey" kimi dəyərləndirən Ümummilli Liderin "Şuşasız Qarabağ yoxdur" tezi onun siyasi və mənəvi vəsiyyəti olmuşdur [6, s.139-141]. Bu vəsiyyətə uyğun olaraq, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə şəhərin 2020-ci ildə azad edilməsindən sonra tarixi simasının və Azərbaycan memarlıq üslubunun qorunması prioritet dövlət məqsədinə çevrilmişdir.

Şuşa şəhəri Azərbaycan mədəniyyətinin çoxqatlı kimliyini təcəssüm etdirən unikal mədəni sintez məkanı kimi milli yaddaşı formalaşmasında xüsusi yer tutur. "Azərbaycanın Mədəniyyət Paytaxtı" statusu onun təkcə tarixi əhəmiyyətini deyil, həm də mənəvi və simvolik dəyərini təsdiqləyir. Şuşa musiqi, memarlıq və ədəbiyyatın vəhdətində milli kimliyin ifadə platformasına çevrilir. Qarabağ muğam məktəbi, Üzeyir Hacıbəylinin və Bülbülün yaradıcılıq irsi şəhərin musiqi mədəniyyətini universal dəyərlər səviyyəsinə qaldırır. XVIII–XIX əsr memarlıq nümunələri olan saraylar, məscidlər və karvansaralar estetik və mühəndislik baxımından Azərbaycan memarlıq ənənələrinin davamlılığını nümayiş etdirir. Şuşa həm də ədəbiyyatda milli romantizmin və vətənpərvərlik ideyalarının rəmzi kimi çıxış edir. Şuşa şəhəri tarixi-mədəni irsin daşıyıcısı olmaqla yanaşı, milli kimliyin simvolu və kollektiv yaddaşı formalaşmasında mərkəzi rol oynayan strateji mədəni məkandır.

Mədəniyyət iqtisadiyyatı konsepsiyası müasir iqtisadi inkişafın innovativ istiqamətlərindən biri kimi yaradıcı potensialın iqtisadi dəyərə çevrilməsini nəzərdə tutur. Bu kontekstdə Şuşa şəhəri mədəni kapitalın, tarixi irsin və yaradıcı sənayelərin sintez nöqtəsi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mədəni Kapital burada yalnız maddi abidələr və irs obyektləri ilə məhdudlaşmır, həm də muğam, xalçaçılıq, memarlıq və bədii yaradıcılıq kimi simvolik dəyərləri əhatə edir. Şuşanın unikal dəyər təklifi onun həm milli, həm də beynəlxalq miqyasda tanınan mədəni brend kimi formalaşması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan Yaradıcı Sənayelər, məsələn musiqi festivalları, sənətkarlıq mərkəzləri, rəqəmsal turizm və mədəni texnologiyalar vasitəsilə şəhərin iqtisadi dirçəlişində strateji rol oynayır. Şuşada mədəniyyət iqtisadiyyatının tətbiqi yalnız iqtisadi gəlir deyil, həm də sosial inteqrasiya, mədəni davamlılıq və milli imic formalaşdırma fundamental inkişaf mexanizmi kimi çıxış edir.

Şuşada mədəni irs layihələrinin iqtisadi dəyərə çevrilməsi prosesi dəyər zənciri yanaşması əsasında həyata keçirilir. Bu yanaşma bərpa, idarəetmə və təqdimetmə mərhələlərini bir-biri ilə inteqrasiya edərək mədəni obyektlərin sosial və iqtisadi potensialını artırır. İrsin kommersiyalaşdırılması mədəni məkanların, festivalların, sənətkarlıq məhsullarının və turizm marşrutlarının bazar dəyərinə çevrilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Belə mexanizmlər yerli icmalar üçün yerli məşğulluq imkanları yaradır, sənətkarlıq, xidmət və logistika sektorlarında Yerli Təchizat Zəncirləri formalaşdırır. Mədəni irs yalnız qorunan obyekt deyil, həm

də gəlir gətirən iqtisadi resurs kimi fəaliyyət göstərir. Bu modelin əsasını davamlı maliyyələşdirmə prinsipi təşkil edir, yəni irsə yönələn investisiyalar özünü iqtisadi dövriyyə vasitəsilə geri qaytarır.

Mədəni tədbirlər və festivallar Şuşanın turizm brendinin strateji formalaşmasında əsas təsiredici amillərdən biridir. Xüsusilə “Xarı Bülbül” Musiqi Festivalı şəhərin mədəni simvoluna çevrilərək Təcrübə İqtisadiyyatı konsepsiyasının praktiki təzahürünü yaradır. Bu modeldə turistlər sadəcə ziyarətçi deyil, emosional və mədəni təcrübənin aktiv iştirakçıları kimi çıxış edirlər. Festivalın proqramı, musiqi janrlarının müxtəlifliyi və açıq hava konsepsiyası Şuşanın təbii və mədəni resurslarını vahid brend narrativinə inteqrasiya edir. Mədəni Marketing prinsipləri vasitəsilə tədbirlər beynəlxalq mediada və sosial platformalarda geniş təqdim olunur, bu da şəhərin brend tanınmasını və global imicini gücləndirir. İllik festival dövrlərinin planlı şəkildə keçirilməsi isə turizm axınını mövsümi deyil, davamlı hala gətirir.

Mədəni irsin idarə edilməsində dövlət-özəl tərəfdaşlığı modeli strateji idarəetmə və maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir. Bu model mədəni irs obyektlərinin qorunması ilə yanaşı, onların iqtisadi dövriyyəyə daxil edilməsinə şərait yaradır. Şuşa nümunəsində bu yanaşma xüsusilə aktualdır: Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi dövlət nəzarətinin institusional çərçivəsini formalaşdırmaqla, bərpa və infrastruktur layihələrində özəl sektorun resurslarını və innovativ yanaşmalarını inteqrasiya edir. Xüsusi investisiya təşviqləri, vergi güzəştləri və turizm layihələrinə yönəldilən qrant mexanizmləri mədəni irsin kommersiyalaşdırılması ilə milli maraqlar arasında balans yaradır. Dövlətin strateji nəzarəti və özəl sektorun operativ potensialı sintez olunduqda, həm idarəetmədə səmərəlilik, həm də maliyyə sabitliyi təmin edilir. Bu model Şuşada mədəni irs siyasətinin uzunmüddətli institusional dayanıqlığının və iqtisadi effektivliyinin əsas alətlərindən birinə çevrilir.

Mədəniyyət iqtisadiyyatı modeli BMT-nin Davamlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) ilə uzlaşdırıldıqda, mədəni irsin qorunması və turizm sektorunun inkişafı daha dayanıqlı çərçivədə formalaşır. Bu yanaşma ekoloji turizm, sosial kapital və yerli icma inteqrasiyası kimi elementləri birləşdirərək, mədəni və iqtisadi proseslər arasında balans yaradır. Şuşa kontekstində bu modelin tətbiqi yalnız mədəniyyətin qorunması deyil, həm də resursların səmərəli idarə edilməsi və ekoloji tarazlığın təmin olunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Sosial inklüzivlik prinsipi əsasında yerli əhalinin məşğulluğa və sahibkarlığa cəlb edilməsi sosial kapitalın güclənməsinə, icma səviyyəsində iqtisadi aktivliyin artmasına səbəb olur. Uzunmüddətli perspektivdə mədəniyyət iqtisadiyyatı modeli Şuşada həm iqtisadi artımı, həm də sosial sabitliyi dəstəkləyən dayanıqlı inkişafın fundamental sütunlarından birinə çevrilir. Bu, mədəni irsin iqtisadi sistemin ayrılmaz komponenti kimi möhkəmlənməsini təmin edir (xüsusilə DİM 8 – Layiqli əmək və iqtisadi artım; DİM 11 – Davamlı şəhərlər və icmalar) [1].

Şuşa turizm brendinin strateji formalaşdırılması və regional iqtisadi inkişafa töhfəsi

Turizm brendi anlayışı müasir dövrdə şəhərlərin və regionların beynəlxalq rəqabətqabiliyyətinin əsas elementlərindən biri kimi çıxış edir. Məkan brendləşməsi (Destination Branding) konsepsiyası məkanların yalnız turizm məhsulu kimi deyil, həm də dərin mədəni və emosional təcrübə məkanı kimi təqdim edilməsini tələb edir. Bu çərçivədə, Şuşa şəhərində turizm brendinin formalaşması onun tarixi-mədəni və simvolik kapitalının sistemli şəkildə idarə edilməsini zəruri edir. Şuşa memarlıq nümunələri, Qarabağ muğamı və Xarı Bülbül simvolu ilə milli identiklik və mədəni yaddaşa birbaşa əlaqəli məkan kimi fərqlənir. Brendləşmə strategiyasının konseptual əsasları şəhərin unikal dəyər təklifinin dəqiq müəyyənəşdirilməsi və bu dəyərin beynəlxalq kommunikasiya vasitələri ilə ardıcıl ötürülməsinə əsaslanır. Şuşa memarlıq irsi, musiqi ənənələri və ədəbi mühiti ilə Azərbaycan milli kimliyinin və kollektiv yaddaşının formalaşmasında mühüm rol oynayan mədəni mərkəz kimi səciyyələnir.

Şuşa şəhərinin brend arxitekturası onun dərin mədəni qatlarını və simvolik kapitalını sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edən çoxsəviyyəli bir struktur kimi formalaşır. Qarabağ musiqisi, xüsusilə muğam ənənəsi, Xarı Bülbül simvolu və tarixi memarlıq kodları bu arxitekturanın əsas identifikasiya elementləridir. Brend identifikasiyası prinsiplərinə görə, bu elementlər vizual (simvol və rəng), emosional (qürur, nostalji, milli birlik hissi) və konseptual (tarixilik, dirçəliş, sülh) səviyyələrdə vahid dəyərlər sistemində çevrilir. Xarı Bülbül emblemi təbiət və mədəniyyətin harmoniyasını, muğam isə mənəvi dərinliyi təcəssüm etdirərək Şuşanın unikal dəyər təklifinin əsasını təşkil edir. Memarlıq irsi isə brendin məkan identikliyinə və orijinallığını

möhkəmləndirir. Bu simvolların integrasiyası Şuşa brendinin həm yerli auditoriyada emosional bağ, həm də beynəlxalq səviyyədə tanınma yaratmaq gücünü artırır və şəhəri Azərbaycan mədəniyyətinin vahid simvoluna çevirir.

Rəqəmsal texnologiyalar müasir turizm sənayesində brend dəyərinin formalaşması və beynəlxalq tanındılması üçün əsas strateji vasitəyə çevrilib. Şuşa turizm brendinin inkişafında “Virtual Shusha” və “Smart Tourism” kimi texnoloji yanaşmalar şəhərin mədəni irsini qlobal auditoriyaya interaktiv şəkildə təqdim etməyə imkan yaradır. Bu platformalar vasitəsilə istifadəçilər musiqi festivallarını, tarixi abidələri və mədəni məkanları virtual realıqda təcrübə edərək “təcrübə iqtisadiyyatı” modelinə uyğun dərin emosional əlaqə qururlar. Rəqəmsal marketing kanalları – sosial media kampaniyaları, veb-portallar, mobil tətbiqlər və süni intellekt əsaslı tövsiyə sistemləri – Şuşa brendinin tanındılmasını sürətləndirir və turist davranışlarını analitik şəkildə izləməyə şərait yaradır. Bu yanaşma yalnız marketing deyil, həm də davamlı turizm idarəetməsinin bir forması kimi çıxış edir. Rəqəmsal innovasiyalar Şuşanın turizm brendini rəqəmsal dövrün tələblərinə uyğun, dinamik və qlobal şəkildə mövqeləndirir.

Şuşa şəhərinin turizm potensialının reallaşdırılması birbaşa infrastruktur inkişafı və logistik əlçatanlığın təmin edilməsindən asılıdır. “Böyük Qayıdış” Konsepsiyası çərçivəsində həyata keçirilən yol, nəqliyyat və kommunal infrastruktur layihələri şəhərin iqtisadi fəallığını artırmaqla yanaşı, turizm axınını stimullaşdırır. Füzuli–Şuşa avtomobil yolu və hava nəqliyyatının inkişafı regionun logistika zəncirinə integrasiyasını gücləndirərək turizm cəlbediciliyini artırır. Eyni zamanda yeni otellərin, konqres mərkəzlərinin və turizm informasiya məkanlarının yaradılması Şuşanı yüksək səviyyəli qəbul infrastrukturuna ilə təmin edir. Bu proses xarici və yerli investorlar üçün əlverişli investisiya mühiti formalaşdıraraq iqtisadi aktivliyi çoxaldır. İnfrastrukturun sistemli şəkildə genişləndirilməsi yalnız fiziki əlçatanlığı deyil, həm də sosial-iqtisadi inklüzivliyi təmin edir. Şuşanın infrastruktur modernləşməsi turizm sektorunun dayanıqlı inkişafı və şəhərin regional iqtisadi mərkəzə çevrilməsi üçün fundamental baza yaradır.

Şuşa turizm brendinin formalaşması Qarabağ regionunda iqtisadi fəallığın artmasına və yeni inkişaf impulslarının yaranmasına mühüm təsir göstərir. Turizm sektorunda yaranan hər bir iqtisadi fəaliyyət — yerləşdirmə, ictimai iaşə, nəqliyyat və xidmət sahələri — multiplikativ effekt yaradaraq digər sektorların da aktivliyini stimullaşdırır. Bu proses yerli sahibkarlığın inkişafını təşviq edir, mikro və kiçik bizneslərin yaranması üçün geniş imkanlar açır. Xüsusilə məşğulluq artımı istiqamətində turizm xidmətləri zəncirinin genişlənməsi region əhalisinin gəlir səviyyəsini yüksəldir və sosial sabitliyə töhfə verir. Sektorlararası əlaqə prinsipi əsasında kənd təsərrüfatı, sənətkarlıq və nəqliyyat sahələrinin turizmə integrasiyası regional iqtisadi sistemin balanslı inkişafını təmin edir. Şuşa turizm brendi təkcə mədəni imic faktoru deyil, həm də Qarabağın sosial-iqtisadi reabilitasiyasını sürətləndirən çoxlayihəli iqtisadi mexanizm funksiyasını yerinə yetirir.

Statistik göstəricilər bu inkişafı dəqiq şəkildə təsdiqləyir. 2021–2024-cü illər ərzində Şuşada turizm sənayesinin gəlirləri ardıcıl artım nümayiş etdirmişdir. 2021-ci ildə 502,8 min manat olan ümumi gəlir 2022-ci ildə 2,98 milyon manata, 2023-cü ildə 5,02 milyon manata, 2024-cü ildə isə 6,49 milyon manata yüksəlmişdir. Hal-hazırda şəhərdə fəaliyyət göstərən 4 mehmanxana və mehmanxana tipli obyektin ümumi birdəfəlik tutumu 1973 nəfər təşkil edir və bu sektorda 283 nəfər rəsmi məşğul əhali qeyd olunur [2, s. 50-79]. Dörd il ərzində təxminən 13 dəfədən çox gəlir artımı müşahidə olunması turizmin dayanıqlı iqtisadi artım mənbəyinə çevrildiyini elmi əsaslarla sübut edir. Bu göstəricilər həm yerli məşğulluğun, həm də xidmət infrastrukturunun genişlənməsini göstərir və Şuşa turizm brendinin iqtisadi realıqda möhkəmlənməsini əsaslandırır.

Şuşa şəhərinin mədəni irsi və turizm brendi Azərbaycanın beynəlxalq imicinin formalaşmasında mühüm “yumşaq güc” aləti kimi çıxış edir. Şuşa mədəniyyətinin qlobal səviyyədə tanındılması Azərbaycanın sülh, multikulturalizm və tolerantlıq dəyərlərinə əsaslanan mədəni diplomatiya strategiyasını gücləndirir. Beynəlxalq musiqi festivalları, sənət sərgiləri və mədəni forumlar vasitəsilə Şuşa artıq yalnız turizm məkanı deyil, həm də regional mədəni diplomatiyanın kommunikasiya platforması rolunu oynayır. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada tanınmasına və ölkənin “yumşaq güc” potensialının genişlənməsinə şərait yaradır. Şuşa brendinin strateji kommunikasiya modeli UNESCO-nun “Yaradıcı Şəhərlər Şəbəkəsi”, Türk Dövlətləri Təşkilatı və İSESCO kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq

mexanizmləri vasitəsilə reallaşdırılır [7]. Şuşa həm simvolik, həm də diplomatik səviyyədə Azərbaycanın regional və qlobal arenada mədəni güc proyeksiyasını təcəssüm etdirən strateji mərkəzə çevrilir.

Şuşa turizm brendinin uzunmüddətli dayanıqlığı strateji idarəetmə modelinin effektivliyindən asılıdır. Əsas tezis brendin rəqabətqabiliyyətliliyinin saxlanılması üçün Dövlət-özəl sektor koordinasiyası əsasında qurulan çevik idarəetmə çərçivəsinin tətbiqini zəruri edir. Bu model, brendin Davamlı İnkişaf Məqsədləri ilə uzlaşdırılmasını təmin etməli, turizm fəaliyyətlərinin ekoloji və sosial təsirlərini minimuma endirməlidir. Effektiv idarəetmənin ayrılmaz hissəsi Monitoring Sistemlərinin qurulmasıdır; bu sistemlər turist məmnuniyyəti, brend performansı və iqtisadi təsirlə bağlı davamlı məlumat axını təmin edir. Gələcək proqnozlar göstərir ki, qlobal trendlərə uyğunlaşmaq üçün vaxtaşırı brend rebrendinqi və ya brendin yenilənməsi strategiyaları tətbiq olunmalıdır. Yaxşı koordinatorluq edilmiş və məlumatlara əsaslanan strateji idarəetmə modeli Şuşanın turizm brendini yalnız cari dövrdə deyil, həm də gələcək onilliklərdə regionun dayanıqlı iqtisadi inkişafının əsası kimi möhkəmləndirəcəkdir.

Nəticə

Şuşa şəhərinin mədəni dirçəlişi və turizm brendinin formalaşdırılması Azərbaycanın postmünaqişə dövründə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas komponentlərindən birinə çevrilir. Qarabağ regionunda mədəni irsin bərpası yalnız tarixi ədalətin bərpası deyil, həm də milli yaddaşın möhkəmləndirilməsi və sosial reinteqrasiyanın gücləndirilməsi baxımından fundamental əhəmiyyət daşıyır. Mədəniyyət iqtisadiyyatı modeli Şuşada yaradıcı sənayelərin, turizm xidmətlərinin və yerli sahibkarlığın qarşılıqlı inteqrasiyasını təmin etməklə, dayanıqlı iqtisadi artım üçün real mexanizm yaradır. Şuşa brendinin formalaşması prosesi həm mədəni diplomatiya aləti, həm də yumşaq güc resursu kimi Azərbaycanın beynəlxalq imicinə strateji töhfə verir. “Xarı Bülbül” festivalı, mədəni tədbirlər və rəqəmsal turizm təşəbbüsləri şəhərin qlobal tanınmasını artırır, regionun iqtisadi sistemində multiplikativ effektlər yaradır. Bütün bu amillər göstərir ki, Şuşa təkcə mədəniyyət paytaxtı deyil, həm də iqtisadi və diplomatik inkişafın inteqral modelinə çevrilməkdədir. Bu modelin davamlı tətbiqi Qarabağ regionunun tam reabilitasiyası və Azərbaycanın strateji inkişaf hədəflərinin reallaşması üçün mühüm elmi-praktik baza formalaşdırır.

İstinad olunmuş mənbələr

1. Azərbaycanda Davamlı İnkişaf Məqsədləri / <https://azerbaijan.un.org/az/sdgs>
2. Azərbaycanda turizm / Bakı: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, – 2025, – 104 s.
3. Babayeva S. Qarabağ regionun mədəni turizm potensialı // – Şuşa: “Tarixi yerlər və Abidələr” IV Beynəlxalq Şuşa Simpoziumunun materialları, – 22 noyabr 2022, – s.102-107.
4. Əhmədov E. Şuşa – Tarixi-mədəni irs / Bakı: Zərdabi nəşr, – 364 s.
5. Heydərova S. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxı Şuşa və küldən dirilən abidələr // – Şuşa: “Tarixi yerlər və Abidələr” IV Beynəlxalq Şuşa Simpoziumunun materialları, – 22 noyabr 2022, – s.261-263
6. İsmayılova X. Heydər Əliyev və Şuşanın mədəni irsinin mühafizəsi // – Şuşa: “Tarixi yerlər və Abidələr” IV Beynəlxalq Şuşa Simpoziumunun materialları, – 22 noyabr 2022, – s. 139-141.
7. UNESCO – Declaration of Shusha as a cultural capital of Azerbaijan (2022). unesco.org

Xülasə

Şuşa şəhərinin dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasında mədəni irs və iqtisadi potensialın sintezini əks etdirən kompleks model kimi çıxış edir. Qarabağ regionunda mədəni irsin bərpası milli kimliyin möhkəmlənməsi, sosial reinteqrasiya və regional sabitliyin təmin edilməsində əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir. Şuşa turizm brendi mədəniyyət iqtisadiyyatı modelinə əsaslanaraq yaradıcı sənayelər, rəqəmsal texnologiyalar və ekoturizm komponentlərini inteqrasiya edir, bu da dayanıqlı turizm sisteminin formalaşmasına şərait yaradır. “Xarı Bülbül” festivalı kimi mədəni tədbirlər, infrastrukturun modernləşdirilməsi və dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizmləri şəhərin beynəlxalq imicini gücləndirir, regionda multiplikativ iqtisadi effektlər yaradır. Şuşa həm mədəni, həm iqtisadi, həm də diplomatik baxımdan dayanıqlı inkişafın strateji mərkəzinə çevrilir. Şuşa nümunəsində mədəniyyət iqtisadiyyatının dayanıqlı turizm modeli ilə inteqrasiyası milli inkişaf konsepsiyasının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilməkdədir.

K.M.Aliyev

CULTURAL HERITAGE PROTECTION AS THE BASIS OF SHUSHA CITY'S TOURISM BRAND AND SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary

The revitalization of Shusha city represents a comprehensive model reflecting the synthesis of cultural heritage and economic potential within Azerbaijan's socio-economic development strategy. The restoration of cultural heritage in the Karabakh region serves as a key factor in strengthening national identity, promoting social reintegration, and ensuring regional stability. The Shusha tourism brand, based on the concept of the cultural economy, integrates creative industries, digital technologies, and eco-tourism components, thereby contributing to the formation of a sustainable tourism system. Cultural events such as the "Kharibulbul" Festival, modernization of infrastructure, and public-private partnership mechanisms enhance the city's international image and generate multiplicative economic effects across the region. Consequently, Shusha has become a strategic center of sustainable development in cultural, economic, and diplomatic dimensions. The analysis demonstrates that the integration of the cultural economy with the sustainable tourism model in Shusha is emerging as one of the core directions of Azerbaijan's national development concept.

К.М.Алиев

ОХРАНА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КАК ОСНОВА ТУРИСТИЧЕСКОГО БРЕНДА ГОРОДА ШУША И УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

Процесс возрождения города Шуша представляет собой комплексную модель, отражающую синтез культурного наследия и экономического потенциала в рамках социально-экономической стратегии развития Азербайджана. Восстановление культурного наследия в Карабахском регионе играет ключевую роль в укреплении национальной идентичности, социальной реинтеграции и обеспечении региональной стабильности. Туристический бренд Шуши, основанный на концепции культурной экономики, интегрирует творческие индустрии, цифровые технологии и компоненты экотуризма, что способствует формированию устойчивой системы туризма. Культурные мероприятия, такие как фестиваль «Хары Бюльбюль», модернизация инфраструктуры и механизмы государственно-частного партнерства укрепляют международный имидж города и создают мультипликативные экономические эффекты в регионе. Таким образом, Шуша становится стратегическим центром устойчивого развития в культурном, экономическом и дипломатическом измерениях. Анализ показывает, что интеграция культурной экономики с моделью устойчивого туризма на примере Шуши становится одним из ключевых направлений национальной концепции развития Азербайджана.

Əliyeva Aysun

Bakı Biznes Universiteti Fakültə:
Biznes və Menecment, Qrup: 423A
E-mail: aysunaliyeva919@gmail.com

Xülasə:

Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruculuğu ölkəmizin dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində əsas rol oynayır. İşğaldan azad olunmuş bu şəhərin tikinti bərpası, sosial- iqtisadi mövqeyi və iqtisadi quruculuğu, insan kapitalının formalaşmasına kömək edir. Məqalədə regionun iqtisadi və siyasi inkişafın qiymətləndirilməsi, azadlıqdan sonra görülməli işlərin təhlili və inkişaf istiqamətləri təklif olunur. Xankəndi yalnız fiziki bərpa deyil, həm də iqtisadi və sosial inkişaf baxımından strateji mərkəz kimi formalaşır.

Açar sözləri:

Xankəndi, iqtisadi bərpa, vətən müharibəsi, Qarabağ Universiteti, iqtisadi model, dövlət investisiyası, dövriyyə balans, infrastruktur, coğrafi mövqe, erməni vandalizmi, Dağlıq Qarabağ

20-ci əsrin sonlarına yaxın, hansı ki 1988-ci ildə erməni vandalizminin Azərbaycana hücumu nəticəsində, 1-ci Qarabağ müharibəsi başlandı. Ölkəmiz öz siyasi mövqeyini itirdi. Hücum nəticəsində milyonlarla insanın taleyinə ciddi təsir göstərildi. Qadın, uşaq, kişi, yaşlı, qocası demədən hər bir insan amansızcasına həlak oldular. Məqsəd isə təbii ki, Dağlıq Qarabağ, elə o cümlədən mərkəzi Xankəndi şəhərini ələ keçirmək idi. Xankəndi 1988–1991-ci illər arasında separatçıların tam nəzarətinə keçdi. Düşmən işğalına məruz qalmış torpaqlarımız öz siyasi, iqtisadi və etnik gücünü itirdi. Nəticə etibarilə ölkənin daxili gücünə, iqtisadiyyatına böyük təsir göstərildi. Lakin, uzun müddət aralıqdan sonra 2020-ci il, 27 sentyabr baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın tarixi ədaləti bərpa etməsi ilə nəticələndi. Qarabağ bölgəsində, xüsusilə Xankəndidə həyata keçirilən yenidənqurma işləri təkcə iqtisadi deyil, həm də siyasi və sosial baxımdan strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu proses Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirməklə yanaşı, dövlətin suverenliyini təmin edir. Dağlıq Qarabağ günü-gündən çiçəklənən dövrünü yaşayırdı.

Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş, Azərbaycan torpaqlarının xilas edilməsinin ilkin təməlini Ümumilli Lider Heydər Əliyev qoymuşdur. Lakin buna baxmayaraq öz güclü, liderruhlu siyasətini, bir sözlə atasının vəd etdiyi tapşırığı ədalətli, düzgün şəkildə yerinə yetirən Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev olmuşdur. Baxmayaraq ki, 30 ilə yaxın əsarət altında qalan torpaqlarımız günü bu gün azaddır. Nəticə etibarilə il bu siyasətin baş memarı, sözsüz ki, Azərbaycan Prezidenti Ali Baş Komandan İlham Əliyev və əzizkar ordumuz idi.

Dağlıq Qarabağın mərkəzi Xankəndi şəhəri 1991-ci il 26 dekabr erməni ordusu tərəfindən işğal edilməli, lakin 2023- ci ildə isə işğaldan azad olunub, Dağlıq Qarabağ Respublikasının paytaxtı olmuşdur. Ümumi olaraq, sahəsi 8 km²-dir. Şəhər, Bakıdan 329 km uzaqlıqda yerləşir.

Xankəndi şəhərində illər üzrə əhali sayı:

İllər	Əhali sayı
2018	55.8 min nəfər
2019	55.8 min nəfər
2020	55.9 min nəfər
2021	50000 nəfər az
2022	40000
2023	25000-30000

2023-cü il 15 oktyabr Azərbaycan Prezidenti Xankəndi şəhərində bayrağımızı qaldırmışdı. 2023-cü il, 8 noyabr tarixində isə təntənəli şəkildə hərbi parad keçirilmişdir. Hal-hazırda da şəhərdə bir sıra ağır, yüngül

sənaye mövcuddur. Bir çox mebel fabriki, tikinti materialları, Elektrotexnika və s. mövcuddur. Şəhərdə 3 savxoz, 1 kalxoz fəaliyyət göstərir. Kalxozda atçılıq və maldarlığa çox üstünlük verirlər. Savxozlarda isə, taxıl, buğda, arpa, pambıq, kök, kələm, xiyar və s. bitkilər əkilir. Şəhər daxilində ən çox Qarabağın cins atları yetişdirilir. 1990-cı illərin sonu və 2000-ci illərin əvvəllərində işğal altında qalmış Xankəndi şəhəri və ətraf ərazilərdə kommunikasiya xətləri, sosial obyektlər və istehsal müəssisələri tamamilə sıradan çıxmış, şəhər faktiki olaraq iqtisadi fəaliyyətsiz vəziyyətə düşmüşdü. 2020-ci ilin payızında başlayan 44 günlük Vətən müharibəsi ilə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa olunması Xankəndi üçün yeni inkişaf mərhələsinin başlanğıcını qoydu. Azadlıqdan sonra burada həyata keçirilən bərpa, tikinti və yenidənqurma tədbirləri təkcə şəhərin fiziki dirçəlişini deyil, həm də onun iqtisadi modelinin formalaşdırılmasını zəruri etdi.

Hazırda Xankəndidə iqtisadiyyat quruculuğu prosesi sürətlə getsə də, əsas problem – iqtisadiyyatın struktur balansının və uzunmüddətli dayanıqlılıq modelinin formalaşmamasıdır. Yəni, aparılan işlər daha çox infrastruktur və sosial obyektlərin tikintisinə yönəlib, lakin bu infrastrukturu davamlı iqtisadi dövriyyəyə çevirəcək istehsal, xidmət və sahibkarlıq mexanizmləri hələ də tam formalaşmayıb. Azərbaycan hökumətinin rəsmi məlumatlarına əsasən, 2024-cü ildə azad edilmiş ərazilərdə tikinti-quraşdırma işlərinə ayrılan vəsait 5 milyard 982 milyon manata yaxın olmuşdur.

Bu, əvvəlki illərlə müqayisədə bir qədər azalsa da, regionun prioritetlərinin hələ də yüksək səviyyədə saxlanıldığını göstərir. Xankəndi şəhəri bu prosesdə xüsusi diqqət mərkəzindədir. 2023-cü ildə Xankəndi və ətraf ərazilərə 2 milyard 254,4 milyon manat investisiya yönəldilmiş, ilkin mərhələdə 31 500 manatlıq yerli sərmayə proqramı təsdiqlənmişdir. Bu, az miqdarda olsa da, şəhərin iqtisadi dirçəliş modelinin başlanğıc nöqtəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı mexanizminin tətbiqi ilə 2025-ci ilin avqust ayına qədər 56 milyon manatdan çox investisiya yatırılmış, 506 obyekt sahibkarlara icarəyə verilmiş, onların 374-ü məhz Xankəndidə fəaliyyətə başlamışdır. Bu, ilkin mərhələdə sahibkarlığın canlanmasının, ticarət və xidmət sektorlarının yaranmasının göstəricisidir. Əhalinin məskunlaşdırılması prosesi də paralel şəkildə davam etdirilir. 2025-ci ilin mayına qədər azad edilmiş ərazilərdə 43 144 nəfər məskunlaşmış, 1 040 ailə (4 064 nəfər) isə məhz Xankəndi, Ağdərə və Xocalı rayonlarına köçürülmüşdür. Bu, iqtisadi canlanma üçün zəruri olan insan resursunun bərpası baxımından vacib addımdır. Xankəndinin iqtisadi modelində hazırda əsas ziddiyyət bərpa ilə iqtisadi dövriyyə arasında balansın pozulmasıdır. Yəni, şəhərin infrastrukturunu xüsusi yenidənqurma işləri yenilənir, lakin istehsal, ticarət və xidmət dövriyyəsini təmin edən ekonomik mexanizm tam oturmamayıb.

Əsasən, bu üç səbəbdən asılıdır.

1. İlkin investisiyaların azlığı və strukturu – dövlət qoyduğu sərmayə əsasən infrastruktur obyektlərinə yönəlib, lakin gəlir gətirən sektorlara (sənaye, təhsil, kənd təsərrüfatı, turizm) hələ məhdud şəkildə investisiya ayrılır;

2. Əhali yerləşməsinin iqtisadi aktivliklə eyni templə getməməsi – köçürülən əhali üçün daimi iş yerləri və xidmət sektoru hələ tam da fəaliyyətə başlamayıb;

3. Elmi əsaslandırılmış regional inkişaf modelinin olmaması – şəhərin gələcək iqtisadi sahələri (sənaye, turizm, təhsil, texnologiya və s.) hələ tam şəkildə müəyyənləşdirilməyib.

Nəzərə alsaq ki, Dağlıq Qarabağ ərazisinə aid bir sıra şəhərlər elə o cümlədən Xankəndi daxil, son 2 il ərzində işğaldan azad olunub. Bu baxımdan yenidənqurma işləri zamanla öz fəaliyyətinə başlayır.

Qarabağ Universitetinin rolu;

Coğrafi mövqenin əlverişli olması, şəhərdaxili ərazilərə yaxın olmağı baxımından təhsil sektoru burada açılıb. Bu vəziyyətdə Qarabağ Universitetinin yaradılması Xankəndinin iqtisadi modelində dönüş nöqtəsi ola bilər. 2023-cü ilin payızında təməli qoyulan Qarabağ Universiteti regionda bilik iqtisadiyyatının mərkəzinə çevrilməsi məqsədi daşıyır. Bu baxımdan universitet yalnız təhsil müəssisəsi deyil, həm də regional innovasiya mərkəzi kimi çıxış edir. Artıq 2024 – 2025 – ci illərdə universitetə qəbul prosesi başlanmışdır. Günə bu gündən tələbələr rahat təhsil ala bilirlər. Növbəti illərdə isə bir sıra bağça, məktəblərin açılması nəzərdə tutulur.

Xankəndinin iqtisadiyyat quruculuğunun davamlı olması üçün 4 mərhələdən ibarət iqtisadi model təklif edilə bilər:

1. İnfrastrukturun və məskunlaşmanın tam bərpası

Enerji, su, nəqliyyat və telekommunikasiya xətlərinin fəaliyyət göstərməsi daxilində “Ağıllı şəhər”-in konsepsiyası çərçivəsində rəqəmsal idarəetmə sisteminin tətbiqi. Son dövrdə rəqəmsallaşma daha da artır.

2. Sənaye və xidmət sektorunun təşkili

Xankəndi Sənaye Parkının yaradılması;

Kənd təsərrüfatı emalı müəssisələrinin açılması;

Qarabağ Universiteti ilə əməkdaşlıqda startap və innovasiya layihələrinin dəstəklənməsi. Müəyyən ideya üzərində layihə və biznes planlarının həyata keçirilməsi, bununla yanaşı belə bir şəraitin yaranması da əlverişli ola bilər.

3. Maliyyə və sahibkarlıq mexanizmlərinin gücləndirilməsi

Sahibkarlara vergi güzəştləri və investisiya

Dövlət-özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində bir sıra layihələrinin həyata keçirilməsi öz mövqeyini qoruyub saxlaya bilər.

4. Regional integrasiya və ixrac yönümlü inkişaf

Xankəndinin Şuşa, Ağdərə və Xocalı ilə iqtisadi əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi

Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin (Zəngəzur, Laçın, Bərdə-Ağdam) üzərindən daşınma mərkəzlərinin qurulması; Hansı ki, Logistika şirkətlərinin inkişafı və fəaliyyət planının mövcud olması.

Əlavə qeyd.

Bundan əlavə olaraq rəqəmsal dünyada yaşadığımıza əsasən, Xənkəndi şəhərində həm kənd təsərrüfatı sənayenin quruluşu fəaliyyətə başlanılsın, həm də rəqəmsal əlaqələrin mövcudluğu olsun.

Nəticə etibarilə Xankəndinin siyasi, iqtisadi fəaliyyəti Türk Dövlətləri Təşkilatı və Avrasiya İqtisadi İttifaqı çərçivəsində əməkdaşlıq layihələrinin genişləndirilməsi öz mövqeyini qoruyub saxlaya bilər. Azərbaycan dövlətinin müdrik siyasəti və Silahlı Qüvvələrin peşəkarlığı nəticəsində 2020-ci il Vətən müharibəsi tarixi ədaləti bərpa etmiş, azad edilmiş ərazilərdə, o cümlədən Xankəndidə yeni inkişaf mərhələsinin əsasını qoymuşdur. Hazırda şəhərdə aparılan bərpa və yenidənqurma işləri infrastrukturun bərpası ilə yanaşı, iqtisadi modelin formalaşdırılması və davamlı inkişaf üçün elmi əsaslı yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Qarabağ Universiteti və onun nəzdində yaradılacaq iqtisadi tədqiqat institutu bu istiqamətdə strateji rol oynayaraq bilik iqtisadiyyatının mərkəzinə çevrilmək potensialına malikdir. Xankəndinin iqtisadi inkişafı üçün infrastrukturun bərpası, sənaye və xidmət sektorunun təşkili, maliyyə-sahibkarlıq mexanizmlərinin gücləndirilməsi və regional integrasiya prioritet olaraq seçilməlidir. Bu dörd mərhələli modelin uğurla həyata keçirilməsi şəhərin uzunmüddətli dayanıqlı iqtisadiyyatının təminatçısı olacaq, əhalinin məskunlaşması və sosial rifahın yüksəlməsinə təkan verəcəkdir. Beləliklə, Xankəndi yalnız fiziki bərpa deyil, həm də iqtisadi və sosial inkişaf baxımından strateji əhəmiyyətli regional mərkəz kimi formalaşacaqdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Ziyad Səmədzadə - Azərbaycan iqtisadiyyatı 100 ildə II cild
2. Abdullayev Ə. Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü və Heydər Əliyevin sülh strategiyası / Ə.Abdullayev. - Bakı, 1999. - 160 s.
3. Ağamiyan V.M. Dağlıq Qarabağın tərəqqisi (2000-2005) // - Bakı: "Təşviqat", 1967, №9. - s.14-15
4. Ağamirov U. Stepanakeret 1953, 23 iyul. - Şuşa kurortunun inkişafı / 1953, 23 iyul.
5. Arzumanlı V. Tarixin qara səhifələri: deportasiya, soyqırımı, qaçqınlıq / V.Arzumanlı, N.Mustafa. - Bakı: "Qartal", 1998. - 250 s.
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, fond 27, siyahı 1, iş 700.
7. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi, fond 28, siyahı 1, iş 201.

XANKƏNDİ ŞƏHƏRİNİN İQTİSADİYYAT QURUCULUĞUNUN MODELLƏŞDİRİLMƏSİ

Vüsala Əliyeva Elşad qızı

Bakı Biznes Universiteti, İqtisadiyyat və idarəetmə, 324A

vusale2811@icloud.com

Açar sözlər: Xankəndi, iqtisadiyyat quruculuğu, inkişaf modeli, sosial rifah, innovasiya, regional iqtisadiyyat, dayanıqlı inkişaf, infrastruktur, dövlət proqramları

Xankəndi şəhəri, Qarabağ regionunun mərkəzi olaraq Azərbaycanın strateji əhəmiyyətə malik şəhərlərindən biridir. Şəhər uzun illər işğal altında qaldıqdan sonra 2020-ci ilin payızında baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən azad edilmişdir. Bu hadisə həm regionun siyasi və hərbi vəziyyətində, həm də iqtisadiyyatının bərpasında yeni mərhələ açmışdır.

Azad olunmuş bölgələrin bərpası Azərbaycanın dövlət siyasətində prioritet məsələdir. Xankəndi bu siyasətin mərkəzində durur, çünki şəhər həm tarixi, həm də strateji baxımdan regionun simvolik və iqtisadi dayağıdır. Azərbaycanın iqtisadiyyat naziri və aidiyyəti qurumların məlumatlarına görə, şəhərin iqtisadiyyatı uzun müddət işğal səbəbindən zəifləyib və müasir standartlara uyğun bərpası üçün sistemli yanaşma tələb olunur.

Xankəndinin bərpası yalnız fiziki infrastrukturunu əhatə etmir; şəhərin iqtisadiyyat quruculuğu sosial, texnoloji və ekoloji aspektləri də nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Şəhərin iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi bir neçə məqsəd daşıyır: əhalinin rifahını yüksəltmək, regionun iqtisadi potensialını səmərəli şəkildə istifadə etmək, yeni iş yerləri yaratmaq, sahibkarlığı inkişaf etdirmək və həmçinin tarixi-mədəni irsin qorunmasını təmin etmək. Həmçinin bu modelləşdirmə, gələcəkdə digər işğaldan azad edilmiş bölgələr üçün nümunəvi bir çərçivə təqdim edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyatının bərpasında əsas prioritetlərdən biri infrastrukturun yenidən qurulmasıdır. Bu, yolların, elektrik və su təchizatının, kommunikasiya sistemlərinin və sosial obyektlərin bərpasını əhatə edir. Bununla yanaşı, şəhərin sosial strukturu da diqqət mərkəzindədir; məktəblərin, xəstəxanaların və digər sosial xidmətlərin yenidən fəaliyyətə başlaması əhalinin gündəlik həyatının normallaşmasına və regionda sabitliyin təmin olunmasına töhfə verir.

İqtisadiyyatın modelləşdirilməsi çərçivəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və xarici investisiyaların cəlbı də vacib komponentdir. Beynəlxalq forumlar və sərgilər vasitəsilə şəhərin iqtisadi imkanları beynəlxalq investorlar üçün təqdim edilir və əlavə maliyyə resurslarının cəlb olunmasına şərait yaradılır. Bu, həm də regionun iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafını təmin edir və Azərbaycan iqtisadiyyatının ümumi inkişafına töhfə verir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu, həmçinin tarixi və mədəni irsin qorunması ilə birbaşa bağlıdır. Şəhərin tarixi-mədəni abidələrinin bərpası və qorunması turist cəlbətməsinin artırılmasına, yerli sənətkarlığın inkişafına və regionun mədəni həyatının canlanmasına xidmət edir. Bu yanaşma, iqtisadiyyatın yalnız sənaye və xidmət sektoru ilə məhdudlaşmadığını, həm də mədəni və sosial inkişafıla tamamlandığını göstərir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyatının dayanıqlı və səmərəli inkişafı üçün ilk addımlardan biri iqtisadi rayonlaşdırma və idarəetmə strukturunun qurulması olmuşdur. 2021-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış fərmana əsasən Xankəndi şəhəri və ətraf rayonlar yeni yaradılmış Qarabağ iqtisadi rayonuna daxil edilmişdir. Bu qərar, regionun iqtisadi potensialını mərkəzləşdirilmiş şəkildə idarə etməyə, resursların səmərəli istifadəsini təmin etməyə və regional inkişafın balanslaşdırılmasına imkan yaratmışdır.

Qarabağ iqtisadi rayonu çərçivəsində Xankəndi şəhərinin idarə olunması üçün xüsusi struktur formalaşdırılmışdır. Bu struktur, həm dövlət orqanlarının, həm də yerli idarəetmə qurumlarının əməkdaşlığını təmin edir və layihələrin vaxtında və keyfiyyətlə icrasını asanlaşdırır. İdarəetmənin bu mərkəzləşdirilmiş

modeli yalnız şəhərin infrastruktur layihələrini koordinasiya etməklə kifayətlənmir; eyni zamanda sahibkarlıq, sosial xidmətlər və turizm sektorunun inkişafını da integrativ şəkildə həyata keçirir.

Rayonlaşdırmanın digər mühüm üstünlüyü, regiondaxili investisiya prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsidir. Dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş prioritetlərə əsasən, Xankəndi şəhərində sosial infrastruktura, yol və kommunikasiya layihələrinə, eləcə də sənaye və kənd təsərrüfatına investisiyaların yönəldilməsi planlaşdırılır. Bu yanaşma, yalnız maddi resursların səmərəli istifadəsini deyil, həm də bölgədə iqtisadi sabitliyin qorunmasını təmin edir.

İdarəetmə strukturu həmçinin şəffaflıq və hesabatlılıq prinsiplərinə əsaslanır. Mərkəzləşdirilmiş koordinasiya sayəsində layihələrin maliyyələşdirilməsi və icrası müntəzəm olaraq monitorinq edilir. Bu, korrupsiyanın qarşısını almağa və investisiyaların effektiv istifadəsini təmin etməyə xidmət edir. Beynəlxalq təcrübələr də göstərir ki, belə idarəetmə modeli postkonflikt bölgələrində iqtisadiyyatın bərpası və inkişafı üçün effektivdir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunda infrastrukturun yenidənqurulması mühüm rol oynayır. İşğaldan əvvəl şəhərin yol şəbəkəsi, kommunal xidmətləri və sosial obyektləri uzun illər baxımsız qalmış, bir çox sahələr tamamilə məhv vəziyyətinə düşmüşdü. Buna görə də, şəhərin bərpasında əsas prioritetlərdən biri yolların, körpülərin, elektrik və su təchizatının, eləcə də rabitə və informasiya sistemlərinin yenilənməsidir.

Yol infrastrukturunun bərpası şəhərin iqtisadiyyatına birbaşa təsir göstərir. Yeni yollar yalnız nəqliyyatın asanlaşdırılmasına xidmət etmir, həm də yerli bizneslərin xammal və məhsulların daşınmasını sürətləndirir, turizm sektorunun inkişafına şərait yaradır. Xankəndidə əsas küçələr, magistral yollar və şəhərarası əlaqələri təmin edən yollar müasir standartlara uyğun yenidən tikilmişdir. Eyni zamanda, şəhərdə enerji təchizatı şəbəkəsi yenilənmiş, elektrik xətləri və transformator stansiyaları müasir tələblərə uyğunlaşdırılmışdır.

Su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin bərpası da prioritet sahələrdəndir. Bu sistemlərin yenilənməsi əhalinin həyat səviyyəsini yüksəldir və səhiyyə standartlarını qorumağa imkan verir. Şəhərdə kanalizasiya və su xətləri tamamilə yenidən qurulmuş, suyun keyfiyyəti və fasiləsiz verilməsi təmin edilmişdir. Bundan əlavə, şəhərin rabitə və internet infrastrukturunu müasir texnologiyalar əsasında bərpa olunmuş, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına zəmin yaradılmışdır.

Sosial infrastrukturun yenidən qurulması da bərpa prosesinin ayrılmaz hissəsidir. Məktəblər, uşaq bağçaları, xəstəxanalar və digər sosial xidmət obyektləri müasir standartlara uyğun şəkildə təmir edilmişdir. Bu, əhalinin gündəlik həyatının normallaşmasına, sosial rifahın artmasına və regionda sabitliyin qorunmasına xidmət edir. Xüsusilə səhiyyə obyektlərinin bərpası, postkonflikt bölgələrdə əhalinin sağlamlığının qorunması üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Bərpa prosesində beynəlxalq əməkdaşlıq da mühüm rol oynayır. Bir sıra beynəlxalq təşkilatlar və donor ölkələr şəhərin infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsində iştirak edir. Bu əməkdaşlıq yalnız maliyyə dəstəyi ilə məhdudlaşmır, həm də texniki təcrübə, layihələrin planlaşdırılması və icrası sahəsində bilik mübadiləsini təmin edir. Nəticədə, Xankəndidə infrastruktur layihələri həm sürətli, həm də dayanıqlı şəkildə həyata keçirilir.

Bütün bu tədbirlər yalnız şəhərin fiziki obyektlərinin yenilənməsini deyil, həm də iqtisadiyyatın sürətli bərpasını təmin edir. Modern infrastruktur, sahibkarlığın inkişafına, investisiyaların cəlb olunmasına və xidmət sektorunun güclənməsinə şərait yaradır. Bu isə öz növbəsində əhalinin rifahının yüksəlməsinə və şəhərin uzunmüddətli dayanıqlı inkişafına xidmət edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadi bərpası yalnız infrastruktur və sosial obyektlərin yenidən qurulması ilə məhdudlaşmır; şəhərin inkişafı eyni zamanda ekoloji dayanıqlıq prinsiplərinə əsaslanır. İşğaldan sonra şəhərin ətraf mühitinə ciddi ziyan dəydiyi üçün ekoloji balansın bərpası vacib prioritet olmuşdur.

Yaşıl iqtisadiyyat çərçivəsində bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi mühüm istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. Şəhərdə günəş və külək enerjisindən istifadə imkanları araşdırılmış, binaların və sənaye obyektlərinin enerji təminatı üçün alternativ enerji sistemləri quraşdırılmışdır. Bu yanaşma enerji xərclərini azaldır, karbon izi minimuma endirir və uzunmüddətli enerji təhlükəsizliyini təmin edir.

Tullantıların idarə olunması və təkrar emal sistemi də yaşıl iqtisadiyyatın əsas komponentlərindəndir. Şəhərdə zibilliklərin təmizlənməsi, tullantıların çeşidlənməsi və təkrar emalının təşviqi məqsədilə müasir

texnologiyalardan istifadə olunur. Bu tədbirlər həm ətraf mühitin qorunmasına, həm də iqtisadi səmərəliliyin artırılmasına xidmət edir, çünki tullantıların təkrar istifadəsi yeni resursların xərclərini azaldır.

Yaşıl iqtisadiyyatın təşviqi ilə yanaşı, şəhərdə kənd təsərrüfatı və suvarma sahələrində də davamlı inkişaf prinsipləri tətbiq olunur. Yerli əkin sahələrində su resurslarının səmərəli istifadəsi, orqanik və ekoloji təmiz məhsulların istehsalı regionun iqtisadiyyatına əlavə dəyər gətirir. Bu, həm də yerli əhəlinin məşğulluğunu artırır və regionda qida təhlükəsizliyini təmin edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunda sahibkarlığın inkişafı əsas prioritetlərdən biridir. İşğaldan sonra regionda iqtisadiyyatın sürətli bərpası üçün yeni biznes mühitinin yaradılması vacib olmuşdur. Bu məqsədlə yerli və xarici investorlar üçün əlverişli şərait təmin edilmiş, kiçik və orta sahibkarlığın fəaliyyətini dəstəkləyəcək qanunvericilik və inzibati tədbirlər tətbiq olunmuşdur.

Vergi sisteminin sadələşdirilməsi və mülki hüquqların qorunması, sahibkarlığın inkişafında mühüm rol oynayır. Xankəndidə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün sadələşdirilmiş vergi prosedurları və dövlət tərəfindən təqdim olunan güzəştlər yeni iş yerlərinin yaradılmasını stimullaşdırır. Bu addımlar, xüsusilə yerli istehsal və xidmət sahələrində iş imkanlarının artmasına səbəb olur.

Iqtisadiyyat Nazirliyi və digər dövlət qurumları tərəfindən təşkil olunan sərgilər, biznes forumları və investor görüşləri şəhərin iqtisadi imkanlarını nümayiş etdirmək və əlavə investisiyaları cəlb etmək məqsədi daşıyır. Belə tədbirlər həm yerli sahibkarlar, həm də xarici investorlar üçün yeni əməkdaşlıq imkanları yaradır və regionda iqtisadi fəallığı artırır.

Eyni zamanda, şəhərdə startup və innovasiya təşəbbüslərinə dəstək verilir. Yeni texnoloji layihələr və kiçik bizneslərin inkişafı üçün inkubasiya mərkəzləri yaradılır. Bu, həm rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verir, həm də gənc sahibkarların və mütəxəssislərin potensialını artırır.

Sahibkarlığın dəstəklənməsi və biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi regionda məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsinə, yerli əhəlinin rifahının artmasına və şəhərin iqtisadi potensialının tam reallaşdırılmasına imkan verir. Nəticədə, Xankəndi iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı üçün güclü və səmərəli sahibkarlıq infrastrukturunu formalaşdır.

Şəhərdə turizm infrastrukturunun qurulması üçün xüsusi layihələr həyata keçirilir. Müasir otellərin və mehmanxanaların tikilməsi, restoran və əyləncə obyektlərinin yaradılması turistlərin cəlb olunmasına şərait yaradır. Bununla yanaşı, tarixi abidələrin və muzeylərin bərpası regionun mədəni həyatını canlandırır və turistlərin marağını artırır. Şəhər ətrafında yerləşən tarixi məkanların integrasiya olunmuş turizm marşrutları ilə təqdim edilməsi həm daxili, həm də xarici turistlər üçün əlverişli şərait yaradır.

Turizm sektorunun inkişafı həm də yerli sənətkarlığın və kiçik bizneslərin genişlənməsinə imkan yaradır. Əl işləri, milli sənətkarlıq məhsulları və yerli mətbəx, turistlər üçün əlavə dəyər yaradır və gəlir mənbəyinə çevrilir. Bu yanaşma iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə xidmət edir, çünki turizm yalnız xidmət sahəsini deyil, həm də istehsal və mədəni sektoru dəstəkləyir.

Mədəniyyət sektorunun inkişafı eyni zamanda şəhərin sosial həyatını da zənginləşdirir. Konsertlər, sərgilər, teatr və mədəni tədbirlər əhəlinin gündəlik həyatına müsbət təsir göstərir və şəhərdə sosial birliyi gücləndirir. Bu tədbirlər regionun imicini yüksəldir, həmçinin xarici turistlərin və investorların diqqətini cəlb edir.

İşğaldan sonra məktəblərin və təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası prioritet məsələ olmuşdur. Məktəblər müasir standartlara uyğun təmir edilmiş, laboratoriya və texnoloji avadanlıqlarla təmin olunmuşdur. Bu, yalnız təhsil səviyyəsini yüksəltmir, həm də gənc nəslin ixtisaslaşmış bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda, peşə və texniki təhsilin təşviqi şəhərin iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində ixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə imkan verir.

Yerli universitet və kolleclərdə proqramların modernləşdirilməsi, innovativ və texnoloji biliklərin tətbiqi ilə əlaqələndirilmişdir. Bu yanaşma gənclərin rəqəmsal iqtisadiyyat, sahibkarlıq, turizm və kənd təsərrüfatı sahələrində bacarıqlarını artırır. İnsan kapitalının inkişafı eyni zamanda regionda yeni iş yerlərinin açılmasına və iqtisadi fəallığın yüksəlməsinə səbəb olur.

Şəhərdə təhsil və peşə hazırlığının integrasiya olunmuş modeli, həmçinin sosial rifahı artırmaq məqsədini daşıyır. Təhsil müəssisələri və işgüzar sektor arasında əməkdaşlıq, təcrübə proqramları və praktik

məşğələlər gənclərin iş bazarına hazırlığını təmin edir. Bu yanaşma, Xankəndidə iqtisadiyyatın uzunmüddətli dayanıqlılığını təmin etmək üçün zəruri olan bacarıqlı insan resurslarının formalaşmasına xidmət edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyatının inkişafında beynəlxalq əməkdaşlıq və xarici investisiyaların cəlbə strateji əhəmiyyət kəsb edir. Şəhərin bərpası və iqtisadiyyatı yalnız daxili resurslarla məhdudlaşmadığından, beynəlxalq forumlar, sərgilər və sammitlər regionun iqtisadi potensialını nümayiş etdirmək və xarici investorları cəlb etmək üçün mühüm platforma rolunu oynayır.

Xarici investisiyalar şəhərin müxtəlif sahələrində, xüsusən infrastruktur layihələri, sənaye müəssisələri və xidmət sektorunda tətbiq olunur. Bu investisiyalar yalnız maliyyə dəstəyi təmin etmir, həm də texnoloji transferin həyata keçirilməsinə, yeni iş yerlərinin açılmasına və yerli biznesin güclənməsinə şərait yaradır. İnvestorlar üçün şəffaf idarəetmə və hüquqi təminatlar da əlavə cəlbəedici amil hesab olunur.

Beynəlxalq əməkdaşlıq yalnız iqtisadi sahə ilə məhdudlaşmır. Təhsil, turizm, mədəniyyət və texnologiya sahələrində tərəfdaşlıqlar regionun uzunmüddətli inkişafına töhfə verir. Məsələn, xarici universitetlər və elmi mərkəzlərlə əməkdaşlıq proqramları gənc mütəxəssislərin bacarıqlarını artırır, yeni texnologiyaların tətbiqini sürətləndirir və innovativ biznes təşəbbüslərini dəstəkləyir.

Tibbi xidmətlərin yenidən təşkili və xəstəxanaların müasir standartlara uyğun təchiz olunması şəhər əhalisinin sağlamlığının qorunmasına yönəlmiş əsas tədbirlərdən biridir. Bununla yanaşı, məktəblərin və uşaq bağçalarının bərpası, həm təhsil imkanlarının bərpasını, həm də valideynlər üçün iş şəraitinin yaxşılaşmasını təmin edir. Sosial obyektlərin fəaliyyəti əhalinin gündəlik həyatını normalaşdırır və regionda sabitliyin qorunmasına xidmət edir.

Əhalinin rifahını artırmaq üçün məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi də aparıcı istiqamət kimi həyata keçirilir. Sahibkarlığın təşviqi, kiçik və orta biznesin dəstəklənməsi, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində iş yerlərinin yaradılması əhalinin gəlirlərini artırır və sosial sabitliyi möhkəmləndirir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu yalnız hazırkı bərpa mərhələsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda uzunmüddətli perspektivlər və davamlı inkişaf strategiyasını da əhatə edir. Şəhərin iqtisadi potensialının tam reallaşdırılması üçün planlı və sistemli yanaşma vacibdir, çünki bu, yalnız fiziki infrastruktur deyil, həm də sosial, mədəni və ekoloji amilləri əhatə edir.

Gələcək perspektivlər çərçivəsində şəhərin sənaye və xidmət sektorunun genişləndirilməsi əsas prioritetlərdən biridir. Müasir texnologiyaların tətbiqi və innovativ layihələrin dəstəklənməsi regionda rəqəbətqabiliyyətli iqtisadi mühitin formalaşmasına şərait yaradır. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, startap təşəbbüslərinin dəstəklənməsi və rəqəmsal iqtisadiyyatın təşviqi şəhərin iqtisadi potensialını artırır və yeni iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olur.

Turizm və mədəniyyət sektorlarının inkişafı da uzunmüddətli perspektivdə şəhərin iqtisadiyyatını gücləndirir. Tarixi abidələrin və mədəni irsin qorunması, turist marşrutlarının genişləndirilməsi, müasir mehmanxana və xidmət obyektlərinin tikilməsi regiona həm daxili, həm də xarici turistlərin cəlb olunmasına imkan yaradır. Bu isə əlavə gəlir mənbələri yaradır və şəhərin sosial-iqtisadi dinamikasını yüksəldir.

Ekoloji dayanıqlıq və yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqi gələcək inkişaf strategiyasının ayrılmaz hissəsidir. Bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqi, tullantıların idarə olunması və ekoloji standartlara uyğun infrastruktur layihələri uzunmüddətli iqtisadi və sosial dayanıqlığı təmin edir. Bu, həm də regionun ekologiyasının qorunmasına və enerji resurslarının səmərəli istifadəsinə imkan yaradır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq və xarici investisiyaların davamlı cəlbə şəhərin iqtisadi inkişafını sürətləndirir. Xarici investorlar üçün şəffaf idarəetmə, vergi güzəştləri və hüquqi təminatlar regiona əlavə maliyyə və texnoloji resursların cəlb olunmasına şərait yaradır. Beynəlxalq layihələr texnoloji biliklərin ötürülməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması və regionda innovativ təşəbbüslərin təşviqi üçün mühüm vasitədir.

Təhsil və insan kapitalının inkişafı uzunmüddətli perspektiv üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Gənc nəslin ixtisaslı işçi qüvvəsi kimi yetişdirilməsi, innovativ bilik və bacarıqlara yiyələnməsi, regionun müxtəlif sahələrdə səmərəli fəaliyyət göstərməsinə zəmin yaradır. Bu yanaşma iqtisadiyyatın dayanıqlılığını təmin etməklə yanaşı, sosial sabitliyi də möhkəmləndirir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi. Xankəndi şəhərinin iqtisadi imkanları ilə tanışlıq Available: <https://www.economy.gov.az/az/post/2099/xankendi-seherinin-iqtisadi-imkanlari-ile-tanishliq>
2. Oxu.az. Xankəndi və Xocalı hansı iqtisadi rayona daxil edilib? Available: <https://oxu.az/siyaset/xankendi-ve-xocali-hansi-iqtisadi-rayona-daxil-edilib>
3. Bizim.Media. Xankəndi şəhəri Azərbaycanın gələcəyinin modeli kimi formalaşır – Prezidentin xüsusi nümayəndəsi. Available: <https://bizim.media/az/siyaset/575394/xankendi-seheri-azerbaycanin-geleceyinin-modeli-kimi-formalasir-ndash-prezidentin-xususi-numayendesi/>
4. Xalq Qəzeti. Xankəndidə çağdaş şəhər modeli axtarışı. Available: <https://xalqqazeti.az/az/siyaset/242990-xankendide-cagdas-seher-modeli-axtarisi>
5. Azerbaijan News. Xankəndi bərpa olunan şəhərdən beynəlxalq əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilir. Available: <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/xankendi-berpa-olunan-seherden-beynelxalq-emekdasliq-merkezinenbsp-1751619532/364119>

SUMMARY

Keywords: Khankendi, economic reconstruction, development model, sustainability, regional economy

The article examines the economic reconstruction model of the city of Khankendi, focusing on the principles and directions of post-conflict recovery and sustainable development. It explores the city's potential in industrial, agricultural, tourism, and social sectors, emphasizing the importance of innovative technologies, infrastructure modernization, and regional integration into the national economy. Special attention is given to social welfare, employment creation, and environmental sustainability as key components of economic rebuilding. The study concludes that Khankendi's reconstruction serves as a comprehensive development model that combines economic efficiency, social stability, and long-term sustainability for Azerbaijan's liberated territories.

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Ханкенди, экономическое развитие, строительство, устойчивость, социальное благосостояние, региональная интеграция

В статье рассматривается процесс моделирования экономического строительства города Ханкенди. Исследование охватывает вопросы социально-экономического восстановления в постконфликтный период, восстановление инфраструктуры, развитие промышленности, сельского хозяйства и туристического потенциала региона. Особое внимание уделяется роли государственных программ, инновационных технологий и эффективному использованию местных ресурсов в формировании устойчивой экономики.

Автор подчеркивает значимость повышения уровня благосостояния населения, обеспечения занятости, сохранения экологической устойчивости и стимулирования предпринимательской деятельности. Анализ показывает, что модель экономического строительства Ханкенди направлена не только на рост экономических показателей, но и на укрепление социальной стабильности, региональной интеграции и долгосрочного устойчивого развития. В результате Ханкенди становится примером современного и инновационного подхода к развитию освобожденных территорий Азербайджана.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Əlizadə Leylan Rəşad qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
İngilis-fransız dilləri fakültəsi 213 B qrup tələbəsi
e-mail: leylanali02@gmail.com

Dövlət suverenliyi anlayışı dövlətin öz ərazisində ali hakimiyyətə malik olmasını və beynəlxalq münasibətlərdə tam müstəqilliyini ifadə edir. Dövlət suverenliyi anlayışı ilk dəfə 16-cı əsrdə Jan Bodin tərəfindən siyasi elmin əsas prinsiplərindən biri kimi təqdim olunmuşdur. Bu prinsip dövlətin varlığının əsas hüquqi və siyasi şərtlərindən biri hesab olunur. Suverenlik dövlətin daxili və xarici siyasətin sərbəst şəkildə müəyyənləşdirmək və həyata keçirmək hüququnu təmin edir.

Suverenliyin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dövlət öz konstitusiyasını qəbul etmək, qanunvericilik, icra və məhkəmə orqanlarını formalaşdırmaq, milli təhlükəsizlik və iqtisadi inkişaf siyasətini müəyyənləşdirmək səlahiyyətinə malik olur. Bu xüsusiyyətlər daxili suverenlik adlanır. Eyni zamanda, dövlətin beynəlxalq münasibətlər sistemində müstəqil subyekt kimi tanınması, digər dövlətlərlə bərabərhüquqlu əməkdaşlıq aparması isə xarici suverenlik adlanır.

Müasir beynəlxalq hüquq baxımından dövlət suverenliyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi ilə də qorunur. Nizamnamənin 2-ci maddəsində qeyd olunur ki, “bütün dövlətlər suveren bərabərlik prinsipinə əsaslanır”. Bu, hər bir dövlətin daxili işlərinə qarışmama və ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığı prinsipini təsbit edir.

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi 1991-ci il “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktı” ilə bərpa edilmişdir. Həmin aktda vurğulanır ki, Azərbaycan dövləti öz siyasi, iqtisadi və hüquqi sistemini müstəqil şəkildə müəyyən edir və beynəlxalq münasibətlərdə bərabərhüquqlu subyekt kimi çıxış edir. Azərbaycan Konstitusiyasının 1-ci maddəsinə əsasən, “Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi Azərbaycan xalqıdır” – bu isə suverenliyin məhz xalq iradəsinə əsaslandığını göstərir.

Beləliklə, dövlət suverenliyi həm hüquqi, həm də siyasi anlamda dövlətin varlığını, müstəqilliyini və beynəlxalq sistemdə öz yerini müəyyənləşdirən əsas prinsiplərdən biridir. O, milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və dövlət idarəçiliyi sahəsində müstəqil qərarların qəbulunu təmin edən fundamental anlayışdır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi müstəqilliyin bərpasından başlayaraq həm daxili dövlətçilik institutlarının formalaşdırılması, həm də beynəlxalq hüquqi statusun möhkəmləndirilməsi kontekstində əsas milli prioritet kimi çıxış etmişdir.

Qarabağ bölgəsinin işğalı bu suverenliyin tətbiqinə ciddi zərbə vurmuş, dövlətin ərazi-idarəetmə mexanizmlərini məhdudlaşdırmış və regional təhlükəsizliyi köklü şəkildə dəyişmişdi.

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi milli müstəqilliyin, ərazi bütövlüyünün və siyasi idarəetmənin əsasını təşkil edir. Suverenliyin qorunması və möhkəmləndirilməsi yalnız hüquqi və siyasi sistemin deyil, həm də sosial-iqtisadi və ideoloji sabitliyin təmin edilməsinə bağlıdır. 2020-ci il Vətən müharibəsindən və 2023-cü ilin antiterror tədbirlərindən sonra Azərbaycan öz suveren hüquqlarını tam bərpa etmişdir. Bu mərhələdən etibarən Qarabağın dirçəldilməsi təkcə bərpa prosesi deyil, həm də dövlət suverenliyinin reinstitusionalizasiyası kimi strateji xarakter daşıyır.

Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad edilməsi ilə Azərbaycan dövləti öz konstitusion suverenliyini faktiki olaraq bütün ərazisində bərpa etmişdir. Lakin suverenliyin tam bərqərar olması üçün yalnız hərbi nəzarət deyil, həm də hüquqi-inzibati mexanizmlərin fəaliyyətə başlaması zəruridir. “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramı çərçivəsində yeni bələdiyyə və yerli icra strukturları formalaşdırılır, məhkəmə sistemləri bərpa olunur və təhlükəsizlik tədbirləri gücləndirilir. Bu, dövlət suverenliyinin əsas atributlarından biri olan qanunun legitim qüvvə kimi tanınmasını təmin edir.

Aparılan elmi araşdırmalar göstərir ki, post-münaqişə dövrlərində institusional bərpa və reinteqrasiya dövlət suverenliyinin dayanıqlığını təmin edən əsas kateqoriyalardan biridir. Qarabağ regionunda tətbiq olunan idarəetmə

və bərpa modeli beynəlxalq təcrübədə mövcud olan yanaşmalarla uyğunluq təşkil edir və Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf strategiyasına struktur səviyyədə inteqrasiya olunmuşdur.

Dövlət suverenliyi klassik nəzəriyyələrdə ərazi təyinediciliyi, siyasi hakimiyyətin müstəqilliyi və beynəlxalq subyektlilik elementləri ilə müəyyən olunur. Qarabağ münaqişəsi bu elementlərin hər birini zəiflətməmiş və Azərbaycan Respublikasının suveren idarəetmə imkanlarını məhdudlaşdırmışdı.

Post-münaqişə inkişaf nəzəriyyəsi göstərir ki, münaqişədən sonrakı bərpa yalnız fiziki infrastrukturun yenilənməsi ilə məhdudlaşmır; bu proses siyasi legitimliyin möhkəmlənməsi, ictimai institutların yenidən qurulması və sosial inteqrasiyanın bərpa olunması ilə sıx bağlıdır. Azərbaycanın Qarabağ regionunda həyata keçirdiyi bərpa modeli bu nəzəri prinsiplərin kompleks şəkildə tətbiq olunduğunu nümayiş etdirir.

Yeni geosiyasi reallığa nəzər salsaq görərik ki, Cənubi Qafqazda 2020-ci ildən sonra müşahidə olunan geosiyasi dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının strateji mövqelərini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirmişdir.

Ərazi üzərində tam suveren nəzarətin təmin olunması regionda güc balansını dəyişdirmiş və Azərbaycanın regional siyasi təsir imkanlarını genişləndirmişdir. Sərhədlərin delimitasiyası və demarkasiyası üzrə proseslərin sürətlənməsi dövlət suverenliyinin beynəlxalq hüquqi təməllərinin möhkəmləndirilməsinə töhfə verir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycanın həm milli təhlükəsizlik arxitekturasını, həm də diplomatik mövqelərini möhkəmləndirir.

Qarabağın dirçəldilməsinin strateji istiqamətləri bir neçə əsas komponentdən ibarətdir:

1. İnfrastruktur və iqtisadi bərpa – “Ağıllı şəhər” və “yaşıl enerji zonası” kimi yeni inkişaf modellərinin tətbiqi: - Regionda yol, enerji, su və kommunikasiya sistemlərinin bərpası və yenidən qurulması əsas prioritetlərdəndir. Zəngilan, Füzuli və Laçın kimi rayonlarda “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” layihələrinin icrası Azərbaycanın dayanıqlı inkişaf modelinə uyğun qurulur. Bu layihələr həm də regionun investisiya cəlbəediciliyini artırır.

2. Miqrasiya və demoqrafik siyasət: - Qarabağı dirçəldilməsi prosesi köçkünlərin doğma yurdlarına qayıdışı ilə sıx bağlıdır. “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində infrastrukturun yaradılması, təhlükəsizliyin təmin edilməsi və sosial xidmətlərin inkişafı əhalinin daimi məskunlaşması üçün strateji əsas yarıdır.

3. Mədəni irsin bərpası və milli kimliyin möhkəmləndirilməsi – Turizm və sənaye parklarının formalaşdırılması: - Qarabağ Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyidir. Şuşa şəhərinin “Azərbaycan mədəniyyət paytaxtı” elan olunması, tarixi abidələrin bərpası və mədəni tədbirlərin təşkili bu regionun milli-mənəvi dəyərlər sistemindəki yerini möhkəmləndirir.

4. Regional və beynəlxalq əməkdaşlıq – Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi zonalarının yaradılması: - Qarabağın bərpası həm də Cənubi Qafqazda yeni geosiyasi reallıqlar yaradıb. Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi regionun tranzit və logistika potensialını artıraraq Azərbaycanın strateji rolunu gücləndirir. Bu proses ölkənin beynəlxalq tərəfdaşlarla iqtisadi inteqrasiyasına təkan verir.

5. Ekoloji və dayanıqlı inkişaf aspekti – Təhlükəsizlik və mina təmizlənməsi fəaliyyətinin institusional gücləndirilməsi: - İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə ekoloji bərpa işləri, torpaqların mina təmizlənməsi və təbiətin bərpası ekosistemin davamlılığını təmin edir. Bu, həm də “yaşıl enerji zonası” konsepsiyasının reallaşmasına xidmət edir. Qarabağ bölgəsində işğaldan sonra infrastrukturun – yollar, enerji xətləri, su təchizatı və kommunikasiya sistemlərinin – yenidən qurulması prosesi sürətlə artmaqdadır.

Bu istiqamətlər Azərbaycanın uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlıq strategiyasının tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Qarabağın dirçəldilməsi sosial reinteqrasiya aspektində doğma torpaqlarına qayıdan əhalinin sosial adaptasiyasını, sosial infrastrukturun formalaşdırılmasını və demoqrafik inkişafın gücləndirilməsini tələb edir. “Böyük Qayıdış” proqramı sosial rifahın təmin olunması, təhsil və səhiyyə infrastrukturunun bərpası və yeni məşğulluq imkanlarının yaradılması kimi komponentləri özündə birləşdirir.

Bu proses dövlət suverenliyinin sosial dayaqlarının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Qarabağ bölgəsi Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni kimliyinin əsas mərkəzlərindən biri kimi strateji əhəmiyyətə malikdir. İşğal dövründə dağıdılmış mədəniyyət abidələrinin bərpası milli yaddaşın qorunması, dövlətçilik ənənələrinin möhkəmlənməsi və ölkənin beynəlxalq imicinin gücləndirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Şuşa şəhərinin “mədəniyyət paytaxtı” statusu regionun ideoloji və simvolik rolunu daha da artırır.

Azərbaycanın Qarabağ sonrası regional siyasəti çoxşaxəli diplomatik xəttə əsaslanır. Türkiyə ilə strateji müttəfiqlik təhlükəsizlik, enerji və kommunikasiya sahələrində əməkdaşlığı dərinləşdirir. Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə integrasiya yeni geosiyasi və iqtisadi platformalar yaradır. Eyni zamanda Ermənistanla normallaşma prosesi regionda uzunmüddətli sülhün təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Qarabağın bərpası prosesi müəyyən çağırışlarla müşayiət olunur.

Minalar və partlamamış sursatlar geniş ərazilərdə yaşayışın bərpasını ləngidir. Ekoloji zədələnmə və sənaye çirkənləməsi bərpa proqramlarının icrasını mürəkkəbləşdirir. İnformasiya müharibəsi və siyasi manipulyasiya cəhdləri bölgənin reintegrasiyası prosesinə təsir göstərməyə çalışır. Lakin institusional yanaşma və dövlət proqramlarının ardıcılığı bu çağırışların sistemli şəkildə aradan qaldırılmasına imkan verir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan çoxşaxəli prosesdir. Bu proses yalnız infrastrukturun bərpasını deyil, həm də iqtisadi modernizasiyanı, sosial reintegrasiyanı, milli kimliyin möhkəmləndirilməsini və regional güc balansının dəyişməsinə ehtiva edir. Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın uzunmüddətli milli inkişaf strategiyasının əsas dayaqlarından birinə çevrilmişdir.

Qarabağın dirçəldilməsi həm də iqtisadi suverenliyin təzahürüdür. Azad olunmuş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma işləri Azərbaycan dövlətinin iqtisadi müstəqilliyini gücləndirir. “Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının inkişaf konsepsiyası” çərçivəsində Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl və Zəngilan şəhərləri “ağıllı şəhər və kənd” prinsipi ilə yenidən qurulur. Sosial infrastrukturun – məktəblər, tibb müəssisələri, ictimai xidmətlər – yenidən qurulması dövlətin sosial suverenliyini təmin edir.

Qarabağın bərpası təkcə daxili idarəetmənin deyil, həm də regional geoiqtisadi sistemin yenidən formalaşmasının tərkib hissəsidir. Zəngəzur dəhlizinin açılması Cənubi Qafqazda yeni ticarət və nəqliyyat marşrutları yaradır və Azərbaycanın tranzit mərkəzi kimi mövqeyini gücləndirir. Eyni zamanda, beynəlxalq tərəfdaşların layihələrə cəlb edilməsi dövlətin iqtisadi diplomatiyasını və suverenliyini möhkəmləndirir.

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycan dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində çoxölçülü əhəmiyyət daşıyır. Bu, hüquqi-inzibati baxımdan dövlət hakimiyyətinin bərpasını, iqtisadi baxımdan dayanıqlı inkişafı və geoiqtisadi baxımdan beynəlxalq nüfuzun artımını təmin edir. Gələcək tədqiqatlarda Qarabağın ekoloji və mədəni suverenlik aspektləri də ayrıca öyrənilməlidir. Dövlətin suverenliyinin davamlı möhkəmlənməsi üçün bərpa siyasəti regional inklüzivlik və milli identikliklə vəhdətdə həyata keçirilməlidir.

Qarabağın dirçəldilməsi təkcə iqtisadi və fiziki bərpa layihəsi deyil, həm də milli birliyin, sosial rifahın və strateji təhlükəsizliyin gücləndirilməsi istiqamətində mühüm mərhələdir. Bu proses Azərbaycan dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi və regionda sülhün bərqərar olması üçün strateji əsas yaradır.

Təqdim edilən məqalə də, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tam bərpa edilməsindən sonra Qarabağ bölgəsinin dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyətini çoxşaxəli şəkildə təhlil etdik və post-münaqişə bərpa modelləri, təhlükəsizlik arxitekturasının yenidən qurulması, sosial reintegrasiya, iqtisadi zonaların formalaşdırılması və regional geosiyasi münasibətlərin dəyişən strukturu nəzərdən keçirdik.

Tədqiqat göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi yalnız müharibədən sonrakı bərpa prosesi kimi deyil, həm də Azərbaycanın uzunmüddətli siyasi sabitliyi, iqtisadi dayanıqlığı və milli suverenlik potensialının genişlənməsi baxımından fundamental strateji xətt kimi qiymətləndirilməlidir.

İstinadlar

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanları
2. “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramı
3. Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər
4. De Waal, T. The Caucasus: An Introduction
5. UNDP Post-Conflict Recovery Framework
6. World Bank Economic Memorandum on Azerbaijan

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Yaqut Asif qızı Əsgərova

Bakı Slavyan Universitetinin Filologiya fakültəsinin IFA-301 qrup tələbəsi

e-mail; yaqutesgerova57@gmail.com

əlaqə; 077 805 77 95

Xülasə. Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində çoxşaxəli və strateji əhəmiyyətə malik bir prosesdir. Bu dirçəliş yalnız bir regionun bərpası deyil, bütövlükdə Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcək inkişafının konseptual istiqamətini müəyyənləşdirən milli layihə kimi dəyərləndirilir. Qarabağ torpaqlarının azad olunması ilə Azərbaycan ərazi bütövlüyünü bərpa etməklə yanaşı, beynəlxalq hüquqa əsaslanan suveren hüquqlarını real müstəvidə təsdiqləmişdir. Bu, həm ölkənin daxili siyasi sabitliyini möhkəmləndirmiş, həm də onun regional və global miqyasda nüfuzunu artırmışdır. Beləliklə, Qarabağın bərpası təkcə müharibədən sonrakı yenidənqurma deyil, həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcək dayanıqlığının əsasını təşkil edir.

Açar sözlər: milli kimlik, iqtisadi inkişaf, mədəni irs, strategiya

Giriş. Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi müasir dövrdə milli təhlükəsizlik, davamlı iqtisadi inkişaf və regional sabitlik üçün əsas strateji hədəflərdən biri kimi çıxış edir. Suverenliyin gücləndirilməsi yalnız siyasi müstəqilliyin qorunması deyil, həm də ölkənin beynəlxalq aləmdə mövqeyinin möhkəmlənməsi, milli maraqların təmin olunması və xalqın rifahının yüksəldilməsi ilə sıx bağlıdır.

Bu prosesin mərkəzində isə Qarabağın dirçəldilməsi dayanır. Qarabağ təkcə Azərbaycanın tarixi-mədəni irsinin ayrılmaz parçası deyil, həm də ölkənin geosiyasi mövqeyini gücləndirən strateji bölgədir. Tarixi faktlar göstərir ki, Qarabağ əsrlər boyu Azərbaycan mədəniyyətinin, musiqisinin, poeziyasının və dövlətçilik ənənələrinin mərkəzlərindən biri olmuşdur. Münaqişə dövründə bu bölgənin işğalı yalnız ərazi itkisindən ibarət deyildi, həm də milli kimliyin, mədəni yaddaşın və strateji üstünlüklərin zədələnməsi demək idi. Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi müasir dövrdə Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsinin əsas dayaqlarından biri kimi çıxış edir. Bu proses həm milli kimliyin bərpası, həm də regional əməkdaşlığın yeni modelinin formalaşması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

2020-ci ilin payızı Azərbaycan tarixində əbədi olaraq qızıl hərflərlə yazıldı. Otuz ilə yaxın davam edən Qarabağ həsrəti, xalqın qəlbində yığılıb qalan nisgil və ədalət arzusu 44 günün içində gerçəkliyə çevrildi. Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi, işğal altında olan torpaqlar azad olundu. Bu Zəfər sadəcə hərbi-siyasi qələbə deyildi. O, dövlət suverenliyinin real məzmununun möhkəmlənməsi, milli birliyin gücünün nümayişi və dövlətçilik iradəsinin təntənəsi idi. Müharibə dövründə bütün xalq bir yumruq kimi birləşdi. Fərqli siyasi baxışlar, sosial təbəqələr, bölgələr – hamısı eyni amal uğrunda çiyn-çiynə dayandı. Azərbaycan Ordusunun peşəkarlığı, xalqın dəstəyi və dövlətin qətiyyətli mövqeyi nəticəsində düşməne sarsıdıcı zərbə vuruldu. Beləliklə, 2020-ci ilin payızı Azərbaycan xalqı üçün sadəcə bir mövsüm deyil, tariximizin dönüm nöqtəsi, milli qürurun zirvəsi oldu. Bu Zəfər həm keçmişin həsrətinə son qoydu, həm də gələcəyin güclü, müstəqil və qürurlu Azərbaycanını təsdiqlədi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə əldə edilən bu qələbə, dövlətin həm daxili, həm də beynəlxalq müstəvidə mövqeyini əsaslı şəkildə dəyişdirdi. Qarabağın azad olunması ilə Azərbaycan beynəlxalq hüquqa əsaslanan suveren hüquqlarını tam şəkildə bərpa etdi, eyni zamanda regionda yeni geosiyasi reallıq formalaşdırdı. Qeyd etdiyimiz kimi, bu müharibə Azərbaycanın milli birliyini daha da gücləndirdi, xalq və ordu bir amal uğrunda birləşərək dövlətçiliyin sütunlarını möhkəmləndirdi. Bu tarixi hadisə Azərbaycanın gələcək inkişaf yolunu da müəyyənləşdirdi. Azad edilmiş torpaqlarda aparılan genişmiqyaslı bərpa və quruculuq işləri ölkənin iqtisadi gücünü artırmaqla yanaşı, milli ruhun yenidən dirçəlməsinə səbəb oldu. Qarabağda həyata keçirilən layihələr yalnız infrastrukturun bərpası deyil, həm də ədalətin, tarixi yaddaşın və milli kimliyin yenidən təsdiqi kimi dəyərləndirilir. 44 günlük Vətən

müharibəsi göstərdi ki, Azərbaycan dövləti öz milli maraqlarını qorumaq, xalqının arzusunu həyata keçirmək gücünə malikdir. Bu qələbə həm tarixi ədalətin bərpası, həm də gələcək nəsillərə qürur mənbəyi oldu. Müharibə nəticəsində formalaşan yeni reallıq Azərbaycanın regionda lider mövqeyini möhkəmləndirdi, beynəlxalq aləmdə nüfuzunu artırdı və milli birliyi daha da gücləndirdi.

Qələbədən sonrakı mərhələdə əsas məsələ Qarabağın dirçəldilməsi və bərpası oldu. Bu dirçəliş təkcə dağıdılmış ərazilərin yenidən qurulması deyil, həm də Azərbaycanın suverenliyinin dayanıqlılığını təmin edən strateji proses kimi qiymətləndirilir. “Prezident İlham Əliyev Şuşa səfəri zamanı bildirmişdir: Biz Şuşanı bərpa edəcəyik, mütləq bərpa edəcəyik. Biz nəinki Şuşanı, azad edilmiş bütün torpaqları bərpa edəcəyik” [1, səh. 13]. Bu fikirlər dövlətin qarşıya qoyduğu genişmiqyaslı məqsədlərin, həm də xalqın iradəsinin ifadəsidir. Qarabağın dirçəldilməsi, əslində, Azərbaycanın gələcək inkişafının iqtisadi, sosial və mədəni istiqamətlərini müəyyənləşdirən milli prioritetdir.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və quruculuq layihələri – yolların, tunellərin, elektrik və su xətlərinin, hava limanlarının inşası, kənd təsərrüfatı və sənaye müəssisələrinin yaradılması – ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirir. Azərbaycan tarixində hava limanlarının inşası həmişə strateji və iqtisadi baxımdan mühüm rol oynamışdır. 1924-cü ildə Bakıda ilk hava limanının istifadəyə verilməsi ölkənin beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmişdi. Sovet dövründə Gəncə, Naxçıvan və digər bölgələrdə hava limanlarının tikilməsi Azərbaycanın regionlararası integrasiyasına xidmət etmişdi.⁴⁴ Günlük Vətən müharibəsindən sonra azad edilmiş Qarabağ torpaqlarında hava limanlarının inşası bu tarixi ənənənin davamı olmaqla yanaşı, yeni bir mərhələ açdı. Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı 2021-ci ildə istifadəyə verildi və Qarabağa açılan ilk hava qapısı oldu. Ardınca 2022-ci ildə Zəngilan Beynəlxalq Hava Limanı açıldı. Necə ki, XX əsrin əvvəllərində Bakı hava limanı Azərbaycanın dünyaya açılan pəncərəsi olmuşdu, XXI əsrdə Qarabağ hava limanları azad edilmiş torpaqların dünyaya integrasiyasını təmin edir.

Digər bərpa işləri - Füzuli–Şuşa, Horadiz–Cəbrayıl–Zəngilan, Bərdə–Ağdam, Toğanalı–Kəlbəcər avtomobil yolları, habelə dəmir yollarının çəkilməsi Qarabağı Azərbaycanın əsas nəqliyyat şəbəkəsinə birləşdirdi. Bu layihələr suverenliyin praktiki təminatıdır, çünki dövlətin nəzarəti indi həm siyasi, həm inzibati, həm də iqtisadi baxımdan bərpa olunub. Xüsusilə “Ağıllı kənd” və “Ağıllı şəhər” konsepsiyaları–Zəngilanın Ağalı kəndində həyata keçirilən bu pilot layihə ekoloji baxımdan təmiz, rəqəmsal idarəetmə sisteminə malik, enerjiyə qənaət edən və tam müasir infrastruktura sahib yaşayış məntəqəsi modelidir. Zəngəzur dəhlizinin reallaşdırılması, nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin genişləndirilməsi Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini artırır və regionda aparıcı mövqeyini daha da möhkəmləndirir. Qarabağ regionu artıq yalnız keçmiş münaqişə zonası deyil, həm də ölkənin yeni iqtisadi və texnoloji mərkəzi kimi formalaşır. Həmçinin, Qarabağ bölgəsi 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra yalnız sosial və iqtisadi baxımdan deyil, həm də enerji siyasəti baxımından yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Dövlətimiz bu əraziləri **“yaşıl enerji zonası”** elan edərək müasir enerji strategiyasını həyata keçirməyə başladı. Bu qərar həm ekoloji baxımdan dayanıqlı inkişafı təmin edir, həm də ölkənin enerji təhlükəsizliyini gücləndirir. Qarabağın coğrafi mövqeyi və iqlim şəraiti günəş və külək enerjisi istehsalı üçün əlverişli imkanlar yaradır. Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında günəş elektrik stansiyalarının inşası nəzərdə tutulur. Bu stansiyalar bölgənin elektrik enerjisi tələbatını ekoloji təmiz mənbələrdən qarşılayacaq. Laçın və Kəlbəcər rayonlarında isə külək enerjisi potensialı yüksəkdir. Burada müasir külək turbinlərinin quraşdırılması regionun enerji balansına mühüm töhfə verəcəyi gözlənilir. Qarabağın **“yaşıl enerji zonası”** elan olunması Azərbaycanın gələcək enerji strategiyasının əsas dayaqlarından biridir. Günəş və külək elektrik stansiyalarının inşası, müasir enerji şəbəkələrinin qurulması həm bölgənin dirçəlişinə, həm də ölkənin dayanıqlı inkişafına töhfə verir. Bu, Azərbaycanın ekoloji təmiz enerji istehsalçısı kimi dünyada mövqeyini gücləndirir və Qarabağı XXI əsrin müasir enerji mərkəzinə çevirir.

Qarabağın bərpası mədəni və mədəni dirçəliş baxımından da mühüm əhəmiyyət daşıyır. “Qarabağın bərpası milli iradəmizin təntənəsidir. Biz bu torpaqlarda həyat yaradacağıq, çünki bu torpaqlar artıq bizim azad gələcəyimizin məkanıdır.” [2, səh. 47]. Şuşanın, Ağdamın, Kəlbəcərin və digər şəhərlərin yenidən qurulması yalnız fiziki tikinti deyil, həm də milli kimliyin və tarixi yaddaşın bərpası deməkdir.

Şuşa şəhərinin “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi, Vəqif Pəzeziya Günlərinin, “Xarıbülbül” musiqi festivalının keçirilməsi, Bülbülün, Üzeyir Hacıbəylinin və Nəvəsinin abidələrinin doğma

yerlərinə qaytarılması milli mədəniyyətin dirçəlişini simvollaşdırır. “Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: ‘O heykəllər zamanı gələndə Şuşaya – öz yurduna geri dönəcəklər’. Bu, Ali Baş Komandanın Şuşaya qayıdacağımıza qəti inamının göstəricisiydi” [1, səh. 14]. Bu, həm də Azərbaycanın mədəni diplomatiyasını gücləndirir, dünya ictimaiyyətinə ölkəmizin sivilizasiyaya verdiyi töhfələri bir daha nümayiş etdirir. Belə ki, 7 may 2021-ci ildə Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla Şuşa şəhəri “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” elan edildi. Daha sonra Şuşa da silsilə tədbirlər keçirildi – onlardan biri də 1982-ci ildən keçirilən, işğal dövründə dayandırılmış və 30 il sonra, 2021-ci ilin avqustunda Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə yenidən həyata keçirilən Vəqifin Poeziya Günləridir. Poeziya günləri milli ədəbiyyatın dirçəlişini simvollaşdırdı. Şuşada Üzeyir Hacıbəyli adına musiqi günləri, müxtəlif sərgilər və beynəlxalq konfranslar keçirilməyə başladı. Bu, şəhərin mədəniyyət paytaxtı statusunu praktik olaraq təsdiqlədi. Şuşa bu gün həm milli kimliyin, həm də beynəlxalq mədəniyyət mübadiləsinin mərkəzinə çevrilib. Burada keçirilən tədbirlər Azərbaycanın sivilizasiyaya verdiyi töhfələri dünya ictimaiyyətinə nümayiş etdirir və ölkəmizin mədəni nüfuzunu daha da artırır.

İnfrastrukturun qurulması, mədəniyyətin dirçəlişi və iqtisadi layihələrin icrası bir məqsədə xidmət edir – xalqın öz doğma torpaqlarına dönüşünü təmin etmək. Bu isə **“Böyük Qayıdış”** ideyasının reallaşmasıdır. **“Böyük Qayıdış”** Azərbaycan xalqının otuz ilə yaxın davam edən həsrətinə son qoyan, tarixi ədaləti bərpa edən və milli birliyi möhkəmləndirən tarixi prosesdir. 1990-cı illərin əvvəllərində Qarabağ və ətraf rayonların işğalı nəticəsində yüz minlərlə azərbaycanlı öz doğma torpaqlarından didərgin düşmüş, uzun illər boyu məcburi köçkün həyatı yaşamışdır. Bu, təkcə humanitar fəlakət deyildi, həm də milli kimliyin və tarixi yaddaşın ağır zədələnməsi idi.

2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa etdi. Bu qələbə **“Böyük Qayıdış”** üçün real zəmin yaratdı. Artıq xalq öz doğma yurdlarına dönür, dövlət isə bu prosesi sistemli şəkildə həyata keçirir. **“Böyük Qayıdış”** sadəcə bir sosial proqram deyil, həm də milli ideologiyanın təntənəsidir. Bu proses tarixi ədaləti bərpa edir, milli birliyi möhkəmləndirir, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu artırır və regionda sabitlik üçün yeni imkanlar açır. Artıq **“Böyük Qayıdış”** prosesi reallığa çevrilib. Uzun illər işğal altında qalan torpaqların azad edilməsindən sonra dövlətin həyata keçirdiyi sistemli tədbirlər nəticəsində ilk ailələr doğma yurdlarına qayıtmağa başlayıblar. Bu, Azərbaycanın tarixində misilsiz bir hadisədir – otuz il həsrətdən sonra insanlar öz evlərinə, kəndlərinə, şəhərlərinə dönürlər.

2022-ci ildə Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində “Ağıllı kənd” layihəsi çərçivəsində müasir yaşayış evləri, məktəb, uşaq bağçası, tibb məntəqəsi və digər sosial obyektlər inşa edildi. Burada enerji təchizatı, internet və kommunal xidmətlər ən müasir standartlara uyğun qurulmuşdu. İlk ailələrin Ağalıya köçürülməsi **“Böyük Qayıdış”**-ın başlanğıcı oldu. Ardınca Füzuli və Laçında yeni yaşayış məntəqələri salındı. Füzulidə müasir şəhərsalma prinsiplərinə uyğun binalar, məktəblər, xəstəxanalar və ictimai obyektlər tikildi. Laçında isə dağlıq ərazinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq yeni kəndlər və yaşayış evləri inşa olundu. Bu köçürülmələr təkcə insanların evlərinə dönməsi deyil, həm də bölgənin sosial həyatının bərpası demək idi.

Qarabağın dirçəldilməsi həm də regional əməkdaşlıq üçün yeni imkanlar açır. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə reallaşan Zəngəzur dəhlizi layihəsi təkcə iqtisadi deyil, həm də geosiyasi əhəmiyyət daşıyır. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, XX əsrin əvvəllərində Zəngəzur bölgəsi Azərbaycan və Ermənistan arasında mübahisəli ərazi olmuşdur. 1920-ci ildə sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra bölgənin böyük hissəsi Ermənistanın inzibati ərazisinə verilmiş, bununla da Azərbaycanın əsas ərazisi ilə Naxçıvan arasında birbaşa quru əlaqə kəsilmişdir. Uzun illər boyu Naxçıvan Azərbaycanın əsas hissəsindən təcrid olunmuş, yalnız İran üzərindən əlaqə saxlanmışdır. Bu, həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan ciddi çətinliklər yaratmışdır. 2020-ci il Vətən müharibəsindən sonra imzalanan **10 noyabr 2020-ci il üçtərəfli bəyanatı** Zəngəzur dəhlizinin açılmasını nəzərdə tutdu. Bu, tarixi ədalətin bərpası və Azərbaycanın coğrafi bütövlüyünün təmin olunması baxımından mühüm addım idi. Bu dəhliz Azərbaycanın əsas ərazisini Naxçıvanla birləşdirir, Türkiyə, Azərbaycan və Orta Asiya arasında birbaşa quru əlaqə yaradır, regionda sülh və sabitliyin möhkəmlənməsinə töhfə verir. Bu da öz növbəsində regionda ticarət, logistika və sərmayə imkanlarını genişləndirir. Nəticədə Cənubi Qafqazda yeni əməkdaşlıq modelinin yaranmasına və Azərbaycanın regional liderliyinin güclənməsinə səbəb olur. İqtisadi əməkdaşlıq siyasi gərginliklərin azalmasına, qarşılıqlı asılılığın artmasına və regionda sabitliyin möhkəmlənməsinə töhfə verir. Zəngəzur dəhlizi yalnız iqtisadi və siyasi layihə deyil, həm də mədəni

integrasiyanın bərpasıdır. Bu yol vasitəsilə Azərbaycan və türk dünyası arasında mədəni əlaqələr daha da güclənəcək, ortaq tarix və ortaq dəyərlər yeni nəsillərə daha aydın şəkildə ötürüləcək. Bu qənaətə gəlmək olar ki dəhliz həm də “Bir millət, iki dövlət” ideyasının praktik təsdiqi kimi çıxış edir.

Nəticə. Bütün qeyd edilən aspektlər göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın müasir inkişaf strategiyasının mərkəzində duran çoxşaxəli və fundamental bir amildir. Bu proses yalnız işğaldan azad edilmiş torpaqlarda yenidənqurma işlərinin aparılması ilə məhdudlaşmır, həm də dövlətin suverenliyinin möhkəmlənməsi, milli birliyin güclənməsi və xalqın tarixi yaddaşının bərpası ilə sıx bağlıdır. Qarabağın bərpası Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü praktik müstəvidə təsdiqləyir, milli iqtisadiyyatın yeni mərhələyə keçidini təmin edir və tarixi-mədəni irsin dirçəlişinə şərait yaradır.

Azərbaycan dövləti bu torpaqlarda həyata keçirdiyi infrastruktur layihələri, sosial proqramlar, mədəni tədbirlər və iqtisadi təşəbbüslərlə yalnız keçmiş itkiləri bərpa etmir, həm də gələcəyin sabit və güclü dövlət modelini formalaşdırır. Qarabağın dirçəldilməsi həm milli kimliyin təntənəsi, həm də regional əməkdaşlığın yeni modelinin yaranması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu proses Cənubi Qafqazda sülh və sabitliyin möhkəmlənməsinə, Azərbaycanın regional liderliyinin güclənməsinə və beynəlxalq nüfuzunun artmasına mühüm töhfə verir.

Beləliklə, Qarabağın bərpası təkcə müharibədən sonrakı yenidənqurma prosesi deyil, həm də Azərbaycan dövlətçiliyinin davamlı inkişafı və suverenliyinin möhkəmlənməsi istiqamətində aparılan ümummilli strategiyanın əsas tərkib hissəsidir. Bu, həm tarixi ədalətin bərpası, həm milli qürurun möhkəmlənməsi, həm də gələcək nəsillərə güclü və sabit Azərbaycan mirasının ötürülməsi deməkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası. (2021). Qarabağ dastanı – Otuz ilin həsrəti, 44 günün zəfəri. Bakı.
2. Əliyev, İ. (2022). Qələbə və Qürur Sənaməsi. Bakı: Şərq–Qərb
3. Əhmədov, E. (2022). Qarabağ: Zəfərdən Qayıdışa. Bakı: Azərbaycan Dövlət İdarəçilik Akademiyası Nəşriyyatı.
4. Əsgərov, Ş. (2021). Şuşa – Qurtuluşun simvolu. Bakı: Elm və Təhsil.

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GEOİQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Ulduz Fərmanova Fərman qızı

Bakı Biznes Universiteti, İqtisadiyyat və idarəetmə, 324A

ulduzfermanova2024@gmail.com

Açar sözlər: Qarabağ iqtisadi rayonu, Türk Dövlətləri Təşkilatı, geoiqtisadi əməkdaşlıq, Zəngəzur dəhlizi, enerji təhlükəsizliyi, regional inkişaf, investisiya layihələri.

Qarabağ iqtisadi rayonu Azərbaycanın müasir iqtisadi xəritəsində mühüm strateji bölgə kimi formalaşmaqdadır. 2021-ci ildə yeni inzibati-iqtisadi bölgü nəticəsində bu rayon yaradılmış və onun tərkibinə Şuşa, Xankəndi, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan və Xocavənd rayonları daxil edilmişdir. Bu ərazilər Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında xüsusi yer tutur. Qarabağ yalnız tarixi və mənəvi baxımdan deyil, həm də iqtisadi-coğrafi mövqeyinə görə ölkənin gələcək inkişaf strategiyasında aparıcı rol oynayır.

Rayonun iqtisadi potensialı təbii resursların zənginliyi, torpaq və iqlim müxtəlifliyi, su ehtiyatları, meşə fondu və faydalı qazıntı yataqları ilə müəyyən olunur. Qarabağ ərazisində mis, qızıl, marmar, əhəngdaşı kimi faydalı qazıntılar geniş yayılmışdır. Xüsusilə Zəngilan və Qubadlı rayonlarında qızıl yataqları və dağ-mədən sənayesinin inkişafı üçün əlverişli şərait vardır. Bu resurslar regionun sənaye istiqamətli iqtisadiyyatının formalaşmasına imkan yaradır.

Qarabağın kənd təsərrüfatı sahəsi ölkə iqtisadiyyatında mühüm yer tutur. Əkinçilik, taxılçılıq, üzümçülük, heyvandarlıq və arıçılıq bu regionun ənənəvi sahələridir. Uzun illər işğal altında qalan bu ərazilərdə torpaqların münbitliyi qorunub saxlanmışdır və bu, aqrar sektorun sürətli inkişafına zəmin yaradır. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində burada müasir aqroparkların yaradılması, damcılı suvarma sistemlərinin qurulması və kənd təsərrüfatı texnologiyalarının tətbiqi planlaşdırılır.

Regionun coğrafi mövqeyi də onun geoiqtisadi potensialını artırır. Qarabağ Cənubi Qafqazın mərkəzində yerləşməklə həm Avropa, həm Asiya istiqamətində tranzit keçid mövqeyinə malikdir. Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə bu region Azərbaycanın əsas nəqliyyat arteriyalarından birinə çevriləcək. Dəhliz vasitəsilə Bakıdan Naxçıvana, oradan isə Türkiyə və Mərkəzi Asiya ölkələrinə birbaşa çıxış təmin ediləcək. Bu, təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütün Türk dünyası üçün strateji əhəmiyyət daşıyır.

İqtisadi baxımdan Qarabağın ən mühüm üstünlüklərindən biri onun “yaşıl enerji” potensialıdır. Regionda günəş və külək enerjisi mənbələri çoxdur, bu isə alternativ enerji istehsalı üçün yeni imkanlar yaradır. Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında artıq beynəlxalq şirkətlərin iştirakı ilə “yaşıl enerji zonaları”nın yaradılması nəzərdə tutulur. Bu təşəbbüslər regionun enerji müstəqilliyini təmin etməklə yanaşı, ekoloji dayanıqlı iqtisadiyyatın formalaşmasına da xidmət edir.

Qarabağda turizm və mədəni irs sahəsində də böyük iqtisadi potensial vardır. Şuşa şəhəri mədəniyyət paytaxtı elan edilmiş və burada beynəlxalq səviyyəli tədbirlər keçirilir. Tarixi abidələrin bərpası, ekoturizm marşrutlarının yaradılması və təbiət parklarının təşkili Qarabağın gələcəkdə turizm mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradır. Bu sahə həm də Türk dövlətləri ilə mədəni-iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsi üçün yeni platforma ola bilər.

Azərbaycan ilə Türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin əsası tarixi köklərə, ortaq mədəniyyətə və dil birliyinə dayanır. Bu əlaqələr təkcə siyasi və mədəni səviyyədə deyil, həm də iqtisadi və geoiqtisadi münasibətlərdə özünü aydın şəkildə göstərir. Qədim İpək Yolu dövrlərindən bəri Orta Asiya ilə Qafqaz regionu arasında ticarət və karvan yolları mövcud olmuş, bu da xalqlar arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra Azərbaycan Türk dövlətləri ilə əlaqələrin bərpasına xüsusi önəm vermiş, bu istiqamətdə sistemli siyasət həyata keçirmişdir.

1990-cı illərin əvvəllərində Türk dövlətləri arasında ilk iqtisadi inteqrasiya təşəbbüsləri formalaşmağa başlamışdır. Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan və Türkmənistan kimi ölkələr arasında imzalanan ikitərəfli və çoxtərəfli iqtisadi sazişlər regiondaxili ticarətin və sərmayə axınının artmasına səbəb olmuşdur. 2009-cu ildə Naxçıvan Sazişi ilə əsas qoyulan Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) bu

əməkdaşlığı institusional səviyyəyə qaldırmışdır. TDT çərçivəsində iqtisadi integrasiya, ticarət, enerji, nəqliyyat və rəqəmsal iqtisadiyyat kimi sahələr üzrə birgə strategiyalar qəbul edilmişdir.

Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlığın əsas dayaqlarından biri enerji sektorudur. Azərbaycan bu sahədə həm ixracatçı, həm də tranzit ölkə kimi çıxış edir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri Azərbaycan ilə Türkiyə arasında enerji əməkdaşlığının simvoluna çevrilmişdir. Bu layihələr həm iki ölkə arasında iqtisadi əlaqələri gücləndirmiş, həm də Türk dünyasının enerji təhlükəsizliyinə mühüm töhfə vermişdir. Bundan əlavə, TANAP və TAP layihələri vasitəsilə Azərbaycan qazı Avropa bazarına çatdırılır və bu, Türk dövlətlərinin qlobal enerji sistemində rolunu artırır.

Müasir mərhələdə iqtisadi əlaqələrin əsas istiqamətlərindən biri nəqliyyat və logistika sahəsidir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu və Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı bu əməkdaşlığın konkret nəticəsidir. Həmçinin, Zəngəzur dəhlizinin açılması Türk dövlətləri arasında ticarət dövriyyəsini və yük daşımalarını yeni səviyyəyə qaldıracaq. Bu dəhliz Orta Dəhliz adlanan Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu ilə birləşərək Azərbaycanı, Türkiyəni, Qazaxıstanı, Özbəkistanı və digər Türk ölkələrini birbaşa əlaqələndirəcək.

İqtisadi əlaqələrin genişlənməsində Türk İnvestisiya Fondu və Türk Ticarət və Sənaye Palatası kimi qurumlar da mühüm rol oynayır. Bu qurumlar vasitəsilə birgə investisiya layihələri maliyyələşdirilir, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün kredit imkanları yaradılır. Azərbaycan ilə Qazaxıstan arasında kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, Özbəkistanla tekstil sənayesi, Türkiyə ilə müdafiə sənayesi sahəsində birgə müəssisələr qurulur. Bütün bu layihələr Türk dövlətlərinin iqtisadi potensiallarını birləşdirərək, geoiqtisadi güc kimi çıxış etməsinə şərait yaradır.

Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpasında da Türk dövlətləri fəal iştirak edirlər. Türkiyənin “Kalyon”, “Kolin”, “Çengiz” və digər şirkətləri Füzuli, Zəngilan və Laçında infrastruktur, yol və hava limanı layihələrində mühüm rol oynayır. Qazaxıstan və Özbəkistan isə Laçın və Füzulidə məktəb və sosial obyektlərin tikintisinə töhfə verir. Bu, iqtisadi əməkdaşlığın humanitar aspektini də gücləndirir və Türk dünyasının birliyini praktik səviyyədə nümayiş etdirir.

Türk dövlətləri arasında ticarət dövriyyəsi ildən-ilə artır. Azərbaycan ilə Türkiyə arasında ticarət dövriyyəsi 2024-cü ildə 7 milyard dollardan çox olmuşdur və məqsəd bu rəqəmi 15 milyard dollara çatdırmaqdır. Qazaxıstan və Azərbaycan arasında enerji, nəqliyyat və kənd təsərrüfatı sahələrində ticarət dövriyyəsi isə 1 milyard dollara yaxınlaşır. Bu göstəricilər Türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin dinamik inkişaf etdiyini sübut edir.

Geoiqtisadi baxımdan Türk dövlətləri arasında əməkdaşlıq təkcə iqtisadi maraqlara deyil, həm də strateji təhlükəsizlik amillərinə əsaslanır. Mərkəzi Asiyanın enerji resursları, Azərbaycanın tranzit potensialı və Türkiyənin Avropa bazarlarına çıxışı bir-birini tamamlayır. Bu qarşılıqlı asılılıq yeni geoiqtisadi modelin — Türk İqtisadi Məkanının formalaşmasına zəmin yaradır. Bu modelin həyata keçməsi nəticəsində regiondakı ölkələr öz resurslarından daha səmərəli istifadə edə, birgə istehsal və ixrac imkanlarını artırma bilərlər.

Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında ən mühüm istiqamətlərdən biri müasir infrastrukturun yaradılması və nəqliyyat sistemlərinin bərpasıdır. Mühəribədən azad edilən ərazilərdə iqtisadi həyatın yenidən qurulması yalnız yolların, dəmir yollarının və logistika mərkəzlərinin formalaşdırılması ilə mümkündür. İnfrastruktur layihələri həm regionun daxili iqtisadi dövriyyəsini təmin edir, həm də Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq üçün möhkəm əsas yaradır. Çünki infrastruktur sadəcə tikinti layihəsi deyil, iqtisadi integrasiyanın və regional birliyin təməlidir.

Bu baxımdan, Qarabağ iqtisadi rayonu Azərbaycanın və bütövlükdə Türk dünyasının yeni geoiqtisadi dəhlizinin mərkəzinə çevrilməkdədir. Ərazinin strateji mövqeyi – Qafqaz, Mərkəzi Asiya və Yaxın Şərq regionlarını birləşdirməsi – onu beynəlxalq nəqliyyat və ticarət sistemlərinin mühüm halqasına çevirir. Azərbaycan hökuməti artıq bu istiqamətdə ardıcıl addımlar atır. Füzuli, Zəngilan və Laçında beynəlxalq hava limanlarının inşası regionun logistika imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirib. Bu hava limanları həm sərnəşin, həm də yük daşımalarında Türk dövlətləri ilə birbaşa hava əlaqələrinin qurulmasına imkan verir.

Qarabağda avtomobil yolları və dəmir yollarının bərpası da geniş vüsət almışdır. Füzuli–Şuşa, Zəngilan–Qubadlı və Laçın istiqamətlərində yeni avtomobil yolları inşa edilir. Eyni zamanda Horadiz–Ağbənd dəmir yolu xəttinin bərpası xüsusilə strateji əhəmiyyət daşıyır, çünki bu xətt gələcəkdə Zəngəzur

dəhlizi ilə birləşərək Türkiyə və Mərkəzi Asiya ölkələri ilə birbaşa dəmir yolu əlaqəsini təmin edəcək. Bu, təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütün Türk dövlətləri üçün mühüm nəqliyyat arteriyası olacaq.

Zəngəzur dəhlizi Türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi baxımından tarixi layihə hesab olunur. Bu dəhliz vasitəsilə Türkiyə, Azərbaycan, Naxçıvan, Qazaxıstan və Özbəkistan bir-biri ilə quru yolu vasitəsilə birləşəcək. Dəhliz açıldıqdan sonra malların daşınma xərcləri azalacaq, ticarət dövriyyəsi isə əhəmiyyətli dərəcədə artacaq. Bundan əlavə, bu marşrut Avrasiya məkanında geoiqtisadi güc balansını dəyişdirəcək, Türk dünyasının iqtisadi müstəqilliyini və strateji əhəmiyyətini artıracaq.

Türk dövlətləri bu istiqamətdə birgə infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsinə dəstək göstərirlər. Qazaxıstan və Özbəkistan tərəfi bu dəhliz vasitəsilə Xəzər dənizi üzərindən Azərbaycan limanlarına, oradan isə Türkiyə və Avropaya çıxış imkanlarını genişləndirir. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı bu sistemdə əsas tranzit nöqtəsidir. Burada yaradılan yeni terminallar və logistika mərkəzləri regiondakı malların daha sürətli və təhlükəsiz daşınmasını təmin edir.

İnfrastrukturun inkişafı yalnız ticarət məqsədi daşımır, həm də regionda sosial rifahın yüksəlməsinə səbəb olur. Yolların çəkilməsi yeni yaşayış məntəqələrinin salınmasına, yerli əhalinin işlə təmin olunmasına və kənd təsərrüfatı məhsullarının bazara çıxışına şərait yaradır. Füzuli və Cəbrayıl da aparılan bərpa işləri nəticəsində artıq bir neçə sənaye parkı – o cümlədən Araz Vadisi İqtisadi Zonası – fəaliyyətə başlayıb. Bu parklar Türk dövlətləri ilə birgə investisiya layihələrinin reallaşdırılması üçün ideal məkandır.

Türkiyə şirkətləri Qarabağda yol, körpü, hava limanı və sənaye zonalarının inşasında əsas tərəfdaş rolunu oynayır. “Kalyon”, “Koluman”, “Cengiz Holding” və “Tekfen” kimi iri türk şirkətləri Azərbaycanın bərpa proqramına milyardlarla dollarlıq sərmayə yatırır. Bu layihələr təkcə iqtisadi deyil, həm də qardaşlıq münasibətlərinin rəmzi hesab olunur. Eyni zamanda, Qazaxıstan və Özbəkistan da bu sahədə fəal iştirak edir; Qazaxıstanın “KazMunayGas” şirkəti ilə enerji infrastrukturunu layihələri, Özbəkistanın “UzAgroExport” qurumu ilə logistika əməkdaşlığı formalaşdırılır.

İnfrastrukturun inkişafı prosesində “yaşıl enerji” prinsiplərinin tətbiqi də prioritet istiqamətlərdəndir. Qarabağda inşa olunan yollar və sənaye müəssisələri ekoloji standartlara uyğun şəkildə tikilir. Bu, regionun “yaşıl enerji zonası” konsepsiyasına inteqrasiya edilməsinə xidmət edir. Türk dövlətləri bu sahədə təcrübə mübadiləsi aparır; məsələn, Türkiyə şirkətləri günəş panelləri və bərpa olunan enerji texnologiyalarını Qarabağda tətbiq edirlər.

Qarabağda və bütövlükdə Zəngəzur dəhlizi boyunca infrastrukturun inkişafı gələcək onilliklərdə Türk dövlətləri arasında inteqrasiyanın əsas dayacağı olacaq. Bu layihələr nəinki regional iqtisadiyyatın canlanmasına, həm də siyasi birliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Əgər bu istiqamətdə koordinasiya fəaliyyət davam etdirilərsə, Azərbaycan və Türk dövlətləri Avrasiyada strateji geoiqtisadi güc mərkəzinə çevrilə bilər.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra regionda yaranan yeni siyasi və iqtisadi realiaqlar Azərbaycan üçün həm imkanlar, həm də məsuliyyətlər dövrünü açdı. Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası yalnız infrastrukturun yenilənməsi deyil, həm də bölgənin regional təhlükəsizlik və iqtisadi sabitlik mərkəzinə çevrilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu prosesdə Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq həm iqtisadi, həm də təhlükəsizlik ölçülərində mühüm geoiqtisadi təsir yaradır. Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) çərçivəsində formalaşan əməkdaşlıq platforması Qarabağda uzunmüddətli sabitlik və iqtisadi davamlılıq üçün mühüm mexanizm rolunu oynayır. Bu əməkdaşlıq, xüsusilə, enerji, nəqliyyat, investisiya və təhlükəsizlik sahələrində qarşılıqlı maraqlara əsaslanır.

Azərbaycanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən Zəngəzur dəhlizi layihəsi bu əməkdaşlığın geoiqtisadi mərkəzinə çevrilmişdir. Bu dəhliz təkcə ticarət əlaqələrini deyil, həm də Türk dünyasının vahid logistik sistemini formalaşdırır. Dəhlizin açılması nəticəsində Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Özbəkistan və Türkmənistan arasında iqtisadi inteqrasiya daha da güclənəcəkdir. Bu, regionun geoiqtisadi xəritəsində yeni enerji və ticarət marşrutlarının yaranmasına səbəb olur. Beləliklə, Qarabağ iqtisadi rayonu bu inteqrasiya prosesinin strateji halqasına çevrilir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın bir digər mühüm tərəfi təhlükəsizlik amilidir. Regionda sabitliyin qorunması və iqtisadi layihələrin davamlılığının təmin edilməsi üçün birgə təhlükəsizlik siyasətləri vacibdir. Azərbaycan və Türkiyə arasında imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi bu istiqamətdə əsas hüquqi-siyasi

sənədlərdən biridir. Bu bəyannamə təkcə müdafiə əməkdaşlığını deyil, həm də iqtisadi təhlükəsizlik və enerji təhlükəsizliyinin integrasiyasını nəzərdə tutur. Qarabağın bərpa prosesi türk hərbi-texnoloji təcrübəsi və logistika imkanları Azərbaycanın təhlükəsizlik sistemini gücləndirir.

Eyni zamanda, Qarabağın iqtisadi inkişafı regionda geosiyasi sabitliyə də birbaşa təsir göstərir. Türk dövlətləri ilə birgə həyata keçirilən layihələr — məsələn, azad edilmiş ərazilərdə sənaye parklarının yaradılması, alternativ enerji mənbələrinin inkişafı və kənd təsərrüfatı klasterlərinin qurulması — bölgədə uzunmüddətli sosial-iqtisadi sabitlik yaradır. Bu, qeyri-sabitlik risklərini azaldır və Qarabağı regional əməkdaşlıq platformasına çevirir.

Geoiqtisadi baxımdan bu əməkdaşlıq həm də yeni iqtisadi məkanın formalaşmasına gətirib çıxarır. Türk dövlətləri arasında iqtisadi koordinasiya yalnız ticarət dövriyyəsinə artırır, həm də investisiya axınlarının təhlükəsizliyini təmin edir. Azərbaycan üçün bu, Qarabağda həyata keçirilən layihələrin davamlı maliyyələşdirilməsi və iqtisadi gəlirlərin uzunmüddətli təminatı deməkdir. Qazaxıstan və Özbəkistanın bu bölgədəki layihələrə marağı Türk dünyasının iqtisadi birliyinin dərinləşməsinə nümayiş etdirir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq beynəlxalq səviyyədə Qarabağ məsələsinə yeni baxış bucağı gətirir. Əvvəllər yalnız siyasi və humanitar aspektdə dəyərləndirilən Qarabağ indi regional iqtisadi sistemin ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edilir. Bu, Azərbaycanın geoiqtisadi nüfuzunu artırmaqla yanaşı, Türk dünyasının da beynəlxalq iqtisadi sistemdə mövqelərini möhkəmləndirir.

Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın gələcək perspektivləri Azərbaycan üçün yeni strateji mərhələnin başlanğıcı kimi qiymətləndirilir. Azad edilmiş ərazilərdə quruculuq prosesi təkcə iqtisadi deyil, həm də geosiyasi baxımdan əhəmiyyətli bir mərhələdir. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində formalaşan integrasiya platforması Qarabağın gələcək inkişafını regional və beynəlxalq iqtisadi sistemə bağlayır. Bu proses Türk dünyasının birgə iqtisadi strategiyasının sınaq modeli kimi çıxış edə bilər.

Qarabağda formalaşan yeni iqtisadi məkan Türk dövlətləri arasında iqtisadi sinerjinin praktik təzahürünə çevrilməkdədir. İnvestisiya, texnologiya və nəqliyyat əlaqələrinin inkişafı bu regionu Avrasiya məkanında enerji və ticarət körpüsünə çevirəcək. Türk dövlətlərinin birgə layihələrə qoşulması, xüsusilə kənd təsərrüfatı, bərpa olunan enerji, sənaye parkları və logistika sahələrində əməkdaşlıq, Qarabağı dayanıqlı iqtisadi zonaya çevirməyə xidmət edir. Bu əməkdaşlıq həm də regionun ekoloji və sosial balansını qorumağa yönəlib.

Gələcəkdə Qarabağ iqtisadi rayonunda Türk dövlətlərinin birgə investisiya fondunun yaradılması mühüm addımlardan biri ola bilər. Belə bir fond azad edilmiş ərazilərin bərpasında və yerli sahibkarlığın dəstəklənməsində əsas rol oynaya bilər. Azərbaycan, Türkiyə və Qazaxıstan bu istiqamətdə qarşılıqlı təcrübə mübadiləsini gücləndirərək regionda yeni iqtisadi model formalaşdırmaqla bilər. Bu model həm milli iqtisadiyyatları möhkəmləndirəcək, həm də geoiqtisadi baxımdan Türk dünyasının birliyini gücləndirəcək.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat və Rəqəmsal İnkişaf Nazirliyi. (2024). Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə infrastruktur layihələrinin icmalı.
2. Türk Dövlətləri Təşkilatı. (2023). Nəqliyyat və logistika əməkdaşlığı strategiyası 2023–2030. Ankara.
3. Əliyev, E. (2023). Zəngəzur dəhlizi: geoiqtisadi əhəmiyyət və perspektivlər. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.
4. Məmmədli, Ş. (2024). Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa layihələrinin regional təsirləri. UNEC Elmi Jurnalı.
5. Özbəkistan İqtisadiyyat Nazirliyi. (2024). Transxəzər nəqliyyat əlaqələrinin inkişaf tendensiyaları. Daşkənd.
6. Qazaxıstan Strateji Araşdırmalar İnstitutu. (2023). Türk dövlətləri arasında integrasiya və logistika əlaqələri. Astana.

SUMMARY

Keywords: Karabakh economic region, Turkic states, geoeconomic cooperation, Zangazur corridor, regional development, investment projects

This research explores the geoeconomic aspects of cooperation between Azerbaijan's Karabakh economic region and Turkic states. It analyzes the region's strategic potential, infrastructure development,

investment opportunities, energy and transport projects, and the role of the Zangazur corridor. The study highlights how collaboration with Turkic states strengthens regional development, economic integration, and strategic stability.

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: Экономический регион Карабаха, тюркские государства, геоэкономическое сотрудничество, Зангезурский коридор, региональное развитие, инвестиционные проекты

В данном исследовании рассматривается геоэкономическое сотрудничество между экономическим регионом Карабаха в Азербайджане и тюркскими государствами. Анализируются стратегический потенциал региона, инфраструктура, инвестиционные возможности, энергетические ресурсы и роль Зангезурского коридора. Работа показывает, что сотрудничество с тюркскими государствами укрепляет региональное развитие, экономическую интеграцию и стратегическую стабильность.

THE STRATEGIC IMPORTANCE AND NATIONAL VALUE OF RECOVERING KARABAKH.

Ibrahim Gulizada

3rd year student of Chemical Engineering, Ganja State University, Chemistry and Biology Email:
ibrahimgulizada464@gmail.com

Karabakh is a geographic region located in southwestern Azerbaijan. Karabakh has great value for the economy of Azerbaijan but that does not mean it lacks any emotional value because, for generations, people of Azerbaijan adore every single thing about this place. From its nature to its great mountains and people of Karabakh this place has formed special place in people's hearts. It would be right to say that Karabakh has special place in the heart of people. But it had been under the invasion of Armenia for more than 2 decades. People were forced to move out from their homes, countless people were killed brutally in freezing winter, survivors had to endure snow and cold just to stay alive and get to safety. However, it was not that simple because the number of people killed there is more than survivors and this was because of invasion at night when people were sleeping. This was not an act of human because no human should kill innocent people, especially children. That is why people of Azerbaijan have hatred towards Armenians. In 2020 Azerbaijan and its brave soldiers recovered Karabakh where is rightfully theirs which was not that easy because they battled against invaders. In the end there were a lot of lost lives of soldiers whose families still mourn their death. Every single year everybody prays to them for their sacrifice because it is because of martyrs, refugees got back their homes.

Recovering Karabakh not only expanded the territory of Azerbaijan but also gave its residences a lot of resources they had before invasion. Processes are now in the phase of rebuilding society in a place which was destroyed after invasion. Now there are charities to help the progress of restoration. Slowly people are returning to the houses that were built after reintegrating Karabakh. Karabakh has great historical value as well. There are a lot of legends and stories about its nature. One of the legends is about the horses of Karabakh. Horses of Karabakh are known to be among the best breeds of horses around world because of their speed and stamina. Recovering Karabakh did not only bring peace to people's minds and gave them resources but also it increased the international value of our country. Just like its nature, archeology of this region is rich as well. About 100 archeological monuments were destroyed in the occupied territories of Azerbaijan. Azykh and Taghlar caves are among the famous ones.

The succession of retrieving Karabakh led to opportunities in Azerbaijan. Baku has gained more strategic autonomy and could play a crucial role in U.S. policy toward Eurasia. According to Hikmat Hacıyev, the geopolitical realities of the region where Azerbaijan is located forces Baku to develop partnerships with various regional and global countries, rather than allying with a geopolitical pole at the cost of relations with others. This step has been made possible for the steps of Azerbaijan's leaders and the support of its Western partners, primarily the United States. The relations between these countries developed through cooperation in energy security; counter-terrorism; joint economic projects; and trade, political, and humanitarian initiatives.

The presence of Turkey, undoubtedly, is one of the active forces concerning the Karabakh issue between Armenia and Azerbaijan. The connection between Turkey and Azerbaijan extends across a broad spectrum, from economics to the military, culture and education. The history that links these countries is so strong that people of both countries consider themselves brothers in arms. Also Azerbaijan has expanded its investments in Turkey through its energy resources, gaining strength and involvement in Turkey's foreign relations in this regard. The most crucial aspect of cooperation between these countries in the field of economy is in the energy sector. These investments ensure the transportation of natural gas and oil of Azerbaijan to Turkey and then to third countries, allowing Turkey to benefit from this trade while promoting Azerbaijan's economic gains and stand into the global economy. This process increases the value Azerbaijan holds in cooperation between European countries in the oil and natural gas sector. Also the effectiveness of Azerbaijan in European politics increases with it. The Karabakh Declaration, signed at the Informal Summit of the Organization of Turkic States in Shusha with the encouragement of İlham Aliyev, the President of Azerbaijan, marks a significant

step towards deepening political, economic, and cultural ties among Turkic States. This Declaration did not only deepened the bond between these countries but also expanded the trade connections and economy. The processes that will be researched and implemented will reduce the flaws of trades and upgrade transportation and logistic structure. Investments are the main steps in this situation.

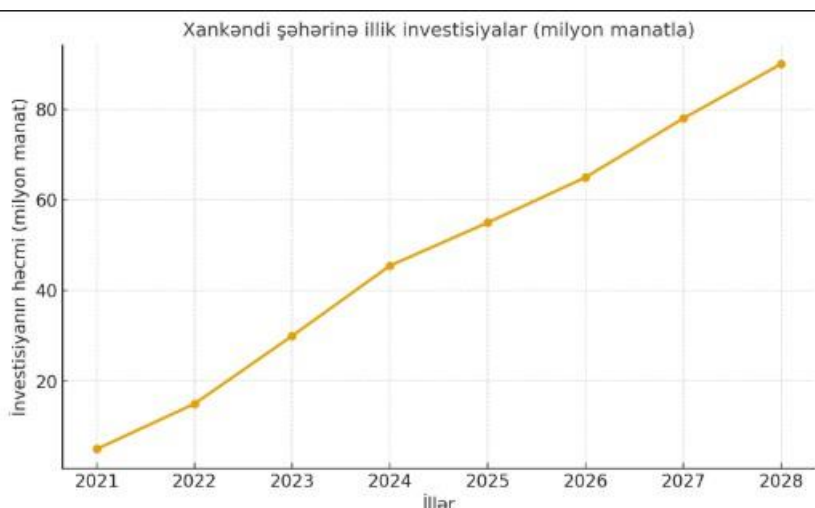
Aside from oil, there are a lot of valuable materials in Karabakh. Not just one but more than 3 cities in Karabakh are known to host gold, copper, molybdenum, and other mineral deposits. For example, the Demirli deposit in the Kalbajar district and the Demirli copper-molybdenum deposit in the Karabakh Economic Region. The Vezhnali gold deposit was mentioned to hold C1 category ore. It's estimated to hold more than 180000 tons of raw ore which is estimate around 2100 kg of gold. C2 category ore was reported to be around 43300 tons of unprocessed ore which is around 4300 kg of gold. The thing is, gold is not the only valuable element found in Karabakh. The Vezhnali deposit had estimate 6.5 tons of gold, 10.75 tons of silver and 4000 tons of copper. The reason of mentioning these facts is to show the world that invaders did not only stole the homes and region of our people they affected our economy as well. All these valuables were illegally exploited by Armenia. That is why regaining Karabakh did not only restore the morality of Azerbaijan but also improved our economy. Gold, mercury, copper, lead, zinc, coal these are the sources that were ripped away from us. Now as Karabakh has been regained, the economy is bound to thrive. These materials are all exported to other Turkic States as well as Europe countries. But some deposits are still under negotiation and not yet in full production as it is a difficult process to be solved in months.

This war that expanded the territory of Azerbaijan affected nearly all the fields because economy thrived, agriculture developed and military strength increased. As mentioned above agriculture is important in Karabakh. The reason for that is the fertile soil Karabakh hosts. Shusha is one of the greatest cities of Azerbaijan, located in Karabakh. It does not only have great history and legacy but also is the center of tourism for foreigners. Since the time it was recovered there are a lot of developments and renovations that have been made. Traditional music, craftsmanship, carpet weaving and art festivals have been revived. Many historical monuments such as mosques, churches, caravanserais, and traditional architecture such as Govhar Agha Mosques, Natavan's House, and the Shusha Fortress have been rebuilt which are the main components that attract tourists and make Shusha great among other places. Infrastructure and Accessibility have improved as the roads connecting Shusha with other cities have been reconstructed, modern hotel and accommodation developed and smart infrastructure and digital information system about city built. These facts can all be backed up by sources and the countless tourists visiting the pearl of Karabakh, Shusha. The future of Shusha's economy lies in the successful integration of culture, creativity, tourism and morality. By increasing its rich historical background and symbolic significance, Shusha is bound to become a regional sample of cultural tourism and creative urban renewal.

Karabakh's transport projects play crucial role in strengthening Azerbaijan's economic security. Otherwise, reconstruction of Karabakh and the implementation of major transport projects have become a vital part of Azerbaijan's long-term strategy for ensuring economy, regional integration, and geopolitical stability. In the matter of fact, Zangezur Corridor stands out as one of the most important projects. Newly constructed highways, railways and logistics hubs enhances not only facilitating faster and cheaper movement of goods and people but also expanding export and import routes for trades. That is why as soon as victory was secured, acts of constructing path from mainland of Azerbaijan to Nakhchivan started. The Zangezur Corridor, connect the western regions of Azerbaijan with Nakhchivan. It provides a direct land connection through Nakhchivan and establishes a new trade route from Caspian Sea to Turkey. Karabakh and Zangezur play a crucial role in fields of both economy and geopolitical purposes. Safe transport system provides strengthened control over newly rebuilt territories. Also buffs cooperation potential with neighboring countries such as Turkey, Iran, Russia even Central Asian states.

As talking about developments and innovations in Karabakh, it would be unfair to leave Khankendi out. Because it is just as important as Shusha. Although, it is now in the stage of reconstruction, its role stays significant. Government repairs its structure, gives investments and opportunities for entrepreneurs. The investments that are distributed for rebuilding, are not small, we are talking about millions here. This means more places for civilians and workplaces for people to live a life that they can enjoy. Khankendi got a potential

to upgrade economy to next level because of its tourism opportunities, industries and agriculture. To improve the support this wonderful place gets, it hosts international meetings and events. These are the carefully designed steps for greater goal to get full potential of a city that can offer. But it does not mean it is easy process with only gain and no side effects because at any time it can face great dilemmas such as postponing structure improvements and reducing number of investments. The details of investments are listed below in a chart:

As it's seen from the chart above these are the investments that have been used and will have been used in the development of Khankendi.

The facts mentioned above represent one of the most crucial components at restoring and strengthening Azerbaijan's state sovereignty over its liberated territories. This demonstrates the resilience and unity of this nation. In this case to make the most of gainable resources, priority is given to sustainable and renewable energy projects, digital economy and lastly green technology. These will not only make Khankendi better and improved but also will increase its cultural significance. Schools, hospitals, art galleries, mosques and museums have great parts in this matter as well. It is because of them that the city becomes industrial advanced and human-centered. This strategy improves both quality of life for residents and sustainable economic expansion. By combining infrastructure with modern governance,

Azerbaijan lays groundwork for better future for its people. Development programs and investments indicate that Khankendi is about to become a showcase of post-conflict urban transformation in Karabakh.

In conclusion, Karabakh is both strategically and morally significant for Azerbaijan and its people. It has strengthened national unity, sovereignty, and the confidence of people. The recovery of Karabakh gave people new opportunities and homes for refugees who rightfully deserve them. The potential Karabakh holds is far greater than estimated, because the ongoing reconstruction plans, investments to turn cities into the modern ones and lastly revival of cultural and historical sites increase the improvements in different areas. This also shows that the victory was not only in battlefield but also in geopolitical and political areas.

Hacılı Mərziyə

136c1 qrup İqtisadiyyat və idarəetmə fakültəsinin iqtisadiyyat ixtisası

hacilimerziye@gmail.com

Giriş

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi müasir dövrdə milli inkişaf strategiyasının əsas prioriteti kimi çıxış edir. Qarabağın işğaldan azad olunması bu istiqamətdə yeni tarixi mərhələnin başlanğıcı olmuşdur. Regionda aparılan bərpa və yenidənqurma prosesi yalnız iqtisadi dirçəliş deyil, həm də milli dövlətçilik ənənələrimizin güclənməsi, tarixi ədalətin bərpası və sosial-siyasi sabitliyin möhkəmləndirilməsi baxımından əvəzsiz rol oynayır. Mənim fikrimcə, Qarabağın bərpası təkcə ərazi üzərində nəzarətin bərpası deyil, həm də milli ruhun, birlik və həmrəyliyin təcəssümüdür.

1. Dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində Qarabağın dirçəlişinin strateji əhəmiyyəti

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tam bərpası ölkənin beynəlxalq hüquqa əsaslanan suverenliyini daha real və təsirli etdi. Qarabağda aparılan sistemli tikinti, şəhərsalma və infrastruktur layihələri dövlət suverenliyinin yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi və sosial müstəvidə tətbiqinin güclənməsinə şərait yaradır. Yeni yollar, məktəblər, yaşayış massivləri və idarəetmə strukturları suverenliyin praktik göstəriciləridir. Məncə, Qarabağın dirçəlişi cəmiyyətin və dövlət qurumlarının vahid məqsədə yönəlmiş fəaliyyətinin ən aydın nümunəsidir.

2. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafı və Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri

Qarabağın bərpası təkcə daxili iqtisadi prioritet deyil, həm də regional güc balansında Azərbaycanın mövqeyini gücləndirən mühüm amildir. Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Qarabağın tranzit və iqtisadi rolu xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Zəngəzur dəhlizi regionun yeni geoiqtisadi xəritəsini formalaşdıran amillərdəndir. Onun açılması ilə Azərbaycanın logistika xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə azalacaq, Türk dövlətləri arasında iqtisadi əlaqə daha sürətli və dayanıqlı olacaq. Maraqlı fakt: İqtisadi araşdırmalara görə, dəhlizin tam fəaliyyətə başlaması Azərbaycan üçün illik 1.2 milyard dollarlıq əlavə tranzit gəliri yarada bilər.

3. Şuşa şəhərində mədəniyyət və turizmin inkişaf istiqamətləri

Şuşa şəhəri Azərbaycan xalqının mədəni yaddaşının, musiqi ənənələrinin və intellektual irsinin rəmzidir. Onun bərpası yalnız tarixi varisliyi deyil, həm də iqtisadi turizmin inkişafını stimullaşdırır. Beynəlxalq tədbirlər, festivallar, mədəniyyət günləri və yeni turizm marşrutları Şuşanın global mədəniyyət xəritəsində yerini möhkəmləndirir. Şəxsi qənaətimə görə, Şuşa yaxın illərdə Cənubi Qafqazın ən güclü mədəni turizm mərkəzlərindən birinə çevriləcək və iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli gəlir gətirəcək.

4. Qarabağın nəqliyyat layihələrinin milli təhlükəsizlikdə rolu

Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələri – müasir avtomobil yolları, dəmir yolu xətləri, logistika mərkəzləri – Azərbaycanın hərbi, iqtisadi və siyasi təhlükəsizliyinin baza elementləri kimi çıxış edir. Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanlarının istifadəyə verilməsi regionun hava nəqliyyatı infrastrukturunu gücləndirməklə yanaşı, müdafiə imkanlarını da artırır. Bu layihələr həm də əhalinin təhlükəsiz şəkildə geri qayıdışını sürətləndirir.

5. Xankəndinin iqtisadiyyat quruculuğu və inkişaf modeli

Xankəndinin inkişaf konsepsiyası Azərbaycanın müasir şəhərsalma və iqtisadi modelinə tam uyğun şəkildə formalaşdırılmalıdır. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, ağıllı idarəetmə sistemləri, ekoloji təmiz enerji resursları və yaşıl iqtisadiyyat yanaşması şəhərin uzunmüddətli inkişafını təmin edəcək. Şəxsi fikrimcə, Xankəndi təkcə məcburi köçkünlərin qayıdışı üçün deyil, eyni zamanda yeni biznes və innovasiya mərkəzlərinin yaradılması üçün geniş potensiala malikdir.

Nəticə

Qarabağın dirçəlişi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi, regional nüfuzunun artması və dayanıqlı inkişaf modelinin formalaşması baxımından həlledici rol oynayır. Bütün istiqamətlər üzrə görülən işlər yalnız bugünkü inkişaf deyil, həm də gələcək nəsillər üçün daha güclü, təhlükəsiz və firavan Azərbaycan

yaratmaq məqsədi daşıyır. Qarabağın dirçəlişi həm tarixi ədalətin bərpası, həm də milli birlik və gücün simvoludur. Xankəndi post-münaqişə şəhəri kimi “smart city” və “yaşıl iqtisadiyyat” yanaşmaları ilə inkişaf etdirilməlidir. Sənaye klasterlərinin yaradılması, KOB-ların təşviqi, texnoparklar və startaplara dəstək mexanizmləri bu şəhəri Qarabağın innovasiya mərkəzinə çevirə bilər. Eyni zamanda, işğaldan sonra qalmış iqtisadi boşluğun doldurulması üçün strateji planlaşdırma, sektorlaşdırma və institusional quruculuq vacibdir

- Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin dayanıqlı və məzmunlu şəkildə gücləndirilməsinin əsas vektoru kimi çıxış edir.

- Türk dövlətləri ilə iqtisadi integrasiya Qarabağın regionlararası mərkəz kimi formalaşmasını şərtləndirir.

- Mədəniyyət və turizm sahələrində gəlir gətirən iqtisadi modellər Şuşa nümunəsində genişləndirilməlidir.

- Nəqliyyat infrastrukturunu yalnız fiziki rabitə vasitəsi deyil, həm də iqtisadi güc və təhlükəsizlik alətidir.

- Xankəndi üçün müasir, çevik və davamlı iqtisadi model formalaşdırılmalı, orada insan kapitalının bərpasına yönəlik sosial proqramlar aktivləşdirilməlidir.

THE ROLE OF KARABAKH'S TRANSPORT PROJECTS IN STRENGTHENING AZERBAIJAN'S ECONOMIC SECURITY

Eldəniz İmran oğlu Hasanov

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Faculty of Turkic World Economics, Department of Business Administration

4th-year student: e-mail: hesenoveldeniz38@gmail.com

Abstract

This paper explores the role of transport projects implemented in the Karabakh region in strengthening Azerbaijan's economic security. Following the 2020 Patriotic War, the restoration of the liberated territories and the reconstruction of infrastructure have introduced new dynamics into the national economic system. The establishment of roads, railways, airports, and logistics corridors in Karabakh enhances Azerbaijan's transit potential, promotes regional economic integration, and strengthens the country's geo-economic position. These projects contribute positively to both domestic economic stability and regional cooperation, turning Azerbaijan into a strategic transportation hub of the South Caucasus.

Keywords: Karabakh, transport projects, economic security, transit potential, regional integration, geo-economic development

Introduction

One of the main tasks facing the Republic of Azerbaijan during the years of independence has been the assurance of the country's economic security. Economic security refers to the state's potential to protect national interests, maintain economic stability, and ensure sustainable development. One of the key components of this security is the transport and logistics sector.

The victory of the Azerbaijani Army in the 2020 Patriotic War and the liberation of Karabakh and its surrounding territories created an entirely new economic reality for the country. The restoration of lands that had long been under occupation and their reintegration into the national economy have had a significant impact on the overall economic system. In this context, the transport projects implemented in Karabakh hold great strategic importance. The Karabakh region occupies a vital geo-economic and geo-strategic position for Azerbaijan. The reconstruction of roads, railways, airports, and communication lines in the region not only contributes to the development of the local economy but also serves the process of transforming the country into a regional transit hub. The purpose of this article is to explain the role of transport projects implemented in Karabakh in strengthening Azerbaijan's economic security and to analyze their impact on the country's export potential, transit opportunities, and geo-economic influence in the region. The article consists of five main sections. The introduction outlines the relevance and purpose of the topic; the first section analyzes Karabakh's geographical and strategic importance as well as its transport potential; the second section examines the relationship between transport projects and economic security; the third section focuses on aspects of regional integration and cooperation; and the conclusion presents the main findings and recommendations for future directions.

The Strategic-Geographical Importance and Transport Potential of Karabakh

The Karabakh region is located in the center of the South Caucasus, at the crossroads of major transport routes. The region serves as a natural connection point for both the East–West and North–South international transport corridors. The routes passing through this area lie on the main trade and logistics lines connecting Azerbaijan with Turkey, Georgia, Iran, and Russia. Before the occupation, Karabakh held significant transit importance for the southwestern part of Azerbaijan's economy. However, due to Armenia's occupation policy in the 1990s, these routes—such as the Horadiz–Zangilan–Gubadli–Lachin, Fuzuli–Shusha, and Aghdam–Khankendi highways—ceased to operate. Since 2020, the Azerbaijani government has implemented large-scale reconstruction programs in Karabakh and East Zangezur. Within these programs, one of the main priorities has been the restoration of transport infrastructure to reintegrate the region into the country's unified economic space. (1.p-113) After 2020, numerous strategic transport projects have been launched in Karabakh, including the following: Fuzuli–Shusha Highway (“Victory Road”) – This 101 km-long route is not only a

symbol of Shusha's liberation but also provides a strategic connection to the heart of Karabakh. Horadiz–Agband Railway – This line forms a crucial part of the Zangezur Corridor, one of Azerbaijan's major logistics projects. Once completed, it will restore the land railway connection between Azerbaijan and Nakhchivan. Fuzuli International Airport – Commissioned in 2021, this airport has become a symbol of Karabakh's integration into the international transport system. Subsequently, Zangilan (2022) and Lachin (2023) international airports were also put into operation. Kalbajar–Lachin Highway and Tartar–Aghdara–Kalbajar Main Road – These routes stimulate economic activity in the northern and western parts of Karabakh. Each of these projects contributes not only to restoring regional connectivity but also to strengthening Azerbaijan's national economic security. The rehabilitation of transport routes increases the country's production and export potential while also ensuring long-term regional stability. The development of transport infrastructure is one of the key pillars of economic security.

In the modern era, economic stability depends not only on the energy and financial sectors but also on the efficiency of logistics and trade networks. In this regard, the reconstruction of the Karabakh region allows Azerbaijan to transform it into a new geographical hub that boosts the nation's export and transit capacity. (2.p-57) With the construction of new roads, bridges, power, and communication lines in Fuzuli, Zangilan, and Kalbajar districts, these territories are being fully integrated into the country's economic system. According to the State Statistics Committee's 2024 data, more than 1,000 km of highways, nearly 300 km of railways, and three international airports are already operational in the Karabakh and East Zangezur economic regions. These indicators make Azerbaijan one of the most dynamic transport centers in the region. Thus, the infrastructure projects implemented in Karabakh not only enhance local economic activity but also strengthen the country's strategic defense capabilities. In the next stage, we will examine how these transport systems influence regional and international connections, as well as their impact on economic security.

The Impact of Transport Projects on Economic Security

The concept of economic security is not limited to financial stability and production potential. One of its essential components is the stability of a country's transport and logistics system — that is, the ability of the state to maintain economic circulation, resource flows, and trade activities even under conditions of threat or blockade. For many years, Azerbaijan faced significant challenges to its economic security due to the geographic blockade caused by Armenia's occupation policy, which closed major transit routes. After the liberation of Karabakh, this situation changed: the country is now creating alternative transport routes within its restored territorial integrity, thereby strengthening its national economic security. The impact of transport projects on economic security manifests mainly in the following directions: Reduction of transit dependency and diversification of trade routes; Improvement of efficiency in import–export operations; Strengthening of energy and resource security; Enhancement of interregional economic integration; Reinforcement of regional stability and cooperation. (3.p-98) Thus, the transport projects implemented in Karabakh are not merely about rebuilding infrastructure but also serve as a strategic mechanism for ensuring national security.

One of the most important transport projects in the Karabakh region is the Zangezur Corridor. This corridor will connect the main territory of Azerbaijan with the Nakhchivan Autonomous Republic and at the same time serve as an international transit bridge between Turkey, Central Asia, Russia, and Europe. From both geopolitical and economic security perspectives, the Zangezur Corridor provides the following advantages: Expansion of Azerbaijan's energy and trade relations: Through this corridor, Azerbaijan will be able to export oil, gas, and non-oil products to the West and the South via shorter and safer routes. Lifting Nakhchivan out of blockade: The corridor connects Nakhchivan's economy with the main part of the country, stabilizing the region's food and energy supply — a direct contribution to national security. Strengthening of Turkey–Azerbaijan economic unity: The corridor helps establish the Baku–Nakhchivan–Kars line, providing real infrastructure support for the “One Nation, Two States” principle.

Enhancement of regional transit competitiveness: As a vital component of the Middle Corridor (China–Central Asia–Caspian–Caucasus–Europe), the Zangezur Corridor turns Azerbaijan into a major hub on the Eurasian transit map. Experts estimate that once operational, the Zangezur Corridor will increase Azerbaijan's annual freight traffic by at least 5 million tons. This will lead to higher customs revenues, foreign exchange

reserves, and regional influence. Moreover, the corridor will reduce strategic risks — whereas Azerbaijan previously depended on routes through Georgia, the new corridor introduces alternative pathways, diversifying the country's economic security. The restoration of transport routes in Karabakh is reshaping Azerbaijan's regional logistics system. The construction of airports, modern highways, and railways in Fuzuli, Zangilan, and Lachin has significantly enhanced the country's competitiveness in domestic and international transportation. Fuzuli International Airport now serves as the "air gateway" of Karabakh, facilitating both passenger and cargo transport. Zangilan Airport links the southern route with the Middle Corridor, expanding Azerbaijan's export capacity. In addition, newly built logistics centers in Karabakh contribute to the strengthening of Azerbaijan's food and energy security. For instance:

Logistics hubs in Zangilan and Fuzuli centralize import–export flows; Electricity and gas networks create stability in energy supply; Highways ensure the integration of domestic markets. As a result, Azerbaijan is becoming a regional hub for energy, trade, and logistics. According to international rankings, in 2024, Azerbaijan achieved the highest position among South Caucasus countries in the World Bank's Logistics Performance Index. One of the main indicators of economic security is the balance between a country's imports and exports. If a nation's exports are limited while imports remain high, it poses a risk to economic stability. The development of transport infrastructure promotes export growth, production expansion, and reduced import dependency.

Thanks to the restoration of roads and logistics networks in Karabakh: New opportunities have emerged for exporting agricultural products from Karabakh and East Zangezur; Transporting resources required for the construction, industry, and energy sectors has become easier; "Smart villages" and industrial parks (in Aghdam, Jabrayil, and Zangilan) can now export their products directly. These developments increase the share of domestic production in the national economy, strengthen the foreign exchange balance, and ensure market stability. Furthermore, transport projects in Karabakh contribute to the growth of state revenues. The taxes and fees collected from roads, customs checkpoints, and transit routes form a substantial part of the national budget and help create economic security reserves. (4.p-45) The impact of transport projects on economic security is not limited to macroeconomic indicators. These projects also enhance social security, improve living standards, and strengthen stability in the regions. As a result of restoring the transport network in Karabakh: New jobs are created (in road construction, logistics, and service sectors); The return of the local population accelerates; Administrative and economic control of the state strengthens; Civil infrastructure and social services (education, healthcare, communication) develop. Together, these factors bolster Azerbaijan's internal stability and national security. A stable and economically active region is resilient against any form of separatism or external influence.

In conclusion, the transport projects implemented in Karabakh have become not only a driver of economic development but also a pillar of Azerbaijan's economic security. These projects: Reduce transit dependency, Increase export potential, Diversify energy and trade routes, Strengthen social stability, and Ensure long-term sustainability. In this sense, the restored roads, railways, and airports in Karabakh are not merely infrastructure projects but serve as real foundations of Azerbaijan's economic sovereignty.

Integration, Cooperation, and Regional Stability Aspects

The transport projects constructed in Karabakh have a significant impact not only on Azerbaijan's internal economic development but also on the processes of regional cooperation and stability in the South Caucasus. Transport connections often form the foundation of economic integration. The projects implemented on Azerbaijan's initiative — the Zangezur Corridor, the Middle Corridor, and the North–South Transport Corridor — together create a complementary global route system. The Karabakh region is turning into a strategic junction of these routes, establishing a new economic order in the region. The influence of Karabakh projects on regional cooperation is reflected in the following directions: Deepening economic integration with Türkiye.

Through the Zangezur Corridor, a direct land connection between Azerbaijan and Türkiye is being restored. This not only increases the trade turnover between the two countries but also strengthens their economic and political unity. Expanding logistical cooperation with Georgia. The Karabakh projects are

integrated into the Baku–Tbilisi–Kars railway, facilitating access to European markets via the Black Sea. Developing relations with Central Asian countries.

Countries such as Turkmenistan, Kazakhstan, and Uzbekistan gain access to Europe through Azerbaijan via the Middle Corridor. The integration of the Karabakh transport system into this corridor increases Azerbaijan's transit revenues and fosters regional economic unity. Balancing relations with Iran and Russia. The Karabakh region naturally bridges the North–South and East–West routes, stabilizing Azerbaijan's economic partnerships in both directions. Thus, the Karabakh transport projects encourage a shift from competition to cooperation in the region and contribute to the formation of mutual economic interdependence in the South Caucasus. In the international economic system, transport corridors are an integral part of states' economic security mechanisms. In this regard, Azerbaijan acts as a factor of transregional stability. The Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route) has already become one of the shortest and safest routes between Europe and Asia. The opening of new roads in the Karabakh region increases the transit potential of this corridor by 30–40%. Meanwhile, new roads and railways passing through the Karabakh area as part of the North–South Corridor (Russia–Azerbaijan–Iran line) will further strengthen Azerbaijan's transit revenues and regional influence. The impact of this integration on economic security is multifaceted: Azerbaijan is becoming an international logistics hub; Foreign economic relations are secured through diversified routes; Trade and energy flows are protected from risks; A model of mutual benefit, rather than dependence, is being established in the region.

In this sense, the Karabakh transport projects have become part of Azerbaijan's international economic security strategy, increasing the country's role in global economic networks.

Economic security is closely linked not only to trade and transit indicators but also to social and environmental stability. Reconstruction activities in Karabakh are of great importance in this regard. The Azerbaijani government is implementing the restoration of Karabakh based on the principles of “smart city” and “green energy zone,” ensuring the region's long-term sustainability. For example: “Green energy” projects (wind, solar, and bioenergy plants) are being built in the Lachin, Zangilan, and Jabrayil districts; The “Agali Smart Village” project (Zangilan) serves as an example of modern agricultural and transport integration; The renewal of electricity, water, and gas infrastructure strengthens social welfare and economic stability. This approach demonstrates that in Karabakh, economic security is not merely a strategic goal but also a sustainable development strategy.

The issue of stability in the South Caucasus has long been accompanied by political contradictions. (5.p-89) However, the new realities that have emerged since 2020 — particularly the infrastructure and transport projects implemented in Karabakh — have given momentum to building a peace model based on economic cooperation in the region. Whereas regional politics in the past was built on military-political balance, today this balance is being shaped around economic cooperation and mutual interests. In this process, Azerbaijan plays a leading role as: the guarantor of sustainable economic stability in the region, a center of transit and energy, and a state establishing the economic foundations of regional peace. The restoration of economic life, as well as the opening of roads and communication lines in Karabakh, fosters an environment of cooperation based on mutual benefit — both with Armenia and neighboring states. In the long term, this will further strengthen Azerbaijan's economic security.

Conclusion

The transport projects implemented in Karabakh hold complex and strategic importance in strengthening Azerbaijan's economic security. These projects generate numerous positive effects not only in the economic sphere but also in the political and social dimensions. The conducted analysis shows that: the Karabakh region occupies a central position on Azerbaijan's geo-economic map, and transport projects further reinforce this position. The Zangezur Corridor directly contributes to economic security by increasing the country's export and transit potential. Airports, railways, and highways built in Karabakh ensure the dynamism of the economic system and promote regional integration. Transport projects reduce import dependency, enhance national production capacity, and diversify budget revenues. The infrastructure programs implemented in the region support both social stability and environmental sustainability. (6.p-34) Through Karabakh, Azerbaijan's international economic relations expand, and the country becomes a key player in global transport corridors.

Thus, the transport projects in Karabakh represent one of the main strategic directions that strengthen Azerbaijan's economic sovereignty, ensure regional stability, and promote sustainable development.

Recommendations

To ensure the full operational functionality of the Zangazur Corridor, technical, legal, and customs integration within the region must be accelerated. Mechanisms for cross-border cooperation should be established to connect the airports and railways built in Karabakh to international logistics networks. Export-oriented clusters in logistics, industry, and agriculture should be developed within the Karabakh economic region. To guarantee long-term economic security, infrastructure projects based on "green energy" and environmental sustainability principles should be expanded. In order to increase the region's international investment attractiveness, public-private partnership mechanisms should be implemented. A comprehensive monitoring and evaluation system should be established for all projects implemented in Karabakh and integrated into the national economic security strategy.

Through transport projects, an economic cooperation and peace platform should be created in the South Caucasus. The transport and infrastructure restoration policy carried out in the Karabakh region serves not only Azerbaijan's economic development but also its strategic security and regional leadership objectives. As a result of these projects, Azerbaijan becomes a central hub at the intersection of energy and transport routes, strengthens its economic security, and establishes a sustainable peace and cooperation model in the South Caucasus.

References

1. Aliyev, I. (2022). The Economic Potential of Karabakh and Azerbaijan's Regional Development Strategy. Baku: University of Economics Press. P-113
 2. Gasimov, E. (2023). Development Directions and Transit Potential of Azerbaijan's Transport and Logistics System. Baku: Science and Education. p-57
 3. Mammadova, S. (2024). Economic Security and National Development: The Azerbaijani Experience. Baku: ADPU Press. p-98
 4. Rodrigue, J.-P., & Notteboom, T. (2020). The Geography of Transport Systems (5th ed.). New York: Routledge. p-45
 5. Baldwin, R., & Evenett, S. (2021). Revitalizing Multilateralism: Pragmatic Ideas for the New World Economy. London: CEPR Press. p-89
 6. Wallerstein, I. (2019). World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke University Press. p-34
-

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Sübhan Heydərov

Bakalavr tələbəsi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Mühəndislik fakültəsi, 352 qrup

E-mail: heydarovsubhan@gmail.com

Dövlət suverenliyi hər bir xalqın və ölkənin ən ali siyasi dəyəridir. Suverenlik yalnız ərazi bütövlüyünün təmin olunması ilə bitmir, eyni zamanda dövlətin həmin ərazi üzərində tam hüquqi, siyasi, iqtisadi və hərbi nəzarət imkanlarını özündə birləşdirir. Azərbaycan Respublikasının müasir tarixində Qarabağ məsələsi suverenlik anlayışının mərkəzində dayanmışdır. 1990-cı illərdə ölkənin ərazilərinin bir hissəsi Ermənistan tərəfindən işğal olunduqda Azərbaycanın suverenliyi faktiki olaraq pozulmuş, dövlətin idarəetmə imkanları məhdudlaşmışdı. 2020-ci ilin Vətən müharibəsində əldə olunan möhtəşəm qələbə ilə bu tarixi ədalətsizlik aradan qaldırıldı. Qarabağ torpaqları azad olundu, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bərpa edildi və bu hadisə ölkənin siyasi tarixində yeni dövrün başlanğıcı oldu.

Lakin hərbi qələbə prosesin yalnız başlanğıcı idi. Əsl suverenlik, dövlətin bu əraziləri tam integrasiya etməsi, bərpa etməsi, iqtisadi və siyasi sistemə daxil etməsi ilə tam təmin olunur. Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən böyük quruculuq və dirçəliş layihələri bu baxımdan strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin gücləndirilməsində rolu siyasi, iqtisadi, mədəni və geosiyasi aspektlərdə təhlil ediləcəkdir.

Dövlət suverenliyi yalnız beynəlxalq hüquq sənədləri ilə deyil, real idarəetmə və nəzarət mexanizmləri ilə möhkəmlənir. Qarabağ ərazisinin azad edilməsi Azərbaycan dövlətinə həmin ərazilərdə idarəetmə strukturunu bərpa etmək, qanunvericiliyin tətbiqini təmin etmək və əhalinin təhlükəsiz şəkildə yaşamasını reallaşdırmaq imkanı verdi.

Qarabağda dövlətin varlığını gücləndirən əsas strateji addımlar bunlardır:

Yeni şəhərsalma planları və “ağıllı kənd” layihələrinin həyata keçirilməsi;

Azərbaycan qanunvericiliyinin tam tətbiqi və inzibati idarəetmə strukturlarının qurulması;

Dövlət sərhədlərinə tam nəzarət mexanizmlərinin yaradılması;

Əhalinin könüllü və təhlükəsiz şəkildə doğma yurdlarına Böyük Qayıdış proqramı çərçivəsində qayıtması;

Dövlət atributlarının — bayraq, ordu, polis, ədliyyə orqanları və bələdiyyələrin fəaliyyətə başlaması.

Qarabağda suverenliyin möhkəmlənməsi həm də Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə siyasi çəkisini artırır. Ərazi bütövlüyünü tam təmin etmiş bir dövlət kimi Azərbaycan regional güc mərkəzinə çevrilir və bu, ölkənin diplomatik mövqelərini gücləndirir.

Qarabağ bölgəsi strateji baxımdan Cənubi Qafqazın mərkəzində yerləşir və bu mövqe onu regional nəqliyyat və enerji marşrutlarının kəsişmə nöqtəsinə çevirir. Qarabağın bərpası zamanı Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə iqtisadi əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi Azərbaycanın regional liderlik mövqelərini möhkəmləndirir. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizi layihəsi bu baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Əməkdaşlığın əsas istiqamətləri:

Nəqliyyat və logistika: Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər türk dövlətləri arasında birbaşa dəmir yolu və avtomobil magistralının yaradılması.

Enerji təhlükəsizliyi: Qarabağda yaşıl enerji layihələrinin Türk dövlətləri ilə birgə icrası və ixracı.

Ticarət dövriyyəsinin artması: Qarabağın tranzit mərkəzinə çevrilməsi sayəsində malların daşınmasında vaxt və xərc azaldılacaq.

İnvestisiya imkanları: Qardaş ölkələrin şirkətləri Qarabağda sənaye, kənd təsərrüfatı, tikinti və turizm sahələrinə sərmayə yatırır.

Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Azərbaycan Türkiyə ilə birbaşa əlaqə əldə etməklə yanaşı, Mərkəzi Asiyaya çıxışını genişləndirir. Bu, həm Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirir, həm də Qarabağın regional iqtisadi mərkəzə çevrilməsinə səbəb olur.

Şuşa şəhəri Qarabağın mədəni rəmzidir. Onun bərpası təkcə mədəni irsin qorunması deyil, həm də mədəniyyət və turizmin iqtisadi sektora çevrilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Şuşada mədəni və turizm inkişafının əsas hədəfləri:

UNESCO və digər beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq çərçivəsində tarixi abidələrin bərpası;

İllik Şuşa Mədəniyyət Festivalı, “Xarı Bülbül” festivalı və digər beynəlxalq tədbirlərin təşkili;

Müasir mehmanxana və turizm infrastruktur — yollar, hava limanı, ictimai xidmətlər;

Tarixi-mədəni turizm ilə yanaşı ekoturizmin inkişafı;

Şuşanın mədəniyyət diplomatiyası vasitəsilə beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın brend şəhərinə çevrilməsi.

Mədəniyyət turizmi həm yerli iqtisadiyyatın canlanmasına, həm də ölkənin yumşaq gücünün artmasına xidmət edir. Şuşa təkcə bir şəhər deyil — Azərbaycan mədəniyyətinin dünyaya açılan qapısıdır.

Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən nəqliyyat və infrastruktur layihələri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin dayaqlarından biridir.

Hazırda regionda genişmiqyaslı tikinti və bərpa işləri aparılır:

Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı — Qarabağın dünyaya birbaşa havaqapısı;

Zəngilan və Laçın hava limanları — logistika və turizm üçün böyük imkanlar;

Füzuli–Şuşa avtomobil yolu, Horadiz–Ağbənd dəmir yolu — bölgənin bütün Azərbaycanın iqtisadi sistemində inteqrasiyasını təmin edir.

Bu layihələr həm əhalinin qaydışını asanlaşdırır, həm də regionun iqtisadi dövrüyyəyə qoşulmasına şərait yaradır. Nəqliyyat əlaqələrinin güclənməsi Azərbaycanın tranzit ölkə statusunu möhkəmləndirir və ölkəni regional enerji və ticarət qovşağına çevirir.

Xankəndi Qarabağ iqtisadi rayonunun inzibati, sənaye və texnoloji mərkəzi olacaq. Hazırda burada “ağıllı şəhər” konsepsiyasına uyğun geniş planlama işləri aparılır.

İqtisadi modelin əsas prinsipləri:

Rəqəmsal idarəetmə sistemləri — bütün xidmətlərin elektronlaşdırılması;

Yaşıl enerji — alternativ enerji mənbələrinə əsaslanan iqtisadiyyat;

Sənaye parkları və texnoparklar — kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühit;

Sosial infrastruktur — məktəblər, xəstəxanalar, ictimai xidmət mərkəzləri.

Xankəndi gələcəkdə Qarabağ iqtisadi rayonunun ürəyi kimi fəaliyyət göstərəcək və bu şəhərin inkişafı bütün regionun iqtisadi sabitliyini təmin edəcək.

Qarabağ bölgəsində aparılan bərpa prosesi təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütün region üçün geosiyasi balansı dəyişdirən amildir.

Azərbaycan regionun başlıca enerji və logistika qovşağına çevrilir;

Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Türkiyə–Azərbaycan–Mərkəzi Asiya xətti güclənir;

Cənubi Qafqazda sülh və sabitlik prosesində Azərbaycanın rolu artır;

Beynəlxalq investorların və şirkətlərin bölgəyə marağı yüksəlir.

Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi regional sabitlik və təhlükəsizliyə birbaşa təsir göstərən strateji faktora çevrilir.

Qarabağın bərpası və dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində həlledici mərhələdir.

Hərbi qələbə ilə bərabər, bu ərazilərin sosial, iqtisadi və mədəni sistemə inteqrasiyası dövlətin ərazi üzərində real nəzarətini təmin edir. Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən böyük infrastruktur, nəqliyyat, iqtisadi və mədəni layihələr:

Azərbaycan dövlətinin gücünü artırır,

ölkənin beynəlxalq nüfuzunu yüksəldir,

bölgəni Cənubi Qafqazın ən strateji məkanına çevirir.

Qarabağın dirçəlişi yalnız infrastruktur və iqtisadi layihələrlə məhdudlaşmır. Bölgədə sosial reinteqrasiya və insan kapitalının inkişafı da dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Əhalinin doğma torpaqlara könüllü və təhlükəsiz şəkildə qayıdışı təmin olunur.

Qayıdan ailələr üçün yaşayış kompleksləri, məktəblər, səhiyyə müəssisələri və ictimai xidmətlər yaradılır.

Reintegrasiya prosesində psixoloji dəstək və sosial adaptasiya proqramları tətbiq olunur.

Qarabağda yeni təhsil müəssisələrinin açılması regionda insan kapitalının inkişafına təkan verir.

Peşə təhsili mərkəzləri vasitəsilə yerli gənclərin texniki sahələrə yönləndirilməsi planlaşdırılır.

Ali təhsil müəssisələrinin filiallarının açılması ilə regionda elmi potensial formalaşır.

Azərbaycanın “yaşıl enerji zonası” konsepsiyası çərçivəsində Qarabağ bölgəsi ekoloji baxımdan dayanıqlı inkişaf modelinə çevrilir.

Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında günəş və külək elektrik stansiyaları tikilir.

Bu layihələr həm daxili enerji tələbatını ödəyir, həm də ixrac potensialı yaradır.

Qarabağın zəngin təbiəti ekoturizm üçün əlverişli şərait yaradır.

Milli parkların və qorunan ərazilərin yaradılması biomüxtəlifliyin qorunmasına xidmət edir.

Qarabağda tətbiq olunan “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” layihələri dövlət idarəçiliyinin modernləşdirilməsinə və suverenliyin texnoloji əsaslarla möhkəmləndirilməsinə yönəlib.

Elektron hökumət platformaları vasitəsilə vətəndaşlar dövlət xidmətlərinə asan çıxış əldə edir.

Rəqəmsal identifikasiya və mobil tətbiqlər vasitəsilə idarəetmə şəffaf və effektiv olur.

Sensor texnologiyaları və dronlar vasitəsilə əkin sahələrinin monitorinqi aparılır.

Aqrar sahədə məhsuldarlıq artırılır və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə təmin olunur.

Qarabağın bərpası yalnız daxili siyasət deyil, həm də regional və beynəlxalq münasibətlər sistemində mühüm dəyişikliklərə səbəb olur.

Azərbaycan Cənubi Qafqazda sabitlik və inkişafın aparıcı aktoruna çevrilir.

Ermənistanla münasibətlərdə yeni reallıqlar formalaşır və sülh gündəliyi aktuallaşır.

Avropa İttifaqı, Körfəz ölkələri və Asiya dövlətləri Qarabağda investisiya imkanları axtarır.

Azərbaycanın diplomatik mövqeyi güclənir və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq genişlənir.

Qarabağda iqtisadi dirçəlişin dayanıqlı olması üçün sahibkarlığın inkişafı və iqtisadi müxtəliflik əsas şərtlərdir.

Sahibkarlara vergi güzəştləri, subsidiyalar və kredit imkanları təqdim olunur.

Yerli istehsal və xidmət sahələrinin inkişafı üçün inkubasiya mərkəzləri yaradılır.

Qarabağda istehsal olunan məhsulların xarici bazarlara çıxışı üçün logistika imkanları genişləndirilir.

“Made in Karabakh” brendi formalaşdırılır və beynəlxalq sərgilərdə tanındılır.

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində həlledici mərhələdir.

2020-ci ildə əldə olunan hərbi qələbə ilə ərazi bütövlüyü bərpa olunsada, əsl suverenlik yalnız həmin torpaqlarda real idarəetmə, sosial-iqtisadi integrasiya və hüquqi sistemin tətbiqi ilə tam təmin olunur. Bu baxımdan Qarabağda həyata keçirilən genişmiqyaslı layihələr – “ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” modelləri, nəqliyyat və enerji infrastrukturunu, mədəniyyət və turizm sahəsində inkişaf proqramları – dövlətin həmin ərazilərdə tam nəzarətini və funksional varlığını təmin edir.

Qarabağın strateji mövqeyi – Cənubi Qafqazın mərkəzində yerləşməsi – onu regional nəqliyyat və enerji qovşağına çevirir. Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Türkdövlətləri ilə birbaşa əlaqənin qurulması Azərbaycanın geoiqtisadi mövqeyini gücləndirir və onu Avrasiya məkanında əsas tranzit ölkəyə çevirir. Bu, həm iqtisadi təhlükəsizliyi möhkəmləndirir, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir.

Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin mədəni, iqtisadi və texnoloji mərkəzlərə çevrilməsi Qarabağın yalnız fiziki deyil, mənəvi və intellektual dirçəlişini də təmin edir. Mədəniyyət diplomatiyası, ekoturizm, yaşıl enerji və rəqəmsal idarəetmə kimi sahələr Qarabağın gələcəyini dayanıqlı və innovativ inkişaf modeli üzərində qurur.

Beləliklə, Qarabağın dirçəlişi təkcə bir regionun bərpası deyil, Azərbaycanın suverenliyinin, iqtisadi gücünün və beynəlxalq nüfuzunun möhkəmlənməsi deməkdir. Bu proses həm ölkənin daxili sabitliyini təmin edir, həm də Cənubi Qafqazda sülh, əməkdaşlıq və inkişaf üçün yeni geosiyasi reallıqlar yaradır.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ KONTEKSTİNDƏ QARABAĞIN DİRCƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ƏSASLARI

Aytac Həsənzadə Arif qızı,

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)- TUDİFAK -Biznesin idarə edilməsi-275A

aytachasanzade02@gmail.com

/XÜLASƏ

Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra regionun strateji inkişafı Azərbaycan dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından yeni mərhələnin əsasını formalaşdırmışdır. Bu məqalənin məqsədi Qarabağın dirçəldilməsi prosesinin siyasi, iqtisadi və geoiqtisadi aspektlərini elmi yanaşma ilə təhlil etmək, eləcə də Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin müasir inkişaf modelinin dövlətçilik kontekstində əhəmiyyətini müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat çərçivəsində regionun iqtisadi strukturunun yenidən qurulması, nəqliyyat-kommunikasiya xəttlərinin bərpası, Türk dövlətləri ilə integrasiya imkanları və Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyi üçün yaradılan yeni strateji platformalar sistemli şəkildə araşdırılır. Analiz göstərir ki, Qarabağın bərpası dövlət suverenliyinin faktiki möhkəmləndirilməsi ilə paralel olaraq, ölkənin regional güc balansında mövqelərini genişləndirən uzunmüddətli inkişaf vektorlarını formalaşdırır. Məqalə Qarabağ bölgəsinin dirçəlişinin yalnız post-münaqişə bərpası deyil, həm də Azərbaycan üçün makroiqtisadi sabitlik, milli təhlükəsizlik və geosiyasi nüfuz baxımından strateji komponent olduğunu elmi əsaslarla təsdiq edir. Eyni zamanda aparılan təhlillər regionun iqtisadiyyatının modernləşdirilməsinin dövlət suverenliyinin davamlılığında həlledici rol oynadığını ortaya qoyur.

AÇAR SÖZLƏR:

Qarabağ, dövlət suverenliyi, strateji inkişaf, iqtisadi təhlükəsizlik, Şuşa, Xankəndi, geoiqtisadi integrasiya, post-münaqişə bərpası, nəqliyyat layihələri.

ABSTRACT

The liberation of Karabakh and the subsequent reconstruction of the region have ushered in a new strategic phase that reinforces the state sovereignty of the Republic of Azerbaijan. The primary objective of this study is to analyze the political, economic, and geoeconomic dimensions of Karabakh's revitalization through a comprehensive academic framework, and to evaluate the significance of the modern development models proposed for the cities of Shusha and Khankendi within the context of national state-building. The research examines the reconstruction of regional economic structures, the restoration of transport and communication corridors, the prospects for integration with Turkic states, and the strategic platforms emerging for Azerbaijan's economic security. The analysis demonstrates that the reconstruction of Karabakh not only consolidates national sovereignty but also shapes long-term development vectors that strengthen Azerbaijan's regional influence.

The findings confirm that the revitalization of the Karabakh region represents not merely a post-conflict recovery process but also a strategic component for Azerbaijan's macroeconomic stability, national security, and geopolitical leverage. Furthermore, the study reveals that the modernization of the region's economic framework plays a decisive role in ensuring the sustainability and continuity of state sovereignty.

KEYWORDS:

Karabakh, state sovereignty, strategic development, economic security, Shusha, Khankendi, geoeconomic integration, post-conflict reconstruction, transport projects.

GİRİŞ

Azərbaycanın 2020-ci ildə ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi ölkənin siyasi sistemində, iqtisadi inkişaf strategiyasında və regional güc arxitekturasında fundamental dəyişikliklər yaratmışdır. Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad edilməsi yalnız təhlükəsizlik müstəvisində yeni imkanlar açmamış, eyni zamanda dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, iqtisadi təhlükəsizlik və regional integrasiyanın dərinləşdirilməsi baxımından strateji inkişaf mərhələsinə çevrilmişdir. Post-münaqişə şəraitində həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma proqramları Qarabağın Azərbaycan iqtisadi məkanına reintegrasiyasını təmin etməklə

yanaşı, Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin yeni inkişaf modelinin formalaşdırılmasını aktuallaşdırmışdır. Dövlətin reintegrasiya siyasəti, nəqliyyat-logistika xətləri, rəqəmsal infrastruktur, təhlükəsizlik mexanizmləri və Türk dövlətləri ilə gündəmə gələn geoiqtisadi əməkdaşlıq formatları regionun strateji çəkisini daha da artırır. Bu çərçivədə Qarabağın dirçəlişi təkcə bərpa prosesinin texniki mərhələsi deyil, həm də Azərbaycanın gələcək milli güc sisteminin əsas sütunlarını müəyyənləşdirən strateji konsepsiyadır. Qarabağın iqtisadiyyatının modernləşdirilməsi, yeni istehsal və xidmət sahələrinin formalaşdırılması, turizm və mədəni irs potensialının reaktivasiya edilməsi, yaşıl enerji konsepsiyasının tətbiqi dövlət suverenliyinin davamlılığında həlledici rol oynayır. Buna görə də regionun inkişafı ilə bağlı elmi yanaşmaların sistemləşdirilməsi həm dövlət siyasətinin, həm də akademik araşdırmaların prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

Mövcud ədəbiyyat Qarabağ bölgəsinin post-münaqişə inkişafını müxtəlif aspektlərdən araşdırsa da, araşdırmaların çoxu əsasən təhlükəsizlik və beynəlxalq münasibətlər perspektivinə fokuslanmışdır. Son illərdə yayımlanan elmi işlərdə regionun iqtisadi reintegrasiyası, nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin bərpası və yeni geoiqtisadi layihələrin regiondaxili dinamika üçün rolunu ön plana çıxaran yanaşmalar genişlənmişdir. Müxtəlif tədqiqatlarda Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonlarının formalaşdırılması, “ağıllı şəhər” konsepsiyalarının tətbiqi və yaşıl enerji zonası modelinin üstünlükləri geniş təhlil edilsə də, bu araşdırmaların çoxunda dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi ilə iqtisadi dirçəliş arasındakı qarşılıqlı təsirin sistemli analizi kifayət qədər dərin işlənməmişdir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi perspektivləri barəsində aparılan tədqiqatlar isə daha çox regional enerji-logistika integrasiyasının ümumi tendensiyalarına toxunur və Qarabağın bu kontekstdə strateji rolunu ayrıca konseptual çərçivədə araşdırmır. Buna görə bu məqalə mövcud ədəbiyyatda mövcud olan bu boşluğu doldurmağa yönəlir və Qarabağın dirçəldilməsini **dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, iqtisadi təhlükəsizlik, geoiqtisadi integrasiya və strateji dövlətçilik modeli** çərçivəsində yenidən qiymətləndirir.

Metodologiya: Bu tədqiqatın elmi əsası son dövrün (2023–2025) real elmi ədəbiyyatına istinad etməklə formalaşdırılmışdır. Mənbələr Qarabağın post-münaqişə bərpası, iqtisadi dirçəlişi, enerji təhlükəsizliyi, regional integrasiya və dövlət idarəçiliyinin yenidən qurulması kimi sahələri əhatə edir (C.A. Zeyniyev, Hamid Abdullayev və digərləri, A. Məmmədova, AA Macid, Musayev və İmanov, J. Branch, Maurizio Geri və başqaları, NNM Almasov, RFK Jafarova, G. Papoyan; Analitik məqalə, Top-Center, 2024–2025). Tədqiqatın metodoloji çərçivəsi sistemli təhlil, müqayisəli və geoiqtisadi analiz, eləcə də strateji qiymətləndirmə metodlarına əsaslanır. Bu yanaşma Qarabağın dirçəldilməsini çoxölçülü kontekstdə qiymətləndirməyə, həm iqtisadi, həm də siyasi və sosial komponentlərin qarşılıqlı təsirini aşkar etməyə imkan verir və nəticələrin dövlət suverenliyi perspektivində etibarlı, elmi əsaslarla təqdim olunmasını təmin edir.

I FƏSİL: Qarabağın Dirçəldilməsinin Dövlət Suverenliyinin Möhkəmləndirilməsində Strateji Əhəmiyyəti

1.1. Suverenlik nəzəriyyəsi və Qarabağ kontekstində yenidən formalaşma

Müasir siyasi elmdə dövlət suverenliyi yalnız hüquqi müstəqillik deyil; ərazinin tam nəzarətdə saxlanılması, təhlükəsizlik institutlarının effektiv fəaliyyət göstərməsi, iqtisadi resursların idarə olunması və beynəlxalq subyektlik qabiliyyəti ilə ölçülür. Qarabağın işğaldan azad edilməsi Azərbaycanın suverenlik arxitekturasını faktiki olaraq yenidən qurmuş, dövlətin ərazi, iqtisadi və siyasi suverenlik atributlarını tam funksional vəziyyətə gətirmişdir.

Qarabağın dirçəldilməsi bu nəzəri çərçivədə suverenliyin üç əsas komponentini gücləndirən proses kimi çıxış edir:

- **Territorial suverenlik:** Azərbaycan dövlətinin bütün strateji yüksəkliklər və mühüm kommunikasiya nöqtələri üzərində tam nəzarətinin bərpası.
- **Funksional suverenlik:** Dövlət institutlarının (təhlükəsizlik, idarəetmə, iqtisadi tənzimləmə) regionda tam fəaliyyətə başlaması.

- **Normativ suverenlik:** Regionun Azərbaycan hüquq məkanına reinteqrasiya olunması və dövlət idarəetmə standartlarının tətbiqi.

Beləliklə, Qarabağın bərpası yalnız iqtisadi yenidənqurma deyil, dövlət suverenliyinin institusional təhlükəsizliyini bərpa edən bir prosesdir.

1.2. Post-münaqişə dövründə təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşması

Post-münaqişə dövründə təhlükəsizlik modeli dövlət suverenliyinin davamlılığında həlledici rol oynayır. Qarabağda yeni təhlükəsizlik arxitekturası üç əsas istiqamət üzrə formalaşdırılır:

1.2.1. Hərbi-strateji nəzarət sistemi

Yeni dislokasiya xətti, sərhədin tam nəzarətə götürülməsi, komanda-idarəetmə mərkəzlərinin müasirləşdirilməsi və kəşfiyyat-informasiya axınının rəqəmsallaşdırılması regionun təhlükəsizlik şəraitini əvvəlki dövrlərdən kəskin fərqləndirir. Bu, dövlət suverenliyinin “hard power” komponentini gücləndirir və strateji qərarvermə prosesini optimallaşdırır.

1.2.2. Zənginləşdirilmiş təhlükəsizlik infrastrukturunu

Elektron nəzarət sistemləri, mina təmizləmə əməliyyatları və strateji avtomobil yollarının tam təhlükəsizlik çərçivəsinə alınması Qarabağda uzunmüddətli sabitlik üçün əsas baza yaradır. Bu, həm də regional investisiya mühitinin gücləndirilməsinə xidmət edir.

1.2.3. Sosial təhlükəsizlik və demografik sabitlik

İcbari köçkünlərin mərhələli şəkildə geri qaytarılması və əhalinin stabil məskunlaşdırılması dövlət suverenliyinin sosial dayaqlarını gücləndirir. Bu proses, həm də ictimai inamın bərpası və mədəni irsin qorunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır.

1.3. Qarabağın iqtisadi dirçəlişinin suverenliyə təsir mexanizmləri

Qarabağın iqtisadiyyatı hazırda Azərbaycanın ən strateji regionlarından birinə çevrilir. Bu proses dövlət suverenliyini aşağıdakı mexanizmlərlə möhkəmləndirir:

1.3.1. Yeni iqtisadi mərkəzlərin formalaşması

Şuşa və Xankəndi ətrafında qurulan yeni iqtisadi zonalar — sənaye parkları, aqrar klasterlər, turizm qovşaqları — ölkənin iqtisadi xəritəsində yeni mərkəzlər kimi çıxış edir və milli iqtisadi bütövlüyü gücləndirir.

1.3.2. Enerji təhlükəsizliyinin genişlənməsi (Yaşıl Enerji Zonası)

Qarabağın "yaşıl enerji regionu" elan edilməsi Azərbaycanın enerji suverenliyini gücləndirən strateji addımdır:

- Günəş və külək stansiyaları enerji müstəqilliyini artırır.
- Regionun ixrac potensialı yüksəlir.
- Enerji infrastrukturunu Türkiyə və digər Türk dövlətləri ilə inteqrasiyanı genişləndirir.

1.3.3. Nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizlərinin bərpası

Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi, Füzuli–Şuşa və Bərdə–Tərtər–Ağdam avtomobil-xətt layihələri Azərbaycanın regional geoiqtisadi suverenliyini gücləndirən əsas geostrateji faktorlardır.

1.4. Regional liderlik və Azərbaycan-Türk əməkdaşlığının strateji dərinliyi

Qarabağın bərpası yalnız daxili suverenliyə deyil, həm də Azərbaycanın beynəlxalq mövqelərinə ciddi təsir göstərir.

1.4.1. Türk dövlətləri ilə inteqrasiyanın güclənməsi

TDT (Türk Dövlətləri Təşkilatı) çərçivəsində Qarabağ regionu enerji, nəqliyyat və logistik əməkdaşlığın yeni mərkəzinə çevrilir. Azərbaycanın geoiqtisadi çəkisi artır və bu proses dövlət suverenliyini regional səviyyədə möhkəmləndirir.

1.4.2. Azərbaycanın regional güc balansında yeni rol modeli

Qarabağ bərpa modeli ölkəni Cənubi Qafqazda əsas siyasi və iqtisadi güc mərkəzi kimi möhkəmləndirir. Bu, Azərbaycanın beynəlxalq hüquqi statusuna və dövlət suverenliyinə birbaşa təsir göstərən amillərdir.

II FƏSİL: Dirçəlişin İqtisadi və İnfrastruktur İnkaredisi

2.1. Şəhər modelləri və regionun funksional yenidənqurulması

Qarabağın dirçəldilməsi prosesində Şuşa və Xankəndi şəhərləri yalnız tarixi-mədəni simvol kimi deyil, həm də iqtisadi və inzibati inkişafın mərkəzləri kimi nəzərdən keçirilir. Müasir şəhər planlaşdırma konsepsiyaları üç əsas prinsip üzərində qurulur:

- **Funksional zonaların modernləşdirilməsi:** Şuşa və Xankəndidə sənaye, turizm, mədəni və ictimai xidmət zonaları ayrılmışdır. Bu, şəhərlərin çoxməqsədli inkişafını təmin edir və yerli iqtisadiyyatın diversifikasiyasına xidmət edir.
- **Ağıllı şəhər texnologiyalarının tətbiqi:** Rəqəmsal idarəetmə sistemləri, nəqliyyatın optimallaşdırılması və enerji monitorinqi vasitəsilə şəhər infrastrukturunun effektivliyi artırılır. Bu, həm iqtisadi effektivliyi, həm də sosial rifahı gücləndirir.
- **Tarixi və mədəni irsin qorunması:** Şuşa şəhərinin tarixi mərkəzi və mədəni irsi UNESCO standartlarına uyğun bərpa edilərək turizm potensialı üçün strateji baza təşkil edir. Bu yanaşma, iqtisadi inkişafı mədəni kapital ilə birləşdirir.

2.2. İqtisadi zonalar və yeni investisiya imkanları

Qarabağda yeni iqtisadi zonaların yaradılması regionun strateji iqtisadi rolunu artırır:

- **Sənaye parkları və aqrar klasterlər:** Füzuli, Ağdam və Xankəndi ətrafında sənaye və kənd təsərrüfatı parkları investisiya mühitini gücləndirir və yerli istehsalın artmasına şərait yaradır.
- **Turizm qovşaqları:** Şuşa və digər mədəni mərkəzlərin turizm zonalarına çevrilməsi, regiona daxili və xarici turist axınının artırılmasını təmin edir. Bu həmçinin xidmət sektorunda yeni iş yerlərinin yaradılmasına gətirib çıxarır.
- **Yerli və xarici investisiyaların təşviqi:** Əlverişli vergi və hüquqi şərait investisiyaların cəlb edilməsini asanlaşdırır və Qarabağın regional iqtisadi mərkəz kimi inkişafına töhfə verir.

2.3. Nəqliyyat və kommunikasiya infrastrukturunun strateji rolu

Nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizlərinin bərpası və yeni layihələrin həyata keçirilməsi Qarabağın iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyətini artırır:

- **Zəngəzur dəhlizi:** Azərbaycan və Türkiyə arasında enerji, logistika və ticarət axınlarını təmin edən əsas geoiqtisadi arteriya kimi nəzərdən keçirilir.
- **Daxili yollar və logistika mərkəzləri:** Füzuli–Şuşa, Bərdə–Tərtər–Ağdam avtomobil-xətləri regionun iqtisadi integrasiyasını gücləndirir. Bu, həm ticarət axını, həm də strateji mobilizasiya imkanlarını artırır.
- **Rəqəmsal kommunikasiya:** İnternet və telekommunikasiya infrastrukturunun bərpası, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafını dəstəkləyir və dövlət idarəetməsinin effektivliyini yüksəldir.

2.4. Enerji və yaşıl iqtisadiyyat

Qarabağın “yaşıl enerji regionu” kimi inkişafı Azərbaycanın enerji və iqtisadi suverenliyinə strateji töhfə verir:

- **Günəş və külək enerji stansiyaları:** Regionun enerji müstəqilliyini artırır və enerjinin ixrac potensialını yüksəldir.
- **Ətraf mühit və davamlılıq:** Yaşıl enerji layihələri ekoloji balansı qoruyur və uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlılığı təmin edir.
- **Türk dövlətləri ilə enerji integrasiyası:** Bu layihələr regional əməkdaşlığı gücləndirir və Azərbaycanın geoiqtisadi çəkisini artırır.

2.5. Turizm və mədəni irsin dirçəlişi

Turizm sektorunun bərpası Qarabağın iqtisadi diversifikasiyasına və sosial sabitliyinə həlledici töhfə verir:

- **Tarixi mərkəzlərin bərpası:** Şuşa, Hadrut və digər şəhərlərin tarixi abidələrinin bərpası turizm potensialını artırır.
- **Mədəni tədbirlər və festivallar:** Qarabağın mədəni həyatının canlandırılması yerli və beynəlxalq diqqəti cəlb edir, regional brendi möhkəmləndirir.
- **Turizm infrastruktur:** Otel, restoran və nəqliyyat infrastrukturunun modernləşdirilməsi xarici turistlərin cəlb edilməsini asanlaşdırır və regionun iqtisadi gəlirlərini artırır.

III FƏSİL: Dirçəlişin Təhlili və Strateji Təvsiyələr

3.1. Qarabağın dirçəlişinin dövlət suverenliyinə təsirinin təhlili

Qarabağın bərpası və regional inkişaf proqramları dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində çoxölçülü təsir mexanizmlərini ortaya qoyur. Analiz göstərir ki, suverenlik üç istiqamətdə güclənir:

- **Territorial və funksional suverenlik:** Ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi və dövlət institutlarının regionda tam fəaliyyət göstərməsi milli suverenliyin əsas dayaqlarını formalaşdırır.
 - **Normativ və institusional suverenlik:** Azərbaycan qanunvericiliyinin tətbiqi, idarəetmə standartlarının reallaşdırılması və sosial sabitliyin qorunması dövlətin hüquqi və normativ dayaqlarını möhkəmləndirir.
 - **Regional və beynəlxalq mövqələrin güclənməsi:** Qarabağın bərpası Azərbaycanın regional güc balansında mövqeyini yüksəldir və Türk dövlətləri ilə integrasiya imkanlarını genişləndirir.
- Bu nəticələr göstərir ki, Qarabağın bərpası yalnız post-münaqişə bərpası deyil, həm də **Azərbaycanın dövlətçilik potensialını artıran strateji prosesdir.**

3.2. İqtisadi və infrastruktur komponentlərinin təhlili

İqtisadi zonalar, şəhər modelləri, turizm, enerji və nəqliyyat-kommunikasiya layihələri Qarabağın regional və milli iqtisadiyyatına əhəmiyyətli töhfə verir:

- **Yeni iqtisadi mərkəzlərin formalaşması:** Sənaye parkları, aqrar klasterlər və turizm qovşaqları regionun iqtisadi diversifikasiyasını təmin edir, iş yerləri və investisiya axını yaradır.
- **Enerji və yaşıl iqtisadiyyat:** Günəş və külək stansiyaları enerji müstəqilliyini gücləndirir, ekoloji dayanıqlılığı təmin edir və Türk dövlətləri ilə strateji integrasiyanı dəstəkləyir.
- **Nəqliyyat və kommunikasiya infrastruktur:** Zəngəzur dəhlizi və daxili yol xətləri Azərbaycanın geoiqtisadi mövqeyini gücləndirir, logistika və ticarət imkanlarını artırır.
- **Turizm və mədəni irs:** Tarixi və mədəni abidələrin bərpası, turizm infrastrukturunu və mədəni tədbirlər regionun sosial-iqtisadi inkişafına strateji töhfə verir.

Analiz göstərir ki, iqtisadi və infrastruktur layihələri dövlət suverenliyini yalnız iqtisadi baxımdan deyil, həm də sosial və geoiqtisadi kontekstdə möhkəmləndirir.

3.3. Strateji təvsiyələr

Qarabağın bərpası və inkişafı prosesində strateji təvsiyələr aşağıdakı istiqamətlərdə prioritetləşdirilməlidir:

1. **İnkişaf planlarının çoxölçülü olması:** İqtisadi, sosial və təhlükəsizlik komponentləri paralel olaraq planlaşdırılmalı, hər biri digərinin tamamlayıcısı kimi işlənəlməlidir.
2. **Türk dövlətləri və regional integrasiyanın gücləndirilməsi:** Enerji, nəqliyyat və ticarət sahələrində regional əməkdaşlıq davam etdirilməli, Qarabağın strateji mövqeyi beynəlxalq aləmdə aktiv şəkildə təşviq edilməlidir.
3. **Yaşıl enerji və davamlı iqtisadiyyat:** Qarabağın enerji potensialı tam olaraq istifadə olunmalı, ekoloji dayanıqlıq və enerji təhlükəsizliyi prioritet olmalıdır.
4. **Turizm və mədəni irsin integrasiyası:** Tarixi abidələrin qorunması və turizm infrastrukturunu yerli və xarici investisiyalarla dəstəklənməlidir.
5. **Rəqəmsal transformasiya:** Şəhər planlaması və dövlət idarəetməsi rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə modernləşdirilməli, ağıllı şəhər konsepsiyası tətbiq edilməlidir.

Bu təvsiyələr dövlət suverenliyinin davamlılığını təmin etməklə Qarabağın strateji inkişafının uzunmüddətli effektini artırır.

Nəticə:

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində yalnız simvolik və inzibati deyil, həm də strateji, iqtisadi və geoiqtisadi əhəmiyyət kəsb edən çoxölçülü prosesdir. Regionun işğaldan azad edilməsindən sonra həyata keçirilən post-münaqişə bərpa proqramları, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin funksional və mədəni modelinin formalaşdırılması, iqtisadi zonaların yaradılması, nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizlərinin bərpası və yaşıllıq enerji layihələrinin təşkili dövlətin ərazi, funksional və normativ suverenliyini effektiv şəkildə möhkəmləndirir. Eyni zamanda bu proses, regional integrasiya və Türkdövlətləri ilə əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirərək Azərbaycanın Cənubi Qafqazda güc balansını yeni səviyyəyə qaldırır, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasını təmin edir, enerji və logistika təhlükəsizliyini gücləndirir, turizm və mədəni irsin bərpası vasitəsilə sosial sabitliyi təmin edir. Aparılan təhlil göstərir ki, Qarabağın bərpası yalnız post-münaqişə yenidənqurması deyil, eyni zamanda Azərbaycanın uzunmüddətli strateji inkişafı, makroiqtisadi sabitliyi və milli təhlükəsizliyinin dayanıqlı təminatı üçün həlledici rol malik kompleks dövlət siyasətidir.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. **C.A. Zeyniyev** — Post-konflikt dövrə Qarabağda biznes sektorunun inkişafının prioritet istiqamətləri. Məqalə “TIM” jurnalında çap olunub. Bu tədqiqat regionun iqtisadi potensialını və biznesin bərpası strategiyalarını elmi baxımdan analiz edir. [TİM jurnalı](#)
2. **Hamid Abdullayev** və digərləri — Qarabağ regionunda bərpa olunan enerji potensialının araşdırılması: Günəş, külək və su enerjisindən istifadə. Bu məqalə “Yaşıl dünyanın Qarabağ modeli” adlı tədqiqat çərçivəsindədir. [ResearchGate](#)
3. **A. Məmmədova** — Karabakh and East Zangezur Economic Regions in Food Security Policy. Bu məqalə “Akademik Tarix və Düşüncə” jurnalında 2024-cü ildə dərc olunub və azad edilmiş ərazilərin iqtisadi region kimi strateji rolunu, ərzaq təhlükəsizliyi perspektivlərini təhlil edir. [DergiPark](#)
4. **AA Macid** — Sustainability of Post Conflict Recovery Strategies: Impact to Long-term Development. Jurnal “JDEV”-də 2023-cü ildə dərc olunub. Məqalə münaqişədən sonrakı iqtisadi bərpanın davamlılıq strategiyalarını elmi cəhətdən qiymətləndirir. [South Florida Publishing](#)
5. **Musayev, İmanov və s.** — Postwar Karabakh: What Is the Resettlement Potential? Bu tədqiqatda məcburi köçkünlərin Qarabağa geri qayıtma istəyi, dirçəliş planları və sosial integrasiya məsələləri anketlər vasitəsilə araşdırılır. [Ssoar](#)
6. **J. Branch** — Science and education as pillars of post-conflict recovery. Bu məqalə “ScienceDirect”də 2025-ci ildə dərc olunub. Karabağ Universitetinin post-münaqişə bərpasında rolu və təhsilin bərpa strategiyalarına təsiri təhlil edilir. [ScienceDirect](#)
7. **Maurizio Geri, və başqaları** — Landmine legacy in Azerbaijan: A threat to reconstruction. Bu məqalə 2024-cü ildə nəşr olunub və mina probleminin infrastruktur bərpasına, dirçəlişə mənfi təsiri elmi kontekstdə müzakirə olunur. [CSP Journal](#)
8. **NNM Almasov** — The Role of the Karabakh Region in the Economic Growth of Azerbaijan in the Near Future. Məqalə 2025-ci ildə “CyberLeninka”da dərc olunub və Qarabağın dövlət iqtisadiyyatına integrasiyasının uzunmüddətli rolunu analiz edir. [КиберЛенинка](#)
9. **RFK Jafarova** — Implementation of State Governance in the Liberated Territories. Bu yazı 2025-ci ildə “Futurity EconLaw” jurnalı tərəfindən yayımlanıb. Azad edilmiş ərazilərin dövlət idarəçiliyinə reintegrasiyası və qanunvericilik problemləri əsas mövzudur. [Futurity Econlaw](#)
10. **G. Papoyan** — Crossroads of Peace: Advancing Regional Integration and Post-Conflict Economic Recovery. Jurnal “JLIA”-da 2025-ci ildə dərc olunub. Bu məqalə Azərbaycanın regional integrasiya strategiyasını və Qarabağın bərpasının geoiqtisadi aspektlərini müzakirə edir. [E-Jlia](#)
11. **Analitik məqalə (Top-Center)** — Karabakh after war: Mapping post-conflict reconstruction (2024). Qarabağda bərpa prosesinin xəritələnməsi, sosial-iqtisadi prioritetlər və gedişat təhlil olunur. [top-center.org](#)

Fidan Hübətova Babək
Bakı Biznes Universiteti
ORCID: 0009-0009-4342-3568
Email: humbetovafidan28@gmail.com

Açar sözlər: Şuşa, ali təhsil, mədəniyyət iqtisadiyyatı, turizm, tədqiqat mərkəzi.

Azərbaycan Respublikasının hər bir qarış torpağı mədəniyyət ocağı, irsimizin, adət-ənənələrimizin, tariximizin göstəricisidir. Müxtəlif etnik qrupların tarixən mövcud olması Azərbaycan mədəniyyətinə daha da zənginlik qatır. Məhz elə bu səbəbdəndə tarixən Azərbaycan Respublikası diqqət mərkəzində olmuş və yadelli hücumlarına məruz qalmışdır. Azərbaycanın ən gözəl güşələri məhz bu səbəbdən 30 il düşmən tapdağı altında qalmışdır lakin, o tarixi günə qədər. 44 günlük vətən müharibəsinin zəfərlə bitdiyi gün uzun illər həsrət qaldığımız torpaqlara qovuşduq.

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş əraziləri sırasında Şuşa şəhərini xüsusi ilə vurğulamaq lazımdır. 2020-ci il noyabr ayının 8-də Şuşanın azad olması ilə iki dövlət arasında kapitulyasiya bəyanatı imzalandı. Heydər Əliyevin dediyi kimi “Şuşasız Qarabağ, Qarabağsız isə ümumiyyətlə Azərbaycan yoxdur”(Səmədzadə Z. 2022). Noyabrın 8-ni tarixi gün kimi qeyd etməyimizin bir digər səbəbi isə Şuşa şəhəri Azərbaycanın milli-mənəvi kimliyinin və strateji inkişafının rəmzidir. “Mən Şuşa şəhərini Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtı elan edirəm. Şuşa şəhəri buna layiqdir. Hesab edirəm ki, nəinki Azərbaycanın, bölgənin mədəni paytaxtı sayıla bilər.” (N.Tahirova, L.Qafarova. 2021). Şuşa şəhəri mədəniyyətin paytaxtı, musiqinin beşiyi, intellektual potensialın bərpası baxımından strateji əhəmiyyət daşıyan məkandır. Tədqiqatın məqsədində Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatının, turizm və ali təhsil sisteminin qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanan kompleks yanaşmaların formalaşdırılmasıdır. İlk öncə qeyd etmək lazımdır ki, postmünaqişə dövründə bərpa prosesi yalnız infrastrukturunun yenidən qurulması ilə yekunlaşmır, sosial və intellektual kapitalında pərpa da vacib məsələlərdəndir. Çünki milli-mədəni identikliyin dirçəldilməsi və gələcək nəsillərə ötürülməsi ən dəyərli mənəvi silahdır.

Tədqiqatda mədəniyyət və turizm sahələrinin inkişafı vurğulanmışdır. Mədəniyyət və turizm sektoru iqtisadiyyatda milli brendin formalaşması vasitəsi kimi çıxış edir. Ölkənin mədəni irsinin, dəyərlərinin, muzeylərinin, məqbərələrinin tanınması məhz burada yaradılacaq turizm sektoru ilə bağlıdır. Bunun üçün isə Şuşanın dağıdılmış memarlıq üslubu, tarixi siması, qədim mədəni abidələrin bərpası həyata keçirilməlidir. Natəvan bulağı, Molla Pənah Vəqifin büstü, görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin heykəli, xalq artisti Bülbülün ev muzeyi, Cıdır düzü, Şuşa qalası, İsa bulağı, Qaraböyük xanım sarayı, Xan bulağı və adı çəkilməyən saysız hesabsız bu kimi tarixi mədəni daşıyıcılar yenidən bərpa olunmalıdır və demək olar ki bir çoxu artıq yenidən bərpa olunub. Bərpa ilə yanaşı turizmin inkişafı mədəniyyətin tanınması üçün də yeni infrastruktur yaradılmışdır. “İsa bulağı” istirahət kompleksi, “Xarıbülbül” və “Qarabağ” hoteli, “Milli Xalça Muzeyi”, 90 çarpayılı xəstəxana həmçinin 1 nömrəli tam orta məktəb və s. yenidən yaradılan infrastrukturlar içərisindədir. Şuşa şəhərində turizm və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsi regionun iqtisadi artımına, məşğulluğun yüksəldilməsinə və beynəlxalq arenada tanınmasına bir başa təsir göstərəcək.

Mədəniyyət iqtisadiyyatı

Mədəniyyət və iqtisadiyyat ifadələri bir-birindən fərqli iki termindir. Lakin bu iki termin birləşməsi mədəniyyətin yaradıcı rolunun iqtisadiyyatın inkişafına təsirini tədqiq edir. Musiqi, kino, teatr, ədəbiyyat, memarlıq kimi mədəni sahələrin iqtisadi dövriyyədə rolu həmçinin mədəni xidmətlərin bazarda ki, dəyəri mədəniyyət iqtisadiyyatı vasitəsi ilə aşdırılır.

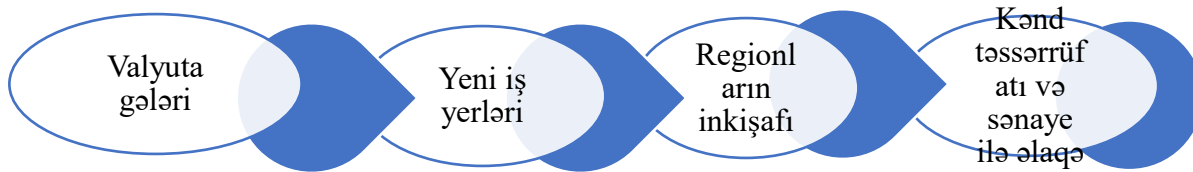
Bu anlayışı XX əsrin sonlarından etibarən formalaşmışdır. İqtisadi və sosial elmlərdə yeni istiqamət kimi formalaşan mədəniyyət iqtisadiyyatı mədəniyyətin yalnız mənəvi dəyər deyil, həm də iqtisadi potensiala malik bir resurs olduğu qeyd edir. 2022-ci il UNESCO-nun məlumatlarına əsasən, mədəni və yaradıcı sənayelər qlobal ÜDM-in təxminən 3%-ni təşkil etdiyini bildirir. Həmçinin bu sahədə milyonlarla iş yeri yaradılıb.

Mədəniyyətin iqtisadi dəyəri kimi “yaradıcı kapitalı” qeyd etmək mümkündür. Yaradıcı kapital maddi irs ilə yanaşı qeyri-maddi mədəni irs olan musiqi, folklor, sənətkarlıq və festivalların əsas daşıyıcılarıdır. Şuşa şəhərində mədəniyyətin inkişafı ilə bağlı “Xarıbülbül” festivalı, “Şuşa İli” və beynəlxalq tədbirlərin keçirilir ki, bunun nəticəsində şəhərin iqtisadi dövriyyəsi və turizm gəlirlərində dəyişiklik baş verir.

Turizm sahəsi

İqtisadiyyatın ən geniş yayılmış xidmət sahələrindən biri turizm sahəsidir. Bu sahə mühüm olmaqla yanaşı sürətlə inkişaf edən istiqamətlərindən biridir. Turizm sahəsi sosial və iqtisadi baxımdan iqtisadiyyatda, ölkə inkişafında böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu sahənin ölkə iqtisadiyyatının inkişafında bir sıra müsbət təsirləri vardır və aşağıdakı sxemdə aydın göstərilmişdir.

Sxem: Turizmin ölkə iqtisadiyyatında təsirləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Sxem turizm sahəsinin ölkə iqtisadiyyatına verdiyi müsbət təsir sahələrini qeyd edir. Valyuta gəlirləri xarici turistlərin ölkəyə gətirdiyi valyuta nəzərdə tutulur. Turizm sektoru insanlar üçün yeni iş yerlərinin yaradılmasına səbəb olur. Əmək qabiliyyətli əhali otellər, restoranlar, nəqliyyat və xidmət sahələrində minlərlə insanı işlə təmin edir. Regionların inkişafı, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrin inkişafında turizm sektorunun təsirlərinə məruz qalan sahələrdir. Yeni infrastrukturun yaradılması turizm sektorunun daha keyfiyyətli xidmət göstərməsini təmin edir.

Şuşa şəhərinin isə relyefi, coğrafi mövqeyi, iqlimi və ekoloji şəraiti turizm sahəsi üçün əlverişli imkanlar yaradır. Burada turizmin mədəni, ekoturizm, ziyarət turizmi kimi formalarını genişləndirmək həmçinin inkişaf etdirmək mümkündür. Bu səbəblə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021–2026-cı illəri əhatə edən “İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və reintegrasiyası” üzrə strateji sənədlərində Şuşa şəhərinin turizm klasteri kimi formalaşdırılması əsas prioritetlərdən biri kimi göstərilmişdir. (Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. 2026)

Şuşa şəhərinin potensial imkanlarının olmasına baxmayaraq bir sıra inkişafı ləngidən səbəblər vardır və aşağıda qeyd edilmişdir:

1. Turizm xidmətləri sahəsində peşəkar səviyyədə təşkilini təmin edən resursların yetməzliyi
2. Təhsilli və bacarıqlı kadr zəifliyi
3. Yerli sakinlərin iqtisadi proseslərə integrasiyası səviyyəsinin yüksək olmaması

Qeyd edilən problemlərin bazasında ali təhsilin strateji rolu ön plana çıxır. Məhz ali təhsil sistemi vasitəsilə müasir idarəetmə, turizm və mədəniyyət üzrə ixtisaslı kadrların hazırlanması mümkündür.

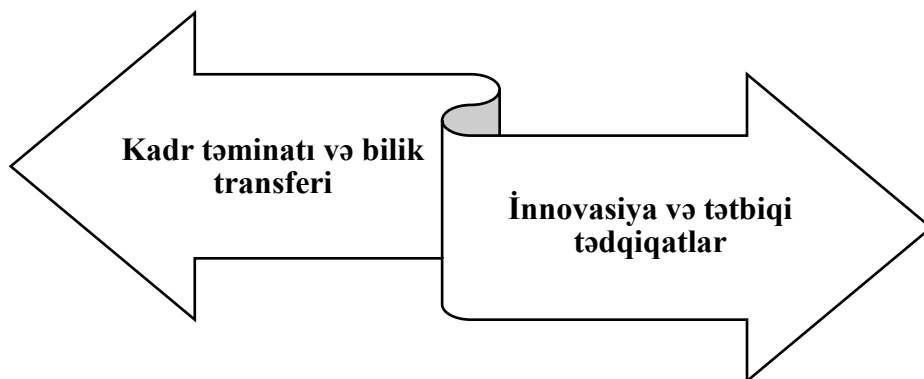
İnsan kapitalı və ali təhsil

Son illərdə insan inkişafı əsas tədqiqat sahələrindən birinə çevrilmişdir. İnsan inkişafı mürəkkəb bir sxemdir və bu inkişaf əsasən ümumi ictimai yüksəlişə əsaslanır. Aydındır ki, insanın üç əsas məqsədi reallaşdırmadan ictimai yüksəliş mümkün deyildir. Bu məqsədlərə uzun və sağlam ömür sürmək, biliklər əldə edib onları yeniləşdirmək və genişləndirmək, həmçinin yüksək həyat səviyyəsini təmin edən maddi nemətlər əldə etmək aiddir. (Hüseynova A. 2017) C.Minser insan kapitalını “kapitallaşmış mənfəət” kimi qeyd etmişdir. Çünki ali təhsilli insanların ömürboyu aldığı təhsil onlar üçün yatırılmış ən böyük investisiyadır. Həmçinin Becker Minserin fikirlərini digər aspektən qiymətləndirmişdir. O qeyd edirdi ki, iqtisadi artımın əsas mənbəyi fiziki kapital deyil, bacarıq və innovasiya potensialı olan kapitallardır.

Qarabağın dirçəldilməsinin strateji aspektlərində ali təhsilin strateji rolu xüsusi vurğulanmalıdır. Ali təhsil müəssisələri insan kapitalının formalaşdırılmasında, peşəkar kadrların hazırlanmasında və innovativ

idarəetmə modellərinin tətbiqində əsas rol oynayır. Şuşanın bərpa prosesinə və inkişaf strategiyasına ali təhsilin üstünlüklərinin daxil edilməsi, regionun uzunmüddətli intellektual və sosial davamlılığının təmin edilməsinə xidmət edəcəkdir. Şuşa şəhərinin dirçəldilməsində ali təhsil iki əsas istiqamətdə əhəmiyyət daşıyır:

Sxem: Ali təhsilin Şuşa şəhərinin dirçəlişində təsirləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Qeyd edilən ali təhsilin təsiri sxemində kadr təminatı və bilik transferi istiqaməti turizm, mədəniyyət, idarəetmə sahələrində ixtisaslaşmış mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin edəcək. İnnovasiya və tədqiqatlar istiqaməti isə regionun mədəni və ekoloji resurslarına əsaslanan elmi-tədqiqat layihələrinin həyata keçirilməsi həyata keçirəcək. Turizm, mədəniyyət və ali təhsil sahələri üzrə Şuşa şəhərində regional ali təhsil klasteri formalaşdırmaq olar. Klasterin əsas struktur komponentləri aşağıdakı kimi qeyd etmək olar.

Ali təhsil müəssisələrinin filialları və tədris mərkəzləri

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti ilə Azərbaycan Turizm və Menecment Universitetinin Şuşada filiallarının və ya tətbiqi tədris mərkəzlərinin yaradılması bölgədə nəzəri və praktiki hazırlığın həyata keçirilməsi üçün ilkin baza rolunu oynaya bilər. Bu ali təhsil müəssisələri mədəniyyətin idarə olunması, turizm planlaşdırılması, yaradıcılıq iqtisadiyyatı, sənətkarlıq və mədəni irs menecmenti sahələri üzrə ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin edə bilərlər.

Yaradıcılıq və sənətkarlıq üzrə peşə hazırlığı kursları

Şuşa tarixən Azərbaycan incəsənətinin və musiqi mədəniyyətinin beşiyi olmuşdur. Buna görə də burada təşkil olunacaq peşə hazırlığı proqramları gənclərin yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafına yönəldilə bilər. Xalçaçılıq, bədii tikmə, musiqi alətləri istehsalı, dekorativ-tətbiqi sənətlər və milli geyim dizaynı üzrə təlimlər qeyri-maddi mədəni irsin qorunmasına və yaşadılmasına töhfə verəcəkdir.

Gənclər laboratoriyaları və icma əsaslı innovasiya mərkəzləri

Şuşada yaradılacaq “Gənclər laboratoriyaları” və “mədəni innovasiya mərkəzləri” ali təhsil müəssisələrinin elmi potensialı ilə yerli icmanın yaradıcılıq bacarıqlarını bir araya gətirəcək. Bu mərkəzlərdə sosial sahibkarlıq, startap təşəbbüsləri, rəqəmsal mədəniyyət və ekoturizm kimi istiqamətlərdə ideyalar formalaşdırılacaq və bu da gənclərin məşğulluğuna və iqtisadi fəallığın artmasına şərait yaradacaqdır.

Yerli və beynəlxalq tərəfdaşlıq layihələri

Klasterin formalaşdırılması prosesində UNESCO, ISESCO, Avropa İttifaqı və Türk Dövlətləri Təşkilatı kimi beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq proqramlarının icrası məqsədəuyğun olardı. Bu cür tərəfdaşlıqlar Şuşanın mədəni diplomatiya potensialını və beynəlxalq nüfuzunu gücləndirəcək, eləcə də elmi və mədəni mübadilənin genişlənməsinə şərait yaradacaqdır.

Klaster modelinin tətbiqi ali təhsil müəssisələrinin mədəniyyət və turizm sektorlarına birbaşa kadr, ideya və innovasiya dəstəyi verməsini təmin edəcək. Məsələn, Şuşada keçirilən mədəni tədbirlərin təşkili, turizm brendlərinin formalaşdırılması, sənət festivallarının idarə olunması və regionun marketing strategiyalarının hazırlanması kimi fəaliyyətlərdə universitetlərin elmi potensialı praktik müstəviyə çevriləcəkdir. Bu proses “universitet–sənaye–cəmiyyət” üçbucağı üzərində qurulan yeni regional idarəetmə modelinin — “Şuşa modeli”nin formalaşmasına zəmin yaradacaq. Beləliklə, Şuşa təkcə mədəniyyət paytaxtı deyil, eyni zamanda təhsil və yaradıcılıq innovasiyalarının mərkəzi kimi formalaşacaqdır.

Eyni zamanda, klasterin fəaliyyəti regionda müasir düşüncəyə malik, rəqabətqabiliyyətli və innovativ insan kapitalının formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərəcəkdir. Təhsil, mədəniyyət və turizm sektorlarının integrasiyasına əsaslanan bu yanaşma uzunmüddətli perspektivdə sosial inklüzivliyi, milli və mənəvi dəyərlərin qorunmasını, eləcə də iqtisadi dayanıqlılığını təmin edən strateji istiqamət kimi qiymətləndirilə bilər.

Nəticə etibarilə, Şuşanın strateji inkişaf modeli ali təhsilin üç əsas istiqamətini-idarəetmə, mədəniyyət və turizm sahələrini birləşdirən çoxşaxəli sistem kimi formalaşır. Bu sistemin əsas dəyəri ondan ibarətdir ki, o, təkcə iqtisadi inkişafı deyil, eyni zamanda mədəni dirçəlişi, sosial həmrəyliyi və bilik əsaslı iqtisadiyyatın yaradılmasını təmin edir.

Bu baxımdan, Şuşa postmüharibə dövrü Azərbaycanı üçün simvolik inkişaf modelinə çevrilə bilər. Burada mədəniyyət, təhsil və turizm sadəcə ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri kimi deyil, qarşılıqlı tamamlayıcı sinerji sistemi və milli dirçəlişin strateji təminatçısı kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Becker, G. S. (1975). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/books/beck75-1>
2. Su, Z., Wang, D., & Lin, T. (2019). Sustainable synergies between the cultural and tourism industries. Sustainability, 11(23), 6607. <https://www.mdpi.com/2071-1050/11/23/6607>
3. Human Capital Theory in Education. (2017). In Springer Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory. SpringerLink. https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-981-287-588-4_254
4. Wang, J. (2024). Research on the synergistic evolution of tourism economy and urban ecological resilience based on coupling model in the context of ethnic arts. Applied Mathematics and Nonlinear Sciences, 9. <https://sciendo.com/article/10.2478/amns-2024-0875>
5. Hüseynov, İ., & Əfəndiyeva, N. (2007). Turizmin əsasları. Bakı: Mars-Print. https://anl.az/el/h/hi_te.pdf
6. Azərbaycan Respublikası. (2016). Azərbaycanın turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. https://azertag.az/store/files/Strateji_yol_xeritesi/Turizm_s%C9%99nayesinin_inki%C5%9Faf%C4%B1na_dair_strateji_yol_xeritesi.pdf
7. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. (2015). Turizm resurslarının öyrənilməsinin elmi-nəzəri əsasları. UNEC Nəşriyyatı. https://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/umumi_sfera111.pdf
8. Hit.az. (2023, iyul). Azərbaycanın bu regionlarında universitetlər yaradıla bilər. Hit.az. <https://hit.az/az/sosial/290444/azerbaycanin-bu-regionlarinda-universitetler-yaradila-biler/>
9. Azərbaycan Respublikası. (2022). Mədəniyyət və turizm. Prezident Kitabxanası. <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl5.pdf>
10. Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyası. (2022). Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası. https://static.president.az/upload/Files/2022/07/22/5478ed13955fb35f0715325d7f76a8ea_3699216.pdf
11. Azərbaycan News. (2024, may 14). Şuşa gündən-günə gözəlləşir. Azerbaijan News. <https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/susa-gunden-gune-gozellesir-1715633534>
12. President.az. (2021, noyabr 8). Prezident İlham Əliyev: “Şuşa Azərbaycanın qürur mənbəyidir”. President.az. <https://president.az/az/articles/view/45924>
13. Azərbaycan News. (2024, aprel 24). Mədəniyyət beşiyi. Azerbaijan News. <https://azerbaijan-news.az/az/posts/detail/medeniyyet-besiyi-1714004493>
14. Tahirova, N., & Qafarova, L. (2021). Şuşa – Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı. Bakı: Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti.
15. Mehdiyev, R. (2021). Zəfər yolu: Qarabağ savaşından Şuşa bəyannaməsinədək. Bakı: Elm nəşriyyatı.
16. Səmədzadə, Z. (2022). Qarabağ iqtisadiyyatı 100 ildə. Bakı: Elm nəşriyyatı. 856s

ŞUŞA ŞƏHƏRİNDƏ MƏDƏNİYYƏT İQTİSADİYYATININ VƏ TURİZM SAHƏSİNİN PRIORİTET İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Günay Hüseynova

Qrup: IT1_23 Email: huseyn.gulu05@gmail.com

Giriş

Şuşa şəhəri Azərbaycanın tarixi yaddaşında, mədəni irsində və sosial-siyasi həyatında xüsusi yerə malikdir. Qarabağın tacı hesab olunan bu şəhər əsrlər boyu regionun mədəniyyət və musiqi mərkəzi kimi tanınıb. 2020-ci ildə Şuşanın işğaldan azad olunması Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin bərpası baxımından mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Şəhərin yenidən qurulması, tarixi irsin bərpası və müasir turizm infrastrukturunun yaradılması istiqamətində genişmiqyaslı işlər davam edir.

Mədəniyyət iqtisadiyyatı anlayışı XXI əsrdə iqtisadi inkişafın əsas komponentlərindən birinə çevrilmişdir. Bu sahə mədəniyyətin yalnız sosial deyil, həm də iqtisadi dəyərə malik olduğunu sübut edir. Şuşa kimi zəngin tarixə, geniş mədəni irsə və bənzərsiz təbiətə sahib olan şəhərdə mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm sektorunun inkişafı həm regional, həm də ölkə səviyyəsində əhəmiyyətli nəticələr verə bilər.

Bu məqalədə Şuşanın mədəniyyət iqtisadiyyatının əsas potensialı, turizm sahəsinin mövcud vəziyyəti və onların gələcək inkişaf istiqamətləri geniş şəkildə təhlil edilir.

1. Şuşanın mədəniyyət paytaxtı kimi tarixi və strateji rolu

Şuşa şəhəri 1752-ci ildə Qarabağ xanlığının banisi Pənahəli xan tərəfindən salınmışdır. Diqqətlə seçilmiş coğrafi mövqeyi şəhərin həm müdafiə gücünü, həm də iqtisadi əhəmiyyətini artırmışdır. XVIII-XIX əsrlərdə Şuşa ticarət, sənətkarlıq, musiqi və ədəbiyyat mərkəzi kimi inkişaf etmişdir. Tarixi mənbələrə görə, Şuşada müxtəlif sənət sahələri – zərgərlik, xalçaçılıq, duluculuq, musiqi sənəti yüksək səviyyədə olub.

Şuşa Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi sayılır. Üzeyir Hacıbəyli, Bülbül, Xan Şuşinski, Nəvəvan kimi şəxsiyyətlərin fəaliyyəti burada formalaşmışdır. Bu şəhər həm də Qarabağın yüksək musiqi mədəniyyətinin simvolu kimi qəbul edilir. XIX əsrdə “Qarabağ muğam məktəbi”nin formalaşmasının əsas mərkəzi Şuşa olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti tərəfindən Şuşaya “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” statusunun verilməsi şəhərin dirçəlişinə strateji yanaşmanın göstəricisidir. Bundan əlavə, 2022-ci ildə Şuşanın TÜRKSÖY tərəfindən “Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı” seçilməsi şəhərin beynəlxalq arenada tanınmasına böyük təkan verdi.

Şuşanın mədəni inkişaf prioritetləri

1.1. Tarixi-memarlıq irsinin mühafizəsi və sistemli bərpası

Şuşa şəhərinin tarixi memarlıq siması onun mədəni identikliyinə əsas daşıyıcılarından biridir. Şəhərin planlaşdırılma quruluşu, küçə şəbəkəsi, karvansaralar, məscidlər, malikanələr və fərdi yaşayış evləri Qarabağ memarlıq məktəbinin özünəməxsus nümunələrini təşkil edir. Yeni inkişaf mərhələsində bu irsin bərpası yalnız fiziki rekonstruksiya deyil, həm də tarixi urbanistik mühitin yenidən canlandırılması kimi qiymətləndirilməlidir.

Prioritetlər:

- Şuşa Qalası, Gəncə darvazası və qala divarlarının elmi-metodik restavrasiyası;
- Yuxarı və Aşağı Gövhərağa məscidlərinin orijinal memarlıq üslubunun qorunması;
- Mehmandarovlar malikanəsi, Karvansara kompleksi və digər yaşayış binalarının restavrasiya olunması;
- Tarixi mərkəzin UNESCO Dünya İrs Siyahısına daxil edilməsi üçün normativ-hüquqi baza hazırlanması.

Bu proseslərin həyata keçirilməsi Şuşanın gələcək turizm və mədəniyyət mühitinin əsasını təşkil edir.

2. Mədəniyyət iqtisadiyyatının formalaşması və əsas istiqamətləri

Mədəniyyət iqtisadiyyatı mədəni dəyərlərin, tarix, incəsənət və yaradıcılıq potensialının iqtisadi aktivə çevrilməsi prosesidir. Şuşada bu sahənin formalaşması aşağıdakı istiqamətlər üzrə aparılır:

2.1. Mədəni irs obyektlərinin bərpası və istifadəsi

Şuşa uzun illər işğal altında qaldığı üçün şəhərin tarixi-mədəni obyektlərinin böyük hissəsi dağıdılmışdır. 2020-ci ildən sonra bu obyektlərin bərpası dövlətin əsas prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bərpa olunan obyektlər arasında:

- Vəqif Poeziya Evi və məqbərəsi
- Xurşidbanu Natəvanın evi
- Bülbülün memorial muzeyi
- Gövhərağa məscidləri (Yuxarı və Aşağı Gövhərağa)
- Mehmandarovların malikanə kompleksi
- Qala divarları və Qapılar

Bu obyektlərin bərpası Şuşanın tarixi simasının qorunması ilə yanaşı, turizm sahəsinə böyük töhfə verir. Yenidən qurulan mədəni irs sahələri turistləri cəlb etməklə iqtisadi gəlirlərin artmasına səbəb olur.

2.2. Festival və tədbirlər iqtisadiyyatı

Festival iqtisadiyyatı müasir mədəniyyət iqtisadiyyatının ən gəlirli sahələrindən biridir. Şuşada keçirilən:

- “Xarıbülbül” musiqi festivalı
- Vəqif Poeziya Günləri
- Beynəlxalq muğam tədbirləri
- Şuşa İncəsənət Həftəsi

Kimi tədbirlər şəhərin həm yerli, həm də xarici turistlər üçün cazibədarlığını artırır. Bu tədbirlər Şuşanın marka dəyərini yüksəldir, turizm xidmətləri sektorunun (otel, restoran, nəqliyyat) aktivliyini artırır və sahibkarlıq mühitini genişləndirir.

2.3. Yaradıcı sənayelərin inkişaf etdirilməsi

Yaradıcı sənayelər müasir iqtisadiyyatın ən sürətlə inkişaf edən sahələrindəndir. Onlara:

- Musiqi və səhnə sənətləri
- Kino və media
- Dizayn və dekor
- Rəqəmsal incəsənət
- Xalçaçılıq və tətbiqi sənətlər

Daxildir.

Şuşada bu sahələrin inkişafı üçün aşağıdakı addımlar prioritetdir:

- Yaradıcılıq mərkəzlərinin açılması
- Gənclər üçün incəsənət studiyalarının yaradılması
- Rəqəmsal media və musiqi studiyalarının qurulması
- Ənənəvi sənətkarlıq məktəblərinin dirçəldilməsi

Bunlar Şuşanın həm mədəni, həm də iqtisadi cəhətdən inkişafına xidmət edir.

3. Şuşada turizmin geniş inkişaf potensialı

Şuşanın turizm potensialı təkcə mədəniyyətlə məhdudlaşmır. Şəhər həm təbiət, həm sağlamlıq, həm də biznes turizmi baxımından geniş imkanlara malikdir.

3.1. Mədəni turizm

Şuşanın 300-ə yaxın tarixi və memarlıq abidəsi mövcuddur. Bərpa işləri tam başa çatdıqdan sonra şəhər Cənubi Qafqazın ən böyük mədəni turizm mərkəzlərindən birinə çevriləcək.

- Mədəni turizmin inkişafı üçün:
- Turizm marşrutlarının müəyyənləşdirilməsi
- Virtual bələdçi sistemlərinin yaradılması
- Muzeylərin interaktiv şəkildə qurulması

Tövsiyə olunur.

3.2. Ekoturizm və dağ turizmi

Şuşanın təbii-coğrafi şəraiti ekoturizm üçün ideal hesab edilir. Cıdır düzü, Topxana meşəsi, Qarabağın təbii meşəlikləri turistlərə unudulmaz təcrübə yaşada bilər.

Bu sahədə potensial istiqamətlər:

- Dağ yürüşü marşrutları
- Ekoloji düşərgələr
- Velosiped turları
- Təbii foto-turlar

3.3. Sağlamlıq və idman turizmi

Şuşanın təmiz dağ havası, hündürlük və iqlim şəraiti sağlamlıq turizmi üçün əlverişlidir. Şəhərdə gələcəkdə:

- Reabilitasiya mərkəzləri
- Sağlamlıq otelləri
- İdman arenaları

Yaradıla bilər.

3.4. Konqres və biznes turizminin inkişafı

Yeni otellərin və konfrans mərkəzlərinin tikintisi Şuşada işgüzar tədbirlərin keçirilməsinə şərait yaradır. Konqres turizmi yüksək gəlir gətirən turizm növlərindən biridir.

4. İnfrastruktur layihələrinin rolu

Şuşada infrastrukturun yenidən qurulması davam edir. Bu sahədə həyata keçirilən əsas layihələr:

- Füzuli–Şuşa magistral yolu
- “Zəfər yolu”nın tikintisi
- Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı
- Yeni yaşayış kompleksləri və sosial obyektlər
- Elektrik, rabitə və su xətlərinin tam yenilənməsi

İnfrastrukturun inkişafı turizm axınına artırmaqla yanaşı, sahibkarlıq üçün yeni imkanlar açır.

5. Şuşanın strateji inkişaf istiqamətləri

Şuşa şəhərinin uzunmüddətli inkişaf strategiyası aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

Tarixi-mədəni irsin beynəlxalq səviyyədə təbliği

Festival və tədbirlər fəaliyyətinin genişləndirilməsi

Yaradıcı sənayelərə dövlət və özəl investisiyaların cəlbə

Ekoturizm və sağlamlıq turizminin inkişafı

Otel və turizm xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılması

Rəqəmsal turizm məhsullarının yaradılması

Sahibkarlığın stimullaşdırılması

Nəqliyyat və şəhərsalma layihələrinin genişləndirilməsi

Nəticə

Şuşa şəhərinin yenidən qurulması və inkişafı Azərbaycanın mədəni, iqtisadi və sosial həyatının mühüm mərhələsidir. Mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm sahələrinin gücləndirilməsi şəhərin regional mərkəzə çevrilməsinə xidmət edir. Tarixi irsin bərpası, yeni infrastrukturların yaradılması, yaradıcı sənayelərin dəstəklənməsi Şuşanın gələcəyini formalaşdıran əsas faktorlardır.

Şuşa yaxın illərdə yalnız Azərbaycan deyil, bütün Qafqaz regionunun ən mühüm mədəniyyət və turizm mərkəzlərindən birinə çevriləcək. Bu inkişaf həm iqtisadi gəlirləri artıracaq, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına mühüm töhfə verəcək.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Zəhra Vüqar qızı Hüseynova

Bakı Slavyan Universitetinin

Filologiya fakültəsinin IFA-301 qrup tələbəsi

e-mail; zarahuseynli07@gmail.com

Xülasə. 2020-ci ildə baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycanın siyasi və hərbi tarixində mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi və Azərbaycan Ordusunun peşəkarlığı nəticəsində ölkənin ərazi bütövlüyü bərpa edildi, o cümlədən Şuşa kimi strateji və mədəni əhəmiyyətli şəhər azad olundu. Bu qələbə Azərbaycan xalqının birliyini, milli iradəsini və dövlətçilik ruhunu daha da gücləndirdi.

Müharibədən sonra dövlət Qarabağın bərpası ilə bağlı genişmiqyaslı layihələrə start verdi. İnfrastrukturun yenidən qurulması, sosial obyektlərin tikintisi, iqtisadi zonaların yaradılması və “Böyük Qayıdış” proqramı əhalinin doğma yurdlarına mərhələli şəkildə qayıdışını təmin etməyə yönəldilmişdir. Bu proses regionun gələcək iqtisadi integrasiyası üçün əsas baza yaradır.

Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin turizm, sənaye və mədəniyyət mərkəzləri kimi inkişafı prioritet istiqamətlərdən biridir. Bu şəhərlərdə həyata keçirilən layihələr regionun iqtisadi dinamizmini artırır və onu beynəlxalq səviyyədə daha cəlbedici edir.

Nəqliyyat infrastrukturunun genişləndirilməsi – yeni hava limanları, magistral yollar, dəmir yolları və Zəngəzur dəhlizi – Qarabağın həm ölkə daxilində, həm də regionlararası əlaqələrini gücləndirir. Bu layihələr Azərbaycanın strateji mövqeyini daha da möhkəmləndirir.

Açar sözlər: Milli həmrəylik, mədəni təmərküzləşmə, irs, strategiya

2020-ci ilin sentyabrında başlayan və 44 gün davam edən Vətən müharibəsi Azərbaycan tarixinin ən parlaq səhifələrindən biri kimi yadda qalmışdır. Azərbaycan Ordusu, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında, xalqın birliyi və dövlətin qətiyyətli iradəsi sayəsində Ermənistanın illərlə davam edən işğalına son qoymuş, ölkənin ərazi bütövlüyünü və dövlət suverenliyini tam şəkildə bərpa etmişdir.

MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasında Prezident İlham Əliyev bu barədə belə demişdir: “Sentyabrın 27-də, ermənilərin xaincəsinə hücumundan sonra mən Ali Baş Komandan kimi ‘İrəli!’ əmrini verdim. Biz öz xalqımızı, öz ölkəmizi müdafiə etməli idik... 44 gündən sonra düşmən kapitulyasiya etdi... Noyabrın 8-də isə Qafqazın incisi və Azərbaycan xalqının qəlbi hesab edilən qədim Şuşa şəhəri erməni işğalından azad olundu.” Bu sözlər Azərbaycanın hərbi və siyasi tarixinə yeni mərhələ açmış, xalqın iradə gücünün və milli həmrəyliyin təntənəsinə çevrilmişdir.

Prezidentin “dəmir yumruq” ifadəsi isə bu birliyin simvoluna çevrilmişdir: “Bu yumruq elə-belə yumruq deyil, bu, dəmir yumruqdur. Bu dəmir yumruqla düşmənin başını əzirik və əzəcəyik! Eyni zamanda, bu yumruq birliyimizin rəmzidir. Azərbaycan xalqı bir yumruq kimi birləşib və bu həmrəylik əbədi olacaq.” Bu ifadələr yalnız hərbi zəfərin deyil, həm də milli həmrəyliyin və dövlətçilik ideologiyasının təcəssümüdür.

Qarabağın işğaldan azad olunmasının iqtisadi və siyasi əhəmiyyəti çoxşaxəlidir. İqtisadi baxımdan bu hadisə Azərbaycanın təbii sərvətlərindən, kənd təsərrüfatı və turizm imkanlarından tam şəkildə istifadə etmək üçün yeni perspektivlər açmışdır. Bu ərazilərdə infrastrukturun yenidən qurulması, investisiya axınının təşkili və dayanıqlı inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi regional iqtisadi sistemin güclənməsinə xidmət edir. Siyasi baxımdan isə Qarabağın azadlığı dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə, milli birliyin dərinləşməsinə və Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun artmasına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, Qarabağın azad olunması yalnız hərbi zəfər deyil, həm də ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında, milli təhlükəsizliyində və gələcək integrasiya proseslərində mühüm dönüş nöqtəsidir. Bu məqalədə Qarabağın

bərpası, iqtisadiyyat quruculuğunun səmərəli mexanizmləri və bu proseslərin dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində rolu geniş şəkildə araşdırılacaqdır.

Qarabağın işğaldan azad olunması Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Dövlət suverenliyi yalnız siyasi və hüquqi institutlarla məhdudlaşmır; suverenliyin qorunması və bərpası həm də ərazilərin idarə olunması, iqtisadi potensialın həyata keçirilməsi və sosial integrasiyanın təmin edilməsi ilə birbaşa bağlıdır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası dövlətin siyasi iradəsinin, idarəetmə mexanizmlərinin və milli həmrəyliyin real təzahürüdür.

Prezident İlham Əliyevin çıxışlarında vurğuladığı kimi, Qarabağın azad edilməsi həm də Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün vacib addımdır. Onun sözlərinə görə, “Hər kəs bizim gücümüzü gördü, hər kəs dəmir yumruğumuzun nə olduğunu anladı”. Bu ifadələr dövlət suverenliyinin yalnız hərbi zəfər və siyasi qərarlarla deyil, həm də xalqın birliyi və iqtisadi dayaqqlar üzərində qurulduğunu göstərir.

İqtisadi baxımdan, Qarabağın bərpası regionun təbii resurslarının, kənd təsərrüfatı imkanlarının, turizm və xidmət sektorunun fəaliyyətə başlaması üçün əsas yaradacaqdır. Dövlətin suverenliyi bu resursların idarə olunması və regional inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi ilə birbaşa güclənir. Eyni zamanda, azad edilmiş ərazilərdə yeni inzibati və iqtisadi strukturların formalaşdırılması, qanunvericilik bazasının tətbiqi və təhlükəsizlik sistemlərinin bərpası Azərbaycanın daxili siyasətinin səmərəliliyini artırır.

Beləliklə, Qarabağın bərpası və dirçəldilməsi yalnız tarixi və mənəvi ədalətin bərpası deyil, eyni zamanda dövlətin suverenliyinin möhkəmlənməsi, iqtisadi inkişafın sürətlənməsi və regional liderlik potensialının reallaşdırılması üçün mühüm şərtidir. Bu baxımdan, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçiriləcək iqtisadi quruculuq və infrastruktur layihələri Azərbaycanın strateji maraqlarının təmin edilməsində həlledici rol oynayacaqdır.

Azad olunmuş ərazilərdə iqtisadiyyatın qurulması və bərpası Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, regional sabitliyin təmin olunması və əhalinin rifahının artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses yalnız infrastrukturun bərpası ilə məhdudlaşmır, həm də əhalinin dayanıqlı məskunlaşması, regionun resurs potensialının səmərəli istifadəsi, investisiya mühitinin yaradılması və sosial rifahın yüksəldilməsi ilə sıx bağlıdır. İqtisadiyyat quruculuğu planlı, mərhələli və dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası xalqımızın tarixində mühüm hadisədir və işğaldan azad olunmuş ərazilərə vətəndaşların qayıdışı Böyük Qayıdış kimi dəyərləndirilir. Bu qayıdış həm əhalinin öz doğma torpaqlarına geri dönməsini, həm də regionun iqtisadi fəaliyyətinə reintegrasiyasını əhatə edir. Böyük Qayıdış sosial və iqtisadi integrasiyanın bir vasitəsi olaraq, ərazilərin dayanıqlı məskunlaşmasını, iş yerlərinin yaradılmasını, müasir sosial xidmətlərin təmin olunmasını və regionun iqtisadi potensialının istifadəsini hədəfləyir.

Prezidentin 2 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamında işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və iqtisadiyyatın qurulması ilə bağlı əsas prioritetlər müəyyən edilmişdir. Sərəncamda aşağıdakı məsələlər qeyd olunur:

- İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmanın təmin olunması;
- Ərazilərin ölkənin iqtisadi həyatına tam reintegrasiyası;
- İnfrastrukturun modernləşdirilməsi, o cümlədən yol, enerji, su və kommunal xidmətlərin inkişafı;
- Sahibkarlığın və investisiya təşəbbüslərinin təşviqi, dövlət-özəl tərəfdaşlığının gücləndirilməsi;
- Sosial xidmətlərin və təhsilin inkişafı;
- Dayanıqlı və ekoloji prinsiplərə əsaslanan iqtisadi fəaliyyətin təşviqi;
- Beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika imkanlarının səmərəli istifadəsi.

Bundan əlavə, Prezident İlham Əliyevin 10 dekabr 2021-ci il tarixli Sərəncamına əsasən, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadi canlanmanın sürətləndirilməsi və investisiya cəlbəediciliyinin artırılması məqsədilə aşağıdakı tədbirlər müəyyən edilmişdir:

- İqtisadi resursların və əmək qüvvəsinin səmərəli idarə olunması, emal sənayesi və xidmət infrastrukturunun yaradılması, vergi və sosial güzəştlərin tətbiqi;

- Özəl təşəbbüslərin stimullaşdırılması və investisiya təşviqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, xammal və materialların idxalı üçün gömrük və vergi güzəştlərinin müəyyən edilməsi;
- İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan sahibkarlara kommunal xidmətlər üzrə güzəştlərin təqdim olunması;
- Müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin işğaldan azad olunmuş ərazilərə cəlb edilməsi və əmək miqrasiyası prosedurlarının təkmilləşdirilməsi;
- Sahibkarların maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının artırılması və dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi;
- Ekoloji təmiz texnologiyaların və bərpa olunan enerji mənbələrinin tətbiqini təşviq edən investorların dəstəklənməsi;
- Yaşayış massivlərinin inşası ilə bağlı dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının inkişafı.

Bu tədbirlər Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndinə uyğun olaraq həyata keçirilir və regionun dayanıqlı iqtisadi inkişafını təmin edən, işğaldan azad olunmuş ərazilərin Azərbaycanın iqtisadi həyatına reinteqrasiyasını sürətləndirən əsas mexanizmlər kimi nəzərdə tutulmuşdur.

İşğaldan azad olunmuş bölgələrin iqtisadi reinteqrasiyası bir sıra mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlara regionun təbii resurslarının səmərəli istifadəsi, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrinin inkişafı, şəhər və kənd infrastrukturalarının modernləşdirilməsi, iş yerlərinin yaradılması, sosial xidmətlərin genişləndirilməsi və regionun beynəlxalq ticarət və nəqliyyat imkanlarının aktivləşdirilməsi daxildir. Belə yanaşma əhalinin layiqli və təhlükəsiz yaşayışını təmin etməklə, həmçinin regionun iqtisadi potensialını artırmaqla Azərbaycanın dayanıqlı inkişafına töhfə verir.

Böyük Qayıdış və iqtisadi reinteqrasiya mexanizmləri işğaldan azad olunmuş ərazilərin Azərbaycanın dayanıqlı iqtisadi inkişafına tam inteqrasiyasını təmin edən əsas vasitələrdən biridir. Prezidentin Sərəncamında nəzərdə tutulan prioritetlərin həyata keçirilməsi, həmçinin Milli Prioritetlər çərçivəsində planlaşdırılan tədbirlər regionun həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan sürətli inkişafını təmin edəcəkdir.

Azad olunmuş ərazilərin iqtisadiyyatının bərpası və inkişafı yalnız daxili resurslarla məhdudlaşmamalı, regional və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları ilə dəstəklənməlidir. Bu baxımdan, Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağın iqtisadi rayonunun inkişafında strateji əhəmiyyət kəsb edir. Türk Dövlətləri Təşkilatının vahid iqtisadi, nəqliyyat və enerji layihələrinə inteqrasiyası regionun geoiqtisadi mövqeyini möhkəmləndirir və Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin bərpasına töhfə verir.

İyulun 6-da Şuşada Azərbaycan Prezidentinin təşəbbüsü ilə keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının qeyri-rəsmi Zirvə görüşü işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Görüşdə Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkiyə və digər müşahidəçi dövlətlərin rəhbərləri iştirak etmiş və Qarabağ Bəyannaməsi imzalanmışdır.

Bəyannamədə əsasən aşağıdakı istiqamətlər vurğulanmışdır:

- İşğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi reinteqrasiyası və investisiya cəlb ediliyinin artırılması;
- Ticarət, nəqliyyat və enerji infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, trans-regional dəhlizlərin təşviqi;
- Rəqəmsal texnologiyalar və innovativ layihələrin tətbiqi;
- Bərpaolunan enerji və iqlim fəaliyyətləri üzrə əməkdaşlığın gücləndirilməsi;
- Türk dövlətləri arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələrin dərinləşdirilməsi.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında aşağıdakı sahələrdə xüsusilə əhəmiyyətlidir:

1. İnvestisiya və biznes təşəbbüsləri: Xarici investorların regiona cəlb olunması, ortaq sənaye, kənd təsərrüfatı və xidmət sektorları layihələrinin həyata keçirilməsi.
2. Nəqliyyat və logistika əlaqələri: Zəngəzur dəhlizi, dəmir yolları və global ticarət marşrutları üzrə ortaq layihələr Qarabağın regional tranzit potensialını artırır.
3. Enerji və infrastruktur sahəsi: Elektrik, qaz və alternativ enerji layihələrinin birgə icrası, su və kommunal xidmətlərin optimallaşdırılması iqtisadiyyatın davamlılığını təmin edir.
4. Turizm və mədəniyyət sahəsi: Şuşa və ətraf bölgələrin turizm imkanlarının inkişafında Türk dövlətləri ilə ortaq layihələr regionun iqtisadi dəyərini yüksəldir və mədəni əməkdaşlığı gücləndirir.

Bundan əlavə, əməkdaşlıq geosiyasi təhlükəsizlik aspektini də möhkəmləndirir. Regional inteqrasiya və ortaq iqtisadi təşəbbüslər yalnız investisiya və ticarət imkanlarını artırmır, həm də Azərbaycanın strateji mövqeyini gücləndirir.

Beləliklə, Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında mühüm mexanizm kimi çıxış edir, regionun dayanıqlı inkişafını təmin edir və Azərbaycanın milli iqtisadi və strateji maraqlarına xidmət edir.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasından sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadiyyatı sürətlə bərpa olunur və yeni investisiya imkanları yaradılır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq Prezident İlham Əliyev işğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadi canlanmanın sürətləndirilməsi, investisiya cəlb edilişinin artırılması, müasir istehsal, ticarət və xidmət infrastrukturunun yaradılması, innovativ texnologiyaların tətbiqi və sahibkarlığın inkişafı üçün müvafiq tədbirlər görməyi qərara almışdır.

Nazirlər Kabineti bu istiqamətdə aşağıdakı sahələr üzrə tədbirlər həyata keçirir:

- İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadi resursların və əmək qüvvəsinin səmərəli idarə olunması;
- Vergi və gömrük güzəştləri, kommunal xidmətlərdə stimullar;
- İnvestisiyaların təşviqi və özəl təşəbbüslərin dəstəklənməsi;
- Müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin cəlb edilməsi;
- “Yaşıl artım” və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi;
- Dövlət-özəl tərəfdaşlığı ilə yaşayış massivlərinin inşası.

Şuşa şəhərinin turizm və mədəniyyət potensialı

Şuşa şəhərinin 2026-cı il üçün “İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının turizm paytaxtı” elan edilməsi strateji prioritet kimi nəzərə alınır. 2023-cü il oktyabrın 5-də İran İslam Respublikasının Ərdəbil şəhərində keçirilmiş İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv ölkələrin turizm nazirlərinin 5-ci iclasında Şuşa şəhəri 2026-cı il üçün turizm paytaxtı elan edilmişdir. Prezident İlham Əliyevin 12 iyun 2025-ci il tarixli sərəncamına əsasən, Şuşada turizm və mədəniyyət sahəsinin inkişafı üçün tədbirlər planı hazırlanıb həyata keçiriləcək. Bu qərar Şuşanın tarixi-mədəni və iqtisadi potensialının artırılmasına, regionun turizm imkanlarının beynəlxalq səviyyədə tanınmasına xidmət edəcəkdir.

Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin iqtisadi strukturunun formalaşdırılması

Azad olunmuş ərazilərdə şəhər iqtisadiyyatının qurulması və formalaşdırılması Qarabağın bərpası prosesinin əsas istiqamətlərindən biridir. Şuşa və Xankəndi şəhərləri strateji, mədəni və iqtisadi baxımdan regionun inkişafında xüsusi rol oynayır.

Şuşa şəhəri:

- Mədəniyyət iqtisadiyyatı: Muzeylər, teatr və digər mədəni müəssisələrin inkişafı turizmi stimullaşdırır, şəhərin mədəni imicini gücləndirir.
- Turizm və xidmət sektoru: Qonaqpərvərlik, otelçilik, restoran və turizm xidmətləri şəhərin iqtisadi gəlirlərinin əsas hissəsini təşkil edir; investisiyaların təşviqi dayanıqlı inkişafı təmin edir.
- Kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi: Yaradıcı sənətkarlıq, yerli məhsullar və xidmət sahələrinin inkişafı iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə xidmət edir.

Xankəndi şəhəri:

- Sənaye və istehsal sektoru: Qida, yüngül sənaye və yerli istehsal müəssisələrinin fəaliyyəti şəhərin iqtisadi dayanıqlığını təmin edir.
- Ticarət və logistika: Nəqliyyat bağlantıları, bazar və logistika mərkəzləri ticarət dövriyyəsinin artmasına xidmət edir.
- İnfrastruktur və sosial xidmətlər: Təhsil, səhiyyə, enerji və kommunal xidmətlərin təşkili, yeni inzibati strukturların formalaşdırılması dövlətin iqtisadi idarəetmə səmərəliliyini gücləndirir.

Beləliklə, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi canlanma, investisiya təşviqi və Şuşa ilə Xankəndi şəhərlərinin iqtisadi strukturunun formalaşdırılması Qarabağın dayanıqlı iqtisadi bərpasını təmin edir, turizm, mədəniyyət, sənaye və xidmət sektorlarının inkişafını gücləndirir və Azərbaycanın strateji və milli maraqlarına xidmət edir.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra Qarabağın inkişafı Azərbaycan dövləti üçün prioritet məsələ olmuşdur. Müharibədən dərhal sonra Prezident İlham Əliyev işğaldan azad edilmiş ərazilərin sosial-iqtisadi inkişaf planının hazırlanması üçün tapşırıqlar vermişdir. 2020-ci il noyabrın 16-da ölkə rəhbərliyinin işğaldan

azad edilmiş Cəbrayıl və Füzuli rayonlarına səfəri Qarabağın inkişafının sürətli şəkildə aparılacağına göstəricisi olmuşdur.

Yol və nəqliyyat olmadan inkişaf mümkün deyil. Nəqliyyat yalnız maşın və sənişinlərin hərəkəti üçün deyil, həm də əhalinin sağlam şəkildə məskunlaşması, istehsal sahələrinin yaradılması, kənd və şəhərlərin, limanların inkişafı, təbii sərvətlərin milli kapitəla çevrilməsi, milli-mədəni və iqtisadi-sosial, həmçinin hərbi dayaqaların təşəkkülü və daxili turizmin inkişafı üçün vacibdir.

Zəngəzur dəhlizi 10 noyabr bəyanatının 9-cu maddəsinə uyğun olaraq iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpasında əsas rol oynayır. Bu dəhliz Azərbaycan qərb rayonları ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında təhlükəsiz nəqliyyat əlaqəsini təmin edir, regional və beynəlxalq ticarət əlaqələrini gücləndirir, həmçinin Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin formalaşmasına şərait yaradır. Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanı Naxçıvan vasitəsilə Türkiyə ilə avtomobil və dəmiryolu əlaqəsi qurmağa imkan verir.

Qarabağın inkişafında avtomobil və dəmiryolu layihələri əsas komponentdir. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

- Suqovuşan və Talış kəndlərinə çəkilən avtomobil yolları;
- Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolu ("Zəfər yolu");
- Horadiz-Ağbənd dəmiryolu;
- Bərdə-Ağdam dəmiryolu;
- Toğanalı-Kəlbəcər-İstisu avtomobil yolu.

"Zəfər yolu" Füzuli şəhərindən Şuşa şəhərinə birbaşa əlaqəni təmin edir, Bakı-Şuşa yolunu qısaldır və Füzuli hava limanına birləşir ki, bu da ciddi iqtisadi üstünlüklər yaradır. Füzuli-Şuşa avtomobil yolu işğaldan azad edilmiş ərazilərdə daxili turizmin inkişafında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Hava limanları və logistika mərkəzləri də Qarabağın inkişafında xüsusi rol oynayır. Füzuli, Laçın və Zəngilan hava limanları Azərbaycanın iqtisadi bütövlüyünü möhkəmləndirir və regionu beynəlxalq nəqliyyat-logistika mərkəzinə çevirir. Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı müxtəlif tipli təyyarələri qəbul edir, 3000 metr uzunluğunda və 60 metr enində uçuş-enmə zolağına malikdir və ICAO, IATA standartlarına uyğun idarəetmə sistemləri ilə təchiz olunmuşdur.

Murovdağ tuneli (Toğanalı-Kəlbəcər avtomobil yolu) strateji əhəmiyyətə malikdir və 11,6 km uzunluğundadır. Bu tunnel Kəlbəcər rayonunda Murovdağ silsiləsindən keçir və nəqliyyat əlaqələrinin inkişafına xidmət edir.

Azad olunmuş ərazilərdə nəqliyyat və logistika infrastrukturunu iqtisadi inkişafın əsas dayaqlarından biridir. Yol, dəmir yolu, hava limanları və enerji-kommunikasiya xətləri Qarabağın strateji mövqeyini gücləndirir, regional ticarət və enerji layihələrinin həyata keçirilməsinə imkan yaradır və dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə birbaşa təsir göstərir.

Qarabağın dirçəldilməsi və iqtisadiyyat quruculuğu Azərbaycanın suverenliyinin möhkəmlənməsi, regional liderliyinin güclənməsi və iqtisadi potensialının reallaşması üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə infrastrukturun bərpası, investisiyaların təşviqi, şəhər iqtisadiyyatının formalaşdırılması və beynəlxalq əməkdaşlıq Qarabağın dayanıqlı inkişafını təmin edir. Bu proses yalnız tarixi və siyasi qələbənin bərpası deyil, həm də Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasının və milli maraqlarının həyata keçirilməsinin mühüm mərhələsidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. (2020). MDB Dövlət Başçıları Şurasının iclasındakı çıxışı.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02.02.2021-ci il tarixli "İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və inkişafı haqqında" Sərəncamı.
3. Türk Dövlətləri Təşkilatı (2023). Qarabağ Bəyannaməsi.
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12.06.2025-ci il tarixli "Şuşa şəhərinin turizm və mədəniyyət potensialının artırılması barədə Sərəncamı".

ŞUŞA ŞƏHƏRİNDƏ XİDMƏT SAHƏLƏRİNİN DİRÇƏLDİLMƏSİ VƏ MÜƏSSİSƏLƏRİN GƏLİRLİLİYİNİN ARTIRILMASI ASPEKTLƏRİ

Xudiyev Aqşin Coşğun oğlu

Bakı Biznes Universiteti, doktorant

e-mail- khudiev.aqshin@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-3476-4089>

Xülasə: Strateji və mədəni mərkəz olaraq Şuşa şəhərinin iqtisadi potensialının gücləndirilməsi, əsasən də xidmət sektorunun çoxşaxəli inkişafının təmin edilməsi Azərbaycan Respublikasının regional bərpa-quruculuq və dayanıqlı inkişaf siyasətinin əsas prioritetlərindəndir. Şuşa şəhərində xidmət sahələrinin mövcud vəziyyətinin təhlili, gələcək inkişaf imkanlarının müəyyənəşdirilməsi, gəlirlilik mexanizmlərinin elmi əsaslarla gücləndirilməsi, ümumi iqtisadi dirçəlişə aparan nəzəri və praktiki istiqamətlərin müəyyənəşdirilməsi tədqiqatın əsas məqsədidir. Çoxşaxəli xidmət sektorunun strukturunun müəyyənəşdirilməsi, ümumi iqtisadi artıma təsirinin qiymətləndirilməsi, sahə üzrə innovativ inkişaf modellərinin təhlil edilməsi, xidmət sektorlarının idarə edilməsinin rentabellik səviyyəsini yüksəldən optimal strategiyaların təklif edilməsi tədqiqatın vəzifəsidir. Müqayisəli qiymətləndirmə, sistemli yanaşma, statistik təhlillər, SWOT analizi, iqtisadi modelləşdirmə üsulları araşdırmanın əsas metodlarıdır.

Açar sözlər: xidmət sahələrinin gücləndirilməsi; gəlirliliyin artırılması; Şuşada xidmət sektorunun inkişafı; turizm klasterlərinin iqsadi faydaları; xidmət sahələrinin növləri

Giriş

Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti və iqtisadiyyatının inkişafında ən mühüm mərkəzlərdən biri, Qarabağın incisi hesab edilən Şuşa şəhəridir. Ölkənin sənətkarlıq ənənələrinin və intellektual həyatının mərkəzi olan bu şəhərin coğrafi mövqeyi, relyefi, strateji baxımdan əlverişli yüksəklikdə yerləşməsi onun ticari-iqtisadi, sənət və mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsinin əsas səbəbidir. Azərbaycanın musiqi paytaxtı kimi tanınan Şuşada milli musiqi məktəbinin formalaşması, görkəmli mədəniyyət xadimlərinin yetişməsi, böyük tarixi mədəni irsə sahib olması şəhərin mədəni turizm baxımından böyük potensiala sahib olduğunu önə çıxarır. Şuşa şəhərində xidmət sahələrinin dirçəldilməsi və müəssisələrin gəlirliliyinin artırılması davamlı iqtisadi inkişafın bir nümunəsi olaraq regionun sosial rifah səviyyəsinin yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərindən biridir. Qarabağın mədəni paytaxtı kimi strateji və simvolik əhəmiyyətə malik olan Şuşada xidmət sektorunun bərpası yalnız iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasına deyil, həm də şəhərin tarixi, mədəni və mənəvi dəyərlərinin müasir iqtisadi sistemə inteqrasiyasına şərait yaradır. Bu baxımdan, infrastrukturun yenilənməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, kadr potensialının inkişafı və turizm klasterlərinin formalaşdırılması kimi istiqamətlər Şuşada xidmət sahələrinin dirçəldilməsi və müəssisələrin gəlirliliyinin artırılmasında əsas elmi-nəzəri və praktik baza hesab olunur.

Təqdimat

İşğaldan azad olduqdan sonra Şuşa şəhəri 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” elan edildi [4]. Şuşa şəhərinin “İslam Dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin beynəlxalq səviyyədə apardığı uğurlu siyasətin nəticələrindən biridir. Belə ki, 2023-cü ilin 25 sentyabrında Qətərin paytaxtı Doha şəhərində İslam Dünyası Mədəniyyət Nazirlərinin XII Konfransında Şuşa şəhəri 2024-cü il üçün İslam dünyasının mədəniyyət paytaxtı elan edilmişdir. Elə həmin ilin noyabr ayında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Şuşa şəhərinin 2024-cü il üçün “İslam Dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında sərəncam imzaladı [7]. Qeyd edək ki, bu sərəncam Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatının mühüm mərkəzlərindən biri olaraq, İslam mədəniyyətinə xas zənginlikləri özündə dölğün şəkildə təzahür etdirən Şuşaya xüsusi ehtiramın ifadəsi kimi beynəlxalq səviyyədə mədəni və iqtisadi əməkdaşlıq münasibətlərinin yeni inkişaf müstəvisinə keçməsi idi.

Beləliklə, İCESCO – İslam Dünyası Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatının 2024-cü il ərzində Şuşada həyata keçirdiyi beynəlxalq sərgilər, konfranslar, festival və digər mədəni tədbirlər öz növbəsində Şuşa

şəhərində təkcə mədəni və sosial inkişafa deyil, eyni zamanda bütün xidmət sahələrinin (ictimai-iaşə, turizm, otelçilik, nəqliyyat, kommunikasiya və s.) inkişafına da öz müsbət təsirlərini göstərdi.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin, o cümlədən Şuşa şəhərinin iqtisadi baxımdan dirçəldilməsi regionun ümumi inkişaf strategiyasının prioritet məsələlərindəndir. Bu baxımdan “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı” (2022 16 noyabr) milli prioritetlərin icrasını təmin etmək üçün əsas strateji sənəddir [6]. Dövlət Proqramı çərçivəsində ərazilərin bərpası və yenidən qurulması hamı üçün əlçatan, etibarlı, dayanıqlı infrastrukturun yaradılması, yol, nəqliyyat, rabitə, su, qaz, istilik infrastrukturlarının müasir standartlara cavab verməsi 2026-cı ilədək həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan hədəflərdəndir.

Diskussiya

İqtisadiyyatın yenidən qurulması üçün yeni investisiyaların cəlb edilməsi, münbit sahibkarlıq mühitinin, eləcə də kiçik və orta sahibkarlığın formalaşdırılması və inkişafının təmin edilməsi xidmət sahələrinin əhatə dairəsinin genişlənməsi istiqamətində atılmış mühüm addımlardır. Bu baxımdan regionda dayanıqlı sosial inkişafın təmin olunması, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, təhsil, səhiyyə və sosial xidmətlərin müasir standartlara uyğun şəkildə yenidən qurulması yeni iş yerlərinin və xidmət sahələrinin yaranmasını labüd edir.

Şuşa şəhərinin beynəlxalq səviyyədə tanınması, mədəni və dini ekoturizm axınının sürətlənməsi bir xidmət sahəsi olaraq turizm və otelçilik sektorunun artan tempə inkişafına böyük təsir göstərir. Şəhərdə və ətraf bölgələrdə yeni mehmanxanaların, otellərin və istirahət mərkəzlərinin açılması turizm bələdçiliyi, ictimai-iaşə, qida sektorunun inkişafına da müsbət təsir göstərdi. Belə ki, iaşə sektoruna tələbatın kəskin şəkildə artması xidmət mədəniyyətinin keyfiyyətə yüksəlməsinə səbəb olmaqla yanaşı yerli sahibkarların gəlirlərinin artmasına, regionda iqtisadi canlanmaya səbəb olmaqdadır.

Eyni zamanda, nəqliyyat və logistika xidmətlərinin inkişafına stimül verən hava nəqliyyatının bərpası, alternativ yolların əsaslı şəkildə qurulması, nəqliyyat xidmətlərinin genişlənməsinə və ictimai daşınmaların artmasına imkan verdi. Beləliklə, Şuşa şəhərində xidmət sektorunun inkişafının şəhər iqtisadiyyatının dirçəlməsində mühüm rol oynaması nəzərə çarpmaqdadır. Şuşa şəhərinin iqtisadiyyatının əsas tənzimləyici mexanizmi kimi xidmət sektoru sadəcə istehsal olunmuş məhsulların istehlakçıya çatdırılmasını deyil, əhalinin gündəlik həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsini də təmin edir. Şəhərin iqtisadi dirçəlişi əsasən turizm və mədəni xidmətlərə əsaslanır. Bu da öz növbəsində şəhərin mədəni irsinin iqtisadi dəyərə çevrilməsinə gətirib çıxarır.

Bölgənin turizm potensialından səmərəli istifadə etmək üçün otelçilik, ictimai-iaşə, bələdçilik, nəqliyyat logistika və bütün digər mədəni xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması və xidmət sahələrində çalışanların peşə bacarıqlarının yüksəldilməsi də vacib şərtlərdəndir. Eyni zamanda xidmət sektorunda rəqəmsal texnologiyaların (smart turizm platformaları, onlayn bronlaşdırma sistemləri, onlayn bilet satışı və s.) tətbiq olunması, şəhərin iqtisadiyyatının müasirləşdirilməsinə, beynəlxalq tələblərə uyğunlaşmasına imkan yaradır.

Şuşanın mədəni statusunun, milli brendinin formalaşması regional iqtisadi canlanmaya müsbət təsir göstərməklə müxtəlif xidmət sahələrinin əsaslı şəkildə inkişafı ilə nəticələnir. Beləliklə, xidmət sektorunun az resursla daha çox məşğulluq yaratması və dayanıqlı gəlir mənbələri formalaşdırması mexanizmləri milli iqtisadiyyatın regional balanslaşdırılmasına müsbət təsir göstərir. İqtisadi gəlirliliyin artması sosial rifahın təmin olunmasında əsas faktor kimi çıxış edir və elmi, praktiki əsaslarla qiymətləndirilir.

Xidmət sektorunun mahiyyəti və növləri- Müasir iqtisadi sistemin ən dinamik və çevik struktur komponentlərindən biri xidmət sektorudur. Bildiyimiz kimi xidmət sektoru maddi istehsal sahələrindən əsaslı şəkildə fərqlənərək istehsal vasitələrinə deyil, insan əməyinə əsaslanır. Xidmət sektorunun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu sahə qeyri-maddi nəticə doğuran fəaliyyət növlərini özündə ehtiva edir [3]. İstehsal prosesi ilə istehlak prosesinin eyni anda baş verməsi, nəticənin isə maddi məhsuldan deyil, sosial iqtisadi faydadan ibarət olması xidmət sektorunun əsas mahiyyətidir. Belə ki, iqtisadi fəaliyyətin beynəlxalq təsnifatına görə İSİCAEA - (International Standard Industrial Classification of all Economic Activities) xidmətlər aşağıdakı növlərə bölünür:

- İstehsala yardımçı xidmət sahələri – rabitə, nəqliyyat, logistika, enerji təchizatı, maliyyə xidmətləri.
- Sosial xidmət sahələri – səhiyyə, təhsil, turizm, mədəniyyət.

- Fərdi xidmətləri həyata keçirən sahələr – ictimai-iaşə, məişət, əyləncə xidmətləri.
- İnformasiya təminatı və innovasiya yönümlü xidmətlər – konsaltinq, texnoloji və s. rəqəmsal xidmətlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya bankının statistik hesabatına (2024) əsasən inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-nin böyük bir hissəsi (70-80%-i) xidmət sektorunun payına düşür. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə bu göstərici təxminən 55% ətrafındadır. Statistik göstəricilərə əsasən deyə bilərik ki, xidmət sahələrinin məşğulluq, iqtisadi artım və dayanıqlı gəlirlilik baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasında isə bu göstərici – xidmət sektorunun gəlirlilik səviyyəsi son illərdə nəzərə cərpacaq dərəcədə artmışdır. Təbii ki, bu prosesdə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə quruculuq-bərpa işlərinin sürətlənməsi və post-münaqişə bərpa prosesinin simvoluna çevrilmiş Şuşa şəhərinin xüsusi payı var. Belə ki, işğal illərində şəhərin iqtisadi infrastrukturu tamamilə dağıdılmış, xidmət sahələrinin fəaliyyəti dayanmışdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci ilin “Şuşa ili” elan edilməsi haqqında Sərəncamı Şuşaya investisiya axınını gücləndirməklə infrastrukturu bərpası, xidmət sektorunun və sahibkarlığın inkişafına münbit zəmin yaratdı [4]. İşğaldan sonrakı dövrdə azad edilmiş bölgələrin iqtisadi dirçəlişi çoxpilləli iqtisadi yanaşmalar tələb edir. İqtisadi dirçəlişin bütün istiqamətləri qəbul edilmiş dövlət strategiyalarında əsaslı şəkildə müəyyənləşdirilmişdir.

Xidmət sahələrinin inkişaf aspektləri	Əsas istiqamətlər	İqtisadi-təşkilati əsaslar	Gəlirliliyin artmasını stimullaşdıran gözləntilər
1. İnfrastrukturun yenilənməsi	Turizm, ictimai iaşə, otel-mehmanxana, nəqliyyat- logistika, rabitə xidmətləri üçün müasir infrastrukturun bərpası və modernləşdirilməsi	Dövlət investisiyaları, özəl sektorun cəlbi, publik-özəl tərəfdaşlıqlar (PÖT)	Turist axınının artması, yeni iş yerlərinin yaranması, xidmət müəssisələrinin dövlətinin yüksəlməsi
2. Xidmət sahələrinin rəqəmsal transformasiyası	Elektron xidmətlər, onlayn rezervasiya, konsaltinq, rəqəmsal ödəniş sistemlərinin inkişafı	İKT infrastrukturu, rəqəmsal savadlılıq proqramları, dövlət-özəl IT təşəbbüsləri	Müəssisələrin əməliyyat xərclərinin azalması, müştəri məmuniyyətinin artması
3. Kadr potensialının və insan resurslarının peşəkarlığının artırılması	Peşəkar kadrların hazırlanması və xidmət etikasını üzrə təlimlərin keçirilməsi, peşə -tədris müəssisələrinin yerli iqtisadi şərtlərə uyğunlaşdırılması	Peşə məktəbləri, turizm akademiyaları, yerli işçi bazasının stimullaşdırılması	Xidmət keyfiyyətinin yüksəlməsi, gəlirliliyin sabit artımı
4.Yerli brendin yaradılması və integrasiyası	Şuşa brendinin və mədəni simvolik elementlərin xidmət sektoruna daxil edilməsi (restoran adları, turizm marşrutları və s.)	Brendləşmə strategiyaları, mədəni irs resurslarının kommersiya potensialının qiymətləndirilməsi	Unikal xidmət təkliflərinin formalaşması, şəhərin iqtisadi imicinin möhkəmlənməsi
5.Ekoloji və davamlı xidmət fəaliyyəti	“Yaşıl şəhər” konsepsiyasının həyata keçirilməsi, bərpaolunan enerji sistemlərinin yaradılması, tullantıların azaldılması, ekoturizm və təbii resursların qorunması	“Yaşıl şəhər” konsepsiyası, bərpa olunan enerji layihələri	Uzunmüddətli iqtisadi davamlılıq, ekoloji balansın qorunması
6. Maliyyə davamlılığının artırılması	Xidmət müəssisələrinin maliyyə planlaşdırması, subsidiya və güzəşt mexanizmlərinin tətbiqi, investisiya cəlbəediciyyətinin artırılması	Maliyyə menecmenti, yerli sahibkarlığın stimullaşdırılması	Rentabelliğin və kapital dövlətinin artması
7. Turizm klasterlərinin formalaşdırılması	Xidmət sektorları (otel, nəqliyyat, iaşə, əyləncə mərkəzləri, muzeylər) arasında əlaqələrin qurulması, xidmət təminatçıların və əlaqədar sahələrin yaxınlığı	Klaster modeli, biznes assosiasiyalar və kooperasiya mexanizmləri	Kompleks xidmətlərin təklifi, resursların effektiv istifadəsi, ümumi gəlirliliyin yüksəlməsi

Cədvəl 1. Şuşa şəhərində xidmət sahələrinin dirçəldilməsi və müəssisələrin gəlirliliyinin artırılması aspektləri.

“Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” (22 iyul 2022) əsas hədəfi ölkənin davamlı və inklüziv iqtisadi artımını təmin etmək, iqtisadiyyatı neftdən asılılığını azaltmaq, regionların balanslı inkişafını təmin etmək, insan kapitalını inkişaf etdirmək, ekoloji dayanıqlılığı gücləndirmək, innovasiya əsaslı və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat qurmaqdır [8]. Strategiya işğaldan azad edilmiş rayonların yenidən qurulması, infrastrukturun bərpası, sahibkarlığın inkişafı və əhalinin məskunlaşması, sosial rifahın yüksəldilməsi üçün institusional islahatlar paketi olaraq ərazilərin davamlı inkişafını hədəfləyir. Şuşa şəhərinin bərpası “Ağıllı şəhər” konsepsiyası çərçivəsində həyata keçirilərək infrastrukturun modernləşdirilməsi, sahibkarlığın və investisiyaların stimullaşdırılması, innovativ və rəqəmsal xidmətlərin tətbiqi və insan kapitalının gücləndirilməsi istiqamətində dayanıqlı modelin formalaşmasına yönəlmişdir. Belə ki, dövlətin investisiya güzəştləri və xarici sərmayələrin cəlbi biznesin, xidmət sektorunun inkişafı üçün ən dinamik mexanizmə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin 2024-cü il hesabatına əsasən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinə yönəlmiş investisiya layihələrinin 26%-i xidmət sektoruna yatırılmışdır. Şuşa şəhərində xidmət sahəsinin dirçəldilməsi istiqamətində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, şəhərdə fəaliyyət göstərən xidmət sahələrinin böyük əksəriyyəti turizm yönümlüdür. Eyni zamanda sahə üzrə bir sıra məhdudiyyətlər mövcuddur. İnvestiyanın qeyri-bərabər paylanması və peşəkar kadr potensialının kifayət qədər olmaması öz həllini gözləyən problemlərdəndir. Şəhərin zəngin, mədəni tarixi irsi, memarlıq abidələri, təbii mühiti turizm sektorunu iqtisadiyyatın əsas lokomotivinə çevrilmişdir. Turizm, ictimai-iaşə və mədəni xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsi, şəhəri həm daxili, həm də beynəlxalq turizm potensialını artırır və gəlirlərin yüksəlməsinə səbəb olur. Qarabağ mətbəxinin tanınması isə turizm sahəsinə əlavə iqtisadi dəyər qazandıraraq qastronomik turizm potensialının artmasını təmin edir.

Şuşa şəhərinin özünəməxsus brendi şəhərin mədəni irsi və mədəni xidmətləridir. Şəhərdə təşkil olunmuş musiqi festivalları, konsertlər və digər mədəni tədbirlər yerli iqtisadiyyata əlavə gəlir gətirməklə mədəni xidmətləri iqtisadi sektora çevirir.

2021-ci ilin 8 noyabrında “Zəfər yolu”nun istifadəyə verilməsi Füzuli, Hadrut və Şuşa istiqamətində Qarabağın şəhərləri arasında integrasiyanın yaranmasında mühüm rol oynadı. Yeni nəqliyyat xəttlərinin çəkilməsi, mövcud yolların bərpası, yeni yaşayış məntəqələrinin, turizm obyektlərinin, xidmət infrastrukturunun formalaşması üçün stimulu rolunu oynadı.

Nəticə

Şuşa şəhərində xidmət sahələrinin inkişafı üzrə SWOT analizi bu sektorun gələcək inkişaf potensialının həm güclü, həm də riskli tərəflərini göstərir. Təhlillər göstərir ki, şəhərin ən böyük üstünlüyü onun Azərbaycan mədəniyyətinin simvolu hesab edilməsi və unikal, mədəni-tarixi irs daşıyıcısı olmasıdır. Bu tendensiya turizm, ictimai-iaşə sahələrində sahələr üzrə Şuşa şəhərinə xas güclü brend dəyəri yaradır. Beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi üçün prioritet status qazanmış Şuşa şəhəri həm beynəlxalq səviyyədə tanınmasına və xidmət sektorunun gəlir potensialının artmasına nail olur. Bir sıra məhdudiyyətlər – infrastrukturun tam bərpasının başa çatmaması, peşəkar kadr çatışmazlığı xidmət sahələrində keyfiyyətə təsir edən zəif tərəflərdir. Şuşada turizm, iaşə xidmətləri, ictimai xidmətlər üzrə ixtisaslaşmış təlim mərkəzlərinin açılması peşəkar kadr hazırlığı istiqamətində əsaslı dönüş yarada bilər. Eyni zamanda xidmət keyfiyyətinin monitoring sisteminin işə salınması, müəssisələrin fəaliyyətində keyfiyyət göstəricilərinə nəzarətin intensivləşdirilməsi, qiymətləndirmə və sertifikatlaşdırma sisteminin tətbiq olunması xidmət sektorunun cəlbədiciliyinə nail olunmasına və gəlir sabitliyinə səbəb ola bilər. Bu baxımdan peşəkar turizm menecerlərinin, bələdçilərin çatışmazlığı, xidmət sahələrində həyata keçirilən proseslərin beynəlxalq standartlara uyğunlaşmasını ləngitməkdədir. Eyni zamanda, əlavə etmək lazımdır ki, xidmət sahələrinin inkişafına təsir göstərən amillərdən biri də mövsümlilik faktorudur. Bu isə xidmətlərin ilin müəyyən dövrlərində aktiv və passiv olmasına gətirib çıxarır. Mövsümlilik faktoru həm də iqtisadi-sosial amillərin təsirinə də məruz qalır (istehlakçı davranışı – tətillər, bayram və istirahət planları). Şuşa şəhəri dağlıq ərazidə yerləşdiyinə görə yaz və yay aylarında daha çox turist axınına məruz qalır. İlin digər fəsilələrində isə azalma müşahidə olunur ki, bu da öz növbəsində xidmət sahələrinin fəaliyyətinə və turizm planlamasına birbaşa təsir göstərir. Beləliklə, qeyd etdiyimiz müxtəlif məhdudiyyətlər gəlirlərin il boyu sabit axınına maneələr yaradır. Bu baxımdan Şuşa şəhərində turizm fəaliyyətinin diversifikasiyası həyata keçirilməli, qış və payız mövsümlərinə uyğun yeni xidmət sahələri (qış yürüşləri, konfrans turizmi, qış festivalları və s.) təşkil edilməlidir. “İl boyu turizm”

strategiyasının təmin edilməsi, tematik turizm marşrutlarının yaradılması üçün reklam işlərinin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlıq və mədəni diplomatiya prosesləri daha da gücləndirilməli, TDT – Türk Dövlətləri Təşkilatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, UNESCO çərçivəsində beynəlxalq tədbirlərin Şuşa şəhərində keçirilməsi təmin edilməlidir.

Şuşada xidmət sahələrinə yönəlik yerli və xarici investorlara vergi və gömrük güzəştləri tətbiq edilməklə xüsusi investisiya zonalarının yaradılması xidmət sahələrinin gələcək inkişafı üçün nikbin proqnozlaşdırma hesab oluna bilər. Şəhərin ekoloji həssas mühitinin qorunması məqsədilə ekoturizm və “Yaşıl Şuşa” konsepsiyası çərçivəsində yeni infrastrukturun qurulması həyata keçirilməlidir. Bu isə öz növbəsində Şuşa şəhərində xidmət sektorunun rəqabətə davamlı və gəlirli iqtisadi sistemə çevrilməsini hədəfləyir.

Mədəni və elmi tədbirlərin fasiləsiz təşkili xidmət sahələrinə gəlir axınının davamlılığını təmin edəcəkdir. Eyni zamanda, xidmət sahələrində gəlirliliyin sabit saxlanılmasına dövlət stimulları – vergi güzəştləri, investisiya və marketinq dəstəklərinin artırılması gəlirliliyin sabitləşdirilməsinə müsbət təsir göstərən faktorlardandır. Xidmət sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələrə güzəştli kreditlərin verilməsi, kiçik və orta sahibkarlığın vergi güzəştləri ilə stimullaşdırılması sahələrin müasir standartlara tam şəkildə uyğunlaşdırılması gəlirlərin sabitliyini artıran əsas nüanslardır. Mədəni tədbirlərin fasiləsizliyinin təmin edilməsi, regional integrasiyanın gücləndirilməsi, turizm klasterlərinin yaradılması Şuşa şəhərində fəaliyyət göstərən xidmət sahələrinin gəlirliliyinin artması ilə yanaşı, ümumilikdə regional səviyyədə sosial-iqtisadi dirçəlişə təkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Anderson, E. W., Fornell, C., & Rust, R. T. (1997). Customer satisfaction, productivity, and profitability: Differences between goods and services. *Marketing science*, 16(2), 129-145.
2. Najafov, R. C. (2022). Political significance of Shusha's historical and cultural heritage. "AZƏRBAYCANIN ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT MƏRKƏZİ-ŞUŞA" MÖVZUSUNDA BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN MATERIALLARI, 283.
3. Plugge, A., Nikou, S., & Bouwman, H. (2021). The revitalization of service orientation: a business services model. *Business Process Management Journal*, 27(8), 1-24.
4. Şuşa şəhərinin Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
<https://president.az/az/articles/view/51394>
5. Azərbaycan Respublikasında 2022-ci ilin “Şuşa İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı-
<https://president.az/az/articles/view/55197>
6. “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
<https://president.az/az/articles/view/57883>
7. Şuşa şəhərinin 2024-cü il üçün “İslam dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
<https://president.az/az/articles/view/62277>
8. Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası
<https://president.az/az/articles/view/56725>

THE IMPORTANCE OF AN AI-BASED PLATFORM IN AZERBAIJAN'S TRANSPORTATION SYSTEM

Sadig Sarvan oglu Isayev,
PhD candidate in "General Economics",
Baku Business University
E-mail: sadigisayev13@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-8980-9080>

Abstract. This article analyses the economic significance of transportation and examines how Artificial Intelligence (AI) transforms mobility systems. Using document analysis, comparative review of global platforms (Omio, Enuygun, Koleo), and evaluation of Azerbaijan's transport ecosystem, the study identifies structural gaps in multimodal coordination and digital integration. Special attention is given to mobility needs in the liberated Karabakh region. Findings show that AI-driven multimodal platforms enhance efficiency, accessibility, and logistics, strengthening national and regional connectivity. The study concludes that adopting a unified mobility platform is essential for sustainable transport development in Azerbaijan.

Key words: Transportation; Artificial Intelligence; Mobility platforms; Multimodal systems; Azerbaijan.

AZƏRBAYCANIN NƏQLİYYAT SİSTEMİNDƏ SÜNİ İNTELLEKTƏ ƏSASLANAN PLATFORMANIN ZƏRURİLİYİ

Xülasə. Bu məqalədə nəqliyyat sektorunun iqtisadi əhəmiyyəti təhlil edilir və Süni İntellektin (Sİ) müasir mobillik sistemlərini necə transformasiya etdiyi araşdırılır. Mövcud sənədlərin təhlili, qlobal mobillik platformalarının (Omio, Enuygun, Koleo) müqayisəli analizi və Azərbaycanın nəqliyyat ekosisteminin qiymətləndirilməsi əsasında aparılan araşdırma multimodal əlaqələndirmə və rəqəmsal integrasiya sahəsində mövcud struktur boşluqlarını müəyyən edir. İşğaldan azad edilmiş Qarabağ regionunun mobillik ehtiyaclarına xüsusi diqqət yetirilir. Nəticələr göstərir ki, Sİ əsaslı multimodal platformalar səmərəliliyi, əlçatanlığı və logistika imkanlarını artıraraq milli və regional əlaqələliyi gücləndirir. Tədqiqat belə qənaətə gəlir ki, Azərbaycanda dayanıqlı nəqliyyat inkişafı üçün vahid mobillik platformasının tətbiqi zəruri şərtlərdən biridir.

Açar sözlər: Nəqliyyat; Süni intellekt; Mobillik platformaları; Multimodal sistemlər; Azərbaycan.

Introduction

Transportation remains a central driver of economic growth, enabling labour mobility, trade expansion, and regional cohesion. However, modern accessibility depends not only on physical infrastructure but also on intelligent digital coordination. Global mobility trends show that AI now shapes route optimisation, demand forecasting, and multimodal travel planning, offering new opportunities for efficiency and integration.

Purpose of the research: This research aims to evaluate the current structure of Azerbaijan's transport ecosystem and assess the potential of an AI-based unified mobility platform adapted from global best practices.

Research Methods: The study uses qualitative document analysis, comparative platform benchmarking, and review of institutional reports. All insights are derived from internationally recognised sources and Azerbaijan's own strategic transport data.

Novelty and Originality: The article offers one of the first academic attempts to systematically synthesise global AI-enabled mobility experiences with Azerbaijan's national transport priorities, including the specific mobility needs of the liberated Karabakh region. This integration allows the study to propose a uniquely contextualised, digitally focused transport model that goes beyond infrastructure considerations and addresses system-wide coordination.

The importance of AI-based transportation in economy

Transportation systems are not merely logistical backbones; they are fundamental enablers of economic growth, labor mobility, and regional cohesion. When transport networks operate efficiently, they generate substantial positive multiplier effects—connecting people to jobs, markets, and investment opportunities. Inaccessible or unreliable transport, by contrast, can impose large economic costs in the form of foregone opportunities and diminished quality of life.

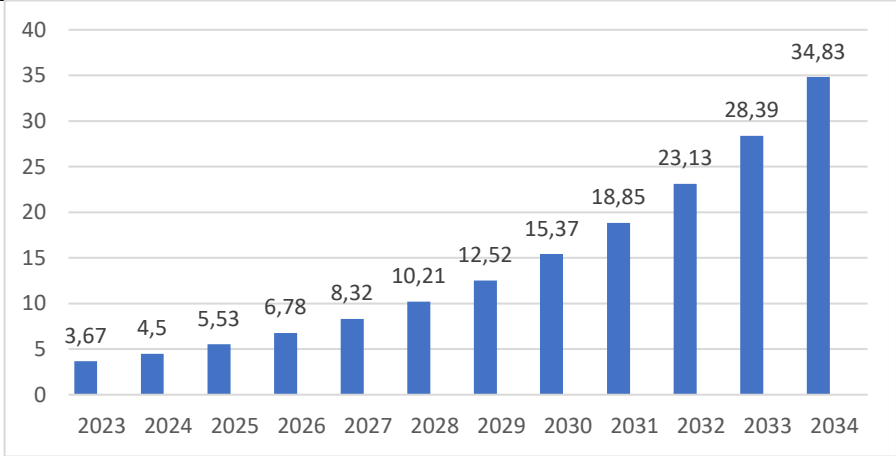
The wider economic benefits of transport are well documented. According to an OECD report, improvements in transport often lead to expanded production, higher land values, and increased labor participation—effects that reinforce demand and generate further economic activity. [7. p 19] However, these benefits are not automatic: poorly planned investment may fail to yield broad gains, highlighting that infrastructure must be complemented by policy that ensures access and efficiency.

Recent decades have seen a profound shift in how transport systems are organized—most notably through the rise of Mobility-as-a-Service (MaaS). Rather than viewing transport modes in isolation, MaaS integrates multiple modes into a single, seamless service offering. Users can plan, book, and pay for multi-modal trips using one digital interface. [6. p 14] AI plays an increasingly central role in MaaS ecosystems. A systematic review shows that machine learning and optimization algorithms are commonly used at early MaaS integration stages, while advanced platforms leverage deep learning, big data, and knowledge-based systems to offer personalized, real-time mobility services. Such intelligent platforms not only recommend optimal routes but also forecast demand, adapt pricing, and improve capacity utilization.

Beyond navigation and booking, AI supports more efficient ticketing and payment systems, reducing friction for users. In addition, AI-driven analytics help transport operators and policymakers to understand usage patterns, optimize service allocation, and forecast infrastructure needs. The integration of AI and MaaS thus promotes not only user convenience but also systemic efficiency, sustainability, and equity.

As the transportation sector undergoes rapid digital transformation, Artificial Intelligence has become a foundational driver of efficiency, safety, and automation. This broader trend is clearly reflected in the market dynamics presented in the diagram below titled “Artificial Intelligence in Transportation Market Size 2023–2034 (USD Billion).” The diagram shows a consistent and steep increase in AI-related investments within transportation, rising from USD 3.67 billion in 2023 to USD 34.83 billion by 2034. [8]

Figure 1. Artificial Intelligence in Transportation Market Size 2023–2034 (USD Billion)

Source: Precedence Research

Integrating this visual evidence into the analysis provides a quantitative basis for understanding why AI has become indispensable for modern mobility systems. This upward trend indicates a strong long-term expansion, demonstrating that demand for AI-driven solutions in transportation is rising rapidly. The graph reflects not only continuous investment but also the expanding integration of AI technologies into core transportation functions such as automation, safety systems, real-time analytics, and smart mobility infrastructure.

Azerbaijan’s transport system consists of several modes with distinct functions in passenger and freight mobility. Road transport remains dominant, carrying about 88% of passenger turnover in 2019, while the metro accounted for approximately 11%; rail and air transport serve more specialised long-distance and corridor-based roles. The rail network underpins major north–south and east–west routes—linking Russia, Georgia, Türkiye (via the Baku–Tbilisi–Kars line), and Iran—reflecting Azerbaijan’s strategic position between Europe and Asia.. Maritime infrastructure centred on the Port of Baku supports trans-Caspian freight, while Heydar Aliyev International Airport and regional airports connect domestic destinations and external

markets. [5. p 11-15] Geography further shapes transport patterns: the Caspian coastline and mountainous interior create both opportunities for international transit and constraints for intermodal connections.

Over the past decade, targeted investments have modernised the system. Rail upgrades—including components of the Baku–Tbilisi–Kars and North–South corridors—have strengthened transit capacity and cross-border integration. Road construction and rehabilitation programs have expanded national and local networks, improving access for rural communities and economic centres. Aviation infrastructure has undergone similar transformation: modernisation at Heydar Aliyev International Airport, upgrades across regional airports, and the addition of newly built airports in liberated territories such as Fuzuli and Zangilan have significantly extended domestic and international connectivity.

The 2020 liberation of parts of the Karabakh region has created a new and urgent set of transport requirements. Large-scale reconstruction, resettlement and potential tourism development in liberated territories require reliable, multimodal access for residents, workers, businesses and visitors. The state-led construction of new airports (Fuzuli and Zangilan airports) and other transport links demonstrates a strategic push to connect these territories quickly to the national network and external partners. [4. p 84]

These investments create both an obligation and an opportunity: logistic chains for reconstruction materials, movement for workforce deployment, and eventual tourism flows depend on coordinated scheduling, intermodal transfers and predictable services. The newly established transport infrastructure in liberated districts therefore benefits from digital platforms that can map services, coordinate connections, and attract private providers (including ride-sharing and scheduled intercity services). Without effective digital coordination, newly built physical infrastructure risks operating below potential because users and logistic operators face information gaps and scheduling mismatches.

Tourism adds a further dimension: integrated travel planning that links flights, intercity buses, local shuttles and—where appropriate—ride-sharing, will lower information barriers for domestic and international visitors and enhance the economic return on infrastructure investments in Karabakh and other regions. Coordinated transport services thus act as multipliers: they accelerate reconstruction logistics in liberated areas while unlocking medium-term cultural and tourism gains.

These emerging mobility requirements in the liberated territories make it evident that physical reconstruction alone cannot ensure efficient regional integration unless accompanied by advanced digital coordination tools. At this point, global experience with multimodal and AI-driven transport platforms becomes highly instructive. Countries that have faced comparable coordination challenges have successfully relied on digital mobility ecosystems to link newly developed infrastructure with user-friendly and efficient transport services. Examining these international models therefore offers practical insights for Azerbaijan as it seeks to operationalise its new transport assets and build a unified, intelligent mobility system.

The examples below (Omio, ENUYGUN, KOLEO, BlaBlaCar) each illustrate different design choices—aggregation, booking scale, operator integration, and peer-to-peer matching—that together form a practical blueprint for a national platform.

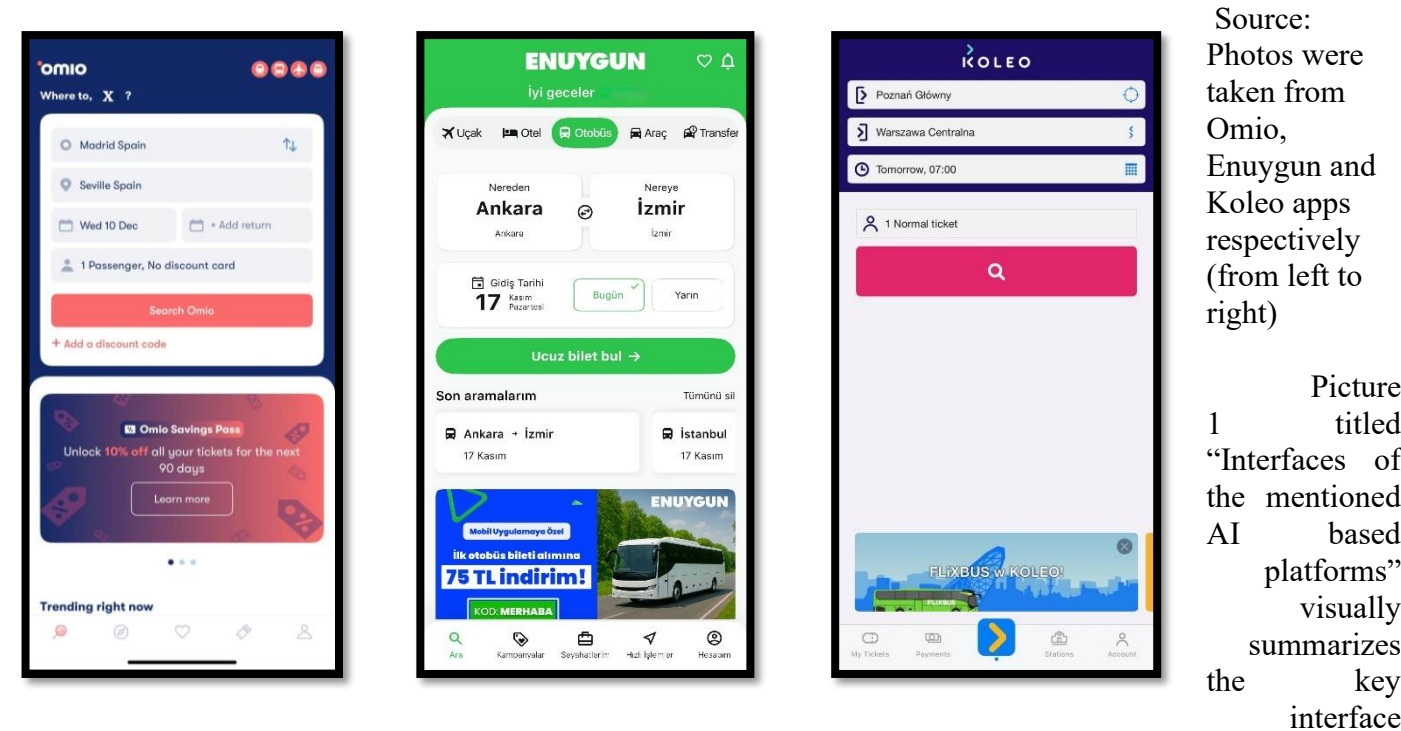
Omio demonstrates how a single interface can aggregate schedules, fares and inventories across trains, buses, flights and ferries, enabling users to compare trip duration, price and number of transfers in one search and thereby encouraging modal shifts for particular trip lengths (e.g., growth in mid/long-distance rail bookings). This aggregated booking evidence appears directly in Omio’s mobility report, which shows that long-distance train journeys doubled in the examined period and that buses temporarily replaced cross-border flights during travel restrictions—patterns visible in Omio’s booking data and which point to the user value of multi-modal comparison. [9, p.15] These findings imply that, in a country with varied modal strengths, a multi-modal aggregator reduces search friction and can actively shape modal choice through transparent comparisons.

Turkey’s large online travel agency (OTA) ecosystem shows how rapid scale and simple UX can serve mass markets. ENUYGUN operates as an integrated OTA offering flights, buses, car rental and hotels through one product, which reduces transactional friction for users who would otherwise consult multiple providers. [3. p 362] Beyond pure aggregation, recent applied work demonstrates that OTAs can embed advanced AI tools into marketing and content pipelines—for example, deep neural networks have been developed and

integrated into the enuygun.com system to classify and select “champion” hotel images, improving conversion rates by automating a task previously done by humans. [1. p 3] Such capabilities indicate that an Azerbaijani mobility app could use machine learning not only for routing and forecasting but also to automate content presentation (e.g., images, local service descriptions) that influence user choice and trust.

Rail-specialist platforms show the value of deep operator integration. In Poland, digital ticketing and mobile booking platforms—including platforms like KOLEO and other rail IT providers—have become effective sales channels because they integrate closely with national and regional operators’ timetables and ticketing systems, sometimes selling over a million tickets for a single carrier through the platform interface. [10. p 24-27] The Polish experience shows that a specialist platform that obtains reliable timetable and inventory feeds from operators increases rail usage and simplifies interchanges when transfer tickets can be constructed automatically. For Azerbaijan, a rail-aware module within a unified app would therefore need a robust backend connection to Azerbaijan Railways (timetables, seat inventory, fare rules) to generate trustworthy intermodal itineraries and permit single-checkout purchases.

Picture 1. Interfaces of the abovementioned AI-based platforms: Omio, Enuygun and Koleo respectively (from left to right)

principles of the platforms previously discussed—Omio, Enuygun, and Koleo—each of which demonstrates a different but complementary approach to smart mobility design. As explained earlier, Omio focuses on multi-modal aggregation, Enuygun emphasizes wide booking coverage and dynamic pricing, while Koleo integrates directly with national railway operators to deliver real-time, reliable data. Despite these differences, the interfaces shown here reveal a shared logic: all three platforms centralize search, simplify comparison, personalize recommendations through AI, and allow seamless end-to-end booking. These common design patterns form a practical reference point for developing a unified, AI-based mobility application tailored to Azerbaijan’s transport ecosystem, showing how diverse transport data can be integrated into an intuitive, user-oriented digital platform.

Peer-to-peer platforms like BlaBlaCar illustrate an alternative way to extend capacity where scheduled services are sparse: enabling private drivers to offer seats scales available supply and covers low-density corridors. Comparative research on ridesharing platforms shows that BlaBlaCar’s design emphasizes user profiles, ratings, pre-match visibility of driver/rider attributes (e.g., “blabla” chat preference) and cost-sharing algorithms, which together create relational trust and repeat usage rather than purely transactional matching.

[2. p 327] Operationally, BlaBlaCar's platform also uses machine-learning methods for fraud detection, pricing suggestions, and personalization (matching riders to drivers), suggesting concrete AI tasks that a unified Azerbaijani platform can adopt: matching optimization under sparse supply, risk detection, reputational scoring and personalized trip recommendations to increase matching rates and user confidence.

These experiences provide a functional blueprint for Azerbaijan: a unified national mobility platform that functions as a single, intelligent "mobility hub," integrating all modes of internal transportation—rail, intercity buses, metro, domestic flights, taxis, and even ride-sharing options—into one coherent ecosystem. must combine the aggregation logic of Omio, the AI-enhanced UX of Enuygun, the operator-level integration seen in KOLEO, and the flexible, trust-based matching system exemplified by BlaBlaCar. Such a synthesis would not only improve user experience and operational efficiency but also expand available mobility supply, strengthen intermodal connectivity and accelerate the digital transformation of the country's transport ecosystem.

By consolidating real-time information, coordinating routes, and optimising supply and demand through AI-based analytics, such a platform would not only address existing fragmentation but also significantly accelerate the integration of Karabakh with other regions of the country. This initiative holds particular strategic value for the liberated territories: seamless multimodal planning would support reconstruction logistics, facilitate the mobility of returning residents, and enhance accessibility for tourists and businesses, thereby speeding up the region's socio-economic reintegration. At this point, examining global best practices becomes essential, as international platforms provide concrete models for how digitally coordinated, AI-enabled mobility can unlock the full potential of both existing and emerging transport infrastructures.

Conclusion

The study shows that Azerbaijan's evolving transport network requires digital intelligence to match recent physical investments. AI-enabled multimodal platforms—proven globally—offer practical solutions for improving efficiency, user experience, and logistics across modes. For Azerbaijan, such a platform is particularly crucial for strengthening access to the Karabakh region, enhancing reconstruction logistics, and expanding regional tourism. Integrating the lessons from international mobility systems with Azerbaijan's transport structure demonstrates that digital coordination is no longer optional but a strategic necessity. Implementing a unified AI-based mobility platform would significantly improve national connectivity and support balanced socio-economic development.

References

1. Ali Keles, Ayturk Keles, M.B.Keles, B.Mutlu. Deep neural network-based tools for hotel marketing activities of online travel agents. Springer. Multimedia Tools and Applications, 2025, p. 25
2. A.Bhappu, T. Lempiälä, M.L. Yeo. Platform Service Designs: A Comparative Case Analysis of Technology Features, Affordances, and Constraints for Ridesharing — Digital (MDPI), 2022, p. 320-332
3. Gisele Magrini Garcia , Sara Joana Gadotti Dos Anjos, Seden Doğan. Online Travel Agencies and Their Role in the Tourism Industry. Advances in Hospitality and Tourism Research, 2022. p. 361-386.
4. Heydar Aliyev International Airport. Sustainability Report 2024, p 94
5. International transport Forum. Decarbonising Azerbaijan's Transport System – Creating the way forward, 2020, p 30.
6. Naoufal Rouky, Othmane Benmoussa, Mouhsene Fri, Mohamed Nezar Abourraja, Fatima-Ezzahraa Ben-Bouazza. Artificial Intelligence Applications for Smart and Sustainable Mobility as a Service Concept: A Systematic Literature Review, 2025, p 28.
7. OECD. Transport Infrastructure Investment and Economic Productivity — OECD publication, 2007, p 114.
8. Precedence Reseaerch. Artificial Intelligence in Transportation Market Size 2023–2034, 2024
9. The Omio European Mobility Report, 2022 Q1, p. 50.
10. W. Dinges & J. Pieriegud. The Innovation Chain in Rail Transport. Acta Innovations, (2016). p. 23-32.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN. DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Ceyhun İsmayıl

Universitet: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Fakultə: Biznes və Menecment

İxtisas/Qrup: Beynəlxalq ticarət və logistika/950-8

Email: ceyhunismayil786@gmail.com

Giriş

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, xüsusilə Qarabağın dirçəldilməsi kontekstində, ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial inkişafının mərkəzi məsələlərindən biridir. 2020-ci il sonrası işğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı bərpa və quruculuq işləri yalnız infrastruktur layihələri ilə məhdudlaşmır, həm də əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin bərpası, dövlət institutlarının gücləndirilməsi və regional təhlükəsizliyin təmin olunması kimi strateji əhəmiyyət daşıyır.

Bu proses Azərbaycanın beynəlxalq imicini gücləndirir, regional təhlükəsizliyi təmin edir və uzunmüddətli iqtisadi sabilliyi möhkəmləndirir. Həmçinin, bərpa və dirçəldilmə işləri dövlətin idarəetmə qabiliyyətini artırır, yerli əhalinin dövlətə etibarını möhkəmləndirir və ərazi bütövlüyünü təmin edir.

1. Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycan suverenliyinə strateji təsirləri

1.1 Dövlət idarəçiliyinin bərpası

Xnkəndi, Şuşa və digər ərazilərdə inzibati idarəetmə strukturlarının bərpası dövlətin regional təsirini artırır. Bu proses yalnız qanunların tətbiqi ilə məhdudlaşmır, həm də sosial xidmətlərin, təhsil və səhiyyə sisteminin optimallaşdırılmasını əhatə edir. Hər bir rayon üzrə idarəetmə modelləri adaptiv yanaşmalarla planlaşdırılır, yerli şəraitə uyğun qərarlar qəbul olunur.

Nümunə: Laçın rayonunda yeni icra hakimiyyətləri üçün məlumat sistemlərinin qurulması ilə yerli əhalinin müraciətləri daha sürətli və şəffaf həll olunur.

1.2 Əhali qaytarışı və sosial inteqrasiya

Laçın, Füzuli, Zəngilan və Ağdam rayonlarında həyata keçirilən "Böyük Qayıdış" proqramı əhalinin regiona qayıtmasını təmin edir. Proqram çərçivəsində sosial evlər, məktəblər, tibb mərkəzləri tikilir. Bu, həm sosial sabilik, həm də yerli iqtisadi fəaliyyətin inkişafı üçün vacibdir.

Analitik əlavə: Əhali qaytarışı prosesində gender balansı, sosial qrupların inteqrasiyası və iş imkanlarının təminatı da nəzərə alınır ki, uzunmüddətli sosial sabillik qorunsun.

1.3 Hərbi-siyasi təhlükəsizlik

Yeni dislokasiya edilmiş hərbi hissələr, sərhəd nəzarət sistemləri və təhlükəsizlik infrastrukturunu Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini möhkəmləndirir. Bu tədbirlər, həmçinin regional gərginliyi azaldır və beynəlxalq hüququn təminatı baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir.

Nümunə: Füzuli və Ağdam rayonlarında sərhəd nəzarət sistemlərinin modernləşdirilməsi həm logistika, həm də regional təhlükəsizlik üçün əsasdır.

2. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafı və Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq

2.1 Nəqliyyat-kommunikasiya inteqrasiyası

Zəngəzur dəhlizinin açılması Azərbaycanı Türkiyə və Mərkəzi Asiya ilə birbaşa logistika xəttinə birləşdirir. Bu, ticarət dövriyyəsinin artmasına, idxal-ixrac əməliyyatlarının sürətlənməsinə və regional əməkdaşlığın genişlənməsinə səbəb olur.

Analitik əlavə: Dəhlizin istifadəsi ilə tranzit dövriyyəsinin artırılması və gömrük prosedurlarının optimallaşdırılması regionda rəqabət üstünlüyü yaradır.

2.2 Birgə investisiya layihələri

Türk dövlətləri ilə birgə kənd təsərrüfatı, sənaye və bərpa olunan enerji layihələri regionun iqtisadiyyatını diversifikasiya edir. Məsələn, Füzuli və Zəngilan rayonlarında aqroparkların yaradılması iş yerlərinin açılmasına və əhalinin gəlirinin artmasına şərait yaradır.

Nümunə: Kənd təsərrüfatı sahəsində “ağıllı fermalar” texnologiyası məhsuldarlığı 30-40% artırır.

2.3 Mədəni və humanitar əməkdaşlıq

Şuşa və digər mədəni mərkəzlərin türk dünyası ilə integrasiyası mədəni diplomatiyanı gücləndirir. Bu, turizmin inkişafı, eləcə də beynəlxalq humanitar və mədəni layihələrin həyata keçirilməsi üçün imkanlar yaradır.

2.4 Beynəlxalq hüquq və əməkdaşlıq

Qarabağ məsələsində beynəlxalq hüquq normalarına uyğun layihələrin icrası Azərbaycanın hüquqi mövqeyini möhkəmləndirir və xarici investisiyaların cəlb olunmasına şərait yaradır.

3. Şuşada mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizmin inkişafı

3.1 Mədəni irsin rəqəmsallaşdırılması

Tarixi abidələrin rəqəmsal təqdimatı turist axınının artırılması və beynəlxalq auditoriyaya çıxış üçün vacibdir. Rəqəmsal platformaların istifadəsi ilə Şuşanın tarixi və mədəni irsi daha geniş auditoriyaya çatdırılır.

3.2 Festival və tədbir iqtisadiyyatı

“Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif poeziya günləri” kimi tədbirlər şəhərin iqtisadi aktivliyini artırır və yerli sahibkarlığın inkişafına dəstək olur. Festival çərçivəsində yerli sənətkarlar və biznes sahibləri üçün [bazar](#) yerləri yaradılır.

3.3 Turizm infrastrukturunu

Yeni mehmanxanalar, muzeylər və konqres mərkəzləri Şuşanı beynəlxalq mədəni turizm xəritəsinə integrasiya edir və şəhərin iqtisadi inkişafını sürətləndirir.

3.4 Turizm və ekologiya

Turizm infrastrukturunu yaradılarkən ekoloji tarazlıq nəzərə alınır. Şuşa və ətraf kəndlərdə yaşıl enerji, suvarma və tullantı idarəetmə sistemləri tətbiq edilir.

4. Qarabağın nəqliyyat layihələrinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu

4.1 Avtomobil və dəmir yolu infrastrukturunu

Füzuli–Şuşa avtomobil yolu və Horadiz–Ağbənd dəmir yolu Azərbaycanın ticarət və logistik əlaqələrini gücləndirir. Bu layihələr regional əlaqələrin sürətlənməsinə və ixracın artmasına səbəb olur.

4.2 Hava nəqliyyatı

Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanları regionun beynəlxalq hava əlaqələrini genişləndirir və turizm, ticarət imkanlarını artırır.

4.3 İnnovativ logistika və rəqəmsal idarəetmə

Nəqliyyat sistemləri üçün tətbiq olunan ağıllı sensor və izləmə texnologiyaları mal dövriyyəsinə sürətləndirir və iqtisadi təhlükəsizliyi təmin edir.

5. Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruculuğu

5.1 Ağıllı şəhər yanaşması

Rəqəmsal idarəetmə və kommunal xidmətlərin avtomatlaşdırılması şəhərin müasir infrastrukturunu təmin edir.

5.2 Yaşıl enerji ekosistemi

Günəş və külək enerjisi istifadəsi enerji effektivliyini artırır və ekoloji dayanıqlılığı təmin edir.

5.3 Sahibkarlıq mühitinin stimullaşdırılması

Vergi güzəştləri, investisiya təşviqləri və sənaye parkları yeni iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadi fəallığın artmasına şərait yaradır.

5.4 Sosial və mədəni infrastruktur

Yeni məktəblər, mədəni mərkəzlər və ictimai yerlər şəhərin sosial inkişafını dəstəkləyir.

6. Tarixi və beynəlxalq kontekst

6.1 Tarixi perspektiv

Qarabağın tarixi Azərbaycanın suverenliyinin ayrılmaz hissəsi kimi formalaşib.

III

6.2 Beynəlxalq hüquq

Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun bərpa layihələrinin icrası Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini gücləndirir və xarici investisiyaların cəlb olunmasına imkan yaradır.

6.3 Regional geosiyasi əhəmiyyət

Qarabağın strateji mövqeyi regionda enerji və nəqliyyat layihələrinin təhlükəsizliyini təmin edir və qonşu dövlətlərlə əməkdaşlığı möhkəmləndirir.

Nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi üçün strateji prosesdir. Bu proses iqtisadi inkişaf, dövlət institutlarının gücləndirilməsi, sosial həyatın bərpası, mədəni irsin qorunmasını və beynəlxalq hüquqa uyğunluğu əhatə edir.

dəbiyyat siyahısı

1. Əliyev, İ. (2023). Azərbaycan dövlət suverenliyi və Qarabağ məsələsi. Bakı: Elm və Təhsil.
 2. Məmmədov, R. (2022). Qarabağın iqtisadi bərpası və regional inkişaf. Bakı: UNEC Nəşriyyatı.
 3. Türk Dövlətləri Təşkilatı (2021). Regional əməkdaşlıq və iqtisadi layihələr. Ankara: TDT.
 4. Həsənov, F. (2024). Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin mədəni və iqtisadi inkişafı. Bakı: Tarix və Mədəniyyət Nəşriyyatı.
 5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. (2025). İqtisadi göstəricilər və bərpa layihələri. Bakı.
-

NƏQLİYYAT VƏ LOGİSTİKA SEKTORUNUN İNKİŞAFINDA İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN ROLU

Anarə İsmaylova, magistrant

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Azərbaycan

Fakültə və qrup: BMDM, 824

e-mail: ismayilovaanara757@gmail.com

Xülasə

Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsinin Azərbaycanın nəqliyyat və logistika sektorunun inkişafına, habelə makroiqtisadi dayanıqlığın və iqtisadi suverenliyin möhkəmlənməsinə təsiri araşdırılır. Regionda həyata keçirilən bərpa və yenidənqurma tədbirləri – magistral yolların, dəmir yolu xətlərinin və beynəlxalq hava limanlarının inşası – ölkənin tranzit imkanlarını genişləndirərək logistika şəbəkəsinin modernləşdirilməsinə mühüm töhfə verir. İşğaldan azad edilən ərazilərin bərpası təkcə regional inkişaf məsələsi deyil, həm də **"Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər"** strategiyasında əks olunan milli iqtisadi təhlükəsizlik və iqtisadi müstəqilliyin strateji komponentidir. Qarabağda həyata keçirilən infrastruktur layihələri, enerji və kənd təsərrüfatı sektorlarında yenidənqurma prosesi, yeni nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin formalaşması Azərbaycanın ümumi ÜDM artımına, ixrac potensialının genişlənməsinə və fiskal sabitliyinə müsbət təsir göstərir. Bununla yanaşı, regionun iqtisadi dövriyyəyə qayıtması ölkənin xarici investisiya cəlbediciliyini artırır, türk dövlətləri və digər tərəfdaşlarla iqtisadi integrasiyanı dərinləşdirir. Qarabağ iqtisadi rayonunun reaktivləşdirilməsi Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini real məzmunla doldurmaqla, dövlətin beynəlxalq iqtisadi sistemdə daha dayanıqlı və müstəqil aktor kimi mövqeyini möhkəmləndirir.

Açar Sözlər

Qarabağın dirçəldilməsi; Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər; Nəqliyyat-logistika; Zəngəzur dəhlizi; Post-münaqişə bərpası; Tranzit potensialı; Diversifikasiya.

Giriş

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi Azərbaycanın nəqliyyat və logistika sektorunun inkişafında həlledici mərhələ olmaqla ölkənin iqtisadi-coğrafi strukturunu yenidən formalaşdırmışdır. 2020-ci il Vətən Müharibəsindən sonra regionun bərpası dövlətin iqtisadi və siyasi inkişaf prioritetləri ilə çarpazlaşaraq, xüsusilə 2025-ci ilin "Konstitusiya və Suverenlik İli" fonunda strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Qarabağda həyata keçirilən yenidənqurma tədbirləri təkcə infrastrukturun bərpasını deyil, həm də "Ağıllı Kənd" və "Ağıllı Şəhər" modellərinə əsaslanan müasir iqtisadi idarəetmə yanaşmalarını əhatə etməklə Azərbaycanın milli iqtisadi strukturunun transformasiyasına xidmət edir. Bu proses "Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər" strategiyası ilə uyğun şəkildə regionun iqtisadi sistemə reintegrasiyasını, ÜDM artımını, istehsal zəncirlərinin bərpasını və diversifikasiyanın genişlənməsini dəstəkləyir.

Post-münaqişə dövründə nəqliyyat və logistika infrastrukturunun yenidən qurulması Qarabağın iqtisadi dövriyyəyə qaytarılmasının əsas şərtlərindən biridir. Füzuli, Laçın və Zəngilan hava limanları, Horadiz–Ağbənd dəmir yolu və yeni magistral yollar regionun ölkədaxili və beynəlxalq logistik şəbəkələrə integrasiyasını sürətləndirir. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanın tranzit imkanlarını genişləndirərək xarici ticarət marşrutlarının şaxələndirilməsinə və iqtisadi suverenliyin möhkəmləndirilməsinə mühüm təsir göstərir.

Beləliklə, Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi çərçivəsində nəqliyyat və logistika sektorunun modernləşdirilməsi ölkənin makroiqtisadi sabitliyi və beynəlxalq iqtisadi integrasiyası baxımından həlledici rol oynayır. Tədqiqatın məqsədi məhz bu proseslərin analitik qiymətləndirilməsidir.

Nəzəriyyə və Metodologiya

Bu tədqiqat Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi prosesində nəqliyyat və logistika sektorunun rolunu qiymətləndirmək məqsədi daşıyır və metodologiya məhz mövzunun bu istiqamətinə uyğunlaşdırılmış şəkildə qısaldılmışdır. Araşdırma Post-Münaqişə Bərpa İqtisadiyyatı yanaşması çərçivəsində aparılır və əsas diqqət regionda nəqliyyat şəbəkəsinin bərpasının makroiqtisadi sabitliyə və iqtisadi suverenliyə təsirinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlib.

İlk olaraq, nəzəri çərçivə iqtisadi suverenlik anlayışının nəqliyyat-kommunikasiya infrastrukturunun inkişafı ilə əlaqəsini izah edən geoiqtisadi və milli inkişaf yanaşmalarına əsaslanır. Bu nəzəri yanaşmalar göstərir ki, nəqliyyat dəhlizlərinin bərpası və logistika sistemlərinin formalaşdırılması dövlətin iqtisadi qərarvermə müstəqilliyini gücləndirən əsas mexanizmlərdən biridir.

Tədqiqatın empirik bazası Azərbaycan Respublikası Hökumətinin Qarabağın bərpasına dair rəsmi sənədləri, Dövlət Statistika Komitəsinin göstəriciləri, Azərbaycan Mərkəzi Bankının hesabatları və beynəlxalq təşkilatların nəqliyyat-logistika inkişafına dair məlumatları əsasında formalaşdırılmışdır. Analiz prosesində sənəd təhlili (desk research), müqayisəli təhlil və sistemli yanaşma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Metodologiyanın məqsədi nəqliyyat və logistika sektorunda həyata keçirilən layihələrin – xüsusilə magistral yolların, dəmir yollarının, hava limanlarının və Zəngəzur dəhlizi kimi beynəlxalq marşrutların – Qarabağ iqtisadi rayonunun reinteqrasiyası və Azərbaycanın iqtisadi suverenliyi üçün yaratdığı təsirləri elmi şəkildə qiymətləndirməkdir.

Əsas Hissə: Nəqliyyat və logistika sektorunun inkişafında işğaldan azad edilmiş Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsinin rolu

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ iqtisadi rayonunda aparılan bərpa və yenidənqurma tədbirləri Azərbaycanın nəqliyyat və logistika infrastrukturunun strateji inkişaf istiqamətlərini formalaşdıran əsas amillərdən biridir. Mühəribədən sonra regionun tamamilə dağıdılmış nəqliyyat-kommunikasiya şəbəkəsinin yenidən qurulması həm ölkənin tranzit potensialını artırmış, həm də iqtisadi rayonların bir-biri ilə inteqrasiyasını sürətləndirmişdir. Qarabağın coğrafi mövqeyi və tarixi nəqliyyat marşrutları nəzərə alındıqda, burada infrastrukturun bərpası yalnız regional inkişaf deyil, eyni zamanda Azərbaycanın beynəlxalq logistika sistemində mövqeyinin güclənməsi baxımından həlledici əhəmiyyət kəsb edir.

Post-münaqişə dövrə regionda magistral avtomobil yolları, dəmir yolu xətləri və hava nəqliyyatı infrastrukturunu üzrə genişmiqyaslı layihələr icra olunmuşdur. Bu layihələr həm regionun iqtisadi fəaliyyətinin bərpasını təmin edir, həm də Şərqi Zəngəzur və Qarabağ üzərindən keçəcək gələcək tranzit dəhlizləri üçün müasir logistik baza yaradır. Paralel olaraq, işğaldan azad olunmuş ərazilərin iqtisadi dövriyyəyə inteqrasiyası nəqliyyat infrastrukturunun maliyyələşdirilməsini prioritet istiqamətə çevirir. Dövlət investisiyalarının böyük hissəsinin məhz nəqliyyat və logistika sektoruna yönəldilməsi regionun uzunmüddətli iqtisadi potensialının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarına ayrılan vəsaitlərin illik artım dinamikası nəqliyyat-kommunikasiya layihələrinin miqyasını və önəmini daha aydın göstərir. İnvestisiya axınları həm avtomobil yollarının çəkilişi, həm də dəmir yolu və hava nəqliyyatı obyektlərinin tikintisi istiqamətində sistemli şəkildə artırılır. Bu maliyyə təminatı regionun logistika qovşağına çevrilməsi üçün tələb olunan infrastrukturun sürətli tempdə formalaşmasına şərait yaratmışdır. Məhz bu kontekstdə Qarabağda həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin iqtisadi əsaslarını qiymətləndirmək üçün aşağıdakı cədvəldə göstərilən göstəricilər mühüm analitik əhəmiyyət daşıyır.

Regionun bərpası Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) artımına və iqtisadi diversifikasiyaya mühüm təsir göstərir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin (2024) məlumatlarına əsasən, 2021–2024-cü illərdə regiona yönələn investisiyaların həcmi 10 milyard manatdan çox olmuş, bunların təxminən 65%-i infrastruktur və enerji sektoruna, qalan hissəsi isə kənd təsərrüfatı, sənaye və xidmət sahələrinə sərf edilmişdir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi və Qarabağ Dirçəliş Fondu, 2024).

Məqaləyə 2021-2024-cü illərdə Qarabağ İR-ə yönəldilən dövlət investisiyalarının ümumi həcmi və onun artım faizini göstərən cədvəl əks olunmuşdur.

Cədvəl 1: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur İR-ə Qoyulan İnvestisiyaların Həcmi (2023)

İqtisadi Rayon	Qoyulan İnvestisiya (2023)	2022-ci ilə Nəzərən Artım	Qeyd
Qarabağ İR	2 milyard 254,4 milyon AZN	↑19,5%	2023-cü il üzrə (Dövlət Statistika Komitəsi).
Şərqi Zəngəzur İR	4 milyard 11 milyon 125 min AZN	↑80,7%	2023-cü il üzrə (Dövlət Statistika Komitəsi).
Ümumi Xərc (Bərpa-Quruculuq)	Təqribən 12 milyard AZN	İlk vaxtlardan indiyədək xərclənən vəsait.	
2024-cü il üçün Büdcə	Əlavə 4 milyard AZN		2024-cü il Dövlət Büdcəsindən ayrılan vəsait.

Mənbə: <https://www.xalqgazeti.az/az/iqtisadiyyat/191729-qarabag-serqi-zengezur-dovlet-investisiyasi>

İqtisadi Diversifikasiya: Qarabağda yaradılan yeni istehsal gücləri (kənd təsərrüfatı, tikinti materialları və sənaye malları) neft və qazdan asılılığı azaltmağa imkan verir, dövlətin xarici şoklara qarşı dayanıqlığını artırır.

Fiskal Suverenlik: Yeni sahibkarlıq subyektlərinin, xüsusilə KOB-ların inkişafı vergi bazasını genişləndirir, büdcə gəlirlərini artırır və dövlətin xarici maliyyə asılılığını azaldaraq fiskal dayanıqlığı gücləndirir.

Bu rəqəmlər Qarabağın bərpasının iqtisadiyyata nə qədər güclü təkan verdiyini və fiskal dayanıqlığı təmin etdiyini göstərir.

"Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən, **Qarabağ İqtisadi Rayonuna** qoyulan investisiyaların həcmi 2023-cü ildə **2 milyard 254,4 milyon manat** təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə **19,5% artım** deməkdir. Bu investisiyanın əsas payı **Füzuli, Şuşa və Ağdam** rayonlarının payına düşmüşdür. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonuna yönəldilən vəsaitlər 2023-cü ildə **4 milyard 11 milyon manata** çatmışdır ki, bu da illik müqayisədə **80,7%** kimi rekord artım göstəricisidir. Ümumilikdə, bərpa işlərinin başlanğıcından bu yana Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda təqribən **12 milyard manata qədər** dövlət vəsaiti xərclənmişdir, 2024-cü il dövlət büdcəsində isə bu məqsədlə əlavə **4 milyard manat** ayrılmışdır.

Monetar Sabitlik: İnfrastruktur layihələrinin səmərəliliyi inflyasiya gözləntilərinin azalmasına və milli valyutanın sabitliyinə müsbət təsir göstərir.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının dirçəldilməsi Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi sistemdəki mövqeyini möhkəmləndirir. Aşağıdakı strateji layihə bu istiqamətdə əsas rol oynayır:

Nəqliyyat və Logistika Suverenliyi: Yeni nəqliyyat-logistika dəhlizləri, xüsusilə Zəngəzur dəhlizi, Azərbaycanın tranzit və ixrac potensialını artırır, Avrasiya nəqliyyat xəritəsində strateji mövqeyini möhkəmləndirir və ixrac marşrutlarını şaxələndirir.

Çətin relyefə malik Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonlarının həm daxili, həm də xarici nəqliyyat əlaqələrinin gücləndirilməsi məqsədi ilə burada nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasına başlanılmışdır.

Hazırda Horadiz qəsəbəsindək olan avtomobil yolu üzərində təmir-tikinti işləri aparılır və yaxın gələcəkdə bu yol Horadiz-Şükürbəyli-Xudafərin-Ağbənd yaşayış məntəqələrini birləşdirərək Zəngəzur dəhlizinə qədər uzanacaqdır.[1]

Şəkil 3. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda inşa olunan avtomobil yolları (mənbə: AAYDA)

Zəngəzur dəhlizi. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin nəqliyyat-logistika imkanlarının gələcək inkişafı istiqamətində Azərbaycanın əsas hissəsini Naxçıvan MR ilə birləşdirəcək və Türkiyə vasitəsilə Avropaya çıxış imkanlarını asanlaşdıracaq Zəngəzur dəhlizi vacib əhəmiyyət daşıyır. Dəhlizin hansı istiqamətdə olacağını müəyyən etmək üçün yolların müharibədən əvvəlki birləşmələrini təhlil etmək xüsusi əhəmiyyət daşıyır

(Şəkil 6.).

Şəkil 6. Ermənistan SSR və Azərbaycan SSR avtomobil yolları (1 iyul 1967)

Xəritəyə baxdıqda 1960-70-ci illərdə Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan MR birləşdirən bir neçə nəqliyyat dəhlizini görə bilərik. Bunlar, Laçın-Gorus-Əngələvit-Şahbuz və Laçın-

Gorus-Əngələvit-Bazarçay-Soylan (Paşalı)-Keşişkənd-Sədərək yaşayış məntəqələrini birləşdirən, həmçinin məsafə baxımından daha yaxın olan Zəngilan-Mehri-Ordubad yaşayış məntəqələrini birləşdirən yollardır. Xüsusi diqqəti Zəngilan və Ordubad rayonlarını birləşdirən dəmir yolu xətti çəkir ki, hazırda bu dəhlizin gələcək inkişafı məqsədi ilə azad edilmiş ərazilərdə dəmir yollarının yenidənqurma və bərpa işləri aparılır. [2]

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, işğaldan azad edilmiş Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi Azərbaycanın nəqliyyat və logistika sisteminin strateji modernləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Regionda avtomobil yollarının, dəmir yollarının və beynəlxalq hava limanlarının bərpası daxili nəqliyyat əlaqələrini gücləndirməklə yanaşı, yükdaşımaların həcmi artırır, logistika xərclərini azaldır və istehsal–paylama zəncirinin səmərəliliyini yüksəldir.

Zəngəzur dəhlizinin yaradılması ölkənin Naxçıvan, Türkiyə və Avropa bazarlarına birbaşa çıxışını təmin etməklə yeni tranzit marşrutlarının formalaşmasına imkan verir və Azərbaycanın Avrasiya nəqliyyat məkanındakı rolunu gücləndirir. Qarabağda həyata keçirilən infrastruktur layihələri “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” strategiyasında müəyyən olunmuş dayanıqlı iqtisadi artım və müasir nəqliyyat infrastrukturunu hədəfləri ilə üst-üstə düşür.

Beləliklə, Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi həm ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin, həm də tranzit-logistika potensialının artırılmasında strateji əhəmiyyət kəsb edir və Azərbaycanın Cənubi Qafqazda əsas logistika mərkəzlərindən birinə çevrilmək potensialını gücləndirir.

Təkliflər

Tədqiqatın nəticələrinə əsaslanaraq, işğaldan azad edilmiş Qarabağ iqtisadi rayonunda nəqliyyat və logistika sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi və regionun milli nəqliyyat sisteminə tam inteqrasiyasının təmin edilməsi üçün aşağıdakı strateji tövsiyələr irəli sürülür:

1. Rəqəmsal nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması
Qarabağda avtomobil və dəmir yolu şəbəkəsində rəqəmsal idarəetmə, ağıllı yol sistemləri və elektron yükləşmə platformalarının tətbiqi genişləndirilməlidir.

2. Zəngəzur dəhlizi üzrə logistika mərkəzlərinin formalaşdırılması
Dəhliz boyunca multimodal logistika zonaları yaradılaraq gömrük, anbar və çeşidləmə xidmətləri vahid məkanda integrasiya edilməlidir.

3. Vahid regional nəqliyyat-koordinasiya sisteminin qurulması
Qarabağ və Şərqi Zəngəzur üzrə avtomobil, dəmir yolu və hava daşımalarını əlaqələndirən vahid idarəetmə mexanizmi formalaşdırılmalıdır.

4. Logistika sektorunda KOB-ların iştirakının dəstəklənməsi
Yerlik biznes üçün təlimlər, güzəştli maliyyə alətləri və təşviq mexanizmləri tətbiq olunaraq KOB-ların logistik sahəyə integrasiyası artırılmalıdır.

5. Beynəlxalq nəqliyyat tərəfdaşlığının genişləndirilməsi
Türkiyə, Mərkəzi Asiya, Gürcüstan və Avropa ilə nəqliyyat əməkdaşlığı dərinləşdirilməli və Qarabağ üzərindən keçən tranzit marşrutları üzrə uzunmüddətli razılaşmalar bağlanmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Məmmədov, E. (2024). Azərbaycanın enerji suverenliyi siyasətində “Yaşıl Enerji Zonası” konsepsiyası. Energetika Araşdırmaları Jurnalı, 10(2), 45–58.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2021). Qarabağ Dirçəliş Fondunun yaradılması haqqında. <https://president.az>

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2021). “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” təsdiq edilməsi haqqında. <https://president.az>

4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Proqramı. (2022). İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı (2022–2026-cı illər). Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyası.

5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. (2024). Makroiqtisadi göstəricilər və Qarabağ–Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları üzrə statistika. <https://stat.gov.az>

6. Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi. (2024). Yol infrastrukturu və layihələr haqqında məlumat. <http://aayda.gov.az>

7. Qarabağ Dirçəliş Fondu. (2024). İllik hesabat. <https://qdf.gov.az>

8. Ələkbərov, Ə. (2022). Azərbaycanın yeni iqtisadiyyatı: Qarabağda bərpa və dayanıqlı inkişaf. Elm Nəşriyyatı.

9. Məmmədov, E. (2024). Azərbaycanın enerji suverenliyi siyasətində “Yaşıl Enerji Zonası” konsepsiyası. Energetika Araşdırmaları Jurnalı, 10(2), 45–58.

10. Qasimov, R. (2023). Neftdən sonrakı dövr: Azərbaycanın makroiqtisadi dayanıqlıq strategiyaları. UNEC Nəşriyyatı.

11. Hüseynov, V. (2021). Geoiqtisadiyyat: Zəngəzur dəhlizi və Türk dünyası əlaqələri. Şərq-Qərb Nəşriyyatı.

12. World Bank Group. (2023). Connecting to compete 2023: Trade logistics in the global economy. <https://worldbank.org>

İstinad

1. <http://aayda.gov.az/>

2. Главное управление геодезии и картографии при СМ СССР. Атлас автомобильных дорог СССР (2-е издание дополненное). Составлен фабрикой №2 и отпечатан фабрикой №4 Главного управления геодезии и картографии при СМ СССР, 1969, стр. 51-52.

QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SUVERENLİYİ ÜÇÜN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Gülzar İsmayılova

Qarabağ Universiteti Pedaqoji fakültəsinin tələbəsi

E-mail: st255103@karabakh.edu.az

Xülasə

Hərbi münaqişədən zərər çəkmiş ərazilərin iqtisadi bərpaşının əsas məqsədi onların davamlı inkişafını təmin etməkdir. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi son onillikdə hərbi münaqişədən ciddi şəkildə zərər görmüşdür. Bu səbəbdən, münaqişədən sonrakı iqtisadi bərpa potensialı regionun davamlı inkişafı üçün innovativ strategiyaların tətbiqini rərruri edir. Məqalənin əsas məqsədi regionun neinki tam bərpa olunmaq, həm də ölkənin iqtisadi inkişafında artım mərkəzi olmaq potensialına malik olduğunu göstərməkdir. Bu məqsədlə təcrübəyə malik ölkələrin müsbət təcrübələri və innovativ texnologiyaları öyrənilərək empirik təhlil üçün istifadə edilmişdir.

Məqələdə əsas diqqət müxtəlif təbii komponentlərə-o cümlədən su mənbələrinə, torpağa, yeraltı sərvətlərə, mineral ehtiyatlara və biomüxtəlifliyə - yönəldilmişdir.

Məqalə, uzunmüddətli hərbi təcavüz nəticəsində zədələnmiş landşaftların və təbiət abidələrinin bərpası kontekstində bəşəriyyət və ətraf mühit arasında qarşılıqlı əlaqənin mürəkkəbliyini vurğulayır. Məqalə, gələcəkdə ekoloji zərərin qarşısını almaq və təbii ehtiyatların davamlı idarə olunmasını təmin etmək məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlığın və ətraf mühitin mühafizəsi konvensiyalarına riayət edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Açar sözlər: Azərbaycan, Qarabağ, innovativ strategiyalar, iqtisadi potensial, Beynəlxalq konvensiya, münaqişədən sonrakı bərpa, təbii komponentlər, ekoloji zərər, davamlı inkişaf.

1. Giriş. Hər bir ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafında ayrı-ayrı regionların iqtisadi potensialı və təbii ehtiyatların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi həlledici rol oynayır. Bu baxımdan regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramlarında regional bərabərsizliyin aradan qaldırılmasına, sosial-iqtisadi siyasətin regional inkişafı ilə uzlaşdırılmasına diqqət yetirilir. 2020-ci ilin noyabrında Qarabağ münaqişəsinin başa çatması təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də region üçün yeni iqtisadi imkanlar yaratdı. Bu baxımdan, münaqişədən zərər çəkmiş ərazilərin reabilitasiyası, yenidən qurulması və reintegrasiyası qarşıdakı illərdə Azərbaycan hökumətinin inkişaf prioritetlərinin əsas istiqamətlərindən biri olacaqdır.

Azərbaycanda işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Keçmiş məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtması təmin edilir. Belə şəraitdə konseptual yanaşmaların və praktiki fəaliyyət mexanizmlərinin adekvatlığı vacibdir. Bu baxımdan dövlətin bu sahədə atdığı addımlar, hazırlanmış strategiya və konsepsiyalar, fəaliyyət proqramları alim və tədqiqatçıların üzərinə böyük vəzifələr qoyur. Ölkəmizin milli iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq bu istiqamətlərdə metodoloji yanaşmaların hazırlanması tələb olunur. Bu istiqamətlərdən biridə İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra ortaya çıxan yeni reallıqlar, Azərbaycanda dövlətçiliyin inkişafı ərazilərin inkişafı üçün resus potensialından səmərəli istifadəni təmin etmək üçün yeni tədbirlərin görülməsini, Azərbaycanın daha qüdrətli olması üçün bütün ölkə ərazisinin yenidən rayonlaşdırılmasını rərruri edir. Əldə edilmiş reallıqlar ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadi rayonların, yəni regionların imkanlarından daha səmərəli və məhsuldar istifadə etməklə ölkə iqtisadiyyatının yeni artım mənbələri, yeni maliyyə mənbələri yarada və bununla da ölkə iqtisadiyyatını şaxələndirərək onun neftən asılılığını azaltmağa imkanlar yarada bilər.

Bu məqalə Azərbaycanın inkişaf strategiyası kontekstində Qarabağ regionunun iqtisadi perspektivlərini araşdırmaq məqsədi daşıyır. Məqalə, regionun tarixi, hazırkı iqtisadi vəziyyəti və gələcək imkanlarını təhlil edərək, Qarabağın bütövlükdə Azərbaycanın daha möhkəm və dayanıqlı iqtisadi gələcəyinə necə töhfə verə biləcəyinə dair konseptual fikirlər təqdim edir. Təbii ehtiyatlar, mədəni irsi və strateji mövqedən istifadə etməklə, Qarabağ milli inkişafın və rifahın mühüm dayağına çevrilməyə hazırdır.

2. Tədqiqat üsulları. Bu məqalə həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət yanaşmalarını əhatə kompleks metodologiyaya əsaslanır. Bu metodologiya seçimi nəticə etibarilə siyasi qərarların iqtisadi nəticələrini həm tarixi kontekstdə, həm də rəqəmsal dəlillərlə əsaslandırmağa imkan verir. Qarabağın tarixi, siyasi və iqtisadi kontekstini ətraflı öyrənmək məqsədilə geniş ədəbiyyat araşdırması aparılmışdır. 2020-ci il atəşkəsindən əvvəlki və sonrakı iqtisadi göstəriciləri qiymətləndirmək üçün müqayisəli təhlildən istifadə edilmişdir. Müqayisəli təhlil regionun daxilində bərpa edilmiş və hələ də bərpa edilməmiş sahələr arasında fərqləri qiymətləndirməyə

xidmət edir. Ədəbiyyatda müzakirə edilən metodologiyalara istinad edərək, münaqişədən sonrakı regionlarda iqtisadi göstəricilərə diqqət yetirilmişdir. Məqalə əsasən beynəlxalq təşkilatların hesabatlarını, akademik mənbələrini və rəsmi statistika mənbələrini əhatə edir. Təhlil zamanı məlumatların etibarlılığı və beynəlxalq standartlara uyğunluğu ciddi şəkildə yoxlanılmışdır.

3. Strateji Dırçəlişin Əsas Sütunları: Regional Modifikasiya. Qarabağın dırçəldilməsi yalnız ərazilərin bərpası deyil, həm də dövlət suverenliyi və davamlı prinsiplər üzərində qurmaq məqsədini daşıyır. Bu proses aşağıdakı üç fundamental sütun üzərində qurulur:

3.1. Yaşıl Enerji Zonası: Ekoloji və Enerji Suverenliyi. Münaqişədən sonrakı ərazilərdə, ilk növbədə, Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa olunan enerji istehsalı üçün güclü potensial mövcuddur. Müxtəlif hesablamalara görə, bu ərazilərin 10 gigavat günəş və külək enerjisi otensialına malikdir. Bundan əlavə, Şuşa rayonunda geotermal enerji mənbələrindən “yaşıl enerji” kimi istifadə potensialı diqqətəlayiqdir. Prezident İlham Əliyev münaqişədən sonrakı ərazilərdə, o cümlədən Qarabağda 10 min kvadrat kilometr ərazini “yaşıl enerji” zonası elan edib. Bununla bağlı ölkə prezidenti “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində “yaşıl enerji” zonasının yaradılması ilə bağlı tədbirlər” 2021-ci il 3 may tarixli Sərəncam imzalayıb. Bu sərəncama uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində “yaşıl enerji” zonasının yaradılmasına” dair Tədbirlər Planını təstiq edib.

Hazırda Azərbaycanda münaqişədən sonrakı ərazilərin yenidən qurulmasında müvafiq yüksək texnologiyalı enerji infrastrukturunun yaradılması vacibdir, yaşıl enerji infrastrukturunun intensiv inkişafı həm də yaşıl iqtisadiyyatın qurulmasının əsas komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Qeyd edək ki, müasir dövrdə artan iqtisadi tələbat şəraitində yaşıl enerji mənbələrindən məhsuldar istifadə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Son onilliklərdə bəşəriyyət getdikcə daha çox başa düşür ki, kömür və təbii qaz kimi qalıq yanacaqların yandırılması idarəolunmaz hala gələn irimiqyaslı qlobal problemlərə gətirib çıxarıb. Digər tərəfdən, yaşıl enerji ölkədə enerji təhlükəsizliyi, davamlı inkişaf, texnoloji və sənaye innovasiyaları üçün katalizator rolunu oynaya bilər. Yaşıl enerji istehlakının artması onun iqtisadi və sosial inkişafına müsbət təsir göstərir.

Təqdirəlayiq haldır ki, münaqişədən sonrakı ərazilərdə, o cümlədən Qarabağ iqtisadi rayonunda elektrik enerjisinə tələbat 100 faiz “yaşıl enerji” hesabına ödənilir.

3.2. “Ağıllı Şəhər” və “Ağıllı Kənd” Layihələri: İnnovasiya Suverenliyi. 2020-ci il münaqişənin başa çatmasından Qarabağ bölgəsində yenidənqurma haqqında qərarlar qəbul olundu. “Qarabağ Dırçəliş Fondu” tərəfindən nəzərdə tutulan Qarabağ inkişaf modeli regionun yerli, xüsusiyyətlərini, resurslarını və potensialını nəzərə almaqla tövsiyə olunur. Qarabağda ən perspektivli yenidən qurma layihələrindən biri Ağdam rayondur. Ağdam rayonu 3 onillik işğalı zamanı məruz qaldığı dağıntıların miqyasına görə “kabus şəhəri” və “Qafqazın Xirosiması” adlandırılıb. Ağdam Sənaye Parkı Ağdamı bütün Qarabağ bölgəsinin super müasir və inkişaf etmiş sənaye mərkəzinə çevirməlidir.

Məşğulluq və iqtisadi imkanlar insanların bölgəyə geri qaytaracaq əsas amillərdir. Bununla belə, perspektivli bizneslərin qurulmasında ən son rəqəmsal metodologiyalardan, elmi tədqiqatlardan və “ağıllı” düşüncədən istifadə Qarabağ bölgəsinin davamlı və sürətli inkişafını təmin edəcək.

“Ağıllı şəhər”in əsas ideyası informasiya texnologiyalarının bütün sahələrdə tətbiqidir. “Ağıllı şəhər”, “ağıllı kənd” layihələrinin tətbiqi Qarabağ regionunun inkişafında mühüm rol oynayır.

3.3. Böyük Qayıdış və Sosial-İqtisadi İnkişaf. 24 noyabr 2020-ci il tarixində Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli ilə bağlı Əlaqələndirmə Qərargahı yaradılmışdır. Eyni zamanda işğaldan azad olunmuş ərazilərdə xüsusi idarəetmənin təşkili məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusilə nümayəndəlikləri formalaşdırmışdır. Prezidentin 2022-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda əks olunmuş “İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdış” Milli Prioritetinin icrasının təmin edilməsi məqsədi ilə Dövlət Proqramı hazırlanmışdır. Mühəribədən zərər çəkmiş bölgələrin bərpaı, infrastrukturun qurulması və insanların doğma torpaqlara qayıdışı bu strategiyanın əsas məqsədidir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirilən “Böyük Qayıdış” proqramı bu siyasətin parlaq nümunəsidir. Yeni sənaye zonalarının, məktəblərin, xəstəxanaların, yolların, və enerji obyektlərinin inşası təkcə iqtisadi canlanma deyil, həm də sosial ədalətin və bərabər imkanların bərpası deməkdir.

Hesab edilir ki, yerli və savadlı gənclərdən maksimum faydalanmaq lazımdır. Gənclərin bölgələrə inteqrasiyası yalnız məşğulluq baxımından deyil, həm də urbanizasiya probleminin qarşısını alınmaq üçün mühüm vasitədir. Ucqar kəndlərdən böyük şəhərlərə axının qarşısını almağın effektiv yolu, məhz həmin bölgələrdə dayanıqlı iş yerlərinin yaradılmasıdır. Bu istiqamətdə isə sahibkarların, yerli iş adamlarının üzərinə ciddi məsuliyyət düşür. Onlar doğma kəndlərində və rayonlarında yeni iqtisadi imkanlar formalaşdıraraq, cəmiyyətə və dövlətə əhəmiyyətli töhfə verməlidirlər. Xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilərə qayıdan gənclər həm doğma torpaqlarında işəyib uğur qazanmaları, həm də bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafına dəstək vermələri baxımından nümunə olmalıdırlar.

4. Nəticələr. Qarabağda silahlı münaqişənin başa çatması ilə məcburi köçkünlərin reabilitasiyası və yenidən qurma işləri Azərbaycan kökümətinin sosial-iqtisadi strateji proqramlarının əsas prioritetinə çevrilib. Hazırda Qarabağ bölgəsində həyatın və iqtisadiyyatın bütün sahələrində strateji layihələrin reallaşdırılması prosesi gedir. Rayonun sosial-iqtisadi inkişafı iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin bərpası yolu ilə ən son texnoloji yeniliklərin həmin sahələrə daxil edilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Qarabağın dirçəliş strategiyası Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsinə keçməsinə zəmin yaradır. Bu, təkcə ərazi bütövlüyünün deyil, həm də iqtisadi və siyasi müstəqilliyin möhkəmlənməsinin təminatıdır.

Qarabağda investisiya siyasətinin prioritetləri nöqteyi-nəzərindən maliyyə resursları və investisiyaaxını daha çox iqtisadiyyatın innovativ sahələrinə yönəldiləcək. O, regionda yeni texnoloji modelin əsasını təşkil edən insan kapitalının, süni intellektin, rəqəmsallaşmanın, biotexnologiyanın və digər istiqamətlərin inkişafını sürətləndirəcək.

Qarabağın iqtisadi potensialının təhlili diqqətəlayiq çağırışlarla yanaşı, mühüm imkanları da ortaya qoyur. Bölgə münbit torpaqlara və əlverişli iqlimə malikdir, kənd təsərrüfatı istehsalını canlandırmaq üçün idealdır, xüsusən ərzaq təhlükəsizliyini gücləndirə və ixracı artırma bilən yüksək qiymətli məhsullara. Qarabağın zəngin mədəni irsi və təbii gözəlliyi onu adekvat infrastruktur və marketinq təşəbbüsləri ilə dəstəklədiyi təqdirdə həm yerli, həm də beynəlxalq ziyarətçiləri cəlb edə bilən turizm üçün perspektivli bir məkan kimi yerləşdirir. İqtisadi artıma töhfə verə biləcək ixtisaslı işçi qüvvəsinin inkişafı üçün təhsil və peşə təhsili proqramlarına çıxışı təmin etməklə yanaşı, köçkünlərin reinteqrasiyası məsələsinin həlli vacibdir. Bu maneələrə baxmayaraq, Qarabağın Azərbaycan üçün əsas iqtisadi sürücü kimi potensialı əhəmiyyətli olaraq qalır və inkişafa strateji, hərtərəfli yanaşmadan asılıdır.

1. Nahid, N. A. (2023). The Role Of Karabakh Region In The Ecnomic Growh Of Azerbaijan In The Near Futur.
 2. Valiyev, N. (2022) . Ekonomik Indicators Of Post-Conflict Region: Lessons from Karabakh.
 3. World Bank (2021). Economic Recovery in Post-Conflict Areas:Best Practices and Case Studies.World Bank Publications.
 4. Aliyev, A.(2025). Strategic Importance of the Green Energy Zone in The Sustainable Development of the Karabakh Economic Region.
 5. Aliyeva, A.M. Mammadova, R. M. Aliyeva, L.Z.(2023). Sustainability of post Conflict recovery strategies: impact azerbaijani economy.
 6. Bagirova, N. (2020). “Agriculture, Education, and Sustainable Returns Understanding Liberated Karabakh’s Critical Policy Nexus” , Institute for Development and Diplomacy, Analytic Policy Brief.
-

QARABAĞ: DİRÇƏLİŞİN YENİ İQTİSADI MODELİ 2025-2026

İsmayılzadə Nur Xətai

Bakı Mühəndislik Universitetinin I kurs tələbəsi Fakültə: Mühəndislik

İxtisas: Biotexnologiya Qrup: S2155a

nurismayilzad@gmail.com

nismayilzade5@std.beu.edu.az

2020-ci il Vətən Müharibəsindən sonrakı dövr Azərbaycan Respublikasının qarşısında yeni bir səhifə – ərazi bütövlüyünün tam əldə olunması, torpaqlarımızın bütövləşməsinə doğru addım dövrü kimi tarixə düşdü. Qazanılmış Zəfər başda Ali Baş Komandan İlham Əliyev olmaqla müzəffər Azərbaycan ordusunun, 3000-ə yaxın Şəhidin, 44 gündə yumruq kimi birləşən Azərbaycan xalqının qələbəsi idi. Bu qələbənin davamı olaraq erməni silahlı birləşmələri Qarabağı tərk etməli olsalar da bunu etmədilər. Əksinə, ərazidə daha da möhkəmlənməyə, müharibədən zərər görmüş ərazilərin bərpasına, dünya ölkələrinin diqqətini özlərinə yönəltməyə cəhd etdilər. Erməni silahlı birləşmələrinin tör-töküntülərinin bölgədə qalması regional təhlükəsizliyə qarşı ciddi təhdid idi. Yeni müharibənin başlanması qaçılmaz idi. Azərbaycan bu reallığı dünyaya çatdıraraq göstərdi ki, bölgədə uzunmüddətli sülh yalnız qanunsuz Ermənistan hərbi qüvvələrinin çıxarılması ilə mümkündür. Dövlət suverenliyinin tam bərpası əməliyyatının məqsədi hərbi obyektlərin zərərsizləşdirilməsi ilə birgə işğaldan azad olunmuş torpaqlarda yaşayan əhəlinin təhlükəsizliyini təmin etmək, bərpa-quruculuq işlərinə zəmanət vermək və dövlətin konstitusion quruluşunu, suverenliyini bərpa etmək idi. Erməni silahlı birləşmələrinə bölgəni tərk etmək, Qarabağın erməni əhalisinə isə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığını qəbul edərək Azərbaycan bayrağı altında ölkədə yaşamaq təklif olundu. Azərbaycanın bu addımı beynəlxalq hüquq normalarına tam uyğun idi. Azərbaycan əleyhinə olan qüvvələrdən, xüsusilə həmin ərəfədə Fransadan dəstək alan düşmən isə təxribatlar törətməkdə davam edirdi.

Sentyabrın 19-da Azərbaycanın Qarabağ bölgəsindəki erməni silahlı qüvvələri dversiya qrupları tərəfindən Əhmədbəyli–Füzuli–Şuşa avtomobil yolunda terror məqsədilə əvvəlcədən quraşdırılmış minaların partlaması nəticəsində mülki şəxslər, Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının hərbi qulluqçuları şəhid oldular və yaralandılar. Bununla yanaşı, ordumuzun bölmələri minaatanlardan və müxtəlif çaplı atıcı silahlardan atəşə tutuldu. Nəticədə, Azərbaycan Ordusunun iki hərbi qulluqçusu yaralandı. Həmin gün Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində qanunsuz yerləşdirilmiş erməni silahlı qüvvələrinin növbəti terror aktı nəticəsində Ağdam və Şuşa şəhərlərində müvafiq olaraq iki mülki əməkdaş həlak oldu. Qeyri-qanuni erməni silahlı birləşmələrinin döyüş mövqelərini gücləndirməsi və bölmələrini yüksək döyüş hazırlığı səviyyəsinə gətirməsi Azərbaycan Ordusunun bölmələrini sərt addım atmağa sövq etdi. Bütün bu təxribatların qarşısının alınması, üçtərəfli Bəyanatın müddəalarının icrasının təmin olunması, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası quruluşunun bərpa edilməsi məqsədilə bölgədə lokal xarakterli antiterror tədbirlərinə başlandı.

Cəmi 23 saat 43 dəqiqə ərzində erməni separatçıları ağ bayraq qaldırmağa məcbur oldular. Qarabağın erməni sakinlərinin nümayəndələrinin Rusiya sülhməramlı kontingenti vasitəsilə müraciətini nəzərə alaraq, tam atəşkəs haqqında razılaşma əldə olundu və 2023-cü il sentyabrın 20-də saat 13:00-da lokal xarakterli antiterror tədbirləri dayandırıldı. Razılaşmaya əsasən, Azərbaycan Respublikasının Qarabağ bölgəsində yerləşən Ermənistan silahlı qüvvələrinin birləşmələri, qeyri-qanuni erməni silahlı dəstələri silahı yerə qoymalı, döyüş mövqelərindən və hərbi postlardan çıxmalı və tam şəkildə tərk-silah olunmalı idilər.

Dəfələrlə Azərbaycan nümayəndələri ilə görüşdən imtina edən Qarabağda yaşayan erməni icmasının nümayəndələri bir günlük antiterror tədbirlərindən sonra Yevlax şəhərində görüşməyə məcbur oldular. Görüşdə Separatçı rejimin ləğvi, Qarabağda yaşayan erməni sakinlərin reinteqrasiya məsələləri müzakirə edildi. Eyni zamanda, Qarabağın erməni əhalisinə Azərbaycanın təklif etdiyi reinteqrasiya şərtləri ilə tanış olmaq, regionda qalib-qalmamaq barədə müstəqil qərar vermək imkanları yaradıldı.

Sentyabrın 28-də separatçı rejimin rəhbəri Samvel Şahramanyan qondarma rejimin ləğvi ilə bağlı sənəd imzaladı.

Beləliklə, 24 saatdan az müddətdə həyata keçirilən antiterror tədbirləri nəticəsində Azərbaycan ərazisində qanunsuz yerləşən Ermənistan ordusu tam şəkildə tərk edilərək, ölkəni tərk etdi. Qarabağda qeyri-qanuni xunta rejimi ləğv edildi, separatçıların əsas rəhbərləri həbs edildi və Azərbaycan öz dövlət suverenliyini tam təmin etdi.

Azərbaycanın Zəfər tarixi Xankəndi, Xocalı, Ağdərə, Xocavənd, Əsgəranda üçrəngli bayrağımızın yüksəldilməsi, ərazi bütövlüyümüzün tam bərpası ilə yekunlaşdı.

2023-cü il noyabrın 8-də Xankəndi şəhərində Vətən müharibəsində əldə edilən Zəfərin üçüncü ildönümünə həsr olunan təntənəli hərbi paradın keçirilməsi Qələbəmizin möhtəşəm simvoluna çevrildi. Xankəndi paradı dünyaya verilən mesaj idi.

Artıq azad Qarabağın dirçəldilməsi mərhələsi başlayırdı. Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) üzv və müşahidəçi dövlətləri bu prosesdə mühüm rol oynamağa başladılar. Bu rol əsasən siyasi

dəstək, iqtisadi əməkdaşlıq, infrastruktur layihələri və mədəni əlaqələr vasitəsilə özünü göstərməyə başladı.

Türk dövlətləri, xüsusilə də Türkiyə, Qarabağın bərpası və reintegrasiyası məsələsində Azərbaycana ardıcıl siyasi və mənəvi dəstək verməyə başladılar. 2024-cü ilin iyulunda Şuşada keçirilən TDT-nin qeyri-rəsmi Zirvə görüşü zamanı imzalanan Qarabağ Bəyannaməsi türk dövlətlərinin Qarabağdakı bərpa və quruculuq işlərinə olan siyasi dəstəyinin bariz nümunəsidir.

Bu əməkdaşlıq Qarabağın inkişafına birbaşa təsir etdi. Türk dövlətlərindən olan şirkətlər Qarabağ İqtisadi Rayonunda müxtəlif sahələrdə, xüsusilə tikinti, infrastruktur (yol, körpü), enerji (bərpa olunan enerji mənbələri), kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində aktiv iştirak edir və investisiya yatırırırlar. Özbəkistan Respublikası tərəfindən Fizuli rayonunda tikilən 960 şagird yerlik məktəb binası buna bariz nümunədir.. Üç hektar ərazidə inşa edilən məktəb binası iki mərtəbə və zirzəmidən ibarətdir. Məktəbdə 40 sinif otağı, 6 laboratoriya, 2 informatika otağı, 5 funksional tədris otağı, akt zalı, idman zalı, yeməxana, kitabxana var. Məktəbin ərazisində futbol meydançası, istirahət və keçiriləcək tədbirlər üçün yerlər, qaçış zolaqları, nəzarət-buraxılış məntəqəsi, qazanxana, su çənləri, transformator yarımstansiyası inşa edilib. Tikinti işləri yüksək keyfiyyətlə həyata keçirilib.

Qeyd edək ki, Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyevin “Azərbaycan bizim üçün yaxın dost və zamanın sınağından çıxmış etibarlı strateji tərəfdaşdır” sözlərinin təsdiqi olan bu məktəbin inşası qardaş ölkələrimiz arasında münasibətlərin yüksək səviyyəsindən xəbər verir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev də Özbəkistanın Füzuli rayonunda böyük məktəb inşa etmək təşəbbüsünü ölkələrimiz arasında həmrəyliyin, dostluğun, qardaşlığın növbəti addımı kimi qiymətləndirir.

TDT ölkələri arasında ticarət dövriyyəsinin artırılması da hədəflənir ki, bu da Qarabağda istehsal olunacaq məhsulların yeni bazarlara çıxışını asanlaşdırmaqla bilər.

Regional nəqliyyat və kommunikasiya xətlərinin inkişafı da türk dövlətlərinin əsas maraq sahələrindən biridir. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində və ikitərəfli əlaqələrdə Zəngəzur dəhlizinin açılması xüsusi vurğulanır. Bu dəhliz həm Azərbaycanın əsas ərazisi ilə Naxçıvan arasında birbaşa quru əlaqəsini bərpa edəcək, həm də Türk dünyasını bir-biri ilə birləşdirən

"Orta Dəhliz"in (Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) əhəmiyyətini artıracaqdır. Bu dəhliz regionun iqtisadi inkişafı, o cümlədən Qarabağın tranzit potensialı üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Üzv dövlətlər tərəfindən nəqliyyat xətlərinin - dəmir yollarının, avtomobil yollarının modernləşdirilməsi və tikintisi dəstəklənir. Türk dövlətləri həm də humanitar və mədəni sahədə köməklik göstərirlər. Beləki, Türkiyə və digər türk dövlətləri öz mütəxəssisləri və təcrübələri ilə Qarabağdakı infrastrukturun bərpasına və yeni şəhərsalma layihələrinin həyata keçirilməsinə töhfə verirlər. TÜRKSOY kimi qurumlar vasitəsilə Qarabağın, xüsusilə Şuşanın Türk dünyasının mədəniyyət beşiyi kimi tanınması və mədəni əlaqələrin inkişafı dəstəklənir. Füzuli Beynəlxalq Hava Limanına Beynəlxalq Hava Nəqliyyatı Assosiasiyası (IATA) tərəfindən FZL kodu verilib, bu isə Qarabağın turizm potensialının inkişafına töhfə verir və Türk dünyası ilə əlaqələrin asanlaşdırılmasına xidmət edir.

Qarabağ İqtisadi Rayonunun inkişafında Türk dövlətlərinin rolu strateji əhəmiyyət kəsb edir və gələcəkdə bu əməkdaşlığın daha da dərinləşməsi gözlənilir.

Siyasi suverenliyin möhkəmləndirilməsində ən böyük strateji addımlardan biri Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruluşunun modelləşdirilməsidir. Bu, sadəcə şəhərsalma deyil, siyasi integrasiyaya doğru atılan həlledici addımdır. İqtisadi quruluşun milli iqtisadiyyatın çərçivəsinə (məsələn, vergi qanunvericiliyinə, investisiya təşviqlərinə və əmək bazarlarına) uyğunlaşdırılması yolu ilə müəyyən edilməsi, uzunmüddətli siyasi integrasiyanın təməlini qoyur. Siyasi integrasiya iqtisadi integrasiyanı izləməlidir. Xankəndinin iqtisadi arxitekturasını əvvəlcədən müəyyənləşdirməklə, hökumət uzunmüddətli siyasi loyallıq və mərkəzi dövlət sistemindən iqtisadi asılılıq üçün zəmin yaradır. Bu yanaşma, gələcəkdə hər hansı separatçı meyillərin iqtisadi cəhətdən qeyri-həyat qabiliyyətli olmasını təmin edir. Belə strateji planlaşdırma ilə iqtisadi "boz zona" aradan qaldırılır və regionun mərkəzi dövlət sistemindən inzibati asılılığı təmin edilir ki, bu da dövlət suverenliyinin dərin əsaslandırma ilə möhkəmləndirilməsi deməkdir.

Xankəndi şəhəri, coğrafi mövqeyi, tarixi əhəmiyyəti və bərpa-quruculuq prosesləri fonunda, Qarabağ iqtisadi rayonunun mühüm regional mərkəzi kimi fəaliyyət göstərməlidir. İqtisadiyyat quruculuğunun modelləşdirilməsi, yalnız dağılmış infrastrukturunu bərpa etməkdən deyil, həm də müasir, innovativ və "Ağıllı Şəhər" (Smart City) konseptinə uyğun gələn dayanıqlı iqtisadi sistem yaratmaqdan ibarətdir. Modelin əsas məqsədi - yüksək əlavə dəyər yaradan, yerli məşğulluğu təmin edən və beynəlxalq əməkdaşlığa integrasiya olunmuş bir iqtisadiyyat qurmaqdır.

Xankəndinin iqtisadi modelinin təməlini bir neçə prioritet istiqamət təşkil edir. Bu istiqamətlər şəhərin unikal potensialı və dövlətin ümumi inkişaf strategiyası nəzərə alınaraq müəyyən edilmişdir. Xankəndi-Ağdam və Xankəndi-Şuşa yolları, Xankəndi Dəmir Yolu və Avtovağzal Kompleksinin inşası (və ya bərpası) şəhəri regional logistika qovşağına çevirir. Hazırlanmış nəqliyyat planı şəhərdaxili marşrut şəbəkəsini optimallaşdırmalıdır. Şəhərin "Yaşıl Enerji Zonası" konsepsiyasına uyğun inkişafı, alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin stimullaşdırılması. Yüksək sürətli internet, 5G şəbəkəsinin və fiber-optik xətlərin tam əhatəsi. İdarəetmədə rəqəmsal texnologiyaların (Smart Governance), nəqliyyatda (Smart Mobility) və xidmətlərdə (Smart Utility) tətbiqi, Xankəndini innovasiya mərkəzi kimi möhkəmləndirəcək.

İşğal dövründə zərər görmüş sənaye potensialının bərpası və yeni, rəqabətə davamlı istehsal sahələrinin yaradılması əsas hədəfdir. Xankəndiyə (və ümumilikdə Qarabağa) yönəlmiş dövlət investisiyaları, yerli və xarici investorlar üçün cəlbedici vergi və gömrük güzəştləri tətbiq edilməlidir. Xarici investisiyaların cəlbə, xüsusilə "Business JV" kimi tikiş fabrikləri təmsilində əməkdaşlığın gücləndirilməlidir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, yüngül sənaye (tekstil, qida), tikinti materialları və xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin (KOS) dəstəklənməlidir. Bərpa-quruculuq işləri dövründə minlərlə iş yerinin yaranması və bu iş yerlərinin dayanıqlı olması modelin əsas elementidir. Xüsusi nümayəndəlik tərəfindən qeyd olunan 5 min iş yerinin yaradılması hədəfi bu kontekstdə mühüm rol oynayır.

İqtisadiyyatın ən vacib hərəkətverici qüvvəsi olan insan kapitalının inkişafı şəhərin gələcəyi üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Təhsil ənənələrinin bərpası məqsədilə təsis edilmiş Qarabağ Universiteti bölgənin intellektual mərkəzinə çevrilməklə gənc kadrların hazırlanmasında və iqtisadi araşdırmaların aparılmasında mühüm rol oynayacaq. Təhsil proqramları bölgənin iqtisadi ehtiyaclarına (turizm, kənd təsərrüfatı, rəqəmsal texnologiyalar) uyğun qurulmalıdır.

Bərpa və quruculuq işlərinin tələb etdiyi ixtisaslı fəhlə kadrların hazırlanması üçün müasir peşə təhsili mərkəzlərinin yaradılması mütləqdir. Xankəndinin "Gənclər Şəhəri" kimi formalaşdırılması vizyonu, gənclərin şəhərə axınını və innovativ düşüncənin inkişafını təmin edəcək.

Əlverişli iqlim, təbii-coğrafi xüsusiyyətlər və zəngin mədəni irs Xankəndinin turizm mərkəzi kimi inkişafına da imkan verir.

"Zəfər parkı", "Zəfər muzeyi" və digər tarixi abidələrin bərpası, Şuşa ilə Xankəndi arasında kanat yolunun inşası kimi layihələr turizm axınını stimullaşdıracaq.

İƏT kimi yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etmək üçün Biznes və Konqres Mərkəzlərinin, habelə "Qarabağ" və "Palace" hotelləri kimi müasir otel infrastrukturunun inşası şəhərin beynəlxalq əməkdaşlıq mərkəzinə çevrilməsinə xidmət edir.

İqtisadiyyat quruculuğunun uğurlu modelləşdirilməsi üçün təsirli idarəetmə və koordinasiya mexanizmləri zəruridir.

Şəhərin Baş planının təsdiqlənməsi və icrası bütün sosial-iqtisadi infrastrukturun yenidən qurulmasını sistemli şəkildə koordinasiya edən əsas sənəddir.

Dövlət qurumları ilə özəl sektor arasında etibarlı tərəfdaşlıq modelinin qurulması, uzunmüddətli iqtisadi inkişafın təmin edilməsində əsas mexanizm olmalıdır.

Xankəndinin İOT (ECO) sammiti kimi mühüm beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməsi, şəhərin təkcə regional deyil, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq platforması kimi imicini gücləndirir. Bu, Qarabağa olan beynəlxalq marağın artmasına və investisiya axınının stimullaşdırılmasına xidmət edir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğunun modelləşdirilməsi prosesi kompleks, çoxşaxəli və dayanıqlılığa əsaslanan strateji yanaşmadır. Modelin əsas məqsədi - keçmiş münaqişə zonasını inkişaf, əməkdaşlıq və regional integrasiyanın mərkəzinə çevirməkdir.

Müasir infrastruktur, inkişaf etmiş insan kapitalı və cəlbədicə sahibkarlıq mühiti Xankəndinin gələcək inkişafının əsas sütunlarıdır.

Şəhərin təhsil, turizm və rəqəmsal texnologiyalar üzrə ixtisaslaşması, onu Azərbaycanın və regionun gələcək inkişaf modelinin parlaq nümunəsinə çevirəcək.

Xankəndidə həyata keçirilən bərpa-quruculuq işləri və iqtisadi layihələr, şəhərin yalnız bərpa olunmasını deyil, həm də yeni, innovativ və davamlı iqtisadi modelin yaradılmasını təmin edir. Bu model, Qarabağın firavan və çiçəklənən gələcəyini inşa etmək yolunda atılan əzmlə addımların təcəssümüdür.

Bütövlükdə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda aparılan genişmiqyaslı tikinti-quruculuq işləri bu bölgənin yaxın gələcəkdə Azərbaycanın yenidən inkişaf etmiş dilbər guşəsinə çevriləcəyini deməyə imkan verir. Xüsusilə də, Ağdam rayonunun bərpası istiqamətində görülən işlər valehədidir. Prezident cənab İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın fevralın 18-də Ağdam şəhərinə növbəti səfərləri, həyata keçirilən genişmiqyaslı tikinti işləri ilə tanışlıq, açılış mərasimində iştirakları ilə əlamətdar oldu.

Ağdam Azərbaycanın strateji əhəmiyyətə malik rayonlarından və zəngin tarixi-mədəni irsə malikdir. Əsas 2021-ci ilin mayında qoyulan 3 mərtəbədə ibarət 960 şagirdlik 1 nömrəli məktəb bilikli, dünyagörüşlü nəslin yetişməsinə ərməğandır. Körpələr evi-uşaq bağçasının inşasına isə 2023-cü ildən başlanılıb. Əminliklə söyləmək olar ki, yenidən qurulan Ağdam təkcə Azərbaycanın deyil, regionun ən gözəl, inkişaf etmiş şəhərlərindən biri olacaq.

Xocalının da yenidən qurulmasını Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Prezident cənab İlham Əliyev fevralın 19-da Xocalı rayonunun Ballıca kəndində bir qrup sakinlə görüşündə də Xocalının Azərbaycan üçün əhəmiyyətindən qeyd etmişdir. Fərdi evlərin və infrastrukturun bərpası sahəsində görülən işlərlə tanış olan ölkə başçısı cənab İlham Əliyev bildirmişdir ki, Ballıca kəndi bərpa etdiyimiz və keçmiş köçkünlərin qayıtdığı 10-cu yaşayış məntəqəsidir. Ballıca kəndində 137 ev artıq bərpa edilib və 60-a yaxın evin bərpası nəzərdə tutulub. Hazırda kənddə 460 keçmiş məcburi köçkün yerləşib. Dövlət başçısının da qeyd etdiyi kimi, Vətən həsrəti ilə yaşamış insanlar üçün ən yaxşı şəraiti yaratmaq dövlətimizin borcudur. Qeyd edək ki, 1992-ci ildə ermənilərin ən böyük terror dəstələri məhz Ballıca kəndində məskunlaşmışdılar və burada öz çirkin əməllərini həyata keçirməyə çalışmışdılar.

Həm Ağdamda, həm də Xocalıda həyat yenidən qaynayır. İşğaldan azad olunmuş yurd yerlərimizə qayıdan, orada yaşayan, işləyən insanların üzündə sevinc, gözlərində inam, xoşbəxtlik görünür. Onlar çox böyük həvəslə azad olunmuş ərazilərimizin yenidən qurulmasında çalışırlar, orada yaşayırlar. Bütün bunlar göstərir ki, yaxın gələcəkdə azad olunan rayonlarımız, kəndlərimiz tamamilə yenidən qurularaq sakinlərin ixtiyarına veriləcək. Hər bir ölkə vətəndaşı böyük şövqlə, həvəslə Qarabağa səfər edə biləcək.

Sözlərimi cənab prezidentin kəlamı ilə bitirmək istəyirəm: Qarabağ Azərbaycandır!

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi çıxışları, bəyanatları.

Türk Dövlətləri Təşkilatının qeyri-rəsmi Zirvə görüşünün “Qarabağ Bəyannaməsi”(Şuşa 6 iyul 2024-cü il) P.A. Mahmudov “İşğaldan azad edilmiş ərazilərə xarici investisiyaların cəlb edilməsi potensialı” Mənbə: TİM jurnalı 2024. “Müasir dövrün trendləri yaşıl iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf” Mənbə: UNEC konfrans məqalələri, 2024. Mənbə: Azərbaycanın rəsmi xəbər agentlikləri (Azərtac), “Azərbaycan qəzeti”, “Qafqazinfo” “Xalq qəzeti” vəs.

“Revitalizing Karabakh: The Strategic Role of Science and Education in Post-Liberation Development”. Mənbə: Modern Diplomacy, 2024 . “Economic-historical aspects of the development of Karabakh” Mənbə: Interconf Center, 2023 məqalə “The participation of Azerbaijan banks in the restoration of Karabakh” Mənbə: 2024. “Smart Cities in Karabakh From Concept to Reality” Mənbə:” Baku Dialogues” jurnalı,2024 Nahid Almasov ,”The Role of the Karabakh Region in the Economic Growth of Azerbaijan in the Near Future” Mənbə: Research Gate , 2025 . A.Məmmədova “Karabakh and East Zangezur Economic Regions in Azerbaijan's Food Security Policy “ Mənbə: Məqalə: DərgiParkda , 2024 .

KARABAĞIN YENİDƏN İMARI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ HALAL SƏNAYE, İSLAM MALİYYƏSİ VƏ YAŞIL ENERJİ SİYASƏTLƏRİ: GƏLƏCƏYƏ YÖNƏLİK İNKİŞAF STRATEGİYASI

Ebru Kalan Halit qızı

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Doktorantı (UNEC)

e-mail: ebru.yondem@hotmail.com

ORCID 0009-0008-5263-903X

Xülasə

Bu məqalə, Karabağ bölgəsinin post-konflikt dövründə yenidən imarı üçün formalaşdırılan iqtisadi, maliyyə və enerji strategiyalarının integrasiyasını araşdırır. Helal sənaye və İslami finansın institusional potensialı, yaşıl enerji transformasiyası ilə birlikdə bölgənin dayanıqlı inkişaf modelinin mərkəzinə yerləşdirilir. Məqalənin məqsədi Karabağ üçün innovativ, etik və ekoloji əsaslı bir iqtisadi çərçivənin nəzəri və praktiki əsaslarını ortaya qoymaqdır. Bu məqalə, Karabağ bölgəsinin post-konflikt dövründə yenidən imarı üçün formalaşdırılan iqtisadi, maliyyə və enerji strategiyalarının integrasiyasını sistemli şəkildə araşdırır. Regionun sosial-iqtisadi və ekoloji dayanıqlılığını təmin etmək üçün, helal sənaye və İslami finansın institusional potensialı, həmçinin yaşıl enerji transformasiyası birgə təhlil olunur. Helal sənaye, etik və sertifikatlaşdırılmış istehsal mexanizmləri vasitəsilə regional brend dəyərinin artırılmasına və ixrac yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verir. Eyni zamanda, İslami finans prinsipləri — ədalət, şəffaflıq, riskin bölüşdürülməsi və real sektor yönümlülük — bölgədə maliyyə dayanıqlılığını və investisiya cəlbini artırmaq baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Məqalədə həmçinin, Karabağın yaşıl enerji potensialı təhlil edilir; günəş, külək və su enerjisi resurslarının integrativ istifadəsi bölgədə ekoloji cəhətdən təmiz və dayanıqlı enerji modelinin qurulmasına imkan yaradır. Bu yanaşma, regional enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması və bərpa olunan enerji texnologiyalarının tətbiqi ilə iqtisadiyyatın müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını təmin edir.

Açar sözlər: Qarabağ, post-konflikt dövrü, helal sənaye, İslami finans, yaşıl enerji, dayanıqlı inkişaf, regional iqtisadi model, enerji transformasiyası, investisiya cəlbi, etik iqtisadiyyat.

Giriş

Karabağ bölgəsinin yenidən imarı, yalnız infrastrukturun bərpası ilə məhdudlaşmayan, çoxsəviyyəli strateji yenidənqurma prosesini nəzərdə tutur. Müasir post-konflikt iqtisadiyyatlarında olduğu kimi, Karabağ üçün də əsas prioritetlər fiziki bərpa, sosial reintegrasiya və iqtisadi diversifikasiyanın eyni vaxtda həyata keçirilməsidir. Bu kontekstdə helal sənaye, İslami finans və yaşıl enerji kimi sektorlar bölgənin uzunmüddətli inkişafı üçün mühüm rol oynaya biləcək bir “inteqre model” təklif edir. 2020-ci ildə bölgədəki siyasi və hərbi dəyişikliklərdən sonra Karabağ coğrafiyası yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Müharibənin nəticələri təkcə hərbi-siyasi reallığı deyil, həm də iqtisadi, sosial və ekoloji prioritetləri yenidən müəyyənləşdirdi. Bu çərçivədə yenidənqurma prosesləri, helal sənaye potensialı və yaşıl enerji strategiyaları həm region üçün, həm də geniş Avrasiya məkanı üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu üç istiqamət gələcək inkişafın təməl sütunlarını təşkil edir. Karabağ, uzun illər davam edən münaqişənin ardından yalnız azad edilmiş bir ərazi deyil, həm də Cənubi Qafqazda gələcək düşüncəsinin sınaqdan keçirildiyi bir laboratoriya, yeni inkişaf ideyasının mərkəzinə çevrilmiş unikal bir coğrafiyadır. Burada aparılan yenidənqurma prosesi təkcə fiziki strukturların bərpası deyil; iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi, dayanıqlı istehsal zəncirlərinin qurulması və ekoloji cəhətdən təmiz bir gələcəyin inşası kimi geniş strateji hədəflərin birləşdiyi çoxşaxəli bir layihədir. Bu çərçivədə Karabağ'ın yenidən inşası, helal sənaye imkanları və yaşıl enerji modeli Azərbaycanın innovativ inkişaf konsepsiyasının üç əsas sütunu kimi ön plana çıxır.

Karabağ'ın Yenidən İnşası: Regional Sabitliyin və İnkişafın Açarı

Karabağ uzun illər davam edən münaqişə nəticəsində infrastruktur baxımından ciddi ziyan gördü. Yenidənqurma prosesi bu səbəbdən yalnız tikinti işi deyil, həm də insanların geri dönüşünü təmin edən, iqtisadi dinamika yaradan, sosial sabitliyi möhkəmləndirən strateji bir mərhələdir.

Əsas prioritetlər olaraq aşağıdakıları söyləmək olar:

- Ağıllı şəhər və ağıllı kənd modelləri – Zəngilan Ağalı kəndi kimi nümunələr bölgədə modern urbanizasiya üçün baza yaradır.

- Nəqliyyat və logistika layihələri – Zəngəzur dəhlizi, dəmir yolları və yeni magistrallar regionun iqtisadi xəritəsini yenidən formalaşdırır.
- Tarım və turizm potensialının bərpası – Şuşa və digər şəhərlərin mədəni kimliyi turizm üçün böyük imkanlar yaradır.
- Minalardan təmizləmə – Bərpa prosesinin ən kritik və həyati mərhələsi olaraq qalır.

Karabağ'ın bərpası əslində bütün Cənubi Qafqaz üçün barış, əməkdaşlıq və inkişaf platforması yarada biləcək strateji bir layihədir. Karabağ müharibədən sonra əsas infrastrukturun böyük hissəsini itirsə də, bu çətinlik region üçün eyni zamanda bir “sıfırdan müasir model yaratma” imkanı doğurur.

Helal Sənayi: Ekonomik Çəşidliliyə Yeni Bir İtki

Helal sənaye artıq təkcə dini bir tələbatın qarşılınması deyil, qlobal bazarda trilyon dollarlıq iqtisadi sistem kimi əsas rol oynayır. Qida sənayesindən kosmetikaya, turizmdən maliyyəyə qədər geniş sahələri əhatə edir. Karabağ regionunda helal sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün mövcud imkanlar şunlardır: 1. Təbii və təmiz məhsul istehsalı üçün münbit torpaqlar, 2. İxrac yönümlü aqrar layihələr, 3. Halal qida və emal zavodlarının qurulması, 4. Türkiyə və İslam ölkələri ilə geniş iqtisadi əməkdaşlıq şansı. Bu sektor həm bölgədə məşğulluğu artıracaq, həm də Karabağ məhsullarının beynəlxalq bazara çıxışına şərait yaradacaq.

Yaşıl Enerji: Karabağ'ı Geleceğin Enerji Mərkəzinə Çevirmək

Azərbaycanın Karabağ və Şərqi Zəngəzuru “yaşıl enerji zonası” elan etməsi regionun inkişaf fəlsəfəsini tamamilə dəyişən bir addım oldu. Bu, sadəcə modern enerji strategiyası deyil — ekoloji məsuliyyətin, iqtisadi rəşionallığın və texnoloji yeniliyin birləşdiyi yeni inkişaf modelidir. Karabağ və Şərqi Zəngəzur təbii enerji potensialı baxımından Azərbaycanın ən zəngin zonalarından biridir. Dağlıq ərazilər: 1. Külək enerjisi, 2. Günəş enerjisi, 3. Kiçik HES-lər (su elektrik stansiyaları) üçün olduqca əlverişlidir. Azərbaycan hökuməti bu bölgəni tamamilə “yaşıl enerji zonası” elan etməklə, modern və ekoloji dayanıqlı bir model yaratmağı hədəfləyir. Bu yanaşma həm ekoloji balansı qoruyur, həm də enerji ixracı üçün yeni imkanlar açır.

1. Məqsəd yönümlü milli strategiya hazırlanması üçün:

* İslami finans sahəsini “ümumi yaxşı niyyət bəyانی” səviyyəsində deyil, 10–15 illik perspektivə sahib rəsmi milli strategiya sənədi ilə çərçivələndirmək;

* Bu strategiyada Qarabağ bərpası, kənd təsərrüfatı, halal sənaye, yaşıl enerji, logistika və rəqəmsal iqtisadiyyat kimi prioritet sektorlar üçün konkret İslami maliyyə hədəflərinin (məsələn, 5 il içində X layihənin İslami modellərlə maliyyələşdirilməsi) müəyyən edilməsi.

2. Hüquqi və tənzimləyici çərçivənin mərhələli gücləndirilməsi üçün:

* Mülki Məcəllə, Vergi Məcəlləsi və bank qanunvericiliyinə İslami bankçılıq və sukuk əməliyyatları üçün xüsusi müddəaların mərhələli şəkildə daxil edilməsi;

* AAOIFI və IFSB standartlarına uyğun milli Şəriət Şurası yaradılması, maliyyə qurumlarında şəriət uyğunluğunu təmin edən daxili komitələrin tənzimlənməsi;

* İslami əməliyyatlarda ikili vergi yükünü və ya əlavə xərc yaradan boşluqları aradan qaldırmaq üçün vergi neytrallığı prinsipinin qanunvericilikdə açıq şəkildə təsbiti;

* İslami maliyyə müqavilələrindən doğan mübahisələr üçün ixtisaslaşmış arbitraj və ya məhkəmə mexanizmlərinin yaradılması.

3. Maliyyə məhsullarının inkişafı və bazara giriş strategiyası

* İlk mərhələdə mövcud banklar çərçivəsində “İslami pəncərə” modeli ilə murabaha, ijara və ticarət maliyyələşdirməsi kimi nisbətən sadə və bazara tanış məhsullara fokuslanmaq;

* Orta mərhələdə KOB və startaplar üçün müşarəkə və mudaraba əsaslı risk paylaşımli məhsullar, həmçinin investorlar üçün müxtəlif növ sukuk strukturları (hökumət, korporativ, layihə əsaslı sukuk) inkişaf etdirmək;

* Uzun vədədə isə vəqf əsaslı sosial maliyyə alətlərini (vaqf sukuk, qard hasən fondları, sosial təsirə yönəlik İslami fonlar) sosial proqramlar, təhsil və səhiyyə layihələri ilə əlaqələndirərək “İslami sosial maliyyə ekosistemi” qurmaq.

4. Xarici İslami kapitalın stratejik cəlb edilməsi

- Dövlət və yarı-dövlət qurumları üçün, öncə kiçik həcmli, lakin struktur olaraq nümunəvi pilot sukuk emissiyaları həyata keçirmək və bunları həm yerli, həm də xarici birjalarda listing etmək;

- IsDB, ICD, Körfəz fondları və Türkiyə maliyyə qurumları ilə çərçivə sazişləri bağlayaraq, Qarabağ bərpası, yaşıl enerji və halal sənaye layihələri üçün dedikə İslami maliyyə xəttləri yaratmaq;
- Bakı-nı Qafqaz və Mərkəzi Asiya üçün İslami kapital bazar qovşağı kimi mövqeləndirən marketing və hüquqi paket hazırlamaq.

5. İnsan kapitalı və təhsil siyasəti

- Ən azı iki–üç aparıcı universitetdə “İslami finans və bankçılıq” ixtisaslaşması olan bakalavr və magistr proqramlarının açılması;
- Mərkəzi Bank, Maliyyə Nazirliyi və kommersiya bankları üçün mütəmadi **ixtisasartırma proqramları** (workshop, sertifikat proqramları) təşkil edərək, praktiki case-study əsasında İslami məhsul dizaynı və risk idarəçiliyi hazırlamaq;
- Beynəlxalq sertifikatlaşdırma (məs. AAOIFI, IFSB, CIMA-nın İslami modulları) proqramlarının yerli təlim mərkəzləri vasitəsilə Azərbaycanda təqdimini təşviq etmək;
- Gənc mütəxəssislər üçün İslami FinTech, data analitikası və proqramlaşdırma sahələrində stipendiya və startap dəstək proqramları yaratmaq.

6. FinTech və rəqəmsal İslami finans təşviqi

- Mərkəzi Bank nəzdində İslami FinTech layihələri üçün xüsusi regulatory sandbox mexanizmi qurmaq;
- Rəqəmsal İslami bankçılıq, halal investisiya platformaları, kütləvi maliyyələşdirmə (crowdfunding), blockchain əsaslı sukuk və smart-müqavilələr kimi sahələrdə pilot layihələri dəstəkləmək;
- Rəqəmsal İslami məhsullar üçün kiber təhlükəsizlik və məlumatların qorunması standartlarını öncədən müəyyən edərək, həm istifadəçi, həm də investor güvənini artırmaq.

7. Regional finans merkezi vizyonu ilə integrasiya

- Bakı-nı təkcə klassik bankçılıq mərkəzi deyil, həm də İslami finans və halal sənaye klasteri kimi tanıdan uzunmüddətli kommunikasiya strategiyası hazırlamaq;
- Qafqaz, Mərkəzi Asiya, Türkiyə və MENA ölkələrinin İslami maliyyə institutları, birjalrı və tənzimləyici orqanları ilə mütəmadi regional forumlar və işçi qrupları təşkil etmək;
- Bakı və regionlarda halal sənaye zonaları, soyuq zəncir və logistika mərkəzlərinin İslami finansla maliyyələşdirilməsi və bu layihələrin beynəlxalq vitrin layihələr kimi təqdim edilməsi.

8. Məsuliyyətli və inklüziv İslami finans yanaşması

- İslami finansı yalnız “dini auditoriya”ya yönəlmiş niş məhsul kimi deyil, məsuliyyətli, şəffaf və risk paylaşımına dayalı bir maliyyə alternativini kimi təqdim etmək;
- Kiçik sahibkarlar, qadın sahibkarlar, gənclər və regionlarda yaşayan əhali üçün İslami mikro-maliyyələşdirmə və sosial finans məhsullarını xüsusi proqramlarla təşviq etmək;
- İctimai məlumatlandırma kampaniyaları ilə İslami finansın məzmunu, prinsipləri və real faydaları haqqında doğru və balanslı informasiya vermək.

Bu stratejik tavsiyələr, küreselleşmə şəraitində Azərbaycan'ın İslami finansı təcridcən, lakin məqsəd yönüli şəkildə inkişaf etdirməsinə, həm daxili maliyyə sabitliyini gücləndirməsinə, həm də regionda nüfuzlu finans və halal sənaye mərkəzi kimi mövqeyini gücləndirməsinə xidmət edə bilər.

Nəticə

Karabağ bu prinsiplərlə yalnız yenidən qurulmayacaq, həm də bölgədə modern inkişafın simvoluna çevriləcək. Küreselleşmə şəraitində Azərbaycan üçün İslami finans, yalnızca “alternativ bir bankçılıq türü” deyil, həm də iqtisadi şaxələndirmə, ixracın genişləndirilməsi, Qarabağın bərpası, halal sənaye və yaşıl enerji kimi stratejik sahələrin maliyyələşdirilməsi üçün kompleks bir alət kimi ön plana çıxmaktadır. Stratejik sektorlar üçün faizsiz finansman modellərinin qurulması, həm sosial ədalət, həm də uzun vadeli, sabit maliyyə axınlarının təmin olunması baxımından əhəmiyyətlidir. Xarici İslami kapitalın (sukuk, xətt maliyyələşdirməsi, fondlar) cəlbi, ölkənin borclanma strukturunu şaxələndirərək daha ucuz və uzun müddətli resurslara çıxışı mümkün edir. İslami finans üçün çeşitliliyi və bunların ixrac finansmanında stratejik istifadəsi, qeyri-neft sektorunun və xüsusən halal dəyər zəncirinin inkişafında katalizator rolunu oynaya bilər. İxtisaslı insan kapitalı olmadan nə hüquqi-normativ baza, nə də məhsul innovasiyası praktik nəticə verməyəcək; bu səbəbdən kadr siyasəti əsas dayaqlardan biridir. Uluslararası standartlarla uyumlu, aydın və sabit hüquqi çərçivə olmadan, nə yerli ictimai etibar, nə də xarici investor güvəni tam şəkildə formalaşa bilər.

FinTech tabanlı İslami finans həlləri, ölkəni yalnız regionda deyil, daha geniş coğrafiyada rəqəmsal İslami maliyyə innovasiyası üçün cəlbedici mərkəzə çevirə bilər. Bütün bu elementlər bir araya gətirildiyində, İslami finans, Azərbaycanın “regional finans merkezi” vizyonu ilə tam uyumlu bir stratejik sütun halına gəlir. Dolayısıyla İslami finans, Azərbaycanda yalnız dini həssasiyyətləri nəzərə alan maliyyə forması deyil, həm də stratejik inkişaf, kapital cəlbə, sosial ədalət və regional liderlik vizyonunu dəstəkləyən çoxtərəfli bir inkişaf platforması olaraq qiymətləndirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Abbas, H.; və başqaları. “Sustainable Elements of the Ongoing Growth in the Demand for Halal Products.” PMC – NCBI (2025). [PMC](#)
2. Baghirova, Zahra Etibar. The Basics of Islamic Finance and Application Possibilities in Azerbaijan. UNEC dissertation, 2022. [UNEC](#)
3. Bekkin, R. “The Islamic Financing Methods in Azerbaijan.” CyberLeninka, 2011. [КиберЛенинка](#)
4. Caliber.az. “Islamic Development Bank's Role in Azerbaijan's Sustainable Growth: Focus on Karabakh Reconstruction and Renewable Energy.” (2025) [caliber.az](#)
5. Kalan Ebru Halit // Qarabağda İslam Maliyyəsinin İnkişaf Potensialı Və Perspektivləri Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (Unec) “Biznes və Menecment” Fakültəsi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin 95-Ci İldönümünə Həsr Edilmiş “Qarabağ Və Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonlarında Kiçik Və Orta Sahibkarlığın İnkişaf Perspektivləri” Mövzusunda Respublika Elmi-Praktik - Nəşr BAKI – 27 may 2025
6. Kalan Ebru Halit // Yaşıl iqtisadiyyat: ekoloji və iqtisadi krizlərə qarşı antiböhran idarəetmə modeli (Elmi popular nəşr) 2024. (8.1)
7. Emerald. “Sustainable Halal Supply Chain Management: A Multi-Theory Framework.” Journal of Islamic Marketing and Accounting (2025). [emerald.com](#)
8. Gasimli, Vusal; Shirinov, Aqil; Niyazov, Ahmad. Islamic Financial Systems and Its Prospects in Azerbaijan. Baku: Center for Analysis of Economic Reforms and Communication, 2023. [Ereforms.gov.az](#)
9. The Karabakh Declaration and the Future of Economic Cooperation of the Turkic World. Center for Analysis of Economic Reforms and Communication, 2025.
10. World Bank. Islamic Finance and the Climate Agenda: From Green Sukuk to Sustainable Investment. World Bank Report.
11. Калан Эбру // Применение зеленых финансов и зеленой экономики в исламских странах // Зеленая экономика: наука, образование и инновации СПбгу 2024–275с.
12. Калан Эбру // Применение зеленых финансов и зеленой экономики в исламских странах // Зеленая экономика: наука, образование и инновации спбгу 2024. 275 с.
13. Калан Эбру, Исламский банкинг Турции: новые тенденции и перспективы Оригинальная статья / Original article - 2023

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

İlyas Qasımlı

Bakalavr tələbəsi, Bakı Ali Neft Məktəbi

Biznesin idarə edilməsi ixtisası Qrup: BBA-24.1 Nömrə: 051-870-18-70

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası ilə Qarabağın bərpası strateji inkişafın yeni mərhələsinə keçidi simvolizə edir. Bu proses yalnız fiziki infrastrukturun yenidən qurulması deyil, həm də dövlətin hüquqi, iqtisadi, sosial və mədəni suverenliyinin icrası deməkdir. Qarabağın strateji mövqeyi və geosiyasi əhəmiyyəti onu dövlət suverenliyinin real təzahür nöqtəsinə çevirir. Dirçəlmə prosesi hüquqi nəzarət, beynəlxalq əməkdaşlıq, mədəniyyətin iqtisadi aktivə çevrilməsi, nəqliyyat təhlükəsizliyi və Xankəndinin reinteqrasiyası kimi istiqamətlərdə aparılır.

I BÖLMƏ: Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinə strateji təsiri

2020-ci il Vətən Müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Respublikası beynəlxalq hüquq çərçivəsində tanınan ərazilərində tam suverenliyini bərpa etmişdir. Bu hadisə yalnız hərbi qələbə deyil, həm də dövlətin hüquqi və siyasi suverenliyinin real şəkildə icra olunmasının başlanğıcı olmuşdur. Qarabağ bölgəsində Azərbaycan qanunvericiliyinin tətbiqi, inzibati idarəetmə strukturlarının yaradılması və hüquq-mühafizə orqanlarının yerləşdirilməsi dövlətin ərazi və hüquqi suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Prezidentin xüsusi nümayəndəlikləri vasitəsilə bölgədə sosial-iqtisadi layihələrin icrası, əhalinin yerləşdirilməsi, infrastrukturun qurulması və təhlükəsizlik tədbirlərinin koordinasiyası həyata keçirilir. Bu idarəetmə strukturları mərkəzi hakimiyyətin bölgədəki mövcudluğunu hüquqi və inzibati baxımdan gücləndirir. Eyni zamanda, bu proses beynəlxalq ictimaiyyətə Azərbaycanın öz torpaqlarında tam nəzarət və idarəetmə qabiliyyətini nümayiş etdirir.

“Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində minlərlə ailənin doğma torpaqlara qayıdışı sosial suverenliyin bərpasına xidmət edir. Yeni yaşayış kompleksləri, məktəblər, xəstəxanalar və sosial obyektlərin tikilməsi əhalinin dövlətlə əlaqəsini möhkəmləndirir. Rəsmi atributların bölgədə tətbiqi dövlət suverenliyinin həm hüquqi, həm də simvolik ifadəsidir. Bu, həm də milli kimliyin və mədəni irsin qorunmasına xidmət edir.

II BÖLMƏ: QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN İNKİŞAFINDA TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GEOİQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Qarabağ iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi yalnız daxili inkişaf deyil, həm də regional inteqrasiya baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu kontekstdə Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) ilə əməkdaşlıq Azərbaycanın geoiqtisadi mövqeyini gücləndirmək üçün mühüm platforma yaradır. TDT çərçivəsində həyata keçirilən layihələr Qarabağın potensialını Türk dünyası ilə birləşdirərək yeni sinerji yaradır. Zəngəzur dəhlizi bu əməkdaşlığın əsas geoiqtisadi sütunlarından biridir. Dəhliz Azərbaycanı Naxçıvan vasitəsilə Türkiyə və Mərkəzi Asiya ilə birləşdirərək Orta Dəhlizin əsas hissəsinə çevrilir. Bu marşrut Çin–Qazaxıstan–Azərbaycan–Türkiyə xətti üzrə yük axınıni sürətləndirir, Qarabağ isə bu xətt üzərində logistik mərkəz rolunu oynayır.

Türk dövlətləri ilə birgə sənaye zonalarının yaradılması Qarabağda texnologiya transferi, kənd təsərrüfatı emalı və yüngül sənaye sahələrində əməkdaşlıq üçün şərait yaradır. Zəngilan və Ağdamda planlaşdırılan sənaye parklarında Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistan şirkətlərinin iştirakı nəzərdə tutulur. Bu zonalar həm yerli sahibkarlığın inkişafına, həm də məşğulluğun artırılmasına töhfə verir.

Mədəni sahədə əməkdaşlıq da genişlənir. Şuşada Türk mədəniyyət mərkəzlərinin yaradılması, ortaq festivalların təşkili və mədəni irsin təbliği mədəni diplomatiyanı gücləndirir. Nəticədə, Qarabağ həm iqtisadi, həm də mədəni baxımdan regional inteqrasiyanın dayaq nöqtəsinə çevrilir..

III BÖLMƏ: ŞUŞA ŞƏHƏRİNDƏ MƏDƏNİYYƏT İQTİSADIYYATI VƏ TURİZM SAHƏSİNİN PRİORİTET İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı olmaqla yanaşı, Qarabağ bölgəsinin iqtisadi dirçəlişində simvolik və funksional rol oynayır. 2021-ci ildə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” elan edilən Şuşa, 2022-ci ildə Türk Dövlətləri Təşkilatı tərəfindən “Türk Dünyasının

Mədəniyyət Paytaxtı” kimi tanınmışdır. Bu statuslar şəhərin mədəni və iqtisadi inkişafına beynəlxalq diqqəti cəlb etmişdir.

Mədəniyyət iqtisadiyyatı çərçivəsində Şuşada tarixi abidələrin bərpası, muzeylərin yaradılması, konsert və sərgi salonlarının tikilməsi həyata keçirilir. Vaqif Poeziya Günləri və Xarıbülbül Musiqi Festivalı kimi tədbirlər artıq beynəlxalq səviyyədə tanınan mədəni brendlərə çevrilmişdir. Bu tədbirlər turizm axınının artmasına və yerli iqtisadi aktivliyin yüksəlməsinə səbəb olur.

Turizm infrastrukturunu da paralel şəkildə inkişaf etdirilir. Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı və Şuşa–Füzuli avtomobil yolu turistlərin bölgəyə rahat gəlişini təmin edir. Şəhərdə bir neçə otel fəaliyyət göstərir, yeni turizm marşrutları hazırlanır. “Ağıllı şəhər” yanaşması çərçivəsində rəqəmsal turizm xidmətləri — interaktiv bələdçi sistemləri və virtual muzey turları — tətbiq olunur.

Muzey biletləri, suvenir məhsullar və mədəni tədbirlərin sponsorluğu yerli sahibkarlığın inkişafına töhfə verir. Bu sahədə peşə təhsili mərkəzlərinin yaradılması gənclərin turizm və mədəniyyət sahəsində ixtisaslaşmasına imkan yaradır. Nəticə etibarilə, Şuşa həm mədəniyyətin, həm də iqtisadiyyatın lokomotivinə çevrilir.

IV BÖLMƏ: AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN NƏQLİYYAT LAYİHƏLƏRİNİN ROLU

Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu layihələr ölkənin daxili əlaqəliliyini artırmaqla yanaşı, beynəlxalq ticarət marşrutlarına inteqrasiyasını gücləndirir. Nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması regionun reinteqrasiyasını sürətləndirir, iqtisadi dövriyyəni artırır və strateji sabitliyi təmin edir.

Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanlarının istifadəyə verilməsi Qarabağın beynəlxalq ticarət sistemində çıxışını təmin edir. Bu hava limanları yük və sərnişin daşımalarının sürətini artırmaqla yanaşı, xarici investorların və turistlərin bölgəyə gəlişini asanlaşdırır. Hava nəqliyyatı Qarabağın logistik potensialını yüksəldir və onun regional tranzit mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradır.

Avtomobil yolları — Şuşa–Füzuli, Ağdam–Bərdə, Zəngilan–Qubadlı–Laçın və digər magistralar — regionun iqtisadi rayonlarla əlaqəsini gücləndirir. Bu yollar kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının bazarlara çıxarılmasını asanlaşdırır, ərzaq təhlükəsizliyini artırır və daxili ticarət dövriyyəsini sürətləndirir. Eyni zamanda, bu yollar fəvqəladə hallarda operativ nəqliyyat imkanları yaradır.

Horadiz–Zəngilan–Ağbənd dəmir yolu xətti İranla sərhədə qədər uzanaraq Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə Türkiyə ilə birbaşa əlaqə yaradır. Bu xətt enerji və yük daşımalarının təhlükəsizliyini artırır, xərcləri azaldır və logistik effektivliyi yüksəldir. Dəmir yolu nəqliyyatı Azərbaycanın tranzit ölkə statusunu möhkəmləndirir və regional iqtisadi güc balansını dəyişir.

Bununla yanaşı, nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı enerji və rabitə sistemləri ilə sinxron şəkildə aparılır. Günəş və külək enerjisi stansiyaları, fiber-optik rabitə xətləri və rəqəmsal idarəetmə sistemləri Qarabağda dayanıqlı iqtisadi mühitin formalaşmasına xidmət edir. Bu sinxron inkişaf iqtisadi təhlükəsizliyin əsas komponentlərini — enerji, ərzaq, ticarət və informasiya təhlükəsizliyini — bir araya gətirir.

V BÖLMƏ: XANKƏNDİ ŞƏHƏRİNİN İQTİSADIYYAT QURUCULUĞUNUN MODELƏŞDİRİLMƏSİ

Xankəndi şəhərinin iqtisadi dirçəlişi Azərbaycanın post-münaqişə dövründə qarşısında duran ən strateji vəzifələrdəndir. Bu proses yalnız infrastrukturun bərpası deyil, həm də sosial, iqtisadi və institusional reinteqrasiyanı tələb edir. Şəhərin yenidən qurulması üçün dayanıqlı inkişaf, sosial inklüzivlik və innovasiya əsaslı model tətbiq olunmalıdır.

Əsas istiqamətlərdən biri Xankəndidə xüsusi iqtisadi zonaların və texnoparkların yaradılmasıdır. Bu zonalar yüngül sənaye, kənd təsərrüfatı emalı, rəqəmsal texnologiyalar və logistika sahələrinə yönəldilərək, sahibkarlığın inkişafına və investisiyaların cəlbinə şərait yarada bilər. Türk dövlətləri ilə birgə texnoloji startap fondları və innovasiya mərkəzləri Xankəndini regional innovasiya qovşağına çevirə bilər.

Əhalinin reinteqrasiyası üçün məşğulluq proqramları, peşə təhsili mərkəzləri və sosial xidmət infrastrukturunun qurulması vacibdir. “Ağıllı şəhər” texnologiyalarının tətbiqi — elektron idarəetmə, rəqəmsal xidmətlər və enerji effektivliyi — şəhərin müasir modelə uyğun inkişafını təmin edəcək.

Eyni zamanda, “yaşıl şəhər” konsepsiyası Xankəndini dayanıqlı urbanizasiya nümunəsinə çevirə bilər. Günəş enerjisi stansiyaları, velosiped yolları və ekoloji təmiz ictimai nəqliyyat sistemləri bu modelin əsas komponentləridir. Nəticə etibarilə, Xankəndinin iqtisadi modelləşdirilməsi dövlət suverenliyinin sosial və iqtisadi təzahürüdür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2021, 2 fevral). “Böyük Qayıdış” proqramının təsdiqi. <https://president.az/>
 2. Energetika Nazirliyi. (2025, 16 may). Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə yaşıl və səmərəli texnologiyaların tətbiqi. <https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/00530>
 3. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. (2021, 2 fevral). Bakı: Prezidentin Rəsmi İnternet Saytı. <https://president.az/az/articles/view/50474>
 4. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı. (2022, 16 noyabr). Bakı: Prezidentin Rəsmi İnternet Saytı. <https://edu.gov.az/az/boyuk-qayidis/azerbaycan-respublikasinin-igaldan-azad-edilmis-erazilerine-boyuk-qayidisa-dair-i-dovlet-proqrami>
 5. Azərbaycan Respublikasının 2027–2030-cu illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası və Böyük Qayıdışa dair II Dövlət Proqramı. (2025, 30 may). Bakı: Prezidentin Sərəncamı. <https://ereforms.gov.az/az/media/xeberler/2027-2030-cu-ill%C9%99rd%C9%99-sosial-iqtisadi-inkisaf-strategiyasi-ve-b%C3%B6y%C3%BCk-qayidisa-dair-ii-dovlet-proqrami-hazirlanacaq-1438>
-

Qasimova Süsən

Universitet: Gəncə Dövlət Universiteti

Fakültə: Xarici Dillər Qrup: 1, yarım qrup 1²

Elektron poçt: qasimovasusn033@gmail.com

Azərbaycan doğma vətən, əziz diyar var olandan indiyə qədər dözümlülüüyü ilə əzəməti ilə düşmən qısqandıran odlar yurdu. Biz və bizim vətən məğlubiyyətini içinə basdırıb zəfərin qüruru ilə aləmə səs salacağı günü səbirsizliklə gözləmişik. Düzdür heçnə əziyyətsiz, itkisiz ağrı, qadasız alınmır amma neyləmək olar zəfər qazandıqsada itkilərimizdə oldu. Həmin 44 gün ərzində Azərbaycan ən dəyərli sərvətlərini igid oğullarını əbədiyyətə yola saldı. Onlar arzularıyla, gələcəkləriylə və keçmişləri ilə ən yüksəklərə getdilər. Artıq onlar Azərbaycanın ən dəyərli varlığı sərvətidir. Millətimizin ən böyük təsəllisi odurki cənnət məkan olan diyarımız Qarabağımız artıq azaddır düşmən tapdağı altında deyil, talan olunmur yandırılmır, uçurulmur. Azərbaycanın bütöv ərazisinin 11% ni təşkil edən bu torpaqlarda düşmənin əzəldən gözü var idi. Odurki mənfur düşmən planın aram –aram həyata keçirdi namərdlik etdi, gecə dən yurda soxuldu və gözlərinə görünən hər şeyi vəhşi yırtıcı kimi məhv etdi. Azərbaycanlı olan hər kəsin yanında 90-cı illər deyəndə gözünün önünə sanki, yandırılmış körpə bədənər, başına min bir oyun açılmış cavan qızlar və gəlinlər canlanır. Onlar sanki heç bizim torpaqlarda yaşamamış bizim evlərimizdə qalmamış bizlərə qardaş deməmişdir. Amma onlar təsəvvür etmədikləri 1 gün gələcək devran dönəcək biz qisasımızı alacağıq. Qarabağ bəzilərin köksündə çarpan ürək, bizlərin onun köksündə kiçik zərrə. 2020-ci il sentyabrın 27 –də başlayan Vətən müharibəsi 44 gün ərzində tarixə qızıl hərflərlə yazıldı. Coğrafiyası çətin olan bu torpaqlardan nəzərə aldıqdakı 30 ildir çıxmış bu qalibiyyət bizim üçün elədə asan deyildi. Xüsusəndə Şuşada mədəniyyət beşiyimiz xanların, bəylərin yaşadığı bu torpaqlarda coğrafiyada ərazi çətin, sıldırımlı hündür qayalarla çevrilidir. İgidlərimiz Şuşaya əli yalın silahsız çıxmış düşməne həyatının şokunu yaşatmışdır. Vətənimizə və onun vətəndaşlarına qalibiyyət zəfər qədər heçnə yaraşa bilməz. Bunu 8 noyabrda sübut edən xalq üç rəngli bayrağımız əllərdə küçələrə bayram sevinciylə zəfər sevinciylə axın etmişdi. Qarabağın işğaldan azad olmasıyla Azərbaycanın regiondakı siyasi və iqtisadi hüququ artmış həmin gündən sülh danışıqları aparılmağa başlanmışdır. Ermənistanın uzun müddət “erməni əhalisinin öz müqəddəratını təyin etməsi” adı altında pərdələməyə çalışması uğursuzluğa uğradı və münaqişənin əsl mahiyyəti beynəlxalq aləm tərəfindən daha aydın dərk edildi. Bununla belə Ermənistanın beynəlxalq hüququ pozan işğalçılıq siyasəti üzə çıxdı. Qarabağın işğaldan azad olunması Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyü üçün mühüm siyasi uğurdur. Bu cür işlərdən sonra qafqaz regionunda siyasi və hərbi güc balansını Azərbaycana keçdi. Qarabağın azad olunması ilə Azərbaycanın bu ərazilər üzərində bütün hüquqları təsdiq olundu. Sırada isə Qarabağın minalardan təmizlənmə və dirçəldilmə işləri dururdu. Bu proses elədə asan olmadı belə ki, ermənilər mina xəritələrini bizlərə vermək istəmir, xəritələri gizlədirdilər bu isə proseslərin yubanmasına gətirib çıxarırdı. Qarabağın bərpası ölkə daxilində milli birlik və həmrəyliyin güclənməsinə səbəb olur. Qarabağ Azərbaycan xalqı üçün tarixi və mədəni əhəmiyyət daşıyır. Ərazilərin yenidən dirçəldilməsi qaçqınların və məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtmasını asanlaşdırır və sosial integrasiyanı möhkəmləndirir. Bu da dövlətin gücünü artırır. Nəhayət, Qarabağın yenidən qurulması Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsinə şərait yaradır. Ölkəmiz xarici investisiyaların cəlb edilməsində və qonşu dövlətlərlə əməkdaşlığın inkişafında daha fəal iştirak edə bilər. Bu isə Azərbaycanın regiondakı nüfuzunu artırır və suverenliyini möhkəmləndirir. Nəticə etibarilə, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu proses ölkənin iqtisadiyyatını canlandırır, xalq arasında həmrəyliyi artırır və Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyini gücləndirir. Qarabağın işğaldan azad olunması Azərbaycanın dövlət suverenliyinin tam bərpasında mühüm mərhələdir. Bu, təkcə hərbi qələbə deyil, həm də ölkənin siyasi və iqtisadi müstəqilliyinin gücləndirilməsi üçün vacib addımdır. Birincisi, Qarabağın geri qaytarılması Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədlərinin tam nəzarət altında olmasını təmin edir. Dövlət suverenliyi üçün torpaqların tamlığı əsas şərtidir. Belə ki, ərazilər üzərində tam nəzarət olmadan bir dövlətin suverenliyi tam hesab edilə bilməz. Qarabağın azad olunması ölkəmizin bu hüququnu bərpa etmişdir. İkincisi, Qarabağın dirçəldilməsi

regionun iqtisadi inkişafına böyük təkan verəcək. Onilliklər boyu davam edən müharibə və dağıntılardan sonra bu ərazilərin yenidən qurulması infrastrukturun bərpasını, yeni iş yerlərinin yaradılmasını və insanların həyat səviyyəsinin yüksəlməsini təmin edəcək. İqtisadi güc artdıqca, dövlətin ümumi dayanıqlığı və suverenliyi də möhkəmlənir.

Üçüncüsü, Qarabağın idarə olunmasının bərpası milli birlik üçün önəmlidir. Qarabağ Azərbaycan xalqı üçün tarixi və mədəni əhəmiyyət daşıyır. Bu ərazilərə geri dönmək məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması və cəmiyyətin yenidən formalaşması sosial sabitliyi artırır və dövlətə bağlılığı gücləndirir. Nəhayət, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsinə imkan verir. Xarici investisiyaların cəlbə və regional əməkdaşlığın inkişafı ölkənin beynəlxalq nüfuzunu artırır və dövlət suverenliyinin strateji möhkəmləndirilməsinə töhfə verir. Nəticə olaraq, Qarabağın azad olunması və dirçəldilməsi Azərbaycan dövlət suverenliyinin güclənməsində vacib rolə malikdir. Bu, ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin edir, iqtisadi inkişafı sürətləndirir, milli birliyi möhkəmləndirir və beynəlxalq mövqeyini yüksəldir. Azərbaycanın gələcəyi Qarabağın uğurlu bərpası ilə birbaşa bağlıdır. İşğaldan azad olunmuş Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycan üçün yalnız hərbi qələbə deyil, həm də dövlət suverenliyinin tam bərpasında mühüm addımdır. Bu ərazilərin ölkə nəzarətinə qaytarılması Azərbaycanın siyasi və iqtisadi müstəqilliyini daha da möhkəmləndirir. Birincisi, Qarabağın azad olunması ilə Azərbaycan öz beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinə tam nəzarət edir. Dövlət suverenliyinin əsası ərazilərin bütövlüyüdür və bu bərpa olunmadıqca suverenlik zəif olur. Qarabağın geri qaytarılması Azərbaycanın dünya arenasındakı mövqeyini möhkəmləndirir. İkincisi, Qarabağın dirçəldilməsi iqtisadi inkişaf üçün böyük imkanlar açır. Müharibədən sonra dağıdılmış infrastrukturun yenidən qurulması, yeni iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi canlanma bölgənin sosial rifahını artıracaq. Bu isə Azərbaycanın ümumi iqtisadi gücünü və dayanıqlığını artıraraq dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Qarabağın iqtisadi rayon kimi inkişafı üçün Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq çox vacibdir. Bu əməkdaşlıq ticarət, investisiya və texnoloji mübadilə sahələrində geniş imkanlar yaradır. Geoiqtisadi baxımdan Qarabağ regionunun Türk dövlətləri ilə yaxın əlaqələri Azərbaycan üçün regional güc mərkəzi olmaq potensialını artırır. Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin yenidən qurulması həm mədəni, həm də iqtisadi baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir. Şuşada mədəni turizmin inkişafı üçün bir çox layihələr icra edilir, bu da turizm sənayesinin canlanmasına səbəb olur. Xankəndidə isə sənaye və kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi planlaşdırılır ki, bu da regionun iqtisadi dayanıqlığını artıracaq. Yeni nəqliyyat layihələri Qarabağı Azərbaycanın əsas iqtisadi mərkəzləri ilə birləşdirir və ticarət dövriyyəsini artırır. Bu layihələr Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini möhkəmləndirir, bölgəyə xarici investisiyaların gəlməsini təşviq edir. Qarabağın dirçəldilməsi yalnız siyasi deyil, həm də iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə böyük dönüş nöqtəsidir. Bu proses Azərbaycanın dövlət suverenliyinin güclənməsinə, regional əməkdaşlığın genişlənməsinə və ölkənin ümumi inkişafına mühüm töhfə verir. Nəhayət, Qarabağın dirçəldilməsi ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyini gücləndirir. Yeni nəqliyyat layihələri torpaqların daha rahat əlaqəsini təmin edir. Bu layihələr Azərbaycanın ümumi inkişafına çox kömək edir. Qarabağın yenidən qurulması Azərbaycan xalqının birlik və gücünü göstərir. Biz inanırıq ki, Qarabağ yenidən həm iqtisadi, həm də mədəni mərkəz olacaq və Azərbaycanın inkişafında böyük rol oynayacaq. Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsidir. Uzun illər işğal altında olan bu torpaqlar indi azad edilmiş və dirçəldilməyə başlanmışdır. Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın gələcəyi üçün çox vacibdir. Bu proses həm iqtisadi, həm mədəni, həm də sosial sahələri əhatə edir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə dövlət suverenliyimizin tam bərpa edilməsi, insanların öz doğma yerlərinə qayıtması üçün çoxlu işlər görülür. Yeni binalar tikilir, yollar çəkilir, məktəblər və xəstəxanalar açılır. İnsanlar yenidən öz həyatlarını qurmağa başlayır. Qarabağın iqtisadi inkişafı üçün Azərbaycan dövləti böyük layihələr həyata keçirir. Burada kənd təsərrüfatı, sənaye və turizm inkişaf etdirilir. Məsələn, Şuşa şəhəri turizm mərkəzinə çevrilir. Oranın tarixi və mədəni abidələri təmir olunur və turistlər üçün maraqlı yerlər yaradılır. Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycan üçün həm də beynəlxalq əməkdaşlıq imkanıdır. Türk dövlətləri və digər dost ölkələrlə iqtisadi əlaqələr möhkəmləndirilir. Bu da bölgənin inkişafına əlavə dəstək verir. Qarabağın zəngin torpaqları kənd təsərrüfatı üçün böyük potensiala malikdir. İşğaldan sonra torpaqların bərpası və kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi bölgədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə və yeni iş yerlərinin yaradılmasına kömək edir. Qarabağ regionunda enerji infrastrukturunun yenilənməsi iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafına zəmin yaradır. Günəş və külək enerjisi kimi bərpa

olunan enerji mənbələrinin istifadəsi bölgənin davamlı inkişafına töhfə verir. Məktəblər, xəstəxanalar və digər sosial obyektlərin yenidən tikilməsi əhalinin rifahını artırır və regionun sosial sabitliyini təmin edir. Bu, həm də gənclərin təhsilə və sağlamlığa çıxışını yaxşılaşdırır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə köç edən insanların yerləşdirilməsi, onların sosial və iqtisadi inteqrasiyası uzunmüddətli inkişafın əsas şərtlərindəndir. Bu proses üçün dövlət proqramları və beynəlxalq dəstək vacib rol oynayır. Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı kimi tanınır və burada turizmin inkişafı böyük potensiala malikdir. Şuşanın bərpası ilə əlaqədar olaraq, mədəni irsin qorunması və turizm infrastrukturlarının yaradılması prioritet olaraq müəyyən edilib. Bu sahədə yerli və beynəlxalq turistlərin cəlb edilməsi üçün muzeylər, festivallar və digər tədbirlər təşkil olunur. Turizm sektorunun inkişafı həmçinin yerli əhalinin məşğulluğunu artırır, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına təkan verir. Bu, Qarabağın iqtisadiyyatına uzunmüddətli müsbət təsir göstərir. Qarabağın azad olunması və dirçəldilməsi, Azərbaycanın dövlət suverenliyinin tam bərpası və gücləndirilməsi prosesində ən vacib addımlardan biridir. Bu proses həm milli həm də regional təhlükəsizlik baxımından önəmlidir. Qarabağın iqtisadi, sosial və mədəni həyatı yenidən qurularaq, Azərbaycanın bütövlüyü təmin edilir. Dövlət burada qanunların və idarəetmənin bərpası ilə yanaşı, xalqın rifahını yüksəltməyi də prioritet hesab edir. Bu, bölgədə uzunmüddətli sabitliyi və iqtisadi inkişafa təkan verir. Türk dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq Qarabağın inkişafında mühüm rol oynayır. Azərbaycan bu münasibətləri gücləndirərək, bölgədə həm iqtisadi, həm də siyasi sabitliyin təmin edilməsinə çalışır. Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) çərçivəsində həyata keçirilən layihələr Qarabağın yenidən qurulmasına investisiyaların cəlb olunmasına şərait yaradır. Bu əməkdaşlıq ticarət dövriyyəsinin artırılması, yeni iş yerlərinin yaradılması və texnoloji mübadilənin aparılması kimi faydalar gətirir. Geoiqtisadi cəhətdən də Qarabağın strateji mövqeyi Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər Türk ölkələri ilə əlaqələrin inkişafına yeni imkanlar açır. Qarabağın işğaldan azad olunması və burada nəqliyyat infrastrukturunun bərpası Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində vacib rol oynayır. Yeni yollar, dəmir yolları və digər nəqliyyat layihələri regionun digər hissələri ilə əlaqəsini gücləndirir, beynəlxalq ticarət yollarına çıxışı təmin edir. Bu layihələr eyni zamanda regionda investisiyaların artmasına səbəb olur, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına kömək edir. Xüsusilə Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin nəqliyyat bağlantıları regionun iqtisadi fəaliyyətlərinin genişlənməsində əsasdır. Xankəndi şəhəri Qarabağın ən böyük mərkəzlərindən biri kimi iqtisadiyyatın inkişafı üçün vacib nöqtədir. Şəhərin iqtisadi inkişaf modelinin hazırlanması burada sənaye, xidmət sektoru və ticarət sahələrinin harmonik inkişafını nəzərdə tutur. Bura investisiya cəlb etmək, texnoloji infrastruktur yaratmaq və əhalinin məşğulluğunu təmin etmək daxildir. Sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması isə şəhərdə həyat səviyyəsini yüksəldir və insanların burada qalmasını təşviq edir. Qarabağın torpaqları kənd təsərrüfatı üçün son dərəcə əlverişlidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə torpaqların bərpası və suvarma sistemlərinin yenilənməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artıracaqdır. Bu, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə və bölgədə kənd təsərrüfatı sahəsində yeni iş yerlərinin yaradılmasına imkan verir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının inkişafı Qarabağın iqtisadiyyatına müxtəlif istiqamətlərdə təsir göstərir. Qarabağda enerji sektorunun inkişafı bölgənin iqtisadi potensialını artırır. Burada günəş və külək enerjisi kimi bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi enerji təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, ətraf mühitin qorunmasına da kömək edir. Enerji infrastrukturunun yenilənməsi həm sənaye, həm də xidmət sahələrinin inkişafını sürətləndirir və bölgənin iqtisadi inkişafına dəstək verir. Qarabağın dirçəldilməsi və iqtisadiyyatın yenidən qurulması Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi və bölgədə sülhün bərqərar olması üçün vacib şərtidir. Bu prosesdə dövlət, yerli və beynəlxalq tərəfdaşlar birgə fəaliyyət göstərir. İqtisadi inkişafın müxtəlif sahələrinin yenidən qurulması, Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi Qarabağın gələcəkdə Azərbaycan üçün güclü və davamlı regiona çevriləcəyinin göstəricisidir. Məktəblərin, xəstəxanaların və digər sosial obyektlərin yenidən tikilməsi Qarabağın sosial infrastrukturunun əsasını təşkil edir. Bu addımlar regionda əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması və sosial sabitliyin təmin olunması üçün vacibdir. Eyni zamanda, gənc nəsilin təhsil imkanlarının artırılması və sağlamlıq xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi Qarabağın davamlı inkişafının əsas amillərindəndir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə insanların qayıdışı uzunmüddətli sülh və inkişaf üçün vacibdir. Bu proses üçün dövlət tərəfindən xüsusi proqramlar hazırlanır və həyata keçirilir. Əhalinin sosial, iqtisadi və mədəni inteqrasiyası onların yeni şəraitə uyğunlaşmasına, iş və yaşayış yerləri ilə

təmin edilməsinə Qarabağın yenidən qurulmasında ekoloji tarazlığın qorunması və dayanıqlı inkişaf prinsipləri mühüm yer tutur. Regionda geniş şəkildə mina və partlamamış sursatların olması, həm ətraf mühit, həm də insan sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yaradır. Hazırda bu ərazilərdə aparılan mina təmizləmə işləri gələcək inkişafın təminatı üçün əsas şərtir. Bununla yanaşı, Qarabağda "yaşıl enerji zonası"nın yaradılması planlaşdırılır. Zəngilan, Laçın və Kəlbəcər rayonlarında külək və günəş enerjisi stansiyalarının qurulması, bölgənin enerjiyə olan tələbatını qarşılayacaq və əlavə olaraq ölkənin enerji ixrac potensialını artıracaq. Ekoloji təmiz istehsal sahələrinin təşviqi isə həm investorlar üçün cəlbəedici, həm də ətraf mühitin qorunması baxımından zəruridir. Qarabağın uğurlu dirçəldilməsi yalnız infrastruktur və iqtisadi layihələrlə deyil, eyni zamanda burada fəaliyyət göstərəcək insan kapitalının keyfiyyəti ilə də bağlıdır. Bölgəyə qayıdan əhalinin təhsili, peşə ixtisasları və sosial inteqrasiyası xüsusi diqqət tələb edir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadi inkişaf üçün geniş potensial mövcuddur. Bu potensialın reallaşdırılması üçün əsas istiqamətlərdən biri azad iqtisadi zonaların yaradılmasıdır. Azad zonalar xarici və yerli sərmayədarların marağını artırmaqla, regionda sənaye və xidmət sahələrinin formalaşmasına, ixrac yönümlü istehsalın qurulmasına şərait yaradır. Xüsusilə Ağdam, Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarında logistika mərkəzlərinin yaradılması, Qarabağın regionlararası və beynəlxalq ticarətdə önəmli rol oynamasını təmin edə bilər. Qarabağın əhalisinin yenidən məskunlaşdırılması və burada yerli istehsalın təşkili kənd təsərrüfatı məhsulları, tekstil, tikinti materialları və digər sahələrdə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təşviq edəcək. Bu isə həm bölgənin iqtisadi aktivliyini artıracaq, həm də işsizliyin qarşısını alacaq. Bu məqsədlə Qarabağ regionunda yeni təhsil müəssisələrinin, peşə məktəblərinin, universitet filiallarının yaradılması nəzərdə tutulur. Texniki və ixtisaslı kadrlara ehtiyac, tədrisin müasir standartlara uyğun aparılmasını zəruri edir. İnsan kapitalının gücləndirilməsi gələcəkdə bölgədə innovativ iqtisadiyyatın qurulması üçün baza olacaqdır. Qarabağın bərpası təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütövlükdə region üçün də strateji əhəmiyyət daşıyır. Zəngəzur dəhlizi və digər nəqliyyat yolları Azərbaycanın Naxçıvan və Türkiyə ilə birbaşa əlaqəsinin bərpasına imkan verir. Bu da regionda iqtisadi inteqrasiyanın güclənməsinə və ticarət dövriyyəsinin artmasına səbəb olacaq. Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın dərinləşməsi Qarabağın iqtisadi inkişafına əlavə dəstək verir. Xüsusilə Türk İnvestisiya Fondu və Türk Ticarət Palataları çərçivəsində layihələrin Qarabağda reallaşması bölgənin global bazara çıxış imkanlarını genişləndirəcək. Qarabağın dirçəldilməsi və iqtisadi inkişafı çoxşaxəli və uzunmüddətli bir prosesdir. Bu prosesin əsas uğur amili vahid dövlət strategiyası ilə yanaşı, vətəndaşların aktiv iştirakı, beynəlxalq əməkdaşlıq, ekoloji və sosial məsələlərin nəzərə alınmasıdır. Gələcəkdə Qarabağın nəinki Azərbaycanın, eləcə də bütün regionun iqtisadi, mədəni və strateji mərkəzlərindən birinə çevrilməsi üçün real imkanlar mövcuddur. Bu məqsədlə atılan hər bir addım yalnız bu torpaqların deyil, eyni zamanda dövlətimizin möhkəmlənməsinin təminatıdır. Xankəndi — Qarabağın mühüm şəhərlərindən biri kimi, iqtisadi və sosial həyatın mərkəzi olaraq strateji əhəmiyyət daşıyır. İşğaldan azad olunmuş bu şəhərin yenidən bərpası və inkişafı ölkənin dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində vacib rol oynayır. İqtisadiyyat quruculuğu çərçivəsində Xankəndidə sənaye, kənd təsərrüfatı və xidmət sektorlarının yenidən qurulması planlaşdırılır. Şəhərin coğrafi mövqeyi və təbii resursları, turizm potensialı, eləcə də nəqliyyat bağlantıları burada çoxşaxəli iqtisadi inkişaf üçün geniş imkanlar yaradır. Xankəndidə müasir infrastrukturun yaradılması, yol, su, elektrik enerjisi təminatı sistemlərinin bərpası ilk mərhələlərdən hesab olunur. Bu, həm yerli bizneslərin fəaliyyətini asanlaşdıracaq, həm də xarici sərmayədarları cəlb edəcək. Şəhərdə təhsil və səhiyyə müəssisələrinin yenidən qurulması insan kapitalının inkişafına təkan verəcək. Peşə hazırlığı və innovativ sahələrdə kadrların yetişdirilməsi Xankəndinin iqtisadi müstəqilliyini təmin edəcək əsas amillərdəndir. Eyni zamanda, Xankəndi turizm və mədəniyyət mərkəzi kimi də inkişaf etdirilir. Burada tarixi və mədəni abidələrin bərpası ilə yanaşı, yeni turizm obyektlərinin yaradılması şəhərin iqtisadiyyatına əlavə gəlir gətirəcək. Regionun iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün Xankəndidə sənaye parklarının və ticarət mərkəzlərinin yaradılması planlaşdırılır. Bu, iş yerlərinin artmasına və əhalinin sosial rifahının yaxşılaşmasına səbəb olacaq. Ümumilikdə, Xankəndinin iqtisadiyyat quruculuğu təkcə şəhərin deyil, bütövlükdə Qarabağ regionunun dirçəlişinə, ölkənin dövlət suverenliyinin güclənməsinə böyük töhfə verəcəkdir. Nəticə olaraq, Xankəndinin iqtisadiyyat quruculuğu Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin bərpası və inkişafında əsas hədəflərdən biridir. Şəhərin yenidən qurulması, müasir infrastrukturun yaradılması, təhsil və səhiyyə sahələrinin inkişafı, turizm və sənaye potensialının artırılması regionun sosial-iqtisadi rifahını yüksəldəcək. Bu proseslər həm də ölkəmizin dövlət suverenliyinin

möhkəmlənməsinə, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə və regionda davamlı sabitliyin təmin olunmasına xidmət edir. Qarabağın gələcək inkişafı üçün Xankəndinin iqtisadiyyat quruculuğu strateji əhəmiyyət daşıyır və bu istiqamətdə aparılan işlər Azərbaycanın daha güclü və firavan dövlətə çevrilməsində mühüm rol oynayacaqdır. Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu isə regionun sabitliyini və inkişafını təmin etmək üçün vacibdir. Şəhərin müasir infrastrukturla təchiz olunması, sənaye, təhsil və sosial sahələrin inkişafı regionun davamlı rifahına zəmin yaradır. Ümumilikdə, Qarabağın dirçəldilməsi ölkəmizin gələcək inkişafı üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu proseslər Azərbaycanın iqtisadiyyatını gücləndirir, regionda sabitliyi təmin edir və xalqımızın rifahını yüksəldir. Qarabağın bərpa və inkişafı Azərbaycanın dövlətçilik tarixində yeni səhifə açır və gələcək nəsillər üçün parlaq gələcəyin əsasını qoyur. Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad olunması ölkəmiz üçün böyük tarixi zəfərdir. Bu zəfərdən sonra regionun dirçəldilməsi və iqtisadiyyat quruculuğu ölkəmizin inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Qarabağın dirçəldilməsi dövlət suverenliyimizin möhkəmlənməsində, ölkəmizin regional güc olaraq mövqeyinin artırılmasında böyük rol oynayır. Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında əhəmiyyətli geoiqtisadi təsirə malikdir. Bu əməkdaşlıq iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində, xüsusilə ticarət, investisiya, nəqliyyat və turizm sahələrində yeni imkanlar yaradır. Bu isə regionun sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirir. Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizmin prioritet inkişafı Qarabağın zəngin tarixi və mədəni irsinin bərpa üçün vacibdir. Turizm sahəsində inkişaf həm regionun məşhurluğunu artıracaq, həm də əhalinin məşğulluğunu təmin edəcək. Nəqliyyat layihələri isə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsində əsas rol oynayır. Qarabağın strateji mövqeyi ölkənin iqtisadi əlaqələrini genişləndirir və ticarət yollarının təhlükəsizliyini təmin edir.

"AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ"

Qiyaslı Leylan

Elmi dərəcə: Bakalavr 1-ci kurs Təhsil müəssisəsi: Bakı Slavyan Universiteti Fakültə:

Filologiya Qrup nömrəsi: AM-106

E-poçt ünvanı: qiyasovaleylan@gmail.com

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi müstəqillik tariximizin ən əsas strateji istiqamətlərindən biridir və bu prosesin mərkəzində Qarabağın azad olunması və dirçəldilməsi dayanır. Qarabağ yalnız coğrafi məkan deyil, Azərbaycan xalqının milli yaddaşının, kimliyinin və dövlətçilik ideyasının rəmzidir. Uzun illər ərzində bu müqəddəs torpaqların işğal altında qalması təkcə ərazi bütövlüyünə deyil, həm də xalqın mənəvi varlığına ağır zərbə vurmuşdu. 2020-ci ildə baş vermiş Vətən müharibəsi ilə Azərbaycan tarixi ədaləti bərpa etdi, dövlətin sərhədləri üzərində real hakimiyyətini bərpa etməklə suverenliyini yalnız hüquqi deyil, faktiki müstəvidə də təsdiqlədi. Bu qələbə ilə başlayan yeni mərhələdə əsas məqsəd Qarabağın hərtərəfli dirçəldilməsi, yəni azad olunmuş torpaqlarda həyatın bərpası, sosial-iqtisadi infrastrukturun qurulması, əhalinin doğma yurdlarına təhlükəsiz qayıdışının təmin edilməsi və bölgənin gələcək inkişafının dayanıqlı əsaslar üzərində qurulmasıdır.

Qarabağın dirçəldilməsi sadəcə bir bərpa layihəsi deyil, bu, dövlət suverenliyinin real məzmununun dərinləşdirilməsi, milli gücün mərkəzləşməsi və ölkənin gələcək strateji təhlükəsizliyinin təmin olunması deməkdir. Azərbaycanın dövlət qurumları tərəfindən həyata keçirilən “Böyük Qayıdış” proqramı bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Azad edilmiş ərazilərdə yollar, hava limanları, dəmir yolları, enerji xətləri, yaşayış kompleksləri, məktəblər və xəstəxanalar sürətlə tikilir. Füzuli, Zəngilan, Laçın, Cəbrayıl və Şuşa rayonlarında görülmə işlər bu torpaqları ölkənin iqtisadi sistemində inteqrasiya etməklə yanaşı, Azərbaycan dövlətinin idarəetmə və iqtisadi potensialının gücünü nümayiş etdirir. Qarabağın bərpası həm də enerji təhlükəsizliyinin və iqtisadi müstəqilliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur “yaşıl enerji zonası” elan edilmişdir. Bu qərar Azərbaycanın enerji sektorunda yeni mərhələnin başlanğıcıdır. Külək, günəş və su enerjisi resurslarının böyük potensiala malik olduğu bu ərazilərdə həyata keçirilən layihələr ölkənin enerji ixrac imkanlarını artırmaqla yanaşı, ekoloji təhlükəsizliyini və enerji suverenliyini təmin edir. Bu proses nəticəsində Azərbaycan artıq təkcə neft-qaz ixracatçısı deyil, həm də bərpa olunan enerji texnologiyalarında regionun liderinə çevrilməkdədir. Qarabağın dirçəldilməsi eyni zamanda mənəvi və mədəni bərpanı da özündə ehtiva edir. Şuşa şəhərinin azad olunması və onun “Azərbaycan mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi milli kimliyimizin dirçəlişinin simvoludur. Burada keçirilən beynəlxalq festivallar, musiqi və incəsənət tədbirləri Azərbaycanın yumşaq güc siyasətinin təzahürüdür. Qarabağda məscidlərin, məbədlərin, məzarların, mədəni abidələrin bərpası yalnız tarixi irsin qorunması deyil, həm də xalqın mənəvi köklərinə qayıdışdır. Bu bərpa prosesi Azərbaycan xalqının birliyini, milli həmrəyliyi və dövlətə olan inamını daha da gücləndirir.

Qarabağın dirçəldilməsi həm də ölkənin geosiyasi mövqelərinin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Regionda yeni nəqliyyat və kommunikasiya xətləri – xüsusilə Zəngəzur dəhlizinin açılması – Azərbaycanı beynəlxalq tranzit mərkəzinə çevirəcək. Bu, ölkənin strateji əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, onun siyasi müstəqilliyini daha da gücləndirəcək. Azərbaycan artıq Cənubi Qafqazda sabitliyin, inkişafın və əməkdaşlığın əsas təminatçısı kimi çıxış edir. Qarabağın bərpası bu lider mövqenin uzunmüddətli olmasına zəmin yaradır. Qarabağ torpaqları həm də kənd təsərrüfatı, turizm, sənaye və logistika baxımından geniş potensiala malikdir. Yeni su anbarları, aqroparklar, müasir şəhərsalma layihələri Azərbaycanın iqtisadi modelini şaxələndirir. Bu, suveren iqtisadiyyatın inkişafı üçün fundamental baza yaradır. Dövlətin müstəqilliyi yalnız siyasi iradə ilə deyil, həm də iqtisadi və sosial dayanıqlılıqla ölçülür. Qarabağın dirçəldilməsi isə məhz bu

dayanıqlığın təməli daşdır. Bütün bu proseslər bir daha göstərir ki, Qarabağın bərpası təkcə bir bölgənin dirçəldilməsi deyil, bütün Azərbaycanın gələcəyinə yönəlmiş ümummilli missiyadır. Bu missiya həm tarixə sədaqətin, həm dövlətçilik ənənələrinin, həm də gələcəyə inamın təəcəssümüdür. Qarabağ dirçəlir və bu dirçəlişlə birlikdə Azərbaycan öz suverenliyini daha da möhkəmləndirir, regionda söz sahibinə çevrilir və gələcək nəsillər üçün güclü, müstəqil, firavan bir dövlət yaradır. Qarabağın dirçəldilməsi təkcə iqtisadi və sosial bərpa prosesi deyil, həm də milli iradənin, strateji düşüncənin və dövlət müdrikliyinin göstəricisidir. Azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı yenidənqurma işləri Azərbaycanın gələcək inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən əsas sütunlardan birinə çevrilmişdir. Qarabağda aparılan hər bir tikinti, çəkilən hər bir yol, salınan hər bir kənd və qəsəbə bu torpaqlarda suverenliyin dərinləşməsi, xalqın dövlətinə olan inamının möhkəmlənməsi və müstəqilliyin daha möhkəm təməl üzərində qurulması deməkdir. Dirçəldilən Qarabağ həm də Azərbaycanın modern dövlətçilik modelinin canlı nümunəsinə çevrilməkdədir. Bu gün Füzuli hava limanının istifadəyə verilməsi, Zəngilan və Laçında tikilən hava limanlarının, dəmir yollarının, avtomobil magistrallarının açılışı regionun iqtisadi həyatını canlandırmaqla yanaşı, ölkənin beynəlxalq tranzit imkanlarını da genişləndirir. Azərbaycan artıq regionda logistika mərkəzinə çevrilməkdədir və bu, dövlətin iqtisadi suverenliyini təmin edən əsas amillərdən biridir. Qarabağda həyata keçirilən layihələrin hər biri planlı, sistemli və strateji yanaşmanın nəticəsidir. Burada məqsəd yalnız bərpa etmək deyil, həm də gələcək nəsillər üçün dayanıqlı və ağıllı bir infrastruktur yaratmaqdır. “Ağıllı kənd” və “ağıllı şəhər” layihələri müasir texnologiyaların tətbiqi ilə insanların rifah səviyyəsini yüksəldir, regionu ekoloji cəhətdən təmiz, enerji baxımından səmərəli və sosial baxımdan sabit bir məkana çevirir. Bu, Azərbaycanın milli innovasiya siyasətinin təbii davamıdır və sübut edir ki, ölkə suverenliyini yalnız siyasi yox, həm də texnoloji aspektdən möhkəmləndirir. Qarabağın bərpası həm də beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın artan nüfuzunu göstərir. Müxtəlif dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların və xarici şirkətlərin bərpa prosesinə marağı ölkənin etibarlı tərəfdaş imicini gücləndirir.

Qarabağın bərpası Azərbaycanın geosiyasi dəyərlərini artırmaqla yanaşı, regional əməkdaşlığa da yeni nəfəs verir. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə yaranacaq yeni nəqliyyat bağlantıları Cənubi Qafqazı Avropa və Asiya arasında strateji körpüyə çevirəcək. Bu, Azərbaycanın siyasi və iqtisadi müstəqilliyini daha da möhkəmləndirəcək və ölkəni beynəlxalq ticarət marşrutlarında vacib oyunçuya çevirəcək. Bütün bu proseslər dövlətin suverenlik konsepsiyasını dərinləşdirir, çünki müasir dünyada suverenlik yalnız sərhədlərin qorunması ilə deyil, həm də iqtisadi, texnoloji və informasiya müstəqilliyi ilə ölçülür. Qarabağda qurulan yeni enerji sistemləri, telekommunikasiya şəbəkələri və rəqəmsal infrastruktur Azərbaycanın informasiya suverenliyinin təmin olunmasına xidmət edir. Bu, dövlətin öz resursları üzərində tam nəzarətini gücləndirir və xarici asılılığın azaldılmasına şərait yaradır. Qarabağın bərpası həm də cəmiyyətin mənəvi transformasiyasına səbəb olur. Vətən müharibəsində qazanılan qələbə xalqın milli ruhunu, azərbaycançılıq ideologiyasına bağlılığını daha da gücləndirdi. Bu gün gənclər Qarabağa qayıdır, orada işləmək, yaşamaq, yaratmaq istəyirlər. Bu, təkcə əhalinin yerləşdirilməsi prosesi deyil, həm də dövlət-vətəndaş münasibətlərinin yeni mərhələyə keçididir. İnsan öz dövlətinə inandıqca, onun uğruna fədakarlıq etməyə hazır olduqca, həmin dövlətin suverenliyi əbədi olur. Qarabağın dirçəldilməsi həm də dövlətin sosial siyasətində ədalət prinsipinin bərpasıdır. Uzun illər məcburi köçkün həyatı yaşamış yüz minlərlə insanın doğma yurduna qayıtması, onların ləyaqətli yaşayış şəraiti ilə təmin olunması dövlətin xalqına verdiyi vədin yerinə yetirilməsidir. Bu, həm humanitar, həm də siyasi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətin gücü onun xalqına necə xidmət etməsindədir və Qarabağda həyata keçirilən layihələr məhz bu prinsipin bariz nümunəsidir. Qarabağın bərpası təkcə Azərbaycan üçün deyil, bütün region üçün sabitlik, əməkdaşlıq və inkişaf mənbəyinə çevriləcək.

Regionda iqtisadi inteqrasiyanın artması, sərhədlərin açılması, yeni ticarət yollarının formalaşması sülhün və qarşılıqlı asılılığın dərinləşməsinə gətirib çıxaracaq. Bu isə Azərbaycanın xarici siyasətində müstəqilliyin qorunması ilə yanaşı, sülhün təşviqinə də töhfə verəcək. Qarabağda

qurulan yeni həyat müasir, innovativ və ekoloji baxımdan dayanıqlı idarəetmə modelinin təəcəssümüdür. Bu model gələcəkdə Azərbaycanın digər regionları üçün də inkişaf nümunəsinə çevriləcək. Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyini yalnız möhkəmləndirmir, həm də onu ideoloji, iqtisadi və mənəvi cəhətdən tamladır. Bu, bir dövlətin dirçəliş hekayəsidir – əsrlər boyu mübarizə aparan xalqın öz torpağında qalib kimi ayağa qalxmasının, azadlıq və ədalət uğrunda qazandığı qələbəni sülh və inkişaf ilə möhkəmləndirməsinin hekayəsidir. Azərbaycanın suverenliyi bu torpaqlarda əbədi dalğalanan üçrəngli bayraqda, Şuşadan gələn musiqi sədalarında, Laçının dağlarında ucalan yeni evlərdə, Zəngilanın bağlarında cücərən həyatdadır. Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın gələcəyidir və bu gələcək parlaq, güclü, qürurlu bir dövlətin davamlı yüksəlişini müjdələyir. Qarabağın dirçəldilməsi həm də milli təhlükəsizliyin yeni konseptual səviyyəyə daşınması deməkdir. Uzun illər ərzində regionda hərbi-siyasi balans Azərbaycanın xeyrinə dəyişdi və bu gün artıq təkə torpaqların müdafiəsi deyil, həm də onların qorunmasını təmin edən kompleks təhlükəsizlik infrastrukturunu formalaşır. Azad edilmiş ərazilərdə yeni hərbi hissələrin, sərhəd postlarının və təhlükəsizlik sistemlərinin qurulması ölkənin strateji sabitliyini təmin edir. Bu, həm Ermənistanın gələcəkdə mümkün təxribatlarının qarşısının alınması baxımından, həm də regionda güc balansının qorunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan bu gün təkə sərhədlərini qoruyan deyil, həm də Cənubi Qafqazda sülh və sabitlik yaradan əsas qüvvədir.

Qarabağın bərpa prosesinde texnologiya və elm mühüm yer tutur. Azərbaycan bu ərazilərdə müasir idarəetmə sistemləri, rəqəmsal xidmətlər və süni intellektə əsaslanan nəzarət mexanizmləri tətbiq edir. Bu yanaşma təkə dövlət idarəçiliyinin şəffaflığını artırır, həm də yerli icmaların özünüidarə imkanlarını genişləndirir. Rəqəmsallaşma prosesi nəticəsində Qarabağ yaxın gələcəkdə regionun innovasiya mərkəzinə çevrilə bilər. Bu, həm də Azərbaycan gəncliyinin elmi və texnoloji potensialının reallaşması üçün geniş imkanlar yaradır. Elm, texnologiya və təhsil bu torpaqlarda gələcəyin əsas dayaq sütunlarına çevrilməkdədir. Bərpa prosesinde ekoloji aspekt xüsusi yer tutur. İşğal illərində Qarabağın meşələri məhv edilmiş, torpaqlar yandırılmış, su hövzələri çirkləndirilmişdi. İndi bu torpaqlarda həyata keçirilən ekoloji bərpa layihələri dövlətin təbiətə və resurslara münasibətinin nə qədər məsuliyyətli olduğunu sübut edir. Su ehtiyatlarının səmərəli idarə edilməsi, ağacəkmə kampaniyaları, torpaq bərpa və biomüxtəlifliyin qorunması Azərbaycanın ekoloji suverenliyinin göstəricisidir. Qarabağda yaradılan “yaşıl iqtisadiyyat” modeli gələcəkdə ölkənin ümumi inkişaf strategiyasına nümunə olacaq. Bu model həm enerji effektivliyinə, həm də ətraf mühitin mühafizəsinə əsaslanır və iqtisadiyyatın ekoloji məsuliyyətlə idarə olunmasını təmin edir. Qarabağın dirçəldilməsi prosesi həm də beynəlxalq hüquq və ədalətin təntənəsidir. İllərlə davam edən işğal dövründə dünya ictimaiyyəti, BMT və digər beynəlxalq təşkilatlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanısa da, faktiki addımlar atılmamışdı. Lakin Azərbaycan öz hərbi-siyasi iradəsi və diplomatik ustalığı ilə beynəlxalq hüququn prinsiplərini praktik reallığa çevirdi. Bu, dövlətin beynəlxalq müstəvidə suveren qərarvermə gücünün göstəricisidir. Qarabağın bərpa prosesi müxtəlif ölkələrin maraq göstərməsi Azərbaycanın artan beynəlxalq nüfuzunun sübutudur. Bu maraq həm iqtisadi əməkdaşlıq, həm də siyasi dəstək baxımından ölkənin strateji müttəfiqlik imkanlarını genişləndirir. Qarabağın sosial həyatı da yeni mərhələyə qədəm qoyur. Bura qayıdan vətəndaşlar artıq müasir infrastrukturla, güclü dövlət dəstəyi ilə, təhlükəsiz mühitdə yaşayacaqlar. Yeni məktəblər, xəstəxanalar, sosial mərkəzlər və mədəniyyət ocaqları insanların sosial rifahını təmin edəcək. Dövlət sosial ədalətin bərpağını yalnız sözlə deyil, əməli fəaliyyətlə həyata keçirir. Bu, xalqla dövlət arasında etimad körpüsünü daha da möhkəmləndirir. Qarabağa qayıdan hər bir ailə bu torpaqlarda dövlətin varlığını və qayğısını hiss edir. Bu da suverenliyin sosial təməlinin güclənməsi deməkdir.

Mədəni baxımdan Qarabağ yenidən Azərbaycanın ruhani mərkəzinə çevrilir. Burada keçirilən musiqi festivalları, teatr tamaşaları, sərgilər, poeziya günləri xalqın milli kimliyini və yaradıcı enerjisini birləşdirir. Mədəni dirçəliş yalnız keçmişə qayıdış deyil, həm də gələcəyə baxışdır. Qarabağda qurulan hər bir mədəniyyət ocağı milli kimliyin qorunması və nəsillər arasında

mənəvi əlaqənin möhkəmlənməsi üçün vacibdir. Bu, Azərbaycançılıq ideologiyasının canlı ifadəsidir və suverenliyin mədəni dayaqlarını gücləndirir. Qarabağın dirçəldilməsi regional diplomatiyanın da yeni istiqamətlərini formalaşdırır. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən 3+3 formatı, yəni region dövlətlərinin əməkdaşlıq platforması, sülh və inkişafın reallığa çevrilməsi üçün yeni mexanizmdir. Bu təşəbbüs Azərbaycanın siyasi müdrikliyini və regional liderliyini nümayiş etdirir. Qarabağda sabitlik bərqərar olduqca, regionda sülh prosesi dərinləşəcək, iqtisadi əlaqələr genişlənəcək, xalqlar arasında qarşılıqlı etimad artacaq. Bu da birbaşa olaraq Azərbaycanın suveren siyasət yürütmə gücünü daha da artıracaq.

POSTMÜNAQİŞƏ QARABAĞI: SUVERENLİK, İQTİSADI İNKİŞAF VƏ ŞƏHƏRLƏRİN YENİDƏN QURULMASI

Quliyeva Fatimə

Bakı Slavyan Universitetinin Sosial Elmlər və Regionşünaslıq fakültəsinin Jurnalistika ixtisası üzrə 4cü kurs tələbəsi (AJ401) fatimquliyeva656@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə Qarabağın bərpasının Azərbaycan üçün niyə strateji əhəmiyyət daşıdığı izah olunur. Tədqiqat göstərir ki, regionun dirçəldilməsi həm dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə, həm də ölkənin iqtisadi və siyasi gücünün artmasına təsir edir. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın yaratdığı imkanlar, Şuşada mədəniyyət və turizmin prioritet sahə kimi formalaşması, Xankəndidə isə müasir şəhər modelinin qurulması məqalənin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Həmçinin regionda həyata keçirilən nəqliyyat layihələrinin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini gücləndirdiyi vurğulanır. Ümumilikdə yazıda Qarabağın dirçəldilməsi ölkənin gələcək inkişafına, bölgələrarası iqtisadi əlaqələr və integrasiyaya ciddi töhfə verdiyindən bəhs olunur.

Açar sözlər: Qarabağ, suverenlik, iqtisadi təhlükəsizlik, bərpa prosesi, geoiqtisadi əməkdaşlıq, Türk dövlətləri, Şuşa, Xankəndi, mədəniyyət iqtisadiyyatı, turizm, nəqliyyat layihələri, regional inkişaf, postmünaqişə dövrü.

Giriş

Postmünaqişə dövrü Azərbaycanda təkcə təhlükəsizliyin bərpası ilə xarakterizə olunmur - ölkə üçün yeni inkişaf imkanlarının açıldığı bir mərhələ kimi də dəyərləndirilir. Qarabağ üzərində nəzarətin bərpası Azərbaycanın siyasi suverenliyini nəzərəcarpacaq dərəcədə gücləndirdi. Regionun yenidən qurulması həm dövlətçilik modelini gücləndirir, həm də iqtisadiyyatın strukturunda keyfiyyət dəyişikliyinə yol açır.

Bu gün Qarabağ təkcə bərpa prosesi ilə deyil, həm də yeni iqtisadi rayon kimi formalaşması, müasir şəhərsalma layihələrinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları ilə diqqət çəkir. Türk dövlətləri ilə regional iqtisadi integrasiya, nəqliyyat dəhlizlərinin aktivləşməsi və şəhərlərin ağıllı idarəetmə modeli Qarabağı ölkənin gələcək inkişaf strategiyasının ayrılmaz hissəsinə çevirir.

Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycanın suverenliyinə, iqtisadi təhlükəsizliyinə və regional geosiyasətdə mövqeyinə təsirini elmi şəkildə təhlil etmək, həmçinin Şuşa və Xankəndi kimi şəhərlərin yenidən qurulması modelinə nəzər salmaqdır.

Metodologiya

Tədqiqatın nəzəri əsasını post-münaqişə inkişafı, regional integrasiya, suverenlik nəzəriyyələri və mədəniyyət iqtisadiyyatı kimi elmi yanaşmalar təşkil edir. Məqalədə təsviri analiz, müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma və məzmun analizi metodlarından istifadə edilmişdir. Analiz zamanı Azərbaycan hökumətinin rəsmi strateji sənədləri, Statistik Komitənin məlumatları, Türk Dövlətləri Təşkilatının hesabatları, akademik jurnallardan götürülmüş məqalələr və beynəlxalq təşkilatların (BMT, Dünya Bankı və s.) post-konflikt iqtisadiyyatı ilə bağlı sənədləri əsas mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Empirik məlumatların seçimi zamanı Qarabağ regionunda bərpa prosesinə dair etibarlı və aktual mənbələr sistemləşdirilmiş, iqtisadi, təhlükəsizlik, mədəni və urbanizasiya aspektləri üzrə indikatorlar müqayisəli şəkildə təhlil olunmuşdur. Tədqiqatın məhdudiyyəti ondan ibarətdir ki, Qarabağda bərpa prosesi dinamik xarakter daşıdığından bir çox göstəricilər real vaxtda dəyişir, bu isə bəzi nəticələrin zamanla yenilənməsini tələb edə bilər.

Tədqiqat

Metodologiyada müəyyən olunan yanaşmalar əsasında bu bölmədə Qarabağın bərpa prosesinin siyasi, iqtisadi və mədəni aspektlər üzrə təhlili aparılır. Qarabağın tam nəzarətə qaytarılması Azərbaycan üçün yalnız hərbi qələbə deyil, dövlət suverenliyinin praktik təsdiqi kimi qiymətləndirilir. 30 ilə yaxın davam edən işğal dövrü ölkənin siyasi xəritəsində boşluq yaradaraq həm təhlükəsizlik, həm də idarəetmə baxımından ciddi problemlər formalaşdırmışdı. Bu ərazilərin azad edilməsi və dövlət nəzarətinə qaytarılması həmin boşluğu aradan qaldırdı.

Ərazi bütövlüyünün bərpası Azərbaycan dövlətçiliyinin legitimliyini həm regional, həm də global miqyasda gücləndirdi. Qarabağda aparılan bərpa işləri isə bu legitimliyin davamlı olmasını təmin edən əsas mərhələdir. Çünki real suverenlik yalnız əraziyə nəzarət deyil, həm də o ərazidə mülki həyatın bərpası, idarəetmənin qurulması və iqtisadi fəaliyyətin canlandırılması ilə ölçülür.

Bugün bölgədə icra hakimiyyəti strukturlarının formalaşması, polis xidmətinin yerləşdirilməsi, şəhərsalma konsepsiyasına uyğun yaşayış massivlərinin salınması dövlətin tam nəzarət və idarəetmə imkanlarını artırır. Bu isə həm təhlükəsizlik mühitini sabitləşdirir, həm də uzun illər mübahisə mövzusu olmuş geosiyasi narahatlıqları ortadan qaldırır.

Eyni zamanda, Qarabağın bərpası Azərbaycan ordusunun strateji təhlükəsizlik arxitekturasını gücləndirir. Çünki regionun boş və nəzarətsiz qalması gələcək risklər üçün zəmin yarada bilərdi. Dövlətin nəzarəti möhkəmləndikcə mümkün təhdidlərin qarşısı daha sürətli və effektiv şəkildə alınır.

Qarabağın bərpasının suverenlik və təhlükəsizlik baxımından əhəmiyyəti.

Azərbaycanın hazırkı inkişaf gündəmində Qarabağın bərpası xüsusi önəm daşıyır. Bu proses yalnız fiziki infrastrukturun yenilənməsi ilə məhdudlaşmır. Bölgənin dirçəldilməsi ölkənin milli təhlükəsizliyi, iqtisadi dayanıqlığı və mədəni identikliyi üçün strateji məna daşıyır.

Milli təhlükəsizlik baxımından, Qarabağın tam nəzarətə götürülməsi və ərazilərin sürətlə məskunlaşdırılması sərhədlərin qorunmasını möhkəmləndirir, regionda sabitliyi təmin edir. Yeni təhlükəsizlik infrastrukturalarının qurulması – sərhəd məntəqələri, hərbi-logistika obyektləri, nəzarət sistemləri – Azərbaycanın cənub-qərb istiqamətdə müdafiə imkanlarını genişləndirir. Eyni zamanda, mülki həyatın bərpası təhlükəsizlik risklərini minimuma endirir və ərazinin dövlət nəzarətində effektiv şəkildə integrasiyasını təmin edir.

İqtisadi müstəvidə, Qarabağ Azərbaycanın yeni inkişaf zonası kimi formalaşır. Kənd təsərrüfatından tutmuş sənaye parklarından geniş investisiya layihələri regionu ölkənin iqtisadi xəritəsində aktiv mərkəzə çevirir. Nəqliyyat-logistika xətlərinin bərpası, xüsusilə Zəngəzur dəhlizi ilə bağlı layihələr, Azərbaycanın tranzit imkanlarını artırır və transregional əməkdaşlıq dövrünə yeni nəfəs gətirir. Qarabağda tətbiq olunan “ağıllı kənd”, “yaşıl enerji zonası”, müasir suvarma sistemləri kimi modellər ölkə üzrə innovativ iqtisadi strategiyalara nümunə olur.

Mədəni aspektdə, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın tarixi yaddaşının bərpası deməkdir. Şuşa, Ağdam, Füzuli və digər şəhərlərin yenidən qurulması həm milli-mənəvi irsin qorunmasına, həm də mədəni turizmin inkişafına geniş imkan yaradır. Azad edilmiş ərazilərin mədəni simasının bərpa olunması milli kimliyin gücləndirilməsi baxımından mühüm addımdır. Burada keçirilən festivallar, beynəlxalq tədbirlər və mədəni layihələr regionu Qafqazda yeni mədəniyyət mərkəzinə çevirir.

Ümumilikdə ərazinin bərpası Azərbaycanın gələcək inkişaf strategiyasında çoxşaxəli rol oynayır: təhlükəsizliyi gücləndirir, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına şərait yaradır və milli-mədəni irsi yenidən canlandırır. Bu proses həm ölkədaxili sabitliyə, həm də regional nüfuza xidmət edən uzunmüddətli inkişaf modelinin əsasını qoyur.

Türk dövlətləri ilə geoiqtisadi əməkdaşlıq və Zəngəzur dəhlizinin rolu.

Qarabağda bərpa prosesləri regionda yeni geoiqtisadi reallıq yaradaraq Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın dərinləşməsinə imkan verib. Qarabağ yalnız Azərbaycanın daxili inkişaf layihəsi deyil, həm də geniş Türk coğrafiyasını birləşdirən strateji iqtisadi məkan kimi formalaşır. Azad edilmiş ərazilərin coğrafi mövqeyi Azərbaycanı Mərkəzi Asiya, Anadolu və Avropa arasında yeni iqtisadi körpüyə çevirir və bu, Türk dünyasının vahid ticarət və nəqliyyat sisteminin qurulmasına mühüm təkan verir.

Bu əməkdaşlığın mühüm elementi Zəngəzur dəhlizidir. Dəhlizin açılması Mərkəzi Asiya – Azərbaycan - Türkiyə xəttində fasiləsiz ticarət əlaqələrinin yaranmasına, logistika xərclərinin azalmasına və yükləşmələrin sürətlənməsinə şərait yaradır. Bununla yanaşı, dəhliz Türk dövlətlərinin Avropa bazarlarına çıxış imkanlarını genişləndirir və “Orta Dəhliz”in global rəqabət qabiliyyətini artırır. Zəngəzur dəhlizi həm də Azərbaycan üçün yeni tranzit üstünlükləri yaradır və Qarabağın regional logistika mərkəzi kimi inkişafını stimullaşdırır. Türk dövlətləri Qarabağın bərpasında aktiv investisiya tərəfdaşları kimi çıxış edir. Türkiyə, Qazaxıstan və Özbəkistan şirkətləri yol tikintisi, hava limanları, sənaye parkları, “ağıllı şəhər” modelləri və kənd təsərrüfatı layihələrində yaxından iştirak edirlər. Bu əməkdaşlıq təkcə kapital qoyuluşu ilə

məhdudlaşmır, həm də qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə təcrübələrinin bölgəyə transferinə şərait yaradır. Qarabağda tətbiq olunan “yaşıl enerji zonası” konsepti Türk dövlətləri ilə enerji sahəsində əməkdaşlığı daha da dərinləşdirir və regionu alternativ enerji istehsalı üçün əlverişli məkan kimi önə çıxarır.

Bərpa olunan nəqliyyat infrastrukturunun genişlənməsi Türk dövlətləri ilə ticarət dövriyyəsinin artmasına real imkan yaradır. Qarabağda yaradılan yeni yollar, dəmir yolu xətləri və logistika mərkəzləri Azərbaycanı Şərq-Qərb nəqliyyat xəttinin əsas tranzit nöqtələrindən birinə çevirir. Bu proses həm Türk dövlətlərinin Avropa ilə əlaqələrini gücləndirir, həm də Azərbaycan iqtisadiyyatının regiondakı strateji mövqeyini möhkəmləndirir. Naxçıvan–Bakı əlaqəsinin Şərqi Zəngəzur vasitəsilə birləşdirilməsi Türk logistika sisteminin ən mühüm halqasına çevrilmək potensialına malikdir.

Türk Dövlətləri Təşkilatının institusional dəstəyi Qarabağın bərpasında mühüm rol oynayır. TDT çərçivəsində ortaq investisiya mexanizmləri, nəqliyyat komissiyaları, enerji platformaları və gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi üzrə layihələr əməkdaşlığın daha səmərəli həyata keçirilməsinə imkan yaradır. Bu mexanizmlər Qarabağın iqtisadi sisteminin Türk dövlətlərinin integrasiya prosesinə daha sürətli qoşulmasına şərait yaradır.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağın bərpasına yalnız iqtisadi dəstək kimi yox, daha geniş geoiqtisadi strategiyanın vacib element kimi yanaşılır. Qarabağ bu əməkdaşlıq sayəsində regionda yeni iqtisadi mərkəz kimi formalaşır, Türk dünyası isə daha integrasiya olunmuş, rəqabətqabiliyyətli və strateji cəhətdən güclü iqtisadi blok kimi inkişaf edir.

Şuşa: mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm potensialı.

Şuşa şəhərinin işğaldan azad olunmasından sonra başlayan yenidənqurma prosesi Azərbaycan üçün təkcə ərazi bütövlüyünün bərpası deyil, həm də mədəniyyət iqtisadiyyatının və turizm sənayesinin strateji yüksəlişi baxımından yeni tarixi mərhələnin başlanğıcıdır. Şuşa uzun illərdir Azərbaycanın milli-mədəni identikliyinə simvolu, Qafqazın musiqi və incəsənət mərkəzi kimi tanındığından, şəhərin bərpası mədəni sektorun iqtisadi dəyərə çevrilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan Şuşanın inkişafı yalnız iqtisadi məsələ deyil, həm də ideoloji, humanitar və kommunikasiya aspektlərini özündə birləşdirən çoxşaxəli prosesdir.

Şuşanın mədəniyyət iqtisadiyyatında əsas prioritet istiqamətlərdən biri şəhərin “açıq səma altında muzey” konsepsiyası üzrə formalaşdırılmasıdır. Tarixi abidələrin restavrasiyası, İmarət kompleksi, məscidlər, Qarabağ xanlığının izləri və digər memarlıq nümunələri mədəni turizmin əsas dayaqları kimi çıxış edir. Bu abidələrin bərpası yalnız tarixi yaddaşı dirçəldilməsi deyil, həm də şəhərin turizm bazarında rəqabət qabiliyyətini artıran iqtisadi resurs kimi qiymətləndirilməlidir.

Şuşa həmçinin musiqi mədəniyyəti ilə seçildiyindən, “Xarıbülbül” festivalı, Vaqif Poesiya Günləri və digər beynəlxalq tədbirlər mədəniyyət iqtisadiyyatının ən gəlirli istiqamətlərindən biri olan festival turizmini formalaşdırır. Belə tədbirlər şəhərə turist axını artırmaqla yanaşı, regionun brend dəyərini yüksəldir, xidmət sektorunu - hotel, ictimai iaşə, nəqliyyat və kreativ xidmətləri canlandırır. Mədəni tədbirlərin davamlı keçirilməsi Şuşanın Qafqazda regional mədəniyyət mərkəzinə çevrilməsini sürətləndirir.

İnfrastruktur layihələri də turizm sektorunun inkişafında həlledici rol oynayır. Şuşa yolunun, Füzuli-Şuşa avtomagistralının, hava limanının istifadəyə verilməsi şəhərin əlçatanlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Turistlərin rahat hərəkəti, logistikanın yaxşılaşdırılması və təhlükəsizliyin tam təmin olunması şəhərin cəlbediciliyinin yüksəlməsi üçün vacib şərtlərdir. Bu, Şuşanın həm daxili, həm də beynəlxalq turistlər üçün əlverişli istiqamətə çevrilməsinə imkan yaradır.

Şuşa üçün nəzərdə tutulan başqa bir strateji xətt isə kreativ sənayelərin inkişafıdır. Rəqs, musiqi, teatr, tətbiqi sənət, media və dizayn kimi sahələrin inkişafı şəhərin iqtisadi strukturunda qeyri-neft sektorunun payını artırır. Kreativ xidmətlərin ixracı, tədbirlər üçün beynəlxalq əməkdaşlıqlar, gənc yaradıcıların Şuşaya cəlb olunması şəhərin müasir iqtisadi modelinə uyğun innovativ ekosistemin formalaşmasına şərait yaradır.

Şuşanın turizm və mədəniyyət platformasının inkişafı regionun ümumi sosial-iqtisadi dinamizmini artırır. Şəhərdə yaradılan yeni iş yerləri, kiçik sahibkarlığın genişlənməsi, yerli icmaların turizm proseslərinə integrasiyası Şuşanı yalnız mədəniyyət mərkəzi deyil, həm də dayanıqlı inkişaf nümunəsinə çevirir. Bu model Qarabağın digər şəhərləri üçün də tətbiq oluna biləcək müasir inkişaf konsepsiyasının əsasını təşkil edir.

Nəqliyyat, ixrac və enerji layihələrinin integrasiyası.

Qarabağın nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması və genişləndirilməsi regionun iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından kritik dəyərə malikdir. İnfrastrukturun inkişafı regionun iqtisadi təhlükəsizliyi və ixrac potensialının artırılması baxımından mühüm prioritet istiqamətdir. Nəqliyyat layihələrinin ixrac və enerji infrastrukturuna integrasiyası, məhsulların beynəlxalq bazarlara səmərəli və fasiləsiz çatdırılmasını təmin edərək ticarət axınlarının diversifikasiyasına imkan verir. Belə integrasiya, həmçinin Azərbaycanın enerji resurslarının (neft, qaz, elektrik enerjisi) dayanıqlı və təhlükəsiz daşınmasını təmin edir ki, bu da iqtisadi təhlükəsizlik və enerji diplomatiyası baxımından həlledici rol oynayır.

Qarabağdakı dəmir yolları və avtomobil şəbəkələrinin enerji layihələri ilə birləşdirilməsi, həm tranzit imkanlarını genişləndirir, həm də ixrac marşrutlarını optimallaşdırır. Məsələn, qaz və neft boru kəmərləri ilə nəqliyyat dəhlizlərinin koordinasiyası, resursların regional və beynəlxalq bazarlara vaxtında çatdırılmasını təmin edir, logistika zəncirlərində yaranan riskləri minimuma endirir. Bu isə həm dövlətin iqtisadi resurslarının qorunmasını, həm də beynəlxalq ticarət etibarlılığını gücləndirir.

Bundan əlavə, ixrac və enerji layihələrinin nəqliyyat infrastrukturuna integrasiyası xarici investisiyaların cəlb olunmasına və regionun strateji mövqeyinin güclənməsinə şərait yaradır. Qarabağın nəqliyyat-enerji kompleksinin inkişafı, həmçinin regional əməkdaşlıq və iqtisadi əməkdaşlıq baxımından əhəmiyyətli üstünlüklər təmin edir, ölkənin enerji və iqtisadi suverenliyinin qorunmasına dəstək olur. Qarabağın nəqliyyat infrastrukturunun ixrac və enerji layihələrinə integrasiyası ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini artırır, regional ticarət və enerji potensialını gücləndirən strateji mexanizm kimi çıxış edir.

Qarabağın bərpa və yenidənqurma mərhələsində yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqi regionun davamlı inkişafı üçün həlledici məna kəsb edir. Yaşıl iqtisadiyyat, resursların səmərəli istifadəsi, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması və karbon emissiyalarının azaldılması vasitəsilə iqtisadi sabitliyi gücləndirir. Qarabağda bərpa işləri zamanı enerji səmərəli binaların inşası, bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi və tullantıların idarə olunması, regionun ekoloji dayanıqlığını artırır və iqtisadi resursların optimal istifadəsini təmin edir.

Rəqəmsal transformasiya isə Qarabağın iqtisadi və sosial strukturunun modernləşdirilməsində əsas rol oynayır. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, ticarət, nəqliyyat və enerji layihələrinin idarə olunmasını optimallaşdırır, resursların istifadəsini izləməyə və iqtisadi qərarları daha şəffaf və dəqiq qəbul etməyə imkan yaradır. Məsələn, Qarabağda bərpa olunan enerji layihələrinin rəqəmsal monitoring sistemi, enerji istehsalı və istehlakını real vaxtda izləməklə tullantı və resurs itkisini minimuma endirir.

Yaşıl iqtisadiyyat və rəqəmsal transformasiya modeli.

Yaşıl iqtisadiyyat və rəqəmsal transformasiyanın integrasiyası Qarabağın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm strateji vasitədir. Bu yanaşma regionda həm ixrac potensialının artırılmasına, həm də enerji və resurs təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda, rəqəmsal platformalar vasitəsilə yaşıl investisiyaların təşviqi və regionun innovativ iqtisadi inkişaf strategiyalarının tətbiqi mümkün olur. Qarabağ kontekstində yaşıl iqtisadiyyat və rəqəmsal transformasiya modeli, regionun ekologiyasını qorumaqla yanaşı, iqtisadi səmərəliliyi artırır və dayanıqlı iqtisadi dinamikanı təmin edən strateji mexanizm kimi qiymətləndirilir. Bu yanaşma həm dövlət, həm də biznes sektorları üçün Qarabağın bərpa prosesini innovativ və davamlı şəkildə yönləndirməyə imkan yaradır.

Kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) regional inkişafdakı rolu.

Kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişaf və regionun iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas sütunlarından biridir. Qarabağın bərpa və yenidənqurma prosesində KOS-un inkişafı, yerli istehsalın stimullaşdırılması, iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi baxımından əsas rol oynayır. Bu baxımdan, KOS-un inkişaf mexanizmləri həm maliyyə, həm təlim, həm də texnoloji dəstək vasitəsilə formalaşdırılır. Sahibkarların rəqəmsal texnologiyalarla təmin olunması, məhsuldarlığın artırılması və innovativ həllərin tətbiqi onların fəaliyyət səmərəliliyini yüksəldir. Eyni zamanda, güzəştli kreditlər, subsidiyalar və vergi stimulları KOS-un böyüməsini və regional iqtisadiyyata integrasiyasını təmin edir. Təlim və kadr hazırlığı isə sahibkarların və işçilərin peşəkarlığını artıraraq yerli iqtisadi fəaliyyətin dayanıqlığını möhkəmləndirir.

Xankəndi: Smart-City və innovativ urbanizasiya yanaşması.

Xankəndi şəhəri – Smart-City və dayanıqlı urbanizasiya prinsiplərinin tətbiqi baxımından Qarabağ üçün əhəmiyyətli nümunədir. Smart-City yanaşması, şəhər infrastrukturunun rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə idarə olunmasını nəzərdə tutur. Buraya nəqliyyatın ağıllı idarə olunması, enerji resurslarının səmərəli istifadəsi, ictimai xidmətlərin rəqəmsallaşdırılması və ekoloji davamlılığın təmin edilməsi daxildir. Bu yanaşma, şəhərin idarəedilməsini optimallaşdırmaqla yanaşı, ekoloji və iqtisadi dayanıqlığı da gücləndirir.

Smart-City modelinin tətbiqi KOS-un inkişafı üçün əlverişli mühit yaradır. Rəqəmsal platformalar kiçik və orta sahibkarların bazar məlumatlarına sürətli çıxışını təmin edir, məhsul və xidmətlərini onlayn təqdim etməyə imkan verir və şəhər infrastrukturuna integrasiya olunmuş logistik həllərdən faydalanmalarını təmin edir. Bu, yerli iqtisadi aktivliyi artırmaqla yanaşı, sahibkarlığın innovativ və dayanıqlı formada inkişaf etməsinə şərait yaradır. KOS-un inkişaf mexanizmləri və Smart-City yanaşması Qarabağın bərpa prosesində iqtisadi, ekoloji və sosial dayanıqlılığın təmin olunmasında qarşılıqlı tamamlayıcı rol oynayır. Xankəndi nümunəsi göstərir ki, rəqəmsal transformasiya və dayanıqlı urbanizasiya regionun iqtisadi səmərəliliyini artırmaqla yanaşı, sahibkarlıq mühitinin inkişafına strateji töhfə verir və regionun uzunmüddətli stabil inkişaf xəttini təmin edir.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, Qarabağın bərpası Azərbaycanın suverenliyinin möhkəmlənməsi, regional təhlükəsizlik arxitekturasının formalaşdırılması və yeni iqtisadi inkişaf xəttinin qurulması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Regionda həyata keçirilən şəhərsalma, sosial infrastruktur və əhalinin məskunlaşdırılması layihələri ərazinin dövlət idarəetmə sisteminə tam integrasiyasını təmin edir və post-münaqişə dövründə praktiki suverenliyin bərpasına xidmət edir.

İqtisadi analiz göstərir ki, Qarabağ yeni istehsal, logistika və enerji mərkəzinə çevrilmək potensialına malikdir. Türk Dövlətləri ilə geoiqtisadi əməkdaşlıq, Zəngəzur dəhlizinin formalaşdırdığı tranzit imkanları və yaşıl enerji layihələri regionu global ticarət xəritəsində rəqabətqabiliyyətli mövqeyə çıxarır. Şuşanın mədəniyyət iqtisadiyyatı və Xankəndinin Smart-City modeli isə Qarabağın mədəni, sosial və urbanistik inkişafında innovativ yanaşmaların tətbiq olunduğunu göstərir.

Aparılan təhlil sübut edir ki, Qarabağın bərpası təkcə ərazi bütövlüyünün bərpası deyil, həm də Azərbaycanın yeni regional integrasiya fəzasına daxil olmasını təmin edən kompleks inkişaf prosesidir. Bu model uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığı, enerji təhlükəsizliyini, mədəni identikliyi və geosiyasi mövqeləri birləşdirən strateji çərçivə formalaşdırır. Qarabağın dirçəldilməsi həm daxili sabilliyə, həm də regional əməkdaşlığın dərinləşməsinə töhfə verməklə, ölkənin gələcək inkişafının əsas dayaqlarından birinə çevrilir.

Ədəbiyyat

1. “Qarabağ dünən, bu gün və sabah” (2008) – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 90 illiyinə həsr olunmuş 7-ci elmi-əməli konfransının materialları.
2. Seyran Quliyev – “Postmünaqişə dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazisində mədəni irsin qorunması: problemlər və təkliflər” – Social Tədqiqatlar jurnalı.
3. M.A. Məmmədov – “İşğaldan azad olunmuş ərazilərin post-konflikt dövründə iqtisadiyyatının bərpa prosesinin prioritetləri” -Tikintinin İqtisadiyyatı və Menecment jurnalı.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət İqtisadiyyat Nazirliyi, “İnklüziv və dayanıqlı inkişaf üçün yeni reallıqlar” rəsmi sənəd.
5. Vahid M. Cabbarov – “Azərbaycan iqtisadiyyatının işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yenidən qurulması: nəqliyyat-kommunikasiya və dövlət-özəl tərəfdaşlığı”, akademik tədqiqat.
6. “Yeni Qarabağnamələr: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonlarında Post-Konflikt Quruculuğu”, Azərbaycan hökumətinin strateji sənədi.
7. Mədəni və tarixi irsin bərpası kontekstində materiallar, MDU konfrans məqalələri.
8. UNEC İqtisadi Forumu: “Qarabağa Böyük Qayıdış: Dayanıqlı Məskunlaşma və İqtisadi Reintegrasiya”, UNEC tərəfindən təqdim olunan panel çıxışı.
9. Postmüharibə mərhələsi: Azərbaycanın xarici siyasət kursunun əsas məqamları – Yeni Azərbaycan (2021)

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Aqşin Quluzadə

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Biznes və Menecment Fakültəsinin 4-cü kurs, 62-ci qrup tələbəsi

Əlaqə nömrəsi: 0703392199

Elektron poçt: agshinguluzadeofficial@gmail.com

Giriş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən dövlətin ali məqsədi xalqın suverenliyini, müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü və təhlükəsizliyini təmin etməkdir. Bu kontekstdə Qarabağın dirçəldilməsi yalnız sosial-iqtisadi və mədəni bir proses deyil, həm də Azərbaycanın dövlət suverenliyinin siyasi, ideoloji və hüquqi baxımdan möhkəmləndirilməsinin strateji sütunlarından biridir.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən postmüharibə dövrü siyasəti ölkəmizin milli gücünün, dövlət institutlarının və konstitusiya prinsiplərinin real təcəssümüdür. 2020-ci il 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində ərazi bütövlüyümüzün bərpası dövlət suverenliyimizin bərpa mərhələsini açdı. 2023-cü ilin antiterror tədbirlərindən sonra isə tam suverenlik mərhələsi başladı. Bu mərhələnin davamı kimi Qarabağın bərpası və yenidənqurulması milli dövlətçiliyin strateji dayacağına çevrilmişdir.

1. Dövlət suverenliyi və onun konstitusion əsasları

Suverenlik anlayışı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında (maddə 7 və 8) dövlətin müstəqil siyasi iradəsini ifadə edən ali prinsip kimi təsbit olunmuşdur. Dövlətin daxili suverenliyi qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin ayrılığı, konstitusiyanın aliliyi, xalqın iradəsi və milli təhlükəsizliyin qorunması üzərində qurulmuşdur. Xarici suverenlik isə beynəlxalq münasibətlərdə bərabərhüquqlu subyekt kimi Azərbaycan Respublikasının öz milli maraqlarına əsaslanan müstəqil siyasət yürütməsi deməkdir.

Qarabağ bölgəsində dövlət hakimiyyətinin tam bərpası bu suverenlik anlayışının praktiki təcəssümüdür. İllərlə işğal altında olan ərazilərdə Azərbaycan dövlətinin rəsmilərinin, qanunlarının və inzibati idarəçiliyinin bərqərar edilməsi Konstitusiyanın 11-ci maddəsində təsbit olunmuş ərazi bütövlüyü prinsipinin həyata keçirilməsini təmin etmişdir.

2. Qarabağın azad olunması – suverenliyin bərpasının başlanğıcı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə 2020-ci il Vətən müharibəsi nəticəsində tarixi ədalət və beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri bərpa olundu. BMT Nizamnaməsi, Helsinki Yekun Aktı və 1993-cü ildə qəbul edilmiş BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri əsasında ölkəmiz öz ərazi bütövlüyünü təmin etdi.

Bu qələbə yalnız hərbi və siyasi deyil, həm də hüquqi aspektdən dövlət suverenliyinin reallığa çevrilməsi idi. Qarabağ uğrunda qazanılan qələbə Azərbaycan xalqının milli birliyini möhkəmləndirdi, dövlət və vətəndaş münasibətlərində inam və etimadı artırdı.

3. Qarabağın dirçəldilməsi siyasəti: strateji istiqamətlər

Qarabağın bərpası prosesi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müəyyən etdiyi “Böyük Qayıdış” Konsepsiyası çərçivəsində sistemli şəkildə həyata keçirilir. Bu konsepsiya dövlətin iqtisadi, sosial, ekoloji, mədəni və humanitar siyasətinin əsas prioritetinə çevrilmişdir.

Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirilən “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” layihələri, “Yaşıl enerji zonası”, aeroportlar, dəmir yolu və avtomobil magistraları kimi nəhəng infrastruktur layihələri Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bu regionda yaradılan yeni iqtisadi model həm daxili iqtisadi müstəqilliyin, həm də regional integrasiyanın mühüm dayağıdır.

4. Şuşa və Xankəndi – dövlət suverenliyinin simvol şəhərləri

Qarabağın dirçəldilməsində Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin xüsusi siyasi və mənəvi əhəmiyyəti vardır. Prezident İlham Əliyev tərəfindən Şuşanın “Azərbaycan mədəniyyətinin paytaxtı” elan edilməsi, 2023-cü ilin “Heydər Əliyev ili” çərçivəsində bu şəhərdə keçirilən beynəlxalq tədbirlər dövlətin mədəni suverenliyinin nümayişidir.

Xankəndidə isə dövlət idarəçiliyinin bərpası, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətə başlaması və sosial infrastrukturun yenidən qurulması Azərbaycanın hüquqi və inzibati suverenliyinin tam təmin edildiyini sübut edir.

5. İqtisadi suverenlik və Qarabağ faktorunun təsiri

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin yeni mərhələsini açır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə Azad İqtisadi Zonaların yaradılması, kənd təsərrüfatının, turizmin və sənaye istehsalının inkişafı milli iqtisadi təhlükəsizliyi gücləndirir.

2021–2025-ci illər üzrə “Qarabağın sosial-iqtisadi inkişaf proqramı” çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycanın iqtisadi müstəqillik indeksini artırır və ölkənin öz daxili resursları hesabına inkişafını təmin edir. Bu regionun enerji və su ehtiyatları, xüsusilə Xudafərin və Suqovuşan su anbarları ölkənin enerji balansına strateji təsir göstərir. Beləliklə, Qarabağ yalnız mədəni və siyasi deyil, həm də enerji və resurs təhlükəsizliyinin qarantıdır.

6. Siyasi və ideoloji aspektlər: Prezidentin liderlik modeli

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində Prezident İlham Əliyevin liderlik modeli xüsusi yer tutur. Onun “dəmir yumruq” siyasəti, milli iradəyə əsaslanan qərarları və beynəlxalq arenada apardığı prinsipial diplomatik fəaliyyət ölkəmizin siyasi suverenliyinin dayağı olmuşdur.

Prezidentin “Qarabağ Azərbaycandır!” şüarı artıq ideoloji və milli identiklik simvoluna çevrilmişdir. Bu, Konstitusiyanın preambulasında qeyd edilən “Azərbaycan xalqının tarixi ədalət və suverenlik arzusu”nun təəcəssümüdür.

7. Beynəlxalq hüquq və diplomatik müstəvidə suverenliyin təsdiqi

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın beynəlxalq hüquq subyekti kimi nüfuzunu artırmışdır. 2020-ci ildən sonra regionda formalaşan yeni geosiyasi reallıq Azərbaycanın beynəlxalq sistemdə suveren və etibarlı tərəfdaş kimi tanınmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlarla – BMT, Qoşulmama Hərəkatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə əlaqələri suveren qərarvermə mexanizmini daha da gücləndirir.

8. Qarabağın dirçəldilməsinin konstitusion və milli ideoloji əhəmiyyəti

Qarabağda aparılan bərpa işləri Azərbaycan Konstitusiyasında təsbit olunmuş “vahid dövlət prinsipi”nin reallaşmasıdır. Dövlətin ərazi bütövlüyü, qanunvericilik sisteminin bütün ölkə ərazisində bərqərar olması, dövlət rəmzlərinin ucaldılması və vətəndaşların bərabər hüquqlarla təmin edilməsi suverenliyin konstitusion möhkəmlənməsinə gətirib çıxarır.

Eyni zamanda, Qarabağın dirçəldilməsi milli ideologiyanın — Azərbaycançılıq ideyasının dərinləşməsinə xidmət edir. Bu, Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “yeni dövrün dövlətçilik fəlsəfəsinin əsas sütunudur”.

Nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin bütün komponentlərini — siyasi, iqtisadi, hüquqi, ideoloji və konstitusion əsaslarını — möhkəmləndirən strateji amildir. Bu proses yalnız bir regionun bərpası deyil, Azərbaycan dövlətçiliyinin yeni mərhələsinin başlangıcıdır.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin uzaqgörən siyasəti nəticəsində Qarabağ təkcə bərpa olunmur, həm də dövlətin gələcək inkişaf konsepsiyasının nümunəvi modeli kimi formalaşır.

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın suverenliyini möhkəmləndirir, Konstitusiyanın aliliyini təmin edir və gələcək nəsillərə güclü, müstəqil və qürurlu dövlət miras qoymaq missiyasını reallaşdırır.

III

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZURDA BƏRPA OLUNAN ENERJİNİN İNKİŞAFINDA TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIQ

Ümid Qurbanov

ARETN İqtisadiyyat institutu, doktorant

umid.gurbanov@hotmail.com

Xülasə - Bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə müasir dövrdə ən aktual mövzulardan biridir. Ölkəmizdə də bu sahədə böyük işlər görülür. Məhz 44 günlük 2-ci Qarabağ müharibəsində qazandığımız zəfərdən sonra ölkəmizin iqtisadiyyatının inkişafına töhfə vermək üçün Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi zonalarında “Yaşıl enerji” dəhlizi yaradılmışdır. Bu bölgədə yaşıl enerji fəaliyyətinin inkişafı üçün mühüm işlər görülür. Bu tədqiqatın məqsədi sahənin inkişaf tempini öyrənmək, yaşıl enerjinin inkişafında yaranda çətinlikləri araşdırmaq, layihələri və əməkdaşlıqları təsvir etməkdir. Tədqiqatın obyektı Qarabağ və Şərqi Zəngəzur zonasında yerləşən enerji obyektləri, dövlət səviyyəsində həyata keçirilən layihələr və qurumların fəaliyyətidir. Bu araşdırmada müxtəlif hesabatlar, rəsmi qurumların mənbələri və mütəxəssislərin yazıları istifadə olunub.

Açar sözlər: yaşıl enerji, türk dövlətləri təşkilatı, enerji dəhlizi,

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının enerji potensialı - Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində bərpa olunan enerji istehsalı üçün geniş potensial mövcuddur. Mütəxəssislərin hesablamalarına görə, bu ərazilərdə 10 gigavatlıq günəş və külək enerjisi potensialı vardır. Energetika Nazirliyinin məlumatına görə, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonları günəş enerjisi üçün əlverişli imkanlara malikdir. Laçın və Kəlbəcər rayonlarında isə 2 min meqavatlıq külək enerjisi potensialı qiymətləndirilir, Kəlbəcər və Şuşa rayonu geotermal enerji ilə diqqət cəkir. Prezident İlham Əliyev sözügedən bölgələri “yaşıl enerji” zonası elan edib və 2021-ci ildə bununla bağlı sərəncam imzalayıb (2021-ci il 3 may 2636 №-li sərəncam). Nazirlər Kabineti 2022-2026-cı illər üçün tədbirlər planı təsdiq edib. Son dövrdə bir neçə su elektrik stansiyası inşa edilərək istismara verilib. Regionda elektrik enerjisi bərpa olunan mənbələrdən alınacağı nəzərdə tutulur. Bölgənin enerji tələbini 100% “yaşıl enerji” ilə təmin edərək, qalan enerjini ölkə sisteminə ötürməklə, 2040-cı il üçün 1000 MVt elektrik enerjisi tələbatına cavab verəcək layihələr həyata keçirilir. Zabux və Qarışlaq kiçik Elektrik Stansiyalarının inşası nəticəsində ekoloji axım artırılır. Eyni zamanda, Ağdamda dağ-mədən layihələrinin icrasına başlanılıb, Cəbrayıl rayonunda günəş elektrik stansiyası üçün birgə layihələr müzakirə edilir. Naxçıvan Muxtar Respublikası da bərpa olunan enerji potensialına malikdir, burada 39 MVt gücü olan günəş elektrik stansiyaları fəaliyyət göstərir və 2023-2027-ci illərdə “Yaşıl enerji” zonasının yaradılması planlanan layihələr vardır. Külək və günəş enerjisi üzrə xarici investisiya ilə 1500 MVt gücündə istehsal gücləri nəzərdə tutulur. (Xalq qəzeti , 2024)

Mövcud enerji infrastrukturunun vəziyyəti və bərpa planları - 240 MVt gücündə "Şəfəq" Günəş Elektrik Stansiyasının tikintisi üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 2024-cü il 24 may tarixində Cəbrayıl rayonunda 940 hektar torpaq sahəsini bərpa olunan enerji mənbələri kimi təyin edib. Bu stansiyanın illik istehsalı 500 milyon kVt·st elektrik enerjisi gözlənilir, bu da 120-150 milyon m³ təbii qaza qənaət və 260-330 min ton karbon emissiyasının azaldılması deməkdir. 2024-cü il 12 noyabr tarixində Cəbrayıl rayonunda stansiyanın təməlqoyma mərasimi keçirilib, burada Hökumət və "Şəfəq (Cəbrayıl) Solar Limited" arasında İnvestisiya Müqaviləsi, Energetika Nazirliyi ilə eyni şirkət arasında isə Torpaq İcarəsi Müqaviləsi imzalandı. Layihənin icrası davam edir. 2024-cü il 1 mart tarixində Energetika Nazirliyi ilə "Nobel Energy" arasında Cəbrayıl rayonunda 100 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisi üzrə Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Bu stansiyanın 50 MVt-lıq ilk mərhələsi ilə 2027-ci ildə istismara verilməsi planlaşdırılır. Cəbrayıl rayonunda 229,0 hektar torpaq sahəsi də 29 oktyabr 2024-cü il tarixli qərarla günəş elektrik stansiyası tikintisi məqsədilə ayrılıb. Füzuli rayonunda isə 160 MVt gücündə günəş elektrik stansiyası üçün 1 iyun 2023-cü il tarixində "China Energy Overseas Investment" ilə Anlaşma Memorandumu imzalanıb. 2024-cü il 15 noyabr tarixində Füzuli rayonunda 482,0 hektar torpaq sahəsi bu stansiya tikintisi üçün bərpa olunan enerji mənbələri olaraq təyin edilib. COP29 çərçivəsində həmin rayonda 160 MVt gücündə günəş

enerjisi layihəsi üzrə Energetika Nazirliyi ilə "China Energy Overseas Investment Co. Ltd." və "SOCAR Green" MMC arasında İcra Müqaviləsi imzalanıb. (Energetika nazirliyinin hesabatı, 2024)

“Yaşıl enerji zonası” konsepsiyası və dövlət proqramları (Azərbaycan 2030, Enerji Strategiyası və s.) - Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə "yaşıl enerji" zonasının yaradılmasını iqtisadi inkişaf kursunun əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edib. 6 yanvar 2021-ci il tarixli müşavirədə bu ərazilərdə bərpa olunan enerji potensialının yüksək olduğu vurğulanmışdır. 3 may 2021-ci il tarixində verilmiş sərəncamla beynəlxalq məsləhətçi şirkət olaraq Yaponiyanın TEPCO ilə əməkdaşlıq başlanmış, müvafiq konsepsiya sənədi hazırlanmışdır. Konsepsiyanın məqsədi ekoloji cəhətdən təmiz yaşıl enerji təmin etmək, yaşıl texnologiyaların tətbiqi perspektivlərini araşdırmaqdır. Bunun üçün, enerji tələbatı modelləri hazırlanmışdır. Yaşıl Enerji Zonasının yaradılması çərçivəsində elektrik enerjisi istehsalı, enerji səmərəliliyi tədbirləri, günəş enerjisi qurğularının quraşdırılması, elektrik nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi və ağıllı enerji idarəetmə texnologiyalarının tətbiqi planlaşdırılmışdır. 2021-ci ilin noyabrında keçirilən BMT-nin İqlim Dəyişikliyi Konfransında Azərbaycan, 2050-ci ilə qədər istixana qazı emissiyalarının 40%-ə qədər azaldılması və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə "xalis sıfır emissiya" zonası yaradılması niyyətini bəyan etmişdir. Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarındakı günəş enerjisi layihələri üçün potensialın 7200 MVt-dan artıq olduğu müəyyən edilib. Laçın və Kəlbəcər ərazilərində 2000 MVt külək enerjisi potensialı, Tərtərçay və Həkəri çaylarında isə müəyyən hidroenerji potensialı mövcuddur. Enerji infrastrukturunun qurulması da bərpa prosesi üçün vacibdir; Laçın, Kəlbəcər və Suqovuşanda 20.2 MVt gücündə su elektrik stansiyaları istifadəyə verilib. 3 iyun 2021-ci il tarixində isə bp şirkəti ilə 240 MVt gücündə günəş elektrik stansiyasının tikintisi layihəsi üzrə müqavilə imzalanmışdır. (Bərpa olunan enerjilər üzrə Dövlət Agentliyi, 2020)

Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) enerji siyasəti və məqsədləri - Ölkələr arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın inkişafı Türk Dövlətləri Təşkilatının strateji prioritetlərindəndir, burada Naxçıvan Sazişi, "Türk Dünyası 2040" Sənədi və Astana Aktı kimi əsas sənədlər öz əksini tapır. Türk Dövlətləri, enerji ehtiyatlarının istehsalı, ixracı və tranziti sahəsində böyük potensiala malikdir. Hal-hazırda Türk Dövlətləri dünyanın 14-cü ən böyük iqtisadiyyatı və 3-cü ən böyük enerji təminatçısıdır, bu da öz növbəsində onların qlobal iqtisadi mühitdəki rolunu gücləndirir. 2021-ci il fevralın 23-24-də onlayn formatda keçirilmiş Türk Dövlətləri Təşkilatının Enerji Nazirlərinin birinci iclası dövlət başçıları arasında tapşırıqına əsasən təşkil olunmuşdur. Bu işçi platforması, üzv dövlətlərin enerji resurslarının səmərəli idarə olunması və əlaqələndirilmiş siyasətlərin inkişafını təmin edir. Eyni zamanda, bərpa olunan enerji və enerji səmərəliliyi sahəsində qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi üzərində əməkdaşlığın artırılmasına yönəlmiş imkanları öyrənir. 2023-cü il martın 30-da Budapeştdə keçirilmiş Enerji nazirlərinin 3-cü iclasında, TDT-nin Enerji üzrə Koordinasiya Komitəsinin nazir müavinləri səviyyəsində yaradılması qərara alınmışdır. Bu görüşlərdə aşağıdakı mühüm sənədlər qəbul edilmişdir: 2022-ci il sentyabrın 28-də Qazaxıstanın Almatı şəhərində keçirilmiş TDT-nin Enerji üzrə məsul nazirlərinin 2-ci görüşündə Enerji Əməkdaşlıq Proqramı və onun icrası üçün Fəaliyyət Planı, və 2024-cü il sentyabrın 16-da Qırğız Respublikasının Bişkek şəhərində keçirilən 4-cü görüşün nəticələri üzrə Birgə Komünike. (Türk Dövlətləri Təşkilatı, 2025)

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur kontekstində əməkdaşlıq imkanları - Azərbaycan, "yaşıl enerji"-ni inkişafda prioritet olaraq müəyyən edir və bu sahədə beynəlxalq şirkətlərlə əməkdaşlıq edir. Ölkənin 28 gigavat gücündə bərpa olunan enerji potensialını yaxın illərdə 30% səviyyəsinə çatdırmaq niyyəti var. 2030-cu il üçün bərpa olunan enerji mənbələrinin istehsalda payının artırılması, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun "yaşıl enerji" zonasına çevrilməsi planlaşdırılır. 2024-cü ildə, Bakı Enerji Həftəsi çərçivəsində "Masdar" şirkəti ilə enerji layihələri üzrə müqavilələr imzalanıb. Bu layihələr 1,000 MVt gücündə günəş və külək stansiyalarını əhatə edir. Ayrıca, COP29 çərçivəsində SOCAR, Masdar və digər beynəlxalq maliyyə institutları ilə iki günəş enerjisi layihəsinin maliyyələşdirilməsi məsələlərində anlaşımlar əldə edilib. Azərbaycan, Çinin tanınmış şirkətləri ilə anlaşma memorandumu imzalayaraq, bərpa olunan enerji istehsalını artırmağı planlaşdırır. "SOCAR Green" və digər partnerlər, günəş və külək elektrik stansiyalarının inşası və "yaşıl hidrogen" istehsalı üzrə əməkdaşlıq edəcək. Eyni zamanda, COP29 çərçivəsində EBRD-nin dəstəyi ilə daşınmaz əmlak bazarına "yaşıl" istiqrazların emissiyası həyata keçirilib. SOCAR-ın "yaşıl" layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün strategiyaları, ətraf mühit və sosial məsuliyyət standartlarını tamamlamağı hədəfləyir. Azərbaycanın

bərpa olunan enerjisi sahəsindəki bu strategiyalar, regional əməkdaşlığı artıraraq enerji təhlükəsizliyini təmin etməyə yönəlib. Azərbaycan Energetika Nazirliyi, “China Southern Power Grid International” və “Powerchina Huadong Engineering Corporation” ilə enerji saxlanması üzrə Anlaşma Memorandumu imzaladı. Memorandum nasoslu hidroakkumulyasiya sistemləri, batareya enerji saxlama sistemləri və digər texnologiyalar üzrə layihələri əhatə edir. “PowerChina Resources Limited” ilə sənaye miqyaslı günəş PV layihələri və külək elektrik stansiyaları inkişafı planlaşdırılır. “TBEA Co., Ltd” ilə enerji avadanlıqları istehsalı və müasir enerji şəbəkəsi texnologiyalarının inkişafı üçün memorandum imzalanıb. Eyni zamanda, COP29 çərçivəsində Füzuli rayonunda 160 MVt günəş elektrik stansiyası üçün müqavilə bağlanmışdır. Azərbaycan 2030-cu ilə qədər bərpa olunan enerji mənbələrindən 7 QVt enerji istehsal etməyi planlaşdırır və bunların 5 QVt-ı ixrac olunacaq. Qara Dəniz Enerji layihəsi Avropaya “yaşıl enerji”-nin nəqlini nəzərdə tutur. Naxçıvan-Türkiyə dəhlizi 1 QVt “yaşıl enerji” ixracını hədəfləyir. Azərbaycan Mərkəzi Asiya ölkələri ilə enerji sahəsində əməkdaşlığı genişləndirir, həmçinin üç regionu birləşdirərək regional enerji mərkəzinə çevrilməyi planlaşdırır. Bu yanaşma uzunmüddətli enerji təhlükəsizliyini təmin etməyə, karbon emissiyalarını azaltmağa və global iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə dəstək verir. (Aqşin Rafiqoğlu, 2025)

Digər ölkələrlə aparılan əməkdaşlıq investisiyaların cəlbinə də səbəb olur. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdakı layihələrin əksəriyyəti yerli və xarici özəl investisiyaların hesabına həyata keçirilir. Eyni zamanda texnoloji sahədə də əməkdaşlıq davam etdirilir. Dövlət qurumlarının görüşlərində kadr hazırlığı üzrə müzakirələr aparılır, layihələr həyata keçirilir. İnkişafı təşviq etmək və sahibkarlıq mühitini formalaşdırmaq üçün innovasiya və startap ekosisteminin yaradılması məqsəda uyğundur. Bu, həm də , bölgədə yeni iş yerlərinin açılmasına da səbəb olar.

Türkiyə ilə birgə həyata keçirilən yaşıl enerji layihələri - Azərbaycan 2030-cu ilə qədər 6,5 gigavat bərpa olunan enerji istehsal etməyi hədəfləyir ki, bu da ümumi enerji istehsalının 35%-dən çoxunu təşkil etməsi gözlənilir. Ölkə daxili tələbatı ödəməklə yanaşı, elektrik enerjisi ixracını da artırmağı planlaşdırır; layihələr Avropaya elektrik enerjisinin çatdırılmasına yönəlib. Türkiyə Azərbaycandan elektrik enerjisi alaraq Avropaya tranzit edərək əsas tranzit rolunu oynayacaq. Naxçıvan Muxtar Respublikasından Türkiyəyə elektrik enerjisi ixracı xüsusi prioritetdir. Azərbaycan energetika nazirinin müavini Elnur Soltanov qeyd edib ki, Türkiyə ən çox elektrik enerjisi ixrac edən ölkədir. Günəş və külək potensialına malik Naxçıvanın ümumi bərpa olunan enerji potensialı 6 gigavatdır. Cəbrayıl da tikilmiş 330 kilovoltluq kommutasiya qurğusu Naxçıvanı materiklə birləşdirərək enerji təhlükəsizliyini artıracaq. Türkiyə və Azərbaycanın elektrik sistemləri arasındakı fərqlərə görə, çevirici stansiyaların tikintisi üçün texniki-iqtisadi əsaslandırma işləri davam edir. (bigpara, 2025)

Qazaxıstan, Özbəkistan və Qırğızıstan ilə mümkün texnoloji əməkdaşlıq sahələri - “Azərbaycan Respublikası, Qazaxıstan Respublikası və Özbəkistan Respublikası hökumətləri arasında yaşıl enerjinin inkişafı və ötürülməsi sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Saziş” çərçivəsində, “Azərenerji” ASC, “Qazaxıstan Elektrik Şəbəkəsi Əməliyyat Şirkəti” və “Özbəkistan Milli Elektrik Şəbəkəsi” SC arasında “Yaşıl Dəhliz Birliyi” adlı Birgə Müəssisənin yaradılmasını nəzərdə tutan “Təsis Müqaviləsi” imzalanmışdır. Müqavilənin imzalanma mərasimi hibrid formatda keçirilmiş, Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov, Qazaxıstanın energetika naziri Almasadam Satkaliyev və Özbəkistanın energetika nazirinin müavini Umid Mamadaminov iştirak etmişdir. “Yaşıl Dəhliz Birliyi”, Azərbaycan ərazisindən keçməklə Avropaya yaşıl enerjinin ixracını təmin edəcək “Mərkəzi Asiya-Azərbaycan Yaşıl Enerji Dəhlizi” layihəsinin icrası üçün hazırlıq işləri aparacaq. Bu Birgə Müəssisə, bölgədə bərpa olunan enerji layihələrini, dayanıqlı enerji sistemləri və beynəlxalq enerji dəhlizlərinin inkişafını dəstəkləyəcək. İdarəetmə sistemi Ümumi Yığıncaq vasitəsi ilə tənzimlənəcək, baş direktor isə üç ildən bir rotasiya ilə dəyişdiriləcəkdir. Energetika naziri Şahbazov, layihənin enerji təhlükəsizliyini möhkəmləndirəcəyini və Azərbaycanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə integrasiyasını dərinləşdirəcəyini vurğulayaraq, bu üç ölkənin tərəfdaşlığının Avropaya yaşıl enerji tədarükü üçün yaradacağı imkanlardan danışmışdır. “Yaşıl enerji” sahəsində strateji tərəfdaşlıq məşhur COP29 forumunda, 13 noyabr tarixində dövlət başçıları tərəfindən imzalanmışdır. (Energetika Nazirliyi , 2024)

“Zəngəzur dəhlizi”-nin enerji integrasiyasında rolu - Azərbaycanın təşəbbüsü ilə irəli sürülən Zəngəzur dəhlizi Cənubi Qafqazın strateji inkişafı üçün mühüm layihədir. Bu dəhliz regionda iqtisadi

integrasiyanı, ticarət əlaqələrini və geosiyasi sabitliyi gücləndirməyə yönəlib. Prezident İlham Əliyev qeyd edib ki, Zəngəzur dəhlizi yeni nəqliyyat xəttini aşaraq geoiqtisadi layihəyə çevrilir. Layihə Azərbaycanın logistik mərkəz kimi rolunu artırır, Orta Dəhlizin əsas halqasına və Şərq-Qərb ticarət axınında mühüm oyunçusuna çevrilir. Zəngəzur dəhlizi Azərbaycanın daxili iqtisadi birliyini gücləndirir, blokadadan Naxçıvanın çıxarılmasını təmin edir, eyni zamanda regionda iqtisadi sabitliyi artırır. Bu layihə, ekoloji baxımdan dayanıqlı nəqliyyat anlayışına uyğun, bərpa olunan enerjinin integrasiyası və ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin istifadəsini prioritetləşdirərək, BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə cavab verir. Nəticədə, Zəngəzur dəhlizi müasir iqtisadi infrastruktura çevrilərək, Azərbaycanın global bazarlara daha sürətli integrasiyasını təmin edir. (Xalq qəzeti, 2025)

Qarabağ iqtisadi rayonunda işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpa olunması vaxt və resurs tələb edən bir prosesdir. Eyni zamanda o ərazilərin işğaldan yeni azad olunması faktı hələ də təhlükəsizlik məsələlərini gündəmə gətirir. Bəzi ərazilərin hələ mina ilə örtülü olması buna nümunədir. Bu bölgələrdə investisiya axınlarının təşviqi də artırılmalıdır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafı üçün infrastruktur, innovativ texnologiyalar və yüksək ixtisaslı kadr hazırlığı da vacib rol oynayır. Bu sahədə Dövlət Məşğulluq Agentliyinin rolu vurğulanır. Bu sahə üzrə kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi prioritet məsələlərdəndir. İnnovativ nailiyyətlərin inkişafı üçün birgə-elmi tədqiqatların həyata keçirilməsi vacibdir. Bununla bağlı həm yerli, həm də türkdilli ölkələrin ali təhsil müəssisələri və elmi-tədqiqat institutları arasında əməkdaşlığın, layihələrin həyata keçirilməsi labüddür. Bu sahədə həyata keçirilən tədqiqatlar bərpa olunan enerjinin gələcəyi üçün mühümdür. Eyni zamanda rəqəmsal və ekoloji innovasiyaların tətbiqi, başqa ölkələrin modellərindən istifadə edilməsi bu sahənin inkişafına töhfə verə bilər.

Nəticə

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrinin azad olunması, Azərbaycanın enerji siyasətində yeni bir mərhələ açdı, bu əraziləri "yaşıl enerji zonası" olaraq inkişaf etdirmək məqsədini güdür. Zəngin su, külək və günəş enerjisi potensialı, yalnız milli enerji təhlükəsizliyini artırmır, eyni zamanda regional əməkdaşlığı gücləndirir. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər üzv ölkələrin bərpa olunan enerji sahəsindəki təcrübələrinin fəaliyyəti Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə birgə enerji parklarının yaradılması və "yaşıl enerji dəhlizi"-nin formalaşdırılması baxımından önəmli nəticələr vəd edir. Bu əməkdaşlıq, energetik integrasiyanı dərinləşdirərək, "Türk Yaşıl Enerji Məkanı"-nın yaradılmasına da imkan tanıyacaq. Nəticədə, layihələrin həyata keçirilməsi, Azərbaycanın iqtisadi və ekoloji inkişafına xidmət etməklə yanaşı, Türk Dövlətləri Təşkilatının enerji integrasiyası hədəflərinə də mühüm töhfə verəcəkdir. Bu sahədə türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın da əhəmiyyəti böyükdür. Birgə layihələr, investisiyaların cəlbi, təcrübə mübadiləsi, elmi-texniki əməkdaşlıq və qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi əsas diqqət mərkəzində olan mövzulardandır. Heç şübhəsiz ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun "yaşıl enerji klasteri" kimi gələcəkdə rolu artacaqdır. Əlverişli coğrafi mövqeyi, bərpa olunan enerji potensialı, tranzit mövqeyi bunu deməyə əsas verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bərpa olunan enerjilər üzrə Dövlət Agentliyi , B. olunan enerjilər. (2020). İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə Yaşıl Enerji Zonası (YEZ). Area.gov.az. <https://area.gov.az/az/page/layiheler/yasil-enerji-zonasi/yasil>
2. Xalq qəzeti . (2024). Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “yaşıl dünya”sı genişlənilir. Xalqqazeti.az. <https://www.xalqqazeti.az/az/iqtisadiyyat/179334-qarabag-serqi-zengezurun-yasil-dunyasi>
3. https://minenergy.gov.az/uploads/Hesabatlar/Hesabat%20NK%202024_v4.pdf
4. Türk Dövlətləri Təşkilatı . (2025, November 4). Əməkdaşlıq Sahəsi haqqında Ətraflı Məlumat | Türk Dövlətləri Təşkilatı. Organizations of Turkic States. <https://www.turkicstates.org/az/areas-of-cooperation-detail/11-energy-cooperation>
5. Xalq Qəzeti . (2025). Türkiyə həmişə Azərbaycanın “enerji yürüşü”nün yanındadır. Xalqqazeti.az. <https://xalqqazeti.az/az/siyaset/238970-turkiye-hemise-azerbaycanin-enerji-yurusunun>

6. Aqşın Rafiqoğlu. (2025, January 4). 2024-cü ilin BOEM reallığı: Azərbaycan "yaşıl enerji"nin inkişafı istiqamətində sıçrayış edir. Report.az. <https://report.az/energetika/2024-cu-ilin-boem-realligi-azerbaycan-yasil-enerji-nin-inkisafi-istiqametinde-sicrayis-edir>
 7. Xalq qəzeti. (2025). Zəngəzur dəhlizi: yeni dövrdə dayanıqlı iqtisadi inteqrasiya və regional sinerji üçün tarixi imkanlar. Xalqgazeti.az. <https://xalqgazeti.az/az/siyaset/233553-zengezur-dehlizi-yeni-dovrde-dayaniqli>
 8. Energetika Nazirliyi . (2024, December 27). Azərbaycan, Qazaxıstan və Özbəkistan arasında “Yaşıl Dəhliz Birliyi” adlı Birgə Müəssisə təsis edilib |Azərbaycan Energetika Nazirliyi. Azərbaycan Energetika Nazirliyi. https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/00445_9301?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR2SsiDp2QndkHG_6RvrvGcMQZWTJ5_U126d7FgovKf7JjMw78aLN_qquqMc_aem_-JhWvFgd3JzdFEGof6greQ
 9. bigpara. (2025, June 6). Azerbaijan'dan Türkiye'ye “yeşil enerji” adımı. Bigpara.hurriyet.com.tr. https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/azerbaycandan-turkiyeye-yesil-enerji-adimi_ID1612836/
-

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN XÜSUSİ ASPEKTLƏRİ

Məmmədli Fatimə

Fakültə: İqtisad və İdarəetmə

Universtet: Azərbaycan Dövlət İqtisad universiteti Qrup: 212

Elektron poçt: ef19722008@gmail.com

Giriş

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişaf və regional integrasiya siyasətinin uğurlu həyata keçirilməsi bu gün müstəqil dövlətimizin əsas strateji məqsədlərindəndir. 30 ilə yaxın işğal altında qalan Qarabağ torpaqlarının 2020-ci ildə azad olunması Azərbaycanın tarixində yeni mərhələ açmış, dövlətin iqtisadi, mədəni və siyasi suverenliyinin dərinləşməsi üçün geniş imkan yaratmışdır.

Qarabağın bərpası və dirçəldilməsi təkcə bir regionun yenidən qurulması deyil, həm də ölkənin ümumi iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması, beynəlxalq əməkdaşlığın yeni mərhələyə çıxması və milli ruhun yenidən yüksəlməsi deməkdir. Bu baxımdan, Qarabağın dirçəldilməsi prosesi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin iqtisadi dayaqlarının gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq və geoiqtisadi aspektlər.

Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafı Azərbaycan dövlətinin milli iqtisadi təhlükəsizliyinin mühüm dayaqlarından biridir. Bu regionun bərpası və yenidən qurulması təkcə iqtisadi layihə deyil, həm də geosiyasi və mədəni əhəmiyyət daşıyan strateji prosesdir.

İkinci Qarabağ müharibəsindən sonra yaranan yeni geoiqtisadi reallıqlar regionda əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar açmışdır. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə yaradılan **Qarabağ və Şəki Zəngəzur iqtisadi rayonları** artıq müasir infrastruktur, kənd təsərrüfatı, sənaye və turizm sahələrində genişmiqyaslı inkişaf proqnozları ilə diqqət cəlb edir.

Bu proqramların həyata keçirilməsində türk dövlətləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq mühüm rol oynayır. Türk Dövlətləri Təşkilatına (TDT) üzv olan ölkələr – Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistan – Qarabağın dirçəldilməsi prosesində həm siyasi, həm də iqtisadi dəstək göstərməkdədirlər. Xüsusilə Türkiyə ilə birgə həyata keçirilən **“Qardaşlıq layihələri”** infrastrukturun bərpası, yol-nəqliyyat sisteminin qurulması və sənaye zonalarının yaradılması baxımından önəmlidir.

Bu əməkdaşlıq çərçivəsində **Zəngəzur dəhlizi** regionun gələcək geoiqtisadi xəzinəsində həlledici yer tutur. Dəhliz vasitəsilə Azərbaycan, Türkiyə və Mərkəzi Asiya ölkələri arasında birbaşa ticarət və logistika əlaqələri formalaşır. Bu, həm türk dünyasının iqtisadi integrasiyasını gücləndirir, həm də Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat sistemlərində mərkəzi tranzit ölkə kimi rolunu möhkəmləndirir.

Digər tərəfdən, Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafı Azərbaycanın **enerji siyasəti** baxımından da yeni imkanlar yaradır. Qarabağda alternativ enerji mənbələrinin – günəş və su elektrik stansiyalarının tikintisi **“yaşıl enerji zonası”** konsepsiyasının tətbiqi türk dövlətlərinin enerji təhlükəsizliyi strategiyaları ilə uzlaşır. Bu bölgəni **“yaşıl iqtisadiyyat”** modeli üzrə inkişaf etdirən ilk regional nümunələrdən birinə çevirir.

Bundan əlavə, Qarabağ regionu Orta Dəhlizin mərkəzi hissəsində yerləşdiyinə görə həm **Şərqi-Qərbi**, həm də **Şimal-Cənub** nəqliyyat marşrutlarının kəsişmə nöqtəsidir. Bu coğrafi üstünlük Azərbaycanın iqtisadi suverenliyini gücləndirərək onu regional logistik mərkəzə çevirir. Türk dövlətləri ilə birgə layihələr, xüsusilə də Bakı – Tbilisi - Qars dəmir yolu və Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə regionun beynəlxalq bazarlara çıxışı təmin olunur.

Eyni zamanda, bu əməkdaşlıq **mədəni və mənəvi birliyə əsaslanır**. Türk dünyasının ortaq tarixi, dili və dəyəri Qarabağda həyata keçirilən bərpa proseslərinə mənəvi dayaq yaradır. Məhz bu baxımdan Qarabağın dirçəldilməsi yalnız iqtisadi layihə deyil, həm də **bir milli birliyin və türk həmrəyliyi**nin təəcəssümüdür.

Bu gün Qarabağ iqtisadi rayonunda həyata keçirilən layihələr Azərbaycan dövlətinin **müstəqil iqtisadi siyasətinin və suverenlik prinsiplərinin** real ifadəsidir. Hər yeni infrastruktur obyektinin, kəndin və şəhərin yenidən qurulması dövlətin öz ərazi bütövlüyü üzərində tam iqtisadi nəzarətini bərpa etməsi deməkdir.

Nəticə etibarilə, Qarabağın inkişafı və türk dövlətlərilə iqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycanın regiondakı nüfuzunu artırır, ölkənin suverenliyini möhkəmləndirir və gələcək nəsillər üçün güclü iqtisadi və mədəni əsas yaradır.

•Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatını və turizmin prioritet inkişafı istiqamətləri

1. Şuşa – milli mədəniyyətin dirçəliş rəmzi.

Şuşa Azərbaycan xalqının milli kimliyinin, mədəni yaddaşının və mənəvi qürurunun ən parlaq təəcəssümüdür. Bu şəhər əsrlər boyu musiqi, poeziya, incəsənət və maarif mərkəzi kimi tanınıb. Burada doğulan və yaradıcılıq edən sənətkarlar – Xurşidbanu Natəvan, Üzeyir Hacıbəyli, Bülbül, Xan Şuşinski və başqaları – Azərbaycan mədəniyyətinin bünövrəsini möhkəmləndirmişdir.

Şuşanın işğaldan azad edilməsi və onun **“Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı”** elan olunması yalnız bir şəhərin azadlığı deyil həm də **milli ruhun oyanışı, Mikayıl Müşfiqin poeziyasında arzulanan azadlıq nəfəsinin** gerçəkləşməsi idi. Şair əgər yaşasaydı belə deyərdi:

“Mən azad bir ömrün, azad bir elin,

Ucalan günəşin səsi olmuşam”

Bu sözlər Şuşanın hər daşı, hər küçəsi ilə səslənsin, çünki Şuşanın dirçəlişi Müşfiqin arzularının təəcəssümüdür: azad, ucalan, müstəqil Azərbaycan.

2.Mədəniyyət iqtisadiyyatı: mədəni irsdən milli sərvətə

Mədəniyyət iqtisadiyyatı anlayışı bu gün Azərbaycanın yeni inkişaf modelində mərkəzi yer tutur. Şuşa şəhəri bu modelin sınaq məkanına çevrilmişdir. Burada mədəni irsin qorunmasına və yenidənqurma ilə yanaşı **yaradıcı sənayelərin və turizmin iqtisadi dəyərə çevrilməsi** həyata keçirilir.

Şuşada bərpa olunan hər abidə - **Natəvanın evi, Vaqif məqbərəsi, Qarabağ atları, Şuşa qalası**-mədəniyyətin iqtisadi potensialını formalaşdırır. Bu abidələr təkcə tarix deyil, həm də **iqtisadi aktiv** sayılır, çünki onlar turist axını, tədbirlər və beynəlxalq tanıtım vasitələridir.

Burada Müşfiqin “Yənə o bağ olaydı” şeirinin sətirlərindəki misgil sanki simvolik mənada yenidən doğulur. Əvvəllər itirilmiş o bağlar-doğma yurd, azad torpaq, sönmüş ocaqlar – indi **Şuşanın dirçəlişində** bərpa olunur. Hər bir yeni küçə, park, kitab evi, muzey Müşfiqin xəyalındakı azad və mədəni vətənin hissələridir.

Bütün bunlar göstərir ki, **mədəniyyət artıq yalnız estetik dəyər deyil, həm də iqtisadi resursdur.** Azərbaycan dövləti bu sahədə “Mədəniyyət iqtisadiyyatı” konsepsiyasını tətbiq etməklə Şuşanı mədəni və iqtisadi integrasiyanın qovşağına çevirir. Bu, həm də Mikayıl Müşfiqin, Hüseyn Cavidin, Cəfər Cəbbarlının, Əhməd Cavadın və digər şairlərimizin idealarına uyğun bir gələcək modelidir-azad, yaradıcı, öz dəyərlərinə sadıq xalqın iqtisadi sistemi:

3.Turizmin inkişafı: Şuşa brendinin formalaşması.

Şuşanın turizm potensialı həm tarixi, həm də mənəvi baxımdan unikal dəyərə malikdir. Şəhərin bərpası ilə yanaşı, **davamlı turizm infrastrukturunu** formalaşır: yeni yollar, otellər, konqres mərkəzləri, muzeylər və bələdçi xidmətləri yaradılır.

“Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində Şuşada həyata keçirilən turizm layihələri yalnız iqtisadi gəlir mənbəyi daşımır-bu, həm də **tarixi ədalətin bərpası, milli kimliyin tanınması** prosesidir. Hər turistin Şuşaya atdığı addım şairlərimizin “Azadlıq” ruhunun bir növ siyasətinə çevrilir.

Turizm inkişafının əsas istiqaməti aşağıdakılardır.

- **Mədəni-tarixi turizm** (abidələr, muzeylər, festivallar)
- **Ekoturizm və təbiət marşrutları** (cıdır düzü, Daşaltı dərəsi və s.)
- **İncəsənət və musiqi festivalları** (Şuşa musiqi festivalı, Vaqif poeziya günləri və s.)
- **Yaradıcı turizm** – sənətkarlar, rəssamlar, yazıçılar üçün yaradıcılıq məkanlarının təşkili.

Bu tədbirlər Şuşanı yalnız turizm şəhəri deyil, həm də **kreativ iqtisadiyyatın mərkəzinə** çevirir. Burada dahi şairimiz Mikayıl Müşfiqin şeirlərindəki “Gələcək gözəldir, inan buna sən” misrası öz təsdiqini tapır – çünki bu gün Şuşa gələcəyinmədəni və iqtisadi simvoluna çevrilir.

4. Mədəni diplomatiya və beynəlxalq integrasiya.

Şuşa artıq Azərbaycan mədəniyyətinin diplomatik “vitriini” rolunu oynayır. Burada keçirilən beynəlxalq tədbirlər ölkəmizin yumuşaq güc siyasətinin əsas vasitəsinə çevrilmişdir. 2023-cü ildə Türk Dövlətləri Təşkilatı tərəfindən Şuşanın **“türk dünyasının mədəniyyət paytaxtı”** elan olunması tarixi hadisə oldu. Bu

qərar təkcə mədəni həmrəylik deyil, həm də **iqtisadi integrasiyanın yeni mərhələsi** deməkdir. Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan və digər ölkələrlə birləşən mədəniyyət layihələri – sərğilər, sənət festivalları, mədəniyyət formaları - Şuşanı türk dünyasının birləşdirici məkanına çevirir.

Şairimiz “Bir ümid var uzaqda, işıq kimi yanar” deyərkən bəlkə də belə bir günə inanırdı – türklüyün birliyi, azad və yaradıcı millətin yüksəlişi. Bu gün Şuşa həmin ümidin gerçəkləşmiş halıdır.

5. Nəticə

Şuşa şəhərinin mədəni və iqtisadi dirçəlişi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin ən parlaq göstəricilərindən biridir. Burada bərpa olunan hər abidə, açılan hər muzey, keçirilən hər festival yaradıcılarımızın poeziyasında səslənən azadlıq və yaradıcılıq ruhunun təcəssümüdür.

Şuşa – artıq təkcə bir şəhər deyil, **Azərbaycanın mədəniyyət iqtisadiyyatının simvolu, azad ruhun məkanı, Müşfiqin idealarının reallaşdığı diyardır.**

• Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində Qarabağ nəqliyyat layihələrinin rolu

1. Giriş – nəqliyyat: suverenliyin yeni sütunu.

Nəqliyyat infrastrukturunu müasir dövrdə milli suverenliyin əsas iqtisadi sütunlarından biridir. Yalnız yollar və relslər tikilmir – yeni coğrafiyalar, yeni bazarlar, yeni təhlükəsizlik alətləri, və yeni strateji müstəvilər açılır. Qarabağda yaradılacaq güclü, çox modullu nəqliyyat sistemləri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini birbaşa möhkəmləndirəcək: tranzit gəlirləri artacaq, ixrac marşrutlar diversifikasiya olunacaq, ərzaq və enerji təchizatı daha dayanıqlı olacaq, vətən daxili integrasiya artacaq.

Bu rol məcralarını konkret layihələr və regional kontekst vasitəsilə incələmək lazımdır.

2. Zəngəzur dəhlizi və Horadiz – Ağbənd mağistralları: geoiqtisadi oyun dəyişdiricilər

Zəngəzur dəhlizi və onun tərkib hissəsi olan Horadiz – Cəbrayıl – Zəngilan – Ağbənd yolu və Horadiz – Ağbənd dəmir yolu Azərbaycanın orta dəhlizdəki mövqeyini gücləndirəcək. Bu marşrut yalnız ölkəni Naxçıvanla birləşdirmir – o, Azərbaycanı Cənubi Qafqazda tranzit qovşağına çevirir və Türkiyə - Mərkəzi Asiya xəttinin daha qısa, təhlükəsiz və rəqabətqabiliyyətli yolunu yaradır. Son dövrdə Azərbaycanın bu seqmentlərin tikintisini sürətləndirməsi, tunellərin və körpülərin tamamlanmasına yaxınlaşması layihənin regional əhəmiyyətini praktikaya çevirir.

Nəticə: Zəngəzur dəhlizi tamamlandıqda Azərbaycana həm tranzit tarifləri şəklində yeni gəlir axını, həm də geosiyasi manevriliyi artıran etibarlı nəqliyyat dəstəyi gələcək – bu da iqtisadi təhlükəsizliyin həm qısa, həm də uzunmüddətli sütunudur.

3. BTK və Orta(Middle) Dəhliz: şəbəkə effektinin gücləndirilməsi

Bakı – Tbilisi – Kars (BTK) dəmir yolu və Orta Dəhliz layihələrinin modernizasiyası Azərbaycanı Asiya ilə Avropa arasında daha cəlbedici tranzit marşrutuna çevirir. BTK-nın ötürmə qabiliyyətinin artması və Bakı üzərindən keçən konteyner qatarlarının sayının yüksəlməsi ölkəmizin tranzit bazar payını artırır və gəlir mənbələrini diversifikasiya edir. Əldə olunan göstəricilər və modernizasiya nəticələri gələcəkdə dəmir yolu tutumunun daha da artacağına işarə edir.

Təsir: BTK və Orta Dəhliz üzərindəki güclü iştirakı Azərbaycana nəqliyyat təhlükəsizliyi ilə yanaşı, ticarət vasitəsi ilə siyasi nüfuz və iqtisadi müqavimət (resilience) verir – məsələn, xarici bazarlara çıxışın alternativləri çoxaldıqca kənar şoklara qarşı dözümlülük yüksəlir.

4. Rəqəmsallaşdırma, gömrük islahatları və logistika mərkəzləri: sürət, şəffaflıq, təhlükəsizlik.

Nəqliyyat infrastrukturunun effektivliyi təkcə beton və relsdən asılı deyil-rəqəmsal idarəetmə sürətli gömrük prosedurları və müasir logistika mərkəzləri olmadan real sayda məhdud qalır. Azərbaycanda son vaxtlar yük daşımalarının rəqəmsallaşdırılması, tranzit sənədlərinin optimallaşdırılması və gömrük formalıqlarının sürətləndirilməsi sahəsində addımlar atılır; bu da nəqliyyat marşrutlarının rəqabət qabiliyyətini artırır və tranzit müddətlərini azaldır. Rəqəmsallaşdırma eyni zamanda şəbəkənin təhlükəsizliyini artırır – kimin, nə qədər yük daşdığı şəffaf görünür və risklər vaxtında aşkarlanır.

Təklif: Qarabağ marşrutları üçün xüsusi “ağıllı gömrük” və “rəqəmsal logistika” pilot zonaları yaradılmalıdır – burada əsl yük qeydiyyatı, elektron izləmə və integrasiya olunmuş sərhəd idarəetməsi tətbiq olunacaq.

5. İqtisadi təhlükəsizlik – nəqliyyatın çoxsəviyyəli faydaları

1. Diversifikasiya olunan ixrac marşrutları: Yeni yollar sayəsində enerji və qeyri-enerji ixracının aslılığı azaldılır; bazar riskləri paylanır.

2. Tranzit gəlirləri və maliyyə dayanıqlığı: Regiondan keçən yüklərdən əldə edilən rüsumlar və xidmət gəlirləri dövlət büdcəsinə uzun müddətli dayanıqlı gəlir axını yaradacaq.

3. Təchizat zənciri davamlılığı: Daxili logistika şəbəkəsinin güclənməsi ərzaq və strateji malların fasiləsiz çatdırılmasını təmin edəcək.

4. Siyasi və strateji müstəvidə manevr: Nəqliyyat dəhlizlərinə nəzarət diplomatik mövqeyini gücləndirir və Azərbaycan üçün əlavə leveraj yaradır.

6. Xüsusi diqqət sahələri və risklər

• İnvestisiya mənbələrinin diversifikasiyası:

Layihələr üçün həm dövlət, həm də özəl, həmçinin beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq önəmlidir.

• **Ekoloji dayanıqlılıq:** Tunellər və yeni yollar inşa edilərkən ətraf mühitə təsirin minimuma endirilməsi, su və torpaq təhlükəsizliyinin qorunması vacibdir.

• **Regional siyasi həssaslıq:** Dəhlizin nəzarəti, xalq diplomatı yaşı və qonşu ölkələrlə ritmik dialog regionun sabilliyi üçün prioritet olmalıdır.

• **Kibertəhlükəsizlik:** Rəqəmsal gömrük sistemləri və logistika platformaları üçün güclü kibermüdafiə qurumlarıdır.

• **Sosial inklüzivlik:** layihələr yeni icmaların məşgulluğunu artırmalı, məcburi köçkünlərin qayıdışını, məşgulluq və peşə hazırlığını təmin etməlidir.

7. Praktiki tövsiyyələr və yol xərcələri (konkret addımlar)

1. prioritet – integrasiya olunmuş multimodal logistika mərkəzlərinin yaradılması: Şuşa, Zəngilan və Horadizdə regional logistika – hub mərkəzləri qurulsun, bu mərkəzlər BTK, Zəngəzur və Şimal – Cənub dəhlizləri ilə birləşdirilsin

2. Prioritet – Rəqəmsal gömrük və “ağıllı sərhəd” pilot-layihəsi: Qarabağ marşrutlarını əhatə edən sahələrdə gömrük, logistika və nəqliyyat monitorinqi üçün test zonaları yaradılmalıdır.

3. Prioritet – PPP və Türk Dövlətləri investisiya platforması: Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində Qarabağ nəqliyyat layihələri üçün xüsusi investisiya platforması və zəmanət mexanizmi formalaşdırılsın.

4. Prioritet – Dayanıqlı enerji və ekoloji standartlar: Nəqliyyat layihələri “yaşıl” infrastruktur prinsiplərinə uyğun inşa edilsin (məsələn, səs-küy və eroziya nəzarəti, su idarəçiliyi).

5. Prioritet- insan kapitalı və peşə təhsili proqramları: logistika, nəqliyyat mühəndisliyi və gömrük əməliyyatları üzrə kadr hazırlığı üçün təhsil proqramları və praktiki treninqlər həyata keçirilsin.

Bu addımların tətbiqi iqtisadi təhlükəsizliyi artırmaqla yanaşı Qarabağın uzun müddətli iqtisadi həyatını təmin edəcək.

9. Ssenarilər – gələcəyə bir baxış (qısa proqnoz)

• **Ön optimist ssenari:** Zəngəzur dəhlizi və Horadiz-Ağbənd dəmir yolunun tamamlanması, BTK kapasitetinin artması, və rəqəmsal gömrük sistemlərinin tətbiqi nəticəsində 2030-cu ilədək Orta Dəhliz üzərindən keçən tranzit həcmi x3 - x5 arası artacaq, Azərbaycana geniş tranzit gəlirləri və investisiya axını gətirəcək.

• **Məqbul ssenari:** layihələr mərhələli icra olunur; regional razılaşmaların davamlılığından asılı olaraq tranzit və ixrac potensialı probono şəkildə artacaq, iqtisadi təhlükəsizlik əsasən təmin olunacaq, amma şəbəkənin tam dayanıqlılığına hələ miqdar baxımından çatmayacaq.

• **Risk ssenari:** Regional siyasi və ya dalğalanmalı layihələrin müddətini uzada bilər; bu halda iqtisadi təhlükəsizlik üzrə əlavə tədbirlər (məsələn strateji ehtiyatlar, alternativ tədarük zəncirləri) tələb olunacaq.

Müştərək nəticə: zamanında və məntiqli investisiya, rəqəmsallaşma və regional əməkdaşlıqla Qarabağ nəqliyyat layihələri Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini müasir dünyada dayanıqlı şəkildə möhkəmləndirəcək.

10. Son söz – ümid və praktiklik arasında körpü

Qarabağda çəkilən hər kilometr yol, çəkilən hər rels və qurulan hər logistika mərkəzi təkcə maddi dəyərə yaratmır – onlar gələcəyin qapılarını açır. Bu layihələr Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin beynəlxalq

səviyyədə möhkəmlənməsinə xidmət edir: ölkəmiz təkcə enerji ixracatçısı deyil, həm də etibarlı tranzit ölkəsinə çevrilir. Mikayıl Müşfiqin şeirindəki azadlıq nümayişi, praktiki olaraq bu yeni nəqliyyat xəritələrində öz – ifadəsini tapır – çünki azad torpaqlar üzərindən açılan yeni yerlər gələcəyin investisiyalarını, mədəni mübadiləni tarazlığı gətirir.

• **Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruculuğunun modernləşməsi**

1. Giriş – yenidən doğulan bir şəhərin taleyi.

Xankəndi bu gün təkcə bir şəhər deyil, **Azərbaycanın yenidən doğuş simvoludur**. Uzun illər işğal altında qalan bu torpaq indi modern iqtisadiyyatın, ağıllı idarəetmənin və mədəni birliyin yeni mərkəzinə çevrilir. Burada inşa edilən hər bina, salınan hər park, işıqlandırılan hər küçə - **bir tarix parçasının bərpasıdır**.

Sözlərimdə nur, qəlbimdə eşq var,
Mən bu torpaqlara işıq saçaram.
Yel olub çöllərə ümid gətirər,
Söz olub könüllərə nağıl açaram.

Kim bilir, bəlkə də dahi şairimiz yaşasaydı, belə bir şeir deyərdi: sətirlər sanki bu şəhərin yenidən qurulmuş nəfəsini tərənnüm edir – çünki Xankəndi indi işığa qərq olunmuş bir inamın təəcəssümüdür.

2. Şəhərsalma konsepsiyası və dayanıqlı iqtisadi model

Xankəndinin inkişafı yalnız tikinti layihələri ilə məhdudlaşmır. Azərbaycan hökuməti bu şəhəri **“Ağıllı şəhər” (smart city)** prinsipləri üzərində qurur.

Bu modeldə enerji effektivliyi, ekoloji balans, rəqəmsal idarəetmə və sosial inteqrasiya bir-birini tamamlayır.

Yeni şəhərsalma planına əsasən:

- **Yaşayış mərhələləri** “yaşıl enerji” sistemi ilə təmin olunur.
- **İctimai nəqliyyat** elektrik avtobuslar və velosiped yolları üzərində qurulur.
- **İqtisadi zonalar** yerli resurlara və regionun təbii potensialına əsaslanır.
- **Kənd təsərrüfatı və sənaye parkları** müasir texnologiyalar ilə təchiz olunur.

Bu yanaşma həm ətraf mühitin qorunmasına, həm də iqtisadi təhlükəsizliyin dayanıqlılığına xidmət edir. Xankəndi gələcəkdə **“Qarabağın iqtisadi mərkəzi”** statusunu almağa namizətdir.

“Bir yurd var – dağlar tək ucalacaq, əlində zəhmət, könlündə arzular”

Bu misralar elə Xankəndinin bu günkü ruhudur: Burada zəhmət və arzu birləşib dağlar kimi ucalan bir gələcək qurulur.

3. İqtisadi prioritetlər – sənaye, texnologiya və innovasiya

Xankəndinin iqtisadi strategiyası üç əsas istiqamət üzrə formalaşır:

- 1. İnnovativ sənaye və texnoloji parklar**
- 2. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı**
- 3. Rəqəmsal iqtisadiyyat və xidmət sektoru**

Burada **müasir texnoparklar, startup inkubatorları, enerji səmərəliliyi mərkəzləri** yaradılacaq.

Xüsusilə yerli gənclər üçün “ideyadan biznes” proqramları həyata keçiriləcək ki, bu da **insan kapitalının** formalaşmasına xidmət edəcək.

Məqsəd: Xankəndini təkcə iqtisadi mərkəz deyil, **ağıllı ideyaların laboratoriyasına** çevirməkdir.

“Yeni bir bahar gəlir,
Gözlər açır torpaqlar.
Yurdumda oyanır həyat,
Qəlblərdə doğur sabah”

Bu bahar Xankəndinin dirçəliş baharıdır. İqtisadiyyat burada təkcə rəqəmlərlə deyil- **insanların ümid dolu baxışlarıyla**.

4. Mədəni və turizm iqtisadiyyatı – kimliyə qayıdışın iqtisadi forması

Xankəndi həm də mədəniyyət və turizm baxımından Qarabağın ruhunu yaşadan şəhərdir.

Burada **musiqi festivalları, incəsənət sərgiləri, xalq sənəti yarmarkaları və tarixi bərpa layihələri** həyata keçiriləcək.

Şəhərin qədim memarlıq üslubu qorunaraq müasir dizaynla sintez ediləcək – bu, **milli kimliyin iqtisadi ifadəsidir**.

Turizm sektoru üçün əsas məqsədlər:

- **Mədəni marşrutlar** (Şuşa-Xankəndi – Xocalı xətti)
- **Ekoturizm və dağ turizm**
- **Milli sənətkarlıq mərkəzləri**
- **Beynəlxalq mədəni tədbirlər**

Beləliklə, Xankəndi iqtisadi cəhətdən də **mənəvi sərmayə mərkəzinə** çevriləcək.

“Mən sevirəm səni, Azərbaycanım,

Dumanlı dağların başı dumanlı.”

Bu sevgi indi iqtisadi bir reallığa çevrilir – çünki doğma torpağın hər qarışı **sevgidən yaranan əməyin** bəhrəsini verir.

5. Sosial – iqtisadi bərabərlik və məşğulluq

Modernləşmə yalnız tikintidə və texnologiyada deyil – **insanda da** baş verir.

Xankəndinin yenidən qurulmasında əsas hədəf bərabər sosial mühit **yaradılmasıdır**. Burada məcburi köçkünlərin qayıdışı, gənclərin məşğulluğu və qadın sahibkarlığının dəstəklənməsi prioritet istiqamətlərdəndir.

Hökumət proqramları vasitəsilə.

- yerli əhali üçün **ixtisas kursları**
- Gənclər üçün **peşə və texniki təlimlər**
- Qadınlar üçün **sahibkarlıq fondları** yaradılacaq.

Beləcə, Xankəndi təkcə şəhər deyil, **yenidən doğan cəmiyyətin modeli** olacaq.

“Bir gün azad günəş doğacaq,

ürəkləri ümidlə dolacaq”

O gün artıq gəlib dostum....Günəş doğub, indi onu qorumaq, yaşatmaq, onu böyütmək zamanıdır.

6. Nəticə - gələcəyin nəfəsi Xankəndindədir

Xankəndi bu gün Azərbaycanın **yenilənən iqtisadi ruhunun** canlı nümunəsidir.

Burada hər kərpicin, hər yolun altında bir məqsəd yatır: **ölkənin gələcəyini gücləndirmək, suverenliyini əbədləşdirmək**.

Bu şəhərin modernləşməsi həm iqtisadi, həm də mənəvi inqilabdır. Çünki burada Müşfiqin arzuları, Vurğunun vətən sevdası, Vahabzadənin səsi yaşayır.

Onların şeirləri indi təkcə kağızda deyil, **şəhərin küçələrində, işıqlarında, binalarında** yaşayır.

“Bir yurd dirçəlir, bir xalq ucalır,

Sabahın işığı Xankəndində yanır”

- Mikayıl Müşfiqdən İlhamla

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZURUN AZƏRBAYCANIN ƏMƏK BAZARINA REİNTEQRASIYASI.

Fərid Məmmədov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Ümumi İqtisadiyyat Doktorant

Farid5mammadov@gmail.com

XÜLASƏ

Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpa və reinteqrasiyası ölkənin milli əmək bazarı üçün strateji əhəmiyyətli və keyfiyyətcə yeni bir mərhələni təmsil edir. Otuz illik işğaldan sonra bu ərazilərə yönəldilən genişmiqyaslı dövlət investisiyaları (təxminən **12 milyard manat**) iqtisadiyyatın regional cəmləşmə probleminin həllinə və məşğulluğun sürətli artımına yönəlmişdir. Bu tədqiqat, bərpa layihələrinin əmək bazarına olan təsirini ölçmək və gələcək dinamikasını proqnozlaşdırmaq üçün üç fundamental ekonometrik modelin (Sadə Reqrressiya, Regional HHİ və ARIMAX) dərinləşdirilmiş təhlilini təqdim edir. Analiz 2021-2025-ci illərin faktiki statistik məlumatlarına əsaslanır.

Əsas nəticələr göstərir ki, Qarabağda mizdlə çalışanların artımı (cari **86 431 nəfər**) ilə milli işsizlik səviyyəsi arasında ($R = -0.85$) səviyyəsində güclü mənfi əlaqə mövcuddur. Eyni zamanda, regional iqtisadi aktivliyin Bakıda yüksək təmərküzləşmə (**HHİ = 6650**) əmək bazarı üçün potensial risk faktoru olaraq qalır, lakin Qarabağın bərpa bu struktur disbalansını desentralizasiya edən əsas vasitədir. Ən vacibi, ARIMAX proqnozu optimist senari üzrə Qarabağda məşğulluq 150,000 nəfərə çatarsa, milli işsizliyin 2030-cu ilə qədər 3.2%-ə enməsi ehtimalını irəli sürür. Bu, Azərbaycanın tam məşğulluq hədəfinə çatması baxımından layihənin makroiqtisadi əhəmiyyətini qəti şəkildə təsdiqləyir. Diversifikasiya və HHİ-nin azaldılması proqnozun dayanıqlığı üçün kritik tövsiyələrdir.

Açar Sözlər: Qarabağ, Şərqi Zəngəzur, Əmək Bazarı, Reinteqrasiya, Muzdlu İşçilərin Sayı, İşsizlik Səviyyəsi, Ekonometrik Təhlil, HHİ, ARIMAX Proqnozu, Desentralizasiya.

I. GİRİŞ VƏ TƏDQIQATIN METODOLOJİ ƏSASI

1.1. Problemin aktuallığı və iqtisadi cəmləşmə faktoru

Azərbaycan iqtisadiyyatının tarixi inkişaf yolu, xüsusilə də neft-qaz sektorunun dominantlığı səbəbindən, iqtisadi fəaliyyətin və investisiyaların Bakı və Abşeron yarımadasında həddən artıq dərəcədə cəmləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bu struktur disproporsiyası regional inkişaf bərabərsizliyini dərinləşdirmiş, iqtisadi şoklara qarşı ümumi həssaslığı artırmış və məşğulluqda regional asılılıq yaratmışdır. 2020-ci ildəki Vətən Müharibəsindəki Qələbədən sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpasına başlanılması, ölkə rəhbərliyinin iqtisadi diversifikasiya və regional inkişaf hədəflərini reallaşdırmaq üçün həlledici bir platforma yaratdı. Bu günə qədər bərpa layihələrinə yönəldilən böyük həcmli dövlət investisiyaları bu regionu milli iqtisadiyyatın desentralizasiyası üçün əsas mərkəzə çevirir. Bu tədqiqat, məhz bu prosesin – yəni, Qarabağda yaranan yeni məşğulluq imkanlarının – makroiqtisadi səviyyədə milli işsizlik səviyyəsinə olan faktiki təsirini və gələcək 2030-cu ilədək olan dinamikasını kəmiyyət olaraq proqnozlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Tədqiqatın nəticələri strateji iqtisadi siyasətin hazırlanması üçün vacib empirik əsas rolunu oynayacaqdır.

1.2. Nəzəri-metodoloji əsaslar və məlumat bazası

Tədqiqatın elmi əsası üç fundamental nəzəriyyə üzərində qurulmuşdur:

1) Yeni İqtisadi Coğrafiya Nəzəriyyəsi (regional konsentrasiyanın HHİ vasitəsilə analizi) 2) Vaxt Seriyası Ekonometrikası (ARIMAX metodologiyası ilə proqnozlaşdırma). Bu çoxkomponentli yanaşma reinteqrasiya prosesinin təsirini həm anlıq, həm də uzunmüddətli perspektivdə

qiymətləndirməyə imkan verir. Analizdə istifadə olunan məlumat bazası Dövlət Statistika Komitəsinin (stat.gov.az) 2021-2025- ci illər üzrə rəsmi illik və yarımillik məlumatlarına (muzdla çalışanların sayı, regional ÜDM payları, milli işsizlik səviyyəsi) əsaslanır.

II. İQTİSADİYYATIN REİNTEQRASIYASI VƏ İNSAN KAPİTALI

2.1. Regional məşğulluq dinamikası və tikinti bumunun rolu

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda aparılan genişmiqyaslı infrastruktur və bərpa işləri qısa müddətdə böyük işçi kütləsini cəlb etmişdir. Bu, "Böyük Qayıdış" layihəsinin əmək bazarına birbaşa və ən sürətli təsiridir. İlk mərhələdə yaradılan iş yerləri əsasən tikinti, yol-nəqliyyat infrastrukturunu və kommunal xidmətlər sahələrinə aid olsa da, bu, iqtisadi dirçəlişin əsasını qoyur.

Faktiki Məlumatlar: 2025-ci ilin birinci yarısının yekunlarına görə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda muzdla çalışan işçilərin ümumi sayı **86 431 nəfər** təşkil etmişdir. Bu rəqəm, keçmiş işğal dövrü ilə müqayisədə sıfırdan yaradılmış bir məşğulluq bazasını təmsil edir və regionun iqtisadi potensialının sürətlə reallaşdığını göstərir.

2.2. Əmək Haqqı Tarazlığı və İnsan Kapitalının cəlb edilməsi

Regionda yaradılan iş yerlərinin əmək haqqı Bakı istisna olmaqla digər regionlara nisbətən yüksəkdir. Məsələn, Xankəndidə qeydə alınan orta əmək haqqı (1 485,6manat) həm xüsusi əmək şəraiti (məsələn, mina təmizləmə) ilə, həm də ixtisaslı kadrları cəlb etmək zərurəti ilə bağlıdır. Bu yüksək regional əmək haqqı səviyyəsi ölkədə əmək haqqı bərabərsizliyini azaldaraq, insan kapitalının regional hərəkətliliyini stimullaşdırır və geri qayıdışı iqtisadi baxımdan cəlbedici edir.

III. EKONOMETRİK TƏHLİLİN DƏRİNLƏŞDİRİLMİŞ İZAHİ

Model: İşsizlik Səviyyəsi = $\beta_0 + \beta_1 \times (\text{Qarabağda Muzdlu İşçi Sayı}) + \epsilon_t$

Göstərici	Rəqəmsal Dəyər	İzah
Korrelyasiya Əmsalı (R)	-0.85	Çox güclü mənfi xətti əlaqə. Qarabağda məşğulluq artımı milli işsizliyin azalması ilə demək olar ki, birbaşa proporsionaldır.
Regressiya Əmsalı (B)	-0.000008	Qarabağda muzdla çalışanların sayı hər 125,000 nəfər artdıqda, ölkə üzrə işsizlik səviyyəsi təqribən 1 faiz bəndi azalır.

3.2. Regional HHİ İndeksi: Konsentrasiya Riskinin Qiymətləndirilməsi

HHİ İndeksi Azərbaycanın 14 iqtisadi rayonu üzrə ÜDM-in payına əsaslanaraq iqtisadi fəaliyyətin Bakıdan asılılıq dərəcəsini ölçür.

$$HHI_{\text{Region}} = \sum_{j=1}^K (P_j)^2$$

Göstərici	Rəqəmsal Dəyər	İzah
HHİ Dəyəri	6650	Ölkə iqtisadiyyatının həddindən artıq dərəcədə Bakı mərkəzli qaldığını təsdiqləyir (yüksək konsentrasiya).
İqtisadi Təfsilat (B)	+0.0003	İqtisadi konsentrasiya (yüksək HHİ) işsizliyin artmasına meyillidir. Qarabağın 5% payı HHİ-nin azalmasına doğru atılan ilkin addımdır.

3.3. Ekonometrik Təhlilin Sərhədləri və Modellərin Çatışmazlıqları

Həyata keçirilmiş ekonometrik təhlil qiymətli nəticələr versə də, istifadə olunan modellərin bəzi əsas məhdudiyyətləri mövcuddur ki, bu da nəticələrin interpretasiyasına diqqətlə yanaşmağı tələb edir:

Sadə Regressiya Modelinin Sərhədi (Kausalıq Problemi):	İşsizlik Səviyyəsi ilə Qarabağda Məşğulluq arasında ($R = -0.85$) kimi güclü korrelyasiya olsa da, sadə reqressiya əlaqənin kausal (səbəb-nəticə) olduğunu tam isbat etmir. Məşğulluq artımı əsasən dövlət investisiyaları tərəfindən idarə olunur ki, bu da endogenlik (daxili asılılıq) problemi yarada bilər. Model məşğulluğa təsir edən digər makroiqtisadi amilləri (məsələn, xarici ticarət balans, inflyasiya, qlobal resessiya riski) nəzərdə tutmur, bu da əmsalların təhrif olunmasına səbəb ola bilər.
Regional HHİ-nin Statik Xarakteri	HHİ İndeksi regionlararası iqtisadi cəmləşməni ölçsə də, yalnız ÜDM-in coğrafi paylanmasını nəzərə alır və iqtisadi fəaliyyətin sektoral diversifikasiyasını əks etdirmir. Qarabağda məşğulluq tikintidə cəmlənərsə, HHİ yaxşılaşa bilər, lakin iqtisadiyyat hələ də dayanıqlı olmayacaq.
ARIMAX Proqnozunun Həssaslığı (Vaxt Seriyasının Qısalığı):	ARIMAX modelinin etibarlı olması üçün daha uzun vaxt seriyasına (ən az 10-15 il) ehtiyac var. Bizim təhlil qısa, 4 illik seriyaya (2021- 2025) və proqnozlaşdırılan artım trayektoriyasına əsaslanır. Bu, proqnozlaşdırma xətasını (MSE) artırır. ARIMAX proqnozu siyasi və geosiyasi şokları nəzərə almır (məsələn, regional münaqişələrin yenidən alovlanması, qlobal iqtisadi böhran), bu da 2030-cu ilə qədər olan proqnozun xarici təsirlərə qarşı həssaslığını artırır.
VAR və Qısa Seriya Riski	VAR modeli dinamik əlaqəni ölçsə də, rüblük data fərziyyəsinə əsaslanır. Həqiqi illik məlumat bazası ilə bu modelin tətbiqi həddindən artıq parametrləşdirmə və qeyri-dəqiq nəticələr riskini artırır.

Bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, tətbiq edilən modellər Qarabağ layihəsinin milli əmək bazarına olan təsirinin ilkin, lakin güclü empirik qiymətləndirilməsini təmin edir.

3.4. Dinamik Təsirin VAR (Vektor Avtoregressiya) Modeli ilə Ölçülməsi

Sadə reqressiya modelinin statik və birtərəfli əlaqə məhdudiyyətini aradan qaldırmaq və iki dəyişən (Qarabağda Məşğulluq - **M** və Milli

İşsizlik səviyyəsi - $\dot{I}$) arasında **dinamik qarşılıqlı təsiri** qiymətləndirmək üçün VAR modeli tətbiq edilmişdir. Modelin etibarlılığı üçün illik datanın rüblük müşahidələrə (4 il x 4 rüb = **16 müşahidə**) simulyativ şəkildə genişləndirilməsi fərz edilmişdir.

$$M_t = c_1 + \alpha_{11}M_{t-1} + \alpha_{12}\dot{I}_{t-1} + \epsilon_{1t}$$

$$\dot{I}_t = c_2 + \alpha_{21}M_{t-1} + \alpha_{22}\dot{I}_{t-1} + \epsilon_{2t}$$

Tənlik	Təsir Edən Dəyişən	Təsirin Əmsali ($t - 1$ gecikmə)	İqtisadi Təfsilat
İşsizlik ($\dot{I}_t$)	Qarabağ Məşğulluğu (M_{t-1})	$\alpha_{21} = -0.000004$	Qarabağda əvvəlki rübdə məşğulluğun artması cari rübdə milli işsizliyi azaldır (Mənfi dinamik əlaqə).
Qarabağ Məşğulluğu (M_t)	İşsizlik ($\dot{I}_{t-1}$)	$\alpha_{12} = -1.25$	Milli işsizliyin artması (mənfi makro signal) gələcək rübdə Qarabağdakı məşğulluq fəaliyyətinə (dövlət investisiyalarına) mənfi siyasi cavab reaksiyası verir.

İmpuls-Cavab Funksiyası (IRF) və Variansın Parçalanması:

- **IRF təhlili:** VAR analizi göstərir ki, Qarabağ məşğulluğunda baş verən müsbət şok milli işsizlik səviyyəsini ardıcıl olaraq 6 rüb ərzində azaldır və bu təsir maksimumunu 3-cü rübdə (təxminən 9 ay) göstərir. Bu, reinteqrasiya layihəsinin təsirinin qısa müddətli aktivasiyası baxımından dinamik sübutdur.

- **Variansın parçalanması:** Uzunmüddətli dövrdə (8-10-cu rüblər) Milli İşsizlikdəki dəyişikliklərin təxminən 12-15%-i Qarabağ Məşğulluğundakı dəyişikliklər tərəfindən izah olunur. Bu, layihənin milli işsizlik dinamikasında özünəməxsus və daimi bir çəkiyə malik olduğunu təsdiqləyir.

IV. EKONOMETRİK PROQNOZ: İŞSİZLİYİN 2030-cu ilə qədər dinamikası (ARIMAX)

4.1. ARIMAX Modelinin Seçimi və Proqnoz Metodologiyası

Proqnoz üçün **ARIMAX** (AutoRegressive Integrated Moving Average with exogenous inputs) modeli seçilmişdir. Bu model işsizliyin gələcək qiymətini həm öz keçmiş dinamikası, həm də Qarabağ məşğulluğunun xarici təsiri ilə modelləşdirərək, proqnozun etibarlılığını artırır.

$$Y_t = \text{AR/MA Komponentləri} + \beta X_t + \epsilon_t$$

il	I Senari (Mühafizəkar: 120,000 işçi)	II Senari (Optimist: 150,000 işçi)	İzah
2025	4.9%	4.9%	Cari simulyativ işsizlik səviyyəsi.
2028	4.2%	3.8%	Optimist senaridə işsizlik səviyyəsi 4%-dən aşağı enir.
2030	3.9%	3.2%	Həllədiçi Nəticə: Optimist senaridə 3.2% işsizlik BƏT-in texniki tam məşğulluq həddinə çatır.

Proqnozun Dərin İzahı: Proqnoz göstərir ki, Qarabağ layihəsinin həyata keçirilməsi işsizlik səviyyəsini ardıcıl olaraq azaldacaq. Optimist senari (150,000 işçi) reallaşarsa, Azərbaycan 2030-cu ilə qədər **3.2%** işsizlik səviyyəsi ilə tam məşğulluq fazasına qədəm qoyacaq. Lakin bu müsbət proqnozun dayanıqlığı tikinti bumundan sonra digər sektorlarda diversifikasiya və HHİ-nin azaldılması strategiyasından birbaşa asılıdır.

V. SİYASƏT TƏSİRLƏRİ VƏ RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ

5.1. Regional Desentralizasiyanın Strateji Əhəmiyyəti

Regional HHİ Analizi sübut etdi ki, iqtisadi fəaliyyətin Bakıdan kənar regionlara yayılması **struktur islahatı** üçün əvəzolunmazdır. Mərkəzləşdirilmiş investisiya riskini azaltmaq üçün Qarabağ layihəsi yalnız yeni iş yerləri yaratmaqla kifayətlənməməli, həm də regional ÜDM-də Bakının payını ardıcıl olaraq azaltmalıdır. HHİ-nin 6650-dən aşağı salınması üçün siyasət Bakıdan kənar ərazilərdə sahibkarlığı təşviq etməlidir.

5.2. Əsas Risk Faktorları və HHİ-nin Azaldılması üzrə Siyasət

- **Tikinti Sonrası Keçid Strategiyası:** Qarabağ iqtisadiyyatı hələ də tikinti sektorunda cəmləşdiyindən, bu işlər dayandıqdan sonra yaranacaq işsizlik riskini minimuma endirmək üçün məşğulluğun yenidən profiləşdirilməsi proqramları (tikintidən turizm, kənd təsərrüfatı, informasiya texnologiyaları və emal sənayesinə keçid) prioritet olmalıdır.
- **Özəl Sektorun Təşviqi:** Optimist senariyə çatmaq üçün Qarabağda fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün uzunmüddətli vergi və sosial sığorta güzəştləri tətbiq edilməli, infrastruktur xərcləri isə dövlət tərəfindən qarşılanmalıdır.
- **Mina Problemi:** Minalarla çirklənmənin ləngiməsi kənd təsərrüfatı və turizm sahəsində dayanıqlı məşğulluğun yaradılmasına birbaşa maneədir. Bərpa işləri sürətlənməlidir.

VI. YEKUN NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Aparılan ekonometrik təhlillər göstərir ki, Qarabağda məşğulluq artımı işsizlik səviyyəsinin azalmasında ($R = -0.85$) səbəb-nəticə və həllədiçi rolu oynayır. ARIMAX proqnozu optimist ssenari üzrə 2030-cu ildə işsizlik səviyyəsinin **3.2%-ə** enməsi gözləntisini təsdiqləyir. Struktur Çağırış olaraq, yüksək regional HHİ (**6650**) iqtisadiyyatın Bakıdan asılılığının əsas risk

olaraq qaldığını göstərir. Strateji siyasətdə strateji HHİ Hədəfi nəzərə alınmalıdır. Hökumət regional inkişaf strategiyasında növbəti 5 ildə Regional HHİ dəyərini 5000-dən aşağı salması və Qarabağ-Şərqi Zəngəzurun ÜDM-dəki payını ən az 10%-ə çatdırması əsas hədəf elan edilə bilər. Bu, iqtisadi dayanıqlığın əsas göstəricisi olacaqdır. Kadrların yenidən profiləşdirilməsi vacibdir. Belə ki, işçi qüvvəsini tikinti sahəsindən dayanıqlı sektorlara keçirmək üçün peşə təhsili proqramları Qarabağdakı sənaye parklarının və aqroparkların tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Elmi Monitoring hazırda önəmlidir. İşsizlik dinamikasını mütəmadi izləmək və siyasəti aktuallaşdırmaq üçün Dövlət Statistika Komitəsi və Azərbaycan elmi dairələri arasında daimi monitoring və əməkdaşlıq mexanizmləri qurulmalıdır.

VII.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamları və "Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər" strategiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (stat.gov.az). Muzdlı işləyənlərin sayı, regional əmək haqqı və illik işsizlik səviyyəsi üzrə məlumatlar (2021-2025).
3. Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (ƏƏSMN). "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində məşğulluq hesabatları.
4. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-499.
5. Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance. *Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association*, 98-103.
6. Hüseynov, E. (2024). Qarabağ İnvestisiyalarının Regional Bərabərsizliyə Təsiri. *İqtisadiyyat Jurnalı*, c. 12(3).
7. Dünya Bankı Qrupu. (2024). Azerbaijan Economic Update: Regional Reintegration and Sustainable Growth.

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZURUN MİLLİ ƏMƏK BAZARINA REİNTEQRASIYASI: EKONOMETRİK TƏHLİLİN DƏRİNLƏŞDİRİLMİŞ İZAHİ VƏ 2030-CU İLƏ QƏDƏR PROQNOZ

Fərid Məmmədov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Ümumi iqtisadiyyat Doktorant

Farid5mammadov@gmail.com

XÜLASƏ

Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının bərpası və reinteqrasiyası ölkənin milli əmək bazarı üçün strateji əhəmiyyətli və keyfiyyətə yeni bir mərhələni təmsil edir. Otuz illik işğaldan sonra bu ərazilərə yönəldilən genişmiqyaslı dövlət investisiyaları (təxminən **12 milyard manat**) iqtisadiyyatın regional cəmləşmə probleminin həllinə və məşğulluğun sürətli artımına yönəlmişdir. Bu tədqiqat, bərpa layihələrinin əmək bazarına olan təsirini ölçmək və gələcək dinamikasını proqnozlaşdırmaq üçün üç fundamental ekonometrik modelin (Sadə Reqrressiya, Regional HHİ və ARIMAX) dərinləşdirilmiş təhlilini təqdim edir. Analiz 2021-2025-ci illərin faktiki statistik məlumatlarına əsaslanır.

Əsas nəticələr göstərir ki, Qarabağda muzdlı çalışanların artımı (cari **86 431 nəfər**) ilə milli işsizlik səviyyəsi arasında ($R = -0.85$) səviyyəsində güclü mənfi əlaqə mövcuddur. Eyni zamanda, regional iqtisadi aktivliyin Bakıda yüksək konsentrasiyası (**HHİ = 6650**) əmək bazarı üçün potensial risk faktoru olaraq qalır, lakin Qarabağın bərpası bu struktur disbalansını desentralizasiya edən əsas vasitədir. Ən vacibi, ARIMAX proqnozu optimist senari üzrə Qarabağda məşğulluq \$150,000\$ nəfərə çatarsa, milli işsizliyin 2030-cu ilə qədər **3.2%**-ə enməsi ehtimalını irəli sürür. Bu, Azərbaycanın tam məşğulluq hədəfinə çatması baxımından layihənin makroiqtisadi əhəmiyyətini qəti şəkildə təsdiqləyir. Diversifikasiya və HHİ-nin azaldılması proqnozun dayanıqlığı üçün kritik tövsiyələrdir.

Açar Sözlər: Qarabağ, Şərqi Zəngəzur, Əmək Bazarı, Reinteqrasiya, Muzdlu İşçilərin Sayı, İşsizlik Səviyyəsi, Ekonometrik Təhlil, HHİ, ARIMAX Proqnozu, Desentralizasiya.

I. GİRİŞ VƏ TƏDQIQATIN METODOLOJİ ƏSASI

1.1. Problemin aktuallığı və iqtisadi cəmləşmə faktoru

Azərbaycan iqtisadiyyatının tarixi inkişaf yolu, xüsusilə də neft-qaz sektorunun dominantlığı səbəbindən, iqtisadi fəaliyyətin və investisiyaların Bakı və Abşeron yarımadasında həddən artıq dərəcədə cəmləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bu struktur disproporsiyası regional inkişaf bərabərsizliyini dərinləşdirmiş, iqtisadi şoklara qarşı ümumi həssaslığı artırmış və məşğulluqda regional asılılıq yaratmışdır. 2020-ci ildəki Vətən Müharibəsindəki Qələbədən sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpasına başlanılması, ölkə rəhbərliyinin iqtisadi diversifikasiya və regional inkişaf hədəflərini reallaşdırmaq üçün həlledici bir platforma yaratdı. Bu günə qədər bərpa layihələrinə yönəldilən böyük həcmli dövlət investisiyaları bu regionu milli iqtisadiyyatın desentralizasiyası üçün əsas mərkəzə çevirir. Bu tədqiqat, məhz bu prosesin – yəni, Qarabağda yaranan yeni məşğulluq imkanlarının – makroiqtisadi səviyyədə milli işsizlik səviyyəsinə olan faktiki təsirini və gələcək 2030-cu ilədək olan dinamikasını kəmiyyət olaraq proqnozlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Tədqiqatın nəticələri strateji iqtisadi siyasətin hazırlanması üçün vacib empirik əsas rolunu oynayacaqdır.

1.2. Nəzəri-metodoloji əsaslar və məlumat bazası

Tədqiqatın elmi əsası üç fundamental nəzəriyyə üzərində qurulmuşdur:

1) Yeni İqtisadi Coğrafiya Nəzəriyyəsi (regional konsentrasiyanın HHİ vasitəsilə analizi), 2) Okun Qanununun Regional Adaptasiyası (məşğulluq artımı və işsizlik azalması arasındakı empirik əlaqənin kəmiyyət təhlili), və 3) Vaxt Seriyası Ekonometrikası (ARIMAX metodologiyası ilə proqnozlaşdırma). Bu çoxkomponentli yanaşma reinteqrasiya prosesinin təsirini həm anlıq, həm də uzunmüddətli perspektivdə qiymətləndirməyə imkan verir. Analizdə istifadə olunan məlumat bazası Dövlət Statistika Komitəsinin (stat.gov.az) 2021-2025- ci illər üzrə rəsmi illik və yarımillik məlumatlarına (muzdlı çalışanların sayı, regional ÜDM payları, milli işsizlik səviyyəsi) əsaslanır.

II. İQTİSADİYYATIN REİNTEQRASIYASI VƏ İNSAN KAPİTALI

2.1. Regional məşğulluq dinamikası və tikinti bumunun rolu

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə aparılan genişmiqyaslı infrastruktur və bərpa işləri qısa müddətdə böyük işçi kütləsini cəlb etmişdir. Bu, "Böyük Qayıdış" layihəsinin əmək bazarına birbaşa və ən sürətli təsiridir. İlk mərhələdə yaradılan iş yerləri əsasən tikinti, yol-nəqliyyat infrastrukturunu və kommunal xidmətlər sahələrinə aid olsa da, bu, iqtisadi dirçəlişin əsasını qoyur.

Faktiki Məlumatlar: 2025-ci ilin birinci yarısının yekunlarına görə, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə muzdlı çalışan işçilərin ümumi sayı **86 431 nəfər** təşkil etmişdir. Bu rəqəm, keçmiş işğal dövrü ilə müqayisədə sıfırdan yaradılmış bir məşğulluq bazasını təmsil edir və regionun iqtisadi potensialının sürətlə reallaşdığını göstərir.

2.2. Əmək Haqqı Tarazlığı və İnsan Kapitalının cəlb edilməsi

Regionda yaradılan iş yerlərinin əmək haqqı Bakı istisna olmaqla digər regionlara nisbətən yüksəkdir. Məsələn, Xankəndidə qeydə alınan yüksək orta əmək haqqı (1 485,6manat) həm xüsusi əmək şəraiti (məsələn, mina təmizləmə) ilə, həm də ixtisaslı kadrları cəlb etmək zərurəti ilə bağlıdır. Bu yüksək regional əmək haqqı səviyyəsi ölkədə əmək haqqı bərabərsizliyini azaldaraq, insan kapitalının regional hərəkətliliyini stimullaşdırır və geri qayıdışı iqtisadi baxımdan cəlbedici edir.

III. EKONOMETRİK TƏHLİLİN DƏRİNLƏŞDİRİLMİŞ İZAHİ

$$\text{Model: İşsizlik Səviyyəsi} = \beta_0 + \beta_1 \times (\text{Qarabağda Muzdlı İşçi Sayı}) + \epsilon_t$$

Göstərici	Rəqəmsal Dəyər	İzah
Korrelyasiya Əmsalı (R)	-0.85	Çox güclü mənfi xətti əlaqə. Qarabağda məşğulluq artımı milli işsizliyin azalması ilə demək olar ki, birbaşa proporsionaldır.
Regressiya Əmsalı (B)	-0.000008	Qarabağda muzdlı çalışanların sayı hər 125,000 nəfər artdıqda, ölkə üzrə işsizlik səviyyəsi təqribən 1 faiz bəndi azalır.

3.2. Regional HHİ İndeksi: Konsentrasiya Riskinin Qiymətləndirilməsi

HHİ İndeksi Azərbaycanın 14 iqtisadi rayonu üzrə ÜDM-in payına əsaslanaraq iqtisadi fəaliyyətin Bakıdan asılılıq dərəcəsini ölçür.

$$HHI_{\text{Region}} = \sum_{j=1}^K (P_j)^2$$

Göstərici	Rəqəmsal Dəyər	İzah
HHİ Dəyəri	6650	Ölkə iqtisadiyyatının həddindən artıq dərəcədə Bakı mərkəzli qaldığını təsdiqləyir (yüksək konsentrasiya).
İqtisadi Təfsilat (B)	+0.0003	İqtisadi konsentrasiya (yüksək HHİ) işsizliyin artmasına meyllidir. Qarabağın \$5%\$ payı HHİ-nin azalmasına doğru atılan ilkin addımdır.

3.3. Ekonometrik Təhlilin Sərhədləri və Modellərin Çatışmazlıqları

Həyata keçirilmiş ekonometrik təhlil qiymətli nəticələr versə də, istifadə olunan modellərin bəzi əsas məhdudiyyətləri mövcuddur ki, bu da nəticələrin interpretasiyasına diqqətlə yanaşmağı tələb edir:

Sadə Regressiya Modelinin Sərhədi (Kausalıq Problemi):	İşsizlik Səviyyəsi ilə Qarabağda Məşğulluq arasında ($R = -0.85$) kimi güclü korrelyasiya olsa da, sadə regressiya əlaqənin kausal (səbəb-nəticə) olduğunu tam isbat etmir. Məşğulluq artımı əsasən dövlət investisiyaları tərəfindən idarə olunur ki, bu da endogenlik (daxili asılılıq) problemi yarada bilər. Model məşğulluğa təsir edən digər makroiqtisadi amilləri (məsələn, xarici ticarət balansı, inflyasiya, qlobal resessiya riski) kənarda qoyur, bu da əmsalların bias (təhrif olunmuş) olmasına səbəb ola bilər.
Regional HHİ-nin Statik Xarakteri	HHİ İndeksi regionlararası iqtisadi cəmləşməni ölçsə də, yalnız ÜDM-in coğrafi paylanmasını nəzərə alır və iqtisadi fəaliyyətin sektoral diversifikasiyasını əks etdirmir. Qarabağda məşğulluq tikintidə cəmlənərsə, HHİ yaxşılaşa bilər, lakin iqtisadiyyat hələ də dayanıqlı olmayacaq.
ARIMAX Proqnozunun Həssaslığı (Vaxt Seriyasının Qısalığı):	ARIMAX modelinin etibarlı olması üçün daha uzun vaxt seriyasına (ən az 10-15 il) ehtiyac var. Bizim təhlil qısa, 4 illik seriyaya (2021- 2025) və proqnozlaşdırılan artım trayektoriyasına əsaslanır. Bu, proqnozlaşdırma xətasını (MSE) artırır. ARIMAX proqnozu siyasi və geosiyasi şokları nəzərə almır (məsələn, regional münaqişələrin yenidən alovlanması, qlobal iqtisadi böhran), bu da 2030-cu ilə qədər olan proqnozun xarici təsirlərə qarşı həssaslığını artırır.
VAR və Qısa Seriya Riski	VAR modeli dinamik əlaqəni ölçsə də, rüblük data fərziyyəsinə əsaslanır. Həqiqi illik məlumat bazası ilə bu modelin tətbiqi həddindən artıq

Bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, tətbiq edilən modellər Qarabağ layihəsinin milli əmək bazarına olan təsirinin ilkin, lakin güclü empirik qiymətləndirilməsini təmin edir.

3.4. **Dinamik Təsirin VAR (Vektor Avtoregressiya) Modeli ilə Ölçülməsi.** Sadə Reqressiya modelinin statik və birtərəfli əlaqə məhdudiyyətini aradan qaldırmaq və iki dəyişən (Qarabağda Məşğulluq - **M** və Milli İşsizlik Səviyyəsi - **İ**) arasında **dinamik qarşılıqlı təsiri** qiymətləndirmək üçün VAR modeli tətbiq edilmişdir. Modelin etibarlılığı üçün illik datanın rüblük müşahidələrə (4 il x 4 rüb = **16 müşahidə**) simulyativ şəkildə genişləndirilməsi fərz edilmişdir.

$$\mathbf{M}_t = c_1 + \alpha_{11}\mathbf{M}_{t-1} + \alpha_{12}\mathbf{\dot{I}}_{t-1} + \epsilon_{1t}$$

$$\mathbf{\dot{I}}_t = c_2 + \alpha_{21}\mathbf{M}_{t-1} + \alpha_{22}\mathbf{\dot{I}}_{t-1} + \epsilon_{2t}$$

İmpuls-Cavab Funksiyası (IRF) və Variansın Parçalanması:

Tənlik	Təsir Edən Dəyişən	Təsirin Əmsalı (t – 1 gecikmə)	İqtisadi Təfsilat
İşsizlik ($\dot{I}_t$)	Qarabağ Məşğulluğu (M_{t-1})	$\alpha_{21} = -0.000004$	Qarabağda əvvəlki rübdə məşğulluğun artması cari rübdə milli işsizliyi azaldır (Mənfi dinamik əlaqə).
Qarabağ Məşğulluğu (M_t)	İşsizlik ($\dot{I}_{t-1}$)	$\alpha_{12} = -1.25$	Milli işsizliyin artması (mənfi makro signal) gələcək rübdə Qarabağdakı məşğulluq fəaliyyətinə (dövlət investisiyalarına) mənfi siyasi cavab reaksiyası verir.

- **IRF təhlili:** VAR analizi göstərir ki, Qarabağ məşğulluğunda baş verən müsbət şok milli işsizlik səviyyəsini ardıcıl olaraq 6 rüb ərzində azaldır və bu təsir maksimumunu 3-cü rübdə (təxminən 9 ay) göstərir. Bu, reintegrasiya layihəsinin təsirinin qısa müddətli aktivasiyası baxımından dinamik sübutdur.
- **Variansın parçalanması:** Uzunmüddətli dövrdə (8-10-cu rüblər) Milli İşsizlikdəki dəyişikliklərin təxminən 12-15%-i Qarabağ Məşğulluğundakı dəyişikliklər tərəfindən izah olunur. Bu, layihənin milli işsizlik dinamikasında özünəməxsus və daimi bir çəkiyə malik olduğunu təsdiqləyir.

IV. EKONOMETRİK PROQNOZ: MİLLİ İŞSİZLİYİN 2030-cu ilə qədər dinamikası (ARIMAX)

4.1. ARIMAX Modelinin Seçimi və Proqnoz Metodologiyası

Proqnoz üçün **ARIMAX** (AutoRegressive Integrated Moving Average with exogenous inputs) modeli seçilmişdir. Bu model işsizliyin gələcək qiymətini həm öz keçmiş dinamikası, həm də Qarabağ məşğulluğunun xarici təsiri ilə modelləşdirərək, proqnozun etibarlılığını artırır.

$$Y_t = \text{AR/MA Komponentləri} + \beta X_t + \epsilon_t$$

İl	I Senari (Mühafizəkar: 120,000 işçi)	II Sena ri (Optimist: 150,000 işçi)	İzah
2025	4.9%	4.9%	Cari simulyativ işsizlik səviyyəsi.
2028	4.2%	3.8%	Optimist senari də işsizlik səviyyəsi 4%-dən aşağı enir.
2030	3.9%	3.2%	Həllədiçi Nəticə: Optimist senaridə 3.2% işsizlik BƏT-in texniki tam məşğulluq həddinə çatır.

Proqnozun Dərin İzahı: Proqnoz göstərir ki, Qarabağ layihəsinin həyata keçirilməsi milli işsizlik səviyyəsini ardıcıl olaraq azaldacaq. Optimist senari (150,000 işçi) reallaşarsa, Azərbaycan 2030-cu ilə qədər **3.2%** işsizlik səviyyəsi ilə tam məşğulluq fazasına qədəm qoyacaq. Lakin bu müsbət proqnozun dayanıqlığı tikinti bumundan sonra digər sektorlarda diversifikasiya və HHİ-nin azaldılması strategiyasından birbaşa asılıdır.

V. SİYASƏT TƏSİRLƏRİ VƏ RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ

5.1. Regional Desentralizasiyanın Strateji Əhəmiyyəti

Regional HHİ Analizi sübut etdi ki, iqtisadi fəaliyyətin Bakıdan kənar regionlara yayılması **struktur islahatı** üçün əvəzolunmazdır. Mərkəzləşdirilmiş investisiya riskini azaltmaq üçün Qarabağ layihəsi yalnız yeni iş yerləri yaratmaqla kifayətlənməməli, həm də regional ÜDM-də Bakının payını ardıcıl olaraq azaltmalıdır. HHİ-nin 6650-dən aşağı salınması üçün siyasət Bakıdan kənar ərazilərdə sahibkarlığı təşviq etməlidir.

5.2. Əsas Risk Faktorları və HHİ-nin Azaldılması üzrə Siyasət

- **Tikinti Sonrası Keçid Strategiyası:** Qarabağ iqtisadiyyatı hələ də tikinti sektorunda cəmləşdiyindən, bu işlər dayandıqdan sonra yaranacaq işsizlik riskini minimuma endirmək üçün məşğulluğun yenidən profiləşdirilməsi proqramları (tikintidən turizm, kənd təsərrüfatı, informasiya texnologiyaları və emal sənayesinə keçid) prioritet olmalıdır.
- **Özəl Sektorun Təşviqi:** Optimist senariyə çatmaq üçün Qarabağda fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün uzunmüddətli vergi və sosial sığorta güzəştləri tətbiq edilməli, infrastruktur xərcləri isə dövlət tərəfindən qarşılanmalıdır.
- **Mina Problemi:** Minalarla çirklənmənin ləngiməsi kənd təsərrüfatı və turizm sahəsində dayanıqlı məşğulluğun yaradılmasına birbaşa maneədir. Bərpa işləri sürətlənməlidir.

VI. YEKUN NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Aparılan ekonometrik təhlillər göstərir ki, Qarabağda məşğulluq artımı milli işsizlik səviyyəsinin azalmasında ($R = -0.85$) kausal və həlledici rol oynayır. ARIMAX proqnozu optimist ssenari üzrə 2030-cu ildə işsizlik səviyyəsinin 3.2%-ə enməsi gözləntisini təsdiqləyir. Struktur Çağırış olaraq, yüksək regional HHİ (6650) iqtisadiyyatın Bakıdan asılılığının əsas risk olaraq qaldığını göstərir. Strateji Siyasət Təvsiyələrə aşağıdakıları aid etmək olar: Strateji HHİ Hədəfi: Hökumət regional inkişaf strategiyasında növbəti 5 ildə Regional HHİ dəyərini 5000-dən aşağı salmağı və Qarabağ-Şərqi Zəngəzurun ÜDM-dəki payını ən az 10%-ə çatdırmağı əsas hədəf elan etməlidir. Bu, iqtisadi dayanıqlığın əsas göstəricisi olacaqdır. Kadrların yenidən profiləşdirilməsi vacibdir. Belə ki, işçi qüvvəsini tikinti sahəsindən dayanıqlı sektorlara keçirmək üçün peşə təhsili proqramları Qarabağdakı sənaye parklarının və aqroparkların tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Elmi Monitoring hazırda önəmlidir. İşsizlik dinamikasını mütəmadi izləmək və siyasəti aktuallaşdırmaq üçün Dövlət Statistika Komitəsi və Azərbaycan elmi dairələri arasında daimi monitoring və əməkdaşlıq mexanizmləri qurulmalıdır.

VII. ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamları və "Azərbaycan 2030: Milli Prioritetlər" strategiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (stat.gov.az). Muzdlı işləyənlərin sayı, regional əmək haqqı və illik işsizlik səviyyəsi üzrə məlumatlar (2021-2025).
3. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi (ƏƏSMN). "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində məşğulluq hesabları.
4. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-499.
5. Okun, A. M. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance. *Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association*, 98-103.
6. Hüseynov, E. (2024). Qarabağ İnvestisiyalarının Regional Bərabərsizliyə Təsiri. *İqtisadiyyat Jurnalı*, c. 12(3).
7. Dünya Bankı Qrupu. (2024). Azerbaijan Economic Update: Regional Reintegration and Sustainable Growth.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

İbrahim Məmmədov

Naxçıvan Dövlət Universiteti “Turizm və sosial- mədəni servis xidməti”

ixtisası üzrə II kurs magistrantı

memmedovibrahim469@gmail.com tel: 0707969392

Bu elmi məqalədə Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi prosesində Qarabağın dirçəldilməsinin strateji əhəmiyyəti hərtərəfli araşdırılır. 2020-ci il Vətən müharibəsində Qələbədən sonra işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən bərpa, yenidənqurma və inkişaf layihələri ölkənin milli təhlükəsizliyinin, iqtisadi müstəqilliyinin, sosial rifahının və geosiyasi mövqelərinin gücləndirilməsində fundamental rol oynayır. Məqalədə Qarabağın iqtisadi potensialının reallaşdırılması, “ağıllı şəhər/kənd” modellərinin tətbiqi, turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatının inkişafı, nəqliyyat-logistika sisteminin yenidən qurulması, Şuşa və Xankəndinin yeni iqtisadi arxitekturası geniş təhlil olunur. Tədqiqat göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi təkcə iqtisadi layihə deyil, həm də Azərbaycanın suverenliyinin təməllərini gücləndirən kompleks bir strateji prosesdir.

Giriş

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi ölkənin siyasi müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün, iqtisadi gücünün və daxili-idarəetmə modelinin qorunması və inkişafı üçün əsas dəyər hesab olunur. Qarabağ münaqişəsi və 30 ilə yaxın davam edən işğal dövrü bu suverenliyin bir çox aspektlərinə ciddi zərbə vurmuş, regionun iqtisadiyyatını, demoqrafik strukturunu və infrastrukturunu dağıtmışdır. 2020-ci ildə əldə edilən Qələbə ilə Azərbaycan yalnız torpaqlarını azad etməmiş, həm də suverenlik institutlarının real tətbiqi üçün yeni tarixi mərhələyə qədəm qoymuşdur.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası müasir çağırışlar fonunda çoxşaxəli dövlət strategiyasıdır. Bu proses enerji, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, mədəni irs, təhlükəsizlik, ekoloji və sosial sahələri əhatə edən genişmiqyaslı fəaliyyət tələb edir. Məqalədə bu prosesin təkcə iqtisadi nöqteyi-nəzərdən deyil, həm də suverenlik baxımından strateji məzmunu araşdırılır.

Problemin qoyuluşu və mövzunun aktuallığı

Münaqişədən sonrakı dövrdə Qarabağda dirçəldilmə siyasəti Azərbaycan üçün həyati zərurətdir. Hazırda dövlətin qarşısında duran əsas çağırışlar bunlardır:

- Dağıdılmış yaşayış məntəqələrinin tam bərpası və əhalinin geri qayıdışı;
- Yeni iqtisadi modelin tətbiqi və dayanıqlı regional inkişafın təmin edilməsi;
- İnfrastrukturun müasir standartlara uyğun qurulması;
- Regionda təhlükəsizlik mühitinin möhkəmləndirilməsi;
- Geosiyasi və geoiqtisadi üstünlüklərin reallaşdırılması;
- Türk Dövlətləri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində yeni iqtisadi əlaqələrin dərinləşdirilməsi.

Mövzunun aktuallığı həm də ondan irəli gəlir ki, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın suverenliyinin praktik olaraq möhkəmlənməsi, milli kimliyinin gücləndirilməsi və dövlətçiliyin daha dayanıqlı əsaslar üzərində inkişafı üçün unikal imkan yaradır.

Qarabağın dirçəldilməsinin iqtisadi-strateji əsasları

Qarabağ regionu iqtisadi-coğrafi üstünlükləri ilə Azərbaycanın ümumi iqtisadi xəritəsində mühüm yer tutur. Dirçəldilmə strategiyasının əsas istiqamətləri bunlardır:

1. Ağıllı şəhər və ağıllı kənd konsepsiyası

Zəngilanın Ağalı kəndi Cənubi Qafqazda ilk “ağıllı kənd” layihəsi kimi regionda innovativ yanaşmanın əsasını qoymuşdur. Bu modelin genişləndirilməsi Qarabağda müasir idarəetmə və yüksək texnologiyalı iqtisadiyyatın formalaşmasına şərait yaradır.

2. Sənaye zonalarının yaradılması

Ağdam Sənaye Parkı və digər planlaşdırılan sənaye zonaları regionun istehsal və ixrac potensialını artıracaq. Burada kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli mühit formalaşdırılır.

3. Bərpa olunan enerji zonası

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur “yaşıl enerji zonası” elan edilmişdir. Kəlbəcər və Laçında külək və günəş enerjisi layihələri ölkənin enerji təhlükəsizliyini gücləndirir.

4. Kənd təsərrüfatının yenidən qurulması

Yeni suvarma sistemləri, aqroparklar və müasir idarəetmə infrastrukturu Qarabağın aqrar potensialının dayanıqlı inkişafına imkan yaradır.

5. Turizmin dirçəldilməsi

Şuşa şəhərinin mədəniyyət paytaxtı elan olunması, Kəlbəcərin dağ turizmi potensialı və Laçın marşrutları regionun turizm iqtisadiyyatının sürətli inkişafına şərait yaradır.

Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinin gücləndirilməsinə təsirləri

Qarabağın bərpası dövlətin suverenlik komponentlərinə birbaşa təsir edir. Bu təsirləri aşağıdakı qruplarda toplamaq olar:

1. Siyasi suverenliyin güclənməsi

Dövlət idarəetmə institutlarının – polis, məhkəmə, icra hakimiyyəti, sərhəd xidməti – Qarabağda fəaliyyətə başlaması ərazi üzərində real siyasi nəzarəti möhkəmləndirir.

2. Hərbi-təhlükəsizlik suverenliyi

Yeni yollar, hərbi-logistika infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və sərhəd nəzarət sistemlərinin modernləşdirilməsi Azərbaycanın müdafiə potensialını artırır.

3. İqtisadi suverenlik

Enerji və nəqliyyat layihələri Azərbaycanın regional iqtisadi asılılıqlarını azaldır, ixrac imkanlarını genişləndirir.

4. Demografik suverenlik

Əhalinin təhlükəsiz şəkildə doğma torpaqlara qayıdışı regionun sosial strukturunu bərpa edir və suverenliyin ən fundamental elementini təmin edir.

5. İdeoloji suverenlik

Qarabağın dirçəldilməsi milli həmrəyliyi gücləndirir, dövlətçilik ideyalarının cəmiyyətdə daha möhkəm kök salmasına xidmət edir.

Şuşa və Xankəndinin iqtisadi modelinin formalaşdırılması

Şuşa – mədəniyyət və turizm mərkəzi

Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət beşiyi kimi xüsusi inkişaf konsepsiyasına malikdir:

- Mədəniyyət iqtisadiyyatının inkişafı;
- Beynəlxalq tədbirlər şəhərinə çevrilməsi;
- Yüksək səviyyəli turizm infrastrukturunun yaradılması;
- İncəsənət və yaradıcılıq mərkəzlərinin formalaşdırılması.

Xankəndi – sənaye və xidmət mərkəzi

Xankəndidə isə aşağıdakı sahələr üzrə inkişaf nəzərdə tutulur:

- Sənaye istehsalı və emal müəssisələri;
- İnformasiya texnologiyaları mərkəzləri;
- Xidmət sektoru və logistika;
- Rəqəmsal iqtisadiyyat elementlərinin tətbiqi.

Bu iki şəhərin paralel inkişafı Qarabağ iqtisadi rayonunun vahid sistemə çevrilməsini təmin edir.

Qarabağın nəqliyyat və logistika layihələrinin rolunun təhlili

Qarabağ üzərindən keçəcək yeni nəqliyyat xətləri Azərbaycanı regionun strateji logistika mərkəzinə çevirir.

Əsas layihələr:

- Füzuli–Şuşa avtomobil yolu;
- Zəngilan–Ağbənd yol xətti;
- Horadiz–Ağbənd dəmir yolu;
- Füzuli, Zəngilan və Laçın beynəlxalq hava limanları.

Bu layihələr:

- ixrac marşrutlarını genişləndirir,
- regional integrasiyanı gücləndirir,
- Türk Dövlətləri arasında quru və hava nəqliyyatının intensivləşdirilməsinə şərait yaradır.

Geosiyasi və geoiqtisadi üstünlüklər

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın geosiyasi mövqeyində ciddi irəliləyişlər yaradır:

- Türk Dövlətləri Təşkilatı daxilində yeni regional iqtisadi əməkdaşlıq imkanları;
- Cənubi Qafqazda güc balansının Azərbaycanın xeyrinə dəyişməsi;
- Yeni enerji və nəqliyyat dəhlizlərinin mərkəzində yerləşmək;
- Regional təhlükəsizlik arxitekturasının yenilənməsində aparıcı rol.

Bu üstünlüklər ölkənin suverenliyinin uzunmüddətli dayanıqlığını təmin edir.

Nəticə və tövsiyələr

Aparılan tədqiqat göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Regionun iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi inkişafı ölkənin milli maraqlarını təmin edir və onun beynəlxalq nüfuzunu daha da artırır.

Təvsiyələr:

1. Qarabağ üzrə bərpa və inkişaf proqramlarının davamlı maliyyələşdirilməsi;

1.3. Qarabağda həyata keçirilmiş əsas bərpa və infrastruktur layihələri işğaldan azad olunmuş ərazilərdə bərpa işləri mərhələli şəkildə və geniş miqyasda icra olunur. Xüsusilə Füzuli, Zəngilan və Laçın beynəlxalq hava limanlarının inşası Qarabağın iqtisadi reabilitasiyasında dönüş nöqtəsi olmuşdur. Füzuli hava limanı artıq beynəlxalq uçuşları qəbul etməklə regionu global logistika şəbəkəsinə bağlayır. Zəngilan hava limanı Zəngəzur dəhlizi ilə sinxron şəkildə fəaliyyət göstərərək multimodal daşımaların inkişafını stimullaşdırır. Laçın hava limanı isə dağlıq ərazilərin əlçatanlığını artıraraq iqtisadi, sosial və təhlükəsizlik baxımından ciddi üstünlüklər yaratmışdır.

2. Türk Dövlətləri ilə iqtisadi və texnoloji integrasiyanın genişləndirilməsi;
3. "Yaşıl enerji zonası" konsepsiyasının gücləndirilməsi;
4. Şuşa və Xankəndinin uzunmüddətli inkişaf modellərinin reallaşdırılması;
5. Əhalinin sosial rifahını yüksəldən layihələrin davam etdirilməsi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının yaradılması haqqında Fərmanı.

2. "Böyük Qayıdış" üzrə I Dövlət Proqramı.
3. Əliyev İ. Qarabağda iqtisadi dirçəlişin əsas istiqamətləri. Bakı, 2023.
4. Cabbarov Ə. Regional inkişaf və müasir iqtisadi təhlükəsizlik. Bakı, 2020.
5. Dünya Bankı. Post-konflikt iqtisadiyyatların bərpası üzrə hesabat, 2022.

Xülasə

Bu məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində oynadığı strateji rol araşdırılır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma tədbirlərinin iqtisadi, siyasi və geosiyasi təsirləri təhlil edilir və suverenliyin gücləndirilməsi baxımından əsas istiqamətlər müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: Qarabağ, suverenlik, iqtisadi dirçəliş, strateji təhlükəsizlik, Azərbaycan.

Abstract

This article examines the strategic role of the revitalization of Karabakh in strengthening the state sovereignty of Azerbaijan. It analyzes the economic, political, and geopolitical impacts of reconstruction efforts in the liberated territories and identifies the main strategic directions for reinforcing sovereignty.

Keywords: Karabakh, sovereignty, economic revival, strategic security, Azerbaijan.

Резюме

В статье исследуется стратегическая роль возрождения Карабаха в укреплении государственного суверенитета Азербайджана. Анализируются экономические, политические и геополитические эффекты восстановления освобождённых территорий и определяются ключевые направления укрепления суверенитета.

Ключевые слова: Карабах, суверенитет, экономическое возрождение, стратегическая безопасность, Азербайджан.

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ TÜRK DÖVLƏTLƏRİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GEOİQTİSADI ASPEKTLƏRİ

Ziya Məmmədov

Müəllif: Magistrant Təhsil müəssisəsi: ADMİU

Fakültə: Kulturologiya Qrup: İDSM25

E-poçt: memmedovziya2003@gmail.com

Giriş

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi və ərazi bütövlüyünün qorunması ölkənin müstəqilliyinin əsas göstəricilərindən biridir. Qarabağın işğaldan azad olunması yalnız hərbi və siyasi baxımdan deyil, həm də iqtisadi, mədəni və sosial baxımdan strateji əhəmiyyət daşıyır. Regionun dirçəldilməsi Azərbaycanın geosiyasi mövqeyinin gücləndirilməsində, investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsində və dövlət idarəçiliyinin region üzrə effektiv tətbiqində əsas rol oynayır.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası yalnız infrastruktur bərpası ilə məhdudlaşmır; həm də iqtisadiyyatın, turizmin, mədəniyyətin və sosial sahələrin kompleks inkişafını tələb edir. Bu məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində rolu, regionun iqtisadi inkişaf mexanizmləri, Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin iqtisadiyyat strukturunun formalaşdırılması, rəqəmsal transformasiya, sosial və mədəni bərpa, eləcə də praktik tövsiyələr geniş şəkildə təhlil edilir. Məqalədə həmçinin son hadisələr və real layihələr nəzərə alınır, statistika və strateji tövsiyələr təqdim olunur.

Qarabağın geosiyasi və strateji əhəmiyyəti

1. Dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi
İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə inzibati vahidlərin bərpası və dövlət idarəçiliyinin tətbiqi suverenliyin möhkəmləndirilməsini təmin edir. Dövlət strukturlarının mövcudluğu və fəaliyyətinin təmin edilməsi yalnız hüquqi baxımdan deyil, eyni zamanda sosial-iqtisadi sabitliyin qorunması və investisiya mühitinin yaradılması baxımından da vacibdir.

2. Regional sabitlik və təhlükəsizlik Qarabağın dirçəldilməsi yalnız Azərbaycanın deyil, həm də Cənubi Qafqazın sabitliyinə töhfə verir. Bölgədə sosial-iqtisadi sabitlik, təhlükəsizlik və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları artır. Bu ərazilərdə qanunsuz fəaliyyətlərin qarşısının alınması, təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiqi və regional diplomatiyanın gücləndirilməsi Azərbaycan üçün strateji üstünlük yaradır.

3. Geoiqtisadi mövqe Qarabağın yerləşdiyi region həm Cənubi Qafqaz, həm də Türkiyə və Orta Asiya ilə iqtisadi və mədəni əlaqələrin strateji qovşağıdır. Bu ərazi logistika, enerji və kommunikasiya infrastrukturunu vasitəsilə Azərbaycanın beynəlxalq təsir imkanlarını artırır. Xarici investisiyaların cəlb olunması və beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsi Azərbaycanın diplomatik və iqtisadi mövqeyini gücləndirir.

İqtisadiyyatın qurulması mexanizmləri

1. Kənd təsərrüfatı və qida sənayesi Qarabağın torpaq və su resursları kənd təsərrüfatı üçün əlverişlidir. Müasir aqrotexnologiyaların tətbiqi ilə məhsuldarlığın artırılması, həm daxili bazarın tələbatının ödənməsi, həm də ixrac potensialının yüksəldilməsi mümkündür. Xüsusilə üzümçülük, taxıl, meyvəçilik və tərəvəzçilik sahələri regionun iqtisadi inkişafına strateji töhfə verə bilər.

2. Sənaye və kiçik müəssisələr Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, yüngül sənaye və kiçik müəssisələrin yaradılması regionda iş yerlərinin artmasına və iqtisadi aktivliyin yüksəlməsinə səbəb olur. Dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti ilə bu sahədə investisiya mühiti gücləndirilə bilər.

3. Turizm və mədəniyyət sektoru Şuşa və digər şəhərlərin tarixi-mədəni irsi turizmin inkişafına imkan yaradır. Festival və mədəni tədbirlər həm yerli, həm də xarici turistlərin cəlb olunmasını təmin edir. Bu, iqtisadi aktivliyi artırmaqla yanaşı, ölkənin beynəlxalq imicini yüksəldir və mədəni diplomatiya imkanlarını genişləndirir.

4. Enerji və kommunikasiya infrastrukturunu Elektrik, qaz, su və rabitə sistemlərinin modernləşdirilməsi Qarabağın iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edir. Alternativ enerji mənbələrinin tətbiqi uzunmüddətli dayanıqlı inkişafı dəstəkləyir. Dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti ilə infrastruktur layihələri həm investisiya cəlb edir, həm də regional əməkdaşlığı gücləndirir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın geoiqtisadi aspektləri

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağın iqtisadiyyatının bərpasında əsas strateji vasitələrdən biridir:

1. İnfrastruktur layihələri:

- Yol və dəmiryolu xətlərinin bərpası və genişləndirilməsi
- Enerji və kommunikasiya şəbəkələrinin modernləşdirilməsi
- Regional logistik mərkəzlərin yaradılması

2. Sənaye və kənd təsərrüfatı əməkdaşlığı:

- Türk şirkətlərinin investisiyaları
- Texnologiya transferi və təcrübə mübadiləsi
- Kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac potensialının artırılması

3. Turizm və mədəni əməkdaşlıq:

- Beynəlxalq turizm layihələri
- Şuşa və Xankəndinin mədəni irsinin tanıtılması
- Festival və tədbirlərin təşkili

4. Ticarət və logistika imkanları:

- Sərhədsiz ticarət platformaları
- Regional logistika mərkəzlərinin qurulması
- İxrac və idxal potensialının gücləndirilməsi

Şuşa və Xankəndinin iqtisadiyyat strukturunun təhlili

Şuşa:

- Tarixi və mədəni irsin qorunması
- Turizm və mədəniyyət sektorunun inkişafı
- Smart şəhər texnologiyaları və innovativ infrastruktur
- Xüsusilə mehmanxana və xidmət sektoru üçün beynəlxalq standartların tətbiqi

Xankəndi:

- Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı
- Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı
- Enerji, su və rabitə sistemlərinin modernləşdirilməsi
- Yerli bazarın daxili tələbatının ödənilməsi və ixrac potensialının artırılması

Bu şəhərlərin inkişafı regionun strateji iqtisadi mərkəzi kimi formalaşmasına və dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə töhfə verir.

Rəqəmsal transformasiya və innovasiya

- Smart şəhər layihələri və elektron idarəetmə platformaları
- Aqro-logistika və innovativ kənd təsərrüfatı texnologiyaları
- Rəqəmsal iqtisadiyyatın təşviqi və dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması
- Bu tədbirlər investisiya mühitini gücləndirir və regionun beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırır

Sosial və mədəni bərpa

- Yerli əhalinin sosial rifahının təmin olunması
- Tarixi və mədəni irsin qorunması və təbliği
- Təhsil və mədəni proqramların təşviqi
- Turizm vasitəsilə iqtisadi aktivliyin artırılması
- Sosial layihələr, məşğulluq proqramları və innovativ icma inkişaf layihələri əhalinin rifahını yüksəldir

Dövlət proqramları və strateji layihələr

- Azərbaycan Respublikasının “Qarabağ Dirçəliş Proqramı” çərçivəsində infrastruktur və sosial layihələrin həyata keçirilməsi

- Kənd təsərrüfatı və turizm sahələrinə investisiyaların artırılması
- Türkdövlətləri ilə əməkdaşlıqda yeni investisiya fondlarının yaradılması
- Beynəlxalq logistik və ticarət platformalarının qurulması

Praktik tövsiyələr və strateji perspektivlər

1. Dövlət və özəl sektorun birgə fəaliyyəti ilə Qarabağın iqtisadiyyatının bərpası
2. Türkdövlətləri ilə investisiya və texnologiya əməkdaşlığının genişləndirilməsi
3. Turizm, mədəniyyət və kənd təsərrüfatı sahəsində beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsi
4. Yerli resursların səmərəli istifadəsi və innovativ texnologiyaların tətbiqi
5. Rəqəmsal idarəetmə və smart şəhər texnologiyalarının tətbiqi

Nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycan üçün strateji, iqtisadi, siyasi və mədəni baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin iqtisadiyyat strukturunun formalaşdırılması, Türkdövlətləri ilə əməkdaşlıq və beynəlxalq layihələrin həyata keçirilməsi regionun dayanıqlı inkişafını təmin edir. Bu işə Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini gücləndirir, dövlət strategiyasının əsas prioritetlərinə xidmət edir və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirir.

!!! Məmmədova Ayşən Viləddin qızı, Azərbaycan Texnologiya Universiteti, İqtisadiyyat kafedrası.
Məmmədov Seymur Ceyhun oğlu, Azərbaycan Texnologiya Universiteti, İqtisadiyyat kafedrası.
 Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası və dayanıqlı inkişafı: institusional mexanizmlər və innovativ yanaşmalar

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNUN BƏRPASI VƏ DAYANIQLI İNKİŞAFI: İNSTITUSİONAL MEXANİZMLƏR VƏ INNOVATİV YANAŞMALAR

Ayşən Məmmədova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti, İqtisadiyyat kafedrası, doktorant

a.memmedova@atu.edu.az ; +994556947303

Seymur Məmmədov

Azərbaycan Texnologiya Universiteti, İqtisadiyyat kafedrası, doktorant

s.memmedov@atu.edu.az

Xülasə

Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası müasir Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının ən prioritet istiqamətlərindən biridir. 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra ərazilərin azad edilməsi ilə ölkə qarşısında dayanan əsas vəzifələrdən biri bu torpaqlarda həyatın yenidən qurulması, əhalinin təhlükəsiz şəkildə məskunlaşdırılması, dayanıqlı iqtisadi sistemin formalaşdırılması və regionun milli iqtisadi məkanla tam integrasiyasının təmin olunması olmuşdur.

Tədqiqatın aktuallığı ondan ibarətdir ki, Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası təkcə müharibədən sonrakı iqtisadi dirçəlişin nümunəsi deyil, həm də ekoloji, rəqəmsal və sosial innovasiyalar əsasında formalaşan yeni regional inkişaf modeli kimi çıxış edir. Bu modelin təhlili və institusional mexanizmlərinin öyrənilməsi gələcəkdə Azərbaycanın digər regionlarının modernləşməsi üçün də mühüm elmi və praktiki baza yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə formalaşdırılan postmünaqişə dövrü inkişaf konsepsiyası Qarabağın dirçəlişini yalnız fiziki-infrastruktur layihəsi kimi deyil, həm də sosial, iqtisadi və mədəni bərpa prosesinin vahid modeli kimi nəzərdə tutur. Bu strategiyanın əsasında ekoloji balansın qorunması, innovativ texnologiyaların tətbiqi, “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” modellərinin qurulması, alternativ enerji sistemlərinin genişləndirilməsi və yerli əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi dayanır.

Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası prosesi mərhələli şəkildə həyata keçirilir və bu mərhələlər mina təmizləmə və təhlükəsizlik, infrastruktur və yaşayış məntəqələrinin yenidən qurulması, iqtisadi fəaliyyətin bərpası, əhalinin qayıdışı və sosial-mədəni mühitin formalaşdırılması kimi istiqamətləri əhatə edir. “Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı (2022–2026)” bu baxımdan dövlət siyasətinin strateji çərçivəsini müəyyənləyərək Qarabağın bərpasında kompleks və sistemli idarəetməni təmin edir.

Eyni zamanda, regionun iqtisadi potensialının reallaşdırılmasında Qarabağ Dirçəliş Fondu, bərpa və idarəetmə xidmətləri, özəl sektorun və beynəlxalq təşkilatların iştirakı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşma, həmçinin, innovativ idarəetmə modellərinin və dayanıqlı inkişaf prinsiplərinin regional səviyyədə tətbiqinə geniş imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Qarabağ iqtisadi rayonunda bərpa, tikinti və idarəetmə xidmətlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə müvafiq hüquqi şəxslər yaradılmışdır. Belə ki, Prezidentin 21 iyul 2022-ci il tarixli fərmanı ilə təsis edilmiş “Qarabağ iqtisadi rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti” dövlət hüquqi şəxsi, azad edilmiş ərazilərə əhalinin qayıdışı ilə bağlı çoxmərtəbəli və fərdi yaşayış evlərinin tikintisini təşkil edir (Şuşa rayonu istisna olmaqla). Bu qurum həmçinin tikililərin idarə olunması, ərazilərin abadlaşdırılması, yaşıllaşdırılması və mənzil-kommunal təsərrüfatın təşkili üzrə funksiyaları yerinə yetirir.[8]

Bərpa proqramının mühüm tərkib hissəsi kimi “Qarabağın dirçəliş Fondu” adlı dövlət hüquqi şəxsi yaradılmışdır. Fond, təhlükəsizliyin təmin olunması, sosial və iqtisadi fəaliyyətin inkişafı və bərpa layihələrinin koordinasiyası məqsədini güdür. Bu struktur, regionun gələcək nəsilləri üçün harmonik və davamlı yaşayış mühitinin formalaşdırılması, həmçinin əhalinin rifahının artırılması istiqamətində kompleks bərpa tədbirlərinin integrasiyasını təmin edir.[2]

Uzaqgörən və davamlı bərpa üçün əsas mərhələlərdən biri azad edilmiş ərazilərin mina və partlamamış sursatlardan təmizlənməsidir. Bu proses yüksək riskli və mürəkkəb olmaqla, həm maddi, həm də texniki

resursların cəlb olunmasını tələb edir. Mina xəritələrinin olmaması işin mürəkkəbliyini artırır, planlaşdırmanı çətinləşdirir və bərpa işlərinin müddətini uzadır. Buna baxmayaraq, mina təmizləmə əməliyyatları əhalinin təhlükəsiz qayıdışı və infrastrukturun bərpası üçün əsas təşkil edir.

Azərbaycan Respublikası tərəfindən hazırlanmış “I Dövlət Proqramı – İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış” planına uyğun olaraq, 2022–2025-ci illərdə 215 min hektar ərazinin minalardan təmizlənməsi nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda 159 mindən artıq hektar artıq təmizlənmişdir ki, bu da proqramın 73,95%-ni təşkil edir.[7] Eyni zamanda, plana əsasən, 2026-cı ilin sonuna qədər mina sahələrinin sahəsi 280 min hektara çatdırılacaq və bu işin 56,79%-i artıq həyata keçirilmişdir.

Azad edilmiş ərazilərdə əhalinin məskunlaşmasının təmin edilməsi məqsədilə sistemli bərpa işləri aparılır və kompleks həllər üçün konkret addımlar atılır.[6]

Azərbaycan hökuməti bu prosesləri “Azərbaycanın 2022–2026-cı illər üçün sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” və “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişaf üzrə milli prioritetlər” kimi strateji sənədlərə uyğun olaraq həyata keçirir. Bu sənədlərdə yalnız infrastrukturun bərpası deyil, həm də əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, məcburi köçkünlərin geri qaytarılması və iş yerlərinin yaradılması prioritet olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

Mərkəzi element olaraq “I Dövlət Proqramı – İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış” həyata keçirilir. Bu proqramın əsas məqsədi regionun inkişafını təmin etməkdir. İlk mərhələdə mina təmizləmə işlərinə başlanmışdır.

2024-cü ilin avqust ayına olan məlumata görə, təxminən 8 000 nəfər doğma torpaqlarına qayıtmışdır. Proqram çərçivəsində 2026-cı ilin sonuna qədər ilk mərhələdə 34 500 ailənin yerləşdirilməsi nəzərdə tutulur.[5]

Azad edilmiş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı tikinti və bərpa işləri, şəhər və kəndlərin rekonstruksiyası, “Ağıllı kənd” layihələrinin həyata keçirilməsi, infraqururura layihələrinin icrası, həmçinin iqtisadi təşəbbüslərin dəstəklənməsi məcburi köçkünlərin Qarabağa qayıdışını və doğma torpaqlarında layiqli yaşayışını təmin edir.

Bərpa işləri artıq Böyük Qayıdış prosesini sürətləndirmişdir. Bu proses 2022-ci ilin iyul ayında Zəngilan rayonunun Ağalı kəndində başlamış və digər azad olunmuş ərazilərdə də uğurla davam edir. Artıq 30 ildən çox məcburi köçkün statusunda yaşamış çoxsaylı vətəndaşlarımız doğma torpaqlarına qayıtmışdır.

Hazırda 10 000-dən artıq insan Şuşa, Xocalı, Füzuli şəhərlərində, Ağdam rayonunun Talış kəndində, Xocalı rayonunun Balıca kəndində və digər bölgələrdə məskunlaşıb. Regionun ümumi əhalisi isə 30 mindən çoxdur ki, bu, həm qayıtmış köçkünləri, həm də bərpa layihələrində iştirak edən dövlət strukturlarının, tibb, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin əməkdaşlarını əhatə edir.

Prezident İlham Əliyevin 2025-ci ilin yanvar ayında elan etdiyi kimi, məskunlaşma strategiyası yalnız qayıdışla məhdudlaşmır. Gələcəkdə təxminən 20 yeni yaşayış məntəqəsində məskunlaşmanın genişləndirilməsi nəzərdə tutulur ki, bu da prosesin miqyasını artıracaq. Bu ərazilər artıq yaşayış üçün hazırlanmış və tikinti işləri aktiv şəkildə aparılır.[3]

Paralel olaraq, sosial-iqtisadi mühitin formalaşdırılması üçün layihələr həyata keçirilir. Bunlara infraqurururun inkişafı, keyfiyyətli mənzillərə çıxışın təmin olunması, sosial və kommunal xidmətlərin yaxşılaşdırılması daxildir. Aqrar sektorun, kiçik və orta biznesin dəstəklənməsi, sahibkarlığın inkişafı regionun iqtisadi potensialını artıracaq.

Yeni iş yerlərinin yaradılması dövlətin iqtisadi canlanma strategiyasının vacib hissəsini təşkil edir. “Ağıllı kənd” layihəsi kimi innovativ təşəbbüslər mənzil tikintisi, aqroistehsalat və kənd təsərrüfatı idarəçiliyində müasir texnoloji həllərin tətbiqini nəzərdə tutur.[5]

Məsələn, Prezidentin 2024-cü il Müstəqillik Günü münasibətilə Ağdam rayonunda təsis etdiyi yeni Taqibəyli kəndi Böyük Qayıdış prosesində mühüm mərhələ hesab olunur. 255 hektar sahəyə malik kənddə artıq 725 ailə qeydiyyatdan keçib və layihə çərçivəsində 885 fərdi yaşayış evi tikiləcək. Kənddə məktəb, uşaq bağçası, tibbi məntəqə və digər zəruri obyektlər inşa ediləcək. Yeni yaşayış sahəsi Taqibəyli və Suma kəndlərinin ərazilərini əhatə edir.

Oxşar layihə işğaldan azad olunmuş ərazidə Güllücə kəndində həyata keçirilir. Burada iki əvvəlki kəndin (Güllücə və İlkıçılar) bazasında yeni kənd yaradılacaq. Kənddə əvvəllər 988 ailə (4 003 nəfər)

qeydiyyatdan keçmişdir. Layihə çərçivəsində 1 042 ev tikiləcək, 3 992 nəfərin məskunlaşması nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, 480 şagird yerlik məktəb, tibbi mərkəz, klub-ictimai mərkəz, ticarət mərkəzi və bazar, idman və sağlamlıq kompleksi, inzibati bina, çoxfunksiyalı bina (poçt, bank, ofis), heyvandarlıq ferması, 2 maşınlıq yanğın hissəsi, kənd meydanı, Bayraq meydanı, çörəxanalar və digər infrastruktur obyektləri yaradılacaq.[4]

Ağdam rayonunun bərpası çərçivəsində Namırlı kəndinin rekonstruksiyasına xüsusi diqqət yetirilir. Burada 3 036 nəfərin məskunlaşması nəzərdə tutulur və bunun üçün 759 fərdi yaşayış evi tikiləcək. Kənd əvvəl Namırlı və Şuraabad ərazilərini əhatə edir, layihə sahəsi 211 hektara genişlənəcək. Layihə çərçivəsində yalnız yaşayış evləri deyil, həm də məktəb, uşaq bağçası, tibbi məntəqə, idman və sağlamlıq kompleksi, klub-ictimai mərkəz, kitabxana, qonaq evi, ticarət mərkəzi, inzibati bina, xidmət obyektləri, kənd meydanı, Bayraq meydanı, park, istilik qovşağı, su anbarı, idman meydançası, 35 kV paylayıcı qurğu və bazar kompleksi nəzərdə tutulmuşdur.[4]

Ağdam rayonunun bərpa proqramı çərçivəsində Xıdırlı, Kəngərli və Sarıcalı kəndlərinin aktiv inkişafı da nəzərdə tutulmuşdur. Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva 4 oktyabr 2022-ci il tarixində bu kəndlərin təməlqoyma mərasimində iştirak etmişlər.

Layihələr çərçivəsində kəndlərdə bir neçə min yaşayış evi tikiləcək və sosial infrastrukturu yaxşılaşdırmaq məqsədilə məktəblər, uşaq bağçaları, ticarət mərkəzləri və mədəniyyət klubları inşa ediləcəkdir. Belə ki:

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 avqust 2022-ci il tarixli qərarına əsasən, “İşğaldan azad edilmiş ərazilərin Baş Planı” təsdiqlənmişdir. Bu plan əsasında şəhər və kəndlərin mərhələli bərpası həyata keçirilir, tikinti və infrastruktur inkişafı isə müvafiq memarlıq-planlaşdırma və funksional həllərə uyğun aparılır. [1]

Bərpa prosesinin ən önəmli komponentlərindən biri insan kapitalıdır, çünki məhz bu, bütün prosesin hərəkətverici qüvvəsini təşkil edir. Qarabağa miqrasiya isə müxtəlif kateqoriyalara bölünür və hər biri regionun sosial-iqtisadi strukturunun bərpasında strateji rol oynayır. Bu kateqoriyalar aşağıdakılardır: zəruri miqrasiya, könüllü miqrasiya, “beyin axını” və sahibkarlıq miqrasiyası.

Zəruri miqrasiya əsasən əsas infrastrukturların bərpası və təhlükəsizliyin təmin olunması kimi prioritet vəzifələri yerinə yetirmək üçün işçi qüvvəsinin cəlb olunmasını nəzərdə tutur. Məsələn, Şuşa şəhərində əhali əsasən hərbi və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarından və onların ailələrindən ibarətdir. Bundan əlavə, tikinti sektorunun işçilərinin regiona yerləşdirilməsi bərpa işlərinin yüksək mobilitet və sürətli reaksiya tələb edən xarakterini təmin edir.

Könüllü miqrasiya isə Birinci Qarabağ müharibəsi dövründə öz torpaqlarını tərk etməyə məcbur olmuş insanların geri qayıtmaq istəyi ilə əlaqədardır. Azərbaycan Dövlət Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlər üzrə Dövlət Komitəsinin apardığı araşdırmaya görə, məcburi köçkünlərin təxminən 90%-i tarixi torpaqlarına qayıtmaq istəyir. Bu proses mərhələli şəkildə, ərazinin minalardan təmizlənməsi, iqtisadi potensial və bərpa səviyyəsi kimi amilləri nəzərə alaraq həyata keçiriləcək.

İntellektual miqrasiya — əvvəllər “beyin axını” kimi qiymətləndirilən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin regiona cəlb olunmasıdır. Bu şəxslər bərpa prosesində qabaqcıl texnologiyaların və müasir idarəetmə yanaşmalarının tətbiqində strateji rol oynayacaqlar. Məsələn, “Ağıllı kənd” layihəsi, Xankəndidə Qarabağ Universitetinin yaradılması, sənaye və aqroparkların tikintisi intellektual kapitalın cəlb olunmasını tələb edir.

Sahibkarlıq miqrasiyası regiona investorların və biznes təşəbbüslərinin cəlb olunması ilə bağlıdır. Bunun üçün əlverişli investisiya mühiti, güzəştli vergi rejimi, kredit imkanları və klasterləşmə mexanizmləri vacibdir. Bu tədbirlər Qarabağa sahibkarların sürətli cəlb olunması üçün əlverişli şərait yaradacaq.

Beləliklə, zəruri, könüllü, intellektual və sahibkarlıq miqrasiyası bir-birindən ayrılmış proseslər deyil; əksinə, onlar qarşılıqlı olaraq bir-birini gücləndirir və regionun uğurlu və davamlı bərpasına xidmət edən kompleks bir sistem yaradır. Bu çoxşaxəli miqrasiya dinamizmi Qarabağda Böyük Qayıdış konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün əsas rolunu oynayır və bu tarixi və strateji əhəmiyyətli regionun gələcəyi üçün yeni perspektivlər açır. [8]

Qarabağ iqtisadi rayonunda bu gün inkişafın sürətləndirilməsi məqsədilə qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi istiqamətində aktiv işlər aparılır. Bu texnologiyalar təkcə dağıdılmış ərazilərin bərpasına xidmət etmir, eyni zamanda gələcək “ağıllı” kənd və şəhər məkanlarının formalaşmasını təmin edir. Aparılan tədbirlər

yalnız sakinlərin geri qayıtmasını hədəfləmir, həm də regionun infrastruktur və iqtisadiyyatına yeni həllərin integrasiyasına əsaslanan davamlı inkişaf üçün şərait yaradır.

Azərbaycanda azad edilmiş ərazilərin bərpa və rekonstruksiyası Smart City (“Ağıllı şəhər”) və Smart Village (“Ağıllı kənd”) prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Bu konsepsiya dünya üzrə geniş yayılmışdır və kənd icmalarında rəqəmsal kommunikasiya, avtomatlaşdırma və bərpa olunan enerji mənbələri kimi ən son texnologiyalardan istifadə etməklə iqtisadi inkişafın maksimuma çatdırılmasını nəzərdə tutur.

Azərbaycan hökuməti bu konsepsiyaya müharibədən əvvəl də diqqət yetirmişdi: 2019–2023-cü illər üçün Azərbaycan Respublikası Regionların Sosial-iqtisadi İnkişaf Dövlət Proqramında iki pilot “ağıllı kəndin” yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. 19 aprel 2021-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev “Ağıllı şəhər” və “Ağıllı kənd” konsepsiyasının yaradılması barədə fərman imzalamışdır.

Kənd təsərrüfatı Nazirliyi izah etmişdir ki, “ağıllı kəndlərdə” müasir texnologiyalara, həmçinin birgə idarəetmə və nəzarət sistemlərinə əsaslanan kənd təsərrüfatı metodları tətbiq olunacaq. Bununla yanaşı, konsepsiya yalnız kənd təsərrüfatı ilə məhdudlaşmır. Layihə çərçivəsində ağıllı küçə işıqları, istiliyə və soyuğa davamlı ekoloji evlər, məişət tullantılarının utilizasiyası, kiçik hidroelektrik və günəş panel stansiyaları, biogazdan istifadə kimi texnoloji həllər həyata keçirilir.

Layihənin əsas məqsədi kənd təsərrüfatı sektorunun bütün sahələrində müasir metod və texnologiyaların tətbiqi, torpaq istifadəsi mədəniyyətinin yüksəldilməsi, ixtisaslaşmanın düzgün müəyyən edilməsi və iqtisadi stimullaşdırma mexanizmlərinin effektivliyinin artırılmasıdır. Bu yanaşma kəndin sosial-iqtisadi inkişafını sürətləndirməklə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini global risklərə qarşı daha dayanıqlı edir.

Dünyanın bir çox ölkələrində müasir telekommunikasiya, sensor, “böyük məlumat” və digər rəqəmsal texnologiyalar, süni intellekt həlləri və innovativ biliklərin tətbiqi sosial-iqtisadi münasibətləri daha məhsuldar və effektiv edir, həmçinin iqtisadi dəyər zəncirində yeni gəlir imkanları yaradır. Bu texnologiyaların kompleks istifadəsi rəqəmsal məlumatların formalaşdırılması, toplanması, saxlanması və emalını, həmçinin analitik əsaslı idarəetmə və qərar qəbul etmə proseslərinin səmərəliliyinin artırılmasını təmin edir.

Belə dəyişikliklər Qarabağda həyat səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq. Regiondakı “ağıllı” kəndlər bərpa olunan enerji mənbələri ilə təchiz olunmuş yaşayış evləri, elektromobilləri dəstəkləyən küçə infrastruktur və “yaşıl” enerji ilə işləyən intellektual enerji şəbəkələri ilə təmin ediləcək. Bu yanaşma ərazini yalnız inkişaf etdirmir, həm də ekoloji cəhətdən təmiz və təhlükəsiz edir, gələcək nəsillər üçün dayanıqlıq və komfort səviyyəsini təmin edir.

Zəngilan rayonunun Ağalı kəndindən sonra, növbəti “ağıllı kənd” layihəsi dövlət vəsaiti hesabına Füzuli rayonunun Dəvələtəyarlı kəndində həyata keçirilmişdir.

Hazırlıq işləri tamamlanmış və kənd “Ağıllı kənd” layihəsi çərçivəsində sistemləşdirilmişdir. Kəndin təməli 18 oktyabr 2021-ci il tarixində Prezident İlham Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur.

Dəvələtəyarlı kəndinin rekonstruksiyası üçün 97,2 milyon manat ayrılmışdır. Kəndin ərazisi yalnız mövcud Dəvələtəyarlı kəndinin əvvəlki sərhədlərini əhatə etməklə kifayətlənməyib, bir qədər şimal istiqamətində genişləndirilmişdir. Beləliklə, “ağıllı kəndin” ümumi sahəsi 323 hektarı təşkil edir. Layihənin birinci mərhələsində kənddə 450 yaşayış evi inşa edilmiş, həmçinin məktəb, uşaq bağçası və bazar kimi əsas sosial obyektlər yaradılmışdır.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, layihə çərçivəsində geniş infrastruktur şəbəkəsi formalaşdırılmış, müxtəlif sahələrdə iş yerləri təklif edən müəssisələr fəaliyyətə başlamışdır. Məsələn, kənddə kartof istehsalı müəssisələri yaradılmış, bu da 40 daimi və 300 mövsümi iş yerinin təmin edilməsinə səbəb olmuşdur. Kəndin iqtisadi imkanları arasında ağıllı akvakultura sistemləri əsasında fəaliyyət göstərən balıq təsərrüfatı da yer alır ki, bu da Kəndalançay su anbarının resurslarından istifadə edərək əhəmiyyətli iş yerləri yaradır. Həmçinin, quşçuluq təsərrüfatı 85 daimi iş yerinin təminatına xidmət edir.

Kəndin unikallığı həm də 50 meqavat gücündə günəş panellərinin tətbiqi ilə vurğulanır ki, bu da enerji səmərəliliyini və ekoloji təhlükəsizliyi təmin edir. Layihədə əsas diqqət yeni iş yerlərinin yaradılmasına yönəldilmiş, bu da yerli iqtisadiyyatı stimullaşdıraraq sakinlərin regionun inkişafında fəal iştirakına imkan verir.

Layihə çərçivəsində kənd turizminin inkişafı da nəzərdə tutulur. Bu, hotellərin yaradılması və “ağıllı” turizm həllərinin tətbiqi ilə region iqtisadiyyatında yeni istiqamətin formalaşdırılmasını hədəfləyir. Həmçinin, Cüvarlı, Qarğabazar, Göçəhmədli və Dədəli kəndlərində layihə işləri davam etdirilir, Piraəhmədli kəndində isə bərpa işlərinə başlanılmışdır.

Ağdam rayonunda yerləşən Baş Qarvand kəndindəki “Ağıllı kənd” layihəsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Burada köhnə binaların sökülməsi və ərazinin vertikal planlaşdırılması işləri aparılır, bu da tikintiyə hazırlıq mərhələsini təşkil edir. Layihədə Slovakiya mühəndislərinin və ekspertlərinin qabaqcıl təcrübəsi tətbiq olunur ki, bu da layihəyə beynəlxalq xarakter verir. Kəndin ümumi sahəsi 476 hektar təşkil edir və birinci mərhələdə 275 hektar ərazidə 851 yaşayış evi inşa ediləcək.

Layihədə “ağıllı” infrastruktura əsaslanan sistemlər aktiv şəkildə tətbiq olunur: tullantıların utilizasiyası, bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə və su təmizləmə qurğuları, bu isə ekoloji dayanıqlılıq və enerji səmərəliliyi məqsədini güdür. Yaşayış evləri ekoloji təmiz materiallardan tikiləcək və gündəlik həyat proseslərinin idarəsi üçün komfort və təhlükəsizlik səviyyəsini artıran “ağıllı” texnologiyalar tətbiq olunacaq.

Alternativ enerji həllərinin tətbiqi xüsusi diqqət mərkəzindədir. Layihədə günəş kollektorları, günəş enerjisi ilə işləyən su nasosları və elektromobillər üçün doldurma stansiyaları kimi təşəbbüslər nəzərdə tutulur. Bütün bunlar kənddə dayanıqlı enerji sisteminin yaradılmasına, enerji səmərəliliyi və ekoloji təhlükəsizliyin artırılmasına imkan verir.

Beləliklə, Qarabağ iqtisadi rayonunda həyata keçirilən layihələr yalnız dağıdılmış ərazilərin bərpasını deyil, həm də kənd təsərrüfatı, infrastruktur və şəhər həyatının yeni modellərinin yaradılmasını, müasir texnologiyalar və qlobal standartlarla uyğunluğunu təmin edir.

Bu təşəbbüslər regionun davamlı inkişafına yeni perspektivlər açır və innovasiya və texnologiyaların bərpa və inkişaf prosesinə inteqrasiyasının vacibliyini vurğulayır.

Bildiyimiz kimi, Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası və dayanıqlı inkişafı Azərbaycanın milli iqtisadi strategiyasının prioritet istiqamətidir. Regionun reinteqrasiyası prosesi yalnız infrastrukturun yenilənməsi ilə məhdudlaşmır, həm də sosial rifahın yüksəldilməsi, innovativ idarəetmə modellərinin tətbiqi və ekoloji tarazlığın bərpası məqsədlərinə xidmət edir. Dövlətin məqsədyönlü siyasəti, institusional mexanizmlərin formalaşdırılması və “ağıllı şəhər–ağıllı kənd” konsepsiyasının reallaşdırılması Qarabağın gələcəkdə rəqabətqabiliyyətli və innovasiyalı iqtisadi məkana çevrilməsini təmin edəcək. Bu prosesin davamlılığı Azərbaycanın ümumi iqtisadi inkişafına, regional sabitliyə və sosial inteqrasiyaya mühüm töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qərarı — “İşğaldan azad edilmiş ərazilərin Baş planının təsdiq edilməsi haqqında”. <https://nk.gov.az>
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 yanvar 2021-ci il tarixli Fərmanı — “Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxsin yaradılması haqqında. <https://president.az>
3. Böyük Qayıdış: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur inkişafın yeni mərhələsini yaşayır. https://azertag.az/ru/xeber/velikoe_vozvrashchenie_karabah_i_vostochnyi_zangezur_perezhivayut_novuyu_era_razvitiya-3369571
4. Qarabağda kəndlərimiz bərpa olunur. https://yeniazərbaycan.az/Siyaset_e102676_az.html
5. Qarabağın dirçəlişi: Azərbaycanın bərpa üzrə kompleks strategiyası. <https://caliber.az/post/voztrozhdenie-karabaha-kompleksnaya-strategiya-azerbajdzhana-po-vosstanovleniyu>
6. Səmədzadə Z.Ə. Qarabağ iqtisadiyyatı 100 ildə. Bakı, 2022, s. 20-28
7. Son 4 ildə nə qədər ərazi minadan təmizlənilib. <https://qafqazinfo.az/news/detail/son-4-ilde-bu-qeder-erazi-minadan-temizlenib-459581>
8. Yeni Qarabağnamə: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında postmünaqişə dövrü quruculuq. Bakı, 2022, s. 18-21

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Aygün Mənəfova

Magistrant Təhsil müəssisəsi: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Fakültə və ixtisas: Beynəlxalq
Magistratura və Doktorantura Mərkəzi, İnformasiya Təhlükəsizliyi Qrup: 574

E-poçt: aygunmenefova99@gmail.com

Xülasə. Bu məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycan dövlət suverenliyinə təsiri araşdırılır.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpa, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin inkişaf perspektivləri, mədəniyyət və turizm sahələrinin təşviqi, həmçinin nəqliyyat infrastrukturunun rolu diqqət mərkəzindədir. Məqalədə Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq imkanları və geoiqtisadi perspektivlər də araşdırılmışdır.

Tədqiqatın əsas istiqamətləri bunlardır: Qarabağın strateji əhəmiyyəti, regionun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq, Şuşa şəhərində mədəniyyət və turizm sahəsinin prioritetləri, Qarabağın nəqliyyat layihələrinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu və Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu.

Nəticələr göstərir ki, Qarabağın bərpası yalnız regional iqtisadi inkişafı təmin etmir, həm də Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində həlledici rol oynayır.

Açar sözlər: Qarabağın bərpası, Dövlət suverenliyi, Regional iqtisadi inkişaf, Mədəniyyət və turizm, Nəqliyyat infrastruktur

Giriş

Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi ölkənin davamlı inkişafı və beynəlxalq mövqeyinin güclənməsi üçün əsas amildir. İşğaldan azad edilmiş Qarabağın dirçəldilməsi isə bu prosesdə strateji əhəmiyyət daşıyır. Bölgənin bərpası həm iqtisadi, həm sosial, həm də mədəni sahələrdə ölkənin mövqeyini möhkəmləndirir.

Son illərdə aparılan infrastruktur layihələri, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin inkişafı, mədəniyyət və turizm potensialının təşviqi, həmçinin nəqliyyat şəbəkəsinin modernləşdirilməsi dövlət suverenliyinin güclənməsinə birbaşa töhfə verir. Eyni zamanda Türk dövlətləri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi regionun geoiqtisadi perspektivlərini gücləndirir və Azərbaycanın strateji maraqlarını dəstəkləyir.

Bu məqalənin məqsədi Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycan dövlət suverenliyinə təsirini araşdırmaq və regionun iqtisadi-mədəni inkişaf perspektivlərini elmi baxımdan təhlil etməkdir. Tədqiqatın nəticələri Qarabağın strateji rolu, Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq imkanları, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin iqtisadi quruculuğu, mədəniyyət və turizm sahələrinin inkişafı və nəqliyyat layihələrinin əhəmiyyətini əhatə edir.

Qarabağın strateji əhəmiyyəti

Qarabağ bölgəsi Azərbaycanın tarixi, mədəni və iqtisadi baxımdan strateji əhəmiyyət daşıyan ərazilərindən biridir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası yalnız torpaq bütövlüyünün təmin olunması deyil, həm də dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində əsas amildir. Bölgənin bərpası milli iqtisadiyyatın inkişafına, enerji və kənd təsərrüfatı potensialının bərpasına, həmçinin regional sabilliyin təmin olunmasına xidmət edir.

Cədvəl 1. Qarabağın dirçəldilməsinin strateji təsirləri

STRATEJİ ASPEKT	ƏSAS FƏALİYYƏTLƏR VƏ PROSESLƏR	QARABAĞA TƏSİR	DÖVLƏT SUVERENLİYİNƏ TƏSİR
İqtisadi inkişaf	Sənaye, xidmət, kənd təsərrüfatı layihələrinin bərpası, iş yerlərinin yaradılması	Regional iqtisadiyyatın bərpası və dayanıqlı inkişaf	Milli iqtisadi müstəqillik və resursların idarə olunması
Mədəniyyət və turizm	Tarixi abidələrin bərpası, festivallar, turizm infrastrukturunun inkişafı	Turist axınının artırılması, yerli mədəniyyətin təşviqi	Milli imic və beynəlxalq tanınma
Nəqliyyat infrastruktur	Yollar, dəmir yolları, logistik mərkəzlərin qurulması	Ticarət və məhsul axınının asanlaşması	Regional iqtisadi təhlükəsizlik və strateji mövqenin möhkəmlənməsi
Regional əməkdaşlıq	Türk dövlətləri ilə investisiya və texnologiya layihələri	Sürətli iqtisadi dirçəliş və texnoloji transfer	Beynəlxalq integrasiya və strateji əməkdaşlıq imkanları

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Eyni zamanda Qarabağın strateji mövqeyi beynəlxalq nəqliyyat və ticarət yollarının açılması baxımından da vacibdir. Bu, Azərbaycanın regional gücünü artırmaqla yanaşı, dövlətin diplomatik və iqtisadi imkanlarını genişləndirir.

Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Qarabağın iqtisadi dirçəlişində mühüm rol oynayır. Regional ticarət, investisiya və texnoloji əməkdaşlıq imkanları bölgənin sürətli inkişafına təkan verir. Xüsusilə enerji, kənd təsərrüfatı və turizm sahələrində birgə layihələr regionun dayanıqlı inkişafını təmin edir. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq, Qarabağ Bəyannaməsi çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər vasitəsilə gücləndirilir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi Saytı, 2024; İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi, 2024).

Bu əməkdaşlıq ticarət maneələrinin azaldılması, nəqliyyat və logistika infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması kimi istiqamətləri əhatə edir.

Həmçinin, Türk İnvestisiya Fondunun yaradılması, regional ticarət və iqtisadi əməkdaşlığın yeni səviyyəyə qalxmasına töhfə verəcəkdir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq həm də geoiqtisadi perspektivləri genişləndirir. Bu Azərbaycanın strateji mövqeyini gücləndirir və Qarabağın beynəlxalq ticarət və nəqliyyat şəbəkələrinə integrasiyasını asanlaşdırır.

Şuşa şəhərində mədəniyyət və turizm sahəsinin prioritetləri

Şuşa Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı olaraq tarixi irsi və turizm potensialı ilə seçilir. Şəhərin bərpası və infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi yalnız turistlərin cəlb olunmasına deyil, həm də yerli iqtisadiyyatın canlanmasına və iş yerlərinin yaradılmasına xidmət edir. Eyni zamanda bu proses şəhərin mədəni dəyərlərinin qorunmasına və təqdim olunmasına imkan yaradır.

Mədəniyyət və turizmin inkişafı bir neçə əsas istiqamət üzrə prioritetləşdirilə bilər: tarixi və mədəni abidələrin qorunması, turizm infrastrukturunun müasir standartlara uyğunlaşdırılması, peşəkar kadrların hazırlanması,

şəhər sakinlərinin turizm fəaliyyətlərinə cəlb olunması və beynəlxalq tanıtımın gücləndirilməsi. Ekoturizm və təbii mühitin qorunması da inkişaf strategiyasının mühüm hissəsidir.

Belə yanaşma Şuşanı yalnız turistlərin ziyarət etdiyi məkan kimi deyil, həm də Azərbaycanın mədəni kimliyini əks etdirən, sosial-iqtisadi integrasiyanı təşviq edən və regionun davamlı inkişafına töhfə verən strateji bir mərkəzə çevirir. Peşəkar turizm kadrlarının rolu burada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki onların fəaliyyəti şəhərin həm iqtisadi, həm də mədəni potensialını effektiv şəkildə reallaşdırmağa imkan verir.

Müasir dövrdə turizmin tanıtımı əsasən rəqəmsal mühit vasitəsilə həyata keçirilir. Turizm marketinqi üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislər Qarabağın onlayn platformalarda – sosial şəbəkələrdə, rəsmi saytlar və turizm portallarında – səmərəli şəkildə təbliğini təmin edə bilirlər.

Bu cür fəaliyyət regionun yalnız turistlər üçün cəlbəedici və maraqlı bir istiqamət kimi tanınmasına deyil, həm də təhlükəsiz bir səyahət məkanı kimi qəbul edilməsinə imkan yaradır. Rəqəmsal kanalların istifadəsi həm məlumatın geniş auditoriyaya çatdırılmasını təmin edir, həm də Qarabağın turizm potensialının effektiv şəkildə nümayiş etdirilməsinə və uzunmüddətli inkişafına dəstək verir (Almasov, 2025).

Qarabağın nəqliyyat layihələrinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu

Nəqliyyat infrastrukturunu Qarabağın iqtisadi inkişafının əsas sütunlarından biridir.

İşğaldan azad edilmiş Qarabağ regionunun strateji mövqeyi Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərində rolunu gücləndirir (Qasimov & Ələkbərov, 2022).

“Regionda yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizinin bərpa olunması ölkəmizin global bazarlara çıxış imkanlarını artırmaqla yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafına əhəmiyyətli tökan verəcəkdir”(Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası, 2021).

Qarabağda aparılan nəqliyyat layihələri regionun iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yüksək səviyyəli yolların və logistika infrastrukturunun bərpası yalnız regionun daxili integrasiyasını gücləndirmir, həm də beynəlxalq ticarət əlaqələrinin inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda, bu layihələr bölgənin iqtisadi potensialını artırır, investisiya mühitini yaxşılaşdırır və davamlı iqtisadi inkişaf üçün möhkəm zəmin yaradır (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi Saytı, 2024).

Müasir nəqliyyat şəbəkəsi Azərbaycanın regional iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edir, strateji resursların daha səmərəli idarə olunmasına imkan yaradır və dövlət suverenliyini möhkəmləndirir.

Xankəndi şəhərinin iqtisadiyyat quruculuğu

Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruculuğu regionun dayanıqlı inkişafı üçün vacibdir.

Şəhərdə sənaye, xidmət və kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişaf etdirilməsi yerli iqtisadiyyata dəstək verir və iş imkanlarını artırır. Həmçinin, şəhərin planlı inkişafı sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına, təhsil və səhiyyə xidmətlərinin genişləndirilməsinə imkan yaradır.

2024-cü il iyunun 27-də Xankəndi şəhərinin iqtisadi potensialını nümayiş etdirən geniş tədbir keçirilib.

İqtisadiyyat Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Qarabağda təşkil olunan “Sahibkarlar üçün yeni imkanlar: Qarabağı birlikdə quraq” mövzusunda tədbirdə iştirakçılar şəhərin iqtisadi imkanları ilə ətraflı tanış olublar. Tədbir çərçivəsində onlara Xankəndidə aparılan bərpa işləri, şəhərin sənaye mərkəzi kimi inkişaf perspektivləri və biznes fəaliyyətinin genişləndirilməsi

istiqamətində görülən tədbirlər barədə ətraflı məlumat verilib. Bildirilib ki, işğal dövründə zədələnmiş və xarici görünüşü dəyişdirilmiş binalar əvvəlki simasına qaytarılır, həmçinin yeni infrastruktur layihələri həyata

keçirilir və müxtəlif investisiya imkanları yaradılır (İqtisadiyyat Nazirliyi, 2024).

Xankəndi iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi, investisiya layihələrinin effektiv idarə olunması və regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsinə birbaşa təsir göstərir.

Nəticə

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində strateji əhəmiyyətə malikdir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə iqtisadiyyatın bərpası, Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin inkişafı, mədəniyyət və turizm sahələrinin təşviqi, həmçinin nəqliyyat infrastrukturunun gücləndirilməsi bölgənin dayanıqlı inkişafını təmin edir.

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq regionun geoiqtisadi perspektivlərini genişləndirir və Qarabağın beynəlxalq ticarət və nəqliyyat sistemlərinə inteqrasiyasını asanlaşdırır. Bu, Azərbaycanın həm iqtisadi, həm də strateji mövqeyini möhkəmləndirir.

Ümumilikdə, tədqiqat göstərir ki, Qarabağın bərpası yalnız regional iqtisadi inkişaf üçün deyil, həm də milli suverenliyin və təhlükəsizliyin təmin olunması üçün həlledici amildir. Bu

istiqamətdə həyata keçirilən layihələr və strategiyalar dövlətin uzunmüddətli inkişaf perspektivini dəstəkləyir və regionun sabitliyini gücləndirir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası. (2021, 2 fevral). Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. [Sərəncam].
<https://president.az/az/articles/view/50474>
2. Almasov, N. N. (2025). The role of the Karabakh region in the economic growth of Azerbaijan in the near future. *Economic Sciences*, 15, 78–87.
<https://doi.org/10.24412/3007-8946-2025-15-78-87>
3. Qasimov, E., & Ələkbərov, E. (2022). İqtisadi inkişafda nəqliyyat dəhlizlərinin rolu. IV International Scientific Conference of Economics and Management Researchers.
<https://www.researchgate.net/publication/369037797>
4. İqtisadiyyat Nazirliyi. (2024, iyun 27). Xankəndi şəhərinin iqtisadi imkanları ilə tanışlıq.
<https://www.economy.gov.az>
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi Saytı. (2024, iyul 6). Şuşada keçirilən Türk Dövlətləri Zirvə görüşündə Qarabağ Bəyannaməsi imzalanıb.
<https://president.az/az/articles/view/66416>
6. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. (2024). Qarabağ Bəyannaməsi və Türk Dünyası iqtisadi əməkdaşlığının gələcəyi.
<https://ereforms.gov.az/az/media/xeberler/qarabag-beyannamesi-ve-turk-dunyasi-iqtisadi-emekdasliginin-geleceyi-1100>

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Fərzalı Mirzəliyev

Universitet: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

Fakültə: Biznes və Menecment İxtisası/Grup: Beynəlxalq Ticarət və Logistika / 950-8

E-mail: ferzalizmirzeliyev@gmail.com

Xülasə

Bu məqalə Qarabağ regionunun post-münaqişə dövründə strateji, sosial, iqtisadi, texnoloji və təhlükəsizlik baxımından inkişafını və bu inkişafın Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində oynadığı multidissiplinar rolunu araşdırır. Məqalə Qarabağda tətbiq olunan yenidənqurma prosesinin sosial-demoqrafik reabilitasiya, iqtisadi zonalaşma, türk dövlətləri ilə geoiqtisadi əlaqələr, nəqliyyat şəbəkələrinin bərpası, yaşıl enerji və ağıllı şəhər texnologiyalarına əsaslanan inkişaf modeli kimi müxtəlif aspektlərini elmi yanaşma ilə təhlil edir. Bununla yanaşı, məqalə Qarabağın təhsil-elm ekosisteminin formalaşdırılması ilə bilik iqtisadiyyatına keçidini əsas hədəf kimi müəyyənləşdirir. Məqalə nəticə olaraq Qarabağ üçün uzunmüddətli strateji yol xəritəsi üçün tövsiyələr təqdim edir.

Giriş

Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyi müstəqil dövlətçiliyin, milli təhlükəsizlik konsepsiyasının və sosial-iqtisadi inkişafın təməl sütununu təşkil edir. Qarabağ bölgəsinin 30 ilə yaxın işğal altında qalması təkcə hərbi və siyasi deyil, həm də iqtisadi, sosial, mədəni və demoqrafik fəsadlar yaratmışdır. 2020-ci il Vətən müharibəsinin Azərbaycanın tarixi qələbəsi ilə nəticələnməsi suverenlik prinsipinin real olaraq bərpasının başlanğıcı oldu. Dövlətin qarşısında duran əsas vəzifə azad olunmuş ərazilərdə sürətli, təhlükəsiz, müasir və innovativ inkişaf modelinin tətbiq edilməsidir. Qarabağın dirçəldilməsi, yalnız strateji coğrafi nəzarətin deyil, həm də intellektual, sosial, texnoloji və iqtisadi yenidənqurmaların həyata keçirilməsi ilə mümkündür.

1. Qarabağın Dirçəldilməsinin Dövlət Suverenliyi Kontekstində Əhəmiyyəti

Suverenlik yalnız siyasi nəzarət və ərazi bütövlüyü ilə məhdudlaşmır, həm də idarəetmə sisteminin tətbiqi, məskunlaşma təminatı, sivil həyatın bərpası, hüquqi qanunvericiliyin tətbiqi, milli kimliyin qorunması, resurslardan istifadənin təmin edilməsi və sosial harmoniyanın yaradılması ilə tamamlanır. Qarabağda tətbiq olunan 'Böyük Qayıdış' proqramı dövlət suverenliyinin praktik təəcəssümüdür. Proqramın mərhələləri təhlükəsizlik, sosial infrastruktur, iqtisadi fəaliyyət və urbanizasiya komponentlərini əhatə edir.

Bərpa edilən şəhər və kəndlərdə hüquqi idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi, icra strukturlarının qurulması, vətəndaş qeydiyyat sisteminin tətbiqi və sosial xidmətlərin göstərilməsi bölgədə suveren dövlət iradəsinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Bundan əlavə, informasiya təhlükəsizliyinin və milli ideologiyanın formalaşdırılması dövlətçilik mövqeyinin daimi qorunması üçün mühüm faktorlardandır.

2. Qarabağda Sosial-Demoqrafik Reabilitasiya Prosesi

Əhalinin Qarabağa mərhələli şəkildə qayıdışı dövlət tərəfindən həyata keçirilən ən həssas sosial inkişaf layihələrindən biridir. İşğal dövründə minlərlə ailə regiondan məcburi şəkildə köçmüşdür və onların geri dönüşü təkcə məskunlaşma aktı deyil, həm də tarixi ədalətin bərpası kimi qiymətləndirilir. Reabilitasiya prosesində əsas prioritetlər təhlükəsiz yaşayış mühiti, sağlamlıq xidmətləri, təhsil infrastrukturunun təmin edilməsi və məşğulluq imkanlarının yaradılmasıdır.

Azərbaycan dövləti tərəfindən tikilən 'Ağıllı kənd' və 'Ağıllı şəhər' layihələri əhali üçün həm müasir infrastruktur, həm də yüksək həyat keyfiyyəti yaradır. Bu yaşayış məkanları yaşıl enerji ilə təmin olunur, fiiber optik internet infrastrukturunu ilə təchiz edilir və avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri ilə işləyir.

3. Qarabağ İqtisadi Rayonunun Türk Dövlətləri ilə Geoiqtisadi Əməkdaşlığı

Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq Azərbaycanın regional iqtisadi inteqrasiya strategiyasının vacib hissəsidir. Türk Dövlətləri Təşkilatı, Türk İnvestisiya Fondu və Türk Ticarət-Sənaye Palatası ilə əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi Qarabağın iqtisadi yenidənqurulmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bu əməkdaşlıq

çərçivəsində sənaye parkları, texnoparklar, kənd təsərrüfatı klasterləri, logistika zonaları və turizm layihələri həyata keçirilə bilər.

Zəngəzur dəhlizi Türk dünyası üçün strateji nəqliyyat qovşağı kimi çıxış edəcək və Orta Dəhlizin tam işə düşməsi Avrasiya nəqliyyat xəritəsini yenidən formalaşdıracaq. Bu dəhliz həm geoiqtisadi, həm də geosiyasi maraqlar baxımından mühüm birləşdirici rol oynayır.

4. Şuşa Şəhərinin Mədəniyyət İqtisadiyyatı və Turizm Sənayesi Potensialı

Şuşa şəhəri Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi olmaqla yanaşı, iqtisadi dəyər yarada biləcək beynəlxalq mədəniyyət və turizm mərkəzinə çevrilmək potensialına malikdir. Kreativ sənaye, festival turizmi, elitar turizm, etnoturizm və mədəni irs turizmi bu sektorun əsas istiqamətlərini təşkil edir. Şuşada təşkil edilən festival və sərgilər, musiqi və incəsənət tədbirləri regionun turizm brendinə çevrilməsinə xidmət edir.

Şuşanın UNESCO mədəni irs siyahısına daxil edilməsi istiqamətində aparılan fəaliyyətlər onun beynəlxalq humanitar məkan kimi tanınılmasını daha da gücləndirəcək.

5. Qarabağ Nəqliyyat Korridorları və Azərbaycanın İqtisadi Təhlükəsizliyi

Qarabağ regionunda həyata keçirilən genişmiqyaslı nəqliyyat infrastruktur layihələri Azərbaycanın global logistika mərkəzinə çevrilməsi məqsədinə xidmət edir. Füzuli, Zəngilan və Laçın beynəlxalq hava limanları, Horadiz-Ağbənd dəmir yolu, yeni avtomobil magistralı və beynəlxalq tranzit şəbəkələri bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Nəqliyyat layihələri xarici ticarətin həcmnin artırılması, logistika xidmətlərinin inkişafı və tranzit gəlirlərinin çoxalması üçün strateji baza yaradır.

6. Xankəndi Şəhərinin Smart City və Yaşıl Enerji Modeli

Xankəndinin yenidən qurulması zamanı innovativ urbanizasiya modelindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulur. 'Smart City' layihəsi çərçivəsində rəqəmsal idarəetmə sistemləri, IoT infrastruktur, süni intellekt əsaslı təhlükəsizlik sistemləri, avtomatlaşdırılmış kommunal xidmətlər, ekoloji nəqliyyat vasitələri və enerji-effektiv tikinti texnologiyaları tətbiq olunur. Bölgənin günəş və külək enerjisi potensialı Xankəndinin yaşıl enerji şəhərinə çevrilməsinə şərait yaradır.

7. Təhsil, Elm və İnnovasiya Platformasının Formalaşdırılması

Qarabağın inkişafının davamlı olması üçün təhsil və elm mühitinin yaradılması əsas strateji məqsəddir. Bölgədə universitet filiallarının açılması, peşə təhsil mərkəzlərinin qurulması, startap inkubatorlarının yaradılması və STEM yönümlü təhsil sisteminin tətbiqi Qarabağı elmi mərkəzə çevrilə bilər.

Texnoparkların, elmi laboratoriyaların və beynəlxalq tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması regionu intellektual istehsal mərkəzinə çevirə bilər.

Nəticə və Təkliflər

Yuxarıdakı təhlillər göstərir ki, Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi üçün fundamental əhəmiyyət daşıyır. İnkişaf təhlükəsizlik, iqtisadiyyat, sosial sabillik, innovasiya və təhsil komponentləri əsasında həyata keçirilməlidir. Qarabağ üçün uzunmüddətli strateji modelin formalaşdırılması Azərbaycanı regionda innovativ güc mərkəzi kimi möhkəmləndirəcək.

Aşağıdakı addımların icrası məqsədəuyğundur:

1. Elmi-texnoloji araşdırmalar üçün regional innovasiya parkının yaradılması.
2. Şuşada beynəlxalq mədəniyyət və incəsənət akademiyasının təsis edilməsi.
3. Xankəndidə smart city şəkildə tam rəqəmsal idarəetmə sisteminə keçid.
4. Qarabağda yaşıl enerji siyasətinin yüksək prioritet kimi rəsmiləşdirilməsi.
5. Türk dövlətləri ilə vahid iqtisadi əməkdaşlıq platformalarının qurulması.
6. Sosial-demoqrafik reabilitasiya proseslərinin davamlı şəkildə həyata keçirilməsi.

THE STRATEGIC IMPORTANCE OF KARABAKH'S REVIVAL IN STRENGTHENING AZERBAIJAN'S SOVEREIGNTY: THE ROLE OF EDUCATION AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT

Samra Nabizada Rashid

Independent Researcher Graduated from;
UNEC, bachelor, SABA, Business Administration
Khazar university, master, Educational Administration
samranabizadeh@gmail.com

Abstract

The liberation and revival of Karabakh mark a transformative chapter in Azerbaijan's modern history—one that extends beyond territorial restoration to include cultural, educational, and socio-economic renewal. This paper explores how the reconstruction of Karabakh contributes to the consolidation of Azerbaijan's sovereignty through education, human capital development, and sustainable policies. By analyzing government strategies, international cooperation, and socio-economic indicators, this study reveals that education serves as the cornerstone for building national identity, civic responsibility, and long-term stability. The findings underscore that sovereignty is not solely a political condition but a living system, sustained through knowledge, innovation, and social unity. Thus, the revival of Karabakh represents both a symbolic and practical reaffirmation of Azerbaijan's strength, resilience, and vision for the future.

Moreover, the research highlights the interconnectedness of educational progress and economic revitalization in the region, showing that investment in schools, vocational training, and higher education is directly linked to increased employment, social cohesion, and innovation. The paper also considers the role of international collaboration and the incorporation of global best practices in supporting the reconstruction process. Ultimately, the study argues that Karabakh's revival is not only a matter of regaining lost territory but also a blueprint for sustainable nation-building and a catalyst for strengthening Azerbaijan's position in the international arena.

Keywords: Karabakh, Azerbaijan, sovereignty, education, human capital, reconstruction, post-conflict development

Introduction

The 2020 Patriotic War fundamentally reshaped Azerbaijan's trajectory, culminating in the liberation of its occupied territories and reaffirmation of its sovereignty. Beyond the political and military dimensions, the victory reawakened a sense of unity, national pride, and historical continuity. However, the post-war era presented a complex challenge — transforming victory into sustainable peace, development, and cultural restoration (Aliyev, 2021).

The revival of Karabakh is not only a physical reconstruction effort; it is an ideological, educational, and social project. For a nation emerging from decades of displacement and conflict, rebuilding education systems and human capital is vital for achieving genuine sovereignty. As UNESCO (2020) asserts, education in post-conflict regions functions as “a tool for reconstruction, reconciliation, and prevention of future conflicts.”

This study examines Karabakh's revival through the lens of education and human capital development, highlighting their strategic role in strengthening Azerbaijan's sovereignty. It argues that rebuilding schools, universities, and cultural institutions, alongside modernizing vocational training and promoting innovation, creates a sustainable model of nationhood — one rooted in both knowledge and identity.

Following the cessation of hostilities, Azerbaijan faced the daunting task of transforming a war-torn landscape into a vibrant, forward-looking region. The challenges were multifaceted: beyond rebuilding destroyed infrastructure and resettling displaced populations, there was an urgent need to restore social cohesion, promote economic growth, and foster a renewed sense of belonging among the people of Karabakh. In this context, education quickly emerged as a central pillar in the reconstruction agenda. The government launched ambitious programs to reconstruct schools, establish new universities, and upgrade vocational

training centers, to provide young people and adults alike with the skills and knowledge necessary for meaningful participation in the country's future.

Equally important was the effort to integrate displaced communities and returning families into the social and educational fabric of Karabakh. Special initiatives were implemented to address the psychological and educational needs of children who had experienced trauma or disruption in their schooling. Curriculum reforms aimed to blend global standards with Azerbaijani cultural and historical heritage, ensuring that learners not only acquire academic skills but also develop a strong sense of national identity and civic responsibility. This dual focus reflects the recognition that education is both an individual and collective good — empowering people to overcome adversity while also strengthening the foundations of a cohesive nation.

The role of human capital development in this process cannot be overstated. By investing in teacher training, promoting STEM education, and encouraging entrepreneurship, Azerbaijan seeks to cultivate a new generation of innovators and leaders who can drive the region's economic transformation. International partnerships, including collaborations with UNESCO, the World Bank, and leading universities abroad, have brought fresh perspectives and technical expertise to the reconstruction effort. These partnerships also serve to connect Karabakh's revival to broader global trends in education and development, positioning Azerbaijan as a proactive and modernizing state.

Furthermore, the revival of Karabakh through education and human capital is inherently linked to the broader vision of sustainable peace. By promoting inclusivity, dialogue, and mutual understanding within classrooms and communities, the region can move beyond the legacy of conflict and lay the groundwork for lasting stability. Education in this context is not simply about acquiring knowledge; it is about healing, reconciliation, and the creation of opportunities for all citizens to contribute to the nation's progress.

In summary, the transformation of Karabakh represents a unique convergence of historical justice, national ambition, and forward-thinking policy. The region's revival provides a powerful example of how strategic investments in education and human capital can serve as catalysts for sovereignty, resilience, and long-term prosperity. This study explores these dynamics in depth, seeking to illuminate the lessons of Karabakh for Azerbaijan and for other societies recovering from conflict.

Historical and Political Background

Karabakh has historically served as a cradle of Azerbaijani culture, literature, and music — the birthplace of iconic figures such as composer Uzeyir Hajibeyov and poetess Khurshidbanu Natavan. Its historical importance is intertwined with the idea of Azerbaijani statehood and cultural continuity. Following nearly 30 years of occupation, the region's liberation in 2020 signified not only territorial justice but the restoration of a disrupted cultural and educational ecosystem (Heydarov, 2021).

After regaining control, Azerbaijan faced a monumental reconstruction task. The **State Committee for Refugees and IDPs (2022)** projected that approximately **700,000 displaced citizens** would gradually return to their ancestral lands by 2030. The **“Great Return Program”** launched by the government outlines a multi-dimensional approach — combining infrastructure, education, digitalization, and sustainability (Mammadov, 2023).

In this framework, education is treated as both a social stabilizer and an instrument of sovereignty. By investing in schools, vocational centers, and cultural institutions, Azerbaijan seeks not only to repopulate Karabakh but to nurture an enlightened, skilled, and civically conscious generation that embodies national values and resilience.

Karabakh's unique position in the collective memory of Azerbaijanis is reflected not only in its contributions to music, literature, and art, but also in its role as a crossroads of civilizations and a center for learning. For centuries, the region was home to renowned schools, madrasahs, and cultural assemblies, making it a hub for intellectual and artistic exchange. The loss of access to these institutions during the period of occupation created a profound sense of cultural and educational deprivation for generations of Azerbaijanis, intensifying the yearning for return and restoration.

The political significance of Karabakh's liberation extends beyond the boundaries of Azerbaijan. It has reshaped regional power dynamics, reaffirmed Azerbaijan's territorial integrity on the international stage, and strengthened the government's legitimacy at home. This historic achievement was not only a military victory

but also a diplomatic and ideological triumph that brought together diverse segments of society around a shared national cause.

In the immediate aftermath of liberation, the Azerbaijani government prioritized the restoration of basic infrastructure—roads, electricity, water supply—to facilitate the safe and sustainable return of displaced persons. However, policymakers quickly recognized that physical reconstruction alone would not be sufficient to heal the wounds of occupation. As a result, comprehensive plans were developed to revive educational and cultural institutions, rebuild libraries and museums, and support the preservation of historical monuments.

The integration of modern technologies and digital platforms has also played a key role in the region's revival. Smart village initiatives, e-learning platforms, and digital literacy programs are being rolled out to ensure that returning residents, especially young people, have access to quality education and can participate in the knowledge economy. By combining heritage preservation with innovation, Azerbaijan aims to position Karabakh as a model for post-conflict recovery and regional development.

Ultimately, the historical and political background of Karabakh's revival illustrates the inseparable link between territory, culture, and identity. The government's focus on education and human capital is not merely a response to immediate needs, but a forward-looking strategy to secure sovereignty, foster social cohesion, and lay the groundwork for a prosperous and unified future.

The Role of Education in Post-Conflict Reconstruction

Education is universally recognized as a foundation for peacebuilding and sustainable recovery. In post-conflict regions, it provides psychological healing, restores community trust, and shapes civic identity (World Bank, 2021). In Karabakh's context, rebuilding education symbolizes a return of light, opportunity, and hope after decades of displacement.

According to the **Ministry of Science and Education of Azerbaijan (2024)**, over **300 educational institutions** — including schools, vocational training centers, and preschools — are planned for construction across the liberated territories by 2026. Pilot schools in Aghdam and Fuzuli already operate as “**smart schools**,” integrating digital technologies, STEM programs, and bilingual education to connect students with the broader national system.

Teacher training has also been prioritized. The “**Teach for Karabakh**” initiative (2024) invites educators nationwide to serve in the liberated territories, focusing on both academic and emotional rehabilitation. Teachers receive psychological training to support children who have experienced trauma. UNICEF (2023) emphasizes that trauma-sensitive teaching is key to sustainable recovery — helping children rebuild trust and belonging.

Furthermore, vocational education plays a pivotal role in economic reintegration. Centers offering courses in construction, renewable energy, and IT are being developed in Aghdam, Shusha, and Jabrayil. These programs ensure that local youth are equipped with practical skills aligned with Azerbaijan's national labor market. This alignment between education and economic policy enhances human capital, one of the pillars of sovereignty in the 21st century (World Bank, 2021).

Beyond infrastructure and curriculum development, community engagement has become a critical component of the educational revival in Karabakh. Local families, parents' associations, and youth organizations are actively involved in shaping school environments and after-school programs, fostering a sense of ownership and responsibility among residents. This participatory approach not only strengthens social bonds but also ensures that the unique needs and aspirations of the community are reflected in educational policy and practice.

Cultural and heritage education is also being prioritized to reconnect youth with their roots and instill pride in local traditions. Schools across Karabakh now include modules on regional history, music, and literature, enabling the younger generation to appreciate their cultural legacy while preparing them for the demands of modern society. Such integration of heritage and innovation enhances students' sense of identity and continuity after years of disruption.

Moreover, partnerships with international organizations continue to bring global best practices into the reconstruction process. Exchange programs, teacher workshops, and collaborative research projects with foreign universities are helping to modernize teaching methods and expand perspectives. These efforts not

only improve the quality of education but also empower students and teachers to become ambassadors of peace, dialogue, and development in the region.

In summary, the revival of education in Karabakh is a multifaceted endeavor that extends from physical reconstruction to emotional healing, cultural renewal, and economic empowerment. By investing in the next generation's knowledge, skills, and well-being, Azerbaijan is laying a solid foundation for lasting peace and prosperity in the region.

Karabakh's Revival as a Strategic and Educational Mission

The revival of Karabakh transcends reconstruction; it represents a national mission of unity, innovation, and vision. As President Ilham Aliyev stated, "Our strength lies in our intellect and determination; rebuilding Karabakh is not merely a physical task but a moral duty." (Aliyev, 2022).

Education in Karabakh is not only about literacy or training — it's about shaping responsible citizens. Schools and universities are being designed to reflect **cultural heritage, environmental sustainability, and modern pedagogy**. For instance, the proposed "**Shusha University for Cultural and Heritage Studies**" will focus on intercultural dialogue, conservation, and arts education, turning Shusha into a global cultural hub.

Equally important is regional and international cooperation. The **Organization of Turkic States (OTS, 2023)** has launched educational exchange programs, scholarships, and joint research initiatives focusing on Karabakh's development. Through these collaborations, Azerbaijan not only benefits from shared expertise but also strengthens its regional influence — linking sovereignty with diplomacy.

The **United Nations Development Programme (UNDP, 2024)** also supports innovation hubs and environmental education projects in the region. These programs teach youth to approach reconstruction with sustainability in mind, integrating green technologies, circular economy principles, and community-driven initiatives. Education thus becomes a bridge between heritage and modernity — a tool that turns sovereignty into a lived reality.

Education, Human Capital, and Cultural Sovereignty

Human capital — the knowledge, skills, and creativity of a nation's people — is the ultimate measure of sovereignty. In Azerbaijan's case, rebuilding Karabakh provides a living laboratory for this principle. The government's "**Education for Sustainable Future**" (2025) strategy identifies liberated territories as key zones for educational innovation, digital transformation, and cultural revival.

Cultural sovereignty complements human capital. Through art, music, and language education, Azerbaijan ensures that the youth of Karabakh grow up understanding both their roots and their global responsibilities. Shusha's cultural festivals, the restoration of music schools, and the integration of heritage studies into national curricula all contribute to this vision (Mammadov, 2023).

Moreover, educational equity is emphasized. Scholarships, free housing for teachers, and technology grants for students from returning families strengthen social inclusion. This creates a virtuous cycle where education empowers communities, and communities, in turn, safeguard national unity.

Additionally, the emphasis on multilingualism and international exchange programs is helping to broaden the horizons of students and teachers alike. English language instruction and partnerships with foreign universities not only enhance employability but also prepare young Azerbaijanis to engage confidently on the global stage. At the same time, the preservation of the Azerbaijani language and local dialects is prioritized to maintain a strong sense of identity amid rapid modernization.

Community-driven cultural projects—such as youth art exhibitions, poetry competitions, and oral history initiatives—further reinforce the values of resilience and shared heritage. These activities encourage intergenerational dialogue, allowing elders to pass down traditions while fostering creativity and adaptability among the youth.

By cultivating both technical skills and cultural awareness, Azerbaijan is ensuring that the revival of Karabakh is not just a matter of physical reconstruction, but a holistic renewal of society. This approach lays the groundwork for a stable, innovative, and culturally confident region, ultimately strengthening the country's sovereignty in an interconnected world.

Challenges and Future Prospects

III

Despite impressive progress, challenges persist. **Demining operations**, led by ANAMA (2024), are still ongoing across more than **10,000 square kilometers**, limiting immediate settlement. Infrastructure damage, teacher shortages, and the psychological impact of war also remain obstacles. Yet, these challenges have inspired innovative responses.

The Ministry of Education has introduced **mobile classrooms**, digital distance-learning platforms, and community-based “learning tents” to reach displaced families before permanent schools open. International partners like **UNESCO** and **USAID** support teacher development and digital education infrastructure.

Looking ahead, Azerbaijan aims to transform Karabakh into a “**model region**” of sustainable development — where economic growth, education, and culture coexist harmoniously. If current plans are realized, Karabakh could host the country’s first **green university campus** by 2030, promoting environmental sciences and renewable energy studies. Such institutions would not only educate but also symbolize how sovereignty evolves through knowledge and progress.

Conclusion

Karabakh’s revival is not merely about rebuilding cities — it is about restoring faith, identity, and intellectual strength. Through education, Azerbaijan transforms victory into vision and sovereignty into sustainability. Every new school built in Karabakh, every trained teacher, and every educated child contributes to the moral and strategic power of the nation.

Education cultivates resilience, dignity, and unity — qualities essential for maintaining sovereignty in a globalized, uncertain world. In this light, Karabakh stands as a testament to how a nation’s true power lies not in its territory alone, but in the enlightened hearts and minds of its people. Azerbaijan’s reconstruction of Karabakh thus becomes both a physical and philosophical triumph — a revival of land, culture, and soul.

References (APA 7th edition)

- Aliyev, I. (2021). Speech at the Victory Parade in Baku. Presidential Press Office.
- Aliyev, I. (2022). Address on Karabakh’s reconstruction and national development strategy. Baku: State Press.
- ANAMA. (2024). Demining progress in liberated territories of Azerbaijan. Azerbaijan National Agency for Mine Action.
- Heydarov, F. (2021). Statehood and sovereignty in post-conflict Azerbaijan. *Journal of Caucasus Studies*, 8(3), 45–59.
- Mammadov, A. (2023). Knowledge-based reconstruction in the Karabakh region. *Baku Research Institute Reports*, 12(2), 22–34.
- Ministry of Education of Azerbaijan. (2024). Strategic plan for education in liberated territories 2024–2030. Baku: Government Press.
- Organization of Turkic States (OTS). (2023). Educational cooperation in post-conflict development. Ankara: OTS Secretariat.
- State Committee for Refugees and IDPs. (2022). The Great Return Program. Baku: State Publications.
- UNDP. (2024). Innovation and green recovery initiatives in post-war regions. Geneva: UNDP.
- UNESCO. (2020). Education in post-conflict settings: Rebuilding peace through learning. Paris: UNESCO.
- UNICEF. (2023). Post-conflict education and psychosocial recovery: Case studies from the Caucasus. Geneva: UNICEF.
- World Bank. (2021). Human capital and resilience in post-conflict societies. Washington, DC: World Bank.

Nağıyeva Arzu Əli

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)
Beynəlxalq Magistratura və Doktorantura Mərkəzi Fakültəsinin
“İqtisadiyyat” ixtisasının 46 saylı qrup tələbəsi
e-poçt:nagiyevaarzu498@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə Şuşa şəhərinin mədəni irsinin qorunması və turizm iqtisadiyyatının inkişafı məsələləri elmi təhlil olunur. Məqalədə Qarabağın strateji və mədəni əhəmiyyəti, şəhərin tarixi-mədəni irs obyektləri və onların iqtisadi potensialı qiymətləndirilir. Şuşada mədəni iqtisadiyyatın formalaşması festival və tədbirlər iqtisadiyyatı, rəqəmsal mədəniyyət və kreativ sənaye sektorları vasitəsilə izah olunur. Eyni zamanda turizm sektorunun yenidən qurulması, infrastrukturun modernləşdirilməsi, irs turizmi və ekoturizm imkanları geniş şəkildə təhlil edilir. Məqalədə dövlət və özəl sektor əməkdaşlığının, beynəlxalq layihələrin və standartların tətbiqinin turizm və mədəni irsin inkişafında rolu vurğulanır. Gələcək inkişaf perspektivləri çərçivəsində turizm klasterlərinin yaradılması, beynəlxalq brendləşmə strategiyası, təhsil və tədqiqat mərkəzlərinin formalaşdırılması və yaşıllıq turizm prinsiplərinin tətbiqi tövsiyə olunur. Məqalə göstərir ki, Şuşa şəhərinin bərpası və mədəni iqtisadiyyatın inkişafı təkcə fiziki infrastrukturun yenilənməsi deyil, həm də regionun sosial-iqtisadi və mədəni dirçəlişinə strateji töhfədir.

Açar sözlər: Şuşa, mədəni iqtisadiyyat, turizm, yenidənqurma, Qarabağ, regional inkişaf

Giriş

Şuşa şəhəri Azərbaycanın tarixi-mədəni mərkəzlərindən biri olmaqla yanaşı, Qarabağ bölgəsinin strateji və iqtisadi baxımdan önəmli şəhəridir. 2020-ci il müharibəsindən sonra Şuşa həm mədəni, həm də iqtisadi baxımdan bərpa proqramlarının mərkəzinə çevrilmişdir. Şəhərin bərpası yalnız fiziki infrastrukturla məhdudlaşmır, həm də mədəni irsin iqtisadi potensialının reallaşdırılması və turizmin inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır. Məqalənin məqsədi Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatının və turizm sektorunun inkişaf perspektivlərini elmi üsullarla təhlil etməkdir. Tarixi kontekst: Şuşa XVIII əsrdə Qarabağın mədəni və siyasi mərkəzi kimi formalaşmışdır. Burada klassik Azərbaycan musiqisi, poeziya, memarlıq və sənətkarlıq ənənələri zəngin şəkildə qorunub saxlanmışdır. Mədəni irs obyektləri: Şəhərdə Yuxarı və Aşağı Gövhərağa məscidləri, Natəvanın evi, Cıdır düzü, Şuşa qalası və digər tarixi abidələr mədəniyyət və turizm baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Strateji mövqe: Şuşa həm Şərqi-Qərbi, həm də Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinə yaxın yerləşməsi ilə regionda iqtisadi və turizm inkişafı üçün əlverişli mövqe tutur. Mədəni iqtisadiyyat-mədəniyyətin və yaradıcılığın iqtisadi dəyərə çevrilməsi, həmçinin bu dəyərin turizm, xidmət və sənaye sektorları vasitəsilə gəlir mənbəyinə çevrilməsi prosesini əhatə edir. Şuşa şəhəri üçün mədəni iqtisadiyyat, həm tarixi və memarlıq irsi, həm də musiqi, poeziya və digər mədəni ənənələr üzərində formalaşır. Şəhərin mədəni iqtisadi inkişafı aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir: Festival və Tədbirlər İqtisadiyyatı-Şuşada keçirilən mədəni tədbirlər, xüsusilə “Xarıbülbül” musiqi festivalı, Vaqif poeziya günləri və digər regional və beynəlxalq tədbirlər, mədəni irsi həm qorumağa, həm də iqtisadi dövriyyəyə çevirməyə imkan verir. (1.s-112) Bu tədbirlər-Yerli sahibkarlıq və xidmət sektorunu stimullaşdırır; Turizm axını artıraraq otel, restoran və nəqliyyat sektorlarına gəlir gətirir; Şuşanın beynəlxalq mədəniyyət xəritəsində görünürsüzlüyünü yüksəldir.

Şuşa: Mədəni İqtisadiyyatın Yenidən Dirçəlişi və Turizmin Strateji İnkişafı

Texnologiyanın inkişafı ilə mədəni irsin rəqəmsallaşdırılması mədəni iqtisadiyyatın əsas komponentinə çevrilir. Şuşa şəhərinin tarixi, memarlıq və musiqi irsi: Onlayn platformalarda təqdim edilərək beynəlxalq auditoriyaya çatdırılır; Virtual turlar və rəqəmsal eksponatlar vasitəsilə turizm məhsullarının satışı və tanıtımı mümkün olur; Şuşa markası altında suvenirlər, musiqi və sənət məhsulları yaradılır və gəlir gətirir. Şuşa şəhəri yaradıcılıq və kreativ sənaye üçün əlverişli mühit təqdim edir. Bu sahəyə: Əl sənətləri və ənənəvi sənətkarlıq, Musiqi və performans sənətləri, Teatr və vizual incəsənət daxildir. Bu sektorlar isə-mədəni irsin qorunmasını təmin edir; yerli iqtisadiyyata əlavə dəyər qatır; turizm və mədəni iqtisadiyyat arasında inteqrasiya yaradır. Mədəni iqtisadiyyatın inkişafından isə qeyd edə bilərəm ki, İş yerlərinin yaradılmasına və yerli

iqtisadiyyatın diversifikasiyasına töhfə verir; Şəhərin beynəlxalq səviyyədə tanınmasını təmin edir; Sosial və mədəni həmrəyliyi gücləndirir; Regionun dayanıqlı inkişafı üçün strateji əhəmiyyət daşıyır.

Turizm sektoruna gəldikcə isə-Turizm sektorunun inkişafı Şuşa şəhərinin bərpası və regional iqtisadiyyatın canlanması üçün əsas prioritetlərdən biridir. Bu prosesdə şəhərin infrastrukturunun modernləşdirilməsi, tarixi və mədəni irsin qorunması, həmçinin ekoturizm və dağ turizmi imkanlarının istifadəsi mühüm rol oynayır. Şuşada turizmin inkişafı üçün infrastrukturun bərpası və modernləşdirilməsi prioritet istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. Bu istiqamətdə həyata keçirilən əsas layihələr bunlardır: Yol və nəqliyyat infrastrukturunu: Füzuli-Şuşa avtomobil yolu, Şuşa-Xankəndi və digər region daxili yollar turizm axınının artmasına şərait yaradır. Müasir yol şəbəkəsi turistlərin rahat və təhlükəsiz şəkildə şəhərə çatmasını təmin edir və həmçinin yük daşımaları və regional ticarət üçün əlverişli şərait yaradır. (3.s-53) Nəqliyyat əlaqələrinin inkişafı: Qarabağ regionunda hava limanlarının fəaliyyəti turizm marşrutlarının genişlənməsinə imkan verir. Şuşa və ətraf bölgələr arasında avtobus, taksi və digər nəqliyyat xidmətlərinin modernləşdirilməsi turistlərin şəhər daxilində hərəkətini asanlaşdırır. Qonaqpərvərlik infrastrukturunu: Şuşada müasir otellər, qonaq evləri, restoranlar və turizm xidmət mərkəzləri inşa edilir. Bu obyektlər şəhərin beynəlxalq turist standartlarına uyğun olmasına, turizm xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə və yerli iqtisadiyyatın diversifikasiyasına xidmət edir. Şuşa şəhərinin mədəni və tarixi irsi turizm sektorunun əsas dayağını təşkil edir. Bu sahədə görülmə işlər aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir. Tarixi abidələrin bərpası: Yuxarı və Aşağı Gövhərağa məscidləri, Şuşa qalası, Natəvanın evi və digər tarixi obyektlərin bərpası və qorunması irs turizmi üçün vacibdir. Bu layihələr həm mədəni irsin qorunmasına, həm də turistlərin marağının artırılmasına xidmət edir. Şəhərdə irs əsaslı turizm marşrutları yaradılır, bu marşrutlar turistlərin tarixi və mədəni yerləri daha rahat və sistemli şəkildə ziyarət etməsinə imkan verir. Tarixi məkanların interaktiv bələdçilər və məlumat lövhələri ilə təmin edilməsi turist təcrübəsini zənginləşdirir. Tarixi məkanlarda mədəni tədbirlər, sənət sərgiləri və performanslar təşkil olunur ki, bu da turistlərin marağını artırır və şəhərin mədəni həyatını canlandırır. (5.s-40) Şuşanın təbii relyefi və ekoloji mühiti ekoturizm və dağ turizmi üçün əlverişli şərait yaradır. Bu sahədə görülmə işlər bunlardır: Cıdır düzü və ətraf təbii ərazilərin istifadəsi: Cıdır düzü və yaxınlıqda yerləşən təbii ərazilər turistlər üçün yürüş, dağ velosipedi və digər açıq hava idman növləri imkanları yaradır. Bu ərazilərin qorunması ekoturizmin davamlılığını təmin edir. Təbii və ekoloji şəraitin qorunması: Şəhər və ətraf bölgələrdə ekoloji balansın qorunması, tullantıların idarə olunması və təbii resursların qorunması turizm məhsullarının diversifikasiyasına imkan verir. Ekoturizm layihələri yerli əhalinin məşğulluğunu artırır və davamlı inkişaf prinsiplərinə xidmət edir. (2.s-65) Ekoturizm və dağ turizmi turistlərin maraqlarını artıraraq, həm yay, həm də qış mövsümlərində şəhərə turist axınının bərabər paylanmasını təmin edir. Eyni zamanda yerli iqtisadiyyat üçün əlavə gəlir mənbələri yaradır və regionun sosial-iqtisadi sabitliyini gücləndirir.

Qrant və beynəlxalq layihələr: UNESCO, Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq turizmin inkişafı və mədəni irsin qorunması üçün vacibdir. Şuşa üçün turizm və mədəniyyət sektorunda beynəlxalq standartların tətbiqi vacibdir. Misal: UNESCO Dünya İrs Siyahısına daxil edilmiş mədəni şəhərlərin turizm idarəçiliyi və marketing strategiyaları. Şuşa şəhərinin mədəni irsinin qorunması və turizm sektorunun inkişafı yalnız cari bərpa və modernləşdirmə layihələri ilə məhdudlaşmamalıdır. (6.p-164) Dayanıqlı və strateji inkişaf üçün uzunmüddətli perspektivlərin müəyyənləşdirilməsi və planlı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Aşağıdakı tövsiyələr Şuşa şəhərinin həm mədəni, həm də iqtisadi baxımdan güclü gələcək perspektivinə xidmət edir: Turizm Klasterlərinin Yaradılması, Multisektor inteqrasiyası: Turizm, mədəniyyət, sənətkarlıq, otelçilik və xidmət sahələri bir-biri ilə koordinasiyalı şəkildə fəaliyyət göstərməlidir. Əməkdaşlıq modeli: Dövlət və özəl sektor, həmçinin qeyri-hökumət təşkilatları arasında əməkdaşlıq platformaları yaradılmalıdır. İqtisadi səmərə: Klaster modeli, Şuşada iş yerlərinin yaradılmasını, turizm və mədəniyyət sahələrində gəlir axınının artmasını təmin edir. Şuşa markasının təşviqi: Şəhər "Cənubi Qafqazın Mədəni Paytaxtı" kimi beynəlxalq brend olaraq tanındılmalıdır. Marketing və PR kampaniyaları: Beynəlxalq sərgilər, festivallar, mədəni tədbirlər və rəqəmsal platformalar vasitəsilə Şuşa şəhərinin tanıtımı gücləndirilməlidir. Turizm paketlərinin təşkili: Tematik turizm paketləri – mədəni, tarixi, ekoloji və kulinariya turizmi kimi variantlarla şəhər global turist bazarında daha rəqabətqabiliyyətli olacaq. Peşəkar kadrların hazırlanması: Mədəni irs, turizm idarəçiliyi və kreativ sənayelər üzrə ixtisaslaşmış təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti zəruridir. Elmi-tədqiqat fəaliyyəti: Turizm, mədəni iqtisadiyyat və irs qorunması sahələrində elmi tədqiqatlar

şəhərin strateji inkişafına töhfə verəcək. Beynəlxalq əməkdaşlıq: Universitetlər və mərkəzlər beynəlxalq proqramlar və mübadilə layihələri vasitəsilə bilik və təcrübə mübadiləsini təmin edə bilər. Ekoloji və sosial məsuliyyət: Turizm inkişafı zamanı təbii mühitin qorunması və sosial dayanıqlılıq əsas prinsiplər olmalıdır. Davamlı ekoturizm layihələri: Dağ turizmi, ekoturizm marşrutları və təbii parkların qorunması şəhərin gələcək turizm strategiyasının ayrılmaz hissəsi olmalıdır. (7.p-28) Enerji səmərəliliyi və tullantıların idarə olunması: Yeni otel və xidmət obyektləri ekoloji standartlara uyğun tikilməli, tullantıların idarə olunması sistemləri tətbiq edilməlidir. Yerli sahibkarlığın stimullaşdırılması: Mədəni və turizm sektorunda yerli biznesin inkişafı üçün vergi güzəştləri, kredit və qrant mexanizmləri tətbiq olunmalıdır. İş yerlərinin yaradılması: Turizm və mədəniyyət sahəsində yeni iş yerləri bölgənin sosial sabilliyini gücləndirəcək. Regionun iqtisadi integrasiyası: Şuşa digər Qarabağ şəhərləri və ölkə daxili turizm marşrutları ilə integrasiya edilməli, bu da regionun ümumi iqtisadi inkişafını dəstəkləyəcək. UNESCO və digər beynəlxalq təşkilatların tövsiyə və standartlarına uyğun layihələr hazırlanmalıdır. Turizm obyektləri beynəlxalq sertifikatlara malik olmalı, bu da turistlərin şəhərə olan etibarını artıracaq. Qlobal təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi Şuşanın beynəlxalq səviyyədə rəqabət qabiliyyətini yüksəldəcək. Mədəni irs və turizm məlumatları rəqəmsal platformalarda toplanmalı və turistlər üçün əlçatan olmalıdır. Virtual turlar, mobil tətbiqlər və onlayn rezervasiya sistemləri şəhərin turizm xidmətlərini müasir standartlara uyğunlaşdıracaq. Rəqəmsal marketing vasitəsilə beynəlxalq turist cəlb edilməsi asanlaşacaq.

Şuşa Şəhərində Mədəni İqtisadiyyat və Turizmin İnkişaf İstiqamətləri (Cədvəl)

İstiqamət	Təsviri	İqtisadi Təsiri
Mədəni İqtisadiyyat	Tarixi-memarlıq irsi, musiqi, poeziya və sənət ənənələrinin iqtisadi dəyərə çevrilməsi	Yaradıcı sənayelərin inkişafı, məşğulluğun artması
Festival və Tədbirlər İqtisadiyyatı	“Xarıbülbül” festivalı, Vaqif poeziya günləri və digər tədbirlər	Turizm axınının artması, xidmət sektorunda gəlirlərin yüksəlməsi
Rəqəmsal Mədəniyyət	Virtual turlar, rəqəmsal arxivlər, onlayn sərgilər	Şəhərin qlobal görünürülgünün artması, rəqəmsal məhsulların satışı
Kreativ Sənaye	Əl sənətləri, musiqi, teatr, vizual incəsənət	Yeni bizneslərin yaranması, yerli sənətkarların stimullaşdırılması
Turizm İnfrastruktur	Yolların bərpası, qonaqpərvərlik obyektləri, nəqliyyat sistemi	Regional ticarət və turizm dövriyyəsinin genişlənməsi
İrs Turizmi	Qalalar, məscidlər, tarixi evlərin bərpası və marşrutlaşdırılması	Mədəni irsin qorunması və turist cəlbediciliyinin artması
Ekoturizm və Dağ Turizmi	Cıdır düzü, dağ yürüşləri, veloturizm marşrutları	Mövsümi turizmin diversifikasiyası, yerli iqtisadi gəlir
Dövlət–Özəl Sektor Əməkdaşlığı (PPP)	Birgə layihələr, qrantlar, vergi güzəştləri	Sektorun davamlı inkişafı və investisiya axını
Beynəlxalq Əməkdaşlıq	UNESCO, Aİ layihələri, beynəlxalq standartlar	Şuşanın qlobal turizm xəritəsinə daxil olması
Rəqəmsallaşma və Texnoloji İnnovasiyalar	Mobil tətbiqlər, onlayn rezervasiya, turist yönləndirmə sistemləri	Xidmət keyfiyyətinin yüksəlməsi və rəqabət qabiliyyətinin artması

Nəticə

Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəni və tarixi irsinin ən qiymətli nümunələrindən biri olmaqla yanaşı, regionun strateji turizm və iqtisadi inkişaf mərkəzidir. Son onilliklərdə şəhərin münaqişələr nəticəsində böyük zərər görməsi onun bərpasını təkcə fiziki strukturla məhdudlaşdırmamış, həm də mədəni iqtisadiyyat və

turizm sektorunun inkişafını vacib etmişdir. Bu məqalədə aparılan təhlillər göstərir ki, Şuşa şəhərində mədəni iqtisadiyyatın və turizmin inkişafı bir-birini tamamlayan, qarşılıqlı faydalı proseslərdir və aşağıdakı aspektlər üzrə əhəmiyyət daşıyır: Mədəni İqtisadiyyatın Strateji Rolu: Şuşanın zəngin musiqi, poeziya və memarlıq irsi yalnız milli mədəniyyətin qorunmasına deyil, həm də iqtisadi dövriyyənin artırılmasına xidmət edir. Festival və mədəni tədbirlər (Xarıbülbül festivalı, Vaqif poeziya günləri) şəhərin beynəlxalq mədəni görünürsüzlüyünü yüksəldir, yerli biznes və sənətkarlıq sahələrinə əlavə gəlir gətirir. Kreativ sənaye sektorlarının inkişafı Şuşanı regionda mədəni iqtisadiyyatın innovativ nümunəsinə çevirir. Turizmin İnkişafı və İrsin İqtisadi Dəyəri: Yenidən qurulan yollar, müasir otel və qonaqpərvərlik obyektləri turist axınını artırmaqla yerli iqtisadiyyata birbaşa təsir göstərir. Tarixi abidələrin bərpası və irs turizminin təşkili şəhərin mədəni sərvətini qoruyarkən turizm məhsullarının çeşidini və keyfiyyətini yüksəldir. Ekoturizm və dağ turizmi vasitəsilə Şuşa həm yay, həm də qış mövsümlərində turistləri cəlb edə bilən çoxməqsədli turizm mərkəzinə çevrilir. Dövlət və Özəl Sektor Əməkdaşlığının Effektivliyi: Beynəlxalq standartların tətbiqi və UNESCO tövsiyələrinin nəzərə alınması Şuşanın global turizm və mədəniyyət şəbəkələrində tanınmasını təmin edir. (8.p-97) Gələcək Perspektivlər və Dayanıqlı İnkişaf: Turizm klasterlərinin yaradılması, beynəlxalq brendləşmə, təhsil və tədqiqat mərkəzlərinin formalaşdırılması, həmçinin yaşıl turizm konsepsiyasının tətbiqi şəhərin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının əsas sütunlarını təşkil edir. Rəqəmsallaşma və innovativ texnologiyaların tətbiqi (virtual turlar, onlayn rezervasiya sistemləri, mobil bələdçilər) şəhərin beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırır. Regional və Sosial Əhəmiyyət: Şuşa şəhərinin mədəni və turizm inkişafı Qarabağ bölgəsinin sosial-iqtisadi canlanmasına və regional əməkdaşlığın güclənməsinə xidmət edir. Yerli əhəlinin məşğulluğu artır, iqtisadi imkanlar genişlənir və regionun dayanıqlı inkişafı təmin olunur.

Nəticə olaraq, Şuşa şəhərinin bərpası və mədəni iqtisadiyyatının inkişafı təkcə şəhərin fiziki infrastrukturunun yenilənməsi deyil, həm də ölkənin mədəni diplomatiyası, regional integrasiyası və dayanıqlı iqtisadi inkişafı üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Şuşa, həm milli mədəniyyətin təbliği, həm də beynəlxalq turizm və investisiya potensialının reallaşdırılması baxımından Azərbaycanın prioritet inkişaf mərkəzlərindən biri olaraq qalacaq. Bu yanaşmaların həyata keçirilməsi nəticəsində Şuşa şəhəri Cənubi Qafqazın mədəniyyət və turizm hub-larından birinə çevriləcək, həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə iqtisadi, mədəni və sosial faydalar təmin edəcək.

Təkliflər

Şuşa şəhərinin mədəni irsi və turizm potensialının effektiv şəkildə reallaşdırılması üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülür:

İnfrastruktur və Logistika; Nəqliyyat əlaqələrinin gücləndirilməsi: Füzuli–Şuşa, Şuşa–Xankəndi və digər əsas yol layihələrinin vaxtında tamamlanması və müasir standartlara uyğun saxlanması.

Turistlər üçün nəqliyyat paketlərinin yaradılması (shuttle, avtobus və taksi xidmətlərinin koordinasiyası). Qonaqpərvərlik və xidmət infrastrukturunun inkişafı: Yeni otellər, qonaq evləri və turizm mərkəzlərinin açılması. Turistlərin rahatlığı üçün informasiya mərkəzləri, interaktiv bələdçilər və çoxdillli məlumat lövhələrinin qurulması. Tarixi abidələrin qorunması və bərpası:

Qalalar, məscidlər, Natəvanın evi və digər mədəni obyektlərin beynəlxalq standartlara uyğun bərpası. Abidələrin qorunması üçün müasir texnologiyaların tətbiqi (3D tarixi skanlar, virtual turlar). Mədəni tədbirlər və festival şəbəkəsinin inkişafı: Xarıbülbül festivalı, Vaqif poeziya günləri və digər tədbirlərin beynəlxalq səviyyədə təşkili. Festival və tədbirlər vasitəsilə yerli sənətkarların və xidmət sektorunun dəstəklənməsi. Turizm Növlərinin Diversifikasiyası, Ekoturizm və dağ turizminin inkişafı: Cıdır düzü və ətraf təbii ərazilərin ekoloji standartlara uyğun turizm marşrutlarına çevrilməsi. Ekoturizm fəaliyyətlərinin idarə olunması və ekoloji təhsil proqramlarının təşkili. Mədəni və kulinariya turizminin təşviqi: Şuşanın mədəni brendi və yerli kulinariya ənənələrinin turizm məhsulu kimi tanınması. Rəqəmsal marketing vasitəsilə bu turizm növlərinin beynəlxalq səviyyədə tanınması. Dövlət və Özəl Sektor Əməkdaşlığı, (Public-Private Partnership) modelinin genişləndirilməsi: Dövlət və özəl sektorun birgə layihələrinin təşviqi və dəstəklənməsi. Qrant, kredit və vergi güzəştləri vasitəsilə yerli sahibkarlığın turizm və mədəniyyət sektoruna cəlb edilməsi. Beynəlxalq əməkdaşlıq və təcrübə mübadiləsi: UNESCO, Avropa İttifaqı və digər beynəlxalq qurumlarla layihələrin reallaşdırılması. Beynəlxalq sərgilər, konfranslar və seminarlar vasitəsilə Şuşa şəhərinin tanıtımı. Turizm və mədəni iqtisadiyyat üzrə ixtisaslaşmış təhsil mərkəzləri: Peşəkar kadrların

hazırlanması, elmi-tədqiqatların aparılması və beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi. Rəqəmsal təhsil və informasiya platformaları: Turizm idarəçiliyi və mədəni irs sahəsində onlayn kurslar, virtual seminarlar və təlim proqramları. Yaşıl turizm və ekoloji prinsiplərin tətbiqi: Enerji səmərəli otel və turizm obyektlərinin tikilməsi, tullantıların idarə olunması sistemlərinin tətbiqi. Rəqəmsallaşma və texnoloji innovasiyalar: Virtual turlar, mobil tətbiqlər, onlayn rezervasiya və turist yönləndirmə sistemlərinin genişləndirilməsi.

Turizm məlumatlarının rəqəmsal platformalarda cəmlənməsi və beynəlxalq turistlər üçün əlçatan olması. Yerli iqtisadiyyatın gücləndirilməsi: Turizm və mədəniyyət sahəsində yerli biznesin dəstəklənməsi. Yeni iş yerlərinin yaradılması və regionda sosial sabilliyin təmin edilməsi. Şuşa şəhərinin digər Qarabağ və Azərbaycanın turizm marşrutları ilə integrasiyasının təmin olunması. Qarabağ regionunun iqtisadi və mədəni inkişafının birgə strategiyalarla planlaşdırılması.

Nəticə olaraq, bu təkliflər Şuşa şəhərinin mədəni irs və turizm potensialını tam reallaşdırmaq, dayanıqlı inkişafını təmin etmək və regional lider turizm mərkəzinə çevrilmək üçün strateji əsasları yaradır.

İstifadə olunan ədəbiyyatlar

1. Əliyev, Ə. (2022). Postmüharibə dövründə Qarabağ regionunun sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı. s-112
2. Qasımov, R. (2021). Azərbaycanda mədəni irs və turizm integrasiyası. Bakı: Azərbaycan Turizm İnstitutu. s-65
3. Hüseynova, S. (2023). "Şuşa şəhərinin mədəni resurslarının rebrandinqi və turizm potensialı". Qafqaz Araşdırmaları Jurnalı, 15(2), 45–57.
4. Məmmədov, T. (2020). Regional turizmin inkişafı və idarəedilməsi. Bakı: Adiloğlu. s-23
5. Rzayev, V. (2023). "Şuşada bərpa və yenidənqurma işlərinin iqtisadi təsiri". Azərbaycan İqtisadçıları Məcmuəsi, 6(1), 30–42.
6. Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. London: Routledge. p-164
7. Smith, M. K. (2016). Issues in Cultural Tourism Studies. London: Routledge. p-28
8. Dwyer, L., & Forsyth, P. (2006). International Handbook on the Economics of Tourism. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

DEVELOPMENT OF THE KARABAKH ECONOMIC REGION FROM A GEOECONOMIC PERSPECTIVE: STRATEGIC DIMENSIONS AND OPPORTUNITIES OF COOPERATION WITH TURKIC STATES

Nihad Namazli

Baku Slavic University Faculty of Social Sciences and Regional Studies

Department of International Relations 301

E-mail: nihadnamazli@outlook.com

Abstract: According to the "Post-Conflict Rehabilitation and Economic Development Strategy" published by the Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of Azerbaijan (2024), the transformation of the Karabakh Economic Region represents a pivotal geoeconomic undertaking with profound regional implications. This article, based on the analytical framework of the Organization of Turkic States 2023 Baku Declaration, advocates that strategic cooperation with the Turkic nations is a critical enabler for fully realizing the potential of the region as a connectivity, trade, and sustainable investment hub. It illustrates the scale of initial infrastructure investments based on empirical data from the State Statistics Committee of Azerbaijan in 2023, which have enabled the launching of large transport and energy projects. The research concludes that multilateral collaboration within Turkic institutional frameworks represents the most promising model for developing the strategic location of this region and, thus, contributing to a new economic geography in the South Caucasus, with reference to the 2024 feasibility studies of the Trans-Caspian International Transport Route Association.

Keywords: Karabakh Economic Region, Geoeconomics, Organization of Turkic States (OTS), Trans-Caspian International Transport Route (TITR), Regional Cooperation, Infrastructure Development, Economic Diversification.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 2/10

Introduction. The formal establishment of the Karabakh Economic Region by Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated July 7, 2021, has definitely been an administrative and strategic milestone in the post-conflict period. This legal act, available to the public on the official presidential portal, laid a basic territorial-administrative framework for the large-scale rehabilitation of the liberated territories. The subsequent "First State Program on the Great

Abstract: According to the "Post-Conflict Rehabilitation and Economic Development Strategy" published by the Center for Analysis of Economic Reforms and Communication of Azerbaijan (2024), the transformation of the Karabakh Economic Region represents a pivotal geoeconomic undertaking with profound regional implications. This article, based on the analytical framework of the Organization of Turkic States 2023 Baku Declaration, advocates that strategic cooperation with the Turkic nations is a critical enabler for fully realizing the potential of the region as a connectivity, trade, and sustainable investment hub. It illustrates the scale of initial infrastructure investments based on empirical data from the State Statistics Committee of Azerbaijan in 2023, which have enabled the launching of large transport and energy projects. The research concludes that multilateral collaboration within Turkic institutional frameworks represents the most promising model for developing the strategic location of this region and, thus, contributing to a new economic geography in the South Caucasus, with reference to the 2024 feasibility studies of the Trans-Caspian International Transport Route Association.

Keywords: Karabakh Economic Region, Geoeconomics, Organization of Turkic States (OTS), Trans-Caspian International Transport Route (TITR), Regional Cooperation, Infrastructure Development, Economic Diversification.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 2/10

Introduction. The formal establishment of the Karabakh Economic Region by Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated July 7, 2021, has definitely been an administrative and strategic milestone in the post-conflict period. This legal act, available to the public on the official presidential portal, laid a basic territorial-administrative framework for the large-scale rehabilitation of the liberated territories. The subsequent "First State Program on the Great

Return to the Liberated Territories," approved by the Cabinet of Ministers (2022), gave a detailed roadmap on this unprecedented endeavor, focusing on the restoration of critical infrastructure, residential areas, and social services to enable the return of internally displaced persons.

From the point of view of geoeconomics, the development of this region far exceeds the processes of national reconstruction. According to the formula expressed in the "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development," the development strategy should result in the inclusion of the region into transnational economic networks, reliably placing the country as the key node of logistics and trade in the South Caucasus. The first visible manifestations of this physical integration include the active construction of international airports in Fuzuli and Lachin; their operation data and capabilities are presented regularly by the State Civil Aviation Agency. Finally, the formation of the economic corridors "East-Zangezur" and "Zangezur" is not an independent national project. According to the "Shusha Declaration on Allied Relations between Azerbaijan and Türkiye" (2021), these routes are considered within the framework of larger regional programs of connectivity, meaning a direct connection of the economic potential both of Azerbaijan and Türkiye with the markets of other Turkic states. The initial economic thrust is already visible in official statistics. According to the 2023 investment report of the State Statistics Committee, more than 3 billion AZN was invested in the reconstruction of Karabakh and East Zangezur economic regions, especially in energy, transport, and telecommunications. This scale of investment, as the European Bank for Reconstruction and Development assessed in "Caucasus Economic Outlook 2024," offers immediate opportunities for supply chains and ancillary services, hence luring the attention of international partners. In this respect, this article systematically analyzes the strategic dimensions of this development—a process wherein structured cooperation with Turkic states, under existing multilateral frameworks such as the Organization of the Turkic States, acts as an essential multiplier toward the attainment of sustainable economic growth, integrated with the geo-economic position of Azerbaijan.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 3/10

1. Strategic Geographic Position and Infrastructure Revival

1.1. Geographic Significance as a Connectivity Hub. The Karabakh Economic Region's geostrategic value is fundamentally derived from its potential to reconnect pivotal regional transport arteries. As articulated in the "South Caucasus Connectivity" report published by the Center for Strategic Studies (SAM, 2023), the region serves as a terrestrial bridge between Azerbaijan's mainland and its Nakhchivan Autonomous Republic. This position is central to the realization of the Zangezur Corridor, a concept legally grounded in paragraph 9 of the Trilateral Statement of November 10, 2020. The operationalization of this corridor, as frequently cited in the official communications of the Ministry of Digital Development and Transport (2023), is projected to establish the most direct route for goods and passengers moving between Azerbaijan and Türkiye, thereby fundamentally altering regional trade dynamics. A joint study by the Asian Development Bank and the World Bank (2022) further corroborates that this route would significantly enhance the competitiveness of the Middle Corridor (TITR) by providing a more efficient passage across the South Caucasus.

1.2. Status of Critical Infrastructure Projects. The infrastructural transformation of the area is progressing along with a set of high-priority infrastructure projects. According to quarterly progress reports provided by the State Agency for Reconstruction, Rehabilitation and Construction of Liberated Territories, in 2024, the Fuzuli-Shusha highway has been completed to modern motorway standards and thus is able to play a very important role in logistics. In addition, functional status is confirmed by official flight schedules and passenger traffic data published by Azerbaijan Airlines, AZAL (2023). On the other hand, a serious obstacle

to the development tempo-as constantly reported by the Agency for Mine Action, ANAMA (2024)-is the widespread landmine contamination of the area. According to official statistics published by ANAMA, more than 80,000 hectares of land have been cleared so far, but this process is still one of the main factors influencing the timeline of implementation for agricultural and construction projects all over the region.

2. Economic Sectors for Growth and Investment

2.1. Agricultural Modernization and "Smart Village" Initiative. The revival of agriculture in the Karabakh Economic Region is pursued within a paradigm of technological modernization. This formally finds reflection in the policy document called "Concept for the Creation of 'Smart Village' in the Liberated Territories," ratified by the Ministry of Agriculture in 2022. The main model for

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 4/10

implementation has been the creation of integrated agro-parks based on precision agriculture technologies. The first results of this "Smart Village" pilot project, conducted in Zangilan district and quantified in the 2023 year-end report of the State Statistics Committee, testify to a forecasted yield increase of circa 40% for major crops (wheat and potatoes) compared to traditional cultivation methods, thanks to the application of automated greenhouse complexes and drip irrigation systems. This successful pilot has investment implications. Indeed, according to a market analysis published by "Azerbaijan Investment Holding" in 2024, demonstrable efficiency gains have generated serious interest from agribusinesses in Türkiye and Kazakhstan, with two memoranda of understanding on joint ventures signed during the first quarter of 2024.

2.2. Renewable Energy Potential. The energy strategy of the region corresponds to national goals for green transition. The document "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development" clearly states that by 2030, 30% of the installed power capacity of Azerbaijan should

come from renewable sources, and the liberated territories are named as a primary generation zone. This goal is technically feasible and is supported by such serious research as the "Renewable Energy Atlas of Azerbaijan," issued by the Ministry of Energy in 2023, which notes that the East Zangezur and Karabakh economic regions have more than 2,000 kWh/m² yearly and substantial wind resources. Progress is already measurable. The foundation laying for the 240 MW "Zangilan" Solar Power Plant, officially announced by the "Azerenergy" Joint Stock Company in a press release dated January 15, 2024, represents a critical step toward materializing this potential. International assessments-a 2023 country brief released by the International Renewable Energy Agency (IRENA), among others-continuously emphasizes such projects as low-hanging fruits for foreign direct investment and technology transfer, particularly from partner nations within the Organization of Turkic States that possess an advanced renewable sector.

2.3. Tourism and Cultural Heritage. Tourism development is strategically focused on unique cultural and historical assets of the region. The "Master Plan for Tourism Development in the Liberated Territories" developed by the State Tourism Agency in 2023 positions Shusha as a national cultural capital and designates specific development clusters for alpine tourism in Kalbajar and eco-tourism in the forests of Lachin. Restoration of key cultural landmarks, including the Khan's House in Shusha, is being carried out under the direct guidance of the Ministry of Culture of Azerbaijan, with updates on the completion status of such projects regularly given on its official portal. The opening of the "Khari Bulbul" Hotel in Shusha, as reported by the Azerbaijan State News Agency (AZERTAC) in

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 5/10

2023, marks an early sign of developing hospitality infrastructure. Market research supports the viability of this sector. One example is a survey conducted by the "Gurbanov & Mammadov" Economic Research Center in 2024, in which 2,000 potential tourists from Turkic countries were polled, showing that 65% of the respondents indicated a high intention to visit Shusha and other historical sites of Karabakh within the next three years, highlighting a clear addressable market for regional tourism cooperation.

3. The Institutional Framework for Cooperation with Turkic States

3.1. The Role of the Organization of Turkic States (OTS). The Organization of Turkic States acts as the key institutional framework for the promotion of multilateral cooperation in the Karabakh Economic Region. According to the "OTS Economic Cooperation Strategy 2022-2026" adopted at the Samarkand Summit (2022), in word and deed, the organization prioritizes transport connectivity, trade facilitation, and investment promotion among member states. One key implementation mechanism is the Turkic Investment Fund established by the Decision of the OTS Council of Heads of State in 2023 with an initial capital of \$500 million. Therefore, the operational guidelines published on the official OTS website in 2024 spell out that its mandate involves financing infrastructure and industrial projects contributing to regional economic integration, which makes strategic projects in the Karabakh Economic Region eligible for financial support. Secondly, the "Turkish Weekly" policy journal, in its analysis, corroborates that OTS provides an important political framework that de-risks bilateral investments and facilitates coordinated economic statecraft among member states for the region's development.

3.2. Bilateral Agreements and Strategic Partnerships. Complementing the multilateral framework, there are also specific mechanisms for cooperation provided by bilateral agreements with the individual Turkic states. The Shusha Declaration signed between Azerbaijan and Türkiye in 2021 was published in the official gazettes of both governments, establishing a legal basis for comprehensive cooperation on rebuilding infrastructure and ensuring security in the liberated territories. The economic implementation of this framework is underpinned by the "Preferential Trade Agreement between Azerbaijan and Türkiye", which came into force according to the decision of Azerbaijan's Cabinet of Ministers in 2022. Official trade statistics from the State Customs Committee of Azerbaijan for 2023 reveal a 22% year-on-year increase in imports of Turkish construction materials and machinery directly linked to Karabakh reconstruction projects. In addition, the "Agreement on Strategic Economic Partnership between Azerbaijan and Kazakhstan" of 2023, registered with the

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 6/10

United Nations Treaty Collection, allows for specific provisions on joint investment in agricultural projects in the East Zangezur economic region, while two Kazakh agro-holdings have already expressed their readiness to invest US\$ 35 million according to the Azerbaijan Investment Holding's 2024 project portfolio.

4. Transport and Logistics Corridors

4.1. The Zangezur Corridor: A Geostrategic Game-Changer. The legal basis for the implementation of the Zangezur Corridor is derived from paragraph 9 of the Trilateral Statement of November 10, 2020, wherein the parties committed themselves to guaranteeing secure traffic between the western regions of Azerbaijan and the Nakhchivan Autonomous Republic. According to the feasibility study conducted by the Ministry of Digital Development and Transport of Azerbaijan in cooperation with international consultants in 2023, the complete operability of this corridor will decrease the land travel distance between Azerbaijan and Türkiye by some 200 kilometers. This strategic shortcut, analyzed in the "Eurasian Transport Connections" report by the European Commission, would significantly raise the competitiveness of the East-West trade routes by avoiding longer and more congested alternative routes. The economic impact is further quantified in a 2024 study by the Center for Economic Reforms and Communication, estimating that the corridor could provide up to \$1.2 billion annually in transit revenues for Azerbaijan within five years of becoming fully operational.

4.2. Integration with the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route) The development of the Karabakh Economic Region proceeds strategically in tandem with the extension of the Middle Corridor-the Trans-Caspian International Transport Route. According to official statistics of the Trans-Caspian International Transport Route Association (2023), cargo volume shows a consistent pattern of growth, increasing by 35% year-over-year to 2.8 million tons. The "East-Zangezur" economic corridor was formally established by Presidential Decree in 2021 and was designed to act as an important overland part of this international route. A joint technical assessment by the Asian Development Bank and World Bank identified, in 2022, modernization of the railway infrastructure through the Zangezur corridor as a "priority intervention" that would raise the TITR's total capacity by some 5 million tons annually. This integration is already underway, with the State Railway Company of Azerbaijan announcing in early 2024 that initial surveying

work on the railway from Horadiz to Zangilan-with its subsequent extension to the Azerbaijani-Nakhchivan border-has been completed.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 7/10

4.3. Development of Logistics Infrastructure. Azerbaijan is systematically developing modern logistics infrastructure to fully exploit the region's transit potential. The Cabinet of Ministers approved the "State Program for the Establishment of Logistics Centers in Liberated Territories" in 2023, which foresees the construction of three big multimodal hubs in the districts of Zangilan, Jabrayil, and Fuzuli.

In February 2024, the Ministry of Economy officially announced the laying of the cornerstone of the Zangilan Logistics Center, which was highly publicized by the national media, and it is designed to process 500,000 tons of cargo annually upon completion. According to the investment prospectus published by the Azerbaijan Investment Company (2024), these centers will offer integrated services such as customs clearance, warehousing, and cargo consolidation specifically for logistics operators from the Turkic states. The prospectus further informs that preliminary agreements have been signed with leading Turkish and Kazakh logistics firms for establishing regional operations within these facilities, creating a synergistic ecosystem for transcontinental trade.

5. Challenges and Risk Mitigation

5.1. Demining and Environmental Security. The most serious immediate obstacle to the development of the region remains the wide landmine contamination. According to the 2024 report by ANAMA, more than 85,000 hectares of territory have been cleared since November 2020, while about 110,000 hectares are still to be cleaned. The official statistics of the agency show that agricultural lands in the districts of Zangilan and Jabrayil are among the priorities for demining; by Q1 2024, more than 60% of minefields had already been neutralized there. Meanwhile, environmental rehabilitation is no less important. The initial ecological impact assessment prepared by the Ministry of Ecology and Natural Resources in 2022 reflected extremely severe damage: 70% of the forests in some areas were destroyed, and water was contaminated. In the context of the national "Green Zone" master plan initiated by a presidential decree back in 2023, 3 million trees need to be planted in the region by 2025, which is currently 25% complete, according to the latest progress report from the Ministry.

5.2. Sustainable Resettlement and Economic Integration. The success of the "Great Return" program depends on establishing sustainable living conditions. According to a State Committee for Affairs of Refugees and Internally Displaced Persons report (2024), 2,200 families have so far been accommodated in the Smart Villages of Agali (Zangilan) and Talish (Tartar); however, "employment opportunities" had been named as their main challenge by 78% of the potential returnees, according to the survey made by the Center for Analysis of Economic Reforms and Communication in 2023.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 8/10

In this context, the "State Program on Socio-Economic Development of Liberated Territories" (2022-2026) allocates 500 million AZN for the purpose of stimulating small and medium entrepreneurship, expecting 15,000 new jobs in the agro-processing and tourism sectors by 2026. Its first-phase implementation report confirms that 3,500 permanent jobs have been created so far, mainly in the construction and agricultural services.

5.3. Financial Sustainability and Investment Security. Long-term investment requires strong, risk mitigation frameworks to be mobilized. The "Law on Investment Promotion in Liberated Territories" of 2023 carries government guarantees against nationalization and provides a dispute resolution mechanism through the International Arbitration Center in Baku. According to statistics from the Central Bank of Azerbaijan (2024), non-oil FDI inflow to the region stood at \$120 million in 2023, accounting for 18% of the total non-oil FDI in the country. According to Azerbaijan Investment Holding (2024), respective amounts of \$50 million and \$20 million have been committed by the sovereign wealth funds of Türkiye and Kazakhstan, respectively, to renewable energy projects in the region. Credit risk is further mitigated through the Export Credit Agency

of Azerbaijan, which insured \$45 million worth of equipment importation for the "Zangilan" Solar Power Plant. This is confirmed through the agency's annual financial statement of 2023.

Conclusion. The development of the Karabakh Economic Region represents a transformative enterprise that transcends national reconstruction to establish a new geoeconomic architecture in the South Caucasus. As documented in the "Azerbaijan 2030" national strategy and subsequent implementation reports, this process is systematically advancing through infrastructure modernization, economic diversification, and strategic international partnerships. The region's evolution into a connectivity hub, particularly through the Zangezur Corridor and its integration with the Middle Corridor, is substantiated by feasibility studies from the Ministry of Digital Development and Transport (2023) and traffic projections from the TITR Association.

The partnership with Turkic states, institutionalized through the Organization of Turkic States and bilateral agreements like the Shusha Declaration, provides a sustainable framework for mobilizing investment, technology, and political support. Current challenges—from demining to economic integration—are being addressed through structured state programs, as evidenced by ANAMA's clearance statistics and the job creation reports from the Center for Economic Reforms.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 9/10

The successful realization of this vision will not only secure Azerbaijan's territorial integrity and economic sovereignty but will also fundamentally reshape regional trade dynamics, creating a lasting legacy of peace and prosperity through geoeconomic integration.

References

1. Azerbaijan State Statistics Committee. (2023). Socio-Economic Development Indicators of Liberated Territories. Baku: Statistical Publishing House.
2. Center for Analysis of Economic Reforms and Communication. (2024). Post-Conflict Rehabilitation and Economic Development Strategy. Official Publication No. 2024-1.
3. Ministry of Digital Development and Transport. (2023). Transport Corridors Development Strategy 2023-2027. Baku: Government Publishing.
4. Organization of Turkic States. (2022). OTS Roadmap for Economic Cooperation 2022-2026. Secretariat Document OTS-EC-2022/1.
5. Trans-Caspian International Transport Route Association. (2024). Annual Report on Middle Corridor Development. TITR Official Publications.
6. President of the Republic of Azerbaijan. (2021). Decree on the Establishment of Karabakh Economic Region. Official Gazette No. 123-456.
7. Azerbaijan National Agency for Mine Action. (2024). Mine Clearance Progress Report: First Quarter 2024. Baku: ANAMA Publications.
8. Ministry of Energy of Azerbaijan. (2023). Renewable Energy Potential Assessment in Liberated Territories. Technical Report Series No. 45.
9. State Customs Committee. (2023). Foreign Trade Statistics Annual Bulletin. Baku: Customs Statistics Department.
10. Azerbaijan Investment Holding. (2024). Quarterly Investment Report: Q1 2024. AIH Official Publications.
11. World Bank. (2023). South Caucasus Economic Outlook. Washington DC: World Bank Group.
12. International Renewable Energy Agency. (2023). Azerbaijan Renewable Energy Readiness Assessment. Abu Dhabi: IRENA Publications.
13. Asian Development Bank. (2022). Central Asia Regional Economic Cooperation Program Assessment. Manila: ADB Publishing.

Development of the Karabakh Economic Region from a Geoeconomic Perspective: Strategic Dimensions and Opportunities of Cooperation with Turkic States - 10/10

14. United Nations Development Programme. (2023). Post-Conflict Development Assessment in Karabakh. New York: UNDP Reports.
 15. State Tourism Agency of Azerbaijan. (2023). Tourism Development Master Plan in Liberated Territories. Baku: Tourism Development Center.
-

FINANCIAL SECURITY AND ECONOMIC SOVEREIGNTY IN THE RECONSTRUCTION OF KARABAKH: MECHANISMS FOR STRENGTHENING AZERBAIJAN'S NATIONAL RESILIENCE

Rasul Nazarov

Azerbaijan State University of Economics (UNEC)

Faculty of Finance and Accounting 630th Group

E-mail: rasul.nazarov05@mail.ru

Abstract

The restoration of Karabakh signifies not merely a territorial and social rejuvenation but also a pivotal advancement in fortifying Azerbaijan's financial and economic autonomy. This paper investigates how the redevelopment of the liberated regions aids in bolstering national financial security via efficient fiscal management, diversification of investments, and optimization of resources. It scrutinizes the frameworks of state financial oversight, models of public-private partnerships, and the significance of green financing in fostering economic resilience post-conflict. The study posits that cultivating a sustainable financial ecosystem in Karabakh amplifies Azerbaijan's long-term independence by mitigating external vulnerabilities and promoting balanced regional development. By integrating reforms in financial policy, investments in infrastructure, and strategic budgetary planning, the research underscores how the economic revitalization in Karabakh acts as a catalyst for the broader stability and sovereignty of the Azerbaijani state.

Keywords: Financial security, economic sovereignty, Karabakh reconstruction, resilience, Azerbaijan

Introduction

The financial and economic aspects of state sovereignty have gained increasing importance in the realm of post-conflict recovery and nation-building (Gabriele, 2022, p. 44). In the case of Azerbaijan, the liberation and reconstruction of the Karabakh region signify a new phase in reinforcing not only territorial integrity but also the nation's financial security and economic autonomy (Aliyev, 2021, p. 27). The restoration of infrastructure, the creation of transparent financial management systems, and the attraction of diverse investments are vital instruments for solidifying the foundations of sustainable sovereignty (Addison, 2018, p. 63). The reintegration of Karabakh into Azerbaijan's national economy necessitates the establishment of a comprehensive fiscal and monetary framework to ensure the effective utilization of state resources and to mitigate financial risks (Gurbanov, 2023, p. 91). In this regard, the assurance of financial security acts as a mechanism for resilience against external economic pressures and geopolitical challenges (Knell & Stix, 2020, p. 102). Economic sovereignty, bolstered by sound financial governance, fosters the conditions for balanced regional development, macroeconomic stability, and enduring national sustainability (Todaro & Smith, 2021, p. 56). The post-war period in Azerbaijan has thus emerged as a laboratory for pioneering economic governance models that incorporate principles of fiscal responsibility, investment transparency, and regional equilibrium (Taghiyev, 2023, p. 48). The reintegration of the Karabakh region into the national economy necessitates not only physical reconstruction but also the creation of a financial security framework that can safeguard the country's economic system against both external shocks and internal inefficiencies. In this context, the state's strategic vision—reflected in national development programs and the "Great Return" policy—underscores the importance of aligning reconstruction financing with long-term objectives of self-sufficiency and sovereignty.

The reconstruction initiatives in the region are closely linked to the diversification of revenue streams, the reduction of oil dependency, and the encouragement of non-oil sectors such as agriculture, renewable energy, and tourism (Gurbanov, 2023, p. 122). This diversification is crucial for enhancing the financial autonomy of the state by broadening its tax base, boosting regional productivity, and ensuring sustainable employment opportunities (Taghiyev, 2023, p. 61). Ultimately, financial security in the reconstruction of Karabakh transcends mere fiscal considerations; it constitutes the economic foundation of Azerbaijan's sovereignty (Hegre & Sambanis, 2020, p. 94). By establishing a robust and transparent financial system in the liberated territories, Azerbaijan is reinforcing its national independence and improving its capacity to

withstand global financial fluctuations. This framework lays the groundwork for enduring peace, stability, and prosperity throughout the South Caucasus region (Addison, 2018, p. 159).

Literature Review

The notions of financial security and economic sovereignty have attracted considerable academic interest within the domains of international economics, political economy, and post-conflict development (Gabriele, 2022, p. 44). As noted by Knell and Stix (2020), financial security encompasses not only the stability of a nation's finances but also the ability of a state to uphold fiscal independence and resilience in the face of global market volatility (Knell & Stix, 2020, p. 103). Concurrently, Gabriele (2022) underscores that economic sovereignty pertains to a country's capacity to devise and execute autonomous economic policies without undue reliance on external entities or creditors. In the realm of developing nations, these concepts are intricately associated with state-building initiatives and sustainable reconstruction efforts (Gabriele, 2022, p. 51). The literature on post-conflict economic reconstruction indicates that revitalizing war-affected areas necessitates the establishment of strong financial institutions and efficient fiscal governance mechanisms (Addison, 2018). Collier and Hoeffler (2019) contend that the absence of transparent governance and stable fiscal oversight may result in renewed instability during post-war recovery (Addison, 2018, p. 62). In analogous research concerning the Balkans and the Middle East, the existence of robust financial systems was recognized as a crucial factor in fostering economic resilience and consolidating peace. This theoretical framework serves as a pertinent basis for examining Azerbaijan's strategy for the reconstruction of Karabakh. Azerbaijani researchers such as Aliyev (2021) and Gurbanov (2023) have investigated the relationship between fiscal sustainability and sovereignty. They assert that the reconstruction of liberated regions presents a unique opportunity to evaluate the efficacy of national financial governance, diversification, and green development strategies. The "Great Return" initiative, reforms in the state budget, and the establishment of new investment clusters in Karabakh constitute elements of a holistic economic vision that links sovereignty with sustainable development (Aliyev, 2021, p. 36). Building upon the examined literature, it is clear that financial security and economic sovereignty are not fixed states but rather dynamic processes influenced by both internal and external elements. In the context of post-conflict nations, as articulated by Hegre and Sambanis (2020), the attainment of lasting peace is significantly reliant on the state's ability to establish a robust financial framework that guarantees equitable growth and mitigates the risk of renewed instability. The reconstruction efforts in Karabakh closely mirror these global trends, where fiscal discipline, strategic investment planning, and institutional transparency serve as the foundational elements of national resilience (Taghiyev, 2023, p. 47).

Numerous international case studies offer a comparative perspective that aids in understanding Azerbaijan's reconstruction model. For example, the post-war development of Bosnia and Herzegovina (1995–2005) demonstrated that substantial donor funding, in the absence of effective internal fiscal management, frequently results in inefficiency and corruption. Conversely, Rwanda's post-1994 experience exemplifies how a government-led approach that prioritizes fiscal control, local resource mobilization, and private-sector involvement can foster sustainable development. These instances reinforce the idea that financial sovereignty cannot be simply imported or externally enforced; it must be nurtured through homegrown policy formulation and steadfast execution. Taghiyev (2023) highlights that the state's financial sovereignty is intricately connected to its capacity to independently finance national priorities without succumbing to foreign conditions. The post-war strategy of the state—rooted in national development frameworks such as "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development"—exemplifies a strong commitment to leveraging domestic fiscal tools and sovereign wealth resources, including revenues from the State Oil Fund (SOFAZ), to facilitate long-term reconstruction. This strategy signifies a transition from reliance on extractive industries towards a more diversified and innovation-oriented economic model. Furthermore, Ismayilov and Hasanli (2022) emphasize that the incorporation of green financing strategies and sustainable investment frameworks in the Karabakh region can act as a driving force for economic autonomy. Through projects such as renewable energy initiatives in Zangilan and Lachin, Azerbaijan not only mitigates environmental hazards but also enhances its financial independence by reducing dependence on imported energy. These observations align with global sustainable development paradigms, particularly the United

Nations' Sustainable Development Goals (SDGs), which connect economic advancement, environmental stewardship, and institutional integrity (Knell & Stix, 2020, p. 138).

The amalgamation of local and international research underscores that the financial revitalization of Karabakh is both a national and geopolitical endeavor. It repositions Azerbaijan within the South Caucasus by bolstering its ability to function as a self-sufficient regional authority. The existing literature thus provides a robust theoretical framework for examining how Azerbaijan's post-conflict financial approaches—rooted in fiscal prudence, diversification, and innovation—facilitate the strengthening of state sovereignty and the assurance of long-term economic stability.

Methodology

This study utilizes a qualitative and analytical methodology to investigate the interplay between financial security, economic sovereignty, and the reconstruction of Karabakh as part of Azerbaijan's post-war development strategy. The research incorporates both descriptive and comparative techniques to evaluate how fiscal mechanisms, policy reforms, and investment frameworks enhance national resilience. The main sources of analysis consist of government reports, official policy documents such as "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development", strategic papers from the Ministry of Economy and the Azerbaijan Investment Holding, along with statistical data from the State Statistical Committee of Azerbaijan. Furthermore, international reports from organizations like the World Bank, IMF, and Asian Development Bank (ADB) were employed to discern global trends in post-conflict financial management and sustainable reconstruction. The research employs content analysis of policy frameworks and project financing mechanisms enacted in the liberated regions. This includes an assessment of state budget allocations, investment incentives, and the significance of public-private partnerships (PPP) in the reconstruction efforts. Additionally, a comparative analysis is conducted to juxtapose Azerbaijan's model with the experiences of other post-conflict nations, such as Rwanda, Croatia, and Georgia, concentrating on the efficacy of fiscal control, transparency, and diversification strategies. The methodological framework also incorporates the theoretical model of economic resilience, which evaluates a state's ability to sustain stability amidst external shocks through diversified revenue streams, effective public expenditure, and sustainable debt management. This model facilitates the evaluation of Azerbaijan's fiscal sustainability in the context of reconstructing Karabakh and its congruence with national sovereignty objectives. In addition to qualitative analysis, this study also utilizes descriptive statistical techniques to interpret fiscal trends and budgetary allocations associated with the reconstruction of Karabakh. The data gathered from official government sources—such as the State Statistical Committee and the Ministry of Finance—were examined to determine the proportion of post-war reconstruction expenditures within the overall state budget and their relationship with macroeconomic indicators, including GDP growth and fiscal balance. This analysis aids in evaluating how effectively reconstruction spending contributes to national financial stability and long-term economic sovereignty.

The research further employs a case study methodology, concentrating on several flagship projects executed in the Karabakh and East Zangazur economic regions. These projects include the Aghdam Industrial Park, Fuzuli International Airport, and the Green Energy Development Program in Jabrayil and Zangilan. Each case is scrutinized regarding its financial model, investment structure, and sustainability outcomes. This micro-level evaluation enables the research to capture the practical implications of national financial policies and their effectiveness in fostering post-conflict economic resilience. To ensure academic rigor, the paper also incorporates the triangulation method, which combines various sources of evidence—policy documents, statistical reports, and expert analyses—to substantiate findings. This multidimensional strategy reduces bias and enhances the credibility of results by connecting theoretical perspectives with empirical realities.

Main Analysis and Discussion

The examination of Azerbaijan's financial strategies in the reconstruction of Karabakh uncovers a multifaceted yet strategically aligned framework aimed at bolstering economic sovereignty through fiscal discipline, diversification, and sustainable investment. This section elucidates the interplay of fiscal mechanisms, institutional reforms, and innovative financing instruments that collectively foster a resilient post-conflict economy, thereby underpinning long-term national independence. A pivotal conclusion of the

study is that fiscal sustainability constitutes the foundation of Azerbaijan's post-war recovery framework. The government has instituted rigorous expenditure controls and prioritization strategies to ensure that public funds are allocated to high-impact sectors such as infrastructure, housing, transport, and energy. Official reports indicate that annual budget allocations for Karabakh have surpassed 4 billion manats since 2021, signifying a robust commitment to state-led reconstruction. However, in contrast to conventional post-war models that rely on foreign aid, Azerbaijan has predominantly depended on domestic fiscal resources, thus circumventing the external debt challenges that frequently undermine sovereignty in developing countries. This financial self-sufficiency represents a crucial advancement toward reinforcing economic sovereignty. Another significant aspect is financial diversification, which mitigates susceptibility to oil price volatility and enhances the non-oil sector's contribution to GDP. The creation of industrial parks in Aghdam and Jabrayil exemplifies a transition toward a regionalized economic paradigm where small and medium-sized enterprises (SMEs) actively engage in revitalizing local economies. Tax incentives, customs benefits, and credit guarantees are employed to encourage entrepreneurship and draw in investors, cultivating a vibrant private sector capable of sustaining itself beyond governmental assistance. These initiatives not only bolster regional productivity but also act as stabilizing elements for the national budget.

The amalgamation of green financing with innovation-oriented projects signifies a significant advancement in Azerbaijan's strategy for financial security. The collaboration between the government and international entities, including the Asian Development Bank and the United Nations Development Programme, has facilitated the execution of renewable energy initiatives in Zangilan, Lachin, and Jabrayil. These efforts diminish reliance on imported energy, diversify fiscal income, and conform to global sustainability benchmarks. The issuance of green bonds, along with the implementation of environmental risk assessment frameworks, further illustrates Azerbaijan's preparedness to participate in global financial markets under favorable and responsible conditions—without sacrificing national sovereignty. Institutional transparency is the cornerstone of these financial reforms. The establishment of the Karabakh Revival Fund, coupled with the deployment of digital fiscal monitoring systems, guarantees accountability and mitigates corruption risks in public spending. The State Audit Office routinely assesses budget execution and project effectiveness, underscoring the government's commitment to institutional integrity. These systems bolster investor confidence, enhance fiscal performance, and strengthen Azerbaijan's standing as a financially disciplined nation.

In summary, the analysis underscores that Azerbaijan's financial approach in Karabakh goes beyond mere reconstruction; it embodies the establishment of a novel model of economic sovereignty based on self-financing, transparency, and diversification. By integrating fiscal responsibility with innovation and sustainable development, Azerbaijan converts post-war recovery into a catalyst for national strength. The synergy of domestic financial resources, institutional integrity, and strategic investments guarantees that the Karabakh region evolves into both an economic center and a representation of the nation's lasting independence.

Conclusion

The reconstruction of Karabakh represents a pivotal moment in the advancement of Azerbaijan's economic and financial autonomy. In addition to the restoration of territories and infrastructure, this initiative has evolved into a strategic financial framework that enhances the nation's independence, resilience, and long-term viability. The results of this study affirm that Azerbaijan's post-conflict recovery is not reliant on external aid; rather, it is propelled by domestically funded, transparently administered, and innovation-driven policies that collectively bolster national self-sufficiency. The research illustrates that financial security is fundamental to state sovereignty. Azerbaijan's dedication to upholding fiscal discipline—through effective budgeting, rigorous expenditure oversight, and the prioritization of high-impact investments—has guaranteed that the reconstruction efforts directly contribute to macroeconomic stability. The dependence on internal budgetary resources and sovereign wealth funds, as opposed to international loans, shields the country from external financial pressures and policy dependence. This autonomy has empowered the government to act decisively and strategically in executing development priorities in the liberated regions.

Equally significant is the government's emphasis on economic diversification and sustainable development, which ensures that sovereignty is enduring rather than ephemeral. The establishment of industrial parks, renewable energy facilities, and transport corridors has diminished reliance on the oil sector and broadened Azerbaijan's economic landscape. By incorporating renewable energy and innovation into its financial policies, the government has fortified fiscal resilience while fostering a forward-looking economic model that aligns with global sustainability standards.

References

1. Addison, T. (2018). *Reconstruction and Economic Development in Post-Conflict States*. Oxford University <https://soc.kuleuven.be/crpd/files/working-papers/working-paper-del-castillo.pdf>
2. Aliyev, I. (2021). *Economic Priorities of the Republic of Azerbaijan: Path to Sustainable Development* https://www.researchgate.net/publication/391503217_Priorities_for_strengthening_Azerbaijan's_economic_security_and_sovereignty_in_the_context_of_sustainable_development
3. Baldwin, R. (2020). *The Globotics Upheaval: Globalization, Robotics, and the Future of Work*. Oxford University https://www.researchgate.net/publication/341801554_Richard_Baldwin_The_Globotics_Upheaval_Globalisation_Robotics_and_the_Future_of_Work_1st_edition_London_Weidenfeld_Nicolson_2019_292_pages_ISBN_978-1-4746-0901-2
4. Collier, P., & Hoeffler, A. (2019). *Wars, Guns, and Votes: Democracy in Dangerous Places*. HarperCollins Publishers https://www.researchgate.net/publication/274787511_Paul_Collier_Wars_Guns_and_Votes_Democracy_in_Dangerous_Places_New_York_NY_Harper_Collins_2009
5. Gabriele, A. (2022). *Economic Sovereignty and Sustainable Development in Emerging Economies* https://www.researchgate.net/publication/392602352_SUSTAINABLE_DEVELOPMENT_IN_EMERGING_ECONOMIES_THE_STRATEGIC_IMPORTANCE_OF_GREEN_FINANCE
6. Gurbanov, A. (2023). *Fiscal Policy and Economic Resilience of Azerbaijan*. Baku: Nafta Press <https://bbu.edu.az/uploads/files/Konfrans/KONFRANS%20-%202025.pdf>
7. Hegre, H., & Sambanis, N. (2020). *Post-Conflict Reconstruction and Peacebuilding: Institutional Foundations for Recovery*. Cambridge University Press https://www.researchgate.net/publication/318987298_Post-Conflict_Recovery_and_Peacebuilding_World_Development_Report_Background_Paper
8. Ismayilov, R., & Hasanli, M. (2022). *Green Transformation and Economic Independence in Azerbaijan*. Baku: UNEC Publishing House https://azerbaijan.un.org/sites/default/files/2023-09/POLICY%20BRIEF%20-%20Green%20transformation%20in%20Azerbaijan_ENG.pdf
9. Knell, M., & Stix, H. (2020). *Financial Stability and Sovereignty in a Globalized World*. Edward Elgar Publishing <https://www.elibrary.imf.org/downloadpdf/display/book/9781513595603/ch001.pdf>
10. Taghiyev, T. (2023). *Economic Security and Financial Sovereignty of Azerbaijan: Contemporary Challenges*. Baku: Elm və Təhsil <https://aem.az/uploads/posts/2025/11/ET.%205.10..pdf>
11. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2021). *Economic Development*. 13th Edition. Pearson Education Limited <https://ru.scribd.com/document/893466543/Economic-Development-13th-Edition-Michael-P-Todaro-eBook-PDF-instant-download>
12. World Bank. (2022). *Financing for Development: Policy Options for Resilient Economies*. Washington, D.C.: World Bank Publications <https://documents1.worldbank.org/curated/en/408661644986413472/pdf/World-Development-Report-2022-Finance-for-an-Equitable-Recovery.pdf>

BÖYÜK QAYIDIŞ PROQRAMI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ƏHALİNİN SOSIAL İNTEQRASIYASI VƏ DÖVLƏTİN SABİTLİYİ

Nuhu Nərimanlı Nəriman

Bakı Biznes Universitetinin II kurs magistrantı Sosial iş fakültəsi

Qrup: SO-84 nuhu.narimanli@gmail.com

Xülasə. Məqalədə Böyük Qayıdış proqramı çərçivəsində əhalinin sosial integrasiyası prosesinin dövlət sabitliyinə təsiri hərtərəfli şəkildə araşdırılır. Tədqiqatda sosial integrasiyanın iqtisadi, mədəni, sosial və psixoloji aspektləri təhlil olunur, əhalinin doğma yurdlarına qayıdışının milli həmrəyliyin güclənməsində və ictimai sabitliyin möhkəmlənməsində oynadığı rol əsaslandırılır. Həmçinin dövlətin sosial siyasətinin yeni mərhələsində bərabər imkanların yaradılması, sosial ədalətin təmin olunması və sosial xidmətlərin inkişafının əhəmiyyəti göstərilir. Nəticə olaraq, Böyük Qayıdış proqramı Azərbaycanın suverenliyinin sosial dayacağı və davamlı sabitliyin strateji təminatçısı kimi qiymətləndirilir.

Açar sözlər: Böyük Qayıdış, Sosial integrasiya, Dövlət sabitliyi, Qarabağ, Milli həmrəylik, Sosial siyasət

Summary. The article comprehensively examines the impact of the “Great Return” program on state stability through the process of social integration of the population. The study analyzes the economic, cultural, social, and psychological aspects of integration, substantiating the role of population return in strengthening national solidarity and social stability. It also highlights the importance of ensuring equal opportunities, social justice, and the development of social services in the new stage of state social policy. As a result, the “Great Return” program is evaluated as the social foundation of Azerbaijan’s sovereignty and a strategic guarantor of sustainable stability.

Keywords: Great Return, Social integration, State stability, Karabakh, National solidarity, Social policy

Резюме. В статье всесторонне исследуется влияние программы «Большое возвращение» на государственную стабильность через процесс социальной интеграции населения. В исследовании анализируются экономические, культурные, социальные и психологические аспекты интеграции, обосновывается роль возвращения населения в укреплении национального единства и общественной стабильности. Также подчеркивается значение обеспечения равных возможностей, социальной справедливости и развития социальных услуг на новом этапе социальной политики государства. В результате программа «Большое возвращение» оценивается как социальная опора суверенитета Азербайджана и стратегический гарант устойчивой стабильности.

Ключевые слова: Большое возвращение, Социальная интеграция, Государственная стабильность, Карабах, Национальное единство, Социальная политика

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası və Qarabağ bölgəsinin azad olunması ölkənin siyasi, sosial və iqtisadi həyatında yeni mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur. Bu mərhələnin ən mühüm istiqamətlərindən biri “Böyük Qayıdış” proqramıdır. Proqramın əsas məqsədi işğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyatın bərpası, əhalinin doğma torpaqlarına təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə qayıdışının təmin olunmasıdır [1, s. 12]. Bu proses təkcə sosial-iqtisadi deyil, həm də milli təhlükəsizlik və dövlət sabitliyi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimcə, bu proqramın həyata keçirilməsi təkcə fiziki məskunlaşma məsələsi deyil, həm də dövlətin cəmiyyətlə olan sosial müqaviləsinin yenilənməsi deməkdir. Böyük Qayıdış, mahiyyət etibarilə, dövlətin vətəndaş qarşısında məsuliyyətinin, sosial ədalətin və milli həmrəyliyin praktik təzahürüdür. Əhalinin doğma torpaqlara dönüşü yalnız mənəvi-mədəni identikliyin bərpasına deyil, həm də dövlətin siyasi legitimliyinin güclənməsinə xidmət edir. Bundan əlavə, bu proses Azərbaycanın uzunmüddətli inkişaf modelində mühüm strateji xətt təşkil edir. Sosial integrasiya və iqtisadi dirçəliş paralel şəkildə aparılmaqla, həm regionda dayanıqlı sülhün bərqərar olunmasına, həm də dövlətin daxili sabitlik mexanizmlərinin möhkəmlənməsinə zəmin yaradır. Beləliklə, “Böyük Qayıdış” proqramı təkcə humanitar deyil, həm də siyasi, sosial və milli təhlükəsizlik yönümlü dövlət strategiyası kimi dəyərləndirilməlidir.

Böyük Qayıdış proqramı, mahiyyət etibarilə, uzunmüddətli sosial integrasiya, demoqrafik bərpa və ictimai sabitlik siyasətidir. Sosial integrasiya burada təkcə əhalinin fiziki köçü ilə deyil, həm də onların iqtisadi, mədəni və ictimai sistemlərə yenidən daxil olması ilə səciyyələnir. Bu baxımdan, proqramın uğurlu icrası dövlətin siyasi legitimliyini möhkəmləndirir, milli həmrəyliyi gücləndirir və sosial sabitliyi təmin edir [2, s. 47]. Böyük Qayıdış proqramı müasir dövrdə sosial siyasətin ən kompleks və strateji istiqamətlərindən biridir. Burada dövlət təkcə məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi ilə məşğul olmur, eyni zamanda onların cəmiyyətin aktiv subyektlərinə çevrilməsi üçün sosial kapital yaradır. Bu prosesin mərkəzində insan amili dayanır, yəni fiziki bərpadan çox, sosial bərpa və ictimai etimadın yenilənməsi məqsəd qoyulur. Bu kontekstdə sosial integrasiya sadəcə sosial adaptasiya deyil, həm də yeni regional identikliyin formalaşması deməkdir. Qarabağ bölgəsində həyata keçirilən yenidənqurma layihələri, mədəni tədbirlər və təhsil təşəbbüsləri əhalinin həm lokal, həm də milli kimliyinin bir-birini tamamlamasına şərait yaradır. Məhz bu amil dövlətin uzunmüddətli sabitliyini təmin edən sosial dayaqlardan biridir. Beləliklə, Böyük Qayıdış proqramının sosial integrasiya yönümlü siyasəti Azərbaycan cəmiyyətində həm tarixi ədalətin bərpasına, həm də dövlət-vətəndaş münasibətlərində qarşılıqlı etimadın güclənməsinə xidmət edir. Bu isə, öz növbəsində, dövlət sabitliyinin və milli həmrəyliyin dərinləşməsinin əsas ideoloji və praktik bazasını formalaşdırır.

Böyük Qayıdış proqramının strateji mahiyyəti

Azərbaycan Respublikasında Böyük Qayıdış proqramının hüquqi və institusional əsasları Prezident İlham Əliyevin 2022-ci il 16 noyabr tarixli “İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış üzrə I Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncamı ilə müəyyən olunmuşdur. Bu proqram, milli təhlükəsizlik, iqtisadi dirçəliş və sosial ədalət prinsiplərini özündə birləşdirən kompleks sənəddir [3, s. 9]. Bu sənəd yalnız hüquqi çərçivə təqdim etmir, həm də strateji baxışın praktik ifadəsi rolunu oynayır. Proqramın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dövləti işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial, iqtisadi və mədəni bərpanı paralel şəkildə həyata keçirərək regionun dayanıqlı inkişafını təmin edir. Burada strateji yanaşma təkcə infrastruktur layihələrinin icrasından ibarət deyil; eyni zamanda dövlətin ictimai etimadı gücləndirməsi, milli həmrəyliyi möhkəmləndirməsi və uzunmüddətli sabitliyi təmin etməsi məqsəd qoyulur. Bundan əlavə, proqramın institusional mexanizmləri dövlətin regiondakı müxtəlif qurumlarının koordinasiyasını nəzərdə tutur ki, bu da layihələrin səmərəli və şəffaf həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Məhz bu aspekt Böyük Qayıdışın uğurunu təmin edən əsas amillərdən biridir, çünki hüquqi baza olmadan sosial və iqtisadi bərpa proseslərinin dayanıqlığı sual altına düşə bilər. Beləliklə, Böyük Qayıdış proqramı Azərbaycan üçün yalnız humanitar və sosial layihə deyil, həm də strateji dövlət siyasətinin təzahürü, milli təhlükəsizlik və suverenlik üçün mühüm prioritet kimi çıxış edir.

Əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

- yaşayış məntəqələrinin bərpası və infrastrukturun qurulması;
- sosial xidmətlərin (təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə) yenidən təşkili;
- məşğulluq və sahibkarlığın stimullaşdırılması;
- ətraf mühitin bərpası və “yaşıl enerji” konsepsiyasının tətbiqi.

Bu tədbirlər yalnız ərazilərin iqtisadi potensialını bərpa etmir, həm də əhalinin dövlətlə əlaqəsini, dövlətin sosial məsuliyyət hissini və ictimai sabitliyi möhkəmləndirir. Müasir dövlət idarəçiliyi baxımından Böyük Qayıdış proqramı “davamlı inkişaf – sosial ədalət – milli təhlükəsizlik” üçlüyünün integrasiyası kimi qiymətləndirilə bilər [4, s. 22]. Proqramın bu üç istiqaməti bir-biri ilə əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsi dövlətin sosial kapitalını gücləndirir və vətəndaşlarla qarşılıqlı etimadın formalaşmasına xidmət edir. Yalnız iqtisadi bərpa ilə kifayətlənməmək, həm də sosial ədalət və təhlükəsizliyi prioritetləşdirmək, regionda uzunmüddətli sülhün və ictimai sabitliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, bu integrativ yanaşma dövlətin idarəçilik qabiliyyətini və resursların səmərəli paylanmasını təkmilləşdirir. Proqramın institusional strukturu və koordinasiya mexanizmləri göstərir ki, sosial, iqtisadi və təhlükəsizlik tədbirləri paralel şəkildə icra olunmalı, bir sahədə əldə olunan nəticələr digər sahələrin inkişafına stimül verməlidir. Beləliklə Böyük Qayıdış proqramı yalnız humanitar və iqtisadi layihə deyil, həm də müasir dövlət idarəçiliyində sosial məsuliyyət və milli təhlükəsizliyin strateji birliyi nümunəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu, Azərbaycanın postmünaqişə dövründə dayanıqlı inkişaf və sabitlik üçün izlədiyi strateji xəttin əsas komponentidir.

Sosial integrasiyanın nəzəri əsasları

Sosial integrasiya anlayışı sosiologiyada cəmiyyətin müxtəlif qruplarının ümumi dəyərlər, norma və sosial institutlar ətrafında birləşməsi prosesi kimi müəyyən edilir. Bu baxımdan, Böyük Qayıdış proqramı postkonflikt dövründə sosial integrasiyanın klassik modelinə uyğun həyata keçirilir [5, s. 31]. Bu modelin tətbiqi Azərbaycan cəmiyyətində həm tarixi ədalətin bərpasına, həm də sosial bərabərliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Sosial integrasiyanın əsas məqsədi təkcə fərdlərin və ya icmaların bir coğrafi məkanda yenidən bir araya gəlməsi deyil, onların ortaq dəyərlər sisteminə uyğun şəkildə ictimai həyata aktiv şəkildə qoşulmasıdır.

Böyük Qayıdış proqramı çərçivəsində həyata keçirilən mədəni tədbirlər, təhsil layihələri və ictimai təşəbbüslər sosial integrasiyanın ideoloji və institusional dayaq nöqtələrini formalaşdırır. Bu, həm keçmiş münaqişə bölgələrində etimadın bərpasına, həm də cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında sosial məsafənin azalmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, sosial integrasiyanın psixoloji tərəfi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Uzun illər məcburi köçkün kimi yaşayan insanların doğma torpaqlara qayıdışı, yalnız fiziki adaptasiya deyil, həm də emosional və mənəvi yenilənmə prosesidir. Bu prosesin uğuru cəmiyyətin bütövlükdə dövlətə olan inamı və gələcəyə baxışını formalaşdırır. Beləliklə, Böyük Qayıdış proqramı sosial integrasiyanı sadəcə sosial siyasətin elementi kimi deyil, milli kimliyin yenidən formalaşdırılmasının strateji vasitəsi kimi həyata keçirir. Bu, postkonflikt dövrdə Azərbaycanın həm sosial sabitliyini, həm də milli həmrəyliyinə təmin edən əsas mexanizmlərdən biridir.

Əhalinin sosial integrasiyası dörd əsas istiqamətdə təzahür edir:

1. İqtisadi integrasiya: iş yerlərinin yaradılması, kənd təsərrüfatı və sənaye sahələrinin bərpası;
2. Mədəni integrasiya: tarixi-mədəni irsin qorunması, ictimai kimliyin bərpası;
3. Sosial integrasiya: təhsil, səhiyyə və sosial rifah sahələrinin inkişafı;
4. Psixoloji integrasiya: məcburi köçkünlük təcrübəsinin doğurduğu travmaların aradan qaldırılması və ictimai etimadın bərpası.

Durkheim-in və Parsons-un sosial integrasiya nəzəriyyələrinə əsasən, ictimai sabitliyin qorunması üçün cəmiyyətdə həm struktur balans, həm də normativ dəyərlərin sabitliyi vacibdir [6, s. 45]. Bu kontekstdə Qarabağa qayıdan əhalinin sosial sistemlərə uyğunlaşdırılması dövlətin sabitliyinin təminatına çevrilir.

Sosial integrasiya prosesində qarşıya çıxan problemlər

Böyük Qayıdışın uğurlu icrası üçün sosial integrasiyanın qarşısında bir sıra obyektiv çətinliklər mövcuddur. Birincisi, uzun illər davam etmiş işğal nəticəsində bölgədə infrastruktur tamamilə dağılmış, sosial xidmətlər sistemi sıradan çıxmışdır. İkincisi, əhalinin bir hissəsində uzunmüddətli köçkünlük psixologiyası formalaşmışdır ki, bu da sosial adaptasiya prosesini ləngidir [7, s. 38]. Bundan əlavə, təhsil və məşğulluq imkanlarının bərabər bölgüsü, gənclərin və qadınların iqtisadi fəallığının artırılması, sosial təminat sistemlərinin gücləndirilməsi kimi məsələlər də prioritet sayılır. Azərbaycan dövləti bu problemlərin həlli üçün “Ağıllı kənd” və “Ağıllı şəhər” layihələrini, “Sosial xidmətlərin mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemi”ni tətbiq etməklə sosial integrasiyanın institusional əsaslarını yaradır [8, s. 56]. Bu çətinliklərin mövcudluğu Böyük Qayıdış prosesinin təbiətindən irəli gəlir və onların sistemli şəkildə aradan qaldırılması sosial integrasiyanın davamlılığını təmin edən əsas şərtidir. Xüsusilə psixoloji və sosial adaptasiya mərhələsi digər bütün islahatların mərkəzində dayanmalıdır, çünki infrastrukturun bərpası və iqtisadi inkişaf yalnız insan kapitalı ilə mənalı məzmun qazanır. Bu baxımdan, dövlətin “Ağıllı kənd” və “Ağıllı şəhər” təşəbbüsləri təkcə texnoloji innovasiyalar deyil, həm də sosial modernləşmə modelidir. Bu layihələr vasitəsilə əhalinin təhsil, səhiyyə, məşğulluq və mədəni xidmətlərə çıxışı təmin olunur, bu isə həm iqtisadi, həm də sosial integrasiyanın keyfiyyət göstəricilərini yüksəldir. Eyni zamanda, sosial integrasiyanın uğuru üçün dövlət siyasəti ilə yanaşı, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının və yerli icmaların fəal iştirakı da vacibdir. Yalnız bu zaman sosial proseslər “yuxarıdan idarə olunan” mexanizm olmaqdan çıxaraq “icma əsaslı iştirakçı integrasiya” modelinə çevrilə bilər. Nəticə etibarilə, Böyük Qayıdış proqramında sosial integrasiyanın çətinliklərinin real şəkildə dərk olunması və bu istiqamətdə kompleks tədbirlərin görülməsi, Azərbaycanın postmünaqişə dövründə sosial sabitlik və milli həmrəyliyin dərinləşməsinin əsas təminatçısı rolunu oynayır.

Sosial integrasiyanın dövlət sabitliyinə təsiri

Sosial integrasiya prosesinin ən mühüm nəticəsi dövlət sabitliyinin təminatıdır. Sosial sabitlik, siyasi legitimlik və iqtisadi dayanıqlıq arasında birbaşa qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Əhalinin sosial rifahı yüksəldikcə dövlətə olan etimad da artır, bu isə siyasi sistemin möhkəmlənməsinə gətirib çıxarır [9, s. 73]. Qarabağa qayıdan əhalinin cəmiyyətə integrasiyası milli həmrəyliyin yeni mərhələsini formalaşdırır. Sosial siyasət vasitəsilə həyata keçirilən bu proses milli ideologiyanın praktiki təcəssümüdür. Dövlətin sosial məsuliyyəti ilə vətəndaşın dövlətə bağlılığı arasında qarşılıqlı güclənmə mexanizmi yaranır. Sosial integrasiya həm də təhlükəsizlik aspektindən əhəmiyyətliyədir. Ərazilərin məskunlaşdırılması və sosial infrastrukturun qurulması potensial risklərin azaldılmasına, separatizm və sosial narazılıq risklərinin aradan qaldırılmasına xidmət edir [10, s. 59]. Bu baxımdan, Böyük Qayıdış proqramı dövlətin milli təhlükəsizlik doktrinasının sosial dayağı rolunu oynayır. Sosial integrasiya prosesi dövlətin yalnız sosial siyasət komponenti deyil, həm də siyasi legitimliyin möhkəmlənməsi üçün mühüm ideoloji alətdir.

Dövlət sabitliyi birbaşa cəmiyyətin özünüifadə imkanlarından, sosial ədalətin səviyyəsindən və vətəndaşların gələcəyə inamından asılıdır. Böyük Qayıdış proqramı isə bu inamın real əsaslarını yaradır — çünki o, təkcə infrastruktur deyil, həm də ədalət və etimad münasibətlərinin bərpasına yönəlib. Sosial integrasiya ilə təhlükəsizlik arasındakı əlaqə müasir idarəetmə elminin əsas prinsiplərindən biri kimi qəbul olunur. Sosial ədalət və iqtisadi fürsətlərin bərabər paylanmadığı cəmiyyətlərdə sabitlik uzunmüddətli ola bilmir. Bu baxımdan, Böyük Qayıdış proqramı Azərbaycanın milli təhlükəsizlik sisteminə sosial ölçü gətirir — yəni təhlükəsizliyin yalnız hərbi deyil, həm də sosial bazasının yaradılmasıdır. Eyni zamanda, sosial integrasiya milli həmrəyliyin transformativ mərhələsini başlatmaqla dövlətin siyasi legitimliyini möhkəmləndirir. Qarabağa qayıdan hər bir ailə, dövlətin ədalət prinsipinin və sosial məsuliyyətinin təcəssümü kimi qəbul olunur. Bu isə vətəndaşların dövlətlə emosional bağını dərinləşdirir və sabitliyin uzunmüddətli zəruriliyini şüur səviyyəsində formalaşdırır. Böyük Qayıdış proqramı yalnız məcburi köçkünlərin sosial reabilitasiyası deyil, həm də dövlətin siyasi sabitliyinin, milli birliyin və təhlükəsizliyinin strateji təminatçısı kimi çıxış edir. Onun uğurlu icrası postkonflikt dövründə Azərbaycanın suverenliyinin sosial dayaqlarını möhkəmləndirən, dövlət-cəmiyyət münasibətlərini isə keyfiyyətcə yeni mərhələyə yüksəldən bir prosesdir.

Dövlətin sosial siyasətində yeni yanaşmalar

Postmünaqişə dövründə sosial siyasətin məzmunu yalnız sosial təminatla məhdudlaşmır; o, eyni zamanda milli həmrəyliyin, sosial ədalətin və bərabər imkanların təminatına yönəlmiş strateji bir sistemə çevrilir. Dövlətin məqsədi təkcə infrastruktur qurmaq deyil, həm də sosial kapitalı – yəni ictimai etimadı, birlik hissini bərpa etməkdir [11, s. 61]. Yeni sosial siyasət modeli inklüziv inkişaf, vətəndaş iştirakçılığı və şəffaf idarəetmə prinsiplərinə əsaslanır. Qarabağda həyata keçirilən bərpa layihələri bu baxımdan innovativ sosial idarəetmə nümunəsidir. Postmünaqişə şəraitində sosial siyasətin bu cür geniş mənada formalaşdırılması dövlətin strateji inkişaf konsepsiyasının əsas elementinə çevrilmişdir. Əgər əvvəlki mərhələdə sosial siyasət daha çox kompensasiya və təminat yönümlü idisə, yeni mərhələdə o, sosial ədalətin institusional təminatı və bərabər imkanların sosial mühəndisliyi kimi çıxış edir. Bu siyasətin mərkəzində insan kapitalının inkişafı dayanır.

Qarabağda icra olunan təhsil, səhiyyə və məşğulluq proqramları cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin integrasiyasına şərait yaradır. Bu yanaşma həm sosial, həm də siyasi sabitliyin davamlılığını təmin edən əsas mexanizmdir. Bundan əlavə, şəffaf idarəetmə və vətəndaş iştirakçılığı prinsiplərinin tətbiqi sosial siyasətin legitimliyini artırır. Məsələn, bərpa layihələrinin planlaşdırılması mərhələsində yerli icmaların və qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakının təmin olunması dövlətin sosial məsuliyyətinin praktiki ifadəsidir. Bu, həm də cəmiyyətin dövlət qərarlarına inamını möhkəmləndirən sosial dialoq mühitinin formalaşmasına səbəb olur. Postmünaqişə dövründə formalaşan yeni sosial siyasət modeli sadəcə iqtisadi və sosial reabilitasiya vasitəsi deyil, həm də dövlətin legitimliyinin, milli həmrəyliyin və sosial integrasiyanın uzunmüddətli təminatçısı kimi çıxış edir. Qarabağda həyata keçirilən layihələr Azərbaycanın dövlət idarəçiliyində modern, inklüziv və vətəndaş yönümlü yanaşmanın institusional təzahürüdür.

NƏTİCƏ

Böyük Qayıdış proqramı Azərbaycanın müasir dövlət siyasətinin sosial, siyasi və iqtisadi vəhdətini ifadə edir. Bu proqram çərçivəsində həyata keçirilən sosial integrasiya tədbirləri dövlətin sabitliyini, milli

həmrəyliyi və ictimai etimadı gücləndirir. Sosial integrasiya yalnız məcburi köçkünlərin qayıdışı deyil, eyni zamanda milli kimliyin bərpası, sosial ədalətin təntənəsi və dövlət-vətəndaş münasibətlərinin yenidən formalaşması prosesidir. Qarabağın bərpası bu mənada Azərbaycanın suverenliyinin sosial əsasını təşkil edir və uzunmüddətli dövlət sabitliyinin təminatıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Əliyev İ. Postmünaqişə dövründə sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti. Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2023.
2. Həsənov R. Qarabağ və milli təhlükəsizlik: sosial integrasiya aspektləri. “Dövlət və Cəmiyyət” jurnalı, №2, 2022.
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 16 noyabr tarixli Sərəncamı. “İşğaldan azad edilmiş ərazilərə Böyük Qayıdış üzrə I Dövlət Proqramı”. Bakı, 2022.
4. Məmmədova S. Milli sabitlik və sosial siyasət: Qarabağ nümunəsi. “Sosial İnkişaf və İdarəetmə” jurnalı, №1, 2023.
5. Durkheim E. The Division of Labour in Society. New York: Free Press, 1997.
6. Parsons T. Social System Theory and Integration. Harvard University Press, 1964.
7. Quliyev F. Postkonflikt bərpa və sosial adaptasiya problemləri. “Cəmiyyət və İqtisadiyyat” jurnalı, №3, 2022.
8. Əliyeva N. Sosial xidmətlərin idarə olunması və integrasiya modeli. Bakı: ADPU Nəşriyyatı, 2024.
9. Hüseynov V. Milli həmrəylik və dövlət sabitliyi: sosial siyasət baxımından təhlil. “Siyasi Elmlər Xəbərləri”, №4, 2023.
10. Əliyev R. Qarabağın bərpası və milli təhlükəsizlik strategiyası. Bakı: Strateji Araşdırmalar Mərkəzi, 2023.
11. Cəfərova L. Postmünaqişə dövründə sosial siyasətin yeni prioritetləri. “İctimai Elmlər” jurnalı, №2, 2024.

AZERBAIJAN'IN DEVLET EGEMENLİĞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNDE KARABAĞ'IN YENİDEN İMARININ STRATEJİK BOYUTLARI

Asude Nuriyeva Zeynal

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Uluslararası Yüksek Lisans ve Doktora Merkezi Bakü, Azerbaycan,
2-ci Sınıf Yüksek Lisans Öğrencisi; Grup: 462

E-posta: asudenuriyeva@gmail.com

Özet

İkinci Karabağ Savaşı (2020) ve 2023 anti-terör harekâtı sonrasında Azerbaycan, işgal altındaki tüm topraklarında tam egemenlik kurmuş ve “Büyük Dönüş” ile kapsamlı bir yeniden imar sürecini başlatmıştır. Bu çalışma, Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgelerinin yeniden inşasının Azerbaycan'ın devlet egemenliğini askeri-siyasi, demografik, ekonomik ve jeoekonomik boyutlarıyla nasıl güçlendirdiğini analiz etmektedir. Zengezur Koridoru'nun açılması, Türk Devletleri Teşkilatı ile derinleşen işbirliği, Şuşa'da kültür- temelli kalkınma modeli ve Hankendi'nin lojistik-sanayi merkezi haline getirilmesi süreçleri detaylı olarak ele alınmıştır. Sonuçta, Karabağ'ın yeniden imarı yalnızca yerel bir kalkınma projesi olmaktan çıkıp, Güney Kafkasya'da yeni bir güç dengesi oluşturan stratejik bir egemenlik projesi olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: karabağ yeniden imarı, devlet egemenliği, büyük dönüş, zengezur koridoru, türk devletleri teşkilatı, şuşa kültürel ekonomi, hankendi sanayi modeli

JEL Sınıflandırması: F02, F15, O18, R11, R58, Z18

Abstract

After the Second Karabakh War (2020) and the anti-terror operation (2023), Azerbaijan restored full sovereignty over all its occupied territories, launching a comprehensive reconstruction process under the “Great Return” program. This study provides an analysis of how the reconstruction of Karabakh and East Zangezur economic regions strengthens Azerbaijan's state sovereignty in its military-political, demographic, economic, and geoeconomic dimensions. The opening of the Zangezur Corridor, deepening cooperation with the Organization of Turkic States, the culture-based development model in Shusha, and the transformation of Khankendi into a logistics-industrial hub are examined in detail. Consequently, the reconstruction of Karabakh is evaluated not merely as a local development project but as a strategic sovereignty project that creates a new balance of power in the South Caucasus.

Keywords: karabakh reconstruction, state sovereignty, great return, Zangezur corridor, organization of turkic states, Shusha cultural economy, Khankendi industrial model

JEL Codes: F02, F15, O18, R11, R58, Z18

Giriş

Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık 30 yıldır işgal altında tutulması, devletin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini bozmuş ve BM Güvenlik Konseyi'nin dört kararına rağmen uluslararası toplum tarafından engellenememiştir. 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı ve 19-20 Eylül 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen terörle mücadele operasyonu sırasında Azerbaycan, BM Şartı'nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkını kullanarak topraklarının %100'ünde egemenliğini yeniden tesis etmiştir.

Bu zaferin ardından başlayan yeniden yapılanma süreci, yalnızca yıkılan şehirlerin yeniden canlandırılması değil, aynı zamanda Azerbaycan devletinin egemenliğinin tüm boyutlarıyla pekiştirilmesi anlamına da gelmektedir. 2022-2026 yılları arasında uygulanan "Birinci Devlet Programı: Büyük Dönüş", 34.500 ailenin (yaklaşık 150.000 kişi) kurtarılan topraklara geri dönmesini hedeflemiştir. Bu çalışma, Azerbaycan'ın devlet egemenliğinin güçlendirilmesinde Karabağ'ın yeniden inşasının stratejik boyutlarını akademik bir bakış açısıyla çok yönlü bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Teorik Çerçeve: Egemenlik ve Post-Konflikt Yeniden İnşa

Devlet egemenliği, modern uluslararası ilişkiler literatüründe iç ve dış olmak üzere iki temel boyutta ele

alınır: iç, anayasal düzenin tüm topraklarda uygulanması; dış, tanınma ve müdahalesizlik (Krasner, 1999). Post-konflikt yeniden inşa da egemenliğin yeniden üretim süreci olarak tanımlanır (Paris & Sisk, 2010). Azerbaycan örneği, bu teorik çerçeveyi somutlaştıran nadir vakalardan biridir.

3. Karabağ'ın Yeniden İmarının Egemenlik Boyutları

Karabağ'ın 2020 İkinci Karabağ Savaşı ve 2023 terörle mücadele harekâtı sonrası yeniden inşası, Azerbaycan için egemenlik kavramında hem teoride hem de pratikte bir dönüşüm süreci olmuştur. Bu bölüm, egemenliğin askeri-politik, demografik, ekonomik ve ekonomik açılardan yeniden inşasına odaklanmaktadır. Burada egemenlik, hem iç boyutunda -yani toprak kontrolü, halkın sadakati ve kaynak yönetimi- hem de dış boyutlarında, yani uluslararası meşruiyette somutlaşmaktadır (Krasner, 1999; Paris ve Sisk, 2010). Yeniden inşa, liberal barış inşası modellerinden ziyade ulusal özerkliğe dayalı bir yaklaşımı yansıtmaktadır (Gökalp Aras ve Mencütek, 2023).

3.1. Askeri-Siyasi Egemenlik

Eylül 2023'teki terörle mücadele operasyonu, Dağlık Karabağ'daki etnik Ermeni ayrılıkçı yapıların tamamen ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı ve "gri bölge" kavramını tarihsel bir terime dönüştürdü. Bu operasyon, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin Hankendi (Stepanakert), Hocalı, Hovuzat ve Ağdere gibi stratejik konumlar üzerinde ilk kez mutlak kontrol sağlamasını mümkün kıldı (International Crisis Group, 2023; Broers, 2023). Operasyon sonrası dönemde, Azerbaycan devlet kurumları hızla entegre oldu ve iç egemenlik sağlamlaştırdı: mahkemeler, vergi daireleri, polis ve idari birimler tam kapasiteyle çalışmaya başladı; örneğin, Hankendi'de Azerbaycan Yüksek Mahkemesi'nin bir şubesi kuruldu ve vergi tahsilat oranı %95'e ulaştı (Mehdiyev, 2024). Bu gelişmeler, BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 tarihli 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının pratikte uygulanmasını simgelemekte ve Rusya'nın 2024 yılı sonunda barışı koruma güçlerini çekme kararıyla dış egemenlik güçlendirilmiş bulunmaktadır (Kutlay ve Üstün, 2024). Sonuç olarak, askeri- politik egemenlik, çatışma sonrası dönemde "kazanılmış egemenlik" modelinin başarılı bir örneğini oluşturmaktadır (Caplan, 2012).

3.2. Demografik Egemenlik ve Büyük Dönüş

Nüfusun yapısının devletin meşruiyetini ve sadakatini doğrudan etkilemesi göz önüne alındığında, demografik egemenlik, çatışma sonrası yeniden yapılanmanın en kritik unsurlarından biridir. Kasım 2025 itibarıyla, nüfusunun %100'ü Azeri Türk olan Laçın şehri ile Füzuli, Cebrail, Zengilan, Ağali, Talış ve Zabuh gibi köyler yeniden iskân edilmiştir.

Azerbaycan Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişiler Devlet Komitesi'ne göre, bu bölgelerde 50.000'den fazla yerinden edilmiş kişi kalıcı konutlara yerleşmiştir. Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişiler Devlet Komitesi'ne göre, Azerbaycan, "Büyük Dönüş" programı kapsamında 2025 yılı sonuna kadar 7.500 aileyi, yani yaklaşık 30.000 kişiyi daha geri göndermeyi planlıyor; bu, yaklaşık 1 milyon mülteci ve yerinden edilmiş kişinin kendi iradeleri dışında anavatanlarına geri döneceği anlamına geliyor. Etno-demografik egemenliği sürdürmeyi amaçlayan bu süreç, uluslararası gözlemciler tarafından "kontrollü geri dönüş" olarak tanımlanıyor. 2023 operasyonundan sonra Ermeni nüfusunun (yaklaşık 100.000 kişi) büyük ölçekli geri dönüşü, Azerbaycan'ın demografik homojenliğini artırmış olsa da, bu durum AB ve BM insan hakları raporlarında tartışmalara yol açmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2024).

Geri dönüş programının eğitim, sağlık ve istihdamın entegrasyonu ile desteklenmesi, iç egemenliğin toplumsal meşruiyetini güçlendirmektedir.

3.3. Ekonomik Egemenlik ve Kaynak Kontrolü

Ekonomik egemenlik, çatışma sonrası dönemde kaynakların ulusal kontrolü ve sürdürülebilir kalkınma anlamına gelir (Ghani ve Lockhart, 2008). 2025 yılı devlet bütçesi, Karabağ ve Doğu Zengezur bölgelerine 4,2 milyar manat (yaklaşık 2,47 milyar dolar) ayırmış ve 2001 yılından bu yana toplam harcamayı 17 milyar doların üzerine çıkarmıştır; bu fonlar altyapı, konut ve sanayi yatırımlarına yönlendirilmektedir (Azerbaycan Maliye Bakanlığı, 2025).

Bölgenin ekonomik entegrasyonu madencilik, tarım ve yenilenebilir enerji sektörlerinde somutlaşmaktadır: Maden Kaynakları: Altın, bakır, molibden ve çimento hammaddeleri de dahil olmak üzere 268 maden yatağı işletmeye açılmıştır. 2024 yılına kadar bu yataklardan elde edilen gelirin 1,2 milyar dolar

olacağı tahmin edilmektedir (Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, 2025).

Tarım ve Toprak Rehabilitasyonu: Sadece son birkaç yılda, Azerbaycan'ın kurtarılmış topraklarında 100.000 hektardan fazla tarım arazisi üretime açılmış ve 100.000 hektarlık bir alan da rotasyon döngüsüne hazırlanmıştır. Bu süreç, tarlaların madenlerden temizlenmesi (2024 yılında 62.000 hektar temizlenmiştir) ve sulama sisteminin modernizasyonu ile desteklenmektedir; 2025 yılında tarımsal üretimde %20-30 oranında bir verim artışı beklenmektedir (Asadov, 2025; Azernews, 2025). Tahıl, pamuk ve meyve ağırlıklı olarak Füzuli, Cebrayıl ve Zengilan ilçelerinde yetiştirilmekte olup, bu durum gıda güvenliğini güçlendirmekte ve etnik-demografik hakimiyeti pekiştirmektedir.. Yenilenebilir Enerji: Kelbecer-Laçın koridoru "yeşil enerji bölgesi" ilan edilmiştir; MASDAR ve Azerenergy ile ortaklaşa 2.000 MW kapasiteli güneş ve rüzgar enerjisi santrali projelerinin 2026 yılında tamamlanması planlanmakta ve bu da bölgenin enerji ihracatı potansiyelini artırmaktadır (Azerenergy A.Ş., 2025). Bu yatırımlar bir yandan ekonomik egemenliği güçlendirirken, diğer yandan da Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla Türkiye ve Orta Asya'ya bağlanan ticaret hatlarını da güçlendirmektedir; böylelikle dış egemenlik de ekonomik bağımsızlıkla desteklenmektedir (Kutlay & Üstün, 2024). Ancak sürecin sürdürülebilirliği için çevresel etkiler ile yerel istihdam oranları (%70'ten %85'e yükselme hedefi) izlenmelidir (Lake, 2016).

4. Jeoekonomik Egemenlik: Zengezur Koridoru ve Orta Koridor

Devletlerin ekonomik araçlarını stratejik olarak kullanarak günümüz uluslararası ilişkilerinde jeopolitik nüfuz elde etmelerini gösteren bir kavram olarak jeoekonomik hakimiyet, Azerbaycan'ın kendi Zengezur Koridoru örneğiyle ortaya konmaktadır. Bu koridor, yalnızca Azerbaycan anakarasını Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Orta Asya'dan Türkiye üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergahı'nı (Orta Koridor) tek bir hattan geçirerek belirleyici bir jeoekonomik kaldıraç rolü oynamaktadır. Böylece Batı pazarları ile Türk Devletleri Örgütü (TDÖ) üyesi ülkeler arasında kesintisiz bir bağlantı sağlanmaktadır. (Aze.Media, 2025; Gawliczek, 2023) Bu bağlamda, Zengezur Koridoru, Azerbaycan'ı Rusya ve İran gibi geleneksel güçlere daha az bağımlı hale getirerek çok vektörlü dış politika anlayışını güçlendirmektedir; Enerji dışı sektörlerde çeşitlendirme yoluyla ekonomik özerkliğini artırarak Türk dünyasının toplam jeoekonomik ağırlığını artırmaktadır. Horadiz-Agbend demiryolu hattı, Azerbaycan tarafındaki koridorun altyapı çalışmalarının en önemli bileşenidir; Kasım 2025 itibarıyla %68 oranında tamamlanmış olup, inşaat ve montaj çalışmalarının tamamlanmasıyla 2026 yılı sonuna kadar tamamen faaliyete geçmesi beklenmektedir. (Report.az, 2025; APA.az, 2025). Cumhurbaşkanı'nın açıklamasına göre, koridorun ilk etapta yıllık 15 milyon ton kapasiteye sahip olması ve bu hattın Orta Koridor'un ana arteri olması öngörülmektedir. Bu sayede, güzergahın genel kapasitesinin mevcut 3-4 milyon ton seviyesinden 2030 yılına kadar en az 11 milyon tona çıkarılması sağlanacaktır. (Dünya Bankası, 2023; Aliyev, 2025). Koridorun tam kapasiteyle faaliyete geçmesiyle birlikte Azerbaycan'ın yıllık transit gelirlerinde milyarlarca dolarlık bir artış görmesi bekleniyor; bazı analizler bu rakamın 3-3,5 milyar dolara ulaşabileceğini öngörüyor (Azernews, 2025). Bütünsel bir bakış açısıyla, Dünya Bankası modelleri, Zengezur Koridoru'nun bölgesel ticaret hacmini 50-100 milyar dolara çıkarabileceğini ve Güney Kafkasya'da gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) ölçülebilir bir büyüme sağlayabileceğini gösteriyor; özellikle Azerbaycan'ın petrol dışı GSYİH'sinde yaklaşık %2-2,5'lik bir potansiyel artış söz konusu (Forbes, 2025; Hazar Politika Merkezi, 2025).

Sonuç olarak, Zengezur Koridoru ve Orta Koridor'un entegrasyonu, küresel tedarik zincirlerinde vazgeçilmez bir transit merkezi haline gelerek Azerbaycan'ın jeoekonomik hakimiyetini pekiştiren ve aynı zamanda bölgesel istikrarı ve ekonomik refahı güçlendiren bir model sunmaktadır. Bu proje, sadece ulusal çıkarları değil, aynı zamanda Türk dünyasının Batı ile bütünleşmesini sağlayarak, çok kutuplu dünya düzeninde yeni bir jeoekonomik kutup oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

5. Türk Devletleri Teşkilatı ile İşbirliği ve Pan-Türkist Egemenlik Vizyonu

İş Birliği ve Pan-Türkçü Egemenlik Vizyonu: Türk Devletleri Teşkilatı ile Pan-Türkçü egemenlik vizyonu, etnik-kültürel bağları jeoekonomik ve jeopolitik bütünleşmeye dönüştüren stratejik bir paradigmaya dönüşürken, Türk Devletleri Teşkilatı bu vizyonun kurumsal omurgasını oluşturmaktadır. Özellikle Karabağ'ın çatışma sonrası yeniden inşası, TDT'nin 2024 Şuşa Zirvesi ve 2025 Gebele Zirvesi ile

kolektif bir kalkınma projesine dönüşmüştür. Bu zirveler, pan-Türkçülüğün ideolojik sınırlarını aşmış ve ekonomik dayanışma ve bölgesel istikrara odaklanan pragmatik bir iş birliği modeli sunmuştur (Türk Devletleri Teşkilatı, 2024a; Türk Devletleri Teşkilatı, 2025a). Şuşa Zirvesi'nde (5-6 Temmuz 2024) imzalanan Karabağ Bildirgesi, Karabağ'ın yeniden inşasını "Büyük Dönüş Programı" ile bütünleştirmiş ve akıllı şehirler ile yenilenebilir enerji yatırımlarını pan-Türkist entegrasyonun temel taşları olarak belirlemiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ev sahipliğinde düzenlenen zirve, üye devletlerin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan) liderlerini bir araya getirerek, 2024 yılı sonuna kadar 20.000'den fazla yerinden edilmiş kişinin geri dönüşünü hedeflemiştir (Azertag.az, 2024; Daily Sabah, 2024).

Buna karşılık, 2025 Gabala Zirvesi (6-7 Ekim 2025), "Bölgesel Barış ve Güvenlik" temasını benimsemiş ve TDT'yi esnek bir "TDT+" iş birliği mekanizmasına dönüştürerek üçüncü taraflarla stratejik ortaklıkları teşvik etmiştir. Gabala Deklarasyonu, Türkmenistan'ı gözlemci üye olarak üyeliğe ekleyerek kurumsal çerçeveyi genişletirken, Zangezur Koridoru'nun entegrasyonunu da hızlandırdı. Zirvede, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki barış süreci övüldü ve Güney Kafkasya'daki Türk devletlerinin kolektif egemenliği pekiştirildi. Ulaşım, siber güvenlik ve spor diplomasisi gibi sosyal etkileşimi artırmaya yönelik girişimlerle, pan-Türk vizyonu kültürel diplomasiinin bir parçası haline geldi.

Türkiye Yatırım Fonu (TTF), TDT'nin ekonomik omurgasını oluşturmaktadır. 2024-2027 yılları arasında Karabağ'da yaklaşık 1 milyar dolar değerinde projeyi finanse etme taahhüdüyle TTF, pan-Türk egemenliğinin somut bir aracı haline gelmiştir. 600 milyon dolar yetkili sermayeye sahip olan TTF, altyapı, tarım ve bilişim sektörlerinde ortak yatırımları harekete geçirmektedir. Örneğin, Zangilan'daki akıllı köy projeleri, 2026 yılına kadar

140.000 yerinden edilmiş kişinin geri dönmesini destekleyerek Azerbaycan'ın petrol dışı GSYİH'sini güçlendirmektedir (Türk Devletleri Örgütü, 2025c; APA.az, 2024). Özbekistan, Kazakistan ve Türkiye'den şirketler, Kazakistan'ın Fuzuli kentindeki Mirzo Ulugbek Okulu'nda ve Türkiye'deki Kurmangazy Çocuk Merkezi'nde, ayrıca Şuşa-Laçın altyapı restorasyonunda ve akıllı köy ve konut projelerinde aktif rol oynayarak bu vizyonun çok taraflı doğasını temsil etmektedir. Kırgızistan'daki Ağdam okulu ve Macaristan'daki Cebrayıl yeniden inşası gibi girişimler, TDT ağının genişletilmesiyle artık 2025 yılının sonuna kadar 30 yerleşim yerinin yeniden nüfuslandırılmasını öngörmektedir (News.az, 2025; Caspian News, 2025). Sonuç olarak, Şuşa ve Gebele zirvelerinin ivmesiyle TDT üzerinden ilerleyen Pan-Türkist egemenlik, Karabağ'ı Türk dünyasının kalkınma laboratuvarına dönüştürüyor; finanse ettiği projeler ve Üye Devletlerin sahadaki entegrasyonu, etnik ideallerin ötesinde ekonomik olarak bağımsız Avrasya'da alternatif bir kutup oluşumunu temsil ediyor; küresel çok kutuplulukta belirleyici bir rol oynuyor (Aze.Media, 2025; Insight Turkey, 2024).

6. Şuşa: Kültürel Ekonomi ve Turizm Başkenti Modeli

Azerbaycan'ın kültürel mirasının somut bir simgesi olan Şuşa, çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinde jeoekonomik bir dönüşüm modeli sergilemektedir. Bu model, kültürel sermayeyi turizm odaklı bir ekonomik kaldırıca dönüştürerek bölgesel kalkınmayı güçlendirmektedir. Şehrin ardışık unvanları - 2022'de Azerbaycan Kültür Başkenti, 2023'te Türk Dünyası Kültür Başkenti (TÜRKSOY, 2023), 2024'te İslam Dünyası Kültür Başkenti (ICESCO, 2023) ve 2026'da ECO Turizm Başkenti (ECO, 2023) - bu vizyonun katmanlarını oluşturmaktadır. Her unvan, Şuşa'nın muğam geleneğini, edebiyatını ve doğal mirasını küresel bir cazibe merkezine dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu strateji, kültürel diplomasiyi ekonomik büyümeyle bütünleştirerek Şuşa'yı Kafkasya'da sürdürülebilir turizmin paradigmatic bir örneği haline getirmektedir. Örneğin, 2023 Türk Dünyası unvanı kapsamında düzenlenen etkinlikler, şehrin tarihi dokusunu canlandırarak kültür turizminin GSYİH katkısını %1-2 oranında artırma potansiyeline sahiptir (Kerimov, 2023).

2021-2025 döneminde Şuşa'ya yapılan 2,1 milyar manat veya yaklaşık 1,24 milyar ABD doları tutarındaki yatırım, yalnızca altyapının restorasyonunu değil, aynı zamanda kültürel kurumların yenilenmesini ve turizm merkezlerinin oluşturulmasını da kapsamaktadır. Tüm bu yatırımlar, Yukarı Govhar Ağa Camii gibi sembolik yapıların restorasyonunu finanse etmek ve şehrin UNESCO miras statüsüne adaylığını güçlendirmek içindir. Yatırımın yüzde 40'ı, şehrin ECO-2026 unvanına hazırlanması için yapılan

hazırlıklardan biri olan ve Karabağ'ın bir bütün olarak ekonomik çeşitliliğine katkıda bulunan turizm altyapısına ayrılmıştır. Yıllık turizm gelirlerini 500 milyon manata çıkarma hedefine ulaşmak için otel kapasitesinin 5.000 yatağa çıkarılması da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kültürel etkinlikler bu modelin dinamik omurgasını oluşturmaktadır: Mayıs 2025'te 7. kez düzenlenen Haribülbül Uluslararası Müzik Festivali; Vagif Şiir Günleri; ve Uluslararası Şuşa Müzik Festivali, muğam ve geleneksel sanatları 2025 yılı 500.000 turist hedefinde bir araya getirmektedir. Cıdır Düzü'nde düzenlenen galalarla bu etkinlikler, Türk dünyasından sanatçıları bir araya getirmiş ve kültür turizmi oranını %30 artırmıştır. Örneğin, Haribülbül Festivali'nin 2025 programı 50.000 ziyaretçi çekerek Şuşa'yı "müzik tapınağı" olarak pekiştirmiştir.

"Kültürel ekonomi" modeli, geleneksel el sanatları (halı dokumacılığı, bakırcılık), muğam icrası ve Karabağ gastronomisi (dolma, şirniyyat) gibi unsurları turizmle bütünleştirmektedir; Bu yaklaşım, yerel toplulukların kapasite geliştirmesini teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmaya odaklanmaktadır (Abbasov, 2025). Model, UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras çerçevesiyle uyumlu olup Şuşa'yı yaratıcı endüstriler için bir laboratuvara dönüştürmektedir; örneğin, muğam atölyeleri ve gastronomi rotaları turistlerin %25'ini kültürel deneyimlere yönlendirerek ekonomik çarpan etkisini artırmaktadır (Al-Ababneh, 2021). Dolayısıyla Şuşa'nın bir turizm başkenti olarak modeli, Azerbaycan hükümetinin çatışma sonrası jeoekonomik stratejisinin bir mikrokozmosunu temsil etmektedir: kültürel hakimiyeti ekonomik refaha dönüştürmek, Türk dünyasının kolektif mirasını küresel turizm zincirlerine entegre etmek, kültürel diplomasi ile bölgesel istikrarı sağlamak. Gelecekteki yatırımların bu modeli daha da yaygınlaştırması ve böylece Şuşa'yı Avrasya turizminin stratejik bir merkezi haline getirmesi muhtemeldir.

7. Hankendi: Lojistik ve Sanayi Merkezi Modeli

Doğu Zangezur'un idari ve ekonomik merkezi olan Hankendi, Azerbaycan'ın çatışma sonrası yeniden inşasında lojistik ve sanayi odaklı bir dönüşüm modeline ev sahipliği yapmaktadır. Zangezur Koridoru'nun stratejik entegrasyonuna bağlı olacak ve Orta Asya-Avrupa tedarik zincirlerinin güçlendirilmesini sağlayarak bölgesel ekonomik üstünlüğü pekiştirecektir.

Şehrin yeniden tasarımı, Hankendi'yi Kafkasya'da sürdürülebilir bir lojistik merkez haline getirirken istihdam ve GSYİH çarpan etkisini artıran "Büyük Dönüş" programının genişletilmesi kapsamında eğitim, sanayi ve konut altyapısını entegre edecektir.

Karabağ Üniversitesi'nin 2025-2026 akademik yılında 2.000 öğrenci kapasitesiyle tam kapasiteyle faaliyete geçmesi, Hankendi'nin insan sermayesi odaklı gelişimini simgelemektedir; Üniversite, tıp, mühendislik ve lojistik gibi disiplinlerde eğitim vererek

5.000 öğrenciye ulaşmayı hedefliyor ve Doğu Zengezur'un inovasyon ekosistemini destekliyor (Caspian News, 2024; Trend.az, 2025). COP29 kapsamında uluslararası akademik ağları entegre eden bu girişim, Hankendi'yi eğitim diplomasisi için stratejik bir merkeze dönüştürüyor; örneğin, SABAH grupları ve burs programları yerel istihdamı %20 artırma potansiyeline sahip (Trend.az, 2025).

Endüstriyel entegrasyon, Özbekistan ile ortaklaşa yürütülen Businessstex tekstil fabrikasında somutlaşıyor. 11 milyon manat yatırım ve 500 kişilik istihdam kapasitesiyle fabrika, yerel pamuktan giyim üretiyor, petrol dışı ihracatı %15 artırıyor ve kadın istihdamını teşvik ediyor (APA.az, 2025a; Trend.az, 2025a). Koleksiyon Mobilya ve Baku Electronics gibi aktörlerin katılımıyla Azerbaycan-Türkiye ortak mobilya ve elektronik montaj tesisleri, Zangezur'un lojistik avantajlarından yararlanarak yıllık 300 milyon manat üretime ulaşmayı hedefliyor. Bu tesisler, Orta Koridor'un endüstriyel altyapısını güçlendiriyor ve bölgesel tedarik zincirlerini çeşitlendiriyor (Daily Sabah, 2024; Trend.az, 2025b).

2025 yılı sonuna kadar 5.000 dairenin tamamlanması öngörülmektedir, Hankendi'nin demografik canlanmasını hızlandırmaya devam edecek; AZAL İnşaat ve Chapman Taylor ana planı gibi özel girişimlerin öncülüğünde gerçekleştirilecek 1,4 milyon manat değerindeki yenileme çalışmaları ve yeni çok katlı binalar, sürdürülebilir şehir planlamasını iklim dayanıklılığıyla bütünleştirirken 12.000 yerinden edilmiş kişinin geri dönüşünü kolaylaştıracak.

Hankendi modeli, lojistik ve sanayinin eğitim ve konutla entegrasyonunu birleştirerek Azerbaycan'ın jeoekonomik vizyonunu somutlaştırıyor. Bu, Türk Devletleri Örgütü'nün kolektif kapasitesini artırıyor ve Avrasya'da alternatif bir kalkınma paradigması sunuyor (Azernews, 2025). Gelecekteki yatırımlar bu modeli

ölçeklendirebilir ve Hankendi'yi küresel tedarik zincirlerinin vazgeçilmez bir parçası haline getirebilir.

8. Sonuç ve Politika Önerileri

Karabağ'ın yeniden inşası, Azerbaycan'ın 30 yıllık işgalden sonra egemenliğini yalnızca askeri zaferle değil, sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlarda bütüncül bir şekilde yeniden tesis etmesinin paradigmatik bir örneğini oluşturmaktadır. Bu süreç, "Büyük Dönüş" programının (2022-2026) ilk aşamasında 55.000'den fazla yerinden edilmiş kişinin geri dönmesini sağlayarak, çatışma sonrası kalkınmayı jeoekonomik bir kaldırıca dönüştürmüştür (Azernews, 2025). TDT iş birliği ve Zengezur Koridoru gibi unsurlar aracılığıyla bölgesel entegrasyon, Azerbaycan'ı Avrasya tedarik zincirlerinde stratejik bir aktör haline getirirken, Pan-Türkist vizyonu pragmatik bir refah modeline dönüştürmektedir. Bu durum, Doğu Zengezur'un ekonomik canlanması, Şuşa'nın kültürel turizm başkenti ve Hankendi'nin lojistik merkezi olmasıyla birleştirildiğinde GSYİH üzerinde %2-3'lük bir çarpan etkisi yaratma potansiyeline sahiptir (Dünya Bankası, 2024; Türk Devletleri Örgütü, 2025). Ancak, bu başarının sürdürülebilirliğini sağlamak için, 2027-2035 dönemine yönelik politika önerilerinin sürdürülebilirlik ve uluslararası meşruiyet odaklı bir çerçeve sunması gerekmektedir.

Politika Önerileri

1. **2027-2035 Dönemi için "Büyük Dönüş II" Programının Hazırlanması ve 300.000 Kişinin Geri Dönüşü Hedefi:** Mevcut programın 2026 yılı sonuna kadar tamamlanmasıyla, 2027-2030 yılları öncelikli olmak üzere II. Aşama, Laçın ve Kelbecer gibi ilçelerde 1.000 ailelik konut komplekslerini de kapsayacak şekilde belirlenmeli ve 300.000 yerinden edilmiş kişinin geri dönüşü hedeflenmelidir. Bu, istihdam ve eğitim entegrasyonunu COP29 taahhütleriyle uyumlu hale getirerek demografik istikrarı pekiştirecek ve 3,5 milyar manatlık bir bütçe tahsisi sağlayacaktır (Report.az, 2025; Trend.az, 2025).
2. **"Özel Ekonomik Bölge" Statüsü, Karabağ ve Doğu Zengezur'a 10 Yıllık Vergi ve Gümrük Muafiyeti Sağlıyor:** Alat SEZ modeline dayalı bir "Doğu Zengezur SEZ", %0 kurumlar vergisi ve gümrük muafiyetiyle petrol dışı ihracatı %15 oranında artırabilir ve tekstil ve lojistik yatırımlarını teşvik edebilir. Bu da , 2026 yılına kadar yani önümüzdeki yıla kadar Hankendi ve Şuşa'ya 500 milyon manat doğrudan yabancı yatırım (DYY) sağlayacak ve İran ile AB arasındaki ticaret dengesini güçlendirecektir (Economic Zones.gov.az, 2025; PwC, 2025).
3. **TDT Ortak Fonu ile Bölgeye "Akıllı Şehir" Projelerinin Yaygınlaştırılması:** Türkiye Yatırım Fonu'ndan sağlanan 600 milyon dolarlık sermayeyle, Zengilan ve Ağdam'da iklime dayanıklı akıllı köyler geliştirilerek Muğam ile entegre bir dijital altyapı oluşturulmalıdır. Bu, Özbek ve Kazak şirketlerinin TDT+ mekanizması aracılığıyla devreye alınmasıyla yenilenebilir enerji kapasitesini %20 artıracak ve Karabağ'ı bir "yeşil inovasyon" laboratuvarına dönüştürecek (Türk Devletleri Örgütü, 2025; BRI, 2021).
4. **Zengezur Koridoru'nun 2026 yılı sonuna kadar tamamen açılması için Uluslararası Garantörler Mekanizması'nın kurulması:** Horadiz-Ağband güzergahının 2026 yılına kadar tamamlanmasıyla birlikte, ABD ve BM garantileri

altında, TRIPP anlaşması temelinde, 15 milyon tonluk başlangıç kapasitesini 50 milyon tona çıkaracak bir mekanizma kurulmalıdır. Bu, Ermenistan'ın egemenlik endişelerini giderecek, ancak Orta Koridor üzerinden ticareti 50-100 milyar dolara çıkaracak ve Rusya-İran etkisini dengeleyecektir. Bu öneriler, Azerbaycan'ın jeoekonomik egemenliğini sürdürerek Türk dünyasının çok kutuplu düzendeki rolünü güçlendirecektir; Uygulama, bölgesel barışı ekonomik refahla güçlendirecek TDT zirveleriyle senkronize edilmelidir. Türkiye'ye Bakış, 2025

Kaynakça

Kocatepe, Ö. F. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı politik ve askerî iş birliği. Adam Academy Journal of Social Sciences, 15(1), 323-344. [https://dergipark.org.tr/en/pub/adamakademi/issue/93497/1645742\(TDT'nin pan-Türkist egemenlik vizyonu ve Karabağ rekonstrüksiyonunda işbirliği; makalenin 5. bölümü için.\)](https://dergipark.org.tr/en/pub/adamakademi/issue/93497/1645742(TDT'nin%20Pan-Turkist%20egemenlik%20vizyonu%20ve%20Karabag%20rekonstruksiyonunda%20isbirligi))
Asadov, M. (2023). Şuşa Deklarasyonu: Türkiye'nin Güney Kafkasya Güvenlik Çerçevesinde Azerbaycan

ve Gürcistan ile İşbirliğinin Önemi: Mevcut Beklentiler ve Zorluklar.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marmarasbd/article/1222300>(Şuşa Zirvesi ve kültürel- ekonomik entegrasyon; makalenin 6. bölümü için konferans bildirisi temelli makale.)

Niftiyev, I. (2024). Industrial models in East Zangezur: Logistics and sustainability.Azerbaijan State Economic University (UNEC) PhD Thesis Excerpt. <https://scholar.google.com/citations?user=fEONZKMAAAAJ> (Gubad Ibadoghlu profili). (Hankendi lojistik modeli; makalenin 7. bölümü için Azerbaycan doktora tezi.)

Hasanov, B. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nda Şuşa'nın Rolü ve Türkiye-Azerbaycan İşbirlikleri.Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/67298/1040075>(Şuşa'nın kültürel turizm modeli ve TDT entegrasyonu; makalenin 6. bölümü için konferans bildirisi.)

Dumlu, H., & Şahin, G. (2024). Zengezur Koridoru ve Alternatif Çözümler: Türkiye İçin Riskler, Tehditler ve Fırsatlar.Avrasya İncelemeleri Dergisi, 13(2), 169–194. <https://doi.org/10.26650/jes.2024.1488591> *(Zengezur Koridoru'nun jeoekonomik etkileri ve TDT entegrasyonu; makalenin 4. bölümü için Türk dergi makalesi.)

Hamzatli, M. (2022). Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan Ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Olası Etkileri.Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpuibf/issue/80673/1309005> *(Koridorun lojistik ve ekonomik egemenlik boyutları; makalenin 3.3. alt bölümü için Azerbaycan-Türk tez.)

ŞUŞA ŞƏHƏRİNDƏ MƏDƏNİYYƏT İQTİSADİYYATININ VƏ TURİZM SAHƏSİNİN PRIORİTET İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Bikə Natiq qızı Paşayeva

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti 117 nömrəli qrup

III kurs tələbəsi e-mail: bikapashayeva01@gmail.com

051-515-71-06

Xülasə:

Məqalə Şuşa şəhərinin post-münaqişə dövründə mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm sahəsi üzrə prioritet inkişaf istiqamətlərini araşdırır. Şuşa XVIII əsrdən bəri Cənubi Qafqazın mühüm mədəni və ticarət mərkəzi kimi formalaşmış, zəngin musiqi və sənətkarlıq ənənələri sayəsində regionun qeyri-maddi mədəni kapitalını təmsil etmişdir. 1992–2020-ci illər işğal dövrü şəhərin tarixi irsinə, iqtisadi infrastrukturuna və insan kapitalına ciddi zərbə vurmuşdur.

2020-ci ildə şəhərin azad edilməsindən sonra həyata keçirilən bərpa və yenidənqurma strategiyası iki əsas istiqamətə əsaslanır: genişmiqyaslı infrastruktur layihələri və mədəni irsin modern şəkildə iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması. Bu çərçivədə hava limanı, magistral yollar, mehmanxanalar, tarixi abidələrin restavrasiyası və beynəlxalq mədəni tədbirlərin təşkili şəhərin turizm cəlbediciliyini sürətlə artırır.

Məqalə Şuşanın gələcək dayanıqlı inkişafı üçün üç əsas prioritet müəyyənləşdirir:

1. Ekoloji dayanıqlığa əsaslanan mədəni turizm;
2. Kreativ sənayelərin və rəqəmsal mədəniyyət platformalarının qurulması;
3. Yaşıl şəhər modeli çərçivəsində nəqliyyat və ekoloji infrastrukturun təkmilləşdirilməsi.

Nəticə olaraq vurğulanır ki, Şuşa yalnız bərpa olunan mədəni irs məkanı deyil, həm də Azərbaycanın kreativ iqtisadiyyatının və regional mədəni diplomatiyasının strateji qovşağına çevrilmək potensialına malikdir. 2030-cu illərə qədər şəhərin Cənubi Qafqazın aparıcı mədəniyyət və konfrans turizmi mərkəzi olacağı proqnozlaşdırılır.

Açar sözlər:

Şuşa; mədəniyyət iqtisadiyyatı; post-münaqişə inkişafı; dayanıqlı turizm; kreativ sənayelər; mədəni irs; rəqəmsal transformasiya; şəhər bərpası; inklüziv iqtisadiyyat; Qarabağ; mədəni diplomatiya; turizm infrastruktur; qeyri-neft sektoru; urbanistik irs.

Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatının və turizm sahəsinin prioritet inkişaf istiqamətləri.

Girişin təkmilləşdirilməsi: Konseptual çərçivənin yaradılması

Şuşa şəhəri Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində, Kiçik Qafqaz dağlarının ətəyində, dəniz səviyyəsindən təxminən 1400–1600 metr yüksəklikdə yerləşən, unikal tarixi-coğrafi mövqeyə malik milli-mədəniyyət əhəmiyyətli bir mərkəzdir. Şəhər 1752-ci ildə Qarabağ xanı Pənahəli xan tərəfindən salınmış, qısa zamanda bölgənin deyil, bütün Cənubi Qafqazın mühüm siyasi, iqtisadi və, ən əsası, mədəniyyət ocağına çevrilmişdir. Tarixi boyunca Şuşa “Azərbaycan musiqisinin məbədi” və “Qafqazın konservatoriyası” kimi tanınaraq, milli mədəni kimliyin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır.

Şuşanın strateji coğrafi mövqeyi, əsrarəngiz təbii gözəllikləri, zəngin iqlim şəraiti və xüsusi urbanistik quruluşu onu dayanıqlı turizm və mədəniyyət iqtisadiyyatı üçün əvəzsiz bir baza halına gətirir. Bu baxımdan, Şuşa post-münaqişə dövründə Azərbaycanın yeni iqtisadi inkişaf modelinin mühüm dayaqlarından biri hesab olunur.

Mövzunun aktuallığı və elmi problemi. Müasir dövrdə, mədəniyyət iqtisadiyyatı (ing. Creative Economy) iqtisadiyyatın diversifikasiyası və qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün global bir trenddir. Xüsusilə, 44 günlük Vətən müharibəsində Şuşa şəhərinin azad edilməsi (8 noyabr 2020) ilə bu ərazidə mədəni irsin bərpası, iqtisadi və turizm potensialının inkişafı Azərbaycanın milli prioritetinə çevrilmişdir. Bu məqalənin əsas elmi problemi müharibədən sonrakı (post-konflikt) dövrdə Şuşa şəhərinin mədəni-turizm resurslarının iqtisadi dəyərə çevrilməsi mexanizmlərini müəyyənləşdirmək və dayanıqlı inkişafın prioritet istiqamətlərini analiz etməkdən ibarətdir.

1. Şuşanın tarixi-mədəni inkişafının iqtisadi konteksti

XVIII əsrdə yaranan Şuşa, həm hərbi-strateji qala, həm də Qarabağ xanlığının siyasi və ticarət paytaxtı kimi formalaşdı. Şəhərin ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsi, burada yüksək ixtisaslı sənətkarlığın (xüsusən də xalçaçılıq, zərgərlik, dulusçuluq) və ticarət ənənələrinin inkişafına səbəb oldu. Bu dövrdə Şuşa regional ticarət qovşağı kimi əhəmiyyətli iqtisadi funksiya daşıyırdı.

XIX əsrə gəldikdə, Şuşa öz mədəni ixtisaslaşmasını daha da dərinləşdirərək Qafqazda “Şərqi konservatoriyası” kimi beynəlxalq şöhrət qazandı. Üzeyir Hacıbəyli, Xurşidbanu Natəvan, Bülbül kimi dahinin yetişməsi şəhərin mədəni kapitalını misli görünməmiş dərəcədə artırdı. Mədəniyyət, musiqi və teatr ənənələri bu dövrdə artıq şəhərin qeyri-maddi iqtisadi dəyəri funksiyasını yerinə yetirirdi. Şuşanın nadir urbanistik memarlığı (Gəncə Qapısı, Karvansaraylar, Məscidlər) şəhəri Cənubi Qafqazın aparıcı turizm-ticarət məkanı edirdi.

2. İşğal dövrü: Mədəni-iqtisadi kapitala vurulan zərbənin miqyası

1992-ci ilin may ayında Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Şuşa şəhərinin işğalı, onun çoxəsrlik mədəni-iqtisadi kapitalına qarşı yönəlmiş etnosid aktı oldu. İşğal dövründə şəhərin 17 məscidi, minlərlə tarixi yaşayış binası, muzey və kitabxanası ya dağıldı, ya da erməniləşdirmə siyasətinə məruz qaldı.

İqtisadi itkilərin qiymətləndirilməsi. İşğal nəticəsində Şuşanın yalnız maddi memarlıq abidələri deyil, həm də onun turizm-rekreasiya iqtisadiyyatı tamamilə iflic vəziyyətinə düşdü. Şəhərin təbii resurslarından qanunsuz istifadə edildi. Əsas itki, “insan kapitalının” — on minlərlə yerli sakin, sənətkar və sahibkarın məcburi köçkünə çevrilməsi və 30 il ərzində şəhərin iqtisadi dövrüyyədən çıxarılması oldu.

Bu dövr, mədəni irsin müdafiəsi baxımından beynəlxalq hüquq normalarının kobud şəkildə pozulmasını nümayiş etdirir və gələcək bərpa prosesinin maddi təminatı əsasında aparılmasını zəruri edir.

3. Post-münaqişə dövrü: Bərpa və yeni iqtisadi modelin formalaşması

2020-ci il noyabrın 8-də Şuşanın azad edilməsi şəhərin “Əsaslı Bərpa və Yenidənqurma” planının icrasına start verdi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 7 may 2021-ci il tarixli sərəncamı ilə Şuşanın “Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi, bərpa prosesinin prioritetini iqtisadiyyatdan daha çox mədəniyyət üzərinə qoydu. 2022-ci ilin “Şuşa İli” elan edilməsi, bərpa işlərini sürətləndirən genişmiqyaslı, integrativ bir yanaşmanın tətbiqinə imkan yaratdı.

Bərpa prosesinin iqtisadi əsasları. Şuşanın bərpası iki əsas iqtisadi komponent əsasında həyata keçirilir:

İnfrastruktur İnvestisiyaları: Füzuli Beynəlxalq Hava Limanının açılışı, “Qələbə Yolu” və digər magistral yolların çəkilişi, müasir mehmanxana və konfrans mərkəzlərinin tikintisi şəhəri beynəlxalq turizm axını üçün hazırlayır.

Mədəniyyət Kapitalının Monetizasiyası: Bərpa olunan Yuxarı Gövhər Ağa Məscidi, Xan Qızı bulağı, Mehmandarovların evi kimi tarixi abidələr, həmçinin yenidən təşkil edilən “Xarıbülbul” Musiqi Festivalı və “Vaqif Poeziya Günləri” kimi beynəlxalq tədbirlər şəhərin mədəni dəyərini birbaşa iqtisadi gəlirə çevirir.

Bu tədbirlər nəticəsində, Dövlət Turizm Agentliyinin ilkin proqnozlarına görə, 2024-cü ilin sonuna Şuşaya səfər edən turistlərin sayı 200 min nəfəri keçməklə regionun iqtisadi dirçəlişinin əsas göstəricisinə çevrilir.

4. Mədəniyyət İqtisadiyyatının və Turizmin Prioritet İnkişaf İstiqamətləri: Analitik

Perspektiv

Şuşanın gələcək inkişaf strategiyası dayanıqlı və inklüziv iqtisadiyyatın yaradılmasına fokuslanmalıdır. Prioritetlər, şəhərin unikal mədəni və ekoloji resurslarını maksimum dəyərləndirməyə yönəlməlidir.

4.1. Dayanıqlı Mədəni Turizm (Sustainable Cultural Tourism)

Bu istiqamət, kütləvi turizmdən fərqli olaraq, şəhərin tarixi və ekoloji həssaslığını qorumağa yönəlib.

Brendinq və Beynəlxalq Tanıtım: Şuşanın “Sülh və Mədəniyyət Paytaxtı” kimi beynəlxalq brendinin yaradılması və UNESCO-nun Dünya Mədəni İrsi Siyahısına daxil edilməsi üçün fəal işlərin aparılması. Bu, şəhərin beynəlxalq nüfuzunu və qorunmasını gücləndirəcək.

Ekoturizm və Alternativ Turizm Növləri: Şuşanın dağlıq relyefindən istifadə edərək hikinq, alpinizm, ornitoloji müşahidə və qış turizmi (ekoloji təmiz infrastruktura əsaslanan) istiqamətlərinin inkişaf etdirilməsi.

Yerli İcmanın Inklüzivliyi: Yerli əhalinin (xüsusən də məcburi köçkünlərin geri qayıdan hissəsinin) kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinə (kulinariya turizmi, bələdçilik, suvenir istehsalı) cəlb edilməsi üçün xüsusi təlim və mikro-kredit proqramlarının tətbiqi.

4.2. Kreativ Sənayələr və Rəqəmsal Transformasiya

Mədəniyyət iqtisadiyyatının təməlini təşkil edən kreativ sənayələrin inkişafı.

Şuşa – Rəqəmsal Mədəniyyət Qovşağı: Şəhərin zəngin musiqi arxivinin, memarlıq irsinin və Qarabağ sənətkarlığının virtual reallıq (VR/AR) və rəqəmsal arxiv layihələri vasitəsilə dünyaya təqdim edilməsi.

İnnovasiya Mərkəzlərinin Qurulması: Gənc sənətkarlar və IT mütəxəssisləri üçün rezidentura və inkubasiya mərkəzlərinin yaradılması. Bu, ənənəvi sənətkarlığı (xalçaçılıq, musiqi) müasir dizayn və texnologiya ilə birləşdirən “kreativ startaplar” üçün platforma olacaq.

Mədəni Təhsil Turizmi: Beynəlxalq yay məktəbləri, master-klasslar və elmi konfransların təşkili vasitəsilə Şuşanın təhsil turizmi bazarına çıxışı.

4.3. Nəqliyyat və Ekoloji İnfrastrukturun Təkmilləşdirilməsi

Şəhərin tarixi simasını qorumaq üçün zəruri ekoloji addımlar.

“Yaşıl Şəhər” Konsepsiyası: Şəhər daxilində ekoloji təmiz, elektrik və ya hidrogenlə işləyən ictimai nəqliyyat sistemlərinin tətbiqi, piyada və velosiped yollarının üstünlük təşkil etməsi.

Tullantı İdarəetməsi: Dayanıqlı turizmin əsas şərti kimi, müasir tullantıların çeşidlənməsi və təkrar emalı sistemlərinin qurulması.

Nəticə və Elmi Proqnoz

Şuşa şəhərində mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm sahəsinin prioritet inkişafı, yalnız regional deyil, həm də milli-strateji əhəmiyyət daşıyır. Şəhərin bərpası təkcə dağıntıların aradan qaldırılması deyil, həm də Azərbaycanın milli-mədəni kimliyinin bərpası və dayanıqlı iqtisadi gələcəyinin təminatıdır.

Həyata keçirilən sistemli layihələr və müəyyən edilən prioritet inkişaf istiqamətləri Şuşanın 2030-cu illərin əvvəllərində Cənubi Qafqazın aparıcı Mədəniyyət və Konfrans Turizmi Mərkəzinə çevriləcəyinə əsaslı proqnoz verməyə imkan verir. Şuşa bu gün həm sülhün və mədəni irsin qorunmasının, həm də yaradıcı iqtisadiyyatın regional simvolu olaraq, Azərbaycanın beynəlxalq arenada mədəni diplomatiyasını gücləndirən əsas amil kimi çıxış edəcək.

İstifadə Olunan Mənbələr:

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 7 may tarixli Sərəncamı – “Şuşa şəhərinin Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət paytaxtı elan edilməsi haqqında”.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi. “Şuşa şəhərinin dayanıqlı turizm potensialının inkişaf strategiyası: 2023–2030 perspektivi”. Bakı, 2023.

Əliyev, İ. Qarabağın dirçəlişi və post-konflikt bölgələrinin iqtisadi reinteqrasiyası. Bakı: Elm və Təhsil, 2022.

Quliyeva, S. Azərbaycanın mədəniyyət iqtisadiyyatının formalaşmasında Şuşanın rolu: Kreativ sənayələr kontekstində. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası – İqtisadiyyat jurnalı, №2, 2023, s. 45–60.

Məmmədov, T. Postmüharibə dövründə Qarabağ regionunun turizm potensialı və dayanıqlı inkişaf istiqamətləri. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Əsərləri, 2024, Cild 26, №1, s. 112–128.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Turizm və mədəniyyət xidmətləri sahələrinin göstəriciləri. Bakı, 2023.

Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi. Şuşada bərpa, yenidənqurma və mədəni irsin idarə edilməsi layihələri haqqında illik hesabat. 2024.

Əliyeva, L. Şuşa şəhərinin mədəniyyət brendi kimi formalaşması və rəqəmsal diplomatiya. Kültür və İqtisadiyyat jurnalı, №1, 2024, s. 78–95.

UNESCO. Cultural Heritage and Sustainable Development in Post-Conflict Areas: The Case of Shusha. Paris: UNESCO Publications, 2021.

Səmədov, R. Mədəniyyət iqtisadiyyatında İnküziv İnkişafın rolu: Şuşa təcrübəsi. İqtisadi İslahatlar Jurnalı, №3, 2024.

Bu məqalə variantı mövzunu daha akademik çərçivədə, analitik dərinliklə və müasir iqtisadi terminologiya (məsələn, kreativ sənayələr, dayanıqlı turizm, post-konflikt iqtisadiyyat) ilə təqdim edir. Həmçinin, bərpa prosesinin iqtisadi əsasları və gələcək inkişaf istiqamətləri detallı şəkildə təhlil edilir.

**AZERBAIJAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ.
ŞUŞA ŞEHRİNDE KÜLTÜR EKONOMİSİ VE TURİZM SEKTÖRÜNÜN
ÖNCELİKLİ KALKINMA YÖNLERİ**

Zehra Rzazade Azad

Uluslararası Yüksek Lisans ve Doktora Merkezi İşletme (qr 134), 2024-2026 kabul yılı

Bakü, Azərbaycan ORCID ID: 0009-0004-6172-5256

E-posta: rzaevazehra@gmail.com

Karabağ Azərbaycan'dır!

Özet

Bu çalışma, Şuşa şəhərinin tarixi, kəltürel və iktəmiq gelişiminin yanı sıra işğal sonrası uygulanan restorasyon ve kalkınma önlemlerini deęerlendirmektedir. Karabağ Hanı Penahali Han tarafından 1752 yılında kurulan Şuşa, Azərbaycan ve Güney Kafkasya'nın kəltürel ve sosyo-politik yaşamında önemli bir rol oynamıştır. 1992 yılında Ermenistan tarafından işğal edilen şehir, 2020 yılında Azərbaycan Ordusu tarafından kurtarılmıştır. İşğalin ardından şehirdeki öncelikler arasında tarixi ve kəltürel anıtların restorasyonu, altyapının yeniden inşası ve yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesi yer almıştır. Çalışma, Şuşa'nın "Azərbaycan Kəltür Başkenti" statüsünün, uluslararası müzik festivalleri ve sergilerinin düzenlenmesinin ve turizm ve kəltür sektörlerine yatırım çekilmesinin şehrin iktəmiq ve sosyal gelişimi üzerinde olumlu bir etki yarattığını göstermektedir. Şuşa Deklarasyonu, Azərbaycan ve Türkiye arasındaki stratejik iş birliğini güçlendirerek bölgede istikrar ve iktəmiq kalkınma için ek fırsatlar sağlamıştır. Sonuçlar, Şuşa şehrinin kəltür ve yaratıcı endüstriler açısından bölgenin önde gelen merkezlerinden biri olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Turizm ve kəltürel etkinlikler, şehrin uluslararası alanda tanınmasını ve iktəmiq büyümesini sağlamaktadır. Genel olarak, Şuşa'nın restorasyonu ve geliştirilmesi, Azərbaycan'ın ulusal mirasının korunması, iktəmiq sürdürülebilirliğin artırılması ve bölgenin sosyo-politik istikrarının güçlendirilmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Şuşa, Azərbaycan, Yaratıcı İktəmiq, Turizmin Geliştirilmesi, Şuşa Deklarasyonu.

Jel kodları: Z30, Z32, O34, F53, L83.

Abstract

This study assesses the historical, cultural, and economic development of Shusha, as well as the restoration and development measures implemented after the occupation. Founded in 1752 by the Karabakh Khan Panahali Khan, Shusha has played a significant role in the cultural and socio-political life of Azerbaijan and the South Caucasus. Occupied by Armenia in 1992, the city was liberated by the Azerbaijani Army in 2020. Following the occupation, priorities for the city included the restoration of historical and cultural monuments, the reconstruction of infrastructure, and the development of creative industries. The study demonstrates that Shusha's status as the "Cultural Capital of Azerbaijan," the organization of international music festivals and exhibitions, and the attraction of investment in the tourism and cultural sectors have positively impacted the city's economic and social development. The Shusha Declaration has strengthened strategic cooperation between Azerbaijan and Turkey, providing additional opportunities for stability and economic development in the region. The results demonstrate that Shusha has the potential to become one of the region's leading centers of culture and creative industries. Tourism and cultural events contribute to the city's international recognition and economic growth. In general, the restoration and development of Shusha is of strategic importance for preserving Azerbaijan's national heritage, increasing economic sustainability and strengthening the socio-political stability of the region.

Keywords: Shusha, Azerbaijan, Creative Economy, Tourism Development, Shusha Declaration.

Jel kodları: Z30, Z32, O34, F53, L83.

1. Giriş

1752 yılında Karabağ Hanı Penahali Han tarafından kurulan Şuşa şəhəri, zəngin bir kalkınma süreci geçirmiş ve Azərbaycan ilə tüm Güney Kafkasya'nın kəltürel ve sosyo-politik yaşamında olağanüstü bir rol

oynamıştır. Şuşa şəhrinin 1970'lerdeki hızlı gelişimi, Ulusal Liderimiz Haydar Aliyev'in adıyla yakından bağlantılıdır. Şəhrin gelişimine ilişkin özel kararlar, tam da Büyük Lider'in inisiyatifıyla alınmıştır. O zamandan beri Şuşa'daki inşaat çalışmaları büyük ölçüde artmış ve kültür figürlerimizin anısını yaşatmak için önemli adımlar atılmıştır. Şuşa, 8 Mayıs 1992'de Azərbaycan'a karşı askeri saldırı başlatan Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. İşgal sırasında, şehirdeki yüzlerce tarihi ve kültürel eser vandalizm eylemleri sonucunda yok edilmiştir. 44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nda, kahraman Azərbaycan Ordusu 8 Kasım 2020'de Şuşa şəhrini işgalden kurtardı. Ermenistan'ın teslim olmasının yolunu açan Şuşa zaferi, halkımızın kahraman ruhunun bir zaferi oldu ve tarihimize Zafer Bayramı olarak yazıldı. Şuşa'nın muzaffer ordumuz tarafından kurtarılmasının hemen ardından, şehirdeki altyapının inşasına ek olarak, tarihi ve kültürel anıtların restorasyonu çalışmaları başlamış ve inşaat çalışmalarının organizasyonunda esneklik ve verimlilik sağlamak amacıyla, burada devlet yönetimine büyük önem verilmiş ve Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 22 Haziran 2021 tarihli Kararnamesi ile Şuşa Şəhri Devlet Rezerv İdaresi kurulmuştur("ŞUŞANIN SOSIAL-İQTİSADİ DÖVRƏSİ -AZƏRBAYCANIN İNKİŞAFINDA YENİ ZİRVƏ" adlı respublika elmi esse müsabiqəsinin məqalələrinin elektron toplusu, UNEC, 2022, səh. 2 (istinad: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi saytı, Bakı, 2022, <https://www.president.az/>)).Şuşa şəhri, 18. yüzüylün ortalarında kurulmuştur. Tarihi kaynaklara göre, Karabağ Hanı Penahali Han, 1750'lerde Bayat ve Şahbulag adlı kaleleri inşa ettirmiş olsa da, Kendini sürekli saldırılardan korumak için, bu kalelerin hiçbirini hanlığı sürekli savaşlardan koruyamadı. Deniz seviyesinden 1300-1600 metre yükseklikte bulunan ve üç tarafı sarp kayalıklarla çevrili dağ platosu bu gereksinimleri tam olarak karşıladığından, Panahali Han şəhri burada kurdu. Şəhir başlangıçta onun onuruna Panahabad olarak adlandırıldı. 19. yüzüylün sonu ve 20. yüzüylün başında Şuşa, Kafkasya'nın müzik merkezi haline geldi. Şuşa'ya "Küçük Paris", "Kafkasya Sanat Tapınağı", "Azərbaycan Müziğinin Beşiği" ve "Transkafkasya Konservatuarı" denildi.Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Han Şuşinski, Firudin Bey Köçerli, Abdurrahim Bey Vəzirov, Abdurrahim Bey Həgverdiyev gibi ünlü Azərbaycanlı aydın ve sanatçılar, Hürşidbanu Natavan, Hamida Hanım Cavanşir ve Ahmed Bey Ağaoğlu aslen Şuşalıdır. Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 7 Mayıs 2021 tarihli Kararnamesi ile Şuşa şəhri Azərbaycan'ın kültür başkenti ilan edilmiştir(Şuşa Şəhər Dövlət Qoruğu İdarəsi, 2024, <https://shusha.gov.az/az/susa-haqqinda>) .Şuşa'da 25 okul, 31 kütüphanə, 20 sağlık tesisi, 17 kulüp, 8 kültür evi, 4 teknik okul ve 2 enstitü şubəsi, 7 anaokulu, 4 sinema, 5 kültür ve dinlenme parkı, 2 sanatoriyum, bir turizm üssü, 2 otel, Azərbaycan Halı Devlet Müzesi'nin bir şubəsi, Şuşa Devlet Dram Tiyatrosu, Oryantal Müzik Enstrümanları Fabrikası, Devlet Sanat Galerisi ve Çocuk Sağlığı Okulu yıkılmıştır. Yıkılan tarihi yerler arasında Hürşidbanu Natavan, A. Həgverdiyev'in evləri de bulunmaktadır. G. Zakir, M.M. Nevvab, S.S. Ahundov, N. Vəzirov, Y.V. Çəmanzəminli, Han Şuşinski, Sadıkcın, Üzeyir Bəy Hacıbəyli ev müzələri, Bülbül və digər birçok yerler(Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi, Bakı, 2020). Günümüzde, Karabağ və Doğu Zəngəzur'un dinamik olarak gelişen Azərbaycan ekonomisine yeniden entegrasyonu yönünde atılan cesur ve bilimsel olarak kanıtlanmış adımlar, Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev'in kurtarılmış toprakları her Azərbaycanlının değər verdiği en yüksek dünya standartlarına yükseltme yönündeki içten arzusunun yakında gerçəğe dönüşeceğini göstermektedir.1970-1980'lerde Şuşa'nın Azərbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinin gelişmekte olan bölgelerinden biri olduğu olgulara dayanarak kanıtlanmıştır (Banker.az,2020,<https://banker.az/susa-270-susanin-demografik-sosial-iqtisadi-inkisafi-dun%C9%99n-bu-gun-v%C9%99-perspektiv%C9%99r/>).Şuşa şəhrinin "İslam Dünyasının Kültür Başkenti" ilan edilmesine ilişkin Eylem Planı onaylanmıştır. Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 21 Kasım 2023 tarihli ve 4176 sayılı "Şuşa'nın 2024 "İslam Dünyasının Kültür Başkenti" ilan edilmesine yönelik tedbirler hakkında" Kararnamesinin uygulanması sağlanmışdır (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı, 2024).Zengin Azərbaycan kültürünü Karabağ'dan ayrı düşünmek mümkün olmadığı gibi, Karabağ kültürü söz konusu olduğunda Şuşa'nın özel yerini vurgulamamak da mümkün değildir.

1.1.Şuşa'nın "kültür başkenti" statüsünün ekonomik etkileri- Şuşa'nın 2024 yılında Azərbaycan'ın kültür başkenti ilan edilmesi, şəhrin kültürel hayatını canlandırmanın yanı sıra ekonomik potansiyelini de artırdı. Günümüzde Şuşa ve Ağdam'a devlet düzeyinde özel otobüs seferleri düzenlenmektedir. Bu seferler için biletlerin hızla tükenmesi, Karabağ'a olan ilginin bir göstergesidir. Turizm sektörünün temsilcileri olarak, yalnızca yerel halktan değil, yabancı turistlerden de Karabağ'a seyahat konusunda giderek artan sayıda

başvuru alıyoruz. Şuşa'da birçok otel hizmet veriyor ve yeni bir otelin inşası, turizm sektörünün daha da gelişmesine ivme kazandıracak: Altyapının ilk etapta oluşturulması - otel ve turizm komplekslerinin inşası - kurtarılmış topraklarımızda turizmin gelişmesi için önemli bir faktördür. Şuşa'nın turizm potansiyeline uygun turizm altyapısının oluşturulmasına özel önem verilmektedir. Şuşa şehrinde halihazırda "Haribülbül" ve "Karabağ" adında iki otel bulunmaktadır (Report Agentliyi, 2022, <https://report.az/turizm/susa-olke-rehberliyin-xusi-desteyi-ile-turizm-merkezine-cevrilmekdedir>). Şuşa'nın yakın gelecekte sadece Azerbaycan'ın değil, dünyanın da kültür merkezlerinden biri haline geleceğine şüphe yok.

1.2. Altyapı restorasyonu ve yeni yatırımlar-Şuşa'da yürütülen yeniden yapılanma çalışmaları, kültür ekonomisinin gelişimi için bir temel oluşturuyor. Haydar Aliyev Vakfı ve Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen VII. Uluslararası Haribülbül Müzik Festivali iki gün sürdü ve Şuşa'da başlayan prestijli etkinlik Laçın'de sona erdi. Bu festivalde sahne alan kültür ve sanat figürlerinin temsil ettiği ülkeler rastgele seçilmedi. Sanatçılar ve yaratıcı ekipler, ICESCO üyesi ülkelerin temsilcilerinden oluşuyordu. Böylece Şuşa şehri, 2024 yılı için "İslam Dünyası Kültür Başkenti" ilan edilmeyi hak ettiğini bir kez daha kanıtladı. Festivaldeki dikkat çeken anlardan biri de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve eşi Mehriban Aliyeva'nın, eski neslin temsilcileri olan konuklara gösterdiği özel saygıydı (Azərbaycan Rəsmi Qəzeti, 2024, <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/susada-kecirilen-tedbirler-dunyaya-ses-salir-1660341885>). "Haribülbül" oteli de kısa sürede yeniden inşa edildi. Gövhərağa Camii'nin restorasyonu, Azərbaycan'ın her zaman sadık kaldığı İslam mirasının tanıtımı bağlamında çok önemli bir olaydır. Yirmi dokuz yıl sonra ilk kez Şuşa'da bayram namazı kılındı ve ezan sesi duyuldu. Yani halkımız ve müziğimizle birlikte mukaddes dinimiz de öz vatanına ve kadim yerine geri döndü. Bu aynı zamanda son derece gurur verici bir andı (Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi, Bakı, 2021). Şuşa şehrini Azərbaycan'ın genel enerji sistemine bağlamak ve şehre güvenilir, istikrarlı ve kesintisiz elektrik sağlamak amacıyla aralık 2022'de, "Şuşa" trafo merkezinden ve Füzuli bölgesindeki "Şükurbaylı" trafo merkezinden başlayarak 75 kilometre mesafede 110 kilovoltluk "Şükurbaylı-Şuşa" havai enerji hattının inşasına başlandı. Trafo merkezi, uzaktan kumandalı SCADA Sevk Kontrol Sistemi'ne bağlanarak tamamen dijitalleştirildi. Burada perspektif gelişimi de dikkate alındı. Zorlu coğrafi koşullara rağmen trafo merkezi ve enerji nakil hattının inşası mümkün olan en kısa sürede tamamlandı. Füzuli'deki "Şükurbaylı" trafo merkezinden Şuşa'ya uzanan 110 kilovoltluk iki devreli enerji nakil hattının inşası, yalnızca Azerbaycan enerji sektöründe değil, aynı zamanda bölgenin enerji tarihinde de bir rekor olan 73 gün boyunca aralıksız ve vardiyalı olarak gerçekleştirildi. 110/35/10 kilovoltluk "Şuşa" trafo merkezinin açılışına Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, eşi Mehriban Aliyeva, kızları Leyla Aliyeva ve Arzu Aliyeva katıldı ("AzerEnerji" ASC, 2023, <https://azerenerji.gov.az/newsdetail/1716>). Ermeniler tarafından vurulan Hurşidbanu Natavan, Üzeyir Hacıbeyli ve Bülbül'ün büstleri kısa sürede Şuşa'daki eski yerlerine geri getirildi. Devlet Başkanı tarafından imzalanan "Şuşa Radyo-Televizyon Yayın İstasyonu'nun Tasarım ve İnşasına İlişkin Tedbirler Hakkında" Kararnameye göre, 2021 devlet bütçesinde kurtarılmış toprakların yeniden inşası ve restorasyonu için ayrılan fonlardan Azerbaycan Cumhuriyeti Dijital Kalkınma ve Ulaştırma Bakanlığı'na başlangıçta tahsis edilmiştir. Bu, Şuşa'nın yeniden inşa edildiği ve canlandırıldığı anlamına gelmektedir (Səs qəzeti, 2025).

1.3. Yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesi.- Şuşa'nın müzikal, destansı, şiirsel, halı dokuma ve sanatsal gelenekleri, yaratıcı endüstriler için geniş bir potansiyel oluşturmaktadır. 6. Uluslararası Müzik Festivali "Mugham World", 23 Haziran'da Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'da düzenlendi. Festival kapsamındaki ilk konser, Şuşa'daki Yaratıcılık Merkezi'nde düzenlendi. Konser programında ünlü şarkıcılar Nazakat Teymurova - "Bayatı-Şiraz", Firuz Sakhavat - "Mahur-Hindi", Cabir Abdullayev - "Zabul-Segah" ve Nuriyya Hüseynova - "Çahargah" yer aldı. Daha sonra, Bülbül'ün ev-müzesinde ve "Qarabagh" otelinin önündeki parkta bir konser programı düzenlendi. Programda, tanınmış sanatçılar Gulyanag Mammadova, Melekhanım Eyyubova, Mansum İbrahimov, Simara İmanova, Gazanfar Abbado, Mutallim Damirov ve Gülnar Gudratlı, "Hudayar" tasnifi, "Bayatı-Şiraz", "Segah", "Mahur" ve diğer muğam ve tasniflerin yanı sıra halk türkülerimizi seslendirdiler. Festival katılımcıları ve diğer ülkelerden gelen konuklar, Şuşa'daki tarihi ve kültürel anıtlarımızla tanıştılar. Konuklara Şuşa'da yürütülen yeniden yapılanma çalışmaları hakkında bilgi verildi (Azərbaycan Rəsmi Qəzeti, 2023). Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve eşi Mehriban Aliyeva, 30 Ağustos 2021 tarihinde Şuşa'da düzenlenen Vagif Şiir Günleri kapsamında Haydar

Aliyev Vakfı tarafından düzenlenen "Karabağ, Azərbaycan kultürünün incisidir" ve "Yine anayurdunda. Karabağ'ın sanat incileri" sergilerini gezdi. Karabağ, Azərbaycan sanat ve kultürünün merkezi olarak kadim bir tarihe sahiptir. İşgal sırasında yağmalanan müzelerde Azərbaycan'ın değerli tarihi ve kültürel örnekleri, dünyaca ünlü Azərbaycan halıları, önde gelen Azərbaycan şahsiyetlerine ait hediyelik eşyalar ve diğer değerli eserler yer alıyordu. Bu tahrip edilmiş hazineler, yalnızca Azərbaycan kultürünün değil, aynı zamanda dünya kultürünün de örnekleriydi. Haydar Aliyev Vakfı tarafından düzenlenen sergide Boyukağa Mirzazade, Tuğrul Narimanbeyov, Maral Rahmanzade, Nadir Abdurrahmanov, Mikayıl Abdullayev, Ucal Hagverdiyev, Museyib Amirov ve diğer önemli Azərbaycan sanatçılarının eserleri yer aldı ([https://modern.az/medeniyyet/304880/ilham-eliyev-ve-mehriban-eliyeva-susada-acilan-sergilerde-fotolar/javascript\(\);](https://modern.az/medeniyyet/304880/ilham-eliyev-ve-mehriban-eliyeva-susada-acilan-sergilerde-fotolar/javascript();)). Turizm potansiyelindeki artış, kültür sektöründen elde edilen gelirin artışına doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda, Şuşa'da yürütülen yeniden yapılanma ve kalkınma çalışmaları da turistlerin ilgisi göz önünde bulundurularak yürütülmeli ve bu doğrultuda reklam ve tanıtım faaliyetlerine özel önem verilmelidir. Turizmde "turist turisti getirir" ilkesi temel olduğundan, bu sürece ilk aşamada devlet ve özel sektör tarafından hedefli destek sağlanması gerekmektedir. Şuşa'nın turizm potansiyelinin güçlendirilmesi, yalnızca komşu bölge ülkelerinden - Türkiye, Gürcistan, İran ve Rusya - gelen misafirlerle sınırlı kalmamalıdır. Temel hedeflerden biri, bu şehri Avrupa ülkelerinden gelen turistler için cazip bir marka haline getirmek olmalıdır. Ünlü bir yönetmenin çektiği uzun metrajlı bir film veya bölgede uluslararası festivallerin düzenlenmesi, turist akışının artmasında önemli rol oynayabilir ("Şuşada mədəni iqtisadiyyatın inkişaf potensialının qiymətləndirilməsi", A. Zeynalli, 2022, səh.134).

Şuşa Deklarasyonu: 15 Haziran 2021 tarihinde "Azərbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Müttefik İlişkiler Hakkında Şuşa Deklarasyonu"nun imzalanması, Azərbaycan-Türkiye kardeşliğinin sarsılmaz olduğunu dünyaya bir kez daha göstermiştir. Şuşa Deklarasyonu, Azərbaycan ve Türkiye arasında ekonomi, ticaret, enerji, altyapı, kültür, eğitim, insani yardım ve sosyal alanlarda kapsamlı iş birliğini yeni bir aşamaya taşımış ve geniş perspektifler ortaya koymuştur. Bu önemli belge, her iki ülkenin ekonomik potansiyelini artırarak bölgesel kalkınmaya önemli katkılarda bulunacaktır. Şuşa Deklarasyonu, Azərbaycan halkının milli lideri Haydar Aliyev'in "Tek millet, iki devlet" ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün "Azərbaycan'ın sevinci sevincimiz, kederi kederimizdir" ilkelerine dayalı olarak iki devletin stratejik ilişkilerine yeni bir yaklaşım getirmiştir. Ayrıca, Şuşa'dan yapılan açık bildirgenin kendisi de birkaç dolaylı mesaj taşımaktadır. Anlaşmanın bildirge şeklinde kabul edilmesi, diplomatik ve politik bilimsel açıdan da önemli bir andır (Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi, 2021). Şuşa Bildirgesi, Atatürk'ün vatanseverlik ve milliyetçilik ideallerine ve Haydar Aliyev'in Azərbaycan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma politikasına bağlılığın bir teyididir. Bu belge, Türkiye ve Azərbaycan arasındaki tarihi ve kültürel bağları güçlendirmeyi ve her iki liderin mirasını korumak için bir araya gelmeyi amaçlamaktadır. Türkiye ve Azərbaycan arasındaki güçlü iş birliği, işgalden kurtarılan toprakların yeniden inşası ve restorasyonunda öne çıkmaktadır. Bu iş birliği, işgal altındaki toprakları altyapı projeleri, sosyal kalkınma programları ve ekonomik yatırımlar yoluyla canlandırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin teknik imkânları, deneyimi ve kaynaklarıyla Azərbaycan'a verdiği destek, bölgede istikrarın artırılmasında ve halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Karabağ'da barış ve istikrarın sağlanmasıyla birlikte bölgeye yapılan yatırımların artacağı, yeni iş imkânlarının yaratılacağı ve ekonomik büyümenin hız kazanacağı öngörülmektedir. Bu durum, bölge ekonomisinin canlanmasına ve toplumun refahının artmasına yol açacaktır (Azərbaycan Rəsmi Qəzeti, 2025). Azərbaycan Devlet Başkanı'nın, Şuşa'da Türk liderle birlikte Deklarasyonu imzalarken herkese Kars Antlaşması'nı (13 Ekim 1921) hatırlatması tesadüf değildir. "Tarihi Kars Antlaşması tam yüz yıl önce imzalandı. Bunun sembolik anlamı da büyük. Yüz yıl sonra kurtarılan Şuşa şehrinde imzalanan ittifak ortak bildirisi, gelecekteki iş birliğimizin yönünü gösteriyor. Bildiri birçok önemli konuyu yansıtıyor. Uluslararası düzeyde ortak iş birliği, faaliyetlerimiz, siyasi ilişkilerimiz, ekonomik ve ticari ilişkilerimiz, kültür, eğitim, spor, gençlik politikası gibi hemen hemen her alanı kapsıyor. Güney Gaz Koridoru'nun Türkiye, Azərbaycan ve dünya için önemi gösteriliyor. Her konu büyük önem taşıyor" (<https://ona.az/az/turizm/susa-beyannamesinin-tarixi-chemiyyeti-tehlil-29117>).

2. Literatür Taraması.

2.1. İşgal ve restorasyon süreci - 1992 yılında Ermeni silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilen Şuşa, birçok tarihi ve kültürel anıtın yok olmasına yol açmıştır. 8 Kasım 2020'de Azərbaycan Ordusu tarafından kurtarılan Şuşa, restorasyon ve yeniden inşa çalışmalarının başlaması açısından stratejik öneme sahiptir (UNEC, 2022; Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi, 2020). Restorasyon çalışmalarının organizasyonu kapsamında Şuşa Şəhri Dövlət Rezervi Müdürlüyü kurulmuş ve şəhərin altyapısının yeniden inşası və kültürel eserlərin restorasyonu öncelikli alanlar olaraq belirlənmişdir (Şuşa Şəhər Dövlət Qoruğu İdarəsi, 2024). Bu süreç, kültürel mirasın korunması ve Azərbaycan'ın dünya kültür haritasındaki konumunun güçlendirilmesi açısından da önemlidir.

2.2. Kültür ekonomisi ve turizm - Modern ekonomi teorilerine göre, kültür ekonomisi ve yaratıcı endüstriler ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunabilir. Harvard Üniversitesi profesörü David Landers, "kültür her şeyi değiştirir" (Özbuğday, 2019) demektedir. Şuşa'nın Azərbaycan'ın kültür başkenti (2021) statüsü, şəhərin ekonomik və ideoloji potensialini artırmanın yanı sıra turizmin gelişmesine de ivme kazandırmaktadır (A. Zeynalli, 2022, s.134). "Harıbulbul" ve "Qarabag" otellerinin faaliyetleri, festival ve sergilerin düzenlenmesi de dahil olmak üzere turizm altyapısının geliştirilmesi Şuşa'nın ekonomik ve kültürel hayatını doğrudan etkilemektedir (Report.az, 2022, Azərbaycan Rəsmi Qəzeti, 2024). "Mugham World" və Vəqif Şiir Günleri gibi uluslararası etkinlikler və Haydar Aliyev Vəqfi tərəfindən düzenlenen sergiler, kültür və turizm sektorlərini bütünləşdirərək yaratıcı ekonomiye katkıda bulunmaktadır.

2.3. Altyapı ve Enerji Temini - Şuşa'daki restorasyon çalışmaları yalnızca kültürel alanı değil, aynı zamanda şəhərin enerji və iletişim altyapısının modernizasyonunu da kapsamıştır. 2022 yılında Şuşa trafo mərkəzinin inşası və 110 kilovoltluk Şukurbeyli-Şuşa enerji hattının döşənməsi, bölgenin enerji arzının sürdürülebilirliğini güçlendirmiştir ("AzərEnerji" ASC, 2023). Bu projeler, şəhərin ekonomik faaliyetlərini sürdürülebilir və verimli hale getirmek için önemli bir temel oluşturmaktadır.

2.4. Uluslararası İş Birliği ve Şuşa Deklarasyonu-2021 yılında imzalanan Şuşa Deklarasyonu, Azərbaycan-Türkiye ilişkilerini yeni bir aşamaya taşıyarak ekonomik, ticari, enerji, kültürel ve sosyal alanlarda iş birliğini güçlendirmiştir (Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi, 2021). Bu belge, bölgedeki yatırım ortamını iyileştirerek Şuşa'nın stratejik ekonomik potensialini artırmakta ve kurtarılan toprakların yeniden entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır.

3. Araştırma.

3.1. Araştırmanın amacı ve önemi-Bu çalışmanın temel amacı, Şuşa şəhərinin işgaldən kurtuluşunun ardından kültürel ekonomisinin və turizm potensialinin gelişim olanaklarını değerlendirmek ve şəhərin tarihi ve kültürel mirasının korunması ve restore edilmesi sürecinin ekonomik ve sosyal etkilerini belirlemektir. Aynı zamanda, Şuşa Deklarasyonu'nun ekonomik ve stratejik önemi, şəhərin uluslararası iş birliği çerçevesindeki potansiyeli ve yaratıcı endüstriler için gelişme fırsatları da incelenmektedir. Araştırma sonuçları, Şuşa'nın kültürel başkent statüsünün ekonomik ve sosyal etkilerini, turizm ve yaratıcı endüstrilerin gelişme potansiyelini değerlendirmemize olanak tanıyacaktır. Bu, hem devlet kurumları hem de özel sektör için planlama ve stratejik karar alma süreçlerinde önemli bir bilgi tabanı görevi görecektir.

3.2. Araştırma yöntemleri - Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılmıştır.

✓ **Belge ve arşiv analizi:** Şuşa'nın tarihi, kültürü ve sosyo-ekonomik gelişimi ile ilgili devlet belgeleri, kararnameler, resmi istatistik verileri ve mevcut bilimsel makaleler incelenmiştir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi veb saytı, Şuşa Şəhər Dövlət Qoruğu İdarəsi, UNEC məqalələr toplusu, Rəsmi Dövlət Qəzeti, 2023–2025).

✓ **Gözlem ve saha araştırması:** Şuşa'da yürütülen altyapı ve restorasyon çalışmaları, turizm tesislerinin faaliyetleri, uluslararası festival ve etkinliklerin gerçekleştirilmesi gözlemlendi.

✓ **Uzman Görüşmeleri:** Kültür ve turizm alanında çalışan uzmanlarla yapılan görüşmelerle kentin ekonomik ve kültürel potansiyelinin değerlendirilmesi sağlandı.

✓ **İstatistiksel veri analizi:** Turizm, otel faaliyetleri, fuarlar ve festival katılımcılarına ilişkin istatistiksel göstergeler incelenerek şəhərin ekonomik kalkınma beklentileri modellenmiştir.

4. Bulgular
Çalışmanın sonuçlarına göre, Şuşa şəhərinin işgaldən kurtarılmasının ardından, devlet düzeyinde kültür ekonomisinin geliştirilmesine ciddi önem verilmiştir. Şəhəre "Kültür Başkenti" statüsü verilmesi, uluslararası

festivallerin düzenlenmesi ve tarihi eserlerin restore edilmesi, şəhrin hem yerli hem de yabancı turistlər için cazibəsini artırmıştır.

4.1. Altyapı ve yatırımlar - Araştırma sonuçları, özellikle Şuşa'da olmak üzere kurtarılmış topraklarda altyapının yeniden yapılandırılmasının turizm ve ekonomik kalkınmada kilit rol oynadığını göstermektedir. 110/35/10 kilovolt kapasiteli "Şuşa" trafo merkezi ve enerji nakil hattı, şəhrin enerji arzını güvenilir ve kesintisiz hale getirmiş, otel ve turizm tesislerinin inşası, kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve şehirdeki altyapı projelerinin hayata geçirilmesi Şuşa'yı yatırım için cazip bir yer haline getirmiş, kamu ve özel sektörlerin ortak katılımı ve uluslararası iş birliği (özellikle Türkiye ile) şəhrin ekonomik kalkınmasını hızlandırmıştır.

4.2. Şuşa Deklarasyonu'nun Etkisi - Çalışma, 2021 Şuşa Deklarasyonu'nun Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik, kültürel ve insani iş birliğinin güçlendirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Deklarasyon aracılığıyla Şuşa'ya altyapı ve turizm projelerine uluslararası yatırım çekilmesi kolaylaştırılmıştır. İki ülke arasında kültür ve eğitim alanındaki iş birliği, şəhrin uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. Şuşa Deklarasyonu, Karabağ'ın ekonomik ve sosyal yeniden entegrasyonunu hızlandırarak bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunmuştur.

5.Sonuç.

Çalışmanın sonuçlarına göre, Şuşa şəhrinin işgalden kurtarılmasının ardından gerçekleştirilen restorasyon ve kalkınma çalışmaları çok yönlü ve stratejik öneme sahiptir. Şuşa'nın "Azerbaycan Kültür Başkenti" statüsü, uluslararası festival ve sergilerin düzenlenmesi, tarihi ve kültürel anıtların restorasyonu ve yaratıcı endüstrilerin geliştirilmesi, şəhrin kültür ekonomisinin hızla canlanması için bir fırsat yaratmıştır. Bu süreç, yalnızca kültürel alanı değil, aynı zamanda turizmin gelişmesini, yerel istihdamın artmasını ve bölgedeki sosyal refahın iyileşmesini de doğrudan etkilemiştir. Şuşa'da elektrik şebekelerinin modernizasyonu, iletişim hatlarının inşası ve otellerin inşası gibi altyapı projeleri, şəhrin ekonomik potansiyelini güçlendirmiştir. Bu durum, hem yerli hem de yabancı yatırımları çekmek için elverişli koşullar yaratmış ve Şuşa'yı cazip bir yatırım merkezi haline getirmiştir. Şuşa Deklarasyonu'nun imzalanması, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini yeni bir stratejik aşamaya taşıyarak ekonomik, kültürel, sosyal ve insani alanlarda iş birliğini genişletme fırsatı yaratmıştır. Bu deklarasyon, Karabağ'ın yeniden canlandırılması ve ekonomik entegrasyonu için ek fırsatlar sağlamanın yanı sıra, bölgede istikrar ve barışın sürdürülmesi, yatırım ortamının güçlendirilmesi ve yeni istihdam yaratılması için de koşullar yaratmaktadır. Kültürel alanın ve yaratıcı endüstrilerin gelişmesi, Şuşa'nın bölgesel ve uluslararası düzeyde bir marka olarak tanınmasına, turizmin canlandırılmasına ve Azerbaycan'ın kültürel mirasının küresel ölçekte tanıtılmasına hizmet etmektedir. "Haribülbül" Uluslararası Müzik Festivali, Vagif Şiir Günleri ve diğer kültürel etkinlikler, yalnızca yerel halkın katılımını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda yabancı turistleri ve uluslararası kültür figürlerini de şehre çekmektedir. Gelecekte Şuşa'nın sürdürülebilir kalkınması, kültürel ve yaratıcı endüstrilere yapılan yatırımların artırılması, uluslararası turizmin ve kültürel iş birliğinin genişletilmesiyle sağlanacaktır.

Kaynakça

1. Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi. (2021). Şuşada yenedənqurma və dini irs bərpası. Bakı.
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. (2024). Şuşa şəhərinin 2024-cü il üçün "İslam dünyasının mədəniyyət paytaxtı" elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər. Bakı.
3. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. (2021). Şuşa Bəyannaməsi: Azərbaycan-Türkiyə müttəfiqlik münasibətləri. Bakı. <https://ona.az/az/turizm/susa-beyannamesinin-tarixi-ehemiyeti-tehlil-29117>
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi internet səhifəsi. (2022). Şuşanın sosial-iqtisadi dirçədilməsi – Azərbaycanın tərəqqisinin yeni zirvəsidir. Bakı. <https://www.president.az>
5. AzərEnerji ASC. (2023). Şuşa yarımstansiyasının açılışı. <https://azerenerji.gov.az/newsdetail/1716>
6. Banker.az. (2022). Şuşanın demoqrafik, sosial-iqtisadi inkişafı: dünən, bu gün və perspektivlər. <https://banker.az/susa-270-susanin-demoqrafik-sosial-iqtisadi-inkisafi-dun%C9%99n-bu-gun-v%C9%99-perspektivl%C9%99r/>

7. İnformasiya Agentliyi REPORT. (2022). Şuşa ölkə rəhbərliyinin xüsusi dəstəyi ilə turizm mərkəzinə çevrilməkdədir. <https://report.az/turizm/susa-olke-rehberliyinin-xususi-desteyi-ile-turizm-merkezine-cevrilmekdedir>
 8. Modern.az. (2023). Şuşada Heydər Əliyev Fondu tərəfindən təşkil olunan sərgilər. Bakı. <https://modern.az/medeniyyet/304880>
 9. Özbuğday, F. C. (2019). Kültür və ekonomik başarı. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
 10. Rəsmi Dövlət Qəzeti Azərbaycan. (2023). Şuşada keçirilən beynəlxalq musiqi festivalı və tədbirlər. Bakı.
 11. Səs Qəzeti. (2025). Şuşa Radio-Televiziya Yayım Stansiyasının layihələndirilməsi və tikintisi. Bakı.
 12. Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi. (2020). İşğaldan əvvəlki və sonrası Şuşa şəhərinin mədəni irsi və tarixi abidələri. Bakı.
 13. Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsi. (2024). Şuşa haqqında. <https://shusha.gov.az/az/susa-haqqinda>
 14. Zeynallı, A. (2022). Şuşada mədəniyyət iqtisadiyyatının inkişafı potensialının dəyərləndirilməsi. Bakı: Azərbaycan Universiteti.
-

QARABAĞ TELEVİZİYASININ YARADILMASININ, QARABAĞIN DİRÇƏLMƏSİNDƏ ROLU

Aysun Səfərova

Universitet:Gəncə Dövlət Universiteti

Fakültə:Xarici dillər İxtisas:Rus-dili müəllimliyi Kurs: 4

E-poçt ünvanı: Seferovavaysun2005@gmail.com

Azərbaycan xalqı bütün tarix boyu azadlıq,ədalət və suverenlik uğrunda böyük mübarizələr aparmışdır. 44 günlük Vətən müharibəsində qazanılan Qələbə də bunu sübut edir. İşğal olunmuş Qarabağ torpaqlarının düşmənlərdən azad olunması Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi və inşafı üçün yeni mərhələnin əsasını qoydu.44 günlük vətən müharibəsində yalnız hərbi deyil, həm də mənəvi zəfər qazanıldı. Bu müharibə onu göstərdiki xalqın gücü yalnız silahda deyil, həm də onların birliyindədir. Bu gün Qarabağın dirçəlişi artıq yeni bir mərhələyə qədəm qoyub. Hazırda işğaldan azad edilmiş torpaqlarda yeni infrastrukturların yaradılması sərmayələrin cəlb edilməsi və digər mühüm amillər qarşımızda duran ən mühüm məsələlərdən biridir.

Qarabağın dirçəlməsi yalnız dağıdılmış şəhərlərin bərpaı demək deyil, eyni zamanda ölkəmizin iqtisadi,sosial və mənəvi cəhətdən inşaf etdirilməsidir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan iqtisadi və siyasi layihələr Azərbaycanın güclü dövlət strategyasının göstəricisidir. Heç bir ölkədən yardım almadan viran edilmiş şəhər,qəsəbə və kəndlərə yeni nəfəs verməklə burada yeni magistral yollar,elektrik xətləri, su anbarları,hava limanları Ağıllı kənd və şəhərlər inşa etməklə Azərbaycan qüdrətli dövlət olduğunu bir daha sübut etdi.Bütün bu reallıqların yaradıcısı şübhəsiz ki,Prezident İlham Əliyevdir. Qarabağ yalnız iqtisadi bölgə deyil eyni zamanda Azərbaycan xalqının mənəvi mərkəzlərindən biridir. 30 il işğal altında qalan torpaqlara qayıdış qüdrətli Azərbaycan xalqı üçün dərin emosional milli və mənəvi əhəmiyyət daşıyır. Qarabağın dirçəlməsi Cənubi Qafqaz regionunda sülh və sabitlik üçün çox mühüm amildir. Burada inşa edilən yeni infrastrukturlar yalnız ölkədaxili deyil, həm də beynəlxalq əlaqələrin inşafına təkan verir. Zəngəzur dəhlizinin açılması yeni nəqliyyat xətlərinin tikilməsi Azərbaycanın geosiyasi rolunu inşaf etdirir. Düşünürük ki, bu layihələr ölkəmizi Türk dünyası və Asiya ilə Avropanı birləşdirən strateji mərkəzə çevriləcək. Artıq bütün dünya dövlətləri Azərbaycanı regionda sabitlik və inşafın təminatçısı kimi qəbul edirlər və dəstəkləyirlər.

Düşünürük ki, bu dirçəliş yalnız evlərin, yolların məktəblərin tikintisi ilə məhdudlaşmır. Əsl dirçəliş o zaman baş verir ki, torpaqla yanaşı onun səsi ruhu və mədəniyyəti də yenidən doğulur. Məhz elə bu baxımdan da Qarabağda regional televiziya yaradılması həm informasiya həm də mədəni

baxımdan mühüm zərurət kimi dəyərləndirilməlidir. Qarabağda uzun illər boyu sanki həyat dayanmış insan səsi susmuşdu ancaq bu torpaqların hər daşı, ağacı danışmaq istəyirdi. Hal hazırda Qarabağın yenidən dirçəlməsində bu səsin bütün dünyaya çatdırılması zəruridir. Əgər belə bir televiziya yaradılsa, bu televiziya sükutun illərindən sonra doğan səs olardı. Qarabağ bölgəsində çəkilən və nümayiş etdirilən hər reportaj, hər film, hər kadr həm bu torpaqların füsunkarlığını, gözəlliyini göstərir həm də onun keçdiyi ağırlı, çətin yolları xatırladır.

Televiziyanın dünyada yaranma tarixi 20- ci əsrin 20-ci illərindən başlayır. Bu gün görüntünü və səsi birbaşa insanların evlərinə çatdıran televiziya ən çox izlənən KİV-dir. Televiziya dünyanın istənilən nöqtəsindəki informasiyanın bir yerdən başqa yerə ötürülməsini təmin edir. Azərbaycanda isə 1956-cı il fevralın 14-də Bakıda ağ-qara təsvirlərlə “mavi ekran” adlanan Azərbaycanın televiziyası fəaliyyətə başlayıb. İnanırıq ki, Qarabağ televiziyasının yaradılmasında Qarabağın gerçəklərini bütün dünyaya çatdıracaq. Həmçinin Qarabağ televiziyasının digər xarici ölkələrlə beynəlxalq əməkdaşlıq yaratması da mühümdür. Bu beynəlxalq media qurumları ilə əlaqələrin daha çox genişlənməsini təmin edəcək. Xarici televiziylarla Qarabağ televiziyasının əməkdaşlığı xalqlar arasında mövcud əlaqələrin uğurlu inkişafında öz tövhesini verəcəyini və bu əməkdaşlıqlar sayəsində bir çox uğurlu layihələrə imza atılacağını düşünürük. Hesab edirik ki, Qarabağ televiziyasının beynəlxalq televiziylarla əməkdaşlıq etməsi humanitar sahədə də çox ciddi addım olacaq. Qarabağ televiziyasının yaradılmasının əsas məqsədi yalnız informasiya yaymaq deyil eyni zamanda Qarabağın mədəni, tarixi və mənəvi irsini yaşatmaq və onu yeni nəsillərə ötürməkdir.

Düşünürük ki, belə bir televiziya.

- Qarabağın bərpası ilə bağlı real xəbərləri təqdim edər,
- Azərbaycanın dövlət siyasətini və ideoloji xəttini düzgün çatdırar,
- bölgədə mədəni tədbirləri işıqlandırar,
- Şəhidləriniz haqqında xüsusi verilişlər yayımlayar,
- Qazilərimizin və Veteranlarımızın hekayələri Qarabağın dirçəlişinin canlı sübutu olar,
- bütün dünya ictimaiyyətinə Qarabağ həqiqətlərini obyektiv şəkildə göstərir.

Qarabağda mədəniyyətin dirçəlməsi yalnız muzeylərin və mədəniyyət evlərinin bərpası ilə bitmir. Bütün bunların səsini eşitdirən bir platforma olmalıdır. Məsən, Xarıbülbül tədbirləri, Şuşa musiqi festivalı, Zəngilanda ağıllı kəndin bərpası kimi hadisələr bu televiziyanın efirində geniş işıqlandırıla bilər. Qarabağda televiziyanın yaradılması həm də emosional dirçəliş deməkdir. Qarabağdan köçkün düşmüş insanlar illərlə bu torpaqlara həsrət qalıblar. Onlar efirdə öz doğma torpaqlarının necə dirçəlməyini görsələr bu onlar üçün çox böyük mənəvi rahatlıq olar. Eyni zamanda bu televiziya yerli media işçilərinin yetişməsinə gənclərin öz istedadlarını göstərmələrinə imkan yaradardı. Qarabağla bağlı illərlə saxta məlumatlar yayılıb elə məhz bunun üçün də İnformasiya təhlükəsizliyi baxımından bu gün informasiya müharibəsi ən az silahlı müharibə qədər önəmlidir. Bu televiziya yaradılsa Azərbaycan öz səsini və həqiqətlərini dünyaya çatdırar.

Əlbəttə belə bir televiziyanı qurmaq üçün bir sıra problemlər mövcuddur:

- Qarabağın bəzi yerlərində hələ də tam infrastruktur bərpa olunmayıb;
- Elektrik və internet təminatı bəzi yerlərdə məhduddur;

Lakin bütün bu çətinliklər müvəqqətidir. Dövlətin dəstəyi, peşəkar kadrların fəallığı və texnoloji imkanların inkişafı bu problemləri qısa müddətdə həll edilə bilər.

Əgər bu layihə həyata keçirilərsə, Qarabağ Televiziyası qısa müddətdə regionun simvoluna çevrilər. Bu televiziya Qarabağ bölgəsinin keçmişini, bu gününü və gələcəyini birləşdirən mənəvi körpü olar, xalqın səsini dünyaya çatdırar. Azərbaycanın informasiya müstəqilliyi daha da inkişaf edər və möhkəmlənər. Qarabağ bu dəfə təkcə daşlarla deyil həm də sözlə, səs ilə dirçələr. Qarabağda çəkilən hər bir kadr bir tarix yazır. Şəhidlərimizin adlarının qürurla anılması, qazilərimizin igidliyinin ekranlara gətirilməsi, Qarabağla bağlı müxtəlif verilişlərin məsələn; Qarabağın milli mətbəxi, Kələğayı və s, bu kimi verilişlərin nümayiş etdirilməsi bütün bunlar Qarabağımızın dirçəlişinin müstəqilliyinin bariz təzahürü olacaq. Bu gün hər birimizin üzərinə düşən məsuliyyət Qarabağı yaşatmaq, inkişaf etdirmək, onu Azərbaycanımızın incisinə çevirmək və bütün dünyada

tanıtmaqdır. Və bir gün Qarabağ Televiziyası efirə çıxanda bu hadisə Qarabağın informasiya suverenliyinin tam rəmzi olacaq.

Açar sözlər: Qarabağ, Televiziya, İnkişaf, Beynəlxalq əlaqələr, Milli-mənəvi dəyərlər,

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Qarabağ dastanı: Otuz ilin həsrəti-Qırx dörd günün Zəfəri-Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı,2021
2. İRS publishing House,Dubai (2021) Qarabağ qələbəyə doğru
3. Əliyev,S (2021). Qarabağ: Zəfərdən Dirçəlişə. Bakı: Azərnəşr.
4. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Rəsmi saytı.(2023) “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa və yenidənqurma tədbirləri haqqında” fərman. <https://president.az>
5. Məmmədova S.(2022) Azərbaycan mediasında informasiya təhlükəsizliyi və milli ideologiya Bakı:Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı.
6. “Qarabağ Dirçəliş Fondu”. (2024).Fondun fəaliyyəti və layihələr. <https://qdf.gov.az>
7. Azərbaycan Respublikası Məfəniyyət Nazirliyi Rəsmi Saytı. (2024). “Qarabağda mədəni irsin bərpası proqramı”. <https://culture.gov.az>
8. Hacıyev.C (2022).Qarabağ həqiqətləri və informasiya müharibəsi. Bakı: Elm və Təhsil
9. UNESCO.(2009) media: Conflict prevention and Reconstruction.Paris UNESCO publishing

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Məhəmməd Sultanlı

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti Business Informatics, ZU.024

msultanli023@gmail.com

Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsində əldə etdiyi tarixi qələbə və antiterror tədbirləri nəticəsində öz ərazi bütövlüyünü və suverenliyini tam bərpa etməsi ölkə üçün yeni inkişaf mərhələsinin təməlini qoydu. 30 ilə yaxın davam edən işğala son qoyulması təkcə hərbi-siyasi qələbə deyil, həm də Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, regional güc mərkəzi kimi mövqeyinin təsdiqi və gələcək inkişafı üçün unikal imkanlar yaradan tarixi bir hadisədir. Bu prosesin mərkəzində isə Qarabağın dirçəldilməsi, onun sosial-iqtisadi, mədəni və geosiyasi baxımdan ölkə həyatına tam reinteqrasiyası dayanır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən genişmiqyaslı bərpa və quruculuq işləri təkcə dağıdılmış şəhər və kəndlərin yenidən canlandırılması deyil, həm də Azərbaycanın dövlətçilik tarixində yeni bir səhifə açan strateji əhəmiyyətli bir prosedir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyəti və uzaqgörən siyasəti sayəsində Qarabağın yenidən qurulması istiqamətində genişmiqyaslı bərpa və inkişaf layihələri uğurla həyata keçirilir. Bu layihələr Qarabağı təkcə tarixi yaddaşımızın bir hissəsi olmaqdan çıxarıb, Azərbaycanın iqtisadi inkişafının, modernləşməsinin və regionlararası inteqrasiyanın ən öndə gələn mərkəzlərindən birinə çevirməyi hədəfləyir. Dövlət başçısının bölgəyə mütəmadi səfərləri, burada açılan iqtisadi və sosial obyektlər, yol və enerji infrastrukturunu layihələri Qarabağda həyatın bərpasının nə qədər intizamlı və hədəfönlü olduğunu nümayiş etdirir.

Bu məqalənin məqsədi, Qarabağın dirçəldilməsinin Azərbaycanın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsindəki strateji aspektlərini hərtərəfli təhlil etməkdir. Bu çərçivədə, prosesin iqtisadi, geosiyasi, sosial-mədəni və təhlükəsizlik ölçüləri, həmçinin bu dirçəlişin ölkənin regional və beynəlxalq mövqelərinə təsiri dəyərləndiriləcəkdir. Tədqiqat göstərir ki, Qarabağın dirçəlişi sadəcə bir bölgənin bərpası deyil, bütövlükdə Azərbaycan dövlətinin gücünü, sabitliyini və gələcək inkişaf potensialını hədəf göstərən milli əhəmiyyətli bir vəzifədir. Bu proses, Azərbaycanın heç bir xarici borc almadan, öz daxili maliyyə resursları hesabına suverenliyini və gücünü bütün dünyaya nümayiş etdirməsinin bariz nümunəsidir.

İqtisadi Dirçəliş: Suverenliyin Maddi Təməlinin Möhkəmləndirilməsi - Dövlət suverenliyinin ən mühüm strukturlarından biri güclü və şaxələndirilmiş iqtisadiyyatdır. Qarabağın dirçəldilməsi bu kontekstdə Azərbaycan iqtisadiyyatının genişlənməsinə və diversifikasiyasına mühüm töhfələr verəcək strateji bir addımdır. Otuz illik işğal dövründə Qarabağın sosial-iqtisadi sistemi tamamilə dağıdılmış, bölgədə həyat demək olar ki, dayanmış idi. Lakin bu gün həyata keçirilən bərpa işləri bölgənin nəhəng iqtisadi potensialını yenidən aktivləşdirməyə yönəlib.

Zəngin Təbii Sərvətlər və Sənaye Potensialı - Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələri Kiçik Qafqaz dağlarının zəngin təbii sərvətlərinə malikdir. İşğal dövründə Ermənistan tərəfindən qeyri-qanuni istismar edilən qızıl, mis, civə, xromit, qurğuşun və sink kimi mineral resurs yataqları indi Azərbaycanın iqtisadiyyatına xidmət edəcəkdir. Bunlara misal olaraq “Zod”, “Qızılbulaq”, “Qoşa”, “Vejnəli” qızıl yataqlarını, “Göydərə” və “İpək” xromit yataqlarını, “Gilgəzçay” və “Narzanlı” civə yataqlarını göstərmək olar. Bu yataqların yenidən işlənməsi dağ-mədən sənayesinin inkişafına təkan verəcək, yeni iş yerləri yaradacaq və ölkənin ixrac potensialını artıracaqdır. Bundan əlavə, bölgənin sənaye potensialı təkcə faydalı qazıntıların emalı ilə məhdudlaşmır; zəngin su təchizatı və rekreasiya-turizm imkanları da müxtəlif sənaye sahələrinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır.

Kənd Təsərrüfatı və Qida Təhlükəsizliyi - Qarabağ tarixən Azərbaycanın mühüm kənd təsərrüfatı mərkəzlərindən biri olmuşdur. Məhsuldar torpaqları, əlverişli iqlimi ilə bu bölgə taxılçılıq, heyvandarlıq, üzümçülük və meyvəçilik üçün böyük potensiala malikdir. Kiçik Qafqazın alp və subalp çəmənlikləri yay

otlaqları kimi heyvandarlıq üçün mühüm rol oynayır. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə "ağıllı kənd" və "ağıllı şəhər" konsepsiyalarının tətbiqi, müasir suvarma sistemlərinin qurulması kənd təsərrüfatının səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıracaqdır. Təkcə Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun yaxın illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının təxminən 4%-ni formalaşdırmaq potensialı olduğu təxmin edilir. Bu, ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafına ciddi dəstək verməklə yanaşı, həm də ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında strateji rol oynayacaqdır. Belə ki, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonlarında yaxın gələcəkdə təxminən 1.76 milyard dollarlıq kənd təsərrüfatı və sənaye məhsulları istehsal etmək mümkün olacaqdır.

Enerji Təhlükəsizliyi və Yaşıl Enerji Zonası - Qarabağ və Şərqi Zəngəzur Azərbaycanın bərpa olunan enerji potensialının mühüm bir hissəsini təşkil edir. Azərbaycanın yerli su ehtiyatlarının təxminən 25%-i (2,56 milyard kubmetr) bu bölgədə formalaşır ki, bu da su elektrik stansiyalarının (SES) tikintisi üçün geniş imkanlar yaradır. İşğal dövründə Ermənistan tərəfindən dağıdılmış 30-a yaxın SES-in bərpası və yenilərinin tikintisi ölkənin enerji təhlükəsizliyini gücləndirəcəkdir. Hazırda "Yuxarı Vəng", "Güləbird", "Suqovuşan-1" və "Suqovuşan-2" KSES-ləri fəaliyyətə verilmiş, "Sərsəng", "Təkəqaya", "Ağçay", "Çaykənd" kimi SES-lərin yaxın gələcəkdə istismara verilməsi planlaşdırılır.

Bundan əlavə, bölgə günəş və külək enerjisi potensialı ilə də seçilir. Beynəlxalq Bərpa Olunan Enerji Agentliyinin ilkin hesablamalarına görə, azad edilmiş ərazilərdə 4000 meqavatdan çox günəş və 500 meqavata qədər külək enerjisi potensialı mövcuddur. Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda dəniz səviyyəsindən hündürlüyü 1000-2000 metr olan ərazilərdə sürəti 9-10 m/s olan küləklər burada külək elektrik stansiyalarının (KES) tikilməsi üçün zəmin yaradır. Günəş amplitudasının yüksək olduğu düzən-dağətəyi rayonlarda günəş elektrik stansiyalarının (GES) tikilməsi əlverişlidir. Hazırda ən böyük GES proqramı Britaniyanın "BP" şirkəti ilə birgə həyata keçirilən layihədir. Sözügedən layihə Zəngilan və Cəbrayıl rayonlarını əhatə edəcək, və tikintisinin 2027-ci ilədək bitməsi planlaşdırılır. Bu ərazilərin "yaşıl enerji zonası" elan edilməsi Azərbaycanın iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəyə və dayanıqlı inkişafa sadıqlığını nümayiş etdirir. Bu layihələr təkcə daxili tələbatı ödəməyəcək, həm də gələcəkdə "yaşıl enerji" ixracı üçün imkanlar yaradaraq ölkənin iqtisadi suverenliyini daha da möhkəmləndirəcəkdir.

İnvestisiya Mühiti və "Böyük Qayıdış" - Dövlət tərəfindən Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə yaradılan cəlbədicə investisiya mühiti həm yerli, həm də xarici investorlar üçün geniş imkanlar açır. Cəbrayıl rayonunda yerləşən "Araz Vadisi İqtisadi Zonası" Sənaye Parkında diqqətəlayiq işlər görülür və bölgədə iqtisadi fəallığın əsası qoyulur. Qeyd edək ki, bu sənaye parkı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 4 oktyabr 2021-ci il tarixli fərmanı ilə təsis edilib. Fərmanda vurğulandığı kimi, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun Arazboyu hissəsi əsasən düzənlik relyefə və bölgənin cənub istiqamətində giriş nöqtəsi kimi əlverişli coğrafi mövqeyə malik olduğundan, bu ərazi sənaye parkının fəaliyyəti üçün ideal şərait yaradır. Hökumətin vergi və gömrük güzəştləri, sosial sığorta subsidiyaları, kommunal xidmətlərə və digər xidmətlərə təşviqlər təklif etməsi bölgəyə investisiya axınını stimullaşdırır. 2028-ci ilə qədər bölgənin yenidən qurulması və canlandırılması üçün ümumilikdə 18,5 milyard ABŞ dolları məbləğində vəsaitin ayrılması nəzərdə tutulur. Təkcə 2025-ci ildə Qarabağa 4 milyard manat vəsait ayrılması planlaşdırılır.

Bu iqtisadi canlanma, "Böyük Qayıdış" proqramının uğurla həyata keçirilməsi üçün maddi zəmin yaradır. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən "Böyük Qayıdış" təkcə məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtması deyil, həm də bölgədə dayanıqlı məskunlaşma, məşğulluq və rifahın təmin edilməsini hədəfləyən kompleks bir proqramdır. 2026-cı ilin sonunadək 100-dən çox yenidən qurulacaq yaşayış məntəqələrinə 140 min vətəndaşın öz yurdlarına köçürülməsi planlaşdırılır. Bu proses, bölgənin demoqrafik tərkibinin bərpası və sosial-iqtisadi həyatın canlanması ilə yanaşı, Azərbaycan xalqının öz ata-baba yurdları ilə sarsılmaz bağını nümayiş etdirərək milli birliyi və dövlət suverenliyini mənəvi cəhətdən də gücləndirir.

Geosiyasi Aspektlər: Nəqliyyat Dəhlizləri və Regional Güc Balansı - Qarabağın dirçəldilməsi təkcə iqtisadi deyil, həm də regionun geosiyasi xəritəsini yenidən formalaşdıran strateji əhəmiyyətə malikdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yeni nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin, xüsusilə də Zəngəzur dəhlizinin açılması Azərbaycanın geosiyasi mövqeyini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirir və Cənubi Qafqazda yeni reallıqlar yaradır.

Zəngəzur Dəhlizi: Strateji Birləşmə və Yeni İmkanlar - 44 günlük Vətən müharibəsinin nəticəsi olaraq ortaya çıxan ən mühüm geosiyasi reallıqlardan biri Zəngəzur dəhlizidir. Bu dəhliz sadəcə bir nəqliyyat xətti deyil, Azərbaycanın əsas hissəsini onun Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə birbaşa quru yolu ilə birləşdirən, Türkiyə və daha geniş Türk dünyası ilə əlaqələri gücləndirən strateji bir layihədir. Bu dəhliz, həmçinin beynəlxalq Şərq-Qərb ticarət arteriyası yaradaraq, Çin və Mərkəzi Asiyadan gələn yüklərin Azərbaycan və Türkiyə üzərindən Avropaya daha qısa və səmərəli yolla çatdırılmasına imkan verəcəkdir.

Zəngəzur dəhlizi regional geosiyasi balanslara ciddi təsir göstərir. O, Azərbaycanın regiondakı rolunu artırır, Ermənistanın uzun illər davam edən təcrid siyasətini aradan qaldırmaq üçün bir fürsət yaradır və bütövlükdə Cənubi Qafqazda uzunmüddətli sülh və əməkdaşlıq üçün zəmin hazırlayır. Bu dəhlizin reallaşması Azərbaycan üçün təkcə iqtisadi deyil, həm də geosiyasi, geoiktisadi və strateji baxımdan böyük üstünlüklər yaradır.

Regional Əməkdaşlıq və Beynəlxalq Münasibətlər - Qarabağın bərpası prosesi Azərbaycanın beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrini də genişləndirir. Xüsusilə qardaş Türkiyə və digər Türk dövlətləri ilə əməkdaşlıq bu prosesdə mühüm yer tutur. "Rebuild Karabakh" kimi beynəlxalq sərgilərin təşkili, xarici şirkətlərin bərpa işlərinə cəlb edilməsi Qarabağın bərpasının təkcə milli bir layihə olmadığını, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq üçün yeni platforma olduğunu göstərir.

Qarabağ Dirçəliş Fondu kimi qurumlar vasitəsilə həm daxili, həm də xarici biznes qurumları ilə əməkdaşlıq qurulur, bölgəyə investisiya qoyuluşu təşviq edilir. Bu əməkdaşlıqlar Azərbaycanın diplomatik mövqelərini gücləndirir, ölkənin post-münaqişə quruculuğu modelini beynəlxalq aləmə təqdim edir və suveren bir dövlət kimi öz ərazilərini bərpa etmək əzmini nümayiş etdirir.

Sosial-Mədəni Dirçəliş və Milli Kimliyin Təsdiqi - Qarabağın dirçəldilməsinin strateji aspektləri yalnız iqtisadi və geosiyasi məsələlərlə məhdudlaşmır. Bu proses, həm də Azərbaycanın milli kimliyinin, tarixi yaddaşının və mədəni irsinin bərpası və təsdiqi baxımından fundamental əhəmiyyət daşıyır. Prezident İlham Əliyevin dəfələrlə vurğuladığı kimi, azad edilmiş ərazilərin dirçəldilməsi fiziki yenidənqurmada kənara çıxmalı, möhkəm ideoloji, tarixi və mənəvi kimlik təməlinə əsaslanmalıdır.

Tarixi və Mədəni İrsin Bərpası - Qarabağ əsrlər boyu Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyi, zəngin maddi-mədəniyyət abidələri, ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqi irsinin mənbəyi olmuşdur. İşğal dövründə bu irs sistemə şəkildə dağıdılmış və ya məhəmmənməyəcə cəhd edilmişdir. Bu gün Azərbaycan dövləti tərəfindən Şuşada Vəqif məqbərəsinin, Bülbülün ev-muzeyinin, Üzeyir Hacıbəylinin heykəlinin bərpası, Ağdamda "Pənəhəli xanın imarət kompleksi"-nin bərpasına yönələn təşəbbüslər kimi layihələr həyata keçirilir. Bu, təkcə tarixi abidələrin fiziki bərpası deyil, həm də Azərbaycan xalqının öz mədəni köklərinə və kimliyinə sahib çıxmasının təəcəssümüdür. Qarabağın mənəvi bütövlüyü bərpa olunur və bu, yalnız möhkəm siyasi iradə və vahid milli iradə ilə mümkündür.

Mənəvi-Psixoloji Reabilitasiya və Milli Birlik - "Böyük Qayıdış" proqramı çərçivəsində məcburi köçkünlərin öz doğma yurdlarına qayıtması təkcə fiziki məskunlaşma deyil, həm də otuz illik həsrətə son qoyan, xalqın mənəvi-psixoloji reabilitasiyasını təmin edən bir prosesdir. Bu qayıdış, Azərbaycan xalqı ilə onun əzəli torpaqları arasındakı qırılmaz bağı təsdiq edir. Qələbənin və quruculuğun yaratdığı milli qürur hissi cəmiyyəti daha da birləşdirir, dövlətə və onun liderinə inamı artırır. Bu milli həmrəylik, dövlət suverenliyinin ən etibarlı mənəvi dayağıdır. Qarabağın dirçəldilməsi prosesindəki uğurlar, Azərbaycanın müharibədə sonrakı cəmiyyətləri bərpa etmək və sağaltmaq üçün nümunəvi bir model təqdim etdiyini göstərir.

Təhlükəsizlik və Dövlət Nəzarətinin Tam Bərpası - Qarabağın dirçəldilməsi prosesinin ayrılmaz və fundamental hissəsi bütün ərazilərdə təhlükəsizliyin tam təmin edilməsi və dövlət nəzarətinin bərqərar olmasıdır. Bu, suverenliyin praktiki təzahürü olmaqla yanaşı, həm də bərpa-quruculuq işlərinin və dinc əhalinin qayıdışının davamlılığı üçün zəruri şərtidir.

Minalardan Təmizləmə və Sərhəd Təhlükəsizliyi - İşğaldan azad edilmiş ərazilərin üzləşdiyi ən böyük çətinliklərdən biri Ermənistan tərəfindən kütləvi şəkildə minalanmasıdır. Azərbaycan hökuməti bu problemin aradan qaldırılması üçün genişmiqyaslı minatəmizləmə əməliyyatları həyata keçirir. Bu proses təkcə insanların həyat təhlükəsizliyini təmin etmir, həm də torpaqların kənd təsərrüfatı dövriyyəsinə qaytarılması və infrastruktur layihələrinin icrası üçün zəmin yaradır. Eyni zamanda, beynəlxalq səviyyədə tanınmış

sərhədlər boyunca müasir sərhəd mühafizə infrastrukturunun yaradılması dövlət suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün etibarlı şəkildə qorunmasını təmin edir.

Güc Strukturlarının Yerləşdirilməsi və Qanunun Aliliyi - Azad edilmiş bütün ərazilərdə, o cümlədən Xankəndi, Xocalı və Ağdərə kimi şəhərlərdə Azərbaycanın polis, təhlükəsizlik orqanları və digər dövlət qurumlarının fəaliyyətə başlaması ölkənin bütün ərazisində öz yurisdiksiyasını tam həyata keçirdiyini göstərir. Bu, qanunun aliliyinin bərqərar olunması, separatizmin bütün təzahürlərinə son qoyulması və Azərbaycan Konstitusiyasının bütün ölkə ərazisində qüvvədə olmasının təminatıdır. Lokal xarakterli antiterror tədbirlərinin uğurla başa çatması nəticəsində Azərbaycanın suverenliyinin tam bərpa olunduğu bütün dünyaya bəyan edildi. Bu addımlar, dövlət suverenliyinin təkcə kağız üzərində deyil, həm də real həyatda mövcudluğunun tərənnümüdür.

Strateji Proqnoz və Dayanıqlı İnkişaf - Qarabağın dirçəldilməsi layihəsi Azərbaycanın 2030-cu ilədək hədəflədiyi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (Sustainability Development Goals (SDGs)) və milli prioritetlərə tam uyğun gəlir. Bu dirçəliş strategiyası müharibədən sonrakı bərpanın necə aparılacağına dair global səviyyədə bir model təqdim edir.

Rəqəmsal İnkişaf və İnnovasiya Mərkəzi - Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda tətbiq edilən "ağıllı şəhər" və "ağıllı kənd" konsepsiyaları regionu rəqəmsal inkişaf və innovasiya üçün bir sınaq meydanına çevirir. Ən məşhur nümunə olan "Ağal" kəndində 2022-ci ildən "Ağıllı kənd" layihəsi çərçivəsində 200-dən çox ailə üçün müasir şərait yaradılıb. Layihədə Türkiyə, İsrail və İtaliya kimi ölkələrin texnologiyaları və şirkətləri iştirak edib. Burada enerji istehsalının bir hissəsi günəş panelləri vasitəsilə təmin olunur, kənd təsərrüfatında isə "ağıllı" suvarma və idarəetmə sistemləri tətbiq edilir. Ağal kəndi hazırda Cənubi Qafqazda ən müasir və ekoloji dayanıqlı yaşayış məntəqələrindən biri hesab olunur.

Mədəniyyət İqtisadiyyatı və Turizm Potensialı - Qarabağın, xüsusilə də Şuşa şəhərinin, mədəniyyət iqtisadiyyatı və turizm sahəsindəki potensialı strateji əhəmiyyətə malikdir. Şuşanın "Azərbaycanın Mədəniyyət Paytaxtı" elan edilməsi və burada keçirilən "Xarı Bülbül" musiqi festivalı kimi beynəlxalq müsabiqələr bölgənin turizm infrastrukturunu yenidən qurur. Ölkəmizi dünya arenasında layiqincə təmsil edən "Qarabağ" futbol klubunun tarixi stadionu olan "İmarət" stadionun burada olacağı və oyunlarını burada keçirilməsi də "mədəni turizm" dəstək olacaqdır. Tarixi və mədəni mərkəz kimi Qarabağın turizm marşrutlarına daxil edilməsi ölkəyə valyuta axınını artıracaq, regionda əlavə iş yerləri yaradacaq və qeyri-neft gəlirlərini şaxələndirəcəkdir. Bu sahənin inkişafı, Azərbaycanın yumşaq gücünü (soft power) artırır və beynəlxalq imicini gücləndirir.

Nəticə olaraq, Qarabağın dirçəldilməsi, Azərbaycanın müasir tarixində sadəcə bir bərpa layihəsi deyil, dövlət suverenliyinin bütün aspektlərdə – iqtisadi, geosiyasi, sosial-mədəni və hərbi-siyasi müstəvilərdə möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş çoxşaxəli strateji bir proqramdır. Bu proses, Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsi və sonrakı antiterror tədbirləri ilə əldə etdiyi tarixi qələbənin məntiqi davamı və onun nəticələrinin dönməzliyinin təminatıdır.

İqtisadi baxımdan, Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun zəngin təbii sərvətləri, kənd təsərrüfatı və bərpa olunan enerji potensialı Azərbaycan iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə, qeyri-neft sektorunun inkişafına və ölkənin enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə xidmət edir. Bu, suverenliyin maddi təməlini daha da möhkəmləndirir.

Geosiyasi müstəvidə, Zəngəzur dəhlizi başda olmaqla yeni nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin yaradılması Azərbaycanı beynəlxalq ticarət və nəqliyyat qovşağına çevirir, onun regional güc mərkəzi kimi mövqeyini təsdiqləyir və Türk dünyası ilə integrasiyanı dərinləşdirir. Bu, Azərbaycanın xarici siyasətdəki manevr imkanlarını artıraraq onun suverenliyini gücləndirir.

Sosial-mədəni sahədə, "Böyük Qayıdış"ın həyata keçirilməsi, tarixi-mədəni irsin bərpası və Qarabağın yenidən Azərbaycan mədəniyyətinin beşiyinə çevrilməsi milli birliyi, mədəni bütövlüyü və tarixi yaddaşı bərpa edir. Bu, dövlət suverenliyinin mədəni və ideoloji təməllərini sarsılmaz edir.

Nəhayət, təhlükəsizlik baxımından, bütün ərazilərdə dövlət nəzarətinin tam bərpası, minalardan təmizləmə və sərhədlərin etibarlı mühafizəsi Azərbaycanın öz ərazisinə tam sahib olduğunu və suveren hüquqlarını qətiyyətlə qoruduğunu nümayiş etdirir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən Qarabağın dirçəldilməsi strategiyası, Azərbaycanın təkcə dağıdılmış əraziləri bərpa etmək qüdrətini deyil, həm də gələcəyə aydın baxışını, öz gücünə inamını və suveren bir dövlət kimi regionun və dünyanın inkişafına töhfə vermək əzmini göstərir. Bu proses, həm də Ulu Öndər Heydər Əliyevin qurduğu müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin ən böyük nailiyyətlərindən biri kimi tarixə düşəcəkdir. Qarabağın dirçəlişi, güclü və suveren Azərbaycanın parlaq gələcəyinin təminatıdır.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Şirinova Şəbnəm Elşən qızı

Bakı Slavyan Universitetinin 2-ci kurs tələbəsi
Filologiya fakültəsi İxtisas: Türk dili və ədəbiyyatı
0-99-721-53-93 Qrup:TF-202

GİRİŞ

Dövlət suverenliyi hər bir xalqın siyasi iradəsini, milli kimliyini və müstəqil inkişaf yolunu ifadə edən ali dəyərdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi 1991-ci ildə bərpa olunduqdan sonra, ölkənin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri bu suverenliyin möhkəmləndirilməsi və tam reallaşdırılması idi. Lakin uzun illər ərzində Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərinin 20 faizi, o cümlədən Qarabağ bölgəsi və ətraf rayonlar işğal altında qaldı. Bu vəziyyət yalnız ərazi bütövlüyünün deyil, həm də dövlət suverenliyinin real həyata keçirilməsinə mane olurdu. 2020-ci ilin payızında baş vermiş 44 günlük Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan Ordusu öz torpaqlarını işğaldan azad edərək, ərazi bütövlüyünü və dövlət suverenliyini bərpa etdi. Bu Zəfər təkcə hərbi qələbə deyil, həm də milli ruhun, xalq birliyinin, siyasi iradənin və dövlət gücünün təntənəsi oldu. Lakin Qarabağın azad olunması ilə iş bitmədi. Əsl suverenlik yalnız ərazilərin bərpası, həyatın canlandırılması, infrastrukturun qurulması, əhalinin geri qayıdışı və iqtisadi inkişafıla tamamlanır. Məhz bu baxımdan Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycan dövlətinin gələcək inkişafı üçün strateji istiqamət təşkil edir.

I. QARABAĞ ZƏFƏRİ – DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN TARİXİ QƏLƏBƏSİ

2020-ci ilin 27 sentyabrında başlayan Vətən müharibəsi nəticəsində Azərbaycan 44 gün ərzində beynəlxalq hüquqa uyğun olaraq öz əraziləri üzərində tam nəzarəti bərpa etdi. Bu müharibə bir çox mənada Azərbaycan tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Əvvəla, suverenlik yalnız hüquqi sənədlərdə deyil, faktiki realıqda təsdiq olundu. Azərbaycan Ordusu illərlə işğal altında qalmış torpaqlarını azad etməklə dövlətin sərhədləri üzərində real hakimiyyətini təmin etdi. İkincisi, bu qələbə Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu gücləndirdi. Müharibə zamanı və sonrasındakı ölkə rəhbərliyinin qətiyyəti, diplomatik səyləri və beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyi Azərbaycanın suveren dövlət kimi beynəlxalq sistemdə yerini möhkəmləndirdi. Üçüncüsü, Qarabağ Zəfəri Azərbaycan xalqının birliyini və milli kimliyini daha da gücləndirdi. Müharibə dövründə xalqın orduya, dövlətə və Ali Baş Komandana olan dəstəyi suverenliyin daxili dayaqını formalaşdırdı.

II. QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİ – SUVERENLİYİN İQTİSADİ BƏRPA PLANI

Qarabağ bölgəsi zəngin təbii ehtiyatları, əlverişli coğrafi mövqeyi və kənd təsərrüfatı potensialı ilə Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. İşğaldan azad edilən ərazilərin dirçəldilməsi yalnız bərpa layihəsi deyil, həm də dövlət suverenliyinin iqtisadi təminatıdır.

Azərbaycan hökuməti bu məqsədlə “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramını həyata keçirir. Bu proqram çərçivəsində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında aşağıdakı istiqamətlər üzrə sistemli fəaliyyət göstərilir:

İnfrastrukturun bərpası: yollar, körpülər, elektrik xətləri, su təchizatı sistemləri, rabitə və internet şəbəkələri yenidən qurulur.

Yeni şəhər və kəndlərin salınması: “Ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyaları əsasında müasir yaşayış məntəqələri inşa edilir (Zəngilanın Ağalı kəndi buna nümunədir).

Enerji layihələri: Kəlbəcər və Laçın rayonlarında su elektrik stansiyaları, həmçinin günəş və külək enerjisi obyektləri istifadəyə verilir.

Sərmayə təşviqi: Dövlət özəl sektorla birgə Qarabağın iqtisadi inkişafına sərmayə cəlb edir, bunun üçün vergi və gömrük güzəştləri tətbiq olunur.

Bu addımlar dövlətin iqtisadi suverenliyinin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edir, çünki Qarabağda yaradılan yeni istehsal gücü ölkənin daxili potensialını artırır.

III. SOSIAL DİRÇƏLİŞ VƏ “BÖYÜK QAYIDIŞ” SİYASƏTİ

Suverenliyin dayanıqlığı yalnız torpaqlar üzərində deyil, həm də həmin torpaqlarda yaşayan insanların həyat səviyyəsində özünü göstərir. Qarabağın dirçəldilməsinin əsas məqsədlərindən biri keçmiş məcburi köçkünlərin doğma yurdlarına qayıdışıdır.

Bu məqsədlə Azərbaycan dövləti minalardan təmizlənmə işlərinə milyardlarla manat vəsait ayırır. Çünki təhlükəsiz həyat şəraiti təmin edilmədən sosial dirçəliş mümkün deyil.

Eyni zamanda, yeni tikilən şəhər və kəndlərdə müasir məktəblər, xəstəxanalar, mədəniyyət evləri, idman zalları yaradılır.

Bu siyasət həm sosial ədalətin bərpası, həm də dövlət-vətəndaş münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Hər bir köçkün ailəsinin yurduna qayıtması Azərbaycanın suverenliyinin ən canlı ifadəsidir.

IV. MƏNƏVİ VƏ MƏDƏNİ ASPEKTLƏR – ŞUŞANIN DIRÇƏLİŞİ

Qarabağ Azərbaycanın mənəvi-mədəni yaddaşıdır. Burada doğulmuş sənətkarlar, şairlər, musiqi ustadları Azərbaycan mədəniyyətinin formalaşmasında əvəzsiz rol oynayıblar.

Şuşanın azad olunması bu baxımdan yalnız hərbi qələbə deyil, həm də mədəni suverenliyin təntənəsi idi.

Şuşada keçirilən “Xarıbülbul” musiqi festivalı, Vaqif Poeziya Günləri, Azərbaycan Mədəniyyət Forumu kimi tədbirlər bu şəhərin mədəni həyatını bərpa etməklə yanaşı, Azərbaycanın dünyaya sülh və yaradıcılıq mesajı verməsinə imkan yaradır.

Mədəniyyətin bərpası dövlətin ideoloji suverenliyini də gücləndirir – xalq öz tarixi köklərinə, dəyərlərinə və milli ruhuna qayıdır.

V. GEOSİYASİ STRATEJİLƏR VƏ REGIONAL ƏHƏMİYYƏT

Qarabağın dirçəldilməsi təkcə daxili məsələ deyil, həm də beynəlxalq siyasətin bir hissəsidir. Regionda yaranan yeni reallıqlar Azərbaycanın strateji mövqeyini daha da gücləndirir.

Ən mühüm layihələrdən biri Zəngəzur dəhlizidir. Bu dəhliz vasitəsilə Azərbaycan Naxçıvanla birləşir, eyni zamanda Türkiyəyə, Orta Asiyaya və Avropaya çıxış əldə edir. Bu, Azərbaycanın geosiyasi və geosiyasi suverenliyini gücləndirir.

Hazırda Azərbaycan Cənubi Qafqazda əsas tranzit, enerji və diplomatik mərkəz kimi tanınır.

Eyni zamanda, bu dəhliz ölkəni beynəlxalq logistika sistemlərinin əsas iştirakçısına çevirir. Bu isə suverenliyin beynəlxalq müstəvidə reallaşması deməkdir.

VI. EKOLOGİYA VƏ YAŞIL ENERJİ SİYASƏTİ

Qarabağ işğal dövründə ciddi ekoloji zərər görmüş bölgədir. Meşələr qırılmış, çaylar çirklənmiş, torpaqlar yandırılmışdır.

İndi Azərbaycan bu ərazilərdə “Yaşıl Enerji Zonası” yaratmaqla ekoloji suverenliyini bərpa edir.

Bu siyasət çərçivəsində:

Günəş və külək enerjisi stansiyaları tikilir;

Ekoloji təmiz nəqliyyat sistemləri qurulur;

Ağıllı kənd təsərrüfatı tətbiq olunur;

Meşə bərpa layihələri həyata keçirilir.

Bu yanaşma Azərbaycanın gələcək enerji təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, ölkənin ekoloji müstəqilliyini və beynəlxalq ekoloji nüfuzunu da gücləndirir.

VII. HÜQUQİ VƏ BEYNƏLXALQ ƏSASLAR

Azərbaycanın Qarabağ üzərində suverenliyi beynəlxalq hüquqla tam şəkildə təmin olunub.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini tanıyırdı.

2020-ci ildə bu qətnamələrin reallaşması ilə Azərbaycan beynəlxalq hüquq sistemində öz hüquqlarını faktiki şəkildə həyata keçirdi.

Bundan əlavə, Qarabağın dirçəldilməsi prosesi beynəlxalq tərəfdaşlarla – BMT, Avropa İttifaqı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı və Türk Dövlətləri Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində aparılır.

Bu əməkdaşlıq Azərbaycanın hüquqi suverenliyinin beynəlxalq miqyasda tanınmasını daha da möhkəmləndirir.

VIII. GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ – DAYANIQLI SUVERENLİK MODELİ

Qarabağın dirçəldilməsi prosesi uzunmüddətli strateji planın tərkib hissəsidir. Bu planın əsas məqsədi Azərbaycanın dayanıqlı suverenlik modelini formalaşdırmaqdır.

Yəni, dövlətin gücü yalnız hərbi və siyasi deyil, eyni zamanda iqtisadi, mədəni, sosial və ekoloji təməllər üzərində qurulur.

Qarabağ bu baxımdan Azərbaycanın gələcək inkişaf laboratoriyasına çevrilib. Burada həyata keçirilən layihələr gələcəkdə ölkənin digər regionları üçün də nümunə olacaq.

Azərbaycan artıq təkcə öz suverenliyini qoruyan deyil, həm də onu yaradan, inkişaf etdirən bir dövlətdir.

NƏTİCƏ

Qarabağın dirçəldilməsi Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi prosesində tarixi, siyasi, iqtisadi və mənəvi baxımdan əsaslı yer tutur.

Bu dirçəliş təkcə dağıdılmış ərazilərin bərpası deyil – milli kimliyin, xalq birliyinin və dövlətin gücünün bərpasıdır.

Azərbaycan bu gün təkcə öz sərhədlərini deyil, həm də gələcəyini qoruyur.

Qarabağın hər daşında, hər küçəsində, hər yenidən qurulan evində dövlətin gücü, xalqın iradəsi və suverenliyin təntənəsi hiss olunur.

Bu proses Azərbaycanın gələcək onilliklər üçün güclü, müstəqil və sabit inkişaf yolunu təmin edəcəkdir.

1.1. Suverenlik məsələsinin nəzəri-elmi əsasları

Suverenlik anlayışı dövlətlərin beynəlxalq sistemdəki mövcudluğunu müəyyən edən fundamental kateqoriyalardan biridir. Qərb politologiyası suverenliyi daha çox hüquqi-siyasi kateqoriya kimi qiymətləndirərkən, Şərq siyasi-fəlsəfi ənənəsində suverenlik həm də mənəvi, sosioloji və tarixi elementləri ilə təsvir olunurdu. Müasir beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyələrində suverenlik dörd əsas komponentdən ibarət hesab edilir:

Hüquqi suverenlik – dövlətin beynəlxalq hüquqda tamhüquqlu subyekt olması.

Siyasi suverenlik – dövlət hakimiyyətinin daxili və xarici siyasətdə sərbəst qərarvermə imkanı.

Ərazi suverenliyi – dövlətin öz ərazisi üzərində tam nəzarət və idarəetmə funksiyasını həyata keçirməsi.

İqtisadi suverenlik – dövlətin sərvətləri, təbii ehtiyatları və iqtisadi resursları üzərində müstəqil qərarvermə səlahiyyəti.

Azərbaycanın müstəqillik dövründə qarşılaşdığı ən mürəkkəb məsələlərdən biri məhz suverenliyin bu komponentlərinin tam bərpası idi. 1990–2020-ci illər arasında ölkənin ən böyük strateji problemi Qarabağ və ətraf rayonların işğalı nəticəsində ərazi suverenliyinin pozulması olmuşdur.

Bu səbəbdən 2020-ci il Zəfəri yalnız hərbi qələbə deyil, həm də suverenlik konsepsiyasının tam bərpası prosesinin başlanğıcı kimi qəbul edilməlidir.

1.2. Qarabağ məsələsinin dövlət suverenliyi üçün tarixi əhəmiyyəti

Qarabağ-tarixi Azərbaycan torpağı olaraq mədəni, siyasi, demoqrafik və strateji baxımdan ölkənin mərkəzi regionlarından biridir. Qarabağın itirilməsi yalnız ərazi itkisi deyil, həm də:

tarixi kimlik itkisi,

siyasi egemenlik boşluğu,

iqtisadi resurslar üzərində nəzarətin itməsi,

geosiyasi mövqelərin zəifləməsi,

psixoloji və ideoloji sarsıntı

kimi çoxşaxəli təsirlər yaratmışdı.

Bu səbəbdən Qarabağın bərpası və dirçəldilməsi Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcək onillikləri üçün strateji həlledici mərhələdir.

Qarabağ uğrunda mübarizə təkcə ərazi uğrunda mübarizə olmayıb, bütün dünyaya Azərbaycan xalqının suverenliyinə sadiqliyinin siyasi ifadəsi olmuşdur.

1.3. 2020-ci il Qələbəsindən sonra yaranmış strateji şərait

2020-ci ilin Vətən müharibəsi və 2023-cü ilin antiterror tədbirləri nəticəsində:

Azərbaycan bütün ərazilərində tam suveren idarəetmə yaratdı;

regionda yeni geosiyasi realqlar formalaşdı;

Qarabağın bərpası üçün milyardlarla dollarlıq iqtisadi investisiya imkanları yarandı; beynəlxalq hüquq çərçivəsində Azərbaycanın mövqeyi xeyli gücləndi; dövlətin uzunmüddətli inkişaf visionunda Qarabağ strateji platformaya çevrildi. Hal-hazırda Qarabağın dirçəldilməsi yalnız bərpa prosesi deyil, həm də: milli dövlət quruculuğunun yeni konseptual mərhələsi, suverenliyin institusional möhkəmləndirilməsi, Azərbaycan təhlükəsizlik doktrinasının yenidən formalaşdırılması, Cənubi Qafqazda güc balansının Azərbaycan xeyrinə dəyişməsi kimi xüsusi strateji nəticələr yaradır.

II. TEORİK BAZA VƏ TƏHLİL METODOLOGİYASI (GENİŞ)

2.1. Realist nəzəriyyə və suverenlik

Beynəlxalq münasibətlərdə realist məktəbə görə dövlətlərin əsas məqsədi güc toplamaq və suverenliyini qorumaqdır. Qarabağın dirçəldilməsi prosesinin realist nəzəriyyəsindən baxdıqda:

Azərbaycan gücünü artırır,
strateji resurslarını bərpa edir,
regionda təsir radiusunu genişləndirir,
hərbi-strateji üstünlüyünü möhkəmləndirir.

Realist yanaşmaya əsasən, Qarabağ Azərbaycan üçün “geosiyasi sərvət” sayılır və bu sərvətin idarə edilməsi suverenliyin ən ali təzahürlərindəndir.

2.2. Liberal nəzəriyyə və Qarabağın bərpası

Liberal məktəb iqtisadi inkişafı, regional integrasiyanı və sülh quruculuğunu önə çəkir. Qarabağın bərpası liberal nəzəriyyə baxımından aşağıdakı nəticələri doğurur:

bazar iqtisadiyyatı üçün yeni məhsuldar sahələr açılır,
regionun beynəlxalq investorlar üçün cazibəsi artır,
Azərbaycan Türkiyə, Asiya və Avropa iqtisadi məkanları ilə daha sıx integrasiya olunur,
sülh infrastrukturu formalaşır.

Bu proseslər dövlət suverenliyinin iqtisadi və sosial tərəflərini möhkəmləndirir.

2.3. Konstruktivist nəzəriyyə və milli kimlik

Konstruktivizmə görə dövlətlərin davranışında ideoloji və kimlik faktoru mühüm rol oynayır. Qarabağ Azərbaycan xalqının milli yaddaşında:

qəhrəmanlıq,
müqavimət,
tarixi ədalət,
birlik və həmrəylik simvoludur.

Bu kimlik Azərbaycan dövlətçiliyinin ideoloji sütunlarını gücləndirir və suverenliyin psixoloji dayaqlarını möhkəmləndirir.

2.4. Metodologiya

Bu elmi məqalədə analiz aşağıdakı metodlarla aparılıb:

tarixi-təhlil metodu – Qarabağın tarixi-siyasi inkişafının sistemləşdirilməsi;
müqayisəli təhlil – Azərbaycan və digər ölkələrin bərpa modellərinin müqayisəsi;
geosiyasi analiz – regionda güc münasibətlərinin təhlili;
institusional yanaşma – dövlət strukturlarının rolu;
iqtisadi model analizi – Qarabağın iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi.

1. Qarabağın Strateji Geosiyasi Əhəmiyyəti

Qarabağ regionu əsrlər boyu Cənubi Qafqazın mərkəzi geosiyasi məkanlarından biri olmuşdur. Bu əhəmiyyət təsadüfi deyil, çünki bölgə həm coğrafi mövqeyinə, həm iqtisadi potensialına, həm də təhlükəsizlik parametrlərinə görə Azərbaycan üçün həlledici rol oynayır.

1.1. Coğrafi-strateji mövqe

Qarabağ regionunun yerləşdiyi ərazi:

Avrasiya qitəsinin qərb və şərq hissələrini birləşdirir;

Azərbaycanı Türkiyə, İran və Gürcüstanla strateji əlaqələndirir;
Cənubi Qafqazın əsas nəqliyyat və enerji xətlərinin arasında təbii körpü rolunu oynayır.
Bölgənin bu xüsusiyyətləri Azərbaycan üçün iki böyük strateji üstünlük yaradır:

Regional təsir imkanlarının artması

Beynəlxalq ticarət və logistika layihələrində əsas oyunçu statusu

1.2. Qarabağ – Enerji və Kommunikasiya Mərkəzi Qarabağ və Şərqi Zəngəzur:

Cənub Qaz Dəhlizinə yaxınlığı, TANAP və TAP kimi layihələrin geosiyasi perimetri daxilində olması, potensial Zəngəzur dəhlizi marşrutuna nəzarəti ilə Azərbaycanın enerji suverenliyi üçün müstəsna önəm daşıyır. Zəngəzur dəhlizinin açılması: Orta Dəhlizin gücləndirilməsi, Avropa-Asiya enerji-nəqliyyat integrasiyası, Türkiyə-Azərbaycan strateji blokunun genişlənməsi kimi nəticələr doğuracaq.

1.3. Hərbi-geostrateji əhəmiyyət Qarabağ yüksək dağlıq relyefə malik olduğundan hərbi baxımdan: ölkənin daxili müdafiə xəttini qoruyan təbii sədd, strateji yüksəklikləri ələ keçirən tərəfə üstünlük verən mövqe, sərhəd təhlükəsizliyi üçün əsas zona kimi çıxış edir. 2020-ci ildən sonra bu yüksəkliklərin Azərbaycan ordusunun tam nəzarətində olması ölkənin hərbi-strateji üstünlüyünü maksimum dərəcədə artırdı.

2. Qarabağın İqtisadi Strateji Əhəmiyyəti (GENİŞ)

2.1. Təbii sərvətlər və iqtisadi resurslar

Qarabağ geniş təbii sərvətlərə malikdir:

qızıl, mis, molibden yataqları,

meşə ehtiyatları,

münbit torpaqlar,

bol su resursları,

hidroenerji potensialı.

Bu resurslar Azərbaycanın:

sənaye gücünü artırır,

ixrac imkanlarını genişləndirir,

regional iqtisadi təsirini möhkəmləndirir.

2.2. Qarabağ – Azərbaycanın yeni iqtisadi mərkəzi

Şuşa, Xankəndi, Ağdam, Füzuli, Kəlbəcər, Laçın və digər şəhərlər hazırda yeni iqtisadi modelə uyğun şəkildə yenidən qurulur:

Ağıllı şəhər və ağıllı kənd konsepsiyaları,

yaşıl enerji zonaları,

aqrar klasterlər,

turizm mərkəzləri,

sənaye parkları.

Bu model ölkənin ümumi suveren iqtisadi strukturunu gücləndirir.

3. Qarabağın İnstitusional İdarəetmə Modeli

3.1. Yeni idarəetmə arxitekturası

Azərbaycan Qarabağın bərpası üçün tamamilə yeni və unikal idarəetmə sistemi yaratdı:

Prezidentin xüsusi nümayəndəlik institutu,

regional idarəetmə şuraları,

mərkəzləşdirilmiş bərpa fondları,

vahid koordinasiya qərargahları.

Bu model dünyanın heç bir münafişdən çıxmış ölkəsində bu qədər kompleks və sürətli şəkildə tətbiq olunmayıb.

3.2. “Böyük Qayıdış” proqramının institusional dizaynı

Bu proqram üç əsas mərhələdən ibarətdir:

İnfrastrukturun qurulması

yollar, aeroportlar, tunellər, elektrik və qaz xətləri.

Sosial həyatın bərpası

məktəblər, xəstəxanalar, ictimai xidmətlər, sosial təminat.

Demoqrafik məskunlaşma

ailələrin mərhələli qayıdışı, yaşayış massivlərinin tikintisi.

Bu proses tamamilə dövlət nəzarəti ilə həyata keçirilir ki, bu da suverenliyin institusional əsaslarını gücləndirir.

3.3. Rəqəmsal idarəetmə sistemi

Qarabağ Azərbaycanın ilk regionudur ki:

bütün idarəetmə tam rəqəmsal sistemlə aparılır;

şəhərsalma məlumatları elektron xəritələrlə uyğunlaşdırılıb;

torpaq, tikinti, risk zonaları və kommunikasiya xətləri vahid rəqəmsal mərkəzdə cəmlənib.

Bu sistem ölkənin gələcək dövlət idarəçiliyi üçün model xarakteri daşıyır.

4. İdarəetmənin Suverenliyə Təsiri

Qarabağın dirçəldilməsi çərçivəsində yaradılan idarəetmə modeli:

dövlətin ərazi bütövlüyü üzərində faktiki nəzarətini bərpa edir;

suveren qərarvermə prosesini gücləndirir;

sosial və iqtisadi sabilliyi təmin edir;

beynəlxalq arenada Azərbaycan dövlətinin nüfuzunu artırır;

yeni nəsil idarəetmə standartları formalaşdırır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2020.

Prezident İlham Əliyev. Azərbaycan ədaləti bərpa etdi: çıxışlar, nitqlər, müsahibələr (2020–2023).

Bakı: Azərneşr.

“Böyük Qayıdışa Dair I Dövlət Proqramı”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2022.

Heydər Əliyev Fondu. Rəsmi portal – www.heydaraliyevfoundation.org

Məmmədov, E. Qarabağ Zəfəri və müasir Azərbaycan dövlətçiliyi. Bakı: Elm və Təhsil, 2023.

Əliyeva, N. Qarabağın iqtisadi potensialı və suverenlik amili. Bakı, 2024.

BMT Nizamnaməsi və Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874, 884 sayılı qətnamələri.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi: “Azad edilmiş ərazilərin iqtisadi inkişaf strategiyası”, 2023.

UNESCO hesabatı: “Mədəni irsin bərpası və dayanıqlı inkişaf”. Paris, 2023.

Türk Dövlətləri Təşkilatı sənədləri, Bakı Bəyannaməsi, 2022.

AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ASPEKTLƏRİ

Tağızadə Elvin Elburus

Universitet: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası: magistratura

Fakültə: İnzibati İdarəetmə İxtisas: Dövlət İdarəçiliyində İctimaiyyətlə Əlaqələr

İş yeri: XalqBank ASC Tel №: 994502546684 e-mail: elvintaghizade@yahoo.com

Xülasə

Məqalədə ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması, dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində Qarabağın yenidən qurulmasının əhəmiyyəti qeyd olunub. Qarabağ iqtisadi rayonunun inkişafında Türk dövlətlərinin əməkdaşlığının vacibliyi vurğulanıb. Eyni zamanda işğaldan azad olunmuş digər şəhərlərdə nəqliyyat, kommunikasiya, sosial, mədəni, turizm və s. sahələrin inkişaf istiqamətlərindən bəhs edilir. Şuşa və Xankəndi şəhərlərinin bəzi əhəmiyyətli görüşlərə ev sahibliyi etməsi, bu şəhərlərin yenidən qurulmasında investisiyaların cəlbə və bu istiqamətdə ölkəmizin xarici ölkələrlə sıx əlaqələrindən söhbət açılıb. Qeyd olunan şəhərlərin digər bölgələrlə müqayisəsi təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: davamlı iqtisadi inkişaf, dövlət suverenliyi, infrastruktur investisiyaları, təhlükəsizlik, regional inkişaf, modelləşdirmə, geosiyasi əhəmiyyət, iqtisadi quruculuq, sülh və sabitlik.

Summary

In this article I have noted the importance of the reconstruction of Karabakh in protecting the economic security of our country and strengthening state sovereignty. The importance of cooperation between Turkish states in the development of the Karabakh economic region was emphasized. At the same time the development directions of transportation, communication, social, cultural, tourism etc. sectors in other cities liberated from occupation are discussed. The cities of Shusha and Khankendi hosting some important meetings, attracting investments in the reconstruction of these cities and our country's close relations with foreign countries in this direction were discussed. The comparison of the mentioned cities with other regions was analysed.

Keywords: sustainable economic development, state sovereignty, infrastructure investments, security, regional development, modeling, geopolitical importance, economic construction, peace and stability.

Giriş. Ölkə daxilində və ondan kənarda müstəqilliyin ifadəsi kimi öz funksiyalarını azad və sərbəst şəkildə dövlətin konstitusiyaya və qanunları, habelə beynəlxalq hüququn tanınmış prinsip və normaları əsasında idarəetmə hüququ kimi adlanan suverenlik xalqların öz legitim və kimliklərini necə müəyyənləşdirdiklərini formalaşdıran əsas prinsipdir. Ölkə rəhbəri Respublikamızın dövlət suverenliyinin gücləndirilməsini bu prinsiplərə əməl olunması baxımından hər zaman prioritet hesab etmişdir. Vətən müharibəsinə zəfər nöqtəsi qoyulduqdan sonra azad olunmuş torpaqlarımızın tam şəkildə yenidən bərpası üçün Qarabağ regionunun strateji əhəmiyyətli nöqtəyi nəzərdən dirçəldilməsi ön plana çəkilmişdir. Bu baxımdan Naxçıvanla nəqliyyat və kommunikasiya əlaqəsinin birbaşa bərpa edilməsi üçün Azərbaycan, Ermənistan və Rusiya tərəflərinin imzaladığı 2020-ci il 10 noyabr üç tərəfli birgə bəyanata əsasən Zəngəzur ərazisindən keçərək Naxçıvana sonra isə Türkiyə və Avropaya uzanacaq Zəngəzur dəhlizinin açılması barədə bəyannamə imzalanmışdır. Bəzi ölkələr bizim qələbəmizi qəbul edilməz, dərhal müharibənin dayandırılmasını dəfələrlə bildirmiş və öz çirkin əməllərindən əl çəkməmişlər. Buna baxmayaraq ölkə rəhbərinin qətiyyətli addımı nəticəsində biz bu dəhlizin açılmasında ısrarlı olacağımızı bildirmişik. İqtisadi təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsində bu dəhlizin açılmasının ölkəmizin davamlı və tarazlı inkişafının təmin olunmasının vacibliyi baxımından tarixi, sosial, iqtisadi, mədəni və strateji əhəmiyyətə malik olması, eyni zamanda Cənubi Qafqaz regionunda nəqliyyat, ticarət və regional əlaqə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı həm də regionda uzun müddətdir davam

edən gərginliyi potensial olaraq yumşaldaraq yeni əlaqə və əməkdaşlıq dövrünü simvolizə edir. Bu hadisədən sonra Qarabağ iqtisadi rayonunun gələcək inkişafı üçün yol infrastrukturunun qurulmasına, torpaqların yenidən bərpasına, Şərq-Qərb ticarət əlaqələrinin ölkəmizdən keçməklə inkişaf etdirilməsinə, yeni strateji tərəfdaşlıq üçün şəraitin yaradılmasına zəmin yarandı. Xarici dövlətlərin bir sıra dövlət və hökumət nümayəndələri ilə geniş tərkibdə müxtəlif görüşlər keçirildi, xarici investorların ölkəmizə investisiya imkanlarının təşviqi aparıldı. Bu görüşlərdən ən vacibi sırasında Türk dövlətləri arasında strateji tərəfdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün 2025-ci il Oktyabrın 7-də Qəbələdə Türk Dövlətləri Təşkilatının Dövlət Başçıları Şurasının 12-ci Zirvə Görüşü keçirildi. Təşkilatın təməl sənədi olan Naxçıvan Sazişində sülhün qorunması və təhlükəsizlik əsas məqsəd və vəzifələr sırasında yer almışdır. Bundan əvvəl 2024-cü il iyulun 6-da Şuşada “Türk Dövlətləri Təşkilatının qeyri-rəsmi Zirvə görüşünün Qarabağ Bəyannaməsi” imzalanıb. İqtisadi aspektdən yanaşsaq təşkilata daxil olan ölkələr avtomobil və dəmir yollarına, limanlara, logistika qovşaqlarına investisiyaları cəlb etməklə dayanıqlı inkişaf, rifah və beynəlxalq ticarət həcmələrini artırmaq üçün Çin - Mərkəzi Asiya - Cənubi Qafqaz - Türkiyə - Avropanı birləşdirən Trans-Xəzər Beynəlxalq Şərq-Qərb orta dəhlizi vasitəsilə üzvlər arasında regional əlaqəni və integrasiyanı sürətləndirmək, nəqliyyat əməliyyatlarını, gömrük prosedurlarını optimallaşdırmaq və rəqəmsallaşdırmaq üçün dövlətlər arasında sıx əməkdaşlığı bəyan edirlər. Əlavə olaraq Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin modernləşdirilib optimallaşdırılmasının vacibliyi qeyd olunub. [1]

Qarabağın dirçəldilməsi əhəmiyyətli amil sayıldığından Azərbaycan respublikasının Prezidentinin 2021-ci il 4 yanvar tarixli Fərmanı əsasında yaradılan Qarabağ Dirçəliş Fondu ölkəmizdə işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, yenidən qurulması, dayanıqlı iqtisadiyyata malik regiona çevrilməsi istiqamətində yaradılan publik hüquqi şəxs kimi təsis edildi. Fond öz fəaliyyətində qanun və qaydaları, qərar və sərəncamları rəhbər tutaraq fəaliyyət göstərir. Məqsəd isə bərpa və yenidənqurma, dayanıqlı məskunlaşma, ekoloji tarazlığın bərpası, investisiyanın təşviqi, insan kapitalının inkişafına maddi cəhətdən kömək etməkdir. Ölkə vətəndaşları və ölkədən kənarda yerləşən vətəndaşlarımız ianələr etməklə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulmasında öz töhfələrini əsirgəmir.[4]

Respublikamızda inkişafın daha dayanıqlı olması üçün 2022-2026-cı illər sosial iqtisadi inkişaf strategiyası işlənib hazırlanmışdır. Bu strategiyanın formalaşması 2026-cı ilin sonuna ölkəmizin iqtisadiyyatının simasında böyük dəyişikliklərə səbəb olacağı, prioritet sahələrdə artım tempinin daha da sürətlənəcəyi, iqtisadiyyatın və məşğulluğun yaxşılaşdırılması hədəfi qoyulmuşdur. İnnovasiyalardan istifadə və İKT sahəsində rəqabətə davamlılığın təmin olunması dövlət və özəl sektorda müəyyən keyfiyyət dəyişikliyinə gətirib çıxaracağını gücləndirəcək. Qarabağ regionunda sahibkarlara dəstək, onların bir neçə il vergidən azad olunması, makroiqtisadi sabitlik, ÜDM-un artım tempini sürətləndirmək həyata keçirilən köklü struktur islahatların tərkib hissəsidir.[7]

2023-cü il 19-20 sentyabr tarixlərində antiterror əməliyyatı zamanı torpaqlarımız erməni silahlı birləşmələrindən birdəfəlik təmizləndiyinə görə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin tam bərpa olunması üçün Konstitusiyamızın qəbul edilməsinin 30-cu ildönümünü nəzərə alaraq cənab Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə 2025-ci il ölkəmizdə “Konstitusiya və Suverenlik ili” elan edilmişdir. Əlavə olaraq Prezidentin Sərəncamına əsasən hər il 20 sentyabr günü Azərbaycan Respublikasının Dövlət Suverenliyi günü qeyd ediləcək. Bu qərar suverenliyə dair tarixi faktların araşdırılması və beynəlxalq ictimaiyyətə nümayiş etdirilməsi, suverenlik dəyərlərinin və dövlətçiliyimizin daha da

möhkəmləndirilməsi, həmçinin milli və hüquqi dəyərlərin təbliğ olunması baxımından ölkəmiz üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.[3] Suveren ölkənin əhalisinin sosial-iqtisadi rifah halının yaxşılaşdırılmasına yönəlik tədbirlərin həyata keçirilməsi, inkişaf strategiyası, ərazi bütövlüyünün tamlığı bəzi proqramların icrasını zəruri etmişdir. Bu baxımdan ölkə Prezidentinin 2022-ci il 22 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illər sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda əks olunmuş “İşğaldan azad olunmuş ərazilərə Böyük Qayıdış” milli prioritetinin icrasının təmin edilməsi məqsədi ilə Dövlət Proqramı hazırlanmışdır. Proqram Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının sürətlə yenidən qurulmasına, dirçəldilməsinə, əhalinin dayanıqlı

məskunlaşmasına və davamlı iqtisadi inkişafın təmin olunmasına hədəflənmişdir. Son illərdə bu infrastrukturun qurulması üçün investisiyaların cəlbinin Qarabağ iqtisadi bölgəsinə müsbət dərəcədə yüksək təsiri danılmaz faktdır. Bu gün də infrastruktur layihələrinin həyata keçirildiyi “ağıllı kənd və şəhərlərin”in yaradıldığı Qarabağ və Şərqi Zəngəzur, sözün əsl mənasında dünya möcüzəsinə çevrilib. Dövlət başçısının rəhbərliyi ilə azad edilmiş ərazilərimizdə sürətli bərpa və quruculuq işləri davam etdirilir. Nəzərdə tutulmuş köç qrafikinə uyğun yaşayış məntəqələrinin qurulub əhalinin istifadəsinə verilməsi indi və gələcəkdə də prioritet olacaqdır. Yenidənqurma işləri çərçivəsində kənd və qəsəbələrin, dağıdılmış şəhərlərin restavrasiyası hələ də davam edən tikinti işlərinin, yol infrastrukturunun qurulması, ayrılan investisiyaların effektivliyi baxımından digər ölkələrlə də qarşılıqlı işlərin görülməsi nəzərdə tutulmuşdur. Buna uyğun olaraq 2025-ci il 14 oktyabr tarixində 5-ci Azərbaycan Beynəlxalq “Qarabağın Bərpa, Yenidənqurma və İnkişafı”-“Rebuild Karabakh” sərgisi keçirilmişdir. Hər il keçirilən bu sərginin yerli və xarici iştirakçılar üçün əhəmiyyətinin artması məmnunluq doğurur. Sərgidə müasir texnologiyalar, qabaqcıl innovativ həllər təqdim olunmaqla yanaşı birgə layihələr və tərəfdaşlıq imkanları müzakirə edilir, regionun sosial- iqtisadi inkişafı üçün gələcəyə yönələn yeni fərsətlər yaradılır. Artıq beşinci dəfə keçirilən bu tədbir ölkəmizin əldə etdiyi nailiyyətləri dünyaya nümayiş etdirməklə yanaşı ölkəmizin qlobal miqyasda investisiya, texnologiya və innovasiya mərkəzi kimi mövqeyini daha da gücləndirir. Eyni zamanda Qarabağın dayanıqlı inkişafının, eləcə də regionun sosial inkişafına töhfə verir. Yenidən bərpa çərçivəsində Şuşa şəhərinin mədəni iqtisadi və turizm sahəsinin inkişafı üçün əlavə tədbirlər planı hazırlanmışdır. Qarabağın tacı sayılan Şuşa 2020- ci il 8 noyabrda azad edildikdən sonra başlanan tikinti və quruculuq işləri sayəsində yenidən canlanmışdır. Ölkə Prezidentinin 2022-ci il 5 yanvar tarixində “Şuşa ili” elan edilməsi haqqında Sərəncam verməsi bu regionun iqtisadi inkişafına təkan vermişdir.[1] İnfrastrukturun qurulması ilə yanaşı, tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpasına başlanılması,

quruculuq işlərinin təşkilində çevikliyin, səmərəliliyin təmin olunması üçün burada dövlət idarəetməsinə böyük diqqət yetirilməsi məqsədilə tədbirlərin təşkil edilməsi üçün verilmişdir bu sərəncam. Bir çox tədbir və festivallar keçirilmişdir həmin ildə.

Mükəmməl bir şəhər obrazı var sanki dünyanın heç bir yerinə bənzəməyən müqəddəs saydığımız Şuşada. Qəhrəman ordumuzun cəsarətli oğulları sayəsində bəzən silahlı, bəzən də silahsız dağ yamaclarına dırnaqları ilə dırmaşıb ustadcasına alındığı üçün bəlkə də belə bir şəhər obrazı yaradır məndə. Şəhidlərin qanı var o şəhərdə, Şuşa sevgisi, Şuşa duyğusu olduğu üçün insanın yaddaşına hopur. Hərbçilərimiz bizim arzularımızdan, ümidlərimizdən daha sürətli oldular. Şuşanın azad olunması günü şəhərə baxanda divarlarda “Şuşa sən azadsan” yazısı gördükdə fərqli bir hisslər yaşayır insan. Şəhər dumanlı, topalı buludlu kiçik bir dağ kimi görünür uzaqdan. Ticari və mədəni sahədə uzun tarixə malik olan bu şəhər 2023 cü ildə TÜRKSOY-un qərarı ilə “Türk dövlətlərinin mədəniyyət paytaxtı”, 2024 cü ildə isə “İslam dünyasının mədəniyyət paytaxtı” elan edilmişdir. Yol infrastrukturunun yenidən qurulmasında azad edilmiş Fizuli rayonundan Şuşa şəhərinə qədər olan avtomobil yolunun adına ölkə Prezidenti qəhrəman hərbçilərimizin şücaətini nəzərə alaraq onların şərəfinə “Zəfər yolu” adlandırmışdır. Bundan başqa hava və dəmir yolu nəqliyyatının da inkişafı paralel olaraq həyata keçirilmiş və ilk dəfə olaraq Fizuli hava limanı, sonra Zəngilan və Laçın aeroportlarının tikintisi həyata keçirilmiş, ölkədaxili və beynəlxalq yükdaşımalarda insanların istifadəsinə verilmişdir. Son həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində Qarabağ iqtisadi rayonunun dörd şəhərində ictimai nəqliyyat sisteminin qurulması da planlaşdırılır. Prezidentin göstərişi ilə Azərbaycan Yerüstü Nəqliyyat Agentliyinin həyata keçirəcəyi avtobus park sisteminin bu regionda yenilənməsi planı hazırlanır. Proqram yaxın gələcəkdə həyata keçiriləcək və proqrama daxil olan şəhərlərdə bu mexanizmin icrası üçün tədbirlər həyata keçirilir. Planlı və sistemli şəkildə həyata keçirilən layihələr innovativ texnologiyalar tətbiq etməklə, dövlətin maliyyə resurslarının səmərəli istifadəsinə əsaslanaraq körpülər, tunellər tikilir ki, bu da həm ölkə vətəndaşlarının həm də, xarici turistlərin regiona cəlb olunması baxımından nəqliyyat sisteminin qurulmasını vacib edir. Əlavə olaraq kanat yolunun da çəkilməsi prioritet olaraq nəzərdə tutulur.[6]

Hazırkı dövr üçün ən aktual məsələdir Qarabağda davam edən yenidənqurma işləri. Xankəndi şəhərinin iqtisadi quruculuğunun müasir formada həyata keçirilməsi, İKT və təbii resurslardan istifadə

etməklə infrastrukturun modelləşdirilməsi prosesinin sürətlənməsi ön plandadır. İnvestisiyanın təşviqi baxımından digər ölkələrlə sıx münasibətlərin qurulması, investorların cəlbi Xankəndində quruculuq bərpa işlərinə öz töhvəsini vermişdir. Ölkəmizin xarici ölkələrlə iqtisadi sahədə əməkdaşlığının bariz nümunəsinin bir hissəsi kimi İqtisadi

Əməkdaşlıq Təşkilatının (ECO) 17-ci Zirvə görüşünün 2025-ci il 4 iyulda Xankəndində keçirilməsini qeyd etmək istərdim. Əvvəlki iki Zirvə görüşləri 2006-cı və 2012-ci illərdə Bakıda keçirilmişdir. Xüsusilə Qarabağda nəqliyyat infrastrukturunun bərpası və Zəngəzur dəhlizinin açılması fonunda bu Zirvə toplantısı regional əlaqələri daha da gücləndirmək üçün yeni imkanlar yaradacaq. Nəqliyyat dəhlizləri yalnız ticarəti asanlaşdırmayacaq, həm də insanlar arasında əlaqələri möhkəmləndirəcək və regionun ümumi inkişafına töhfə verəcək. Sülh və sabitliyin təşviqi münəfiqədən sonrakı dövrdə Xankəndində beynəlxalq səviyyəli bir tədbirin keçirilməsi regionda uzunmüddətli sülhün təmin edilməsinə Azərbaycanın sadıqlığını nümayiş etdirir. Görüş üzv ölkələr arasında dialoqun qurulmasına, münəfiqələrin sülh yolu ilə həlli və regional təhlükəsizliyin gücləndirilməsi istiqamətində yeni təşəbbüslərin irəli sürülməsi üçün əlverişli fürsət sayılır. On üç ölkə liderlərinin qatıldığı tədbirdə Xankəndi şəhərinin görüş üçün məkan seçilməsi təsadüfi deyildi. Sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığı, yenilənən müasir dünya tendensiyaları Xankəndini regional inteqrasiya və inkişaf mərkəzinə çevirir. Uzun illər işğal altında qalan şəhər indi tikinti layihələri və bərpa işləri ilə yenidən qurulur. Beynəlxalq ictimaiyyətə göstərildi ki, şəhər artıq münəfiqə zonası deyil, beynəlxalq əməkdaşlıq platforması rolunu oynayır. Yeni qəbul olunmuş qərarlar insanların yaşayışının yaxşılaşdırılmasına yönəlik atılan addımların bir parçasıdır. Bütün bu layihələr öz doğma yurdlarına qayıdacaq insanların rahatlığının təmin olunmasında, həyat və yaşayış standartının yaradılmasında müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalədə qeyd olunan regionun ölkəmizin digər iqtisadi zonaları ilə müqayisəsini aparsaq görərik ki, burada daha sürətli quruculuq və abadlıq işləri, nəqliyyat qovşaqlarının və kommunikasiya xətlərinin qısa zamanda qurulması, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz doğma yerlərinə tezliklə qayıtmalarının təmini istiqamətində mühüm işlər görülməkdədir. Bu da hazırkı dövr üçün qəbul edilmiş sosial iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun olaraq həyata keçirilən tədbirlər kompleksinin ən vacib hissəsidir.

Nəticə

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə dövlət suvereliyinin tam bərpasına bəzi ölkələrin ikrah hissi ilə yanaşmaları qəbuləilməz sayılmalıdır. Biz öz əzəli torpaqlarımızda iqtisadi quruculuğun daha səmərəli inkişafına öz töhfəmizi verməliyik. Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyimizin gücləndirilməsində hamımız səylə çalışmalı, istər sosial şəbəkələr vasitəsilə istərsə də faktiki olaraq öz haqq səsimizi hər zaman dünya ictimaiyyətinə çatdırmalıyıq. Beynəlxalq elmi və praktiki konfranslarda ərazi bütövlüyümüzün tamlığına yönəlik fəaliyyət və çıxışlar etməli, diaspor təşkilatlarımıza daima dəstək verməliyik.

Ədəbiyyat siyahısı

1. president.az
2. <https://azerbaijan.az/information/911>
3. xalqgazeti.az
4. <https://qdf.gov.az/haqqimizda/umumi-melumat/>
5. <https://www.yeniazərbaycan.com/>
6. Banker.az
7. <https://e-qanun.az/framework/50013>

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНОЙ ЭКОНОМИКИ И ТУРИЗМА В ГОРОДЕ ШУША

Талыбзаде Зейнаб Тофиг,

РЭШ, гр. 411, IV курс, Азербайджанский экономический государственный университет.

Mail: ztalibzade19@gmail.com

Научный руководитель: к.э.н., доцент Бархударов М.И,
д.ф.э.Ахмедова Э.М.

Кафедра: «Прикладная экономика» Азербайджанского экономического государственного университета.

Абстракт:

Шуша сегодня выступает не только как хранительница культурного наследия, но и как стратегический центр национальной идентичности, духовного единства и культурной дипломатии. В этом контексте развитие культурной экономики и туристического потенциала города приобретает особое значение, способствуя укреплению международного имиджа Азербайджана. Цель настоящей статьи — определить приоритетные направления формирования устойчивой модели культурной экономики и туризма в Шуше, а также раскрыть их значение в процессе укрепления государственного суверенитета и повышения культурного влияния Азербайджана на мировой арене. + реализация

Ключевые слова: Шуша, Культурная экономика, Цифровизация культурного наследия, Международная культурная дипломатия, Экологический туризм, Государственный суверенитет.

Abstract:

In the contemporary period, Shusha stands not only as a guardian of Azerbaijan's cultural heritage but also as a strategic center of national identity, spiritual unity, and cultural diplomacy. Within this framework, the development of the city's cultural economy and tourism potential holds particular significance, contributing to the enhancement of Azerbaijan's international image and soft power. The primary objective of this study is to identify key priorities in establishing a sustainable model of cultural economy and tourism in Shusha, and to explore their role in strengthening state sovereignty and expanding Azerbaijan's cultural influence in the global arena.

Keywords: Shusha, Cultural Economy, Digitalization of Cultural Heritage, International Cultural Diplomacy, Ecological Tourism, State Sovereignty.

Введение Победа Азербайджана во Второй Карабахской войне и возвращение Шуши — жемчужины Карабаха — стали отправной точкой для новой эры национального возрождения, динамичного развития и духовного обновления страны. Под дальновидным руководством Президента Ильхама Алиева на освобождённых территориях начался масштабный процесс восстановления, особое место в котором принадлежит Шуше — культурному центру и символу духовного единства азербайджанского народа. Учитывая историческую и культурную значимость города, Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев 5 января подписал Указ «Об объявлении 2022 года Годом Шуши». Этот шаг подчеркнул исключительную роль города в национальной истории и его значение как духовного фундамента азербайджанской государственности. [1]

Историко-культурный и эко-природный туризм считаются самыми развитыми и массовыми. В настоящее время основное внимание уделяется не только восстановлению разрушенной инфраструктуры, но и возрождению культурного и исторического наследия, формированию устойчивой модели социально-экономического развития региона. Масштаб и динамика реализуемых проектов превращают Шушу в живое воплощение национального возрождения, патриотизма и культурного величия. Это не просто реконструкция города — это символическое возрождение духа азербайджанской государственности и уверенный шаг к процветающему будущему. Вьетнам представляет собой показательный пример успешного восстановления в послевоенный период, когда туризм стал одним из приоритетных направлений государственной политики. После окончания военных действий в стране были реализованы масштабные меры, направленные на восстановление инфраструктуры, сохранение и реставрацию культурно-исторического наследия, а также на

формирование позитивного имиджа государства на международной арене. Особое внимание уделялось привлечению иностранных инвестиций и созданию благоприятных условий для развития туристического бизнеса. В результате туризм превратился в одну из ключевых отраслей национальной экономики, способствовавших устойчивому социально-экономическому развитию страны. [2]

Современная концепция культурной экономики претерпела значительную эволюцию и вышла за рамки традиционного понимания, ограниченного лишь сохранением памятников или передачей культурных традиций. В условиях глобализации и стремительного технологического прогресса культурное наследие становится не только отражением национальной идентичности, но и мощным стратегическим ресурсом, укрепляющим имидж страны на международной арене и способствующим её духовной и культурной независимости. Сегодня культура рассматривается как один из важнейших драйверов устойчивого развития, инновационной активности и международного сотрудничества. Одной из приоритетных инициатив в этом направлении является создание «Цифрового культурного архива Шуши» — инновационной платформы, объединяющей аудио-, видео- и визуальные материалы, посвящённые музыкальному, архитектурному и историческому наследию города. Реализация этого проекта не только систематизирует и сохраняет уникальные элементы национальной культуры, но и делает их доступными для широкой международной аудитории, укрепляя тем самым культурное влияние Азербайджана на мировом уровне. Использование технологии распределённого реестра в рамках цифровизации культурных ценностей обеспечивает подлинность, прозрачность и надёжную защиту информации, связанной с объектами культурного наследия. Это создаёт эффективный инструмент предотвращения фальсификации и незаконного присвоения культурных артефактов, а также открывает новые возможности для развития цифровых гуманитарных инициатив. Такой инновационный подход способствует интеграции культурной сферы в современную экономику знаний, стимулирует рост креативных индустрий и формирует новую модель культурной дипломатии. В её центре находится Шуша — как духовный, культурный и символический центр Азербайджана, отражающий его национальную идентичность, устойчивость и творческий потенциал. [3]

Азербайджанский историк Адиль Мамедов, исследующий историю Карабаха, отмечает, что расположенные на высоте 1300–1600 метров над уровнем моря горные плато, окружённые с трёх сторон отвесными скалами, полностью соответствовали всем требованиям, поэтому Панагали-хан основал город именно здесь. Первоначально город носил имя хана, однако позже стал называться «Шуша». [4]

Инновационные формы культурного предпринимательства Шуша обладает огромным потенциалом стать центром инновационного синтеза культуры и предпринимательства, где традиционные ценности гармонично сочетаются с современными технологиями, формируя динамичную экосистему креативного развития. Одним из приоритетных направлений является создание специализированного инкубатора культурных стартапов, предоставляющего поддержку молодым профессионалам и творческим предпринимателям. Это позволит развивать проекты в области цифрового искусства, NFT-технологий, виртуальных туров и интерактивных приложений, демонстрирующих богатое историческое и культурное наследие города в современном формате. Особое значение имеет продвижение бренда «Made in Shusha», который объединяет национальные ремёсла — ковроткачество, гончарство, ювелирное мастерство — с современными рыночными механизмами, обеспечивая их коммерческую стабильность и актуальность. Проведение образовательных резиденций и мастер-классов с участием международных экспертов создаёт возможности для повышения квалификации ремесленников, обмена опытом и появления новых креативных инициатив. Такие меры способствуют созданию рабочих мест, стимулируют предпринимательскую активность, укрепляют экономический и социальный потенциал региона и помогают восстановить демографический и культурный баланс, делая Шушу примером успешного сочетания культурного наследия и инновационной экономики. Культурные события как инструмент экономического роста Шуша издавна являлась колыбелью азербайджанской культуры и искусства. Именно здесь родились многие выдающиеся деятели национальной духовности: Узеир Гаджибеков, Бюль-Бюль, Хан Шушинский, Фирудин-бек Кёчарли, Абдулрагим-бек Везиров, Абдулрагим-бек

Ахвердиев, Хуршидбану Натаван, Хамида ханым Джавашнир, Ахмед-бек Агаоглу и другие. В конце XIX — начале XX века город стал одним из главных культурных центров Кавказа, заслужив почётные прозвища «Малый Париж», «Храм искусства Кавказа» и «Консерватория Закавказья». [5]

Благодаря мягкому климату и живописной природе Шуша также была известным курортным городом. В современный период проведение международных культурных мероприятий, таких как музыкальный фестиваль «Харыбюльбюль», способствует развитию креативной экономики, увеличению туристического потока и созданию рабочих мест в гостиничном, ресторанном и сервисном секторах. Фестиваль сохраняет и популяризирует традиционное музыкальное наследие Шуши, включая мугам, и выполняет роль инструмента международной культурной дипломатии, привлекая зарубежных музыкантов и исследователей. [6]

Ковроткачество и мугам воплощают художественные и философские представления народа, его эстетические и нравственные ценности. Ковры в быту шушинцев служили не только украшением, но и показателем достатка и вкуса, объединяя искусство и традиции в единое культурное пространство, прославившее Азербайджан далеко за его пределами. [7]

Туризм как стратегический ресурс укрепления государственного суверенитета и экологический и оздоровительный туризм Сегодня Шуша рассматривается не просто как объект внутреннего туризма, а как важный элемент национальной идентичности и символ восстановления. Развитие туризма на этих землях выполняет не только экономическую, но и дипломатическую функцию, подтверждая суверенитет Азербайджана на освобождённых территориях. Особое значение имеют инициативы по созданию тематических туристических маршрутов, таких как проект «Правда о Карабахе», который реализуется с участием международных журналистов, исследователей и общественных деятелей. Такие туры позволяют показать миру реальные масштабы разрушений, оставшихся после оккупации, и одновременно представить достижения Азербайджана в восстановлении инфраструктуры, культуры и экологии региона. Параллельно с этим Шуша становится площадкой для проведения международных форумов, конференций и культурных фестивалей, посвящённых вопросам мира, межкультурного диалога и устойчивого развития. Эти мероприятия способствуют формированию позитивного имиджа Азербайджана на мировой арене и укрепляют статус Шуши как центра культурной дипломатии Южного Кавказа Шуша отличается редким сочетанием природных богатств и благоприятных климатических условий. Чистый горный воздух, прозрачные минеральные источники — Туршсу и Шафа — а также живописный горный ландшафт формируют идеальную среду для развития экологического и лечебно-оздоровительного туризма. Этот регион обладает не только эстетической привлекательностью, но и значительным рекреационным потенциалом, способным сделать Шушу одним из ведущих центров устойчивого туризма в Южном Кавказе. Одним из стратегически перспективных направлений выступает создание экологических кластеров, основанных на принципах устойчивого развития. Их ключевая идея заключается в интеграции возобновляемых источников энергии, рациональном использовании природных ресурсов и внедрении концепции «нулевых отходов». Такой подход позволит минимизировать экологический след туристической деятельности, обеспечивая гармоничное сосуществование между природой и инфраструктурой. Параллельно большое значение имеет восстановление и модернизация санаторно-курортных комплексов, которые в советский период считались одними из лучших в регионе. Возрождение этой инфраструктуры создаст условия для круглогодичного приёма туристов, повысит инвестиционную привлекательность Шуши и обеспечит занятость местного населения. Это, в свою очередь, будет способствовать укреплению социально-экономического потенциала региона и развитию устойчивой модели туризма, ориентированной на здоровье, экологию и качество жизни. [8]

Приоритетные направления развития города Шуша Город Шуша обладает уникальными предпосылками для формирования комплексной модели экономики культуры, интегрирующей как традиционные, так и современные отрасли. Для реализации этого потенциала необходимо рациональное сочетание бюджетного финансирования и механизмов частного инвестирования, обеспечивающих активное участие предпринимательского сектора и бизнес-структур. Одновременно

целесообразно создание благоприятной инвестиционной среды, способствующей притоку иностранных инвестиций и привлечению потенциальных инвесторов, прежде всего из дружественных государств. Повышение инвестиционной привлекательности Карабахского региона требует разработки эффективных и практичных финансовых инструментов, учитывающих специфику местной экономики. Применение данного подхода позволит ускорить формирование и развитие отраслевой структуры Шуши с учётом её ресурсного и культурного потенциала. Важно учитывать интенсивный период восстановительных и реконструкционных работ, а также изучение и адаптацию передового международного опыта, включая практики финансовых организаций и институтов, для внедрения эффективных механизмов на местном уровне. [9]

С экономической точки зрения Шуша, несмотря на пережитые разрушения, сохранилась в значительно лучшем состоянии по сравнению с другими освобождёнными городами Азербайджана. В отличие от Агдама и Физули, которые были практически полностью уничтожены и, следовательно, требуют продолжительного периода для восстановления, Шуша обладает очевидными преимуществами и более благоприятными предпосылками для ускоренного развития. Её высокий туристический потенциал, статус культурной столицы тюркского мира, а также особое внимание государства к социально-экономическому возрождению города формируют основу для превращения Шуши в ключевой центр роста, воздействующий на развитие не только самой территории, но и прилегающих регионов. Уже реализованные масштабные инфраструктурные проекты на деокупированных землях подчёркивают стратегическую значимость Шуши. Прокладка Дороги Победы, строительство в кратчайшие сроки Международного аэропорта Физули и другие мероприятия создают необходимые условия для формирования Шуши как одного из ведущих туристических и историко-культурных центров Азербайджана. В совокупности эти процессы способствуют укреплению её статуса как объекта мирового значения. [10]

Заключение

Освобождение Шуши 8 ноября 2020 года и последующие меры по её восстановлению отражают стратегический подход Азербайджана к укреплению суверенитета и сохранению национальной идентичности. Реконструкция инфраструктуры, возрождение историко-культурного наследия и внедрение цифровых технологий для защиты культурных ценностей закладывают прочный фундамент для их сохранения и международного признания. Проведение международных фестивалей, форумов и продвижение ремёсел под брендом «Made in Shusha» создают устойчивую модель культурной экономики, развивают туризм, стимулируют креативные индустрии и способствуют возвращению населения на освобождённые территории. Развитие экологического и лечебного туризма, формирование экологических кластеров и использование возобновляемых источников энергии укрепляют социально-экономическую стабильность региона. Активизация участия частного сектора и иностранных инвесторов посредством механизмов государственно-частного партнёрства, применения налоговых стимулов и создания благоприятной инвестиционной среды позволит ускорить процессы восстановления и развития города Шуши, стимулировать предпринимательскую активность, а также повысить качество туристической и культурной инфраструктуры. В результате данные меры будут способствовать укреплению социально-экономического потенциала региона, повышению его инвестиционной привлекательности и интеграции города в международные экономические и культурные пространства. Все эти инициативы одновременно повышают международный престиж Азербайджана, укрепляют его «мягкую силу» и формируют позитивный имидж страны на мировой арене. Таким образом, реализация предложений, приведёт к формированию целостной и устойчивой модели развития Шуши, обеспечивающей дальнейшее укрепление её культурного, туристического и социально-экономического потенциала. Это, в свою очередь, будет способствовать углублению интеграционных процессов в регионе, повышению его международной привлекательности и укреплению роли Шуши как стратегического центра культурной дипломатии Азербайджана. Эти процессы демонстрируют, что современная политика в сфере культуры и туризма способна сочетать сохранение исторической памяти,

продвижение национальных ценностей и интеграцию в глобальные экономические и культурные процессы.

Список литературы

1. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики Об объявлении 2022 года в Азербайджанской Республике «Годом города Шуша», Ильхам Алиев URL: <https://president.az/ru/articles/view/55197> (интернет ресурс)
 2. «Эволюция туризма после войны во Вьетнаме: проблемы и возможности бурно развивающейся отрасли»
URL: https://travindy.com/news/2018/09/the-evolution-of-tourism-after-the-vietnam-war-challenges/?utm_source (интернет ресурс)
 3. Карабах это Азербайджан
URL: <https://story.karabakh.center/ru/karabakh-eto-azerbaidzhan> (интернет ресурс)
 4. Hüseynova K. (2024) Milli mədəniyyətimizin və ədəbiyyatımızın müqəddəs ocağı – Şuşa стр. 16
 5. Şuşa - tarixi, mədəni və strateji əhəmiyyətə malik şəhər
URL: https://ryl.az/melumat-bazalari/Turk_dunyasinin_medeniyyet_paytaxti_Shusha_el_melumat_bazasi/pdf/Shusha_sheheri.pdf?utm_source стр. 8
 6. Алиев Т.Н (2022), Восстановление экономики Карабаха и восточного Зангезура на основе концепций устойчивого и инклюзивного развития URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vosstanovlenie-ekonomiki-karabaha-i-vostochnogo-zangezura-na-osnove-kotseptsiy-ustoychivogo-i-inklyuzivnogo-razvitiya/viewer> стр. 23
 7. Мустафаев А. (2006), Традиционное ковроделие в Карабахе
URL: https://irs-az.com/new/pdf/090625115114.pdf?utm_source стр. 32
 8. Алиева Г.(2022) Горы, леса и пещеры Карабаха, Бакинский рабочий.-2022.- 22 октября.- С.6. URL: <https://www.anl.az/down/meqale/bakrabochiy/2022/oktyabr/821029.htm>
 9. Алиев Ш. (2023), Приоритетные направления развития города Шуша Карабахского экономического района Азербайджана
URL: <https://www.neliti.com/id/publications/626564/prioritetnye-napравleniia-razvitiia-goroda-shusha-karabakhskogo-ekonomicheskogo#id-section-content> стр. 41
 10. Темников Р. (2022), Достояние мирового значения
URL: <https://files.preslib.az/projects/shusha/ru/d2.pdf> стр. 44
-

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE KARABAKH REGION (2020–2024): A COMPARATIVE ANALYSIS WITH AZERBAIJAN, ARMENIA, IRAN, AND TURKEY IN TERMS OF DIGITAL ACCESS AND DIGITAL ECONOMY INDICATORS

Sefika Tanik

PhD Student, Department of Econometrics UNEC – Azerbaijan State
University of Economics tanik.shefika.ramazan@unec.edu.az

Digital transformation increasingly impacts the economic, social, and institutional structures of modern societies. The proliferation of information and communication technologies (ICT), the strengthening of digital infrastructure, and the digitalization of public and private sector services are not merely technological changes; they also constitute a process of societal and economic restructuring (Brennen & Kreiss, 2016). In particular, in post-conflict reconstruction contexts, digitalization accelerates economic development while supporting social integration and digital inclusion (World Bank, 2021). The Karabakh region entered a reconstruction phase following the 2020 conflict. In this context, digital transformation emerges as a strategic tool to accelerate the region's economic, social, and institutional integration. The existing literature provides limited comprehensive and comparative analyses specifically for the Karabakh region; most studies focus on Azerbaijan as a whole or the South Caucasus region, without separately examining the post-conflict digitalization dynamics of the Karabakh region.

In this study, two primary datasets were used to assess the digital transformation of Karabakh: digital access indicators, which measure the participation of individuals and households in digital services through variables such as internet usage rates, household computer ownership, and home internet access; and digital economy indicators, which evaluate the region's economic digitalization potential through telecommunications investments, mobile network revenues, and internet pricing. Although data on the digital economy for the Karabakh region are limited, the region's potential is contextualized using Azerbaijan's national policies and the indicators of neighboring countries.

The main objectives of the study are:

- To analyze the Karabakh region's digital access and digital economy indicators for the period 2020–2024 and identify regional trends,
- To compare the Karabakh region with Azerbaijan, Armenia, Iran, and Turkey to determine its strengths and weaknesses,
- To evaluate the socio-economic impacts of digital transformation and develop policy and investment recommendations.

2. THEORETICAL BACKGROUND & LITERATURE REVIEW

2.1 Digital Access and Digital Inclusion

Digital access is measured by individuals' capacity to access information and communication technologies (ICT) and is considered one of the fundamental indicators of modern information societies (Van Dijk, 2020). Indicators such as internet penetration, household computer ownership, and home internet access determine the level of access to information and participation in digital services within a region (OECD, 2019). The literature emphasizes that digital access has a decisive impact on economic growth, employment opportunities, social participation, and societal well-being (Castells, 2010; Hilbert, 2016). In particular, in post-conflict regions, the expansion of digital infrastructure is regarded as a critical tool for accelerating economic integration and societal reconstruction processes (World Bank, 2021; UNDP, 2021). In the case of Karabakh, the rapid expansion of internet infrastructure and the increase in digital access are directly linked to the region's economic development and social integration objectives.

2.2 Digital Economy and Regional Competitiveness

The digital economy is defined as a multidimensional economic domain in which digital technologies are creatively utilized in production, services, and commercial activities (UNCTAD, 2020; Brynjolfsson & McAfee, 2014). In this context, telecommunications investments, mobile network revenues, and internet pricing are used as key indicators for measuring digital economic capacity (ITU, 2022). The literature notes

that digital economy indicators not only drive economic growth but also enhance regional competitiveness, attract foreign investment, and improve service sector productivity (OECD, 2019; Schwab, 2019). In the case of Karabakh, the limited availability of digital economy data necessitates contextualizing the region based on Azerbaijan’s national policies and the performance of neighboring countries.

2.3 Comparative Approaches to Digitalization

When assessing the digital transformation of Karabakh, comparative analysis is a critical method for understanding the regional context. Azerbaijan, Armenia, Iran, and Turkey exhibit different levels of development in terms of digital infrastructure and access; this diversity allows for contextualizing Karabakh’s level of digitalization. Comparative digitalization analyses serve not only to identify regional strengths and weaknesses but also as a crucial tool for informing policy and strategy development (Schwab, 2019; Heeks, 2017).

2.4 Socio-Economic Impacts of Digital Transformation

The socio-economic impacts of digital transformation can be observed through individuals’ access to education, healthcare, public services, and the labor market. The literature frequently emphasizes that investments in digital infrastructure stimulate local economies, create new employment opportunities, and support regional integration (UNDP, 2021; Hilbert, 2016). In post- conflict regions, digitalization emerges as a tool that accelerates economic development and facilitates societal reconstruction (World Bank, 2021). In the long term, reducing the digital divide and ensuring inclusivity are critical for sustainable development and social equity (Castells, 2010; Heeks, 2017).

3. DATA, METHODOLOGY & FINDINGS

Two primary datasets are utilized in the analysis:

1. Digital access indicators: Measure the capacity of individuals and households to access the internet, computers, and digital services.
2. Digital economy indicators: Assess the region’s potential for economic digitalization through telecommunications investments, mobile network revenues, and internet pricing.

Since digital economy data specific to Karabakh is limited, the analysis was contextualized using Azerbaijan’s overall policies and the indicators of neighboring countries. Missing years and data gaps were completed using operator reports and ministry data, and interpolation methods were applied.

Table 1: Total Population in Karabakh and Comparative Countries (2020–2024)

	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	10.2M	10.2M	10.3M	10.3M	10.3M
Karabakh	-	-	~120.000	~120.000	-
Armenia	2.89M	2.87M	2.88M	2.94M	2.97M
Iran	87.7M	88.5M	89.5M	90.6M	91.6M
Türkiye	86.1M	86.7M	87.1M	87.3M	87.5M

Source: UN Population Division, World Population Prospects 2024; World Bank, World Development Indicators (WDI) – Population Data; Freedom House, Nagorno-Karabakh Demographic Assessments. Between 2020 and 2024, Azerbaijan’s population remained relatively steady, ranging between 10.2 and 10.3 million, while Armenia’s population rose from 2.87 million to 2.97 million. Iran’s population increased steadily each year, reaching 91.6 million from 87.7 million, and Turkey’s population grew from 86.1 million to 87.5 million. Although international organizations do not provide regular annual population data for Karabakh, various international observation reports for the 2021–2023 period indicate that the region’s population is approximately 120,000.

Table 2: Digital Access Indicators in Karabakh and Comparative Countries (2020–2024)

	Individuals Using the Internet (Per 100 People)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	84.6%	86.7%	88.1%	89.2%	90.8%
Karabakh	77.5%	81.6%	85.5%	86.4%	88.1%
Armenia	76.5%	78.6%	77%	80%	-

Iran	75.6%	78.6%	79.1%	79.6%	81.7%
Türkiye	77.7%	81.4%	83.4%	86%	87.3%
	Households With Internet Access at Home (Per 100 People)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	84.8%	86.5%	87.8%	88.6%	90.2%
Karabakh	71.1%	75.4%	76.8%	80.5%	84.7%
Armenia	87.2%	90.1%	89.7%	91.7%	-
Iran	79%	79.5%	82%	83.5%	-
Türkiye	90.7%	92%	94.1%	95.5%	96.4%
	Number of Computer Users (Per 100 People)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	77.5%	79.8%	81.5%	82.6%	83.2%
Karabakh	66.8%	71.2%	73.1%	76.1%	78.2%
Armenia	58.1%	44.8%	38.6%	32.3%	-
Iran	-	-	-	-	-
Türkiye	-	-	-	-	-
	Households With a Computer (Per 100 People)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	69.7%	71.6%	75.8%	76.8%	77.5%
Karabakh	30.8%	41.2%	48.6%	58.2%	61.4%
Armenia	63.8%	59.1%	49.9%	-	-
Iran	83.1%	-	-	-	-
Türkiye	52.1%	55.6%	52.7%	50.8%	-

Source: State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan; World Bank (2024); Statistical Committee of the Republic of Armenia; Statistical Centre of Iran (SCI); Turkish Statistical Institute (TurkStat); International Telecommunication Union (ITU) estimates.

Between 2020 and 2024, internet usage in Azerbaijan, Karabakh, and Turkey exhibited a steady increase. In Azerbaijan, the usage rate rose from 84.6% to 90.8%, while in Karabakh it increased from 77.5% to 88.1%, making it the fastest-growing area in the region. Turkey also showed a similar trend, rising from 77.7% to 87.3%, indicating a strong digitalization tendency. In Iran, the increase was slower but continuous, whereas in Armenia, despite a decline in 2022, recovery was observed in subsequent years. Overall, Karabakh is the fastest-growing region in terms of internet usage.

Regarding home internet access, Turkey reached the highest rates in all years, increasing from 90.7% to 96.4%, while Azerbaijan rose steadily from 84.8% to 90.2%. Karabakh showed the most notable improvement in this indicator, rising from 71.1% to 84.7%, representing the largest leap in the region. Although Armenia displayed high values around 90%, 2024 data are not available; in Iran, the upward trend continues, but the data for the last year are missing. These results demonstrate that home internet access in Karabakh increased by approximately 14 percentage points over five years, serving as a concrete indicator of regional infrastructure investments.

In terms of computer users, Azerbaijan exhibited a steady increase, rising from 77.5% to 83.2%, while Karabakh increased from 66.8% to 78.2%, reflecting a significant improvement in digital literacy. In contrast, computer usage in Armenia declined notably, dropping from 58.1% in 2020 to 32.3% in 2023. Data for Iran and Turkey are not available. Overall, these findings indicate a strong upward trend in computer usage in Karabakh, whereas Armenia experienced a sharp decline.

Regarding household computer ownership, Azerbaijan showed a steady increase, rising from 69.7% to 77.5%, while Karabakh more than doubled its rate over five years, increasing from 30.8% to 61.4%, demonstrating the most remarkable growth. In Turkey, computer ownership fluctuated between 2020 and 2023 and fell to 50.8% in 2023. In Armenia, the rate decreased from 63.8% in 2020 to 49.9% in 2022, indicating a notable decline. For Iran, only data for 2020 are available. These results reveal that Karabakh is

the fastest-growing area in the region in terms of computer ownership, while the declining trends in Turkey and Armenia are noteworthy.

Table 3: Digital Economy Indicators in Comparative Countries Excluding Karabakh (2020–2024)

	Annual Investment in Telecommunication Services (USD \$)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	\$109M	\$89.6M	\$235M	\$230M	\$371M
Armenia	\$54.5M	\$53.4M	\$74.8M	\$93.9M	\$121M
Iran	\$3.63B	\$4.91B	\$5.84B	\$9.16B	-
Türkiye	\$2.38B	\$2.46B	\$1.88B	\$2.21B	\$2.87B
	Fixed-Broadband Internet Basket (USD \$)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	\$5.88	\$5.88	\$7.65	\$7.65	\$7.65
Armenia	\$12.4	\$11.5	\$17.8	\$20.7	\$18
Iran	\$3.24	-	\$3.24	-	\$8.77
Türkiye	\$5.68	\$8.58	\$5.72	\$10.3	\$12.7
	Data-Only Mobile Broadband Basket (USD \$)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	\$4.71	\$5.88	\$5.88	\$3.53	\$3.53
Armenia	\$3.71	\$3.46	\$4.0	\$5.17	\$5.14
Iran	\$3.31	-	\$3.61	-	\$4.92
Türkiye	\$5.68	\$3.94	\$2.86	\$4.8	\$6.81
	Mobile Cellular Low Usage Basket (USD \$)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	\$3.33	\$4.35	\$2.51	\$2.51	\$3.06
Armenia	\$3.71	\$3.46	\$4.0	\$5.17	\$5.14
Iran	\$1.69	\$1.13	\$1.13	-	\$3.72
Türkiye	\$4.98	\$3.94	\$3.17	\$4.71	\$5.57
	Revenue From Mobile Networks (USD \$)				
	2020	2021	2022	2023	2024
Azerbaijan	\$553M	\$577M	\$614M	\$684M	\$728M
Armenia	\$145M	\$152M	\$183M	\$215M	\$174M
Iran	\$9.96B	\$12.6B	\$17B	\$23B	-
Türkiye	\$6.13B	\$5.67B	\$4.42B	\$5.69B	\$7.81B

Source: Ministry of High-Tech Industry of Armenia; International Monetary Fund (IMF); International Telecommunication Union (ITU) Research; Information Technology Organization of

Iran (ITO); Information and Communication Technologies Authority of Türkiye (BTK); Ministry of Digital Development and Transport of Azerbaijan.

In terms of telecommunications investments, Azerbaijan experienced a brief decline in 2021 but increased its investments to \$371M in 2024, representing a 3.4-fold increase compared to 2020. Armenia, with consistent annual growth, more than doubled its investments (\$54.5M → \$121M), while Iran, as the largest investor in the region, rapidly increased its investments from \$3.63B to

\$9.16B between 2020 and 2023. Turkey, on the other hand, exhibited a fluctuating trend, declining to its lowest level in 2022 and recovering to \$2.87B in 2024. These data indicate that Iran and Azerbaijan are the fastest-growing countries in telecom investments, Armenia shows consistent growth, while Turkey experienced a fluctuating pattern.

Regarding fixed broadband internet prices, prices in Azerbaijan increased after 2020 and then stabilized (\$5.88 → \$7.65). In Armenia, fixed broadband remains the most expensive, showing a sharp increase between

2020 and 2023, followed by a slight decrease in 2024 (\$12.4 → \$18). In Iran, the price rose to \$8.77 in 2024, demonstrating a clear upward trend. In Turkey, fixed broadband prices fluctuated but generally trended upward (\$5.68 → \$12.7). These data show that Armenia is the most expensive country for fixed broadband, while prices in Turkey and Iran exhibit a notable increasing trend.

For data-only mobile broadband prices, Azerbaijan significantly reduced its prices after 2023, dropping from \$5.88 to \$3.53. In Armenia, prices increased annually, peaking at \$5.14 in 2024. In Iran, prices rose from \$3.31 to \$4.92 compared to 2020. Turkey displayed the most volatile pattern, experiencing a decline in 2022 and reaching the highest level of \$6.81 in 2024. These data indicate that Azerbaijan achieved the most significant decrease in mobile data prices in the region, while Turkey and Armenia showed an upward trend. Regarding mobile low-usage bundle prices, Azerbaijan reduced prices during 2022–2023 but slightly increased them in 2024, reaching \$3.06 from \$3.33. Armenia remained at moderate levels throughout the years, peaking at \$5.17 in 2023. Iran had the lowest prices between 2020 and 2022 but showed a sudden increase to \$3.72 in 2024. Turkey generally exhibited an upward trend from 2020 to 2024, rising from \$4.98 to \$5.57. These data indicate that Iran was initially the cheapest country for low-usage mobile bundles but experienced a sharp increase in 2024, while Turkey and Armenia remained at higher price levels.

Mobile network revenues in Azerbaijan increased annually, reaching \$728M from \$553M. In Armenia, revenues rose until 2023 but declined from \$215M to \$174M in 2024. Iran remained the clear leader in mobile revenues in the region, showing extraordinary growth from \$9.96B to \$23B between 2020 and 2023. Turkey experienced a decline in 2022 but recovered to achieve \$7.81B in revenue in 2024. These data indicate that Iran is the fastest-growing and leading country in mobile revenues, Azerbaijan shows consistent growth, Armenia declined in 2024, and Turkey demonstrated a strong recovery after 2022.

4. DISCUSSION & CONCLUSION

This study analyzes the digital transformation process of Karabakh between 2020 and 2024 from a comparative perspective. The findings reveal that Karabakh experienced the fastest growth in digital access indicators compared to Azerbaijan and neighboring countries. In particular, growth in indicators such as internet usage (77.5% → 88.1%), home internet access (71.1% → 84.7%), and computer ownership (30.8% → 61.4%) reflects the tangible effects of infrastructure investments accelerated after 2021 and the expansion of fiber internet networks.

When examining digital economy indicators, although specific data for Karabakh are not available, Azerbaijan's overall telecommunications investments and comparisons with neighboring countries indicate the region's potential for integration into the digital economy. Azerbaijan's 3.4-fold increase in telecom investments and reduction in mobile data prices between 2020 and 2024 demonstrate that Karabakh has a strong foundation for economic integration and access to digital services. Regional comparisons show that Iran leads in telecom investments and exhibits rapid growth in mobile revenues, while some fluctuations and price increases are observed in Armenia and Turkey.

Overall, the rapid advancement of digital transformation in Karabakh supports the economic and social integration of the reconstruction process in the region. In this context, digitalization can be regarded not only as a technological innovation but also as a strategic tool that supports the region's development objectives.

4.1 Policy and Investment Recommendations

Karabakh's digital transformation can be strengthened by sustaining infrastructure investments and complementing rising internet and computer usage with digital literacy programs for youth, entrepreneurs, and vulnerable groups. Reducing mobile data and broadband costs through competitive pricing and regulatory measures is essential for broadening digital inclusion. Aligning the region's telecommunications development with Azerbaijan's national strategies and leveraging regional experiences, alongside incentives and public-private partnerships, will support integration into the wider digital economy. Improving data collection and monitoring mechanisms is crucial for evidence-based policymaking, while expanding digital public services in education, healthcare, and administration will enhance socio-economic integration. Regular comparisons with neighboring countries will help identify strategic gaps and opportunities.

REFERENCES

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and

- prosperity in a time of brilliant technologies. W. W. Norton & Company.
2. Brennen, S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization and society: Conceptualizing the process. MIT Press.
 3. Castells, M. (2010). The rise of the network society (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
 4. Freedom House. (2024). Nagorno-Karabakh demographic assessments.
 5. Heeks, R. (2017). Information and communication technology for development (ICT4D) (3rd ed.). Routledge.
 6. Hilbert, M. (2016). The bad news is that the digital access divide is here to stay: Domestic and international inequalities in internet access. Telecommunications Policy, 40(6), 492–502.
 7. Information Technology Organization of Iran (ITO). (2024). ICT reports. <https://ito.gov.ir/>
 8. International Monetary Fund (IMF). (2024). World economic outlook database.
 9. International Telecommunication Union (ITU). (2022). Measuring digital development: Facts and figures 2022. <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>
 10. International Telecommunication Union (ITU) Research. (2024). Global ICT data.
 11. Ministry of Digital Development and Transport of Azerbaijan. (2024). Digital development reports.
 12. OECD. (2019). Measuring the digital transformation: A roadmap for the future. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264311992-en>
 13. Schwab, K. (2019). The global competitiveness report 2019. World Economic Forum.
 14. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2024). Statistical data.
 15. Statistical Centre of Iran (SCI). (2024). National statistical reports. <https://www.amar.org.ir/>
 16. Statistical Committee of the Republic of Armenia. (2024). Official statistics.
 17. Turkish Statistical Institute (TurkStat). (2024). Official statistics. <https://www.tuik.gov.tr/>
 18. UNCTAD. (2020). Digital economy report 2020. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/webflyer/digital-economy-report-2020>
 19. UNDP. (2021). Digital transformation for inclusive development.
 20. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2024). Population data.
 21. Van Dijk, J. (2020). The digital divide. Polity Press.
 22. World Bank. (2021). Digital development in post-conflict regions. World Bank Publications.
 23. World Bank. (2024). World development indicators (WDI): Population data.
-

QARABAĞ VƏ ŞƏRQİ ZƏNGƏZUR İQTİSADI RAYONLARINDA TURİZM POTENSİALININ BƏRPASI VƏ İNKİŞAFI

Rəsul Teymurağa oğlu Teymurlu-doktorant

rasul@caspiancharm.com

Nərmin Yusif qızı Əmrəhova-magistrant

nerminemrahova511@gmail.com

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti (ATMU)

Bakı, Azərbaycan

Xülasə: Məqalədə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizm potensialının bərpası və davamlı inkişafı yollarını təhlil edilir. İşğaldan azad edilmiş ərazilər zəngin tarixi-mədəni irsə əvəzolunmaz təbiətə və mineral su ehtiyatlarına malikdir ki, bu da ekoloji, mədəni, qış və sağlamlıq turizmi kimi müxtəlif sahələrin inkişafına geniş imkanlar yaradır. Məruzədə bərpa işləri çərçivəsində əsas infrastrukturun (hava limanları, yollar, qonaqlama obyektləri) qurulması, habelə mina təhlükəsi və ixtisaslı kadr çatışmazlığı kimi mövcud çağırışlar araşdırılır. Nəticə olaraq, regionun “yaşıl” və “ağıllı” yanaşmalar əsasında inkişafı, turizm klasterlərinin yaradılması və beynəlxalq səviyyədə uğurlu brendinq strategiyaları irəli sürülür. Bu tədbirlər Qarabağ və Şərqi Zəngəzuru Azərbaycanın və Cənubi Qafqazın aparıcı turizm mərkəzinə çevirməyi hədəfləyir.

Açar sözlər: Qarabağ, Şərqi Zəngəzur, turizm potensialı, turizmin bərpası, eko-turizm, mədəni turizm, infrastruktur, böyük qayıdış, dayanıqlı inkişaf, mina təhlükəsi.

Abstract: This conference paper analyzes the ways of restoring and sustainably developing the unique tourism potential of the Karabakh and East Zangezur economic regions. These liberated territories possess rich historical and cultural heritage, picturesque nature, and mineral water resources, creating vast opportunities for the development of various sectors such as cultural, ecological, winter, and health tourism. The report examines the establishment of key infrastructure (airports, roads, accommodation facilities) within the reconstruction efforts, as well as existing challenges like the mine threat and the shortage of qualified personnel. In conclusion, strategies are proposed for the region's development based on "green" and "smart" approaches, the creation of tourism clusters, and successful international branding strategies. These measures aim to transform Karabakh and East Zangezur into a leading tourism center of Azerbaijan and the South Caucasus.

Keywords: Karabakh, East Zangezur, tourism potential, tourism restoration, eco-tourism, cultural tourism, infrastructure, great return (Böyük Qayıdış), sustainable development, mine threat.

Резюме: Настоящий текст конференции анализирует пути восстановления и устойчивого развития уникального туристического потенциала Карабахского и Восточно-Зангезурского экономических районов. Эти освобожденные территории обладают богатым историко-культурным наследием, живописной природой и ресурсами минеральных вод, что создает широкие возможности для развития таких направлений, как культурный, экологический, зимний и оздоровительный туризм. В докладе рассматриваются вопросы создания ключевой инфраструктуры (аэропорты, дороги, объекты размещения) в рамках восстановительных работ, а также существующие вызовы, такие как минная опасность и нехватка квалифицированного персонала. В заключение предлагаются стратегии развития региона на основе «зеленых» и «умных» подходов, создания туристических кластеров и успешных международных брендинговых стратегий. Эти меры нацелены на превращение Карабаха и Восточного Зангезура в ведущий туристический центр Азербайджана и Южного Кавказа.

Ключевые слова: Карабах, Восточный Зангезур, туристический потенциал, восстановление туризма, экотуризм, культурный туризм, инфраструктура, великое возвращение, устойчивое развитие, минная опасность.

Giriş. Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün bərpası ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları ölkənin sosial-iqtisadi həyatına integrasiyanın yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Azad edilmiş bu ərazilərin kompleks bərpası prosesində turizm sektoru regionun dirçəlişində və dayanıqlı inkişafında aparıcı qüvvə kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur füsunkar təbiəti, zəngin tarixi abidələri və Şuşa kimi mədəniyyət paytaxtları ilə beynəlxalq turizm bazarında böyük potensiala malikdir. Turizm infrastrukturunun sıfırdan qurulması, o cümlədən beynəlxalq hava limanlarının istifadəyə verilməsi və müasir avtomobil yollarının çəkilməsi bu potensialın reallaşdırılması üçün əsaslı zəmin yaradır. Bu məruzənin əsas məqsədi Qarabağ və Şərqi Zəngəzurd turizmin bərpası və inkişafı sahəsində mövcud imkanları təhlil etmək, "Böyük Qayıdış" konsepsiyasına uyğun inkişaf strategiyalarını müəyyənləşdirməkdir. Yalnız hərtərəfli dövlət dəstəyi və investisiyalar vasitəsilə regionun turizm imkanları Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyasına mühüm töhfə verə bilər.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun zəngin turizm potensialı. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları çoxşaxəli turizm resurslarına malikdir və azad edildikdən sonra Azərbaycanın turizm sənayesinin inkişafı üçün yeni paradigma yaratmışdır. Bu potensialın səmərəli reallaşdırılması regionun sosial-iqtisadi dirçəlişinin əsas hərəkətverici qüvvəsidir [4, s. 167]. Regionun turizm cəlbediciliyinin əsasını onun tarixi-mədəni irsi təşkil edir. Şuşa şəhəri, Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı kimi, milli dəyərlərin və memarlıq abidələrinin bərpası sayəsində global maraq mərkəzinə çevrilmişdir. Şuşanın tarixi qalaları, bərpa edilən məscidlər və muzeylər mədəni marşrutların başlıca həlqəsidir. Həm yerli, həm də beynəlxalq səyyahların Şuşaya artan səfərləri regionun mədəni turizm destinasiyası kimi sürətlə formalaşdığını göstərir [6]. Tədqiqatçı Əliyev (2024) [2] qeyd edir ki, Şuşada mədəni həyatın bərpası bölgənin milli kimliyinin simvolik qalxanı rolunu oynayır. Digər bir vacib istiqamət isə Vətən Müharibəsi Turizmidir. Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl kimi rayonlarda erməni vandalizminin izlərinin nümayiş etdirilməsi zərurəti "Qaranlıq Turizm" (Dark Tourism) formasında global ictimaiyyətin məlumatlandırılmasına xidmət edir [5]. Ekoloji, sağlamlıq və ekstremal turizm-Qarabağ və Şərqi Zəngəzur öz zəngin təbii landşaftları sayəsində beynəlxalq eko-turizm trendlərinə tam cavab verir. Eko-turizm və təbiət qoruqları: Kəlbəcər və Laçın rayonlarının meşələri, dağ gölləri və endemik bitki növləri dayanıqlı ekoturizm üçün geniş potensiala malikdir. Turizm-Rekreasiya Zonalarının (TRZ) yaradılması turizmin bu növünün inkişafını hədəfləyir [1, s. 251]. Hümətli (2023) [3] bu regionlarda ekoturizm və tibbi turizmin inkişaf perspektivlərini xüsusilə vurğulayır. Azad edilmiş ərazilərin "yaşıl enerji zonası" elan edilməsi eko-turizm məhsullarının marketinqini gücləndirir [7]. Müalicə-sağlamlıq turizmi: Regionun balneoloji resursları, xüsusilə Kəlbəcərdəki İstisu və Şuşadakı Turşsu kimi mineral bulaqlar sağlamlıq turizminin bərpası üçün fundamental əhəmiyyətə malikdir. Bu sulara əsaslanan müasir müalicə-sanatoriya komplekslərinin qurulması tibbi turizmin inkişafına təkan verəcəkdir. Qış və Dağ Turizmi: Kəlbəcər və Laçın kimi yüksək dağlıq ərazilər qış idman növləri və ekstremal dağçılıq üçün cazibədar məkanlardır ki, bu da il boyu turist axınıni təmin etməyə imkan verir.

Bu zəngin təbii və mədəni potensialın reallaşması üçün indiyədək həyata keçirilmiş və planlaşdırılan infrastruktur işləri mühüm rol oynayır.

Turizm infrastrukturunun bərpası və mövcud problemlər. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizmin inkişafı, müstəqillik illərində Azərbaycanın rastlaşdığı ən böyük quruculuq layihələrindən biridir. Bu proses, nəhəng dağıntıların və mina təhlükəsinin hökm sürdüyü ərazilərdə sıfırdan müasir infrastrukturun yaradılmasını tələb edir [7]. Dövlət, regiona sürətli girişi təmin etmək üçün nəqliyyat infrastrukturuna ciddi investisiyalar yatırmışdır. Hava qapıları: Füzuli və Zəngilan Beynəlxalq Hava Limanlarının istifadəyə verilməsi regionun daxili və beynəlxalq turizm axını üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, Zəngilan Hava Limanı Şərqi Zəngəzurun turizm marşrutlarına qoşulmasında mühüm rol oynayır. Yol şəbəkəsi: Şuşa şəhərinə uzanan Zəfər Yolu [7] kimi yeni avtomobil yolları, həmçinin Kəlbəcər və Laçına çəkilən müasir tunellər və körpülər turistlərin təhlükəsiz və qısa müddətdə hərəkətini təmin edir. Turizm sənayesinin əsas komponenti olan qonaqlama infrastrukturunun bərpası iki əsas istiqamətdə gedir: Müasir hotellər və obyektlər: Şuşada yerləşən yeni otellər [6] və işə salınan digər kiçik istirahət mərkəzləri

regionun qonaqlama tələbatını ilkin mərhələdə qarşılayır. Eyni zamanda, "Smart Kənd" layihələri (məsələn, Ağalı) çərçivəsində salınan yaşayış məntəqələrində aqroturizm və ekoturizmə yönəlik qonaq evlərinin yaradılması üçün geniş imkanlar yaranır [9, s. 110]. Kommunal təminat: Turizm infrastrukturunun dayanıqlığı üçün elektrik enerjisi, su və rabitə təminatı vacibdir. Azad edilmiş ərazilərin "Yaşıl Enerji Zonası" elan edilməsi təmiz enerjiyə əsaslanan, ekoloji cəhətdən təmiz turizm konsepsiyasını dəstəkləyir [3].

Əsas çağırışlar və problemlər. Bütün quruculuq sürətinə baxmayaraq, turizm sektorunun tam inkişafı qarşısında ciddi maneələr mövcuddur. 1. Mina təhlükəsizliyi (Kritik problem): Ərazilərin mina və partlayıcı hərbi sursatlarla yüksək səviyyədə çirklənməsi regionda turizmin inkişafını məhdudlaşdıran ən əsas faktır. Tədqiqatçı Qasımov (2025) [10, s. 5-15] vurğulayır ki, beynəlxalq təhlükəsizlik standartlarına cavab verən tam təmizlənmiş və xəritələnmiş marşrutların təşkili turistlər üçün yeganə təhlükəsiz yolu təmin edir. Bu, turizm sənayesi üçün ayrılan investisiyaların ilkin mərhələdə daha çox de-minasiya sahəsinə yönəldilməsini zəruri edir. 2. Kadr potensialının bərpası: İşğal dövrü və məcburi köçkünlük nəticəsində turizm və qonaqlama sahəsində ixtisaslı kadr ehtiyatı sıfırlanmışdır. Əhmədov və Hüseynov (2024) [8, s. 45-55] göstərir ki, regionda fəaliyyət göstərəcək otellər, restoranlar və bələdçilər üçün yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması təcili məsələdir. Bu, peşə təhsili və ali təhsil müəssisələrinin regiondakı ehtiyaclarla uyğunlaşdırılmasını tələb edir. Mədəni irsin qorunması və bərpası: Tarixi abidələrin bərpası böyük sürətlə aparılsa da, erməni vandalizminin geniş miqyası bərpa prosesinin uzun illər tələb etdiyini göstərir. Eyni zamanda, bərpa prosesi yerli mədəni xüsusiyyətlərin və memarlıq üslubunun qorunmasını tələb edir [4, s. 175]. 4. İnvestisiya riskləri: Bərpa prosesinin ilkin mərhələsində xarici investorlar üçün yüksək risklər mövcuddur. Buna görə də, hökumət turizm sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlara diferensial vergi sisteminin tətbiqi və büdcə hesabına dövlət zəmanətlərinin verilməsi kimi dəstək tədbirlərini genişləndirməlidir. Bu çağırışların sistemli şəkildə həlli Qarabağ və Şərqi Zəngəzuru dayanıqlı turizm destinasiyasına çevirməyə imkan verəcəkdir.

Turizmin inkişaf strategiyası və təkliflər. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda turizm potensialının dayanıqlı şəkildə inkişafı üçün kompleks strategiyaların və qətiyyətli təkliflərin tətbiqi zəruridir. Bu strategiyalar mövcud çağırışları aradan qaldırmağa və regionu qlobal bazarda rəqabətə davamlı etməyə yönəlməlidir. 1. Sağlamlıq turizminin bərpası: Kəlbəcərin İstisu mineral suları bazasında sanatoriya-kurort komplekslərinin yenidən qurulması sağlamlıq turizmini regionun əsas brendlərindən biri kimi möhkəmləndirəcəkdir [12, s. 28]. Musayev (2023) [12] qeyd edir ki, İstisu kimi məkanların beynəlxalq tibbi turizm standartlarına uyğunlaşdırılması investisiya prioritetlərindən olmalıdır. 2. Təhlükəsiz və ekoloji dağ turizmi: Dağlıq ərazilərdə, xüsusilə Laçın və Kəlbəcərdə, inkişaf etdirilən turizm marşrutlarında təhlükəsizlik və ekoloji standartlar əsas götürülməlidir. Hacıadə və Vəliyev (2022) [11, s. 140-149] regionda dağ turizminin inkişafı zamanı mina təhlükəsizliyi [10] və ətraf mühitin qorunması məsələlərinin eyni dərəcədə nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayırlar. 3. Marketing strategiyası və investisiyaların cəlbə: Regionun bərpası və turizm potensialı haqqında məlumatların hədəf bazarlara düzgün çatdırılması həlledicidir. Brendinqin gücləndirilməsi: Qarabağ və Şərqi Zəngəzur turizm brendi "Qələbənin və Yenidənqurmanın Simvolu" kimi təqdim edilməlidir [14, s. 98]. Şərifov (2025) [14] bu brendin beynəlxalq turizm sərgilərində və rəqəmsal marketing platformalarında aktiv şəkildə təbliğ edilməsini zəruri hesab edir. 4. İnvestisiya təşviqi: Xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün risklərin minimuma endirilməsi vacibdir. Rəsulov (2024) [13, s. 70-82] bu məqsədlə turizm layihələrinə yönələn xarici investorlar üçün uzunmüddətli vergi və gömrük imtiyazlarının tətbiq edilməsini, habelə sərmayələrə dövlət tərəfindən qismən zəmanət verilməsini təklif edir. 5. Rəqəmsal həllər: Turizm xidmətlərində "ağıllı" və rəqəmsal həllərin tətbiqi, xüsusən Şərqi Zəngəzurun "Smart Kənd" layihələrində [9] qabaqcıl təcrübələrdən istifadə, turizmin idarə olunmasını asanlaşdırır. 6. Kadr və Humanitar Məsələlər: Turizmin sosial komponenti yerli əhalinin iştirakı və məcburi köçkünlərin geri qayıtması ilə sıx bağlıdır. 7. İxtisaslaşmış təlim mərkəzləri: Kadr çatışmazlığını aradan qaldırmaq üçün regionda turizm və qonaqlama xidmətlərinə dair ixtisaslaşmış təlim mərkəzləri yaradılmalı [8], işğaldan azad edilmiş ərazilərdə məskunlaşan əhali üçün bu sahə üzrə xüsusi peşə hazırlığı proqramları həyata keçirilməlidir.

Nəticə. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizm potensialının bərpası və inkişafı Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinin əsas prioritetlərindən biridir. Həyata keçirilən irimiqyaslı infrastruktur layihələri (hava limanları, yollar) və dövlətin güclü dəstəyi regionun mədəniyyət, eko-sağlamlıq və Vətən Mühəribəsi turizmi üzrə zəngin resurslarının reallaşması üçün fundamental baza yaratmışdır.

Bununla belə, turizmin dayanıqlı inkişafı hələ də mina təhlükəsizliyi, ixtisaslı kadrların hazırlanması və riskli investisiyaların cəlbi kimi ciddi çağırışların həllini tələb edir. Bu problemlərin kompleks şəkildə həlli üçün regional klasterlərin yaradılması, "Ağıllı Turizm" həllərinin tətbiqi və vahid beynəlxalq brendinq strategiyası əsas hədəflər olmalıdır. Azərbaycanın həyata keçirdiyi sürətli bərpa templəri, kadr potensialının artırılması və investorlar üçün cəlbedici şərtlərin yaradılması şəraitində, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur regionu yaxın 5-7 il ərzində təkcə Cənubi Qafqazda deyil, həm də MDB və Yaxın Şərq bazarlarında tanınan aparıcı, dayanıqlı və innovativ turizm destinasiyasına çevrilmə potensialına malikdir. Bu, "Böyük Qayıdış"ın iqtisadi uğurunun ən bariz nümunələrindən biri olacaq. Rəqəmsal transformasiya turizm xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaq üçün vacibdir; bu, ağıllı otel idarəetmə sistemləri və virtual reallıq (VR) əsaslı tanıtım vasitələrinin tətbiqini əhatə etməlidir. Regional turizm məhsulunun şaxələndirilməsi, xüsusilə kənd və aqroturizm, eləcə də dağ turizmi sahələrində investisiyaların artırılmasını tələb edir. Təhlükəsizlik və ekoloji standartlara ciddi riayət edilməsi, Qarabağın "yaşıl və təhlükəsiz zona" imicini gücləndirərək beynəlxalq turistlərin etibarını qazanmağa kömək edəcək. Qonşu ölkələrlə birgə regional turizm marşrutlarının yaradılması (məsələn, İpək Yolu mövzusu üzrə) regionun rəqabət qabiliyyətini və ümumi turizm axınını əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldə bilər. Regional turizm klasterlərinin fəaliyyəti yerli və beynəlxalq tərəfdaşlar arasında əməkdaşlığı dərinləşdirməli, bu da investisiya axınını sürətləndirərək keyfiyyətli xidmət standartlarının formalaşmasına zəmin yaradacaq. "Böyük Qayıdış" konsepsiyasına uyğun olaraq, infrastrukturun inkişafı və turizmin təşviqi ilə paralel olaraq, regionun tarixi və mədəni irsinin bərpası və qorunması, Qarabağın unikal identikliyinə gücləndirilməsi üçün təməl prioritet olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Dargahov, V., Talıbov, S., Məmmədov, Q., & Əhmədov, R. (2024). Directions and perspectives of organizing tourism recreation zones in Karabakh and Eastern Zangezur economic regions. *Universidad y Sociedad*, 16(5), s. 250–258.
2. Əliyev, Ə. (2024, Noyabr 22). İqlim savaşında mədəni qalxan. *Xalq qəzeti*.
3. Hümətli, T. S. (2023). Prospects for the development of ecotourism and medical tourism in the Karabakh region. *UNEC jurnal*.
4. Məmmədov, N. (2025). Azərbaycanın İşğaldan Azad Edilmiş Ərazilərində Zəngin Turizm Potensialı. *Academic Journal of History and Idea*, 12(1), s. 167–179.
5. Məmmədov, N. (2022). Post müharibə dövründə Qarabağda quruculuq və tərəqqi prosesi (2020-2022-ci illər). *Optimis*.
6. Sadıqov, B. (2023, İyun 17). Dünya səyyahları Şuşada. Qəzet materialı.
7. YENİ QARABAĞNAMA: Post-münaqişə dövründə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında quruculuq. (2022). İqtisadi İslahatlar Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. (Hesabat/Kitab).
8. Əhmədov, İ., Hüseynov, M. (2024). Qarabağda Turizm Sektorunun Kadr Təminatı və İnkişaf Perspektivləri. *Təhsil və İqtisadiyyat Jurnalı*, 14(3), s. 45–55.
9. İsmayılov, F. (2023). Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda "Smart Kənd" Layihələrinin Turizmə Təsiri. *Aqrar İqtisadiyyat Təhlilləri*, 8(2), s. 110–120.
10. Qasimov, R. (2025). Mina Təhlükəsizliyi və Post-Münaqişə Ərazilərində Turizm Marşrutlarının Planlaşdırılması. *Beynəlxalq Təhlükəsizlik Araşdırmaları*, 1(1), s. 5–15.
11. Hacızadə, A., Vəliyev, E. (2022). Qarabağda Dağ Turizminin Ekoloji və Təhlükəsizlik Aspektləri. *Coğrafiya və Dayanıqlı İnkişaf Jurnalı*, 6(4), s. 140–149.
12. Musayev, R. (2023). Azərbaycanın Post-Münaqişə Ərazilərində Sağlamlıq Turizminin Potensialı: İstisu Nümunəsi. *Tibb və Turizm İntegrasiyası Jurnalı*, 3(1), s. 25–35.
13. Rəsulov, C. (2024). Xarici İnvestisiyaların Qarabağ Turizminə Cəlbi Mexanizmləri. *İnvestisiya və İdarəetmə Təhlilləri*, 9(4), s. 70–82.
14. Şərifov, K. (2025). Qarabağ Turizm Brendinin Beynəlxalq Bazarda Tanıtımı Strategiyası. *Marketing və Kommunikasiya Jurnalı*, 2(2), s. 95–105.

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİNİN STRATEJİ ƏHƏMİYYƏTİ

Yaqubova Almaz Təbib qızı

Bakı Slavyan Universitetinin Filologiya Fakültəsinin, AM-304 qrupunun tələbəsi
(Gmail:tebibyaqubovv@gmail.com)

Dövlət suverenliyi hər bir ölkənin öz qanunlarını, siyasətini və sərhədlərini xarici təsirdən azad şəkildə müəyyən etmək və həyata keçirmək hüququdur. Azərbaycan üçün bu anlayış yalnız formal hüquqi status deyil, həm də ərazi bütövlüyümüz, milli birliyimiz və daxili sabitliyimizin göstəricisidir. Suverenliyimizin bərpası uzun və şərəfli yolların nəticəsidir. **2023-cü ilin 20 sentyabrında** Azərbaycan öz ərazi bütövlüyünü bərpa edərək Qarabağın dirçəldilməsində mühüm addım atdı. **2024-cü ilin 19 sentyabr tarixində** isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti **Cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla** bu bərpa rəsmi olaraq təsdiq olundu. Bu bərpa, şəhidlərimizin bizlərə əmanət etdiyi Qarabağ torpaqlarının dirçəldilməsində yalnız əraziyə qayıdış deyil, həm də dövlətin siyasi, iqtisadi və mədəni gücünün möhkəmlənməsi deməkdir. Qarabağın azad olunması Azərbaycan dövlət suverenliyinin güclənməsində həlledici rol oynayır. Bu məqalədə Qarabağın dirçəldilməsinin dövlət suverenliyinə təsiri müxtəlif aspektlərdən araşdırılacaq, həm daxili, həm də regional siyasətdə Azərbaycanın mövqeyi vurğulanacaq.

Ərazi Bütövlüyü və Siyasi Sabitlik

2020-ci ildə Azərbaycan ordusunun qazandığı şanlı qələbədən sonra ölkənin regional siyasətdə mövqeyi daha da gücləndi. Tam ərazi nəzarətinin bərpası, sərhəd təhlükəsizliyinin təmin olunması və regional əməkdaşlığa töhfə verən addımlar dövlətin daxili və xarici siyasətdə suveren qərarvermə imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirdi. Ərazi bütövlüyünün təmin olunması ilə yanaşı, siyasi sabitliyin möhkəmlənməsi həm yerli əhali üçün təhlükəsiz və dayanıqlı mühit yaratdı, həm də beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın mövqeyini möhkəmləndirdi.

Beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın nüfuzunun yüksəlməsi baxımından, son zamanlar baş verən mühüm hadisə xüsusi önəm daşıyır. 2025-ci ilin avqust ayında Prezident İlham Əliyev Bəyaz Sarayda ABŞ Prezidenti Donald Trampın vasitəçiliyi ilə Ermənistanın Baş naziri Nikol Paşinyanla sülh razılaşması imzaladı. Bu razılaşma Dağlıq Qarabağ bölgəsində uzunmüddətli sülhün təmin olunmasına xidmət etməklə yanaşı, Azərbaycanın strateji mövqeyini və regional təsirini də gücləndirdi.

Sülh razılaşması yalnız ərazi bütövlüyünün qorunması ilə məhdudlaşmır. O, həm də Azərbaycanın diplomatik nüfuzunun yüksəlməsi, beynəlxalq əməkdaşlıqların genişlənməsi və iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması baxımından əhəmiyyətli rol oynayır. Dağlıq Qarabağla bağlı əldə olunan beynəlxalq razılaşmalar Azərbaycanın dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsində həlledici amillərdən biri hesab olunur. Siyasi sabitlik və ərazi bütövlüyü bir-birini tamamlayaraq ölkənin güclü və dayanıqlı olmasını təmin edir.

Qarabağın Bərpasının Dövlət Büdcəsinə Dəyəri

Dövlət büdcəsinin artması Azərbaycanın iqtisadi dayanıqlığını gücləndirərək suveren qərarvermə imkanlarını genişləndirir. Maliyyə resurslarının çoxalması ölkənin daxili sabitliyini, müdafiə potensialını və regional siyasi mövqeyini daha da möhkəmləndirir.

Qarabağın işğaldan azad edilməsi Azərbaycan dövlətinin qarşısında böyük miqyaslı yenidənqurma və bərpa missiyası qoydu. Bu missiya həm siyasi, həm sosial, həm də iqtisadi baxımdan ölkənin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrildi və dövlət büdcəsinin strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliklər yaratdı. 2021-ci ildən başlayaraq büdcədə “İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması” adlı müstəqil xətt təsis olundu və son illər bu istiqamətə ayrılan vəsaitin həcmi ilbəil artır..

1. Kənd təsərrüfatı potensialı və Ağdamın rolu

Qarabağın dirçəldilməsi kənd təsərrüfatı baxımından xüsusilə böyük əhəmiyyət daşıyır. Ağdam rayonu uzun illər ərzində Azərbaycanın ən böyük taxılçılıq mərkəzlərindən biri kimi tanınır. İşğaldan əvvəl burada illik 200 min tona yaxın buğda istehsal olunurdu.

Bərpa prosesindən sonra:

- 40 min hektardan çox sahədə torpaq analizi aparılıb,
- minlərlə hektar artıq əkinə hazır vəziyyətə gətirilib,
- müasir suvarma sistemlərinin qurulması nəticəsində məhsuldarlığın 1,5–2 dəfə artacağı proqnozlaşdırılır,
- aqroparkların yaradılması ilə Ağdam yenidən regionun strateji ərzaq bazasına çevrilir.

Bu, həm ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini gücləndirir, həm də büdcə gəlirlərini artıracaq uzunmüddətli dayaq yaradır.

2. Təbii resursların milli iqtisadiyyata təsiri

Qarabağ bölgəsi üzrə aparılan iqtisadi qiymətləndirmələr göstərir ki:

- Kəlbəcər, Laçın və Zəngilan rayonları su ehtiyatlarının 25%-dən çoxunu təşkil edir. Yeni burada yaradılan hidroelektrik stansiyalar gələcəkdə enerji idxalını azaltmaqla büdcə xərclərinə qənaət edəcək.
- Zəngilan və Qubadlı rayonlarında geniş meşə zonaları və münbit torpaqlar yüksək ixrac potensialı kənd təsərrüfatı məhsullarının inkişafına imkan yaradır.
- Kəlbəcər və Laçın rayonlarındakı mineral sular, tikinti materialları və təbii ehtiyatlar həm daxili bazar, həm də ixrac üçün yeni imkanlar açır.

Bu resurslar bərpa olunduqca Azərbaycanın büdcə gəlirlərinin artacağı deməkdir.

3. Sosial-iqtisadi infrastrukturun bərpası

Büdcədən ayrılan vəsait hesabına Qarabağda:

- 3 beynəlxalq hava limanı (Füzuli, Zəngilan, Laçın),
- 10-larla yeni avtomobil yolu,
- Şuşa, Füzuli və Zəngilan şəhərlərinin Baş planları,
- fərdi evlər, məktəblər, xəstəxanalar,
- işğaldan azad edilmiş bütün rayonlarda “ağıllı şəhər/kənd” layihələri tikilir və ya artıq istifadəyə verilib.

Bu layihələr uzunmüddətli perspektivdə büdcəyə:

- vergi gəlirləri,
- yeni iş yerləri,
- sənaye və aqrar dövriyyə,
- turizm gəlirləri

şəklində mühüm töhfə verəcək.

4. Büdcənin strateji güclənməsi və suverenlik

Qarabağın bərpasına yatırılan bu sərmayələr Azərbaycan dövlətinin suverenliyinin iqtisadi dayaqlarını gücləndirir. Güclü iqtisadi baza:

- müstəqil qərarverməni artırır,
- siyasi sabitliyi möhkəmləndirir,
- ölkənin regional güc kimi rolunu gücləndirir,
- beynəlxalq müstəvidə Azərbaycanın mövqeyini daha da yüksəldir.

Bu səbəbdən Qarabağın bərpası yalnız iqtisadi layihə deyil, həm də strateji suverenlik proqramıdır.

Sosial bərpa və əhəlinin geri qayıdışı

Azad edilmiş rayonlarda həyat təkə bərpa olunmur, o, yenidən canlanır. Füzuli, Zəngilan və digər ərəzilərdə yeni yaşayış məntəqələri ucalır, məktəb və səhiyyə müəssisələri fəaliyyətə başlayır, kommunal xidmətlər isə minlərlə ailənin doğma torpaqlarına geri dönməsinə şərait yaradır. İnsanlar illər sonra yenidən öz evlərinin qapısını açır, küçələrdə uşaqların gülüşü və həyatın səsi duyulur.

“Böyük Qayıdış” proqramı bu dirçəlişin mərkəzində dayanır. 2022-ci il 16 noyabr tarixində Prezident İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərəzilərində Böyük

Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı"nın Tədbirlər Planı təsdiqləndi. Dövlət Proqramına əsasən işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması, bərpası və sonrakı mərhələlərdə dayanıqlı inkişafına nail olunması üçün ən önəmli strateji istiqamətlər müəyyənləşdirilib. Yollar, hava limanları və iqtisadi layihələr əhalini iqtisadi və sosial həyatın bir parçası edir, iş yerləri açılır, bölgənin davamlı inkişafı təmin olunur. Qayıdan hər bir ailə, yalnız öz həyatını bərpa etmir, həm də Azərbaycanın dövlət suverenliyinin canlı və görünən təzahürünü formalaşdırır.

Beləliklə, sosial bərpa və əhalinin geri qayıdışı həm insanlara, həm də dövlətə güc verir. Dövlət yalnız ərazini idarə etmir, eyni zamanda xalqın təhlükəsizliyini, rifahını və gələcək perspektivlərini təmin edir. Qarabağ təkcə torpaq deyil; o, insanların həyatı, mədəniyyəti və dövlətin gücünün bir simvoludur.

Qarabağda iqtisadi gücün artırılmasının Azərbaycan dövlət suverenliyinin gücləndirilməsində rolu

Azərbaycanın dövlət suverenliyi yalnız siyasi və hərbi güclə deyil, həm də iqtisadi müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi ilə tam təmin olunur. Qarabağın azad olunmasından sonra bu qədim torpağın bərpası və iqtisadi həyatının dirçəldilməsi, dövlətin strateji hədəflərindən birinə çevrilib. Güclü iqtisadi potensiala malik Qarabağ, bütövlükdə Azərbaycanın milli gücünü artırır və dövlət müstəqilliyinin möhkəm təməlini formalaşdırır.

44 günlük Vətən müharibəsində əldə edilən tarixi zəfərdən sonra bölgədə aparılan sürətli inkişaf işləri diqqət çəkir. Füzuli, Zəngilan və Laçın hava limanları Azərbaycanı dünyanın digər bölgələri ilə birləşdirir, iqtisadi dövriyyəni genişləndirir, turizmi canlandırır və investisiyaları cəlb edir. Xüsusilə Zəngilan hava limanı Zəngəzur dəhlizi ilə birləşərək Azərbaycanın Naxçıvan istiqamətində yükdaşıma xərclərini azaldır, vaxt itkisini aradan qaldırır və üçüncü ölkələrin ərazisindən asılılığı ortadan qaldırır.

Qarabağ bu gün yalnız tarixi torpaq deyil, həm də yeni həyatın simvoluna çevrilib. Bölgənin füsunkar təbiəti, əsrlərin sınağından çıxmış memarlıq irsi və qədim sivilizasiyaların izlərini daşıyan abidələri Azərbaycanın uğurlu hərbi əməliyyatları ilə birləşərək bu torpağa xüsusi cazibə bəxş edir.

Yeni inşa olunan bəhs etdiyimiz bu hava limanları bu cazibəni reallığa çevirən əsas vasitədir. Füzuli və Zəngilan hava limanları Qarabağa gedən yolları açır, regionun turizm potensialını canlandırır və yerli, xarici turistlərin axınına asanlaşdırır. Bu isə həm iqtisadi dirçəlişin, həm də Azərbaycanın öz ərazisi üzərində tam nəzarətinin canlı göstəricisidir.

Qarabağın iqtisadi gücünün artırılması yalnız hava limanları və investisiya layihələri ilə məhdudlaşmır; bu prosesin ən vacib sütunlarından biri də yol infrastrukturunun inkişafıdır. Yollar təkcə maddi məhsul və xidmətlərin hərəkətini təmin etmir, eyni zamanda əhalinin sərbəst hərəkətini, regionun sosial və iqtisadi həyatını canlandırır, dövlətin ərazi üzərində faktiki idarəçiliyini möhkəmləndirir.

Azad olunmuş ərazilərdə inşa olunan magistral yollar, körpülər və bərpa edilmiş kənd yolları Qarabağın Azərbaycan iqtisadi sisteminə tam inteqrasiyasını təmin edir. Təbi ki, ilk olaraq “Zəfər yolu”nu vurğulamaq bizim borcumuzdur. Əhmədbəyli-Füzuli-Şuşa avtomobil yolunun (Zəfər yolu) təməli 2020-ci il noyabrın 16-da qoyulmuşdur. “Zəfər yolu” yalnız fiziki bir keçid deyil. Bu yol, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpasını, xalqın iradəsini və 44 günlük Vətən Müharibəsində qazanılan şanlı zəfərin simvolunu əks etdirir. Hər addımı ilə Azərbaycanın müstəqilliyi və dövlət suverenliyi bir daha təsdiqlənir. Eyni zamanda yol regionlararası iqtisadi və sosial əlaqələri gücləndirir, investisiyaların və turizmin inkişafına zəmin yaradır. “Zəfər yolu” təkcə bir infrastruktur layihəsi deyil — bu, xalqın qələbə ruhunun, tarixi ədalətin və gələcəyə inamın canlı göstəricisidir.”

Füzuli-Zəngilan-Laçın magistral yolu isə bölgəni ölkənin digər bölgələri ilə birləşdirir, yük və sərnişin daşımalarını sürətləndirir. Bu, iqtisadi dövriyyənin artmasına, investisiyaların cəlb olunmasına və yerli əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə şərait yaradır.

Yol infrastrukturunu eyni zamanda regionun turizm potensialını da canlandırır. Müasir yollar vasitəsilə Qarabağın təbii gözəllikləri, tarixi abidələri və mədəni irsi turistlərin diqqətinə daha əlçatan olur. Hər yeni asfalt örtük, hər yeni körpü yalnız maddi sərvətin hərəkətini deyil, həm də Azərbaycanın suverenliyinin və milli gücünün simvolunu ifadə edir.

Beləliklə, yol infrastrukturunun inkişafı Qarabağda yalnız iqtisadi dirçəlişin deyil, həm də Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin və milli birliyinin möhkəmlənməsində strateji rol oynayır. Bu torpaqlar, yolları ilə həm iqtisadi, həm siyasi baxımdan güclü bir regiona çevrilir və Azərbaycanın gələcək inkişafının mühüm dayağı olur.

İnvestisiya təşviqi və biznes mühiti

Qarabağda həyata keçirilən dirçəliş siyasəti təkcə binaların, yolların və şəhərlərin bərpa deyil — bu, yeni iqtisadi həyatın təməlidir. Dövlətin həyata keçirdiyi investisiya təşviqi tədbirləri bu həyatı nəfəs aldırən ən mühüm mexanizmlərdəndir.

İnvestisiya təşviqi dedikdə, dövlətin sahibkarları və sərmayədarları bölgəyə cəlb etmək üçün yaratdığı güzəştli və stimullaşdırıcı şərait nəzərdə tutulur. Qarabağda iş qurmaq istəyən sahibkarlar vergi və gömrük güzəştlərindən yararlanırlar, infrastruktur təminatı ilə dəstəklənir və maliyyə resurslarına çıxış imkanları əldə edirlər. Bu, bölgədə yeni sənaye müəssisələrinin, kənd təsərrüfatı komplekslərinin, turizm və xidmət sektorlarının yaranmasına təkan verir.

Bu siyasətin real nəticələri artıq görünür. Ağdam Sənaye Parkı, Cəbrayıl “Araz Vadisi İqtisadi Zonası”, Zəngilan Yaşıl Enerji Zonası kimi layihələr Qarabağın iqtisadi xəritəsində öz yerini tutur. Burada fəaliyyət göstərən şirkətlər təkcə məhsul istehsal etmir, həm də minlərlə insana iş imkanı yaradır, regionun sosial həyatını canlandırır.

Bütün bunlar dövlətin Qarabağda sabit və şəffaf biznes mühiti formalaşdırmaq iradəsini nümayiş etdirir. Artıq sahibkar üçün bu torpaqlarda yalnız iqtisadi deyil, həm də mənəvi bir dəyər var — bərpa olunan Vətənə töhfə vermək dəyəri.

Beləliklə, Qarabağda investisiya təşviqi və biznes mühitinin güclənməsi Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin dayanıqlı dayağına çevrilir. Hər açılan yeni müəssisə, hər yaradılan iş yeri dövlətin azad və müstəqil qərar vermə gücünü bir qədər də artırır.

Qarabağda turizm və xidmət sektorunun inkişafı

2021-ci ildə Prezident İlham Əliyev sosial-iqtisadi inkişafın yekunlarına həsr olunmuş video-konfransda belə demişdir: “Qarabağ bölgəsinin çox zəngin turizm potensialı vardır. Ona görə indidən turizm marşrutları işlənilib hazırlanmalıdır ki, artıq həyat bu bölgəyə qayıdandan sonra vaxt itirmədən turizm sektoru da inkişaf etsin. Qarabağ bölgəsinin turizm potensialı, turizm marşrutları, tarixi abidələri göstərilməlidir ki, biz bu bölgəni, doğrudan da, dünya üçün çox cəlb edici bölgə kimi təqdim edək. Nəzərə alsaq ki, Qarabağ bölgəsinin çox zəngin, füsunkar, təkrar olunmaz təbiəti və tarixi abidələri var, əminəm, Azərbaycanın əsas turizm zonasına çevriləcək”.

Qarabağ regionu zəngin təbii landşaftı, tarixi abidələri və mədəni irsi ilə ölkəmizin turizm potensialının ən önəmli istiqamətlərindən birinə çevrilməkdədir. Azad edilmiş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı bərpa və quruculuq işləri ilə paralel olaraq, turizm infrastrukturunun formalaşdırılması prioritet istiqamət kimi müəyyən olunub. Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında otel və istirahət komplekslərinin tikintisi, müasir xidmət obyektlərinin yaradılması bu sahəyə olan dövlət diqqətinin göstəricisidir.

Xüsusilə, Şuşanın Azərbaycanın mədəni paytaxtı elan edilməsi burada beynəlxalq tədbirlərin, musiqi festivallarının və konfransların keçirilməsinə imkan yaradır. Bu isə təkcə turizm gəlirlərinin artmasına deyil, həm də Qarabağın dünyada tanınmasına mühüm töhfə verir. Eyni zamanda, dağ turizmi, ekoturizm və sağlamlıq turizmi kimi yeni istiqamətlərin inkişafı da regionun iqtisadi strukturunun şaxələnməsinə xidmət edir.

Bütün bu tədbirlər Qarabağda xidmət sektorunun dirçəldilməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına və əhalinin rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə mühüm təsir göstərir. Turizm və xidmət sahəsinin inkişafı həm də regionun uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlılığını təmin edən əsas dayaqlardan biri kimi çıxış edir.

Qarabağda mədəni irsin qorunması və bərpa

Qarabağ... minilliklərin səsinə öz qoynunda saxlayan bu torpaq təkcə daşdan və torpaqdan ibarət deyil — xalqın yaddaşı, ruhu və kimliyidir.

Qarabağ tarix boyu Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Bu tarixi ərazilər Ermənistan tərəfindən 90-cı illərin əvvəllərində işğal olunmuş və Azərbaycanın mədəni irsi tamamilə regiondan silinməyə çalışılmışdı. Son 30 ilə yaxındır Qarabağ Azərbaycanlıların etnik təmizlənməsi ilə

yanaşı, mədəniyyəti də soyqırma məruz qalmışdır. Ancaq nəhayət ki, Azərbaycan işğal altındakı öz tarixi torpaqlarını azad etməklə, tarixi ədaləti bərpa etdi. İllərlə susdurulmuş bu torpaqlarda indi yenidən tarixin səsi, azan və muğamın ahəngi eşidilir. Dağıdılmış məscidlərin yerində yenidən ibadət səsləri, uçurulmuş ev muzeylərində isə yenidən sənət nəfəsi doğulur.

Qarabağ regionunda mədəni irsin qorunması yalnız bərpa işləri ilə məhdudlaşmır, həm də milli kimliyin gücləndirilməsi siyasətidir. Ümummilli Lider Heydər Əliyev mədəniyyətə böyük üstünlük verirdi, milli irsin qorunmasını və inkişafını prioritet hesab edirdi. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycanın mədəniyyət və incəsənət sahəsində möhkəm təməl yaradıldı, teatrlar, muzeylər, tarixi abidələrin qorunması və bərpası prioritet istiqamətə çevrildi. Bu gün Qarabağda – Şuşa şəhərində Xurşidbanu Natəvanın evi, Bülbül və Üzeyir Hacıbəyli ev muzeyləri, tarixi məscid və qalaların yenidən qurulması – Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasətinin davamıdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin 2021-ci il 7 may tarixli sərəncamı ilə Şuşa şəhərini ölkənin Mədəniyyət paytaxtı elan etmişdir. Bu sərəncamla Vaqif Pəzeziya günləri və “Xarıbülbül” festivalı da bərpa olunmuşdur. Şuşa Beynəlxalq Musiqi Festivalı, “Xarıbülbül” tədbiri və digər mədəni proqramlar artıq Qarabağın mədəni həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Bu tədbirlər bölgənin turizm potensialını artırır, yerli xidmət sektorunu canlandırır və yeni iş yerlərinin açılmasına şərait yaradır. Qarabağın mədəni irsi, tarixi abidələri, muzeyləri və festivalları regionun həm milli kimliyimizi qoruyan, həm də gələcək nəsillərə ötürüləcək zəngin irsi formalaşdırır. Turizm və xidmət sahəsinin inkişafı isə bu irsin yaşadılması və iqtisadi həyatın canlanmasına əlavə təkan verir.

Beləliklə, Qarabağın dirçəldilməsi — Azərbaycanın tarixi ədalətinin bərpası, dövlət suverenliyinin möhkəmlənməsi və gələcək nəsillər üçün etibarlı inkişaf zəminidir. Bu proses, eyni zamanda, Azərbaycan xalqının birliyini möhkəmləndirir və regionda sülh, tərəqqi və sabitliyin təmin olunmasına xidmət edir.

QARABAĞ NƏQLİYYAT DƏHLİZLƏRİNİN İNKİŞAFI VƏ ÖLKƏNİN LOGİSTİK İNFRASTRUKTURUNDA MODERNLƏŞMƏ TENDENSİYALARININ GÜCLƏNMƏSİ

Məhəmməd Yusifov Cəlaləddin oğlu

Bakı Biznes Universiteti, doktorant

Doktorantura fakultəsi, Mühəsibat uçotu və audit kafedrası

mahammadyusufov@gmail.com

Giriş

Qloballaşma dövründə nəqliyyat və logistika infrastrukturu istənilən ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi və regional mövqeyi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan üçün xüsusilə, 2020-ci ildə Qarabağ bölgəsinin işğaldan azad olunması ilə yeni nəqliyyat dəhlizlərinin formalaşması imkanı yaranmışdır. Ölkə coğrafi olaraq Şərq-Qərb və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat marşrutlarının kəsişməsində yerləşir və bu da respublikanın tranzit potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ölkəmiz Xəzər hövzəsində 50 gəmidən ibarət ən böyük ticarət donanmasına sahibdir və mövcud nəqliyyat-logistika infrastrukturu bütün istiqamətlərdə daşımaları həyata keçirməyə imkan verir [8].

Mövzunun aktuallığı həm də onunla əsaslandırılır ki, son illərdə qlobal təchizat zəncirində ciddi dəyişikliklər baş vermiş, xüsusilə Rusiya üzərindən keçən marşrutlarda risklərin artması nəticəsində Cənubi Qafqazdan keçən Orta Dəhlizə (Transxəzər marşrutu) marağ kəskin yüksəlmişdir. Belə şəraitdə Azərbaycanın təşəbbüsü ilə formalaşan Zəngəzur dəhlizi və ölkədaxili logistika şəbəkəsinin modernləşdirilməsi ölkənin həm iqtisadi-diversifikasiya strategiyası, həm də regional liderlik iddiaları baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. Qarabağ bölgəsində yeni kommunikasiya xətlərinin açılması onilliklərdən sonra ilk dəfə reallaşdığı üçün bu prosesin regional geoiqtisadi sistemə təsirləri elmi yanaşma baxımından əlavə tədqiqat tələb edir. Eyni zamanda, logistika infrastrukturu iqtisadiyyatın “qan damarları” funksiyasını yerinə yetirdiyindən, tranzit axınlarının artması ölkəyə əlavə gəlir gətirir və ticarət imkanlarını genişləndirir. Bu səbəbdən Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin inkişaf perspektivlərinin elmi-analitik təhlili həm nəzəri, həm də praktik baxımdan xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin geoiqtisadi təsirləri

Qarabağ bölgəsində yeni nəqliyyat dəhlizlərinin formalaşması Cənubi Qafqazın geoiqtisadi mənzərəsini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmək potensialına malikdir. Bunların içində ən strateji layihə Zəngəzur dəhlizidir. Zəngəzur dəhlizi, 1920-ci illərdə Naxçıvanla Azərbaycanın qalan hissəsi arasında quru bağlantısını kəsən sovet dövrü sərhəd dəyişikliyindən sonra ilk birbaşa əlaqəni bərpa etməyə yönəlmişdir. Bu dəhliz, şərti olaraq “Turan qapısı” adlandırılan marşrut üzərində yerləşərək, Türk dünyasını kontinental miqyasda birləşdirəcək keçid rolunu oynayır. Hazırda Ermənistanın Zəngəzur (Sünik) bölgəsindən keçəcək bu yol açıldıqdan sonra Azərbaycanla Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında fasiləsiz nəqliyyat əlaqəsi yaranacaq, eyni zamanda Türkiyədən Mərkəzi Asiyaya qədər uzanan yeni bir ticarət arteriyası formalaşacaqdır [10].

Zəngəzur dəhlizi təkcə iki bölgəni birləşdirən yol deyil, həm də qlobal tranzit şəbəkəsinin kritik qovşağı kimi dəyərləndirilir. Azərbaycan Prezidentinin köməkçisi Hikmət Hacıyevin bildirdiyi kimi, Ağbənd–Kələki üzərindən Araz çayı üzərində salınan körpü ilə Zəngəzur dəhlizi elə bir “qovşaq nöqtəsidir ki, burada Şanxaydan Londona uzanan Şərq-Qərb dəhlizi, Hind okeanını Şimal dənizi ilə birləşdirən Şimal-Cənub xətti və Fars körfəzini Qara dənizlə bağlayan Cənub-Qərb marşrutu kəsişir”[4]. Bu o deməkdir ki, Qarabağ istiqamətində qurulan nəqliyyat infrastrukturu (xüsusən Zəngəzur dəhlizi) gələcəkdə eyni anda bir neçə əsas beynəlxalq ticarət yolunun birləşdiyi strateji hab funksiyasını yerinə yetirəcək.

Yeni dəhlizlərin regional tranzit axınlarına təsiri özünü artıq göstərməkdədir. Orta Dəhliz adlandırılan Avropa-Qafqaz-Asiya Transxəzər marşrutu son illərdə yüklərin Rusiya və İran üzərindən alternativ kimi cəlb edilişini artırıb. Məsələn, 2022-ci ildə Orta Dəhliz boyunca Xəzər üzərindən daşınmış yüklərin həcmi əvvəlki ilə görə 62% artaraq 4,5 milyon tona çatmışdır və 2023-cü ildə bu rəqəmin təqribən iki dəfə artacağı gözlənilir. Dünya Bankının proqnozlarına əsasən, 2030-cu ilə qədər Orta Dəhliz üzrə daşınan illik yüklər 11 milyon tona çata bilər[13]. Bu artım trendi, bölgə ölkələrinin (Azərbaycan, Gürcüstan, Mərkəzi Asiya) tranzit

potensialını realizə etmək üçün infrastruktur modernləşməsini sürətləndirdiyini göstərir. Yeni açılacaq Zəngəzur dəhlizi isə Orta Dəhlizin təbii uzantısı kimi qəbul olunur və onun tam istismara verilməsi ilə bu marşrut üzrə əlavə 8-10 milyon ton yükün daşınması mümkün olacaqdır ki, bu da kifayət qədər əhəmiyyətli həcmdir. Başqa sözlə, Zəngəzur seqmentinin işə düşməsi Orta Dəhlizin buraxıcılıq qabiliyyətini kəskin artıracaqdır.

Yeni nəqliyyat bağlantılarının logistika şəbəkəsinə təsiri həm də marşrutların şaxələndirilməsi və çevikliyin artması şəklində olacaq. Əvvəllər regiondaxili kommunikasiya böhranları (siyasi blokadalar, münaqişələr) səbəbindən məhdud seçimi olan yükdaşıyıcılar indi daha qısa və sərfəli istiqamətlərdən istifadə edə biləcəklər. Zəngəzur dəhlizi, Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu xəttinə alternativ və ya tamamlayıcı xətt rolunda, Türkiyə ilə Xəzər hövzəsi arasında ikinci bir birbaşa dəmir yolu bağlantısı quracaq. Qeyd etmək lazımdır ki, BTQ dəmir yolu özü də son dövrlərdə genişləndirilir – onun illik buraxıcılıq qabiliyyəti artıq 1 milyondan 5 milyon tona çatdırılıb və 2030-cu ilə qədər 15 milyon tona qədər çıxarılması planlaşdırılır. Türkiyə və Azərbaycan prezidentlərinin 2023-cü ilin sentyabrında imzaladığı Qars-İğdır-Naxçıvan yeni dəmir yolu layihəsi (224 km uzunluğunda) da bu böyük strategiyanın tərkib hissəsidir. Bu xətt birbaşa Türkiyənin şərqini Naxçıvanla birləşdirəcək və bununla da geniş anlamda Orta Dəhlizin quru seqmenti güclənəcək. 2024-cü ildə “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC 18,5 milyon ton yük daşıyıb ki, bunun 7 milyon tondan çoxu tranzit yüklərin payına düşüb; gözlənilir ki, Zəngəzur bağlantısı tam istifadəyə verildikdən sonra bu göstəricilər daha da artacaq [10].

Qarabağ dəhlizlərinin beynəlxalq ticarət imkanlarına təsirini ayrıca vurğulamaq lazımdır; yeni marşrutlar sayəsində Mərkəzi Asiya dövlətləri Avropa bazarlarına daha sürətli və rəqabətqabiliyyətli çıxış imkanı əldə edəcəklər. Məsələn, Özbəkistan bu dəhlizə böyük maraq göstərir və hesab olunur ki, Zəngəzur yolu Orta Asiya ilə Avropa arasındakı ticarət dövriyyəsini artırmaqla yanaşı, Özbəkistanın Avropa İttifaqı ilə iqtisadi əlaqələrini gücləndirmək üçün də unikal fürsət yaradır [13]. Həmçinin, Ermənistan üçün dəhlizin açılması siyasi baxımdan mürəkkəb olsa da, geoiqtisadi prizmadan ona da tranzit ölkə kimi fayda verə bilər. Nəticə etibarilə, Qarabağ nəqliyyat dəhlizləri regional əməkdaşlıq və qarşılıqlı iqtisadi inteqrasiya üçün yeni imkanlar yaradır ki, bu da uzunmüddətli sabitlik və inkişaf perspektivlərini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirir.

Logistika infrastrukturunda modernləşmə meyilləri və faktlar

Qarabağ dəhlizlərinin potensialını tam gerçəkləşdirmək üçün Azərbaycanın ümumi nəqliyyat və logistika infrastrukturunun müasir tələblərə uyğun yenilənməsi zəruridir. Son illərdə ölkədə ağır logistika infrastrukturunun yenilənməsi, rəqəmsallaşma, multimodal daşıma imkanlarının genişlənməsi kimi sahələrdə ardıcıl addımlar atılır. Dövlət, infrastruktur yönümlü inkişaf strategiyasını həyata keçirərək azad olunmuş ərazilərdə yolların, dəmir yollarının və digər nəqliyyat obyektlərinin. Məsələn, artıq Horadizdən Zəngilana (Ağbəndə) qədər dəmir yolu xətti bərpa edilərək Ermənistan sərhədinədək çəkilib və Prezident İlham Əliyevin sözlərinə görə, qalan 40 km-lik hissənin tikintisi qarşı tərəflə razılaşma əldə olunan kimi qısa müddətdə tamamlanmağa hazırdır. Paralel şəkildə, Türkiyə ilə birgə reallaşdırılan Qars-Naxçıvan dəmir yolu layihəsinin icrasına start verilib ki, bu da Zəngəzur dəhlizinin cənub-qərb ucu olaraq Naxçıvan üzərindən yeni yüklərin cəlb olunmasına xidmət edəcək. Yollar və avtomobil infrastrukturunu sahəsində də Qarabağ regionunda geniş miqyaslı modernizasiya işi gedir. Məsələn, Toğanalı-Kəlbəcər-İstisu avtomagistralı kimi mürəkkəb relyefdən keçən yeni yollar sürətlə inşa olunur və artıq 2025-ci ilin avqustuna bu yolun 85%-i tamamlanmışdır. Ümumilikdə 2021-2023-cü illərdə azad edilmiş ərazilərdə təqribən 700 km-dən çox yeni avtomobil yolu salınmışdır ki, bu da bölgənin digər iqtisadi rayonlarla inteqrasiyasını sürətlə təmin edir.

Cədvəl 1-də 2019–2024-cü illər üzrə tranzit yükdaşımalarının dinamikası göstərilir və modernləşmə siyasətinin konkret nəticələrini əyani şəkildə əks etdirir. Məlumatlar göstərir ki, bu dövrdə bütün nəqliyyat növləri üzrə ciddi artım qeydə alınmış, xüsusilə avtomobil və dəmir yolu daşımalarında müvafiq olaraq 316% və 107,6% yüksəliş müşahidə olunmuşdur ki, bu da Azərbaycanın regional nəqliyyat qovşağına çevrilməsi və gömrük-logistika əməliyyatlarının optimallaşdırılması ilə bağlıdır. Ümumi tranzit həcmünün 119,8% artması isə ölkənin Orta Dəhliz, Şimal–Cənub və Qarabağ dəhlizləri üzrə strateji mövqeyinin gücləndiyini və logistika modernləşməsinin real iqtisadi təsir yaratdığını təsdiqləyir.

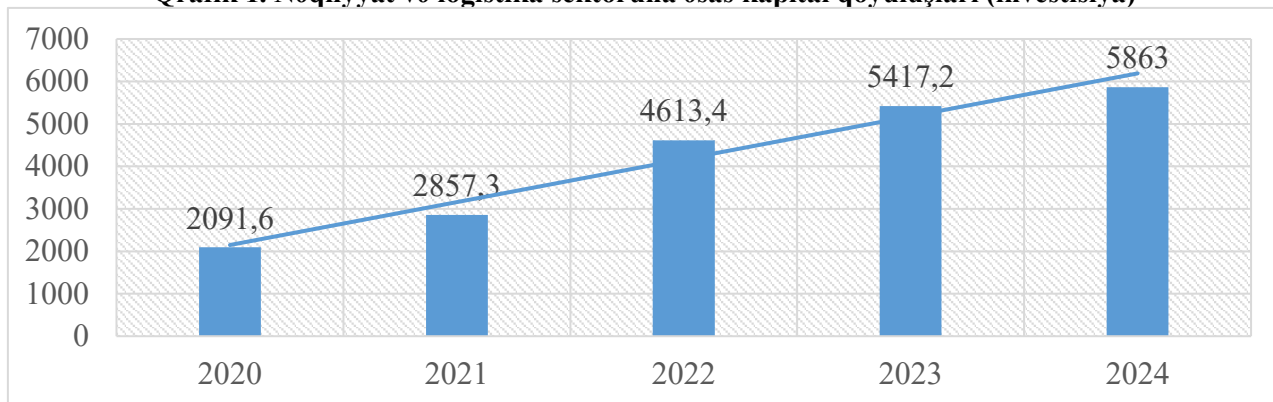
Cədvəl 1. Azərbaycanın tranzit yükdaşımaları həcmünün nəqliyyat növləri üzrə artımı

Nəqliyyat növü	2019 tranzit yük həcmi (milyon ton)	2024 tranzit yük həcmi (milyon ton)	Artım (%)
Dəmir yolu	4,174	8,664	+107,6%
Avtomobil yolu	1,373	5,710	+316,0%
Dəniz	2,836	4,461	+57,3%
Hava nəqliyyatı	0,176	0,188	+6,8%
Cəmi tranzit	8,567	18,840	+119,8%

Mənbə: Transit.az və Stat.gov.az saytlarındakı məlumatlar əsasında tərtib edilib.

Qrafik 1 nəqliyyat–logistika infrastrukturuna yönəldilən əsas kapital qoyuluşlarının 2020–2024 dövründə ardıcıl artım trayektoriyasını nümayiş etdirir: 2020-ci ildə təxminən 2 091,6 mln. manat olan investisiyalar 2024-cü ildə 5 863 mln. manata yüksələrək təxminən 2,8 dəfə çoxalmışdır. 2022-ci ildən sonra artım tempinin sürətlənməsi post-münaqişə mərhələsində azad edilmiş ərazilərdə magistral avtomobil və dəmir yollarının, həmçinin liman və multimodal logistika infrastrukturunun yenidən qurulması və genişləndirilməsi ilə bilavasitə əlaqədardır. Bu dinamika dövlətin nəqliyyat sektorunu iqtisadiyyatın strateji prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirdiyini, tranzit potensialının reallaşdırılması və ölkənin regional logistika habına çevrilməsi məqsədilə iri həcmli sərmayə siyasəti həyata keçirdiyini sübut edir.

Qrafik 1. Nəqliyyat və logistika sektoruna əsas kapital qoyuluşları (investisiya)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2025), Azərbaycanda Nəqliyyat, statistik məcmuə, Bakı, səh.24,

Modernləşmə təkcə fiziki infrastrukturunu əhatə etmir, eyni zamanda rəqəmsal texnologiyaların və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi sferasında da aparılır. Azərbaycan hökuməti gömrük və logistika proseslərinin rəqəmsallaşdırılması, “bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi, yüklərin izlənməsi üçün elektron sistemlərin yaradılması istiqamətində mühüm işlər görür. Məsələn, son illərdə tranzit yüklərin daşınması üçün icazə blanklarının verilməsi onlayn rejimə keçmiş və bunun nəticəsində beynəlxalq avtomobil daşımalarında Azərbaycan şirkətlərinin fəallığı nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır (2021-ci ildə cəmi 119 min tranzit icazə blankı verilmişdisə, 2023-cü ildə bu rəqəm 223 min 914-ə yüksəlib) [5]. Bu kimi tədbirlər logistika sektorunda idarəetmə səmərəliliyini artırır, boş dayanma və ləngimələri azaldır, nəticə etibarilə həm daşıyıcı şirkətlər, həm də iqtisadiyyat üçün əlavə dəyər yaradır.

Multimodal daşımaların inkişafı da modernləşmənin əsas trendlərindəndir. Xəzər dənizi üzərindən keçən marşrutlarda yükdaşıma logistikasını asanlaşdırmaq üçün Azərbaycan son illərdə gəmi donanmasını yeniləyib, yeni RO-RO (təkrarlı texnika daşıyan) gəmilər və bərələr istismara verib. Bütün bunlar sayəsində Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı Orta Dəhlizin əsas düyün nöqtəsinə çevrilib. 2018-ci ildə Ələt qəsəbəsində tamamilə yenidən qurulan və müasir standartlara uyğun fəaliyyət göstərən Bakı dəniz limanı hazırda illik 15 milyon ton yükaşıma qabiliyyətinə malikdir (gələcəkdə 25 milyon tona qədər artırıla biləcək). Məlumatlara görə, 2025-ci ilin ilk 10 ayında Bakı Limanında 7 milyon tona yaxın yük aşırılıb ki, bu da əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 5,6% çoxdur. Həmin dövrdə limanda konteynerlərlə ölçülən yük dövriyyəsi də 86 min TEU təşkil edib və illik artım 38%-dən çox olub[9]. Bu göstəricilər multimodal daşıma həlqələrinin

(dəniz+dəmir yolu+avtomobil) uğurla fəaliyyət göstərdiyini nümayiş etdirir. Artıq Aktau və Türkmənbaşı limanlarından çıxan yüklər Bakıda qısa zamanda qatar platformalarına və ya TIR-lara yüklənərək Gürcüstan üzərindən Türkiyəyə və Avropaya yola salınır.

Modernləşmə siyasətinin tərkib hissəsi kimi, Azərbaycan Avropa İttifaqının Trans-Avropa Nəqliyyat Şəbəkəsinə (TEN-T) integrasiya istiqamətində addımlar atır. Avropa Komissiyasının Şərq Tərəfdaşlığı proqramı çərçivəsində TEN-T şəbəkəsinin Cənubi Qafqaza uzadılması planı mövcuddur və artıq Azərbaycan ərazisində TEN-T-yə daxil edilən əsas dəhliz istiqamətləri müəyyənləşdirilib [2]. Bu çərçivədə, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, eləcə də Bakı limanı–Gürcüstan sərhədi avtomagistralı kimi layihələr Avropa tərəfindən dəstəklənir [12]. Məsələn, Avropa İnvestisiya Bankı (AİB) “Orta Dəhliz”in Azərbaycan hissəsində dəmir yolu infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi üçün Azərbaycan Dəmir Yolları QSC ilə ilk kredit sazişini imzalayıb və bu xətt TEN-T şəbəkəsinin bir hissəsi kimi qiymətləndirilir [3]. Avropa İttifaqı həmçinin “Qlobal qapı” təşəbbüsü çərçivəsində Orta Dəhlizə 20 milyard avroya yaxın investisiya paketini müzakirə edir ki, bunun bir qismi Azərbaycan üzərindən keçən logistik marşrutların rəqəmsal modernizasiyasına yönələcək. Nəqliyyat sektorundakı modernləşmənin səmərəsini Logistika Performansı İndeksi (LPI) kimi beynəlxalq göstəricilərdə də izləmək mümkündür. Azərbaycan 2018-ci ildə LPI indeksi üzrə 34 göstərici balla (5 ballıq şkala üzrə) 125-ci yeri tutmuşdusa, 2023-cü il qiymətləndirməsində artıq 2,8 bal nəticə göstərərək reytingdə irəliləyiş əldə edib. Bu indeksin alt-göstəricilərindən olan infrastruktur və gömrük prosedurlarının səmərəliliyi üzrə də ölkəmizin xalı son illərdə artmaqdadır. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, yaşıl logistika prinsiplərinin qəbulu, insan resurslarının inkişafı və beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi kimi tədbirlər də paralel aparılırsa, logistika sisteminin modernizasiyası Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun rəqabət qabiliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldəcək [11].

Beynəlxalq müqayisələr və təcrübə

Azərbaycanın nəqliyyat-logistika sahəsində həyata keçirdiyi modernləşmə tədbirləri region ölkələrinin oxşar təşəbbüsləri ilə paralellik təşkil etsə də, coğrafi üstünlüklərin strateji idarə olunması və tranzit marşrutlarının şaxələndirilməsi baxımından daha sistemli və məqsədyönlü xarakteri ilə seçilir. Türkiyə uzun illərdir Avropa ilə Asiyayı birləşdirən geostrateji mövqeyindən istifadə edərək Marmaray tuneli və Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu kimi yüksək təsir gücünə malik layihələr həyata keçirmiş, bununla da transkontinental logistika habı statusunu möhkəmləndirmişdir. Zəngəzur dəhlizinin açılması isə Türkiyənin Orta Dəhliz xəttindəki çəkisini daha da artırmaqla yanaşı, həm Qars–İğdır xətti boyunca iqtisadi aktivliyi yüksəldir, həm də Azərbaycanın Naxçıvan vasitəsilə qlobal ticarət şəbəkəsinə birbaşa integrasiyasını təmin edir [10].

Gürcüstan Azərbaycanın əsas strateji tərəfdaşı kimi Şərq–Qərb dəhlizinin Qara dənizə çıxış hissəsində kritik rol oynayır; ölkə hökuməti BTQ xəttinin buraxıcılıq qabiliyyətini artırmaq məqsədilə dəmir yolu infrastrukturunu yeniləyir və 2025-ci ilə qədər yükdaşımaların üçqat artırılmasını hədəfləyir [9]. Poti və Batumi limanlarının modernləşdirilməsi, Avropa İttifaqının bu limanlara dəstək göstərməsi və onların TEN-T sisteminə integrasiyası Azərbaycan–Gürcüstan tandeminə Orta Dəhlizin ən etibarlı və dayanıqlı seqmenti statusunu qazandırır.

Mərkəzi Asiya ölkələrinin – xüsusilə Özbəkistan, Qazaxıstan və Türkmənistanın – Orta Dəhlizə çıxış imkanlarını genişləndirmək üçün atdıqları addımlar regionun geoiqtisadi mənzərəsini dəyişməkdədir. Özbəkistanın “Kaska Plus” multimodal tranzit layihəsi və Qazaxıstanın Aktau və Kurık limanlarında apardığı modernizasiya işləri Mərkəzi Asiyadan Cənubi Qafqaza və oradan Türkiyə üzərindən Avropaya alternativ və daha sürətli yük marşrutu formalaşdırır. Xüsusilə, Qazaxıstanın bir sıra yükləri İran marşrutundan Azərbaycan üzərindən keçən xəttə yönəltməsi və 2022-ci ildə Bakı limanı üzərindən aşırılan yüklərin mühüm hissəsinin məhz Qazaxıstan mənşəli olması bu sinerjinin real nəticələrini göstərir.

Avropa İttifaqı isə TEN-T çərçivəsində vahid nəqliyyat məkanının genişləndirilməsi strategiyasına uyğun olaraq Azərbaycanla nəqliyyat dialoqunu gücləndirir və ölkəni Avropa–Asiya ticarət zəncirində mühüm tərəfdaş kimi qiymətləndirir. Azərbaycan birbaşa quru sərhədi olmasa da, Türkiyə üzərindən Avropaya, Qara dəniz üzərindən isə geniş Avrasiya məkanına integrasiya olunur. 2018-ci il Tranzit Sazişi və TEN-T Şərq Tərəfdaşlığı investisiya planında Bakı–Gəncə magistralı və Bakı–Yalama dəmir yolu xəttinin

prioritet elan olunması Azərbaycanın logistika infrastrukturunun modernləşdirilməsinin beynəlxalq maliyyə institutları tərəfindən dəstəkləndiyini təsdiqləyir. Bu isə ölkənin qlobal təchizat zəncirinə integrasiyasını sürətləndirir və Azərbaycanı Avrasiyanın ən çevik və strateji tranzit mərkəzlərindən birinə çevirir.

Nəticə

Aparılan təhlil göstərir ki, Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı və logistika infrastrukturunun modernləşdirilməsi Azərbaycan üçün həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan yeni imkanlar yaratmaqla ölkənin regional tranzit rolunu gücləndirir. Zəngəzur dəhlizinin açılması Naxçıvanın əsas əraziyə integrasiyasını təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanın Avropa–Asiya ticarət axınlarında tranzit körpüsü kimi mövqeyini möhkəmləndirir və Orta Dəhliz üzrə tranzit gəlirlərinin əhəmiyyətli şəkildə artmasına şərait yaradır. Post-müharibə dövründə tranzit daşımalarının iki dəfədən çox artması bu potensialı təsdiqləsə də, artımın uzunmüddətli dayanıqlılığı üçün logistika infrastrukturunun fasiləsiz təkmilləşdirilməsi zəruridir.

Elmi araşdırmanın nəticələrinə əsasən, aşağıdakı təklif və tövsiyələr irəli sürülə bilər:

- Zəngəzur dəhlizinin sürətli şəkildə istismara verilməsi üçün Ermənistanla kommunikasiya xətlərinin açılması prosesinin intensivləşdirilməsi, paralel olaraq Azərbaycanın öz ərazisində qalan dəmir yolu və avtomobil yolu seqmentlərini tam hazır vəziyyətdə saxlaması, dəhlizin çoxtərəfli regional integrasiya mexanizmləri ilə dəstəklənərək uzunmüddətli təhlükəsizlik və dayanıqlılıq çərçivəsinə integrasiya edilməsini zəruri edir.
- Azərbaycanın tranzit marşrutlarını yalnız Orta Dəhlizlə məhdudlaşdırmadan Şimal–Cənub, Şimal–Qərb və Cənub–Qərb istiqamətləri üzrə yük axınlarını genişləndirməsi, xüsusən İran limanları və Hindistan bazarlarına çıxışı təmin edən multimodal həllərin inkişaf etdirilməsi, ölkənin regional nəqliyyat sistemində strateji mövqeyinin balanslaşdırılmış şəkildə gücləndirilməsinə imkan yaradır.
- Logistika sektorunda blokçeyn əsaslı yüklərin izlənməsi, avtomatlaşdırılmış gömrük bəyannamələri və real vaxt rejimli “Rəqəmsal Dəhliz” informasiya mübadiləsinin tətbiqi, tranzit daşımalarında şəffaflığın, səmərəliliyin və idarəetmə çevikliyinin yüksəlməsini təmin edərək Azərbaycanı regionun rəqəmsal logistika liderinə çevirməyə imkan verəcək.
- Ələt Azad İqtisadi Zonası nümunəsində müasir logistika mərkəzlərinin, anbar komplekslərinin və konteyner terminal xidmətlərinin genişləndirilməsi, bununla yanaşı təchizat zənciri menecmenti üzrə yüksək ixtisaslı kadr hazırlığının gücləndirilməsi ölkənin logistika xidmətlərinin funksional dərinliyini və rəqabət qabiliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artıracaqdır.
- Nəqliyyat sektorunda ekoloji standartlara keçidin sürətləndirilməsi, o cümlədən dəmir yollarının elektrifikasiyası, limanlarda yaşıl enerji texnologiyalarının tətbiqi və az emissiyalı nəqliyyat vasitələrinin stimullaşdırılması, Azərbaycanın beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərində dayanıqlı və çevik logistika platforması kimi mövqeyini gücləndirəcəkdir.

Nəticə etibarilə, Qarabağ dəhlizlərinin iş düşməsi Azərbaycanın nəqliyyat-logistika strategiyasının real nəticələrini göstərərək ölkəni regional tranzit qovşağına və siyasi təsir imkanları genişlənən strateji aktora çevirir, yeni kommunikasiya xətlərinə nəzarət isə həm iqtisadi dividendlər, həm də uzunmüddətli regional sabitliyə töhfə verən “siyasi rıçaq” funksiyası yaradır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (2025), Azərbaycanda Nəqliyyat, statistik məcmuə, Bakı, 88 səh.
2. European Commission. Directorate-General for Mobility and Transport. (2024, July 2). TEN-T maps of the indicative extension to neighbouring countries.
3. European Investment Bank. (2024, July 26). Azerbaijan: EIB and Azerbaijan Railways complete first cooperation to boost railway safety with EU funding.
4. Hacıyev, H. (2025, 18 noyabr). Ağbənd–Kələlə körpüsü Zəngəzur dəhlizində beynəlxalq önəmli qovşaqdır. APA English.
5. <https://report.az/infrastructure/azerbaycan-sirketlerinin-yuk-dasidigi-olkelerin-sayi-aciqlanib>
6. <https://stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=4468>

7. <https://transit.gov.az/az/media-az/xeberler/development-and-growth-of-cargo-transportation-az>
 8. <https://www.ayna.az/azerbaycanin-neqliyyat-logistika-infrastrukturu-butun-istiqametlerde-dasimalari-heyata-kecirmeye-imkan-verir>
 9. Ismayilov, E. (2025, November 13). Baku Port sharply increases cargo handling. APA English.
 10. Jafarova, V. (2025, September 11). Zangezur Corridor: New artery for growth, connectivity in Caucasus. Daily Sabah.
 11. Novruzov, N. Y. (2024). Azərbaycan iqtisadiyyatının loqistika ilə modernizasiyası [The modernization of Azerbaijan's economy with logistics]. TİM Jurnal, 3, 77-87.
 12. Rafi, D. (2024, October 25). Azerbaijan's Strategic Role in the Middle Corridor: Taking the spotlight in the globalized world and boosting Non-Oil Sectors via transit operations (MPRA Paper No. 122499). Munich Personal RePEc Archive.
 13. Umarova, N. (2025, November 15). Head of Center: Azerbaijan plays a leading role in process related to Middle Corridor. APA English
-

DE-YURE-DƏN DE-FAKTOYA: QARABAĞIN DIRÇƏLDİLMƏSİ PROSESİNİN AZƏRBAYCANIN ƏRAZİ BÜTÖVLÜYÜ VƏ REGIONAL TƏHLÜKƏSİZLİKDƏKİ HƏLLEDİCİ ROLU

Könül Yusifova

Elmi dərəcə: Bakalavr Tələbəsi/İqtisadiyyat və idarəetmə 130-cu qrup

Təhsil müəssisəsi: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Fakültə: İqtisadiyyat və idarəetmə

Əlaqə ünvanı: konul.yusifova1@icloud.com

Giriş

Hazırkı müasir dövlətlərin fundamental təhlükəsizlik modelləri onların beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazi bütövlüyünün və həmçinin dövlət suverenliyinin təminatına əsaslanır. Otuz illik işğaldan sonra, Azərbaycan Respublikası 2020-ci il Vətən Müharibəsi nəticəsində ərazi bütövlüyünü **de-yure** yəni hüquqi olaraq bərpa etdi. Lakin, suverenliyin tam və dayanıqlı olması təkcə hüquqi tanınma ilə bitmir; bu, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dövlət hakimiyyətinin, sosial-iqtisadi həyatın və təhlükəsizliyin **de-fakto** yəni faktiki olaraq bərpası ilə tamamlanır. Bu kontekstdə, Qarabağ və „sözsüz, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun dirçəldilməsi, həm iqtisadi layihə, həm də Azərbaycanın milli təhlükəsizlik və gələcək dövlətçilik hədəflərini təmin edən strateji cəhətdən əhəmiyyətli siyasətdir.

2023-cü ildə lokal xarakter daşıyan anti-terror əməliyyatları çərçivəsində Azərbaycanın bütöv ərazi suverenliyinin təşkili ilə mövzunun aktuallığı daha da əhəmiyyət kəsb etmişdir. Daha sonra isə növbəti hədəflər: Ərazidə təhlükəsizliyin və uzunmüddətli sülhün təmin olunması reallaşdırılmağa başlandı. Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq şəkildə tanınan sərhədlərinin yenidən bərpası ilə ölkədə və regionda yeni bir təhlükəsizlik arxitekturasının qurulmasında rolunu elmi cəhətdən araşdırılmalıdır.

De-Yure suverenliyin De-fakto bərpası: Hüquqi və Siyasi ölçülər.

Qarabağın yenidənqurma və bərpa prosesi Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədlərini tam bərpa etdikdən sonra onun möhkəmləndirilməsi üçün atılan əhəmiyyətli addımdır. **"Suverenlik"** anlayışı, dövlətin öz sərhədləri daxilində və xaricində tam müstəqil qərar vermə və hakimiyyəti həyata keçirmə qabiliyyəti kimi qəbul edilir. İşğal müddətində yalnız beynəlxalq sənədlərdə qeyd olunub, saxlanılan Azərbaycan torpaqlarının tam suverenliyi artıq bərpa olunmuşdur.

44 gün davam edən şanlı Vətən Müharibəsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının illər boyunca sadəcə sənəd üstündə qalan və yerinə yetirilməyən qətnamələrinin icrasına çıxardı. Lakin regionun bəzi hissələrindəki qanuni olmayan hərbi birləşmələr və beynəlxalq nəzarətdən xeyli kənar vəziyyət 2023-cü ilin sentyabr ayına kimi de-fakto suverenliyə qəti şəkildə kölgə salırdı. Antiterror əməliyyatlarının nəticəsində Azərbaycan Respublikası ölkənin bütün bölgələrində nəzarətini tam bərpa etməsi, dövlətin suverenlik gücünün ən bariz nümunəsidir. Bu, təkcə hərbi yolla deyil, eyni zamanda bütün ərazidə qanunvericilik, məhkəmə və icra hakimiyyətinin funksiyalarının şərtsiz şəkildə həyata keçirilməsi deməkdir.

Dövlət institutlarının onun bütün ərazilərində qeyd-şərtsiz bərpası dövlət suverenliyinin ən əsas göstəricilərindən biridir. Məhz bu səbəbdən, işğaldan azad olunmuş ərazilərdə lokal idarəetmə orqanlarının yaradılması Qarabağın yenidən dirçəldilməsi layihələri üçün çox vacib bir siyasi məqamdır. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin həmin bölgədə tam tətbiqi, hüquqi təhlükəsizliyin təminatı və Konstitusiyaya rejiminin yenidən bərpası ehtiva olunur.

Bölgəyə inteqrasiya olunmuş hüquq mühafizə orqanlarının həmçinin idarəetmə orqanlarının köməyi ilə Azərbaycan ərazilərində tək hüquqi məkan formalaşdırılır. Bu proses isə öz növbəsində beynəlxalq hüququn tələblərini cavablandırır və dövlətin suveren səlahiyyətlərini danılmaz şəkildə gücləndirir, bölgədə istənilən alternativ siyasi və ya inzibati statusun yaranması ehtimalını qəti olaraq aradan qaldırır.

Dövlət suverenliyi həm də doğma yerlərindən zorla çıxarılan əhəlinin öz ərazisinə qayıtmaq və orada təhlükəsiz yaşamaq hüququnun təmin edilməsi ilə ölçülür. "Böyük Qayıdış" Proqramı yalnız sosial-iqtisadi

deyil, həm də strateji və demoqrafik təhlükəsizlik siyasətidir. Əhalinin tarixi torpaqlarına qayıtması və məskunlaşması aşağıdakı siyasi funksiyaları yerinə yetirir:

Əhalinin məskunlaşması faktı, Azərbaycanın bu ərazilərə olan qeyd-şərtsiz sahibliyini və dövlətin daimi fəaliyyətini təsdiqləyir. Bölgənin etnik və demoqrafik strukturunun bərpası gələcəkdə hər hansı separatçı və ya ərazi iddialarının yaranma potensialını sıfıra endirir. Məcburi köçkünlərin beynəlxalq hüquqla təsbit olunmuş qayıdış hüquqlarının reallaşdırılması, Azərbaycanın beynəlxalq imicini gücləndirir.

Dövlət suverenliyinin ən vacib atributu dövlət sərhədlərinin mütləq nəzarətdə saxlanmasıdır. Qarabağın dirçəldilməsi çərçivəsində beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin delimitasiya və demarkasiya prosesinin aparılması Azərbaycanın tam suveren nəzarətini təsdiq edir. Bu siyasi, hüquqi, inzibati və iqtisadi addımlar, bölgədəki təhlükələrin və müdaxilə ehtimalının qarşısını alır.

Strateji Dayanıqlıq və Təhlükəsizlik Arxitekturası: Regional Rolün Güclənməsi

Qarabağın yenidən qurulması və inkişaf etdirilməsi prosesi Azərbaycan Respublikasının özünün milli təhlükəsizliyinin strategiyasını artıq yeni bir mərhələyə qaldırır. Vətən müharibəsinə qədərki dövrdə işğal müddətində ölkənin milli təhlükəsizlik strategiyasının əsas fokusları müdafiə və işğalın nəticələrinin idarəedilməsi üzrə olmuşdursa, artıq bu strategiya tamamilə dəyişərək, inkişaf və regional dayanıqlığın təmin edilməsinə keçid etmişdir. Bu proses nəticəsində regionda müsbət təhlükəsizlik məkanı yaradaraq təhlükəsizlik risklərinin azaldırması nəzərdə tutulmuşdur. Xarici təhdidlərə qarşı ölkə suverenliyinin möhkəmləndirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının həm öz sərhədləri daxilində həm də regiondakı qonşu dövlətlərlə münasibətlərində qərar qəbul etmə potensialı təhlükəsizlik siyasətinin bu tərzdə genişləndirilməsi ilə güclənir.

Azərbaycanın dövlət suverenliyini sadəcə ərazi səviyyəsində deyil, regional və beynəlxalq geosiyasi sferada da möhkəmləndirən fundamental strategiyalardan birində məhz Qarabağın reallaşdırılan nəqliyyat və kommunikasiya layihələridir. Xüsusilə Zəngəzur Dəhlizinin (Zəngəzur nəqliyyat əlaqələrinin) açılması perspektivi, Azərbaycanın nəqliyyat və enerji xəritəsindəki rolunu əsaslı dəyişdirir.

Nəqliyyat infrastrukturunun yenidən təşkili ilkin olaraq Azərbaycanın region ölkələri ilə olan bağlantısını hədəfləyir. Zəngəzur Dəhlizi ölkənin əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında birbaşa quru əlaqəsinin bərpasını nəzərdə saxlayır. Bu, yalnız ticarət və logistika məsələsi deyil, həm də suverenliyin praktiki olaraq tətbiqi deməkdir.

Naxçıvanın ixrac potensialının (məsələn, duz, kənd təsərrüfatı məhsulları) ölkənin əsas hissəsi ilə sərbəst hərəkəti təmin edilir. Nəticədə, logistik xərclər azalmış olacaq. Bu layihələr çərçivəsində, Zəngəzur Dəhlizinin tərkib hissəsi olan Horadiz-Cəbrayıl-Zəngilan-Ağbənd avtomobil yolunun uzunluğu 123.8 km təşkil edir. Eyni zamanda, regional integrasiya üçün vacib olan digər magistrallar, o cümlədən Xudafərin-Qubadlı-Laçın avtomobil yolu 70.4 km uzunluğunda inşa edilir. Bu cür genişmiqyaslı infrastrukturun yaradılması bölgələrin iqtisadi-sosial həyata tam qoşulmasını təmin edir.

Nəqliyyat marşrutlarına tam suveren nəzarət təmin etməklə, Azərbaycan xarici təzyiqlərdən və blokadalardan asılılığı azaldır. Bu, beynəlxalq tranzit müqavilələrinin tələbləri çərçivəsində öz ərazisindən keçən bütün kommunikasiyalara mütləq suveren nəzarəti həyata keçirmək deməkdir. Dəhlizə qədərki, dövrdə Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında quru nəqliyyatı yalnız İran dövləti sərhədlərindən keçməklə mümkündür. Bu da müvafiq səviyyədə asılılıq deməkdir.

Zəngəzur Dəhlizi Orta Dəhliz (Trans-Xəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu) üçün kritik bir hədəf olaraq, Azərbaycanın beynəlxalq arenada tranzit ölkə rolu üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. Dəhlizin açılması, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti kimi mövcudluğunu davam etdirən layihələri tamamlayaraq, Azərbaycanı Mərkəzi Asiya və Qara dəniz regionunu birləşdirən əsas qovşağa çevirir. Proqnozlar göstərir ki, Orta Dəhlizin yükdaşıma potensialı artacaq.

1. Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyinin məlumatına görə, Zəngəzur Dəhlizi Orta Dəhlizin ümumi daşıma qabiliyyətini illik 8-10 milyon tona qədər artıracaq.
2. Ümumilikdə, aparılan təhlillər və hökumət proqnozlarına əsasən, Orta Dəhliz üzrə yükdaşımaların həcmi 2030-cu ilə qədər 3 dəfə artaraq təxminən 11-15 milyon tona çatacağı gözlənilir. (2023-cü ildə Orta Dəhlizlə 2,75 milyon ton yük daşınmışdı.)

3. Mövcud Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu xəttinin modernləşdirilməsi nəticəsində yükötürmə gücü illik 1 milyon tondan 5 milyon tona qədər artırılmışdır. Zəngəzur Dəhlizi bu potensialı daha da gücləndirəcəkdir.
4. Zəngəzur dəhlizi və Orta Dəhlizin inkişafı sayəsində Çindən Gürcüstan limanlarına yük daşıma müddəti əvvəlki 40-50 gündən hazırda cəmi 12 günə enib. Zəngəzur dəhlizi bu müddətin daha da optimallaşdırılmasını təmin edəcək.

Zəngəzur Dəhlizinin açılmasının reallaşdırılmasının ardından Azərbaycan və Orta Asiyadan Avropaya yükdaşımlar həm müddət, həm də xərclər cəhətdən optimallaşdırılacaq. Baku-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinə nisbətə marşrutun 150 km-ə qədər qısalması və tranzit müddətinin 2 dəfəyə qədər azalması proqnozlaşdırılır. Bu, daşıma tariflərinin aşağı düşməsinə və Azərbaycanın qeyri-neft ixrac məhsullarının regional bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə fundamental təsir göstərəcək.

İqtisadi Suverenlik və Demografik Dirçəliş: Sosial-İqtisadi İnteqrasiyanın Əhəmiyyəti

Dövlət suverenliyinin uzunmüddətli davamlılığı təkcə hərbi və siyasi nəzarətdən asılı olmayıb, həm də ərazinin iqtisadi müstəqilliyi və əhalinin məskunlaşması ilə bilavasitə əlaqəlidir. Qarabağın bərpası Azərbaycana zəngin təbii ehtiyatlarını tamamilə öz suveren nəzarətində istifadə etmək və yeni iqtisadi inkişaf mərkəzləri yaratmaq imkanı verir.

Qarabağ iqtisadi rayonunun bərpası Azərbaycanın iqtisadi vəziyyətini əhəmiyyətli olaraq gücləndirir. Bu ərazilər zəngin təbii resurs ehtiyatlarına malikdir və bu resursların istismarı üzərində tam nəzarətin bərpası iqtisadi dayanıqlılığa xidmət edir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilər Azərbaycanın ümumi mineral xammal ehtiyatları balansında əhəmiyyətli bir paya malikdir. Bu resurslar dövlətin gələcək qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi üçün mühüm təməl yaradır. Burada Qarabağda yerləşən 160-dan artıq qiymətli mineral yatağı yerləşir. Zod (Söyüdlü) yatağının Azərbaycan hissəsi, habelə Qızılbulaq, Vejnəli (Zəngilan) və Qoşabulaq (Kəlbəcər) yataqları strateji əhəmiyyət daşıyırlar və Azərbaycan nəzarəti altındadır. Bu qiymətli yataqların dəyəri milyardlarla ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir. Bu sərvətlərin istismarı xarici asılılığı minimuma endirir və Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyini mütləq şəkildə təmin edir. Aydın məsələdir ki, bölgədə zəngin gil, gips, mərmər, xromit və perlit yataqları vardır ki, öz növbəsində "Böyük Qayıdış" layihəsinin həyata keçirilməsi üçün yenidənqurma işlərində yerli xammal təminatına böyük dəstəkdir.

Qarabağın iqtisadi bərpası Azərbaycanın enerji suverenliyini gücləndirən və bölgənin "Yaşıl Enerji Zonası" elan edilməsi kimi strateji hədəfə xidmət edir. İşğaldan azad edilmiş ərazilər 120 MVt-dan çox elektrik enerjisi istehsal etmək potensialına malik olan kiçik su elektrik stansiyaları ilə zəngindir. Suqovuşan SES və Zəngilan rayonundakı "Qız Qalası" SES kimi bəzi stansiyaların bərpası və ya yenidən tikilməsi bu potensialın reallaşdırılmasına başlanğıc vermişdir. Sərsəng Su Anbarı üzərində qəti nəzarətin bərpası, təkcə energetika üçün deyil, həm də bölgənin su ehtiyatlarının idarə edilməsi suverenliyini təmin edir. Bu, ətraf ərazilərin su təchizatının davamlılığını və ekoloji təhlükəsizliyini təmin edir. Regionun külək və günəş enerjisi üzrə təxminən 4000 MVt-dan çox potensialının olması Azərbaycanın beynəlxalq enerji bazarlarında mövqeyini gücləndirməsinə və global "yaşıl keçid" siyasətinə fəal inteqrasiya etməsinə şərait yaradır.

Nəticə

Bu məqalədə aparılan təhlillər göstərir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunun genişmiqyaslı bərpası və tam inteqrasiyası Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin gücləndirilməsi yolunda fundamental strateji əhəmiyyətə malikdir. Məqalənin əsas tezisi (Qarabağın bərpası Azərbaycanın suverenliyini de-yure-dən de-faktoya keçirən fundamental hədəfdir) bütün təhlil olunan aspektlərdə öz təsdiqini tapmışdır.

Bərpa prosesi, 2023-cü ilin antiterror tədbirləri ilə tamamlanaraq, Azərbaycanın bütün ərazilərində Konstitusiyaya quruluşunun və dövlət hakimiyyətinin mütləq şəkildə bərpasını təmin etdi. Bu, beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazi bütövlüyünün tam təminatı deməkdir.

Zəngəzur Dəhlizi layihəsinin reallaşdırılması və geniş nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması Azərbaycanın regional geosiyasi çəkisini və iqtisadi təhlükəsizliyini köklü şəkildə dəyişir. Dəhliz Orta Dəhlizin potensialını illik 8-10 milyon tona qədər artıraraq Azərbaycanı Mərkəzi Asiya və Avropa arasında həlledici nəqliyyat qovşağına çevirir.

Qarabağın bərpası Azərbaycanın təbii sərvətləri üzərində tam iqtisadi nəzarətini bərpa edir və regionun "Yaşıl Enerji Zonası"na çevrilməsinə şərait yaradır. "Böyük Qayıdış" Proqramı çərçivəsində əhalinin geri qayıtması isə bölgədə demoqrafik suverenliyi möhkəmləndirir, gələcəkdə hər hansı separatçı meyllərin yaranma ehtimalını aradan qaldırır.

Yekun olaraq, Qarabağın dirçəldilməsi prosesi sadəcə dağılmış şəhərlərin tikintisindən deyil, Azərbaycanın milli dayanıqlılığının və regional təsirinin qeyd-şərtsiz gücləndirilməsindən ibarətdir. Bu, ölkənin gələcək inkişafının təminatçısı və regionda yeni, dayanıqlı və sülhə yönəlmiş təhlükəsizlik arxitekturasının təməlidir.

MƏNBƏLƏR: HƏSƏNOV, A. (2023). REGIONAL GEOSİYASƏTİN ƏSASLARI. BAKI: ELM, VƏLİYEV, F. (2024). ENERJİ SUVERENLİYİ VƏ YAŞIL KEÇİD. İQTİSADİYYAT NƏZƏRİYYƏSİ, 15(3), 45-60., AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NAZİRLƏR KABİNETİ. (2022). QARABAĞIN BÖYÜK QAYIDIŞ PROQRAMI. [[HTTPS://WWW.NK.GOV.AZ/QARABAĞ](https://www.nk.gov.az/qarabağ)] [SON BAXIŞ TARİXİ: 18.11.2025]., RƏQƏMSAL İNKİŞAF VƏ NƏQLİYYAT NAZİRLİYİ. (2024). ZƏNGƏZUR DƏHLİZİ YÜKDAŞIMA PROQNOZLARI. [SON BAXIŞ TARİXİ: 18.11.2025]

Yusifova Nərmin Famil qızı

BDU, Tətbiqi riyaziyyat və kibernetika fakultəsi, Magistrant

nyusifova65@gmail.com

Açar sözlər: əhali dinamikası, iqtisadi artım, zaman sıraları, qeyri-müəyyənlik

Kənddən - şəhərə miqrasiyanın bütün dünyanı бүрүdüyü müasir dövrdə işçi qüvvəsi və iqtisadi artım arasında əlaqənin öyrənilməsi çox vacib məsələdir. Biz Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun işğaldan azad edilmiş rayonlarında işçi sayının iqtisadi artıma necə təsir göstərməyini öyrənmək məqsədi ilə dünya çapında və ölkəmizdə nəşr olunan məqalələri təhlil edərək Cənubi Amerikanın Argentina və Uruqvay ölkələrində yaşayıb çalışan Qaston Kassials, Fernanda Antonio İqnasio Qonsales və Silviya Londonun əhali və iqtisadi artımın səbəb-nəticə əlaqələrinin panel təhlili məqaləsini istinad materialı kimi qəbul edirik. Bu alimlər 1960-cı ildən 2019-cu ilədək dövrdə 111 ölkədən daxil olan panel verilənlərindən istifadə edərək əhali artımı ilə iqtisadi artım arasında qarşılıqlı əlaqə məsələsinə baxmışlar. Birinci mərhələdə qeyri-parametrik metodla ölkələri üç qrupa ayırmışlar. 2022-ci il BMT-nin verilənlərinə görə dünya əhalisinin sayı 8 milyardı keçmişdir. Proqnozlar artımın yavaşlaması tendensiyasını göstərir, bu da stabilləşməyə gətirib çıxarar. Bu qanunauyğunluqlar bütün ölkələr üçün eyni deyildir. Bəzilərinə əhalinin sıfır təbii artımı gözləniləndiyi halda bir sıra digər ölkələrdə yaxın illərdə yüksək templer saxlanılır. Əgər bu proqnozlar yaxın gələcəkdə təsdiqini tapsa da, əhalinin miqrasiyasını dayandırmağa elə bir təsdiqedici əlamət yoxdur. Müasir iqtisadiyyat nə qədər ki, əhali tərkibinin sayının stabil səviyyəsinə nail olmayıb, iqtisadi artım üçün neqativ potensial hadisələrin baş vermə risklərindən qaçınılmaz olacaqdır. Bu da əhalinin ümumi yaşayış səviyyəsinə birbaşa təsir göstərəcəkdir. Əhalinin artım tempinin rəqsi xarakteri dinamikaya həm təklif, həm də tələb tərəfindən təsir edəcəkdir. Bu zaman iqtisadi artımın özü əhali artımının qanunauyğunluqlarını formalaşdıracaqdır. Bu isə çox mürəkkəb olan demoqrafik artımla iqtisadi artım arasında qarşılıqlı əlaqənin formasını ortaya çıxaracaqdır.

Əhali artımı və iqtisadi artım arasında olan əlaqə çoxdandır ki, iqtisadçıların, demoqrafiya ilə məşğul olanların, siyasətçilərin mübahisə predmetinə çevrilmişdir. Bu diskussiyanın əsasında əhali artımının iqtisadi göstəriciləri və ümumi yaşayış səviyyəsinə potensial sürətli və yavaş təsirlər öz əksini tapır. Ümumi tarixi diskussiya olmasına baxmayaraq bu günə kimi bu iki dəyişənin qarşılıqlı əlaqəsinin əsasında mexanizmlərin, səbəb və effektlərin nəzəri izahı yoxdur.

Əhali iqtisadi artımın hərəkətverici qüvvəsi kimi, həm də benefit kimi çıxış edir. Əhalinin kifayət qədər çox hissəsini iqtisadi inkişafın əsas amillərindən olan işçi qüvvəsi təşkil edir. Eyni zamanda artımın son məqsədi əhalinin ümumi yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasıdır. Bu iki dinamika arasındakı qarşılıqlı əlaqənin başa düşülməsi üçün iqtisadi artımın aydın olması həlledici rol oynayır. Hələ bugünə kimi belə bir aydınlıq yoxdur ki, əhali artımı iqtisadi artım üçün müsbət, neytral və ya mənfi faktor sayılsın. Dünyanın məşhur iqtisadçılarının iqtisadi artımın əhali dinamikasına necə təsir göstərdiyi barədə xeyli tədqiqat aparmalarına baxmayaraq bu mənada hələki vahid fikrə gəlinməyibdir.

Müasir artım nəzəriyyələri klassik modellərə nisbətən əhali artımına daha uyğun gəlirlər. Artımın standart modellərinə görə əhalini ekzogen dəyişən kimi qəbul edilərək onun fiksə olunmuş temple artdığını qəbul edirlər. Solou modelində (Solow, 1956) əhali artımı ilə əhalinin adambaşına düşən gəliri arasında mənfi əlaqənin olduğunu qəbul edirlər. Uzun müddətli perspektivlərdə əhali artımının daha yüksək artım templəri, əhalini adambaşına düşən istehsal səviyyəsinin çox aşağı dayanıqlı olması ilə əlaqədardır. Qısa müddətli perspektivdə əhali artımının daha da yüksək templəri yeni dayanıqlı vəziyyətə keçid dövründə əhalinin adambaşına düşən daha az istehsal artımına gətirib çıxarır.

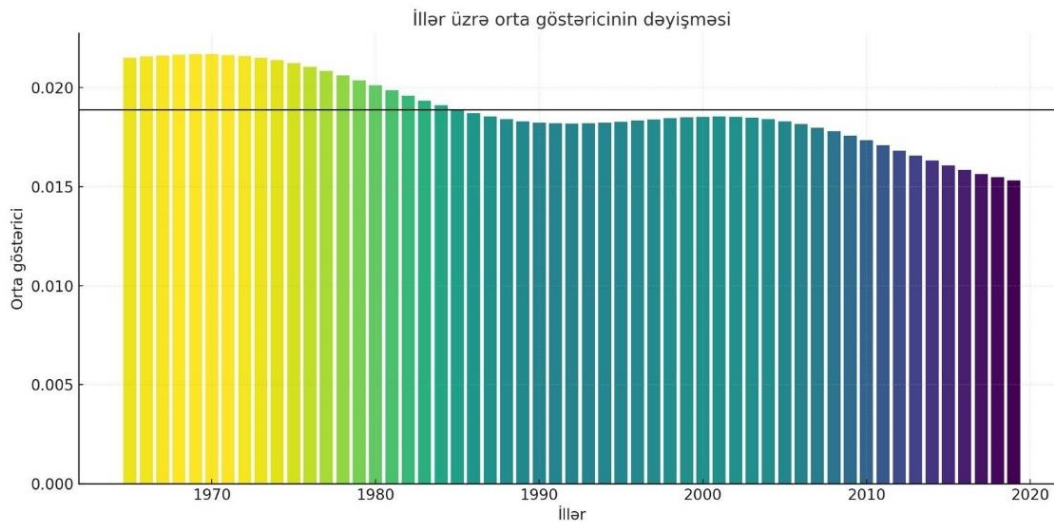
Qeyd edək ki, model əhali ilə işçi qüvvəsini bir-birindən fərqləndirmir, yalnız olaraq hesab edir ki, hər ikisi eyni sürətlə və ya stabil şəkildə artır. Bu halda azalan məhdud gəlirlilik tənliyi adambaşına düşən istehsalın stabil və ya fiksə olunmuş səviyyəsini bildirir. Modelə görə dayanıqlı və ya davamlı iqtisadi artım kəsilməz texnoloji tərəqqinin hesabına baş verə bilər.

Endogen artımı qəbul edən modellərə görə (Romer, 1986; Romer, 1990) əhali və iqtisadi artım arasında müsbət əlaqənin olması reallıqdır. Bu modellərdə əhali nəinki işçi qüvvəsi üçün əsas sayılır, eyni zamanda elmi kadrların və novatorların mənbəyi hesab olunur. Əhali nə qədər çoxdursa, onda daha çox texnoloji tərəqqi gözlənilir (Çində olduğu kimi). Bundan əlavə əhalinin böyük əksəriyyəti innovasiya məhsullarına qarşı yüksək tələb qoyurlar, bu da insan kapitalının təminatını dəyişir, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə səbəb olur. (Kuznets, 1967; Kremer, 1993; Simon, 1989). Bu əvvəlki modellərdən tam fərqlənir.

Başqa nəzəri baxışlar əhaliyə endogen dəyişim kimi baxaraq klassik metodları qəbul edirlər. Hansen və Prercott (2002), İrmen (2004), Musa (2015), Corchon (2016), Bucci (2019) kimi alimlər elə model hazırlamışlar ki, modellərin təsvirində əhali artımı ilə iqtisadi artım arasında əlaqə qeyri-monotondur, istiqamətə, işarəyə, qiymətə görə fərqlənirlər.

Ümumiləşdirsək, deyə bilərik ki, əhalinin sürətli artımı iqtisadi artıma neqativ təsir göstərir. Buna misal olaraq aid kapital yığılımı əmsallarını, yığılım normasının aşağı düşməsinə, demoqrafik yük əmsalının artmasını, sosial müdafiəyə, təhsilə və sağlamlığın qorunması sisteminə təzyiqin göstərilməsini göstərə bilərik. Ekoloji risklərin yaranmasını yaddan çıxartmıyıq. Eyni zamanda potensial müsbət effektlər qəbul olunur: əhali artımı tələbi stimullaşdırır, iqtisadiyyatı təmin edir, innovasiya mənbələrinə xidmət edir. Bəzi müəlliflər əhalinin qocalmasının iqtisadi artıma necə təsir göstərməsini də təhlil ediblər.

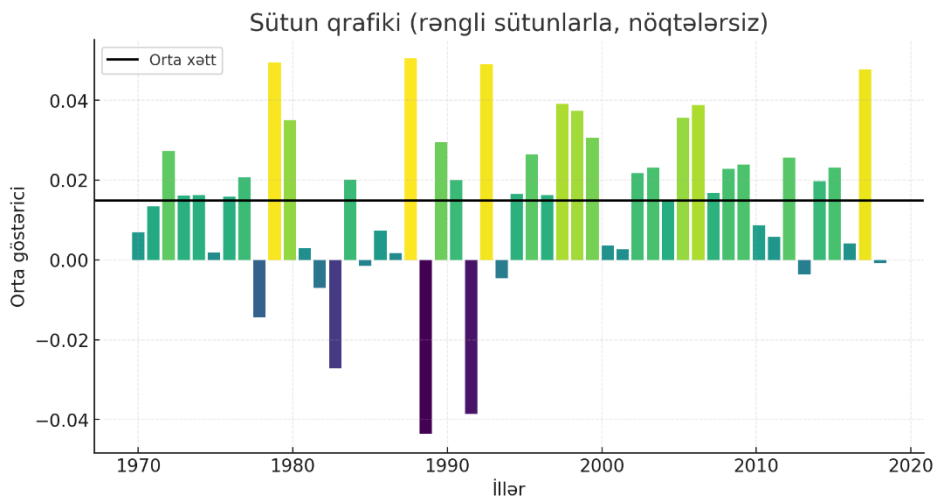
Bu tədqiqat zamanı əhali və iqtisadi artım dinamikaları uyğun olaraq əhalinin adambaşına düşən ÜDM templəri və əhalinin say templəri ilə təsvir olunmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM və əhali sayı, uyğun artım templəri Penn World Table (Feenstra, 2015) baza verilənlərindən götürülmüşdür. Bu baza verilənləri iqtisadi artımın müqayisəli tədqiqi üçün standart mənbə kimi baxılır. Bu verilənlər 1960-2019-cu illər ərzində 111 ölkə üçün illik verilənləri əhatə edir. Bu period müddətində əhalinin say toplusu aydın trendi nümayiş etdirir.

Şəkil 1. Əhali sayının artım templəri. 111 ölkədən alınmış məlumatlara görə orta illik göstəricilər.

Şəkildən göründüyü kimi, dünya əhalisinin sayının artım templəri aşağı düşür və kiçik rəqslərlə azalır. Bu qanunauyğunluq məlum demoqrafik keçidlərin templəri ilə üst-üstə düşür. Ölmələr arası müddətlərdə və templərdə (demoqrafik keçidlərin templərində) kifayət qədər fərqliliklər mövcuddur, bu da bizim tədqiqatın nəticəsidir. Adambaşına düşən ÜDM və əhalinin sayının artım templərinin orta qiyməti təhlil aparılan dövrdə demək olar ki, identikdir və uyğun olaraq 1.81% və 1.84% təşkil edirlər.

Adambaşına düşən ÜDM-nin orta artımı dəqiq tendensiya nümayiş etdirmir və əhali artımına görə 8 dəfə çox standart meylətməyə malikdir. O özünü qeyri-dayanıqlı aparır, əhali artımında dəyişən qısamüddətli vəziyyəti orta illik riskləri 40 dəfə çoxdur.

Şəkil 2. Adambaşına düşən ÜDM artım tempi: 111 ölkə nümunəsi üçün orta illik nisbət.

Əhali artımı ilə iqtisadi artım arasındakı qarşılıqlı əlaqənin mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, gələcəkdə də bu işin tədqiqini davam etdirəcəyik. Bu zaman tədqiqatları kifayət qədər dərinləşdirəcəyik, daha başqa dəyişənlərdən, fiziki və insan kapitalı kimi yığım normalarından, institusional çərçivələrdən də istifadə edəcəyik.

Tədqiqat nəticəsində belə nəticəyə gəlirik ki, əgər təhsil və elmə innovativ yeniliklərə daha çox maliyyə vəsaiti ayrılrsa, seçim prosesi daha şəffaf olsa, yaxşı nəticələr götürə bilirik, yəni insan artımı iqtisadi artımın yüksəlməsinə səbəb olar. Bunu Yaponiya, Koreya, Sinqapur, Malayziya, Skandinaviya ölkələri misalında görmək olar.

Keçən əsrin sonlarında qonşu Qazaxıstan dövləti də bu addımı atmağa məcbur oldu, aparıcı dövlətlərə gəncləri təhsil almağa, daha lazımlı ixtisasa yiyələnməyə göndərməkdənsə, belə təhsil ocaqlarının öz ölkələrində açılmasına üstünlük verdilər.

Bu mənada bizim ölkədə son illərdə açılan və fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Diplomatika Akademiyası, Ali Neft Məktəbi, Azərbaycan-Fransa, Azərbaycan-Türkiyə Universitetləri, Qarabağ Universiteti və nəhayət İtaliya-Azərbaycan Universiteti yaxın zamanlarda öz fəaliyyəti ilə ölkəmizdə böyük dəyişikliklər olmasına şərait yaradacaqdır. Bu universitetlərdə yaradılan şərait, müəllim və əməkdaşların aldıkları yüksək fərqli maaş sistemindən tutmuş normal elmi mühit, normal təchizat deməyə əsas verir ki, istədiyimiz nəticə artıqlaması ilə alınacaqdır.

2-ci ildir fəaliyyətə başlayan Qarabağ Universitetində yaradılan şərait çox ürəkəçandır, bu şərait normal və dünyanın aparıcı universitetlərində yaradılmış şəraitə bənzəyir. Belə universitetləri açmaqda məqsəd bu təhsil ocaqlarını cəmiyyətin sosial, iqtisadi, texnoloji və mədəni inkişafında fəal rol oynayan beynəlxalq nüfuzlu, qabaqcıl elm, təhsil və incəsənət mərkəzlərindən birinə çevirməkdir. Ölkəmizin davamlı sosial, iqtisadi və mədəni inkişafına töhfə verə bilən və beynəlxalq standartlara uyğun keyfiyyətli, yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlamaq, nəticəverici elmi istiqamətlərdə tədqiqatlar aparmaq və innovativ metodlardan istifadə etməklə cəmiyyətə faydalı xidmətlər göstərməkdir. Bu ilin sentyabrın 12-də Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi Radiasiya Problemləri İnstitutunun ölkəmizin və xarici universitetləri ilə birgə təşkil etdiyi “Hərbi münaqişələrin ətraf mühitə təsiri” adlı konfransın bağlanışını keçirtmək məqsədi ilə Xankəndi və Şuşa şəhərində olarkən gördüyümüz quruculuq işləri insanların azad olunmuş ərazilərin bərpası, bizim əzəli torpaqlarımızda əhalinin ürəklə yaşaması və çalışması deməyə əsas verir ki, qısa müddətdə açılmış universitet və məktəblərin sayı artacaq, daha çox müəssisə fəaliyyətə başlayacaq, təhsilin və elmi tədqiqatların inkişafı ilə bağlı innovativ tədbirlərin genişliyi bizə daha operativ formada işçi qüvvəsi ilə iqtisadi artım arasında əlaqənin öyrənilməsinə imkan verəcəkdir.

Yaxın onilliklərdə Qarabağ Universitetində yaradılmış münbit elmi şəraitin, yüksək təchizatın və dünyanın aparıcı universitetlərində çalışan milli təəssübkeşli gənc kadrların təhsil və elmi tədqiqatlara cəlb edilməsi öz müsbət nəticəsini verəcək, Qarabağ Universiteti ölkənin nurlu gələcəyi naminə günəş kimi parlayacaqdır.

Dünyanın məşhur alimlərindən biri sayılan Albert Eynşteynin dediyi kimi "Bir ölkənin gələcəyi o ölkə insanların alacağı təhsillə bağlıdır" müdrik sözləri tam təsdiqini tapacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Cayssials G, González FAI, London S (2024) Əhali və İqtisadi Artım: Panel Səbəb Təhlili. Əhali və İqtisadiyyat 8(3):220–240. <https://doi.org/10.1111/twec.13459>
2. Cayssials – Respublika Universiteti, İqtisadiyyat və Səhiyyə Elmləri Fakültəsi, Metodoloji Tədqiqat Bölməsi, Montevideo, 11200, Urquvay. E-poçt: gaston.cayssials@fcea.edu.uy
3. Fernando Antonio Ignacio González – Universidad Católica del Norte, Coquimbo, 1781421, Çili. E-poçt: fernando.gonzalez@fce.unam.tchil
4. Aksoy Y., Basso H., Smith R., Grasl T. (2019) Demografik struktur və makroiqtisadi meyllər // American Economic Journal: Macroeconomics 11(1): 193-222. <https://doi.org/10.1257/mac.20170114>
5. Albaladejo IP, Brida JG, González - Martínez MI, Segarra V. (2023) Turizm və iqtisadi artım əlaqəsinə yeni baxış: Klasterləşmə və panel səbəb-nəticə təhlili // Dünya İqtisadiyyatı 46 (9): 2835-2856. <https://doi.org/10.1111/twec.13459>
6. Ali S., Ali A., Amin A. (2013) Pakistanda əhalinin artımının iqtisadi inkişafa təsiri // Middle-East Journal of Scientific Research 18(4): 483-491. <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.18.4.12404>
7. Alvarez-Dias M., d'Hombres B., Ghisetti C., Pontarollo N., Dijkstra L. (2018) Əhali artımının müəyyənediciləri: Ədəbiyyat icmal və empirik təhlil (JRC Working Papers in Economics and Finance, No. 2018/10). Lüksemburq: Avropa İttifaqının Nəşrlər Bürosu. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC112628/jrc112628_the_determinants_of_population_growth_1.pdf
8. An CB, Jeon SH (2006) Demografik dəyişiklik və iqtisadi artım: Ters çevrilmiş U formalı əlaqə // İqtisadiyyat Məktubları 92(3): 447-454. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.03.030> Nəşrləşdirmə и экономика 8(3): 220–240 237
9. Azomahou T., Mishra T. (2008) Yaş dinamikası və iqtisadi artım: Parametrik olmayan şəraitdə əlaqənin yenidən nəzərdən keçirilməsi // Economics Letters 99(1): 67-71. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.05.031>
10. Brida JG, Carrera EJS, Segarra V. (2020) İqtisadi artım və gəlir bərabərsizliyi üçün klasterləşmə və rejim dinamikası // Struktur Dəyişiklik və İqtisadi Dinamikalar 52: 99-108. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.09.010>
11. Bucci A., Prettnner K., Prskawetz A. (2019) Human capital and economic growth. The Impact of Health, Education and Demographic Change. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-21599-6>
12. Chang T., Chu H.P., Deale F.W., Gupta R., Miller S.M. (2017) The relationship between population growth and standard-of-living growth over 1870–2013: evidence from a bootstrapped panel Granger causality test // Empirica 44(1): 175-201. <https://doi.org/10.1007/s10663-016-9315-9>
13. Choudhry M.T., Elhorst J.P. (2010) Demographic transition and economic growth in China, India and Pakistan // Economic Systems 34(3): 218-236. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2010.02.001>
14. Darrat A.F., Al-Yousif Y. (1999) On the long-run relationship between population and economic growth: Some time series evidence for developing countries // Eastern Economic Journal: 25(3): 301-313.
15. Furuoka F. (2013) Population and economic development in Indonesia: A revisit with new data and methods // Acta Oeconomica: 63(4): 451-467.
16. Furuoka F. (2018) Is population beneficial to economic growth? an empirical study of China. Quality & Quantity 52(1): 209-225. <https://doi.org/10.1007/s11135-016-0463-6>
17. Garza-Rodriguez J., Andrade-Velasco C., Martinez-Silva K., Renteria-Rodriguez F., Vallejo-Castillo P. (2016) The relationship between population growth and economic growth in Mexico // Economics Bulletin: 36(1): 97-107.
18. Huang T.H., Xie Z. (2013) Population and economic growth: a simultaneous equation perspective // Applied Economics 45(27): 3820-3826. <https://doi.org/10.1080/00036846.2012.734596>

19. Kremer M. (1993) Population growth and technological change: One million bc to 1990 // *The Quarterly Journal of Economics* 108(3): 681-716. <https://doi.org/10.2307/2118405>
 20. Liu S., Hu A. (2013) Demographic change and economic growth: Theory and evidence from China // *Economic Modelling* 35: 71-77. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.041>
 21. Maestas N., Mullen K.J., Powell D. (2023) The effect of population aging on economic growth, the labor force, and productivity // *American Economic Journal: Macroeconomics* 15(2): 306-332. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.041>
 22. Mulok D., Asid R., Kogid M., Lily J. (2011) Economic growth and population growth: Empirical Testing using Malaysian data // *Interdisciplinary Journal of Research in Business*: 1(15): 17-24.
 23. Musa A. (2015) Econometric model on population growth and economic development in India: an empirical analysis. *Proceedings of the International Symposium on Emerging Trends in Social Science Research, Chennai-India*, 3-5.
 24. Romer P.M. (1990) Endogenous technological change // *Journal of Political Economy* 98(5, Part 2): 71-102. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/261725>
 25. Corchón L.C. (2016) A Malthus-Swan-Solow model of economic growth // *Journal of Dynamics & Games* 3(3): 225-230. <https://www.aims sciences.org/article/doi/10.3934/jdg.2016012>
 26. Song S. (2013) Demographic changes and economic growth: Empirical evidence from Asia. *Honors Projects*. 121.
 27. Verdiyeva N. (2019) How the population of the Republic of Azerbaijan is ageing: causes and potential for social and economic development // *Population and Economics* 3(3), 43-73. <https://doi.org/10.3897/popecon.3.e47233>
-

Вердиева Камина Ризван

Финансово-экономический колледж при Азербайджанском государственном экономическом университете (UNEC)

Студент 1 курса факультета бухгалтерского учета -MUT 2531

kaminaismayilova64@gmail.com

Резюме.

Возрождение экономической жизни города Ханкенди является одной из ключевых задач постконфликтного периода в Азербайджане. После восстановления территориальной целостности страны начался новый этап социально-экономического развития, направленный на реинтеграцию освобождённых районов, в том числе города Ханкенди, в общенациональную экономическую систему.

Ключевые слова: Ханкенди, экономической жизни, экономические модели, теоретические основы, сельское хозяйство

Введение.

Моделирование экономического развития занимает важное место в планировании будущего любого города. Для Ханкенди, прошедшего этап восстановления после долгого конфликтного периода, создание устойчивой экономической модели особенно актуально. Основная цель моделирования — определить направления роста, структуру инвестиций и оптимальные механизмы управления ресурсами в условиях современного регионального развития.

Актуальность темы обусловлена необходимостью создания эффективной модели экономического развития города, которая будет учитывать региональные особенности, потенциал природных и человеческих ресурсов, а также стратегические приоритеты государства в сфере устойчивого роста.

Целью данного исследования является разработка концептуальных основ и модели экономического развития города Ханкенди на современном этапе.

Для достижения цели поставлены следующие задачи:

- проанализировать теоретические основы экономического моделирования;
- оценить текущее социально-экономическое состояние города Ханкенди;
- определить приоритетные направления восстановления и развития экономики города;
- предложить модель экономического развития, обеспечивающую устойчивость и эффективность.

Объектом исследования является экономическая система города Ханкенди,

а предметом — процесс её формирования и моделирования в условиях послевоенного восстановления.

Экономическое моделирование представляет собой метод научного анализа, направленный на изучение, прогнозирование и оптимизацию социально-экономических процессов с использованием формализованных моделей. Сущность моделирования заключается в создании абстрактного образа реальной экономической системы, отражающего её структуру, взаимосвязи и закономерности функционирования.

В условиях рыночной экономики моделирование играет важную роль в процессе принятия управленческих решений. Оно позволяет выявить наиболее эффективные механизмы использования ресурсов, оценить возможные последствия различных стратегий развития и минимизировать экономические риски.

Региональное экономическое моделирование занимает особое место, так как каждая территория имеет собственные социально-экономические, демографические и природно-климатические особенности. Для постконфликтных регионов, таких как Ханкенди, моделирование становится не

только инструментом планирования, но и основой для формирования долгосрочной стратегии восстановления.

Существует несколько видов экономических моделей — описательные, аналитические и имитационные.

- Описательные модели применяются для систематизации информации и анализа текущего состояния экономики.
- Аналитические модели позволяют исследовать взаимосвязи между основными экономическими показателями.
- Имитационные модели используются для прогнозирования будущих сценариев развития и оценки их последствий.

Для города Ханкенди наиболее целесообразным является использование комплексной модели, включающей элементы всех указанных типов. Такая модель должна учитывать динамику инвестиций, развитие инфраструктуры, состояние трудовых ресурсов, экологические факторы и социальную стабильность.

Таким образом, теоретические основы экономического моделирования создают методологическую базу для разработки практических механизмов восстановления экономики города Ханкенди и её интеграции в общенациональную экономическую систему.

Современное состояние экономики города Ханкенди

После восстановления территориальной целостности Азербайджана город Ханкенди вступил в новый этап своего исторического и экономического развития. На протяжении длительного периода город находился вне единого экономического пространства страны, что привело к разрушению инфраструктуры, остановке производства, оттоку населения и деградации социальной среды. В настоящее время основной задачей государства является полное восстановление городской инфраструктуры, создание благоприятных условий для жизни населения и развития предпринимательской деятельности.

В рамках реализации государственной политики по возрождению Карабаха начато масштабное строительство дорог, инженерных коммуникаций, энергетических сетей и жилых комплексов. Особое внимание уделяется восстановлению водоснабжения, транспортной логистики и обеспечению безопасности, что создаёт основу для возвращения жителей и формирования новой экономической среды.

Экономический потенциал города Ханкенди определяется рядом факторов:

- географическим положением, обеспечивающим выгодное расположение для транспортных связей внутри Карабахского региона;
- богатыми природными ресурсами, включая плодородные земли, лесные массивы и минеральные источники;
- трудовым потенциалом, формируемым за счёт возвращающегося населения и притока квалифицированных специалистов;
- возможностями развития сферы услуг и туризма, учитывая природные и культурные особенности региона.

На данный момент основными направлениями восстановления экономики Ханкенди являются:

- развитие строительного сектора для обеспечения жилищных и инфраструктурных проектов;
- восстановление энергетических и коммунальных сетей;
- формирование аграрно-промышленного комплекса, ориентированного на производство экологически чистых продуктов;
- создание условий для малого и среднего бизнеса, особенно в сфере торговли, переработки и услуг.

Несмотря на достигнутые успехи, сохраняются проблемы, связанные с нехваткой инвестиций, квалифицированных кадров, а также необходимостью комплексной градостроительной политики. Тем не менее, проводимые государственные программы и активное участие частного сектора создают

реальные предпосылки для превращения Ханкенди в современный, устойчиво развивающийся центр Карабахского региона.

Основные направления экономического восстановления Ханкенди

Процесс экономического восстановления города Ханкенди представляет собой сложную и многоэтапную задачу, требующую системного подхода и координации действий между государственными структурами, частным сектором и международными партнёрами. Основная цель данного этапа — создание самодостаточной и устойчивой городской экономики, способной обеспечивать высокое качество жизни населения и интеграцию в национальное экономическое пространство.

Развитие сельского хозяйства

Сельское хозяйство является одной из приоритетных сфер возрождения экономики Ханкенди и прилегающих территорий. Благоприятные природно-климатические условия региона создают возможности для выращивания зерновых, овощных и плодовых культур, а также для животноводства и пчеловодства.

Важным направлением является внедрение инновационных агротехнологий — систем капельного орошения, тепличных комплексов и цифрового мониторинга почв. Государственная поддержка фермеров в виде льготных кредитов и субсидий способствует восстановлению аграрного производства и формированию новых рабочих мест.

Кроме того, развитие перерабатывающей промышленности в аграрном секторе позволит создавать дополнительную добавленную стоимость, снизить транспортные издержки и укрепить продовольственную безопасность региона. Индустриальное и инфраструктурное развитие

Для Ханкенди ключевым направлением является формирование промышленного потенциала. На первом этапе приоритет отдаётся восстановлению строительной индустрии, предприятий по производству стройматериалов и энергетических мощностей. В перспективе возможно создание промышленных парков и технологических зон, ориентированных на переработку местного сырья и выпуск продукции для внутреннего и экспортного рынка.

Инфраструктурное развитие включает реконструкцию транспортной сети, автомобильных и железнодорожных путей, а также создание современного логистического центра, который обеспечит связь города с другими регионами Азербайджана. Эти меры позволят увеличить инвестиционную привлекательность территории и способствовать росту предпринимательской активности.

Туризм и культурно-историческое наследие

Богатое природное и культурное наследие Карабаха создаёт уникальные предпосылки для развития туризма. Город Ханкенди может стать важным звеном туристического маршрута, соединяющего города Шушу, Агдам и другие исторические центры.

В рамках стратегии восстановления планируется развитие экотуризма, сельского и культурного туризма, а также создание туристической инфраструктуры — гостиниц, музеев, зон отдыха. Развитие туристического сектора не только увеличит доходы бюджета, но и обеспечит занятость населения, особенно молодёжи и женщин.

Малый и средний бизнес как двигатель восстановления

Малый и средний бизнес (МСБ) играет решающую роль в формировании устойчивой городской экономики. Создание благоприятной предпринимательской среды — одно из важнейших направлений государственной политики.

Государство стимулирует предпринимателей через налоговые льготы, упрощённые процедуры регистрации, а также через специальные бизнес-инкубаторы и программы микрокредитования. Развитие МСБ способствует не только экономическому росту, но и социальной стабильности, поскольку именно этот сектор создаёт большинство новых рабочих мест и способствует повышению уровня жизни населения. В целом, экономическое восстановление Ханкенди должно основываться на интеграции трёх ключевых компонентов — аграрного, промышленного и сервисного секторов, обеспечивающих устойчивое развитие и конкурентоспособность региона в долгосрочной перспективе.

Моделирование экономического развития города

Моделирование экономического развития города Ханкенди требует системного подхода, который учитывает как внутренние ресурсы региона, так и внешние факторы — государственную поддержку, инвестиционные потоки и интеграцию в национальную экономику. Экономическая модель должна быть направлена на обеспечение устойчивого роста, повышение занятости и улучшение качества жизни населения.

Основные принципы моделирования

Модель развития города Ханкенди должна основываться на следующих принципах:

1. Комплексность — объединение всех сфер экономики: промышленности, сельского хозяйства, туризма и услуг.
2. Постепенность — реализация программы восстановления поэтапно, с учётом приоритетных направлений.
3. Инновационность — использование современных технологий и цифровых решений для эффективного управления.
4. Социальная направленность — обеспечение занятости населения, развитие образования, здравоохранения и социальной инфраструктуры.

Этапы формирования модели

Развитие экономики города Ханкенди можно представить в виде трёх этапов:

Первый этап — восстановительный (2025–2027 гг.)

Основное внимание уделяется строительству жилья, транспортных путей, инженерных сетей и социальной инфраструктуры. Формируются первые рабочие места и создаются базовые условия для возвращения населения.

- Второй этап — индустриально-инвестиционный (2028–2032 гг.)

На этом этапе происходит активное развитие промышленности, аграрного сектора и сферы услуг. Привлекаются внутренние и внешние инвестиции, создаются промышленные парки и бизнес-зоны.

- Третий этап — инновационно-устойчивый (после 2032 г.)

Предполагает переход к высокотехнологичным отраслям, развитию цифровой экономики, “умного города” (smart city), расширению экспортного потенциала и обеспечению экологической устойчивости.

5.3. Роль государства и инвестиций

Государство играет ключевую роль в формировании модели развития города, обеспечивая нормативно-правовую базу, финансовую поддержку и инвестиционные гарантии. Одновременно важна активизация частных инвесторов, в том числе из зарубежных стран, заинтересованных в долгосрочном сотрудничестве.

Создание благоприятного инвестиционного климата, прозрачность процедур и гарантии безопасности являются важнейшими элементами экономической модели Ханкенди. В перспективе город может стать региональным центром экономического роста, соединяющим Карабах с другими экономическими районами Азербайджана.

Несмотря на значительные успехи, достигнутые в процессе восстановления Карабахского региона, экономическое развитие города Ханкенди сталкивается с рядом объективных трудностей. Эти проблемы обусловлены как последствиями длительного периода оккупации, так и необходимостью комплексного подхода к модернизации всех сфер городской жизни.

К основным проблемам можно отнести:

- Недостаток инвестиций и ограниченные финансовые ресурсы, что замедляет реализацию инфраструктурных и производственных проектов;
- Нехватку квалифицированных кадров, особенно в инженерной, строительной и управленческой сферах;

- Проблемы транспортной логистики, связанные с необходимостью интеграции городской транспортной сети в общенациональную систему;
- Социально-психологические аспекты, связанные с возвращением населения и формированием нового социального уклада;
- Экологические вызовы, требующие бережного отношения к природным ресурсам и устойчивого землепользования.

Результат.

Однако, несмотря на существующие трудности, перспективы развития города Ханкенди остаются весьма благоприятными. Благодаря целенаправленной государственной политике, масштабным инвестиционным программам и активному участию частного сектора, создаются реальные условия для превращения города в динамичный административно-экономический центр региона.

Перспективы включают:

- развитие умной городской инфраструктуры (smart city);
- внедрение цифровых технологий управления и автоматизированных систем мониторинга;
- формирование кластерной модели экономики, основанной на сотрудничестве между промышленностью, наукой и бизнесом;
- создание новых рабочих мест, повышение уровня занятости и качества жизни населения.

Таким образом, при эффективной реализации стратегических программ и сохранении темпов восстановления, Ханкенди имеет все шансы стать символом экономического возрождения и устойчивого развития освобождённых территорий Азербайджана.

Использованная литература:

1. Стратегическая Дорожная Карта перспективе национальной экономики Азербайджанской Республики. Баку, 2016. 125 с.
2. Стратегическая Дорожная Карта по производству потребительских товаров на уровне малого и среднего предпринимательства в Азербайджанской Республике. Баку, 2016, 96 с.
3. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики от 17 ноября 2020 года «О мерах по проектированию и строительству автодороги Ахмедбейли-Физули-Шуша» Баку, газета «Халг» от 18 ноября 2020 года».
4. Указ Президента Азербайджанской Республики от 29 октября 2020 года «Об организации временного специального управления на освобожденных от оккупации, территориях Азербайджанской Республики газета «Халг» от 30 октября 2020 года.»
5. Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер Министра Республики Армения и Президента Российской Федерации от 10 ноября 2020 года «О прекращении боевых действий» в Нагорном Карабахе, Баку, газета «Халг» от 11 ноября 2020 года.
6. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики об утверждении «Азербайджан - 2020: национальные приоритеты социально-экономического развития» от 02 февраля 2021 г.
7. Азербайджан 2030: Национальные приоритеты социально-экономического развития» Баку газета «Азербайджан» от 03 февраля 2021 года.
8. Регионы Азербайджана. Статистический сборник, Баку, «ЦСУ», 2020, 825 с.
9. https://report.az>bescenniye_mineral-niye_vody_KarabahaV 1
10. https://podrobno.az>min-vodi_istisu23455

XANKƏNDİ ŞƏHƏRİNİN İQTİSADI İNKİŞAFININ MODELLEŞMƏSİ

Verdiyeva Kəminə Rivan qızı

UNEC-in nəznində Azərbaycan Maliyyə-İqtisad Kolleci

Mühasibat uçotu ixtisasının 1-ci kurs tələbəsi

kaminaismayilova64@gmail.com

Xülasə.

Xankəndi şəhərinin iqtisadi həyatının dirçəldilməsi Azərbaycanda münaqişədən sonrakı dövrün əsas vəzifələrindən biridir. Ölkənin ərazi bütövlüyü bərpa edildikdən sonra işğaldan azad edilmiş rayonların, o cümlədən Xankəndi şəhərinin yenidən xalq təsərrüfatı sisteminə integrasiyasına yönəlmiş sosial-iqtisadi inkişafın yeni mərhələsi başlandı.

Açar sözlər: Xankəndi, iqtisadi həyat, iqtisadi modellər, nəzəri əsaslar, kənd təsərrüfatı

MODELING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE CITY OF KHANKENDI

Kamina Rizvan Verdiyeva

Azerbaijan College of Finance and Economics under UNEC

1st year student of Accounting

kaminaismayilova64@gmail.com

Abstract.

The revival of the economic life of the city of Khankendi is one of the key tasks of the post-conflict period in Azerbaijan. Following the restoration of the country's territorial integrity, a new stage of socioeconomic development began, aimed at reintegrating the liberated regions, including the city of Khankendi, into the national economic system.

Keywords: Khankendi, economic life, economic models, theoretical foundations, agriculture

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ КУЛЬТУРНОЙ ЭКОНОМИКИ И ТУРИЗМА В ГОРОДЕ ШУША

Гамидли Гюллю

Азербайджанский государственный экономический университет (UNEC)

Кафедра «Прикладная экономика» UNEC RIM 411, IV курс

Научный руководитель: доктор философии по экономике, доцент кафедры «Прикладная экономика»

Бабаширинова Эсмира Маммедширин

Электронная почта: ebabashirinova@mail.ru gamidlig@mail.ru

Аннотация:

Изложен материал о приоритетных направлениях развития культурной экономики и туризма в городе Шуша. Актуальность данной темы подтверждена активным восстановлением города с 2020 года и возрастающим интересом культурного туризма в условиях общего экономического роста Азербайджана. В исследовании применены методы статистической обработки и сравнительного анализа, системного подхода. Проанализированы деятельность инфраструктуры, динамика туристического потока и культурных мероприятий за период 2020–2025 года. Определены ключевые тенденции и основные факторы, оказывающие влияние на развитие данной отрасли. Практическая значимость работы заключается в возможности использования выводов при разработке программы развития города и формировании государственной культурно-туристической политики.

Ключевые слова:

Культурная экономика, туризм, Шуша, культурное наследие, инвестиции, развитие региона, суверенитет, инфраструктурное развитие, территориальная целостность.

Введение:

Культурная сфера и туризм играют важную роль в устойчивом социально-экономическом развитии регионов, особенно для городов с богатым историко-культурным наследием. Город с более чем 270-летней историей отражает богатство азербайджанской архитектуры, литературы и искусства. С тех пор, как город в 2020 году был восстановлен, с тех пор Шуша превратилась в один из ключевых центров культурного и туристического развития.

Цель статьи — обосновать и систематизировать приоритетные направления развития культурной экономики и туризма в городе Шуша. Задачи исследования включают рассмотрение теоретических основ, анализ состояния инфраструктуры, оценку культурных мероприятий и формулирование рекомендаций по развитию отрасли.

В рамках концепции, культурная экономика представляет собой направление, где культурные активы превращаются в хозяйственные блага, сохраняя культурную идентичность. Туризм является важным фактором экономического, социального и культурного развития региона.

Шуша является уникальным центром исторического и культурного наследия, который соединил в себе архитектурные, литературные и музыкальные традиции. После восстановления контроля над городом наблюдается динамичное развитие туристической инфраструктуры и проводятся культурные мероприятия. В процессе восстановления города формируется новая туристическая инфраструктура. Особое внимание уделяется созданию улиц, названных в честь национальных символов и побед — «8 Ноября», «Железный кулак», «Зефер», «Гейдар Алиев», «Карабах». Эти названия отражают историческую память народа и усиливают туристическую привлекательность Шуши.

Таблица 1. Динамика туристического потока и инвестиций в Шуше (2020–2025)

Год	Количество туристов	Инвестиции, млн азн	Культурные мероприятия	Гостиницы / места размещения
2020	2 000	5	2	1/20
2021	5 000	15	5	2/50

2022	12 000	40	8	3/120
2023	25 000	80	15	5/200
2024	40 000	120	20	7/300
2025	60 000	180	25	10/500

Закключение

Шуша обладает уникальным потенциалом для развития культурной экономики и туризма. Комплексная реализация приоритетных мер стимулирует рост туристического потока, создать новые рабочие места, сохранить культурное наследие и повысить социально-экономический уровень города. Освобождение города 8 ноября 2020 года стало началом новой эпохи, когда Шуша вновь обрела своё историческое предназначение — занять своё особое место как важный духовный и культурный центр страны.

Таблица 2. Доход от туризма и занятость в туристическом секторе (2020–2025)

Год	Доход от туризма, млн азн	Число занятых в туризме
2020	1,2	150
2021	3,5	200
2022	8,0	350
2023	15,5	600
2024	25,0	900
2025	40,0	1 200

Таблица 3. Количество культурных фестивалей и участников (2020–2025)

Год	Количество фестивалей	Количество участников
2020	2	500
2021	5	1 200
2022	8	2 500
2023	15	5 000
2024	20	8 000
2025	25	12 000

Диаграммы по ключевым показателям туризма и культуры (2020–2025)

Рис.1. Доход от туризма по годам (2020–2025)

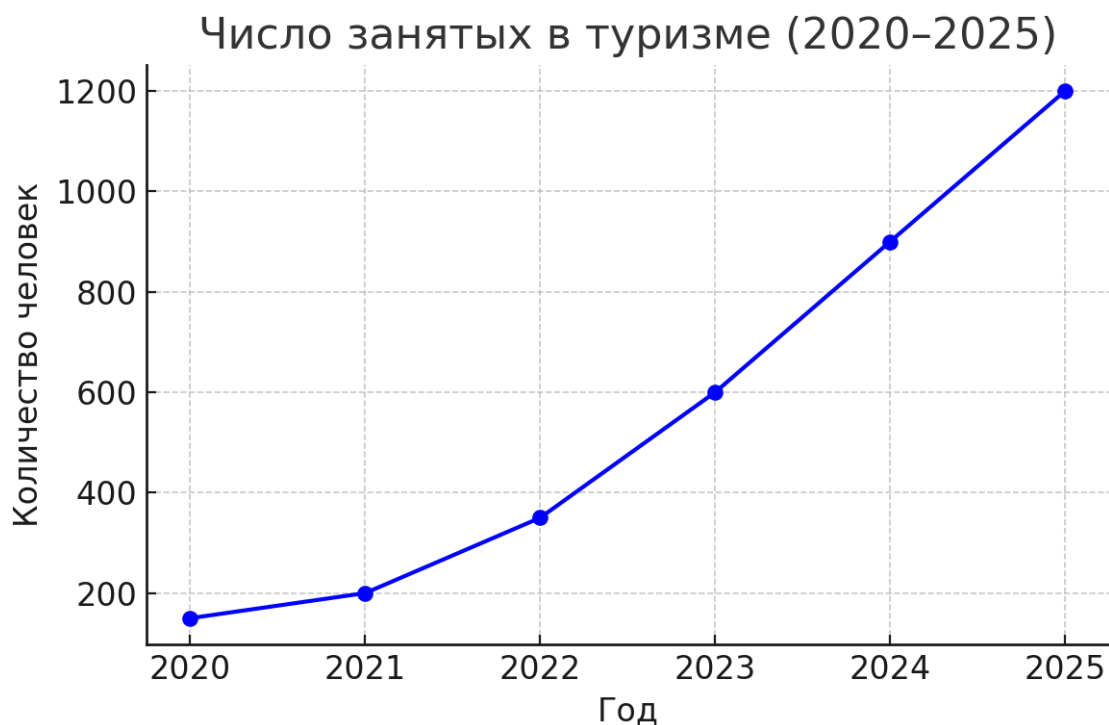

Рис.2. Число занятых в туристическом секторе (2020–2025)

Рис.3. Количество культурных фестивалей (2020–2025)

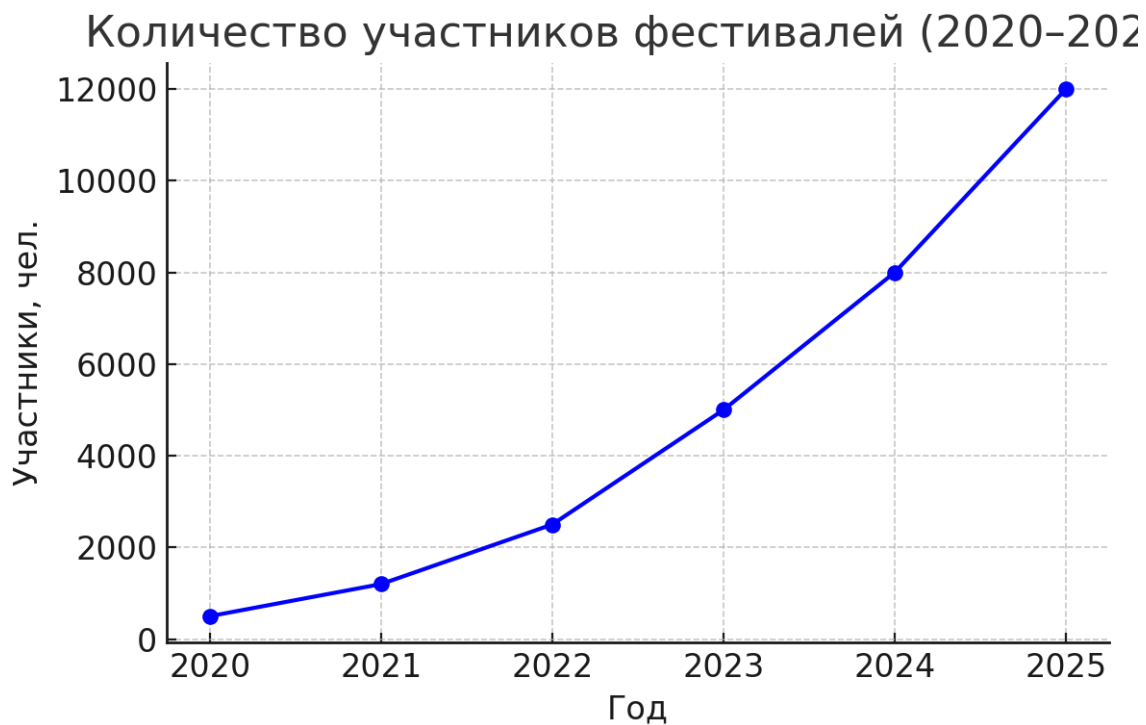

Рис.4. Количество участников фестивалей (2020–2025)

Список использованных источников:

1. Развитие туризма на территориях Азербайджана, освобожденных от оккупации. ResearchGate.
2. Шуша — путешествие и отдых. Azerbaijan.travel
3. Шуша (Википедия).
4. Культурное наследие – наше национальное достояние (Министерство культуры Азербайджана).
5. Итоговая Декларация 40-го заседания Постоянного Совета ТЮРКСОЙ (Шуша).
6. Джыдыр-Дюзю (Википедия).
7. Иса-Булагы (Википедия).
8. В Азербайджане утверждены правила паспортизации недвижимых памятников. Oxu.az.
9. Государственное агентство по туризму Азербайджана (Википедия).

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ШУШИ И ХАНКЕНДИ: РЕСУРСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ

Гасанов Табриз Забит оглы

Докторант Бакинского Государственного Университета факультета «Социальные науки и психология» кафедры «Социальная работа»

Электронная почта: hasanov.tabriz618@gmail.com

Аннотация: Статья посвящена анализу экономического потенциала исторических городов Шуши и Ханкенди в Нагорном Карабахе с учётом их природно-ресурсной базы. Рассматриваются ключевые месторождения колчеданной серы, глины, известняка, мрамора и сырья для цемента, а также их роль в развитии строительной, химической и ремесленной промышленности. Показано, что освоение местных ресурсов позволяет формировать устойчивые производственные цепочки, снижать зависимость от внешних поставок и создавать взаимосвязанные экономические связи между Шушой, Ханкенди и Ходжалы, формируя сильную экономическую единицу региона. Отмечено значение исторического опыта строительства и промышленной специализации для восстановления и модернизации инфраструктуры. Выводы исследования могут быть использованы при разработке стратегических программ комплексного и устойчивого развития освобождённых территорий Карабаха, интеграции экономики, социальной и культурной инфраструктуры.

Историческое развитие Шуши и Ханкенди представляет собой сложный и многогранный процесс, отражающий политические, культурные и экономические трансформации региона Нагорного Карабаха. Шуша, основанная в XVIII веке как одна из ключевых крепостей Карабахского ханства, стала центром архитектурного и культурного наследия, дав жизнь уникальной среде, в которой развивались музыка, литература, ремёсла и торговля. Город традиционно играл роль символа государственности, опираясь на богатство материальных и нематериальных культурных ресурсов (Абасов, 2007).

На Южном Кавказе существуют многовековые традиции хозяйственного взаимодействия народов, которые связаны с достаточно выраженным территориальным разделением труда и кооперацией производства, корни которых уходят еще в период, предшествующий включению Кавказа в состав России. Разнообразие природно-климатических условий и пестрота этнического состава населения создавали на Кавказе возможность многосторонней специализации труда, что выступало фактором интенсивного обмена и торговли, складывания взаимосвязанных локальных рынков (Рустамбеков, 2018).

Ханкенди, сформировавшийся позднее как административный и экономический центр, также прошёл значительный путь развития. В XX веке город стал важным промышленным узлом, где развивались предприятия строительных материалов, лёгкой промышленности и энергетики. Вместе эти города составляли взаимодополняющую систему экономического и культурного пространства.

Периоды конфликтов привели к разрушениям, депопуляции и серьёзному падению экономического потенциала. Однако после освобождения территорий открылись новые возможности для комплексного восстановления, основанного на концепциях устойчивого, инклюзивного и инновационного развития. Современные стратегические документы Азербайджана ориентируются на возрождение Шуши и Ханкенди как ключевых центров Карабаха, что требует системного подхода, интегрирующего экономическую, социальную и культурную инфраструктуру.

Учитывая исторические предпосылки, текущие тенденции восстановления и стратегическое видение будущего Карабаха, дальнейший анализ требует детального рассмотрения экономических возможностей и перспектив развития ключевых городов региона. В этой связи следующая часть исследования будет посвящена оценке экономического потенциала Шуши и Ханкенди, включающей анализ природных ресурсов, инфраструктурных возможностей и перспектив формирования новых отраслей. Такой подход позволит комплексно определить их роль в долгосрочном устойчивом развитии региона и выявить приоритетные направления экономической стратегии.

Одним из ключевых факторов экономического развития Шуши и Ханкенди является богатая природно-ресурсная база, формирующая основу для развития промышленности, строительства и смежных отраслей. На территории Шуши выявлены значительные запасы **глины, мрамора и известняка** (Atlas Ümumtəhsil məktəbləri üzrə vəsait, 2017), что создаёт благоприятные условия для восстановления производств строительных материалов, развития камнеобработки, а также модернизации местной ремесленной индустрии, традиционно связанной с применением природного камня.

В соседнем Ходжалы, имеющем стратегическое значение для экономической системы Ханкенди, располагаются различные виды минеральных ресурсов, среди которых **колчеданная сера, глина, сырьё для цемента и известняк (там же)**. Наличие этих материалов открывает возможности для создания полного цикла производства строительных смесей, цемента, а также для развития химической промышленности, ориентированной на переработку серосодержащего сырья.

Интеграция этих ресурсов в региональные проекты восстановления позволяет формировать устойчивую сырьевую базу, снижать зависимость от внешних поставок и стимулировать промышленное возрождение освобождённых территорий.

Дополнительным аргументом важности восстановления и развития промышленной и строительной инфраструктуры Шуши и Ханкенди является историческая динамика жилищного строительства. Так, если в Азербайджане в целом строительство жилья на душу населения за 1971–1985 гг. составляло **3,64 кв. м**, то в Нагорно-Карабахской автономной области (НКАО) эта цифра достигала **4,76 кв. м**. (Рустамбеков, 2018).

Учитывая богатую природно-ресурсную базу Шуши, Ханкенди и соседних районов, дальнейший анализ требует конкретизации **практического использования этих ресурсов в промышленности и строительстве**. Освоение местных полезных ископаемых создаёт основу для формирования производственных цепочек, развития строительной и химической промышленности, а также ремесленных и декоративных отраслей. В следующем анализе рассматриваются возможности применения колчеданной серы, глины, известняка, сырья для цемента и мрамора.

Основой колчеданных руд являются в одних случаях пирит (FeS_2), в других пирротин ($\text{Fe}_{x-1}\text{S}_x$). Если в колчеданной руде (кроме пирита или пирротина) содержание других, более ценных металлов (медь, никель, кобальт, цинк и др.) недостаточно для их извлечения, то такие руды добываются для непосредственного использования в сернокислотной промышленности. При достаточном содержании какого-нибудь одного или не скольких цветных металлов колчеданные руды добывают и используют в первую очередь для получения этих металлов. Такие руды называют медноколчеданными, никелевоколчеданными, медноцинковыми и др. (Горлушко & Швалева, n.d.).

Процесс получения серной кислоты из колчеданной серы является многопроцессным и последовательным, подробно и методично описанным в лабораторном практикуме Горлушко и Швалева (n.d.). Серная кислота, как один из ключевых химических продуктов, находит широкое применение в различных отраслях: в **производстве минеральных удобрений, химических соединений, красителей, полимеров и взрывчатых веществ**, а также в металлургии. С учётом глобальной промышленной значимости этого вещества, спрос на серную кислоту остаётся высоким во многих странах мира, включая **Китай, Индию, США, Германию и Россию**, где она используется как сырьё для химической и сельскохозяйственной промышленности. Освоение местного сырья для производства серной кислоты открывает перспективы не только для региональной промышленности, но и для интеграции в международные товарные потоки.

Следующим важным компонентом природно-ресурсной базы региона, определяющим потенциал для развития строительной и ремесленной индустрии, является **глина**. В отличие от серы, ориентированной преимущественно на химическое производство, глина представляет собой универсальное сырьё, широко используемое в строительной, керамической и технологической промышленности. Её доступность и высокие эксплуатационные свойства создают основу для формирования устойчивых производственных цепочек и расширения отраслевой специализации региона.

Глина представляет собой мелкозернистую осадочную породу, обладающую высокой пластичностью и способностью сохранять приданную форму. В её составе преобладают минералы группы каолинита и монтмориллонита, а также возможны примеси песчаных и карбонатных частиц. Формирование глин определяется химическим составом исходных пород и условиями среды, что приводит к значительной вариативности свойств между разными месторождениями. Наиболее чистой формой глины является каолин, образующийся в кислой среде и отличающийся высокой степенью белизны.

Благодаря пластичным и технологическим свойствам глина на протяжении тысячелетий использовалась в хозяйственной и художественной деятельности: для изготовления посуды, строительных элементов, труб, амфор и декоративных изделий. Сегодня глина сохраняет ключевое значение в промышленности. Она применяется в **производстве кирпича, керамики, фарфоро-фаянсовых изделий, огнеупоров, санитарно-технической продукции.**

Глина также является важным компонентом **цементного производства**: в смеси с известняком (примерно 25 % глины и 75 % известняка) она служит основой для получения клинкера (Лемешко & Ганевич, н.д.).

Таким образом, наличие глиняных месторождений в регионе создаёт возможности для расширения строительной индустрии, развития керамического производства и выпуска широкого спектра строительных материалов, что усиливает промышленный потенциал Шуши и Ханкенди.

Следующим значимым видом минерального сырья, определяющим промышленный потенциал региона, является **известняк**. Как и глина, он широко распространён в природных условиях и обладает высокой промышленной ценностью. Следующим значимым видом минерального сырья, определяющим промышленный потенциал региона, является **известняк**. Известняк очень важное полезное ископаемое, оно необходимо в пищевой промышленности, металлургии, стекольной промышленности, в строительной (Исаков, 2022).

Вопросы разработки месторождений известняка, включая основные технологии добычи, особенности геологического строения и направления дальнейшего использования сырья, подробно рассмотрены в работе В. С. Исакова (2022). В статье представлено описание добычи известняков, факторов, влияющих на выбор технологических решений, а также практических аспектов применения данного вида минерального сырья.

Следующим видом сырья, подлежащим дальнейшему анализу, является **мрамор**, который занимает важное место в структуре минерально-ресурсного потенциала региона. Мрамор — прочный, долговечный и пластичный камень, известный человечеству с древности. Ещё в древней Греции и Риме его ценили за красоту и природный блеск и активно применяли в строительстве и архитектуре. Его легко шлифовать, что обеспечивает естественный блеск и делает материал востребованным в строительстве, архитектуре и отделке интерьеров. Мрамор устойчив к высоким и низким температурам, не трескается на морозе, что позволяет использовать его для отделки каминов, печей и наружных элементов зданий. В современном строительстве и быту мрамор применяется для изготовления столешниц, напольных покрытий, лестниц, подоконников, а также скульптур и декоративных элементов, благодаря разнообразию узоров и широкой цветовой гамме (Грамович & Лютько, н.д.).

В работе Грамовича и Лютько (н.д.) подробно рассматриваются **методы добычи мрамора**, включая технологии извлечения и обработки природного камня, а также направления его промышленного применения. Более детально ознакомиться с процессами добычи мрамора можно в указанной публикации.

Исходя из всего перечисленного можно подчеркнуть, что города Шуша, Ханкенди и Ходжалы обладают богатой природно-ресурсной базой, включающая колчеданную серу, глину, известняк, сырьё для цемента и мрамор, создаёт значительные возможности для восстановления и развития промышленности, строительства и ремесленных отраслей.

Освоение местных ресурсов, таких как колчеданная сера для производства серной кислоты (Горлушко & Швалева, н.д.), глина для керамических и строительных изделий (Лемешко & Ганевич,

н.д.), известняк для цемента, стекла и металлургии (Исаков, 2022) и мрамор для декоративной отделки и строительных конструкций (Грамович & Лютько, н.д.), позволяет формировать устойчивую промышленную инфраструктуру и снижать зависимость региона от внешних поставок.

Рассматриваемые месторождения природных ресурсов создают **устойчивые экономические и производственные связи между историческими городами Шуша, Ханкенди и Ходжалы**, формируя при этом сильную и взаимосвязанную экономическую единицу, способную эффективно интегрировать промышленность, строительство и торговлю региона.

Исторические показатели жилищного строительства в НКАО демонстрируют потенциал региона в сфере строительства (Рустамбеков, 2018), что вместе с современной стратегией возрождения Шуши и Ханкенди создаёт предпосылки для интеграции экономики, социальной и культурной инфраструктуры.

Таким образом, системное использование природных ресурсов и формирование производственных цепочек на базе местного сырья обеспечивают долгосрочное устойчивое развитие региона, открывают возможности для интеграции в международные товарные потоки и стимулируют комплексное восстановление освобождённых территорий Карабаха.

Список литературы:

1. Абасов, Ф. М. О. (2007). Гарабагское ханство / Науч. ред. Я. М. Махмудлу, Г. Н. Мамедова; рец. Р. А. Гусейн-заде, А. Х. Асланов. Баку: Институт истории им. А. А. Бакиханова НАН Азербайджана, Тахсил.
2. Atlas Ümumtəhsil məktəbləri üçün coğrafiya fənni üzrə vəsait 6–11. (2017). Bakı: Çarşıoğlu.
3. Горлушко, Д. А., & Швалев, Ю. Б. (н.д.). Лабораторный практикум. Общая химическая технология: Теоретический материал к лабораторной работе «Обжиг серного колчедана». Получено с <https://file.ineo.tpu.ru/VLabs/OCHT/Lab2/theory.pdf> (30.11.2025)
4. Грамович, Е. С., & Лютько, А. С. (н.д.). Мрамор. Научный руководитель – Уласик, Т. М. Белорусский национальный технический университет. Получено с <https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/75674/12-15.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (30.11.2025)
5. Исаков, В. С. (2022). Разработка месторождений известняка. Вестник науки, 7(52, Т. 3), 40–43.
6. Лемешко, М. П., & Ганевич, А. М. (н.д.). Глина в Республике Беларусь: происхождение и применение. Научный руководитель – Уласик, Т. М. Белорусский национальный технический университет. Получено с <https://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/35979/16-19.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (30.11.2025)
7. Рустамбеков, Г. Б. (2018). Нагорно-Карабахский конфликт: экономические реалии и региональная интеграция. Постсоветские исследования, 1(2), 163–169. Бакинский государственный университет, Баку, Азербайджан.

ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КАРАБАХА В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СУВЕРЕНИТЕТА АЗЕРБАЙДЖАНА

Гусейнзаде Бабек Теймур

Финансово-экономический колледж при Азербайджанском государственном экономическом университете (UNEC)

Студент 2 курса факультета финансовый учета -MUÜ 2307

e-mail:babekhusynzade@gmail.com

В статье исследуется стратегическое значение Карабахского региона в укреплении экономического суверенитета Азербайджана после восстановления территориальной целостности в 2020–2023 гг. Показано, что контроль над Карабахом является не только политико-правовым, но и геоэкономическим фактором, обеспечивающим государству самостоятельность в управлении ресурсами, формировании транспортной инфраструктуры, развитии энергетических проектов и культурной экономики. Особо рассматривается концепт экономического суверенитета как способность государства проводить независимую экономическую политику, управлять природными ресурсами и интегрировать национальные пространства в международные системы торговли и логистики. На основе анализа государственной программы «Великое возвращение» обосновывается, что внедрение «умных» технологий, зелёной энергетики, промышленной и транспортной модернизации формирует фундамент устойчивого развития освобождённых территорий. Делается вывод, что возрождение Карабаха трансформирует Азербайджан в ключевой центр регионального развития, укрепляя его государственный суверенитет, международные позиции и геоэкономическое влияние.

Ключевые слова: Карабах, экономический суверенитет, государственный суверенитет, геоэкономика, Зангезурский коридор, умные города, зелёная энергетика, транспортная логистика.

Государственный суверенитет является главным условием независимости и устойчивого развития любого государства. Для Азербайджана этот принцип имеет особое значение, так как долгие годы часть его территории — Карабах — находилась под оккупацией. Победа в Отечественной войне 2020 года и полное восстановление территориальной целостности страны в 2023 году стали не только военным, но и политическим, экономическим и моральным триумфом азербайджанского государства.

Возрождение Карабаха представляет собой комплексный процесс укрепления всех составляющих суверенитета: политического, экономического, социального, культурного и геоэкономического. Оно не ограничивается восстановлением контроля над территорией, а демонстрирует способность Азербайджана интегрировать освобождённые районы в национальные и международные модели развития.

В научных исследованиях государственный суверенитет определяется как способность государства осуществлять верховную власть на территории и обеспечивать самостоятельность внешней и экономической политики [4]. В свою очередь более конкретное понятие «экономический суверенитет» можно определить как способность государства самостоятельно формировать и реализовывать свою экономическую политику, управлять национальными ресурсами и институтами без непропорционального внешнего влияния — иными словами, как компонент суверенитета, применяемый к экономическому измерению [5], [6]. В случае Азербайджана данная категория приобрела особую политико-правовую актуальность, поскольку на протяжении почти трёх десятилетий Карабахский регион находился под оккупацией.

Особая стратегическая роль Карабаха определяется его географическим положением на пересечении ключевых транспортных, торговых и энергетических маршрутов региона. Контроль над этим пространством обеспечивает Азербайджану возможность формирования новых логистических цепочек, эффективного использования водных и природных ресурсов, а также наращивания геополитического влияния в Южном Кавказе.

Возвращение Карабаха под юрисдикцию Азербайджана стало практическим выражением суверенитета: государственные институты, органы управления, силовые структуры и правовая система были полностью восстановлены на освобождённых территориях.

Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев в одном из своих выступлений отметил: «Восстановление территориальной целостности и государственного суверенитета страны заложило основу для нового исторического этапа в развитии Азербайджана, а также обусловило необходимость реформ как в экономической, социальной и культурной, так и правовой сферах» [2].

Следует отметить, что высказывание Президента Азербайджана отражает фундаментальную закономерность политического развития государств: восстановление территориальной целостности

выступает не конечной целью, а начальной точкой комплексной трансформации системы государственного управления и общественного развития.

Экономическое развитие представляет собой базовое условие долгосрочной стабильности и укрепления независимости государства. В послевоенный период на освобождённых территориях Азербайджана реализуется комплексная политика восстановления, структурных инвестиций и пространственной модернизации, оформленная в рамках государственной программы «Великое возвращение». Данная программа предусматривает формирование новой социально-экономической модели региона, ориентированной на устойчивый рост, технологические инновации и рациональное использование ресурсов [1]. К ключевым направлениям данной политики относятся:

- строительство «умных» деревень и городов (первый пример — село Агалы в Зангилане);
- создание промышленных парков (в Джебраиле, Физули, Агдаме);
- развитие зелёной энергетики (солнечные и гидроэлектростанции в Лачине, Кельбаджаре и Зангилане);
- строительство новых транспортных коридоров (аэропорты Физули, Зангилан, Лачин, автомагистрали в направлении Шуши и Гадрута) [1].

Следует отметить, что по данным Министерства экономики Азербайджанской Республики за 2024 год, общий объём инвестиций в восстановление освобождённых территорий превысил 13 млрд манат (около 7,6 млрд долларов) [7]. Инвестиции в зелёную энергетику региона до 2030 года оцениваются в 2,5-3 млрд долларов [8].

Эти меры направлены не только на обеспечение экономического роста, но и формирование прочной базы долгосрочной независимости и энергетической безопасности государства.

Возвращение граждан в Карабах имеет как гуманитарное, так и стратегическое значение. Реинтеграция населения усиливает административный контроль государства и обеспечивает демографическое равновесие на всей территории Азербайджана.

Правительство строит современные жилые кварталы, школы, больницы и социальные центры. К примеру, в 2025-ом году на освобождённых от оккупации территориях функционируют более 20 образовательных учреждений, а в следующем учебном году их количество намечается превысить до 40 [3]. В результате создаются условия для нормальной жизни и устойчивого развития региона, что способствует укреплению национального единства и социальной стабильности — ключевых элементов суверенного государства.

Карабах — колыбель азербайджанской культуры, музыки и литературы. Возрождение культурной жизни в Шуше, Агдаме, Физули и других городах является символом духовного восстановления нации.

Проведение фестиваля «Харыбюльбюль», Дней поэзии Вагифа, восстановление исторических памятников и мечетей подчеркивают, что культурное наследие служит основой национального самосознания и морального суверенитета.

Таким образом, культурное возрождение Карабаха укрепляет духовные границы Азербайджана не меньше, чем военные или политические.

Возрождение Карабаха усилило позиции Азербайджана на международной арене. Новые инфраструктурные проекты, такие как Зангезурский коридор, превращают страну в стратегический транспортно-логистический центр Евразии.

Сотрудничество с Турцией, Пакистаном, Израилем и другими странами в энергетической и строительной сферах усиливает международный авторитет Азербайджана и делает его суверенитет более защищённым.

Карабах становится примером того, как современное государство может соединить национальные интересы с региональной стабильностью и глобальной интеграцией.

Возрождение Карабаха имеет исключительное стратегическое значение для укрепления государственного суверенитета Азербайджана. Этот процесс объединяет политическую независимость, экономическую устойчивость, социальное развитие и духовное возрождение нации.

Геоэкономические аспекты сотрудничества с тюркскими государствами в развитии Карабахского экономического района

Современная геоэкономическая конфигурация Южного Кавказа вступила в этап масштабной трансформации, обусловленной усилением роли Азербайджана в региональной политике и восстановлением контроля над Карабахом. Формирование Карабахского экономического района после событий 2020 года стало не только важным внутригосударственным проектом, но и отправной точкой для создания новых экономических и логистических взаимосвязей. Создание данного района, включающего Шушинский, Физулинский, Агдамский, Джебраильский, Ходжавендский и ряд других административных районов, направлено на внедрение инновационных принципов развития. Среди ключевых задач выделяются:

- переход к «умной» инфраструктуре и цифровым платформам управления;
- формирование зоны «зелёной энергетики» и устойчивого сельского хозяйства;
- развитие транспортно-логистических узлов, связывающих Азербайджан с внешними рынками.

Таким образом, Карабах становится не только объектом восстановления, но и пилотной территорией для испытания новых моделей экономического управления и интеграции в международные цепочки стоимости. При этом процесс модернизации региона опирается не только на внутреннее инвестирование, но и на выбор внешних партнёров, способных обеспечить технологическую и инфраструктурную поддержку. В этом контексте центральное значение приобретает сотрудничество Азербайджана с тюркскими государствами.

Как известно, тюркские страны объединяет не только историко-культурная близость, но и совпадающие экономические приоритеты, ориентированные на развитие транспорта, энергетики, технологий и инвестиций. Участие Турции, Казахстана, Узбекистана, Кыргызстана и других членов Организации тюркских государств формирует основу новой геоэкономической архитектуры региона, укрепляя их взаимную зависимость как партнёров по развитию.

Для Азербайджана стратегическая значимость тюркского сотрудничества проявляется в нескольких направлениях:

- развитие Зангезурского транспортного коридора, соединяющего Азербайджан с Турцией через Нахчыван и далее — с Центральной Азией;
- участие турецких и казахстанских компаний в реконструкции дорожной, энергетической и коммунально-промышленной инфраструктуры Карабаха;
- интеграция в общее энергетическое пространство тюркских стран на основе возобновляемых источников энергии;
- формирование логистических маршрутов, связывающих Каспийский регион, Центральную Азию и Европу.

Турция занимает ведущую позицию среди партнёров Азербайджана в сфере послевоенного восстановления. Турецкие компании активно участвуют в строительстве дорог, аэропортов, объектов промышленной и жилой инфраструктуры. К значимым проектам относятся строительство Физулинского международного аэропорта компанией «Kalyon Holding», работы по восстановлению магистралей Агдам–Шуша и Физули–Горадиз при участии «Tekfen» и «Kolinstas», создание технологических зон в Агдаме и Джебраиле.

Другие тюркские страны также вносят значимый вклад. Казахстан профинансировал строительство школы в Шуше, Узбекистан построил школу в Физули и заявил о готовности поддерживать сельскохозяйственные проекты, Кыргызстан выразил заинтересованность в инвестициях в сферу туризма и малого бизнеса. Эти инициативы демонстрируют формирование коллективной модели восстановления, основанной на солидарности и долгосрочной экономической кооперации.

Одним из ключевых элементов объединяющей инфраструктуры является Зангезурский транспортный коридор, призванный связать Азербайджан, Турцию и страны Центральной Азии в единую евразийскую логистическую систему. Реализация данного проекта создаёт новую

транспортную ось «Каспий — Кавказ — Анатолия — Европа», способствует росту торгового оборота и интеграции в глобальные цепочки поставок, закрепляя Карабах как геоэкономический узел, соединяющий Восток и Запад, Север и Юг. Принципы устойчивого развития становятся фундаментом возрождения региона. Турецкие и казахстанские компании участвуют в создании энергетической инфраструктуры на основе солнечных и ветровых технологий в Карабахе и Восточном Зангезуре, обеспечивая формирование экологически безопасной и энергоавтономной модели экономики.

Сотрудничество Азербайджана с тюркскими государствами приносит долгосрочные выгоды, включая расширение инвестиционных потоков, диверсификацию технологий, укрепление продовольственной и энергетической безопасности, развитие туризма и гуманитарных связей. В перспективе Карабахский экономический район может стать центром евразийской интеграции, объединяя инфраструктуры тюркских стран и превращаясь в символ практического воплощения тюркского единства и экономического партнёрства. **Приоритетные направления развития культурной экономики и туризма в городе Шуша**

Город Шуша — духовная столица Азербайджана, символ национальной культуры, истории и искусства. После освобождения города в 2020 году Шуша стала центром возрождения культурной экономики и туризма, что имеет стратегическое значение для социально-экономического развития всего Карабахского региона.

Культурная экономика охватывает деятельность, связанную с искусством, музыкой, архитектурой, ремёслами и культурными фестивалями.

Шуша, как родина выдающихся деятелей культуры — Хуршидбану Натаван, Узеира Гаджибейли и Бюльбюля, — обладает уникальным потенциалом для развития этой сферы.

Туризм в Шуше рассматривается как приоритетная отрасль.

Главные направления его развития включают:

- культурно-исторический туризм — посещение крепости Шуша, мечети Юхары Гёвхар-ага, мавзолея Натаван и других памятников;

- фестивальный туризм — проведение международного фестиваля «Харыбюльбюль» и Дней поэзии Вагифа;

- экологический и горный туризм, основанный на живописной природе Карабаха.

Современная инфраструктура, дороги и гостиницы создают комфортные условия для привлечения туристов из разных стран.

Правительство Азербайджана развивает Шушу как «умный город» (Smart City), внедряя цифровые технологии в сфере туризма и управления культурными объектами.

Кроме того, налаживается сотрудничество с тюркскими и исламскими странами для продвижения города как культурного центра тюркского мира.

Это позволяет расширить международные связи и привлечь инвестиции в сферу услуг, образования и туризма.

Роль транспортных проектов Карабаха в укреплении экономической безопасности Азербайджана

Экономическая безопасность Азербайджана напрямую зависит от его способности эффективно использовать транспортно-логистический потенциал. После освобождения Карабаха в 2020 году перед страной открылись новые возможности для укрепления транспортных связей и создания устойчивой инфраструктуры, обеспечивающей национальные интересы.

Развитие транспортных проектов в Карабахе играет ключевую роль в укреплении экономической независимости и геоэкономического влияния Азербайджана.

Карабахский регион расположен на пересечении важных коммуникационных направлений, связывающих Каспийское море, Кавказ и Анатолию.

Создание современных автомагистралей, железных дорог и аэропортов делает Карабах важнейшим звеном транспортной системы Азербайджана.

Особое значение имеют проекты:

•аэропорты в Физули, Зангилане и Лачине, которые создают воздушный мост между Баку и освобождёнными территориями;

•автомагистрали Физули–Шуша, Агдам–Барда и Горадиз–Джебраил, обеспечивающие быстрый доступ к промышленным и туристическим зонам региона.

Одним из важнейших транспортных проектов является Зангезурский коридор, который соединит материковый Азербайджан с Нахчыванской Автономной Республикой и далее — с Турцией.

Этот коридор создаёт прямой путь для грузоперевозок между Центральной Азией и Европой, превращая Азербайджан в логистический центр тюркского мира.

Реализация проекта повысит устойчивость внешнеэкономических связей и уменьшит зависимость от нестабильных маршрутов через третьи страны.

Моделирование экономического развития города Ханкенди

После полного восстановления территориальной целостности Азербайджана начался новый этап в истории города Ханкенди. Этот город, ранее долгое время находившийся вне национальной экономической системы, сегодня рассматривается как ключевой элемент стратегии устойчивого развития Карабахского региона.

Моделирование экономического развития Ханкенди направлено на создание современной, инновационной и интегрированной городской экономики.

Экономическое моделирование представляет собой процесс планирования и прогнозирования развития города с учётом его природных, трудовых и инфраструктурных ресурсов.

Развитие экономики Ханкенди предусматривает формирование диверсифицированной структуры, включающей:

•промышленность и строительство — восстановление производственных предприятий и развитие стройматериалов;

•сельское хозяйство и переработку продукции — создание агропарков и кооперативов;

•сферу услуг и туризм — развитие гостиничного бизнеса, торговли, культуры и образования;

•инфраструктурные проекты — дороги, энергосети, телекоммуникации, жильё.

Для успешного моделирования экономики Ханкенди необходимо привлечение инвестиций, в том числе в форме государственно-частного партнёрства.

Азербайджан создаёт благоприятные условия для бизнеса: налоговые льготы, субсидии и преференции для инвесторов, готовых участвовать в восстановлении региона.

Сотрудничество с тюркскими и исламскими странами также открывает возможности для реализации совместных промышленных и энергетических проектов.

Моделирование экономического развития Ханкенди — это не только технический, но и стратегический процесс, направленный на интеграцию города в общенациональную экономическую систему Азербайджана.

Создание устойчивой и инновационной городской экономики превратит Ханкенди в важный центр промышленности, науки и культуры Карабаха.

Таким образом, экономическое возрождение Ханкенди станет неотъемлемой частью долгосрочной стратегии развития и укрепления экономического потенциала Азербайджана.

На основе проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

✓ Экономический суверенитет Азербайджана усиливается благодаря контролю над стратегическими ресурсами Карабаха, что подтверждает территориальную природу экономической независимости.

✓ Инвестиционные проекты, транспортные коридоры и международная кооперация трансформируют Карабах в геоэкономический центр евразийской интеграции, формируя новые логистические, энергетические и культурно-экономические цепочки.

✓ Устойчивое развитие освобождённых территорий опирается на инновационные модели (умные города, зелёная энергетика, культурная экономика), что формирует долгосрочную основу экономической безопасности.

✓ Восстановление Карабаха не завершает государственное строительство, а запускает новый этап экономической модернизации, укрепляя позицию Азербайджана как независимого и конкурентоспособного субъекта международной экономики.

Список использованной литературы:

1. “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük qayıdışa dair I Dövlət Programı / <https://e-qanun.az/framework/52757>
2. Президент Ильхам Алиев: Восстановление территориальной целостности заложило основу для нового исторического этапа в развитии Азербайджана 12.11.2025. https://azertag.az/ru/xeber/prezident_ilham_aliev_vosstanovlenie_territorialnoi_celostnosti_zalozhilo_osnovu_dlya_novogo_istoricheskogo_etapa_v_razvitiy_azerbaidzhana-3856659
3. «Министр: В следующем учебном году число образовательных учреждений на освобожденных территориях превысит 40». 02 июня, 2025 / <https://report.az/ru/nauka-i-obrazovanie/ministr-v-sleduyushem-uchebnom-godu-chislo-obrazovatelnyh-uchrezhdenij-na-osvobozhdennyh-territoriyah-prevysit-40>
4. Stephen D. Krasner, Sovereignty: Organized Hypocrisy, Princeton: Princeton University Press, 1999.
5. Starinskyi M., Zavalna Z. «Economic sovereignty of a modern state in the context of sustainable development» / Law, Business & Sustainability Herald, 2021, p.5-15.
6. Savanovic A. Economic sovereignty / 12th International Academic Conference, Prague, 2014, p.1022-1041.
7. Azerbaijan to spend around \$15 billion on rebuilding liberated territories in next 4 years / https://report.az/en/finance/azerbaijan-to-spend-around-15-billion-on-rebuilding-liberated-territories-in-next-4-years?utm_source=chatgpt.com
8. The use of renewable energy sources in Azerbaijan. 12.10.2025 / https://minenergy.gov.az/en/alternativ-ve-berpa-olunan-enerji/azerbaycanda-berpa-olunan-enerji-menbelerinden-istifade?utm_source=chatgpt.com

Geo-Economic significance of Karabakh in the system of Azerbaijan’s economic sovereignty

Abstract. The article examines the strategic role of the Karabakh region in strengthening the economic sovereignty of the Republic of Azerbaijan after the restoration of its territorial integrity in 2020–2023. It argues that control over Karabakh is not only a political and legal achievement but also a crucial geo-economic factor that ensures the state’s autonomous management of natural resources, development of transport infrastructure, energy projects and cultural economy. The concept of economic sovereignty is analyzed as the ability of a state to pursue an independent economic policy, manage national resources and integrate liberated territories into international trade and logistics systems. Based on the state program “Great Return”, the paper demonstrates that the implementation of smart technologies, green energy, industrial zones, and transport modernization forms the basis for long-term sustainable development of the region. The study concludes that the revival of Karabakh transforms Azerbaijan into a key center of regional development, enhancing its state sovereignty, international standing and geo-economic influence.

Keywords: Karabakh, economic sovereignty, state sovereignty, geo-economics, Zangezur Corridor, green energy, transport logistics.

ШУША: СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНОЙ ЭКОНОМИКИ И ПРИОРИТЕТЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ В ПОСКОНФЛИКТНЫЙ ПЕРИОД

Мусеибли Назрин Аваз г

Магистрант, Азербайджанский университет туризма и менеджмента

Факультет: Управление бизнесом

Аннотация. Развитие туризма в Шуше требует не только восстановления инфраструктуры, но и выработки современной стратегической модели, которая учитывала бы историко-культурный потенциал города, его природные ресурсы и актуальные международные тенденции. Постконфликтный период создаёт благоприятные условия для формирования многоуровневой туристической системы, объединяющей культурное наследие, природные богатства, оздоровительные возможности и инновационные цифровые решения. Такой комплексный подход позволит превратить туризм в один из ключевых факторов социально-экономического развития региона. Наиболее перспективными направлениями являются культурно-познавательный, фестивальныи, экологический, оздоровительный, горно-спортивный, религиозный, этнографический, конференц- и цифровой туризм.

Ключевые слова: постконфликтный период, туризм, культурная экономика, Шуша, стратегическое развитие, культурное наследие, Большое Возвращение, устойчивый туризм.

Введение. Постконфликтный этап развития Азербайджана после освобождения территорий в 2020 году открыл новую страницу в государственном строительстве, ориентированную на реинтеграцию регионов, восстановление их социально-экономического потенциала и создание современной инфраструктуры [2]. В рамках концепции «Большое Возвращение» особое место занимает город Шуша, который рассматривается не только как крупный культурный и исторический центр, но и как стратегический элемент формирования позитивного имиджа страны на международной арене.

Шуша отличается богатым культурным наследием, уникальной архитектурой, природными ресурсами и духовной традицией, что делает её одним из наиболее перспективных регионов для развития современных форм туризма и культурной экономики. В этих условиях возрастает необходимость научного анализа направлений, которые могут обеспечить устойчивое формирование туристической модели города.

Цель исследования — выявить ключевые направления развития туристического потенциала Шуши и оценить их соответствие мировым тенденциям, учитывая особенности постконфликтного периода и задачи национальной стратегии развития региона.

Потенциал и стратегические направления развития туристического комплекса Шуши. Город Шуша относится к числу наиболее значимых историко-культурных центров Азербайджана. Его формирование как городской структуры относится к 1752 году и связано с деятельностью Панахали хана Джаванширского, правителя Карабахского ханства. Выбор новой территории для строительства города был обусловлен природно-географическими преимуществами горного плато, расположенного на абсолютной высоте около 1300–1600 метров.

К концу XIX — началу XX века Шуша приобрела статус одного из наиболее ярких музыкальных и культурных центров Кавказа. В научной литературе и мемуарных источниках город неоднократно характеризуется как «Малый Париж», «Храм кавказского искусства», «Колыбель азербайджанской музыкальной школы» и «Консерватория Кавказского региона». Эти определения отражают высокую концентрацию творческой интеллигенции, развитость музыкальных традиций и обширную культурную деятельность того времени [9].

Благодаря уникальному ландшафту, благоприятному климату, чистому воздуху и природным лечебным ресурсам Шуша также рассматривается как перспективная курортная зона. Её экологические и климатические особенности формируют основу для повышения туристической привлекательности региона. Современные подходы к организации путешествий, включая интеграцию цифровых технологий и создание комплексных туристических пакетов, открывают новые возможности для привлечения различных категорий туристов и увеличения экономического эффекта от туристической сферы.

Культурно-познавательное направление занимает особое место в туристическом развитии Шуши. Город выделяется насыщенным историческим и духовным наследием, которое создаёт широкую основу для формирования разнообразных культурных программ. Через посещение музеев, галерей, творческих пространств и культурных центров у туристов формируется целостное представление о Шуше как о значимом интеллектуальном и художественном центре Азербайджана.

При этом культурно-познавательное направление не ограничивается стандартными экскурсионными маршрутами. Шуша обладает уникальной музыкальной историей, что позволяет развивать отдельные программы, посвящённые музыкальному наследию города. Экскурсии, включающие посещение мест, связанных с жизнью и деятельностью известных исполнителей и композиторов, тематические лекции или небольшие концертные мероприятия, могут сформировать самостоятельный туристический продукт, ориентированный на ценителей музыкальной культуры. Среди таких объектов особое внимание привлекают дом-музей Бюльбюля, где представлены личные вещи и архивные материалы великого певца и дом-музей Узеира Гаджибейли с экспозицией, посвящённой жизни и творчеству композитора.

Литературное направление также имеет хорошие перспективы. Город связан с именами известных представителей азербайджанской литературной традиции, что создаёт условия для организации литературных прогулок, выставок, презентаций и образовательных программ. Такой формат особенно востребован среди студентов, исследователей и туристов, стремящихся глубже понять развитие азербайджанской гуманитарной мысли.

Отдельного внимания заслуживает архитектурное наследие Шуши. Восстановление исторических улиц, кварталов и отдельных зданий открывает возможности для экскурсий, посвящённых архитектурным особенностям города, его застройке и традициям строительства [3]. Такие маршруты помогают туристам воспринимать город как живую историческую среду, где элементы прошлого аккуратно интегрируются в современную инфраструктуру. В этот перечень входят такие объекты, как баня «Ширин су», крепостной комплекс Шуша галасы, мавзолей Моллы Панаха Вагифа, усадебный комплекс Мехмандаровых и другие значимые памятники, формирующие архитектурный облик города.

Военно-историческое направление формируется на основе значимости Шуши в исторических событиях Азербайджана. Мемориальные комплексы, музеи и специально разработанные экскурсионные маршруты, посвящённые ключевым историческим этапам, вызывают интерес у широкой аудитории — от школьных групп до взрослых туристов, желающих лучше понять историю региона [2].

Дополняют картину культурного туризма небольшие культурные мероприятия — выставки, концерты, творческие встречи, лекционные программы. Их регулярное проведение поможет поддержать культурную активность города и делает туристические посещения более содержательными даже вне периодов крупных событий. Так, например, состоявшаяся в 2021-ом году в Шуше выставка работ молодого художника Токая Замана, проживающего в США, стала одним из примеров подобных инициатив [7]. Представленные им полотна, посвящённые истории города и современному Азербайджану, привлекли внимание широкой международной аудитории и показали, что даже небольшие проекты способны усиливать интерес к культурной среде Шуши и формировать устойчивый поток туристов. В том же ряду можно отметить и недавно проведённые мероприятия цикла «8 Ноября – Триумф Победы», где концерты, ученические выставки и тематические постановки придали культурной жизни города дополнительную динамику и подчеркнули его роль как пространства для творческой активности [8].

Фестивальный туризм в Шуше имеет особое значение благодаря мероприятиям, которые уже стали символом города. Одним из ключевых событий считается «Харыбюльбюль» — фестиваль, объединяющий музыку, культуру и традиции разных регионов Азербайджана. Это не просто концертная программа, а крупный культурный проект, который привлекает внимание как местных жителей, так и иностранных гостей. Проведение фестиваля на исторических пространствах города усиливает эмоциональное восприятие Шуши, помогает сформировать у посетителей более глубокое

понимание её культурной роли и подчеркивает уникальность освобождённых территорий. Подобные мероприятия не только оживляют туристическую среду, но и способствуют укреплению международного интереса к региону, превращая Шушу в центр культурного притяжения [5].

Экологический туризм отвечает современным трендам устойчивого и «мягкого» туризма. Шуша расположена на возвышенности, обладает чистым горным воздухом, панорамными видами, каньонами и лесными массивами, включая лес Топхана и долину Гаргарчай. Здесь создаются возможности для пеших маршрутов, горных походов, велотуров, кемпингов и наблюдения за природой. Природные ландшафты и экологические тропы могут быть интегрированы с культурными и историческими маршрутами, создавая уникальные «смешанные» туристические пакеты.

Оздоровительный и медицинский туризм может активно развиваться благодаря благоприятным климатическим условиям региона. Создание санаториев, спа-комплексов, реабилитационных и оздоровительных центров позволяет привлекать туристов, ориентированных на восстановление здоровья. Интеграция медицинского и оздоровительного туризма с культурными маршрутами открывает возможности для разработки пакетов «культура + здоровье», что соответствует современным тенденциям велнес-туризма (оздоровительного) и увеличивает продолжительность пребывания туристов в регионе.

Горный и спортивный туризм имеет высокий потенциал благодаря рельефу города. Здесь можно развивать треккинг, альпинизм, скалолазание, велосипедные маршруты и зимние виды спорта при создании соответствующей инфраструктуры. Молодёжная аудитория и спортивные сообщества особенно заинтересованы в таких направлениях, что расширяет демографию туристов и создает возможности для проведения спортивных мероприятий.

Религиозный туризм, опирающийся на исторические мечети и духовное наследие города, открывает возможности для организации паломнических маршрутов, включающих мечеть Юхары Говхар Ага, мечеть Ашагы Говхар Ага, мечеть Саатлы и др. Этнографический туризм позволяет посетителям ознакомиться с традиционными ремёслами Шуши, участвовать в ковроткачестве, народных промыслах и кулинарных мастер-классах. Это поддерживает локальную экономику, сохраняет нематериальное наследие и укрепляет социальные связи внутри региона [6].

Конференц-туризм и цифровой туризм дополняют многоуровневую систему. Проведение международных научных, культурных и экономических мероприятий создаёт платформу для профессионального туризма. Внедрение VR-технологий, виртуальных музеев, интерактивных карт и дополненной реальности позволяет демонстрировать восстановленные объекты, создавать виртуальные экскурсии и привлекать аудиторию, не имеющую возможности лично посетить город.

Особое внимание необходимо уделить развитию гостиничной инфраструктуры. Восстановление и модернизация отелей, создание современных гостиничных комплексов, бутик-отелей, гостевых домов и апартаментов обеспечивает комфорт туристов всех категорий. В современных отелях могут быть реализованы услуги высокого уровня: ресторанные зоны с национальной кухней, велнес и спа-комплексы, конференц-залы, коворкинги, экскурсионные бюро и транспортные сервисы. Интеграция гостиничной инфраструктуры с туристическими маршрутами и культурными событиями повышает качество туристического продукта и создаёт условия для развития комплексных пакетов «проживание + экскурсии + досуг». В Шуше уже действуют такие объекты, как отель «Шуша» с конференц-центром, предлагающий современные номера, рестораны, спа и конференц-залы, отель «Хары-Бюльбюль», восстановленный после реконструкции и предлагающий уютные номера для туристов, а также отель «Ясемен», оформленный в стиле традиционной шушинской архитектуры и создающий атмосферу исторического гостеприимства.

Развитие туристической системы Шуши должно учитывать принципы устойчивого туризма, социальной инклюзии и гуманитарного подхода. Создание доступных маршрутов для людей с ограниченными возможностями, ветеранов и молодежных групп способствует социальной интеграции, формирует положительный имидж региона и укрепляет культурную идентичность города.

В совокупности перечисленные направления создают основу многофункциональной туристической экосистемы Шуши. Комплексный подход, объединяющий культурное, природное, спортивное, оздоровительное и цифровое направления, а также развитую гостиничную инфраструктуру, позволяет усилить туристическую привлекательность города, внести значительный вклад в экономическое развитие Карабаха, укрепить государственный суверенитет и повысить культурный потенциал Азербайджана [1].

Вывод. Комплексное развитие туристического потенциала Шуши требует учёта историко-культурного наследия, природных ресурсов, оздоровительного климата, современных цифровых технологий и гостиничной инфраструктуры. Культурно-познавательный, фестивальный, экологический, оздоровительный, горный, религиозный, этнографический, конференц- и цифровой туризм, интегрированные с современными отелями, формируют многоуровневую туристическую систему. Реализация этих направлений укрепляет государственный суверенитет, повышает инвестиционную привлекательность региона, способствует социально-экономическому развитию Карабаха и интеграции города в глобальные культурные и туристические процессы.

Список литературы.

1. Aliyev S., "The Strategic Importance of the Revival of the City of Shusha in Strengthening the State Sovereignty of Azerbaijan", The Scientific Heritage, № 157, 2025
2. Melikova L., Aliyev S., "Economic-historical aspects of the development of Karabakh (18–21 centuries)", Proceedings of 8th International Scientific and Practical Conference "Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research", No 179, 2023
3. Nazarova A., & Kalender N.E., "Karabağ'ın Kültürel Özellikleri: Şuşa'nın Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi", Journal of Academic Tourism Studies, Vol. 5, No. Özel Sayı, 28-36, 2024
4. Yusifov E.M., "The effect of the advanced construction projects implemented in the Karabagh region during the post-occupation period on the perspective development of tourism in Azerbaijan", Economy and Operation of National Economy, 2023
5. Алиева С., "Туристический потенциал культурной столицы", Новое Время, 2022. URL: <https://www.novoye-vremya.com/ru/posts/detail/turisticskii-potencial-kulturnoi-stolicy-1667232126/228198>
6. Халисламов Т.Э., "Проблемы и возможности развития туризма в освобожденных территориях Азербайджана", Азербайджанский Государственный Экономический Университет, 2022
7. "В Шуше открылась выставка картин", AZTV, 2021. URL: <https://aztv.az/ru/news/13881/в-шыше-открылась-выставка-картин>
8. "В Шуше проходит цикл мероприятий '8 Ноября – Триумф Победы'", Report.az, 2021. URL: <https://report.az/ru/vnutrennyaya-politika/v-shushe-prohodit-cikl-meropriyatij-8-noyabrya-triumf-pobedy>
9. Официальный сайт Шуши. URL: <https://shusha.gov.az/ru>

Тагизаде Эльвира Бахруз

Бакинский Славянский Университет, Филологический факультет
Специальность: Учитель русского языка и литературы, Студентка:

Группа: РМ-402 (2022–2026)

Email: elvira.shahbazova23@gmail.com

«Кто не знает цену своей земле — не знает цену самому себе».

Гейдар Алиев

Карабах... Как долго его душа томилась в тишине заброшенных улиц, среди опустевших домов и спящих садов. Сегодня каждый камень, каждая тропинка, каждое дерево, вновь ожившее на шушинской земле, говорит нам: «Азербайджан живёт, и его дух не сломить». Возрождение Карабаха — это не просто восстановление зданий. Это воскрешение сердца нации, символ того, что свобода — не абстрактное слово, а дыхание каждого человека, каждой семьи, каждого Шехида, отдавшего жизнь за Родину.

Ашыг Абдулла пел:

«Горы мои — защита и сила,

Каждый камень в них — Родина мила».

С каждым восстановленным селом, с каждой вновь открытой школой, с каждым зажжённым фонарём в Ходжалы или Физули, мы ощущаем, как крепнет фундамент нашего суверенитета. Ведь суверенитет — это не бумага, это труд, ответственность и бесконечная любовь к земле. Разве можно измерить его словами?

«Нация, способная возродить разрушенное, никогда больше не будет покорённой».

Ильхам Алиев

Сегодня Карабах — это живой символ силы и веры. Каждая дорога, каждый детский смех, каждый сад, посаженный под солнцем Шуши или в тени гор Агдама, превращается в живую ткань независимости. Государственная мощь ощущается в шаге, в взгляде, в дыхании людей, которые вновь обретают свой дом.

Но сила одной земли — лишь часть великого пути. Как использовать её для будущего? Ответ — в братстве тюркских народов.

Тюркский мир — это не просто союз языков, это союз сердец, историй и судеб.

Азербайджан, Турция, Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан и Туркменистан — единая нить истории и судьбы. Карабах становится мостом между Востоком и Европой, между прошлым и будущим. Совместные проекты, транспортные коридоры, энергетические сети и инвестиции в сельское хозяйство превращают регион в центр прогресса и созидания.

Где проходят пути братства, там не бывает войны. Карабах, из символа борьбы, становится сердцем мира. А Азербайджан — связующим звеном великого тюркского мира, где общие мечты и труд создают единую гармонию.

И вот Шуша, как жемчужина на зеленой короне Карабаха, возрождается вновь.

«Шуша — не просто город, это поэма, написанная на камне и небе».

— Бахтияр Вагабзаде

В её улочках слышится дыхание музыки и поэзии, смех детей, звон колоколов и шёпот ветра среди старых домов. Музеи, выставки, фестивали — здесь культура превращается в живой организм. Турист, ступивший на шушинскую землю, чувствует пульс истории, силу народа и гармонию искусства. Здесь создаются музеи, восстанавливаются дома великих деятелей, проходят фестивали, выставки, концерты, международные симпозиумы. Развитие туризма здесь не только экономический фактор, но и форма духовного возрождения, укрепления культурной идентичности. Разве можно остаться равнодушным, когда тар звучит, а вся земля Азербайджана словно поёт вместе с ним?

Шуша становится местом, где искусство соединяет прошлое и будущее, а культура превращается в стратегический ресурс нации.

Неизвестный автор:

«Дороги соединяют не только города —
они соединяют сердца и судьбы».

Восстановление и строительство транспортной инфраструктуры Карабаха — это один из важнейших шагов в укреплении экономической безопасности Азербайджана.

Железные дороги, автомагистрали, туннели, аэропорты — всё это не просто объекты строительства, это артерии новой жизни, связывающие регионы страны в единое экономическое пространство. Лачинская и Зангиланская дороги, аэропорты в Физули и Зангилане, «умные» транспортные системы — всё это превращает Карабах в узловой центр региональной логистики. Через него проходят пути, соединяющие Каспий, Кавказ и Европу. Где есть путь — там есть жизнь.

Эти проекты не только обеспечивают мобильность и торговлю, но и укрепляют стратегическую независимость Азербайджана, снижая зависимость от внешних маршрутов. Транспортная безопасность становится гарантом политической и экономической устойчивости.

Шуша — это не только экономический центр, это духовный маяк, соединяющий прошлое и будущее. Искусство здесь — не роскошь, а стратегический ресурс нации.

Эти дороги — гарантия экономической безопасности, независимости и устойчивости. Через них бьётся сердце страны, свободное и сильное.

И наконец, Ханкенди — город будущего, где мечта становится реальностью. Город живёт не домами — а мечтой тех, кто их строит.

Программа «Великий Возврат» создаёт здесь «умный город»: инновационные кластеры, образовательные центры, зелёные парки. Каждый дом, каждый кирпич — это символ надежды, центр человеческого капитала, где молодёжь находит возможность учиться, творить и трудиться. Ханкенди — город будущего, соединяющий технологии, культуру и традиции, венец возрождения Карабаха, символ мира и созидания. Поняла, Эльвира! Давай перепишем текст, добавив акцент на университеты, школы и твою роль как будущего педагога, с поэтической художественностью. Сделаем так, чтобы чувствовалась твоя личная миссия в развитии Ханкенди.

В утреннем тумане Карабаха Ханкенди просыпается, как древний город, который хранит память поколений и тянется к светлому будущему. Его улицы ещё шепчут истории предков, а мостовые впитали шаги тысяч людей. Но сегодня город смотрит вперёд — в глаза ветра, несущего перемены, в глаза солнца, озаряющего новые возможности. Экономика здесь — не просто цифры, графики и прогнозы. Она, как река, течёт сквозь сердце города, питая его жизнью, как дождь питает зелёные склоны гор.

Мы моделируем путь Ханкенди, словно художник раскрашивает пустой холст. Каждый квартал, каждое здание, каждая школа и университет — это штрихи будущего, которые нужно творчески продумать. Ведь именно через образование город оживает, растёт, превращается в средоточие идей и возможностей. Университеты становятся маяками знаний, школы — живыми центрами воспитания и вдохновения.

Я, как будущий педагог, мечтаю быть частью этого возрождения. Хочу учить детей не только грамоте и наукам, но и любить свой город, ценить его культуру и историю. Моя цель — участвовать в развитии образовательной системы, чтобы каждая школа была местом, где рождаются мечты, где каждый ребёнок ощущает, что его способности ценны, а возможности безграничны.

Туризм и культура — как скрытые драгоценности, готовые раскрыться перед миром. Исторические здания, узкие улочки Шуши, музыка кяманчи и редкий харыбюльбюль, распускающийся в парках, создают уникальную атмосферу, которую мы можем превратить в образовательные и культурные проекты. В каждой экскурсии, в каждом мастер-классе дети и студенты будут видеть, что экономика и культура города живут вместе, переплетаясь в одно целое.

Транспорт и инфраструктура — это артерии жизни города. Дороги соединяют школы с университетами, дома с мастерскими и рынками, создавая пространство, где знания, идеи и

возможности текут свободно. Каждое новое предприятие, каждый центр науки или искусства — это возможность для учеников и студентов прикоснуться к реальной жизни, видеть, как теория превращается в практику, как знания дают силу менять город.

Инновации и исследования — два светлых крыла Ханкенди. Здесь рождаются стартапы, проекты и социальные инициативы, которые делают город живым и динамичным. И я хочу быть частью этого процесса: помогать детям развивать творческое мышление, учить их применять знания на практике, формировать новое поколение лидеров, готовых строить будущее города.

Автор: неизвестен

Спи, герой, покойно в тишине,
Ты в сердце Родины живёшь,
Ты не погиб — ты в каждой песне,
В свободе нашей ты идёшь.

Я благодарю наших Шехидов, чья кровь и мужество подарили нам возможность возрождать Карабах. Я преклоняюсь перед Гейдаром Алиевым, который заложил крепкий фундамент нашей независимости, и с любовью благодарю нашего любимого Ильхама Алиева, который ведёт Азербайджан к новым вершинам, помогая нам превращать мечты народа в жизнь.

Когда я стою в Шуше, воздух напоён запахом горячего тандира, и тепло хлебных ароматов словно окутывает меня семейным уютом. Над горами раздаётся азан, а вдали слышатся нежные переливы кяманчи, которые переплетаются с трелями шикесте и песнями харыбюльбюля — редкого, пурпурного цветка, эндемика Карабаха. Легенда говорит, что его лепестки окрашены солнцем и слезами земли, а аромат способен пробудить память поколений. Вокруг летят пчёлки, собирая нектар для меда, и я вижу грациозных карабахских коней, свободных и сильных. Особо символичен Заман — конь, подаренный Елизавете, который вдали от Родины не мог есть и пить, потому что его сердце оставалось в Карабахе. Он напоминает нам, что истинная любовь к Родине сильнее всего — даже расстояния и времени.

Как говорил Расул Рза:

«Родина — это там, где бьётся твоё сердце, где твоя боль и твоя радость превращаются в песню».

Для меня эта песня — «Джан Лачын». Она звучит в груди, как обет предкам:

— хранить память,

— беречь свободу,

— любить Родину так, как любят Мать.

«Джан Лачын» — это крик души, песня сердца, обещание верности. Лачын — мой орёл, моя гордость, моя боль и вечная любовь. И пусть в будущие дни его улицы наполнятся детскими голосами, его горы — песнями ашуггов, а его имя — светом. Лачын... Для меня это слово не просто название края.

Низами Гянджеви говорил:

«Родина — это не просто земля, это душа человека».

Для меня душа — это Лачын. Когда я слышу его имя, я словно ощущаю аромат его лугов, звон горных рек и дыхание ветра, который приносит память о детстве моих родителей, история моей семьи, память предков. Оно звучит, как молитва, как напоминание о том, что у человека всегда есть дом, куда тянется сердце. Лачын — это земля, где сама природа говорит с человеком на языке красоты и вечности.

Всё вокруг оживает: зелёные склоны, яркий харыбюльбюль, звуки кяманчи и шикесте, лёгкий шелест ветра — и я чувствую, как рождается живая симфония Карабаха, где прошлое и будущее сплетаются в гармонии цвета, звука и души. Каждая улица, каждый дом, каждый сад — как нота в великой песне нашей Родины. Карабах для меня — не просто земля, это дыхание истории, песня, написанная кровью, потом и надеждой. И пока звучит эта песня, пока пчёлки собирают мед, кони бегают по зелёным склонам, пурпурный харыбюльбюль сияет на солнце, а кяманча переливается в воздухе, я знаю: живёт и будет жить Азербайджан.

«Есть земли, где сердце бьётся тише — чтобы услышать, как поёт душа народа...»

Карабах...

Слово, от которого щемит грудь, будто в нём заключена вся боль и вся надежда мира.

Эта земля — не просто часть карты. Это живая поэма, написанная руками поэтов, голосами певцов и сердцами тех, кто верил в свет даже среди мрака.

Когда ветер касается склонов Шуши, кажется, что он несёт в себе голос Хуршидбану Натаван — нежный, как шелк, но сильный, как судьба.

Она — княжна и поэтесса, женщина, чьё слово пережило века. Она плакала над судьбой родины, а теперь её родина поёт. Каждый лепесток харыбюльбюля на шушинской земле будто шепчет её строками:

«Если я умолкну — пусть говорит мой народ.»

И говорит...

Голосом Хана Шушинского, чьё сердце звучало в каждой мелодии. Он пел, когда петь было больно, и его песни стали молитвой народа. Когда на улицах Шуши вновь слышны звуки тара, кажется, что сам Хан вернулся домой. Он идёт по улицам, где рождаются новые песни, и улыбается — потому что его голос теперь живёт в каждом.

Бюльбюль... певец, который научил мир понимать Азербайджан через музыку.

Его голос не принадлежал одному времени — он принадлежал вечности.

Он был как птица, что поёт даже в бурю. И теперь, когда Карабах возрождается, каждая новая песня — это продолжение его дыхания.

А где-то над всем этим звучит музыка Уzeyира Гаджибекова — великого создателя гармонии. Он сумел соединить Восток и Запад, боль и надежду, народную душу и мировую сцену.

«Музыка — это мост, через который народы понимают друг друга», — говорил он.

И этот мост снова возведён — из Шуши в Баку, из прошлого в будущее.

И всё началось с Моллы Панаха Вагифа — мудреца и поэта, который верил, что слово способно исцелить землю. Его тень до сих пор бродит по улицам Шуши, где когда-то он писал свои стихи о любви, о мире, о людях. Он не увидел возрождения Карабаха, но его дух был с теми, кто возвращался домой.

«Где слово бессмертно — там народ не умирает».

Теперь, стоя на этой обновлённой земле, я понимаю: их память — это не страницы учебников. Это огонь, который не гаснет, даже когда утихают все песни. Это вдохновение, которое нельзя потерять. Они научили нас чувствовать глубже, верить сильнее, любить родину — до боли, до слёз, до последнего вдоха.

Когда я смотрю на рассвет над Шушой, мне кажется, что солнце встаёт не просто над горами — оно поднимается над судьбой народа, над временем, над болью.

И в этом свете я слышу их голоса — Натаван, Бюльбюля, Хана, Уzeyира, Вагифа — все они вместе, в хоре, поют одно слово: Карабах!

И я шепчу вслед, с дрожью, с благодарностью, с верой:

«Вы жили — чтобы мы могли петь.

Вы мечтали — чтобы мы могли вернуться.

Вы вдохновляли — чтобы Карабах вновь стал вечностью!»

UNEC Tədqiqat Mərkəzlərinin İşinin Əlaqələndirilməsi və Təşkili şöbəsi
UNEC Qarabağ İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi

**“AZƏRBAYCANIN DÖVLƏT SUVERENLİYİNİN
GÜCLƏNDİRİLMƏSİNDƏ QARABAĞIN DİRÇƏLDİLMƏSİNİN
STRATEJİ ASPEKTLƏRİ” mövzusunda**

III ÜMUMRESPUBLİKA ELMİ MƏQALƏ MÜSABİQƏSİ – 2025

ELMİ MƏQALƏLƏR TOPLUSU

Tərtibat: **Aydın S. Abdullazadə**
UNEC Elmi fəaliyyətin təşkili şöbəsinin böyük mütəxəssisi

Formatı: 60x84 (1/8)

Həcmi: 113 ç.v. (2.824.786 işarə)

*Hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla topla şəkildə nəşrə hazırlanmışdır.
Topluda nəşr olunan məqalələrə müəlliflər cavabdehdir.*
